SC.17.Pl.7

BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
37
27 A
7
ARA 5 10

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI ORDINIS PRAEDICATORUM OPERA.

EDITIO ALTERA VENETA

ad plurima exempla comparata, & emendata.

ACCEDUNT

Vita, ſeu Elogium eius a IACOBO ECHARDO diligentiſſime concinnatum,
& BERNARDI MARIAE DE RUBEIS in ſingula Opera
Admonitiones prævia.

TOMUS SEPTIMUS

complectens EPISTOLAS D. PAULI AD GALATAS, AD EPHESIOS, AD PHILIPPENSES, AD COLOSSENSES, AD THESSALONICENSES, AD TIMOTHEUM, AD TITUM, AD PHILEMONEM, & AD HEBRAEOS.

VENETIIS,
MDCCXLVII.

Cudebat IOSEPH BETTINELLI

EX PRIVILEGIO EXCELLENTISSIMI SENATUS.

F. IO. FRAN. BERNARDI MARIAE
DE RUBEIS
ORDINIS PRAEDICATORUM
ADMONITIO PRAEVIA.
in qua

I. Commentarios in ſeptem Epiſtolas Canonicas, ſub Divi Thomæ nomine editos, non eſſe genuinum eius fœtum, oſtenditur.
II. Nicolao de Gorran, Anglo vel Gallo Ordinis Prædicatorum alumno, idem Opus attribuitur.
III. Typis editæ Expoſitiones duæ in Apocalypſim, non ſunt eiuſdem Aquinatis germani fœtus.
IV. Invicem comparantur: colligiturque, non unum eumdemque utriuſque Auctorem dici poſſe.
V. Ætas inquiritur Auctoris, qui editam a Remigio Florentino expoſitionem elucubravit. De Cumanorum converſione. An Thomæ Anglico eadem tribui debeat expoſitio, incertum.

I. CRiticas animadverſiones, quæ aptæ viſæ ſunt ac idoneæ, ad illuſtrandos Divi Thomæ Commentarios *in Epiſtolas S. Pauli*, eoſque a ſeveriore ac etiam iniqua nonnullorum cenſura vindicandos, complectitur omnes prævia noſtra Admonitio, quæ ſuperiori Tomo præfixa eſt. Methodum ſervatam hactenus ſequor ego: cauſaſque profero prævia in Admonitione huiuſce Tomi, qui nunc in lucem prodit, partem alteram Commentariorum in eaſdem S. Pauli Epiſtolas complectentis, quæ me impulerunt ut ab hac Veneta editione Bettinelliana depulſas reiectaſque vellem Expoſitiones *in ſeptem Epiſtolas Canonicas*, & *in Apocalypſim*, quæ ſub nomine Angelici Doctoris Thomæ typis editæ circumferuntur.

Typis Pariſinis Ioannis Boulle, ſtudio & curis Claudii de Spina Galli Neuſtrii, Ordinis Prædicatorum alumni, patria & profeſſione Rotomagenſis, anno 1543. iterumque anno 1550. in 8. prodierunt Commentaria *in Epiſtolas omnes Canonicas*, nomine Divi Thomæ Aquinatis velut Auctoris inſcripta. Poſteriores alias editiones prætereo. Prologus operis incipit, *Miſſæ ſunt epiſtolæ Regis nomine per veredarios &c.* ipſiuſque operis initium eſt, *Iacobus Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervus &c. Hæc epiſtola dividitur principaliter in duas partes, in ſalutationem, & inſtructionem.* In ſua ad Lectorem Præfatione refert primus editor laudatus Claudius de Spina, erutum hoc opus ex *pervetuſtis exemplaribus, ante annos nonaginta manu exaratis, quæ in Bibliotheca noſtra Lovanienſi vetuſtate prope obliterata exſtabant*. Momenta rationum, quæ idonea putavit, ut illud Thomæ, tamquam vero parenti, adiudicaretur, hæc ſunt. 1. quod *fidem faciant ſatis prima illa exemplaria, quæ auctorem Divum Thomam in fronte affirmant*. 2. ipſius Aquinatis *ingenii dexteritas in iis reſplendet, ac conſpicitur:* ac *rurſus dividendi artificium, locutionis puritas, ſententiarum lumen, docendi ſuccoſa brevitas*. 3. *cuncta conſpirant reliquis Thomæ operibus, quæ aſſidua lectione deprehendet ſtudioſus lector*. 4. nec veterum ſilentium obſtare debet, cum *unum hoc argumentum ab auctoritate negativum* nihil probet.

Inter opera Divi Thomæ genuina, nullo iniecto dubio, prædictos Commenta-

rios numerat Sixtus Senenſis. Noſtræ etiam gentis Viri docti, Caſtillius, Nazarius, aliique conſentiunt: ac favent Poſſevinus, & Bellarminus. Huiuſce iudicium accipe eiuſdem verbis. „ Commentaria vero *in Epiſtolas Canonicas* videntur mihi erudita, & digna ingenio Sancti Thomæ, præſertim cum in iis cernatur ſtylus & modus procedendi S. Thomæ. Neque obſtat quod in Editione Romana (anni 1570.) hoc opus non recenſeatur: ſiquidem eo tempore hoc opus nuſquam inveniebatur, & primum in lucem prodiit Antverpiæ anno 1592. " Vitioſam Bellarmini animadverſionem caſtigat conſodalis eius Theophilus Raynaudus in Erotematis de bonis ac malis libris: *Extat enim*, inquiens, *editio Pariſienſis anni* 1550. *& Lugdunenſis anni* 1556. quæ Romanam anni 1570. præcedunt. Immo & alia (addo ego) prior exſtat editio Pariſienſis iam laudata anni 1543. in 8.

Iacobus Echardus in Elogio Nicolai de Gorran, Criticos Viros memorans, qui *difficultatem movent*, num Aquinati prædictæ Commentationes tribui debeant, *Bellarminum* numerat, *Theophilum Raynaudum*, *Labbeum*, *Ricardum Simonem*. Prætermittere Bellarminum debuiſſet, cuius iam protulimus iudicium. Quæ fuerit difficultas a Raynaudo mota, hæc eius verba loco citato exponunt: *Commentarius in Epiſtolas Canonicas ſuppoſitus eſt S. Thomæ: nam Auctor* I. *Petri* 2. *v.* 16. *ad illud* Quaſi liberi, *citat Lyranum tanto poſteriorem Sancto Thoma*. Eadem habet Philippus Labbe in Diſſert. Hiſtor. de S. Thoma eiuſque Scriptis: *Quis enim* (inquiens) *ferat citari Lyranum a Divo Thoma in illud* 1. *Petri cap.* 11. Quaſi liberi &c. Eademque demum animadverſio eſt Simonii in Hiſtoria Critica interpretum Sacræ Scripturæ Capite XXXIII.

Locum profero ex Commentario: „ *Quaſi liberi*. Gloſſa: Et hæc bene facite, quaſi liberi; ſcilicet ex amore, non ex timore. Unde Lyra: *quaſi* eſt expreſſivum virtutis; *quaſi*, ideſt, ſicut vere liberi eſtis. " Quo loco Seraphinus Piccinardus Libro II. de Approb. Doctrinæ Divi Thomæ q. VII. art. II. ad 9. coniectabat, *Lyra*, vel *Lyranum* ab imperito Notario poſitum fuiſſe pro *ly* nota ſeu particula indicativa, qua aliquam vocem peculiari animadverſione dignam denotare ſolemus. Quod etiam ſphalma in aliis codicibus non infrequens eſſe, exemplo comprobabat Innocentii Pencini, qui in codice Mſ. ex quo Commentarium *in Cantica Canticorum*, incipientem, *Sonet vox tua in auribus meis*, in lucem protulit, nomen *Lyrani* ex imperitia Exſcriptoris quodam loco appoſitum invenit, ubi nota *ly* ſine dubio legenda erat. Quis porro tam cæcus, aut ſtupidus, qui ſuperiore in textu S. Thomæ legi oportere non videat eamdem notam indicativam hoc modo: „ unde ly *quaſi* eſt expreſſivum virtutis; *quaſi*, ideſt, ſicut vere liberi eſtis. " Neque ſane hæc habet verba ad illum locum Lyranus, ſed iſta: *quaſi liberi: ſecundum veritatem, quæ eſt libertas a vitiis*.

Accidere idem potuit Spinæo, qui codicem Mſ. nactus fuerit eo loco depravatum, legeritque *Lyra* ſeu *Lyranum* pro *ly* vulgari ac trita apud Dialecticos nota, quæ apponi ſolet, ut lector ad vim vocabuli, cui adiungitur, diligentius attendat. Immo Spinæum allucinatum fuiſſe, nihil hæſitat Iacobus Echardus: proque certo habet, legentem ipſum in ſuo Codice *ly* vocem, legendum putaviſſe *Lyra*, cum eo loci nihil minus agatur quam de Lyrano. Nolim ego laudatum Spinæum tantæ oſcitantiæ ac imperitiæ inſimulare. Sed litem denique dirimit omnem doctiſſimi Echardi teſtimonium: „ Ego, inquiens, in omnibus Codicibus Mſs. Pariſienſibus ſupra ludatis (numero quinque) a me viſis teſtor ſcriptum, *ly quaſi*: quod & clariſſimis Viris Petro Berthe Bibliothecæ Sorbonicæ tum præfecto, & Abbati d' Argentrè, & poſtea D. Nourry Aſcetæ Sammaureo in ipſis codicibus legendum exhibui; qui *τὸ ly* etiamnum in Scholis frequentatum, in *Lyranum* converti potuiſſe ſtupuerunt. " Cadit ergo argumentum, quo abiudicandum Divo Thomæ hoc opus contendebant Raynaudus, Labbeus, Simonius: ſimulque animadvertendum criticis Viris obiter propono, quanta mentis maturitate indigeant qui criticam artem excolunt, ne præcipiti iudicio quidpiam negent aut affirment; cum in re, qua de agimus, unius Claudii de Spina allucinatio tot Viros deluſerit doctrina claros.

Ni-

Nihilominus prędictas Commentationes *in Epiſtolas Canonicas* cenſet Vielmius noſter, *nec ſtylo nec diligentia cum aliis* Divi Thomæ *Commentariis conferri poſſe:* eaſque putat, *vel non eſſe fœtus* eius, *vel certe* Sanctum Doctorem *ſupremam manum illis non impoſuiſſe*. Inter opera dubia numerat eaſdem Io. Michael Pius, quem Plodium vocant alii. Cum doctiſſimò ac prudentiſſimo Echardo fidenter ego, ſuppoſititium opus eſſe pronuncio. Quis enim ſibi ſuadeat, iuſtæ molis elucubrationem, ſi parentem haberet Divum Thomam, ſilentio præteriiſſe veteres teſtes omnes, ſynchronos aliquos, alioſque ſuppares, & ſequioris ætatis, probatiſſimos omnes diligentiſſimoſque? Silent Ptolomæus Lucenſis, Guillelmus de Tocco, Bartholomæus Logotheta, Bernardus Guidonis, Petrus Rogerius, Ioannes de Columna: ac ſilent Pignonus, Valleoletanus, & Sanctus Antoninus. Argumento huiuſmodi abnutivo *nihil eſſe frigidius*, reponit Claudius de Spina. Puto ego, pro mero abnutivo argumento habendum non eſſe hac in re ſilentium Veterum, qui data opera Librorum Thomæ catalogos texuerunt, eoſque diligentiſſime ut texerent nihil ſtudii ac ſolertiæ prætermiſere; qui ubi dubia occurrebant, viros fide dignos in conſilium adhibuerunt, qui vel opellas parvæ molis ab Aquinate ſcriptas diligentius perquiſiverunt, inventaſque in catalogis recenſuerunt, quos conficiebant; qui vel ipſa demum opera, quæ *Reportata* dicuntur, & ab aliis recollecta fuere, deſcripſerunt omnia. Quemadmodum ergo in ſimili quæſtione *de poſtillis ſuper Geneſim, & ſuper Eccleſiaſtem*, ex Veterum ſilentio *patere* ait S. Antoninus, *non eſſe* illas *Thomæ fœtus:* ita eodem evincitur conficiturque argumento, ab eodem Aquinate abiudicandos eſſe Commentarios, de quibus agimus, *in ſeptem Epiſtolas Canonicas*.

Codices bonæ notæ afferri poſſunt nulli, qui nomen Thomæ de Aquino prænotatum habeant. Codicem Lovanienſem affert Spinæus, illumque *ante annos nonaginta manu exaratum*. Hęc ille ſcribebat anno 1543. quo eadem Expoſitio *in Epiſtolas Canonicas*, ipſo accurante, Pariſiis prima vice prodiit: unde codicem illum Lovanienſem anno circiter 1450. manu exaratum fuiſſe colligitur. At longe vetuſtiores vidit memoratque Codices Iacobus Echardus, pleroſque ſine nomine, ac nomine Nicolai Gorrani prænotatos aliquos: tres nempe ſorbonicos tertiodecimo ſæculo ſcriptos, alioſque apud Auguſtinianos ad Pontem-novum, apud S. Germanum a Pratis, & apud Canonicos Regulares Victorinos. Quidni tam venerandæ antiquitatis exempla præferri debeant Lovanienſi Codici, quem pro genio prænotaverit recentior manus?

Neque tutum denique ac peremptorium reputari argumentum debet, quod ex Operis ſtylo ducitur ac artificio, quod in aliis familiare eſt Thomæ operibus. Quam facile pronumque ſit Viris criticis, genio ſuo indulgere, & ex præconcepta ferre ſententiam opinione, ne remotiora quæramus exempla, ſatis patefaciunt longe diſſita laudati Spinæi, & Vielmii iudicia. Ait ille, in hiſce commentariis per ſeſe emicare *incliti Thomæ ingenii dexteritatem, puritatem locutionis, ſententiarum lumen, docendi ſuccoſam brevitatem*. Contra ait iſte, opus iſtud *nec ſtylo, nec diligentia cum aliis* Aquinatis *commentariis conferri poſſe*. Quod attinet vero *ad artificium dividendi*, magis lubricam puto ego, quæ inde eruitur argumentatio: vix enim ævo Thomæ, ac ætate ſequiore Scriptor aliquis occurrat, qui methodum dividendi, quam didicerat in ſcholis, in ipſa etiam divinorum eloquiorum expoſitione non adhibeat. Neque tamen inficias iverim, in eo diviſionum ac partitionum artificio, quod in genuinis Thomę operibus habetur, quidpiam peculiare effulgere, quod Angelicam indicet eius mentem. Stylum quidem ac dividendi artificium ſervatum in eo *in Cantica* commentario, qui incipit *Sonet vox tua in auribus meis*, nos etiam in Prævia Admonitione Tomi primi adhibuimus, quo illum Sancto Thomę adiudicaremus: at fulgentiſſimum prælucebat Veterum omnium teſtimonium, de Commentario *in Cantica* ab Aquinate elucubrato: ad alia iam tradita aut expoſita doctrinæ capita ſe referebat illius Commentarii Auctor, quæ ab ipſo Thoma alibi tradita aut expoſita in genuinis operibus inveniuntur: ipſumque demum, ut ita dicam, individuum, Divi Thomæ proprium, dividendi artificium,

iniiciendi quæſtiones, varias invicem Scripturarum ſententias conciſiandi, ut aſiis in operibus, ita illo etiam in commentario ſervatum digito monſtrabamus.

II. Sed luculentiora adhuc ſuperſunt. Præſto codices apud Echardum habemus, quos ipſe vidit luſtravitque, vetuſtos ac optimæ notæ, quibus opus, de quo agimus, Nicolao de Gorran attribuitur. Suæ genti Doctiſſimum Virum accenſet Vvadingus: quem Ordini Prædicatorum reſtituendum, pluribus evincit Echardus in eius Elogio. Anglum patria fuiſſe, nonnullis placet: Gallum vero eidem Echardo, in confiniis Cenomanenſium & Armoricorum natum. Eximius fuit ævo ſuo Concionator, & Scripturarum interpres. Pariſiis venales anno 1303. ſub nomine *Nicolai Gorranni* proſtabant *Poſtillæ ſuper Epiſtolas Canonicas*: quod in Libro Rectoris Univerſitatis iam ſæpius in noſtris Admonitionibus citato adnotatum legitur. Vetuſtiſſimus codex in Pariſina S. Victoris Bibliotheca ſervatur, cuius pars prima *Quodlibeta M. Petri de Alvernia* continet: pars altera exhibet *Poſtillam Guorrani*, ſed non integram: ac illam ſine dubio, quæ ſub nomine S. Thomæ typis edita eſt. Ubi Gorranni opus, quod mancum in eo Codice exhiberi notavimus, deficit, ſupplementum alterius Auctoris habetur: illudque confectum dicitur *anno Domini M. CC. LXXXI. die Veneris ante Feſtum Beati Laurentii*. Annus æræ chriſtianæ 1281. littera Dominicali E inſignitus erat: unde dies *Veneris* ſeu Feria 6. incidebat in diem octavam Auguſti, *Feſto Beati Laurentii*, & eius vigiliæ præcedentem. Incidit vero feria 6. in diem nonam Auguſti, vigiliam S. Laurentii, anno Chriſti 1280. inſignito littera Dominicali GF. Hinc animadverte ætatem Codicis, ac illius qui imperfectam Gorranni expoſitionem ſupplebat. Citatus etiam Codex, quem ſervant Pariſini Auguſtiniani ad Pontem-novum, *Gorranni poſtillam* habet in Matthæum, & poſt hanc *poſtillam in Epiſtolas Canonicas*, eamdem ſcilicet qua de agimus, & eiuſdem ut videtur Auctoris.

Aliunde quippe notum eſt compertumque, ſimile opus a Gorranno confectum. Illum diſerte notant Laurentius Pignon, & Ludovicus Valleoletanus, commentarios edidiſſe *in Epiſtolas Canonicas*; & Leander Albertus Libro IV. De Viris illuſtribus Ord. Præd. ſic ait: *Nicolaus Goran Gallus incedit cum volumine ſatis grandi, continente Commentaria ab ſe edita... & ſuper Epiſtolas Canonicas &c.* Quorum ſane teſtium fides Codicibus allatis, qui Gorranni nomine prænotantur, auctoritatem omnem conciliant.

Eoſdem Codices tertiodecimo ſæculo cadente, aliquos ſcilicet, manu fuiſſe exaratos adnotavimus. Hinc eodem florebat ſæculo eximius Vir: ſuamque *in Epiſtolas Canonicas* expoſitionem elucubraverat ante annum 1281. quo vidimus, eidem in Codice Victorino, ubi deficiebat, addita ab alio Scriptore ſupplementa fuiſſe. Hinc etiam falſi ſunt, qui ad ſequiorem ætatem illum detrudunt: ad annum 1350. Bellarminus: ad annum 1380. Caſimirus Oudinus: ad annum 1390. Eiſengrenius, & Sixtus Senenſis: ad annum 1400. Simlerus, Pitſeus, Caveus. Integro ſæculo labuntur Viri docti. Sed ætatem eius, quam ex Codicibus elicere licuit, confirmant alia monumenta. Ipſum præfuiſſe Priorem Pariſino S. Iacobi Cœnobio *ante annum* 1280. notat Echardus. Refert inſuper Chronicon Ioannis Pariſienſis Canonici Victorini, quod *Memoriale Hiſtoriarum* inſcribitur, ſervaturque manuſcriptum in eadem S. Victoris Bibliotheca, in quo ad Annum M. CC. LXXXVI. emortualem Philippi III. Regis, vulgo dicti Audacis, hæc habentur: *Rex Iuvenis* (Philippus IV.) *ad petitionem Confeſſoris ſui Fr. Nicolai de Gorreno de Ordine Fratrum Prædicatorum, conceſſerat inconſulte cor Patris ſui ipſis Fratribus Prædicatoribus, ad ipſum Pariſius in Eccleſia ſua tumulandum*. Ipſum vero adhuc anno 1304. inter vivos egiſſe, putat Antonius Senenſis: at emortualem eius annum 1295. veriſimilius definiunt Echardus, & Leander Albertus.

III. Ad examen poſtremo loco revocandæ ſunt Expoſitiones duæ, quæ ſub nomine S. Thomæ circumferuntur, *in Beati Ioannis Apocalypſim*. Altera Florentiæ anno 1549. typis data eſt apud Laurentium Torrentinum in 8. Incipit, *Vox Domini præparantis cervos, & revelabit condenſa*. In Præfatione ad Lectorem Typogra-

phus

phus admonet : *Tarasiæ in Sodalitio Dominicanorum* repertos *hoſce Commentarios in membranis deſcriptos, una cum iis quibus Eſaiam explicat* Sanctus Doctor : cum doctis Viris habito conſilio, maximeque *cum Rev. Thoma Rembotto Florentino, Viro præſtanti eruditione prædito*, Ordinis Prædicatorum alumno, cognita hæc eſſe *vera, minimeque ſuppoſititia Divi Aquinatis Commentaria* : id vero facile cuique innoteſcere *ex conſtanti inſcriptione*, ac *vetuſtate exemplaris*, & *ex peculiari tractationis ſtylo, reliquis eiuſdem Scriptoris elucubrationibus ſimillimo* : atque demum rationem illam contemnendam eſſe, quæ ducitur ex *vetuſtis catalogis*, in quibus eiuſdem Operis nulla mentio.

Cura ac diligentia F. Remigii de Nanninis Florentini Ordinis Prædicatorum prodiit altera Venetiis apud Iunctas anno 1562. in fol. Initium eius eſt : *Vidit Iacob in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen eius tangens cælum &c.* In fronte Voluminis dicitur *quavis alia, Sancto Doctori adſcripta, certior ac fidelior*. At ipſe Remigius in Epiſtola nuncupatoria *ad Seraphinum de Caballis Brixienſem*, dubius hæret. Ait primo: *Incidit forte* (Typographus) *in hunc ſuper Apocalypſim libellum, e Sicilia Venetias uſque advectum. Hic Divi Thomæ Aquinatis nomen in fronte geſtabat, eiuſdem viri præſeferebat doctrinam, licet non phraſim. Aſpexit lacrymans, & ſemivivum amplexus, illum e faucibus orchi eripere ſtatuit : ratus, ſi non Divi Thomæ, Thomæ tamen cuiuſdam* (Anglici) *noſtræ Familiæ illum afferre, ac amplecti labores*. Proprium Divo Thomæ characterem dictionis in hocce Commentario haud elucere, fatetur Remigius : perque ipſum licet, ſi quiſpiam Thomæ Anglico eumdem adiudicet : Ait etiam : *Cuiuscuius tandem ſit Commentarium hoc, Divo Thomæ aſcriptum eſt, qui forte iuvenis* (*ut ſui erat acumen ingenii*) *vel alia quavis de cauſa illud conficere valuit*. Quæ verba eam Remigio inſediſſe opinionem indicant, utramque ab Aquinate confectam expoſitionem in Apocalypſim; alteram, cum iuvenis eſſet; alteram, cum provectam attigiſſet ætatem.

In varias partes abiere Viri Critici, noſtrates, & exteri, de duplici prædicta expoſitione iudicium ferentes: immo noverunt alteram aliqui, non alteram: ac utramque confuderunt alii. Priorem recenſet inter Opera S. Thomæ Sixtus Senenſis: *In Apocalypſim*, inquiens, *Volumen ingens quod incipit* : *Vox Domini præparantis cervos*. At etiam in Thoma Anglico (Iorſium, & VVallenſem non diſtinguit) ſic ait : *Huius Auctoris eſſe creduntur Commentaria in Geneſim, in Eſaiam, in Ieremiam, in Epiſtolas Canonicas, in Apocalypſim ... aſcripta Divo Thomæ*. Hac prætermiſſa, vocat alteram ad examen Caſimirus Oudinus, cum diſerte notet: *Primam editionem Commentarii in Apocalypſim procuratam fuiſſe in fol. Venetiis apud Iunctas anno 1562. a Remigio de Nanninis Florentino Ordinis prædicatorum*, eamque non Angelico, ſed potius Anglico Thomæ tribuendam cenſet. Hanc etiam, non illam noviſſe videtur Theophilus Raynaudus in Erotematis de bonis ac malis libris. Iudicium accipe, quod ipſe fert: „ Thomæ Anglico nonnemo adſcribit opus „ *in Apocalypſim*, editum ſub Sancti Thomæ nomine: ſed hoc non vacat difficul„ tate. Quia Auctor illius Operis refert ſe non ſemel ad ſuum Commentarium *in* „ 4. *Sententiarum* : cum tamen nullus ſit Thomæ Anglici Commentarius *in* 4. *Sen*„ *tentiarum*. Quid? quod Auctor illius Commentarii in Apocalypſim *Capite* XVI. „ ℣. 18. meminit ſuo tempore factæ converſionis *Cumanorum* ad fidem chriſtia„ nam: at hæc converſio facta eſt longe ante ætatem Thomæ Anglici, qui claruit „ anno 1400. Fernandus autem de Caſtillo eam refert in ætatem Sancti Thomæ. „ Cui tamen quominus certo tribui poſſit hic Commentarius obſtant nonnulla : „ nam & aliqua in eo continentur diſcrepantia ab iis quæ Sanctus Doctor tradit in „ Summa; & abeſt hinc characteriſmus genuinus Scriptionum indubiarum S. Tho„ mæ. “ Quod ego iudicium hoc loco refero tantum, non expendo: erraſſe vero Raynaudum aio, tum primo adſerentem, Thomam Anglicum anno 1400. floruiſſe; tum deinde editos ab eo Commentarios in libros ſententiarum, negantem. Mortali vita migraſſe Thomam Anglicum, dictum de Iorz, anno 1310. teſte Synchrono Auctore, docet Echardus: alterumque Thomam ſub Ioanne XXII. floruiſſe,

ſe, idem evincit Echardus: ac utrique Commentarios in Libros Sententiarum a nonnullis attribui, in eorum adnotat Elogiis.

Commentario ſuo divinam ab Aquinate expoſitam Apocalypſim, Caſtillius pronunciat: at eam expoſitionem quæ typis edita eſt, Thomæ Anglico cenſet adiudicandam. Hanc numerat inter opera dubia Pius. Id unum habet Ambroſius de Altamura: quod *Antonius Senenſis Luſitanus in Bibl. dicit*, *Divum Thomam etiam ſcripſiſſe ſuper Apocalypſim Ioannis*. Sed hoc opus *diligentia & ſtylo cum cæteris Thomæ ſcriptionibus conferri non poſſe*, Vielmii ſententia eſt: hiſque demum aſſentiendum eſſe arbitratur Nazarius, qui Thomæ fœtum pernegant hanc expoſitionem. Vel Thomæ Anglico, vel alteri ſcriptori tribuendam, exiſtimant Guillelmus Cave, & Philippus Labbeus. Qui tamen omnes ſcriptores, de qua loquantur expoſitione in Apocalypſim, an typis edita Florentiæ per Laurentium Torrentinum, an Venetiis per Iunctas, cura & ſtudio Remigii de Nanninis, haud ſatis declarant. Priorem diſerte ab Aquinate abiudicandam, nihil hæſitans docet Echardus: quam cum altera confundere videtur in Elogio Innocentii Pencini ad Annum M.DC.XC.

Is vero, Veneti Sanctorum Ioannis & Pauli Cœnobii inſignis alumnus, utramque pro germano Aquinatis fœtu habet in Epiſtola Nuncupatoria ad Reverendiſs. Magiſtrum Generalem Ordinis Prædicatorum, quæ præfixa legitur Operi italice ſcripto, *Della Elezione Canonica Pratica morale parenetica*, typis edito Tarviſii 1664. in 4. Illam, quæ incipit, *Vidit Iacob ſcalam*, elucubratam a Thoma putat adhuc iuvene: alteram, cum maturioris eſſet ætatis: quam & Remigio Florentino inſediſſe opinionem vidimus. Quæ cum adſerat, coniecturis indulget: validis rem non agit argumentis.

Interim ſilent vero veteres, ac ſuppares omnes, & ſequioris ævi Nomenclatores, qui accuratiſſimos Operum Thomæ catalogos texuerunt: quod ego ſilentium, quantum in hac re roboris habeat ac momenti, iam ſæpius in ſuperioribus expoſui: adeoque pronus feror, ut ab Angelico Præceptore prædictæ duæ *in Apocalypſim* expoſitiones abiudicentur. Eoque ſane maiores vires accipit ſilentium Veterum adverſus opinionem Remigii de Nanninis, & Innocentii Pencini: ſi namque non unam, verum duplicem elucubraverit Aquinas expoſitionem in Apocalypſim; portentum foret, cui nihil ſimile, ſi utramque tam alto preſſerint ſilentio veteres, & ſuppares, & ſequioris ævi auctores, qui Thomæ opera recenſuerunt.

Occurrunt nonnulla in poſteriori Commentario, quæ Pencinus adnotat, eademque aut prætermittit, aut flocci facit: quæ mihi tamen ſatis valida videntur, ut ille Divo Thomæ abiudicetur. Ait quippe Auctor capite XXII. Apocalypſeos ad ℣. 3. *Et omne maledictum non erit amplius*. „ Glo. Ideſt, ſubtractio gratiæ non „ fiet amplius. Ad litteram: nullum malum verbum erit in patria, quia omnes „ ibi dicent gloriam. Hoc totum ſumptum eſt ex Ezechiele 48. (47.) ubi di„ citur (℣. 12.) *Et in ripis eius ex utraque parte eſt lignum pomiferum*. Ibi ple„ nius dicta ſunt, & ideo hic ſuperſedemus ad præſens. “ Commentarium indicat Auctor, quod ipſe elucubraverit *in Ezechielem*: quale opus ab Aquinate confectum, Veterum nemo umquam prodidit. Sed ipſum a Thoma concinnatum, ex hoc loco colligit Pencinus: nimirum incertum ex incerto probat, immo falſum ex falſo. Accedit genuinus characteriſmus Angelici noſtri Præceptoris, quem ab hocce Commentario longe abeſſe vidit Raynaudus, non videat niſi cæcus. Ipſe Remigius Florentinus fatetur, *eiuſdem Viri præſeferri doctrinam*, *licet non phraſim*. At neque doctrinæ demum conſonantiam iactari poſſe puto. Locum affero de noviſſima conflagratione mundi, de qua agit ille capite XXI. ad ℣. 1. *Et vidi cælum novum & terram novam*: ſeque refert ad ea, quæ *diximus*, inquit, *in fine quarti ſententiarum*. Invicem conlata ſub oculos pono loca, ut iudicium lector ferat.

Ex Libro IV. Sentent. Diſt. XLVII. q. I. art. II. quæſt. II.	Ex Commentario in Apocalypſim capite XXI.
„ Quidam dicunt, quod omnia elemen-	„ *Cælum novum*. Glo. Ideſt, aerem in-

ta

„ ta manebunt quantum ad materiam, „ omnia autem immutabuntur quantum „ ad imperfectionem: ſed duo eorum re- „ tinebunt propriam formam ſubſtantia- „ lem, ſcilicet aer & terra: in duobus „ vero, ſcilicet igne & aqua, non re- „ manebit forma ſubſtantialis eorum, ſed „ mutabuntur ad formam cæli; & ſic „ tria elementa, ſcilicet ignis, aer, & „ aqua, cælum dicentur ..... Sed hæc „ opinio eſt omnino abſurda.... Et ideo „ alii dicunt, quod omnia elementa ma- „ nebunt ſecundum ſubſtantiam, ſed qua- „ litates activæ & paſſivæ ab eis remo- „ vebuntur .... Et videtur conſonare, „ quod Auguſtinus dicit XX. de Civita- „ te Dei de illa conflagratione munda- „ na: elementorum corruptibilium qua- „ litates, quæ corporibus noſtris con- „ gruebant &c. Sed iſtud non videtur „ probabile, cum qualitates propriæ ele- „ mentorum ſint effectus formarum ſub- „ ſtantialium, quod formis ſubſtantiali- „ bus manentibus, qualitates prædictæ „ poſſint mutari ..... Et ideo videtur „ dicendum, quod manebunt elementa „ quantum ad ſubſtantiam, & qualitates „ eorum proprias: ſed purgabuntur ab „ infectione, quam ex peccatis hominum „ contraxerunt; & ab impuritate, quæ „ per actionem & paſſionem mutuam in „ eis accidit: quia iam ceſſante motu „ primi mobilis, in inferioribus elemen- „ tis mutua actio & paſſio eſſe non pot- „ erit. Et hoc Auguſtinus appellat qua- „ litates corruptibilium elementorum, „ ſcilicet innaturales eorum diſpoſitiones, „ ſecundum quas corruptioni appropin- „ quant &c.

„ novandum. *Et terram novam*, ideſt „ terram innovatam. Quæ innovatio fiet „ per illum magnum ignem, qui præce- „ det faciem iudicis; ſicut dicitur II. Pet. „ 3. (℣. 10.) *Adveniet*, inquit, *dies* „ *Domini ſicut fur*, *in qua Cæli magno* „ *impetu tranſient*, *elementa vero calore* „ *ſolventur*. (℣. 13.) *Novos vero cæ-* „ *los*, *& novam terram*, *& promiſſa il-* „ *lius expectamus*, *in quibus iuſtitia habi-* „ *tat*. Ibi Glo. Elementa quatuor, qui- „ bus mundus conſiſtit, ille maximus „ ignis abſumet; nec cuncta intantum „ conſumet, ut non ſint; ſed duo ex „ toto conſumet, duo vero in meliorem „ reſtituet faciem, & ſtatum. Ex hac „ Glo. videtur, quod non omnia ele- „ menta mutabuntur, ſed duo tantum, „ & alia omnia conſumentur. Sed di- „ cendum eſt, quod revera omnia inno- „ vabuntur elementa, & remanebunt ſe- „ cundum ſubſtantiam ſuam: ſed tranſ- „ ibunt ſecundum exteriorem formam; „ & qualitates ſubſtantiales eorum re- „ manebunt, ſecundum quod ſunt; ſed „ ſecundum actionem & paſſionem mu- „ tuam tranſibunt. Homines vero ex- „ iſtentes in ſtatu mortis, indigent mu- „ tua elementorum actione: & ideo per- „ ibunt qualitates, ſecundum quod ſunt „ agentes & patientes. Unde Auguſti- „ nus de Civitate Dei cap. XVI. Elemen- „ torum, inquit, corruptibilium quali- „ tates, quæ in corporibus noſtris cor- „ ruptibilibus congruebant, ardendo pe- „ nitus interibunt: atque eorum ſub- „ ſtantia eas qualitates habebit quæ in „ corporibus immortalibus mirabili mu- „ tatione conveniunt; ut mundus in „ melius innovatus apte accommodetur „ hominibus in carne in melius immu- „ tatis. De hac &c.

Quam perſpicua, quam diſtincta ſunt, quæ Thomas docet: quam implexa & inordinata, quæ habet Auctor Commentarii. Mirum foret, S. Thomam poſt lucidam in loco ſuper Sententiis traditam doctrinam, ſcribere tam involuto ſtylo potuiſſe in Commentario in Apocalypſim. Quo etiam loco Auguſtini verba, nulla adhibita expoſitione, afferuntur: quæ tamen, utpote obſcuriora, declarat Articulo citato Aquinas.

Ad priorem quod attinet Expoſitionem *in Apocalypſim*, hanc eſſe Divi Thomæ fœtum, coram palamque Noſtrates inficiati ſunt in Congregationibus de auxiliis. Diſputatione XI. die 9. Decembris anni 1602. habita, Ferdinandus de Baſtida oppoſuerat, Angelici Doctoris ſententiam eſſe, Deum expectare, poſtquam pulſat, cooperationem noſtram, in citato Commentario capite III. ad illa verba ℣. 20. *Sto ad oſtium*, *& pulſo*. At nihil hæſitans *tunc Cardinalis Aſculanus* (F. Hierony-

nymus Bernerius) *dixit: Iſte liber non eſt S. Thomæ. Similiter F. Thomas* (de Lemos) *aiebat: Liber iſte S. Thomæ non eſt. Sed gratis omnino admittimus, eſſe S. Thomæ: legat, & conſtabit nihil pro ſe adducere.*

In huiuſce præterea Commentarii prologum nonnulla mihi liceat animadvertere. Veluti duas tribuitur in partes. Exponit prima comma nonum Pſalmi XXVIII. *Vox Domini præparantis cervos, & revelabit condenſa*: ipſumque libro Apocalypſeos adaptat. Incipit altera: *Gratia introducendi in librum ſequentem* (eiuſdem Apocalypſis) *præmittit Magiſter Gallicus proœmium, in quo ſic procedit &c.* Puto ego, immo pro certo habeo, duas ab Editore Florentino ſimul iunctas fuiſſe Præfationes, alteram Auctoris Commentarii ex citatis Scripturæ verbis deductam; alteram, quæ eiuſdem Auctoris expoſitio eſt in laudati *Magiſtri Gallici* proœmium. Id in aliis Divinorum Eloquiorum Commentariis elucubratis a Divo Thoma ſervatum, alibi adnotavimus: quod & eius ævi interpretibus familiare eſt, Hugoni Cardinali, Alberto Magno, Nicolao Lyrano. Cæteros prætereo. In ea, qua de agimus, expoſitione in Apocalypſim, proprius occurrit primo laudatorum interpretum prologus: tum ſequitur *Prologus Gilberti* cum eius expoſitione ab eiſdem Interpretibus concinnata. Incipit vero Gilberti prologus: *Omnes qui pie volunt vivere in Chriſto &c.* ac idem ille eſt, quem *Magiſtro Gallico* tributum noſter Auctor exponit. Prologum *Gilberti* vocant Hugo Cardinalis, & Albertus Magnus: diciturque a Lyrano, *Præfatio Gilberti Pictavienſis*. Is nempe intelligitur, qui & *Porretanus* dictus eſt, Aquitanus gente, domo Pictavienſis, ab anno 1141. urbis patriæ Pictavorum Epiſcopus, ad palinodiam coactus in Remenſi Concilio anno 1147. agente Divo Bernardo, quod obſcurius de Sanctiſſima Trinitate diſſeruiſſet. Fuerat ante *Magiſter Theologicæ Scholæ Pariſiis*, ut ait Henricus de Gandavo de Scriptoribus Eccleſiaſticis Capite XVII. unde ab Auctore Commentarii vocatus *Magiſter Gallicus*. Inter opera, quæ eidem attribuunt laudatus Gandavenſis, & Miræus, & Oudinus, & Cave, mirum, nullam huiuſce Prologi mentionem ingeri: quam ego rem hoc loco prætermitto, cum tanti momenti ea non ſit, ut diligentiores curas aut ipſa expoſcat, aut adhibere nos debeamus.

IV. Expoſitiones duas *in Apocalypſim*, quas hactenus expendimus, ab uno eodemque prodiiſſe Auctore, exiſtimat laudatus Pencinus; parergis, & maiori doctrinæ & verborum copiæ indulgente in ea, quam edendam curavit Remigius Florentinus; preſſiorem adhibente ſtylum in altera, ac litterali ſenſui magis adhærente. Loca nonnulla, quæ invicem conferri poſſunt, indicat, heic ſcilicet ampliora, illic compendio redacta, unius tamen & eiuſdem ſententiæ. V. G.

Ex editione Veneta apud Iunctas.

Cap. XII. ad ℣. 1. *Corona aurea ſtellarum duodecim*. „ Ideſt in initio Eccle-
„ ſiæ duodecim Apoſtoli, quibus quaſi
„ ſtellis duodecim illuminata, quaſi duo-
„ decim margaritis ornata cognoſcitur.
„ Ipſi enim hoſtes Eccleſiæ vicerunt:
„ ipſi Eccleſiam ornaverunt: ipſi quaſi
„ præcipui milites in capite exercitus po-
„ ſiti, ſicut ſtellæ in firmamento cæli,
„ in nocte adverſitatis luxerunt, & to-
„ tum mundum illuminaverunt. Unde
„ Matth. V. *Vos eſtis lux mundi*. Baruch
„ III. *Stellæ dederunt lumen in cuſtodiis*
„ *ſuis*: Thomas in India maiori, Bar-
„ tholomæus in India minori, Simon &
„ Iudas in Perſia, Philippus in Samaria,

Ex editione Florentina apud Torrentinum.

„ *Corona ſtellarum duodecim*. Ideſt no-
„ bilis victoria duodecim Apoſtolorum:
„ hoc eſt, duodecim Apoſtoli in ſe lu-
„ cidi, & aliorum illuminativi: in ocu-
„ lis terrenorum minimi, coram Deo
„ magni: contra vitia, & contra diabo-
„ lum, & contra hoſtes fidei victorioſi.
„ Quæ victoria per coronam ſignatur,
„ quia victoribus dari ſolet: & dicitur
„ hæc corona eſſe in Chriſto, quia hoc
„ cedit ad honorem ipſius, & ad oſten-
„ ſionem regiæ dignitatis in eo, cuius
„ milites fuerunt Apoſtoli, & cuius vir-
„ tute, & ad cuius gloriam vicerunt o-
„ mne vitium, & diabolum, & fidei im-
„ pugnatores: quos vicerunt efficacia, do-

Mat-

„ Matthæus in AEthiopia , Matthias in „ Alexandria, Ioannes in Aſia, Andreas „ in Achaia, duo Iacobi in Iudæa , Pe- „ trus in Cappadocia, Paulus in Græ- „ cia , & tandem Paulus & Petrus in „ Italia . In his regionibus prædicave- „ runt, & miracula multa fecerunt Apo- „ ſtoli , & ſic *ſtellæ dederunt lumen in* „ *cuſtodiis ſuis*. “

„ ctrina, operatione, poteſtate , miracu- „ lis, & virtute conſtantiæ: quia pro- „ pter adverſa non ceſſerunt. II. Cor. II. „ *Deo autem gratias , qui ſemper trium-* „ *phat nos in Chriſto Ieſu*. Comparantur „ autem ſtellis, quia in ſe luminoſi aliis „ præbent lucem in nocte adverſitatis & „ infidelitatis. Baruch III. *Stellæ dede-* „ *runt lumen in cuſtodiis ſuis*. Sicut Tho- „ mas in India maiore, ipſe Ioannes in „ Aſia, Andreas in Achaia, ſimiliter „ de aliis. “

Locum alterum ex altero deſumptum eſſe , haud putaverim ego: & quamquam una eademque ſententia ſit, hæc attamen tam varia dicendi copia exprimitur, variiſque Scripturarum dictis confirmatur explanaturque, ut ſolum pro genio ingenioque unus idemque dici poſſit Auctor. Pari argumento quiſpiam dixerit, & ab eodem prodiiſſe ſcriptore Commentarium in Apocalypſim , qui legitur inter opera Alberti Magni, cum ſimilis loci eius occurrat explanatio: „ *Corona ſtellarum duodecim*. Ideſt duodecim Apoſtoli, qui ſicut corona capiti Chriſto adhæſerunt. Per „ ipſos , in circuitu gentes crediderunt, per eos Chriſtus victoriam reportavit de „ mundo , diabolo, & carne, quæ in corona intelligitur. Hi dicuntur ſtellæ, quia „ tenebras de mundo fugaverunt infidelitatis. Item ſua prædicatione auditores il- „ luminaverunt. *Daniel* XII. & qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos. Item quia in „ Chriſto ſicut in firmamento fixi fuerunt. *Iudicum* V. ſtellæ manentes in ordine. „ Eſt ergo ſenſus, *& in capite eius*, ideſt in Chriſto, *corona ſtellarum duodecim*, „ ideſt duodecim Apoſtoli. Vel *in capite eius*, ideſt in principio Eccleſiæ *corona ſtel-* „ *larum duodecim*, ideſt duodecim Apoſtoli, qui undique muniunt Eccleſiam. “ Hic habes veluti compendio collecta quæ in utroque ſuperiore loco fuſiora ſunt. Immo demum & eamdem ſententiam paucioribus repræſentat verbis Lyranus : „ *Corona ſtellarum duodecim*. Id eſt prædicatio XII. Apoſtolorum, quæ reſplenduit „ in primitiva Eccleſia, quæ dicitur *caput eius* eo modo loquendi quo principium „ alicuius rei communiter dicitur caput eius. “ Cætera , quæ Pencinus comparat loca, cum eodem ſe habeant modo, prætermitto.

V. Haud erit operæ diſpendium, ſi nonnullas animadverſiones ſubiecero , quæ ſpectant Auctoris illius ætatem, qui prædictam a Remigio Florentino editam expoſitionem elucubravit. Eam indicare verba videntur quæ capite XVI. legere eſt ad verſ. 18. *Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua: & terræmotus factus eſt magnus*. „ Talis terræmotus ſic magnus reſpicit hoc tempus præſens, in quo „ multi ad prædicationem modernorum Prædicatorum ſunt converſi ad fidem, & „ pœnitentiam. Nam de ſolis Cumanis converſi ſunt ad fidem , & baptizati in „ duobus, vel tribus annis, & in modico tempore pluſquam centum millia. Mul- „ ti etiam de Georgianis, etiam de Barberia: multi de Africa: multi hæretici, & „ quamplures de aliis partibus mundi. “ Theodorico ab Apoldia teſte in Vita S. Dominici capite XXVII. apud Continuatores Bollandi , *Cumanos perſonaliter adire* Sanctiſſimus Pater *decreverat: qui nullam Dei omnino notitiam habebant*. Quod ipſi perficere datum non fuit, impleverunt filii, Duce Fratre Paulo ex Hungaria. Cumanorum Dux, *nomine Brut*, eorum opera primo converſus ad fidem : itemque *nobilior Dux* alter *Beraborch*, *cum mille circiter de familia ipſius*. Rei huiuſce mentio in Conſtitutione Gregorii IX. anno 1227. data die 31. Iulii , Sedi Apoſtolicæ hanc ad Cumanos miſſionem promoventi pro ſua virili Fratres Prædicatores obſecuti ſunt, magnum animarum lucrum reportantes: quod colligere cuique licet ex Conſtitutionibus Gregorii IX. anno 1228. die 21. Martii, & 1234. die 14. Novembris; Innocentii IV. anno 1253. die 24. Ianuarii & 12. Iulii; & ſequiorum deinceps Romanorum Pontificum. Inter hæc vero acciderat anno circiter 1240. irru-

ptio

ptio Tartarorum in Hungariam, qui ſicuti univerſa miſere fœdeque depopulabantur, ita inceptæ Cumanorum converſionis curſum abruperunt. Sed eadem tamen inſtaurata: ac plura ab Innocentio IV. conceſſa ſacras agentibus Miſſiones privilegia, edita Conſtitutione anno 1253. die 23. Iulii, ubi præter *Cumanos* numerat Pontifex *Saracenos*, *Bulgaros*, *Aethiopes*, *Syros*, *Iberos*, *Alanos*, *Gazaros*, *Gothos*, *Ruthenos*, *Iacobitas*, *Nubianos*, *Georgianos*, *Armenos*, *Indos*, *Tartaros*, *Hungaros*, aliosque, quibus ad Chriſti fidem, ad Eccleſiæ unitatem, ad pœnitentiam reducendis inſudabant zelantiſſimi Viri. De hac inſtaurata apud Cumanos Evangelica prædicatione ſic habet Auctor Brevis Hiſtoriæ Ordinis Prædicatorum Tomo VI. ampliſſimæ Collectionis apud Martene: *Poſt Tartarorum autem expulſionem, miſſi ſunt alii Fratres, qui indefeſſe Dei verbum prædicantes, multa millia ex eis converterunt & baptizaverunt*. Paria ſunt quæ ex Chronico Bernardi Guidonis refert Sigiſmundus Ferrarius de Rebus Hungaricis Parte I. capite v. *Qui uſque hodie cum eiſdem die noctuque in officio prædicationis permanentes, baptizaverunt ex eis multa millia: & de die in diem cum Dei adiutorio per Fratrum ſolicitudinem & laborem ad fidei unitatem conveniunt baptizandi*. Porro qualis gens Cumanorum fuerit, ac ubi ſuas habuerit ſedes; an ad Boryſthenem fluvium conſiſterent, an loca incolerent modernæ Valachiæ; an ex Tartaria prodierint, an Hungari baptiſmi expertes dici debeant, non una eſt Auctorum ſententia. Bzovium conſule, & Sigiſmundum Ferrarium, & Bollandiſtas in Commentario prævio ad Vitam S. Dominici, & Michaelem Bombardum in Topographia Magni Regni Hungariæ Viennæ Auſtriæ typis edita anno 1718. Id vero certum, Cumanos, cum anno circiter 1240. premerentur a Tartaris, receptos in Hungaria a Bela IV. qui tunc rerum potiebatur, peramplas ad Tibiſcum plagas incoluiſſe: eoque tempore Cumaniæ regnum Hungaricæ coronæ adiectum.

Definita iam tempora, quæ poſt medietatem ſæculi tertiidecimi excurrunt, ſatis indicare videntur allata verba ex Commentario in Apocalypſim. Hinc Auctor eius, eodem ſæculo ad finem vergente floruerit. Nihil enim & ævo illo a Regibus Hungariæ prætermiſſum, ut Cumani vel ad fidem converterentur, vel ad unitatem Eccleſiæ, colligitur ex epiſtola Ladiſlai Regis, data *Budæ anno Domini* 1279. quam in Topographia citata refert laudatus Bombardus pag. 314. Hæc in ea leguntur verba: *Et quia nihil eſt, quod lumine clariore præfulgeat, quam in Principe recta fides: cupientes toto mentis anniſu tentorium fidei Dominicæ ampliare, eiuſdem Sanctiſſimi Regis Stephani Protogenitoris noſtri veſtigiis pro modulo inhærentes, ut in arcam Domini ſub unitate fidei, inter cæteros, Cumanorum multitudinem, pro parte charactere dominico inſignitam, ſuſcepto baptiſmatis Sacramento, quamvis adhuc in via morum errantem; reliquam etiam partem a ritu Paganiſmi ad agnitionem chriſtianæ fidei, mediante Venerabili & Sanctiſſimo Patre Domino Philippo Dei gratia Epiſcopo Firmano, Apoſtolicæ Sedis Legato, eiuſque ſancto miniſterio, Domini cooperante clementia, perducamus &c.* Refert VVadingus ad Annum 1278. litteras datas *Viterbii Nonis Octobris anno* 1. Pontificatus; anno ſcilicet Chriſti 1278. ad eumdem *Epiſcopum Firmanum*, quibus eidem Tartarorum converſio impenſius commendatur: itemque litteras alias eodem anno, menſe, ac die ſcriptas ad *Miniſtrum Provincialem Ordinis Fratrum Minorum Regni Hungariæ*: ut viros idoneos *ad Cumanos, qui ad ſuſcipiendam fidem catholicam diſpoſiti eſſe videntur, tranſmittat*.

Qua demum ſi floruerit ætate Auctor Commentarii, quo de agimus, eorum reiicienda coniectura non videtur, qui opus illud Thomæ Anglico adiudicant. Iorſium intelligo, qui ad annum 1310. pervenit, ut ſæpius adnotavimus, contra ac putavit Raynaudus, qui *florentem* ipſum *ad annum* 1400. detrudit. Obſtat vero Commentariorum *in Ezechielem* mentio, quos ipſum elucubraviſſe, non produnt certiores vetuſti Operum ipſius catalogi. Nihil ergo pronunciaverim ego, prudentiſſimæ animadverſionis Iacobi Echardi memor, qui *id decernere in ſe non eſſe* candide fatetur, *niſi ex inſpectione antiquorum Codicum* (*quod non ſperat*, inquit, *animus*) *lux maior affulgeat*.

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD GALATAS EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Vetera, novis ſupervenientibus, proiicietis. Lev. XXVI. 10.

HAEc verba competunt præſenti Epiſtolæ, in qua Apoſtolus redarguit Galatas, qui intantum ſeducti fuerant a pſeudo, ut ſimul ſervarent legalia, & Evangelium: quod Apoſtolus improperat eis in verbis præmiſſis, dicens: *Vetera, novis ſupervenientibus, proiicietis*. In quibus verbis innuit Dominus quadruplicem vetuſtatem. Prima vetuſtas eſt erroris, de qua Eſa. XXVI. 3. „ Vetus error abiit: “ & hæc remota eſt per novitatem doctrinæ Chriſti: Marc. I. 27. „ Quæ eſt hæc nova doctrina? “ Secunda vetuſtas eſt figuræ, de qua Hebr. VIII. 8. „ Conſummabo ſuper domum David, & ſuper Iuda teſtamentum novum, non ſe- „ cundum teſtamentum quod feci patribus eorum. “ Ubi primo oſtendit primum teſtamentum eſſe vetuſtum, & hoc renovari per novitatem gratiæ, ſeu veritatis præſentiæ Chriſti. Hierem. XXXI. 22. „ Novum faciet Dominus ſuper terram. “ Tertia eſt vetuſtas culpæ, de qua Pſalm. XXXI. 3. „ Quoniam tacui ((a) non confitendo ſci- „ licet peccata mea) inveteraverunt oſſa mea: “ & hæc renovatur per novitatem iuſtitiæ. Rom. VI. 4. „ In novitate vitæ ambulemus. “ Quarta eſt vetuſtas pœnæ: Thren. III. 4. „ Vetuſtam fecit pellem meam: “ & hæc renovabitur per novitatem gloriæ, de qua novitate Eſa. LXV. 17. „ Ecce ego creo cælum novum, & terram no- „ vam. “ Apoc. XXI. 5. „ Dixit qui ſedebat in throno: Ecce nova facio omnia. “

(a) *Al. omittitur negatio.*

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitavit eum a mortuis, & qui mecum ſunt omnes fratres Eccleſiis Galatiæ. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecundum voluntatem Dei & Patris noſtri; cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

SCribit ergo Apoſtolus Galatis hanc Epiſtolam, in qua oſtendit quod veniente gratia novi teſtamenti, debet proiici vetus teſtamentum, (*a*) ut impleta veritate deſeratur figura: quibus duabus, ſcilicet gratia, & veritate, adeptis, perveniatur ad veritatem iuſtitiæ, & gloriæ. Acquiruntur autem illa duo, ſi, obſervantia legalium dimiſſa, obſervantiæ Evangelii Chriſti ferventer inſiſtamus. Ordo autem huius Epiſtolæ congruus eſt, ut poſt duas Epiſtolas ad Corinthios, in quarum prima agitur de ſacramentis Eccleſiæ, in ſecunda de miniſtris horum ſacramentorum, neceſſarie ſequatur Epiſtola ad Galatas, in qua agitur de ceſſatione ſacramentorum veteris teſtamenti. Dividitur autem hæc Epiſtola in duas partes, in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Miror quod ſic tam cito transferimi ab eo qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in alind Evangelium*. In ſalutatione autem primo ponitur perſona ſalutantis; ſecundo ponuntur perſonæ ſalutatæ, ibi, *Eccleſiis Galatiæ*; tertio bonum optatum, ibi, *Gratia vobis, & pax*. Circa primum primo ponitur perſona ſalutans principaliter, quæ deſcribitur ex nomine, & ex auctoritate. Ex nomine quidem, cum dicit, *Paulus*, quod congruit humilitati ſuæ, quia interpretatur humilis: unde dicitur I. Corinth. xv. 9. „ Ego ſum minimus Apo- „ ſtolorum, qui non ſum dignus vocari „ Apoſtolus. " Item congruit officio ſuo, quia ſecundum alium modum interpretatur os tubæ, in quo ſpecialiter eſt officium prædicationis ſignificatum. Eſa. lviii. 1. „ Quaſi tuba exalta vocem tuam, & an- „ nuntia populo meo ſcelera eorum, & „ domui Iacob peccata eorum. " Ex auctoritate autem deſcribitur, cum dicitur *Apoſtolus*. Ubi duo ponuntur, ſcilicet eius auctoritas, & auctoritatis origo. Auctoritas, quia Apoſtolus, (*b*) qui idem eſt quod miſſus. Sciendum eſt autem quod Apoſtolus in quibuſdam Epiſtolis ſcribit ſe ſervum, oſtendens nomen humilitatis, ut in Epiſtola ad Romanos; in quibuſdam vero ſcribit ſe Apoſtolum, oſtendens auctoritatem ſuam: cuius ratio eſt quia Romani ſuperbi erant; & ideo Apoſtolus, ut inducat eos ad humilitatem, ſcribit ſe ſervum, in exemplum humilitatis. Galatis vero, quia ſtulti erant, & ſuperbi, ut frangat eos, nominat ſe Apoſtolum; & ideo hic ponit auctoritatem ſuam. Originem autem auctoritatis ſuæ deſcribit, cum dicit: *Non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem*: & primo removet originem æſtimatam; ſecundo aſſignat veram, ibi, *Sed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem*. Origo autem æſtimata erat, quia intantum Galatæ ſeducti erant a pſeudo quod crederent Apoſtolum non eſſe eiuſdem auctoritatis qua alii Apoſtoli erant, quia non fuit doctus a Chriſto, vel converſatus cum eo; ſed eſſet miſſus ab eis, quaſi miniſter eorum. Opinionem ergo iſtam removet, cum dicit: *Non ab hominibus, neque per hominem*. Quidam enim mittebantur a toto collegio Apoſtolorum, & diſcipulorum; & ideo oſtendens ſe non eſſe ab eis miſſum, dicit, *Non ab hominibus*. Quidam (*c*) autem mittebantur ab aliquo Apoſtolorum in ſpeciali, ſicut Paulus aliquando mittebat Lucam, & Titum; & ideo oſtendens quod nec ſic miſſus ſit, dicit, *Neque per hominem*, ideſt per aliquem Apoſtolorum in ſpeciali; ſed per Spiritum ſanctum, qui dicit Act. xiii. 2. „ Segregate mihi Saulum, & Barnabam „ ad opus ad quod aſſumpſi eos. " Cauſa autem originis (*d*) huius auctoritatis vera eſt Chriſtus Ieſus; & ideo dicit: *Sed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem*. Hæc autem diſtinctio, cum dicit, *Per Ieſum Chriſtum*,

(a) *Al.* & impleta. (b) *Al.* qui miſſus. (c) *Al.* enim. (d) *Al.* huius veritatis.

ſtum, *& Deum Patrem*, poteſt accipi vel quantum ad perſonam Patris, & perſonam Filii; & tunc alius eſt in perſona Deus Pater, & alius Ieſus Chriſtus. Ab utroque autem miſſus eſt beatus Paulus ad prædicandum, & a tota Trinitate, quia inſeparabilia ſunt opera Trinitatis. Non fit autem mentio de perſona Spiritus ſancti: quia cum ſit unio & nexus duorum, poſitis perſonis duabus, ſcilicet Patris, & Filii, intelligitur etiam Spiritus ſanctus. Vel poteſt ſumi diſtinctio prædicta quantum ad naturam aſſumptam, ſcilicet humanam: quia ſecundum naturam divinam non eſt diſtinctio inter Deum Patrem & Ieſum Chriſtum. Et tunc miſſus eſt Paulus per *Deum Patrem*, ſicut per auctorem, & per *Ieſum Chriſtum*, ſicut per miniſtrum. Rom. xv. 8. „ Dico Ieſum Chriſtum miniſtrum „ fuiſſe circumciſionis. " Quia vero Galatæ derogabant Apoſtolo, quod non fuiſſet converſatus cum Chriſto ſicut alii, nec miſſus ab eo; ideo in hoc ſpecialiter magnificat ſe, quia illi fuerunt miſſi per Chriſtum adhuc viventem in carne mortali, ipſe vero a Chriſto iam glorificato miſſus eſt: ideo dicit: *Qui*, ſcilicet Deus Pater, *ſuſcitavit eum*, ſcilicet Ieſum Chriſtum, inquantum hominem, *a mortuis*; quaſi dicat: Apoſtolus ſum *non ab hominibus*, ſcilicet collegio Apoſtolorum, *nec per hominem*, ſcilicet Chriſtum in mortali carne viventem; ſed ſum Apoſtolus per Chriſtum iam ſuſcitatum, & glorificatum. Rom. vi. 4. „ Chri„ ſtus reſurgens a mortuis iam non mori„ tur. " Et quia præſens vita ſignificatur per ſiniſtram, futura vero per dexteram, inquantum iſta eſt cæleſtis, & ſpiritualis, illa vero temporalis; ideo Petrus, qui vocatus fuit a Chriſto adhuc in carne mortali poſito, ponitur in bulla Papæ in ſiniſtra parte; Paulus vero, qui vocatus fuit a Chriſto iam glorificato, ponitur in parte dextera.

Conſequenter cum dicit, *Et qui mecum ſunt omnes fratres*, ponuntur perſonæ adiunctæ ſalutantes; quas deſcribit a dulci familiaritate, quia *mecum ſunt*, ſcilicet ad ſolatium, & adiutorium. Proverb. xviii. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quaſi „ civitas firma. " Pſal. cxxxii. 1. „ Ecce „ quam bonum, & quam iucundum, ha„ bitare fratres in unum. " Item ab inſeparabili caritate, cum dicit, *Fratres*. Ioan. xiii. 35. „ In hoc cognoſcent omnes quia „ diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habue„ ritis ad invicem. " Item ab univerſalitate, cum dicit, *Omnes*; quod ideo addit, quia iſti forte erant intantum ſeducti quod dictum Pauli non reputarent. Et ideo dicit: *Omnes qui mecum ſunt*: ut oſtendat eos teſtes eſſe veritatis ſuæ, & facile intelligant ſe errare, dum ab omnibus reprehenduntur. II. Corinth. ii. 6. „ Sufficit illi „ qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc quæ „ fit a pluribus. "

Perſonas autem ſalutatas ponit, cum dicit, *Eccleſiis Galatiæ*. Ubi ſciendum, quod, ſicut in Gloſſa tangitur, Brennus dux Senonum olim congregato exercitu intravit Italiam, qua pertranſita venit in Græciam ante tempus Alexandri Magni, ubi cum eſſent aliqui de gente ſua remanentes in una parte Græciæ, miſcuerunt ſe Græcis: unde illa provincia Gallogræcia dicta eſt; deinde illi, Galatæ ſunt appellati, quaſi albi. Et licet Græci ſint acuti ingenii, tamen illi Galatæ ſtulti erant, & inſtabiles, & ad intelligendum tardiores, ſicut (a) & indociles Galli, unde originem traxerunt. Et ideo infra iii. 1. dicit eis: *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non obedire veritati?* Iſtis ergo ſcribit Epiſtolam hanc, & iſti ſunt perſonæ ſalutatæ.

Conſequenter cum dicit, *Gratia vobis, & pax*, ponit bona quæ eis optat: & primo ponit ipſa bona optata; ſecundo ipſorum bonorum auctorem, ibi, *A Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto*. Bona autem quæ eis optat, ſunt duo, in quibus omnia (b) bona ſpiritualia includuntur. Primum eſt gratia, quæ eſt principium vitæ ſpiritualis, cui in Gloſſa aſcribitur remiſſio peccatorum, quæ eſt primum in vita ſpirituali. Nullus enim poteſt eſſe in vera vita ſpirituali, niſi prius moriatur peccato. Secundum eſt pax, quæ eſt quietatio mentis in fine, quæ in Gloſſa dicitur eſſe reconciliatio ad Deum. Et ſic dum optat principium, & finem omnium bonorum ſpiritualium, includit Apoſtolus tamquam inter duo extrema deſiderium omnis boni eis proveniendum. Pſalm. lxxxiii. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit Dominus. " II. Corinth. ult. 13. „ Gratia Domini no„ ſtri Ieſu Chriſti, & caritas Dei, & „ communicatio ſancti Spiritus ſit cum „ omnibus vobis. "

Bonorum autem ipſorum auctor eſt Deus Pater; & ideo dicit, *A Deo Patre*. Ubi primo ponitur bonorum cauſa; ſecundo cauſandi modus, ibi, *Qui dedit ſemetipſum*

A 2 pro

(a) *Al.* indocti. *Al. omittitur* bona.

pro peccatis noſtris; tertio gratiarum actio pro ipſis bonis, ibi, *Cui eſt honor in ſecula ſeculorum*. (*a*) Cauſa autem, & auctoritas bonorum, eſt Deus Pater tamquam auctor, inquantum Deus, & tota Trinitas, quæ dicitur Deus omnium per creationem. Sap. XIV. 3. „ Tu autem Pater gubernas pro„ videntia. “ Et ideo dicit, *A Deo Patre*. Item auctor eſt Dominus Ieſus Chriſtus, ſicut miniſter, & hoc inquantum homo. Rom. XV. 8. „ Dico Ieſum Chriſtum mini„ ſtrum fuiſſe. “ Et quod per Chriſtum ſit nobis gratia, patet Ioan. I. 17. „ Gra„ tia & veritas per Ieſum Chriſtum facta „ eſt: “ & Rom. III. 24. „ Iuſtificati gra„ tis per gratiam ipſius. “ Pax etiam eſt nobis per ipſum: Ioan. XIV. 27. „ Pacem „ meam do vobis. “ Modus autem cauſandi huiuſmodi bona ponitur, cum dicit, *Qui tradidit ſemetipſum pro peccatis noſtris*. Ubi primo ponitur cauſa efficiens, quæ eſt mors Chriſti; & quantum ad hoc dicit: *Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris*; quaſi dicat: Ideo Chriſtus eſt auctor gratiæ, & pacis, quia ipſe morti dedit ſe, & ſuſtinuit crucem: unde ipſa mors Chriſti eſt cauſa efficiens gratiæ. Rom. III. 24. „ Iuſti„ ficati gratis per gratiam ipſius: “ & Coloſſ. I. 20. „ Pacificans quæ in cælis, & „ quæ in terris ſunt. “ Et dicit primo: *Qui dedit ſemetipſum*; ideſt, ſponte ſe obtulit. Epheſ. V. 2. „ Dilexit nos Chriſtus, „ & tradidit ſemetipſum pro nobis obla„ tionem. “ Hebr. II. 9. „ Ut pro omni„ bus nobis guſtaret mortem. “ Ad Titum II. 14. „ Qui dedit ſemetipſum pro no„ bis. “ Ex quo manifeſte Apoſtolus arguit contra eos, quod ſi mors Chriſti eſt ſufficiens cauſa ſalutis noſtræ, & in ſacramentis novi teſtamenti, quæ efficaciam habent ex paſſione Chriſti, confertur gratia, quod ſit ſuperfluum ſimul cum novo teſtamento ſervari legalia, in quibus gratia non confertur, nec ſalus acquiritur: quia „ nemi„ nem ad perfectum adduxit lex: “ ut habetur Heb. VII. 19.

Secundo ponitur finis, & utilitas ipſorum bonorum, quæ eſt cauſa finalis: & eſt duplex. Unus eſt ut liberemur a peccatis præteritis; & quantum ad hoc dicit, *Pro peccatis noſtris*, ſcilicet præteritis delendis, & expiandis, quod eſt initium noſtræ ſalvationis. Apoc. I. 5. „ Dilexit nos, & la„ vit nos a peccatis noſtris in ſanguine „ ſuo. “ Alius finis eſt ut liberaret nos a poteſtate mortis; & quantum ad hoc dicit: *Ut eriperet nos de præſenti ſeculo nequam*. Coloſſ. I. 13. „ Eripuit nos a poteſtate te„ nebrarum. “ Et ponit tria, ſcilicet *ut eriperet*, inquit, *de præſenti*, & *ſæculo*, & *nequam*. *Ut eriperet de præſenti*, trahendo nos ad æterna per deſiderium, & ſpem; de *ſæculo*, ideſt de conformitate huius mundi, qui nos allicit, ut non ei conformemur: Rom. XII. 2. „ Nolite conformari huic ſæ„ culo: “ *nequam*, reducens nos ad veritatem iuſtitiæ. Et dicitur ſæculum nequam, non propter ſui naturam, cum bonum ſit creatum a Deo, ſed propter mala quæ in eo fiunt, ſicut illud Epheſ. V. 16. „ Dies „ mali ſunt. “ Gen. XLVII. 9. Dixit Iacob: „ Dies peregrinationis vitæ meæ centum „ triginta annorum ſunt, parvi, & mali. “ Et licet hæc ſint nobis per Chriſtum, non tamen excluditur Deus Pater; & ideo ponitur tertio acceptatio divinæ voluntatis: unde dicit, *Secundum voluntatem Dei & Patris*. Patris, inquam, Chriſti per naturam, qua ab æterno procedit ut Verbum. Pſal. II. 7. „ Ego hodie genui te. “ Ioan. I. 1. „ In principio erat Verbum, & Verbum „ erat apud Deum, & Deus erat Ver„ bum. “ Item Patris noſtri per adoptionem. Ioan. I. 12. „ Dedit eis poteſtatem „ filios Dei fieri. “ Primo modo ly *Deus Pater* accipitur pro ſola perſona Patris; ſecundo modo pro tota Trinitate. Et quia a Deo Patre noſtro, ſcilicet a tota Trinitate, hæc omnia proveniunt nobis per Chriſtum, ideo ipſi, ſcilicet toti Trinitati, *gloria* in ſe, (*a*) honor in aliis ſit, vel eſt, *in ſæcula ſæculorum*, ideſt ſemper. *Amen* eſt nota confirmationis.

Habes ergo in ſumma in ſalutatione prædicta auctoritatem Apoſtoli, qua eorum ſuperbiam frangit; virtutem gratiæ, qua eos ad obſervantiam Evangelii provocat; & inſufficientiam legalium, ut ab eis eos revocet.

(a) *Forte* Cauſa autem, & auctor bonorum eſt Deus Pater, tamquam Deus, & tota &c. (b) *Al.* honor aliis ſit.

LECTIO II.

Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in aliud Evangelium, quod non eſt aliud; niſi ſunt aliqui qui vos conturbant, & volunt convertere Evangelium Chriſti. Sed licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, ſi quis vobis evangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit. Modo enim hominibus ſuadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſsem.

In ſuperioribus præceſſit ſalutatio, ſequitur in ſequentibus epiſtolaris narratio: in qua arguit Apoſtolus eorum errorem; ſecundo eos monet ad correctionem v. cap. ibi, *State ergo, & nolite iterum iugo ſervitutis contineri*. Errorem autem eorum arguit dupliciter, & per auctoritatem evangelici documenti, & per rationem veteris teſtamenti, III. cap. ibi, *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non obedire veritati?* Arguit autem errorem ipſorum, oſtendendo auctoritatem evangelicæ doctrinæ. Primo oſtendendo ipſorum levitatem quantum ad levem dimiſſionem evangelicæ doctrinæ; ſecundo commendando auctoritatem ipſius doctrinæ evangelicæ; ut ſic quanto dignius eſt quod dimittunt, tanto eorum error appareat maior, ibi, *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum eſt a me*. Circa primum duo facit: primo enim exaggerat culpam; ſecundo infligit pœnam, ibi, *Sed licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit*. Culpam autem exaggerat & ſeductorum, & ſeducentium, ibi, *Niſi ſunt aliqui qui vos conturbant*. Circa primum tria facit: primo enim aggravat culpam ſeductorum ex animi levitate: unde dicit, *Miror*; quaſi dicat: Cum ſciatis tot bona quæ dicta ſunt, provenire vobis per Chriſtum, & cum fueritis ita bene inſtructi per me, tamen *ſic*, ideſt intantum, & tam vehementer, ut videamini iam obliti, *tam cito*, ideſt in tam brevi tempore, *transferimini*, ut alludat nomini: Galatia enim translatio dicitur; quaſi dicat: Vos eſtis Galatæ, quia *tam cito transferimini*. Eccli. XIX. 4. „ Qui cito „ credit, levis eſt corde. “ Secundo aggravat eorum culpam ex eo quod dimiſerunt. Si enim ratio recedit, & transfertur a malo, commendabilis eſt, & bene facit; ſed quando recedit a bono, tunc eſt culpabilis. Et ſic iſti a bono translati erant; & ideo dicit eis: Etſi mirandum ſit quod tam cito, & ſic transferimini, addit tamen materiam admirationis (*a*) quod *transferimini ab eo*, ſcilicet a Deo, & a fide eius, *qui vos vocavit in gratiam Chriſti*, ideſt in participationem æterni boni, quam habemus per Chriſtum. I. Petr. II. 9. „ Gratias agentes Deo, qui vos vocavit in admirabile lumen ſuum. “ Item II. Petr. II. 9. „ Melius erat eis viam veritatis non „ agnoſcere quam poſt agnitionem retrorſum converti ab eo quod illis traditum „ eſt ſancto mandato. “ Secundo aggravat eorum culpam ex eo ad quod converſi ſunt: quia non ſunt converſi ad bonum, ſed ad malum: unde dicit, *In aliud Evangelium*, ideſt veteris legis: quæ annuntiatio bona eſt, inquantum annuntiat quædam bona, ſcilicet temporalia, & carnalia: Eſa. I. 19. „ Si volueritis, & audieritis me, bona ter- „ ræ comedetis: “ ſed tamen non eſt (*b*) perfecte, & ſimpliciter, ſicut Evangelium: quia non annuntiat perfecta, & maxima bona, ſed parva, & minima. Sed lex nova eſt perfecte, & ſimpliciter Evangelium, ideſt bona annuntiatio, quia annuntiat maxima bona, ſcilicet cæleſtia, ſpiritualia, & æterna. Et licet ſit aliud Evangelium ſecundum traditionem pſeudo, tamen ſecundum meam prædicationem, non. Eſt enim aliud in promiſſis, ſed non eſt aliud in figura: quia idem continetur in veteri teſtamento, & in novo: in veteri quidem ut in figura, in novo vero ut in re, & expreſſe. Et ſic eſt aliud Evangelium quantum ad ea quæ exterius apparent; ſed quantum ad ea quæ interius ſunt, & continentur, non eſt aliud. Licet autem

non

(a) *Al.* quod ſcilicet transferimini. (b) *Subintellige* bona annuntiatio. *Al. legebatur* perfecta, & ſimpliciter.

non ſit aliud in ſe, tamen poteſt eſſe aliud ex culpa aliorum, ſcilicet ſeducentium: & ideo eorum culpam exaggerans, dicit: *Niſi ſunt aliqui*, ſcilicet ſeductores, *qui vos conturbant*; ideſt, puritatem ſenſus veſtri, qua imbuti fuiſtis per fidei veritatem, obfuſcant: quia licet idem contineatur quantum ad interiorem intellectum per vetus, & novum teſtamentum, ut dictum eſt; tamen ſi poſt ſuſceptionem novi teſtamenti reiteratur vetus, videtur oſtendi quod novum non ſit perfectum, & quod illud ſit aliud ab iſto: & ideo dicit: *Quod non eſt aliud*; *niſi ſunt aliqui qui vos conturbant*: quia iſti pſeudo poſt fidei evangelicæ ſuſceptionem cogebant eos circumcidi, oſtendendo per hoc, quod circumciſio eſt aliquid aliud quam baptiſmus, & efficit aliquid quod baptiſmus non poteſt efficere: & ideo iſti conturbant vos. Infra v. 12. *Utinam abſcindantur qui vos conturbant*. Et vere conturbant: quia *volunt convertere Evangelium Chriſti*, ideſt veritatem evangelicæ doctrinæ, in figuram legis: quod eſt abſurdum, & turbatio maxima. In illud enim debet aliquid converti ad quod ordinatur; novum autem teſtamentum, & Evangelium Chriſti non ordinatur ad vetus; ſed potius e converſo lex vetus ordinatur ad legem novam, ſicut figura ad veritatem: & ideo figura converti debet ad veritatem, & lex vetus in Evangelium Chriſti; non autem veritas in figuram, neque Evangelium Chriſti in legem veterem: quod patet ex ipſo uſu loquendi: non enim dicimus, quod homo ſit ſimilis imagini hominis, ſed potius e converſo imago eſt ſimilis homini. Hierem. xv. 19. „ Ipſi convertentur ad te, & tu non „ converteris ad eos: “ & Levit. xxvi. 10. „ Novis ſupervenientibus, vetera proiicie- „ tis. “

Conſequenter poſt exaggerationem culpæ ponitur inflictio pœnæ, cum dicit: *Sed licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit*: & circa hoc duo facit. Primo promulgat ſententiam; ſecundo rationem ſententiæ aſſignat, ibi, *Modo enim hominibus ſuadeo, an Deo?* Circa primum duo facit. Primo oſtendit auctoritatem ſuæ ſententiæ; ſecundo profert eam, ibi, *Sicut prædixi, & nunc iterum dico*. Oſtendit autem auctoritatem ſuæ ſententiæ multam eſſe: eo quod non ſolum in perverſores, & in ſeductores ſubditos, ſed etiam in pares, ſicut ſunt alii Apoſtoli, & etiam in ſuperiores, ſicut ſunt Angeli, ſi huius criminis, ſcilicet converſionis Evangelii in veterem legem, rei eſſent, efficaciam haberet. Et ideo dicit: (*a*) Noſtræ ſententiæ auctoritas, quam ego promulgo (quæ eſt excommunicatio) non ſolum in illos qui talia intendunt, efficaciam habet; *ſed licet nos*, ſcilicet Apoſtoli, *aut Angelus*, bonus, vel malus, *de cælo* veniens *evangelizet præterquam quod evangelizatum eſt a nobis, anathema ſit*; ideſt, reus erit huius ſententiæ quam promulgamus.

Ad evidentiam autem dictorum tria inquirere oportet. Primo quid ſignificet hoc nomen *anathema*. Circa quod ſciendum eſt, quod *anathema* eſt nomen Græcum, & componitur ab ana, quod eſt ſurſum, & theſis, poſitio, quaſi ſurſum poſitio: & eſt ortum ex quadam antiqua conſuetudine. Antiqui enim quando pugnabant, capiebant aliquando aliquam prædam ab hoſtibus, quam nolebant convertere in uſum proprium, ſed ſuſpendebant illam in templis, vel in aliquo loco publico civitatis, quaſi ſeparatam a communi uſu hominum, & omne tale ſic ſuſpenſum nominabant Græci *anathema*; & ex hoc inolevit conſuetudo quod omne illud quod excludebatur ab uſu communi, diceretur anathematizatum: unde dicitur Ioſue vi. de Hierico, & omnibus quæ in ea ſunt, quod Ioſue mox anathematizavit ea. Et ideo etiam hoc in Eccleſia inolevit ut illi qui excluduntur a communi ſocietate Eccleſiæ, & a participatione ſacramentorum Eccleſiæ, dicantur anathematizati.

Secundo inquirenda eſt ratio eorum quæ dicit: *Licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit*. Ubi ſciendum eſt, quod eſt triplex doctrina. Prima eſt Philoſophorum, qui ex ductu rationis propriæ in cognitionem ſuæ doctrinæ devenerunt. Quædam alia doctrina eſt quæ eſt tradita per Angelos, ſicut lex vetus: lex enim non eſt allata voluntate humana, (*b*) ſed *per Angelos in manu mediatoris*, ut dicitur infra iii. 19. Quædam vero doctrina tradita eſt a Deo immediate, ſicut doctrina Evangelii. Ioan. i. 18. „ Deum nemo vidit umquam: „ unigenitus Filius qui eſt in ſinu Patris, „ ipſe enarravit. “ Hebr. i. 2. „ Noviſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in Fi- „ lio: “ & poſt (cap. ii. 3.) „ Quæ cum ini-

(a) *Al.* Quia noſtræ ſententiæ &c. (b) *Al. ſuperflue interponitur* ſicut dicitur ad Galat. iii.

„ initium accepiſſet enarrari per Dominum, „ ab eis qui audierunt, in nos confirmata „ eſt. “ Doctrina ergo quæ traditur per hominem, poteſt mutari, & revocari per alium hominem qui melius novit; ſicut unus Philoſophus reprobat dicta alterius: item per Angelum qui perſpicacius videt veritatem. Doctrina etiam quæ traditur per Angelum, poſſet forte removeri per alium Angelum ſuperiorem, ſeu per Deum. Sed e contra (*a*) doctrina quæ immediate a Deo traditur, non poteſt neque per hominem, neque per Angelum irritari. Et ideo ſi contingat quod homo, vel Angelus diceret contrarium illi quæ per Deum tradita eſt, dictum ſuum non eſt contra doctrinam, ut per hoc irritetur, & repellatur; ſed potius doctrina eſt contra eum: quia ipſe qui dicit, debet excludi, & repelli a communione illius doctrinæ. Et ideo dicit Apoſtolus, quod dignitas doctrinæ evangelicæ, quæ eſt immediate a Deo tradita, eſt tantæ dignitatis quod ſive homo, ſive Angelus evangelizet aliud præter id quod in ea evangelizatum eſt, eſt anathema; ideſt, abiiciendus, & repellendus eſt.

Tertio ſolvere oportet obiectiones quæ circa hoc occurrunt: quarum una eſt. Cum par in parem non habeat imperium, & multo magis non habeat in ſuperiorem, videtur quod Apoſtolus non potuit excommunicare Apoſtolos, qui erant ſibi pares, (*b*) & minus Angelos, qui ſunt ſuperiores. Matth. xi. 11. „ Qui minor eſt in re„ gno cælorum, maior eſt illo. “ Non eſt ergo anathema per hoc.

Ad hoc dicendum eſt, quod Apoſtolus hanc protulit ſententiam, non propria auctoritate, ſed auctoritate evangelicæ doctrinæ, cuius miniſter erat; cuius doctrinæ auctoritas habet, ut quicumque contra illam dicunt, excludendi, & repellendi ſint. Ioan. xii. 48. „ Sermo quem locutus ſum, „ ille iudicabit eum in noviſſimo die. “

Alia quæſtio eſt, quia ipſe dicit: *Præterquam quod evangelizatum eſt*. Ergo non debet aliquis docere, neque prædicare niſi quod ſcribitur in Epiſtolis, & in Evangelio. Sed hoc eſt falſum: quia I. Theſſal. iii. 10. dicitur: „ Ut compleamus ea quæ de„ ſunt fidei noſtræ. “

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod nihil aliud evangelizandum eſt quam illud quod continetur in Evangeliis, & in Epiſtolis, & in ſacra Scriptura implicite, vel explicite. Nam ſacra Scriptura, & Evangelium evangelizat eſſe credendum Chriſto explicite. Unde quidquid continetur in eis implicite, quod facit ad doctrinam eius, & ad fidem Chriſti, evangelizari, & doceri poteſt. Et ideo cum dicit, *Præter id quod accepiſtis*; ideſt omnino alienum addendo. Apoc. ult. 18. „ Si quis appoſuerit ad hæc, „ aut addiderit (ſcilicet omnino alienum) ap„ ponat Deus ſuper illum plagas ſcriptas in „ libro iſto: “ & Deut. iv. 2. „ Non ad„ detis quidquam ad verbum quod vobis „ loquor (ſcilicet contrarium, ſeu alie„ num) nec minuetis ex eo. “

Conſequenter cum dicit, *Sicut prædixi, & nunc iterum dico*, ſententiam ſuam profert (*c*) in malos, dicens: Sicut prædixi de Angelis, & Apoſtolis, idem dico de ſeductoribus: ſi quis ſeductor *evangelizaverit præter id quod accepiſtis a me, anathema ſit*, ideſt excommunicatus. Et hæc eſt ſententia quam profert.

Sed numquid ex hoc ſunt excommunicati omnes hæretici? Videtur quod non: quia dicitur Tit. iii. 10. „ Hæreticum ho„ minem poſt primam, & ſecundam cor„ rectionem devita. “

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod hæreticus poteſt dici aliquis, vel quia ſimpliciter errat ex ignorantia, & ex hoc non eſt excommunicatus; vel quia errat ex pertinacia, & alios nititur pervertere, & tunc incurrit in canonem latæ ſententiæ. Utrum autem ex tunc his verbis ſententiam in hæreticos protulerit, dubium eſt; cum tamen ſententia iam lata ſit contra hæreticos in Conciliis. Poteſt tamen dici quod forte hic oſtenduntur excommunicatione digni.

Conſequenter cum dicit, (*d*) *Modo enim hominibus ſuadeo, an Deo*? oſtendit rationem ſententiæ. Ubi primo ponit rationem ipſius ſententiæ; ſecundo manifeſtat hic propoſitum, ibi, *An quæro hominibus placere*? Poſſet enim aliquis dicere: Quare ſic excommunicas? Forte aliqui ſunt amici, vel alicuius auctoritatis. Non ergo ſic faciendum eſt. Ideo reſpondens Apoſtolus dicit: Immo ſic faciendum eſt, quia ea quæ modo dico, non ſunt ad favorem hominum, ſed ut placeam Deo; & hoc eſt quod dicit: (*e*) *Modo enim*, ideſt poſt converſionem, vel in iſta Epiſtola, *ſuadeo hominibus*, ideſt tendit ad hoc appetitus meus ut placeam hominibus, *an Deo*? quaſi dicat: Hæc quæ fa-

(a) *Al. omittitur* doctrina. (b) *Al.* & Angelos. (c) *Al.* in malo. (d) Al. *Non enim hominibus &c.* (e) Al. iterum *Non enim &c.*

facio, ideo facio ut complaceam ſoli Deo. I. Theſſal. II. 4. „ Loquimur non quaſi ho- „ minibus placentes, ſed Deo, qui probat „ corda noſtra. “ Nec etiam loquimur auctoritate hominum, ſed divina. Quod autem non intendam placere hominibus, patet ex intentione, & ex propoſito meo: nam ego *non quæro hominibus placere*; ideſt, non eſt intentionis meæ homines convertere, ut placeam hominibus tantum, ſed propter honorem Dei: & hoc patet, quia *ſi adhuc* intenderem *placere hominibus*, ut olim placui, *non eſſem ſervus Chriſti*. Cujus ratio eſt, quia hæc ſunt contraria; ita dumtaxat, ut ſcilicet velim placere hominibus propter homines, non referendo illud in Deum. Si enim ideo intendam aliquando placere hominibus, ut eos traham ad Deum, non pecco. Sed ſi primo modo, non ſum ſervus Chriſti. Eſa. XXVIII. 20. „ Coanguſtatum eſt ſtratum, ita ut alter „ decidat: & pallium breve utrumque ope- „ rire non poteſt. “ Matth. VI. 24. „ Nemo „ poteſt duobus dominis ſervire: aut enim „ unum odio habebit, & alterum diliget; „ aut unum ſuſtinebit, & alterum con- „ temnet. “ Pſalm. LII. 6. „ Confuſi ſunt „ qui hominibus placent. “

LECTIO III.

NOtum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum eſt a me, quia non eſt ſecundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; ſed per revelationem Ieſu Chriſti. Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Iudaiſmo, quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum.

SUpra Apoſtolus redarguit Galatas de levitate animi, eo quod ſic cito dimiſerant doctrinam Evangelii; hic vero ipſius evangelicæ doctrinæ dignitatem oſtendit; & circa hoc duo facit: quia primo commendat auctoritatem doctrinæ evangelicæ ſecundum ſeipſam; ſecundo ex parte aliorum Apoſtolorum, & ſua ſimul, II. cap. ibi, *Deinde poſt annos quatuordecim iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito*. Iterum prima pars dividitur in duas: quia primo proponit intentum; ſecundo manifeſtat propoſitum, ibi, *Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Iudaiſmo*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; ſecundo probat quod proponit, ibi, *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici*. Intendens ergo commendare veritatem evangelicæ doctrinæ, dicit: *Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum eſt a me*; quaſi dicat: Ita ſum certus de auctoritate Evangelii quod non ſolum hominibus, immo etiam Angelis, contrarium non crederem; ſed eos, ſi contrarii eſſent, anathematizarem. Quam quidem certitudinem ex hoc habeo, quia magis credendum eſt Deo, quam hominibus, ſeu Angelis; & ideo, cum ego habuerim illud Evangelium a Deo, maximam certitudinem habere debeo, & habeo. Et ideo dicit: *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum eſt a me* vobis, & aliis Eccleſiis, *quia non eſt ſecundum hominem*, ideſt ſecundum humanam naturam diſcordantem a regula, ſeu revelatione divina: & ſic ly *ſecundum hominem* ſonat in vitium. I. Corinth. III. 3. „ Cum enim ſit inter vos zelus, & con- „ tentio; nonne carnales eſtis, & ſecun- „ dum hominem ambulatis? “ & ſic accipit hic Apoſtolus; & ideo dicit: *Non ſecundum hominem* docentem me, vel mittentem; quaſi dicat: Nullo modo poteſt hoc Evangelium haberi ab homine, ſed a Deo: & ideo ſubdit: *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici*. Ubi duplicem modum acceptionis excludit. Primo quod non habuit ab homine auctoritatem evangelizandi; & quantum ad hoc dicit: *Neque ab homine*, ſcilicet puro, *accepi illud*, ideſt auctoritatem evangelizandi Evangelium, ſed a Chriſto. Rom. X. 15. „ Quomodo prædicabunt, ni- „ ſi mittantur? “ Eſa. XLII. 6. „ Dedi te in „ lucem gentium, in fœdus populi. “ Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut „ portet nomen meum coram gentibus, „ & Regibus, & filiis Iſrael. “ Secundo quod non accepit ſcientiam evangelizandi ab homine; & ideo dicit: *Neque didici*, ſcilicet Evangelium per hominem purum, *ſed per revelationem Ieſu Chriſti*, ideſt per Ieſum Chriſtum, omnia clare oſtendentem.

tem. I. Corinth. II. 10. „ Nobis autem „ revelavit Deus per Spiritum ſuum. “ Eſai. l. 5. „ Dominus Deus aperuit mihi „ aurem; ego autem non contradico: “ ibidem 4. „ Dominus dedit mihi linguam „ eruditam, ut ſciam ſuſtentare eum qui „ lapſus eſt verbo. “ Hæc autem revelatio facta fuit Apoſtolo cum raptus fuit in paradiſum, ubi audivit arcana verba quæ non licet homini loqui: II. Corinth. XII.

Conſequenter cum dicit, *Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Iudaiſmo*, probat propoſitum, ſcilicet quod non accepit ab homine Evangelium, neque ante converſionem, neque poſt converſionem ad Chriſtum, ibi, *Cum* (*a*) *autem placuit ei qui me ſegregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam ſuam, ut revelaret Filium ſuum in me*. Quod autem non acceperit ab homine ante converſionem ſuam, oſtendit & per odium quod habebat ad fidem Chriſti, & ad Chriſtianos, & per fervorem quem habebat ad Iudaiſmum, ibi, *Et proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos*. Dicit ergo: Dico, quod non accepi ab homine, & hoc ante converſionem meam: quod patet ex factis illius temporis, & ex odio quod habebam ad fidem: nam vos ipſi *audiſtis*: infra eodem: „ Tantum autem „ auditum habebant: Quoniam qui perſe„ quebatur nos aliquando, nunc evangeli„ zat fidem quam aliquando expugnabat: “ *converſationem meam aliquando*, dum infidelis eram, *in Iudaiſmo*, quo iudaice vivebam. Et dicit *meam*, quia hoc quod male facimus, ex nobis eſt; ex Deo autem quidquid boni facimus. Oſeę XIII. 9. „ Ex „ te perditio tua, Iſrael; (*b*) tantummo„ do in me auxilium tuum. “ Iſtud ſcilicet audiſtis, *quoniam ſupra modum*, ſcilicet aliorum, quia non ſolum per ſe, ſed provocabat principes ad hoc. Alii enim forte a principibus inducti perſequebantur, ſed iſte eos inducebat. Act. IX. 1. „ Sau„ lus adhuc ſpirans minarum, & cædis „ in diſcipulos Domini, acceſſit ad Prin„ cipem ſacerdotum. “ Et quia non ſolum in Hieruſalem, ſed etiam per totam regionem: unde accepit litteras in Damaſcum, „ ut ſi quos inveniſſet huius viæ viros, „ ac mulieres, vinctos perduceret in Hie„ ruſalem: “ ibid. 11. Unde de eo poteſt intelligi illud quod dicitur Gen. xlix. 27. „ Beniamin lupus rapax: mane comedet „ prædam, & veſpere dividet ſpolia. “ *Perſecutus ſum Eccleſiam Dei*, ſcilicet inquirendo Chriſtianos, & fugando: I. Corinth. XV. 9. „ Non ſum dignus vocari A„ poſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccle„ ſiam Dei. “ *Et expugnabam illam*, non quidem ſpiritualiter, quia corda fidelium non poteram a fide avertere, ſed corporaliter affligendo eos pœnis corporalibus, & ponendo in carcere. Act. IX. 21. „ Nonne „ hic eſt qui expugnabat in Hieruſalem „ eos qui invocabant nomen iſtud; & huc „ ad hoc venit ut vinctos illos duceret ad „ principes ſacerdotum? “ Pſalm. CXXVIII. 1. „ Sæpe expugnaverunt me. “ Sic ergo patet per odium quod habebat ad fidem Chriſti ante converſionem, ſcilicet quod non accepit Evangelium ab homine. Patet hoc etiam per amorem, & fervorem zeli quem habuit ad Iudaiſmum, & hoc quantum ad profectum exteriorem: unde dicit: *Et proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos*. Ubi tria ponit, quæ exprimunt profectus magnitudinem: quia *ſupra multos*, non ſupra paucos proficiebat; non ſupra ſenes ineptos ad profectum ſcientiæ, ſed *coætaneos*, ſcilicet adoleſcentes acutos, & aptos ad profectum: Thren. III. 27. „ Bonum eſt viro, cum portaverit iugum „ ab adoleſcentia ſua. “ Item non ſupra coætaneos extraneos, quaſi ignotæ linguæ, ſed illos qui ſunt *in genere meo*, ſcilicet Iudæorum. Act. XXII. 3. „ Ego ſum vir Iu„ dæus ... ſecus pedes Gamalielis erudi„ tus iuxta veritatem paternæ legis, æ„ mulator legis, ſicut & vos omnes eſtis „ hodie. “ Item quantum ad zelum interiorem quem habebat ad legem; & ideo dicit: *Abundantius* præ aliis *æmulator exiſtens*, non ſolum legis, ſed *paternarum mearum traditionum*, ſcilicet quas habent Iudæi licitas, quas „ boni patres addiderunt, “ ut dicitur in Gloſſa. Quas quidem traditiones vocat ſuas, quia ita reputabat eas ac ſi ſuæ fuiſſent. Philip. III. 5. „ Se„ cundum legem phariſæus, ſecundum æ„ mulationem perſequens Eccleſiam Dei. “

Sed quæſtio eſt ſuper hoc quod dicit Gloſſa, „ Boni patres addiderunt. “ Videtur quod non fuerint boni: quia Deut. IV. 2. dicitur: „ Non addetis ad verbum quod „ ego loquor vobis, quidquam. “ Ergo fecerunt contra mandatum Domini, addentes traditiones; & ſic non fuerunt boni.

Dicendum eſt, quod verbum illud Domini intelligendum eſt (*c*) ſic. Non addetis aliquid contrarium, ſeu extraneum verbis quæ ego loquor. Addere autem

(a) Al. *enim*. (b) Al. ex me auxilium tuum. (c) Al. *omittitur* ſic.

aliqua quæ non ſunt contraria, licuit eis, ſcilicet aliquos dies ſolemnes, & alia ſimilia; ſicut factum eſt tempore Mardochæi, & tempore Iudith, in memoriam beneficiorum quæ a Deo recipiebant.

Contra. Matth. xv. 6. Dominus reprehendit eos, dicens: „Irritum feciſtis mandatum Domini propter traditiones hominum. " Non ergo ſunt licitæ traditiones.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod non arguuntur, quod tenent traditiones hominum, ſed quia propter traditiones hominum, dimittunt mandata Dei.

LECTIO IV.

CUm autem placuit ei qui me ſegregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam ſuam, ut revelaret Filium ſuum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus; continuo non acquievi carni, & ſanguini. Neque enim veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos, ſed abii in Arabiam, & iterum reverſus ſum Damaſcum.

POſtquam autem Apoſtolus oſtendit quod ipſe non accepit ab homine Evangelium ante ſuam converſionem; nunc hic probat quod non accepit ipſum ab homine poſt converſionem ſuam: & circa hoc duo facit. Primo oſtendit quod non recepit Evangelium ab homine tempore converſionis ſuæ; ſecundo quod nec etiam poſt converſionem ſuam, ibi, *Deinde poſt annos tres veni Hieroſolymam videre Petrum*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quod non recepit Evangelium ab Apoſtolis, neque didicit; ſecundo quod non ab aliis fidelibus, ibi, *Sed abii in Arabiam, & iterum reverſus ſum Damaſcum*. (a) Circa primum tria facit. Primo oſtendit cauſam efficientem ſuæ converſionis; ſecundo finem, ibi, *Ut revelaret Filium ſuum in me*; tertio modum, ibi, *Continuo non acquievi carni, & ſanguini*. Circa primum notat cauſam ſuæ converſionis, quæ duplex eſt, ſcilicet beneplacitum Dei, quod eſt divina electio, & convertentis vocatio. Quantum ad primum dicit: *Cum autem placuit ei*, ſcilicet Deo: non quando volui ego, ſed quando placitum fuit ſibi: quia „non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei, " ut dicitur Rom. ix. 16. Pſal. cxlvi. 11. „Beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum. " Philip. ii: 13. „Deus eſt qui operatur in nobis & velle, & perficere, pro bona voluntate. " *Qui*, ſcilicet Deus, *me*, ſcilicet rebellem: I. Corinth. xv. 9. „Ego ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei: " Act. ix. 1. „Saulus adhuc ſpirans minarum, & cædis in diſcipulos Domini: " perſecutorem: ibid. iv. „Saule, Saule, quid me perſequeris?" blaſphemum: I. Timoth. 1. 13. „Qui fui blaſphemus. " *Me* talem, inquam, *ſegregavit ex utero matris meæ*: vel ad litteram, qui fecit me naſci ex ventre matris meæ. Et vere dicitur Deus ſegregare ex utero, licet ſit opus naturæ, quæ eſt quaſi inſtrumentum Dei: quia opera etiam noſtra attribuuntur Deo, ſicut principali actori: Eſa. xxvi. „Omnia enim opera noſtra operatus es in nobis, Domine: " ſicut & effectus principali agenti attribuuntur. Ideo dicitur Iob x. 11. „Pelle, & carnibus veſtiſti me. " Et ab hoc utero ſegregatus eſt ad iuſtificationem; quia eiuſdem eſt iuſtificare cuius eſt condere. I ſal. xxi. 11. „De ventre matris meæ Deus meus es tu. " Vel *ex utero matris meæ*, ſcilicet ſynagogæ, cuius uterus eſt collegium phariſæorum, qui nutriebant alios in Iudaiſmo. Matth. xxiii. 15. „Circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proſelytum. " Sic ergo mater ſua fuit ſynagoga: Cant. 1. 5. „Filii matris meæ pugnaverunt contra me. " Uterus eius ſunt phariſæi. Ex hoc ergo utero eſt ſegregatus per Spiritum ſanctum ad fidem Evangelii. Rom. 1. 1. „Segregatus in Evangelium Dei. " Vel mater ſua eſt Eccleſia Chriſti; uterus eius, collegium Apoſtolorum. Segregavit ergo Deus ipſum ab utero Eccleſiæ, ideſt a collegio Apoſtolorum, in officium Apoſtolatus, & prædicationis ad Gentes, quando dixit Apoſtolis, Act. xiii. 2. „Segregate mihi Barnabam, & Paulum ad opus ad quod aſſumpſi eos. " Vocavit autem ſynagogam matrem ſuam, quia phariſæus erat, quaſi magnus in ea, dum dicitur phariſæus, & ex

(a) *Al.* Circa primum oſtendit cauſam &c. *intermediis omiſſis*.

ex phariſæis, quia zelator legis erat. Supra: *Abundantius autem æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum*. Quantum autem ad aliam cauſam dicit: *Et vocavit per gratiam ſuam*. Eſt autem duplex vocatio. Una eſt exterior: & ſic dicit: Vocavit me (*a*) cæleſti voce. Act. ix. 4. „ Saule, Saule, quid me perſequeris?...“ „ Vade in civitatem, & ibi dicetur tibi „ quid te oporteat facere.“ Sic etiam alios Apoſtolos vocavit. Alia eſt interior; & ſic vocavit per quemdam inſtinctum interiorem, quo Deus per gratiam tangit cor, ut convertatur ad ipſum; & ſic vocavit a mala via in bonam; & hoc *per gratiam ſuam*, non noſtris meritis. Rom. viii. 30. „ Quos prædeſtinavit, hos & vocavit; „ & quos vocavit, hos & iuſtificavit.“ Eſa. xlv. 13. „Suſcitavit eum ad iuſtitiam.“ Amos v. 8. „ Qui vocat aquas maris, & „ effundit eas ſuper faciem terræ: Domi- „ nus nomen eſt eius.“

Finis autem converſionis ponitur, cum dicit: *Ut revelaret Filium ſuum in me*: qui quidem finis eſt Chriſtus. Ordinatur autem converſio ſua ad Chriſtum dupliciter: ſcilicet facto; & ſic dicit: *Ut revelaret Filium ſuum*; ideſt, in eo quod circa me fecit, convertendo me, & dimittendo peccata mihi, revelaret quanta ſit mihi facta miſericordia. I. Timoth. i. 15. „Chriſtus Ie- „ ſus venit in hunc mundum peccatores „ ſalvos facere, quorum primus ego ſum.... „ Sed ideo miſericordiam Dei conſecutus „ ſum, quia ignorans feci in incredulita- „ te:“ ibid. 13. Sic ergo revelavit in eius converſione Filium ſuum; & hoc inquantum Filius dicitur gratia Dei. Item revelavit eum in eius operatione: unde dicebat ipſe Rom. xv. „ Non enim audeo „ aliquid loqui eorum quæ per me non „ efficit Chriſtus in obedientiam gentium, „ in verbo, in factis, & virtute ſignorum, „ & prodigiorum.“ Et hoc inquantum Filius virtus eſt Dei. Item revelavit eum in eius prædicatione: unde ipſe I. Corinth. i. 23. dicebat: „ Nos prædicamus Chri- „ ſtum crucifixum; Iudæis quidem ſcanda- „ lum, Gentibus autem ſtultitiam; ipſis „ autem vocatis Iudæis, atque Græcis, „ Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapien- „ tiam.“ Et hoc inquantum Filius eius dicitur Dei ſapientia. Item ordinatur ad Chriſtum ſua converſio verbo; & ſic dicit: *Ut evangelizarem illum in Gentibus*: quia aliis Apoſtolis evangelizantibus Chriſtum Iudæis, Paulus de mandato Domini ivit ad Gentes convertendas. Eſa. xlix. 6. „ Pa- „ rum enim eſt mihi ut ſis mihi ſervus ad „ ſuſcitandas tribus Iacob, & fęces Iſrael „ convertendas. Dedi te in lucem Gen- „ tium.“ Act. xiii. 47. „Sic enim præce- „ pit nobis Dominus: Poſui te in lucem „ Gentium, ut ſis in ſalutem uſque ad „ extremum terræ.“ Eſa. lv. 4. „ Ecce „ teſtem populis dedi eum, ducem ac præ- „ ceptorem gentibus.“

Modus autem ſuæ converſionis eſt perfectus & quantum ad effectum: unde dicit: *Continuo non acquievi carni, & ſanguini*; ideſt, ſtatim ita perfecte fui converſus quod omnis carnalis affectus receſſit a me. Eccli. ii. 23. „ Facile eſt enim in oculis „ Domini ſubito honeſtare pauperem.“ Et accipitur hic caro, & ſanguis pro vitiis carnalibus. I. Corinth. xv. 50. „Ca- „ ro, & ſanguis regnum Dei non poſſide- „ bunt.“ Infra v. 17. *Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, ſpiritus autem adverſus carnem*. Vel pro affectu, & amore ad carnales ſibi coniunctos. Matth. xvi. 17. „Ca- „ ro, & ſanguis non revelabit tibi.“ Sic Apoſtolus (*b*) & vitia ſua ſuperavit, & ſuos Iudæos contempſit. Item quantum ad intellectum, quia ita fuit inſtructus a Chriſto quod non fuit ei neceſſe inſtrui ab Apoſtolis; & ideo dicit: *Nec veni Hieroſolymam*, ut ſcilicet ab eis inſtruerer. Item non fuit neceſſe inſtrui ab aliis fidelibus; & ideo dicit: *ſed abii in Arabiam*; quaſi dicat: Non ivi ad loca ubi erant alii fideles, ut me inſtruerent; ſed ivi in Arabiam, ubi non erant edocti in fide, ſed infideles: *& iterum reverſus ſum Damaſcum*, ſcilicet ad parentes. Iob xxxviii. 23. „ Quis dedit vehementiſſimo imbri cur- „ ſum, & viam ſonantis tonitrui?“

Sed contra. Dicitur Act. ix. 25. quod demiſerunt eum de muro per ſportam; „ cum „ autem veniſſet Hieruſalem, tentabat ſe „ iungere diſcipulis.“ Venit ergo Hieruſalem.

Dicendum eſt, quod venit, ſed non ut inſtrueretur. Vel melius dicendum eſt, quod non ſtatim venit, ſed poſt aliquod tempus; & ideo ſequitur: *Deinde poſt annos tres veni Hieroſolymam*.

(a) *Al.* ex cæleſti. (b) *Al.* vitia ſuperavit, & ſuos &c.

LECTIO V.

DEinde poſt annos tres veni Hieroſolymam videre Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Eccleſiis Iudææ, quæ erant in Chriſto. Tantum autem auditum habebant: Quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me clarificabant Deum.

POſtquam ſuperius Apoſtolus oſtendit ſe non accepiſſe Evangelium ab homine ante converſionem ſuam, nec tempore ſuæ converſionis; hic probat quod nec etiam poſt converſionem accepit ipſum ab homine; ſed potius hic oſtendit quomodo doctrina ſua fuit ab hominibus approbata; & circa hoc duo facit: primo enim manifeſtat quomodo doctrina ſua fuit ab Apoſtolis approbata; ſecundo oſtendit qualiter fuit approbata ab aliis fidelibus, ibi, *Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ*: & primo narrat factum; ſecundo confirmat veritatem dicti, ibi, *Ecce coram Deo, quia non mentior*. Dicit ergo: Licet non iverim ad Apoſtolos, ut inſtruerer ab eis, circa principium meæ converſionis, quia iam eram inſtructus a Chriſto, tamen ex affectu caritatis compulſus, *poſt annos tres*, ſcilicet converſionis meæ, *veni Hieroſolymam*, quoniam iamdiu deſideravi *videre Petrum*, non ut diſcerem ab eo, ſed ut viſitarem eum. Iob v. 24. „ Viſitans ſpeciem tuam, „ non peccabis. “ *Et manſi apud eum diebus quindecim*, repertus ab eo ut verax Apoſtolus. Et dicit, *Diebus quindecim*, quia numerus iſte componitur ex octo, & ſeptem. Octonarius autem eſt numerus novi teſtamenti, in quo expectatur octava reſurgentium; (*a*) ſeptenarius autem eſt numerus veteris teſtamenti, quia celebrat (*b*) ſeptimam diem. Manſit autem apud Petrum diebus quindecim, conferens cum eo de myſteriis veteris teſtamenti, & novi. Et ne credatur quod licet (*c*) non ſit inſtructus a Petro, eſſet tamen inſtructus ab aliis, ſubdit, quod nec ab aliis fuit inſtructus: unde dicit: *Alium autem Apoſtolorum*, a quo inſtruerer, *vidi neminem*, ideſt nullum, *niſi Iacobum fratrem Domini*: illum enim vidit in Hieruſalem.

Circa iſtum Iacobum ſciendum eſt, quod iſte fuit Epiſcopus Hieroſolymorum, & fuit vocatus Iacob minor, eo quod vocatus fuerat poſt Iacobum alium. Dicuntur autem multa de iſto Act. xv. Ipſe etiam fecit Epiſtolam canonicam. Quare autem dicatur frater Domini, a diverſis diverſimode dicitur. Elvidius enim dicit, quod ideo dicitur frater Domini, quia fuit filius Beatæ Virginis. Dicit enim, quod Beata Virgo Chriſtum concepit, & peperit; & poſt partum Chriſti concepit de Ioſeph, & peperit alios filios. Sed hic error eſt damnatus, & reprobatus. Item patet eſſe falſum, quia Iacobus non fuit filius Ioſeph, ſed Alphæi. Alii vero dicunt, quod Ioſeph ante Beatam Virginem habuit aliam uxorem, de qua habuit filium Iacobum, & alios; qua mortua, accepit in uxorem Beatam Virginem, de qua natus eſt Chriſtus, non tamen cognita a Ioſeph, ſed per Spiritum ſanctum, ut in Evangelio dicitur. Quia ergo ex patre nominantur cognationes, & Ioſeph putabatur pater Chriſti; ideo iſte Iacobus, licet non fuit filius Virginis, tamen vocabatur frater Domini. Sed hoc eſt falſum: quia ſi Dominus matrem virginem noluit niſi virgini commendare cuſtodiendam, quomodo ſuſtinuiſſet ſponſum eius virginem non fuiſſe, & ſic perſtitiſſe? Ideo alii dicunt, & in Gloſſa tangitur, quod Iacobus iſte fuit filius Mariæ Cleophæ, quæ fuit ſoror Virginis. Dicunt enim, quod Anna mater Beatæ Virginis nupſit primo Ioachim, ex quo peperit Mariam matrem Domini: quo mortuo, nupſit Cleophæ fratri Ioachim, ex quo peperit Mariam Cleophæ, & ex hac natus eſt Iacobus minor, Iudas, & Simon; quo mortuo dicitur quod nupſit adhuc cuidam tertio, qui vocatus eſt Salome, ex quo concepit, & peperit aliam Mariam, quæ dicta eſt Salome, & de hac natus

(a) *Al.* ſeptenarium autem numerus &c. (b) *Al.* certum diem. (c) *Al.* quod licet eſſet inſtructus a Petro, eſſet tamen etiam inſtructus ab aliis.

natus eſt Iacobus maior, & Ioannes frater eius. Sed huic opinioni dupliciter contradicit Hieronymus. Primo quia Salome non eſt nomen viri, ut etiam in Græco apparet; ſed eſt nomen mulieris, quæ fuit ſoror Beatæ Virginis, & ex Zebedæo genuit Iacobum maiorem, & Ioannem; ſicut Maria Cleophæ ex Alphæo genuit Iacobum minorem, Iudam, & Simonem.

Dicitur autem frater Domini iſte Iacobus ſpecialiter inter alios ſuos conſobrinos, & hoc propter duo. Primo propter ſimilitudinem effigiei, quia ſimilis erat Chriſto in facie; & propter ſimilitudinem vitæ, quia imitabatur Chriſtum in moribus. Vel quia Alphæus pater eius fuit de cognatione Ioſeph. Et ideo quia Iudæi cognationis lineam texere ſolent a moribus, & Chriſtus putabatur filius Ioſeph, ut dicitur Luc. III. ideo ſpecialiter dictus eſt frater Domini, & non alii, qui ſolum ex matre coniuncti erant ei. Accipitur autem hic frater cognatione. Nam in Scriptura fratres aliquando dicuntur natura: Matth. I. 2. „ Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. “ Cognatione, ſicut omnes conſanguinei ſunt fratres: Geneſ. XIII. 8. „ Ne, quæſo, ſit iurgium inter te & me: „ fratres enim ſumus. “ Gente, & ſic omnes unius linguæ dicuntur fratres: Deut. XVII. 15. „ Non poteris alterius gentis „ hominem Regem facere, qui non ſit frater tuus. “ Affectione, & ſic omnes amici, & qui habent eumdem affectum dicuntur fratres. II. Corinth. II. 13. „ Eo quod „ non invenerim Titum fratrem meum. “ Religione, & ſic omnes Chriſtiani, qui habent unam regulam vitæ, dicuntur fratres. Matth. XXIII. 8. „ Fratres eſtis „ omnes vos. “ Pſal. CXXXI. „ Ecce quam „ bonum, & quam iucundum habitare fra„tres in unum. “ Communiter autem omnes homines dicuntur fratres, quia ab uno Deo gubernati, & educati. Mal. II. 10. „ Numquid non unus eſt pater omnium „ noſtrum? “

Conſequenter cum dicit, *Quæ autem dico vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*, confirmat per iuramentum quod dixerat; quaſi dicat: Ea quæ nunc ſcribo vobis de me, *ecce* in manifeſto ſunt, (*a*) ita quod ſatis conſtat *quia non mentior*: & hoc dico *coram Deo*, ideſt teſte Deo. Iurat autem hic Apoſtolus non ex levitate, ſed ex neceſſitate iſtorum, quibus neceſſarium erat ut crederent: niſi enim hoc faceret, non crederent ei. II. Corinth. II. 17. „ Coram „ Deo in Chriſto loquimur. “ Rom. I. 9. „ Teſtis eſt mihi Deus. “

Quid ergo dicit Dominus (Matth. V. 37.) „ Sit ſermo veſter, Eſt eſt, non non: quod „ amplius eſt, a malo eſt? “ Dicendum eſt, quod eſt a malo eius qui non credit, vel a malo pœnæ, quo cogitur quis iurare.

Conſequenter cum dicit, *Deinde veni in partes Syriæ, & ilicia*, oſtendit quomodo fuit approbatus ab aliis Eccleſiis Iudææ. Ubi tria facit. Primo oſtendit ubi fuit converſatus, quia in Cilicia: unde dicit: *Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ*, ſcilicet patriæ, unde etiam fuit raptus, quia dicitur Act. XXII. 3. „ Erat autem Paulus a Tharſo „ Ciliciæ. “ Secundo quomodo fuit cognitus ab eis, quia non facie, ſed auditu tantum, & fama: unde dicit: *Eram enim ignotus facie Eccleſiis Iudææ quæ erant in Chriſto*, ideſt in fide Chriſti. II. Corinth. VI. 8. „ Sicut qui ignoti, & cogniti. “ Unde patet quod Eccleſiæ Iudææ non docuerunt me: *tantum enim auditum habebant*, ſcilicet de me per famam: *Quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem*. Tertio quomodo approbatus eſt ab eis, quia *in me glorificabant Deum*; ideſt, in mea converſione magnificum probabant, qui gratia ſua me convertit. Eſa. XLIII. 20. „ Glorificabit me beſtia agri. “

C A P I T I S S E C U N D I

L E C T I O I.

DEinde poſt annos quatuordecim iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecundum revelationem, & contuli cum illis Evangelium quod prædico in Gentibus; ſeorſum autem his qui videban-

(a) *Al. omittitur* ita quod ſatis conſtat.

debantur aliquid eſſe: ne forte in vacuum currerem, aut cucurriſſem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum eſſet Gentilis, compulſus eſt circumcidi, ſed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, ut nos in ſervitutem redigerent: quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectione, ut veritas Evangelii permaneat apud vos.

Poſtquam Apoſtolus in præcedenti capitulo commendavit auctoritatem evangelicæ doctrinæ ſecundum ſeipſam; nunc in iſto capitulo commendat ipſam ex parte aliorum Apoſtolorum, & ſua ſimul: & circa hoc duo facit. Primo commendat auctoritatem ſuæ doctrinæ ex approbatione aliorum Apoſtolorum; ſecundo ex exemplo ſui, & aliorum Apoſtolorum, ibi, *Nos natura Iudæi, non ex Gentibus peccatores*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit quod alii Apoſtoli approbaverunt ſuam doctrinam; ſecundo oſtendit quod libere reprehendit alios Apoſtolos in his quæ contraria ſuæ doctrinæ dicebant, ibi, *Cum veniſſet Petrus Antiochiam, in faciem ei reſtiti*. Circa primum duo facit. Primo agit de collatione quam habuit cum Apoſtolis; ſecundo inſinuat quid inde ſecutum ſit, ibi, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet Gentilis, compulſus eſt circumcidi*. Circa primum duo facit. Primo ponit circumſtantias ipſius collationis; ſecundo ponit ipſam collationem, ibi, *Et contuli cum illis Evangelium quod prædico in Gentibus*. Quantum ad primum tangit quatuor circumſtantias, ſcilicet tempus, locum, teſtes, & motivum ipſius. Deſcribit autem tempus, cum dicit: *Deinde poſt annos quatuordecim*.

Sed contra eſt: quia Apoſtolus fuit converſus primo anno poſt paſſionem Chriſti, & poſt tres ivit in Hieruſalem, & ſic ſunt quatuor; & hic dicit, quod *poſt annos quatuordecim*, iterum ivit in Hieruſalem; & ſic fiunt decem & octo; & tunc invenit Petrum in Hieruſalem: & hoc non poteſt eſſe, quia Petrus ſedit in Antiochia ſeptem annis; in Roma vero viginti quinque annis: (a) & ſic eſſent octodecim, & ſeptem (qui ſunt vigintiquinque anni) antequam iret Romam; & Romæ moratus eſt vigintiquinque annis. Ergo vixiſſet Petrus poſt paſſionem Chriſti quinquaginta annis; quod eſt falſum, quia quadrageſimo anno a paſſione Chriſti, paſſus eſt Petrus Romæ, ut in hiſtoria habetur: quod fuit tempore Neronis.

Reſpondeo dicendum, quod cum dicitur, *Deinde poſt annos quatuordecim*, non eſt intelligendum quod poſt tres annos iterum elapſi ſint quatuordecim anni antequam iret in Hieruſalem; ſed quod anno quartodecimo ſuæ converſionis iterum aſcendit. Nec ſunt addendi ſupra iſtos quatuordecim, ſeptem anni, quibus Petrus rexit Eccleſiam Antiochenam, quia ante iſtos annos incepit regere; & cum Antiochia ſit prope Hieruſalem, potuit eſſe ut aliquando Petrus iviſſet in Hieruſalem, & tunc Paulus invenerit eum ibi. Et ſic colligitur ex hiſtoria, quod poſt annos quatuordecim Petrus venit Romam tempore Claudii Imperatoris, & exiſtens ibi vigintiquinque annis, complevit numerum triginta novem annorum, & mortuus eſt quadrageſimo anno poſt paſſionem Domini. Dicit autem ſignanter *quatuordecim*, ut oſtendat quod non indigebat Apoſtolorum inſtructione, ſi quatuordecim annis fuit ſine eis.

Locum vero deſcribit, cum dicit, *Hieroſolymam*. Et dicit, *Aſcendi*, quia in alto poſita eſt. Aſcendit autem Hieroſolymam, ut oſtenderet ſe concordare cum prophetia, quæ dicit Eſai. II. 3. „De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem.“

Teſtes deſcribit, cum dicit: *Cum Barnaba, aſſumpto & Tito*. Barnabas Iudæus erat, Titus vero Gentilis. Cum eis ergo aſcendit, ut haberet teſtes ſuæ doctrinæ, & ut in nullam partem, ſive Iudæorum, ſive Gentilium, oſtendat declinare. Deut. XVII. 6. „In ore duorum vel trium ſtat omne verbum.“

Motivum autem deſcribit cum dicit: *Secundum revelationem Dei*, ideſt Deo revelante, & præcipiente ſibi quod aſcenderet in Hieruſalem. Ex quo colligi poteſt quod omnes actus Apoſtolorum, & motus fuerunt ſecundum inſtinctum Spiritus ſancti. Iob XXXVII. II. „Nubes ſpargunt lumen ſuum, quæ luſtrant per circuitum.“

Conſequenter cum dicit, *Et contuli cum illis Evangelium quod prædico in Gentibus*, agit de ipſa collatione: ubi tria facit. Primo manifeſtat materiam ſuper quam contulit; ſecundo perſonas cum quibus contulit;

(a) *Al.* Et ſic decem & octo, & ſeptem ſunt viginti quinque anni antequam iret Romam.

lit; & tertio cauſam propter quam contulit. Materia de qua contulit fuit Evangelium; & ideo dicit: *Contuli cum illis Evangelium* Dei. Perſonæ cum quibus contulit, ſunt maiores, & excellentiores inter Apoſtolos: (*a*) unde dicit: *Seorſum autem cum his qui videbantur aliquid eſſe*. Sed cauſa utilis, & neceſſaria, ne ſcilicet *in vacuum currerem, aut cucurriſſem*. Quantum ad primum dicit: Aſcendi Hieroſolymam, ubi contuli cum illis, tamquam cum amicis, & paribus, Evangelium quod prædicavi in Gentibus: non ut addiſcerem, quia iam doctus eram a Chriſto; non ut certificarer, quia ſic certus ſum quod ſi Angelus diceret contrarium, non crederem, ut patet ſupra 1. cap. Sed contuli propter duo: ſcilicet ad inſinuandam unitatem doctrinæ meæ cum doctrina aliorum Apoſtolorum. I. Corinth. 1. 10. „ Idipſum dicatis omnes, „ & non ſint in vobis ſchiſmata. " Contulit ergo cum eis quaſi idem verbum cum eis, (*b*) ſed non pares habuit. Item ad vitandum calumniam aliorum. Apoſtolus enim (*c*) non fuerat converſatus cum Chriſto, nec edoctus ab Apoſtolis; ſed ſtatim poſt converſionem ſuam incepit prædicare quæ erant odioſa Iudæis, & ſpecialiter de vocatione Gentium, & quod non debebant ſervari legalia.

Sic ergo contulit Evangelium; ſed cum quibus hoc fecerit, oſtendit ſubdens: *Seorſum autem his qui videbantur aliquid eſſe*; quaſi dicat: Non cum omnibus, ſed cum his qui erant inter alios alicuius auctoritatis & momenti, ſcilicet cum Petro, Iacobo, & Ioanne, & aliis magnis. Eccli. IX. 21. „ Cum ſapientibus, & prudentibus „ tracta. " Sed *ſeorſum cum his qui videbantur aliquid eſſe*: non quod turpia, vel falſa cum eis tractaret, ac conferret, ſicut hæretici faciunt; ſed quia ſciebat ibi eſſe Iudæos calumniantes, propterea quia de legalibus docuerat. Et ideo ne veritas pateret calumniæ, cum illis ſeorſum contulit qui non calumniarentur. Proverb. XXV. 9. „ Cauſam tuam tracta cum amico tuo, „ & ſecretum extraneo ne reveles, ne forte inſultet tibi cum audierit, & exprobrare non ceſſet. " Eccli. VIII. 21. „ Coram extraneo ne facias conſilium: neſcis enim quid pariet. " Sic ergo patet & materia collationis, & perſonæ; ſequitur cauſa, quæ fuit ſcilicet *ne in vacuum currerem, aut cucurriſſem*; ideſt, ne reputarer prædicaſſe inutiliter. Vocat autem prædicationem ſuam curſum, propter velocitatem ſuæ doctrinæ: quia in modico tempore a Hieruſalem uſque in Illyricum, & uſque in Hiſpaniam prædicavit Evangelium: unde poſiet dici de eo illud Pſalm. CXLVII. 15. „ Velociter currit ſermo eius: " & II. Theſſal. III. 1. „ Fratres orate pro no„ bis, ut ſermo Domini currat, & clari„ ficetur ſicut & apud vos. "

Sed numquid dubitabat quod in vacuum curreret? Dicendum eſt, quod ſibi non dubitabat, ſed illis quibus prædicaverat: quia niſi ab illis firmiter teneretur ſua doctrina, quantum ad illos in vacuum cucurriſſet. Et ideo voluit conferre cum eis, ut dum ſcirent auditores quod doctrina ſua concordaret cum doctrina aliorum Apoſtolorum, & approbaretur ab eis, firmius eius doctrinam tenerent, & (*d*) ſic quantum ad eos non in vanum curreret. I. Corinth. IX. 26. „ Ego ſic curro, non quaſi in incertum. "

Conſequenter cum dicit, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet Gentilis, compulſus eſt circumcidi*, oſtendit quid ſecutum ſit ex collatione cum Apoſtolis habita: & ponit tria quæ inde ſecuta ſunt, ſcilicet quod a ſua ſententia non receſſit; & quod ſuæ doctrinæ nihil ſuperadditum fuit, ibi, (*e*) *Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt*; tertio quod ſua doctrina approbata eſt, ibi, *Sed contra, cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Evangelium præputii ... & cum cognoviſſent gratiam quæ data eſt mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit quod non receſſit a ſua ſententia in quodam particulari; ſecundo oſtendit quod etiam in nullo alio receſſit ab ea, ibi, *Sed propter introductos falſos fratres &c.* Dicit ergo: Dico quod ita contuli cum eis de doctrina Evangelii quod ex hoc ſecutum eſt quod doctrina mea, & ſententia firma permanſit, ſcilicet de legalibus non obſervandis; ſic quod Gentiles non cogerentur ad ſervandum legalia, intantum *quod neque Titus, qui mecum erat, cum eſſet* etiam *Gentilis, compulſus eſt* rationibus eorum *circumcidi*; ſed ſuſceptus eſt ab Apoſtolis in ſocietatem incircumciſus. Unde tunc data eſt ſententia ab Apoſtolis de legali-

(a) *Al.* dicens: *item poſt vocem* Apoſtolos *ſtatim ſubduntur verba textus*. (b) *Forte* ſed non pariter habuit. (c) *Al.* quia non. (d) *Al. deeſt* ſic. (e) Al. *Ab his autem qui videbantur &c.*

galibus non obſervandis , ſicut habetur Act.xv. Ratio autem quare poſt paſſionem Chriſti non debent ſervari legalia, aſſignatur a Chryſoſtomo talis . Manifeſtum eſt enim quod inſtrumentum quod fit de aliqua promiſſione, ſeu fœdere , tenet tantum quouſque compleatur fœdus, & promiſſio: quibus completis, inſtrumentum prædictum in hoc non tenet . Circumciſio autem eſt quoddam inſtrumentum promiſſionis , & fœderis inter Deum & fideles homines : unde & Abraham accepit circumciſionem in ſignum promiſſionis, ut dicitur Gen.xvii. Et quia Chriſti peracta paſſione, ſoluta fuit promiſſio, & completum fœdus; ideo poſt paſſionem non tenet , nec valet circumciſio. Sic ergo patet quod non receſſit a ſententia ſua in hoc quod non permitteret circumcidi Titum.

Conſequenter oſtendit quod in nullo alio etiam receſſit ab ea, cum dicit: *Sed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram , quam habemus in Chriſto , ut nos in ſervitutem redigerent* . Littera autem iſta eſt diverſa in diverſis , & obſcura, & legitur ſic . Tu dicis quod non permiſiſti circumcidi Titum, ſed quare non permiſiſti ? Nonne alibi permiſiſti Timotheum ? ſicut legitur Act. xvi. Ad hoc poteſt ſic reſpondere Apoſtolus: Quia tunc temporis quando Timotheus fuit circumciſus, indifferens erat circumciſio, utrum ſcilicet ſervaretur , vel non ; ſed modo cum ageretur de Tito , erat ſpecialis quæſtio de circumciſione , quam ego dicebam non debere ſervari. Unde ſi permiſiſſem eum circumcidi, (*a*) cum egomet diffiniviſſem quæſtionem, fuiſſet factum in contrarium, nec licebat ultra de hoc movere quæſtionem , vel facere difficultatem, utpote iam determinatam . Et ideo dicit : Dico, quod (*b*) non permiſi ipſum circumcidi ab illis : *quibus neque ad horam ceſſimus ſubiectione* , ſcilicet ut Gentes ſubderentur legi ; & hoc *propter ſubintroductos* a diabolo, vel a phariſæis, *falſos fratres*, qui ſe fingunt amicos. II. Corinth. xi. 26. „ Periculum in falſis fratribus. “ *Qui*, ſcilicet fratres falſi, *ſubintroierunt*, in locum ubi erant Apoſtoli, latenter *explorare* , ideſt ad explorandam *libertatem noſtram* a peccato, & lege. II. Corinth. iii. 17. „ Ubi ſpiritus Domini, ibi „ libertas. “ Rom. viii. 15. „ Non enim acceperatis ſpiritum ſervitutis in timore , „ ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filio- „ rum . “ Infra iv. 5. „ Ut eos qui ſub „ lege erant redimeret. “ *Quam* , ſcilicet libertatem , *habemus in Chriſto Ieſu* , ideſt per fidem Chriſti . Infra iv. 31. *Non eſtis ancillæ filii, ſed liberæ*. Et ad hoc ſubintroierunt , *ut in ſervitutem* , legis , & carnalium obſervantiarum, *redigerent*, ſicut ante paſſionem Chriſti : quod non eſt faciendum, quia „ fundamentum aliud nemo pot- „ eſt ponere præter id quod poſitum eſt , „ quod eſt Chriſtus Ieſus : “ I. Corinth. iii. 11. Et hoc *ut veritas Evangelii permaneat apud vos* ; quaſi dicat : In nullo ceſſimus eis propter hoc, ne ſcilicet *occaſionem daremus eis* qui ſine circumciſione dicebant vos non poſſe ſalvari: quod eſt contra veritatem Evangelii quod prædicavi vobis.

Ambroſius autem aliter legit . Secundum præmiſſa enim habetur quod ideo ad horam non ceſſit propter ſubintroductos ; ex quo ſequitur quod niſi fuiſſent ſubintroducti falſi fratres , ceſſiſſet eis de legalium obſervatione . Et ideo propter hoc non fuit , quia propter hoc non ceſſiſſet eis; ſed propter ipſam veritatem. Ideo dicit Ambroſius, quod littera eſt falſa , & ſuperfluit ibi *neque* . Unde vult quod non ſit ibi *neque* . Et tunc eſt ſenſus. Non permiſi circumcidi Titum, ſed Timotheum permiſi circumcidi, *propter ſubintroductos falſos fratres* , in locum ubi eram cum Timotheo, & aliis , *qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram* . Quod cum facere nequiviſſent, populum in ſeditionem contra nos incitare moliebantur . *Quibus* , ſcilicet falſis fratribus , propter hoc *ceſſimus ad horam* (*c*) *ſubiectione*, in facto circumciſionis, circumcidendo Timotheum, (*d*) *ut veritas Evangelii permaneat apud vos* : quæ habet , quod nec circumciſio aliquid confert, neque præputium, ſed fides.

Fuit autem ſpecialis cauſa quare Timotheus circumciſus fuit, & non Titus: quia Timotheus fuit ex patre Gentili, & matre Iudæa; Titus vero ex utroque parente Gentili. Et ſententia Apoſtoli erat , quod qui ex aliquo parente Iudæo nati fuerant , circumciderentur; qui vero totaliter ex Gentilibus parentibus nati eſſent , nullo modo debeant circumcidi.

LE-

(a) *Al.* egomet diffiniviſſem quæſtionem , & fuiſſet tractum in contrarium , utpote iam determinatam, *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* non ſolum non permiſi. (c) Al. *ſubiectionis* , item *ſubiectioni* , (d) *Al. apponitur* ibi.

LECTIO II.

AB his autem qui videbantur eſſe aliquid. (Quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt: Deus enim perſonam hominis non accipit.) Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt; ſed e contra, cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Evangelium præputii, ſicut & Petro circumciſionis (qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes) & cum cognoviſſent gratiam quæ data eſt mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis, ut nos in Gentes, ipſi autem in circumciſionem; tantum ut pauperum memores eſſemus. Quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere.

OStenſo quod Apoſtolus in nullo receſſit a ſententia ſua in collatione prædicta, hic conſequenter oſtendit quod nihil ſuæ doctrinæ per alios Apoſtolos ſuperadditum fuit; & circa hoc duo facit: primo enim deſcribit conditionem Apoſtolorum, nihil ei addere valentium; ſecundo proſequitur propoſitum, ibi, *Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt*. Conditionem autem illorum deſcribit ex tribus. Primo ex auctoritate quam habebant in Eccleſia, quæ eſt magna: & quantum ad hoc dicit: *Ab his autem qui videbantur eſſe aliquid*. Littera defectiva eſt: unde debet ſuppleri ſic. Ab his autem, ſcilicet Petro, & Ioanne; quaſi dicat: Licet ad horam ceſſerim eis, nihil tamen accepi ab eis poteſtatis, vel doctrinæ. Et ſi ab his nihil accepi, multo minus ab aliis.

Sed notandum eſt, quod hoc quod dicit, *Qui videbantur aliquid eſſe*, (*a*) ſi intelligatur ſecundum gratiam Dei quæ in ipſis erat, ſic verum eſt, quod ſecundum hanc magni erant: quia quos iuſtificavit, hos & magnificavit, ut dicitur Rom. VIII. ſi vero intelligantur aliquid eſſe ſecundum ſeipſos, ſic falſum eſt, quia ſecundum hoc, nihil erant. Nam ſi ſecundum ſe aliquid eſſe viderentur, ſemper fuiſſent magni, quia quod per ſe ineſt, ſemper ineſt. Unde, cum non fuerint ſemper magni, non ſecundum ſe videbantur aliquid eſſe.

Secundo deſcribit eorum conditionem ex ſtatu eorum ante converſionem, quam habuerunt in ſynagoga; & hunc ſtatum caute oſtendit fuiſſe abiectum & vilem: unde dicit: *Quales aliquando fuerint*: quia ruſtici, pauperes, idiotæ, & ſine litteris erant. I. Corinth. I. 26. „ Non multi ſapientes „ ſecundum carnem, non multi potentes, „ non multi nobiles. “ Sed *quales fuerint*, *nihil*, ideſt non, *mea intereſt*, ſcilicet referre. Et hoc forte introducit, ut conſiderantes ſtatum quem illi habuerunt in ſynagoga, qui nullus fuit, & ſtatum Pauli, qui magnus fuit, manifeſte cognoſcant quod Paulus in ſententiis quantum ad legalia ſit eis præferendus, & præſertim cum Paulus in ſtatu Eccleſiæ Chriſti eis æquaretur; ita quod Paulus eos in ſtatu ſynagogæ ante converſionem præcedebat, in ſtatu poſt converſionem eis æqualis erat. Unde cum agebatur de ſynagoga, magis erat ſtandum ſententiæ Pauli quam aliorum; ſed cum de Evangelio ageretur, ſtandum erat ſententiæ ſuæ, ſicut ſententiæ aliorum. Et ſicut alii non erant magni per legalia, ſed per Chriſtum; ſic & Apoſtolus per Chriſtum magnus erat in fide, & non per legalia.

Tertio deſcribit eorum conditionem ex divina electione; & quantum ad hoc dicit: *Deus enim perſonam hominis non accipit*; quaſi dicat: Ideo magni ſunt, quia Deus eos magnificavit, non attendens ad merita, vel demerita eorum, ſed ad ipſum quod facere intendit. Et ideo dicit: *Deus perſonam hominis non accipit*; ideſt, non conſiderat magnam, vel parvam. Sap. VI. 8. „ Puſillum, & magnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt illi de omnibus. “ Sed ſine perſonarum acceptione ad ſalutem omnes vocat, non imputans illis delicta eorum: & hoc, quia tranſierunt. II. Corinth. V. 17. „ Vetera tranſierunt: ecce facta ſunt „ omnia nova. “ Pſalm. XV. 4. „ Nec memor ero nominum eorum per labia mea. “ Et ideo dicit Petrus Act. X. 34. „ In veritate comperi, quod non eſt perſonarum „ (*b*) acceptio apud Deum. “

Circa hoc ſciendum eſt, quod accipere perſonam proprie eſt in aliquo negotio at-

(a) *Al.* ſi hoc intelligatur. (b i acceptor Deus.

tendere, quaſi regulam ipſius negotii, conditionem perſonæ nihil facientem ad negotium: puta, cum ideo do beneficium alicui, quia eſt nobilis, ſive pulcher. Nobilitas enim, ſeu pulchritudo nil facit ad hoc quod habeat beneficium. Si vero conditio perſonæ facit ad negotium, ſic conſiderando illam conditionem in facto illo, non accipio perſonam; ſicut ſi ideo do beneficium alicui, quia bonus eſt, & bene deſerviet Eccleſiæ, quia bene litteratus, & honeſtus; non ſum acceptor perſonæ. Nil ergo eſt proprie accipere perſonam, quam conſiderare conditionem perſonæ nil facientem ad negotium. Cum ergo Deus in operibus ſuis, & beneficiis, nihil præexiſtens ex parte creaturæ reſpiciat, quia ipſum quod eſt creaturæ, eſt effectus ſuæ electionis; ſed reſpiciat ſolum quaſi pro regula beneplacitum voluntatis ſuæ, ſecundum quam omnia operatur, & non ſecundum aliquam conditionem perſonæ, ut dicitur Epheſ. I. manifeſtum eſt quod non accipit perſonam hominis.

Conſequenter deſcripta conditione eorum, oſtendit propoſitum, ſcilicet quod nil ei addere potuerunt; & ideo dicit: *Mihi enim qui videbantur aliquid eſse, nihil contulerunt*; quaſi dicat: Licet eſſent magnæ auctoritatis, tamen nil addiderunt doctrinæ meæ, nec poteſtati: quia, ſicut ſupra dictum eſt, neque ab homine accepi Evangelium, neque per hominem didici.

Gloſſa autem aliter legit. *Quales aliquando fuerunt nihil mea intereſt*; quaſi dicat: Non pertinet ad me referre ſtatum eorum ante converſionem, quales ſcilicet fuerunt: quia hoc nihil refert, cum & ego fuerim ipſius Eccleſiæ etiam perſecutor, & tamen Deus (*a*) ſuæ beneplacito voluntatis elegit me, & magnificavit; & hoc quia Dominus perſonam hominis non acceptat.

Conſequenter cum dicit, *Sed contra cum vidiſset quod creditum eſt mihi Evangelium præputii &c.* oſtendit quod eius ſententia ſit approbata ab Apoſtolis: & circa hoc tria facit. Primo ponit cauſam approbationis; ſecundo inſinuat ipſam approbationem, ibi, *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*; tertio addit quamdam conditionem approbationi interpoſitam, ibi, (*b*) *Tantum ut pauperum memores eſsemus*. Cauſam autem approbationis, quæ movit Apoſtolos approbare ſententiam Apoſtoli, ponit duplicem, ſcilicet prædicationis officium Apoſtolo iniunctum a Chriſto, & effectum iniuncti officii, ibi, *Et cum cognoviſsent gratiam quæ data eſt mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes ... dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*. Circa primum primo ponit officium iniunctum, quod movit eos ad approbandum; ſecundo officii manifeſtationem, ibi, *Qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes*. Dicit ergo: Dico, quod illi *qui videbantur aliquid eſse, nihil mihi contulerunt*; ſed potius contra opinionem adverſariorum, qui aſcenderant contra me in Hieruſalem ad Apoſtolos pro ipſa quæſtione, me ipſi Apoſtoli approbaverunt; & hoc *cum vidiſsent quod creditum eſt mihi Evangelium*, ideſt officium prædicationis, *præputii*, ideſt iniunctum (*c*) prædicare incircumciſis, ſcilicet Gentibus. Hierem. IX. 26. „ Omnes Gentes habent præputium; „ omnis autem domus Iſrael incircumciſi „ ſunt corde. “ (*d*) Scilicet Petro commiſſa eſt auctoritas ut prædicaret Iudæis tantum, & Paulus Gentibus; ſed poſtmodum & Petrus prædicavit Gentibus, & Paulus Iudæis. Sed quia aliquis poſſet dicere: Unde conſtat nobis quod tibi ſit commiſſum Evangelium in Gentibus? ideo interponens dicit, quod per operationes Chriſti. Sicut enim patet quod Petrus accepit Evangelium a Chriſto propter mirabilia quæ Chriſtus fecit per eum; ita patet quod ego ab ipſo accepi propter miracula quæ Chriſtus operatus eſt, & operatur in me: & ideo dicit: *Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes*; ideſt, qui Petrum fecit Apoſtolum in Iudæa, ſcilicet Chriſtus, ipſe me fecit Apoſtolum in Gentibus. Et hæc eſt cauſa quæ movit eos.

Sed quia non ſufficit iniunctio, & auctoritas prædicandi, niſi homo per bonam ſcientiam, & diſcretam eloquentiam ipſam exequatur, & per bonam vitam commendet; ideo addit uſum ſuæ auctoritatis, ſeu officii effectum, dicens: *Et cum cognoviſsent gratiam Dei quæ data eſt mihi*: & eſt littera ſuſpenſiva; ideſt, cum vidiſſent quod gratioſa, & fructuoſa eſſet prædicatio mea, tunc *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*. In quo notatur approbatio, ſeu ſocietas facta cum eis & Paulo: & primo ponuntur perſonæ inter quas

(a) *Al. omittitur* ſuæ beneplacito voluntatis. (b) Al. *Tantum pauperes &c.* (c) *Al. deeſt* prædicare. (d) *Al.* Sicut.

quas facta eſt ſocietas, quæ ſunt *Iacobus*, *& Cephas*, ideſt Petrus, *& Ioannes*. Et præmittitur Iacobus, quia erat Epiſcopus Hieroſolymorum, ubi hæc (a) facta ſunt. Ioannes autem iſte fuit Ioannes Evangeliſta, qui non deſeruit Iudæam uſque ad tempus Veſpaſiani. *Qui videbantur columnæ eſſe*. Metaphorice dicitur hoc, ideſt ſuſtentatio totius Eccleſiæ. Sicut enim totum ædificium ſuſtentatur per columnas, ita per iſtos tota Eccleſia Iudæorum ſuſtentabatur, & regebatur. Et de iſtis columnis dicitur in Pſal. lxxiv. 4. „ Ego confirmavi columnas eius, “ ideſt Apoſtolos Eccleſiæ. Cant. v. 15. „ Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas. “ Iſti ſcilicet ex una parte *dederunt dexteras ſocietatis*, ideſt conſenſerunt in ſocietatem, *mihi, & Barnabæ*, in quo deſignantur perſonæ ex alia parte. Per hoc autem quod dederunt ſibi dexteras, ſignificatur quod per manus ſe acceperunt, in ſignum coniunctionis, & unitatem opinionis. Secundo oſtenditur ſocietatis tenor, ſeu conditio, cum dicit: *Ut nos in Gentes, ipſi autem in circumciſionem*, ſcilicet prædicarent; quaſi dicat: Facta fuit inter nos coniunctio & unio; ita tamen quod ſicut omnes fideles obediunt Petro in circumciſione, ideſt in Eccleſia Iudæorum fidelium; ita omnes Gentiles qui converſi fuerunt ad Chriſtum, obedirent Barnabæ, & Paulo; hoc tamen appoſito, *ut nos eſſemus memores pauperum Chriſti*, qui ſcilicet vendiderant omnia bona ſua, & pretium eorum ad pedes Apoſtolorum poſuerant, propter Chriſtum pauperes effecti. *Quod quidem ſolicitus fui hoc idem facere*, non minus affectus quam ipſi qui ordinaverunt, ſicut apparet Rom. xv. & I. Corinth. vi. & II. Corinth. viii. & ix. Ratio autem quare conſuetudo primitivæ Eccleſiæ de venditione poſſeſſionum ſervabatur in Eccleſia ex circumciſione, & non in Eccleſia ex Gentibus, hæc eſt, quia fideles Iudæi congregati erant in Hieruſalem, & in Iudæa, quæ deſtruenda in brevi a Romanis erat, ut poſtmodum rei probavit eventus; & ideo voluit Dominus ut ibi poſſeſſiones non reſervarentur, ubi permanſuri non erant. Eccleſia vero Gentilium firmanda erat, & augenda; & ideo conſilio Spiritus ſancti factum eſt ut in ea poſſeſſiones non venderentur.

LECTIO III.

CUm autem veniſſet Petrus Antiochiam, in faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Iacobo, cum Gentibus edebat; cum autem veniſſent, ſubtrahebat, & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circumciſione erant. Et ſimulationi eius conſenſerunt ceteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem. Sed cum vidiſſem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cum Iudæus ſis, gentiliter vivis, & non iudaice, quomodo Gentes cogis iudaizare?

SUpra Apoſtolus oſtendit quod ipſe nil utilitatis accepit ex collatione habita cum dictis Apoſtolis; hic vero oſtendit quod ipſe aliis profuit: & primo oſtendit quomodo profuit Petro in corrigendo eum; ſecundo manifeſtat ea quæ dixit; ibi, *Prius enim quam venirent quidam a Iacobo, cum Gentibus edebat; cum autem veniſſent, ſubtrahebat, & ſegregabat ſe*. Dicit ergo: Vere ipſi mihi nihil contulerunt; ſed ego potius contuli eis, & ſpecialiter Petro: quia *cum veniſſet Petrus Antiochiam*, ubi erat Eccleſia Gentium, ego *reſtiti ei in faciem*; ideſt manifeſte. Eccli. iv. 27. „ Ne revearis proximum in caſu ſuo, nec retineas verbum in tempore ſalutis. “ Vel *in faciem*, ideſt non in occulto, tamquam detrahens, & timens, ſed publice, & ut par ei. Levit. xix. 17. „ Non oderis fratrem tuum in corde tuo, ſed publice argue eum, ne habeas ſuper illo peccatum. “ Et hoc ideo, *quia reprehenſibilis erat*.

Sed contra. Quia hoc fuit poſt acceptam gratiam Spiritus ſancti; ſed poſt gratiam Spiritus ſancti nullo modo peccaverunt Apoſtoli. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod poſt gratiam Spiritus ſancti nullo modo peccaverunt mortaliter Apoſtoli; & hoc donum habuerunt per potentiam divinam, quæ eos confirmaverat. Pſalm. lxxiv. 4.

(a) *Al. deſideratur* facta.

„ Ego confirmavì columnas eius: “ peccaverunt tamen venialiter; & hoc fuit eis ex fragilitate humana. I. Ioan. 1. 8. „ Si di„ xerimus, quia peccatum non habemus „ (ſcilicet veniale) ipſi nos ſeducimus, & „ veritas in nobis non eſt. “

Quod vero dicitur in Gloſſa, „ *Reſtiti ei* „ tamquam par, “ dicendum eſt, quod Apoſtolus fuit par Petro in executione auctoritatis, non in auctoritate regiminis.

Ex prædictis ergo habemus exemplum, prælati quidem humilitatis, ut non dedignentur a minoribus, & ſubditis corrigi; ſubditi vero exemplum zeli, & libertatis, ut non vereantur prælatos corrigere, præſertim ſi crimen eſt publicum, & in periculum multitudinis vergat.

Conſequenter cum dicit, *Priuſquam venirent quidam a Iacobo, cum Gentibus edebat; cum autem veniſsent, ſubtrahebat, & ſegregabat ſe*, manifeſtat ea quæ dixit: & primo hoc quod dixit eum reprehenſibilem eſſe; ſecundo vero hoc quod dixit Petrum reprehendiſſe, ibi, *Sed cum vidiſsem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus &c.* Circa primum tria facit. Primo oſtendit quid Petrus ſentiebat; ſecundo quid faciebat, ibi, *Cum autem veniſset Cephas Antiochiam, in faciem ei reſtiti*; tertio quid inde ſequebatur, ibi, *Et ſimulationi eius conſenſerunt ceteri Iudæi*. Dicit ergo circa primum, quod Petrus ſentiebat legalia non eſſe ſervanda; & hoc, facto oſtendebat: quia *priuſquam venirent quidam*, Iudæi ſcilicet, zelantes pro legalibus, *a Iacobo* Hieroſolymitanæ Eccleſiæ Epiſcopo, *edebat*, ſcilicet Petrus, *cum Gentibus*; ideſt, indifferenter utebatur cibis Gentilium. Et hoc faciebat ex inſtinctu Spiritus ſancti, qui dixerat ei: „ Quod „ Deus ſanctificavit, tu ne commune dixe„ ris, “ ut habetur Act. x. ut ipſe ibidem ſequenti cap. dixit Iudæis, qui contra eum inſurrexerunt, quia cum incircumciſis comediſſet, quaſi rationem reddens. Quid autem faciebat, oſtendit (*a*) hic Paulus dicens, quod cum erat cum Iudæis, *ſubtrahebat ſe* a conſortio fidelium qui fuerant ex Gentibus, adhærens Iudæis tantum, & congregans ſe cum eis. Et ideo dicit: *Cum autem veniſsent*, ſcilicet a Iudæa, *ſubtrahebat ſe* Petrus a Gentibus converſis, *& ſegregabat ſe ab eis*. Et hoc ideo, quia erat *timens eos qui ex circumciſione erant*, ideſt Iudæos, non quidem timore humano, ſive mundano, ſed timore caritatis, ne ſcilicet ſcandalizarentur, ſicut dicitur in Gloſſa. Et ideo factus eſt Iudæis tamquam Iudæus, ſimulans ſe cum infirmis idem ſentire. Sed tamen inordinate timebat: quia veritas numquam dimittenda eſt propter timorem ſcandali. Quid autem ex hac ſimulatione ſequebatur, ſubdit dicens, quod *ſimulationi eius*, ſcilicet Petri, *conſenſerunt ceteri Iudæi* qui erant Antiochiæ, diſcernentes cibos, & ſegregantes ſe a Gentibus; cum tamen ante ſimulationem huiuſmodi, hoc non feciſſent. Et non ſolum illi conſenſerunt Petro, ſed ita fuit illa ſimulatio in cordibus fidelium, *ut etiam Barnabas*, qui mecum erat doctor Gentium, & contrarium fecerat, & docuerat, *duceretur ab eis in illam ſimulationem*, ſubtrahens ſe ab eis, ſcilicet Gentibus. Et hoc ideo, quia, ſecundum quod dicitur Eccli. x. 2. „ qualis eſt rector civitatis, tales & inha„ bitantes eam: “ & ibidem: „ Secun„ dum iudicem populi, ſic & miniſtri „ eius. “

Conſequenter cum dicit, *Sed cum vidiſſem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus &c.* manifeſtat ea quæ dixerat de reprehenſione (*b*) ſua, qua Petrum reprehendit: & circa hoc tria facit. Primo ponit cauſam reprehenſionis; ſecundo reprehendendi modum; tertio reprehenſionis verba. Occaſio autem reprehenſionis eſt non levis, ſed iuſta, & utilis, ſcilicet periculum evangelicæ veritatis. Et ideo dicit: Sic Petrus reprehenſibilis erat; *ſed* ego ſolus *cum vidiſſem quod non recte ambularent*, illi qui ſic faciebant, *ad veritatem Evangelii*: quia per hoc peribat veritas, ſi cogerentur Gentes ſervare legalia, ut infra patebit. Quod autem recte non ambularent, ideo eſt, quia veritas, maxime ubi periculum imminet, debet publice prædicari, nec fieri contrarium propter ſcandalum aliquorum. Matth. x. 27. „ Quod dico vobis in tenebris, di„ cite in lumine. “ Eſa. xxvi. 7. „ Semi„ ta iuſti recta eſt, rectus callis iuſti ad „ ambulandum. “ Modus autem reprehendendi fuit conveniens, quia publicus, & manifeſtus: unde dicit: *Dixi Cephæ*, ideſt Petro, *coram omnibus*: quia ſimulatio illa in periculum omnium erat. I. Timoth. v. 20. „ Peccantem coram omnibus argue. “ Quod intelligendum eſt de peccatis manifeſtis, & non de occultis, in quibus debet ſervari ordo fraternæ correctionis. Cuiuſmodi autem verba Apoſtolus dixerit Pe-

(a) *Al. omittitur* hic Paulus. (b) *Al.* Pauli, qua &c.

Petro, cum eum reprehenderet, ſubdit dicens: *Si tu, Iudæus cum ſis, gentiliter vivis, & non iudaice; quomodo Gentes cogis iudaizare?* quaſi dicat: O Petre, *ſi tu, cum Iudæus ſis*, natione, & genere, *gentiliter*, *& non iudaice vivis*, ideſt Gentium, & non Iudæorum ritum ſervas; cum ſcias, & ſentias diſcretionem ciborum nihil conferre; *quomodo cogis Gentes*, non quidem imperio, ſed tuæ converſationis exemplo, *iudaizare*? Et dicit, *Cogis*, quia ſecundum quod Leo Papa dicit, validiora ſunt exempla quam verba. In hoc ergo Paulus reprehendit Petrum quod cum ipſe eſſet inſtructus a Deo, (*a*) cum iudaice prius viveret, ne poſtea amplius cibos diſcerneret: Act.x.15. „ Quod „ Deus ſanctificavit, tu ne commune dixe„ ris: “ ipſe contrarium ſimulabat.

Sciendum eſt autem, quod occaſione iſtorum verborum non parva controverſia eſt orta inter Hieronymum & Auguſtinum: & ſecundum quod ex eorum verbis aperte colligitur, in quatuor diſcordare videntur. Et primo in tempore (*b*) legalium, quando ſcilicet ſervari debuerunt. Nam Hieronymus duo tempora diſtinguit: unum ante paſſionem Chriſti, aliud poſt paſſionem. Vult ergo Hieronymus quod legalia ante paſſionem Chriſti viva eſſent, ideſt habentia virtutem ſuam, inquantum ſcilicet per circumciſionem tollebatur peccatum originale, & per ſacrificia, & hoſtias placabatur Deus; ſed poſt paſſionem non ſolum dicit ea non fuiſſe viva, vel mortua, ſed, quod plus eſt, ea fuiſſe mortifera, & quod quicumque poſt paſſionem Chriſti ea ſervavit, peccavit mortaliter. Auguſtinus vero diſtinguit tria tempora. Unum tempus ante paſſionem Chriſti, & concordans cum Hieronymo dicit, iſto tempore legalia viva fuiſſe. Aliud tempus eſt poſt paſſionem Chriſti immediate, ante gratiam divulgatam (ſicut tempus Apoſtolorum in principio) in quo tempore dicit Auguſtinus legalia mortua fuiſſe, ſed tamen non mortifera Iudæis converſis, dummodo ipſa ſervantes, ſpem in eis non ponerent, ita quod etiam ipſi Iudæi ea ſervantes tunc non peccarent. Si vero in eis ſpem poſuiſſent, quicumque converſi ea ſervantes, peccaſſent mortaliter: quia ſi poſuiſſent in eis ſpem, quaſi eſſent neceſſaria ad ſalutem, quantum in eis erat, evacuaſſent gratiam Chriſti. Aliud tempus dicit eſſe poſt veritatem, & gratiam Chriſti divulgatam; & in iſto tempore dicit ea mortua, & mortifera omnibus ea ſervantibus. Ratio autem dictorum eſt, quia ſi Iudæi ſtatim poſt converſionem fuiſſent prohibiti ab obſervantiis legalium, viſum fuiſſet eos pari paſſu ambulare cum idolatris, qui ſtatim ab idolorum cultura prohibebantur, & legalia non fuiſſe bona, ſicut nec idolatriam. Et ideo inſtinctu Spiritus ſancti permiſſum eſt ut legalia modico tempore ſervarentur ea intentione quæ dicta eſt, ut per hoc oſtenderetur legalia tunc bona fuiſſe. Unde dicit Auguſtinus, quod per hoc oſtendebatur quod mater ſynagoga cum honore deducenda ad tumulum erat, dum non ſtatim poſt paſſionem Chriſti, legalia prohibita ſunt. Quicumque vero non eo modo ipſa ſervaret, non honoraret matrem ſynagogam, ſed eam extumularet. Secundo diſcordant prædicti Hieronymus, & Auguſtinus de obſervatione legalium quantum ad ipſos Apoſtolos. (*c*) Hieronymus dicit, quod Apoſtoli numquam ſecundum veritatem ſervabant legalia, ſed ſimulaverunt ſe ſervare, ut vitarent ſcandalum fidelium qui fuerant ex circumciſione. Et hoc quidem modo dicit ſimulaſſe Paulum, quando perſolvit votum in templo Hieroſolymitano, ut habetur Act.xxi. & quando circumcidit Timotheum, ut habetur Act. xvi. & quando a Iacobo monitus quædam legalia ſuſcepit, ut habetur Act. xv. Et hoc quidem facientes non deludebant alios, quia faciebant hoc non intendentes legalia ſervare, ſed propter aliquas cauſas; ſicut quod quieſcebant in ſabbato, non propter obſervantiam legis, ſed propter quietem. Item abſtinebant ab immundis ſecundum legem, non propter obſervantiam legis, ſed propter alias cauſas, utpote propter abominationem, & aliquid huiuſmodi. Auguſtinus vero dicit, quod Apoſtoli ſervabant ipſa legalia, & hoc intendentes, ſed tamen non ponentes in eis ſpem, quaſi eſſent neceſſaria ad ſalutem. Et hoc quidem licebat eis, quia fuerunt ex Iudæis; ita tamen quod hæc ſervarent ante gratiam divulgatam. Unde ſicut eo tempore alii Iudæi converſi ſine periculo ſervare poterant, abſque eo quod in eis ſpem ponerent, ita & ipſi. Tertio diſcordant de peccato Petri. Nam Hieronymus dicit, in ſimulatione prædicta Petrum non peccaſſe, quia hoc ex caritate fecit, & non ex aliquo timore mundano, ut dictum eſt. Auguſtinus vero dicit, eum peccaſſe, venia-

(a) *Al.* cum iudaice non viveret, ne cibos diſcerneret. (b) *Al.* eorum. (c) *Al.* Hieronymus enim dicit, quod Apoſtoli numquam ſervabant legalia &c.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

venialiter tamen, & hoc propter indiſcretionem quam habuit nimis inhærendo huic parti, ſcilicet Iudæorum, ad vitandum eorum ſcandalum. Et validius argumentum Auguſtini contra Hieronymum eſt, quia Hieronymus adducit pro ſe ſeptem doctores, quorum quatuor, ſcilicet Laodicenſem, (a) Alexandrum, Origenem, & Didymum, excludit Auguſtinus, utpote de hæreſi infames. Aliis vero tribus opponit tres quos pro ſe & pro ſua opinione habet, ſcilicet Ambroſium, Cyprianum, & ipſum Paulum, qui manifeſte dicit, quod reprehenſibilis erat Petrus. Si ergo nefas eſt dicere, in Scriptura ſacra aliquod falſum contineri, non erit fas dicere Petrum reprehenſibilem non fuiſſe. Et propter hoc verior eſt opinio & ſententia Auguſtini, quia cum dictis Apoſtoli magis concordat. Quarto diſcordant in reprehenſione Pauli. Nam Hieronymus dicit, quod Paulus vere non reprehendit Petrum, ſed ſimulatorie, ſicut & Petrus ſimulatorie legalia ſervabat; ut ſcilicet ſicut Petrus nolens ſcandalizare Iudæos ſimulabat ſe legalia ſervare, ita Paulus, ut non ſcandalizaret Gentes, oſtendit ſibi diſplicere quod Petrus faciebat, & ſimulatorie eum reprehendit, facientes hoc quaſi ex condicto, ut utriſque fidelibus ſibi ſubditis providerent. Auguſtinus vero ſicut dicit Petrum vere ſervaſſe legalia, ita dicit Paulum eum vere reprehendiſſe, & non ſimulatorie. Sed & Petrus quidem ſervando peccavit, quia inde erat ſcandalum apud Gentiles, a quibus ſe ſubtrahebat; Paulus vero non peccavit reprehendendo, quia ex eius reprehenſione nullum ſcandalum ſequebatur.

L E C T I O IV.

NOs natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, ut iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro.

SUpra oſtendit veritatem doctrinæ apoſtolicæ prædicatæ per eum ex auctoritate aliorum Apoſtolorum; hic oſtendit idem ex eorum converſatione, & exemplo: & circa hoc duo facit. Primo oſtendit propoſitum per Apoſtolorum converſationem; ſecundo adverſantium obiectionem, ibi, *Quod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inventi ſumus & ipſi peccatores, numquid Chriſtus peccati miniſter eſt?* Circa primum tria facit. Primo præmittit Apoſtolorum conditionem; ſecundo inſinuat eorum converſationem, ibi, *Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, ut iuſtificemur ex fide Chriſti*; tertio intentam (b) concluſionem, ibi, *Propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro*. Conditio autem Apoſtolorum, & etiam ipſius Pauli hæc eſt, quod ſecundum naturalem originem ex Iudæis proceſſerunt: & hoc eſt quod dicit: *Nos*, ſcilicet ego, & Apoſtoli alii, ſumus *natura*, ideſt naturali origine, *Iudæi*, non proſelyti. II. Corinth. XI. 22. „ Hebræi ſunt, & ego: „ Iſraelitæ ſunt, & ego. “ Et hæc eſt magna laus, quia, ut dicitur Ioan. IV. 22. „ ſalus ex Iudæis eſt. “ *Et non ex Gentibus peccatores*; ideſt, non ſumus peccatores, ut Gentes idolatræ, & immundæ.

Sed contra eſt quod dicitur I. Ioan. I. 8. „ Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus. “ Ergo Iudæi ſunt peccatores.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod aliud eſt peccantem eſſe, aliud peccatorem. Nam primum denominat actum; ſecundum vero promptitudinem, ſive habitum ad peccandum. Unde Scriptura iniquos, & gravibus peccatorum ſarcinis oneratos, peccatores appellare conſuevit. Iudæi ergo propter legem ſuperbientes, quaſi per eam coerciti a peccatis, Gentes, quæ ſine freno legis erant, & ad peccandum pronæ, peccatores vocabant, Epheſ. IV. 14. „ Non circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum. “ Cum ergo dicat Apoſtolus, *Non ex Gentibus peccatores*, exponitur: Ideſt, non ſumus de numero peccatorum, qui ſunt inter Gentiles.

Conſequenter cum dicit, *Scientes autem quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus*, ponit Apoſtolorum converſationem; quæ quidem non eſt in legalibus,

(a) *Al.* & Alexandrinum. (b) *Al.* conditionem.

bus, ſed in fide Chriſti: & circa hoc duo facit. Primo exprimit rationem apoſtolicæ converſationis; ſecundo ponit ipſam apoſtolicam converſationem, ibi, *Et nos in Chriſto Ieſu credimus*. Erat ergo apoſtolica converſatio in fide, & non in legalibus. Cuius ratio eſt, quia licet fuerimus Iudæi natura, & in legalibus nutriti; tamen ſcientes, pro certi, *quod non iuſtificatur homo ex operibus legis*, ideſt per opera legalia, *niſi per fidem Ieſu Chriſti*, ideo deſerentes illam, converſamur in præceptis fidei. Rom. III. 28. „ Arbitramur enim hominem iuſtificari „ per fidem ſine operibus legis. “ Act. IV. 12. „ Non eſt aliud nomen ſub cælo datum „ hominibus in quo oporteat nos ſalvos fie- „ ri. “

Sed contra. Rom. II. 13. enim dicitur: „ Non enim auditores legis iuſti ſunt apud „ Deum; ſed factores legis iuſtificabuntur. “ Videtur ergo quod ex operibus legis iuſtificetur homo.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod iuſtificari poteſt dupliciter accipi, ſcilicet iuſtitiam exequi, & iuſtum fieri. Primo autem modo homo iuſtificatur qui opera iuſtitiæ facit. Non autem iuſtus fit aliquis niſi a Deo per gratiam. Sciendum eſt ergo, quod opera legis quædam erant moralia, quædam vero cæremonialia. Moralia autem, licet continerentur in lege, non tamen poterant proprie dici opera legis, cum ex naturali inſtinctu, & ex lege naturali homo induceretur ad illa; ſed cæremonialia dicuntur proprie opera legis. Quantumcumque ergo homo, quo ad executionem iuſtitiæ, ex moralibus iuſtificetur, & etiam ex cæremonialibus, inquantum ſervare ea eſt opus obedientiæ, (*a*) ut ad ſacramenta pertineant (& ſic accipitur (*b*) dictum Apoſtoli ad Rom. II.) quantum tamen ad iuſtum fieri, ex operibus legis non iuſtificari homo per hoc videtur quod ſacramenta veteris legis non conferebant gratiam. Infra IV. 9. *Converſi eſtis ad egena elementa*, ideſt gratiam non conferentia, neque gratiam in ſe continentia. Sacramenta vero novæ legis, licet ſint elementa materialia, non tamen ſunt elementa egena, quia in ſe gratiam continent, unde & iuſtificare poſſunt. Si qui autem in veteri lege iuſti erant, non erant iuſti ex operibus legis, ſed ſolum ex fide Chriſti, quem Deus propoſuit propitiatorem per fidem, ut dicitur Rom. III. Unde & ipſa ſacramenta veteris legis non fuerunt niſi quædam proteſtationes fidei Chriſti, ſicut & noſtra ſacramenta; ſed differenter: quia illa ſacramenta gratiam Chriſti configurabant quaſi futuram; noſtra autem ſacramenta proteſtantur quaſi continentia gratiam præſentem. Et ideo ſignanter dicit, quod *ex operibus legis non iuſtificatur homo niſi per fidem Ieſu Chriſti*: quia & ſi olim aliqui ſervantes opera legis iuſtificarentur, non tamen hoc erat niſi per fidem Ieſu Chriſti.

Ex hac autem ſcientia Apoſtolorum, quam habebant, quod iuſtificatio non eſt per operationem legis, ſed per fidem Chriſti, concludit converſationem Apoſtolorum eligentium fidem Chriſti, & dimittentium opera legis: unde ſequitur: *Et nos in Chriſto Ieſu credimus*: quia, ut dicitur Act. IV. 12. „ non eſt aliud nomen datum ſub cæ- „ lo hominibus in quo oporteat nos ſalvos „ fieri. “ Unde ſequitur: *Ut iuſtificemur ex fide Chriſti*. Rom. V. 1. „ Iuſtificati ergo ex „ fide, pacem habeamus ad Deum. “ Et ne aliquis credat, quod ſimul cum lege Chriſti opera legis iuſtificent, ſubiungit: *Et non ex operibus legis*. Rom. III. 28. „ Arbitramur „ enim iuſtificari hominem per fidem ſine „ operibus legis. “

Ex hoc concludit principale intentum, dicens, quod ſi Apoſtoli, qui ſunt naturaliter Iudæi, non quærunt iuſtificari per opera legis, ſed per fidem, quia *non iuſtificatur omnis caro ex operibus legis*; nec homo (*c*) quicumque poteſt iuſtificari per opera legis. Sumitur enim hic caro pro homine, ſcilicet pars pro toto, ſicut Eſa. XL. 5. „ Vi- „ debit omnis caro ſalutare Dei noſtri. “ Dicens autem, *Propter quod ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro*, concludit quaſi a maiori. (*d*) Magis enim videtur naturale, vel rationale de Iudæis, quod per opera legis, non per fidem, iuſtificarentur, quam alii; ſed hoc non eſt: quare &c.

(a) *Al.* & ad mala pertineat. (b) *Al.* ſecundum dictum. (c) *Al.* deeſt quicumque. (d) *Al.* Magis enim videtur naturale quod Iudæi per opera legis quam per fidem iuſtificarentur; ſed hoc non eſt &c.

LECTIO V.

QUod ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inventi ſumus & ipſi peccatores; numquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si enim quæ deſtruxi, iterum reædifico, prævaricatorem me conſtituo.

POſtquam Apoſtolus oſtendit per converſationem Apoſtolorum legalia non eſſe obſervanda, quod ipſe dicebat, hic movet quæſtionem in contrarium: & circa hoc tria facit. Primo movet quæſtionem; ſecundo ſolvit eam, ibi, *Abſit*; tertio ſolutionem eius manifeſtat, ibi, *Ego enim per legem legi mortuus ſum*. Primum dupliciter poteſt exponi, ſecundum Gloſſam. Primo ſic. Poſſet enim aliquis dicere, quod Apoſtoli deſerentes legem, (*a*) veniendo ad fidem Chriſti peccaſſent. Sed ex hoc Apoſtolus introducit quaſi quoddam inconveniens, ſcilicet Chriſtum eſſe auctorem peccati, eo quod homines ad ſuam fidem vocat; & hoc eſt quod dicit: *Quod*, ideſt ſed, *ſi* nos Apoſtoli *quærentes iuſtificari in ipſo*, ideſt per ipſum, ſcilicet Chriſtum, *inventi ſumus*, ideſt manifeſte comprobemur, *& ipſi*, Apoſtoli, *peccatores* propter legis dimiſſionem; *numquid Chriſtus eſt miniſter peccati*? ideſt (*b*) inducens nos ad peccandum, qui nos a ſtatu legis ad ſuam fidem vocavit? Infra IV. 4. *Factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant, redimeret*, ſcilicet ab onere legis. Reſpondet Apoſtolus, *Abſit*: quia magis eſt miniſter iuſtitiæ. Rom. V. 19. „Per unius obedientiam, iuſti conſtituuntur multi." I. Petr. II. 22. „Qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore eius." Et quod Chriſtus non ſit miniſter peccati, abſtrahens a lege veteri, patet: quia ſi ego ipſe *quæ deſtruxi*, ſcilicet ſuperbiam glorianteM de lege, *iterum reædifico*, volens redire ad gloriandum de lege, *prævaricatorem meipſum conſtituo*, reſumens quæ deſtruxi. II. Petr. II. 22. „Canis reverſus ad vomitum ſuum, & ſus lota in volutabro luti." Ioſue VI. 26. „Maledictus homo qui reædificaverit Hierico." Dicit autem, *Quæ deſtruxi*, non ipſam legem, ut Manichæi volunt, quia lex ſancta eſt, Roman. VII. ſed ſuperbiam de lege, de qua dicitur Roman. X. 3. „Quærentes ſuam iuſtitiam ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti."

Si quis autem obiiciat, quod cum ipſe olim deſtruxerit fidem Chriſti, prævaricatorem ſe faciebat, eam ædificans; patet reſponſio, quia fidem Chriſti conatus fuit quidem deſtruere, ſed non prævaluit propter veritatem. Act. IX. 5. „Quid me perſequeris? Durus eſt tibi contra ſtimulum calcitrare." Sed ſuperbia legis vana erat, & ideo deſtrui poterat, & reædificanda non erat.

Secundo modo poteſt exponi, ut quod dicit, *Inventi ſumus & ipſi peccatores*, referatur, non ad dimiſſionem legis, ſicut nunc expoſitum eſt, ſed magis ad ipſam legis obſervantiam. Manifeſtum enim eſt quod quicumque quærit (*c*) iuſtificari, profitetur ſe non eſſe iuſtum, ſed peccatorem. Eſt ergo ſenſus: *Si nos quærentes iuſtificari in* Chriſto, ex hoc ipſo quod quærimus nos iuſtificari, *inventi ſumus*, ideſt ratione comprobamur, *& ipſi peccatores* fuiſſe, propter hoc quod legem obſervavimus: *numquid Ieſus Chriſtus peccati miniſter eſt?* ut ſcilicet mandaverit homines poſt ſuam paſſionem legalia obſervare, quod ſine peccato fieri non poteſt. Et attendendum eſt, quod hæc expoſitio procedit ſecundum opinionem Hieronymi, qui ponebat, ſtatim poſt paſſionem Chriſti legalia fuiſſe mortifera.

Tertio modo poteſt exponi, ut quod dicit, *Inventi ſumus & ipſi peccatores*, pertineat quidem ad ſtatum quo lex obſervabatur, non tamen quod ipſi offenderent propter legis obſervantiam, ſed propter legis defectum, quæ peccatum auferre non poterat; ut ſit ſenſus: *Si quærentes iuſtificari* in ipſo, *inventi ſumus & ipſi peccatores*, id eſt peccatum habentes, lege peccatum non auferente, ſecundum illud Roman. III. 9. „Cauſati ſumus Iudæos, & Græcos omnes ſub peccato eſſe: " *numquid Ieſus Chriſtus peccati miniſter eſt?* ut reducat nos ad obſervantiam legis, in qua ſub peccato eramus. Et hæc (*d*) expoſitio procedit ſecundum expoſitionem Auguſtini. Et reſpondet ſecundum utramque expoſitionem, *Abſit*: quia ego deſtruxi legem carnaliter intellectam, ſpiritualiter iudicando, & docendo. Unde, ſi iterum vellem ædificare carnalis legis obſervantias

(a) *Al.* vivendo. (b) *Al.* introducens. (c) *Al. omittitur* iuſtificari. (d) *Al.* propoſitio.

tias, eſſem prævaricator legis ſpiritualis.

Poteſt & quarto modo ſic exponi. Dixeram, hominem non iuſtificari ex operibus legis. Poſſet aliquis dicere, quod nec etiam per fidem Chriſti: quia multi poſt fidem Chriſti acceptam peccant. Et hoc eſt quod dicit: *Si quærentes iuſtificari in Chriſto*, ideſt per fidem Chriſti, *inventi ſumus* poſt fidem Chriſti ſuſceptam *etiam ipſi* nos fideles *peccatores*, ideſt in peccatis viventes; *numquid Ieſus Chriſtus miniſter peccati eſt*, & damnationis; ſicut miniſter veteris legis eſt miniſter peccati, & damnationis? Non quod lex induceret ad peccatum, ſed occaſionaliter, quia prohibebat peccatum, & non conferebat gratiam adiuvantem ad reſiſtendum peccato. Unde dicitur Rom. VII. 8. „Occaſione accepta, peccatum „per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam." Sed Chriſtus dat gratiam adiuvantem. Ioan. I. 17. „Gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt." Unde nullo modo eſt miniſter peccati, nec directe, nec occaſionaliter.

LECTIO VI.

EGo enim per legem legi mortuus ſum, ut Deo vivam: Chriſto confixus ſum cruci. Vivo autem, iam non ego; vivit vero in me Chriſtus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

HIc Apoſtolus ſolutionem ſuperius aſſignatam manifeſtat: & primo ponit ſolutionis manifeſtationem; ſecundo (a) concludit principale intentum, ibi, *Non abiicio gratiam Dei*. Sed attendendum eſt, quod Apoſtolus inquirendo procedens, nullum dubium indiſcuſſum relinquit: & ideo verba eius licet videantur intricata, tamen ſi diligenter advertantur, nihil ſine cauſa dicit; & hoc apparet in verbis propoſitis: ubi tria facit. Primo manifeſtat ſolutionem; ſecundo explicat ſolutionis manifeſtationem, ibi, (b) *Chriſto confixus ſum cruci*; tertio removet dubitationem, ibi, *Quod autem vivo nunc in carne, in fide vivo Filii Dei*. Quia ergo Apoſtolus dixerat: *Si enim quæ deſtruxi, iterum reædifico, prævaricatorem me conſtituo*: quod intelligitur de veteri lege: poſſet enim ab aliquo reputari legis deſtructor, & per conſequens iniquus, ſecundum illud Pſalm. CXVIII. 126. „Diſſipaverunt iniqui legem tuam:" ideo Apoſtolus vult oſtendere quomodo legem deſtruat, & tamen non eſt iniquus, dicens: *Ego enim per legem legi mortuus ſum*. Ubi ſciendum eſt, (c) quod quando aliquis diſſipat legem per ipſam legem, talis eſt prævaricator legis non iniquus. Diſſipatur autem lex per legem, quando (d) in lege datur aliquod præceptum locale, ſeu temporale, ut ſcilicet lex illa tali tempore, ſeu tali loco ſervetur, (e) & non alio, & hoc ipſum exprimatur in lege. Si quis (f) tunc illo alio tempore, ſeu alio loco lege non utitur, deſtruit legem per ipſam legem; & hoc modo Apoſtolus deſtruxit legem. Unde, Deſtruxi, inquit, quodammodo legem, tamen per legem: quia ego *mortuus ſum legi per legem*; ideſt, per auctoritatem legis ipſam dimiſi, quaſi legi mortuus. Auctoritas enim legis, per quam mortuus eſt legi, in multis ſacræ Scripturæ locis habetur. Hier. XXXI. 31. tamen ſub aliis verbis: (g) „Confirmabo teſtamentum novum ſuper domum Iſrael:" Deuteron. XVIII. 15. „Prophetam ſuſcitabit Dominus de fratribus veſtris ſicut me:" (h) & multis aliis locis. Non eſt ergo tranſgreſſor Apoſtolus, legem deſtruendo. Vel aliter. *Ego per legem*, ſcilicet ſpiritualem, *mortuus ſum legi* carnali. Tunc enim moritur legi quando abiicit legem ſolutus a lege, iuxta illud Rom. VII. 2. „Mortuo viro, ſoluta „eſt mulier a lege viri." Inquantum vero Apoſtolus ſubiectus erat legi ſpirituali, dicit

(a) *Al.* excludit. (b) *Al. Chriſtus crucifixus eſt &c.* (c) *Al.* quod aliquis diſſipat legem per ipſam legem, & talis &c. (d) *Al. emittitur* in lege. (e) *Al. deeſt* & non alio. (f) *Al.* in illo tempore, ſeu in illo loco lege utitur. (g) *Ibi*: „Feriam domui Iſrael, & domui „Iuda fœdus novum." (h) *Al.* & multæ aliæ.

dicit ſe mortuum legi, ideſt ſolutum a legis obſervatione. Rom. VIII. 2. „ Lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberavit me „ a lege peccati, & mortis. “ Alius modus dimittendi legem ſine prævaricatione eſſe poteſt: quia videlicet (*a*) lex aliqua quando eſt ſcripta in charta, tunc dicitur lex mortua; & quando eſt in mente legislatoris, tunc dicitur lex viva. Conſtat autem quod ſi aliquis ſecundum verbum legislatoris operaretur contra legem (*b*) ſcriptam, & ſolveret legem; & ſolveretur a lege mortua, & ſervaret legem vivam, ſecundum imperium legislatoris. Dicit ergo ſecundum hoc: *Mortuus ſum legi* ſcriptæ, & mortuæ, ideſt ſolutus ſum ab ea, *ut Deo vivam*; ideſt, motus meos ſecundum dicta ipſius dirigam, & ad honorem eius ordiner. Lex enim ſtatuta in ſcriptis aliquid tradit propter extraneos, & eos qui ab eo verbo tenus audire non poſſunt; ſed his qui coram eo ſunt, non dicit eam ſcriptis, ſed verbo tantum. A principio enim homines infirmi erant, ad Deum accedere non valentes; & ideo neceſſe fuit eis præcepta legis in ſcriptis dare, ut per legem quaſi per pædagogum manuducerentur ad hoc quod (*c*) ab eo præcepta eius audirent, ſecundum quod dicitur infra III. 24. *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, ut ex fide iuſtificemur*. Sed poſtquam habemus acceſſum ad Patrem per Chriſtum, ut dicitur Rom. V. non inſtruimur per legem de mandatis Dei, ſed ab ipſo Deo. Et ideo dicit: *Per legem* manuducentem mortuus ſum *legi* ſcriptæ, *ut vivam Deo*, ſcilicet ipſi factori legis; ideſt, ut ab ipſo inſtruar, & dirigar.

Conſequenter cum dicit, *Chriſto confixus ſum cruci*, explicat quæ dixit. Dixerat autem, quod eſt mortuus legi, & quod vivit Deo: & iſta duo manifeſtat: & primo quod ſit mortuus legi, per hoc quod dicit: *Chriſto confixus ſum cruci*: ſecundo quod vivit Deo, cum dicit: *Vivo ego, iam non ego; vivit vero in me Chriſtus*. Et primum quidem poteſt exponi dupliciter. Uno modo ſicut in Gloſſa, ſic. Quilibet homo ſecundum carnalem originem naſcitur filius iræ: Epheſ. II. 3. „ Eramus enim natura filii iræ, ſicut & ceteri. “ Naſcitur etiam in vetuſtate peccati: Baruch III. 11. „ Inveteraſti in terra aliena. “ Quæ quidem vetuſtas peccati tollitur per crucem Chriſti, & confertur novitas vitæ ſpiritualis. Dicit ergo Apoſtolus: *Chriſto confixus ſum cruci*; ideſt, concupiſcentia, ſeu fomes peccati, & omne huiuſmodi mortuum eſt in me per crucem Chriſti. Rom. VI. 6. „ Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati. “ Item ex quo cum Chriſto confixus ſum cruci, & mortuus ſum peccato, & Chriſtus reſurrexit, cum reſurgente etiam reſurrexi. Roman. IV. 25. „ Traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. “ Sic ergo Chriſtus in nobis renovat vitam novam, deſtructa vetuſtate peccati: & ideo dicit: *Vivo autem*; ideſt, quia Chriſto confixus ſum cruci, vigorem bene operandi habeo, *iam non ego* ſecundum carnem, quia iam non habeo vetuſtatem quam prius habui; ſed *vivit in me Chriſtus*, ideſt novitas quæ per Chriſtum nobis data eſt. Vel aliter. Homo quantum ad illud dicitur vivere in quo principaliter firmat ſuum affectum, & in quo maxime delectatur. Unde & homines, qui in ſtudio, ſeu in venationibus maxime delectantur, dicunt hoc eorum vitam eſſe. Quilibet autem homo habet quemdam privatum affectum, quo quærit quod ſuum eſt. Dum ergo aliquis vivit, quærens tantum quod ſuum eſt, ſoli ſibi vivit; cum vero quærit bona aliorum, dicitur etiam illis vivere. Quia ergo Apoſtolus proprium affectum depoſuerat per crucem Chriſti, dicebat ſe mortuum proprio affectui, dicens: *Chriſto confixus ſum cruci*; ideſt, per crucem Chriſti remotus eſt a me proprius affectus, ſive privatus. Unde dicebat infra ult. 14. *Mihi abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti*. II. Corinth. V. 14. „ Si unus „ pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes „ mortui ſunt. Et pro omnibus mortuus „ eſt Chriſtus, ut & qui vivunt, iam non „ ſibi vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus „ eſt. “ *Vivo autem*, ideſt *iam non* vivo *ego* quaſi in affectu habens proprium bonum; *ſed vivit in me Chriſtus*; ideſt, tantum Chriſtum habeo in affectu, & ipſe Chriſtus eſt vita mea. Philipp. I. 21. „ Mihi vivere „ Chriſtus eſt, & mori lucrum. “

Conſequenter autem cum dicit, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei*, reſpondet dubitationi, quæ poterat eſſe duplex ex præmiſſo verbo. Una eſt quomodo ipſe vivit, & non eſt ille, ſcilicet

(a) *Al.* lex aliqua eſt ſcripta in charta, & tunc dicitur lex mortua; & eſt in mente legislatoris, & tunc dicitur lex viva. (b) *Al. deeſt* ſcriptam. (c) *Al.* a Deo.

cet qui vivit; ſecunda, quomodo confixus eſt cruci: & ideo hæc duo aperit. Et primo primum, quomodo ſcilicet vivit, & non ipſe vivit, dicens: *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei*. Ubi notandum eſt, quod illa proprie dicuntur vivere quæ moventur a principio intrinſeco. Anima autem Pauli conſtituta erat inter Deum & corpus: & corpus quidem vivificabatur, & movebatur ab anima Pauli, ſed anima eius a Chriſto. Quantum ergo ad vitam carnis, vivebat ipſe Paulus; & hoc eſt quod dicit: *Quod autem nunc vivo in carne*, ideſt vita carnis: ſed quantum ad relationem ad Deum, Chriſtus vivebat in Paulo; & ideo dicit: *In fide vivo Filii Dei*, per quam habitat in me, & movet me. Habac. II. 4. „ Iuſtus autem meus ex fide vivit. “ Et nota quod dicit, *In carne*, non ex carne, quia hoc malum eſt. Secundo oſtendit quod confixus eſt cruci, dicens, quia amor Chriſti, quem oſtendit mihi in cruce moriens pro me, facit ut ſemper ei configar: & hoc eſt quod dicit: *Qui dilexit me*. I. Ioan. IV. 10. „ Ipſe prior „ dilexit nos. “ Et intantum dilexit me quod *tradidit ſemetipſum pro me*, & non aliud ſacrificium. Apoc. I. 5. „ Dilexit nos, & „ lavit nos a peccatis noſtris in ſanguine „ ſuo. “ Epheſ. V. 25. „ Sicut Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum tradidit „ pro ea, ut illam ſanctificaret, mundans „ lavacro aquæ in verbo vitæ. “

Sed attendendum eſt, quod ipſe Filius tradidit ſe, & Pater tradidit Filium: Roman. VIII. 32. „ Qui proprio Filio non „ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: “ & Iudas tradidit eum, ut dicitur Matth. XXVI. Et totum una res eſt, ſed non una intentio: quia Pater ex caritate, Filius ex obedientia ſimul cum caritate, Iudas vero (*a*) ex cupiditate, & proditorie.

Conſequenter cum dicit, *Non abiicio gratiam Dei*, infert concluſionem principalem: & primo inducit concluſionem; ſecundo manifeſtat modum. Dicit ergo: Ex quo tantam gratiam recepi a Deo quod tradidit ſe, & ego vivo in fide Filii Dei, *non abiicio gratiam Filii Dei*; ideſt, non repudio, nec ingratum me exhibeo. I. Corinth. XV. 10. „ Gratia Dei in me vacua non fuit, „ ſed abundantius illis omnibus laboravi. “ Unde & alia littera habet: *Non ſum ingratus gratiæ Dei*. Hebr. XII. 15. „ Contem„ plantes, ne quis deſit gratiæ Dei, “ ſcilicet per ingratitudinem ſe indignum faciendo. Modus autem abiiciendi, & ingratitudinis eſt, ſi dicerem, quod lex eſſet neceſſaria ad iuſtificandum: & ideo dicit: *Si enim per legem iuſtitia, ergo Chriſtus gratis eſt mortuus*; ideſt, ſi ſufficiens ſit lex, ideſt opera legis ſufficiunt ad iuſtificandum hominem, Chriſtus ſine cauſa mortuus eſt, & fruſtra: quia ad hoc mortuus eſt ut nos iuſtificaret. I. Petri III. 18. „ Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, iu„ ſtus pro iniuſtis, ut nos offerret Deo. “ Quod ſi hoc per legem fieri poſſet, ſuperflua fuiſſet Chriſti mors. Sed non gratis mortuus, (*b*) eſt, nec in vacuum laboravit, ut dicitur Eſai. XLIX. quia per ipſum ſolum gratia iuſtificans, & veritas facta eſt, ut dicitur Ioan. I. Si qui (*c*) autem ante paſſionem Chriſti iuſti fuerunt, hoc etiam fuit per fidem Chriſti venturi, in quem credebant, & in cuius fide ſalvabantur.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

O Inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus?

SUpra confutavit Apoſtolus vanitatem, & mutabilitatem Galatarum per auctoritatem evangelicæ doctrinæ, oſtendens ſuam doctrinam authenticam fuiſſe ab aliis Apoſtolis; hic vero (*d*) per rationem, & auctoritatem oſtendit hoc idem, ſcilicet quod legalia non ſunt ſervanda; & hoc dupliciter. Primo ex inſufficientia legis; ſecundo ex dignitate eorum qui ad Chriſtum converſi ſunt; & hoc IV. capitulo, ibi,

(a) *Al.* ex proditione. (b) *Al. omittitur* eſt. (c) *Al. deſideratur* autem. (d) *Al.* per rationes, & auctoritates.

ibi, *Dico autem: Quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo*. Circa primum duo facit. Primo præmittit obiurgationem; ſecundo proſequitur ſuam probationem, ibi, *Hoc ſolum a vobis volo diſcere*. Circa primum duo facit. Primo obiurgat eos, (*a*) oſtendens eorum fatuitatem; ſecundo rationem obiurgationis aſſignat, ibi, *Ante quorum oculos Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt*. Primo ergo eos de fatuitate obiurgat, vocans eos inſenſatos: unde dicit: *O inſenſati Galatæ*. Inſenſatus autem proprie dicitur qui ſenſu caret. Senſus autem ſpiritualis eſt cognitio veritatis. Qui ergo veritate caret, proprie inſenſatus dicitur. Matth. xv. 16. „ Et vos ſine „ intellectu eſtis? " Sap. v. 4. „ Nos inſenſati vitam iſtorum æſtimabamus inſaniam. "

Sed contra Matth. v. 22. dicitur: „ Qui „ dixerit fratri ſuo, Fatue, reus erit gehennæ ignis. " Sed fatuus idem eſt quod inſenſatus. Ergo Apoſtolus reus eſt gehennæ ignis.

Sed dicendum eſt, ut Auguſtinus dicit, quod intelligendum eſt, ſi dixerit ſine cauſa, & animo vituperandi. Sed Apoſtolus ex cauſa dixit, & animo corrigendi. Unde dicitur in Gloſſa: „ Hoc dolendo dicit. "

Secundo cum dicit, *Quis vos faſcinavit non obedire veritati?* oſtendit modum quo inſenſati erant effecti. (*b*) Ubi notandum eſt, quod inſenſatus fit aliquis multis modis: vel quia non proponitur ſibi aliqua veritas, quam cognoſcere poſſit; vel quia, etſi proponatur ſibi, tamen numquam eam acceptat; vel quia veritatem propoſitam, (*c*) & acceptam deſerit, a via veritatis recedens: & tales erant iſti Galatæ, qui veritatem fidei quam acceperant, deſerentes, veritatem propoſitam renuerunt. Supra 1.6. *Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in aliud Evangelium*. Et ideo iſtum gradum inſenſationis in eis reprehendit dicens: *Quis vos faſcinavit non obedire veritati?*

Ad ſciendum autem quid ſit faſcinatio, ſciendum eſt, quod ſecundum Gloſſam faſcinatio proprie dicitur ludificatio ſenſus, quæ per artes magicas fieri conſuevit; puta cum hominem facit aſpectibus aliorum apparere leonem, vel cornutum, & huiuſmodi. Et hoc etiam per dæmones poteſt fieri, qui habent poteſtatem movendi phantaſmata, & reducendi ad principia ſenſuum, ipſos ſenſus immutando. Et ſecundum hanc acceptionem ſatis proprie dicit Apoſtolus: *Quis vos faſcinavit?* quaſi dicat: Vos eſtis ſicut homo ludificatus, qui res manifeſtas aliter accipit quam ſint in rei veritate: quia ſcilicet vos eſtis ludificati per deceptiones, & ſophiſmata. *Veritati non obedire*; ideſt, veritatem manifeſtam, & a vobis receptam non videtis, nec obediendo recipitis. Sap. iv. 12. „ Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. " Eſai. v. 20. „ Væ qui dicunt bonum malum, & malum bonum. " Alio modo accipitur faſcinatio ſecundum quod aliquis ex aſpectu malevolo læditur; & hoc maxime in vetulis, quæ viſu urenti, & aſpectu invido faſcinant pueros, qui ex hoc infirmantur, & vomunt cibum. Cuius cauſam volens aſſignare Avicenna in Libro ſuo de Anima, dicit, quod materia corporalis obedit ſubſtantiæ intellectuali magis quam qualitatibus activis, & paſſivis in natura. Et ideo ponit quod ad apprehenſionem ſubſtantiarum intellectualium (quas vocat animas, ſeu motores orbium) multa fiunt præter ordinem motus cæli, & omnium corporalium agentium. Eodem modo dicit, quod quando anima ſancta depurata eſt ab affectibus terrenorum, & carnalibus vitiis, accedit ad ſimilitudinem ſubſtantiarum dictarum, & obedit ei natura. Et hinc eſt quod aliqui ſancti viri operantur quædam mira præter naturæ curſum. Et ſimiliter quia anima alicuius, fœdata paſſionibus carnalibus, habet fortem apprehenſionem in malitia, obedit ei natura ad tranſmutationem materiæ, in illis maxime in quibus materia habilis eſt; ſicut in pueris teneris contingit. Et ſic contingit, ſecundum eum, quod ex forti apprehenſione vetularum in malitiam, immutatur puer, & faſcinatur. Hæc autem poſitio ſatis videtur vera, ſecundum opinionem Avicennæ. Nam ipſe poſuit, formas omnes corporales in iſtis inferioribus influi a ſubſtantiis incorporalibus ſeparatis, & quod agentia naturalia non habent ſe ad hoc niſi ut diſponentia tantum. Sed hoc quidem improbatur a Philoſopho. Agens enim oportet eſſe ſimile ſubiecto. Non fit autem forma tantum, nec materia; ſed compoſitum ex materia, & forma. Id ergo quod agit ad eſſe corporalium, oportet quod habeat materiam,

(a) *Al.* attendens. (b) *Al.* Ubi primo notandum eſt. (c) *Al.* vel acceptam.

terīam, & formam. Unde dicit, quod tranſmutare (*a*) materiam, & formam non poteſt niſi id quod habet materiam, & formam: & hoc quidem vel virtute, ſicut Deus, qui auctor eſt formæ, & materiæ; vel actu, ſicut agens corporeum. Et ideo materia corporalis quantum ad huiuſmodi formas, nec Angelis, nec alicui puræ creaturæ obedit ad nutum, ſed ſoli Deo, ut Auguſtinus dicit. Unde non eſt verum quod Avicenna dicit de huiuſmodi faſcinatione. Et ideo dicendum, quod ad imaginationem, ſeu apprehenſionem hominis, quando fortis eſt, immutatur ſenſus, ſeu appetitus ſenſitivus: quæ quidem immutatio non eſt ſine alteratione corporis, & ſpirituum corporis: ſicut nos videmus quod ad apprehenſionem delectabilis movetur appetitus ſenſitivus ad concupiſcentiam, & exinde corpus calefit: ſimiliter ex apprehenſione timendi frigeſcit. Immutatio autem ſpirituum maxime inficit oculos, qui infecti rem per aſpectum inficiunt; ſicut patet in ſpeculo mundo, quod ex aſpectu menſtruatæ inficitur. Sic ergo, quia vetulæ obſtinatæ in malitia, & duræ ſunt, ex forti apprehenſione immutatur appetitus ſenſitivus, & ex hoc, ſicut dictum eſt, infectio maxime fit a venis ad oculos, & ex oculis ad rem perſpectam. Unde quia caro pueri mollis eſt, ad earum invidum aſpectum inficitur, & faſcinatur. Et quandoque quidem ad hunc effectum dæmones operantur.

Dicit ergo: *Quis vos faſcinavit veritati non obedire*? quaſi dicat: Vos aliquando obediſtis veritati fidei; ſed modo non. Ergo eſtis ſicut pueri, qui ex aliquo invido (*b*) aſpectu infecti, cibum receptum (*c*) vomunt.

Rationem autem obiurgationis aſſignat, dicens: *Ante quorum oculos Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus*. Quod poteſt tripliciter legi. Uno modo ſecundum Hieronymum, ut reſpondeat (*d*) primæ acceptioni faſcinationis; quaſi dicat: Dico vos faſcinatos, quia *ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt*; ideſt, proſcriptio Chriſti, (*e*) qua damnatus eſt in mortem, adeo vobis manifeſta fuit, ac ſi ante oculos veſtros fuiſſet; *& in vobis crucifixus*, ideſt, in intellectibus veſtris erat crucifixio Ieſu Chriſti, ita ut ſciretis qualiter facta eſſet. Unde ſi eam non videtis modo, nec obeditis, hoc contingit, quia eſtis ludificati & faſcinati: contra quod dicitur Cant. ult. 6. „ Pone me ut ſignaculum ſuper cor „ tuum, ut ſignaculum ſuper brachium „ tuum. "

Alio modo ſecundum Auguſtinum; quaſi dicat: Recte faſcinati eſtis, quia veritatem quam recepiſtis, ſcilicet Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, evomitis ſicut pueri; & hoc, quia *ante oculos veſtros*, ideſt in veſtra præſentia, *Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt*; ideſt, expellitur, & eiicitur de hereditate ſua: (*f*) quod moleſtum deberet eſſe vobis, quia quem non deberetis pati, quod ab aliis proſcriberetur, & expelleretur, in vobis proſcriptus eſt; ideſt, hereditatem ſuam amiſit in vobis, ideſt vos ipſos. Et tunc hoc quod ſequitur, ſcilicet *crucifixus*, legi debet cum pondere, & oſtenſione doloris: quia hoc (*g*) addit ut conſiderent quo pretio Chriſtus emerit poſſeſſionem quam in eis amittebat; & ex hoc moveantur magis; quaſi dicat: Chriſtus proſcriptus eſt in vobis, (*h*) qui ſcilicet crucifixus, ideſt cruce ſua, & ſanguine proprio acquiſivit hanc hereditatem. I. Corinth. VI. 20. „ Empti enim eſtis pretio magno. " I. Petr. I. 18. „ Non corruptibilibus auro, vel ar„ gento redempti eſtis de vana veſtra con„ verſatione paternæ traditionis; ſed pre„ tioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chri„ ſti, & incontaminati. "

Tertio modo ſecundum Ambroſium; quaſi dicat: Vere faſcinati eſtis: *ante quorum oculos*, ideſt in quorum reputatione, ſcilicet ſecundum iudicium veſtrum, *Ieſus Chriſtus proſcriptus eſt*, ideſt damnatus, non alios ſalvans: *& in vobis* ideſt ſecundum quod vos intelligitis, *crucifixus eſt*, ideſt mortuus tantum, non autem alios iuſtificans; cum tamen de eo dicatur II. Corinth. ult. quod ſi mortuus eſt ex infirmitate noſtra, vivit tamen ex virtute Dei.

Poteſt & quarto modo exponi ſecundum Gloſſam, ut per hoc deſignet Apoſtolus gravitatem culpæ eorum: quia in hoc quod Chriſtum deſerebant, legem obſervantes, æqualiter quodammodo peccabant Pilato, qui Chriſtum proſcripſit, ideſt damnavit; ut dum inſufficientem Chriſtum credunt ad ſalvandum, ſimiles in peccando crucifixoribus Chriſti ſint, qui ipſum in ligno ſuſpenderunt, morte turpiſſima condemnantes, & affi-

(a) *Al.* materiam formarum. (b) *Al. omittitur* aſpectu. (c) *Al.* vomitis. (d) *Al.* primæ perſonæ acceptionis faſcinationis: *item* primo acceptui. (e) *Al.* qui. (f) *Al.* & quod moleſtum deberet eſſe vobis, quia non debetis pati &c. (g) *Al.* addidit, ut conſiderarent. (h) *Al.* ſcilicet qui crucifixus, ideſt qui cruce &c.

afficientes. Æqualitas tamen eſt accipienda ex parte eius in quem peccatur, quia in Chriſtum Galatæ peccabant, ſicut Pilatus, & crucifixores Chriſti.

LECTIO II.

HOc ſolum a vobis volo diſcere: ex operibus legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? Sic ſtulti eſtis ut cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſumamini? Tanta paſſi eſtis ſine cauſa; ſi tamen ſine cauſa. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

POſita obiurgatione, conſequenter Apoſtolus procedit ad inſufficientiam legis, & virtutem fidei oſtendendam: & primo oſtendit inſufficientiam legis; ſecundo movet quæſtionem, & ſolvit, ibi, *Quid igitur lex? Propter transgreſſionem poſita eſt*. Et circa primum duo facit. Primo probat defectum legis, & inſufficientiam per ea quæ ipſi experti ſunt; ſecundo per auctoritates, & rationes, ibi, *Sicut ſcriptum eſt*. Circa primum duo facit: quia primo probat propoſitum experimento ſumpto ex parte ipſorum; ſecundo probat idem experimento ſumpto ex parte ipſius Apoſtoli, ibi, *Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei*? Circa primum duo facit. Primo oſtendit donum quod receperunt; ſecundo defectum in quem inciderunt, ibi, *Sic ſtulti eſtis ut cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſumamini*? Donum autem quod receperunt, oſtendit, quærendo ab eis unde illud receperunt. Unde ſuſceptum donum ſupponens, interrogans quærit ab eis, dicens: Quamvis faſcinati, & ſtulti ſitis, tamen non tantum eſtis ludificati quin unum quod valde manifeſtum eſt, me docere poſſitis; & ideo *ſolum hoc volo a vobis diſcere*, quia hoc ſolum ſufficit ad probandum quod intendo: hoc, inquam, eſt, quia conſtat quod Spiritum ſanctum accepiſtis. Quæro ergo an accepiſtis illum *ex operibus legis*, *an ex auditu fidei*? Ad quod ſciendum eſt, quod in primitiva Eccleſia ex divina diſpoſitione, ut fides Chriſti promoveretur, & creſceret, ſtatim poſt prædicationem fidei ab Apoſtolis, manifeſta ſigna Spiritus ſancti fiebant ſuper audientes: unde de Petro dicitur Act. x. 44. „Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes „qui audiebant verbum.“ Ipſi etiam Galatæ ad prædicationem Pauli, manifeſte Spiritum ſanctum acceperant. Quærit ergo Apoſtolus ab eis, unde habuerint Spiritum ſanctum. Conſtat autem quod non per opera legis: quia cum eſſent Gentiles, ante receptionem Spiritus ſancti legem non habebant: ergo habuerunt Spiritum ſanctum, ideſt dona Spiritus ſancti, ex auditu fidei. Rom. VIII. 15. „Non accepiſtis ſpiritum „ſervitutis iterum in timore,“ qui ſcilicet dabatur in lege (unde & cum tremore lex data eſt) „ſed accepiſtis ſpiritum „filiorum,“ qui datur per fidem, quæ eſt ex auditu, ut dicitur Rom. x. Si ergo hoc potuit fidei virtus, fruſtra quæritur aliud per quod ſalvemur: quia multo difficilius eſt de iniuſto facere iuſtum, quam iuſtum in iuſtitia conſervare. Si ergo fides de iniuſtis Galatis, ſine lege iuſtos fecerat, non eſt dubium quod ſine lege poterat eos in iuſtitia conſervare. Magnum ergo erat donum quod per fidem acceperant.

Conſequenter cum dicit, *Sic ſtulti eſtis ut cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſumamini*? oſtendit defectum in quem prolapſi ſunt; & exaggerat duplicem defectum in eis Apoſtolus, ſcilicet quantum ad dona quæ a Chriſto acceperant, & quantum ad mala quæ pro ipſo pertulerunt, ibi, *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa*. Circa primum ſciendum eſt, quod iſti Galatæ deſerentes quod magnum erat, ſcilicet Spiritum ſanctum, adhæſerunt minori, ſcilicet carnali obſervantiæ legis: & hoc ſtultum eſt; & ideo dicit: *Sic ſtulti eſtis*, adeo *ut cum cœperitis* inſtinctu ſancti Spiritus, ideſt initium perfectionis veſtræ habueritis a Spiritu ſancto, *nunc*, dum perfectiores eſtis, *conſumamini carne*; ideſt, quæratis conſervari per carnales obſervantias legis, a qua nec initium iuſtitiæ poteſt haberi? Ioan. VI. 64. „Caro „non prodeſt quidquam.“ Et ſic ordinem pervertitis: quia via perfectionis eſt ab imperfecto tendere ad perfectum. Vos autem, quia e converſo facitis, ſtulti eſtis. Eccli. XXVII. 12. „Homo ſanctus permanet in ſapientia ſicut ſol, ſtultus ut luna

„ na mutatur. “ (a) Similes iſtis ſunt qui incipiunt ſervire Deo cum fervore ſpiritus, poſtmodum deficiunt in carne: qui etiam aſſimilantur ſtatuæ Nabuchodonoſor, cuius caput aureum, & pedes lutei, Dan. 11. & ideo dicitur Rom. VIII. 8. „ Qui in carne „ ſunt, Deo placere non poſſunt: “ & infra VI. 8. *Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem*.

Conſequenter cum dicit, *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa*, exaggerat eorum defectum quantum ad mala quæ pro Chriſto pertulerunt. Qui enim aliquid ſine labore recipiunt, (b) illud minus care cuſtodiunt; ſed illud quod cum labore acquiritur, vilipendere, & non cuſtodire, ſtultum eſt. Iſti autem cum labore, & tribulatione magna, quam paſſi ſunt a contribulibus ſuis propter fidem, receperunt Spiritum ſanctum: & ideo dicit: *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa*; quaſi dicat: Non contemnatis tantum donum, quod cum labore accepiſtis; alias illa *ſine cauſa*, ideſt ſine utilitate, paſſi eſtis: quia hæc ſuſtinuiſtis ut perveniretis ad vitam æternam. Rom. v. 3. „ Tribulatio patientiam opera- „ tur, patientia autem probationem, pro- „ batio vero ſpem, ſpes autem non con- „ fundit. “ Unde ſi præcluditis vobis aditum vitæ æternæ, deſerentes fidem, quærentes conſervari carnalibus obſervantiis, *ſine cauſa*, ideſt inutiliter, *paſſi eſtis*: & hoc dico, *ſi tamen ſine cauſa*. Quod ideo dicit, quia in eorum poteſtate erat pœnitere, ſi vellent, quamdiu viverent. Ex hoc autem habetur quod opera mortificata reviviſcunt. Sapient. III. 11. „ Labores eo- „ rum ſine fructu, & inutilia opera eo- „ rum. “ Infra IV. 11. *Timeo autem ne ſine cauſa laboraverim in vobis*. Si vero accipiatur de malis qui non pœnitent, poteſt dici quod patiuntur ſine cauſa, conferente ſcilicet vitam æternam.

Conſequenter cum dicit, *Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* probat propoſitum experimento ſumpto ex parte Apoſtoli. Poſſent enim dicere, quod verum eſt nos recepiſſe Spiritum ſanctum ex auditu fidei; tamen propter devotionem quam ad legem habuimus, accepimus fidem quam prædicabas. Et ideo dicit: Non curo quidquid ſit ex parte veſtra; tamen illud quod ego feci, tribuens vobis miniſterio meo Spiritum ſanctum, *qui operatur in vobis virtutes*, ideſt inter vos miracula. (c) Sed numquid facio hoc ſic *ex operibus legis, an ex operibus fidei?* Non utique ex operibus (d) legis, ſed ex fide.

Sed numquid aliquis poteſt dare Spiritum ſanctum? Auguſtinus enim XV. de Trinit. dicit, quod nullus homo purus Spiritum ſanctum dare poteſt; nec ipſi Apoſtoli dabant, ſed imponebant manus ſuper homines, & accipiebant Spiritum ſanctum. Quid ergo eſt quod hic dicit Apoſtolus de ſe loquens: *Qui tribuit vobis Spiritum ſanctum?*

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod in datione Spiritus ſancti tria per ordinem ſe habentia occurrunt, ſcilicet Spiritus ſanctus inhabitans, donum gratiæ, & caritatis cum ceteris habitibus, & ſacramentum novæ legis, cuius miniſterio datur. Et ſic poteſt ab aliquibus tripliciter dari. Ab aliquo enim datur ſicut auctoritatem habente quantum ad tria prædicta, ſcilicet reſpectu Spiritus ſancti inhabitantis, reſpectu doni, & reſpectu ſacramenti; & hoc modo Spiritus ſanctus datur a ſolo Patre, & Filio, ſecundum quod eius auctoritatem habent, non quidem dominii, ſed originis, quia ab utroque procedit. Sed quantum ad gratiam, ſeu donum, & quantum ad ſacramenta, Spiritus ſanctus dat etiam ſe, ſecundum quod datio importat cauſalitatem Spiritus ſancti reſpectu donorum ipſius: quia, ut dicit Apoſtolus I. Corinth. XII. ipſe dividit ſingulis prout vult. Secundum autem quod in datione importatur auctoritas, non poteſt proprie dici Spiritum ſanctum ſeipſum dare. Quantum vero ad ſacramentum quod miniſterio miniſtrorum Eccleſiæ datur, poteſt dici, quod ſancti per miniſterium ſacramentorum dant Spiritum ſanctum: & hoc modo hic loquitur Apoſtolus, ſecundum quod tangitur in Gloſſa. Tamen huiuſmodi modus non eſt conſuetus, neque extendendus. Dicit etiam Gloſſa, quod facere miracula attribuitur fidei: quia ex hoc quod credit quæ ſupra naturam ſunt, ſupra naturam operatur: & quia Apoſtoli prædicabant fidem, quæ quædam rationem excedentia continebat, ideo oportebat ad eorum credulitatem aliqua teſtimonia adducere quod miſſi eſſent a Deo; quod rationem excedit: unde Chriſtus dedit eis ſignum ſuum ad hoc oſtendendum. Eſt autem duplex ſignum Chriſti. Unum eſt quod eſt Dominus omnium: unde dicitur

(a) *Al.* Similes iſti ſunt his qui &c. (b) *Al.* illa. (c) *Al. deſideratur* Sed. (d) *Al. omittitur* legis.

tur in Pſalm. cxliv. 13. „ Regnum tuum, „ regnum omnium ſæculorum, & dominatio tua in omni generatione, & generationem. “ Aliud eſt quod eſt iuſtificator, & ſalvator, ſecundum illud Act. iv. 12. „ Non eſt aliud nomen ſub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos ſalvos fieri. “ Dedit ergo eis duo ſigna. Unum eſt quod facerent miracula, per quod oſtenderent quod miſſi ſunt a Deo Domino creaturæ omnis. Lucæ ix. 1. „ Dedit eis poteſtatem, & virtutem ſuper omnia dæmonia, & ut languores curarent. “ Aliud quod darent Spiritum ſanctum miniſterio, per quod oſtenderent quod miſſi ſunt ab omnium Salvatore. Act. viii. 17. „ Tunc imponebant manus ſuper eos, & accipiebant Spiritum ſanctum: “ ibid. xix. 6. „ Tunc cum impoſuiſſet illis manus Paulus, Spiritus ſanctus venit ſuper illos: “ & ibid. xix. 6. „ Et loquebantur linguis, & prophetabant. “ Et de his duobus modis dicitur Hebræor. ii. 4. „ Conteſtante Deo ſignis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, ſecundum ſuam voluntatem. “

L E C T I O III.

Sicut ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura quia ex fide iuſtificat Gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Supra probavit Apoſtolus experimento virtutem fidei, & inſufficientiam legis; hic vero probat idem per auctoritates, & rationes: & primo probat virtutem fidei in iuſtificando; ſecundo in hoc oſtendit legis defectum, ibi, *Quicumque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt*. Primum autem probat utens quodam ſyllogiſmo: unde circa hoc tria facit. Primo oſtendit minorem; ſecundo maiorem, ibi, *Providens autem Scriptura quia ex fide iuſtificat Gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes*; tertio infert concluſionem, ibi, *Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham*. Circa primum duo facit. Primo proponit quamdam auctoritatem, ex qua elicit minorem; ſecundo concludit eam, ibi, *Cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filii Abrahæ*. Dicit ergo: Vere iuſtitia, & Spiritus ſanctus eſt ex fide, ſicut ſcriptum eſt Gen. xv. & introducitur Rom. iv. 3. quod *credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam*. Ubi notandum eſt, quod iuſtitia conſiſtit in redditione debiti. Homo autem debet aliquid Deo, & aliquid ſibi, & aliquid proximo. Sed quod aliquid debeat ſibi, & proximo, hoc eſt propter Deum. Ergo ſumma iuſtitia eſt reddere Deo quod ſuum eſt. Nam ſi reddas tibi, vel proximo quod debes, & hoc non facis propter Deum, magis es perverſus quam iuſtus, cum ponas finem in homine. Dei autem eſt quidquid eſt in homine, & intellectus, & voluntas, & ipſum corpus; ſed tamen quodam ordine: quia inferiora ordinantur ad ſuperiora, & exteriora ad interiora, ſcilicet ad bonum animæ. Supremum autem in homine eſt mens; & ideo primum in iuſtitia hominis eſt quod mens hominis Deo ſubdatur; & hoc fit per fidem. II. Corinth. x. 5. „ In captivitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti. “ Sic ergo dicendum eſt in omnibus, quod Deus eſt primum principium in iuſtitia: & qui Deo dat, (*a*) ſcilicet ſummum quod in ſe eſt, mentem ei ſubdendo, perfecte eſt iuſtus. Rom. viii. 14. „ Qui ſpiritu Dei aguntur, hi filii ſunt Dei. “ Et ideo dicit: *Credidit Abraham Deo*; ideſt, mentem ſuam Deo per fidem ſubdidit: Eccli. ii. 6. „ Crede Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & ſpera in illum: “ & infra 8. „ Qui timetis Dominum, credite illi, & non evacuabitur merces veſtra: “ *& reputatum eſt ei ad iuſtitiam*; ideſt, ipſum credere, & ipſa fides fuit ei, & eſt omnibus aliis ſufficiens cauſa iuſtitiæ, & quod ad iuſtitiam reputetur ei exterius ab hominibus; ſed interius (*b*) datur a Deo, qui eos qui habent fidem, per caritatem operantem iuſtificat, eis peccata remittendo.

Ex hac autem auctoritate concludit minorem

(a) *Al.* ſcilicet ſummum quod in eo eſt ſubdendo perfecte eſt iuſtus. (b) *Al.* deeſt datur.

norem propoſitionem, dicens: *Cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filii Abrahæ*; quaſi dicat: Ex hoc aliquis dicitur filius alicuius quod imitatur opera eius. Ioan. VIII. 39. „ Si ergo vos eſtis filii Ab„ rahæ, opera Abrahæ facite. “ Abraham autem non quæſivit iuſtificari per circumciſionem, ſed per fidem. Ergo & illi qui quærunt iuſtificari per fidem, ſunt filii Abrahæ. Et hoc eſt quod dicit: Quia Abraham iuſtus eſt ex fide, per hoc quod Deo credidit, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam, *ergo cognoſcite quod* illi *qui ex fide ſunt*, ideſt qui ex fide credunt ſe iuſtificari, & ſalvari, *hi filii ſunt Abrahæ*, ſcilicet imitatione, & inſtructione. Rom. IX. 8. „ Qui „ filii ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſe„ mine. “ Luc. XIX. 9. dicitur Zachæo: „ Hodie huic domui ſalus a Deo facta eſt, „ eo quod & ipſe ſit filius Abrahæ: “ & Matth. III. 9. „ Potens eſt Deus de lapi„ dibus iſtis (ideſt de Gentibus) ſuſcitare „ filios Abrahæ, “ inquantum ſcilicet facit eos credentes.

Conſequenter cum dicit, *Providens autem Scriptura quia ex fide iuſtificat Gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ &c.* ponit maiorem, quæ ſcilicet eſt, quod Abrahæ prænuntiatum eſt, quod in ſemine ſuo benedicerentur omnes Gentes: & hoc eſt quod dicit: *Providens autem Scriptura*, inducens Deum loquentem Abrahæ, dicit Geneſ. XII. quod Deus *prænuntiavit Abrahæ*, *quod in te*, ideſt in his qui ad ſimilitudinem tuam filii tui erunt imitatione fidei, *benedicentur omnes Gentes*. Matth. VIII. 11. „ Multi venient „ ab oriente, & occidente, & recumbent „ cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in „ regno cælorum. “

Conſequenter cum dicit, *Ergo qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham*, infert concluſionem ex præmiſſis. Unde ſic poteſt formari argumentum. Deus pater nuntiavit Abrahæ, quod in ſemine ſuo benedicerentur omnes Gentes; ſed illi qui quærunt iuſtificari per fidem, ſunt filii Abrahæ: *ergo qui ex fide ſunt*, ideſt qui quærunt iuſtificari per fidem, *benedicentur cum fideli*, ideſt credente, *Abraham*.

LECTIO IV.

Quicumque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt: quia iuſtus ex fide vivit. Lex autem non eſt ex fide; ſed qui fecerit ea, vivet in illis.

Supra oſtendit Apoſtolus virtutem fidei; hic conſequenter oſtendit defectum legis: & primo per auctoritatem legis; ſecundo per humanam conſuetudinem, ibi, *Fratres (ſecundum hominem dico) tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit*. Circa primum tria facit. Primo oſtendit damnum occaſionaliter ex lege conſecutum; ſecundo legis inſufficientiam ad ipſum damnum removendum, ibi, *Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt*; tertio Chriſti ſufficientiam, qua ipſum damnum eſt remotum, ibi, *Chriſtus autem nos redemit de maledicto legis*. Circa primum duo facit. Primo proponit intentum; ſecundo probat propoſitum, ibi, *Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*. Dicit ergo: *Quicumque enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt*. Nam, quia dixerat, quod qui ex fide ſunt, benedicentur, cum ſint filii Abrahæ, poſſet quis dicere, quod propter opera legis, & propter fidem benedicuntur; & ideo hoc excludens, dicit: *Quicumque ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt*.

Sed contra. Antiqui patres fuerunt in operibus legis: ergo ſunt maledicti, & per conſequens damnati: quod eſt error Manichęi. Ideoque hoc eſt ſane intelligendum, & attendendum eſt, quod Apoſtolus non dicit, Quicumque ſervant opera legis, ſub maledicto ſunt, quia hoc eſt falſum pro tempore legis; ſed dicit: *Quicumque ex operibus legis ſunt*, ideſt quicumque in operibus legis confidunt, & putant ſe iuſtificari per ea, *ſub maledicto ſunt*. Aliud enim eſt eſſe in operibus legis, & aliud eſt ſervare legem: nam hoc eſt legem implere, & qui eam implet, non eſt ſub maledicto; eſſe vero in operibus legis, eſt in eis confidere, & ſpem ponere: & qui in eis hoc modo ſunt, *ſub maledicto ſunt*, ſcilicet tranſ-

greſſionis: quod quidem non facit lex: quia concupiſcentia non venit ex lege, ſed cognitio peccati, ad quod proni ſumus per concupiſcentiam per legem prohibitam. Inquantum ergo lex cognitionem peccati facit, & non præbet auxilium contra peccatum, dicuntur eſſe ſub maledicto, cum nequeant illud per ipſa opera evadere.

Sunt autem quædam opera legis cæremonialia, quæ in obſervationibus fiebant; alia ſunt opera quæ pertinent ad mores, de quibus ſunt mandata moralia. Unde, ſecundum Gloſſam, hoc quod hic dicitur, *Quicumque ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt*, intelligendum eſt de operibus cæremonialibus, & non de moralibus. Vel dicendum, quod loquitur hic Apoſtolus de omnibus operibus tam cæremonialibus, quam moralibus. Opera enim non ſunt cauſa quod aliquis ſit iuſtus apud Deum; ſed potius ſunt executiones, & manifeſtationes iuſtitiæ: nam nullus per opera iuſtificatur apud Deum, ſed per habitum fidei, non quidem acquiſitum, ſed infuſum. Et ideo quicumque ex operibus iuſtificari quærunt, ſub maledicto ſunt: quia per ea peccata non removentur, nec aliquis quo ad Deum iuſtificatur, ſed per habitum fidei caritate informatum. Hebr. XI. 39. „ Hi omnes teſtimonio fidei probati non „ acceperunt repromiſſionem. “

Conſequenter cum dicit, *Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*, probat propoſitum: & hoc primo quidem, ſecundum Gloſſam, oſtenditur per hoc quod nullus poteſt legem ſervare hoc modo quo lex præcipit Deuter. XXVIII. quod omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea, ideſt qui non impleverit totam legem, ſit maledictus. Sed implere totam legem eſt impoſſibile, ut dicitur Actuum XV. 10. „ Ut quid tentatis imponere iugum, „ quod neque nos, neque patres noſtri por„ tare potuimus? “ Ergo nullus eſt ex operibus legis quin ſit maledictus. Poteſt etiam accipi hoc quod dicitur, *Scriptum eſt enim &c.* non ut probatio propoſiti, ſed ut oſtendatur eius expoſitio; quaſi dicat: Dico, quod ſunt ſub maledicto, ſub illo ſcilicet de quo dicit lex: *ſcriptus eſt enim: Maledictus eſt omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*: ut intelligatur de maledicto, ideſt de peccato. Nam lex imperat bona facienda, ſeu mala vitanda, & imperando obligat; ſed non dat virtutem obediendi. Et ideo dicit, *Maledictus*, quaſi malo addictus, *omnis*, nullum excipiendo: quia, ut dicitur Actuum X. 34. „ non eſt perſona„ rum acceptio apud Deum, “ *qui non permanſerit*, uſque in finem: Matth. XXIV. 13. „ Qui perſeveraverit uſque in finem: “ *in omnibus*, non in quibuſdam tantum: quia, ut dicitur Iacob. II. 10. „ quicumque to„ tam legem ſervaverit, offendat autem in „ uno, factus eſt omnium reus: “ *quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*, non ſolum ut credat, ſeu velit tantum, ſed ut opere impleat. Pſalm. CX. 10. „ Intelle„ ctus bonus omnibus facientibus eum. “ Sancti autem patres, etſi in operibus legis erant, ſalvabantur tamen in fide (*a*) venturi, confidentes in eius gratia, & ſaltem ſpiritualiter legem implentes. Moyſes enim, ut Gloſſa dicitur, multa quidem præcepit quæ nullus implere potuit, ad domandam Iudæorum ſuperbiam, dicentium: Non deeſt qui impleat, ſed deeſt qui iubeat.

Sed hic eſt quæſtio de hoc quod dicitur: *Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis*. Dicitur enim Roman. XII. „ Benedicite, & noli„ te maledicere. “

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod maledicere nihil aliud eſt quam malum dicere. Poſſum ergo dicere bonum eſſe malum, & malum eſſe bonum; & rurſum bonum eſſe bonum, & malum eſſe malum. Et primum quidem prohibet Apoſtolus dicens: *Nolite maledicere*; ideſt, nolite dicere bonum eſſe malum, & e contra. Sed ſecundum licet; & ideo cum vituperamus peccatum, maledicimus quidem, ſed non dicendo bonum malum, ſed dicimus malum eſſe malum. Et ideo licet peccatorem maledicere, ideſt dicere eum eſſe malo addictum, vel eſſe malum.

Conſequenter cum didit, *Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt*, oſtendit inſufficientiam legis non valentis ab illo maledicto eripere, ex hoc quod iuſtificare non poterat. Ad quod oſtendendum utitur quodam ſyllogiſmo in ſecunda figura, & eſt talis. Iuſtitia eſt ex fide; ſed lex ex fide non eſt: ergo lex iuſtificare non poteſt. Circa hoc ergo primo ponit concluſionem, cum dicit, *Quoniam autem in lege nemo iuſtificatur*; ſecundo autem maiorem, cum dicit, *Quia iuſtus ex fide*

(*a*) *Supple* Chriſti.

fide vivit; tertio minorem, cum dicit, *Lex autem non eſt ex fide*. Dicit ergo: Dico, quod per legem maledictio inducta eſt; nec tamen ab illa maledictione lex eripit, quia manifeſtum eſt quod nemo in lege iuſtificatur apud Deum, ideſt per opera legis.

Circa quod intelligendum, quod illi qui negaverunt vetus teſtamentum, ex hoc verbo occaſionem ſumpſerunt. Et ideo dicendum eſt, quod nemo iuſtificatur in lege, ideſt per legem. Nam per eam cognitio quidem peccati habebatur, ut dicitur Roman. III. 20. ſed non habebatur per eam iuſtificatio. Roman. III. 20. „ Ex operi„ bus legis nullus iuſtificabitur. “

Sed contra. Iacob. II. 21. dicitur: „ Non„ ne Abraham ex operibus iuſtificatus eſt? Reſpondeo: Dicendum eſt, quod iuſtificare poteſt accipi dupliciter: vel quantum ad executionem iuſtitiæ, & manifeſtationem; & hoc modo iuſtificatur homo, id eſt iuſtus oſtenditur, ex operibus operatis: vel quantum ad habitum iuſtitiæ infuſum; & hoc modo non iuſtificatur quis ex operibus, cum habitus iuſtitiæ qua homo iuſtificatur apud Deum, non ſit acquiſitus, ſed per gratiam fidei infuſus. Et ideo ſignanter Apoſtolus dicit, *Apud Deum*: quia iuſtitia quæ eſt apud Deum, in interiori corde eſt; iuſtitia autem quæ eſt ex operibus, id eſt quæ manifeſtat iuſtum, eſt apud homines; & hoc modo Apoſtolus accipit *Apud Deum*. Roman. II. 13. „ Non enim „ auditores, ſed factores legis iuſtificabun„ tur. “ Rom. IV. 2. „ Si ex operibus A„ braham iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed „ non apud Deum. “ Sic ergo patet concluſio ratione, ſcilicet quod lex iuſtificare non poteſt.

Conſequenter cum dicit, *Quia iuſtus ex fide vivit*, ponit maiorem, quæ eſt ex auctoritate Scripturæ, Habac. II. & introducitur etiam Roman. I. & ad Hebr. X. Circa quod notandum eſt, quod in homine eſt duplex vita, ſcilicet vita naturæ, & vita iuſtitiæ. Vita quidem naturæ eſt per animam: unde, anima a corpore recedente, corpus remanet mortuum: vita vero iuſtitiæ eſt per Deum, (*a*) habitantem in nobis per fidem; & ideo primum quo Deus eſt in anima hominis, eſt fides. Ad Hebr. XI. 6. „ Accedentem ad Deum oportet „ credere. “ Epheſ. III. 17. „ Habitare „ Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.“ Et ſicut dicimus, quod in anima, prima indicia vitæ apparent in operibus animæ vegetabilis, quia anima vegetabilis eſt quæ primo advenit animali generato, ut Philoſophus dicit; ita quia primum principium quo Deus eſt in nobis, eſt fides, ideo fides dicitur principium vivendi; & hoc eſt quod hic dicitur: *Iuſtus meus ex fide vivit*: & intelligendum eſt de fide per dilectionem operante. Minor autem ponitur ibi, *Lex autem non eſt ex fide*: & primo ponitur ipſa minor; ſecundo probatur, ibi, *Sed qui fecerit ea, vivet in illis*. Dicit ergo: *Lex non eſt ex fide*.

Sed contra: Lex mandat credere quod ſit unus Deus, & hoc pertinet ad fidem: ergo lex habebat fidem. Quod autem ſit unus Deus, mandatur Deuter. VI. 4. „ Au„ di, Iſrael: Dominus Deus tuus, Domi„ nus unus eſt. “

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod hic loquitur de obſervationibus mandatorum legis, ſecundum quod lex conſiſtit in mandatis, & præceptis cæremonialibus; & dicit, (*b*) quod talis lex non eſt ex fide. Fides enim, ut dicitur Hebr. XI. 1. „ eſt ſub„ ſtantia ſperandarum rerum, argumentum „ non apparentium. “ Et ideo proprie implet mandatum de fide qui non ſperat ex hoc aliqua præſentia, & viſibilia conſequi, ſed bona inviſibilia, & æterna. Lex ergo quia promittebat terrena, & præſentia, ut dicitur Eſa. I. 19. „ Si volueritis, & „ audieritis me, bona terræ comedetis; “ ideo non eſt ex fide, ſed ex cupiditate potius, vel ex timore, ſecundum illos præcipue qui carnaliter legem ſervabant. Aliqui tamen ſpiritualiter vivebant in lege; ſed hoc non (*c*) erat ex ea, ſed ex fide mediatoris.

Et quod lex non ſit ex fide, probat cum dicit: *Sed qui fecerit ea*, id eſt opera legis, *vivet in illis*, ſcilicet vita præſenti; ideſt, immunis erit a morte temporali, & conſervabitur in vita præſenti. Vel aliter. Dico, quod *lex non eſt ex fide*; & hoc patet, quia *qui fecerit ea*, *vivet in illis*; quaſi dicat: Præcepta legis non ſunt de credendis, ſed de faciendis; licet aliquid credendum annuntiet. Et ideo virtus eius non eſt ex fide, ſed ex operibus. Et hoc probat, quia Dominus quando voluit eam confirmare, non dixit, Qui crediderit; ſed *Qui fecerit ea*, *vivet in illis*. Sed nova lex ex fide eſt. Marc. ult. 16. „ Qui cre„ diderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit. “ Lex tamen eſt quoddam effigiatum, & effectum ex fide; & ideo comparatur lex

E 2 vetus

(a) *Al. omittitur* habitantem in nobis per fidem. (b) *Al.* quod eſt ex fide. (c) *Al.* eſt.

vetus ad legem novam, ſicut opera naturæ ad opera intellectus. Nam in ipſis operibus naturæ apparent quædam opera intellectus: non quod res naturales intelligant, ſed quia aguntur, & ordinantur ab intellectu, ut finem conſequantur. Sic & in veteri lege aliqua continentur quæ fidei ſunt: non quod Iudæi ea prout erant fidei haberent; ſed habebant ea in figura tantum fidei Chriſti, & proteſtatione, ex cuius fidei virtute ſalvabantur iuſti.

LECTIO V.

CHriſtus autem nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

POſito damno a lege illato, & defectu legis ab illo eripere non valentis, hic conſequenter oſtendit virtutem Chriſti ab ipſo damno liberantis: & primo oſtendit quomodo per Chriſtum ab ipſo damno liberamur; ſecundo quomodo etiam ſuper hoc auxilium a Chriſto acquirimus, ibi, *Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu*. Circa primum tria facit. Primo enim ponit liberationis auctoritatem; ſecundo liberationis modum, ibi, *Factus pro nobis maledictum*; tertio teſtimonium propheticum, ibi, *Quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Dicit ergo primo: Quicumque ſervabant opera legis, erant ſub maledicto, ſicut dictum eſt, nec per legem liberari poterant. Ideo neceſſe fuit aliquem habere qui nos liberaret; & iſte fuit Chriſtus: & ideo dicit: *Chriſtus redemit nos de maledicto legis*. Rom. VIII. 3. „Quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus mittens „Filium ſuum (ſcilicet Chriſtum) in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne.“ *Redemit*, inquam, *nos*, ſcilicet Iudæos, pretioſo ſanguine ſuo: Apocal. V. 9. „Redemiſti nos in ſanguine tuo:“ Eſa. XLIII. 1. „Noli timere, quia redemi te:“ *de maledicto legis*, ideſt de culpa, & pœna. Infra IV. 5. *Ut eos qui ſub lege erant redimeret*. Oſeæ XIII. 14. „De morte redimam eos.“

Modum liberationis ponit cum dicit: *Factus pro nobis maledictum*. Ubi notandum eſt, quod maledictum eſt quod dicitur malum. Et ſecundum duplex malum poteſt dici duplex maledictum, ſcilicet maledictum culpæ, & maledictum pœnæ: & utroque modo poteſt hoc legi dupliciter, *Factus eſt pro nobis maledictum*: & primo quidem de malo culpæ: nam Chriſtus redemit nos de malo culpæ. Unde ſicut redemit nos de morte mortuus, ita redemit nos de maledicto culpæ, factus maledictum, ſcilicet culpæ: non quidem quod in eo peccatum eſſet aliquod „qui peccatum non fecit, nec dolus inventus eſt in ore eius,“ ut dicitur I. Petr. II. 22. ſed ſecundum opinionem hominum, & præcipue Iudæorum, qui reputabant eum peccatorem. Ioan. XVIII. 30. „Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum.“ Et ideo de hoc dicitur II. Corinth. V. 21. „Eum qui non noverat peccatum, fecit pro nobis peccatum.“ Dicit autem *maledictum*, non maledictus, ut oſtendat quod Iudæi eum ſceleratiſſimum reputabant. Unde dicitur Ioan. IX. 16. „Non eſt hic homo a Deo, „qui ſabbatum non cuſtodit:“ & ibid. X. 16. „De bono opere non lapidamus te, „ſed de peccato, & de blaſphemia.“ Et ideo dicit: *Factus eſt pro nobis maledictum*, in abſtracto; quaſi dicat: Factus eſt ipſa maledictio. Secundo exponitur de malo pœnæ: nam Chriſtus liberavit nos a pœna, ſuſtinendo pœnam, & mortem noſtram: quæ quidem in nos provenit ex ipſa maledictione peccati. Inquantum ergo hanc maledictionem peccati ſuſcepit, pro nobis moriendo, dicitur eſſe factus pro nobis maledictum. Et eſt ſimile ei quod dicitur Rom. VIII. 3. „Miſit Deus Filium ſuum „in ſimilitudinem carnis peccati,“ ideſt mortalis. II. Corinth. V. 21. „Eum qui „non noverat peccatum (ſcilicet Chriſtum, qui peccatum non fecit) Deus (ſcilicet Pater) pro nobis fecit peccatum;“ ideſt, fecit pati (a) peccati pœnam, quando ſcilicet oblatus eſt propter peccata noſtra.

Conſequenter ponit Scripturæ teſtimonium,

(a) *Al. deeſt* peccati.

nium, cum dicit: *Quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno*: & hoc Deut. XXI. 23. Ubi ſciendum, ſecundum Gloſſam, quod in Deuteronomio, unde accipitur hoc verbum, tam in noſtris, quam in Hebræis codicibus habetur: „ Maledi„ ctus a Deo omnis qui pendet in ligno." Quod quidem, ſcilicet „a Deo," in antiquis Hebræorum voluminibus non habetur: unde creditur quod a Iudæis poſt paſſionem Domini appoſitum ſit ad infamiam Chriſti. Poteſt autem exponi auctoritas de malo pœnæ, & de malo culpæ. De malo quidem culpæ ſic. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, non propter hoc quod pendet in ligno, ſed pro culpa, pro qua pendet. Et hoc modo Chriſtus æſtimatus eſt maledictus in cruce pendens, propter hoc quod maxime tali pœna punitus fuit. Et ſecundum hoc continuatur ad præcedentia. Dominus enim præcepit in Deuteronomio ut qui ſuſpenſus fuerit, in veſpera deponatur. Et ratio huius eſt, quia hæc pœna erat ceteris abiectior, & ignominioſior. Dicit ergo: Vere factus eſt pro nobis maledictum: quia ipſa mors crucis, quam ſuſtinuit, ſufficit ad maledictionem (*a*) (hoc modo exponendo de malo culpæ, ſed ſolum æſtimatione Iudæorum) *quia ſcriptum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno*. De malo vero pœnæ ſic exponitur. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*: quia ipſa pœna eſt maledictio, ſcilicet quod ſic mortuus eſt. (*b*) Et eſt (hoc modo exponendo) vere maledictus a Deo, quia Deus ordinavit quod hanc pœnam ſuſtineret, ut nos liberaret.

Conſequenter cum dicit, *Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu*, ponit ſpem quam per Chriſtum, ſuper hoc quod per eum liberamur de maledicto, acquirimus, ut dicitur Roman. V. 15. „ Non ſic„ ut delictum, ita & donum;" immo multo maius, ſcilicet quia liberat a peccato, & confert gratiam. Primo ergo ponit fructum, & quibus datur, dicens: *Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu*; quaſi dicat: Factus eſt pro nobis maledictum, non ſolum ut maledictionem removeret, ſed ut in Gentibus, quæ non ſub maledictione legis erant, fieret benedictio Abrahæ promiſſa, Geneſ. XXII. 18. „ In „ ſemine tuo benedicentur omnes Gentes „ terræ." Et hæc quidem benedictio facta eſt nobis, ideſt impleta eſt, per Chriſtum, qui eſt de ſemine Abrahæ, cui dictæ ſunt promiſſiones. (*c*) *Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus*, ut dicitur infra eodem capite. Quæ quidem benedictio, & fructus eſt *ut pollicitationem Spiritus accipiamus*, ideſt promiſſiones quas Spiritus ſanctus facit in nobis, ſcilicet de beatitudine æterna, qui quaſi arrha, & pignus nobis traditus, ipſam nobis promittit, ut habetur Epheſ. I. & II. Corinth. VI. Et quidem in pignore datur ad certitudinem: nam pignus eſt quædam certa promiſſio de re accipienda. Roman. VIII. 15. „ Non enim accepiſtis „ ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed „ accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum:" & infra 17. „ Si filii, & heredes." Vel *pollicitationem Spiritus accipiamus*, ideſt Spiritum ſanctum; quaſi dicat: Accipiamus pollicitationem de Spiritu ſancto factam ſemini Abrahæ. Ioel. II. 29. „ Effundam de „ Spiritu meo ſuper ſervos meos." Quia per Spiritum ſanctum coniungimur Chriſto, & efficimur ſemen Abrahæ, & digni benedictione. Secundo oſtendit per quid proveniat nobis iſte fructus, dicens, *Per fidem*, per quam quidem & hereditatem æternam acquirimus. Ad Hebr. XI. 6. „ Ac„ cedentem ad Deum oportet credere quia „ eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit." Per fidem etiam acquirimus Spiritum ſanctum: quia, ut dicitur Actuum V. Dominus dat Spiritum ſanctum obedientibus ſibi, ſcilicet per fidem.

(a) *Al. omittuntur omnia verba parentheſi incluſa*. (b) *Al. omittitur* hoc modo exponendo. (c) *Forte etiam legendum* & ſemini eius, *coherentius ad præmiſſa*.

LECTIO VI.

FRatres (ſecundum hominem dico) tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit , aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones , & ſemini eius. Non dicit, Et ſeminibus , quaſi in multis ; ſed quaſi in uno, Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo : quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, non irritum facit ad evacuandam promiſſionem. Nam ſi ex lege hereditas , iam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donavit Deus.

POſtquam Apoſtolus probavit per auctoritates quod lex non iuſtificat, nec ad iuſtificationem quæ eſt per fidem , eſt neceſſaria; conſequenter oſtendit idem per rationes humanas: & circa hoc quatuor facit. Primo humanam conſuetudinem ponit; ſecundo aſſummit promiſſionem divinam , ibi , *Abrahæ dicta ſunt promiſſiones*; tertio infert concluſionem, ibi , *Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo* ; quarto oſtendit concluſionem ſequi ex præmiſſis, ibi, *Nam ſi ex lege hereditas , iam non ex promiſſione*. Dicit ergo : Aperte quidem prius locutus ſum ſecundum auctoritatem Scripturæ, non allatæ voluntate humana, ſed Spiritu ſancto, ut dicitur II. Petr. I. ſed nunc *ſecundum hominem dico*, & ſecundum ea, quæ humana ratio, & conſuetudo habet. Ex quo quidem habemus argumentum, quod ad conferendum de his quæ ſunt fidei, poſſumus uti quacumque veritate cuiuſcumque ſcientiæ. Deut. XXI. II. „ Si videris in numero captivorum mulie„ rem pulchram, & adamaveris eam, vo„ luerisque habere in uxorem ; introduces „ eam in domum tuam; “ ideſt ſi ſapientia , & ſcientia ſæcularis placuerit tibi , introduces eam infra terminos tuos; „ quæ „ radet cæſariem , & circumcidet un„ gues ; “ ideſt , reſecabis omnes ſenſus erroneos . Et inde eſt quod Apoſtolus in multis locis in Epiſtolis ſuis utitur auctoritatibus Gentilium, ſicut illud I. Corinth. XV. 33. „ Corrumpunt bonos mores collo„ quia mala: “ & illud Tit. I. 12. „ Cre„ tenſes malæ beſtiæ , ſemper mendaces , „ ventres pigri. “ Vel quamvis huiuſmodi rationes vanæ ſint, & infirmæ , quia, ut dicitur in Pſalm. XCIII. II. „ Dominus „ ſcit cogitationes hominum quoniam va„ næ ſunt; “ *tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit, aut ſuperordinat*: quia nihil humanum tantam firmitatem habet ſicut ultima voluntas hominis. Sperneret autem illud aliquis, ſi diceret, quod teſtamentum hominis confirmatum in morte teſtatoris , & teſtibus, non valeret. Si ergo teſtamentum huiuſmodi nemo ſpernit, dicens non eſſe ſervandum , aut ſpernit aliquid mutando ; multo magis teſtamentum Dei nullus ſpernere debet , aut ſuperordinare , infringendo illud, vel addendo , vel diminuendo. Apocal. ult. 18. „ Si quis appo„ ſuerit ad hæc , apponet Deus ſuper il„ lum plagas ſcriptas in iſto libro ; & ſi „ quis diminuerit de verbis prophetiæ hu„ ius, auferet Deus partem eius de libro „ vitæ. “ Deut. IV. 2. „ Non addetis ad „ verbum quod vobis loquor , neque auſe„ retis quidquam. “

Conſequenter cum dicit , *Abrahæ dicta ſunt promiſſiones* , aſſumit promiſſionem divinam Abrahæ factam, quæ eſt quaſi quoddam teſtamentum Dei : & primo exponit hanc promiſſionem, ſeu teſtamentum ; ſecundo vero aperit veritatem teſtamenti , ibi, *Non dicit, In ſeminibus &c.* Dicit ergo primo : *Abrahæ dicta ſunt promiſſiones* ; quaſi dicat : Sicut teſtamentum hominis eſt firmum, ita promiſſiones divinæ firmæ ſunt. Sed numquid Deus aliquas promiſſiones fecit ante legem ? Utique, quia *Abrahæ*, qui fuit ante legem, ſcilicet quod non falleret Deus, *dictæ*, ideſt factæ, *ſunt promiſſiones*, *& ſemini eius* a Deo. Sed Abrahæ factæ ſunt , ut cui erant implendæ ; ſemini vero , ut per quod impleretur . Dicit autem promiſſiones pluraliter, quia promiſſio de benedicendo ſemine multa continebat . Vel quia frequenter idem , ideſt æterna beatitudo , ſibi promiſſa eſt , ſicut Geneſ. XII. 3. „ In te benedicentur univerſæ co„ gnationes terræ: “ item XV. 5. „ Suſpi„ ce cælum, & numera ſtellas , ſi potes . „ Sic erit ſemen tuum : “ item ibidem 18. „ Semini tuo dabo terram hanc: “ item XXII. 17. „ Benedicam tibi, & mul„ tiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli. “

Iſtæ

Iſtæ ergo promiſſiones ſunt quaſi teſtamentum Dei, quia eſt quædam ordinatio de hereditate danda Abrahæ, & ſemini ſuo. Veritatem autem teſtamenti aperit cum dicit: *Non dicit*, *Et ſeminibus*, *quaſi in multis*; *ſed quaſi in uno*, *Et ſemini tuo*: quam quidem aperit eodem ſpiritu, quo teſtamentum conditum eſt. Et hoc patet ex verbis teſtamenti. *Non*, inquit, *dicit*, *Et ſeminibus*, *quaſi in multis*, ideſt ſicut faceret, ſi de multis illud valeret; *ſed quaſi in uno*, *Et ſemini tuo*, *qui eſt Chriſtus*: quia ipſe ſolus eſt per quem, & in quo omnes poterunt benedici. Nam ipſe ſolus, & ſingularis eſt qui non ſubiacet maledictioni culpæ, etſi maledictio pro nobis dignatus ſit fieri: unde dicitur in Pſalm. cxl. 10. „ Singulariter „ ſum ego, donec tranſeam. " Item Pſalm. XIII. 3. „ Non eſt qui faciat bo„ num, non eſt uſque ad unum. " Eccle. VII. 29. „ Virum de mille unum reperi „ (ſcilicet Chriſtum, qui eſſet ſine omni „ peccato) mulierem autem ex omnibus „ non inveni, " quæ omnino a peccato immunis eſſet, ad minus originali, vel veniali (*a*).

Concluſionem autem infert conſequenter, cum dicit: *Hoc autem dico teſtamentum confirmatum a Deo*. Ubi videamus per ordinem, quid ſit quod dicit. Dicit ergo, quod hoc promiſit Deus Abrahæ; ſed hoc eſt teſtamentum, ſcilicet (*b*) ipſa promiſſio de hereditate adipiſcenda. Hierem. XXXI. 31. „ Feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœ„ dus novum. " *Confirmatum*: quod ideo ponit, ut concordet cum præmiſſis. Nam ſupra dixerat: *Teſtamentum hominis confirmatum nemo ſpernit, aut ſuperordinat*. *A Deo*, ſcilicet qui promiſit. Et *confirmatum dico* iureiurando: Geneſ. XXII. 16. „ Per me„ metipſum iuravi. " Hebr. VI. 18. „ Ut „ per duas res immobiles, quibus impoſſi„ bile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſola„ tium habeamus. " Hoc, inquam, teſtamentum lex non facit irritum: *qua* quidem *lex facta eſt*, & data a Deo per Moyſen: Ioan. I. 17. „ Lex per Moyſen data eſt: " *poſt quadringentos & triginta annos*. Et quaſi exponens quod dixerat, ſubiungit: *Non irritum facit ad evacuandam promiſſionem*. Sic enim irritum fieret prædictum teſtamentum, ſi promiſſio facta Abrahæ evacuaretur, ideſt in vacuum facta eſſet, quaſi non ſufficeret ſemen Abrahæ repromiſſum ad gentium benedictionem. Per Chriſtum autem non ſunt evacuatæ promiſſiones patribus factæ, ſed confirmatæ. Rom. XV. 8. „ Dico Ieſum Chri„ ſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis, ad „ confirmandas promiſſiones patrum: " & II. Corinth. I. 20. „ Quotquot enim pro„ miſſiones Dei ſunt, in illo Eſt. " Hoc autem quod dicitur, *Poſt quadringentos & triginta annos*, concordat ei quod habetur Exod. XII. 40. „ Habitatio filiorum (*c*) „ Iſrael, qua manſerunt in AEgypto, fuit „ quadringentorum triginta annorum: " & Act. VII. 6. „ Locutus eſt Dominus „ (ſcilicet Abrahæ) quia erit ſemen eius „ accola in terra aliena; & ſervituti „ eos ſubiicient annis quadringentis tri„ ginta. "

Sed contra eſt quod dicitur Geneſ. XV. 13. „ Scito prænoſcens, quod peregrinum „ futurum ſit ſemen tuum, & ſervituti „ eos ſubiicient, & affligent eos annis qua„ dringentis. "

Reſpondeo: Dicendum, quod ſi fiat computatio annorum a prima promiſſione facta Abrahæ, quæ legitur Gen. XII. uſque ad exitum filiorum Iſrael de AEgypto, quando data eſt lex, ſic ſunt anni quadringenti triginta, ſicut hic ſcribitur, & Exod. XII. & Act. VII. uſque ad exitum filiorum Iſrael de AEgypto, quando data eſt lex. Si autem incipiat computatio a nativitate Iſaac (de qua legitur Gen. XXI.) ſic ſunt tantum quadringenti & quinque anni. Nam viginti quinque anni fuerunt a promiſſione facta Abrahæ uſque ad nativitatem Iſaac. Abraham enim erat ſeptuaginta quinque annorum, quando exivit de terra ſua, & facta eſt ei prima promiſſio, ut habetur Gen. XII. Centenarius autem fuit, quando natus eſt Iſaac, ut habetur ibidem XXI. Quod autem a nativitate Iſaac uſque ad exitum filiorum Iſrael de AEgypto, fuerint qua-

(a) *Remigius Florentinus in edit. Veneta apud Iuntas* 1562. „ Advertas humaniſſime Lector, iam in „ quibuſdam Venetiis 1555. impreſſis codicibus poſt expoſitam Salomonis auctoritatem hanc fuiſſe appo„ ſitam particulam, *Excipitur puriſſima, & omni laude digniſſima Virgo Maria*: quam a quodam temere „ adiectam nulli dubium fore credimus. Nam in manuſcriptis, nec etiam alibi impreſſis codicibus „ (quos viderim, nam multos vidi) hæc particula reperitur: & in eo Pariſiis impreſſo, a F. Ioan. Al„ berto Caſtrenſi a mendis expurgato, non invenitur. Et luce clarius eſt, D. Thomam minime huius „ fuiſſe ſententiæ, quam millies in ſua doctrina impugnat. Iſte bonus vir etiam in margine imprimi „ curavit hæc verba, *Vide hic*. Eſſet de mente S. Thomæ, nullum habuiſſe peccatum Beatam Chriſti Ma„ trem, nec etiam originale: quod an verum ſit, tuum ſit iudicare. " *Vide Admonitionis previa num. poſtr.* (b) *Al.* iſta. (c) *Al. omittitur* Iſrael.

quadringenti quinque anni, probatur per hoc quod Iſaac fuit ſexaginta annorum, quando genuit Iacob, ut habetur Gen. xxv. Iacob autem erat centum triginta annorum, quando intravit AEgyptum, ut habetur Gen. xlvii. Et ſic a nativitate Iſaac uſque ad introitum Iacob in AEgyptum fuerunt centum & nonaginta anni. Ioſeph autem fuit triginta annorum, quando ſtetit coram Pharaone, ut habetur Gen. xli. Et poſtea tranſierunt ſeptem anni fertilitatis, & duo ſterilitatis, uſque ad ingreſſum Iacob in AEgyptum, ut habetur cap. xlv. Vixit autem Ioſeph centum & decem annis, ut habetur Gen. ult. a quibus ſi ſubtrahantur triginta & novem anni, remanent ſeptuaginta & unus annus. Fuerunt ergo a nativitate Iſaac uſque ad mortem Ioſeph ducenti & ſexaginta unus annus. Fuerunt autem in AEgypto filii Iſrael poſt mortem Ioſeph centum quadraginta quatuor annis, ut Rabanus dicit in Gloſſa Act. vii. Fuerunt ergo a nativitate Iſaac uſque ad exitum filiorum Iſrael de AEgypto, & legem datam quadringenti & quinque anni. Scriptura autem Gen. xvii. non curavit de minutis. Vel poteſt dici, quod quinto anno Iſaac expulſus fuit Iſmael, & remanſit ſolus Iſaac heres Abrahæ, a quo tempore fuerunt quadringenti anni.

Deinde cum dicit, *Nam ſi ex lege hereditas, iam non ex promiſſione*, oſtendit quomodo ſequatur ex præmiſſis quod lex evacuaret promiſſiones; ſi lex neceſſaria eſſet ad iuſtificationem, ſive benedictionem Gentium. Dicit ergo: Vere promiſſio evacuaretur, ſi lex neceſſaria eſſet: *nam ſi hereditas*, ſcilicet benedictionis Abrahæ, eſſet *ex lege*, *iam non* eſſet *ex repromiſſione*, ideſt ex ſemine repromiſſo Abrahæ. Si enim ſemen promiſſum eſſet ſufficiens ad hereditatem benedictionis conſequendam, non fieret iuſtificatio per legem. Deſtruit autem conſequens, cum dicit: *Abrahæ autem donavit Deus*, ideſt promiſit ſe daturum, quod ita certum erat ac ſi ſtatim daret, *per repromiſſionem*, ideſt per ſemen repromiſſum. Non ergo eſt ex lege hereditas, ideſt benedictio, de qua dicitur I. Petr. iii. 9. „In „hoc vocati eſtis ut benedictionem hereditate poſſideatis."

L E C T I O VII.

QUid igitur lex? Propter tranſgreſſiones poſita eſt, donec veniret ſemen cui promiſerat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non eſt, Deus autem unus eſt.

POſtquam oſtendit Apoſtolus & auctoritate Scripturæ, & conſuetudine humana, quod lex iuſtificare non potuit; hic movet duas dubitationes, & ſolvit. Secunda dubitatio incipit ibi, *Lex ergo adverſus promiſſa Dei?* Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem; ſecundo ſolvit, ibi, *Propter tranſgreſſiones poſita eſt*; tertio quoddam in ſolutione poſitum manifeſtat, ibi, *Mediator autem unius non eſt, Deus autem unus eſt*. Poteſt autem eſſe dubium ex præmiſſis (*a*) tale: ſi lex iuſtificare non poterat, an eſſet omnino inutilis. Et hanc dubitationem movet, dicens: *Quid igitur lex* ſit? ideſt, ad quid lex utilis fuit? Et hanc punctuationem magis approbat Auguſtinus, ut habetur in Gloſſa, quam aliam quæ ſibi primitus melior videbatur, ut diſtinguatur, *Quid igitur?* & poſtea dicatur: *Lex propter tranſgreſſiones poſita eſt*. Similis dubitatio proponitur Rom. iii. 1. ubi ſic dicitur: „Quid igitur amplius Iudæo eſt; aut quæ utilitas circumciſionis?"

Deinde cum dicit, *Propter tranſgreſſiones poſita eſt*. Solvit dubitationem motam: ubi quatuor facit. Primo proponit legis utilitatem; ſecundo legis fructum, ibi, *Donec veniret ſemen cui promiſerat*; tertio legis miniſtros, ibi, *Ordinata per Angelos*; quarto legis dominium, ibi, *In manu mediatoris*.

Circa primum notandum eſt, quod lex vetus data eſt propter quatuor, ſecundum quatuor ex peccato conſecuta, quæ enumerat Beda: ſcilicet propter malitiam, infirmitatem, concupiſcentiam, & ignorantiam. Eſt ergo lex primo data ad reprimendam malitiam, dum ſcilicet prohibendo peccatum, & puniendo, retrahebantur homines a peccato; & hoc tangit dicens: *Propter tranſgreſſiones poſita eſt* lex, ideſt

(a) *Al. omittitur* tale.

ideſt ad tranſgreſſiones cohibendas : & de hoc habetur I. Timoth. i. 9. „ Iuſto lex „ non eſt poſita, ſed iniuſtis. " Cuius ratio poteſt ſumi a Philoſopho in IV. Ethic. Homines enim bene diſpoſiti ex ſeipſis moventur ad bene agendum, & ſufficiunt eis paterna monita, unde non indigent lege; ſed, ſicut Rom. II. 14. dicitur, „ ipſi ſibi „ ſunt lex, habentes opus legis ſcriptum „ in cordibus ſuis. " Sed homines male diſpoſiti indigent retrahi a peccatis per pœnas; & ideo quantum ad iſtos fuit neceſſaria legis poſitio, quæ habet coarctativam virtutem. Secundo lex data eſt ad infirmitatem manifeſtandam. Homines enim de duobus præſumebant: primo quidem de ſcientia; ſecundo de potentia. Et ideo Deus reliquit homines abſque doctrina legis, tempore legis naturæ; in quo dum in errores inciderunt, convicta eſt eorum ſuperbia de defectu ſcientiæ. Sed adhuc reſtabat præſumptio de potentia. Dicebant enim: „ Non deeſt qui impleat, ſed deeſt „ qui iubeat, " ut dicitur in Gloſſa, ſuper illud Exod. XXIV. 7. „ Quidquid præceperit Dominus, faciemus, & erimus obe„ dientes. " Et ideo data eſt lex, quæ cognitionem peccati faceret: „ per legem „ enim cognitio peccati: " Rom. III. 20. quæ tamen auxilium gratiæ non dabat ad vitandum peccata, ut ſic homo ſub lege conſtitutus & vires ſuas experiretur, & infirmitatem ſuam recognoſceret, inveniens ſe ſine gratia peccatum vitare non poſſe, & ſic avidius quæreret gratiam. Et hæc etiam cauſa poteſt ex his verbis accipi, ut dicatur, quod lex *poſita eſt propter tranſgreſſiones* adimplendas, quaſi illo modo loquendo quo Apoſtolus dicit Roman. v. 20. „ Lex ſubintravit, ut abundaret delictum: " quod non eſt intelligendum cauſaliter, ſed conſecutive: quia lege ſubintrante, abundavit delictum, & tranſgreſſiones ſunt multiplicatæ, dum concupiſcentia nondum per gratiam ſanata, in id quod prohibebatur, magis exarſit, & factum eſt peccatum gravius, addita prævaricatione legis ſcriptæ. Et hoc Deus permittebat, ut homines imperfectionem ſuam cognoſcentes, quærerent mediatoris gratiam. Unde ſignanter dicit, *Poſita eſt*, quaſi debito ordine collocata inter legem naturæ & legem gratiæ. Tertio data eſt lex ad domandam concupiſcentiam populi laſcivientis, ut diverſis cæremoniis fatigati, neque ad idolatriam, neque ad laſcivias declinarent. Unde dicit Petrus Act. XV. 10. „ Hoc eſt onus quod „ neque nos, neque patres noſtri portare „ potuerunt. " Quarto ad inſtruendum ignorantiam data eſt lex in figuram futuræ gratiæ, ſecundum illud Hebr. x. 1. „ Umbram habens lex futurorum bono„ rum. "

Deinde cum dicit, *Donec veniret ſemen*, ideſt Chriſtus de quo promiſerat Deus, per eum benedicendas omnes gentes. Matth. XI. 13. „ Lex, & Prophetæ uſque „ ad Ioannem prophetaverunt. " Gen. XXII. 18. „ In ſemine tuo benedicentur omnes „ gentes. "

Miniſtri autem legis ponuntur, cum dicit: *Ordinata*, ideſt ordinanter data, *per Angelos*, ideſt per nuntios Dei, ſcilicet Moyſen, & Aaron. Malach. II. 7. „ Legem „ requirent ex ore eius: Angelus enim Do„ mini exercituum eſt. " Vel *per Angelos*, ideſt miniſterio Angelorum. Act. VII. 53. „ Accepiſtis legem in diſpoſitione Angelo„ rum. " Et eſt data per Angelos, quia lex non debebat dari per Filium, qui maior eſt. Hebr. II. 2. „ Si enim qui per „ Angelos factus eſt ſermo, factus eſt fir„ mus ... quomodo nos effugiemus, ſi tan„ tam neglexerimus ſalutem, quæ cum „ initium accepiſſet enarrari per Dominum, „ ab eis qui audierunt, in nos confirma„ ta eſt? " Dicit autem, *Ordinata*, quia ordinabiliter data eſt, ſcilicet inter tempus legis naturalis, qua homines convicti ſunt, quod ſe iuvare non poterant, & tempus gratiæ: nam antequam gratiam acciperent, convincendi erant de lege.

Dominus autem legis dicitur Chriſtus; & ideo dicit, *In manu mediatoris*, ideſt in poteſtate Chriſti. Deuter. XXXIII. 2. „ In „ dextera eius ignea lex. " I. Timoth. II. 2. „ Mediator Dei & hominum homo Chri„ ſtus Ieſus. " Iſte mediator ſignificatus eſt per Moyſen, in cuius manu eſt lex data, Deuter. v. 5. „ Ego ſequeſter & medius „ fui inter Deum & vos in tempore il„ lo. "

Deinde cum dicit, *Mediator autem unius non eſt*, exponit quod dixit, *In manu mediatoris*: quod poteſt tripliciter exponi. Uno modo, quia mediator non eſt unius tantum, ſed duorum. Unde cum iſte ſit mediator Dei & hominis, oportet quod ſit Deus, & homo: ſi enim eſſet purus homo, vel Deus tantum, non eſſet verus mediator. Si ergo eſt verus Deus, & nullus eſt mediator ſui ipſius, poteſt videri alicui quod præter ipſum ſunt alii dii, quorum eſt mediator: & hoc removet dicens, quod

quod *mediator* iſte, etſi *non eſt unius* tantum, non propter hoc ſunt alii dii, ſed *Deus unus eſt*: quia licet ipſe alius ſit in perſona a Deo Patre, non eſt tamen aliud in natura. Deuter. VI. 4. „ Audi Iſrael, „ Dominus Deus tuus, Dominus unus eſt. " Epheſ. IV. 5. „ Unus Deus, una fides, unum „ baptiſma. " Secundo modo, quia poſſet credi quod iſte eſſet mediator Iudæorum tantum, ideo dicit: Dico, quod Chriſtus eſt mediator, ſed non unius, ſcilicet Iudæorum, ſed unus eſt omnium, ideſt ſufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia ipſe Deus eſt. Roman. III. 30. „ Unus „ Deus, qui iuſtificavit circumciſionem ex „ fide, & præputium per fidem. " II. Corinth. V. 19. „ Deus erat in Chriſto mun„ dum reconcilians ſibi. " Tertio modo, quia non eſt mediator unius populi tantum, ſcilicet Iudæorum, ſed etiam Gentilium. Epheſ. II. 14. „ Ipſe eſt pax noſtra, qui „ fecit utraque unum. " Et hoc ex parte Gentium auferendo idolatriam, & ex parte Iudæorum (a) obſervantiam legis. Specialiter autem mediator eſt Filius, non Pater, non Spiritus ſanctus; nihilominus tamen unus eſt Deus.

LECTIO VIII.

LEx ergo adverſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſſet lex quæ poſſet vivificare, vere ex lege eſſet iuſtitia. Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato, ut promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem quæ revelanda erat. Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, ut ex fide iuſtificemur. At ubi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo.

HIc movet Apoſtolus aliam dubitationem, utrum ſcilicet lex noceat gratiæ: & primo movet dubitationem, dicens: *Lex ergo adverſus promiſſa Dei?* quaſi dicat: Si lex poſita eſt propter tranſgreſſiones, numquid lex facit adverſus promiſſa Dei, ſcilicet ut id quod Deus promiſit ſe facturum per ſemen repromiſſum, per alium faciat? *Abſit*; quaſi dicat, non. Nam ſupra eodem: *Lex non irritum facit teſtamentum ad evacuandas promiſſiones*. Roman. VII. 12. „ Lex ſancta, & mandatum ſan„ ctum. "

Secundo cum dicit, *Si enim lex eſſet data qua poſſet vivificare, vere ex lege eſſet iuſtitia*, ſolvit dubitationem: & primo oſtendit quod lex non eſt contra promiſſa Dei; ſecundo quod eſt in obſequium promiſſorum, ibi, *Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato*. Dicit ergo, quod licet lex ſit poſita propter tranſgreſſiones, non tamen contrariatur promiſſioni Dei: quia tranſgreſſiones ipſas removere non poteſt. Si enim eas removeret, tunc manifeſte eſſet contra promiſſa Dei: quia iuſtitia eſſet per alium modum quam Deus promiſit, quia eſſet per legem, & non per fidem; cum tamen dicatur Habac. II 4. „ Iuſtus meus ex fide vi„ vit. " Rom. III. 22. „ Iuſtitia Dei eſt „ per fidem Ieſu Chriſti. " Et ideo dicit: *Quod ſi lex eſſet data talis qua poſſet vivificare*, ideſt tantæ virtutis eſſet quod poſſet vitam gratiæ, & æternam beatitudinem conferre; tunc *vere*, & non apparenter, *iuſtitia eſſet ex lege*, ſi lex faceret quod fides facere dicitur: & ſic fruſtra eſſet fides. Sed lex non iuſtificat: quia littera, ſcilicet legis, occidit, ut dicitur II. Corinth. III. & Rom. VIII. 2. „ Lex enim „ ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberavit me „ a lege peccati, & mortis. "

Deinde cum dicit, *Sed Scriptura concluſit omnia ſub peccato*, oſtendit quod lex non ſolum non contrariatur gratiæ, ſed eſt ei etiam in obſequium: & primo oſtendit quod lex obſequitur promiſſis Dei; ſecundo quomodo hoc obſequium manifeſtatum eſt in Iudæis, ibi, *Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem qua revelanda erat*; tertio quomodo Gentiles etiam ſine lege conſecuti ſunt promiſſa Dei, ibi, *Omnes enim filii eſtis Dei per fidem*. Circa primum ſciendum eſt, quod lex obſequitur promiſſis Dei in generali quantum ad duo. Primo quia manifeſtat peccata: Rom. III. 20. „ Per legem „ cognitio peccati: " deinde quia manifeſtat infirmitatem humanam, inquantum homo

(a) *Al.* ex obſervantia legis.

homo non poteſt vitare peccatum, niſi per gratiam, quæ per legem non dabatur. Et ſicut iſta duo, ſcilicet cognitio morbi, & impotentia infirmi, multum inducunt ad quærendum medicum; ita cognitio peccati, & propriæ impotentiæ inducunt ad quærendum Chriſtum. Sic ergo lex obſecuta eſt gratiæ, inquantum præbuit cognitionem peccati, & experientiam propriæ impotentiæ: & ideo dicit: *Scriptura*, ideſt lex ſcripta, *concluſit*, ideſt tenuit incluſos Iudæos, *ſub peccato*; ideſt, oſtendit eis peccata quæ faciebant. Roman. VII. 7. „ Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex di„ceret, Non concupiſces. “ Item *concluſit*, quia veniente lege ſumpſerunt occaſionem peccati. Rom. XI. 32. „ Concluſit „ Deus omnia in incredulitate, ut omnium „ miſereatur. “ Et hoc ideo ut homo quæreret gratiam: & ideo dicit: *Ut promiſſio*, ideſt gratia repromiſſa, *daretur*, non ſolum Iudæis, ſed omnibus *credentibus*: quia iſta gratia poterat liberare a peccatis; & hæc gratia eſt *ex fide Ieſu Chriſti*.

Deinde cum dicit, *Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur*, ponit experimentum huius obſequii, manifeſtatum in Iudæis: & primo ponit obſequium Iudæorum; ſecundo concludit quoddam corollarium, ibi, *Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto*. Dicit ergo: Si Scriptura, ideſt lex ſcripta, detinuit omnia ſub peccato, quas utilitates habebant Iudæi ex lege, antequam veniret fides ex gratia? Reſpondet, & dicit: Nos Iudæi ante adventum fidei *cuſtodiebamur ſub lege*, inquantum faciebat nos vitare idolatriam, & multa alia mala: *cuſtodiebamur*, inquam, non ſicut liberi, ſed quaſi ſervi ſub timore; & hoc *ſub lege*, ideſt ſub onere legis, & dominio. Rom. VII. 1. „ Lex in homine domi„natur quanto tempore vivit. “ Et *cuſtodiebamur concluſi*, ideſt ſervati, ne defflueremus (*a*) ad vitia, ſed præpararemur *in eam*, ideſt tam bonam, *fidem qua revelanda erat*. Eſai. LVI. 1. „ Iuxta eſt ſalus mea „ ut veniat, & iuſtitia mea ut reveletur. “ Et dicit, *Revelanda*, quia cum fides excedat omne humanum ingenium, non poteſt per proprium ſenſum haberi, ſed ex revelatione, & dono Dei. Eſa. XL. 5. „ Revela„bitur gloria Domini, & videbit omnis „ caro quod os Domini locutum eſt. “ Vel *in eam fidem qua revelanda erat* tempore gratiæ, in antiquis temporibus multis ſignis latens: unde & tempore Chriſti velum templi ſciſſum eſt, Matth. XXVII.

Conſequenter cum dicit, *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto*, concludit quoddam corollarium: & primo oſtendit legis officium; ſecundo officii teſtationem, ibi, *At ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum*. Officium autem legis fuit officium pædagogi; & ideo dicit: *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto*. Quamdiu enim heres non poteſt conſequi beneficium hereditatis, vel propter defectum ætatis, ſeu alicuius debitæ perfectionis; conſervatur, & cuſtoditur ab aliquo inſtructore, qui quidem inſtructor pædagogus dicitur, a pedos quod eſt puer, & a goge quod eſt ductio. (*b*) † Per legem enim Iudæi tamquam imbecilles pueri, per timorem pœnæ retrahebantur a malo, & promovebantur amore, & promiſſione temporariorum, ad bonum. † Iudæis autem promiſſa erat benedictio futuri ſeminis de hereditate (*c*) obtinenda; ſed nondum advenerat tempus ipſius hereditatis conſequendæ; & ideo neceſſarium erat quod conſervarentur uſque ad tempus futuri ſeminis, & cohiberentur ab illicitis; quod factum eſt per legem: & ideo dicit: *Itaque lex pædagogus noſter fuit*; quaſi dicat: Ex quo ſub lege cuſtodiebamur, *lex fuit noſter pædagogus*, ideſt dirigens, & conſervans, *in Chriſto*, ideſt in via Chriſti: & hoc ideo, *ut ex fide Chriſti iuſtificaremur*. Oſeæ XI. 1. „ Puer Iſrael, & dilexi eum. “ Hier. XXXI. 18. „ Caſtigaſti me Domine, „ & eruditus ſum. “ Rom. III. 28. „ Ar„bitramur enim hominem iuſtificari per „ fidem ſine operibus legis. “ Et quamvis lex pædagogus noſter eſſet, non tamen ad perfectam hereditatem ducebat: quia, ut dicitur Hebr. VII. 19. „ neminem ad „ perfectum adduxit lex. “ Sed hoc officium ceſſavit, poſtquam venit fides; & hoc eſt quod dicit: *At ubi venit fides*, ſcilicet Chriſti, *iam non ſumus ſub pædagogo*, ideſt ſub coactione, quæ non eſt neceſſaria liberis. I. Corinth. XIII. 11. „ Cum „ eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, „ ſapiebam ut parvulus, cogitabam ut par„vulus: cum autem factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli. “ II. Corinth. V. 17. „ Si qua ergo in Chriſto nova crea„tura, vetera tranſierunt. “

(a) *Al.* a vita. (b) *Quæ ſequuntur cruculis incluſa, nec in veteri editione an. 1498. nec in ea quam curavit F. Remigius Florentinus an. 1562. reperiuntur.* (c) *Al.* obſequenda.

LECTIO IX.

OMnes enim filii Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Non eſt Iudæus, neque Græcus; non eſt ſervus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina. Omnes enim vos unum eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſſionem heredes.

HIc oſtendit Apoſtolus quod ad fructum gratiæ Gentiles ſine obſequio legis pervenerunt, ad quem tamen Iudæi perducti ſunt per legis cuſtodiam, & obſequium: & circa hoc tria facit. Primo proponit intentum; ſecundo manifeſtat propoſitum, ibi, *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*; tertio ex hoc argumentatur, ibi, *Si autem vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis*. Dicit ergo: Vere non ſumus ſub lege, ideſt ſub pædagogo, & coactione, quia ſumus filii Dei. Similiter & vos neque ſub lege, neque ſub pædagogo eſtis, quia ſcilicet ad gratiam perveniſtis: ideo *omnes eſtis filii Dei per fidem*, non per legem. Rom. VIII. 15. „ Non „ enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis (ſcilicet timoris, qui dabatur in lege veteri) „ ſed accepiſtis ſpiritum filiorum, “ ſcilicet caritatis, & amoris, qui datur in nova lege per fidem. Ioan. I. 12. „ Dedit „ eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui „ credunt in nomine eius. “ Si ergo filii Dei eſtis per fidem, quare vultis eſſe ſervi per legis obſervantias? nam ſola fides homines facit filios Dei adoptivos. Nullus ſiquidem eſt filius adoptivus, niſi uniatur, & adhæreat Filio naturali. Rom. VIII. 29. „ Quos præſcivit conformes fieri imaginis „ Filii eius, ut ſit ipſe primogenitus in mul„ tis fratribus. “ Fides enim facit nos in Chriſto Ieſu filios. Epheſ. III. 17. „ Habitare „ Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. “ Et hoc *in Chriſto Ieſu*; ideſt, filii Dei eſtis per Ieſum Chriſtum.

Conſequenter cum dicit, *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, manifeſtat propoſitum: & circa hoc tria facit. Primo proponit propoſiti manifeſtationem; ſecundo manifeſtationis expoſitionem, ibi, *Non eſt Iudæus, neque Græcus, &c.* tertio aſſignat manifeſtationis rationem, ibi, *Omnes enim* (a) *vos unum eſtis in Chriſto Ieſu*. Manifeſtat autem circa primum, quomodo ſumus in Chriſto Ieſu filii Dei; & hoc eſt quod dicit: *Quicumque enim in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*. Quod poteſt quadrupliciter exponi. Uno modo ut dicatur. *Quicumque in Chriſto Ieſu baptizati eſtis*, ideſt inſtitutione Chriſti ad baptiſmum inſtructi eſtis. Marci ult. 15. „ Euntes in mundum univerſum, præ„ dicate Evangelium omni creaturæ. Qui cre„ diderit, & baptizatus fuerit, ſalvus „ erit. “ Alio modo. *Quicumque in Chriſto Ieſu baptizati eſtis*, ſcilicet per ſimilitudinem, & per configurationem mortis Chriſti. Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati „ ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius „ baptizati ſumus. “ Vel in *Chriſto Ieſu*, ideſt in fide Ieſu Chriſti. Nam baptiſmus non fit niſi in fide, ſine qua effectum baptiſmi nullum conſequimur. Marc. ult. 16. „ Qui crediderit, & baptizatus fuerit, „ ſalvus erit; qui vero non crediderit, „ condemnabitur. “ Vel *in Chriſto Ieſu*, ideſt in virtute, & operatione eius. Ioan. I. 33. „ Super quem videris Spiritum de„ ſcendentem, hic eſt qui baptizat. “ *Quicumque* ergo iſtis quatuor modis *baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*. Ubi ſciendum eſt, quod qui induitur aliqua veſte, protegitur, ac contegitur ea, & apparet ſub colore veſtis, colore proprio occultato. Eodem modo & qui induit Chriſtum, protegitur, & contegitur a Chriſto Ieſu contra impugnationes, & æſtus, & in eo nihil aliud apparet niſi quæ Chriſti ſunt. Roman. XIII. 14. „ Induite Dominum Ieſum Chriſtum. “ Et ſicut lignum accenſum induitur igne, & participat eius virtutem; ita & qui Chriſti virtutes accipit, induitur Chriſto. Luc. ult. 49. „ Sedete in civitate, donec „ induamini virtute ex alto. “ Quod in illis locum habet qui interius Chriſti virtute informantur. Epheſ. IV. 24. „ Induite „ novum hominem, qui ſecundum Deum „ creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate ve„ ritatis. “

Et nota, quod Chriſtum aliqui induunt exte-

(a) Al. *unum ſumus &c.*

exterius per bonam converſationem, & interius per ſpiritus renovationem, & ſecundum utrumque per ſanctitatis configurationem, ut tangitur in Gloſſa.

Expoſitionem autem manifeſtationis ponit cum dicit: *Non eſt Iudaeus, neque Graecus; non eſt ſervus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina*; quaſi dicat: Vere dixi, quod *quicumque in Chriſto Ieſu baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*: quia nihil poteſt eſſe in hominibus quod faciat exceptionem a ſacramento fidei Chriſti, & baptiſmi. Et ponit tres differentias hominum, oſtendens quod per eas nullus excipitur a fide Chriſti. Prima differentia eſt quantum ad ritum, cum dicit: *Non eſt Iudaeus, neque Graecus*; quaſi dicat: Ex quo in Chriſto Ieſu baptizatus eſt, non eſt differentia, quod propter hoc ſit indignior in fide, ex quocumque ritu ad eam venerit, ſive ex ritu Iudaico, ſive Graeco. Rom. III. 29. „An Iudaeorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Immo & Gentium: quoniam quidem unus eſt Deus qui iuſtificavit circumciſionem ex fide, & praeputium per fidem:" & ibid. X. 12. „Non eſt diſtinctio Iudaei, & Graeci: nam idem Dominus omnium."

Sed contra eſt quod dicitur Rom. III. 1. „Quid ergo amplius eſt Iudaeo? Multum quidem per omnem modum." Reſpondeo: Dicendum eſt, quod Iudaei, & Graeci poſſunt conſiderari dupliciter. Uno modo ſecundum ſtatum in quo erant ante fidem; & ſic amplius fuit Iudaeo propter beneficium legis: alio modo quantum ad ſtatum gratiae; & ſic non eſt amplius Iudaeo: & de hoc intelligitur hic.

Secunda differentia eſt quantum ad ſtatum, & conditionem, cum dicit: *Non eſt ſervus, neque liber*; ideſt, neque ſervitus, neque libertas, neque nobilitas, neque ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptiſmi. Iob III. 19. „Parvus, & magnus ibi ſunt, & ſervus liber a domino ſuo." Rom. II. 11. „Non eſt perſonarum acceptio apud Deum." Tertia differentia eſt quantum ad naturam, cum dicit: *Non eſt maſculus, neque femina*: quia ſexus nullam differentiam facit quantum ad participandum baptiſmi effectum (a).

Expoſitionis vero rationem ponit, cum dicit: *Omnes enim vos unum eſtis in Chriſto Ieſu*; quaſi dicat: Vere nihil horum eſt per quod differentia fiat in Chriſto: *quia vos omnes*, ſcilicet fideles, *unum eſtis in Chriſto Ieſu*, quia in baptiſmo omnes eſtis effecti membra Chriſti, & unum corpus, etſi inter vos ſitis diverſi. Roman. XII. 5. „Omnes unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra." Epheſ. IV. 4. „Unum corpus, unus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtrae." Ubi autem eſt unitas, differentia non habet locum. Pro hac unitate orat Chriſtus, Ioan. XVII. 21. „Volo, Pater, ut ſint unum, ſicut tu, Pater, in me, & ego in te."

Conſequenter cum dicit, *Si autem vos eſtis Chriſti, ergo ſemen Abrahae eſtis, ſecundum promiſſionem heredes*, arguit ad principale propoſitum hoc modo. Dixi, quod Abrahae dictae ſunt promiſſiones, & ſemini eius; ſed vos eſtis Abrahae: ergo ad vos pertinet promiſſio Abrahae de hereditate conſequenda. Minorem ſic probat. Vos eſtis filii Dei adoptivi, quia eſtis uniti per fidem Chriſto, qui eſt Filius Dei naturalis; ſed Chriſtus eſt filius Abrahae, ut ſupra eodem: *Quaſi in uno, Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus*: ergo ſi vos eſtis Chriſti, ideſt in Chriſto, *eſtis ſemen Abrahae*, ideſt filii, cum Chriſtus filius eius ſit. Et ſi filii *eſtis, & heredes*; ideſt, ad vos pertinet hereditas, *ſecundum promiſſionem*, Abrahae factam. Roman. IX. 8. „Non qui filii ſunt carnis, hi filii (b) Dei; ſed qui ſunt filii promiſſionis, aeſtimantur in ſemine."

(a) *Al. perperam ſubdebatur*. Galat. III. „Non eſt maſculus, aut femina &c." *quae ſunt ipſa prorſus verba commentata*. (b) *Al. omittitur hic vox* Dei, *& ponitur poſt vocem* in ſemine.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

DIco autem: Quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo, cum ſit dominus omnium; ſed ſub tutoribus, & actoribus eſt uſque ad præfinitum tempus a patre. Ita & nos cum eſſemus parvuli, ſub elementis mundi eramus ſervientes.

POſtquam oſtendit Apoſtolus legis defectum, hic conſequenter oſtendit gratiæ dignitatem: & primo per exemplum humanum; ſecundo per exemplum (a) Scripturæ, ibi, *Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis?* Circa primum duo facit. Primo oſtendit dignitatem gratiæ (b) ſupra primitivum ſtatum veteris legis, per ſimilitudinem a lege humana ſumptam; ſecundo oſtendit quod ipſi facti ſunt participes huius dignitatis per fidem, ibi, *Quoniam autem eſtis filii Dei, miſit Deus Spiritum Filii ſui in corda veſtra*; tertio arguit ipſos, eo quod hanc dignitatem contemnebant, ibi, *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non ſunt dii ſerviebatis*. Circa primum duo facit. Primo ponit ſimilitudinem; ſecundo adaptat eam ad propoſitum, ibi, *Ita & nos cum eſſemus parvuli, ſub elementis mundi eramus ſervientes*.

Notandum eſt (c) autem, quod in propoſita ſimilitudine quatuor tangit Apoſtolus. Primo quidem dignitatem, quia non eſt ſervus, ſed heres: unde dicit: *Quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo*: quod aptatur, & refertur ad populum Iudæorum, qui fuit heres promiſſionis Abrahæ: Pſal. cxxxiv. & xlvi. 5. „Elegit „nos in hereditatem ſibi: “ & ad Chriſtum, qui eſt heres omnium: Hebr. 1. 2. „Quem conſtituit heredem univerſorum.“ Secundo eius parvitatem: unde dicit, *Parvulus eſt*: quia & Iudæi parvuli erant, ſecundum ſtatum legis. Amos vii. 5. „Quis „ſuſcitabit Iacob, quia parvulus eſt?“ Similiter & Chriſtus parvulus factus eſt per incarnationem. Eſa. ix. 6. „Parvulus na„tus eſt nobis.“

Sed nota, quod Apoſtolus aliquando aſſimilat parvulo ſtatum legis, ſicut hic; aliquando ſtatum præſentis vitæ: I. Corinth. xiii. 11. „Cum eſſem parvulus, loque„bar ut parvulus.“ Cuius ratio eſt, quia ſtatus veteris legis eſt ſicut parvulus, propter imperfectionem cognitionis (d) in ipſa comparatione ad ſtatum gratiæ, & veritatis, quæ per Chriſtum facta eſt. Sic & ſtatus præſentis vitæ, in qua videmus per ſpeculum in ænigmate, eſt ſicut parvulus, comparatus ſtatui futuræ vitæ, in qua eſt perfecta Dei cognitio, quia videtur ſicuti eſt.

Tertio eius ſubiectionem, cum dicit: *Nihil differt a ſervo, cum ſit dominus omnium; ſed ſub tutoribus, & actoribus eſt uſque ad præfinitum tempus a patre*. Proprium enim ſervi eſt quod ſit ſubiectus alicui domino. Puer autem quamdiu parvulus eſt, quia non habet cognitionem perfectam, & uſum liberæ voluntatis, propter defectum ætatis, committitur cuſtodiæ aliorum, qui & bona ſua defendant, & hi dicuntur tutores; & negotia agant, & hi actores nominantur. Et ideo licet ſit dominus omnium rerum ſuarum, tamen inquantum ſubiicitur aliis, nihil differt a ſervo: (e) quia nec voluntatem liberam habet, immo cogitur; & hæc adaptantur ad populum Iudaicum. Eſa. xliv. 1. „Et nunc ſervus „meus Iacob, & Iſrael, quem elegi.“

Sed notandum eſt, quod in populo Iudaico aliqui erant ſimpliciter ſervi, illi ſcilicet qui propter timorem pœnæ, & cupiditatem temporalium, quæ lex promittebat, legem ſervabant; aliqui vero erant qui non erant ſervi ſimpliciter, ſed quaſi ſervi exiſtentes, erant vere filii, & heredes: qui licet attenderent exterius ad temporalia, & vitarent pœnas, nihilominus tamen in eis finem non ponebant; ſed accipiebant ea ut figuram ſpiritualium bonorum. Unde licet viderentur nihil exterius differe a ſervis, inquantum ceremonias, & alia legis mandata ſervabant; tamen erant

(a) *Al.* creaturæ. (b) *Al.* primitivæ ſtatus veteris legis. (c) *Al.* *deeſt* autem. (d) *Al.* in Chriſto ad ſtatum gratiæ. (e) *Al.* *omittuntur ſequentia uſque ad ſententiam Eſaiæ*.

erant domini, quia non ea intentione eis utebantur ut ſervi: quia illi utebantur amore ſpiritualium bonorum, quæ præſigurabant; ſervi vero (*a*) principaliter timore pœnæ, & cupiditate terrenæ commoditatis. Chriſtus erat etiam quaſi ſervus: quia licet ſit Dominus omnium, ſecundum illud Pſal. cix. 1. „ Dixit Dominus Do„ mino meo: Sede a dextris meis: “ tamen nihil videbatui differre a ſervo in exterioribus, inquantum homo. Phil. II. 7. „ Exinanivit ſemetipſum, formam ſervi „ accipiens ... & habitu inventus, ut ho„ mo. “ Sub tutoribus autem, & actoribus erat, quia ſub lege factus erat, ut dicitur infra eodem, *Factum ſub lege*; & hominibus ſubditus, ut dicitur Luc. II. 51. „ Erat ſubditus illis. “

Quarto ponit temporis congruitatem, cum dicit: *Uſque ad præfinitum tempus a patre*: quia ſicut heres ſecundum determinationem patris præfinito tempore ſub tutoribus eſt; ita & lex determinatum tempus habuit a Deo, quamdiu deberet durare, & quamdiu heres, ſcilicet populus Iudæorum, eſſet ſub ea. Similiter & præfinitum tempus fuit a Patre, quo Chriſtus non erat facturus miracula, & oſtenſurus dominium poteſtatis divinæ. Ioan. II. 4. „ Nondum venit hora mea. “

Hanc ſimilitudinem adaptat, cum dicit conſequenter: *Ita & nos, cum eſſemus parvuli, ſub elementis mundi eramus ſervientes*: & primo adaptat eam quantum ad Iudæos; ſecundo quantum ad Chriſtum, ibi, *At ubi venit plenitudo temporis*. Dicit ergo: Dico, quod *quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo*: & ita nos Iudæi, cum eſſemus parvuli in ſtatu legis veteris, *ſub elementis mundi eramus ſervientes*, ideſt ſub lege, quæ temporalia promittebat: Eſa. I. 19. „ Si volueritis, & audieritis „ me, bona terræ comedetis: “ & comminabatur pœnas temporales. Vel lex vetus dicitur elementum: quia ſicut pueris, qui ſunt inſtituendi ad ſcientiam, primo proponuntur elementa illius ſcientiæ, per quæ manuducuntur ad illam ſcientiam; ita lex vetus propoſita eſt Iudæis, per quam manuducerentur ad fidem, & iuſtitiam. Supra III. 24. *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto*. Vel *ſub elementis*, ideſt corporalibus rerum ritibus, quos ſervabant, ſicut lunares dies, neomenias, & ſabbatum. Nec tamen inſtandum eſt, quod propter hoc non differrent a Paganis, qui elementis ſerviebant huius mundi; cum eis non ſervirent Iudæi, ſeu cultum impenderent; ſed ſub eis Deo ſerviebant, & eum colebant; Gentiles vero elementis ſervientes, eis divinum cultum impendebant. Rom. I. 25. „ Servierunt creaturæ potius quam Crea„ tori, qui eſt benedictus in ſæcula. “ Fuit autem neceſſarium quod Iudæi ſub elementis huius mundi deſervirent Deo: quia iſte ordo eſt congruus naturæ humanæ, ut a ſenſibilibus ad intellectualia perducantur.

LECTIO II.

AT ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

HIc adaptat Apoſtolus ſimilitudinem propoſitam ad Chriſtum: & primo ponitur adaptatio; ſecundo finis rei in qua ſimilitudo adaptatur, ibi, *Ut eos qui ſub lege erant redimeret*.

Sciendum eſt autem, quod ſupra in ſimilitudine propoſita quatuor oſtendit per ordinem, ſicut dictum eſt. Hic autem illa quatuor adaptans ad Chriſtum, incipit ab ultimo, ſcilicet a determinatione temporis. Cuius ratio eſt, quia idem tempus fuit in quo Chriſtus fuit humiliatus, & in quo fideles fuerunt exaltati. Et ideo dicit: *At ubi venit plenitudo temporis*, ideſt poſtquam tempus quod fuerat præfinitum a Deo Patre de mittendo Filio ſuo, erat completum: & hoc modo accipitur Luc. II. 6: „ Impleti ſunt dies ut pareret. “ Dicitur autem plenum tempus illud propter plenitudinem gratiarum quæ in eo dantur, ſecundum Pſalm. LXII. 10. „ Flumen Dei „ repletum eſt aquis. “ Item propter impletionem figurarum veteris legis: Matth. v. 17. „ Non veni ſolvere legem, ſed ad„ implere. “ Item propter impletionem promiſſorum: Dan. IX. 27. „ Confirmabit „ autem

(a) *deeſt* principaliter.

„ autem pactum multis hebdomada una." Hoc autem quod dicit, *At ubi venit plenitudo temporis*, *miſit Deus Filium ſuum*, ſimiliter & in aliis Scripturæ locis, ubi tempus circa Chriſtum impleri dicitur, non eſt referendum ad fatalem neceſſitatem, ſed ad divinam ordinationem, de qua dicitur in Pſalm. cxviii. 91. „ Ordinatione „ tua perſeverat dies, quoniam omnia ſer„ viunt tibi." Aſſignatur autem duplex ratio quare illud tempus præordinatum eſt ad adventum Chriſti. Una ſumitur ex magnitudine; quia enim magnus eſt qui venturus erat, oportebat & multis indiciis, & multis præparationibus homines ad adventum eius diſponi. Hebr. i. 1. „ Mul„ tifariam multiſque modis olim Deus lo„ quens patribus in Prophetis." Alia ex conditione venientis: quia enim medicus erat venturus, oportebat quod ante adventum ſuum convincerentur homines de morbo, & quantum ad defectum ſcientiæ in lege naturæ, & quantum ad defectum virtutis in lege ſcripta. Et ideo oportuit utrumque, ſcilicet & legem naturæ, & legem ſcripturæ adventum Chriſti præcedere.

Secundo adaptat quantum ad hereditariam dignitatem, cum dicit: *Miſit Deus Filium ſuum*, ſcilicet proprium, & naturalem: & ſi filius, ergo & heres. Dicit autem *Filium ſuum*, ideſt proprium, naturalem, & unigenitum, non adoptivum. Ioan. iii. 16. „ Sic Deus dilexit mundum ut „ Filium ſuum unigenitum daret." *Miſit*, inquam, eum non a ſe ſeparatum: quia miſſus eſt per hoc quod aſſumpſit humanam naturam, & tamen erat in ſinu Patris. Ioan. i. 18. „ Unigenitus qui eſt in ſinu „ Patris, " æternaliter. Ibid. iii. 13. „ Nemo aſcendit in cælum, niſi qui de„ ſcendit de cælo, Filius hominis qui eſt „ in cælo: " qui licet deſcenderit per aſſumptionem carnis, tamen eſt in cælo. Item miſit eum, non ut eſſet ubi prius non erat: quia licet in propria venerit per præſentiam carnis, in mundo tamen erat per præſentiam Deitatis, ut dicitur (*a*) Ioan. i. Similiter non miſit eum quaſi miniſtrum: quia ſua miſſio fuit aſſumptio carnis, non depoſitio maieſtatis. Miſit ergo Deus Filium ſuum, ad ſanandum, inquam, deviationem concupiſcibilis, & ad illuminandum ignorantiam rationalis (*b*). Pſal. cvi. 20. „ Miſit verbum ſuum, & ſanavit „ eos." Miſit etiam ad liberandum a poteſtate dæmonis, contra infirmitatem iraſcibilis: Eſa. xix. 20. „ Mittet eis Salva„ torem, qui liberet eos." Item ad remedium ab obligatione æternæ mortis: Oſeæ xiii. 14. „ De manu mortis libera„ bo eos, de morte redimam eos." Item ad ſalvandum ab eorum peccatis: Ioan. iii. 17. „ Non miſit Deus Filium ſuum in mun„ dum, ut iudicet mundum, ſed ut ſal„ vetur mundus per ipſum."

Tertio adaptat ſimilitudinem quantum ad parvitatem, cum dicit, *Factum ex muliere*. Eſa. ix. 6. „ Parvulus natus eſt no„ bis, & filius datus eſt nobis." Phil. ii. 7. „ Exinanivit ſemetipſum, formam ſervi „ accipiens, in ſimilitudinem hominum fa„ ctus." Parvum ſe fecit, non dimittendo magnitudinem, ſed aſſumendo parvitatem.

In hoc autem quod dicit, *Factum ex muliere*, cavendi ſunt duo errores: ſcilicet Photini, qui dixit Chriſtum purum hominem eſſe, & ex Virgine principium eſſendi ſumpſiſſe; & ideo ita dicit ipſum factum ex muliere, quaſi totaliter initium ex ea ſumpſerit. Sed hoc eſt falſum, quia eſt contra illud quod dicitur Rom. i. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine David ſecun„ dum carnem: " non dicit, ſecundum perſonam, quæ eſt ab æterno, ſcilicet ipſa hypoſtaſis Filii Dei. Unde, ſicut cum ſcutum fit album de novo, non oportet dicere, quod ipſa ſubſtantia ſcuti de novo fiat, ſed quod ei de novo albedo acceſſerit; ita ex hoc quod Filius Dei de novo carnem aſſumpſit, non oportet dicere, quod perſona Chriſti de novo ſit facta; ſed quod natura humana ei de novo advenit, ſicut corpori, cum abſque ſui mutatione quædam accidunt. Aliqua enim adveniunt alicui, & immutant ipſum, ſicut formæ, & qualitates abſolutæ; quædam vero abſque mutatione adveniunt, & huiuſmodi eſt aſſumptio carnis, ſecundum quod dicit relationem. Unde per hoc perſona Verbi in nullo mutatur. Et inde eſt quod in divinis utimur his quæ relationem ſignificant etiam ex tempore: unde dicimus (*c*) illud Pſal. lxxxix. 1. „ Domine refugium factus „ es nobis: " & quod Deus factus eſt homo. Non autem utimur formis, (*d*) & qualitatibus abſolutis; ut, Deus factus eſt bonus, ſapiens, & huiuſmodi.

Item vitandum eſt error Ebionis, qui dicit,

(a) *Al.* in Evangelio Ioan. i. (b) *Al. additur* creaturæ. (c) *Al. omittitur* illud Pſalmi. (d) *Al. deeſt* & qualitatibus.

dicit, Chriſtum ex Ioſeph ſemine eſſe natum, motus ad hoc ponendum per hoc quod dicitur, *Ex muliere*. Nam ſecundum eum, mulier tantum importat corruptionem. Sed hoc eſt falſum, quia hoc nomen mulier in ſacra Scriptura deſignat etiam ſexum naturalem, ſecundum illud Gen. III. 12. „ Mulier quam dediſti mihi ſociam, „ dedit mihi de ligno, & comedi. “ Vocat enim eam mulierem, quæ tamen adhuc erat virgo.

Per hoc etiam quod dicitur *ex muliere factus*, deſtruuntur duo errores: ſcilicet Valentini, dicentis, Chriſtum non ſumpſiſſe corpus de Virgine, ſed attuliſſe illud de cælo, & per Beatam Virginem ſicut per fiſtulam, ſeu canale tranſiviſſe. Sed hoc eſt falſum: quia ſi verum eſſet quod dicit, non fuiſſet factus ex muliere, ut Apoſtolus dicit. Hæc enim præpoſitio *ex* cauſam materialem deſignat. Item error Neſtorii dicentis, Beatam Virginem non eſſe matrem Filii Dei, ſed filii hominis: quod falſum eſſe oſtenditur per hoc quod dicit Apoſtolus hic, quod *miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere*: qui enim fit ex muliere, eſt filius eius. Si ergo Filius Dei eſt factus ex muliere, ſcilicet ex Beata Virgine, manifeſtum eſt quod Beata Virgo eſt mater Filii Dei.

Licet autem poſſet dici natus ex muliere, ſignanter tamen dicit *factum*, & non natum. Naſci enim aliquid, eſt ipſum produci (*a*) ſolum ex principio coniuncto, ſed fieri, etiam ex principio ſeparato: arca enim fit ab artifice, ſed fructus naſcitur ex arbore. Principium autem humanæ generationis eſt duplex: ſcilicet materiale, & quantum ad hoc Chriſtus proceſſit ex principio coniuncto, quia materiam ſui corporis ſumpſit ex Virgine: unde ſecundum hoc dicitur naſci de ea: Matth. I. 16. „ De qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chri„ ſtus. “ Aliud eſt principium activum, quod quidem in Chriſto quantum ad id quod principium habuit, ideſt quantum ad formationem corporis, non fuit coniunctum, ſed ſeparatum, quia virtus Spiritus ſancti formavit illud. Et quantum ad hoc non dicitur natus ex muliere, ſed factus, quaſi ex principio exteriori. Ex quo patet quod hoc quod dixit, *Ex muliere*, non dicit corruptionem: quia dixiſſet natum, & non factum.

Quarto adaptat ſimilitudinem quantum ad ſubiectionem, cum dicit: *Factum ſub lege*.

Sed contra eſt quod dicitur infra v. 18. *Si ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege*. Si ergo Chriſtus non ſolum eſt ſpiritualis, ſed etiam dator ſpiritus, inconvenienter videtur dici, quod ſit factus ſub lege.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod eſſe ſub lege dicitur dupliciter. Uno modo ut ly *ſub* denotet ſolam obſervantiam legis; & ſic Chriſtus fuit factus ſub lege, quia circumciſus fuit, & in templo præſentatus. Matth. v. 17. „ Non veni legem ſolvere, „ ſed adimplere. “ Alio modo ut ly *ſub* denotet oppreſſionem; & hoc modo ille dicitur eſſe ſub lege qui timore legis opprimitur; & hoc modo nec Chriſtus, nec viri ſpirituales dicuntur eſſe ſub lege.

Conſequenter cum dicit, *Ut eos qui ſub lege erant redimeret*, ponit fructum rei in qua ſimilitudo adaptatur, ſcilicet quod ideo voluit iſto tempore fieri ſubiectus, ut heredes fierent magni, & liberi. Et hæc duo ponit: & primo fructum liberationis contra ſubiectionem; & ideo dicit: *Ut eos qui ſub lege erant*, ideſt ſub maledicto, & onere legis, *liberaret*: ſupra III. 13. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum*: ſecundo fructum exaltationis, inquantum adoptamur in filios Dei per hoc quod accipimus ſpiritum Chriſti, & conformamur ei. Rom. VIII. 9. „ Si „ quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non „ eſt eius. “ Et hæc adoptio ſpecialiter competit Chriſto: quia non poſſumus fieri filii adoptivi, niſi conformemur Filio naturali: Roman. VIII. 29. „ Quos præſcivit „ conformes fieri imaginis Filii eius, ut ſit „ ipſe primogenitus in multis fratribus. “ Et quantum ad hoc dicit: *Ut adoptionem filiorum reciperemus*; ideſt, ut per Filium Dei naturalem efficeremur filii adoptivi (*b*) ſecundum gratiam per Chriſtum.

(a) *Al.* non ſolum. (b) *Al. omittitur* ſecundum gratiam per Chriſtum.

LECTIO III.

QUoniam autem eſtis filii Dei, miſit Deus Spiritum Filii ſui in corda veſtra, clamantem, Abba, pater. Itaque iam non eſt ſervus, ſed filius: quod ſi filius, & heres per Deum.

SUpra Apoſtolus oſtendit beneficium Iudæis exhibitum; hic oſtendit hoc beneficium etiam ad Gentiles pertinere: & primo proponit ipſum beneficium; ſecundo modum adipiſcendi, ibi, *Miſit Deus Spiritum Filii ſui in corda veſtra*; tertio manifeſtat eius fructum, ibi, *Itaque iam non eſt ſervus, ſed filius*. Dicit ergo, quod beneficium adoptionis filiorum Dei non ſolum pertinet ad eos qui ſub lege erant, ſed etiam ad Gentiles: & ideo dicit: *Quoniam eſtis filii Dei*; ideſt, quod ſitis filii Dei, iſta de cauſa factum eſt, quia non ſolum Iudæi, ſed etiam omnes alii qui in Filium Dei credunt, adoptantur in filios. Ioan. 1. 12. „ Dedit „ eis poteſtatem filios Dei fieri his qui cre„ dunt in nomine eius. " Modus autem adipiſcendi illud donum, eſt per miſſionem Spiritus Filii Dei in corda veſtra. Auguſtinus autem dicit, quod Chriſtus in carne exiſtens prædicavit Iudæis principaliter; Gentibus autem perfunctorie. Roman. xv. 8. „ Dico, Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe „ circumciſionis propter veritatem Dei, ad „ confirmandas promiſſiones patrum. " Et ideo quidquid pertinet ad ſtatum Iudæorum, convenienter attribuitur Chriſto. Et quia poſſent dicere iſti, Galatas non eſſe adoptatos in filios Dei, cum Chriſtus ex eis carnem non ſumpſerit, nec eis prædicaverit, unde non videbantur in aliquo, Chriſto coniungi; ideo Apoſtolus modum huius adoptionis demonſtrans, dicit, quod & ſi non fuerunt coniuncti Chriſto ſecundum carnem, ſcilicet quantum ad gentem, neque ſecundum prædicationem; tamen fuerunt coniuncti per ſpiritum, & ex hoc adoptati ſunt in filios Dei. Unde converſio Gentilium ſpecialiter attribuitur Spiritui ſancto. Et ideo Petrus, quando fuit reprehenſus a Iudæis, quod iviſſet prædicare Gentibus, excuſavit ſe per Spiritum ſanctum, dicens, Act. xi. non poſſe reſiſtere Spiritui ſancto, cuius inſtinctu, hoc fecerat. Et ideo quia *miſit Deus* Pater *Spiritum Filii ſui in corda veſtra*, Iudæorum ſcilicet, & Gentium, coniungimur Chriſto, & per hoc adoptamur in filios Dei.

Sed ſciendum eſt, quod ſi alicubi in Scriptura invenitur Spiritus ſanctus mitti a Patre: Ioan. xiv. 26. „ Paraclytus autem Spi„ ritus ſanctus, quem mittet Pater in no„ mine meo: " aliquando vero a Filio: Ioan. xv. 26. „ Cum venerit Paraclytus, „ quem ego mittam vobis a Patre: " nihilominus tamen Spiritus ſanctus communis eſt Patri, & Filio, & ab utroque procedit, & ab utroque datur. Et ideo eſt quod ubicumque invenitur quod Pater mittat Spiritum ſanctum, fit mentio de Filio; ſicut in præmiſſa auctoritate dicitur: „ Quem mit„ tet Pater in nomine meo: " & ſimiliter ubi dicitur mitti a Filio, fit mentio de Patre: unde dicit: „ Quem mittam vobis a „ Patre. " Et etiam hic cum dicit, *Miſit Deus* Pater *Spiritum* ſanctum, ſtatim fit mentio de Filio, cum dicit, *Filii ſui*. Nec refert ſi alicubi dicatur Spiritus ſanctus ſolum a Patre procedere: quia ex quo Filius mittit eum, manifeſtum eſt quod ab ipſo procedit: unde Spiritus ſanctus dicitur Spiritus Filii, ſicut mittentis, & ſicut a quo procedit, & ſicut a quo habet Spiritus ſanctus quidquid habet, ſicut & a Patre. Ioan. xvi. 14. „ Ille me clarificabit, quia „ de meo accipiet. " Dicit autem, *In corda*, quia duplex eſt generatio. Una carnalis, quæ fit per ſemen carnale miſſum in locum generationis: quod quidem ſemen licet ſit quantitate parvum, tamen virtute continet totum. Alia eſt ſpiritualis, quæ fit per ſemen ſpirituale tranſmiſſum in locum ſpiritualis generationis: qui quidem locus eſt mens, ſeu cor hominis, quia in filios Dei generamur per mentis renovationem. Semen autem ſpirituale eſt gratia Spiritus ſancti. I. Ioan. ult. 18. „ Qui na„ tus eſt ex Deo, non peccat: quoniam „ generatio Dei conſervat eum, & mali„ gnus non tangit eum. " Et hoc ſemen eſt virtute continens totam perfectionem beatitudinis: unde dicitur pignus, & arrha beatitudinis, Epheſ. 1. Ezech. xxxvi. 26. „ Dabo ſpiritum novum in medio veſtri. " *Clamantem*, ideſt clamare facientem, *Abba, pater*, non magnitudine vocis, ſed magni.

gnitudine, & fervore affectus. Tunc enim clamamus, *Abba*, *pater*, quando per affectum accendimur calore Spiritus ſancti ad deſiderium Dei. Rom. VIII. 15. „ Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, pater. “ Idem autem eſt in ſignificatione *abba*, quod eſt Hebræum, & *pater*, quod eſt Latinum, & *pater*, quod eſt Græcum. Et utrumque ponit, ut oſtendat quod gratia Spiritus ſancti communiter ſe habet quantum ad utrumque populum, quantum eſt ex ſe.

Conſequenter cum dicit, *Itaque iam non eſt ſervus, ſed filius*, ponit fructum huius beneficii: & primo quantum ad remotionem omnis mali, a quo liberamur per adoptionem Spiritus ſancti; & hæc eſt liberatio a ſervitute; & quantum ad hoc dicit: *Itaque*, ſcilicet quia Spiritus clamat in nobis, Pater, *iam* a tempore gratiæ, *non eſt* aliquis noſtrum, qui in Chriſtum credimus, *ſervus*, in timore ſcilicet ſerviens. Ioan. XV. 15. „ Iam non dicam vos ſervos, ſed amicos. “ Rom. VIII. 15. „ Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. “ *Sed eſt filius*. Rom. VIII. 16. „ Ipſe ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filii Dei. “ Licet enim conditione ſervi ſimus, quia dicitur Luc. XVII. 10. „ Cum feceritis omnia quæ præcepta ſunt vobis, dicite: Servi inutiles ſumus: “ tamen non ſumus ſervi malevoli, ex timore ſcilicet ſervientes, quia tali ſervo debentur tortura, & compedes; ſed ſumus ſervi boni, & fideles, & amore ſervientes, & ideo libertatem per Filium conſequimur. Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. “ Secundo ponit fructum quantum ad conſecutionem omnis boni; & quantum ad hoc dicit: *Quod ſi filius, & heres per Deum*. Rom. VIII. 17. „ Si filii, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti. “ Hæc autem hereditas eſt plenitudo omnis boni, cum nihil aliud ſit quam ipſe Deus, ſecundum illud Pſalm. XV. 5. „ Dominus pars hereditatis meæ. “ Gen. XV. 1. dixit ad Abraham: „ Ego ero merces tua magna nimis. “ Dicit autem, *Per Deum*: quia ſicut Iudæi hereditatem adepti ſunt per Dei repromiſſionem, & iuſtitiam; ita & Gentiles *per Deum*, ideſt per Dei miſericordiam. Roman. XV. 9. „ Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum. “ Vel *per Deum*, ideſt per Dei operationem. Eſa. XXVI. 12. „ Omnia opera noſtra operatus es in nobis, Domine. “

LECTIO IV.

SEd tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non ſunt dii, ſerviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti ſitis a Deo, quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo ſervire vultis? Dies obſervatis, & menſes, & tempora, & annos. Timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis. Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos.

POſita dignitate beneficii gratiæ, & oſtenſa per exemplum humanum, hic Apoſtolus arguit Galatas, qui hanc gratiam contemnebant, utpote ingrati tanto beneficio: & primo arguit eos de ingratitudine; ſecundo excuſat ſe, quod hoc non facit ex odio, & livore, ibi, *Fratres, obſecro vos. Non me læſiſtis*. Circa primum tria facit. Primo commemorat ſtatum priſtinum; ſecundo extollit & commendat beneficium ſuſceptum, ibi, *Nunc autem cum cognoveritis Deum .... immo cogniti ſitis a Deo*; tertio exaggerat peccatum commiſſum, ibi, *Quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa*? Dicit ergo: *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non ſunt dii, ſerviebatis*; quaſi dicat: Nunc eſtis filii, & heredes per Deum; ſed tunc quidem, cum Gentes eſſetis: Epheſ. V. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: “ *ignorantes Deum*, per infidelitatem, *ſerviebatis*, cultu latriæ, *his qui non ſunt natura dii*, ſed opinione hominum. I. Corinth. XII. 2. „ Cum Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta, prout ducebamini, euntes. “ Rom. I. 25. „ Servierunt creaturæ potius quam Creatori. “

Hoc autem quod dicit, *Qui natura non ſunt dii*, eſt ad confutationem Arrianorum, dicentium, Chriſtum Dei Filium,

non eſſe Deum per naturam : quod ſi verum eſſet, non eſſet ei exhibendus cultus latriæ ; & quicumque exhiberet ei, eſſet idolatra.

Sed poteſt obiici, quia nos adoramus carnem, & humanitatem Chriſti: ergo ſumus idolatræ. Sed dicendum eſt, quod licet adoremus carnem, ſeu humanitatem Chriſti, adoramus tamen eam ut unitam perſonæ divini Verbi, quod quidem Verbum eſt ſuppoſitum divinum. Unde cum adoratio debeatur ſuppoſito divinæ naturæ, quidquid in Chriſto adoratur, abſque errore fit.

Conſequenter cum dicit, *Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti ſitis a Deo*, commemorat acceptum beneficium; quaſi dicat: Si ignorantes eratis, & peccabatis, tolerari poterat: nam, ceteris paribus, gravius eſt peccatum in Chriſtiano quam in Gentili. Sed nunc *cum cognoveritis Deum*, ideſt ſitis conducti ad Dei cognitionem, gravius peccatis quam olim, ſerviendo, & ponendo ſpem in his in quibus non debetis. Hierem. XXXI. 34. „Omnes cognoſcent me, a minimo eorum uſque ad „ maximum. “

Sed hoc quod dicit, *Immo cogniti ſitis a Deo*, videtur contrarietatem habere; cum Deus ab æterno omnia cognoverit: Eccli. XXIII. 29. „Domino enim Deo, antequam „ crearentur, omnia ſunt agnita. “

Sed dicendum, hoc cauſaliter eſſe dictum, ut ſit ſenſus: *Immo cogniti ſitis a Deo*; ideſt, Deus fecit quod vos cognoſceretis eum: ſic enim Deus dicitur cognoſcere, inquantum eſt cauſa cognitionis noſtræ: & ideo quia ſupra dixit, *Cum cognoveritis Deum*, quæ fuit vera locutio, (*a*) ſtatim corrigit, & explicat eam per figuratam, innuendo quod non poſſumus Deum cognoſcere ex nobis, niſi per ipſum. Ioan. I. 18. „Deum „ nemo vidit umquam, ſed Unigenitus qui „ eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit. “

Conſequenter exprobrat peccatum commiſſum, dicens: *Quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa?* & primo exaggerat eorum peccatum; ſecundo oſtendit imminens periculum, ibi, *Timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis*; tertio reducit eos ad ſalutis ſtatum, ibi, *Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos*. Circa primum duo facit. Primo proponit peccatum commiſſum; ſecundo de peccato commiſſo eos convincit, ibi, *Dies obſervatis, & menſes, & tempora, & annos*. Sciendum eſt autem, quod hæc littera dupliciter legitur. Uno modo, quia iſti Galatæ a fide convertebantur ad idolatriam; & ideo dicit: *Quomodo convertimini* a fide *iterum*, ideſt denuo: II. Petr. II. 21. „ Melius erat „ eis (*b*) non cognoſcere viam iuſtitiæ, „ quam poſt agnitionem, retrorſum con„ verti ab eo quod illis traditum eſt ſan„ cto mandato: “ Eſai. XLII. 17. „ Con„ verſi ſunt retrorſum: “ *ad elementa*, ſcilicet mundi, quæ ſunt *infirma*, per ſe ſubſiſtere non valentia, quia in nihilum deciderent, niſi ea manus cuncta regentis teneret, ſecundum illud Hebr. I. 3. „ Por„ tans omnia Verbo virtutis ſuæ, “ *& egena*, quia egent Deo, & ſeipſis ad invicem, ad complementum univerſi: *quibus*, ſcilicet elementis, *denuo*, ideſt iterum, *ſervire vultis*, ſervitute ſcilicet latriæ? Probatio huius manifeſte apparet, quia *obſervatis dies*, ſcilicet fauſtos, & infauſtos, *& menſes*, *& tempora*, *& annos*, ideſt conſtellationes, & curſum corporum cæleſtium; quæ omnia ortum habent ab idolatria: contra quod dicit Hierem. X. 2. „ A ſignis cæli nolite metuere, quæ Gen„ tes timent. “ Et quod obſervationes huiuſmodi malæ ſint, & contra cultum chriſtianæ religionis, patet: quia diſtinctio dierum, menſium, annorum, & temporum attenditur ſecundum curſum ſolis, & lunæ. Et ideo tales temporum diſtinctiones obſervantes, venerantur corpora cæleſtia, & diſponunt actus ſuos ſecundum indicium aſtrorum, quæ nullam directam impreſſionem habent in voluntate hominis, & in his quæ dependent a libero arbitrio. Et ex hoc imminet grave periculum: unde dicit: *Timeo ne forte ſine cauſa*, ideſt inutiliter, *laboraverim in vobis*. Et ideo cavendum eſt fidelibus talia obſervare; ſed nulla debet eſſe eis ſuſpicio harum rerum, quia proſpere poteſt cedere quidquid ſub Dei devotione ſimpliciter agitur.

Sed numquid licet in aliquo curſum ſtellarum ſervare? Dicendum eſt, quod corpora cæleſtia quorumdam quidem effectuum cauſa ſunt, ſcilicet corporalium; & in iſtis licet ipſorum curſum attendere: quorumdam autem non ſunt cauſa, ſcilicet eorum quæ dependent a libero arbitrio, ſeu a fortuna, vel infortunio; & in iſtis ſervare curſum aſtrorum pertinet ad idolatriam.

Sed licet hæc lectura ſuſtineri poſſit, non

(a) *Al.* ſtatim corrigit eam per figuratam. (b) *Al.* viam veritatis non cognoſcere.

non tamen eſt ſecundum intentionem Apoſtoli. Cum enim ipſe in tota præcedenti ſerie huius Epiſtolæ, & in ſequenti arguat Galatas de hoc quod a fide tranſtulerunt ſe ad obſervantiam legis; ideo magis ad propoſitum exponitur de hoc quod ad legales obſervantias convertuntur: unde dicit: *Cum cognoveritis Deum* per fidem, *quomodo convertimini* a fide *ad elementa*, ideſt ad litteralem legis obſervantiam? quæ dicitur elementa, quia (*a*) lex fuit prima inſtitutio divini cultus: *elementa*, dico, *infirma*, quia non perficiunt iuſtificando: Heb. VII. 19. „Neminem ad perfectum adduxit lex:“ *egena*, quia non conferunt virtutes, & gratiam, adiuvando per ſe.

Sed quid eſt quod dicit, *Convertimini*? Et videtur hoc inconvenienter dictum: ſimiliter & hoc quod dicit *denuo*: nam iſti nec Iudæi fuerant, nec alias legalia ſervaverant.

Ad quod dicendum eſt, quod cultus Iudæorum medius eſt inter cultum Chriſtianorum & Gentilium: nam Gentiles colebant elementa ipſa tamquam viva quædam; Iudæi vero elementis quidem non ſerviebant, ſed Deo ſub ipſis elementis, inquantum obſervationibus corporalium elementorum Deo cultum exhibebant: ſupra eodem: *Sub elementis huius mundi eramus ſervientes*: Chriſtiani vero ſerviunt Deo ſub Chriſto, ideſt in fide Chriſti. Quando autem aliquis pervenit ad terminum tranſacto medio, ſi iterum redire velit ad medium, idem videtur ac ſi velit redire ad principium. Et ideo Apoſtolus, quia iſti iam pervenerant ad terminum, ſcilicet ad fidem Chriſti, & tunc redierunt ad medium, ſcilicet ad cultum Iudæorum; inde eſt quod propter quamdam conformitatem medii ad principium, dicit eos converti ad elementa, & denuo eis ſervire.

Et quod ita ſit, probat cum dicit: *Dies obſervatis*, Iudaico ritu, ſcilicet ſabbata, & decimum primi menſis, & huiuſmodi, quæ dicuntur in Gloſſa: *menſes*, ideſt neomenias, ut primum, & ſeptimum menſem, ut habetur Levit. XXIII. *tempora*, ſcilicet egreſſionis de AEgypto, & quod Hieroſolymam tribus vicibus veniebant per ſingulos annos: item *annos* Iubilæi, & ſeptimum annum remiſſionis. Et ex hoc ſequitur periculum, quia ex hoc nihil prodeſt fides Chriſti: unde dicit: *Timeo vos, ne forte ſine cauſa*, ideſt inutiliter, *in vobis laboraverim*. Infra v. 2. *Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit*.

Conſequenter cum dicit, *Eſtote ſicut ego*, *quia & ego ſicut vos*, reducit eos ad ſtatum ſalutis; quaſi dicat: Ita *timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis*. Sed ne ita ſit, *eſtote ſicut ego*. Hoc in Gloſſa tripliciter legitur. Primo modo ſic. *Eſtote ſicut ego*, ſcilicet legem deſerentes, ſicut ego dimiſi. Secundo modo ſic. *Eſtote ſicut ego*, errorem ſcilicet priſtinum corrigentes, ſicut ego errorem meum correxi. Et hoc poteſtis, *quia ego*, ſupple ſum, *ſicut vos*, & tamen de errore meo correctus ſum. Tertio modo ſic. *Eſtote ſicut ego*, ſcilicet ſine lege viventes, *quia ego*, ſupple qui legem habui, & in lege natus ſum, modo ſum *ſicut vos*, ſupple fuiſtis, ſcilicet ſine lege.

LECTIO V.

FRatres, obſecro vos. Nihil me læſiſtis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis iampridem; & tentationem veſtram in carne mea non ſpreviſtis, neque reſpuiſtis; ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. Ubi eſt ergo beatitudo veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo inimicus vobis factus ſum, verum dicens vobis? AEmulantur vos non bene; ſed excludere vos volunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono ſemper, & non tantum cum præſens ſum apud vos.

POſtquam reprehendit Apoſtolus Galatas, hic oſtendit ſe hoc non ex odio feciſſe: & primo oſtendit ſe non habere veram cauſam odii ad eos ullam; ſecundo quod nec habet cauſam æſtimatam, ibi, *Ergo inimicus factus ſum vobis, verum dicens vobis*? tertio aſſignat cauſam præmiſſæ reprehenſionis, ibi, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit quod

non

(a) *Al. omittitur* lex.

non habet cauſam odii ad eos; ſecundo quod magis habet cauſam amoris, ibi, *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis iam pridem*.

Circa primum notandum eſt, quod conſuetudo eſt boni paſtoris in correctione ſubditorum aſperis dulcia miſcere, ne ſcilicet ex nimia ſeveritate frangantur. Luc. x. legitur de Samaritano, quod in curatione ſauciati, infudit vinum, & oleum. E contra de malis paſtoribus dicitur Ezech. xxxiv. 4. „ Cum auſteritate imperabatis eis." Et ideo Apoſtolus ſicut bonus prælatus oſtendit quod non ex odio increpat eos, blande loquendo eis quantum ad tria. Primo quantum ad caritatis nomen: unde dicit, *Fratres*: Pſal. cxxxii. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in unum!" ſecundo quantum ad modeſtiæ verbum: unde dicit, *Obſecro vos*: Prov. xviii. 23. „ Cum obſecrationibus loquitur pauper:" tertio quantum ad excuſationem: unde dicit: *Nihil me læſiſtis*; & ego non ſum talis quod habeam odio illos qui me non offendunt.

Secundo oſtendit ſe ad eos habere cauſam amoris, cum dicit: *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis iampridem*. Ubi tria ponit, ex quibus homines ſe diligere conſueverunt. Primum eſt mutuum ſocietatis auxilium; & ex hoc etiam amor in hominibus confirmatur, ſecundum illud Luc. xxii. 28. „ Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis; & ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus, regnum:" & quantum ad hoc dicit: *Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis iampridem*. Ubi primo commemorat tribulationem quam paſſus eſt apud eos; ſecundo oſtendit quomodo ei aſtiterunt, ibi, *Et tentationem veſtram in carne mea non ſpreviſtis*. Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod *nihil me læſiſtis*: immo ſerviviſtis mihi: *ſcitis enim*, ideſt recordari poteritis, *quod evangelizavi vobis iampridem*, ideſt tranſacto tempore, per infirmitatem carnis, ideſt cum infirmitate, & afflictione carnis meæ, vel cum multis tribulationibus quas patiebar a Iudæis, qui ſunt de carne mea, me perſequentibus. I. Corinth. ii. 3. „ Cum timore, & tremore multo fui apud vos." II. Corinth. xii. 9. „ Virtus in infirmitate perficitur." Et licet hæc infirmitas fuerit cauſa ſpernendi me, & tentationis veſtræ, ſecundum illud Zachar. xiii. 7. „ Percute paſtorem, & diſpergentur oves;" vos tamen *tentationem veſtram*, quæ erat *in carne mea*, ideſt tribulationem meam, quæ erat vobis cauſa tentationis, *non ſpreviſtis*. Eccli. xi. 2. „ Non ſpernas hominem in viſu ſuo:" quia, ut dicit Dominus Luc. x. 16. „ qui vos ſpernit, me ſpernit." *Neque reſpuiſtis* doctrinam meam, & me, quin velletis eſſe ſocii tribulationum. Eſa. xxxiii. 1. „ Væ qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris?" Secundum autem quod confirmat inter homines dilectionem, eſt mutuus amor, & mutua dilectio ad invicem, ſecundum illud Prov. viii. 17. „ Ego diligentes me diligo:" & quantum ad hoc dicit: *Sed ſicut Angelum Dei excepiſtis me*, ideſt ita honorifice ſicut nuntium verba Dei nuntiantem: I. Theſſal. ii. 13. „ Cum accepiſſetis a nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud non ut verbum hominum, ſed (ſicut eſt vere) verbum Dei:" & inde eſt quod prædicatores dicuntur Angeli: Malach. ii. 7. „ Legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum eſt." Et non ſolum ſicut Angelum recepiſtis, ſed *ſicut Ieſum Chriſtum*; ideſt, ac ſi Chriſtus ipſe veniſſet: qui (a) Chriſtus profecto in ipſo ad eos venerat, & in eo loquebatur, ſecundum illud II. Corinth. ult. 3. „ An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus?" Matth. x. 40. „ Qui vos recipit, me recipit." Deinde increpat eos, quod ſic deteriorati erant: unde dicit: *Ubi eſt ergo beatitudo veſtra?* quaſi dicat: Nonne ex hoc homines beatificabant vos quod me honoraſtis, & prædicationem meam recepiſtis? Iob iv. 6. „ Ubi eſt timor tuus, & fortitudo tua, patientia tua, & perfectio viarum tuarum?" Tertium quod amorem confirmat, eſt mutua beneficentia; & quantum ad hoc dicit: *Teſtimonium perhibeo quod, ſi fieri poſſet*, ideſt iuſte fieri potuiſſet (illud enim fieri poteſt quod iuſte ſit) vel ad utilitatem Eccleſiæ fuiſſet, *oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi*; quaſi dicat: Ita me diligebatis quod non ſolum mihi veſtra exteriora, ſed etiam oculos veſtros dediſſetis mihi.

Conſequenter cum dicit, *Ergo inimicus factus ſum vobis, verum dicens vobis?* ponit cauſam æſtimati odii: & primo unam ex parte Apoſtoli; ſecundo aliam ex parte pſeudo, ibi, *Æmulantur vos non bene*. Dicit ergo: Ex quo mihi tot bona feciſtis, eſt ne credendum quod *factus ſim inimicus vobis, verum*

(a) *Al. omittitur* Chriſtus.

verum dicens vobis? Verbum autem hoc quod dicit, *Inimicus*, dupliciter poteſt intelligi. Uno ſcilicet modo quod ipſe habeat eos odio; & iſto modo legitur ſic tunc. *Factus ſum inimicus*, ideſt habeo vos odio; & ſic hoc quod ſequitur, *Verum dicens vobis*, poteſt æſtimari ut ſignum odii; quod tamen eſt ſignum dilectionis, ſcilicet dicere verum, ſuo tamen loco, & tempore. Alio modo poteſt intelligi *inimicus* paſſive, ſcilicet quod ipſe habeatur odio ab eis; & tunc ſic legitur. Ego *factus ſum inimicus vobis*, ideſt habetis me odio; & hoc ideo quia dico vobis verum, ut ſic *Dicens verum vobis* ponatur ut ſit cauſa odii. Nam homines veritatem dicentes, a malis odio habentur: veritas enim odium parit. Amos v. 10. „Odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfecte abominati ſunt.“

Sed contra eſt quod dicitur Prov. XXVIII. 23. „Qui corripit hominem, gratiam poſtea inveniet apud eum, magis quam qui per linguæ blandimenta decipit.“

Sed dicendum eſt, quod ſolutio hæc poteſt haberi ex hoc quod dicitur Proverb. IX. 8. „Noli arguere deriſorem, ne oderit te: argue ſapientem, & diliget te.“ Bonitatis enim ſignum eſt, ſi ille qui corripitur, corripientem diligit; & e converſo ſi eum oderit, ſignum eſt malitiæ. Cum enim homo naturaliter odiat illud quod contrariatur ei quod diligit; ſi tu odis eum qui corrigit te de malo, manifeſtum eſt quod malum diligis; ſi vero diligis eum, oſtendis te odire peccata. Quia enim homines a principio cum corripiuntur, per amorem ad peccata afficiuntur, inde eſt quod in principio peccator corripientem odit; ſed poſtquam iam correctus eſt, & affectum peccati depoſuit, corripientem diligit. Et ideo ſignanter in propoſita auctoritate dicitur quod poſtea inveniet gratiam apud eum.

Conſequenter cum dicit, *AEmulantur vos non bene*, ponit aliam cauſam æſtimatam, ex parte ſcilicet pſeudo: & primo ponit eam; ſecundo excludit eam, ibi, *Bonum autem æmulamini in bono ſemper*. Quantum autem ad primum, ſciendum eſt, quod, ſicut dictum eſt ſupra, quidam pſeudo ex Iudæis converſi, circumeuntes Eccleſias Gentium prædicabant ſervari legalia. Et quia Paulus contrarium dicebat, ideo iſti detrahebant ei: & hoc magis faciebant ut excluderent Paulum, quam pro ſalute eorum. Et ideo dicit (*a*) Apoſtolus: *AEmulantur vos*; ideſt, non patiuntur in vobis (quos diligunt potius amore concupiſcentiæ, quam amicitiæ) conſortium noſtrum. AEmulatio enim eſt zelus ex amore quocumque proveniens, non patiens conſortium in amato. Sed quia amor eorum ad iſtos non erat bonus, tum quia non amabant eos propter utilitatem ipſorum, ſed propter commodum proprium; & hoc patet, quia volebant excludere Apoſtolum ab eis, utpote propriæ utilitati contrarium: tum quia hoc cedebat in damnum Galatarum, quia quærebant in eis lucrum, per quod ipſi damnificabantur: ideo dicit: *AEmulantur vos*, ſed *non bene*, quia non amant bonum veſtrum. Et hoc apparet, quia *volunt vos excludere, ut æmulemini illos*; ideſt, ut nullum recipiatis niſi eos. Prover. III. 31. „Ne æmuleris hominem iniuſtum, nec imiteris vias eius:“ & Proverb. XXIII. 17. „Non æmuletur cor tuum peccatores.“

Hoc autem excludit conſequenter cum dicit, *Bonum autem æmulamini in bono ſemper*; quaſi dicat: Non debetis eos æmulari in doctrina eorum; ſed æmulamini bonum doctorem, me ſcilicet, & huiuſmodi. I. Petr. III. 13. „Quis eſt qui vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis?“ Sed quia aliquis poteſt eſſe bonus doctor, in quo poteſt eſſe aliquid mali, ideo addit: *AEmulamini* (*b*) *bonum* doctorem, ſed dico tamen, *in bono*, ideſt in eo quod bonum eſt. I. Corinth. XIV. 1. „Sectamini caritatem, æmulamini ſpiritualia.“ Licet autem Apoſtolus de ſe loquatur, ſecundum Gloſſam, cum dicit, *AEmulamini bonum*, addit tamen *in bono*: quia, ſicut ipſe dicit I. Corinth. IV. 4. „nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum.“ Sed quia aliqui æmulantur doctorem bonum in ſua præſentia ſolum, ideo addit: *Semper*, & *non tantum cum præſens ſum apud vos*: quia æmulatio in bonum, eſt ſignum quod ex amore, & timore Dei, qui omnia videt, procedat, ſi etiam in abſentia (*c*) doctoris perſeverat. Coloſſ. III. 22. „Servi obedite per omnia dominis veſtris non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum.“

(a) *Al. deeſt* Apoſtolus. (b) *Al. hic ponitur verbum* dico, *quod eſt poſt particulam* ſed. (c) *Al. omittitur* doctoris.

LECTIO VI.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Vellem autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Supra Apoſtolus removit falſam cauſam correctionis Galatarum; hic conſequenter Apoſtolus dictæ correctionis aſſignat cauſam veram, quæ eſt dolor de eorum imperfectione: & ideo primo dolorem cordis, ex quo loquebatur, exprimit; ſecundo ponit deſiderium de manifeſtatione huius doloris, ibi, *Vellem autem eſſe apud vos modo*; tertio ponit cauſam doloris, ibi, *Quoniam confundor in vobis*. Dolor autem iſte ex caritate procedebat, quia dolebat de peccatis eorum. Pſal. cxviii. 158. „ Vidi prævaricantes, & tabeſcebam, quia „ eloquia tua non cuſtodierunt. " Et ideo verbum caritatis proponit, dicens, *Filioli mei*. Signanter autem non eos filios vocat, ſed filiolos, ut deſignet eorum imperfectionem, qua diminuti ſunt. I. Corinth. iii. 1. „ Tamquam parvulis in Chriſto lac „ vobis potum dedi, non eſcam. " Sed notandum eſt, quod puer dum eſt in parturitione, dicitur filiolus: & iſti tales erant, quia indigebant iterata parturitione; cum tamen parentes carnales ſemel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis, *Quos iterum parturio*. Nam ſemel eos parturierat in prima converſione; ſed quia iam averſi erant ab eo qui eos vocavit, in aliud Evangelium, indigebant quod iterato parturiret eos: ideo dicit, *Parturio*; ideſt, cum labore, & dolore ad lucem fidei reduco: in quo apparet dolor Apoſtoli. Unde converſio hominis, partus dicitur. Iob xxxix. 3. „ Incurvantur ad fetum, & pariunt. " Apocal. xii. 2. „ Clamabat parturiens, „ & cruciabatur, ut pareret. " Et inde eſt quod Apoſtolus ex dolore dure eos corrigit, ſicut mulier ex dolore partus dure clamat. Eſa. xlii. 14. „ Quaſi parturiens „ loquar. " Et ratio iteratæ parturitionis eſt, quia non eſtis perfecte formati: unde dicit: *Donec Chriſtus formetur in vobis*; ideſt, recipiatis ſimilitudinem eius, quam veſtro vitio perdidiſtis. Et non dicit, Formemini in Chriſto, ſed *formetur Chriſtus in vobis*, ut hoc terribilius inſonet auribus eorum. Nam Chriſtus per fidem (a) formatam formatur in corde: Epheſ. iii. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem in cordibus „ veſtris. " Sed quando quis non habet fidem formatam, iam in eo moritur Chriſtus. II. Petr. 1. 19. „ Donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. " Et ſic ſecundum hominis profectum in fide, Chriſtus in homine proficit, & e converſo ſecundum defectum deficit. Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum, Chriſtus non eſt in eo formatus: & ideo quia in iſtis non erat fides formata, indigebant iterum parturiri, donec Chriſtus in eis formaretur per fidem, (b) formatam ſcilicet, quæ per dilectionem operatur. Vel *donec Chriſtus formetur in vobis*; ideſt, formoſus aliis per vos appareat.

Poſſet autem aliquis dicere: Abſens tu dicis talia; ſed ſi eſſes apud nos, hæc non diceres, ſecundum illud II. Corinth. x. 10. „ Præſentia quidem corporis infirma, „ & ſermo contemptibilis: " & ideo ponit deſiderium manifeſtandi dolorem ſuum aſperius, dicens: *Vellem autem eſſe apud vos modo, & mutare vocem meam*; quaſi dicat: Modo blandis verbis utor, vocans vos fratres, & filios in abſentia; ſed ſi eſſem præſens, aſperius corriperem. Nam ſi quæ per litteras ſcribo, nunc præſens, & ore proferrem, durior eſſet correctio, utpote quia magis poſſem vocem obiurgantis exprimere, & iraſcentis reſonare clamorem, & dolorem pectoris, magis quam per litteras, explicare; & magis cor veſtrum viva vox ad confuſionem de errore veſtro, & mea turbatione moveret. Et cauſa huius doloris eſt, *quia confundor in vobis*; ideſt, erubeſco apud alios pro vobis: nam, ſicut Eccli. xxii. 3. dicitur „ confuſio eſt patri „ de filio indiſciplinato: " nam cum filius ſit res patris, & diſcipulus, inquantum huiuſmodi, res magiſtri, magiſter gaudet de bono quod videt in eo relucere, quaſi de bono proprio, & gloriatur, & e converſo de malo dolet, & confunditur. Unde quia iſti mutati erant de bono in malum, Apoſtolus confundebatur inde.

L E-

(a) *Al. deeſt* formatam. (b) *Al. omittitur* formatam ſcilicet.

LECTIO VII.

DIcite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt; qui autem de libera, per repromiſſionem: quæ ſunt per allegoriam dicta.

SUpra Apoſtolus probavit dignitatem (a) gratiæ per conſuetudinem humanam; hic autem probat eam auctoritate Scripturæ: & primo proponit factum; ſecundo exponit myſterium, ibi, *Quæ ſunt per allegoriam dicta*; tertio concludit propoſitum, ibi, *Itaque, fratres mei, non ſumus ancillæ filii, ſed liberæ*. Circa primum duo facit. Primo excitat ad attentionem; ſecundo proponit ſuam intentionem, ibi, *Scriptum eſt enim quoniam Abraham duos filios habuit*. Dicit ergo: *Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis?* quaſi dicat: Si vos eſtis ſapientes, attendite ad ea quæ obiicio; & ſi non poteſtis contradicere, cedatis. Iob VI. 29. „Reſpondete, obſecro, abſque contentione, & loquentes, id quod iuſtum eſt iudicate." Facio vobis autem hanc obiectionem. Aut legiſtis legem, aut non legiſtis. Sed ſi legiſtis, ſcire debetis ea quæ in ea ſcripta ſunt; ſed ipſa probat ſe dimittendam. Si autem non legiſtis, non debetis recipere quod neſcitis. Prov. IV. 25. „Palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos." Dicit autem, *Sub lege*, ideſt ſub onere legis. Nam ſubire aliquod leve non eſt vis, ſed ſubire grave onus, ſicut eſt onus legis, magnæ ſtultitiæ ſignum eſſe videtur. Actuum XV. 10. „Hoc eſt onus quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus:" quod eſt intelligendum de illis qui volunt carnaliter eſſe ſub lege.

Conſequenter cum dicit, *Scriptum eſt enim quoniam Abraham duos filios habuit*, proponit ſuam intentionem, dicens: Ideo quæro an legiſtis legem, quia in ipſa continentur quædam quæ manifeſte dicunt legem non eſſe tenendam: & ſpecialiter Apoſtolus facit mentionem de duobus filiis Abrahæ: & primo ponitur unum in quo conveniunt; ſecundo duo in quibus differunt. Conveniunt quidem in uno patre: unde dicit: *Scriptum eſt quoniam Abraham duos filios habuit*. Habuit etiam alios quam iſtos duos filios, quia poſt mortem Saræ alios genuit de Cethura, ut dicitur Gen. XXV. de quibus mentionem non fecit Apoſtolus, quia non pertinent ad hanc ſignificationem. Poſſunt tamen per iſtos duos, ſcilicet filium ancillæ, & filium liberæ, duo populi, ſcilicet Iudæorum, & Gentium, deſignari; per alios vero filios Cethuræ, ſchiſmatici, & hæretici: qui quidem duo populi conveniunt in uno patre, quia Iudæi ſunt filii Abraham ſecundum carnem, Gentiles vero ſecundum imitationem fidei, vel ſunt filii Abrahæ, ideſt Dei, qui eſt pater omnium. Malach. II. 10. „Nonne Deus pater omnium noſtrum?" Roman. III. 10. „An Iudæorum tantum Deus?" Differunt autem in duobus, ſcilicet in conditione matris, quia unus eſt de ancilla, ut dicitur Gen. XXI. (nec tamen peccavit Abraham ad eam accedens, quia acceſſit ad eam coniugis affectu, & ordinatione divina) alius autem eſt de libera, ſcilicet Iſaac, quem genuit ei Sara uxor ſua. Geneſ. XVIII. 10. „Veniam ad te tempore iſto, vita comite, & Sara uxor tua habebit filium." Item differunt in modo generationis, quia *qui de ancilla*, ſcilicet Iſmael, *ſecundum carnem natus eſt*; *qui autem de libera*, ſcilicet Iſaac, *per repromiſſionem*.

Sed vitandus eſt hic duplex falſus intellectus. Unus, ne intelligatur per hoc quod dicit, *Secundum carnem natus eſt*, ut accipiatur hic caro pro actu peccati, ſecundum illud Roman. VIII. 13. „Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini:" & II. Corint. X. 2. „In carne ambulantes non ſecundum carnem militamus:" quaſi Abraham peccante natus ſit Iſmael. Alius intellectus, ut per hoc quod dicitur, *Per repromiſſionem*, credatur Iſaac non ſecundum carnem natus, ideſt ſecundum carnalem commixtionem, ſed per Spiritum ſanctum. Eſt ergo dicendum, quod *ſecundum carnem*, ideſt ſecundum naturam carnis, natus eſt Iſmael. Nam naturale eſt in hominibus quod ex muliere iuvencula fecunda, ſicut erat Agar, & ſene, naſcatur filius, & quod *per repromiſſionem*, ideſt ſupra naturam carnis, natus eſt Iſaac: non enim ad hoc ſe exten-

(a) *Al.* ſtatus: *utrumque forte legendum eſt ſic* dignitatem ſtatus gratiæ:

extendit natura carnis ut ex viro ſene, & vetula ſterili, ſicut fuit Sara, filius naſcatur. Per Iſmael ſignificatur populus Iudæorum, qui ſecundum carnem natus eſt; per Iſaac vero intelligitur populus Gentium, qui natus eſt ſecundum repromiſſionem, qua promiſſum eſt Abrahæ quod eſſet futurus pater multarum gentium: Geneſ. XXII. 18. „ In ſemine tuo benedicentur omnes „ gentes terræ. “

Myſterium autem exponit, cum dicit: *Quæ ſunt per allegoriam dicta*: & primo ponit modum myſterii; ſecundo exemplificat, ibi, *Hæc enim duo ſunt teſtamenta*. Dicit ergo: Hæc quæ ſunt ſcripta de duobus filiis, *ſunt per allegoriam dicta*, ideſt per alium intellectum: allegoria enim eſt tropus, ſeu modus loquendi, quo aliud dicitur, & aliud intelligitur: unde allegoria dicitur ab allos, quod eſt alienum, & goge, ductio, quaſi in alienum intellectum ducens.

Sed attendendum eſt, quod allegoria ſumitur aliquando pro quolibet myſtico intellectu, aliquando pro uno tantum ex quatuor, qui ſunt hiſtoricus, allegoricus, myſticus, & anagogicus: qui ſunt quatuor ſenſus ſacræ Scripturæ, & tamen differunt quantum ad ſignificationem. Eſt enim duplex ſignificatio: una eſt per voces; alia eſt per res, quas voces ſignificant. Et hoc ſpecialiter eſt in ſacra Scriptura, & non in aliis, (*a*) cum eius auctor ſit Deus, in cuius poteſtate eſt quod non ſolum voces ad deſignandum accommodet (quod etiam homo facere poteſt) ſed etiam res ipſas. Et ideo in aliis ſcientiis ab hominibus traditis, (*b*) in quibus non poſſunt accommodari ad ſignificandum niſi tantum verba, voces ſolum ſignificant. Sed hoc eſt proprium in iſta ſcientia, ut voces, & ipſæ res ſignificatæ per eas aliquid ſignificent; & ideo hæc ſcientia poteſt habere plures ſenſus. Nam illa ſignificatio qua voces ſignificant aliquid, pertinet ad ſenſum litteralem, ſeu hiſtoricum. Illa vero ſignificatio qua res ſignificatæ per voces, iterum res alias ſignificant, pertinet ad ſenſum myſticum. Per litteralem autem ſenſum poteſt aliquid ſignificari dupliciter, ſcilicet ſecundum proprietatem locutionis, ſicut cum dico, Homo ridet; vel ſecundum ſimilitudinem, ſeu metaphoram; ſicut cum dico, Pratum ridet. Et utroque modo utimur in ſacra Scriptura; ſicut cum dicimus quantum ad primum, quod Ieſus aſcendit, & cum dicimus, quod ſedet a dextris Dei, quantum ad ſecundum. Et ideo ſub ſenſu litterali includitur parabolicus, ſeu metaphoricus. Myſticus autem ſenſus, ſeu ſpiritualis, dividitur in tres. Primo namque, ſicut dicit Apoſtolus, lex vetus eſt figura novæ legis; & ideo ſecundum quod ea quæ ſunt veteris legis, ſignificant ea quæ ſunt novæ, eſt ſenſus allegoricus. Item ſecundum Dionyſium in Libro de cæleſti Hierarchia, nova lex eſt figura futuræ (*c*) gloriæ: & ideo ſecundum quod ea quæ ſunt in nova lege, & in Chriſto, ſignificant ea quæ ſunt in patria, eſt ſenſus anagogicus. Item in nova lege, ea quæ in capite ſunt geſta, ſunt exempla eorum quæ nos facere debemus: quia „ quæcumque ſcripta ſunt „ ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: “ Rom. XV. 4. & ideo ſecundum (*d*) quod ea quæ in nova lege facta ſunt in Chriſto, & in his quæ Chriſtum ſignificant, ſunt ſigna eorum quæ nos facere debemus, eſt ſenſus moralis. Et omnium horum patet exemplum. Per hoc enim quod dico, Fiat lux, ad litteram de luce corporali, pertinet ad ſenſum litteralem. Si intelligatur, Fiat lux, ideſt naſcatur Chriſtus in Eccleſia, pertinet ad ſenſum allegoricum. Si vero dicatur, Fiat lux, ideſt ut per Chriſtum introducamur ad gloriam, pertinet ad ſenſum anagogicum. Si autem dicatur, Fiat lux, ideſt per Chriſtum illuminemur in intellectu, & inflammemur in affectu, pertinet ad ſenſum moralem.

(a) *Al.* cum enim. (b) *Al.* quæ. (c) *Al. deſideratur* gloriæ. (d) *Al. deeſt* quod.

LECTIO VIII.

HAEc enim ſunt duo teſtamenta. Unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans, quæ eſt Agar: Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem, & ſervit cum filiis ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis quæ non paris; erumpe, & clama quæ non parturis: quia multi filii deſertæ, magis quam eius quæ habet virum.

SUperius poſuit Apoſtolus intellectum myſticum; hic aperit myſterium: & primo quantum ad matres; ſecundo quantum ad filios, ibi, *Nos autem, fratres, ſecundum Iſaac, promiſſionis filii ſumus*. Per duas autem matres intelligit duo teſtamenta: & ideo primo ponit ſignificatum; ſecundo exponit, ibi, *Unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans*. Dicit ergo: Hæ ſcilicet duæ uxores, ancilla, & libera, *ſunt duo teſtamenta*, vetus, & novum. Hierem. XXXI. 31. „Feriam domui Iſrael fœdus no„vum (ecce novum teſtamentum) non ſe„cundum pactum quod pepigi cum patri„bus eorum: “ ecce teſtamentum vetus. Libera enim ſignificat teſtamentum novum, ancilla vero vetus. Ad ſciendum autem quid ſit teſtamentum, attendi debet, quod teſtamentum idem eſt quod pactum, ſeu fœdus eorum quæ teſtibus confirmantur. Unde in Scriptura multoties loco teſtamenti ponitur fœdus, vel pactum. Ubicumque autem intervenit fœdus, vel pactum, fit aliqua promiſſio. Et ideo ſecundum diverſitatem promiſſionum, eſt diverſitas teſtamentorum. Duo autem ſunt nobis promiſſa, ſcilicet temporalia in veteri lege, & æterna in nova. Matth. V. 12. „Gaudete, „& exultate, quoniam merces veſtra co„pioſa eſt in cælis. “ Hæ ergo duæ promiſſiones ſunt duo teſtamenta. Unde Apoſtolus conſequenter, cum dicit, *Unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans*, exponit ipſa: & primo quantum ad vetus; ſecundo quantum ad novum, ibi, *Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt*.

Ad evidentiam autem litteræ ſciendum eſt circa primum, quod quilibet civis alicuius civitatis dicitur eſſe filius illius, & ipſa civitas eſt ſicut mater eius. Luc. XXIII. 28. „Filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper „me. “ Thren. IV. 2. „Filii Sion inclyti, „& amicti auro primo. “ Per hoc igitur quod aliqui fiunt alicuius civitatis cives, efficiuntur filii eius. Duplex autem eſt civitas Dei. Una terrena, ſcilicet Hieruſalem terreſtris; alia ſpiritualis, ſcilicet Hieruſalem cæleſtis. Per vetus autem teſtamentum homines efficiebantur cives civitatis terreſtris, per novum autem cæleſtis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo proponit myſterium expoſitum; ſecundo expoſitionis myſticæ rationem aſſignat, ibi, *Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem*. Dicit ergo primo: Dico quod ſignificat duo teſtamenta, ſcilicet vetus, & novum; & quantum ad hoc dicit: *Primum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans*. Ubi primo ponitur locus in quo datum fuit, quia ad litteram in monte Sina, ut dicitur Exod. XX. Cuius, ſecundum Gloſſam, myſtica ratio eſt, quia Sina interpretatur mandatum. Unde & ab Apoſtolo vetus lex vocatur lex mandatorum, Epheſ. II. Mons autem ſignificat ſuperbiam: Hierem. XIII. 16. „Antequam offendant „pedes veſtri ad montes caliginoſos. “ Unde per montem illum in quo data eſt lex, ſignificatur ſuperbia Iudæorum duplex. Una qua ſuperbiebant contra Deum: Deuter. XXXI. 27. „Ego ſcio contentionem „tuam, & cervicem tuam duriſſimam: “ alia qua ſuperbiebant contra alias nationes, abutentes eo quod dicitur in Pſalm. CXLVII. 20. „Non fecit taliter omni nationi, & „iudicia ſua non manifeſtavit eis. “ Secundo vero proponit ad quid ſit datum, quia non ad faciendum liberos, ſed filios matris ancillæ, *generans in ſervitutem, quæ eſt Agar*; ideſt ſignificatur per Agar: quæ quidem in ſervitutem generat, ſcilicet vetus teſtamentum. Et hoc tripliciter, ſcilicet quantum ad affectum, & quantum ad intellectum, & fructum. Quantum ad intellectum quidem ſecundum cognitionem. Quia in homine eſt duplex cognitio. Una libera, quando ſcilicet rerum veritatem ſecundum ſeipſam cognoſcit; alia vero ancilla, ideſt ſubiecta velaminibus figurarum: & talis fuit cognitio veteris teſtamenti.

Quantum ad affectum vero: quia nova lex generat affectum amoris, qui pertinet ad libertatem: nam qui amat, ex ſe movetur. Vetus autem generat affectum timoris, in quo eſt ſervitus: qui enim timet, non ex ſe, ſed ex alio movetur. Rom. VIII. 15. „ Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum „ in timore; ſed accepiſtis ſpiritum ado- „ ptionis filiorum. “ Sed quantum ad fructum, quia lex nova generat filios quibus debetur hereditas, ſed illis (a) quos vetus generat, debentur munuſcula, ſicut ſervis. Ioan. VIII. 35. „ Servus non manet in do- „ mo in æternum, filius manet in domo „ in æternum. “ Rationem myſterii aſſignat cum dicit: *Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei quæ nunc eſt Hieruſalem, & ſervit cum filiis ſuis.*

Ubi primo oritur dubitatio, quia cum Sina diſtet a Hieruſalem per viginti fere dietas, videtur falſum quod Sina iunctus ſit Hieruſalem, ut hic Apoſtolus dicit.

Sed ad hoc myſtice reſpondetur in Gloſſa, ſic, ut Sina ſit in Arabia. Arabia enim humilitas, vel afflictio interpretatur, in qua datum eſt vetus teſtamentum: quia homines quaſi ſervi, & alieni ſub eo affligebantur carnalibus obſervantiis. Act. XV. 10. „ Hoc eſt onus quod neque patres noſtri, „ neque nos portare potuimus. “ Qui mons coniunctus eſt non per ſpatii continuitatem, ſed per ſimilitudinem, *ei quæ nunc eſt Hieruſalem*, ideſt Iudaico populo: quia ſicut ipſi terrena diligunt, & pro temporalibus ſerviunt ſub peccato, ita & mons ille in ſervitutem generabat.

Sed hæc non videtur intentio Apoſtoli. Nam ipſe vult quod vetus teſtamentum, quod in monte Sina datum eſt, ex ipſo loco ſervitutis in ſervitutem generet: quia illud dabatur in Sina, non tamen ibi remanentibus filiis Iſrael, ſed proficiſcentibus ad terram promiſſionis. Hieruſalem enim etiam generat filios ſervitutis: & ideo quantum ad hoc (b) coniungitur mons Sina cum illa; & hoc eſt quod dicit: *Qui coniunctus eſt ei*, ſcilicet per continuationem itineris euntium in Hieruſalem, (c) *quæ nunc eſt Hieruſalem, & ſervit cum filiis ſuis*, ſervitute ſcilicet legalium obſervantiarum (a qua redemit nos Chriſtus) & ſervitute diverſorum peccatorum: Ioan. VIII. 34. „ Qui facit peccatum, ſervus eſt pec- „ cati: “ & (ad litteram) a ſervitute Romanorum, qui eis dominabantur.

Deinde cum dicit, *Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt*, hic conſequenter aperit myſterium de libera: & primo exponit myſterium; ſecundo inducit prophetiam, ibi, *Scriptum eſt enim &c.* Primum quidem poteſt dupliciter intelligi, ſecundum quod hanc matrem poſſumus intelligere vel illam per quam generamur, quæ eſt Eccleſia militans; vel illam matrem in cuius filios generamur, quæ eſt Eccleſia triumphans. I. Petr. I. 3. „ Regeneravit „ nos in ſpem vivam per reſurrectionem „ Ieſu Chriſti ex mortuis. “ Sic ergo generamur in præſenti Eccleſia militante, ut perveniamus ad triumphantem. Hoc ergo modo illud exponentibus, a quatuor deſcribitur mater noſtra; ſcilicet a ſublimitate, cum dicit, *Surſum*; ſecundo a nomine, cum dicit, *Hieruſalem*; tertio a libertate, cum dicit, *Libera eſt*; quarto a fecunditate, cum dicit, *Mater noſtra*. Eſt ergo ſublimis per apertam Dei viſionem, & per perfectam Dei fruitionem; & hoc quantum ad Eccleſiam triumphantem. Eſa. lx. 5. „ Vi- „ debis, & afflues, & mirabitur, & di- „ latabitur cor tuum. “ Coloſſ. III. 2. „ Quæ ſurſum ſunt ſapite. “ Item ſublimis per fidem, & ſpem quantum ad Eccleſiam militantem. Philip. III. 20. „ Noſtra „ converſatio in cælis eſt. Cant. III. & VIII. 5. „ Quæ eſt iſta quæ aſcendit de „ deſerto deliciis affluens? “ Sed eſt etiam pacifica, quia *Hieruſalem*, ideſt viſio pacis: quod quidem competit Eccleſiæ triumphanti, ut habenti pacem perfectam. Pſalm. CXLVII. 14. „ Qui poſuit fines tuos „ pacem. “ Eſa. XXXII. 18. „ Sedebit „ populus meus in pulchritudine pacis. “ Item competit Eccleſiæ militanti, quæ in Chriſto pacem habens quieſcit. Ioan. XVI. 33. „ In me pacem habebitis. “ Eſt etiam libera: Rom. VIII. 21. „ Ipſa creatura li- „ berabitur a ſervitute corruptionis: “ & hoc quantum ad triumphantem, & etiam quantum ad militantem, ut Apoc. XXI. 2. „ Vidi civitatem ſanctam Hieru- „ ſalem novam deſcendentem de cælo a „ Deo. “ Sed ſecunda eſt, quia *mater noſtra*: militans quidem ut generans, triumphans, ut in cuius filios generamur. Pſalm. LXXXVI. 5. „ Numquid Sion di- „ cet: Homo, & homo natus eſt in „ ea? “ Eſa. lx. 4. „ Filii tui de lon- „ ge venient, & filiæ tuæ de latere ſur- „ gent. “

Scri-

(a) *Al. omittitur* quos vetus generat. (b) *Al.* continuatur. (c) Al. *quæ ſervit cum filiis ſuis* intermediis omiſſis.

Scriptum eſt enim, (*a*) ſcilicet Eſa. liv. 1. ſecundum enim Septuaginta hic ponitur prophetia: per quam primo probatur libertas matris prædictæ; ſecundo eius fecunditas, ibi, *Quia multi filii deſertæ magis quam eius quæ habet virum*. Sciendum eſt autem circa primum, quod in muliere fecunda, primo quidem eſt triſtitia in pariendo; ſecundo ſubſequitur gaudium in ſuſcepta prole, ſecundum illud Ioan. xvi. 21. „ Mulier „ cum parit, triſtitiam habet, quia venit „ hora eius; cum autem peperit puerum, „ iam non meminit preſſuræ propter gau„dium. “ Sed mulier ſterilis nec patitur in partu, nec gaudet in prole. Differunt autem parere, & parturire: quia parturire dicit conatum ad partum, parere vero dicit eductionem fetus iam facti. In parturitione ergo dolorem experitur fecunda, & in partu gaudium; ſterilis autem dolore parturitionis, & gaudio partus privatur. Sed hæc duo Propheta indicit ſterili, dicens: *Lætare ſterilis, quæ non paris; erumpe, & clama quæ non parturis*. Ubi loquitur de Hieruſalem, quam dicit liberam, ſignificatam per Saram ſterilem. Nam Eccleſia ſterilis erat, ſcilicet Eccleſia militans Gentium (*b*) ante converſionem, quæ non offerebat filium Deo, ſed diabolo. Unde ad Babylonem dicitur Eſa. xlvii. 19. „ Sterilitas, & viduitas venerunt tibi, „ propter multitudinem maleficiorum tuo„rum. “ Et Eccleſia triumphans ante paſſionem Chriſti ſterilis erat: quia non generabantur aliqui in filios eius per introitum gloriæ, niſi in ſpe. Poſita enim erat romphæa ante ianuam paradiſi, ut nullus intrare poſſet. Huic ergo ſterili dicitur: *Lætare quæ non paris*; quaſi dicat: Steriles, ut dictum eſt, non dolent de partu, ſed de eo quod non pariunt: I. Reg. 1. 10. „ Cum eſſet Anna amaro animo, oravit „ ad Dominum, flens largiter. “ Sed tu lætaberis in multitudine filiorum: Eſa. lx. 5. „ Tunc mirabitur & dilatabitur, cor „ tuum, “ ſcilicet lætitiam mentis extra oſtendens. Duo enim ſunt in partu, ſcilicet dolor ex eruptione reticulorum quibus continetur fetus in matrice, & clamor ex ipſo dolore: & ideo dicit: Tu *quæ non parturis*, ſcilicet Eccleſia militans, quæ non conaris ad partum per deſiderium: & triumphans, quæ non parturis dolendo, vel quia nondum venit tempus recipiendi filios, *erumpe*, ideſt lætitiam quam interius habes, manifeſta exterius; *& clama* voce laudis. Eſa. lviii. 1. „ Clama, ne ceſſes, „ quaſi tuba exalta vocem tuam. “ Et hæc duo ad libertatem pertinent, ſcilicet clamare, & erumpere.

Sic ergo apparet libertas matris: ſequitur fecunditas: *Quia multi filii deſertæ magis quam eius quæ habet virum*.

Sed cum ſupra dictum ſit, Eccleſiam liberam ſignificari per Saram, videtur eſſe dubium, an Sara fuerit deſerta. Ad quod ſciendum eſt, quod deſerta fuit ab Abraham, ut hic dicitur, non per divortium, ſed quantum ad opus carnale. Nam Abraham vacabat quidem operi carnali, non propter concupiſcentiam, ſed propter prolem ſuſcipiendam. Cum ergo innotuit ei Saram ſterilem eſſe, deſeruit eam, non frangens coniugalem torum, ſed quia non utebatur ea ab illo præciſe tempore quo Sara introduxit ei ancillam. Per quod datur intelligi quod Eccleſia Gentium deſerta erat a Chriſto, quia nondum venerat Chriſtus; & quod Eccleſia triumphans deſerta erat ab hominibus, quibus ad eam nondum patebat acceſſus. Huius ergo deſertæ, ſcilicet Eccleſiæ Gentium, ſunt multi filii, ideſt plures, *magis quam eius*, ſcilicet ſynagogæ, *quæ habet virum*, ideſt Moyſen. I. Reg. 11. 5. „ Sterilis peperit plurimos, „ & quæ multos filios habebat infirmata „ eſt. “ Et hoc veniente ſponſo, ſcilicet Chriſto, a quo deſerta erat, non dilectione, ſed partu poſtpoſito.

(a) *Forte talis eſt ordo*: Scilicet Eſa. liv. 1. ſecundum Septuaginta: *Lætare ſterilis quæ non paris &c.* Hic ponitur prophetia: *ut hæc verba indicent alterum ſuperioris diviſionis membrum, de inducta videlicet prophetia*. (b) *Al. omittitur* ante converſionem.

LECTIO IX.

NOs autem, fratres, ſecundum Iſaac, promiſſionis filii ſumus. Sed quomodo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum; ita & nunc. Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam, & filium eius: non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque, fratres, non ſumus ancillæ filii, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberavit.

EXpoſito myſterio quantum ad matres, hic exponit illud quantum ad filios: & primo ponit filiorum diſtinctionem; ſecundo principalem concluſionem, ibi, *Itaque, fratres mei, non ſumus ancillæ filii, ſed liberæ*. Diſtinctionem autem filiorum ponit quantum ad tria. Primo quantum ad modum originis; ſecundo quantum ad affectum dilectionis, ibi, *Sed quomodo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum; ita & nunc*; tertio quantum ad ius hereditatis, ibi, *Sed quid dicit Scriptura?* Modus autem originis, quo aliqui naſcuntur filii Abrahæ, eſt duplex: quidam origine carnali, ſicut Iſmael de ancilla; quidam autem non carnali origine, ſicut Iſaac de libera: non quod naturali opere natus non fuerit, ſed quia, ſicut dictum eſt, ſupra naturalem virtutem carnis fuit ut de vetula ſterili filius naſceretur. Per hos autem filios intelligitur duplex populus. Nam per Iſmaelem intelligitur populus Iudæorum, qui carnali propagatione eſt ab Abraham derivatus; per Iſaac autem populus Gentium, qui per imitationem fidei ab Abraham deſcendit: & ideo dicit: *Nos autem, fratres*, ſcilicet fideles, tam Iudæi, quam Gentiles, *ſecundum Iſaac*, ideſt in ſimilitudinem Iſaac, *promiſſionis filii ſumus*, factæ Abrahæ Geneſ. XXI. Roman. IX. 8. „Qui ſunt filii promiſ„ſionis, æſtimantur in ſemine.“

Sed nota, quod filii carnis Abrahæ ad litteram ſunt Iudæi, myſtice autem qui propter carnalia, & temporalia bona ad fidem veniunt.

Secundum affectum autem diſtinguuntur, quia *qui natus erat ſecundum carnem, perſequebatur illum qui natus* erat *ſecundum ſpiritum*.

Sed hic eſt quæſtio. Primo quia non legitur, quod Iſmael perſecutionem aliquam fecerit contra Iſaac, ſed quod tantum luſerit eum eo: Gen. XXI. 9. „Cum vidiſſet „Sara filium ancillæ Agar ludentem cum „Iſaac filio ſuo, dixit ad Abraham: Eiice „ancillam hanc, & filium eius.“

Reſponſio. Dicendum eſt, quod Apoſtolus illum ludum dicit perſecutionem, quia ludus magni ad parvum eſt quædam illuſio, cum maior cum parvo ludens intendit eum decipere. Vel etiam, ut dicunt quidam, Iſmael cogebat Iſaac adorare imagines luteas quas faciebat. Per hoc autem docebat eum averti a cultu unius Dei, quod eſt magna perſecutio, cum maius malum ſit inferre mortem ſpiritualem quam corporalem. Quod tamen ideo in Geneſi appellatur ludus, quia ſub ſpecie ludi hoc faciebat.

Eſt etiam quæſtio, quomodo filii ſecundum carnem perſecuti fuerint, & perſequantur filios ſecundum ſpiritum.

Sed ad hoc eſt reſponſio, quia a principio primitivæ Eccleſiæ Iudæi perſecuti ſunt Chriſtianos, ut patet in Actibus Apoſtolorum, & facerent etiam nunc, ſi poſſent. Nunc etiam carnales perſequuntur in Eccleſia ſpirituales viros etiam corporaliter, illi ſcilicet qui quærunt gloriam, & temporalia lucra in Eccleſia. Unde dicitur in Gloſſa: „Omnes qui in Eccleſia terrenam „facultatem quærunt a Domino, ad hunc „Iſmaelem pertinent. Ipſi ſunt qui contra„dicunt ſpiritualibus proficientibus, & de„trahunt illis, & habent labia iniqua, & „linguas doloſas, & ſubdolas.“ Spiritualiter autem perſequuntur ſpirituales filios ſuperbi, & hypocritæ. Nam aliquando aliqui manifeſte carnales, & mali culpam ſuam recognoſcentes, bonis ſe humiliant; fatui vero bonitatem quam ipſi non habent, perſequuntur in aliis.

Eſt etiam quæſtio, quia hæretici, quos nos perſequimur, dicunt ſe natos ſecundum ſpiritum, nos vero ſecundum carnem.

Sed dicendum eſt, quod duplex eſt perſecutio. Una bona, qua aliquis perſequitur alium, ut reducat eum ad bonum; & hanc viri iuſti faciunt malis, & ſpirituales carnalibus, vel ut eos corrigant, ſi converti

vo-

volunt; vel ſi obſtinati ſunt in malo, deſtruant, ne gregem Domini inficiant. Alia perſecutio eſt mala, qua quis perſequitur alium, ut pervertat ad malum; & hanc qui ſecundum carnem nati ſunt, faciunt his qui nati ſunt ſecundum ſpiritum.

Quantum vero ad ius hereditatis diſtinguuntur per auctoritatem Scripturæ, Gen. XXI.10. *Eiice ancillam, & filium eius*. In quo datur intelligi, quod Iudæi, & perſecutores fidei chriſtianæ, & etiam carnales, & mali Chriſtiani eiicientur a regno cæleſti. Matth. VIII. 11. „ Multi venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum „ Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno „ cælorum. “ Apoc. XXII. 15. „ Foris canes, & venefici. “ Ancilla etiam, ideſt malitia, & ipſum peccatum eiicietur. Eccli. XIV. 20. „ Omne opus corruptibile „ in fine deficiet. “ Et ratio horum ſubditur: quia *non erit heres filius ancillæ cum filio liberæ*. In mundo enim iſto boni ſunt malis permixti, & mali bonis. Cant. II. 2. „ Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica „ mea inter filias. “ Sed in æterna patria non erunt niſi boni. Iudic. XI. 2. dicitur ad Iephthe: „ Heres in domo patris noſtri „ eſſe non poteris, quia de adultera natus „ es. “ Quam quidem libertatem habemus a Chriſto: unde dicit: *Qua libertate Chriſtus nos liberavit*. Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos „ liberaverit, vere liberi eritis.

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

STate ergo, & nolite iterum iugo ſervitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ. Evacuati eſtis a Chriſto, qui in lege iuſtificamini, a gratia excidiſtis.

SUpra oſtendit Apoſtolus quod per legem non eſt iuſtitia; hic vero reducit eos ab errore ad ſtatum rectitudinis: & primo quantum ad divina; ſecundo quantum ad humana, VI. cap. ibi, *Et ſi praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis*. Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; ſecundo eius rationem aſſignat, ibi, *Ecce ego Paulus dico vobis &c.* Et in admonitione etiam duo ponit: quorum unum eſt inductivum ad bonum; ſecundum eſt prohibitivum a malo. Inducit quidem ad bonum, cum dicit, *State ergo*; quaſi dicat: Ex quo per Chriſtum liberati eſtis a ſervitute legis, ſtate firma fide, & fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cum dicit, *State*, inducit ad rectitudinem: qui enim ſtat, rectus eſt. I. Corinth. X. 12. „ Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. “ Inducit etiam ad firmitatem. I.Corinth.XV. 58. „ Stabiles eſtote, & immobiles. “ Epheſ. ult. 14. „ State ſuccincti lumbos veſtros in veritate. “ Prohibet vero, & retrahit a malo, cum ſubdit: *Et nolite iugo ſervitutis contineri*; ideſt, non ſubiiciamini legi, quæ in ſervitutem generat: de quo iugo dicitur Act. XV. 10. „ Hoc eſt onus „ quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus: “ a quo tamen per Chriſtum liberati eſtis. Eſa. IX. 4. „ Virgam hu„ meri eius, & ſceptrum exactoris eius ſu„ peraſti. “ Ideo autem addit *iterum*, non quia prius ſub lege fuerint, ſed quia, ut Hieronymus dicit (inter epiſtolas Auguſt. epiſt. XI.) poſt Evangelium, ſervare legalia adeo peccatum eſt (*a*) ut ſit ſicut ſervire idolatriæ. Unde, quia iſti idolatræ fuerant, ſi ſubiiciant ſe iugo circumciſionis, & aliarum legalium obſervationum, quaſi ad eadem revertuntur quibus antea in idolatria ſervierant. Secundum Auguſtinum vero in epiſt. XIX. ut ſupra dictum eſt, circa legalium obſervantias triplex tempus diſtinguitur, ſcilicet tempus ante paſſionem, ante gratiam divulgatam, & poſt gratiam divulgatam. Poſt ergo gratiam divulgatam ſervare legalia, eſt peccatum mortale, etiam

(a) *Al. deeſt* ut ſit.

etiam ipſis Iudæis. Sed in tempore medio, ſcilicet ante gratiam divulgatam, poterant quidem abſque peccato illi qui ex Iudæis converſi fuerant legalia ſervare, dum tamen in eis ſpem non ponerent; converſis vero ex Gentibus, non licebat ea ſervare. Quia ergo Galatæ ex Iudæis non erant, & tamen legalia ſervare volebant, & ponebant in eis ſpem; ideo revertebantur in iugum ſervitutis. Nam huiuſmodi obſervatio erat eis ſicut idolatria, inquantum non recte ſentiebant de Chriſto, credentes ab ipſo ſine legalibus ſalutem conſequi non poſſe.

Deinde cum dicit, *Ecce ego Paulus dico vobis &c.* exponit prædicta duo: & primo ſecundum; ſecundo primum, ibi, *Nos autem ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit quid ſit iugum ſervitutis, quod non debent ſubire; ſecundo probat, ibi, *Evacuati eſtis a Chriſto*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit iugum illud eſſe valde nocivum; ſecundo valde oneroſum, ibi, *Teſtificor autem rurſus omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ*. Nocivum eſt quidem iugum legis, quia auſert dominicæ paſſionis effectum: & ideo dicit: *Nolite contineri iugo ſervitutis*: quia *ecce ego Paulus*, (*a*) qui ſum notæ auctoritatis, dico, & bene: *Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit*, ideſt fides Chriſti.

Sed contra. Act. XVI. dicitur, quod Paulus circumcidit Timotheum. Ergo fecit quod Chriſtus ei nihil prodeſſet: ergo decepit eum.

Reſpondeo: Dicendum eſt, ſecundum Hieronymum (epiſtola XI. ut ſupra.) quod Paulus non circumcidit Timotheum, quaſi legem ſervare intenderit, ſed ſimulavit ſe circumcidere, faciendo opus circumciſionis. Nam, ſecundum ipſum, Apoſtoli ſimulatorie ſervabant legalia ad vitandum ſcandalum fidelium ex Iudæis. Faciebant autem actus legalium, non tamen cum intentione ſervandi legalia; & ſic non exibant a fide. Unde non decepit Timotheum. Secundum vero Auguſtinum (epiſt. XIX.) dicendum eſt, quod Apoſtoli ſecundum veritatem ſervabant legalia, & cum intentione ea ſervandi: quia ſecundum Apoſtolorum ſententiam licebat fidelibus ex Iudæis illo tempore, ſcilicet ante gratiam divulgatam, ipſa ſervare. Et ideo quia Timotheus fuit ex matre Iudæa, circumcidit eum Apoſtolus, cum intentione ſervandi legalia. Quia vero Galatæ ponebant ſpem in legalibus poſt gratiam divulgatam, quaſi ſine eis gratia non ſufficeret ad ſalutem, & ideo ea ſervare volebant; ideo dicit eis Apoſtolus: *Si circumdamini, Chriſtus vobis nihil proderit*. Sequebatur enim ex hoc, quod non reputarent Chriſtum, in cuius ſignum data fuit circumciſio: Gen. XVII. II. „ Ut ſit in ſignum fœderis inter me & „ vos. “ Qui ergo circumcidebantur, credebant adhuc ſignum durare, & tunc ſignatum nondum veniſſe; & ſic excidebant a Chriſto.

Sic ergo patet onus legis eſſe nocivum. Eſt etiam valde oneroſum, quia obligat ad impoſſibile; & hoc eſt quod dicit: *Teſtificor autem omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ*; quaſi dicat: Dico, quod *ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit*; ſed adhuc *teſtificor omni homini*, ſcilicet Iudæo, & Gentili, *circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ*: nam quicumque profitetur in aliqua religione, facit ſe debitorem omnium quæ ad obſervantiam illius religionis pertinent: &, ſicut dicit Auguſtinus, numquam fuit aliqua religio ſine aliquo viſibili ſigno, ad quod obligarentur qui in ipſa religione vivunt, ſicut in religigione Chriſtiana, ſignum viſibile eſt baptiſma, ad quod omnes Chriſtiani tenentur quo ad cultum. Obligantur etiam ad omnia quæ ad cultum chriſtianæ religionis pertinent. Signum autem (*b*) legis Moſaicæ, fuit circumciſio. Quicumque ergo circumcidebat ſe, obligabatur ad omnia legalia ſervanda, ac implenda; & hoc eſt quod dicit: *Quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ*: Iac. II. 10. „ Qui offendit in uno, factus eſt omnium „ reus. “ Quam tamen nullus ſervare poterat, ſecundum illud Act. XV. 10. „ Hoc „ eſt onus quod neque patres noſtri, ne„ que nos portare potuimus. “

Sed dato quod aliquis circumcideretur, ergo ſecundum prædicta obligat ſe ad ſervandum legalia; ſed hoc eſt peccatum mortale: ergo tenetur peccare mortaliter; & ſic videtur eſſe perplexus.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod eadem conſcientia durante, tenetur ſervare legalia; puta, ſi aliquis haberet conſcientiam quod niſi circumcideretur, peccaret mortaliter, & circumciſus ipſa conſcientia durante peccaret mortaliter, ſi non obſervaret legalia. Cuius ratio eſt, quia habere conſcientiam de re aliqua facienda, nihil aliud eſt quam (*c*) æſtimare quod faciat con-

(a) *Al.* qui, ſupple voce auctoritatis. (b) *Al.* religionis. (c) *Al.* deeſt æſtimare.

contra Deum niſi illud faciat. Facere autem contra Deum eſt peccatum. Sic ergo dico, quod niſi faceret hoc ad quod inducit conſcientia, peccaret (*a*) mortaliter, non quidem ex genere operis, ſed ex intentione operantis. Et ſimiliter ſi facit, peccat: quia huiuſmodi ignorantia non excuſat, cum ſit ignorantia iuris. Nec tamen eſt perplexus ſimpliciter, ſed ſecundum quid: quia poteſt deponere erroneam conſcientiam. Et hoc modo hic Apoſtolus teſtificatur omni circumcidenti ſe, quod teneatur ad ſervandum legem.

Conſequenter cum dicit, *Evacuati eſtis a Chriſto &c.* probat quæ dixit, ſcilicet quod non debent accipere legis obſervantiam ratione damni præſentis, quod eſt duplex. Unum eſt amiſſio Chriſti, ſecundum eſt amiſſio gratiæ Chriſti. Primum eſt cauſa ſecundi, ibi, *Qui in lege iuſtificamini, a gratia excidiſtis*. Dicit ergo: *Evacuati eſtis a Chriſto*, quaſi dicat: Vere Chriſtus vobis nihil proderit, quia evacuati eſtis a Chriſto, ideſt habitatione Chriſti. Secundum damnum eſt amiſſio gratiæ; ideo dicit: *A gratia excidiſtis*, qui ſcilicet prius eratis pleni gratia Chriſti: quia de plenitudine eius accepimus omnes: Ioan. I. 16. „ De plenitudine Chriſti nos omnes „ accepimus, & gratiam pro gratia. “ Eccli. XXI. 17. „ Cor fatui, quaſi vas con„ fractum, & omnem ſapientiam non te„ nebit. “ Vos, dico, *qui in lege iuſtificamini*, ideſt creditis iuſtificari, *a gratia*, ſcilicet habenda futuræ beatitudinis, vel etiam a iam habita, *excidiſtis*. Apoc. II. 5. „ Memor eſto unde excideris, & age pœ„ nitentiam. “

LECTIO II.

NOs * autem ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus. Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed fides, quæ per caritatem operatur. Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire? ** Nemini conſenſeritis. Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos. Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud ſapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque eſt ille. Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior? Ergo evacuatum eſt ſcandalum crucis. Utinam abſcindantur qui vos conturbant.

EXplicavit Apoſtolus ſecundum documentum, ſcilicet quod non eſſet ſubeundum iugum ſervitutis legis; hic autem redit ad primum, oſtendens quod ſtare debent: & primo proponit ſtandi exemplum; ſecundo removet ſtationis impedimentum, ibi, *Currebatis bene*; tertio aſſignat ſtandi cauſam, ibi, *Vos autem in libertatem vocati eſtis, fratres*. Circa primum duo facit. Primo proponit ſtandi exemplum; ſecundo cauſam eius aſſignat, ibi, *Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium*. Dicit ergo: Qui in lege volunt iuſtificari, Chriſtus eis nihil prodeſt, quia excidunt a gratia. *Sed nos*, ſcilicet Apoſtoli, ſtamus per ſpem, quia ſcilicet *expectamus ſpem iuſtitiæ*, ideſt iuſtitiam. & ſpem, ſcilicet æternam beatitudinem. I. Petr. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam, per „ reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis. “ Vel *ſpem iuſtitiæ*, ideſt Chriſtum, per quem eſt nobis ſpes iuſtitiæ, quia per eum iuſtificamur. Philip. III. 20. „ Salvatorem ex„ pectamus Dominum noſtrum Ieſum Chri„ ſtum. “ I. Corinth. I. 30. „ Qui factus „ eſt nobis ſapientia, & iuſtitia, & ſan„ ctificatio, & redemptio a Deo. “ Vel *ſpem iuſtitiæ*, ideſt ſpem quæ eſt de iuſtitia, ut iuſtificemur non per legem, ſed per fidem. Rom. III. 28. „ Arbitramur „ hominem iuſtificari per fidem, ſine operi„ bus legis. “ Vel *ſpem iuſtitiæ*, ideſt rem ſperatam, in quam tendit iuſtitia, ſcilicet vitam æternam. II. Tit. ult. 8. „ In reli„ quo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, „ quam reddet mihi Dominus in illa die „ iuſtus iudex. “ Et hoc *ex fide*, quia iuſtitia Dei eſt per fidem Ieſu Chriſti, ut dicitur Roman. III. Quæ quidem fides non eſt ab homine, ſed a Spiritu ſancto, qui eam inſpirat. Roman. VIII. 15. „ Accepiſtis ſpiritum filiorum, in quo clama- „ mus

* *Vulgata* enim. ** *Eadem omittit* Nemini conſenſeritis.
(a) *Al. omittitur* mortaliter.

,, mus, Abba, pater. " Sicut ergo fides eſt ex Spiritu, ita ex fide eſt ſpes, ex ſpe iuſtitia, per quam pervenimus ad vitam æternam. Hæc autem ſpes non venit ex circumciſione, neque ex gentilitate, quia nihil faciunt ad hoc: & ideo dicit: *Nam in Chriſto Ieſu*, ideſt in his qui ſunt in fide Chriſti, *neque circumciſio, neque præputium aliquid valet*, ideſt indifferentia ſunt, *ſed fides*, non informis, ſed ea *qua per dilectionem operatur*. Iac. II. 26. ,, Fides ſine operibus mortua ,, eſt. " Nam fides eſt cognitio verbi Dei. Epheſ. III. ,, Habitare Chriſtum per fi- ,, dem in cordibus veſtris. " Et hoc verbum nec perfecte habetur, nec (a) perfecte cognoſcitur, niſi etiam habeatur amor quem (b) ſpirat.

Hic ſunt duo dubia circa Gloſſam. Primum eſt quod dicit, præputium, & circumciſionem eſſe indifferentia; cum ſupra dixerit: *Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit*.

Sed dicendum eſt, quod ex genere operis ſunt indifferentia, ſcilicet illis qui non ponunt ſpem in eis; ſed ex intentione operantis non ſunt indifferentia: nam ponentibus in eis ſpem, mortifera ſunt.

Secundum dubium eſt de hoc quod dicit, quod illi qui non credunt, peiores ſunt quam dæmones; cum dæmones credant, & contremiſcant.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod peiores quidem ſunt ex ſpecie operis, ſed non quantum ad affectum: nam dæmonibus diſplicet hoc quod credunt; nec etiam eſt tanta nequitia voluntatis in homine qui non credit, quanta in dæmone, qui odit quod credit.

Conſequenter cum dicit, *Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire?* agitur de impedimento ſtationis: & primo ponit impedimentum; ſecundo docet eius remotionem, ibi, *Nemini conſenſeritis*. Impedimentum ſtationis eorum magnum erat, & nocivum. Nam tanto aliquid eſt magis nocivum, quanto maiori bono privat. Quando ergo aliquis multis bonis ſpiritualibus privatur, ſignum eſt habuiſſe magnum impedimentum. Et ideo, ut oſtendat eos Apoſtolus magnum impedimentum habuiſſe, commemorat eis bona ſpiritualia quæ amiſerunt, cum dicit: *Currebatis bene*, ſcilicet per opera fidei formatæ per caritatem, quæ inſtigat ad currendum. Pſal. CXVIII. 32. ,, Viam mandatorum tuorum cucurri ,, cum dilataſti cor meum. " Et hoc quidem fuit olim in vobis; ſed dum ſic currebatis, eſtis impediti: & ideo ſubdit: *Quis vos faſcinavit?* de quo dictum eſt ſupra III. cap. & ideo ſuperſedeo ad præſens. *Quis* ergo *vos faſcinavit*, ideſt impedivit, *veritati*, ſcilicet evangelicæ, *non obedire?* Et hoc congrue dicit: nam obedire eſt (c) voluntatem applicare ad conſenſum præcipientis. Et ideo fides eſt voluntatis, & intellectus ſcientia. Oportet ergo voluntati fidei obedire; hoc autem eſt (d) volendo credere quod gratia fidei Chriſti ſufficiat ad ſalutem ſine legalibus obſervantiis.

Excludit autem impedimentum, cum dicit: *Nemini conſenſeritis*: & hoc ex triplici parte. Primo ex parte eorum; ſecundo ex parte Dei, ibi, *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud ſapietis*; tertio ex parte Apoſtoli, ibi, *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior?* Ex parte eorum, cum dicit: *Nemini conſenſeritis*. Ubi primo oſtendit quid requiratur ex parte eorum, ut vitent hoc (e) nocumentum, ſcilicet quod nemini pſeudo deinceps conſentiant. I. Theſſal. V. 5. ,, Non ſumus noctis, neque ,, tenebrarum: igitur non dormiamus. " Epheſ. V. 11. ,, Nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis au- ,, tem redarguite: " & II. Timoth. II. 17. ,, Et ſermo eorum, ut cancer ſerpit. " Ex quo datur intelligi quod nondum erant corrupti, ſed ſolicitabantur de hoc.

Secundo aſſignat rationem huius, cum dicit: *Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos*: & hæc eſt duplex. Prima quia homo cum dat ſe alicui, nihil debet facere niſi quod utile dixerit ſibi; ſed vos traditi eſtis Chriſto: ergo non debetis audire, vel conſentire, niſi his quæ ſunt ab ipſo. Ergo quia hæc perſuaſio, qua vos volunt mittere ſub iugo legis, non eſt *ex eo*, ſcilicet ex Deo, *qui vos vocavit*, ad vitam, ſed ex diabolo, inquantum ſcilicet deficiens eſt; ideo non conſenſeritis eis. Vel *non ex eo*, ideſt contra ipſum. Secunda ratio eſt, quia poſſet dici, quod non eſt magnum ſi paucis conſentiatur, cum ex hoc non ſit periculum; & ideo dicit, quod non eſt eis conſentiendum, nec eorum inſidiæ ſunt contemnendæ, ſed debent principiis obſtare: quia *modicum fermentum*, ideſt illi pauci qui vobis perſuadent, vel hæc perſuaſio parva in principio, *totam maſſam corrumpit*, ideſt congregationem fidelium. Levit.

(a) *Al.* *deeſt* perfecte. (b) *Al.* ſperat. (c) *Al.* voluntatis applicandæ. (d) *Al.* *emittitur* volendo credere. (e) *Al.* impedimentum.

vit. II. II. „ Nec quidquam fermenti, ac „ melius adolebitur in ſacrificio Domi- „ ni. "

Conſequenter cum dicit, *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud ſapietis*, removet impedimentum ex parte Dei, qui auxilium ad hoc præbet: & ponit duplex auxilium: unum quantum ad ſeducentes, aliud quantum ad conturbantes, ibi, *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium*. Dicit ergo: *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud ſapietis*; quaſi dicat: Dixi, quod non conſentiretis pſeudo, *&* *confido in vobis*: II. Corinth. VII. 16. „ Gaudeo, quod „ in omnibus confido in vobis: " Hebr. VI. 9. „ Confidimus autem de vobis, dile- „ ctiſſimi, meliora, & viciniora ſaluti: " *confido*, inquam, in hoc ſcilicet *quod nihil aliud ſapietis* quam quod vos docui. Supra I. 8. *Licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis præter quam quod evangelizavimus, anathema ſit*. Philip. II. 2. „ Implete gau- „ dium meum, ut idem ſapiatis. " Et hoc ex auxilio divino; & ideo dicit, *In Domino*, Deo ſcilicet operante: II. Corinth. III. 4. „ Fiduciam talem habemus per Chri- „ ſtum ad Deum: " quia Dominus dabit vobis ſapere ſecundum ſobrietatem catholicæ veritatis. Pſal. CXVII. 8. „ Bonum eſt „ confidere in Domino, quam confidere in „ homine. " Quantum autem ad conturbantes dicit: *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium*; ideſt, qui removet vos a debito ordine, ut ſcilicet a ſpiritualibus convertamini ad corporalia, cum debeat eſſe contrarium. I. Corinth. XV. 46. „ Non „ prius quod ſpiritale eſt, ſed quod ani- „ male eſt, deinde quod ſpiritale. " Et cum talis ordo ſit perverſus, ut dicitur ſupra III. 2. *Sic ſtulti facti eſtis, ut cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſumamini*: ideo *portabit iudicium*; ideſt, condemnationem ſuſtinebit. Sicut enim qui inducit aliquem ad bonum, remuneratur: Dan. XII 3. „ Qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos, „ quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates: " ita qui inducit aliquem ad malum, condemnatur. Ioſue VII. 25. „ Quia turbaſti „ nos, exturbet te Dominus in hac die. " Deut. XXVII. 18. „ Maledictus qui errare „ facit cæcum in itinere. " Et hoc, *quicumque eſt ille*; ideſt, quantæcumque ſit auctoritatis, non parcetur ei.

Sed Porphyrius, & Iulianus in hoc reprehendunt Paulum de præſumptione, dicentes, quod hoc dicit lacerans Petrum, cum ſupra in faciem ſe reſtitiſſe ſcripſerit; ut ſit ſenſus: Quicumque ſit ille, id eſt etiam ſi Petrus eſſet, puniretur.

Sed, ut Auguſtinus dicit, non eſt credendum, quod Paulus cum maledicto de Eccleſiæ principe loqueretur, cum ſcriptum ſit Exod. II. 28. „ Principem populi tui „ non maledices; " nec etiam quod Petrus ſic offenderit quod eſſet dignus condemnatione. Dicit ergo Apoſtolus de quodam alio qui de Iudæa veniens, dicebat ſe fuiſſe diſcipulum magnorum Apoſtolorum, & ſub iſta auctoritate corrumpebat Galatas ipſe cum aliis falſis prædicatoribus. Supra II. 4. *Propter ſubintroductos falſos fratres*.

Conſequenter cum dicit, *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior?* removet impedimentum ex parte ſua: & primo ponit (*a*) ſui excuſationem; ſecundo eorum qui eum infamabant, obiurgationem, ibi, *Utinam abſcindantur qui vos conturbant*. Excludit autem falſum quod ei imponebatur: & primo aliquid pertinens ad ipſum tantum; ſecundo aliquid pertinens ad omnes, ibi, *Ergo evacuatum eſt ſcandalum crucis*. Sciendum eſt circa primum, quod pſeudo, Galatis excuſantibus ſe de eo quod non ſervabant legalia, quia ita edocti erant ab Apoſtolo, dicebant, quod Apoſtolus deceperat eos, (*b*) & quod in ſervitutem eorum, hæc perſuaſerat eis; & confirmabant, dicentes, Paulum prædicaſſe in Iudæa, & docuiſſe legalia debere ſervari. Et ideo excuſat ſe de hoc Apoſtolus, dicens: *Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico*, ſicut imponunt mihi pſeudo, *quid adhuc perſecutionem patior?* ſcilicet a Iudæis. I. Corinth. IV. 12. „ Perſecutionem patimur, & ſu- „ ſtinemus. " Nam Iudæi ſpecialiter propter hoc perſequebantur Paulum quod prædicabat, legalia non debere ſervari. Act. XXI. 21. dicit Iacobus Paulo: „ Audierunt de „ te quia diſceſſionem doceas a Moyſe eo- „ rum qui per Gentes ſunt Iudæorum, di- „ cens, eos non debere circumcidere filios, „ neque ſecundum conſuetudinem ingre- „ di. " Patet ergo quod non eſt verum quod mihi imponunt; alioquin perſecutiones adhuc non paterer. Falſum eſt etiam id quod mihi imponunt per id quod communiter eſt apud alios: quia ſi circumciſionem prædico, evacuatum eſt ſcandalum crucis. Nam non ſolum ego, ſed etiam omnes Apoſtoli „ prædicamus Chriſtum cru- „ cifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gen-

(a) *Al. omittitur* ſui. (b) *Al. deeſt* & quod in ſervitutem eorum hæc perſuaſerat eis.

„ tibus autem ſtultitiam: “ ut dicitur I. Corinth. I. 23. Et de hoc maxime ſcandalizantur, quia prædicamus, quod per crucem Chriſti legalia evacuantur. Si ergo prædico circumciſionem, *evacuatum eſt ſcandalum*; ideſt, non erit ſcandalum apud Iudæos ultra de cruce. Nam patienter ſuſtinerent, immo libenter vellent, quod prædicaremus crucem, & legalia ſimul debere ſervari. Vel, ſecundum Auguſtinum (ſuper hunc locum) *evacuatum eſt ſcandalum crucis*; ideſt, evacuata eſt crux, quæ eſt ſcandalum; quaſi dicat: Crux perdidit effectum ſuum, & virtutem. Supra II. 21. *Si enim ex lege eſſet iuſtitia, ergo Chriſtus gratis mortuus eſt*. Dicit autem Apoſtolus ſpecialiter, *Evacuatum eſt ſcandalum crucis*, ut det intelligere, quod propter hoc Iudæi occiderunt Chriſtum, quia legalia non ſervabat, & ea non eſſe ſervanda docebat. Ioan. IX. 16. „ Non eſt hic homo a Deo, „ qui ſabbatum non cuſtodit. “

Conſequenter obiurgat pſeudo, qui eum infamaverant, dicens: *Utinam abſcindantur qui vos conturbant*; quaſi dicat: Ipſi conturbant vos in hoc quod volunt vos circumcidi; ſed utinam non ſolum circumcidantur, ſed totaliter caſtrentur.

Sed contra. Rom. XII. 14. „ Benedicite, & nolite maledicere. “ Ad hoc eſt duplex reſponſio. Prima eſt, quod non maledixit Apoſtolus eis, ſed potius benedixit: quia optavit eis ut ſpiritualiter caſtrentur, ut ſervarent ſpiritualem caſtitatem caſſando cæremonialia, ſecundum illud Matth. XIX. 12. „ Sunt quidam eunuchi, qui ſe „ caſtraverunt propter regnum cælorum. “ Secundo quod optat eis ſterilitatem prolis quam habent eunuchi, ut ſcilicet non generent: unde ait: *Utinam abſcindantur qui vos conturbant*; ideſt, vim generandi perdant in vobis, & aliis. Et hoc merito, quia generant filios in errorem, & redigunt eos in ſervitutem legis. Oſeæ IX. 14. (*a*) „ Da„ bo eis vulvam ſine liberis, & ubera a„ rentia. “

L E C T I O III.

VOs enim in libertatem vocati eſtis, fratres: tantum ne libertatem in occaſionem detis carnis; ſed per caritatem ſpiritus ſervite invicem. Omnis enim lex in uno ſermone impletur: Diliges proximum tuum ſicut te ipſum. Quod ſi invicem mordetis, & comeditis, videte ne ab invicem conſumamini.

PRopoſito exemplo ſtandi, & remoto eius impedimento, hic innuit modum ipſius: & primo ponit modum ſtandi; ſecundo exponit, ibi, *Omnis enim lex in uno ſermone impletur*. Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem ſtatus; ſecundo removet abuſum ſtandi; tertio innuit ſtandi modum. Conditio quidem ſtandi eſt libertas. Omnis (*b*) enim ſtatus conditio pertinet ad ſervitutem, vel ad libertatem; ſed ſtatus fidei Chriſti, ad quem inducit Apoſtolus, ad libertatem pertinet, & eſt ipſa libertas: & ideo dicit: *Vos enim in libertatem vocati eſtis*; quaſi dicat: Recte conturbant vos, quia abducunt a meliore in peius: *quia vos vocati eſtis*, ſcilicet a Deo, *in libertatem* gratiæ. Rom. VIII. 15. „ Non „ accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in „ timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptio„ nis filiorum. “ Supra IV. 31. „ *Non ſumus ancillæ filii, ſed liberæ; qua libertate Chriſtus nos liberavit*. Vos, inquam, qui liberi eſtis per Chriſtum, volunt ducere in ſervitutem. Abuſus autem ſtatus eſt, ſi in deterius prolabatur, & libertas ſpiritus pervertatur in ſervitutem carnis. Galatæ autem iam liberi erant a lege. Sed ne credant eis licere peccata committere, quæ lex prohibebat, ideo Apoſtolus ſubdit abuſum libertatis, dicens: *Tantum ne libertatem in occaſionem detis carnis*; quaſi dicat: Liberi eſtis, ita tamen quod non abutamini libertate veſtra, impune vobis peccandum eſſe arbitrantes. I. Corinth. VIII. 9. „ Videte ne forte hæc licentia veſtra of„ fendiculum fiat infirmis. “ Modus autem ſtandi eſt per caritatem: unde dicit: *Sed per caritatem ſpiritus ſervite invicem*. Status autem totus eſt in caritate, ſine qua homo nihil eſt, I. Corinth. XIII. & ſecundum diverſos gradus caritatis diſtinguuntur diverſi ſtatus. Sic ergo ſtatus gratiæ eſt non per affectum carnis, *ſed per caritatem ſpiritus*, ideſt quæ procedit a Spiritu ſancto per

(a) *Al.* Da. (b) *Al. omittitur* enim.

per quem debemus invicem eſſe ſubiecti, & ſervire. Infra VI. 2. *Alter alterius onera portate*. Rom. XII. 10. „ Honore invicem prævenientes. “

Sed cum ſuperius dicat, quod ſint vocati in libertatem; quid eſt quod modo dicit, *Servite invicem*? Ad quod dicendum eſt, quod hoc exigit caritas ut invicem ſerviamus, & tamen libera eſt. Sciendum eſt tamen, quod, ſicut Philoſophus dicit (Lib.I. Polit.) liber eſt qui eſt cauſa ſui; ſervus autem eſt cauſa alterius, vel ut moventis, vel ut finis: quia ſervus nec a ſe movetur ad opus, ſed a domino, & propter utilitatem domini ſui. Caritas ergo quantum ad cauſam moventem, libertatem habet, quia a ſe operatur. II. Corinth. V. 14. „ Caritas Chriſti urget nos, “ ſpontanee ſcilicet ad operandum. Servus autem eſt, cum poſtpoſitis propriis utilitatibus, accommodat ſe utilitatibus proximorum.

Conſequenter cum dicit, *Omnis lex in uno ſermone impletur*, exponit quæ dixit: & primo de dilectione; ſecundo de libertate non danda in occaſionem carnis, ibi, *Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis*. Circa primum monet ad caritatem ſectandam, primo propter utilitatem quam conſequimur in impletione; ſecundo propter damnum caritatis neglectæ, quod incurrimus, ibi, *Quod ſi invicem mordetis, & comeditis, videte ne ab invicem conſumamini*. Utilitas autem quam conſequimur ex impletione caritatis, maxima eſt, quia in ea implemus totam legem; & ideo dicit: *Omnis enim lex in uno ſermone impletur*; quaſi dicat: Ideo caritas eſt habenda, quia *omnis lex in uno ſermone impletur*, ſcilicet in uno præcepto caritatis. Rom. XIII. 8. „ Qui diligit proximum, legem implevit: “ & in eodem cap. verſ. 10. dicitur: „ Plenitudo legis eſt dilectio. “ Et ideo dicit I. Timoth. I. 5. „ Finis præcepti eſt caritas. “

Sed contra: quia dicitur Matth. XXII. 40. „ In his duobus mandatis (ſcilicet de dilectione Dei, & proximi) tota lex pendet, & Prophetæ. “ Non ergo in uno præcepto tantum impletur.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod in dilectione Dei includitur dilectio proximi. I. Ioan. IV. 21. „ Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem ſuum. “ Et e converſo proximum diligimus propter Deum. Impletur ergo tota lex in uno præcepto caritatis: præcepta enim legis reducuntur ad illud præceptum. Nam omnia præcepta vel ſunt moralia, vel ſunt cæremonialia, vel iudicialia. Moralia quidem ſunt præcepta decalogi; quorum tria pertinent ad dilectionem Dei, alia ſeptem ad dilectionem proximi. Iudicialia autem ſunt ut quicumque ſuratur aliquid, reddat quadruplum, & his ſimilia; quæ ſimiliter ad dilectionem proximi pertinent. Cæremonialia vero ſunt ſacrificia, & huiuſmodi, quæ reducuntur ad dilectionem Dei. Et ſic patet quod omnia in uno præcepto caritatis implentur: *Diliges proximum tuum ſicut te ipſum*: & eſt ſcriptum Levit. XIX. Dicit autem, *Sicut teipſum*, non quantum teipſum: quia homo, ſecundum ordinem caritatis, magis debet ſe diligere quam alium. Exponitur autem tripliciter. Uno modo ut referatur ad veritatem dilectionis. Amare enim eſt velle bonum alicui; & ideo dicimur amare aliquem, cui volumus bonum; & etiam bonum illud (*a*) amamus quod ei volumus; ſed diverſimode: quia cum volo bonum mihi, me diligo ſimpliciter propter me; bonum autem illud quod mihi volo, diligo non propter ſe, ſed propter me. Tunc ergo diligo proximum ſicut meipſum, ideſt eodem modo quo meipſum, quando volo ei bonum propter ſe, non quia eſt mihi utilis, vel delectabilis. Secundo modo ut referatur ad iuſtitiam dilectionis. Unaquæque enim res (*b*) eſt inclinata velle ſibi illud quod potiſſimum eſt in ea; potiſſimum autem in homine eſt intellectus, & ratio: ille ergo diligit ſe qui vult ſibi bonum intellectus, & rationis. Tunc ergo diligis proximum ſicut teipſum, quando vis ei bonum intellectus, & rationis. Tertio modo ut referatur ad ordinem, ſcilicet ut ſicut te diligis propter Deum, ita & proximum propter ipſum diligas, ſcilicet ut ad Deum perveniat.

Conſequenter cum dicit, *Quod ſi invicem mordetis, & comeditis, videte ne ab invicem conſumamini*, inducit ad caritatem ſectandam ex damno quod incurrimus, ſi eam negligamus. Ubi loquitur Galatis adhuc quaſi ſpiritualibus, abſtinens a commemoratione (*c*) maiorum vitiorum, & eorum quæ minora videntur mentionem facit, ſcilicet de vitiis linguæ: & ideo dicit: *Quod ſi invicem*

(a) *Al.* deeſt amamus. (b) *Al.* eſt illud quod potiſſimum eſt in ea. (c) *Al.* manifeſtorum invidorum, & eorum &c.

cem mordetis, & *comeditis*, *videte ne ab invicem conſumamini*; quaſi dicat: In dilectione omnis lex impletur: quod *ſi vos invicem mordetis*, ideſt in parte famam, proximo detrahendo, aufertis (qui enim mordet, non totum accipit, ſed partem) & *comeditis*; ideſt, totam famam aufertis, & totaliter detrahendo confunditis: nam qui comedit, totum abſorbet. Iac. IV. 11. „ Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, detrahit legi. " Si ita, inquam, caritatem negligitis, *videte* damnum quod imminet vobis, ſcilicet quod *ab invicem conſumamini*. Philip. III. 2. „ Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. " Eſa. XLIX. 4. „ Vane fortitudinem meam conſumpſi. " Nam, ſicut Auguſtinus dicit, vitio (*a*) contentionis, & invidiæ, pernicioſa iurgia inter homines nutriuntur, quibus conſumitur ſocietas, & vita.

LECTIO IV.

Dico autem in Chriſto: Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis. Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum, ſpiritus autem adverſus carnem. Hæc enim ſibi invicem adverſantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.

Poſtquam Apoſtolus manifeſtavit in quo conſiſtit ſtatus ſpiritualis, quia ſcilicet in caritate, conſequenter hic agit de cauſa ſtatus, ſcilicet de Spiritu ſancto, quem dicit eſſe ſequendum. Ubi ponit triplex beneficium Spiritus ſancti: quorum primum eſt liberatio a ſervitute carnis; ſecundum eſt liberatio a ſervitute legis; & tertium eſt collatio vitæ, ſeu ſecuritas a damnatione mortis. Secundum ibi, *Quod ſi ducimini ſpiritu, non eſtis ſub lege*. Tertium ibi, *Si ſpiritu vivimus, ſpiritu & ambulemus*. Circa primum duo facit. Primo ponit primum beneficium Spiritus; ſecundo beneficii neceſſitatem oſtendit, ibi, *Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum*. Dicit ergo: *Dico* quod debetis per caritatem ſpiritus invicem ſervire, quia nihil prodeſt ſine caritate. Sed hoc dico *in Chriſto*, ideſt per fidem Chriſti. *Spiritu ambulate*, ideſt mente, & ratione: quandoque enim mens noſtra ſpiritus dicitur, ſecundum illud Epheſ. IV. 23. „ Renovamini ſpiritu mentis veſtræ: " & I. Corinth. XIV. 15. „ Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. " Vel *Spiritu ambulate*; ideſt, Spiritu ſancto proficite, bene operando: nam Spiritus ſanctus movet, & inſtigat corda ad bene operandum. Rom. VIII. 14. „ Qui ſpiritu Dei aguntur, ii ſunt filii Dei. " Ambulandum eſt ergo ſpiritu, ideſt mente, ut ipſa ratio, ſive mens legi Dei concordet, ut dicitur Rom. VII. (*b*) Nam ſpiritus humanus per ſe vanus eſt, & niſi regatur aliunde, fluctuat hac atque illac, ut dicitur Eccli. XXXIV. 6. „ Et ſicut parturientis, cor tuum phantaſias patitur, niſi ab Altiſſimo fuerit emiſſa viſitatio. Ne dederis in illis cor tuum. " Unde de quibuſdam dicitur Epheſ. IV. 17. „ Ambulant in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habentes intellectum. " Non ergo perfecte ſtare poteſt ratio humana, niſi ſecundum quod eſt recta a Spiritu divino; & ideo dicit Apoſtolus: *Spiritu ambulate*, ideſt per Spiritum ſanctum regentem, & ducentem; quem ſequi debemus ſicut demonſtrantem viam: nam cognitio ſupernaturalis finis non eſt nobis niſi a Spiritu ſancto. I. Corinth. II. 9. „ Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum: " & ſequitur: „ Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum. " Item ſicut inclinantem: nam Spiritus ſanctus inſtigat, & inclinat affectum ad bene volendum. Rom. VIII. 14. „ Qui Spiritu Dei aguntur, ii ſunt filii Dei. " Pſalm. CXLII. 10. „ Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. " Ideo autem ſpiritu ambulandum eſt, quia liberat a corruptione carnis: unde ſequitur: *Et deſideria carnis non perficietis*, ideſt delectationes carnis quas caro ſuggerit. Hoc deſiderabat Apoſtolus dicens Rom. VII. 24. „ Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. " Et poſtea concludit in VIII. capite verſ. 1. „ Ni-

(a) *Al.* contemptionis. (b) *Al.* Sed ſpiritus.

„ Nihil ergo damnationis eſt his qui ſunt „ in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant. “ Huius rationem ibidem ſubiungit dicens: „ Quia lex ſpiritus vitæ „ in Chriſto Ieſu liberavit me a lege peccati, & mortis. “ Et hoc eſt ſpeciale deſiderium ſanctorum, ut non perficiant deſideria ad quæ caro inſtigat; ita tamen quod in hoc non includantur deſideria quæ ſunt ad neceſſitatem carnis, ſed quæ ſunt ad ſuperfluitatem.

Conſequenter cum dicit, *Caro enim concupiſcit adverſus ſpiritum*, ponit neceſſitatem huius beneficii, quæ eſt ex impugnatione carnis, & ſpiritus: & primo ponit ipſam impugnationem; ſecundo manifeſtat eam per evidens ſignum, ibi, *Hæc enim invicem adverſantur*. Dicit ergo: Neceſſarium eſt quod per ſpiritum, carnis deſideria ſuperetis: nam *caro concupiſcit adverſus ſpiritum*.

Sed hic videtur eſſe dubium: quia, cum concupiſcere ſit actus animæ tantum, non videtur quod competat carni.

Ad hoc dicendum eſt, ſecundum Auguſtinum, quod caro dicitur concupiſcere inquantum anima ſecundum ipſam carnem concupiſcit, ſicut oculus dicitur videre, cum potius anima per oculum videat. Sic ergo anima per carnem concupiſcit, quando ea quæ delectabilia ſunt, ſecundum carnem appetit; per ſe vero anima concupiſcit, quando delectatur in his quæ ſunt ſecundum ſpiritum, ſicut ſunt opera virtutum, & contemplatio divinorum, & meditatio ſapientiæ. Sapient. VI. 21. „Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducet ad „ regnum perpetuum. “

Sed ſi caro concupiſcit per ſpiritum, quomodo concupiſcit adverſus eum? In hoc ſcilicet quod concupiſcentia carnis impedit concupiſcentiam ſpiritus. Cum enim delectabilia carnis ſint bona quæ ſunt infra nos, delectabilia vero ſpiritus bona quæ ſunt ſupra nos; contingit quod cum anima circa inferiora, quæ ſunt carnis, occupatur, retrahitur a ſuperioribus, quæ ſunt ſpiritus.

Sed videtur etiam dubium de hoc quod dicit, ſcilicet quod *ſpiritus concupiſcit adverſus carnem*. Si enim accipiamus hic ſpiritum pro Spiritu ſancto, concupiſcentia autem Spiritus ſancti ſit contra mala; conſequens videtur quod caro adverſus quam concupiſcit ſpiritus, ſit mala; & ſic ſequitur error Manichæi.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod ſpiritus non concupiſcit adverſus naturam carnis, ſed adverſus eius deſideria, quæ ſcilicet ſunt ad ſuperfluitatem. Unde & ſupra dictum eſt: *Deſideria carnis*, ſcilicet ſuperflua, *non perficietis*. In neceſſariis enim ſpiritus non contradicit carni: quia, ut dicitur Epheſ. v. 29. „ nemo carnem ſuam „ odio habuit. “

Conſequenter cum dicit, *Hæc enim ſibi invicem adverſantur*, ponit ſignum compugnationis; quaſi dicat: Experimento patet quod contra ſe invicem pugnant, & adverſantur, intantum *ut non quæcumque vultis*, bona ſcilicet, vel mala, *illa faciatis*; ideſt, facere permittamini. Rom. VII. 19. „ Non „ quod volo bonum, hoc ago; ſed quod „ nolo malum, hoc facio. “ Non tamen tollitur libertas arbitrii. Cum enim liberum arbitrium ſit ex hoc quod habet electionem, in illis eſt libertas arbitrii quæ electioni ſubſunt. Non autem omnia quæ in nobis ſunt, ſimpliciter ſubſunt noſtræ electioni, ſed ſecundum quid. In ſpeciali enim poſſumus vitare hunc, vel illum motum concupiſcentiæ, ſeu iræ; ſed in generali omnes motus iræ, vel concupiſcentiæ vitare non poſſumus: & hoc propter corruptionem fomitis ex primo peccato introductam.

Sed notandum eſt, quod quatuor ſunt genera hominum circa concupiſcentias; quorum nullus facit quæcumque vult. Nam intemperati, qui ex propoſito ſequuntur carnales paſſiones, ſecundum illud Proverb. II. 14. „ Lætantur cum male fecerint, “ faciunt quidem quod volunt, inquantum ipſas paſſiones ſequuntur; ſed inquantum ipſa eorum ratio remurmurat, & ei diſplicet, faciunt quæ non volunt. Incontinentes autem, qui habent propoſitum abſtinendi, & tamen a paſſionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, inquantum ipſas paſſiones contra eorum propoſitum ſequuntur; & ſic intemperati faciunt plus de eo quod volunt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiſcere, faciunt quod volunt dum non concupiſcunt; ſed quia omnino non concupiſcere non poſſunt, faciunt quod nolunt. Temperati vero quod volunt quidem faciunt, inquantum in carne domata non concupiſcunt: ſed quia non ex toto domari poteſt, quin in aliquo repugnet ſpiritui, ſicut nec malitia intantum creſcere poteſt, quin ratio remurmuret; ideo cum aliquando concupiſcunt, faciunt quod nolunt, plus tamen de eo quod volunt.

L E-

LECTIO V.

QUod ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſervitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.

POſtquam oſtendit Apoſtolus quod per ſpiritum liberamur a deſideriis carnis, hic conſequenter oſtendit quod per ipſum liberamur a ſervitute legis: & primo proponit beneficium ſpiritus; ſecundo manifeſtat per effectum, ibi, *Manifeſta ſunt opera carnis*. Dicit ergo: Dico, quod ſi ſpiritu ambuletis, non ſolum deſideria carnis non perficietis, ſed, quod plus eſt, *ſi ſpiritu ducimini* (quod fit quando facitis quod ſpiritus ſuggerit, ut director, & gubernator, non autem id ad quod ſenſus, & affectus proprius inſtigat) *non eſtis ſub lege*. Pſalm. cxlii. 10. „Spiritus tuus bonus deducet „me in terram rectam, " non quidem ut coactor, ſed ut gubernator.

Ex his autem verbis vult Hieronymus quod poſt adventum Chriſti nullus habens Spiritum ſanctum tenetur ſervare legem. Sed ſciendum eſt, quod hoc quod dicit, *Si ſpiritu ducimini, iam non eſtis ſub lege*, poteſt referri ad præcepta legis vel cæremonialia, vel moralia. Si quidem referatur ad cæremonialia, ſciendum eſt, quod aliud eſt ſervare legem, aliud eſt eſſe ſub lege. Servare legem eſt facere opera legis, non habendo ſpem in eis; ſed eſſe ſub lege eſt ponere ſpem in operibus legis. In primitiva autem Eccleſia erant aliqui iuſti ſervantes legem, inquantum ſervabant opera legis; ſed non erant ſub lege, quaſi in eis ſpem ponentes. Sic etiam Chriſtus ſub lege fuit: ſupra iv. 4. *Factum ſub lege*. Et ſic excluditur opinio Hieronymi. Si autem referatur ad moralia, ſic eſſe ſub lege poteſt intelligi dupliciter. Vel quantum ad obligationem; & ſic omnes fideles ſunt ſub lege, quia omnibus data eſt: unde dicitur Matth. v. 17. „Non „veni ſolvere legem, ſed adimplere. " Vel quantum ad coactionem; & ſic iuſti non ſunt ſub lege: quia motus, & inſtinctus Spiritus ſancti, qui eſt in eis, eſt proprius eorum inſtinctus: nam caritas inclinat ad illud idem quod lex præcipit. Quia ergo iuſti habent legem interiorem, ſponte faciunt quod lex mandat, ab ipſa non coacti. Qui vero voluntatem malefaciendi habent, comprimuntur tamen pudore, vel timore legis, iſti coguntur. Et ſic iuſti ſunt ſub lege obligante tantum, non cogente, ſub qua ſunt ſolum iniuſti. II. Corinth. iii. 17. „Ubi Spiritus Domini, „ibi libertas. " I. Timoth. i. 9. „Iuſto „non eſt lex poſita, " ſcilicet cogens.

Conſequenter cum dicit, *Manifeſta ſunt autem opera carnis*, probat quæ dixit per effectum: & primo ponit opera carnis quæ contrariantur Spiritui ſancto; ſecundo oſtendit quomodo opera ſpiritus non prohibentur a lege, ibi, *Adverſus huiuſmodi non eſt lex*. Circa primum duo facit. Primo ponit opera carnis quæ prohibentur a lege; ſecundo ponit opera ſpiritus, quæ ab ea non prohibentur, ibi, *Fructus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax &c.* Circa primum duo facit. Primo proponit opera carnis; ſecundo ſubdit nocumentum quod ex his ſequitur, ibi, *Quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur*.

Dubitatur autem circa primum, primo quidem de hoc quod Apoſtolus hic quædam ponit quæ non pertinent ad carnem; quæ tamen dicit eſſe opera carnis, ſicut idolorum ſervitus, ſectæ, æmulationes, & huiuſmodi.

Reſpondeo: Dicendum eſt, ſecundum Auguſtinum Libro IV. de Civitate Dei, cap. ii. quod ſecundum carnem vivit quicumque vivit ſecundum ſeipſum. Unde caro hic accipitur pro toto homine. Quidquid ergo provenit ex inordinato amore ſui, dicitur opus carnis. Vel dicendum eſt, quod aliquod peccatum poteſt dici carnale dupliciter: ſcilicet quantum ad conſummationem; & ſic dicuntur carnalia illa tantum quæ conſummantur in delectatione carnis, ſcilicet luxuria, & gula: & quantum ad radicem; & ſic omnia peccata

cata dicuntur carnalia, inquantum ex corruptione carnis anima aggravatur, ut dicitur Sapient. IX. Ex quo intellectus debilitatus, facilius decipi poteſt, & impeditur a ſua perfecta operatione: unde & ex hoc ſequuntur vitia, ſcilicet hæreſes, ſectæ, & alia huiuſmodi: & hoc modo dicitur, quod fomes eſt principium omnium peccatorum.

Secundo dubitatur: quia cum Apoſtolus dicat: *Qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur*: & nullus excludatur a regno Dei niſi pro peccato mortali: ſequitur ergo quod omnia quæ enumerat, ſint peccata mortalia. Cuius contrarium videtur, quia inter iſta enumerat multa quæ non ſunt peccata mortalia, ſicut eſt contentio, æmulatio, & huiuſmodi.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod omnia hæc enumerata ſunt aliquo modo mortalia: ſed quædam quidem ſecundum genus ſuum, ſicut homicidium, fornicatio, idolorum ſervitus, & huiuſmodi; quædam vero ſecundum ſuam conſummationem, ſicut ira, cuius conſummatio eſt in nocumentum proximi. Unde ſi accedit conſenſus de ipſo nocumento, eſt peccatum mortale. Et ſimiliter comeſtio ordinatur ad delectationem cibi; ſed ſi in huiuſmodi delectationibus ponit quis finem ſuum, peccat mortaliter; & ideo non dicit comeſtiones, ſed *comeſſationes*: & ſimiliter intelligendum eſt de aliis ſimilibus.

Tertio dubitatur de ordine, & numeratione eorum. Circa quod dicendum eſt, quod cum Apoſtolus in diverſis locis diverſa vitia, & diverſimode enumerat, non intendit enumerare omnia vitia (*a*) ordinate, & ſecundum artem; ſed illa tantum in quibus abundant, & in quibus excedunt illi ad quos ſcribit. Et ideo in eis non eſt quærenda ſufficientia, ſed cauſa diverſitatis. His ergo habitis, ſciendum eſt, quod Apoſtolus enumerat quædam vitia carnis quæ contingunt circa ea quæ non ſunt neceſſaria vitæ, quædam vero circa ea quæ ſunt neceſſaria vitæ. Circa primum ponit quædam vitia quæ ſunt hominis ad ſeipſum, quædam (*b*) contra Deum, quædam contra proximum. Contra ſeipſum ſunt quatuor: quæ ideo primo ponit, quia manifeſte ex carne procedunt: quorum duo pertinent ad actum carnalem luxuriæ, ſcilicet *fornicatio*, quæ eſt quando accedit ſolutus ad ſolutam, vel quantum ad naturalem uſum luxuriæ; aliud eſt *immunditia*, quantum ad uſum contra naturam. Epheſ. V. 5. „ Omnis fornicator, aut immundus ... non habet hereditatem in regno Chriſti, & Dei. “ II. Corinth. XII. 21. „ Qui non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam geſſerunt. “ Alia duo ordinantur ad ipſos actus: unum ſcilicet exterius, ſicut tactus, aſpectus, oſcula, & huiuſmodi; & quantum ad hoc dicit, *Impudicitia*: Epheſ. IV. 19. „ Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis: “ aliud interius, ſcilicet in cogitationibus immundis; & quantum ad hoc dicit, *Luxuria*. I. Timoth. V. 11. „ Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt. “ Contra Deum ponit duo: quorum unum eſt per quod impeditur ab hoſtibus Dei cultus divinus; & quantum ad hoc dicit, *Idolorum ſervitus*: I. Corinth. X. 7. „ Neque idolatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: “ Sapient. XIV. 27. „ Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt, & initium, & finis: “ aliud eſt per quod initur pactum cum dæmonibus; & quantum ad hoc dicit, *Veneficia*, quæ fiunt per magicas artes; & dicuntur veneficia a veneno, quia fiunt in nocumentum hominum. I. Corinth. X. 20. „ Nolo vos fieri ſocios dæmoniorum. “ Apoc. ult. 15. „ Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ &c. “ Contra proximum autem ponit novem: quorum primum eſt inimicitia, ultimum vero homicidium, quia ab hac devenitur ad illud. Primum ergo eſt inimicitia in corde, quæ eſt odium erga proximum: Matth. X. 36. „ Inimici hominis domeſtici eius. “ Et ideo dicit, *Inimicitiæ*. Ex hac autem oritur diſſenſio in verbis; & ideo dicit, *Contentiones*, quæ eſt impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Proverb. XX. 3. „ Honor eſt homini qui ſe ſeparat a contentionibus. “ Secundum eſt æmulatio, quæ conſiſtit in hoc (*c*) quod ad idem obtinendum cum alio contendit: unde dicit, *Æmulationes*, quæ ex contentione oriuntur. (*d*) Tertium eſt cum unus impeditur per alium ad rem eamdem tendentem, & ex hoc iraſcitur contra eum; & ideo dicit, *Iræ*. Iac. I. 20. „ Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur. “ Epheſ. IV. 26. „ Sol non occidat ſuper iracundiam „ ve-

(a) *Al. deeſt* ordinate. (b) *Al.* quantum ad Deum. (c) *Al.* quod ad idem obiiciendum contendit. (d) *Al.* Tertium eſt ex hoc quod unus &c.

„ veſtram. “ Quartum, cum ex ira animi pervenitur ad percuſſiones; & quantum ad hoc dicit, *Rixa*. Proverb. x. 12. „ Odium „ ſuſcitat rixas. “ Quintum ex his (*a*), ſcilicet *diſſenſiones*: & ſi quidem in rebus humanis ſint, dicuntur diſſenſiones, quando ſcilicet (*b*) partialitates fiunt in Eccleſia: Rom. xvi. 17. „ Obſervetis eos qui „ diſſenſiones, & offendicula præter do„ ctrinam quam vos didiciſtis, faciunt; & „ declinate ab illis: “ ſi in rebus divinis, ſic dicuntur *ſectæ*, ideſt hæreſes. II. Petr. ii. 1. „ Introducent ſectas perditionis, „ & eum qui emit eos Dominum negant: “ & ibidem 10. „ Sectas non metuunt in„ troducere blaſphemantes. “ Ex his autem ſequitur *invidia*, quando illi quos æmulantur, proſperantur. Iob v. 2. „ Par„ vulum occidit invidia. “ Ex his autem ſequuntur *homicidia* cordis, & operis. I. Ioan. iii. 15. „ Qui odit fratrem ſuum, „ homicida eſt. “ Quantum vero ad vitia quæ pertinent ad ordinationem circa vitæ neceſſaria, ponit duo: unum quantum ad potum: unde dicit, *Ebrietates*, ſcilicet aſſiduæ: Luc. xxi. 34. „ Attendite ne gra„ ventur corda veſtra crapula, & ebrieta„ te, & curis huius vitæ: “ aliud vero quantum ad cibum, & quantum ad hoc dicit, *Comeſſationes*. Rom. xiii. 13. „ Non „ in comeſſationibus, & ebrietatibus. “

LECTIO VI.

FRuctus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas.

POſitis operibus carnis, hic conſequenter Apoſtolus manifeſtat opera ſpiritus: & primo manifeſtat ea; ſecundo oſtendit quomodo lex ſe habet ad opera ſpiritus, & ad opera carnis, ibi, *Adverſus huiuſmodi non eſt lex*. Circa primum enumerat bona ſpiritualia quæ nominat *fructus*.

Ex quo incidit quæſtio. Quia illud dicitur fructus quo fruimur; ſed actibus noſtris non debemus frui, ſed Deo ſolo: ergo huiuſmodi actus quos enumerat hic Apoſtolus, non debent dici fructus. Item Gloſſa dicit, quod huiuſmodi opera ſpiritus ſunt propter ſe appetenda; quod autem propter ſe appetitur, non refertur ad aliud: ergo virtutes, & earum opera non ſunt referenda ad beatitudinem.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod fructus dicitur dupliciter: ſcilicet ut acquiſitus, puta ex labore, vel ſtudio: Sap. iii. 15. „ Bonorum laborum glorioſus eſt fructus: “ & ut productus, ſicut fructus producitur ex arbore: Matth. vii. 18. „ Non poteſt „ arbor bona fructus malos facere. “ Opera autem ſpiritus dicuntur fructus, non ut adepti, (*c*) ſive acquiſiti, ſed ut producti. Fructus autem qui eſt adeptus, habet rationem ultimi finis, non autem fructus productus. Nihilominus tamen fructus ſic acceptus duo importat, ſcilicet quod ſit ultimum producentis, ſicut ultimum quod producitur ab arbore eſt fructus eius; & quod ſit ſuave, ſive delectabile. Cant. ii. 3. „ Fructus eius dulcis gutturi meo. “ Sic ergo opera virtutum, & ſpiritus ſunt quid ultimum in nobis. Nam Spiritus ſanctus eſt in nobis per gratiam, per quam acquirimus habitum virtutum, & ex hoc potentes ſumus operari ſecundum virtutem. Sunt etiam delectabilia, (*d*) & ſunt etiam fructuoſa. Rom. vi. 22. „ Habetis fructum „ veſtrum in ſanctificationem, “ ideſt in operibus ſanctificatis: & ideo dicuntur fructus. Dicuntur etiam flores reſpectu futuræ beatitudinis: quia ſicut ex floribus accipitur ſpes fructus, ita ex operibus virtutum habetur ſpes vitæ æternæ, & beatitudinis; & ſicut in flore eſt quædam inchoatio fructus, ita in operibus virtutum eſt quædam inchoatio beatitudinis, quæ tunc erit quando cognitio, & caritas perficientur. Et per hoc patet reſponſio ad illud quod ſecundo obiicitur. Nam aliquid poteſt dici propter ſe appetendum dupliciter, quia ly propter poteſt deſignare cauſam formalem, vel finalem. Opera virtutum propter ſe ſunt appetenda formaliter, ſed non finaliter, quia habent in ſeipſis delectationem. Nam medicina dulcis appetitur propter ſe formaliter, quia habet in ſe unde ſit appetibilis,

(a) *Supple* oritur. (b) *Al.* partes. (c) *Al. deeſt* ſive acquiſiti. (d) *Al. omittitur* & ſunt etiam fructuoſa.

bilis, ſcilicet dulcedinem; quæ tamen appetitur propter finem, ſcilicet propter ſanitatem. Sed medicina amara non eſt appetenda propter ſe formaliter, quia non delectat ratione ſuæ formæ; ſed tamen propter aliud appetitur finaliter, ſcilicet propter ſanitatem, quæ eſt finis eius.

Ex his apparet ratio quare Apoſtolus effectus carnis vocat opera; fructus autem ſpiritus, vocat fructus. Dictum eſt enim, quod fructus dicitur aliquod finale, & ſuave ex re productum. Quod autem producitur ex aliquo præter naturam eius, non habet rationem fructus, ſed quaſi alterius germinis. Opera autem carnis, & peccata ſunt præter naturam eorum quæ Deus naturæ noſtræ inſeruit. Deus enim humanæ naturæ quædam ſemina inſeruit, ſcilicet naturalem appetitum boni, & cognitionem; & addidit etiam dona gratiæ. Et ideo, quia opera virtutum ex his naturaliter producuntur, fructus dicuntur, non autem opera carnis. Et propter hoc Apoſtolus dicit Rom. VI. 21. „Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis in quibus nunc erubeſcitis? “ Patet ergo ex dictis quod fructus ſpiritus dicuntur opera virtutum, & quia habent in ſe ſuavitatem, & dulcedinem, & quia ſunt quoddam ultimum productum, ſecundum convenientiam donorum.

Accipitur autem differentia donorum, beatitudinum, virtutum, & fructuum ad invicem, hoc modo. In virtute enim eſt conſiderare habitum, & actum. Habitus autem virtutis perficit ad bene agendum. Et ſi quidem perficiat ad bene operandum humano modo, dicitur virtus; ſi vero perficiat ad bene operandum ſupra modum humanum, dicitur donum. Unde Philoſophus ſupra communes virtutes ponit virtutes quaſdam heroicas: puta, cognoſcere inviſibilia Dei ſub ænigmate, eſt per modum humanum, & hæc cognitio pertinet ad virtutem fidei; ſed cognoſcere ea perſpicue, & ſupra humanum modum, pertinet ad donum intellectus. Actus autem virtutis vel eſt perficiens, & ſic eſt beatitudo; vel eſt delectans, & ſic eſt fructus: & de iſtis fructibus dicitur Apoc. XXII. 2. „Ex utraque parte lignum vitæ afferens fructus duodecim. “

Dicit ergo: *Fructus ſpiritus*, qui ſcilicet conſurgit in anima ex ſeminatione ſpiritualis gratiæ, *eſt caritas &c.* qui quidem ſic diſtinguuntur: quia fructus (*a*) aut perficiunt interius, aut exterius. Primo ergo ponit illos qui perficiunt interius; ſecundo illos qui perficiunt exterius, ibi, *Bonitas &c.* Interius autem homo perficitur, & dirigitur & circa bona, & circa mala. II. Corinth. VI. 7. „Per arma iuſtitiæ a dextris, & a ſiniſtris. “ Circa bona autem perficiunt, primo quidem in corde per amorem. Nam ſicut inter motus naturales primus eſt inclinatio appetitus naturæ ad finem ſuum, ita primus motuum interiorum eſt inclinatio ad bonum, quæ dicitur amor; & ideo primus fructus eſt caritas: Roman. V. 5. „Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis: “ & ex caritate perficiuntur aliæ, & ideo dicit Apoſtolus Coloſſ. III. 14. „Super omnia caritatem habentes, quod eſt vinculum perfectionis. “ Ultimus autem finis quo homo perficitur interius, eſt *gaudium*, quod procedit ex præſentia rei amatæ. Qui autem habet caritatem, iam habet quod amat: I. Ioan. IV. 16. „Qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo: “ & ex hoc conſurgit *gaudium*. Phil. IV. 4. „Gaudete in Domino ſemper; iterum dico, gaudete. “ Gaudium autem iſtud debet eſſe perfectum; & ad hoc duo requiruntur. Primo ut res amata ſufficiens ſit amanti, propter ſuam perfectionem; & quantum ad hoc dicit, *Pax*. Tunc enim amans pacem habet quando rem amatam ſufficienter poſſidet. Cant. ult. 10. „Ex quo facta ſum coram eo, quaſi pacem reperiens. “ Secundo vero ut adſit perfecta fruitio rei amatæ, quod ſimiliter per pacem habetur: quia quidquid ſuperveniat, ſi perfecte aliquis fruatur re amata, puta Deo, non poteſt impediri ab eius fruitione. Pſal. CXVIII. 165. „Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. “ Sic ergo gaudium dicit caritatis fruitionem, ſed pax, caritatis perfectionem: (*b*) & per hæc homo interius perficitur quantum ad bona. Circa mala etiam perficit Spiritus ſanctus, & ordinat: & primo contra malum quod perturbat pacem, quæ perturbatur per adverſa; ſed ad hoc perficit Spiritus ſanctus per patientiam, quæ facit adverſa patienter tolerare; & ideo dicit, *Patientia*. Luc. XXI. 19. „In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. “ Iac. I. 4. „Patientia opus perfectum habet. “ Secundo contra malum impediens gaudium, eſt dilatio rei ama-

(a) *Al.* aut perficit, (b) *Al.* per quæ.

amatæ, ad quod ſpiritus opponit longanimitatem, quæ expectatione non frangitur; & quantum ad hoc dicit, *Longanimitas*. Habac. II. 3. „ Si moram fecerit, expecta eum: quia veniens veniet, & non tardabit. " II. Corinth. VI. 6. „ In longanimitate. " Et ideo dicit Dominus Matth. X. 22. „ Qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit. "

Conſequenter cum dicit, *Bonitas &c.* ponit fructus ſpiritus qui perficiunt quantum ad exteriora. Hominis autem exteriora ſunt vel id quod eſt iuxta ipſum, vel id quod eſt ſupra ipſum, vel id quod eſt infra ipſum. Iuxta ipſum eſt proximus, ſupra ipſum Deus, infra ipſum natura ſenſitiva, & corpus. Sic ergo quantum ad proximum perficit primo quidem in corde per rectam & bonam voluntatem; & quantum ad hoc dicit, *Bonitas*, ideſt rectitudo, & dulcedo animi. Si enim homo omnes alias potentias bonas habeat, non poteſt dici bonus homo niſi habeat bonam voluntatem, ſecundum quam omnibus aliis bene utitur. Cuius ratio eſt, quia bonum dicit aliquod perfectum. Eſt autem duplex perfectio. Prima ſcilicet quæ eſt ipſum eſſe rei; ſecunda vero eſt eius operatio, & hæc eſt maior quam prima. Illud ergo dicitur ſimpliciter perfectum quod pertingit ad perfectam ſui operationem, quæ eſt ſecunda eius perfectio. Cum ergo homo per voluntatem (*a*) excurrat in actum cuiuslibet potentiæ, voluntas recta facit bonum uſum omnium potentiarum, & per conſequens ipſum hominem bonum. Et de hoc fructu dicitur Epheſ. V. 9. „ Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate. " Secundo vero in opere, ut ſcilicet ſua communicet proximo; & quantum ad hoc dicit, *Benignitas*, ideſt largitas rerum. II. Corinth. IX. 7. „ Hilarem enim datorem diligit Deus. " Benignitas enim dicitur quaſi bona igneitas, quæ facit hominem fluere ad ſubveniendum neceſſitatibus aliorum. Sap. I. 6. „ Benignus eſt enim ſpiritus ſapientiæ: " Coloſſ. III. 12. „ Induite vos ergo, ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam. " (*b*) Item perficiunt etiam quantum ad mala ab aliis illata, ut manſuete ferat, ac ſuſtineat proximi moleſtias; & quantum ad hoc dicit, *Manſuetudo*. Matth. XI. 29. „ Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde. " Prov. III. 29. „ Manſuetis dabit gratiam. " Ad id vero quod eſt ſupra nos, ſcilicet Deus, ordinat ſpiritus per fidem: unde dicit, *Fides*, quæ eſt cognitio quædam inviſibilium cum certitudine. Gen. XV. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. " Hebr. XI. 6. „ Accedentem ad Deum oportet credere quia eſt. " Et ideo Eccli. I. 34. „ Beneplacitum eſt Deo fides, & manſuetudo; & adimplebit theſauros illius. " Ad id quod eſt infra nos, ſcilicet corpus, dirigit ſpiritus: & primo quantum ad actus exteriores corporis, quod fit per modeſtiam, quæ ipſis actibus, ſeu dictis modum imponit; & quantum ad hoc dicit, *Modeſtia*: Philip. IV. 5. „ Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. " Secundo vero quantum ad appetitum ſenſitivum interiorem, & quantum ad hoc dicit, *Continentia*, quæ etiam a licitis abſtinet, *& caſtitas*, quæ licitis recte utitur, ſecundum Gloſſam. Vel aliter. Continentia dicitur ex eo quod licet homo impugnetur a pravis concupiſcentiis, tamen per rationis vigorem ſe tenet ne abducatur; & ideo continentiæ nomen ſumptum eſt ab eo quod aliquis in impugnatione tenet ſe. Caſtitas vero dicitur ex eo quod quis nec impugnatur, nec abducitur; & dicitur a caſtigando: nam illud dicimus bene caſtigatum qui in omnibus ordinate ſe habet.

Circa hoc duo dubitantur. Primo quia cum fructus ſpiritus adverſentur operibus carnis, videtur quod Apoſtolus debuerit ponere tot fructus ſpiritus, quot poſuit opera carnis; quod non fecit. Ad quod dicendum eſt, quod ideo non fecit, quia plura ſunt vitia quam virtutes.

Secundo dubitatur: quia fructus ſpiritus hic poſiti non reſpondent operibus carnis. Ad hoc dicendum eſt, quod Apoſtolus non intendit hic tradere artem virtutum, & vitiorum; & ideo non ponit unum contra aliud, ſed aliqua enumerat de iſtis, & aliqua de illis, ſecundum quod expediens videtur præſenti intentioni. Nihilominus tamen ſi diligenter conſideretur, aliqualiter ſibi contra reſpondent. Nam *fornicationi*, quæ eſt amor illicitus, contra reſpondet *caritas*; *immunditia* vero, *impudicitia*, & *luxuria*, quæ ſunt carnales illecebræ, & ex fornicatione proveniunt, contra ponitur *gaudium*, quod eſt ſpiritualis delectatio con-

(a) *Al.* exeat. (b) *Al.* Item ut patienter ſuſtineat proximi moleſtias: *intermedia omiſſa.*

conſequens ex caritate, ut dictum eſt; ei vero quod dicit *veneficia*, *inimicitiæ*, *contentiones*, *æmulationes*, *iræ*, *rixæ*, *diſſenſiones* .... *patientia*, *longanimitas*, & *bonitas*; ei vero quod dicitur *ſectæ*, contra ponitur *fides*; ei vero quod dicitur *invidiæ* .... *benignitas*; ei autem quod dicitur *homicidia* .... *manſuetudo*; ei quod dicitur *ebrietas*, *comeſſationes*, & his ſimilia, contraponitur *modeſtia*, *continentia*, & *caſtitas*.

LECTIO VII.

ADverſus huiuſmodi non eſt lex. Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis, & concupiſcentiis. Si ſpiritu vivimus, ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

ENumeratis operibus carnis, & ſpiritus, hic conſequenter ex utriſque concludit, quod qui ſpiritum ſequuntur, non ſunt ſub lege; & utitur tali probatione. Ille eſt ſub lege qui eſt obnoxius legi, ideſt qui facit contraria legi; ſed illi qui aguntur ſpiritu, non faciunt opera contraria legi: ergo non ſunt ſub lege. Primo ergo oſtendit propoſitum ex parte operum ſpiritus; ſecundo ex parte operum carnis, ibi, *Qui autem ſunt Chriſti*, *carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis*, & *concupiſcentiis*. Dicit ergo: Dico, quod qui aguntur ſpiritu, non faciunt opera contraria legi: quia (*a*) aut faciunt opera ſpiritus; & *adverſus huiuſmodi non eſt lex*, ideſt contra opera ſpiritus, ſed ſpiritus doceat ea (nam ſicut lex exterius docet opera virtutum, ita & ſpiritus interius movet ad illa: Roman. VII. 22. „ Condelector enim legi „ Dei ſecundum interiorem hominem: “) aut faciunt opera carnis, & hæc in his qui ſpiritu Dei aguntur, non ſunt contratria legi: unde dicit: *Qui autem ſunt Chriſti*, ideſt qui ſpiritum Dei habent: (*b*) nam „ qui ſpiritum Dei non habet, hic non eſt „ eius: “ Roman. VIII. 9. Illi ergo ſpiritu Dei aguntur, qui ſunt Chriſti: iſti, inquam, *carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis*, & *concupiſcentiis*. Non autem dicit: Vitia, & concupiſcentias vitant: quia bonus medicus tunc bene curat quando adhibet remedia contra cauſam morbi. Caro autem eſt radix vitiorum. Si ergo volumus vitare vitia, oportet domare carnem: I. Corinth. IX. 27. „ Caſtigo corpus meum, „ & in ſervitutem redigo. “ (*c*) Caro autem domatur per vigilias, ieiunia, & „ labores: Ecclj. XXXIII. 28. „ Servo ma„ levolo tortura, & compedes: mitte il„ lum in operationem, ne vacet. “ Ad hæc autem opera moventur ex devotione, quam habent ad Chriſtum crucifixum: ideo ſignanter dicit, *Crucifixerunt*; ideſt, Chriſto crucifixo ſe conformaverunt, affligendo carnem ſuam &c. Roman. VI. 6. „ Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, „ ut deſtruatur corpus peccati. “ Supra II. 19. *Ut Deo vivam*, *in Chriſto confixus ſum cruci*. Quia vero non crucifigunt carnem, deſtruendo naturam: quia „ nemo „ carnem ſuam odio habuit, “ ut dicitur Epheſ. V. 29. ſed quantum ad ea quæ contrariantur legi: ideo dicit: *Cum vitiis*, ideſt cum peccatis, & *concupiſcentiis*, ideſt paſſionibus, quibus anima inclinatur ad peccandum: non enim bene crucifigit carnem qui etiam paſſionibus locum non auffert. Aliter cum ratio non ſemper invigilet ad peccata vitandum, ut oportet, poſſet quandoque cadere. Eccli. XVIII. 30. „ Poſt concupiſcentias tuas non eas, & a „ voluntate tua avertere. “ Rom. XIII. 14. „ Carnis curam ne feceritis in deſide„ riis. “

Conſequenter cum dicit, *Si ſpiritu vivimus*, *ſpiritu & ambulemus*, ponit tertium beneficium Spiritus ſancti, quod confert vitam: & primo ponit beneficium Spiritus Dei; ſecundo excludit vitia ſpiritus mundi, ibi, *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*. Dicit ergo, connumerans ſe eis quibus ſcribit: Dico, quod debemus ambulare per ſpiritum, quia & per ipſum vivimus, & non per carnem. Rom. VIII. 12. „ Debi„ tores ſumus, non carni, ut ſecundum „ carnem vivamus. “ Si ergo ſpiritu vivimus, debemus in omnibus ab ipſo agi. Sicut enim in vita corporali corpus non movetur niſi per animam, per quam vivit; ita in vita ſpirituali omnis motus noſter debet eſſe a Spiritu ſancto. Ioan. VI. 64. „ Spi-

(a) *Al. deeſt* aut. (b) *Al. omittitur* nam. (c) *Al.* Quia vero caro.

„ Spiritus eſt qui vivificat . “ Act. xvii. 28. „ In ipſo vivimus , movemur , & ſumus . “

Et ne ea quæ dicta ſunt de ſpiritu , intelligantur de ſpiritu mundi , de quo dicitur I. Corinth. ii. 12. „ Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus : “ ideo hoc conſequenter removet Apoſtolus, dicens : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi* . Ubi tria excludit propria ſpiritus mundi , ſcilicet inanem gloriam, iracundiam , & invidiam ; quibus tribus convenienter aptari poteſt nomen ſpiritus : ſignificat enim ſpiritus quamdam inflationem : unde ſecundum hoc , illi dicuntur magni ſpiritus qui ſunt inflati per inanem gloriam . Eſa. xxv. 4. „ Spiritus robuſtorum , quaſi turbo impellens parietem . “ Et quantum ad hoc dicit : *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi* , i deſt gloriæ ſæcularis . Cum enim vanum ſit quod nec ſolide firmatur , nec veritate fulcitur, nec utilitate amatur ; ideo gloria huius mundi vana eſt, quia caduca , & non ſolida : Eſa. xl. 6. „ Omnis caro fenum , & omnis gloria eius quaſi flos agri : “ & quia falſæ : I. Mach. ii. 62. „ Gloria hominis peccatoris , ſtercus , & vermis eſt : “ ſed vera gloria eſt in propriis bonis hominis, quæ ſunt bona ſpiritualia ; & hanc habent ſancti : II. Corinth. i. 12. „ Gloria noſtra hæc eſt , teſtimonium conſcientiæ noſtræ : “ & quia inutilis, & infructuoſa : nam quantumcumque gloriam habeat quis ex teſti onio ſæcularium , non poteſt propter hoc conſequi finem ſuum , quem conſequitur teſtimonio Dei . I. Corinth. i. 31. „ Qui gloriatur , in Domino glorietur . “ Non autem dicit : Non habeatis inanem gloriam ; ſed *non efficiamini cupidi* , quia gloria ſequitur aliquando fugientes eam : & ſi eam oportet recipi , non tamen ametur . Item ſignificat quamdam impetuoſitatem . Proverb. xxvii. 4. „ Impetum concitati ſpiritus ferre quis poterit ? “ & ſignificat iracundiam : & quantum ad hoc dicit , *Invicem provocantes* , ſcilicet ad contentionem , vel litem , vel alia illicita . Rom. xiii. 13. „ Non in contentione , & æmulatione . “ Item eſt ſpiritus triſtitiæ, de quo dicitur Proverb. xvii. 22. „ Spiritus triſtis exſiccat oſſa : “ & quantum ad hoc dicit , *Invicem invidentes* . Proverb. xiv. 30. „ Putredo oſſium , invidia . “ Cuius ratio eſt , quia ipſa ſola creſcit ex bono .

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

FRatres , & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto , vos , qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum , ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate , & ſic adimplebitis legem Chriſti . Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe , cum nihil ſit , ipſe ſe ſeducit . Opus autem ſuum probet unuſquiſque , & ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit , & non in altero . Unuſquiſque enim onus ſuum portabit .

POſtquam Apoſtolus reduxit Galatas ad ſtatum veritatis quantum ad res divinas , hic conſequenter reducit eos quantum ad res humanas , inſtruens eos qualiter ſe habeant ad homines : & primo qualiter ſe habeant ad rectos ; ſecundo quomodo ad perverſos , ibi , *Videte qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu* . Circa primum tria facit . Primo docet qualiter ſuperiores ſe habeant ad inferiores ; ſecundo qualiter æquales ad coæquales , ibi , *Alter alterius onera portate* ; tertio qualiter inferiores ad ſuperiores , ibi , *Communicet autem is qui catechizatur verbo , ei qui ſe catechizat in omnibus bonis* . Circa primum duo facit . Primo ponit admonitionem ; ſecundo aſſignat admonitionis rationem, ibi , *Conſiderans teipſum , ne & tu tenteris* . Quia ergo de peccatis multa dixerat , ne aliquos a peccato immunis in peccatores deſæviret , ideo admonitionem de manſuetudine , & miſericordia eis proponit , dicens : *Fratres , & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto , vos , qui ſpirituales eſtis , huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis* .

tis. Ubi tria ponit, quæ faciunt admonitionem. Primum eſt ſubreptio. Nam quando aliqui ex malitia peccant, minus digni ſunt venia: Iob XXXIV. 27. „Qui quaſi de „ induſtria receſſerunt ab eo, & omnes „ vias eius intelligere noluerunt. " Sed quando aliquis præoccupatur tentationibus, & inducitur ad peccandum, facilius debet ei venia concedi; & ideo dicit: *Et ſi præoccupatus fuerit in aliquo delicto*, ideſt improvidenter, (*a*) & ex ſubreptione lapſus, ut nequeat vitare. Secundum eſt peccatorum paucitas. Nam aliqui ex conſuetudine peccant: Oſeæ IV. 2. „Maledictum, & „ mendacium, & homicidium, & furtum, „ & adulterium inundaverunt, & ſanguis „ ſanguinem tetigit: " & contra tales ſeverius eſt agendum. Et hoc excluditur, cum dicit, *In aliquo*, quaſi non uſu quotidiano peccans. Tertium eſt peccatorum qualitas. Nam quædam peccata conſiſtunt in tranſgreſſione, quædam vero in omiſſione. Graviora autem ſunt prima ſecundis: quia illa opponuntur præceptis negativis, quæ obligant ſemper, & ad ſemper; hæc vero opponuntur præceptis affirmativis, quæ cum non obligent ad ſemper, non poteſt ſciri determinate quando obligant: unde dicitur in Pſalm. XVII. 13. „Delicta „ quis intelligit? " Et quantum ad hoc dicit, *Delicto*. Vel, ſecundum Gloſſam, delictum eſt peccatum ex ignorantia.

His ergo præmiſſis, ad miſericordiam eos qui corrigunt, monet; & hi ſunt ſpirituales, ad quos pertinet correctio: unde dicit: *Vos, qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite*. I. Corinth. II. 15. „Spiritualis iu„ dicat omnia, & ipſe a nemine iudica„ tur. " Et huius ratio eſt, quia rectum iudicium habet de omnibus qui circa unumquodque recte diſpoſitus eſt; ſicut qui ſanum guſtum habet, recte iudicat de ſapore: ſolus autem ſpiritualis bene diſpoſitus eſt circa agenda; & ideo ipſe ſolus de eis bene iudicat. Sed quia nomen ſpiritus rigorem quemdam, & impulſum deſignat, ſecundum illud Eſai. XXV. 4. „Spiritus ro„ buſtorum quaſi turbo impellens parie„ tem; " (*b*) non eſt credendum quod viri ſpirituales ſint nimis rigidi in corrigendo. Nam hoc ſpiritus huius mundi facit; ſed Spiritus ſanctus ſuavitatem quamdam, & dulcorem efficit in homine. Sap. XII. 1. „O quam bonus, & ſuavis eſt ſpiritus „ tuus, Domine, in omnibus! " Et ideo dicit, *In ſpiritu lenitatis*. Pſalm. CXL. 5. „Cor„ ripiet me iuſtus in miſericordia, & in„ crepabit me: " contra quod dicitur de quibuſdam Ezech. XXXIV. 4. „Cum auſteri„ tate imperabatis eis, & cum potentia. " Dicit autem, *Inſtruite*, & (*c*) non corrigite: quia loquitur de præoccupatis (*d*) delinquentibus, qui indigent inſtructione. Vel quia omnis peccans eſt ignorans. Proverb. XIV. 22. „Errant qui operantur ma„ lum. "

Rationem autem admonitionis ſubdit, dicens: *Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris*; quaſi dicat: Ita fiat ut dixi, quia tu fragilis es. Nam quamdiu in hac vita mortali ſumus, proni ſumus ad peccandum. Nihil autem ita frangit hominis ſeveritatem in corrigendo, quam timor proprii caſus. Eccli. XXXI. 18. „Intellige quæ ſunt „ proximi tui ex teipſo. "

Qualiter autem ſe habeant ad æquales, oſtendit dicens: *Alter alterius onera portate*: & primo proponit admonitionem; ſecundo aſſignat eius rationem, ibi, *Et ſic adimplebitis legem Chriſti*; tertio excludit admonitionis impedimentum, ibi, *Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit*. Admonet autem ad mutuam ſupportationem, dicens: *Alter alterius onera portate*: & hoc tripliciter. Uno modo defectum alterius corporalem, ſeu ſpiritualem patienter tolerando: Rom. XV. 1. „De„ bemus autem nos firmiores imbecillitates „ infirmorum ſuſtinere. " Alio modo neceſſitati mutuæ ſubveniendo: Rom. XII. 13. „Neceſſitatibus ſanctorum communi„ cantes. " Tertio modo pro pœna ſibi debita ſatisfaciendo orationibus, & bonis operibus: Proverb. XVIII. 19. „Frater qui „ iuvatur a fratre, quaſi civitas firma. "

Ratio autem admonitionis eſt adimpletio legis Chriſti, quæ ſimiliter eſt caritas: Rom. XIII. 10. „Plenitudo legis eſt di„ lectio. " Unde dicit: *Et ſic adimplebitis legem Chriſti*, ideſt caritatem. Dicitur autem caritas ſpecialiter lex Chriſti triplici ratione. Primo quia per hoc diſtinguitur lex nova a lege veteri: nam illa eſt timoris, hæc vero amoris: unde Auguſtinus dicit: „Parva differentia eſt veteris legis, „ & novæ, timor, & amor. " Secundo quia per caritatem ſpecialiter Chriſtus legem ſuam promulgavit: Ioan. XIII. 35. „In

(a) *Al. omittitur* & ex ſubreptione. (b) *Al.* non tamen. (c) *deeſt* non. (d) *Al.* & delinquentibus.

„ In hoc cognoſcent omnes quia mei eſtis „ diſcipuli, ſi dilectionem habueritis ad invicem: “ & iterum ibid. 34. „ Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos. “ Tertio quia ipſam implevit Chriſtus, & exemplum eam implendi nobis reliquit: nam ipſe ex caritate peccata noſtra tulit: Eſa. lııı. 4. „ Vere languores noſtros ipſe tulit. “ I. Petr. ıı. 24. „ Qui peccata noſtra pertulit in „ corpore ſuo ſuper lignum, ut peccatis „ mortui, iuſtitiæ vivamus. “ Eſa. xl. 11. „ Fetas ipſe portabit. “ Sic ergo debemus alter alterius onera portare ex caritate, ut ſic impleamus legem Chriſti.

Impedimentum autem implendæ admonitionis prædictæ, eſt ſuperbia. Ideo hoc excludens, dicit: *Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit*: & primo vituperat ipſam ſuperbiam; ſecundo oſtendit modum vitandi eam, ibi, *Opus autem ſuum probet unuſquiſque*; tertio vitandi rationem aſſignat, ibi, *Unuſquiſque enim onus ſuum portabit*. Dicit ergo: Facite ut dixi. Sed contingit aliquem onus alterius non portare, quia præfert ſe aliis: unde dicebat ille Luc. xvııı. ıı. „ Non ſum „ ſicut ceteri hominum, raptores, iniuſti, „ adulteri. “ Et ideo dicit: *Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe*; ideſt, in mente ſua ſuperbe iudicat ſe magnum eſſe in comparatione peccantis; *cum nihil ſit* ex ſe, quia quidquid ſumus, hoc eſt ex gratia Dei, ſecundum illud Apoſtoli I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei ſum id quod ſum: “ qui, inquam, tale aliquid facit, *ipſe ſe ſeducit*; ideſt, a veritate ſe dividit. Eſa. xl. 17. „ Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt „ coram eo. “ Luc. xvıı. 10. (*a*) „ Cum „ feceritis omnia quæ præcepta ſunt vo„ bis, dicite: Servi inutiles ſumus: quod „ debuimus facere, fecimus. “

Remedium autem vitandi, eſt propriorum defectuum conſideratio: nam ex hoc quod aliquis alienos, & non ſuos defectus conſiderat, videtur ſibi aliquid eſſe in comparatione ad alios, in quibus defectus intuetur; & ſuos non conſiderans, ſuperbit. Et ideo dicit: *Opus autem*, ſcilicet interius, & exterius, *ſuum*, ideſt proprium, *probet*, ideſt diligenter examinet, *unuſquiſque*. I. Corinth. ıı. 28. „ Probet ſeipſum homo. “ *Et ſic in ſeipſo*, ideſt in propria conſcientia, *gloriam habebit*; ideſt, gloriabitur, & gaudebit: II. Corinth. ı. 12. „ Gloria noſtra hæc „ eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ: “ *& non in altero*, ideſt non in laude alterius. Vel ſic. *In ſemetipſo*, ideſt per ea quæ ſui ipſius ſunt, *gloriam habebit*, ideſt gloriabitur in conſideratione ſui, *& non in altero*, ideſt non conſideratione alterius. II. Corinth. xıı. 9. „ Libenter gloriabor in in„ firmitatibus meis, ut inhabitet in me „ virtus Chriſti. “ Vel *in ſemetipſo*, ideſt in Deo qui in eo habitat, *gloriabitur*, ideſt eius erit gloria, *& non in altero*, quam in Deo. II. Corinth. x. 17. „ Qui gloriatur, in Do„ mino glorietur. “

Ratio vitandi ſuperbiam eſt præmium, vel pœna unicuique pro merito, vel demerito reddenda: unde dicit: *Unuſquiſque enim onus ſuum portabit*.

Quod videtur contrarium ei quod dixerat: *Alter alterius onera portate*. Sed ſciendum eſt, quod ibi loquitur de onere ſuſtinendæ infirmitatis, quod debemus mutuo portare; hic loquitur de onere reddendæ rationis, quod quilibet pro ſe portabit, ſive ſit onus præmii, ſive pœnæ. Nam onus aliquando quidem pondus pœnæ, aliquando præmii ſignificat. II. Corinth. ıv. 17. „ Æ„ ternum gloriæ pondus operatur in no„ bis. “ Eſa. ııı. 10. „ Dicite iuſto, quo„ niam bene, quoniam fructum adinventio„ num ſuarum comedet. Væ impio in ma„ lum: retributio enim manuum eius fiet „ ei. “ Si autem dicantur aliqui rationem reddere pro aliis, puta prælati pro ſubditis, ſecundum illud Ezech. ııı. 20., San„ guinem eius de manu tua requiram: “ & Hebr. ult. 17. „ Obedite præpoſitis ve„ ſtris .... ipſi enim pervigilant quaſi ra„ tionem redditurі pro animabus veſtris: “ non eſt contrarium dicto Apoſtoli: quia non puniuntur pro peccatis ſubditorum, ſed pro propriis quæ in cuſtodia ſubditorum commiſerunt.

Eſt ergo vitanda ſuperbia, & peccatum: quia unuſquiſque onus ſuum, ideſt menſuram gratiæ ſuæ, offeret Deo in die iudicii, tamquam manipulos bonorum operum: Pſalm. cxxv. 6. „ Venientes autem venient „ cum exultatione, portantes manipulos „ ſuos: “ & hoc quantum ad bonos. Vel *onus ſuum portabit*, ideſt pœnam pro proprio peccato.

(a) *Al.* Cum omnia bene feceritis, dicite &c.

LE-

LECTIO II.

COmmunicet autem is qui catechizatur verbo , ei qui ſe catechizat in omnibus bonis . Nolite errare : Deus non irridetur . Quæ enim ſeminaverit homo , hæc & metet. Quoniam qui ſeminat in carne ſua , de carne & metet corruptionem; qui autem ſeminat in ſpiritu , de ſpiritu metet vitam æternam . Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes , maxime autem ad domeſticos fidei.

POſtquam Apoſtolus oſtendit qualiter ſuperiores ſe habeant ad inferiores , & (a) æquales æqualibus , hic conſequenter oſtendit qualiter inferiores ſe habeant ad ſuperiores, dicens, inferiores debere ſuperioribus miniſtrare , & obſequi : & circa hoc tria facit. Primo monet ut miniſtrent prompte ; ſecundo ut miniſtrent perſeveranter, ibi, *Bonum autem facientes, non deficiamus*; tertio ut miniſtrent communiter, ibi, *Ergo dum tempus habemus , operemur bonum ad omnes* . Circa primum duo facit . Primo ponit monitionem miniſterii; ſecundo excuſationem excludit, ibi, *Nolite errare: Deus non irridetur*. Dicit ergo: Dictum eſt ſupra , quomodo ſuperiores ſe debeant habere ad inferiores, ſcilicet leniter corripiendo , & inſtruendo ; nunc autem reſtat videre qualiter inferior ſuperiori obſequatur : & ideo dicit : *Communicet autem is qui catechizatur* , ideſt docetur verbo Dei, *ei qui ſe catechizat*, ideſt qui eum docet: communicet , inquam , *in omnibus bonis*.

Sed notandum eſt , quod diſcipulus poteſt dupliciter communicare ſe docenti . Primo ut accipiat bona doctoris; & ſic dicitur: *Communicet is qui catechizatur*; ideſt, commune ſibi faciat quod eſt docentis , eum imitando. I. Corinth. XI. 1. „ Imitatores mei eſtote , ſicut & ego Chriſti . “ Sed quia contingit doctores aliquando minus bona facere, ideo non ſunt in hoc imitandi ; & ideo ſubdit, *In omnibus bonis* . Matth. XXIII. 3. Quæcumque dixerint vobis, ſervate, & facite; ſecundum opera „ eorum nolite facere. “ Secundo ut communicet bona ſua docenti. Hoc enim a Domino præcipitur I. Corinth. XIV. 9. ubi dicitur: „Qui Evangelio ſerviunt, de Evangelio vivant. “ Unde Matth. X. 10. „Dignus eſt operarius cibo ſuo. “ & Luc. X. 7. „ Dignus eſt operarius mercede ſua : “ & Apoſtolus dicit I. Corinth. IX. 11. „ Si vobis ſpiritualia ſeminamus, magnum eſt, „ ſi nos carnalia veſtra metamus ? “ Et ideo hic dicit: *Communicet autem is qui catechizatur verbo , ei qui ſe catechizat* , ideſt (b) doctus doctori , *in omnibus bonis* quæ habet: nam etiam temporalia , bona quædam dicuntur. Eſa. I. 19. „ Si volueritis , „ & audieritis me , bona terræ comedetis . “ Matth. VII. 11. „ Si vos cum „ ſitis mali, noſtis bona data dare filiis veſtris ; quanto magis Pater veſter qui in „ cælis eſt , dabit bona petentibus ſe ? “ Dicit autem , *In omnibus* , quia non ſolum communicare debet indigenti , ſed (c) & ſcientiam , & conſilium, & potentiam , & quidquid (d) habet, generaliter debet proximo communicare. I. Petr. IV. X. „Unuſquiſque ſicut accepit gratiam , in alterutrum illam adminiſtrantes . “ De iſta communicatione dicitur Roman. XII. 13. „ Neceſſitatibus ſanctorum communicantes.“ Eccli. XIV. 15. „ In diviſione ſortis da , & „ accipe.

Conſequenter cum dicit , *Nolite errare : Deus non irridetur* , excuſationem excludit: & primo excludit eam; ſecundo rationem excluſionis aſſignat , ibi , *Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet*. Dicit ergo: *Nolite errare: Deus non irridetur* : quod quidem dupliciter intelligi poteſt , ſecundum duas præmiſſas expoſitiones . Secundum primam quidem ſic . Tu dicis , quod debemus imitari doctores etiam in bonis; ſed non poſſum eos imitari niſi in his quæ faciunt ; nihil autem video in ipſis niſi malum: ergo debeo eos imitari in malo. Sed hoc excludit, dicens: *Nolite errare: Deus non irridetur* (e); quaſi dicat: Error eſt hoc dicere : nam mala prælatórum non excuſant nos: non enim ſunt ſubditis in exemplum, niſi in his quibus imitantur Chriſtum , qui eſt paſtor abſque peccato: unde & ſignanter

(a) *Al. deeſt* æquales. (b) *Al.* doctor. (c) *Al.* & ſententiam. (d) *Al.* ligat. (e) *Al. omittitur* quaſi dicat.

ter dicit, Ioan. x. 11. „ Ego ſum paſtor „ bonus : “ & Apoſtolus I. Corinth. iv. & xi. 1. dicit: „Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti ; “ quaſi dicat : In his me imitamini in quibus ego imitor Chriſtum. Et ſi per mala prælatorum excuſatis vos apud homines, tamen *Deus non irridetur*, ideſt non poteſt falli. Iob xiii. 9. „ Aut decipietur ut homo fraudulentiis veſtris? “ Unde dicitur Proverb. iii. 34. „ Deluſores ipſe deludet. “ Secundum autem ſecundam expoſitionem ſic introducitur. Poſſent enim dicere : Pauperes ſumus, nihil habemus quod communicare poſſimus. Sed hoc excludit, dicens : *Nolite errare* ; ideſt, nemo excuſatum vane ſe exiſtimet, paupertatem prætendendo : *Deus non irridetur* ; ideſt, non poteſt falli : ſcit enim corda noſtra, & non ignorat facultates. Excuſatio veriſimilis hominem poteſt (*a*) fallere, & placare ; Deum non poteſt fallere.

Rationem autem huius aſſignat, dicens: *Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet* : & primo in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem*. Dicit ergo ſecundum primam expoſitionem : Vere erratis, hoc credentes : quia Deus reddet ſingulis pro meritis propriis : nam *quæ ſeminaverit homo, hæc & metet*; ideſt, ſecundum opera ſua, bona vel mala, parva vel magna, præmiabitur, vel punietur. Secundum autem ſecundam expoſitionem, *Quæ ſeminaverit homo*, ideſt ſecundum beneficia ſua parva, vel magna, & quantum ad qualitatem operum, & quantum ad quantitatem beneficiorum, præmiabitur : II. Corinth. ix. 6. „ Qui parce ſeminat, parce „ & metet ; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. “ Rationem autem ſpecialiter aſſignat, dicens: *Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem*. Quæ quidem ratio habet duas partes, ſecundum duas ſeminationes carnis, & ſpiritus. Primo ergo agit de ſeminatione carnis : (*b*) ubi primo videndum eſt, quid ſit ſeminare in carne ; ſecundo quid eſt de carne metere corruptionem. Seminare quidem in carne, eſt operari pro corpore, vel pro carne ; ſicut ſi dicam : Ego multum expendi in iſto homine; ideſt, multa feci pro eo. Ille ergo in carne ſeminat qui ea quæ facit, etiam ſi quæ bona videantur, facit in fomentum, & utilitatem carnis. De carne autem metere corruptionem, (*c*) dicit, & infert : quia ſemen fructificat ut plurimum ſecundum conditionem terræ : unde videmus quod in aliquibus terris ſemen frumenti degenerat in ſiliginem, vel in aliquod aliud. Conditio autem carnis eſt ut ſit corruptibilis ; & ideo *qui in carne ſeminat*, ideſt ſtudium ſuum ponit, & opera, oportet quod ipſa (*d*) opera corrumpantur, & pereant. Eccli. xiv. 20. „ Omne opus corruptibile, in fine perdetur. “ Rom. viii. 13. „ Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini. “ Secundo agit de ſeminatione ſpiritus, dicens: *Qui autem ſeminat in ſpiritu*, ideſt ordinat ſtudium ſuum ad ſervitutem ſpiritus, ex fide, & caritate ſerviendo iuſtitiæ, *metet* quidem de ſpiritu ſecundum conditionem eius. Conditio autem ſpiritus eſt quod ſit actor vitæ : Ioan. vi. 64. „ Spiritus eſt qui vivificat : “ non autem cuiuſcumque vitæ, ſed vitæ æternæ, cum ſpiritus ſit immortalis ; & ideo *metet de ſpiritu vitam æternam*. Prov. xi. 18. „ Seminanti iuſtitiam merces fidelis : “ quia numquam deſiccatur.

Sed nota, quod cum agit de ſeminatione carnis, dicit, *In carne ſua*, quia caro eſt nobis de natura noſtra; ſed cum loquitur de ſemine ſpiritus, non dicit, ſuo, quia ſpiritus non eſt nobis a nobis, ſed a Deo.

Deinde cum dicit, *Bonum autem facientes non deficiamus*, monet ad miniſterii perſeverantiam : quia non ad horam tantum, ſed ſemper debemus benefacere: quod quidem poteſt referri ad ea quæ dicta ſunt, ſcilicet ad ſuperiores, & ad æquales, & ad inferiores; quaſi dicat : Quicumque ſumus, ſive prælati erga ſubditos, ſive æquales erga æquales, ſive ſubditi erga prælatos, *bonum facientes non deficiamus*, ſcilicet in bene operando : quia non deficiemus in metendo. Eccli. ix. 10. „Quodcumque facere poteſt manus tua, inſtanter „ operare. “ I. Corinth. xv. 58. „ Stabiles „ eſtote, & immobiles. “ Et merito non eſt deficiendum, quia expectamus remunerationem æternam, & indeficientem : unde ſubdit : *Tempore enim ſuo metemus* (*e*) *non deficientes*. Unde dicit Auguſtinus : „ Si homo non impoſuerit finem operi, nec „ Deus imponet remunerationi. “ Matth. xxv.

(a) *Al.* latere. (b) *Al.* Ubi dicendum eſt. (c) *Al. deeſt* dicit, & infert. (d) *Al. deſideratur vox* opera. (e) Al. *indeficientes*.

xxv. 46. „ Ibunt hi in vitam æternam. “ Sed nota quod dicit, *Tempore ſuo*: quia, ſicut agricola, non ſtatim de illo quod ſeminat, fructum colligit, ſed tempore congruo: Iac. ult. 7. „ Agricola expectat glorioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipit temporaneum, & ſerotinum. “ De iſta meſſione dicitur II. Corinth. ix. 6. „ Qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam æternam. “

Deinde cum dicit, *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*, monet ad miniſtrandum communiter, dicens: Quia metemus non deficientes, *ergo dum tempus habemus*, ideſt in hac vita, quæ eſt tempus ſeminandi: Ioan. ix. 4. „ Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt: venit nox, quando nemo poteſt operari: “ Eccli. ix. 10. „ Quodcumque poteſt facere manus tua, inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſcientia, nec ſapientia erunt apud inferos quo tu properas: “ dum, inquam, illud habemus, *operemur bonum*, & hoc *ad omnes*, ſcilicet homines, qui iuncti ſunt nobis in divina ſimilitudine, inquantum omnes ad imaginem Dei facti ſumus.

Sed contra. Eccli. xii. 5. dicitur: „ Da iuſto, & ne recipias peccatorem. “ Non ergo debemus operari bonum ad omnes.

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod in peccatore duo ſunt, natura ſcilicet, & culpa. Natura quidem eſt in eo amanda, & ſuſtentanda, etiam inimici: Matth. v. 4. „ Diligite inimicos veſtros. “ Culpa vero in eo eſt expellenda. Sic ergo dictum eſt: „ Da iuſto, & non recipias peccatorem, “ ut ſcilicet peccatori non ideo benefacias, quia peccator eſt, ſed quia homo. Unde Auguſtinus: „ Non ſis ad iudicandum remiſſus, nec ad ſubveniendum inhumanus. “ Perſequamur ergo in malis propriam iniquitatem, miſereamur in eiſdem communem conditionem.

Sed quia non poſſumus omnibus benefacere, ordinem benefaciendi ſubdit: *Maxime autem ad domeſticos fidei*, (*a*) qui ſcilicet non ſolum natura nobis ſunt ſimiles, ſed etiam ſunt uniti fide, & gratia. Epheſ. ii. 19. „ Non eſtis hoſpites, & advenæ; ſed eſtis cives ſanctorum, & domeſtici Dei. “ Ergo omnibus impendenda eſt miſericordia; ſed præponendi ſunt iuſti, qui ſunt ex fide: quia I. Timoth. v. 8. dicitur: „ Qui ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, fidem negavit, & eſt infideli deterior. “

Sed dubitatur hic, utrum liceat plus unum diligere quam alium. Ad quod ſciendum, quod amor poteſt dici maior, vel minor dupliciter. Uno modo ex obiecto; alio modo ex intenſione actus. Amare enim aliquem, eſt velle ei bonum. Poteſt ergo aliquis alium magis alio diligere, aut quia vult ei maius bonum, quod eſt obiectum dilectionis, aut quia magis vult ei bonum, ideſt ex intenſiori dilectione. Quantum ergo ad primum, omnes æqualiter debemus diligere, quia omnibus debemus velle bonum vitæ æternæ; ſed quantum ad ſecundum, non oportet quod omnes æqualiter diligamus: quia cum intenſio actus ſequatur principium actionis, dilectionis autem principium ſit unio, & ſimilitudo; illos intenſius, & magis debemus diligere qui ſunt nobis magis ſimiles, & uniti.

LECTIO III.

Videte qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi; tantum ut crucis Chriſti perſecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem cuſtodiunt; ſed volunt vos circumcidi, ut in carne veſtra glorientur.

Poſtquam Apoſtolus monuit Galatas qualiter ſe habeant ad homines rectos, & iuſtos, hic docet quomodo ſe habeant ad hæreticos, & perverſos: & primo inſinuat modum ſcribendi monitionem; ſecundo ipſam monitionem ſubiungit, ibi, *Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi*. Circa primum ſciendum eſt, quod conſuetudo erat apud hæreticos depravandi, & falſificandi Scripturas canonicas, nec non & permiſcendi aliqua eorum quæ hæreſim ſapiant: propter hoc

(a) *Al.* qui ſcilicet non ſolum natura, ſed etiam fide, & gratia.

hoc conſuetudo fuit ab Apoſtolo ſervata , quod quando aliqua contra eos ſcribebat , in fine litteræ aliqua ſcriberet , ut depravari non poſſet, & ita innoteſceret eis de eius conſcientia proceſſiſſe ; ſicut I. Corinth. ult. 21. dicit: „ Salutatio mea manu Pau- „ li. “ Totam enim Epiſtolam per alium eo dictante ſcribi faciebat, & poſtea in fine aliquid propria manu addebat . Et ſecundum hunc modum ea quæ ſequuntur ab iſto loco ſcripſit Paulus manu propria: unde dicit: *Videte qualibus litteris ſcripſi vobis manu propria*: ut ſcilicet prædicta firmius teneatis, ut ſcientes a me hanc Epiſtolam miſſam, magis obediatis . Sic ergo prælati debent propria manu ſcribere , ut quod docent verbo , & ſcripto , oſtendant exemplo. Ideo dicitur Eſa. xlix. 16. „ In „ manibus (ideſt operibus) meis deſcripſi „ te. “ Exod. xxxii. dicitur de Moyſe , quod deſcendit portans duas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei.

Monitionem autem ſubiungit , dicens : *Quicumque enim placere volunt in carne , hi cogunt vos circumcidi*: & primo aperit ſeducentium intentionem; ſecundo oſtendit ſuam intentionem eis eſſe contrariam, ibi, *Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti*; tertio ſubdit ſuam admonitionem ad ſubditos , ibi , *Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos* . Circa primum duo facit . Primo aperit ſeducentium malam intentionem; ſecundo probat quod dicit , ibi, (*a*) *Neque enim qui circumciduntur , legem cuſtodiunt* . Circa primum ponit unum factum , & duas intentiones ad invicem ordinatas . Factum autem erat iſtorum qui circumciſionem inducebant , & ex hoc duo intendebant , unum propter aliud: ſcilicet ut placerent inde Iudæis , ex hoc quod carnales obſervantias legis introducebant in Eccleſia Gentium; & hoc eſt quod dicit : *Quicumque volunt placere*, ſcilicet Iudæis infidelibus , *in carne* , ideſt carnalibus obſervantiis , *hi cogunt vos circumcidi* , non coactione abſoluta, ſed quaſi ex conditione, dicentes: „ Quia „ niſi circumcidamini , non poteritis ſalvi fie- „ ri : “ ut habetur Act. xv. 1. Intendebant autem ex hoc ulterius quamdam ſecuritatem habere . Iudæi enim perſequebantur diſcipulos Chriſti propter prædicationem crucis . I. Corinth. 1. 23. „ Nos „ autem prædicamus Chriſtum crucifixum, „ Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus au- „ tem ſtultitiam. “ Et hoc quia per prædicationem crucis evacuabantur legalia . Nam ſi Apoſtoli ſimul cum cruce Chriſti prædicaſſent debere ſervari legalia , nullam perſecutionem Iudæi Apoſtolis intuliſſent . Unde dicebat ſupra v. 11. *Ego autem , fratres , ſi adhuc circumciſionem prædico , quid adhuc perſecutionem patior* ? Ut ergo non haberent perſecutionem a Iudæis, inducebant circumciſionem: & ideo dicit : Et etiam hoc propter hoc *tantum* faciunt , *ut crucis Chriſti perſecutionem non patiantur* , quæ ſcilicet pro cruce Chriſti infertur . Vel hoc etiam faciebant ad vitandam perſecutionem, non ſolum Iudæorum , ſed etiam Gentilium infidelium. Nam Romani Imperatores, Caius Cæſar , & Octavius Auguſtus, promulgaverunt leges , ut Iudæi ubicumque eſſent , proprio ritu , & propriis cæremoniis ſervirent . Et ideo quicumque in Chriſtum credebat, & circumciſus non erat, perſecutionibus tam Gentilium quam Iudæorum fiebat obnoxius. Ut ergo non inquietarentur de fide Chriſti, & in quiete viverent, cogebant eos circumcidi , ſecundum quod habetur in Gloſſa. Sed quia poſſent dicere pſeudo , quod non propter hoc circumciſionem inducunt, ſed zelo legis ſolum ; ideo hoc excludens , probat quod dixit , cum dicit ſic: *Neque enim qui circumciduntur , legem cuſtodiunt* . Conſtat enim quod ſi propter legis zelum aliquos ad legis obſervantias inducerent , mandarent etiam legem in aliis impleri . Sed neque illi qui circumciduntur , neque pſeudo , in aliis , ſcilicet in moralibus, quæ potiora ſunt in lege,& in aliis obſervantiis,legem cuſtodiunt. Ioan. vii. 19. „ Nemo ex vobis facit le- „ gem. “ Non ergo ex zelo legis circumciſionem inducunt. Rom. 11. 19. „ Circum- „ ciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerves. “ *Sed* ideo *volunt vos circumcidi* , *ut in carne veſtra* , ideſt in carnali veſtra circumciſione , *glorientur* apud Iudæos , eo quod tam multos proſelytos faciant . Matth. xxiii. 15. „ Væ vobis , ſcribæ, & phariſæi, qui „ circuitis mare , & aridam , ut faciatis „ unum proſelytum: & cum fuerit factus , „ facitis eum filium gehennæ duplo quam „ vos. “

(a) Al. *Neque enim circumciſionem &c.*

L E-

LECTIO IV.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura.

Poſtquam Apoſtolus expoſuit pravam ſeducentium intentionem, hic inſinuat ſuam: & primo ponit ſuam intentionem; ſecundo oſtendit intentionis huius ſignum, ibi, *Per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*; tertio rationem intentionis aſſignat, ibi, *In Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura*. Dicit ergo: Intentio ſeducentium apparet, quia illi gloriantur in carne; ſed ego aliam gloriam quæro, ſcilicet in cruce: & hoc eſt quod dicit: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Vide, quod ubi mundi Philoſophus erubuit, ibi Apoſtolus theſaurum reperit: quod illi viſum eſt ſtultitia, Apoſtolo factum eſt ſapientia, & gloria, ut dicit Auguſtinus. Unuſquiſque enim in ea re gloriatur per quam reputatur magnus. Sic qui reputat ſe magnum in divitiis, gloriatur in eis; & ſic de aliis. Qui enim in nullo alio ſe magnum reputat niſi in Chriſto, gloriatur in ſolo Chriſto. Talis autem erat Apoſtolus: unde dicebat ſupra II. 20. *Vivo ego, iam non ego; vivit vero in me Chriſtus*. Et ideo non gloriatur niſi in Chriſto, præcipue autem in cruce Chriſti; & hoc, quia in ipſa inveniuntur omnia de quibus homines gloriari ſolent. Nam gloriantur aliqui de magnorum (puta Regum, aut Principum) amicitia; & hoc maxime Apoſtolus invenit in cruce: quia ibi oſtenditur evidens ſignum divinæ amicitiæ. Rom. v. 8. „ Commendat autem ſuam caritatem Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt. “ Nihil enim ſic caritatem ſuam ad nos oſtendit, ſicut mors Chriſti. Unde Gregorius: „ O inæſtimabilis dilectio caritatis! Ut ſervum redimeres, Filium tradidiſti. “ Item gloriantur aliqui de ſcientia: & hanc Apoſtolus excellentiorem invenit in cruce. I. Cor. II. 2. „ Non enim æſtimavi me aliquid ſcire inter vos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. “ Nam in cruce eſt perfectio totius legis, & tota ars bene vivendi. Item gloriantur aliqui de potentia; & hanc Apoſtolus maximam habuit per crucem. I. Cor. I. 18. „ Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt; his autem qui ſalvi fiunt, ideſt nobis, virtus Dei eſt. “ Item gloriantur aliqui de libertate adepta; & hanc Apoſtolus conſecutus eſt per crucem. Rom. VI. 6. „ Vetus noſter homo crucifixus eſt, ut ultra non ſerviamus peccato. “ Item aliqui gloriantur in aſſumptione ad aliquod magnum collegium; ſed per crucem Chriſti (*a*) aſſumimur ad collegium cæleſte. Col. I. 20. „ Pacificans per ſanguinem crucis eius ſive quæ in cælis, ſive quæ in terris ſunt. “ Item quidam gloriantur in triumphali ſigno victoriæ; ſed crux triumphale ſignum eſt victoriæ Chriſti contra dæmones. Col. II. 15. „ Expolians principatus, & poteſtates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in ſemetipſo. “ Sap. XIV. 7. „ Benedictum lignum per quod fit iuſtitia. “

Signum autem ſuæ intentionis ſubdit, dicens: *Per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*. Quia autem hoc quod dicit, *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti*, eſt propoſitio exceptiva includens unam affirmativam, & aliam negativam; ideo duplex ſignum ponit, probans utramque propoſitionem: & primo quidem probat negativam, ſcilicet quod non gloriatur niſi in cruce; & hoc, cum dicit: *Per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*. Illud enim in quo quis gloriatur, non eſt mortuum in corde eius; ſed magis illud, quod contemnit. Pſal. XXX. 13. „ Oblivioni datus ſum tamquam mortuus a corde. “ Manifeſtum eſt autem quod mundus, & omnia quæ in mundo ſunt, mortua erant in corde Pauli. Philipp. III. 8. „ Omnia arbitratus ſum ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam. “ Ergo non gloriatur in mundo, neque in his quæ in mundo ſunt; & hoc eſt quod dicit: Vere in nullo alio glorior niſi in cruce Chriſti, *per quem*, ſcilicet Chriſtum crucifixum, *mihi mundus crucifixus eſt*; ideſt, mortuus eſt in

(a) *Al.* aſſumuntur.

in corde meo, ut nihil in eo cupiam. Secundo probat affirmativam, ſcilicet quod in cruce Chriſti gloriatur, dicens ſe crucifixum mundo. Qui enim gloriatur in aliquo, illud in ſe prætendit, & manifeſtare deſiderat; ſed Apoſtolus nihil in ſe prætendit, nec manifeſtare deſiderat, niſi quod pertinet ad crucem Chriſti; & ideo tantum in ea gloriatur; & hoc eſt quod dicit: *Et ego mundo*, ſcilicet ſum crucifixus; quaſi dicat: Porto inſignia crucis, & ſum reputatus ut mortuus: & ideo ſicut mundus horret crucem Chriſti, ita horret me. Coloſſ. III. 3. „ Mortui enim eſtis, & vi„ ta veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in „ Deo. "

Rationem autem, quare non in alio gloriatur, oſtendit ſubdens: *In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura*. In illo ſiquidem maxime gloriatur quod valet, & adiuvat ad coniungendum Chriſto: hoc enim Apoſtolus deſiderat, ſcilicet cum Chriſto eſſe. Et quia non valet ad hoc ritus Iudaicus, nec Gentilium obſervantia, ſed crux Chriſti ſolum; ideo ſolum in ea gloriatur; & hoc eſt quod dicit: *In Chriſto neque circumciſio aliquid valet*, ideſt ritus Iudaicus, *neque præputium*, ideſt Gentilitatis obſervantia, ideſt ad iuſtificandum, & iungendum Chriſto; *ſed* ad hoc valet *nova creatura*. Quod quidem patet ex his quæ dicta ſunt ſupra v. 6. quaſi eiſdem verbis: *In Chriſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed fides quæ per dilectionem operatur*. Fides ergo caritate formata, eſt nova creatura. Creati namque, & producti ſumus in eſſe naturæ per Adam: ſed illa quidem creatura vetuſta iam erat, & inveterata; & ideo Dominus producens nos, & conſtituens in eſſe gratiæ, fecit quamdam novam creaturam. Iacob. I. 18. „ Ut ſimus initium aliquod „ creaturæ eius. " Et dicitur nova, quia per eam renovamur in vitam novam, & per Spiritum ſanctum: Pſal. CIII. 30. „ Emit„ te ſpiritum tuum, & creabuntur, & re„ novabis faciem terræ: " & per crucem „ Chriſti: II. Corinth. v. „ Si qua eſt in „ Chriſto nova creatura; vetera tranſierunt, „ ecce facta ſunt omnia nova. " Sic ergo per novam creaturam, ſcilicet per fidem Chriſti, & caritatem Dei, quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris, renovamur, & Chriſto coniungimur.

LECTIO V.

ET quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei. De cetero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

APerta intentione ſeducentium, & inſinuata ſua, hic conſequenter Apoſtolus monet eos: & primo ad ſui imitationem; ſecundo ut deſiſtant ab eius moleſtatione, ibi, *De cetero nemo mihi moleſtus ſit*; tertio implorat eis gratiæ auxilium ad prædictorum impletionem. Dicit ergo primo: Intentio mea eſt, ut non niſi in cruce Chriſti glorier; quod & vos debetis facere: quia *quicumque hanc regulam*, quam ego ſcilicet teneo, *ſecuti fuerint*, ſcilicet hanc rectitudinem gloriandi: I. Corinth. x. 13. „ Non in immenſum gloriamur, ſed ſe„ cundum menſuram regulæ, qua menſus eſt „ nobis Deus: " *pax ſuper illos*, ſcilicet gloriantes: quia non niſi in Chriſto gloriantur: pax, inquam, qua quietentur, & perficiantur in bono. Pax enim eſt tranquillitas mentis: Cant. VIII. 10. „ Ex quo „ facta ſum coram illo, quaſi pacem re„ periens: " Coloſſ. III. 15. „ Pax Chriſti „ exultet in cordibus veſtris, in qua & „ vocati eſtis in uno corpore. " *Et miſericordia*, per quam liberentur a peccatis: Thren. III. 22. „ Miſericordiæ Domini, „ quia non ſumus conſumpti: " Sapient. IV. 15. „ Gratia Dei, & miſericordia in „ ſanctos eius, & reſpectus in electos il„ lius: " qui ſcilicet ſunt Iſrael: Roman. II. 28. Non enim qui in manifeſto, Iu„ dæus eſt. " Ille ergo eſt *Iſrael Dei*, qui eſt ſpiritualiter Iſrael coram Deo. Ioan. I. 47. „ Ecce vere Iſraelita, in quo dolus „ non eſt. " Rom. IX. 6. „ Non enim o„ mnes qui ſunt ex Iſrael, hi ſunt Iſrae„ litæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ, o„ mnes filii: ſed in Iſaac vocabitur tibi „ ſemen: ideſt, non qui filii carnis, hi fi„ lii Dei; ſed qui filii ſunt promiſſionis, „ exiſtimantur in ſemine. " Unde & ipſa Gen-

Gentiles facti ſunt Iſrael Dei per mentis rectitudinem: Iſrael (*a*) enim rectiſſimus interpretatur: Geneſ. XXXII. 28. „ Iſrael „ erit nomen tuum.“

Conſequenter cum dicit, *De cetero nemo mihi moleſtus ſit*, monet ut deſiſtant a ſui moleſtatione: & primo ponit admonitionem; ſecundo rationem eius aſſignat, ibi, *Ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*. Dicit ergo: *De cetero nemo mihi moleſtus ſit*: quod poteſt dupliciter exponi. Uno modo ut *de cetero* accipiatur in vi unius dictionis; ut ſit ſenſus: *De cetero*, ideſt amodo. Alio modo ut accipiatur in vi duarum dictionum, ut ſit ſenſus: De reſiduo *nemo mihi moleſtus ſit*; quaſi dicat: Ego gloriabor tantum in cruce: de omnibus aliis *nemo mihi moleſtus ſit*, quia ego de nullo curo. Sed prima melior eſt. Quod autem dicit, *Nemo mihi moleſtus ſit*, poteſt referri ad pſeudo, qui moleſti erant Apoſtolo, movendo quæſtiones, & murmurando de obſervantiis legalibus. Pſal. XXXIV. 13. „ Ego autem, dum mihi moleſti eſ„ ſent, induebar cilicio. “ Vel poteſt referri ad auditores non recte ſentientes, ut dicatur: *Nemo mihi moleſtus ſit*; ideſt, nullus auditor exhibeat ſe (*b*) mihi talem, ut rurſum in eo neceſſitatem habeam laborandi, ſcilicet aliter ſentiendo quam doceam.

Rationem autem horum aſſignat dicens: *Ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*. Stigmata enim proprie ſunt quædam notæ impreſſæ alicui cum ferro candenti; ſicut cum ſervus ab aliquo domino ſignatur in facie, ut nullus eum ſibi vendicet; ſed quiete dimittat domino ſuo, cuius ſtigmata portat. Hoc etiam modo Apoſtolus dicit ſe ſtigmata Domini portare, quaſi inſignitus ſit ut ſervus Chriſti: & hoc, quia portabat inſignia paſſionis Chriſti, patiens pro eo multas tribulationes in corpore ſuo, ſecundum illud I. Petr. II. 21. „ Chriſtus „ paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens „ exemplum, ut ſequamini veſtigia eius.“ II. Corinth. IV. 10. „ Semper mortificatio„ nem Domini Ieſu in corpore noſtro cir„ cumferentes, ut & vita Ieſu manifeſte„ tur in corporibus noſtris. “ Et ſecundum hoc, dupliciter poteſt continuari ad præmiſſa. Uno modo, ut dictum eſt. *Nemo mihi moleſtus ſit*: nam ego porto inſignia Domini noſtri Ieſu Chriſti in corpore meo; & ſic nullus ſuper me ius habet niſi Chriſtus. Alio modo. *Nemo mihi moleſtus ſit*, quia ego habeo multos alios conflictus, & ſtigmata, quæ in perſecutionibus quas patior, me moleſtant; & grave eſt addere afflictionem afflicto. Unde conqueritur Iob XVI. 15. „ Conſcidit me vulnere ſu„ per vulnus. “ Sed prima melior eſt.

Implorat autem auxilium gratiæ Dei, dicens: *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti*, per quam prædicta implere poſſitis, ſit *cum ſpiritu veſtro*, ideſt cum ratione veſtra, ut veritatem intelligatis: vel *cum ſpiritu veſtro*, quo ſcilicet debetis legem obſervare, & non carnaliter. Rom. VIII. 15. „ Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis „ iterum in timore; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. “

(a) *Al. deeſt* enim. (b) *Al. omittitur* mihi.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Ego confirmavi columnas eius. Pſalm. LXXIV. 4.

Sicut dicit Sapiens , non minor eſt virtus , quam quærere , parta tueri . Ideo non immerito commendatur Apoſtolus : quia & ſi Epheſios in fide non fundavit , tamen fundatos in fide confirmavit , ut ipſe loquens de Eccleſia Epheſiorum vere poſſit dicere : *Ego confirmavi columnas eius* : ego videlicet , Iſraelita natione , Chriſtianus religione , Apoſtolus dignitate . Iſraelita , dico , natione : „ nam & ego Iſraelita ſum, ex ſemine Abrahæ „ de tribu Beniamin : “ Rom. XI. 1. Item Chriſtianus religione : Galat. II. 19. „ Ego „ enim per legem mortuus ſuum legi , ut Deo vivam : Chriſto confixus ſum cruci : „ vivo ego , iam non ego; vivit vero in me Chriſtus : quod autem nunc vivo in car- „ ne , in fide vivo Filii Dei . “ Item Apoſtolus dignitate : I. Corinth. XV. 9. „ Ego „ ſum minimus Apoſtolorum. “ De his tribus II. Corinth. XI. 22. „ Iſraelitæ ſunt , & „ ego; ſemen Abrahæ ſunt , & ego ; miniſtri Chriſti ſunt , & ego; ut minus ſapiens „ dico , plus ego . “ Talis debet eſſe prædicator ſapientiæ ſalutaris , ſcilicet Iſraelita quo ad contemplationem Dei , Chriſtianus quo ad religionem fidei , Apoſtolus quo ad auctoritatem officii . *Ego* ergo Iudæus (*a*) per originem, quærens Deum per fidem , Apoſtolus Dei per imitationem , *confirmavi columnas eius* . Confirmavi ne a fide vacillarent , ſicut artifex confirmat ædificium ne cadat . Unde dictum eſt Petro Luc. XXII. 32. „ Et tu aliquando converſus confirma fratres tuos: “ quod fecit Paulus : unde ei competit illud Iob IV. 4. „ Vacillantes confirmaverunt ſermones tui . “ (*b*) Confirmavi item , ne pſeudo timerent , ſicut Epiſcopus confirmat puerum ad robur contra puſillanimitatem : unde dictum eſt de David in Pſalm. LXXXVIII. 21. „ Inveni David „ ſervum meum , oleo ſancto meo unxi eum : manus enim mea auxiliabitur ei , & „ brachium meum confortabit eum: nihil proficiet inimicus in eo , & filius iniquita- „ tis non apponet nocere ei . “ Pſalm. XXXII. 6. „ Verbo Domini (per Paulum ſcripto) „ cæli (ideſt Epheſii) firmati ſunt , & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum: “ ſcilicet ne

(a) *Al.* per ſcripturam. (b) *Al. deeſt* Confirmavi Item.

ne præmium gloriæ amitterent, ſicut prælatus, vel princeps confirmat donum, ne poſtea auferatur. Pſalm. xl. 13. „ Me autem propter innocentiam ſuſcepiſti, & confirmaſti „ me in conſpectu tuo in æternum. " Has confirmationes petebat Pſalmiſta dicens Pſalm. xxxii. 29. „ Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. " Has promittebat Apoſtolus II. Theſſal. ult. 3. „ Fidelis autem Deus, qui confirmabit vos, & cuſtodiet „ a malo. " *Ego* ergo *confirmavi columnas eius*, ſcilicet fideles Eccleſiæ Epheſiorum: fideles enim Eccleſiæ dicuntur columnæ, quia debent eſſe recti, erecti, & fortes: recti per fidem, erecti per ſpem, fortes per caritatem. Recti dico per fidem: fides enim oſtendit rectam viam veniendi ad patriam: unde ſignificatur per columnam nubis, de qua Exod. xiii. 21. „ Dominus autem præcedebat eos, ad oſtendendam viam per „ diem, in columna nubis. " Fides enim ad modum nubis habet obſcuritatem, quia cum ænigmate; diſſolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per ſpem: ſpes enim dirigit ad ſuperna: unde ſignificatur per columnam fumi, de qua dicitur Iudic. xx. 40. „ Viderunt quaſi columnam fumi de civitate aſcen„ dentem. " Spes enim, ad modum fumi, ex igne, ideſt ex caritate, provenit, in altum aſcendit, in fine deficit, ideſt in gloria. Fortes per caritatem: fortis enim eſt ut mors dilectio, ut dicitur Cant. viii. unde ſignificatur per columnam ignis, qui omnia conſumit: de quo Sap. xviii. 3. „ Ignis ardentem columnam ducem habuerunt „ ignotæ viæ. " Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia; ſic caritas illuminat opera, examinat intentionem, & omnia vitia exterminat. Iam apparet quæ ſit cauſa huius Epiſtolæ efficiens, quia Paulus; quod notatur ibi, *Ego*: finalis, quia confirmatio; quod notatur ibi, *Confirmavi*: materialis, quia Epheſii; quod notatur ibi, *Columnas eius*. Formalis patet in diviſione Epiſtolæ, & modo agendi.

Huic Epiſtolæ præmittit Gloſſator prologum, ſive argumentum: ubi principaliter duo facit. Primo deſcribit eos; ſecundo rationem, & modum ſcribendi ſubdit, ibi, *Hos collaudat Apoſtolus &c.* Epheſios vero, quibus ſcribit, deſcribit a tribus. Primo a regione, quia Epheſii ſunt Aſiani ab Aſia minore; ſecundo a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis chriſtianæ; tertio a ſtabilitate, quia perſtiterunt in fide. Primum reſpicit patriam, ſecundum gratiam, tertium perſeverantiam. *Hos collaudat Apoſtolus &c.* Hic ſubdit etiam rationem & modum ſcribendi: ubi implicat quatuor. Primo ſcripturæ rationem; ſecundo auctorem, qui eſt Apoſtolus ſcribens; tertio locum a quo ſcribit, quia a Roma de carcere; quarto nuntium per quem ſcribit, quia (a) per Tichicum diaconum. Littera ſatis patet.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, omnibus ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto: ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius in caritate: qui prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum in ipſum, ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ.

HAnc Epiſtolam ſcribit Apoſtolus ad Epheſios. Epheſii ſunt Aſiani, ab Aſia minore, quæ eſt pars Græciæ. Hi non fuerunt per Apoſtolum Paulum in fide fundati, ſed confirmati: iam enim antequam veniret ad eos, erant converſi, ut haberi poteſt

(a) *Al.* per Titicum.

poteſt Act. xix. „Factum eſt, cum Apollo „ eſſet Corinthi, ut Paulus peragratis ſu„ perioribus partibus veniret Epheſum, & „ inveniret quoſdam diſcipulos. " Poſt converſionem vero ſuam, & Apoſtoli confirmationem, in fide perſtiterunt, nec pſeudo receperunt. Non ergo reprehenſione, ſed conſolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, ſed conſolatoriam ſcribit Epiſtolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum (*a*) diaconum. Intentio vero eius eſt; eos in bonis habitis confirmare, & ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in diviſione Epiſtolæ. Primo ergo ponit ſalutationem, in qua ſuum affectum ad eos demonſtrat; ſecundo narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi, *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti*, uſque ad iv. cap. tertio exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a cap. iv. uſque ad locum illum cap. vi. *De cetero, fratres, confortamini in Domino*; quarto Epiſtolæ concluſionem, in qua eos ad certamen ſpirituale confortat, a loco iſto, *De cetero*, uſque in finem. In ſalutatione primo ponitur perſona ſalutans; ſecundo perſonæ ſalutatæ, ibi, *Sanctis omnibus qui ſunt Epheſi*; tertio forma ſalutationis, ibi, *Gratia vobis, & pax a Deo*. In prima primo nominat perſonam, ibi, *Paulus*; ſecundo perſonæ auctoritatem, ibi, *Apoſtolus Chriſti*; tertio auctoritatis datorem, ibi, *Per voluntatem Dei*. Dicit ergo: *Paulus Apoſtolus*. Paulus nomen eſt humilitatis, Apoſtolus vero nomen dignitatis: quia qui ſe humiliat, exaltabitur, Luc. xiv. & xviii. *Apoſtolus*, inquam, *Ieſu*, non ſatanæ, ſicut pſeudo. II. Corinth. xi. 11. „ Non eſt ergo magnum ſi miniſtri eius „ (ſcilicet ſatanæ) transfigurentur velut „ miniſtri iuſtitiæ: quorum finis erit ſecun„ dum opera ipſorum. " *Apoſtolus*, inquam; & hoc non meis meritis, ſed *per voluntatem Dei*. E contra eſt in multis. Oſee viii. 4. „ Ipſi regnaverunt, & non ex me. " *Sanctis omnibus*, ſcilicet *qui ſunt Epheſi, & fidelibus*; ſupple, ſcribit. Vel ego Paulus ſcribo *ſanctis* exercitio virtutum quo ad mores, *fidelibus* rectitudine cognitionis quo ad fidem; vel *ſanctis*, ideſt maioribus, & perfectis; *fidelibus*, ideſt minoribus, & imperfectis. (*b*) Fidelibus, inquam, *in Chriſto*, non in ſectis ſuis.

Gratia vobis, & pax. Hic ſubditur ſalutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia: doni ſufficientia, ibi, *Gratia vobis, & pax*; datoris potentia, ibi, *A Deo Patre*; mediatoris excellentia, ibi, *Et Domino Ieſu Chriſto*. Tunc enim gratum eſt donum quando ſufficiens eſt quod datur; quando a potente datur, ut quando a Rege, vel Principe datur; quando per ſolemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo: *Gratia*, ſcilicet iuſtificationis a culpa, *& pax*, ideſt tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deum, quo ad liberationem a debita pœna pro offenſa, *vobis*, ſupple ſit, ex hoc ſcilicet, *a Deo Patre noſtro*, a quo bona cuncta procedunt: Iac. i. 17. „ Omne datum optimum, „ & omne donum perfectum deſurſum eſt, „ deſcendens a Patre luminum: " *& Domino Ieſu Chriſto*, ſine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur, „ Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. " Spiritum ſanctum non nominat: quia cum ſit nexus Patris, & Filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis ſibi appropriatis, quæ ſunt gratia, & pax.

Deinde cum dicit, *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti*, hic gratias agendo, eos in bono confirmat; & hoc tribus modis. Primo ratione ſumpta ex parte Chriſti, a quo multa bona adepti ſunt, capite iſto; ſecundo ratione ſumpta ex parte ipſorum, qui de præterito ſtatu malo ad bonum præſens translati ſunt, cap. ii. ibi, *Et vos cum eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris &c.* tertio ratione ſumpta ex parte Apoſtoli, cuius miniſterio, & diligentia in bono ſtatu poſiti, confirmati ſunt, cap. iii. ibi, *Huius rei gratia ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu pro vobis Gentibus*. Iterum prima in tres dividitur: quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter; ſecundo beneficia exhibita ipſis Apoſtolis ſpecialiter, ibi, *Quæ ſuperabundavit in nobis*; tertio beneficia exhibita ipſis Epheſiis ſpecialiter, ibi, *In quo & vos, cum audiſſetis verbum veritatis .... in quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto*. Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit ſex. Primum benedictionis, in certitudine futuræ beatitudinis, ibi, *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti*; ſecundum electionis, in præordinata ſeparatione a maſſa perditionis, ibi, *Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti*; tertium prædeſtinationis, in præordinata aſſociatione

tione

(a) *Al. omittitur* diaconum, *& etiam* eis. (b) *Al.* Fidelibus, inquam, in hoc, ſcilicet in Chriſto, non in ſcetis (*item* in factis) ſuis.

tione cum bonis, ſcilicet cum filiis adoptionis, ibi, *Qui prædeſtinavit nos*; quartum gratificationis, in collatione gratiæ, ibi, *In quo gratificavit nos in dilecto Filio ſuo*; quintum redemptionis, in liberatione a pœna, ideſt a diaboli ſervitute, ibi, *In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius*; ſextum remiſſionis in deletione culpæ, ibi, *Remiſſionem peccatorum*. Circa beneficium benedictionis tangit duo. Primo præconium, quod debet impendi, ibi, *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti*; ſecundo beneficium, propter quod debet impendi, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali*. Dicit ergo: *Benedictus*, ſcilicet a me, a vobis, & ab aliis, ſcilicet corde, ore, & opere, ideſt laudatus, *Deus*, *& Pater*, ideſt ille qui eſt Deus per eſſentiam divinitatis, & Pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione ſuppoſitionis, quia idem eſt ſuppoſitum, ſed ratione ſignificationis eſſentialiter, & relative. *Pater*, inquam, *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ideſt Filii, qui eſt Dominus noſter ſecundum divinitatem, Ieſus Chriſtus ſecundum humanitatem. *Qui*, ſcilicet Deus, *benedixit nos*, in ſpe in præſenti, ſed in futuro benedicet in re. Ponit autem præteritum pro futuro propter certitudinem. *Benedixit*, inquam, *nos*, licet noſtris meritis maledictos, *in omni benedictione ſpirituali*, ſcilicet quantum ad animam, & quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus ſpirituale: I. Corinth. xv. 44. „Seminatur corpus animale, reſurget cor„pus ſpirituale." Benedictione, inquam, habita *in cæleſtibus*, ideſt in cælo; & hoc *in Chriſto*, ideſt per Chriſtum; vel *in Chriſto* operante: ipſe enim eſt „qui refor„mabit corpus humilitatis noſtræ, confi„guratum corpori claritatis ſuæ:" Philip. III. 21. Valde appetenda eſt benedictio hæc, & ratione efficientis, (*a*) quia Deus eſt qui benedicit; & ratione materiæ, quia nos benedicit; & ratione formæ, quia in omni benedictione ſpirituali benedicit; (*b*) & ratione finis, quia in cæleſtibus benedicit. Pſal. cxxvII. 4. „Ecce ſic „benedicetur homo qui timet Dominum."

Deinde cum dicit, *Sicut elegit nos*, tangitur beneficium electionis, ubi commendatur electio iſta, quia libera, ibi, *Sicut elegit nos in ipſo*; quia æterna, ibi, *Ante mundi conſtitutionem*; quia fructuoſa, ibi, *Ut eſſemus ſancti*; quia gratuita, ibi, *In caritate*. Dicit ergo: Ita benedixit nos, non noſtris meritis, ſed ex gratia Chriſti, ſicut elegit nos, & gratis a maſſa perditionis (*c*) ſeparando, præordinavit nos in ipſo, ideſt per Chriſtum. Ioan. xv. 16. „Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, „& poſui vos, ut eatis, & fructum af„feratis, & fructus veſter maneat." Et hoc *ante mundi conſtitutionem*, ideſt ab æterno, antequam fieremus. Rom. IX. 11. „Cum nondum nati fuiſſent, aut aliquid „boni egiſſent, aut mali (ut ſecundum „electionem propoſitum Dei maneret) non „ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt „ei, quia maior ſerviet minori." *Elegit*, inquam, non quia ſancti eſſemus, quia nec eramus; ſed ad hoc elegit nos, *ut eſſemus ſancti* virtutibus, *& immaculati* a vitiis. Utrumque enim facit electio ſecundum duas partes iuſtitiæ. Pſalm. xxxIII. 15. „De„clina a malo, & fac bonum." *Sancti*, inquam, *in conſpectu eius*, ideſt interius in corde, ubi ipſe ſolus conſpicit. I. Reg. xvI. 7. „Deus autem intuetur cor." Vel *in conſpectu eius*, ideſt ut eum inſpiciamus: quia viſio eſt tota merces, ſecundum Auguſtinum. Et hoc fecit, non noſtris meritis, ſed *in caritate* ſua, vel noſtra, qua nos formaliter ſanctificat.

Deinde cum dicit, *Qui prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum*, ſubdit tertium beneficium, ſcilicet prædeſtinationis, in præordinata aſſociatione cum bonis. Ubi circa prædeſtinationem implicat ſex. Primo actum æternum, ibi, *Prædeſtinavit*; ſecundo temporale obiectum, ibi, *Nos*; tertio præſens commodum, ibi, *In adoptionem filiorum*; quarto fructum futurum, ibi, *In ipſum*; quinto modum gratuitum, ibi, *Secundum propoſitum*; ſexto effectum debitum, ibi, *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*. Dicit ergo: *Qui*, ſcilicet Deus, *prædeſtinavit nos*, ideſt ſola gratia præelegit, *in adoptionem filiorum*, ideſt ut aſſociaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis quæ habituri ſunt: ideo dicit, *In adoptionem filiorum*. Rom. VIII. 15. „Non enim „accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in ti„more; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis fi„liorum:" & infra 23. „Adoptionem filiorum „expectantes." Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri; quia nihil conſequitur participationem alicuius niſi per id quod eſt per naturam ſuam tale; ideo adoptionem filiorum oportet fieri per

(*a*) *Al.* quia Deus eſt benedictio hæc: *item* quia eſt &c. *omiſſa voce* Deus. (b) *Al. deeſt* & ratione finis, quia in cæleſtibus benedicit. (c) *Al.* ſeparandos.

per Filium naturalem. Et ideo addit Apoſtolus, *Per Ieſum Chriſtum*. Et hoc eſt tertium, quod tangitur in iſto beneficio, ſcilicet mediator alliciens. Galat. IV. 4. „ Miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus. " Et hoc *in ipſum*; ideſt, inquantum ei conformamur, & in ſpiritu ſervimus. I. Ioan. III. 1. „ Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur, & ſimus: " & ſequitur ibidem: „ Et ſcimus, quoniam cum apparuerit, ſimiles ei erimus. "

Ubi notandum eſt, quod duplex eſt ſimilitudo prædeſtinatorum ad Filium Dei. Quædam imperfecta, quæ eſt per gratiam: & dicitur imperfecta, primo quidem quia ſolum eſt ſecundum reformationem animæ, de qua infra IV. 23. *Reformamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis*: ſecundo quia etiam ſecundum animam habet quamdam imperfectionem: „ ex parte enim cognoſcimus, " ut dicitur I. Corinth. XIII. 9. Alia vero ſimilitudo erit perfecta, quæ erit in gloria, & quantum ad corpus: Philip. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ: " & ſecundum animam, quia „ cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt: " I. Corinth. XIII. 10. Quod ergo dicit Apoſtolus, quod prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum, poteſt referri ad imperfectam aſſimilationem Filii Dei, quæ habetur in hac vita per gratiam; ſed melius eſt quod referatur ad perfectam Filii Dei aſſimilationem, quæ erit in patria, de qua adoptione dicitur Rom. VIII. 23. „ Ingemiſcimus adoptionem filiorum Dei expectantes. "

Cauſa prædeſtinationis divinæ non eſt neceſſitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædeſtinatorum; ſed magis eſt *ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ*: in quo quarto commendatur iſtud beneficium, quia ex amore puro proveniens: quia prædeſtinatio ſecundum rationem præſupponit electionem, (a) & electio dilectionem. Duplex tamen hic cauſa huius beneficii immenſi aſſignatur. Una eſt efficiens, quæ eſt ſimplex Dei voluntas, ibi, *Secundum propoſitum voluntatis ſuæ*. Rom. IX. 18. „ Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. " Iac. I. 18. „ Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis ſuæ. " Alia vero cauſa eſt finalis, quæ eſt ut laudemus, & cognoſcamus bonitatem Dei, quæ notatur ibi, *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*. Et hoc iterum eſt a quo commendatur iſtud excellens beneficium, ſcilicet ſervitium ſibi conveniens. Cauſa enim divinæ prædeſtinationis eſt voluntas mera Dei, finis vero cognitio eius bonitatis.

Unde notandum eſt, quod Dei voluntas nullo modo habet cauſam, ſed eſt prima cauſa omnium. Nihilominus tamen poteſt ei aliqua ratio aſſignari dupliciter: ſcilicet vel ex parte volentis, & ſic quædam ratio divinæ voluntatis eſt eius bonitas, quæ eſt obiectum voluntatis divinæ, & movet eam: unde ratio omnium eorum quæ Deus vult, eſt divina bonitas. Proverb. XVI. 4. „ Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Deus. " Ex parte autem voliti, ratio divinæ voluntatis poteſt eſſe aliquod eſſe creatum; ſicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit; ſed hoc non eſt cauſa volendi, ſed eſt cauſa quod ita fiat. Sciendum tamen eſt, quod effectus ſunt ratio voluntatis divinæ ex parte voliti, ita ſcilicet quod effectus prior ſit ratio ulterioris; ſed tamen cum venitur ad primum effectum, non poteſt ultra aſſignari aliqua ratio illius effectus niſi voluntas divina: puta, Deus vult hominem habere manum, ut ſerviat rationi; & hominem habere rationem, quia voluit eum eſſe hominem: & hominem eſſe voluit propter perfectionem univerſi. Et quia hic eſt primus effectus in creatura, non poteſt aſſignari aliqua ratio univerſi ex parte creaturæ, ſed ex parte creatoris, quæ eſt divina voluntas. Ergo ſecundum hunc modum, nec prædeſtinationis poteſt ex parte creaturæ ratio aliqua aſſignari, ſed ſolum ex parte Dei. Nam effectus prædeſtinationis ſunt duo, ſcilicet gratia, & gloria. Effectuum autem qui ad gloriam ordinantur, poteſt quidem ex parte voliti aſſignari ratio, ſcilicet gratia: puta, Petrum coronavit, quia legitime certavit, & hoc quia fuit firmatus in gratia: ſed gratiæ quæ eſt primus effectus, non poteſt aliqua ratio aſſignari ex parte hominis, quæ ſit ratio prædeſtinationis: quia hoc eſſet ponere, quod principium boni operis ſit in homine ex ſeipſo, & non per gratiam: quod eſt hæreſis Pelagiana, quæ dicit principium boni operis eſſe ex parte noſtra. Sic ergo patet quod ratio prædeſtinationis eſt ſimplex Dei voluntas: pro-

(a) *Al.* & dilectio.

propter quod dicit Apoſtolus, *Secundum propoſitum voluntatis ſuæ*.

Qualiter autem intelligatur, quod Deus omnia facit, & vult propter ſuam bonitatem: ſciendum eſt, quod aliqua operari propter finem, poteſt intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiſcendum, ſicut infirmus accipit medicinam propter ſanitatem, vel propter amorem finis diffundendi, ſicut medicus operatur propter ſanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a ſe bono indiget, ſecundum illud Pſal. xv. 2. „Bonorum meorum non „ eges." Et ideo cum dicitur, quod Deus vult, & facit omnia propter bonitatem ſuam; non intelligitur quod faciat aliquid propter bonitatem ſibi communicandam, ſed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturæ rationali proprie, ut ipſa rationalis creatura eam cognoſcat: & ſic omnia quæ Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem & gloriam ſuam, ſecundum illud Eſai. xliii. 7. „Omnem qui in„ vocat nomen meum, in gloriam meam „ creavi eum," ut ſcilicet cognoſcat bonitatem, & cognoſcendo laudet eam. Et ideo ſubdit Apoſtolus: *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*; ideſt, ut cognoſcat quantum Deus ſit laudandus, & glorificandus. Non dicit autem, In laudem iuſtitiæ: nam iuſtitia ibi locum habet ubi invenitur debitum, vel etiam redditur; quod autem prædeſtinatur ad vitam æternam, non eſt debitum, ut dictum eſt, ſed gratia pure gratis data. Nec ſolum dicit, *Gloriæ*, ſed addit *gratiæ*, quaſi glorioſæ gratiæ; quæ eſt gratia, in qua oſtenditur magnitudo gratiæ, quæ conſiſtit etiam in magnitudine gloriæ, & in modo dandi: quia nullis meritis præcedentibus, ſed adhuc immeritis exiſtentibus eam dat. Unde Rom. v. 8. „Commendat „ autem Deus ſuam caritatem in nobis: „ quoniam ſi cum adhuc peccatores eſſe„ mus, ſecundum tempus Chriſtus pro no„ bis mortuus eſt; multo magis nunc iu„ ſtificati in ſanguine ipſius, ſalvi erimus „ ab ira per ipſum:" & parum poſt: „Cum „ inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo." Patet ergo quod prædeſtinationis divinæ nulla alia cauſa eſt, nec eſſe poteſt, quam ſimplex Dei voluntas. Unde patet etiam quod divinæ voluntatis prædeſtinantis non eſt alia ratio quam divina bonitas (*a*) aliis communicanda.

LECTIO II.

IN qua gratificavit nos in dilecto Filio ſuo; in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſionem peccatorum, ſecundum divitias gratiæ eius.

HIc ponit Apoſtolus quartum beneficium, (*b*) ſcilicet gratificationis in collatione gratiæ: circa quod duo facit. Primo tangit huius beneficii collationem; ſecundo oſtendit conferendi modum, & conditionem, ibi, *In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius*. Dicit ergo primo: Ego dico, quod prædeſtinati ſumus in adoptionem filiorum in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, & dico gratiam in qua *gratificavit nos in dilecto Filio ſuo*.

Circa quod ſciendum eſt, quod idem eſt aliquid eſſe gratum alicui, & eſſe dilectum ei: ille enim eſt mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab æterno: nam elegit nos ante mundi conſtitutionem in caritate, ſicut dictum eſt: quomodo ergo in tempore gratificavit?

Et dicendum eſt, quod illos quos ab æterno in ſeipſo dilexit, in tempore, prout ſunt in naturis propriis, gratificat: & illud quidem quod ab æterno eſt, factum non eſt; quod vero in tempore eſt, fieri dicitur: unde hic Apoſtolus dicit: *Gratificavit*, ideſt gratos fecit, quod ſimus digni dilectione ſua. I. Ioan. iii. 1. „Videte „ qualem caritatem dedit nobis Deus Pa„ ter, ut filii Dei nominemur, & ſi„ mus."

Conſuevit autem diſtingui duplex gratia: ſcilicet gratis data, quæ ſine meritis datur: Roman. xi. 6. „Si autem gratia, „ iam non ex operibus; alioquin gratia „ iam non eſt gratia:" & gratia gratum faciens, quæ nos facit Deo gratos & acceptos, de qua dicitur hic. Notandum eſt autem, quod aliqui diliguntur propter alium, & aliqui propter ſeipſos: cum enim aliquem multum diligo, diligo illum, & quidquid ad illum pertinet. Nos autem a Deo diligimur, ſed non propter nos ipſos, ſed in eo qui per ſeipſum dilectus eſt Patri;

(a) *Al.* filiis. (b) *Al.* præſentis ſcilicet gratiæ.

tri; & ideo Apoſtolus addit: *In dilecto Filio*, pro quo ſcilicet nos diligit, inquantum ſumus ei ſimiles: dilectio enim fundatur ſuper ſimilitudine: unde dicitur Eccli. XIII. 19. „ Omne animal diligit ſibi ſimile. “ Filius autem eſt per naturam ſuam ſimilis Patri; & ideo principaliter, & per ſe dilectus eſt; & ideo naturaliter, & excellentiſſimo modo eſt Patri dilectus. Nos autem ſumus filii per adoptionem, inquantum ſcilicet ſumus conformes Filio eius; & ideo quamdam participationem divini amoris habemus. Ioan. III. 35. „ Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius: qui credit in Filium, habet vitam æternam. “ Coloſſ. I. 13. „ Tranſtulit nos in regnum Filii dilectionis ſuæ. “

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius*, ponit modum ipſius. Circa hoc autem duo facit: quia primo proponit modum ex parte Chriſti; ſecundo ex parte Dei, ibi, *Secundum divitias gratiæ eius*. Ex parte Chriſti ponit duplicem modum: nam Chriſtus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quæ repugnant gratificationi divinæ, ſcilicet peccati macula, & pœnæ noxa: & ſicut mors repugnat vitæ, ita peccatum repugnat iuſtitiæ; ita ut per hoc elongati a Dei ſimilitudine, Deo grati non eſſemus. Sed per Chriſtum nos gratificavit, primo quidem ablata pœna: & quantum ad hoc dicit, quod in Chriſto habemus redemptionem, ſcilicet a ſervitute peccati. I. Petr. I. 18. (*a*) „ Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis de vana veſtra converſatione paternæ traditionis; ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati. “ Apoc. V. 9. „ Redemiſti nos Deo in ſanguine tuo. “ Secundo dicimur redempti, quia a ſervitute, in qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene ſatisfacere poteramus, per Chriſtum liberati ſumus: quia moriendo pro nobis ſatisfecit Deo Patri, & ſic abolita eſt noxa culpæ: unde dicit, *In remiſſionem peccatorum*. Ioan. I. 29. „ Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. “ Luc. ult. 46. „ Oportebat Chriſtum pati, & reſurgere a mortuis die tertia, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum. “

Modus autem ex parte Dei ponitur, cum dicit: *Secundum divitias gratiæ eius*; quaſi dicat: Quod Deus gratificans nos, non ſolum culpam remiſit nobis, ſed Filium ſuum dedit, qui pro nobis ſatisfecit, (*b*) fuit ex ſuperabundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanæ naturæ conſervare, dum quaſi per iuſtitiam homines a ſervitute peccati, & mortis voluit liberare per mortem Filii ſui: & ideo dicit: *Secundum divitias gratiæ eius*; quaſi dicat: Hoc quod redempti ſumus, & gratificati ſumus per ſatisfactionem Filii eius, fuit ex abundanti gratia, & miſericordia, prout immeritis tribuitur miſericordia, & miſeratio.

Hæc autem quæ dicta ſunt, proſecuti ſumus ſecundum expoſitionem Gloſſæ: quæ quidem expoſitio videtur extorta, quia idem continetur in uno quod in alio. Nam idem eſt dictu, *Elegit nos*, & *prædeſtinavit nos*; & idem dicitur per hoc quod dicit, *Ut eſſemus ſancti, & immaculati*; & per hoc quod dicit, *In adoptionem filiorum*. Propter quod ſciendum eſt, quod eſt conſuetudo Apoſtoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quæ immediate ſequuntur, ſunt præmiſſorum expoſitio, nec eſt ibi inculcatio verborum, ſed expoſitio; & hunc modum ſervat hic Apoſtolus. Unde ſervato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, & dicamus, quod pars iſta *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti*, dividitur in tres partes: quia Apoſtolus primo reddit gratiarum actionem, ibi, *Benedictus Deus &c.* ſecundo recitat omnium beneficiorum ſimul largitionem, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto*; tertio ponit divinorum beneficiorum in ſpeciali apertam expreſſionem, ibi, *Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem*. Hæc dividitur in duas partes: quia primo beneficia diſtincte exprimit; ſecundo ea exponit, ibi, *Qui prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum*. Explicat autem beneficia, primo quantum ad electionem; ſecundo quantum ad ea quæ ſequuntur, ibi, *Ut eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius*. Exponit autem primo de electione. Eſt enim duplex electio, ſcilicet præſentis iuſtitiæ, (*c*) & prædeſtinationis æternæ. De prima Ioan. VI. 71. „ Nonne duodecim vos elegi, & unus ex vobis diabolus eſt? “ Et de hac Apoſtolus non intendit hic, quia iſta non fuit ante mundi conſtitutionem; & ideo ſtatim manifeſtat de qua intelli-

(*a*) *Al.* „ Non enim auro, & argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine &c. “ (b) *Al.* & hoc fuit. (c) *Al. omittuntur hæc verba.* & prædeſtinationis æternæ. De prima.

telligit: (a) quia de ſecunda, ſcilicet de æterna prædeſtinatione: propter quod dicit: *Prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum*. Et quia dicit, *In Chriſto*, ſcilicet ut Chriſto eſſemus ſimiles, & conformes, ſecundum quod adoptamur in filios; ideo ſubdit: *In adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum*. Hoc vero quod dixit, *In caritate*, exponit cum dicit: *In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius*; quaſi dicat: Nos habemus &c. Quod vero dicit, *Et immaculati*, exponit cum dicit, *In remiſſionem peccatorum*. Hoc vero quod dicit, *In conſpectu eius*, exponit dicens, *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ*.

LECTIO III.

QUæ ſuperabundavit in nobis in omni ſapientia, & prudentia: ut notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius quod propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt, in ipſo.

POſitis beneficiis communiter omnibus collatis, hic Apoſtolus ponit beneficia ſpecialiter Apoſtolis collata. Dividitur autem hæc pars in duas: quia primo proponit beneficia ſingulariter Apoſtolis collata; ſecundo oſtendit cauſam eorum, ibi, *In quo & nos ſorte vocati ſumus*. Circa primum tria facit: quia primo proponit ſingularia Apoſtolorum beneficia quantum ad excellentiam ſapientiæ; ſecundo quantum ad ſpecialem revelationem ſacramenti abſconditi, ibi, *Ut notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ*; tertio exponit quod ſit illud ſacramentum, ibi, *Secundum beneplacitum eius quod propoſuit in eo*. Dicit ergo primo: Dico, quod ſecundum divitias gratiæ eius omnes fideles communiter, tam vos, quam nos, habemus redemptionem, & remiſſionem peccatorum per ſanguinem Chriſti: *quæ* quidem gratia *ſuperabundavit in nobis*; ideſt, abundantius fuit quam in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum (ut non dicam error) qui aliquos ſanctos præſumunt comparare Apoſtolis in gratia, & gloria. Manifeſte enim patet ex verbis iſtis quod Apoſtoli habent gratiam maiorem quam aliqui alii ſancti, poſt Chriſtum, & Virginem matrem. Si vero dicatur alios ſanctos tantum mereri poſſe quantum & Apoſtoli meruerunt, & per conſequens tantam gratiam habere; dicendum eſt, quod bene argueretur, ſi gratia pro meritis daretur: quod ſi ita eſſet, iam non eſſet gratia, ut dicitur Roman. XI. Et ideo, ſicut Deus præordinavit aliquos ſanctos ad maiorem dignitatem, ita & abundantiorem gratiam eis infudit; ſicut Chriſto homini, quem ad unitatem perſonæ aſſumpſit, contulit gratiam ſingularem; & glorioſam Virginem Mariam, quam in matrem elegit, & quantum ad animam, & quantum ad corpus gratia implevit; & ſic Apoſtolos, ſicut ad ſingularem dignitatem vocavit, ita & ſingularis gratiæ privilegio dotavit: propter quod dicit Apoſtolus ad Rom. VIII. 23. „ Nos ipſi primitias Spiritus habentes. “ Gloſſa: „ Tempore prius, & ceteris abundantius. “ Temerarium eſt ergo aliquem ſanctum Apoſtolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in Apoſtolis in omni ſapientia: nam Apoſtoli præpoſiti ſunt Eccleſiæ ſicut paſtores. Hierem. III. 15. „ Dabo vobis paſtores ſecundum cor meum, „ & paſcent vos ſcientia, & doctrina. “ Duo autem ſpectant ad paſtores, ſcilicet ut ſint ſublimes in cognitione divinorum, & induſtrii in actione religionis. Nam ſubditi inſtruendi ſunt in fide, & ad hoc neceſſaria eſt ſapientia, quæ eſt cognitio divinorum; & quantum ad hoc dicit, *In omni ſapientia*. Lucæ XXI. 15. „ Ego dabo „ vobis os, & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere, nec contradicere omnes „ adverſarii veſtri. “ Item gubernandi ſunt ſubditi in exterioribus, & ad hoc neceſſaria eſt prudentia, (b) dirigit enim in temporalibus; & quantum ad hoc dicit, *Prudentia*. Matth. X. 16. „ Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes. “

Sic ergo apparet beneficium Apoſtolorum, quantum ad excellentiam ſapientiæ: ſequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi, *Ut notum faceret ſacramentum voluntatis ſuæ*; quaſi dicat: Sapientia noſtra non eſt ut ſciamus naturas rerum, & ſiderum curſus, & huiuſmodi; ſed in ſolo Chriſto. I. Cor. II. 2. „ Non enim iudicavi me ſcire aliquid inter

(a) *Al.* quia ſcilicet de æterna &c. (b) Al. *omittuntur ſequentia uſque ad ſententiam Matthæi*.

„ ter vos, niſi Chriſtum Ieſum, & hunc „ crucifixum. “ Unde hic dicit: *Ut notum faceret ſacramentum*, ideſt ſacrum ſecretum, ſcilicet myſterium incarnationis, quod fuit ab initio abſconditum. Cauſam autem huius ſacramenti abſconditi ſubdit dicens, *Voluntatis*. Nam effectus futuri non cognoſcuntur niſi cognitis cauſis (*a*) ſuis; ſicut eclypſim futuram non cognoſcimus niſi cognoſcendo cauſam eius. Cum ergo cauſa myſterii incarnationis ſit voluntas Dei, quia propter nimiam caritatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari: Ioann. III. 16. „ Sic enim Deus dilexit mundum „ ut Filium ſuum unigenitum daret: “ voluntas autem Dei occultiſſima eſt: I. Corinth. II. 11. „ Quæ Dei ſunt, nemo „ novit niſi Spiritus Dei: “ cauſa ergo incarnationis occulta fuit, niſi quibus Deus revelavit per Spiritum ſanctum; ſicut Apoſtolus dicit I. Corinth. II. Dicit ergo: *Ut notum faceret ſacramentum*, ideſt ſacrum ſecretum; quod ideo eſt ſecretum, quia *voluntatis ſuæ*. Matth. XI. 25. „ Confiteor „ tibi Pater, Domine cæli, & terræ: quia „ abſcondiſti hæc a ſapientibus, & pru„ dentibus, & revelaſti ea parvulis. “ Item Coloſſ. I. 26. „ Myſterium quod abſcondi„ tum fuit a ſæculis, & generationibus; „ nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius, „ quibus voluit Deus notas facere divitias „ gloriæ ſacramenti huius. “

Quid autem ſit hoc ſacramentum, exponit dicens: *Secundum beneplacitum eius quod propoſuit in eo*. Quæ quidem ſententia intricata eſt, & debet ſic conſtrui: *Ut notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ*: quod quidem ſacramentum eſt inſtaurare omnia in Chriſto, ideſt per Chriſtum. Omnia, dico, *quæ in cælis, & quæ in terris ſunt*. Inſtaurare, inquam, *in eo*, ſcilicet Chriſto, cum *diſpenſatione plenitudinis temporum*; & hoc *ſecundum beneplacitum eius*. Ubi tria tangit, ſcilicet ſacramenti cauſam, temporis congruitatem, & ſacramenti utilitatem. Cauſam quodammodo tangit, cum dicit, *Secundum beneplacitum*. Licet autem quidquid Deo placet, bonum ſit; hoc tamen beneplacitum Dei, anthonomaſice bonum dicitur, quia per ipſum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. Pſalm. CXLVI. 11. „ Beneplacitum eſt Domino ſuper ti„ mentes eum, & in eis qui ſperant ſuper „ miſericordia eius. “ Roman. XII. 2. „ Ut probetis quæ ſit voluntas Dei bona, „ & beneplacens, & perfecta. “ Congruitas temporis fuit in diſpenſatione plenitudinis, de qua dicitur Galat. IV. 4. „ At „ ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus „ Filium ſuum factum ex muliere. “ Unde Apoſtolus hic excludit quæſtionem frivolam, quam Gentiles quærere conſueverunt: ut enim dicitur Iob XXIV. 1. „ ab „ Omnipotente non ſunt abſcondita tempo„ ra. “ Unde ſicut omnia ordinat, & diſpenſat, ita & tempora, diſpenſando, & accommodando ea effectibus quos producit ſecundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata ſunt, ita & certum tempus præordinavit ab æterno myſterio incarnationis: quod quidem tempus, ſecundum Gloſſam, exiſtens fuit poſtquam homo convictus fuit de ſua inſipientia ante legem ſcriptam, dum ſcilicet creaturas colebat ut creatorem: ut dicitur Roman. I. 22. „ Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti „ ſunt: “ & de impotentia per legem ſcriptam, quam implere non poterat: ut ſic homines adventum Chriſti, de ſua ſapientia, & virtute non præſumentes, non contemnerent; ſed quaſi infirmi, & quodammodo ignari, (*b*) Chriſtum avidius affectarent. Et effectus huius ſacramenti eſt *inſtaurare omnia*: nam inquantum facta ſunt propter hominem, omnia inſtaurari dicuntur (*c*). Amos IX. 11. „ Suſcitabo taber„ naculum David, quod cecidit, & reæ„ dificabo aperturas murorum eius, & ea „ quæ corruerant, inſtaurabo. “ *Omnia* inquam, *quæ in cælis*, ideſt Angelos: non quod pro Angelis mortuus ſit Chriſtus; ſed quia redimendo hominem reintegratur ruina Angelorum: Pſalm. CIX. 6. „ Implebit „ ruinas: “ ubi cavendus eſt error Origenis, ne per hoc credamus, angelos damnatos redimendos eſſe per Chriſtum, ut ipſe finxit: *& quæ in terris*, inquantum cæleſtia terrenis pacificat: Coloſſ. I. 20. „ Pacificans per ſanguinem crucis eius ſi„ ve quæ in terris, ſive quæ in cælis „ ſunt: “ quod eſt intelligendum quantum ad ſufficientiam, etſi omnia non reſtaurentur quantum ad efficaciam.

(a) *Al. omittitur* ſuis. (b) *Al.* ipſum. (c) *Videlicet* inſtaurato homine, *quæ verba forte exciderunt*.

LECTIO IV.

IN quo etiam nos ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ: ut ſimus in laudem gloriæ eius nos qui ante ſperavimus in Chriſto.

SUpra poſuit Apoſtolus abundantiam gratiæ quam ipſe, & alii Apoſtoli a Chriſto receperunt. Ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepiſſe, ideo conſequenter oſtendit quod gratis eam receperunt, vocati a Deo, non propriis meritis. Dividitur autem pars iſta in tres: quia primo proponit gratuitam vocationem; ſecundo voluntariam Dei prædeſtinationem, ibi, *Prædeſtinati ſecundum propoſitum eius qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ*; tertio utriuſque finem, ibi, *Ut ſimus in laudem gloriæ eius nos qui ante ſperavimus in Chriſto*. Dicit ergo: Dixi, quod huiuſmodi gratia ſuperabundavit in nobis, & quod in Chriſto omnia reſtaurata ſunt; *in quo etiam*, ideſt per Chriſtum, *nos ſorte ſumus vocati*; ideſt, non noſtris meritis, ſed divina electione. Coloſſ. 1. 12. „ Gratias agentes Deo & Patri, qui dignos „ nos fecit in partem ſortis ſanctorum in „ lumine. “ Pſalm. XXX. 16. „ In manibus „ tuis ſortes meæ. “ Ad huius autem intellectum ſciendum eſt, quod multa fiunt inter homines quæ fortuita videntur, & contingentia; quæ tamen ſunt ſecundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud eſt quam exquiſitio providentiæ divinæ de aliquo contingenti, & humano. Unde Auguſtinus ſuper illud Pſalm. XXX. „ In manibus tuis ſortes meæ, “ dicit, quod ſors non eſt aliquid malum, ſed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem. Eſt autem in ſortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem ſuperſtitionis: nam omnis vana, & illicita religio ſuperſtitio eſt. Tunc ergo in ſortibus incurritur peccatum illicitæ ſuperſtitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum dæmonibus: unde dicitur Ezech. XXI. 21. „ Stetit Rex „ Babylonis in bivio, in capite duarum „ viarum divinationem quærens: commi„ ſcens ſagittas, interrogavit idola, exta „ conſuluit. “ Commiſcere enim ſagittas, ad ſortilegium pertinet; & interrogare (*a*) idola, ad ſuperſtitionem. Et ibi ſortilegium damnatur inter peccata ad ſuperſtitionem pertinentia. Secundo vitandum eſt peccatum tentationis Dei: nam quamdiu per ſe homo aliquid poteſt facere, & ſcire quid debeat facere, ſi tunc a Deo ſorte, vel aliquo alio (*b*) tali exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem neceſſitas imminet, neque ipſe per ſeipſum iuvari poteſt, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat. II. Paralip. XX. 12. „ Cum ignoremus quid agere debea„ mus, hoc ſolum habemus reſidui ut ocu„ los noſtros dirigamus ad te. “ Tertio vitandum eſt peccatum vanitatis: quod fit ſi de inutilibus, & impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta de futuris contingentibus. Unde dicitur Act. 1. 7. „ Non eſt „ veſtrum noſſe tempora, vel momenta, „ quæ Pater poſuit in ſua poteſtate. “ Poteſt ergo ſecundum hoc, triplex ſors accipi, ſcilicet quædam diviſoria, quædam conſultoria, & quædam divinatoria. Diviſoria eſt, cum aliqui dividentes hereditatem, & concordare non valentes, mittunt ſortes, puta anulum, vel chartam, vel aliquid tale, (*c*) dicentes: Ille cuicumque evenerit, habebit partem iſtam in hereditate. Et huiuſmodi ſortes poſſunt mitti licite. Prov. XVIII. 18. „ Contradictiones com„ primit ſors, & inter potentes quo„ que diiudicat, “ ideſt inter volentes dividere. Conſultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat, conſulit Deum, mittens ſortes. Ionæ 1. dicitur, quod quando ſupervenit tempeſtas illa in mari, conſuluerunt Deum, ſortem mittentes, ut ſcirent cuius peccato tempeſtas illa veniſſet. Et hic modus licitus eſt, maxime in neceſſitatibus, & in electionibus poteſtatum ſæcularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibuſdam ponunt aliquas chartas, & in quibuſdam non, quos buſſulos vocant, ut illi quibus veniunt buſſuli cum chartis, habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus ſancti, Apoſtoli fecerunt etiam in electione ſpirituali, Act. 1. quando ſors cecidit ſuper Mathiam. Sed hoc poſt adventum Spiritus ſancti amplius non licet in prædictis electionibus: quia hoc faciendo, iniuriaretur Spiritui

(a) *Al. deeſt* idola. (b) *Al.* loco tali. (c) *Al. additur* oſtendendo.

ritui ſancto. Credendum eſt enim quod Spiritus ſanctus providet Eccleſiæ ſuæ de bonis paſtoribus. Unde poſt adventum Spiritus ſancti, quando Apoſtoli elegerunt ſeptem diaconos, non miſerunt ſortes; & ideo in nulla electione eccleſiaſtica hoc modo licet. Divinatoria autem ſors eſt inquiſitio de futuris, ſoli divinæ cognitioni reſervatis; & hæc ſemper habet vanitatem admixtam, nec poteſt ſine vitio curioſitatis fieri. Quia ergo ſors nihil aliud eſt quam inquiſitio rerum quæ ex divina voluntate fiunt; gratia autem eius ex ſola divina voluntate dependet: inde eſt quod gratia divinæ electionis dicitur ſors, quia Deus per modum ſortis ſecundum occultam providentiam, non ex alicuius meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit, *Prædeſtinati ſecundum propoſitum voluntatis eius*, ponit voluntariam Dei prædeſtinationem, de qua dicitur Roman. VIII. 30. „ Quos prædeſtinavit, hos „ & vocavit. " Cuius quidem prædeſtinationis ratio non ſunt merita noſtra, ſed mera Dei voluntas: propter quod ſubdit, *Secundum propoſitum eius*. Roman. VIII. 28. „ Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. "

Quod autem ſecundum propoſitum prædeſtinaverit, probat: quia non ſolum hoc, ſed etiam omnia alia quæ Deus facit, operatur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ. Pſalm. CXXXIV. 6. „ Omnia quæcumque vo„ luit Dominus, fecit. " Eſa. XLVI. 10. „ Con„ ſilium meum ſtabit, & omnis voluntas „ mea fiet. " Non autem dicit, Secundum voluntatem, ne credas quod ſit irrationabilis; ſed *ſecundum conſilium* (*a*) *voluntatis ſuæ*, ideſt ſecundum voluntatem ſuam, quæ eſt ex ratione, non ſecundum quod ratio importat diſcurſum, ſed ſecundum quod deſignat certam, & deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriuſque, ſcilicet prædeſtinationis, & vocationis, ſcilicet laudem Dei: unde dicit: *Ut ſimus in laudem gloriæ eius nos qui ante ſperavimus in Chriſto*, & per nos qui credimus in Chriſto, laudetur gloria Dei. Eſa. LV. 12. „ Mon„ tes, & colles cantabunt (*b*) coram Deo „ laudem. " Laus autem gloriæ Dei, ut dicit Ambroſius, eſt cum multi acquiruntur ad fidem; ſicut gloria medici eſt cum multos acquirit, & curat. Eccli. II. 9. „ Qui „ timetis Dominum, ſperate in illum, & „ in oblectatione veniet vobis miſericor„ dia. "

LECTIO V.

IN quo & vos, cum audiviſſetis verbum veritatis (Evangelium ſalutis veſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hereditatis noſtræ in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.

POſtquam enarravit Apoſtolus beneficia collata communiter omnibus fidelibus, & exhibita ſpecialiter Apoſtolis, (*c*) hic conſequenter enumerat beneficia ipſis Epheſiis collata. Dividitur autem pars iſta in duas: quia primo proponit beneficia eis exhibita; ſecundo inſinuat affectum ſuum ex ipſis beneficiis excitatum, ibi, *Propterea & ego audiens fidem veſtram ... non ceſſo gratias agens pro vobis*. Prima iterum in tres dividitur, ſecundum tria beneficia eis exhibita: quia primo proponit beneficium prædicationis; ſecundo beneficium converſionis ad fidem, ibi, *In quo & credentes ſignati eſtis*; tertio beneficium iuſtificationis, ibi, *Signati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto*. Dicit ergo quantum ad primum: *In quo*, ſcilicet Chriſto, *& vos cum audiviſſetis*, ideſt cuius beneficio, & virtute audiviſtis, (*d*) *verbum veritatis*, ideſt verbum prædicationis, inquantum ipſe Chriſtus ad vos prædicatores miſit. Rom. X. 14. „ Quomodo audient ſi„ ne prædicante; quomodo vero prædica„ bunt, niſi mittantur? " Item eodem infra 17. „ Ergo fides ex auditu, auditus „ autem per verbum Dei. " Eius ergo beneficio audiunt, qui prædicatores eis mittit: Luc. XI. 28. „ Beati qui audiunt ver„ bum Dei, & cuſtodiunt illud. " Hoc verbum prædicationis tripliciter commendat Apoſtolus. Primo a veritate, cum dicit, *Verbum veritatis*: quippe quia accipit originem a Chriſto, de quo dicitur Ioan. XVII. 17. „ Sermo tuus veritas eſt. " Iac. I. 18.

(a) Al. omittitur *voluntatis ſuæ*. (b) *Al.* coram vobis. (c) *Al.* hic autem. (d) *Al.* verbum prædicationis, *intermediis omiſſis*.

v. 18. „ Voluntarie genuit nos verbo veri-
„ tatis ſuæ. “ Secundo quia eſt annuntia-
tio bona : unde dicit, *Evangelium*; quod qui-
dem annuntiat ſummum bonum, & vitam
æternam: & anthonomaſice verbum fidei ,
Evangelium dicitur, quaſi annuntiatio ſum-
mi boni. Eſa. lii. 7. „ Quam pulchri pe-
„ des annuntiantis, & prædicantis pacem,
„ annuntiantis bonum , prædicantis ſalu-
„ tem. “ Ibidem xl. 9. „ Super montem ex-
„ celſum aſcende tu qui evangelizas Sion. “
Et hoc eſt quantum ad futura bona. Ter-
tio deſcribitur, (a) & commendatur quan-
tum ad bona præſentia, quia ſalvat: unde
dicit, *Salutis veſtræ*; ideſt , quod creditum
dat ſalutem. Rom. i. 16. „ Non enim eru-
„ beſco Evangelium: virtus enim Dei eſt
„ in ſalutem omni credenti. “ I. Corinth.
xv. „ Notum autem vobis facio, fratres ,
„ Evangelium, quod prædicavi vobis, quod
„ & accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod
„ & ſalvamini. “ Quantum autem ad be-
neficium converſionis ad fidem , dicit : *In*
quo, ſcilicet Chriſto, ideſt in cuius opera-
tione, vos credentes *ſignati eſtis*. Quod qui-
dem beneficium ideo apponitur fidei , quia
fides neceſſaria eſt audientibus. Fruſtra e-
nim quis audiret verbum veritatis , ſi non
crederet; & ipſum credere eſt per Chri-
ſtum: infra ii. 8. *Gratia enim eſtis ſalvati*
per fidem: & hoc non ex vobis , donum enim
Dei eſt. Quantum vero ad beneficium iu-
ſtificationis dicit: *Signati eſtis*; & hoc per
Spiritum ſanctum, qui datus eſt vobis: de
quo dicit tria; ſcilicet quod eſt ſignum, &
quod eſt Spiritus promiſſionis, & quod eſt
pignus hereditatis. Signum quidem eſt ,
inquantum per eum infunditur caritas in
cordibus noſtris, qua diſtinguimur ab his
qui non ſunt filii Dei; & quantum ad hoc
dicit: *Signati eſtis*, ideſt diviſi a grege dia-
boli. Infra iv. 30. *Nolite contriſtare Spi-*
ritum Dei , in quo ſignati eſtis in diem
redemptionis. Sicut enim homines gre-
gibus ſuis apponunt ſigna , ut ab aliis di-
ſtinguantur; ita Dominus gregem ſuum ,
ideſt populum ſuum, ſpirituali ſigno voluit
ſignari. Dominus autem populum peculia-
rem habuit in veteri quidem teſtamento
Iudæos: Ezech. xxxiv. 31. „ Vos autem
„ greges mei, greges paſcuæ meæ, homi-
„ nes eſtis: “ unde Pſalm. xciv. 7. „ Nos
„ autem populus eius, & oves paſcuæ
„ eius. “ Sed quia hic grex in paſcuis cor-
poralibus paſcebatur, ſcilicet in doctrina
corporali, & in bonis temporalibus : Eſai.
i. 19. „ Si volueritis, & audieritis me ,
„ bona terræ comedetis : “ ideo eum Do-
minus corporali ſigno, ſcilicet circumciſio-
nis, ab aliis ſeparavit, & diſtinxit : Gen.
xvii. 13. „ Eritque pactum meum in car-
„ ne veſtra. “ Prius autem dicitur ii.
„ Circumcidetis carnem præputii veſtri ,
„ ut ſit in ſignum fœderis inter me &
„ vos. “ In novo autem teſtamento gre-
gem habet populum chriſtianum : I. Petr.
ii. 25. „ Converſi eſtis nunc ad paſtorem,
„ & Epiſcopum animarum veſtrarum : “
Ioan. x. 27. „ Oves meæ vocem meam au-
„ dient; & ego cognoſco eas, & ſequun-
„ tur me. “ Sed grex iſte paſcitur (b) in
paſcuis doctrinæ ſpiritualis , & ſpirituali-
bus bonis: ideo eum ſigno ſpirituali ab aliis
Dominus diſtinxit: hoc autem eſt Spiritus
ſanctus , per quem illi qui Chriſti ſunt ,
diſtinguuntur ab aliis qui non ſunt eius:
Quia autem Spiritus ſanctus amor eſt, er-
go tunc Spiritus ſanctus datur alicui, quan-
do efficitur amator Dei, & proximi. Ro-
man. v. 5. „ Caritas Dei diffuſa eſt in cor-
„ dibus noſtris per Spiritum ſanctum qui
„ datus eſt nobis. “ Signum ergo diſtin-
ctionis eſt caritas, quæ eſt a Spiritu ſan-
cto. Ioan. xiii. 35. „ In hoc cognoſcent
„ omnes quia mei diſcipuli eſtis , ſi dile-
„ ctionem habueritis ad invicem . “ Spiri-
tus ergo ſanctus eſt quo ſignamur . Spiritus
vero promiſſionis dicitur triplici ratione .
Primo quia promiſſus eſt fidelibus: Ezech.
xxxvi. 26. „ Spiritum novum ponam in
„ medio veſtri : “ & ibidem xxxvii. 6.
„ Dabo vobis ſpiritum novum. “ Secundo
quia datur cum quadam promiſſione : ex
hoc enim ipſo quod datur nobis, efficimur
filii Dei. Nam per Spiritum ſanctum effi-
cimur unum cum Chriſto: Roman. viii. 9.
„ Si quis autem Spiritum Dei non habet,
„ hic non eſt eius : “ & per conſequens
efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habe-
mus promiſſionem hereditatis æternæ: quia
ſi filii, & heredes, Rom. viii. Tertio di-
citur pignus, inquantum facit certitudinem
de promiſſa hereditate. Nam Spiritus ſan-
ctus, inquantum adoptat in filios Dei, eſt
Spiritus promiſſionis, & ipſemet eſt ſignum
promiſſionis adipiſcendæ. Sed, ut dicitur in
Gloſſa, alia littera habet : *Qui eſt arrha*
hereditatis: & forte melius: quia pignus
eſt aliud a re pro qua datur ; & reddi-
tur poſtquam ille qui pignus recipit, rem
N 2 ſibi

(a) *Al. deeſt* & commendatur. (b) *Al.* in paſcuis ſpiritualibus bonis.

ſibi debitam (a) recipit. Arrha autem non eſt aliud a re pro qua datur; nec redditur, quia datur de ipſo pretio, quod non eſt auferendum, ſed complendum. Deus autem dedit nobis caritatem tamquam pignus, per Spiritum ſanctum, qui eſt Spiritus veritatis, & dilectionis. Et ideo huiuſmodi non eſt aliud quam quædam particularis, & imperfecta participatio divinæ caritatis, & dilectionis; quæ quidem non eſt auferenda, ſed perficienda: ideo magis proprie dicitur arrha quam pignus. Tamen poteſt nihilominus & pignus dici: nam per Spiritum ſanctum Deus nobis diverſa dona largitur; quorum quædam manent in patria, ut caritas, quæ numquam excidit, I. Corinth. XIII. quædam vero propter ſui imperfectionem non manent, ſicut fides, & ſpes, quæ evacuabuntur, ut ibidem dicitur. Sic ergo Spiritus ſanctus dicitur arrha per reſpectum ad ea quæ manent, pignus vero per reſpectum ad ea quæ evacuabuntur.

Ad quid autem ſignati ſimus, ſubdit dicens, *In redemptionem*. Nam ſi aliquis de novo aliqua animalia acquireret, & adderet gregi ſuo, imponeret eis ſigna acquiſitionis illius. Chriſtus autem acquiſivit populum ex Gentibus: Ioan. X. 16. „Alias „oves habeo quæ non ſunt ex hoc ovili, „& illas oportet me adducere: " & ideo impreſſit eis ſignum acquiſitionis. I. Petr. II. 9. „Gens ſancta, populus acquiſi„tionis." Act. XX. 28. „Quam acquiſivit „ſanguine ſuo." Sed quia Chriſtus acquiſivit populum iſtum, non ſic quod numquam fuerit ſuus, ſed quia aliquando fuerat ſuus, ſed opprimebatur a ſervitute diaboli, in quam peccando ſe redegit; ideo non dicit ſimpliciter, Acquiſivit; ſed addit *in redemptionem*; quaſi dicat: Non ſimpliciter de novo acquiſiti, ſed quaſi a ſervitute diaboli per ſanguinem eius redempti. I. Pet. I. 18. „Non corruptibilibus auro, & argento „redempti eſtis de vana veſtra converſa„tione paternæ traditionis, ſed pretioſo „ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, „& incontaminati." Acquiſivit ergo Chriſtus nos redimendo, non quod accreſcat inde aliquid Deo: quia bonorum noſtrorum non indiget. Iob XXXV. 7. „Si iuſte ege„ris, quid donabis ei; aut quid de manu „tua recipiet?" Ad quid autem acquiſiverit nos Chriſtus, ſubdit: *In laudem gloriæ ipſius*; ideſt, ut ipſe Deus laudetur. Eſaiæ XLIII. 7. „Qui invocat nomen meum, „in gloriam meam creavi eum."

LECTIO V.

PRopterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & dilectionem in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ, det vobis ſpiritum ſapientiæ, & revelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis veſtri, ut ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ divitiæ gloriæ hereditatis eius in ſanctis, & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus.

POſtquam enumeravit Apoſtolus beneficia Epheſiis collata per Chriſtum, hic oſtendit quomodo affectus ſuus crevit ad eos. Dividitur autem hæc pars in tres partes: quia primo præmittitur bonorum, quæ audivit de eis, commemoratio; ſecundo de perceptis beneficiis gratiarum actio, ibi, *Non ceſſo gratias agens pro vobis*; tertio ſubditur pro futuris beneficiis eius oratio, ibi, *Memoriam veſtri faciens in orationibus meis*. Bona autem quæ de eis audivit, ſunt duo. Unum, quo ordinantur ad Deum & hoc eſt fides; & quantum ad hoc dicit: *Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu*: quæ quidem facit habitare Deum in homine: infra III. 17. *Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris*. Item corda purificat: Act. XV. 9. „Fi„de purificans corda eorum." Item ſine lege iuſtificat: Roman. III. 28. „Arbitra„mur iuſtificari hominem per fidem ſine „operibus legis." Secundum, quo ordinantur ad proximum, & hoc eſt dilectio; & quantum ad hoc dicit, *Et dilectionem*, ideſt opera caritatis: quæ quidem dilectio eſt ſpirituale ſignum quod homo ſit diſcipulus

(a) *Al.* habet.

pulus Chriſti. Ioan. XIII. 35. „ In hoc co„ gnoſcent omnes quia mei eſtis diſcipuli, „ ſi dilectionem habueritis ad invicem : “ & ibidem 34. „ Mandatum novum do vo„ bis, ut diligatis invicem, ſicut dilexi „ vos. “ *Dilectionem*, dico, *in omnes ſanctos*: nam omnes quos ex caritate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia ſancti ſunt, vel ut ſancti ſint. Galat. VI. 10. „ Dum tempus habemus, operemur bo„ num ad omnes, maxime autem ad do„ meſticos fidei. “

Deinde cum dicit, *Non ceſso gratias agens pro vobis*, agit Apoſtolus gratias de bonis, & beneficiis huiuſmodi auditis, dicens: *Non ceſſo gratias agens pro vobis*.

Contra: quia non ſemper poterat continue pro eis gratias agere. Reſpondeo: Apoſtolus dicit, *Non ceſso*, ideſt horis debitis; vel *non ceſso*, quia affectus gratias agendi pro vobis ſine ceſſatione habitualiter eſt in me. Coloſſ. I. 9. „ Non ceſſamus „ pro vobis orantes, & poſtulantes ut im„ pleamini agnitione voluntatis eius. “ Roman. I. 9. „ Sine intermiſſione memo„ riam veſtri facio ſemper in orationibus „ meis. “

Conſequenter orat Apoſtolus pro beneficiis eis in futurum concedendis; & quantum ad hoc dicit: *Memoriam veſtri faciens in orationibus meis*. Et hæc dividitur in tres: quia primo proponit quædam quæ eis petit; ſecundo exponit ea, ibi, *In agnitionem eius*; tertio oſtendit exemplar, & formam illorum, ibi, *Secundum operationem potentiæ virtutis eius*. Dicit ergo quantum ad primum: Non ſolum gratias ago quantum ad beneficia præterita quæ recepiſtis, & quantum ad bona audita de vobis; ſed etiam oro, ut omnino in futurum accreſcant, *memoriam veſtri faciens in orationibus meis*, pro his ſcilicet, *ut Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti pater gloria det vobis Spiritum ſapientiæ, & revelationis*. Ubi ſciendum, quod Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus, & homo eſt: & inquantum homo eſt, Deum habet, cum ſit compoſitum ex anima, & corpore, quorum utrique, cum ſint creaturæ, competit Deum habere; ſecundum autem quod Deus eſt, Patrem habet: Ioann. XX. 17. „ Aſcendo ad Patrem meum & Pa„ trem veſtrum, Deum meum & Deum „ veſtrum. “ Similiter etiam ſecundum quod Deus, eſt gloria Patris: Hebr. I. 3. „ Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura „ ſubſtantiæ eius. “ Eſt etiam gloria noſtra, quia ipſe eſt vita æterna: I. Ioann. ult. 20. „ Simus in vero Filio eius. Hic „ eſt verus Deus, & vita æterna. “ Sic ergo dicit, *Ut Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſecundum quod eſt homo; (*a*) & Pater eiuſdem, ſecundum quod eſt Deus: *Pater*, inquam, *gloriæ*, ſcilicet Chriſti, qui eſt gloria eius. Proverb. XXIII. 20. „ Gloria patris filius ſapiens. “ Et gloriæ noſtræ, inquantum dat omnibus gloriam.

Deinde cum dicit, *Det vobis Spiritum ſapientiæ, & revelationis*, ponit ea quæ petit, quæ ſunt duo. Ubi ſciendum eſt, quod quædam ſunt dona communia omnibus ſanctis, ſcilicet illa quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem, ut fides, ſpes, caritas; & hæc habebant, ut iam patet. Alia autem ſunt dona ſpecialia, & quantum ad hoc pro eis orat: primo quidem pro dono ſapientiæ, & quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis Spiritum ſapientiæ*, quem nullus poteſt dare niſi Deus. Sapient. IX. 17. „ Senſum autem tuum quis ſciet, „ niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris „ Spiritum ſanctum tuum de altiſſimis? “ Secundo orat pro dono intellectus; & hoc conſiſtit in revelatione ſpiritualium ſecretorum: propter quod dicit, *Et revelationis*, quæ etiam a ſolo Deo eſt. Dan. II. 28. „ Eſt Deus in cælis revelans myſteria. “ Exponit autem quæ ſint iſta quæ petit: & primo quod pertinet ad donum ſapientiæ; ſecundo quod pertinet ad donum intellectus, ibi, *Ut ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius*. Ad donum autem ſapientiæ pertinet cognitio divinorum. Unde petere donum ſapientiæ, eſt petere quod habeant cognitionem Dei: & hoc petit ibi, *In agnitionem Dei illuminatos oculos cordis veſtri*; quaſi dicat: Hoc peto, ut per Spiritum ſapientiæ habeatis *illuminatos oculos cordis veſtri in agnitionem*, ſcilicet clariorem, *eius*, ſcilicet Dei. Pſalm. XII. 6. „ Illumina oculos meos, ne umquam ob„ dormiam in morte. “ Hoc eſt contra eos qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoſcenda; cum magis tamen ſit neceſſarium, & etiam glorioſum cognoſcere Deum. Hier. IX. 23. „ Non „ glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & „ non glorietur dives in divitiis ſuis; ſed „ in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire, & „ noſſe me. “ Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad ſtatum præſentem, & duo quantum

(a) *Al.* & Pater gloriæ, *intermediis omiſſis*. (b) *Ibi* „ Filius ſapiens lætificat patrem. “

tum ad futurum. Ad ſtatum vero præſentem pertinet ſpes, quæ eſt neceſſaria ad ſalutem: Rom. VIII. 24. „ Spe enim ſalvi facti ſumus: “ & quantum ad hoc dicit: *Ut ſciatis quæ*, id eſt quanta ſit, *ſpes vocationis eius*, ideſt virtus ſpei; & de quanta re ſit: quæ quidem & maxima eſt, quia de maximis: I. Pet. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis: “ & fortiſſima virtutum: Hebr. VI. 18. „ Fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem; quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem uſque ad interiora velaminis. “ Sed quia ea quæ ſperamus, ſunt de futura vita, ideo alia duo pertinent ad vitam futuram. Unum quidem pertinet ad omnes iuſtos communiter, quod eſt præmium eſſentiale; & quantum ad hoc dicit: *Et quæ divitiæ gloriæ hereditatis eius in ſanctis*. Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum eſt quod ſunt copioſiſſima; & quantum ad hoc dicit, *Divitiæ*. Proverb. I. 23. „ Abundantia perfruetur, terrore malorum ſublato. “ Pſalm. CXI. 3. „ Gloria, & divitiæ in domo eius. “ Proverb. VIII. 18. „ Mecum ſunt divitiæ, & gloria, opes ſuperbæ, & iuſtitia. “ Secundo quod clariſſima; & quantum ad hoc dicit, *Gloria*. Roman. II. 10. „ Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum. “ Tertio quod ſunt ſtabiliſſima; & quantum ad hoc dicit, *Hereditatis*. Ea enim quæ hereditaria ſunt, ſtabiliter poſſidentur. Eccli. XXXI. 11. „ Stabilita ſunt bona illius in Domino. “ Pſalm. XV. 5. „ Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi. “ Quarto quod erunt intima; & quantum ad hoc dicit, *In ſanctis*. Roman. VIII. 18. „ Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. “ II. Corinth. IV. 17 „ Supra modum in ſublimitate (*a*) gloriæ pondus operatur in nobis. “ Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, eſt quod ſpecialiter pertinet ad Apoſtolos: unde dicit: *Et quæ ſit*, ſupple ſciatis, *ſupereminens* (*b*) *magnitudo virtutis eius in nos*, ſcilicet Apoſtolos; quaſi dicat: Licet omnibus ſanctis abundanter divitias gloriæ tribuat, ſupereminentius tamen tribuet Apoſtolis. Magnitudo enim virtutis oſtenditur in effectu. Unde quanto magis effectus virtutis divinæ in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina maior oſtenditur; licet in ſeipſa ſit una, & indiviſa. Et ideo, quia maior effectus virtutis divinæ eſt in Apoſtolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod maior ſit in eis effectus, oſtendit dicens, *Qui credimus*; ideſt, qui ſumus primitiæ credentium. II. Corinth. IV. 13. „ Nos credimus; propter quod & loquimur, ſcientes quod ille qui ſuſcitavit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit. “ Propter quod dicebat II. Timoth. I. 12. „ Scio cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem. “ Ideo illi inter vos, per quos alii inſtructi ſunt, & vocati ad fidem, ſicut doctores, præeminentius præmiabuntur: quia, ut dicitur in Gloſſa, quoddam incrementum gloriæ habebunt ſummi doctores ultra illud quod communiter omnes habebunt: propter quod Dan. XII. 3. docti aſſimilantur ſplendori firmamenti, ſed doctores aſſimilantur ſtellis: „ Qui autem docti fuerint, (*c*) fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti; & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. “

(a) *Ibi æternum gloriæ pondus*. (b) *Al. magnitudo virtutis eius*: ſcilicet in bonis; quaſi dicat &c.
(c) *Al. deeſt* fulgebunt.

LECTIO VII.

SEcundum operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum a mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem Principatum, & Poteſtatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.

ENumeratis beneficiis quæ Apoſtolus conferenda optat Epheſiis in futurum, hic conſequenter ponit formam, & exemplar (*a*) illorum beneficiorum. Sicut autem vita Chriſti eſt forma, & exemplar iuſtitiæ noſtræ; ita & gloria, & exaltatio Chriſti eſt forma, & exemplar gloriæ, & exaltationis noſtræ. Ideo hic Apoſtolus duo facit: quia primo proponit formam exaltationis, beneficiorum, & donorum in generali; ſecundo manifeſtat eam in ſpeciali, ibi, *Suſcitans illum a mortuis*. Forma autem, & exemplar operationis divinæ in nos, eſt operatio divina in Chriſto; & quantum ad hoc dicit: *Secundum operationem*, ideſt ad ſimilitudinem operationis, *potentiæ virtutis eius*, ideſt virtuoſæ potentiæ Dei, *quam operatus eſt in Chriſto*, exaltans caput illud; ſupple, ita virtuoſe operabitur in nobis. Philip. III. 20. ,, Salvatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. " Nos autem exaltari ad ſimilitudinem exaltationis Chriſti, frequenter legimus in Scriptura. Rom. VIII. 17. ,, Si compatimur, ut & glorificemur. " Item Apoc. III. 21. ,, Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo; ſicut & ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius. "

Conſequenter explicat formam, & exemplar in ſpeciali, manifeſtans ea quæ pertinent ad exaltationem Chriſti, loquendo de Chriſto, inquantum eſt homo, dicens: *Suſcitans illum a mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus*. Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Chriſti. Primum eſt tranſitus de morte ad vitam; & quantum ad hoc dicit: *Suſcitans illum a mortuis*. Secundum eſt exaltatio ad gloriam altiſſimam; & quantum ad hoc dicit: *Conſtituens illum ad dexteram ſuam*. Tertium eſt ſublimatio ad potentiam maximam; & quantum ad hoc dicit: *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius*. Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod hoc erit ſecundum operationem quam operatus eſt in Chriſto, ſcilicet Deus Pater, eadem virtute quam habet cum Chriſto. Unde & ipſe Chriſtus ſeipſum reſuſcitavit, & Deus Pater eum reſuſcitavit. Rom. VIII. 11. ,, Si ſpiritus eius qui ſuſcitavit Ieſum a mortuis, habitat in vobis; qui ſuſcitavit Ieſum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra. " Quantum vero ad ſecundum dicit: *Conſtituens illum ad dexteram ſuam in cæleſtibus*. Quæ quidem celſitudo gloriæ poteſt tripliciter conſiderari, ſcilicet per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, & per comparationem ad creaturas ſpirituales. Si ergo conſideretur per comparationem ad Deum, ſic conſtitutus eſt ad dexteram ſuam: quæ quidem dextera non eſt intelligenda pars corporalis, quia, ut dicitur Ioan. IV. 24. ,, Spiritus eſt Deus; " ſed metaphorice dicitur, ut ſicut per dexteram intelligitur nobilior, & virtuoſior pars hominis; ita cum dicimus Chriſtum Ieſum conſtitutum ad dexteram Dei, intelligatur ſecundum humanitatem conſtitutus in potioribus bonis Patris, & ſecundum divinitatem intelligatur æqualis Patri. Unde Pſalm. CIX. 1. ,, Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. " Item Marc. ult. 19. ,, Et Dominus quidem Ieſus, poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum, & ſedet ad dexteram Dei. " In comparatione vero ad corporales creaturas dicit, *In cæleſtibus*: nam corpora cæleſtia tenent ſupremum locum in comparatione ad alia corpora. Infra IV. 10. *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cælos*. In comparatione vero ad ſpirituales creaturas, (*b*) primo dicit, Chriſtum exaltatum ſuper aliquas ſpecialiter; ſecundo ſuper omnes generaliter, ibi, *Et ſuper omne nomen quod nomi-*

(a) *Al. deeſt* illorum beneficiorum. (b) *Al.* primo ſpecialiter, ſecundo quantum ad omnia communiter, ibi &c.

nominatur, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.

Ad horum autem intelligentiam ſciendum eſt, quod novem ſunt ordines Angelorum: quorum quatuor Apoſtolus tangit hic, qui quidem ſunt medii: nam ſupra eos ſunt tres ſuperiores, ſcilicet Throni, Cherubim, & Seraphim; ſub eis autem ſunt duo inferiores, ſcilicet Archangeli, & Angeli. Qui quidem novem ordines diſtinguuntur in tres hierarchias, ideſt ſacros principatus: in quarum qualibet aſſignantur tres ordines. Sed in aſſignatione ordinum hierarchiæ primæ conveniunt omnes doctores in hoc, ſcilicet quod ſupremus ordo ipſius ſit Seraphim, ſecundus Cherubim, tertius Throni. In aſſignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, ſcilicet mediæ, & infimæ, diſcordant Dionyſius & Gregorius. Nam Dionyſius in ſupremo ordine mediæ hierarchiæ ponit Dominationes, in ſecundo Virtutes, in tertio Poteſtates, deſcendendo; in ſupremo vero ordine infimæ hierarchiæ poſuit Principatus, in ſecundo Archangelos, in tertio Angelos. Et hæc aſſignatio ordinum concordat litteræ præſenti: nam Apoſtolus aſcendendo, incipit a ſupremo infimæ hierarchiæ, qui eſt ſeptimus. Gregorius autem aliter ordinat: quia ponit Principatus in medio Dominationum, & Poteſtatum; quod pertinet ad ſecundum ordinem mediæ hierarchiæ: Virtutes vero ponit in medio Poteſtatum, & Archangelorum; quod pertinet ad ſupremum ordinem infimæ hierarchiæ. Et hæc aſſignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apoſtoli, Coloſſ. 1. 16. ubi dicit: „ Sive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates: " ubi illos ordines enumerat deſcendendo. Sed reſervata ordinatione Gregorii, uſquequo legamus Epiſtolam ad Coloſſenſes, ad præſens viam Dionyſii magis competentem præſenti litteræ, proſequemur.

Ad cujus intellectum ſciendum eſt, quod poteſt conſiderari tripliciter ordo rerum. Primo quidem ſecundum quod ſunt in prima omnium cauſa, ſcilicet in Deo; ſecundo vero ſecundum quod ſunt in cauſis univerſalibus; tertio ſecundum determinationem ad ſpeciales effectus. Et quia omnia quæ fiunt in creaturis, miniſtrantur per Angelos, ideo ſecundum triplicem acceptionem ordinis rerum, diſtinguuntur tres angelicæ hierarchiæ: ad quarum unam pertinet accipere rationes rerum in ipſo rerum vertice, ſcilicet Deo; ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in cauſis univerſalibus; ad aliam vero, in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicæ ſunt ſuperiores, tanto divinam illuminationem in maiori univerſalitate recipiunt. Et ideo ad ſupremam hierarchiam pertinet adminiſtratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiæ iſtius denominantur per comparationem ad Deum: quia Seraphim dicuntur ardentes, & uniti Deo per amorem; Cherubim vero quaſi lucentes, inquantum ſupereminenter divina ſecreta cognoſcunt; Throni vero (a) dicuntur ſic, inquantum in eis Deus ſua iudicia exercet. Et de iſtis tribus ordinibus nullam facit hic Apoſtolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum adminiſtratio per comparationem ad cauſas univerſales: unde denominantur ordines hierarchiæ illius nominibus ad poteſtatem pertinentibus, cum cauſæ univerſales ſint virtute, & poteſtate in inferioribus, & particularibus. Ad poteſtates autem, quæ habent univerſale regimen, tria pertinent. Primo quod ſit aliquis per imperium dirigens; ſecundo quod ſint aliqui qui impedimenta executionis repellant; tertio quod ſint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum autem primum pertinet ad Dominationes, quæ, ut dicit Dionyſius, ſunt liberæ ab omni ſubiectione, nec ad exteriora mittuntur, ſed eis qui mittuntur imperant; ſecundum vero pertinet ad Virtutes, quæ præbent facilitatem ad imperium implendum; tertium vero pertinet ad Poteſtates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet adminiſtratio rerum in comparatione ad ſpeciales effectus: unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde Angeli dicuntur illi qui exequuntur ea quæ pertinent ad ſalutem ſingulorum; Archangeli vero qui exequuntur ea quæ pertinent ad ſalutem, & utilitatem magnorum; Principatus vero dicuntur illi qui præſunt ſingulis provinciis.

His ergo expoſitis, Chriſtus ſuper omnes eſt. De his vero quatuor Apoſtolus ſpecialem mentionem facit. Cuius ratio eſt, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur: & quia agit de dignitate Chriſti, ideo hic ſpecialiter eos nominat, ut oſtendat Chriſtum omnem dignitatem creatam excedere.

Conſequenter cum dicit, *Et omne nomen quod*

(a) *Al. omittitur* dicuntur ſic.

quod nominatur, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro, oſtendit Chriſtum exaltatum eſſe communiter ſupra omnem creaturam ſpiritualem. Dixerat enim ſupra, Chriſtum eſſe exaltatum ſuper omnes creaturas ſpirituales, quæ a poteſtate denominantur. Sed quia præter illos Angelorum ordines, in ſacra Scriptura quidam alii ordines cæleſtium ſpirituum inveniuntur, ſcilicet Seraphim, Eſa. VI. & Cherubim, Ezech. X. & XI. & XLI. & Throni, in Pſalmis, & de iſtis non fecerat mentionem; ideo oſtendit Chriſtum, ſecundum quod homo, ſupra omnes huiuſmodi ordines eſſe exaltatum: propter quod ſubiungit, dicens: *Et ſuper omne nomen quod nominatur, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro*; ideſt, non ſolum ſuper Principatus, ſed ſuper omne nominabile. Sciendum eſt enim, quod nomen imponitur ad cognoſcendum rem: unde ſignificat rei ſubſtantiam, cum ſignificatum nominis ſit diffinitiva ratio rei. Cum ergo dicit, *Et omne nomen quod nominatur*, dat intelligere quod exaltatus eſt ſupra omnem ſubſtantiam de qua poteſt haberi notitia, & quæ poſſit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur ſubſtantia divinitatis, quæ incomprehenſibilis eſt: unde Gloſſa dicit: „ *Supra omne nomen*, „ ideſt nominabile. “ Et ne intelligatur quod ſit ſupra nomen Dei, ideo ſubdit, *Quod nominatur*. Nam maieſtas divina nullo nomine concludi, vel nominari poteſt. Addit autem: *Non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro*: quia multa fiunt in hoc ſæculo quæ notitia comprehendimus, & nominamus; quædam tamen ſunt in futuro ſæculo quæ hic comprehendi non poſſunt, nec etiam nominari: quia, ut dicitur I. Corinth. XIII. 9. „ Ex parte cognoſcimus, „ & ex parte prophetamus. “ Nominantur tamen hæc a beatis, qui ſunt in futuro ſæculo. Huiuſmodi autem ſunt de quibus dicit Apoſtolus II. Corinth. XII. 4. quod „ audivit arcana verba, quæ non licet ho„ mini loqui. “ Et tamen ſuper hæc omnia exaltatus eſt Chriſtus. Philip. II. 9. „ De„ dit illi nomen quod eſt ſuper omne no„ men. “

L E C T I O VIII.

Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius, & ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Supra egit Apoſtolus de exaltatione Chriſti & quantum ad eius tranſitum de morte ad vitam, in illa particula, *Suſcitans illum a mortuis*, & de eius exaltatione ad gloriam altiſſimam, in illa particula, *Et conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus*: hic agit de eius exaltatione quantum ad poteſtatem maximam: circa quod duo facit: quia primo agit de Chriſti poteſtate reſpectu totius creaturæ; ſecundo de eius poteſtate reſpectu Eccleſiæ, ibi, *Et ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam*. Dicit ergo, quod reſpectu totius creaturæ habet univerſalem poteſtatem: quia *omnia ſubiecit*, ſcilicet Deus Pater, *ſub pedibus eius*. Ubi ſciendum eſt, quod hoc quod dicit, *Sub pedibus*, poteſt accipi dupliciter. Uno modo, ut ſit locutio figurativa, & ſimilitudinaria, ut ſcilicet per hoc detur intelligi quod omnis creatura totaliter eſt ſubiecta poteſtati Chriſti: illud enim eſt nobis omnino ſubiectum quod pedibus conculcamus: & de iſta poteſtate dicitur Matth. ult. 18. „ Data eſt mihi omnis poteſtas in „ cælo, & in terra. “ Hebr. II. 8. „ In „ eo enim quod ei omnia ſubiiciuntur, „ nihil dimiſit non ſubiectum ei. “ Alio modo, ut ſit locutio metaphorica: nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput vero ſuprema. Licet autem in Chriſto divinitas, & humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quæ eſt ſupremum in Chriſto, intelligitur per caput: I. Corinth. XI. 3. „ Caput ve„ ro Chriſti Deus: “ humanitas vero, quæ infima eſt, intelligitur per pedes: Pſalm. CXXXI. 7. „ Adorabimus in loco ubi ſtete„ runt pedes eius. “ Eſt ergo ſenſus, quod omnia creata non ſolum ſubiecit Pater Chriſto, inquantum eſt Deus, cui ab æterno omnia ſunt ſubiecta, ſed etiam humanitati eius.

Advertendum eſt autem hic, quod Chriſto ſubiiciuntur aliqua dupliciter: quia quædam voluntarie, & quædam involuntarie. Hoc autem Origenes non intelligens, ſumpſit ex hoc verbo Apoſtoli occaſionem erroris, dicens, quod omnia quæ ſubiiciuntur Chriſto, participant ſalutem, quia ipſe eſt vera ſalus: & ideo dixit,

quod omnes dæmones, & damnati aliquando ſalvabuntur, cum ſubiiciantur ſub pedibus Chriſti. Hoc autem eſt contra ſententiam Domini, Matth. xxv. 41. „ Diſcedite „ a me maledicti in ignem æternum, qui „ paratus eſt diabolo, & angelis eius: “ & concludit in fine capituli verſ.ult. „Ibunt „ hi in ſupplicium æternum. “ Dicendum eſt ergo, quod omnia ſubiecit ſub pedibus eius; ſed quædam voluntarie tamquam Salvatori, puta iuſtos, qui in vita præſenti implent voluntatem Dei; & iſti ſubiiciuntur ei, ut impleant eorum deſiderium, & voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis, Proverb.x. 24. „Deſiderium ſuum „ iuſtis dabitur. “ Quædam vero ſubiiciuntur ei invite, tamquam (a) Iudici, ut Chriſtus de his ſuam voluntatem faciat; & iſti ſunt mali, de quibus poteſt intelligi illud Luc. xix. 27. „ Verumtamen ini„ micos meos, illos qui noluerunt me re„ gnare ſuper ſe, adducite huc, & inter„ ficite coram me. “

Deinde cum dicit, *Et ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam*, agit de poteſtate Chriſti reſpectu Eccleſiæ; circa quod tria facit: quia primo ponit habitudinem Chriſti ad Eccleſiam; ſecundo habitudinem Eccleſiæ ad Chriſtum; tertio exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit: *Et ipſum dedit*, Deus Pater, *caput ſupra omnem Eccleſiam*, ſcilicet tam militantem, quæ eſt hominum in præſenti viventium, quam triumphantem, quæ eſt ex hominibus, & Angelis in patria. Chriſtus enim ſecundum quaſdam communes rationes caput eſt etiam Angelorum: Coloſſ. II. 10. „ Qui eſt „ caput omnis Principatus, & Poteſtatis: “ ſed ſecundum ſpeciales rationes eſt Chriſtus caput hominum ſpiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quo ad præeminentiam in ſitu; ſecundo quo ad diffuſionem virtutum, quia ab eo omnes ſenſus derivantur in membra; item quo ad conſormitatem in natura. Sic ergo quantum ad præeminentiam, & quantum ad diffuſionem, Chriſtus eſt caput Angelorum: nam Chriſtus præeſt Angelis, etiam ſecundum humanitatem. Hebr. I. 4. „ Tanto melior An„ gelis effectus, quanto præ illis differen„ tius nomen hereditavit. “ Item Chriſtus, etiam ſecundum quod homo, Angelos illuminat, & in eos influit, ut Dionyſius probat ex verbis Eſai. lxiii. 1. ſcilicet, „ Quis eſt iſte, qui venit de Edon, tin„ ctis veſtibus de Boſra? “ dicens hæc verba eſſe ſupremorum Angelorum. Quod autem ſequitur, „Ego qui loquor iuſtitiam, “ dicit eſſe verba Chriſti, eis immediate reſpondentis. Ex quo datur intelligi, quod non ſolum inferiores, ſed etiam ſuperiores Angelos Chriſtus illuminat. Quantum autem ad naturæ conformitatem, Chriſtus non eſt caput Angelorum: quia non Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ, ut dicitur Hebr. I. ſed eſt caput hominum tantum. Cantic. IV. 9. „ Vulneraſti cor meum „ ſoror mea (ſcilicet per naturam) & „ ſponſa “ per gratiam. Quantum ad habitudinem Eccleſiæ ad Chriſtum, dicit, *Quæ eſt corpus eius*, ſcilicet inquantum eſt ei ſubiecta, & recipit ab eo influentiam, & habet naturam conformem cum Chriſto. I. Corinth. XII. 12. „ Sicut enim corpus „ unum eſt, & habet multa membra, „ omnia autem membra corporis cum ſint „ multa, unum tamen corpus ſunt; ita & „ Chriſtus: etenim in uno ſpiritu omnes „ nos in unum corpus baptizati ſumus. “ Exponit autem quod dixit, *Quæ eſt corpus ipſius*, ſubdens, *Et plenitudo eius*. Quærenti enim, cur in corpore naturali ſint tot membra, ſcilicet manus, pedes, os, & huiuſmodi, reſpondetur, hoc eſſe ideo ut deſerviant diverſis operibus animæ, quarum ipſa poteſt eſſe cauſa, & principium, & quæ ſunt virtute in ipſa: nam corpus eſt factum propter animam, & non e converſo: unde ſecundum hoc, corpus naturale eſt quædam plenitudo animæ. Niſi enim eſſent membra cum corpore completa, non poſſet anima ſuas operationes plene exercere. Similiter itaque eſt hoc de Chriſto, & de Eccleſia: & quia Eccleſia eſt inſtituta propter Chriſtum, dicitur quod Eccleſia eſt *plenitudo eius*, ſcilicet Chriſti, ideſt ut omnia quæ virtute ſunt in Chriſto, quaſi quodammodo in membris ipſius Eccleſiæ impleantur, dum ſcilicet omnes ſenſus ſpirituales, & dona, & quidquid poteſt eſſe in Eccleſia, quæ omnia ſuperabundanter ſunt in Chriſto, ab ipſo deriventur in membra Eccleſiæ, & perficiantur in eis. Unde ſubdit: *Qui omnia in omnibus adimpletur*, ſcilicet dum hunc quidem, qui eſt membrum Eccleſiæ, facit ſapientem ſecundum perfectam ſapientiam, quæ eſt in ipſo; illum vero iuſtum ſecundum perfectam iuſtitiam; & ſic de aliis.

(a) *Al.* Iudæis.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

ET vos, * cum eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſæculum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aeris huius, ſpiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ, in quibus & nos omnes aliquando converſati ſumus in deſideriis carnis noſtræ, facientes voluntatem carnis, & cogitationum, & eramus natura filii iræ, ſicut & ceteri.

SUpra enumeravit Apoſtolus beneficia humano generi per Chriſtum communiter exhibita; hic Apoſtolus commemorat eadem per comparationem ad eorum ſtatum præteritum. Status autem eorum præteritus dupliciter conſiderari poteſt. Primo quidem quantum ad ſtatum culpæ; ſecundo quantum ad ſtatum gentilitatis eorum. Apoſtolus ergo duo facit: quia primo commemorat beneficia quantum ad primum ſtatum eis exhibita; ſecundo commemorat ea per comparationem ad ſtatum ſecundum, ibi, *Propter quod memores eſtote*. Prima iterum in duas: quia primo recitat Apoſtolus ſtatum culpæ ipſorum; ſecundo beneficium gratiæ iuſtificationis, ibi, *Deus autem qui dives eſt in miſericordia ... convivificavit nos in Chriſto*. Prima iterum in duas: quia primo commemorat ſtatum culpæ quantum ad Gentiles; ſecundo quantum ad Iudæos, ibi, *In quibus & nos omnes aliquando converſati ſumus*. Prima iterum in duas: quia primo præmittit beneficii generalitatem; ſecundo ſubdit huius neceſſitatem, ibi, *Cum eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris*. Dicit ergo: Dico, quod Deus magnifice operatur in fidelibus ſecundum operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto; & hoc, quia ſuſcitavit illum a mortuis. Secundum hanc ergo operationem, ad huius operationis exemplum, *convivificavit nos*, vita ſcilicet gratiæ, de morte peccati. Oſeæ VI. 3. „Vivificabit „nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcita„bit nos, & vivemus in conſpectu eius." Coloſſ. III. 1. „Si conſurrexiſtis cum Chri„ſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chri„ſtus eſt in dextera Dei ſedens." Neceſſitatem vero huius beneficii oſtendit, cum dicit: *Cum eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris*. Ubi optime deſcribit eorum culpam, primo quantum ad multitudinem, quia *cum eſſetis mortui*, ſcilicet morte ſpirituali, quæ peſſima eſt. Pſalm. XXXIII. 22. „Mors peccatorum peſſima." Peccatum enim mors dicitur, quia per ipſum homo (a) a Deo, qui eſt vita, ſeparatur: Ioan. XIV. 6. „Ego ſum via, veritas, & „vita." *Mortui*, inquam, *in delictis, & peccatis veſtris*, ecce multitudo. *In delictis* quidem, quantum ad omiſſa: Pſalm. XVIII. 13. „Delicta quis intelligit?" *& peccatis*, quantum ad commiſſa, *in quibus aliquando ambulaſtis*. Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui, ſi ad horam mortui ſunt in peccatis, & in delictis, ceſſant tamen aliquando, & peccare deſiſtunt; ſed iſti de malo in peius procedentes, & ambulantes, proficiebant. Simile habetur Philip. III. 18. „Multi enim am„bulant, quos ſæpe dicebam vobis (nunc „autem & flens dico) inimicos crucis „Chriſti." Hier. II. 5. „Ambulaverunt „poſt vanitatem ſuam, & vani facti ſunt." Secundo deſcribit eorum culpam quantum ad cauſam, quæ ponitur duplex. Una ex parte huius mundi, quia alliciebantur a rebus mundi; & quantum ad hoc dicit: *Secundum ſæculum mundi huius*, ideſt ſecundum ſæcularem vitam rerum mundanarum quæ vos alliciunt. I. Ioan. II. 15. „Si quis „diligit mundum, non eſt caritas Patris „in eo." Propter quod præmittit, „No„lite diligere mundum." Alia cauſa eſt ex parte dæmonum, quibus ſerviebant, de quibus dicitur Sapient. IV. 27. „Infando„rum idolorum cultura, omnis mali cau„ſa eſt, & initium:" & quantum ad hoc dicit: *Et ſecundum principem poteſtatis aeris huius*.

* *Ita communiter editiones quas vidimus, Vulgatæ conformes. In edit. Remigii Florentini.* Et vos convivificavit &c. *quam lectionem adoptaſſe videtur S. Thomas in Commentario.*
(a) *Al.* a Domino.

huius. Quam quidem cauſam deſcribit tripliciter. Primo quidem quantum ad poteſtatem, dicens: *Secundum principem poteſtatis*, ideſt poteſtatem exercentem: non quod habeat eam naturaliter, cum nec dominus, nec creator ſit ex natura; ſed inquantum dominatur hominibus, qui ſe ei peccando ſubiiciunt. Ioan. XII. 31. „Nunc princeps „ huius mundi eiicietur foras: " & XIV. 30. „ Venit princeps huius mundi, & in „ me non habet quidquam. " Secundo quantum ad habitationem, quia *aeris huius*, ideſt qui habet poteſtatem in hoc aere caliginoſo.

Ubi ſciendum eſt, quod de iſtis dæmonibus duplex eſt opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt, dæmones qui ceciderunt, non fuiſſe de ſupremis ordinibus, ſed de inferioribus, qui præſunt corporibus inferioribus. Conſtat autem totam creaturam corporalem adminiſtrari a Deo miniſterio Angelorum. Et hæc eſt opinio Ioannis Damaſceni, ſcilicet quod primus eorum qui ceciderunt, præerat ordini terreſtrium: quod forte ſumptum eſt ex dicto Platonis, qui ponebat quaſdam ſubſtantias cæleſtes, ſeu mundanas. Et ſecundum hoc exponitur hoc quod dicit, *Aeris huius*; ideſt, ad hoc creati, ut præſiderent aeri huic. Alii vero volunt, & melius, quod fuerint de ſupremis ordinibus, ita quod hoc quod dicit, *Aeris huius*, ſit ad oſtendendum ipſum aerem eſſe habitationem ipſorum in pœnam eorum. Unde Iudas in ſua Canonica verſ. 6. dicit: „ Angelos vero, qui non ſervaverunt „ ſuum principatum, ſed dereliquerunt „ ſuum domicilium, in iudicium (*a*) diei „ magni, vinculis æternis, ſub caligine re„ ſervavit. " Ratio autem quare non ſtatim poſt eorum caſum retruſi ſunt in infernum, ſed dimittuntur in aere, eſt, quia Deus noluit quod ipſis peccantibus eorum (*b*) creatio totaliter fruſtraretur; & ideo dedit eos hominibus in exercitium, quo bonis præpararent coronam, malis autem æternam mortem: & quia uſque ad diem iudicii eſt nobis tempus belli, & merendi; ideo uſque tunc in aere permanebunt, poſt diem vero iudicii retrudentur in infernum.

Advertendum etiam, quod una littera habet *ſpiritus*, & ſic eſt genitivi caſus, & ponitur ſingulare pro plurali, quaſi dicat ſpirituum; alia littera habet *ſpiritum*, & tunc eſt accuſativi caſus, ut dicatur: *Secundum principem ſpiritum*, ideſt qui princeps eſt ſpiritus. Tertio quantum ad operationem, ibi cum dicit: *Qui nunc operatur in filios diffidentiæ*, ideſt in illos qui a ſe repellunt fructum paſſionis Chriſti, qui (*c*) ſunt filii diffidentiæ: vel quia de æternis non habent fidem, nec ſpem ſalutis per Chriſtum; & in talibus princeps poteſtatis aeris huius libere operatur, ducens eos quo vult, de quibus infra IV. 19. dicitur: *Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ*: vel *diffidentiæ*, ideſt de quibus eis eſt diffidendum, ideſt qui ex malitia peccant; in quibus princeps huius mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia, & infirmitate peccant, non eſt diffidendum, nec in eis princeps iſte operatur ad nutum.

Sed contra. De nemine eſt deſperandum quamdiu vivit. Reſpondeo: Dicendum eſt, quod de aliquo poteſt eſſe duplex ſpes. Una ex parte hominis, alia ex parte divinæ gratiæ; & ſic de aliquo poteſt deſperari ex parte ſua, de quo tamen deſperandum non eſt ex parte Dei; ſicut deſperandum erat de Lazaro iacente in ſepulcro, quod reſurgeret ex parte ſua; de quo tamen deſperandum non erat ex parte Dei, a quo reſuſcitatus eſt. De illis ergo qui ex malitia ſunt multum in peccatis demerſi, ſi attendatur eorum virtus, deſperari poteſt: Pſalm. LXVIII. 3. „ Infixus ſum in „ limo profundi, & non eſt ſubſtantia: " non tamen ſi attendatur virtus divina. De iſtis autem filiis diffidentiæ dicitur infra V. 6. *Nemo vos ſeducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ*.

Deinde cum dicit, *In quibus & nos omnes &c.* commemorat Apoſtolus ſtatum culpæ quantum ad Iudæos, oſtendens eos omnes in peccato fuiſſe, ſecundum illud Roman. III. 9. „ Cauſati ſumus, Iudæos, & Græ„ cos omnes ſub peccato eſſe. " Attendenda eſt tamen differentia circa hoc, quia Apoſtolus agens de culpa Gentilium, aſſignavit duas cauſas culpæ fuiſſe: unam ſcilicet ex parte mundi, aliam ex parte dæmonum, quos colebant. Quia ergo Iudæi erant ſimiles Gentilibus in ſtatu culpæ quantum ad primam cauſam, non autem quantum ad ſecundam; ideo Apoſtolus non facit mentionem de culpa eorum, niſi quantum ad cauſam quæ eſt ex parte mundi: circa quod tria facit. Primo commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis; ſecundo quantum ad peccatum operis; tertio quantum

ad

(*a*) *Al.* Dei. (*b*) *Al.* ratio. (*c*) *Al.* erant.

ad peccatum originis. Peccatum vero cordis inſinuat per deſideria carnis; & quantum ad hoc dicit: *In quibus*, ſcilicet peccatis, & delictis, *non omnes*, ſcilicet Iudæi, *aliquando converſati ſumus*, agentes vitam noſtram *in deſideriis carnis noſtræ*, ideſt carnalibus. Tit. III. „ Eramus enim aliquando & nos inſipientes, & increduli, „ errantes, & ſervientes deſideriis, & voluptatibus variis. " Roman. XIII. 14. „ Carnis curam ne feceritis in deſideriis." (a) Peccatum vero operis nihil aliud eſt quam expreſſio interioris concupiſcentiæ. Eſt autem quædam concupiſcentia carnis, ſicut ſunt concupiſcentiæ naturales; puta cibi, per quam conſervatur individuum, & venereorum, per quam conſervatur ſpecies; & quantum ad hoc dicit: *Facientes voluntatem carnis*, ideſt ea in quibus caro delectatur. Roman. VIII. 8. „ Qui autem „ in carne ſunt, Deo placere non poſ„ ſunt. " Quædam vero eſt concupiſcentia cogitationis, eorum ſcilicet quæ non veniunt ex deſideriis carnis, ſed ex ipſo appetitu animæ, ut honoris ambitio, & propriæ excellentiæ, & huiuſmodi; & quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum*, ideſt exequentes illas concupiſcentias quæ cauſantur ex inſtinctu cogitationum noſtrarum. Peccatum vero originis inſinuat, dicens: *Et eramus natura filii iræ*: quod quidem peccatum ex primo parente, non ſolum in Gentiles, ſed etiam in Iudæos transfunditur. Roman. V. 12. „ Sicut per „ unum hominem in hunc mundum pecca„ tum intravit, & per peccatum mors; ita „ & in omnes homines mors pertranſivit, „ in quo omnes peccaverunt. " Et ſicut homines per baptiſmum mundantur a peccato originali ſolum quantum ad perſonas proprias, unde generant filios baptizandos; ita circumciſio mundabat ab originali perſonas ſolum, ſed generabant adhuc circumcidendos: & hoc eſt quod dicit: *Eramus natura*, ideſt per originem naturæ: non quidem naturæ, ut natura eſt, quia ſic bona eſt, & a Deo; ſed naturæ, ut vitiata eſt: *filii iræ*, ideſt vindictæ, pœnæ, & gehennæ; & hoc *ſicut & ceteri*, ideſt Gentiles.

LECTIO II.

DEus autem, qui dives eſt in miſericordia, propter nimiam caritatem ſuam qua dilexit nos, cum eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto (cuius gratia eſtis ſalvati) & conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu; ut oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus abundantes divitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu.

POſtquam exaggeravit Apoſtolus ſtatum culpæ inficientis, hic commendat beneficium gratiæ iuſtificantis: circa quam duo facit. Primo ipſum beneficium ponit; ſecundo (b) ipſum exponit, ibi, *Gratia enim eſtis ſalvati per fidem*. Beneficium autem illud deſcribit quantum ad tres cauſas. Primo quantum ad cauſam efficientem; ſecundo quantum ad cauſam formalem, ſeu exemplarem; tertio quantum ad cauſam finalem. Efficiens autem cauſa beneficii divini iuſtificantis, eſt caritas Dei; & quantum ad hoc dicit: *Deus autem, qui dives eſt in miſericordia, propter nimiam caritatem ſuam qua dilexit nos, cum eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto*. Dicit autem, *Propter nimiam caritatem*, quia dilectionis divinæ poſſumus conſiderare quadruplicem bonitatem, & efficientiam. Primo quia nos in eſſe produxit: Sap. XI. „ Diligis enim „ omnia quæ ſunt, & nihil odiſti eorum „ quæ feciſti. " Secundo quia imaginem ſuam nos fecit, & capaces beatitudinis ſuæ: Deut. XXXIII. 2. „ Cum eo ſancto„ ctorum millia. In dextera illius ignea „ lex. Dilexit populos: omnes ſancti in ma„ nu illius ſunt. " Tertio quia homines per peccatum corruptos reparavit: Hier. XXXI. 3. „ In caritate perpetua dilexi te, „ & ideo attraxi te, miſerans. " Quarto quia pro ſalute noſtra Filium proprium dedit: Ioan. III. 16. „ Sic Deus dilexit mun„ dum ut Filium ſuum unigenitum da„ ret. "

Unde Gregorius: „ O ineſtimabilis dile„ ctio caritatis! Ut ſervum redimeres, Fi„ lium

(a) Al. Peccatum vero operis inſinuat cum dicit: *Facientes voluntatem &c.* Peccatum enim operis nihil aliud eſt &c. (b) Al. ſeipſum.

noſtris, ſed *bonitate ſua*, quæ eſt ſcilicet *ſuper nos in Chriſto Ieſu*, ideſt per Chriſtum Ieſum. I. Tim. I. 15. „ Ieſus Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſalvos „ facere, quorum primus ego ſum. Sed „ ideo miſericordiam conſecutus ſum, ut „ in me oſtenderet Chriſtus omnem patientiam ad informationem illorum qui „ credituri ſunt illi in vitam æternam. “ Sic ergo Deus largitus eſt ſanctis primitivis abundantia dona gratiæ, ut poſteri facilius convertantur ad Chriſtum. Vel poteſt aliter accipi ſæculum, ſcilicet in alia vita, de quo dicitur Eccli. xxiv. 14. „ Et uſque ad futurum ſæculum non deſinam. “ Sed licet ibi ſit unum ſæculum, quia ibi eſt æternitas; dicit tamen *in ſæculis ſupervenientibus*, propter multitudinem ſanctorum participantium æternitatem; ut dicantur ibi tot ſæcula, quot ſunt æternitates participatæ. De his ſæculis dicitur in Pſalm. cxliv. 13. „Regnum tuum, „ regnum omnium ſæculorum. “ Dicit ergo ſecundum hunc ſenſum: Dico, quod vivificavit nos in ſpe, ſcilicet per Chriſtum, vel in gratia, *ut oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus*, ideſt in alia vita compleret, *abundantes divitias gratiæ ſuæ*, ideſt abundantem gratiam, quam etiam in hoc mundo (*a*) oſtendit dum multa dimittit peccata, & maxima dona concedit: quæ quidem ſuperabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. Ioan. x. 10. „ Ego veni ut vitam (ideſt „ gratiæ) habeant (in hoc mundo) & „ abundantius habeant, “ ſcilicet gloriæ in patria. Et hoc *in bonitate ſua*. Pſal. lxxii. 1. „ Quam bonus Iſrael Deus! “ Thren. iii. 25. „ Bonus eſt Dominus ſperantibus in „ eum, animæ quærenti illum. “ Et hoc *ſupra nos*, ideſt ſupra noſtrum deſiderium, ſupra noſtrum intellectum, & ſupra capacitatem noſtram. Eſa. lxiv. 4. „ Oculus „ non vidit, Deus, abſque te, quæ præ„ paraſti expectantibus te. “ Et hoc *in Chriſto Ieſu*, ideſt per Chriſtum Ieſum: quia ſicut gratia nobis confertur per Chriſtum, (*b*) ita & gloria, quæ eſt gratia conſummata. Pſalm. lxxxiii. 12. „ Gra„ tiam, & gloriam dabit Dominus. “ Per ipſum enim beatificamur, per quem iuſtificamur. Dicit autem, *Ut oſtenderet*, quia theſaurus gratiæ in nobis eſt occultus, quia habemus ipſum in vaſis fictilibus, ut dicitur II. Corinth. iv. & I. Ioan. iii. 1. „ Videte qualem caritatem dedit nobis Pa„ ter, ut filii Dei nominemur, & ſimus: “ & parum poſt: „ Nunc filii Dei ſumus, „ & nondum apparuit quid erimus. “ Sed ille theſaurus occultus, quia nondum apparuit, in ſæculis ſupervenientibus oſtenditur: quia in patria omnia erunt nobis aperta quæ ad manifeſtam ſanctorum gloriam pertinent. Roman. viii. 18. „ Non „ ſunt condignæ paſſiones huius temporis „ ad futuram gloriam quæ revelabitur in „ nobis. “

LECTIO III.

GRatia enim eſtis ſalvati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum eſt, non ex operibus, ut ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.

SUpra commemorans Apoſtolus beneficium Dei, quo liberati ſumus a peccato, interpoſuerat quod gratia Chriſti eramus ſalvati; nunc autem illud probare intendit: circa quod duo facit: primo enim proponit intentionem ſuam; ſecundo manifeſtat propoſitum, ibi, *Et hoc non ex vobis, Dei enim donum eſt*. Dicit ergo primo: Bene dixi, *Cuius gratia eſtis ſalvati*; & certe adhuc dico ſecure: *enim*, pro quia, *eſtis ſalvati gratia*. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia „ Dei ſum id quod ſum. “ Rom. iii. 24. „ Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. “ Idem enim eſt ſalvari, & iuſtificari. Salus enim importat liberationem a periculis: unde perfecta ſalus hominis erit in vita æterna, quando ab omnibus periculis immunis erit; (*c*) ſicut navis dicitur eſſe ſalvata, quando venit ad portum. Eſa. lx. 18. „ Occupabit ſalus muros tuos, „ & portas tuas laudatio. “ Huius autem ſalutis ſpem ſuſcipiunt homines, dum in præſenti iuſtificantur a peccato; & ſecundum hoc dicuntur ſalvati eſſe, ſecundum

(a) *Al. omittitur hic* oſtendit, *poſt vocem autem* concedit, *legitur* dicit. (b) *Al.* ita & gloria conſummata. (c) *Al.* ſic.

dum illud Rom. VIII. 24. „ Spe enim ſal„ vati ſumus. “ Hæc autem ſalvatio gratiæ eſt per fidem Chriſti. Concurrit enim ad iuſtificationem impii ſimul cum infuſione gratiæ motus fidei in Deum in adultis. Luc. VIII. 48. „ Vade in pace: fides tua te „ ſalvum fecit. “ Rom. V. 1. „ Iuſtificati enim „ ex fide pacem habeamus. “

Deinde cum dicit, *Et hoc non ex vobis &c.* manifeſtat quod dixerat: & primo quantum ad fidem, quæ eſt fundamentum totius ſpiritualis ædificii; ſecundo quantum ad gratiam, ibi, *Ipſius enim ſumus factura*. Circa primum excludit duos errores: quorum primus eſt. Quia dixerat quod per fidem ſumus ſalvati, poſſet quis credere quod ipſa fides eſſet a nobis, (a) & quod credere in noſtro arbitrio conſtitutum eſt: & ideo hoc excludens dicit: *Et hoc non ex vobis*. Non enim ſufficit ad credendum liberum arbitrium, eo quod ea quæ ſunt fidei, ſunt ſupra rationem. Eccli. III. 25. „ Plu„ rima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt „ tibi. “ I. Corinth. II. 11. „ Quæ Dei „ ſunt nemo novit niſi Spiritus Dei. “ Et ideo quod homo credat, hoc non poteſt ex ſe habere, niſi Deus det, ſecundum illud Sapient. IX. 17. „ Senſum autem tuum „ quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, „ & miſeris Spiritum ſanctum tuum de al„ tiſſimis? “ Propter quod ſubdit: *Dei enim donum eſt*, ſcilicet ipſa fides. Philip. I. 29. „ Vobis autem donatum eſt pro Chri„ ſto, non ſolum ut in eum credatis, ſed „ etiam pro eo patiamini: “ & I. Corinth. XII. 9. „ Alii enim datur fides in eodem „ ſpiritu. “ Secundo excludit alium errorem. Poſſet enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo, merito operum præcedentium; & ad hoc excludendum, ſubdit: *Non ex operibus*, ſcilicet præcedentibus, hoc donum meruimus aliquando, quod ſalvati ſumus: quoniam hoc eſt ex gratia, ut ſupra dictum eſt, ſecundum illud Rom. XI. 6. „ Si autem gratia, iam „ non ex operibus: alioquin gratia iam „ non eſt gratia. “ Subdit autem rationem, quare Deus ſalvat homines per fidem abſque meritis præcedentibus: *Ut ne quis glorietur*, in ſeipſo, ſed tota gloria in Deum referatur. Pſal. CXIII. 1. „ Non nobis Domine, „ non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. “ I. Corinth. I. 29. „ Ut non glorietur omnis „ caro in conſpectu eius. Ex ipſo autem „ vos eſtis in Chriſto Ieſu. “

Deinde cum dicit, *Ipſius enim factura ſumus*, manifeſtat quod dixerat quantum ad gratiam: circa quod duo facit. Primo manifeſtat gratiæ infuſionem; ſecundo declarat gratiæ prædeſtinationem, ibi, *Quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus*. Duo autem ad rationem gratiæ pertinent, quæ etiam iam dicta ſunt: quorum primum eſt ut id quod eſt per gratiam, non inſit homini per ſeipſum, vel a ſeipſo, ſed ex dono Dei; & quantum ad hoc dicit: *Ipſius enim factura ſumus*: quia ſcilicet quidquid boni nos habemus, non eſt ex nobis ipſis, ſed ex Deo faciente: Pſalm. XCIX. 3. „ Ipſe „ fecit nos, & non ipſi nos: “ Deuter. XXXII. 6. „ Nonne ipſe eſt pater tuus, qui „ poſſedit, fecit, & creavit te? “ & continuatur immediate cum præcedenti, ut dicatur: *Ne quis glorietur*, quia ſcilicet *ipſius factura ſumus*. Vel poteſt continuari cum eo quod ſupra dixerat, *Gratia enim ſalvati ſumus*. Secundo pertinet ad rationem gratiæ ut non ſit ex operibus præcedentibus; & hoc exprimitur in hoc quod ſubdit, *Creati*. Eſt enim creare, aliquid ex nihilo facere: unde quando aliquis iuſtificatur ſine meritis præcedentibus, dici poteſt creatus, quaſi ex nihilo factus. Hæc autem actio, ſcilicet creatio iuſtitiæ, fit virtute Chriſti, Spiritum ſanctum dantis: propter quod ſubdit, *In Chriſto Ieſu*, ideſt per Chriſtum Ieſum. Galat. ult. 15. „ In Chriſto „ enim Ieſu neque circumciſio aliquid va„ let, neque præputium, ſed nova crea„ tura. “ Pſalm. CIII. 30. „ Emitte Spiri„ tum tuum, & creabuntur. “ Ulterius non ſolum datur nobis habitus virtutis, & gratiæ, ſed interius per ſpiritum renovamur ad bene operandum: unde ſubdit, *In operibus bonis*, quia ſcilicet ipſa bona opera ſunt nobis a Deo. Eſa. XXVI. 12. „ Omnia „ enim opera noſtra operatus es in nobis. “ Et quia quos prædeſtinavit, hos & vocavit, ſcilicet per gratiam, ut dicitur Rom. VIII. ideo ſubdit de prædeſtinatione, dicens: *Quæ*, ſcilicet bona opera, *præparavit Deus*. Nihil enim aliud eſt prædeſtinatio quam præparatio beneficiorum Dei; inter quæ beneficia computantur & ipſa bona opera noſtra. Dicitur autem Deus nobis aliqua præparare, inquantum diſpoſuit ſe nobis daturum. Pſalm. LXIV. 10. „ Paraſti „ cibum illorum. “ Sed ne aliquis intelligeret bona opera ſic eſſe nobis præparata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur; ideo ſubdit: *Ut in illis ambulemus*; quaſi dicat: Sic nobis ea præ-

(a) *Al.* quia.

præparavit, ut ea nos ipſi nobis per liberum arbitrium impleremus: „ Dei enim „ adiutores ſumus, “ ut dicitur I. Corinth. III. 9. Propter quod dicebat de ſeipſo Apoſtolus I. Corinth. XV. 10. „ Gratia eius in „ me vacua non fuit, ſed abundantius „ omnibus laboravi; non ego autem, ſed „ gratia Dei mecum. “ Signanter autem dicit, *Ambulemus*, ut deſignet boni operis profectum, ſecundum illud Ioan. XII. 35. „ Ambulate dum lucem habetis: “ infra v. 8. *Ut filii lucis ambulate*.

LECTIO IV.

PRopter quod memores eſtote * quod aliquando vos, qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumciſio in carne manufacta, qui eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati a converſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo; nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti.

PRoſecuto beneficio Dei Gentilibus exhibito quantum ad liberationem a peccato, hic recitat Apoſtolus beneficium eis exhibitum (a) in liberatione a ſtatu Gentilitatis: circa quod duo facit. Primo commemorat conditionem ſtatus præteriti; ſecundo recitat beneficia eis exhibita in ſtatu præſenti, ibi, *Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope*. Circa primum duo facit. Primo commemorationis ſtatus præteriti ponit exhortationem; ſecundo ipſemet ſtatus præteriti declarat conditionem, ibi, *Quod aliquando vos Gentes eratis*. Dicit ergo: *Propter quod*, ut ſcilicet advertere poſſitis quod omnia ſint nobis data ex Dei gratia, *memores eſtote*. Deut. IX. 7. „ Memento, & ne obli„ viſcaris, quomodo ad iracundiam provo„ caveris Deum tuum in ſolitudine. “ Deut. XVI. 3. „ Memineris diei egreſſionis „ tuæ de AEgypto, omnibus diebus vitæ „ tuæ. “ Secundo cum dicit, *Quod aliquando vos Gentes eratis*, commemorat præteriti ſtatus conditionem: & primo quantum ad mala quæ habebant; ſecundo quantum ad bona quibus privabantur, ibi, *Qui eratis in illo tempore ſine Chriſto &c.* Circa primum ponit tria mala. Primo Gentilitatis crimen, quo idolis ſerviebant, cum dicit: *Quia aliquando vos Gentes eratis*. I. Corinth. XII. 2. „ Scitis quoniam cum Gentes „ eſſetis, ad ſimulacra muta prout duce„ bamini euntes. “ Quidam vero libri habent: *Vos, qui Gentes eratis*; & tunc pendet conſtructio uſque ibi, *Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope*. Secundo recitat eorum carnalem converſationem, cum dicit, *In carne*, ideſt carnaliter viventes. Rom. VIII. 8. „ Qui autem in carne ſunt, Deo placere „ non poſſunt. “ Tertio recitat contemptus eorum vilipenſionem, qua a Iudæis vilipendebantur: unde dicit: *Qui dicebamini præputium*, ideſt incircumciſio, *ab ea*, ſcilicet circumciſione, *quæ dicitur circumciſio manufacta in carne*, ideſt a Iudæis tali circumciſione circumciſis. Et dicit, *Manufacta*, ad differentiam circumciſionis ſpiritualis, de qua dicitur Coloſſ II. 11. „ In quo cir„ cumciſi eſtis circumciſione non manufa„ cta in expoliatione corporis carnis, ſed „ in circumciſione Chriſti, conſepulti ei in „ baptiſmo: “ & ſequitur parum poſt 13. „ Vos cum mortui eſſetis in delictis, & „ præputio carnis veſtræ, convivificavit „ cum illo, condonans vobis omnia deli„ cta. “

Deinde cum dicit, *Qui eratis illo in tempore ſine Chriſto &c.* commemorat bona quibus privabantur: & primo participatione ſacramentorum; ſecundo Dei cognitione, ibi, *Et ſine Deo in hoc mundo*. Circa primum ponit tria ſacramenta quorum participatione privabantur. Primo Chriſti dignitate: unde dicit: *Qui eratis illo tempore ſine Chriſto*, ideſt ſine promiſſione Chriſti, quæ facta eſt Iudæis. Hierem. XXIII. 5. „ Suſcitabo David germen iuſtum: & re„ gnabit Rex, & ſapiens erit. “ Zach. IX. 9. „ Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hie„ ruſalem: ecce Rex tuus venit ibi iuſtus, „ & ſalvator. “ Secundo tangit ſocietatem ſanctorum, qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit: *Alienati*

* *Legit Vulgata* Quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini.
(a) *Al.* a liberatione.

nati a converſatione Iſrael: quia ſcilicet Iudæis cum Gentilibus non erat licitum converſari. Deuter. VII. 3. „ (*a*) Non inibis „ cum eis fœdus, neque miſereberis eorum, „ neque ſociabis cum eis coniugia. " Ioan. IV. 9. „ Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. " Et quantum ad illos qui in Iudaiſmo recipiebantur contemptibiliter, cum fiebant proſelyti: unde ſubditur: *Et hoſpites teſtamentorum*; quaſi dicat: Huiuſmodi proſelyti, quando convertebantur ad Iudæos, & fiebant proſelyti, non ſicut cives, ſed ſicut hoſpites recipiebantur ad percipiendum teſtamenta Dei. Dicit autem, *Teſtamentorum*, (*b*) in plurali, quia Iudæis vetus teſtamentum erat exhibitum, & novum erat promiſſum: quia, ut dicitur Eccli. XLIV. 25. „ teſtamentum ſuum confir„ mavit ſuper caput Iacob. " Quod poteſt intelligi de veteri teſtamento. Promiſerat enim Deus dare aliud teſtamentum: Baruch II. 35. „ Statuam illis teſtamentum alte„ rum ſempiternum. " Hoc autem reddidit illis quorum adoptio eſt filiorum Dei, & gloria, & teſtamentum, ut dicitur Rom. IX. Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, ſcilicet ſpem futurorum bonorum, cum dicit: *Promiſſionis ſpem non habentes*: quia, ut dicitur Galat. III. 16. „ Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſe„ mini eius. " Ulterius ponit ſummam damnificationem qua damnificabantur, (*c*) ſcilicet ob Dei ignorantiam, ibi, *Et ſine Deo in hoc mundo*, ideſt ſine cognitione Dei. Pſal. LXXV. 1. „ Notus in Iudæa Deus; " non autem Gentibus, ut dicitur I. Theſſ. IV. 5. „ Non in paſſione deſiderii, ſicut „ & Gentes quæ ignorant Deum: " quod tamen intelligitur de cognitione quæ eſt per fidem: nam de cognitione naturali dicitur Rom. I. 21. „ Qui cum cognoviſſent „ Deum, non ſicut Deum glorificaverunt, „ aut gratias egerunt. "

Conſequenter cum dicit, *Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope*, commemorat beneficia eis exhibita in ſtatu converſionis per Chriſtum. Circa quod duo facit: quia primo oſtendit quomodo facti ſunt participes bonorum, quibus ante privabantur; ſecundo oſtendit quod ad illa bona non ſicut hoſpites, ſed ſicut cives recipiuntur, ibi, *Ergo non eſtis hoſpites, & advenæ*. Prima iterum in duas: quia primo commemorat huiuſmodi beneficia in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum*. Dicit ergo primo: Dixi, quod in illo tempore eratis ſine Chriſto, alienati a converſatione Iſrael; *nunc autem*, ideſt poſtquam converſi eſtis ad Chriſtum, *vos qui eſtis in Chriſto*, ideſt qui ei adhæretis per fidem, & caritatem: I. Ioan. IV. 16. „ Qui „ manet in caritate, in Deo manet, & „ Deus in eo: " Galat. ult. 15. „ In Chri„ ſto enim Ieſu neque circumciſio aliquid „ valet, neque præputium, ſed nova crea„ tura: *vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, ideſt elongati a Deo, non loco, ſed merito: Pſalm. CXVIII. 15. „ Longe a pec„ catoribus ſalus: " & a converſatione ſanctorum, & participatione teſtamentorum, ut dictum eſt: (*d*) iam *facti eſtis prope*, Deo ſcilicet, & ſanctis eius, & teſtamentis. Eſa. LX. 4. „ Filii tui de longe ve„ nient, & filiæ tuæ de latere ſurgent. " Marc. VIII. 3. „ Quidam enim ex eis (ſci„ licet gentibus) de longe venerunt, " ſcilicet de regione diſſimilitudinis, & ſtatu gentilitatis. *Vos* autem modo *facti eſtis prope*, ſcilicet *in ſanguine Chriſti*, ideſt per ſanguinem eius, quo vos Chriſtus attraxit. Ioan. XII. 32. „ Ego ſi exaltatus fuero a „ terra, omnia traham ad me ipſum. " Et hoc propter nimiam caritatem, quæ potiſſime in morte crucis manifeſtatur. Hierem. XXXI. 3. „ In caritate perpetua di„ lexi te; ideo attraxi te miſerans. "

(a) *Al.* Non inibis cum eis coniugia &c. *intermediis omiſſis*. (b) *Al. omittitur* in plurali. (c) *Al.* ſcilicet Dei cognitionem, ibi &c. (d) *Al.* ſtatim.

L E-

LECTIO V.

IPſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ ſolvens, inimicitias in carne ſua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in ſemetipſo, in uno novo homine faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuiſtis, & pacem iis qui prope: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

COmmemoratis beneficiis collatis ipſis Ephesiis in generali per Chriſtum, hic ea commemorat in ſpeciali: circa quod duo facit. Primo oſtendit qualiter appropinquaverunt populo Iudaico; ſecundo qualiter propinquiores facti ſunt Deo, ibi, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem*. Prima iterum in tres: quia primo oſtendit cauſam appropinquationis; ſecundo modum; tertio finem. Secunda ibi, *Et medium parietem maceriæ ſolvens*; tertia ibi, *Ut duos condat in ſemetipſo in uno novo homine*. Cauſa autem appropinquationis eſt Chriſtus: propter quod dicit: *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum*. Et eſt emphatica locutio ad maiorem rei expreſſionem; quaſi dicat: Bene dico quod facti eſtis prope; ſed hoc factum eſt per Chriſtum, quia *ipſe eſt pax noſtra*, ideſt cauſa pacis noſtræ: unde dicebat, Ioan. XIV. 27. „ Pacem meam do vobis. “ Hic autem modus loquendi fieri conſuevit quando totum quod eſt in effectu, dependet ex cauſa; ſicut cum dicimus de Deo, quod ipſe eſt ſalus noſtra, quia quidquid ſalutis eſt in nobis, cauſatur a Deo. Quia ergo quidquid pacis eſt in nobis, cauſatur a Chriſto, & per conſequens quidquid appropinquationis: quia homo quando pacificatus eſt cum alio, ſecure poteſt ambulare, ſeu appropinquare ad ipſum: ideo dicit, quod *eſt pax noſtra*. Nam in eius nativitate Angeli annuntiaverunt pacem: Luc. II. 14. „ Gloria in al„ tiſſimis Deo, & in terra pax hominibus „ bonæ voluntatis. “ Ipſo etiam Chriſto in corpore exiſtente, mundus maximam pacem habuit, qualem ante non habuerat: Pſalm. lxxI. 7. „ Orietur in diebus eius „ iuſtitia, & abundantia pacis. “ Ipſe etiam reſurgens pacem annuntiavit. Luc. ult. 36. dixit eis, „ Pax vobis. “ Sequitur: *Qui fecit utraque unum*: quia ſcilicet Chriſtus utrumque populum, videlicet Iudæorum colentium Deum verum, & Gentilium ab huiuſmodi Dei cultura alienatorum, coniunxit in unum. Ioan. X. 16. „ Alias oves habeo, quæ non ſunt ex hoc „ ovili, & illas oportet me adducere, & „ vocem meam audient, & fiet unum ovile, „ & unus paſtor. “ Ezech. XXXVII. 22. „ Rex unus erit omnibus imperans, & „ non erunt ultra duæ gentes, nec divi„ dentur amplius in duo regna. “ Modus autem appropinquationis oſtenditur, cum ſubdit: *Et medium parietem maceriæ ſolvens*. Hic autem modus eſt per remotionem eius quod dividebat. Debemus autem ad intellectum litteræ imaginari unum magnum campum, & multos homines ibi congregatos; in quo quidem per medium protendatur, & elevetur unus paries dividens eos, ita quod non videatur populus unus, ſed duo. Quicumque ergo removeret parietem, coniungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, & efficeretur populus unus. Sic intelligendum eſt quod hic dicitur. Mundus enim iſte eſt ſicut ager: Matth. XIII. 38. „ Ager eſt mundus: “ hic autem ager, ſcilicet mundus, plenus eſt hominibus: Geneſ. I. 28. „ Creſcite, „ & multiplicamini, & replete terram. “ In iſto autem agro eſt paries, quia quidam ſunt ex una parte, quidam ex alia. Hic autem paries poteſt dici lex vetus, ſecundum carnales obſervantias, in qua Iudæi concluſi cuſtodiebantur, ut dicitur Galat. III. 23. „ Sub lege cuſtodiebamur concluſi „ in eam fidem quæ revelanda erat. “ Cant. II. 9. „ Ipſe ſtat poſt parietem noſtrum: “ quia videlicet Chriſtus per veterem legem figurabatur. Chriſtus autem hunc parietem removit; & ita cum nullum remaneret interſtitium, factus eſt populus unus Iudæorum, & Gentium. Et hoc eſt quod dicit: Dico, quod *fecit utraque unum* hoc modo, ſcilicet *ſolvens medium parietem*. Parietem, dico, maceriæ, non muri. Tunc enim eſt paries maceriæ, quando lapides in eo non conglutinantur cæmento, nec ad hoc erigitur ut duret in perpetuum,

ſed uſque ad tempus præfinitum. Vetus ergo lex eſt paries maceriæ propter duo. Primo quia non conglutinabatur caritate, quæ eſt quaſi cæmentum conglutinans ſingulos ſibi invicem, & omnes ſimul Chriſto. Infra IV. 3. *Soliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis*. Vetus enim lex eſt timoris, inducens homines per pœnas, & comminationes ad obſervantias mandatorum. Et ſi qui illo tempore legis eam ex caritate obſervabant, iam pertinebant ad novum teſtamentum, ut dicit Auguſtinus, quod eſt lex amoris. Rom. VIII. 15. „ Non enim accepiſtis „ ſpiritum ſervitutis iterum in timore; ſed „ accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. “ Secundo vetus lex eſt paries maceriæ, quia non fuit data ut perpetuo duraret, ſed uſque ad tempus præfinitum. Gal. IV. 1. „ Quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo, cum ſit dominus omnium; ſed ſub tutoribus, & actoribus „ eſt uſque ad præfinitum tempus a patre: „ ita & nos cum eſſemus parvuli, ſub „ elementis mundi eramus ſervientes. “

Sed hic incidit quæſtio: quia dicit, *Parietem maceriæ ſolvens*. Contrarium dicitur Matth. V. 17. „ Non veni ſolvere legem, „ ſed adimplere. “

Reſpondeo: Dicendum eſt, quod in veteri lege erant præcepta moralia, & cæremonialia. Moralia quidem præcepta Chriſtus non ſolvit, ſed adimplevit, ſuperaddendo conſilia, & exponendo ea quæ ſcribæ, & phariſæi male intelligebant: unde dicebat Matth. V. 20. „ Niſi abundaverit iuſtitia veſtra plus quam „ ſcribarum, & phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum: “ & iterum 43. „ Dictum eſt antiquis: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum „ tuum. Ego autem dico vobis: Diligite „ inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos. “ Cæremonialia vero præcepta ſolvit quidem quantum ad eorum ſubſtantiam, ſed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figuræ. Eſt ergo intelligendum quod hic dicit, *Solvens*, ſcilicet quantum ad obſervantiam legis carnalis. Et ſolvere hoc, ſcilicet parietem maceriæ, eſt ſolvere inimicitias quæ erant inter Iudæos & Gentiles: quia iſti volebant legem ſervare, illi vero minime; ex quo oriebatur inter eos ira, & invidia. Sed certe has inimicitias Chriſtus ſolvit *in carne ſua* aſſumpta. Nam in eius nativitate ſtatim pax hominibus annuntiata eſt, Lucæ II. Vel *in carne ſua*, ſcilicet immolata: quia, ut dicitur infra V. 2. *tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo*. In quo quidem ſacrificio impleta ſunt omnia illa ſacrificia, & ceſſaverunt. Hebr. X. 14. „ Una enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos. “

Quid autem ſit iſte paries inſinuat, dicens, quod eſt lex mandatorum; quaſi dicat: *Solvens parietem*, hoc eſt *legem mandatorum decretis evacuans*. Dicitur autem (*a*) lex vetus lex mandatorum, non quia aliæ leges mandatis careant: nova enim lex mandata habet: Ioan. XIII. 34. „ Mandatum novum do vobis: “ ſed propter duo. Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod (*b*) ab hominibus ſervari non poſſunt, ſecundum illud Act. XV. 10. „ Hoc eſt onus quod „ neque nos, neque patres noſtri portare „ potuimus. “ Iob XI. 6. (*c*) quod „ multiplex ſit lex eius. “ Vel dicitur *mandatorum*, ideſt factorum. Rom. III. 27. „ Ubi eſt ergo gloriatio? Excluſa eſt. Per „ quam legem? Factorum? Non, ſed per legem fidei. “ Unde ſicut baptiſmus Ioannis dicitur baptiſmus aquæ, quia tantum exterius mundabat, interius autem non ſanctificabat; ita & lex vetus dicitur lex factorum, quia præcipiebat tantum quid facere deberent, ſed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam iuvarentur. Lex vero nova dirigit in agendis præcipiendo, & iuvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans, dico, ſicut imperfectum evacuatur per perfectum, & umbra per veritatem. I. Corinth. XIII. 10. „ Cum autem venerit quod perfectum eſt, „ evacuabitur quod ex parte eſt, “ ſcilicet imperfectio, & umbra veteris legis; de qua Heb. X. 1. „ Umbram enim habens lex futurorum bonorum: “ & hoc *decretis*, ideſt præceptis novi teſtamenti, per quæ excluditur lex. Levit. XXVI. 10. „ Comedetis vetuſtiſſima veterum, “ ideſt præcepta legis naturæ ſimul cum nova lege; & præceptis eius ſuſceptis, „ vetera projicietis, “ ideſt cæremonialia præcepta veteris legis quantum ad eorum ſubſtantiam, ut dictum eſt.

Finem vero appropinquationis oſtendit, dicens: *Ut duos condat in ſemetipſo in uno novo homine*. Qui quidem finis eſt, ut

(*a*) di-

(a) *Al.* omittitur lex vetus. (b) *Al.* ab omnibus. (c) *Ibi* „ Ut oſtenderet tibi ſecreta ſapientiæ, „ & quod multiplex eſſet lex eius. “

(*a*) dicti duo populi efficiantur unus populus. Quæ autem uniuntur, oportet uniri in aliquo uno; & quia lex dividebat, non poterant in lege uniri. Chriſtus autem (*b*) legi ſuccedens, & fides eius (ſicut veritas figuræ) eos in ſemetipſo condidit. Ioan. XVII. 22. „ Ut ſint unum, ſicut & „ nos unum ſumus. “ Matth. XVIII. 20. „ Ubi enim ſunt duo, vel tres congregati „ in nomine meo, ibi ego ſum in medio „ eorum. “ Et hoc *in uno novo homine faciens pacem*, ideſt in ſemetipſo Chriſto; qui dicitur novus homo propter novum modum ſuæ conceptionis. Hier. XXXI. 22. „ Creavit Dominus novum ſuper terram: „ femina circumdabit virum. “ Item propter novitatem gratiæ quam contulit: Gal. ult. 15. „ In Chriſto enim Ieſu neque cir„ cumciſio aliquid valet, neque præputium, „ ſed nova creatura: “ infra IV. 23. *Renovamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem qui ſecundum Deum creatus eſt*. Item propter nova mandata quæ attulit: Ioan. XIII. 34. „ Mandatum novum do vo„ bis, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos. “ Et licet iſta videatur eſſe intentio Apoſtoli, tamen in Gloſſa paries duplicatur, quia ex parte Iudæorum ponitur lex quaſi obſtaculum, ex parte vero Gentium eſt idolatria.

Conſequenter cum dicit, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo*, oſtendit qualiter Deo appropinquaverunt: circa quod duo facit. Primo manifeſtat eorum reconciliationem ad Deum; ſecundo ponit manifeſtationem reconciliationis, ibi, *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuiſtis, & pacem iis qui prope*. Sciendum eſt, quod dilectio proximi eſt via ad pacem Dei: quia, ut dicitur I. Ioan. IV. 15. „ Qui enim non „ diligit fratrem ſuum quem videt, Deum „ quem non videt, quomodo poteſt diligere? “ & Auguſtinus dicit, quod nullus putet habere pacem cum Chriſto, ſi diſcors fuerit cum Chriſtiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Chriſtum, & exinde pacem hominum ad Deum: propter quod dicit: *Ut reconciliet ambos* iam unitos *in uno corpore* Eccleſiæ, ſcilicet in Chriſto. Roman. XII. 5. „ Multi unum corpus ſu„ mus in Chriſto. “ Reconciliet, inquam, Deo per fidem, & caritatem. II. Corinth. V. 19. „ Deus erat in Chriſto mundum re„ concilians ſibi. “ Et hoc fecit *per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo*: quia Iudæorum, & Gentilium, quæ erant per legem, inimicitias interfecit, implens figuras veteris teſtamenti; ſed inimicitias quæ erant inter Deum & homines per peccatum, interfecit in ſemetipſo, quando per mortem crucis delevit peccatum. Galat. I. 4. „ Qui dedit ſemetipſum pro „ peccatis noſtris. “ Hebr. IX. 28. „ Chri„ ſtus ſemel oblatus eſt, ad multorum ex„ haurienda peccata. “ Dicit ergo: *Interficiens inimicitias*, ideſt peccata, *in ſemetipſo*, in immolatione corporis ſui. Coloſſ. I. 20. „ Pacificans per ſanguinem crucis „ eius ſive quæ in cælis, ſive quæ in ter„ ris ſunt. “ Rom. V. 10. „ Cum inimici „ eſſemus, reconciliati ſumus Deo per „ mortem Filii eius. “ Item Coloſſ. I. 19. „ In Chriſto complacuit omnem plenitudi„ nem habitare, & per eum reconciliare „ omnia in ipſo. “ Quia ergo Chriſtus ſatisfecit ſufficienter pro peccatis noſtris, conſequens fuit ut ſoluto pretio fieret reconciliatio.

Manifeſtationem vero huius reconciliationis ponit, dicens: *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuiſtis, & pacem iis qui prope*. Ponit autem primo pacis, ſeu reconciliationis annuntiationem; ſecundo pacis cauſam, & rationem, ibi, *Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno Spiritu ad Patrem*. Eſt ergo manifeſtata Dei reconciliatio ad hominem per Chriſtum: quia ipſe Chriſtus non ſolum reconciliavit nos Deo, & interfecit inimicitias; ſed etiam *veniens*, ſcilicet in carne, *evangelizavit*, ideſt annuntiavit, *pacem*. Vel *veniens* poſt reſurrectionem, quando ſtetit in medio diſcipulorum, & dixit eis, „ Pax vo„ bis: “ Luc. ult. 1. & Ioan. XX. Eſa. LXI. „ Ad annuntiandum manſuetis miſit me, „ ut mederer contritis corde: “ & LII. 7. „ Quam pulchri pedes ſupra montes an„ nuntiantis, & prædicantis pacem, an„ nuntiantis bonum, prædicantis ſalutem! “ *Evangelizavit*, inquam, non uni populo tantum, ſed vobis Gentibus, *qui longe fuiſtis*, quibus etſi non in perſona propria, tamen per Apoſtolos ſuos annuntiavit pacem: Matth. ult. 19. „ Euntes ergo doce„ te omnes gentes, baptizantes eos: “ Eſa. XXXIII. 13. „ Audite qui longe eſtis, quæ „ fecerim, & cognoſcite vicini fortitudi„ nem meam: “ *& pacem iis qui prope*: ſupple, annuntiavit Chriſtus in perſona propria. Rom. XV. 8. „ Dico enim Chriſtum „ Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis pro„ pter veritatem Dei, ad confirmandas pro„ miſ-

(a) *Al. deeſt* dicti. (b) *Al.* in lege.

„ miſſiones patrum. “ Eſai. LIV. 15. „ Ecce accola veniet qui non erat mecum, „ advena (*a*) quondam tuus adiungetur „ tibi. “ Cauſam autem pacis, & formam oſtendit dicens: *Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo*, ideſt duo populi, *in uno Spiritu*, ideſt uniti unione Spiritus ſancti. Infra IV. 3. *Soliciti ſervare unitatem Spiritus in vinculo pacis*. I. Corinth. XII. 11. „ Hæc autem omnia operatur unus „ atque idem Spiritus. “ Sic autem] habemus acceſſum ad Patrem per Chriſtum, quoniam Chriſtus operatur per Spiritum ſanctum. Rom. VIII. 9. „ Si quis „ autem Spiritum Chriſti non habet, hic „ non eſt eius. (*b*) Et ideo quidquid fit per Spiritum ſanctum, etiam fit per Chriſtum. Per hoc etiam quod dicit, *Ad Patrem*, intelligendum eſt quod etiam pertinet ad totam Trinitatem, quia propter eſſentiæ unitatem in Patre eſt Filius, & Spiritus ſanctus; & in Spiritu ſancto Pater, & Filius. Ideo cum dicit, *Ad Patrem*, ſpecialiter oſtendit quod quidquid Filius habet, a Patre habet, & ab eo etiam ſe habere recognoſcit.

LECTIO VI.

Ergo iam non eſtis hoſpites, & advenæ; ſed eſtis cives ſanctorum, & domeſtici Dei, ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu; in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino; in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu ſancto.

Oſtenſo ſupra, quod ad ſpiritualia beneficia ſimul admiſſi ſunt Gentiles cum Iudæis, hic oſtendit quod in illis beneficiis Gentiles non ſunt minoris dignitatis quam ſint ipſi Iudæi; ſed æque plenarie ad Chriſti beneficia ſunt admiſſi: circa quod duo facit: quia primo proponit intentum; ſecundo manifeſtat propoſitum per exemplum, ibi, *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum*. Circa primum duo facit. Primo excludit id quod erat in ſtatu præterito a ſtatu præſenti; ſecundo concludit id quod competit præſenti ſtatui, ibi, *Sed eſtis cives ſanctorum, & domeſtici Dei*. Quia ergo Apoſtolus concludendo inducit hoc quod dicit: *Ergo iam non eſtis hoſpites, & advenæ*: conſiderandum eſt, quod ſimilitudo ſequitur ex præmiſſis. Primo quidem ex hoc quod ambo coniuncti, ſunt Deo reconciliati; ſecundo quod ambo habent acceſſum in uno Spiritu ad Patrem. Quia ergo ſimul ſunt configurati toti Trinitati, Patri ad quem habent acceſſum, Filio per quem, Spiritui ſancto in quo uno accedunt; (*c*) in nullo deficiunt a ſpiritualium bonorum participatione.

Ad intellectum autem litteræ ſciendum eſt, quod collegium fidelium quandoque in Scripturis vocatur domus, ſecundum illud I. Timoth. III. 15. „ Ut ſcias quo„ modo in domo Dei oporteat te conver„ ſari, quæ eſt Dei Eccleſia: “ quandoque autem vocatur civitas, ſecundum illud Pſalm. CXXI. 3: „ Hieruſalem quæ ædifi„ catur ut civitas. “ Civitas enim habet collegium polyticum, domus autem œconomicum: inter quæ quidem duplex differentia invenitur. Nam qui ſunt de collegio domus, communicant ſibi in actibus privatis; qui vero ſunt de collegio civitatis, communicant ſibi in actibus publicis. Item qui ſunt in collegio domus, reguntur ab uno, qui vocatur paterfamilias; ſed qui ſunt in collegio civitatis, reguntur a Rege: ita enim eſt paterfamilias in domo, ſicut Rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, & aliquid de domo. Sed ſi conſideretur rector collegii, pater eſt: Matth. VI. 9. „ Pater noſter qui es in cælis: “ Hier. III. 19. „ Patrem vocabis me, & poſt me in„ gredi non ceſſabis: “ & ſic collegium eſt domus. Si vero ipſos ſubditos conſideres, ſic civitas eſt: quia (*d*) communicant ſibi in actibus præcipuis, ſcilicet fidei, ſpei, & caritatis. Et hoc modo ſi fideles conſiderentur in ſe, eſt collegium civitatis; ſi vero rector collegii attendatur, eſt collegium domus. Et ideo Apoſtolus duo verba ponit hic, ſcilicet *hoſpites, & advenæ*. Hoc enim ſunt hoſpites ad domum quod advenæ ad civitatem: hoſpes enim dicitur, quaſi extraneus a domo: Eccli. XXIX. 31. „ Vita nequam, hoſpitandi de domo in „ domum.

(a) *Al.* quondam civis. (b) *Al.* Et ideo quidquid fit per Chriſtum, ſcilicet per hoc &c. (c) *Al.* *præmiſſo puncto affirmationis*, In nullo ergo deficiunt &c. (d) *Al.* communicabant.

„ domum: “ advena vero eſt qui extraneus venit ad civitatem. Ac ſi dicat Apoſtolus: Olim eratis extranei a collegio fidelium, ſicut hoſpites (*a*) ad domum, & advenæ ad civitatem, quemadmodum & proſelyti ad legem veterem; ſed nunc non eſt ita, quia *iam non eſtis hoſpites, & advenæ*. Eſa. lıv. 15. „ Ecce accola veniet qui non erat „ mecum, advena (*b*) quondam tuus ad- „ iungetur tibi. “

Conſequenter cum dicit, *Sed eſtis cives ſanctorum &c.* concludit quod convenit ſtatui præſenti, dicens: *Sed eſtis cives ſanctorum, & domeſtici Dei*; quaſi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad ſubditos, & domus in comparatione ad rectorem; collegium ad quod vocati eſtis, eſt civitas ſanctorum, & domus Dei: Pſalm. lxxxvı. 3. „ Glorioſa „ dicta ſunt de te, civitas Dei. “ Unde Auguſtinus: „ Duas civitates faciunt duo „ amores. Nam amor Dei uſque ad con- „ temptum ſui (ſcilicet hominis amantis) „ facit civitatem Hieruſalem cæleſtem; a- „ mor vero ſui uſque ad contemptum Dei, „ facit civitatem Babylonis. “ Quilibet ergo vel eſt civis ſanctorum, ſi diligit Deum uſque ad contemptum ſui: (*c*) Proverb. ult. 21. „ Omnes domeſtici veſtiti ſunt du- „ plicibus: “ ſi vero diligit ſe uſque ad contemptum Dei, eſt civis Babylonis.

Conſequenter cum dicit, *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum*, manifeſtat propoſitum. Conſuetum eſt in Scripturis, quod in figura quæ methonimia dicitur, continens ponatur pro contento, ſicut quandoque domus pro his qui ſunt in domo: ſecundum hunc ergo modum loquitur Apoſtolus de his qui ſunt in domo Dei, ſcilicet de fidelibus, ſicut de una domo, & comparat eos ædificio; & circa hoc duo facit: quia primo proponit intentum; ſecundo oſtendit quod huius ædificii participes facti ſunt ipſi Epheſii, ibi, *In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu*. Circa primum duo facit. Primo proponit huius ædificii fundamentum; ſecundo ipſius conſtructionem, ſeu complementum, ibi, *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino*. Fundamentum autem ponit duplex. Unum ſecundarium, & aliud principale. Secundarium quidem fundamentum ſunt Apoſtoli, & Prophetæ; & quantum ad hoc dicit, eos non eſſe hoſpites, ſed cives, quia iam pertinent ad ædificium ſpirituale; utpote *ſuperædificati ſupra fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum*; ideſt, qui ſunt Apoſtoli, & Prophetæ, ideſt ſuper doctrinam eorum. Vel aliter *Supra fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum*, ideſt ſupra Chriſtum, qui eſt fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum; quaſi dicat: In eodem fundamento ſuperædificati eſtis in quo Apoſtoli, & Prophetæ ſunt ædificati, qui ex Iudæis fuerunt. Hæ autem expoſitiones duæ, tantum quo ad verba differunt; ſed prima convenientior eſt: quia ſi alia convenientior eſſet, tunc pro nihilo adiungeret: *Ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu*: cum ipſe Ieſus ſit ſummum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis conſonat; ita tamen quod præcipuus lapis, & ſummum fundamentum ſit Chriſtus. Quantum vero ad ſententiam nihil differunt: quia idem eſt dicere Chriſtum eſſe fundamentum, & doctrinam Apoſtolorum, & Prophetarum, cum Chriſtum tantum, non ſeipſos prædicaverint: unde accipere eorum doctrinam eſt accipere Chriſtum crucifixum. I. Corinth. ı. 23. „ Nos „ autem prædicamus Chriſtum crucifi- „ xum. “ I. Petr. ı. 12. „ Quibus reve- „ latum eſt, quia non ſibi ipſis, vobis au- „ tem miniſtrabant ea quæ nunc nuntiata „ ſunt vobis. “ I. Corinth. ıı. 16. „ Nos „ autem ſenſum Chriſti habemus. “ Notandum eſt, quod Apoſtoli dicuntur fundamenta, Pſalm. lxxxvı. „ Fundamenta „ eius in montibus ſanctis: “ Eſai. lıv. 12. „ Fundabo te in ſaphiris, “ ideſt in cæleſtibus viris. Expreſſe autem dicuntur fundamenta, Apoc. xxı. 14. „ Murus civitatis „ habens fundamenta duodecim, & in i- „ pſis nomina duodecim Apoſtolorum. “ Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Chriſtum annuntiat. Matth. xvı. 18. „ Super hanc petram „ ædificabo Eccleſiam meam. “ Dicit autem, *Apoſtolorum, & Prophetarum*, ut deſignet quod utraque doctrina eſt neceſſaria ad ſalutem. Matth. xııı. 52. „ Scriba do- „ ctus in regno cælorum ſimilis eſt homi- „ ni patrifamilias, qui profert de theſau- „ ro ſuo nova, & vetera. “ Item ut oſtendat concordiam inter utramque, (*d*) alterius ad alteram, dum idem eſt utriuſque fundamentum. Nam quod Prophetæ prædixerunt futurum, Apoſtoli prædicaverunt

(a) *Al.* a domo. (b) *Al. iterum* quondam civis. (c) *Textus, ut videtur, intruſus*. (d) *Al. omittitur* alterius.

verunt factum. Rom. i. i. „ Paulus ſer- „ vus Ieſus Chriſti vocatus Apoſtolus, ſe- „ gregatus in Evangelium Dei, quod ante „ promiſerat per Prophetas ſuos. “ Principale vero fundamentum tantum eſt Chriſtus Ieſus; & quantum ad hoc dicit: *Ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu*. Ubi tria dicit de eo, ſcilicet quod ſit lapis, quod angularis, & quod ſummus. Lapis quidem eſt propter fundamenti firmitatem: unde dicitur Matth. vii. quod domus quæ fundata erat ſupra petram, firmiter ædificata erat, intantum quod nec pluvia, nec flumina, nec venti potuerunt eam deſtruere. Non ſic autem de domo fundata ſuper arenam. Dan. ii. 34. „ Lapis abſciſſus de „ monte ſine manibus. “ Angularis autem dicitur propter utriuſque coniunctionem: nam ut in angulo duo parietes uniuntur, ſic in Chriſto populus Iudæorum & Gentium uniti ſunt. Pſalm. cxvii. 22. „ La- „ pidem quem reprobaverunt ædificantes, „ hic factus eſt in caput anguli. “ Act. iv. 11. „ Hic eſt lapis qui reprobatus eſt „ a vobis ædificantibus, qui factus eſt in „ caput anguli; & non eſt in aliquo alio „ ſalus. “ Et hoc idem de ſe introducit Matth. xxi. 42. „ Numquid legiſtis in Scri- „ pturis: Lapidem quem reprobaverunt æ- „ dificantes, hic factus eſt in caput angu- „ li? “ Summus autem dicitur propter dignitatis celſitudinem. Eſai. xxviii. 16. „ Ec- „ ce ego mittam in fundamentis Sion la- „ pidem angularem, probatum, pretioſum, „ in fundamento fundatum. “ (*a*) Sed non eſt idem de fundamento in ædificio ſpirituali, & in ædificio materiali. Materiale namque ædificium fundamentum habet in terra, & ideo oportet ut principalius fundamentum ſit magis infimum; ſpirituale vero ædificium fundamentum habet in cælo, & ideo oportet quod fundamentum quanto eſt principalius, tanto ſit ſublimius: ut ſic imaginemur civitatem quamdam deſcendentem de cælo, cuius fundamentum in cælo exiſtens, & ædificium demiſſum ad nos, videatur inferius, ſecundum illud Apocal. xxi. 2. „ Vidi civitatem ſanctam Hieruſa- „ lem deſcendentem de cælo a Deo. “

Conſequenter cum dicit, *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino*, agit de conſtructione ædificii. In qualibet autem ædificii conſtructione quatuor requiruntur. Primo ædificii fundatio, ſecundo conſtructio, tertio augmentatio, quarto conſummatio: quæ quidem breviter tangit. (*b*) Primum, cum dicit, *In quo*, ſcilicet fundamento, qui Chriſtus eſt principaliter, & doctrina Apoſtolorum, & Prophetarum ſecundario: quia, ut dicitur I. Corinth. iii. 11. „ fundamentum „ aliud nemo poteſt ponere præter id „ quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ie- „ ſus. “ Secundo vero tangit ſecundum, cum dicit: *Omnis ædificatio conſtructa*. Et quidem ſi intelligatur allegorice, deſignat ipſam Eccleſiam, quæ tunc conſtruitur quando homines ad fidem convertuntur; ſi autem moraliter intelligatur, ſignificat animam ſanctam; & tunc eiuſmodi ædificatio conſtruitur quando bona opera ſuperædificantur ſuper Chriſtum. Prov. xiv. 1. „ Sapiens mulier ædificat domum ſuam. “ I. Corinth. iii. 10. „ Unuſquiſque videat „ quomodo ſuperædificet. “ In hoc ergo fundamento, ſcilicet Chriſto, omnis ædificatio ſpiritualis conſtruitur, Iudæorum, vel Gentilium, a Deo per auctoritatem: Pſalm. cxxvi. 1. „ Niſi Dominus ædifica- „ verit domum, in vanum laboraverunt „ qui ædificant eam: “ Heb. iii. 4. „ O- „ mnis namque domus fabricatur ab ali- „ quo: qui autem omnia creavit, Deus „ eſt: “ ſed inſtrumentaliter conſtruitur ædificium vel ab homine qui ſeipſum ædificat, vel a prælatis. Tertium tangit, cum dicit: *Creſcit in templum ſanctum*: quod quidem fit quando multiplicantur qui ſalvi fiunt. Act. vi. 7. „ Verbum Domini cre- „ ſcebat, & multiplicabatur numerus di- „ ſcipulorum in Hieruſalem valde. “ Creſcit etiam quando homo creſcit in bonis operibus, & in gratia creſcit quantum ad hoc quod fit templum ſanctum. Templum enim a Deo inhabitatur, & ideo oportet quod ſit ſanctum. Pſalm. xliv. 5. „ San- „ ctificavit tabernaculum ſuum Altiſſimus. “ Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet, ad hoc nos parare debemus, ut ſancti ſimus. I. Corinth. iii. 16. „ Neſcitis quia templum Dei eſtis, „ & Spiritus Dei habitat in vobis? “ Apocal. xxi. 3. „ Ecce tabernaculum Dei cum ho- „ minibus, & habitabit cum eis. “

Sed numquid ſtatim a principio, cum caritatem habemus, templum Dei ſumus? Reſpondeo: Dicendum eſt, quod ſic: & quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc ædificium quarto requiritur perfectio & conſummatio: quod oſtendit cum dicit, *In Domino*.

Conſequenter cum dicit, *In quo & vos coædi-*

(a) *Al.* Sed eſt in fundamento ſpirituali, & in ædificio materiali. (b) *Al. deeſt* primum.

coædificamini, oſtendit quomodo Gentiles facti ſunt participes huius ædificii, dicens: *In quo*, ſcilicet ædificio, non ſolum ſuperædificantur Iudæi, ſed etiam *vos*, Epheſii, *coædificamini*; ideſt, ad ſimilitudinem aliorum ædificamini. I. Petr. II. 4. „ Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, & honorificatum, & ipſi tamquam lapides vivi ſuperædificamini domus ſpiritualis. “ Et ideo ſubdit, *In habitaculum Dei*, ut ſcilicet Deus in vobis inhabitet per fidem. Infra III. 17. *Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris*. Hoc autem non poteſt fieri ſine caritate: quia „ qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo: “ I. Ioan. IV. 16. Caritas autem datur nobis per Spiritum ſanctum: Roman. V. 5. „ Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis: “ ideo ſubdit, *In Spiritu ſancto*.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

HUius rei gratia ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu, pro vobis Gentibus; ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi in vobis, quoniam ſecundum revelationem notum mihi factum eſt ſacramentum, ſicut ſupra ſcripſi in brevi, prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti, quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum, ſicut nunc revelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius, & Prophetis in ſpiritu, eſſe Gentes coheredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Evangelium.

SUpra commemoravit Apoſtolus multa Dei beneficia humano generi, & ipſis Apoſtolis collata; hic commemorat ſpecialia (a) Dei beneficia ſibi tradita. Primo ergo proponit intentionem ſuam in generali; ſecundo exponit per partes in ſpeciali, ibi, *Quoniam ſecundum revelationem notum mihi factum eſt ſacramentum*. Circa primum duo facit. Primo ponit ſuam (b) conditionem quantum ad patientiam, & tribulationes quas pertulit; ſecundo quantum ad dona gratiæ quæ Deus ſibi contulit, ibi, *Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi in vobis*. Dicit ergo: Dixi: *In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei*. *Huius rei gratia*, ideſt ut coædificemini, & convertamini ad Chriſtum, *ego Paulus*, qui tantus ſum, quia Apoſtolus Ieſu Chriſti, & magiſter Gentium in fide, & veritate, nunc *vinctus* (c) ſum Romæ: nam hanc Epiſtolam de Urbe ſcripſit, ubi in vinculis tenebatur: II. Timoth. II. 9. „ Laboro uſque ad vincula, quaſi male operans. “ Infra IV. 1. *Obſecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino*. Ex quo apparet eius tribulatio, & paſſio in ſqualore carceris. Sed quia pœna non facit martyrem, ſed cauſa; ideo addit ſuarum tribulationum cauſam. Duplex eſt autem cauſa pro qua quis martyrii (d) cauſam proſequitur. Una ſi patiatur pro fide Chriſti, vel pro quacumque alia virtute. I. Petr. IV. 15. „ Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; ſi autem ut Chriſtianus, non erubeſcat. “ Et quantum ad hoc dicit: *Vinctus Chriſti Ieſu*. Alia, ſi patiatur pro Eccleſiæ utilitate; & quantum ad hoc ait, *Pro vobis Gentibus*; ideſt tantum intendo converſionem veſtram, & verbum ſalutis vobis prædico, quod traditus ſum carceri. II. Corinth. I. 6. „ Tribulamur pro veſtra exhortatione, & ſalute. “ Coloſſ. I. 24. „ Nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis. “

Conſequenter cum dicit, *Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei &c.* ponit donum gratiæ ſibi commiſſum; quaſi dicat: Dico, quod ſum pro vobis Gentibus vinctus; *ſi tamen audiſtis*, ideſt intellexiſtis, *diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi pro vobis*. Quod poteſt intelligi dupliciter. Uno

(a) *Al. omittitur* Dei. (b) *Al.* traditionem. (c) *Al. deeſt* ſum. (d) *Forte* palmam conſequitur.

Uno modo ut diſpenſatio accipiatur paſſive, & ſit ſenſus: *Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi*; ideſt, ſi intellexiſtis quod mihi hoc donum, ſcilicet Apoſtolatus in Gentibus, eſt diſpenſatum. Nam, ut dicitur infra IV. 7. *unicuique data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti*: & infra 11. *Ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas &c.* Unde mihi diſpenſatum eſt a Domino Chriſto, ideſt venit in ſortem, gratia Dei hæc, ut in vobis fructum faciam. Coloſſ. I. 23. „ Factus ſum ego mi„ niſter Evangelii. “ Dico *diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi in vobis*, ideſt (a) quorum diſpenſatio tradita eſt mihi. Alio modo ut diſpenſatio accipiatur active, ut ſit ſenſus: *Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei quæ data eſt mihi*; ideſt, ſi intellexiſtis quod mihi datum ſit ut dona gratiæ diſpenſem per communicationem ſacramentorum, & hoc *in vobis*. I. Corinth. IV. I. „ Sic nos exiſtimet homo ut mini„ ſtros Chriſti. “

Conſequenter cum dicit, *Quoniam ſecundum revelationem &c.* manifeſtat conditionem ſuam per partes, & in ſpeciali: circa quod duo facit: quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, ſcilicet diſpenſationem gratiæ; ſecundo illud quod pertinet ad experientiam patientiæ, (b) ſcilicet tribulationes, ibi, *Quapropter peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis*. Prima iterum in duas. Primo oſtendit gratiæ diſpenſationem quantum ad diverſorum myſteriorum cognitionem; ſecundo quantum ad ipſorum executionem, ibi, *Cuius factus ſum miniſter ſecundum donum gratiæ Dei*. Prima iterum in duas. Primo ponit myſteriorum Chriſti ſibi datam cognitionem; ſecundo exponit quod ſit iſtud myſterium, ibi, *Eſſe Gentes coheredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius*. Circa cognitionem ſuam tria (c) ponit. Primo quod ſit certa; ſecundo quod ſit plena; tertio quod ſit excellens. Certa quidem eſt, quia non eſt per humanam induſtriam, nec per humanam intentionem, quæ falli poteſt: Sap. IX. 14. „ Cogitationes enim mortalium timidæ, & „ incertæ providentiæ noſtræ: “ ſed per legem divinam, quæ certiſſima eſt: & ideo dicit: *Quoniam ſecundum revelationem notum mihi factum eſt ſacramentum*. Galat. I. 12. „ Neque enim ego ab homine accepi illud, „ neque didici; ſed per revelationem Ieſu „ Chriſti. “ II. Corinth. III. 18. „ Nos ve„ ro revelata facie gloriam Domini ſpecu„ lantes, in eamdem imaginem transfor„ mamur. “ Item plena eſt, quia perfecte revelatum eſt mihi: & committo veſtro iudicio, quia ego in verbis paucis hoc expreſſi, in quibus cognoſcere poteſtis quod perfectam cognitionem habeam de myſteriis fidei: & quantum ad hoc dicit: *Sicut ſcripſi in brevi*, ideſt in paucis verbis, (d) & aperte, eo modo *ut poteſtis legentes intelligere*. Cant. IV. 11. „ Favus diſtillans labia tua, „ ſponſa. “ Labium quidem breve quid eſt; & ſic labia doctoris ſunt favus diſtillans, quando brevibus & paucis verbis multa & magna inſinuat. Sed attende, ut dicit Auguſtinus, quod debet intendere hoc doctor, quod ſcilicet intelligatur: & quamdiu ad hoc laborat, verba ſua non ſunt ſuperflua; ſed ſi poſtquam intelligitur, eis immoratur, ſuperflua ſunt eius verba. Dicit autem, *Prudentiam meam*, ſecundum illud Proverb. X. 9. „ Scientia ſanctorum, prudentia. “ Quæ quidem non eſt mundana, ſed divina, & cæleſtis: propter quod dicit, *In myſterio Chriſti*. Eſt etiam excellens, quia ſolis Apoſtolis eſt revelata: unde ſubdit: *Quod aliis generationibus non eſt agnitum*. Licet enim myſteria Chriſti Prophetis, & Patriarchis fuerint revelata, non tamen ita clare ſicut Apoſtolis: nam Prophetis, & Patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate; ſed Apoſtolis manifeſtata ſunt quantum ad ſingulares, & determinatas circumſtantias. Hoc autem quod dicit, *Quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum*, poteſt dupliciter exponi. Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur, iuxta illud Pſalm. CXLIV. 13. „ Dominatio tua in omni gene„ ratione, & generationem: “ & tunc eſt ſenſus. *Quod aliis generationibus*, ideſt temporibus, *non eſt agnitum filiis hominum*, ideſt rationalibus creaturis, ſcilicet nec hominibus, nec Angelis: Matth. XI. 25. „ Abſcon„ diſti hæc a ſapientibus, & prudentibus, „ & revelaſti ea parvulis: “ *ſicut nunc revelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius*, (e) *& Prophetis in ſpiritu*, ipſis ſcilicet in eo ſpiritu novi teſtamenti, interpretantibus Scripturas, & explanantibus legem. Luc. VIII. 11. „ Vobis datum eſt noſſe myſterium regni „ Dei, ceteris autem in parabolis: “ ibid. X. 23.

(a) *Al.* eorum. (b) *Al.* ſcilicet tribulationis. (c) *Al.* facit. (d) *Edit. Rom.* 1570. *& Veneta Nicolini ſic habent:* ita aperte quod eo modo hoc poteſtis &c. (e) *Al. & Prophetis* novi teſtamenti interpretantibus Scripturas &c.

x. 23. „ Beati oculi qui vident quæ vos „ videtis: “ & infra 24. „ Dico autem vobis, quod multi Reges, & Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non „ viderunt. “ Alio modo poteſt exponi ut per generationes accipiantur homines generati, ſecundum illud Matth. xxiii. 36. „ Venient hæc omnia ſuper generationem „ iſtam: “ & tunc eſt ſenſus. *Quod aliis generationibus*, ideſt hominibus in præcedentibus generationibus generatis, *non eſt cognitum*, & cetera ſicut prius. Unde Eſa. liii. 1. „ Quis credidit auditui noſtro, & „ brachium Domini cui revelatum eſt? “ Sed hoc quidem ſacramentum fidei revelatum eſt aliquibus patribus veteris teſtamenti, ſecundum illud Ioan. viii. 56. „ Abra„ ham pater veſter exultavit ut videret „ diem meum; vidit, & gaviſus eſt: “ & etiam Prophetis, ſecundum illud Ioel. ii. 28. „ Poſt hæc effundam de ſpiritu meo ſuper „ omnem carnem; & prophetabunt filii ve„ ſtri, & filiæ veſtræ. “ Sed eis quidem revelatum eſt in quadam generalitate, Apoſtolis vero clare, & perfecte: & hoc propter tria. Primo quia ipſi Apoſtoli habuerunt revelationem immediate a Filio Dei, ſecundum illud Ioan. i. 18. „ Uni„ genitus Filius qui eſt in ſinu Patris, ipſe „ enarravit. “ Prophetæ vero, & patres veteris teſtamenti, ipſi edocti ſunt per Angelos, vel per aliquas ſimilitudines: unde dicitur Eſa. vi. 6. „ Volavit ad me unus „ de Seraphim, & in manu eius calculus, „ quem forcipe tulerat de altari. “ Et ideo (*a*) ipſi Apoſtoli clarius acceperunt. Secundo quia non in figuris, & in ænigmatibus, ſicut Prophetæ viderunt; ſed revelata facie gloriam Domini ſpeculantes. Luc. x. 23. „ Beati oculi qui vident quæ vos „ videtis. “ Tertio quia Apoſtoli conſtituti fuerunt executores, & diſpenſatores huius ſacramenti; & ideo oportebat quod melius ipſi eſſent inſtructi quam alii. Ioan. iv. 38. „ Alii laboraverunt, & vos in labores eo„ rum introiſtis. “

Conſequenter cum dicit, *Eſſe Gentes coheredes &c.* manifeſtat quid ſit illud ſacramentum. Circa quod ſciendum eſt, quod Iudæi triplicem prærogativam habebant reſpectu Gentilium: ſcilicet promiſſionis hereditatis. Rom. iv. 13. „ Non enim per le„ gem promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius, „ ut heres eſſet mundi; ſed per iuſtitiam „ fidei. “ Pſalm. xv. 5. „ Dominus pars „ hereditatis meæ. “ Item per ſpecialem a Gentibus aliis (*b*) diſtinctionem, & electionem. Deut. vii. 6. „ Te elegit Dominus „ Deus tuus ut ſis ei populus peculiaris „ de cunctis populis qui ſunt ſuper ter„ ram. “ Unde Pſalm. xcix. 4. „ Nos au„ tem populus eius, & oves paſcuæ eius. “ Cant. vi. 8. „ Una eſt columba mea, per„ fecta mea, una eſt matris ſuæ, electa „ genitrici ſuæ. “ Item per Chriſti promiſſionem. Gen. xii. 3. „ In te benedi„ centur univerſæ cognationes terræ. “ Hæc autem tria Gentes non habebant: ſupra ii. 12. *Qui eratis illo tempore ſine Chriſto, alienati a converſatione Iſrael*: ſed ad hæc tria recepti ſunt per fidem. Primo quidem quantum ad participationem hereditatis; & quantum ad hoc dicit, *Coheredes*, ſcilicet ipſis Iudæis in hereditate cæleſti: Matth. viii. 11. „ Multi ab oriente, & occiden„ te venient, & recumbent cum Abraham, „ Iſaac, & Iacob in regno cælorum. “ Secundo ad ſpeciale collegium fidelium; & quantum ad hoc dicit, (*c*) *Et concorporales*, ideſt in unum corpus. Ioan. x. 16. „ Alias oves habeo quæ non ſunt ex hoc „ ovili (ideſt Gentes) & illas oportet me „ adducere; & vocem meam audient; & „ fiet unum ovile, & unus paſtor. “ Tertio ad participationem gratiæ repromiſſæ; & quantum ad hoc dicit: *Et comparticipes*, ſcilicet promiſſionum quæ factæ ſunt Abrahæ. Rom. xv. 8. „ Dico autem „ Chriſtum fuiſſe miniſtrum circumciſionis „ propter veritatem Dei, ad confirmandas „ promiſſiones patrum; Gentes autem ſu„ per miſericordia honorare Deum. “ Et hæc omnia conſecutæ ſunt Gentes, non per Moyſem, ſed *in Chriſto*. Ioan. i. 17. „ Lex per Moyſem data eſt; gratia & ve„ ritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. “ II. Petr. i. 4. „ Per quem maxima, & pretio„ ſa nobis promiſſa donavit. “ Item nec per impletionem legis, quia hoc eſt iugum, „ quod neque patres noſtri, neque nos por„ tare potuimus, “ ut dicitur Act. xv. 10. ſed *per Evangelium*, per quod omnes ſalvantur. Rom. i. 16. „ Non enim erubeſco „ Evangelium: virtus enim Dei eſt in ſa„ lutem omni credenti. “ I. Corinth. xv. 1. „ Notum vobis facio Evangelium quod præ„ dicavi vobis, quod & accepiſtis, in quo & „ ſtatis, per quod & ſalvamini. “

(a) *Al.* iſti. (b) *Al.* inſtructionem, *& nihil ultra.* (c) Al. *incorporales.*

L E C T I O II.

CUius f. ctus ſum ego miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti, & illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſæculis in Deo, qui omnia creavit.

POſtquam oſtendit Apoſtolus eſſe ſibi gratiam diſpenſatam quantum ad myſteriorum (*a*) divinorum cognitionem, hic oſtendit hoc idem quantum ad ipſorum myſteriorum executionem; & circa hoc duo facit. Primo commemorat auxilium gratiæ præſtitum ſibi ad exequendum; ſecundo oſtendit ſibi commiſſum efficium miniſterii, ibi, *Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc*. Prima in duas. Primo tangit myſteriorum divinorum executionem; ſecundo oſtendit auxilium ſibi datum ad exequendum, ibi, *Secundum donum gratiæ Dei*. Executio autem divinorum ſibi commiſſa eſt per modum miniſterii; & quantum ad hoc dicit: Dico, quod hoc miniſterium eſt mihi commiſſum, ſcilicet Gentes eſſe coheredes per Evangelium, per quod Gentes participes fiunt promiſſionis Dei in Chriſto Ieſu; *cuius ego* Paulus *factus ſum miniſter*; quaſi dicat: Non ego impleo, vel exequor ut a me, vel ut meum, ſed ſicut myſterium quod Dei eſt. Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet „ nomen meum coram Gentibus, & Re„ gibus, & filiis Iſrael. " Unde Apoſtolus I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet homo „ ut miniſtros Chriſti, & diſpenſatores my„ ſteriorum Dei. "

Deinde cum dicit, *Secundum donum gratiæ Dei*, tangit auxilium ſibi præſtitum ad myſteriorum executionem. Huiuſmodi autem auxilium duplex fuit: unum quidem ipſa facultas exequendi; aliud ipſa operatio, ſive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem, & gratiam, per quas efficitur homo potens, & aptus ad operandum; ſed ipſam operationem confert inquantum operatur in nobis, interius movendo, & inſtigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apoſtolus a Deo, dicit quantum ad primum: Dico, quod factus ſum miniſter; ſed certe non meis meritis, nec virtute propria, ſed *ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi*, qua ſcilicet idoneus efficior ad executionem divinorum myſteriorum, qui fui prius perſecutor. I. Corinth. XV. 10. „ Plus omnibus laboravi, „ non ego, ſed gratia Dei mecum. " Quantum ad ſecundum dicit, *Secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus eius operatur in nobis & velle, & perficere pro bona voluntate. Poteſt autem hoc aliter exponi, ſecundum Gloſſam, ut quod dictum eſt modo, referatur ad præcedentia, ſcilicet dicatur, quod eſſe Gentes coheredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius, ſcilicet Dei Patris: hoc quidem donum dedit Deus Gentibus *in Chriſto*, ideſt per Chriſtum; & hoc *ſecundum operationem virtutis eius*, ideſt per hoc quod potenter operatus eſt, ſuſcitando Chriſtum a morte.

Conſequenter cum dicit, *Mihi enim ſanctorum minimo data eſt gratia hæc*, oſtendit officium commiſſum: cuius quidem commiſſionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex perſonæ ſuæ conditione; ſecundo ex commiſſorum magnitudine, ibi, *Evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti*; tertio ex fructus utilitate, ibi, *Ut innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei*. Commendat igitur officium ſibi commiſſum, ex perſonæ conditione. Si enim Rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi, & excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret, quantum ad hunc magnum, (*b*) ſi poneret in magno officio; ſed ſi magnum, & arduiſſimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, & magnam gratiam facit ei, & tanto magis, quanto officii excellentia excedit ipſum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam ſibi commiſſi officii commendat, dicens: *Mihi enim omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc*. Et vocat ſe minimum, non ex poteſtate ſibi commiſſa, ſed ex conſideratione ſtatus præteriti. I. Corinth. XV 9. „ Ego ſum mi„ nimus

(a) *Al.* diverſorum. (b) *Al. deeſt* ſi poneret.

„ nimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus „ vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus „ ſum Eccleſiam Dei. " Eſa. lx. 22. „ Minimus erit in mille, & parvulus in gentem fortiſſimam. " Et hoc *in Gentibus*, ideſt inter Gentes. Galat. II. 8. „ Qui „ enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum „ circumciſionis, operatus eſt & mihi inter „ Gentes. Et cum cognoviſſent gratiam „ Dei quæ data eſt mihi inter Gentes, „ Iacobus, & Cephas, & Ioannes .... „ dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis. " Secundo commendatur huiuſmodi commiſſionis gratia ex officii magnitudine, quod eſt revelare, & manifeſtare ſecreta Dei, quæ ſunt magna, & occulta; puta, de magnitudine Chriſti, & de ſalute fidelium facta per eum. De his autem duobus eſt totum Evangelium. Quantum ad primum dicit: *Evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti*; quaſi dicat: Hæc gratia data eſt mihi ut annuntiem bonum. I. Corinth. I. 17. „ Non miſit me Chriſtus „ baptizare, ſed evangelizare: " & ibid. IX. 16. „ Væ enim mihi, ſi non evangelizavero: " & (a) bonum hoc, ſcilicet *inveſtigabiles Chriſti divitias*, quæ ſunt veræ divitiæ. Supra II. 4. *Deus autem, qui dives eſt in miſericordia ..... convivificavit nos in Chriſto*. Rom. II. 4. „ An divitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ibid. X. 12. „ Dives in „ omnes qui invocant illum. " Quaſi dicat: Divitiæ iſtæ vere inveſtigabiles ſunt, quia tanta eſt miſericordia eius quod intelligi, vel inveſtigari non poſſit. Eſa. XXXIII. 6. „ Divitiæ ſalutis ſapientia, & ſcientia: „ timor Domini ipſe eſt theſaurus eius, " ſcilicet Chriſti: quia in Chriſto abundantiſſime fuit timor Domini. Eſa. XI. 3. „ Replebit eum ſpiritus timoris Domini. " In Chriſto enim ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi: Coloſſ. II. & hæc ſunt inveſtigabiles, quia perfecte ſapientia, & ſcientia Chriſti inveſtigari non poſſunt. Iob II. 17. „ Reperies forſan veſtigia Dei, & uſque ad perfectum „ Omnipotentem? " quaſi dicat, non. Nam per creaturas, in quibus relucet veſtigium Creatoris, perveniri non poteſt ad perfectam eius cognitionem. Huiuſmodi autem divitias ſtupens admiratur Apoſtolus, dicens Rom. XI. 33. „ O altitudo divitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, quam „ incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & „ inveſtigabiles viæ eius! " Eccli. I. 23. „ Sapientiam Dei præcedentem omnia quis „ inveſtigabit? " Quantum ad ſecundum, ideſt ad manifeſtandum ſalutem fidelibus ex Chriſto provenientem, dicit: *Et illuminare omnes*, non ſolum Iudæos, ſed etiam Gentiles, per prædicationem, & miracula. Eccli. XXIV. 45. „ Illuminabo omnes ſperantes in Domino. " Act. IX. 15. „ Vas „ electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen „ meum coram Gentibus, & Regibus, & „ filiis Iſrael. " Matth. V. 14. „ Vos eſtis „ lux mundi. " *Illuminare*, inquam, quantum in me eſt, *omnes*, ſcilicet credere volentes. I. Timoth. II. 4. „ Qui omnes homines vult ſalvos fieri, & ad agnitionem „ veritatis venire. " Ad hoc ſcilicet ut intelligant *quæ ſit diſpenſatio ſacramenti*: quia nihil valent iſta, niſi diſpenſentur; quaſi dicat: De hoc illuminabo, ſcilicet quam mirabilis, & ex quanta dilectione ſit facta adimpletio arcanæ redemptionis. Huiuſmodi autem divitiæ inveſtigabiles, per Chriſtum vobis diſpenſatæ ſunt. Sed quia dici poſſet: Iſtud quod dicis, etſi ſit magnum, omnes tamen hoc ſciunt: ideo ad hoc reſpondet Apoſtolus, dicens, quod non, quia *abſconditi a ſæculis*. Ubi ſciendum eſt, quod omnia quæ ſunt in effectu, latent virtute in ſuis cauſis; ſicut in virtute ſolis continentur omnia quæ ſunt in generabilibus, & corruptibilibus. Sed tamen ibi quædam ſunt abſcondita, quædam manifeſta: nam calor eſt manifeſte in igne, aliquorum vero ratio, quæ occulto modo producit, latet in eo. Deus autem eſt omnium rerum cauſa efficiens; ſed producit quædam quorum ratio poteſt eſſe manifeſta, illa ſcilicet quæ mediantibus cauſis ſecundis producit; aliqua vero ſunt in eo abſcondita, illa ſcilicet quæ immediate per ſeipſum producit. Et quia ſacramentum humanæ redemptionis per ſeipſum operatus eſt Deus, ideo in eo ſolo, hoc ſacramentum eſt abſconditum; & hoc eſt quod dicit: *Abſconditi a ſæculis in Deo*, ideſt in ſola notitia Dei. Inveſtigare autem ſecreta primæ cauſæ, maximum eſt. I. Corinth. II. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfectos: ſapientiam vero non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi, qui deſtruuntur; „ ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, „ quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinavit „ Deus ante ſæcula. " *Qui*, inquam, *omnia creavit*.

(a) *Al. omittitur* bonum.

LECTIO III.

UT innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus, in cæleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei, ſecundum præfinitionem ſæculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro, in quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia per fidem eius.

POſita dignitate officii ex magnitudine commiſſorum, hic commendat Apoſtolus officii dignitatem ex utilitate effectus, quæ quidem eſt revelatio magnarum rerum magnis perſonis. Sunt autem circa hoc tria conſideranda. Primo quidem quibus ſit revelatum, & quantum ad hoc dicit, *Ut innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus in cæleſtibus*; ſecundo per quem reveletur, quia *per Eccleſiam*; tertio quid reveletur, quia *multiformis ſapientia Dei*. Ad cuius quidem ſapientiæ deſcriptionem quatuor tangit Apoſtolus. Primo eius multiplicitatem, ibi, *Multiformis ſapientia Dei*; ſecundo modum multiplicitatis, ibi, *Præfinitionem ſæculorum*; tertio multiplicitatis auctoritatem, unde ſubdit, *Quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro*; quarto (a) auctoris effectum, ibi, *In quo habemus fiduciam, & acceſſum*. Eſt ergo ſapientia quæ revelatur multiformis; & hæc quidem multiformitas tangitur Iob XI. 5. „ Utinam Deus loqueretur tecum, & „ aperiret labia ſua tibi, ut oſtenderet tibi „ ſecreta ſapientiæ, & quam multiplex „ ſit lex eius. “ Sapient. VII. 22. „ Eſt „ enim in illa (ſcilicet ſapientia divina) „ ſpiritus intelligentiæ, ſanctus, unicus, „ & multiplex. “ Multiplex, ſcilicet in effectibus; unicus, ſcilicet in eſſentia. Modus autem multiplicitatis revelatæ ſcientiæ eſt *ſecundum præfinitionem ſæculorum*, ideſt diſtinctionem, & determinationem diverſorum (b) temporum. Deus enim ordinat alia eſſe in uno tempore, alia in alio; & ſecundum hoc huiuſmodi ſapientia multiformis dicitur *ſecundum præfinitionem ſæculorum*, quia diverſa tempora diverſis ornat effectibus. Auctor autem huius multiplicitatis eſt Chriſtus: unde dicit: *Quam fecit Deus in Chriſto Ieſu Domino noſtro*, ideſt per Chriſtum: ipſe enim mutat tempora, & ſtatum eorum. Hebr. I. 1. „ Multifarie multiſque modis olim Deus loquens „ patribus in Prophetis, noviſſime „ diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio, „ quem conſtituit heredem univerſorum, „ per quem fecit & ſæcula. “ Poteſt autem hoc quod dicit, *Quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro*, referri, vel ad æternam prædeſtinationem, nam ipſam fecit Pater in Filio ſuo. Supra I. 4. *Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti*. Ipſe enim Filius eſt ſapientia Patris; nihil autem diffinit, vel præordinat aliquid, niſi per ſapientiam. Vel poteſt referri ad prædeſtinationis æternæ complementum, quam Deus Pater per Filium conſummavit: I. Corinth. X. 11. „ In quos fines „ ſæculorum devenerunt; “ ſupple, ſumus. Effectus autem auctoris eſt magnitudo fructus qui nobis a Chriſto provenit, quod ponitur cum dicit: *In quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia per fidem eius*. Circa quod duo facit. Primo ponit (c) bona quæ recepimus; ſecundo appropriatum, per quod recepimus, ibi, *Per fidem eius*. Bona autem quæ recepimus, ſunt duo. Unum quod pertinet ad ſpem obtinendi; & quantum ad hoc dicit: *In quo*, ſcilicet Chriſto, *habemus fiduciam*, ſcilicet veniendi ad cælum, & æternam hereditatem. Ioan. XVI. 33. „ Confidite: ego vici „ mundum. “ II. Corinth. III. 4. „ Fiduciam „ talem habemus per Chriſtum ad „ Deum. “ Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem; & quantum ad hoc dicit: *Et acceſſum in confidentia*, ſcilicet habemus. Hebr. IV. 16. „ Adeamus cum fiducia „ ad thronum (d) gloriæ eius. “ Hierem. III. 19. „ Patrem vocabis me, & poſt me „ ingredi non ceſſabis. “ Rom. V. 2. „ Per „ quem acceſſum habemus per fidem in gratiam „ iſtam, in qua ſtamus, & gloriamur in „ ſpe gloriæ filiorum Dei. “ Per quid autem hæc dentur nobis, ſubdit dicens, *Per fidem eius*, ſcilicet Chriſti. Rom. V. 21. „ Iuſtificati ex fide pacem habeamus ad Deum „ per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. “ Ut ergo breviter comprehendamus, dico, quod revelata eſt ſapientia Dei multiformis varietatis, ſecundum diſtinctionem, & præfinitionem ſæculorum, quæ dedit nobis fidu-

(a) *Al.* auctoritatis. (b) *Al. omittitur* temporum. (c) *Al. deeſt* bona. (d) *Ibi* gratiæ.

fiduciam, & acceſſum ad Patrem per fidem eius.

Quibus autem revelata ſit iſta multiformis ſapientia Dei, oſtendit; & tunc ſumitur iſta littera ſuperius dimiſſa: *Ut innoteſcat Principibus, & Poteſtatibus*: ex quo apparet magnitudo. Et quia etiam in terris ſunt principes, & poteſtates, addit, *In cæleſtibus*, ideſt in cælo, ubi nos erimus. Notandum eſt autem hic, quod Principatus, & Poteſtates ſunt duo ordines, qui ex ipſorum nomine præeminentiam in operando deſignant. (a) Poteſtatis ordo ordinatur ad reprimendum impedimenta ſalutis; ſed ordo Principatuum præeſt, & iniungit ad bene exequendum. Quod autem ad ordinem Principatus pertineat regulare, patet per illud Pſalm. lxvii. 26. „ Prævenerunt Principes coniuncti pſallentibus, in medio iuvencularum tympaniſtriarum. " Item 28. „ Principes Iuda duces eorum, Principes „ Zabulon, Principes Nephthali. " Quod autem ad Poteſtates pertineat reprimere, patet Roman. xiii. 3. „ Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac, & habebis „ laudem ex illa: Dei enim miniſter eſt „ tibi in bonum. Si autem male feceris, „ time: non enim ſine cauſa gladium portat: Dei enim miniſter eſt, vindex in „ iram ei qui malum agit. " Magni ergo ſunt quibus innoteſcit, quia ſanctis Angelis, per quos diriguntur, & defenduntur ſancti.

Per quid autem eis innoteſcat multiformis ſapientia Dei, ſubdit dicens, *Per Eccleſiam*; quod quidem habet magnam difficultatem. Nam Gloſſa habet: „ Ideſt per „ Apoſtolos in Eccleſia prædicantes. " Unus quidem intellectus eſſe poteſt, quod ſcilicet Angeli didicerunt ab Apoſtolis; & hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in cælo inter Angelos ſuperiores qui immediate a Deo illuminantur, illuminant, & docent inferiores Angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant Angelos Apoſtoli, qui immediate a Deo ſunt edocti, ſecundum illud Ioan. i. 18. „ Unigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarra- „ vit. " Sed hoc quidem ſatis ſufficienter dici poſſet, niſi aliud occurreret. Cum enim in Chriſto ſint duæ naturæ, divina ſcilicet, & humana; edocti quidem ſunt Apoſtoli a Chriſto immediate, quantum ad humanam naturam, Angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores; alias non eſſent beati, cum in ſola viſione divinæ eſſentiæ, rationalis creaturæ beatitudo conſiſtat. Non eſt ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus, ſanctos qui ſunt in patria, doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non ſurrexerit maior Ioanne Baptiſta, tamen qui minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo, ut dicitur Luc. vii. Dicere autem, quod dæmones doceantur ab hominibus, hoc abſque præiudicio credibile eſt; ſed quod beati qui immediate Verbum conſpiciunt, quod eſt ſpeculum ſine macula, in quo relucent omnia, a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur. Dicendum eſt ergo, quod innotuit Angelis per Eccleſiam, (a) ideſt per Apoſtolos prædicantes, ut dicit Gloſſa: non quod Angeli hoc didicerint ab eis, ſed in eis. Nam, ſicut dicit Auguſtinus ſuper Geneſ. ad litteram, Deus antequam creaturas crearet (ante, dico, ordine naturæ, non ordine temporis, cum ſecundum tempus ſimul omnia creata ſint) rationes rerum naturalium indidit mentibus Angelorum: quo fit ut Angeli dupliciter res naturales cognoſcerent: quia cognoverunt eas in Verbo, & hæc cognitio dicitur matutina; item cognoverunt eas in naturis propriis, & hæc dicitur cognitio veſpertina. Ulterius notandum eſt, quod ſunt quædam rationes myſteriorum gratiæ, totam creaturam excedentes; & huiuſmodi rationes non ſunt inditæ mentibus Angelorum, ſed in ſolo Deo ſunt occultæ. Et ideo Angeli non cognoſcunt eas in ſeipſis, nec etiam in Deo; ſed cognoſcunt eas ſecundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem ſapientiam Dei ſint huiuſmodi, ſcilicet in ſolo Deo abſconditæ, & poſtmodum in iſtis forinſecis effectibus explicatæ; manifeſtum eſt quod Angeli eas nec in ſeipſis, nec in ipſo Verbo, nec etiam ab Apoſtolis, nec a viatoribus aliis cognoverunt; ſed in ipſis Apoſtolis explicatas, prius in mente divina latentes, cognoverunt; ſicut domum quæ eſt in mente artificis, vel conceptum de domo facienda, nullus ſcire poteſt quamdiu latet in mente, niſi ſolum ille qui ſolus illabitur animabus, ſcilicet Deus; ſed poſtquam conceptus eſt iam in effectu extrinſeco explicatus, quia domus iam facta eſt, ſic aliquis de domo iam facta, quæ prius latebat in men-

(a) *Al.* poteſtas ordinatur. (b) *Al.* primo.

mente artificis, edocetur; non autem edocetur per domum, ſed in domo. Unde iam reſtat ut aliter exponatur hoc quod dicit, *Ut innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus*, ut illa coniunctio *ut* accipiatur non cauſaliter, ſed quodammodo conſecutive, & legatur ſic. *Illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſæculis in Deo, qui omnia creavit*; ita tamen abſconditi *ut innoteſcat Principatibus, & Poteſtatibus*; ideſt, iſtud ſacramentum ita fuit abſconditum in Deo, quod inde innotuit Principatibus, & Poteſtatibus, non ab æterno, ſed a ſæculo: quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per Eccleſiam terrenam, ſed cæleſtem: quia ibi eſt vera Eccleſia, quæ eſt mater noſtra, & ad quam tendimus, & a qua noſtra Eccleſia militans eſt exemplata. Et ſic ly *per* deſignat ordinem naturæ tantum, ut dicatur *per Eccleſiam* cæleſtem, ideſt de uno in aliud; ſicut dicitur, Illud factum eſt notum per totum regnum, vel civitatem, quia nova currunt ab uno in alium, ſecundum quod verba currunt; ſicut dicitur Act. IX. 42. de ſuſcitatione Tabithæ beghinæ ſancti Petri: „ Notum autem factum eſt per univerſam „ Ioppen, & crediderunt multi in Do„ mino. “

Magiſter tamen aliter recitat lecturam Auguſtini hoc modo. *Illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſæculis in Deo*; & hoc *per Eccleſiam*, ideſt omnes qui ſunt in Eccleſia terrena. Sed hoc non eſt ſecundum intentionem Auguſtini.

Hic poſſet quæri, utrum Angeli a principio mundi cognoverint myſterium incarnationis. Reſpondet Magiſter dicens, quod Angelis maioribus notum fuit, ſed non minoribus: unde ipſi, ſcilicet Angeli minores, interrogant, Eſa. LXIII. 1. „ Quis „ eſt iſte qui venit de Edon, tinctis veſti„ bus de Boſra? “ Sed opinio hæc eſt contra beatum Dionyſium. Dionyſius enim duas interrogationes Angelorum de Chriſto factas ex ſacra Scriptura accipit: unam ex Pſal. XXV. 8. „ Quis eſt iſte Rex gloriæ? “ Item accipit aliam ex Eſa. LXIII. 1. „ Quis „ eſt iſte qui venit de Edon, tinctis veſti„ bus de Boſra? “ Prima autem interrogatio, ſecundum eum, eſt inferiorum Angelorum, ſecunda ſupremorum: quod patet, quia primæ non Deus reſpondet, ſed alius: unde dicit (Pſal. cit.) „ Dominus virtu„ tum ipſe eſt Rex gloriæ: “ ſecundæ vero reſpondet ipſe Deus immediate: unde dicit (Eſai. loc. cit.) „ Ego qui loquor iuſti„ tiam, & propugnator ſum ad ſalvandum. “ Vult ergo Dionyſius quod utrique aliquid ignoraverunt, & aliquid ſciverunt: quia a principio omnes ſciverunt myſterium incarnationis in generali, ſed rationes in ſpeciali didicerunt tempore procedente, ſeu proceſſu temporis, ſecundum quod in effectibus extrinſecis explicabantur.

LECTIO IV.

PRopter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cælis, & in terra nominatur, ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, * virtutem corroborari per Spiritum eius in interiori homine, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris: in caritate radicati, & fundati.

POſtquam egit Apoſtolus de dignitate officii, quod pertinet ad ſuam conditionem, hic conſequenter agit de his quæ pertinent ad ſuam afflictionem, ſcilicet de paſſionibus ſuis: circa quod duo facit. Primo exhortatur eos ne pro ſuis tribulationibus conturbentur, ſed habeant patientiam; ſecundo, quia ad hoc quod homines non conturbentur, neceſſarium eſt divinum auxilium, præmittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi, *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Dicit ergo primo: Ex magnitudine officii mei, & firmitate eius, quam habeo per fidem Chriſti, accidit quod tribulationes patior: nec me conturbant, nec a Chriſto avellere poſſunt. Rom. VIII, 36. „ Quis nos ſeparabit a ca„ ritate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, „ an fames? &c. “ quaſi dicat, nihil. *Propter quod* induco vos, & *peto ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne ſcilicet occaſione tri-

* Legit Vulgata: *virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem*.

tribulationum mearum deficiatis omnino a fide, & ab operibus bonis. Hebr xii. 3. „ Non fatigemini animis veſtris deficien„ tes. " Dico autem, quod vos non debetis deficere, quia ſunt *pro vobis*, ideſt pro utilitate veſtra. I. Corinth. 1. 6. „ Sive „ tribulamur pro veſtra exhortatione & „ ſalute, ſive conſolamur pro veſtra conſo„ latione, (*a*) ſive exhortamur pro veſtra „ exhortatione & ſalute, quæ operatur to„ lerantiam paſſionum earumdem, quas & „ nos patimur, ut ſpes noſtra firma ſit „ pro vobis: ſcientes quoniam ſicut ſocii „ paſſionum eſtis, ſic eritis & conſolatio„ num. " Vel dicit, *Pro vobis*, ideſt pro veſtra probatione. Sap. iii. 6. „ Tamquam „ aurum in fornace probavit electos Do„ minus. " *Quæ eſt gloria veſtra*, ſcilicet ſi non deficiatis, ſed ſtetis fortes in tribulationibus. Nam „ qui perſeveraverit uſque „ in finem, hic ſalvus erit: " Matth. x. 22. Alio modo, *Quæ eſt gloria veſtra*; ideſt, tolerantia paſſionum noſtrarum eſt pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus expoſuit Apoſtolos ſuos, & Prophetas tribulationibus, & paſſionibus propter ſalutem veſtram. Oſeæ vi. 5. „ Propterea dolavi „ in Prophetis, & occidi eos in verbis „ oris mei. " II. Corinth. 1. 14. „ Gloria „ veſtra ſumus, ſicut vos noſtra. "

Conſequenter cum dicit, *Huius rei gratia flecto genua mea ad* Patrem *Domini noſtri Ieſu Chriſti*, implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem ſuam proficiant: & primo orationem præmittit; ſecundo, quaſi ſecurus de exauditione, gratias agit, ibi, *Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quam petimus... ipſi gloria in Eccleſia*. Item prima in tres: quia primo proponit orationis obiectum; ſecundo orationis intentum, ibi, *Ut det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtutem corroborari per ſpiritum eius*; tertio orationis fructum, ibi, *Ut poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum*. Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem. Pſal. ci. 18. „ Reſpexit in orationem humilium, „ & non ſprevit precem eorum. " Eccli. xxxv. 21. „ Oratio humiliantis ſe nubes „ penetrabit; & donec propinquet, non „ conſolabitur. " Et ideo ſtatim orationem ſuam (*b*) ab humilitate incipit, dicens: *Huius rei gratia*, ſcilicet ne deficiatis a fide, *flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti*: quod eſt ſignum humilitatis propter duo. Primo quia qui genua flectit, quodammodo parvificat ſe, & ſubiicit ſe ei cui genua flectit: unde per huiuſmodi oſtenditur recognitio propriæ fragilitatis, & parvitatis. Secundo quia in genu eſt fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, proteſtatur debilitatem ſuæ virtutis. Et inde eſt quod exteriora ſigna corporalia exhibentur Deo ad converſionem, & exercitium (*c*) ſpirituale animæ interioris. In oratione Manaſſes: „ Flecto genua cordis mei precans a „ te bonitatem. " Eſai. xlv. 24. „ Mihi „ curvabitur omne genu, & iurabit omnis „ lingua. "

Deinde deſcribit orationis obiectum, quod eſt Deus; & deſcribit eum ex duobus: primo ex affinitate; ſecundo ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia; & quantum ad hoc dicit: *Ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſcilicet cuius nos filii ſumus. Iac. 1. 17. „ Omne datum optimum, & omne „ donum perfectum deſurſum eſt, deſcen„ dens a Patre luminum. " Eſai. lxiii. 16. „ Tu enim Domine pater noſter, re„ demptor noſter, a ſæculo nomen tuum. " Ex auctoritate autem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia: quia ipſe eſt *ex quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur*.

Hic poſſet quæri, utrum in cælo ſit paternitas. Poſſet dici breviter, quod in cælo, ideſt in Deo, vel in divinis, eſt paternitas, quæ eſt principium omnis paternitatis. Sed de hac non quæritur ad præſens, quia cuilibet fideli nota eſt: ſed quæritur utrum in cælis, ideſt utrum in Angelis, ſit aliqua paternitas.

Ad hoc dico, quod paternitas eſt tantum in viventibus, & cognoſcentibus. Eſt autem duplex vita: una ſecundum actum, alia ſecundum potentiam. Vita quidem ſecundum potentiam, eſt habere opera vitæ in potentia: unde dormiens, quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem ſecundum actum, eſt quando exercet quis opera vitæ in actu. Sic autem non ſolum qui dat potentiam vitæ, pater eſt eius cui dat; ſed qui dat actum vitæ, ille etiam pater dici poteſt. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitæ, puta ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater eius

(a) *Al. deeſt* ſive exhortamur pro veſtra exhortatione. (b) *Al. deeſt præpoſitio* ab. (c) *Al.* Spiritus.

eius dici poteſt. I. Corinth. IV. 15. „Nam „ ſi decem millia pædagogorum habeatis in „ Chriſto, ſed non multos patres. “ Cum ergo inter Angelos unus alterum illuminet, perficiat, & purget; & iſti ſint actus hierarchici: manifeſtum eſt quod unus Angelus eſt pater alterius, ſicut magiſter eſt pater diſcipuli.

Utrum autem paternitas quæ eſt in cælis, & in terra derivetur a paternitate quæ eſt in divinis, dubitatur. Et videtur quod non: quia nomina ſic imponimus ſecundum quod res nominatas cognoſcimus; quidquid autem cognoſcimus, eſt per creaturas: ergo nomina impoſita a nobis rebus ipſis, plus, & prius conveniunt creaturis quam ipſi Deo.

Reſpondeo, & dico, quod nomen alicuius rei nominatæ a nobis, dupliciter poteſt accipi: quia vel eſt expreſſivum, aut ſignificativum conceptus intellectus (quia voces ſunt notæ, vel ſigna paſſionum, vel conceptuum qui ſunt in anima) & ſic nomen prius eſt in creaturis quam in Deo: aut inquantum eſt manifeſtativum quidditatis rei nominatæ exterius; & ſic eſt prius in Deo. Unde hoc nomen *paternitas*, ſecundum quod ſignificat conceptionem intellectus nominantis rem, ſic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innoteſcit nobis quam Deus; ſecundum autem quod ſignificat ipſam rem nominatam, ſic per prius eſt in Deo quam in nobis, quia certe omnis virtus generativa in nobis, eſt a Deo: & ideo dicit: *Ex quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur*; quaſi dicat: Paternitas quæ eſt in ipſis creaturis, eſt quaſi nominalis, ſeu vocalis; ſed illa paternitas divina, qua Pater dat totam naturam Filio abſque omni imperfectione, eſt vera paternitas.

Conſequenter cum dicit, *Ut det vobis, ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtutem corroborari per ſpiritum eius*, oſtendit orationis intentum: & primo facit hoc; ſecundo oſtendit per quid poſſet impetrare ſuum propoſitum, ibi, *Per ſpiritum eius*. Dicit ergo: Dico, quod peto ne deficiatis, ſed ſtetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non poteſtis ſine dono Dei; ideo peto *ut det vobis*. Iac. I. 17. „ Omne „ datum optimum, & omne donum per- „ fectum deſurſum eſt. “ Et hoc quidem *ſecundum divitias gloriæ ſuæ*, ideſt ſecundum copiam maieſtatis eius, & magnificentiæ. Pſalm. CXI. 3. „ Gloria, & divitiæ in do- „ mo eius. “ Prov. VIII. 18. „ Mecum ſunt „ divitiæ, & gloriæ. “ Divitiæ, inquam, quæ faciunt *virtutem corroborari*. Eſai. XL. 29. „ Qui dat laſſo virtutem, & his qui „ non ſunt, fortitudinem, & robur mul- „ tiplicat. “ Et hoc *in interiori homine*; quia niſi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoſte ſuperatur. Eſa. IX. 7. „ Confirmet illud, & corroboret in iudi- „ cio, & iuſtitia, amodo, & uſque in „ ſempiternum. “ Tunc reſumatur illa particula interpoſita, ſcilicet *per ſpiritum*; in qua oſtendit per quid obtinere poteſt quod petit. Ipſe enim ſpiritus qui roborat, eſt ſpiritus fortitudinis, & eſt cauſa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem, quæ eſt fortiſſima, quia fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, ideſt facit in nobis ſubſiſtere res ſperandas. Unde I. Petr. V. 9. „ Cui reſiſti- „ te fortes in fide. “ Et ideo ſubiungit: *Habitare Chriſtum per fidem*; & hoc *in cordibus veſtris*. I. Petr. III. 15. „ Dominum „ autem Chriſtum ſanctificate in cordibus „ veſtris. “ Per quid? Dico, quod non ſolum per fidem quæ ut donum eſt fortiſſima, ſed etiam per caritatem quæ eſt in ſanctis: & ideo ſubdit: *In caritate radicati, & fundati*. I. Corinth. XIII. 7. „ Omnia „ ſuffert, omnia credit, omnia ſuſtinet: „ caritas numquam excidit. “ Cant. ult. 6. „ Fortis eſt ut mors dilectio. “ Unde ſicut arbor ſine radice, & domus ſine fundamento de facili ruit; ita ſpirituale ædificium, niſi ſit in caritate fundatum, & radicatum, durare non poteſt.

L E-

LECTIO V.

UT poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum. Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quam petimus, aut intelligimus, ſecundum virtutem quæ operatur in nobis, ipſi gloria in Eccleſia, in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſæculi ſæculorum. Amen.

SUpra oſtendit Apoſtolus petitionis ſuæ pro Epheſiis, & orationis intentum, ſcilicet corroborationem ſpiritus in fide, & caritate; hic conſequenter (a) oſtendit eius quam petiit corroborationis per fidem, & caritatem, fructum, qui eſt quædam cognitio. Ideo primo proponit ipſam notitiam; ſecundo ipſius notitiæ, & cognitionis efficaciam, ibi, *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*. Dicit ergo: Ita ſitis, cariſſimi, in caritate radicati, & fundati, *ut poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum*. Quod quidem dupliciter legi poteſt. Primo modo, ut magis (b) ſequamur intentionem Apoſtoli. Sciendum eſt ergo, quod tam in futuro quam in præſenti cognitio Dei eſt nobis neceſſaria: nam in futuro gaudebimus & de cognitione Dei, & de cognititione aſſumptæ humanitatis. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita æterna ut cognoſcant „ te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. " Ibid. X. 9. „ Ingredietur (ſcilicet in contemplationem „ divinitatis) & egredietur (ſcilicet in „ contemplationem humanitatis) & paſcua inveniet. " Et quia fides eſt inchoatio illius futuræ cognitionis, quia eſt „ ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum „ non apparentium, " ut dicitur Heb. XI. 1. quaſi iam in nobis res ſperandas per modum cuiuſdam inchoationis facit ſubſiſtere: inde eſt quod fides noſtra in his duobus conſiſtit, ſcilicet in divinitate, & humanitate Chriſti. I. Corinth. II. 2. „ Non enim „ iudicavi me ſcire aliquid inter vos niſi „ Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. " Secundum hoc ergo primo præmittit eis cognitionem divinitatis; ſecundo cognitionem myſteriorum humanitatis, ibi, *Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti*. Cognitionem autem divinitatis manifeſtat eis ſub his verbis: *Ut poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum*; quaſi dicat: Corroboramini per fidem, & caritatem: quia ſi ſic eſtis, pervenietis ad vitam æternam, ubi habebitis Deum præſentem, & perfecte eum cognoſcetis. Quod autem Deus manifeſtetur amanti, patet Ioan. XIV. 21. „ Qui diligit me, diligetur „ a Patre meo; & ego diligam eum, & „ manifeſtabo ei meipſum: " quod vero manifeſtetur credenti, patet prout dicitur Eſai. VII. 9. ſecundum aliam litteram: „ Niſi credideritis, non intelligetis. " Oportet enim ut ſecundum fidem, & caritatem corroboremini, *ut poſſitis comprehendere*.

Ubi ſciendum eſt, quod *comprehendere* quandoque ponitur pro includere; & tunc oportet quod comprehendens contineat in ſe totaliter comprehenſum. quandoque autem ponitur pro apprehendere; & tunc dicit remotionem diſtantiæ, & inſinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi poteſt. Iob XI. 7. „ Forſitan veſtigia Dei comprehen„ des, & uſque ad perfectum Omnipoten„ tem reperies? " quaſi dicat, non: quia ſic poſſet eum perfecte cognoſcere quantum cognoſcibilis eſt. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur, *Ut poſſitis comprehendere*, ſed ſecundo modo: & eſt una de tribus dotibus, & de hac loquitur Apoſtolus cum dicit: *Ut poſſitis comprehendere*, id eſt Deum habere præſentem, & præſentialiter cognoſcere. Philip. III. 12. „ Sequor autem, ſi quo modo comprehendam, „ in quo & comprehenſus ſum a Chriſto „ Ieſu. " Et hæc comprehenſio eſt communis omnibus ſanctis eius: ideo ſubdit: *Cum omnibus ſanctis*. Pſalm. CXLIX. 9. „ Gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. " Talibus autem dicitur illud I. Corinth. IX. 24. „ Sic currite ut comprehendatis. "

(a) *Al.* oſtendit eorum quæ petit fructum corroborationis, quæ eſt per fidem & caritatem, quæ eſt quædam cognitio. (b) *Al.* ſequatur.

Quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum. Notandum, quod verba iſta videntur ortum habere ex verbis Iob xi. 7. „ Forſan (inquit) veſtigia Dei „ comprehendes? “ quaſi dicat, Incomprehenſibilis eſt. Huius autem incomprehenſibilitatis cauſam aſſignat, dicens 8. „ Excelſior cælo eſt, & quid facies? Profundior inferno eſt, & unde cognoſces? „ Longior terra menſura eius, & latior „ mari. “ Ex quo videtur quod Iob oſtendat eum eſſe comprehenſibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimenſionum. His enim verbis alludens Apoſtolus dicit: *Ut poſſitis comprehendere quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum*; quaſi dicat: Habeatis tantam fidem, & caritatem ut poſſitis tandem comprehendere quod comprehenſibile eſt. Et hoc modo exponit Dionyſius. Non eſt tamen aliquo modo intelligendum, has dimenſiones corporaliter eſſe in Deo, quia ſpiritus eſt Deus, ut dicitur Ioan. iv. Sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem deſignatur dimenſio, ſeu extenſio virtutis, & ſapientiæ divinæ ſuper omnia: Eccli. i. 10. „ Effudit illam (ſcilicet ſapientiam) „ ſuper omnia opera ſua. “ Per longitudinem deſignatur æterna eius duratio: Pſal. ci. 23. „Tu autem Domine in æternum per„ manes: “ & Pſalm. xcii. 5. „ Domum „ tuam, Domine, decet ſanctitudo in lon„ gitudinem dierum. “Per ſublimitatem, vel celſitudinem, vero perfectio, & nobilitas naturæ eius, quæ in infinitum excedit creaturam: Pſalm. cxii. 4. „ Excelſus „ ſuper omnes gentes Dominus. “ *Et profundum*, ideſt incomprehenſibilitas ſapientiæ eius: Eccle. vii. 25. „Alta profundi„ tas (ſcilicet ſapientiæ divinæ) quis in„ veniet eam? “ Sic ergo patet quod finis fidei, & caritatis noſtræ eſt ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoſcamus infinitam ſuæ virtutis extenſionem, æternam, & infinitam eius durationem, ſuæ perfectiſſimæ naturæ celſitudinem, ſuæ ſapientiæ profunditatem, & incomprehenſibilitatem, eo modo ſicut eſt attingendum.

Conſequenter, quia adhuc alia cognitio eſt neceſſaria ſcilicet cognitio myſteriorum humanitatis, ideo ſubdit: *Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti*. Ubi ſciendum eſt, quod quidquid eſt in myſterio redemptionis humanæ, & incarnationis Chriſti, totum eſt opus caritatis. Nam quod incarnatus eſt, ex caritate proceſſit: ſupra ii. 4. *Propter nimiam caritatem ſuam, qua dilexit nos, & cum eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto*. Quod vero mortuus fuit, ex caritate proceſſit. Ioan. xv. 13. „ Maiorem hac dilectionem nemo ha„ bet, ut animam ſuam ponat quis pro „ amicis ſuis. “ Infra v. 2. *Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo*. Propter hoc dicit Gregorius: „ O inæſtimabilis dilectio cari„ tatis! Ut ſervum redimeres, Filium tra„ didiſti. “ Et ideo ſcire caritatem Chriſti, eſt ſcire omnia myſteria incarnationis Chriſti, & redemptionis noſtræ, quæ ex immenſa caritate Dei proceſſerunt. Quæ quidem caritas excedit omnem intellectum creatum, & omnium ſcientiam, cum ſit incomprehenſibilis cogitatu: & ideo dicit, *Supereminentem ſcientiæ*, (*a*) ſcilicet naturali, & omnem intellectum creatum excedentem. Philip. iv. 7. „Et pax Dei, quæ „ exuperat omnem ſenſum.“ *Charitatem Chriſti*, ideſt quam Deus Pater fecit per Chriſtum. II. Corinth. v. 19. „ Deus erat in „ Chriſto, mundum reconcilians ſibi. “

Alio modo poteſt legi, ut referatur ad perfectionem caritatis noſtræ; quaſi dicat: Corroboramini *in caritate radicati, & fundati*; & hoc *ut poſſitis comprehendere*, non ſolum cognoſcere, *cum omnibus ſanctis*, quia hoc donum, ſcilicet caritatis, commune eſt omnibus, cum nullus poſſit eſſe ſanctus ſine caritate: (*b*) *poſſitis*, inquam, *comprehendere ... quæ ſit latitudo*, ſcilicet caritatis, quæ ſe extendit uſque ad inimicos. Pſalm. cxviii. 96. „ Latum manda„ tum tuum nimis. “ Lata eſt enim caritas ad ſuam diffuſionem. Pſalm. cxvii. 20. „ Eduxit me in latitudinem Dominus. “ *Longitudo* autem eius attenditur quantum ad ſui perſeverantiam: quia numquam deficit; ſed hic incipit, & perficitur in gloria. I. Corinth. xiii. 8. „ Caritas num„ quam excidit. “ Cant. ult. 7. „ Aquæ „ multæ non potuerunt extinguere carita„ tem. “ *Sublimitas* autem eius attenditur quantum ad intentionem cæleſtium, ut ſcilicet Deus non diligatur propter temporalia, quia huiuſmodi caritas eſſet infirma, ſed ut diligatur propter ſe tantum. Iob xl. 5. „ In ſublime erigere, & eſto „ glorioſus. “ *Profundum* vero attenditur quantum ad originem ipſius caritatis: nam hoc

(a) *Al.* ſcilicet naturæ, & omnis intellectus creati. (b) *Al. ſuperflue additur ut dicitur* Ephef. iii.

hoc quod Deum diligimus non, eſt ex nobis, ſed a Spiritu ſancto: quia, ut dicitur Roman. v. 5. „ caritas Dei diffuſa eſt in „ cordibus noſtris per Spiritum ſanctum „ qui datus eſt nobis. “ Hoc ergo quod unus habet caritatem longam, latam, ſublimem, & profundam, & alius non, venit ex profundo divinæ prædeſtinationis. Eccli. 1. 2. „ Profundum abyſſi quis di„ menſus eſt? “ Ergo *ut poſſitis comprehendere*, ideſt perfecte conſequi, *cum omnibus ſanctis*, *quæ ſit latitudo*, ut extendatur caritas veſtra uſque ad inimicos; quæ ſit *longitudo*, ut ſcilicet propter ſeipſum Deus diligatur; & quid ſit *profundum*, ſcilicet prædeſtinationis &c. (*a*)

Sciendum autem hic, quod Chriſtus, in cuius poteſtate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex caritate mortem ſubiit, elegit mortem crucis, in qua prædictæ quatuor dimenſiones ſunt. Ibi eſt *latitudo*, ſcilicet in ligno tranſverſo, cui affixæ ſunt manus: quia opera noſtra debent per caritatem dilatari uſque ad inimicos. Pſalm. xvii. 20. „ Eduxit me in latitudi„ nem Dominus. “ Ibi eſt *longitudo* in ligno erecto, cui innititur totum corpus: quia caritas debet eſſe perſeverativa, quæ ſuſtinet, & ſalvat hominem. Matth. x. 22. „ Qui autem perſeveraverit uſque in fi„ nem, hic ſalvus erit. “ Ibi eſt *ſublimitas* in ligno ſuperiori, cui caput inhæret: quia ſpes noſtra debet elevari ad æterna, & divina. I. Corinth. xi. 3. „ Caput viri „ Chriſtus eſt. “ Ibi etiam eſt *profundum* in ligno quod latet ſub terra, & ſuſtinet crucem, & tamen non videtur: quia profundum amoris divini ſuſtinet nos, nec tamen videtur, quia ratio prædeſtinationis, ut dictum eſt, excedit intellectum noſtrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem caritatis noſtræ, & Chriſti, & adhuc ſcire caritatem Chriſti ſupereminentem ſcientiæ, ſcilicet humanæ: quia nullus poteſt ſcire quantum Chriſtus dilexit nos: vel ſcire etiam caritatem ſcientiæ Chriſti, quæ habetur cum ſcientia Chriſti. Caritatem dico ſupereminentem, ſcilicet alii caritati, quæ eſt ſine ſcientia.

Sed numquid eſt verum, quod caritas quæ eſt cum ſcientia, ſuperemineat caritati quæ eſt ſine ſcientia? Et videtur quod non: quia ſic malus Theologus eſſet ſupereminentioris caritatis quam ſancta vetula.

Reſpondeo. Dico, quod hoc intelligitur de ſcientia afficiente: nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum: quia quanto Deus magis cognoſcitur, tanto & magis diligitur. Propter quod petebat Auguſtinus: „ Noverim te, noverim me. “ Vel hoc dicitur propter quoſdam qui habent zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam: talium enim caritati ſupereminet caritas, cum habetur (*b*) prædicta ſcientia Chriſti.

Conſequenter cum dicit, *Ut impleamini &c.* ponit cognitionis divinæ efficaciam, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*; ideſt, ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei, ut ſcilicet hic habeatis plenitudinem virtutum, & poſtea beatitudinis: quæ quidem efficit caritas. Eccli. xxiv. 26. „ Tranſite ad me o„ mnes qui concupiſcitis me, & a gene„ rationibus meis implemini. “

Conſequenter ſequitur illa pars: *Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quam petimus .... ipſi gloria in Eccleſia*: in qua Apoſtolus agit Deo gratias de ſuæ petitionis exauditione: circa quod tria facit: quia primo ponit poteſtatem Dei, qua poſtulata concedit; ſecundo poteſtatis exemplum, ibi, *Secundum virtutem quæ operatur in nobis ... in Eccleſia, & in Chriſto Ieſu*; tertio materiam gratiarum actionis, ibi, *Ipſi gloria*. Poteſtatem autem Dei deſcribit infinitam, dicens: *Ei autem*, ſcilicet Deo Chriſto, & Deo Patri, *qui potens eſt omnia facere*: Exod. xv. 3. „ Omnipotens nomen „ eius: “ Rom. ult. 25. „ Ei autem qui „ potens eſt vos confirmare iuxta Evange„ lium meum, & prædicationem Ieſu „ Chriſti: “ & hoc *ſuperabundanter* facere in nobis omnia, quam ſciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum; & hoc eſt quod dicit: *Quam petimus, aut intelligimus*.

Exemplum autem huiuſmodi abundantiæ in nobis exhibitæ oſtendit dicens: *Secundum virtutem quæ operatur in nobis*; quaſi dicat: Apparet, ſi attendamus ea quæ operatus eſt in nobis, ſcilicet hominibus. Nam nec affectus, nec intellectus humanus potuiſſent conſiderare, vel intelligere, vel petere a Deo, quod fieret homo, & quod homo efficeretur Deus, & conſors naturæ divinæ; *quæ* tamen *ſecundum virtutem operatur in nobis*; & hoc in incarnatione Filii ſui. II. Petr. 1. 4. „ Ut per hoc effi„ ciamini divinæ conſortes naturæ. “ Unde

(a) *Senſus pendet, & forte ſic eſt implendus*. Eſtote in caritate fundati, & radicati. (b) *Al. deeſt* prædicta.

de de his dicitur Eccli. XVIII. 2. „ Quis „ ſufficiet enarrare opera illius? Quis enim „ inveſtigabit magnalia illius? Virtutem au„ tem magnitudinis eius quis annuntiabit?“ Vel operatus eſt in nobis, ſcilicet Apoſtolis, quibus dedit gratiam *evangelizandi inveſtigabiles divitias Chriſti*, *& illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſæculis in Deo*, ut ſupra eodem cap. dictum eſt.

Materia autem gratiarum actionis dicitur eſſe duplex beneficium, quod nobis contulit Deus. Primum eſt Eccleſiæ inſtitutio; ſecundum eſt Filii incarnatio. Dicit ergo: *Ipſi*, ſcilicet Deo Patri, *gloria*, ſit ſupple, *in Eccleſia*, ideſt pro his quæ fecit in Eccleſia, quam inſtituit, quoad primum, *in Chriſto*, ideſt per Chriſtum: vel pro Chriſto, quem nobis dedit. *Ipſi*, inquam *ſit gloria*, ut glorioſus appareat, non ſolum in præſenti, ſed *in omnes generationes ſæculi ſæculorum*, ideſt ſæculi omnia continentis. I. Timoth. 1. 17. „ Regi autem „ ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo „ honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. „ Amen.“

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

Obſecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis cum omni humilitate, & manſuetudine, cum patientia, ſupportantes invicem in caritate, ſoliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis. Unum corpus, & unus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ.

Supra commemoravit Apoſtolus divina beneficia, per quæ unitas Eccleſiæ conſtituitur, & conſervatur; hic monet eos Apoſtolus ad permanendum in Eccleſiæ unitate: circa quod duo facit: quia primo monet eos ut in ipſa unitate perſeverent; ſecundo inſtruit eos quomodo in ea permaneant, ibi, *Hoc ergo dico, & teſtificor in Domino, ut iam non ambuletis, ſicut & Gentes ambulant in vanitate ſenſus ſui*. Item prima in duas: quia primo monet eos ad ſervandam eccleſiaſticam unitatem; ſecundo proponit ipſius eccleſiaſticæ unitatis formam, ibi, *Unus Dominus, una fides, unum baptiſma*. Prima iterum in tres. Primo præmittit quædam inductiva ad ſervandam eccleſiaſticam unitatem; ſecundo ponit monitionem, ibi, *Cum omni humilitate, & manſuetudine*; tertio oſtendit monitionis finem, ibi, *Soliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis*. Inducit autem ex tribus ad ſervandam eccleſiaſticam unitatem. Primo ex caritatis affectu; ſecundo ex commemoratione ſuorum vinculorum; tertio ex conſideratione divinorum beneficiorum. Caritatis autem affectum inſinuat per obſecrationem: unde dicit: *Itaque*, ex quo tot beneficia a Domino recepiſtis, *obſecro vos*, cum tamen imperare poſſem; (*a*) ſed propter humilitatem non impero, magis autem obſecro. Prov. XVIII. 23. dicitur: „ Cum obſecrationibus loquitur pauper.“ Item propter caritatem, quæ magis movet ad opus quam timor. Ad Philem. 8. „ Fiduciam multam habens in Chriſto im„ perandi tibi quod ad rem pertinet, pro„ pter caritatem magis obſecro.“ Ex commemoratione vero ſuorum vinculorum inducit eos, dicens: *Ego vinctus in Domino*: ex quibus inducit eos (*b*) ad ſervandam ſic unitatem propter tria. Primo quia amicus magis compatitur amico afflicto, & nititur in pluribus facere voluntatem ſuam, ut vel ſic eum conſoletur. Eccli. XII. 8. „ Non agnoſcetur in bonis amicus, & non „ abſcondetur in malis inimicus. In bonis „ viri, inimici illius in triſtitia; & in „ malitia illius, amicus agnitus eſt.“ Secundo quia Apoſtolus ipſe vincula patiebatur pro ipſorum utilitate; & ideo inducit eis ad memoriam, quaſi volens eos obligare. II. Corinth. 1. 6. „ Sive tribulamur „ pro veſtra exhortatione, & ſalute; ſive „ conſolamur pro veſtra conſolatione; ſive „ ex-

(a) *Al.* Sed propter humilitatem magis obſecro. (b) *Al.* nititur ad ſervandam ſic unitatem.

„ exhortamur pro veſtra exhortatione, & „ ſalute: quæ operatur tolerantiam earum- „ dem paſſionum, quas & nos patimur. “ Tertio quia, ut ſupra dictum eſt cap. III. (lect. IV.) in illa parte, *Quæ eſt gloria veſtra*, huiuſmodi erant eis ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos, & electos ſuos (*a*) expoſuit tribulationibus pro ipſorum ſalute. Et ideo addit, *In Domino*, ideſt propter Dominum. (*b*) Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apoſtoli, quod non ut fur, aut homicida, ſed ut Chriſtianus, & propter Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum vinculatus erat, iuxta illud Ezech. III. 25. „ Ecce data ſunt ſuper te „ vincula, & ligabunt te in eis, & non „ egredieris de medio eorum. “ Ex conſideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis*; ideſt, attendentes dignitatem ad quam vocati eſtis, ambuletis ſecundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus eſſet ad nobile regnum, indignum eſſet quod faceret opera ruſticana. Sic monet Epheſios Apoſtolus; quaſi dicat: Vocati eſtis ut ſitis *cives ſanctorum, & domeſtici Dei*, ut dictum eſt ſupra II. 19. Non eſt ergo dignum ut faciatis opera terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Ambuletis vocatione qua vocati eſtis*. Coloſſ. I. 10. „ Ambuletis digne Deo, per omnia „ placentes. “ Philip. I. 27. „ Digne Evan- „ gelio Chriſti converſamini. “ Et quare? Quia „ vocavit vos de tenebris in admira- „ bile lumen ſuum: “ I. Petr. II. 9.

Conſequenter cum dicit, *Cum omni humilitate &c.* ponit modum ſuæ monitionis, docens quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, & excludit quatuor vitia eis oppoſita. Primum autem vitium quod excludit, eſt ſuperbia: dum enim unus ſuperbiens vult alii præeſſe, & alius ſimiliter ſuperbus non vult ſubeſſe, cauſatur diſſenſio in ſocietate, & tollitur pax: unde Proverb. XIII. 10. „ Inter ſu- „ perbos ſemper iurgia ſunt. “ Ad quod excludendum dicit, *Cum omni humilitate*, ſcilicet interiori, & exteriori. Eccli. III. 20. „ Quanto magnus es, humilia te in „ omnibus, & coram Deo invenies gra- „ tiam. “ Philip. II. 4. „ In humilitate ſu- „ periores invicem arbitrantes. “ Iac. IV. 6. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem „ dat gratiam. “ Secundum eſt ira. Iracundi enim ſunt propinqui ad iniuriam inferendam verbis, (*c*) vel factis, ex quo turbationes oriuntur. Proverb. XV. 18. „ Vir iracundus provocat rixas; qui pa- „ tiens eſt, mitigat ſuſcitatas. “ Ad hoc excludendum dicit, *Et manſuetudine*, quæ mitigat rixas, & pacem conſervat. Proverb. III. 34. „ Manſuetis dabit gratiam. “ Pſalm. XXXVI. 11. „ Manſueti autem here- „ ditabunt terram. “ Eccli. III. 19. „ Fili, „ in manſuetudine opera tua perfice, & „ ſuper gloriam hominum diligeris. “ Tertium eſt impatientia. Quandoque enim aliquis humilis eſt, & manſuetus in ſe, abſtinens a moleſtiis inferendis; non tamen patienter ſuſtinet moleſtias ſibi illatas, (*d*) vel attentatas: ideo ſubdit, *Cum patientia*, ſcilicet adverſorum. Iac. I. 4. „ Patientia „ autem opus perfectum habet. “ Eccli. II. 4. „ In humilitate tua patientiam habe. “ Hebr. X. 36. „ Patientia vobis neceſſaria „ eſt, ut voluntatem Dei facientes, repor- „ tetis promiſſionem. “ Quartum inordinatus zelus. Cum enim inordinate zelantes, omnia quæ vident iudicant, nec tempus, nec locum ſervantes, concitatur turbatio in ſocietate. Galat. V. 15. „ Si mor- „ detis invicem, & comeditis, videte ne „ ab invicem conſumamini. “ Et ideo dicit: *Supportantes invicem in caritate*, ſcilicet mutuo ſuſtinentes defectus aliorum; & hoc ex caritate: quia quando deficit aliquis, non debet ſtatim corrigi, niſi adſit locus, & tempus; ſed miſericorditer expectari, quia caritas omnia ſuſtinet: I. Corinth. XIII. Non autem debent huiuſmodi defectus ſupportari ex negligentia, vel ex conſenſu, & familiaritate, vel carnali amicitia; ſed ex caritate. Galat. VI. 2. „ Alter alterius „ onera portate, & ſic adimplebitis legem „ Chriſti. “ Rom. XV. 1. Debemus nos fir- „ miores imbecillitates infirmorum ſuſti- „ nere. “

Conſequenter cum dicit, *Soliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis*, oſtendit monitionis finem: quæ quidem eſt ut ſervetur unitas inter fideles: circa quod tria facit. Primo ponit ipſam unitatem, quæ eſt finis; ſecundo deſcribit modum unitatis, ibi, *In vinculo pacis*; tertio ponit rationem ſervandæ unitatis, ibi, *Sicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ*. Dicit ergo primo: Dico, quod *digne ambuletis vocatione qua vocatis eſtis &c.* & hoc faciatis *ſoliciti*

(a) *Al.* exponit. (b) *Al.* Vel erat ad gloriam Apoſtoli &c. (c) *Al. omittitur* vel factis. (d) *Al.* vel acceptas.

citi ſervare unitatem ſpiritus. Eſt autem duplex unitas. Una ad male faciendum, quæ eſt mala, (*a*) & poteſt dici unitas carnis: Eccli. XI. 34. „ A ſcintilla una augetur „ ignis, & ab uno doloſo augetur ſanguis. “ Alia eſt unitas ſpiritus, quæ eſt bona ad faciendum bonum. Pſal. CXXXII. 1. „ Ecce „ quam bonum, & quam iucundum habi„ tare fratres in unum! “ Ioan. 17. 22. „ Ut ſint unum, ſicut & nos unum ſu„ mus. “ Modus autem ſervandæ unitatis eſt *in vinculo pacis*. Caritas enim eſt coniunctio animorum. Nulla autem (*b*) rerum materialium coniunctio ſtare poteſt, niſi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec coniunctio animorum per caritatem ſtare poteſt, niſi ligetur. Huiuſmodi autem verum ligamen eſt pax, quæ eſt, (*c*) ſecundum Auguſtinum, tranquillitas modi, ſpeciei, & ordinis, quando ſcilicet unuſquiſque habet quod ſuum eſt: propter quod dicit, *In vinculo pacis*. Pſalm. CXLVII. 14. „ Qui poſuit fines tuos pacem. “ Quæ quidem pax ſervatur per iuſtitiam. Eſa. XXXII. 17. „ Opus iuſtitiæ pax. “ Eccli. XXVI. 6. „ Ne acedieris vinculis eius. “ Et quare? Quia certe, ut dicitur ibidem 31. „ vincu„ la illius alligatura ſalutis. “ Nunc autem quia in homine eſt duplex unitas: una ſcilicet membrorum ad invicem ſimul ordinatorum, alia corporis, & animæ, tertium conſtituentium; Apoſtolus autem loquitur hic de unitate Eccleſiæ ad modum unitatis quæ eſt in homine; ideo ſubiungit, *Unum corpus*; quaſi dicat: Ligemini vinculo pacis, ut ſitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut ſcilicet omnes fideles ſint ordinati ad invicem ſicut membra unum corpus conſtituentia. Rom. XII. 5. „ Multi unum corpus ſumus in Chriſto, „ ſinguli autem alter alterius membra. “ *Et unus ſpiritus*, quantum ad ſecundum, (*d*) ut videlicet unum habeatis ſpiritualem conſenſum per unitatem fidei, & caritatis. Vel *unum corpus*, quo ad proximum, *& unus ſpiritus*, quo ad Deum: quia „ qui „ adhæret Deo, unus ſpiritus eſt: “ I. Corinth. VI. 17.

Deinde cum dicit, *Sicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ*, ſubdit rationem huius unitatis: quia ſicut videmus quod quando aliqui ſunt vocati ſimul ad aliquid pariter habendum, & mutuo percipiendum, ſolent ſimul etiam manere, & ſimul ire; ita ſpiritualiter dicit: Quia vos eſtis vocati ad unum, ſcilicet finale præmium, ideo debetis ſimul cum unitate ſpiritus ambulare *in una ſpe vocationis veſtræ*, (*e*) ideſt in unam rem ſperatam, quæ eſt effectus vocationis. Hebr. III. 1. „ Fratres facti vo„ cationis cæleſtis participes, conſiderate A„ poſtolum, & Pontificem confeſſionis no„ ſtræ Ieſum. “ I. Corinth. 1. 26. „ Videte „ vocationem veſtram, fratres. “

Sed poſſet aliquis dicere: Quis vocavit nos, & ad quid? Reſpondetur I. Petr. V. 10. „ Deus autem omnis gratiæ, qui vo„ cavit nos in æternam gloriam ſuam: “ ubi eſt beatitudo veſtra. Apoc. XIX. 9. „ Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vo„ cati ſunt. “

L E C T I O II.

UNus Dominus, una fides, unum baptiſma. Unus Deus, & pater omnium, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

POſita eorum exhortatione pro ſervanda eccleſiaſtica unitate, in hac parte Apoſtolus formam dictæ unitatis ipſis Epheſiis inſinuat. Ubi ſciendum eſt, quod cum Eccleſia Dei ſit ſicut civitas, eſt aliquod unum, & diſtinctum; cum non ſit unum ſicut ſimplex; ſed ſicut compoſitum ex diverſis partibus. Et ideo Apoſtolus duo facit. Primo oſtendit id quod eſt commune Eccleſiæ; ſecundo oſtendit id quod eſt diſtinctum in ipſa, ibi, *Unicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti*. In qualibet autem civitate ad hoc ut ſit una, quatuor debent eſſe communia, ſcilicet unus gubernator, una lex, eadem inſignia, & idem finis. Hæc autem quatuor dicit Apoſtolus eſſe in Eccleſia. Dicit ergo: Dico, quod debetis habere unum corpus, & unum

(a) *Al.* ſcilicet carnis. (b) *Al. deeſt* rerum materialium. (c) *Al. omittitur* ſecundum Auguſtinum. (d) *Al.* ſcilicet ſpiritualem conſenſum &c. *aliis omiſſis.* (e) *Al. non habentur ſequentia verba uſque ad indicem* Hebr. III. 1. *item legitur* ſpem ſeparatam.

& unum ſpiritum, quia eſtis in unitate Eccleſiæ, quæ eſt una. Primo quia habet ducem unum, ſcilicet Chriſtum; & quantum ad hoc dicit, *Unus Dominus*, non plures, pro quorum diverſis voluntatibus oporteat vos diſcordare. Dicitur enim Hebr. III. 6. „ Chriſtus eſt tamquam filius in domo ſua. " Actor. II. 36. „ Certiſſime ergo ſciat omnis domus Iſrael, quia & Dominum eum, & Chriſtum Deus fecit hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis. " I. Corinth. VIII. 6. „ Unus Dominus noſter Ieſus Chriſtus. " Zach. XIV. 9. „ In illa die erit Dominus unus, & nomen eius unum. " Secundo quia lex eius eſt una. Lex enim Eccleſiæ eſt lex fidei. Rom. III. 27. „ Ubi eſt ergo nunc gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum? Non, ſed per legem fidei. " Sed fides quandoque ſumitur pro ipſa re credita, ſecundum illud, „ Hæc eſt fides catholica; " ideſt, iſta debent credi. Quandoque vero ſumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc poteſt dici. De primo, ut ſit ſenſus. *Una eſt fides*; ideſt, idem iubemini credere, & eodem modo operari: quia unum & idem eſt quod creditur a cunctis fidelibus; unde univerſalis, ſeu catholica dicitur: unde I. Corinth. I. 10. „ Idipſum dicatis (ideſt ſentiatis) omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata. " Alio modo una eſt fides, ideſt unus habitus fidei quo creditur: una, inquam, non numero, ſed ſpecie, quia idem debet eſſe in corde omnium; & hoc modo idem volentium dicitur una voluntas. Tertio eadem ſunt inſignia Eccleſiæ, ſcilicet ſacramenta Chriſti, inter quæ primum eſt baptiſma, quod eſt ianua omnium aliorum. Et ideo dicit, *Unum baptiſma*. Dicitur autem unum triplici ratione. Primo quia baptiſmata non differunt ſecundum baptizantes, quia a quocumque conferatur, uniformem virtutem habet: quia qui baptizat interius, unus eſt, ſcilicet Chriſtus. " Ioan. I. 33. Super quem „ videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in Spiritu ſancto. " Secundo dicitur unum, quia datur in nomine unius, ſcilicet Trinitatis. Matth. ult. 19. „ Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti. " Tertio quia iterari non poteſt. Pœnitentia autem, matrimonium, euchariſtia, & extrema unctio iterari poſſunt, non autem baptiſmus. Hebr. VI. 4. „ Impoſſibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati (ſcilicet per baptiſmum) guſtaverunt autem donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi, & prolapſi ſunt (ſcilicet per peccatum) renovari rurſus ad pœnitentiam. " Non iteratur autem vel propter caracterem, vel quia cauſa eius non iteratur. Rom. VI. 4. „ Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: ut quomodo Chriſtus ſurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus. " Nunc autem Chriſtus ſemel pro peccatis mortuus eſt, ut dicitur I. Pet. III. Quarto in Eccleſia eſt idem finis, qui eſt Deus. Filius enim ducit nos ad Patrem. I. Corinth. XV. 24. (a) „ Cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. " Et quantum ad hoc ſubiungit dicens: *Unus Deus, & pater omnium*. Ubi primo ponit Apoſtolus eius unitatem; ſecundo eius dignitatem, ibi, *Qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis*. Circa primum duo dicit. Primum pertinet ad naturam divinam: unde dicit, *Unus Deus*. Deuter. VI. 4. „ Audi Iſrael: Dominus Deus tuus, unus eſt. " Aliud pertinet ad eius benevolentiam ad nos, & ad pietatem: unde dicit, *Et pater omnium*. Eſai. LXIII. 16. „ Tu Domine pater noſter, & redemptor noſter. " Malach. II. 10. „ Numquid non pater omnium noſtrum? Numquid non Deus creavit nos? " Dignitatem autem eius commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *Qui eſt ſuper omnes*. Pſal. CXII. 4. „ Super omnes gentes Dominus. " Ex amplitudine eius poteſtatis, cum dicit, *Per omnia*. Hierem. XXIII. 24. „ Cælum, & terram ego impleo. Pſalm. VIII. 8. „ Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. " Luc. X. & Matth. XI. 27. „ Omnia mihi tradita ſunt: " quippe quia „ omnia per ipſum facta ſunt: " Ioan. I. 3. ſed modo quo dicitur Sap. XI. 21. „ Omnia in numero, & pondere, & menſura diſpoſuiſti. " (b) Item ex largitate gratiæ, cum dicit, *Et in omnibus nobis*, ſcilicet per gratiam. Hier. XIV. 9. „ Tu autem in nobis es Domine. " Sed primum appropriatur Patri, qui eſt fon-

(a) *Supplent præmitte*, Deinde finis, *ut ibi*. (b) *Al. deeſt* Item.

ſontale principium divinitatis, & omnes creaturas excellit; ſecundum Filio, qui eſt ſapientia attingens a fine uſque ad finem fortiter: Sap. VIII. tertio vero Spiritui ſancto, qui replet orbem terrarum: Sap. I.

LECTIO III.

Unicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti: propter quod dicit: Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem aſcendit, quid eſt niſi quia & deſcendit primum in inferiores partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cælos, ut adimpleret omnia.

Supra oſtendit Apoſtolus eccleſiaſticam unitatem quantum ad id quod in Eccleſia eſt commune; hic idem oſtendit quantum ad hoc quod ſingulis fidelibus membris Eccleſiæ eſt proprium, & ſpeciale. Circa quod tria facit. Primo proponit diſtinctionem; ſecundo inducit ad hoc auctoritatem, ibi, *Propter quod dicit: Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem*; tertio ponit auctoritatis expoſitionem, ibi, *Quod autem aſcendit, quid eſt niſi quia & deſcendit primum in inferiores partes terræ?* Dicit ergo: Habemus in Eccleſia unum Deum, unam fidem, unum baptiſma; ſed tamen diverſas gratias diverſis particulariter collatas habemus: quia *unicuique noſtrum data eſt gratia*; quaſi dicat: Nullus noſtrum eſt qui non ſit particeps divinæ gratiæ, & communionis. Ioan. I. 16. „De „plenitudine eius omnes accepimus gra„tiam pro gratia." Sed certe iſta gratia non eſt data omnibus uniformiter, ſeu æqualiter, ſed *ſecundum menſuram donationis Chriſti*, ideſt ſecundum quod Chriſtus eſt dator, & eam ſingulis menſuravit. Rom. 12. 6. „Habentes donationes ſecun„dum gratiam quæ data eſt nobis, diffe„rentes." Hæc differentia non eſt ex fato, nec a caſu, nec ex merito, ſed ex donatione Chriſti, ideſt ſecundum quod Chriſtus nobis commenſuravit. Ipſe enim ſolus recepit Spiritum non ad menſuram, Ioann. III. ceteri autem ſancti ad menſuram recipiunt. Rom. XII. 3. „Unicuique „ſicut Deus diviſit menſuram fidei." I. Cor. III. 8. „Unuſquiſque propriam mer„cedem accipiet ſecundum ſuum laborem." Quia ſicut in poteſtate Chriſti eſt dare, vel non dare; ita dare tantum, vel minus.

Sequitur: *Propter quod dicit: Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem*. Hic ponit quamdam auctoritatem aſſumptam de Pſal. lxvII. & refertur ad hoc quod dixit, *Secundum menſuram donationis Chriſti*: ubi tria facit. Primo commemorat Chriſti aſcenſionem; ſecundo humani generis liberationem; tertio ponit donorum ſpiritualium collationem. Partes conſequuntur ſe. Oſtendit ergo primum, dicens ſic. *Propter quod*, ſcilicet ſignificandum, *dicit*, ſcilicet Propheta David in Pſal. lxvII. 13. (*a*) *Aſcendens* Chriſtus *in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus*. Micheæ II. 10. „Aſcendit ante eos pandens iter: „divident, & tranſibunt portam, & in„gredientur per eam: & tranſibit Rex „eorum coram eis, & Dominus in capi„te eorum." Iob xxxIx. 18. „In altum „alas erigit." Aſcendens, inquam, ſed non ſolus: quia *captivam duxit captivitatem*, eos ſcilicet quos diabolus captivaverat: humanum enim genus captivatum erat, & ſancti in caritate (*b*) decedentes qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur, quaſi captivi in limbo. Eſai. v. 13. „Ductus eſt captivus populus meus, „quia non habuit ſcientiam." Hanc ergo captivitatem Chriſtus liberavit, & ſecum duxit in cælum. Eſai. xlIx. 24. „Numquid tolletur a forti præda, aut „quod captum fuerit a robuſto, ſalvabi„tur, ac ſalvum poterit eſſe? Quia hæc „dicit Dominus: Equidem & captivitas a „forti tolletur, & quod ablatum fuerit a „robuſto, ſalvabitur." Sed certe hoc non verificatur ſolum quantum ad iam mortuos, ſed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur ſub peccato; quos a peccato liberans, ſervos fecit iuſtitiæ, ut dicitur Rom. vI. & ſic quodammodo eos in

(a) *In Pſal. legitur*: „Aſcendiſti in altum, cepiſti captivitatem, accepiſti dona in hominibus."
(b) *Al.* deſcendentes.

in captivitatem duxit, non ad perniciem, ſed ad ſalutem. Luc. v. 10. „ Ex hoc iam „ homines eris capiens. “ Non ſolum autem homines a (a) diaboli captivitate eripuit, & ſuæ ſervituti ſubiecit, ſed etiam eos ſpiritualibus bonis dotavit: unde ſubditur: *Dedit dona hominibus*, ſcilicet gratiæ, & gloriæ. Pſal. lxxxiii. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit Dominus. “ Petr. i. 4. „ Per quem (b) maxima, & „ pretioſa nobis promiſſa donavit. “ Nec eſt contrarium quod in littera præcedenti dicitur, *Accepit dona in hominibus*: quia certe ipſe dedit ut Deus, & accepit ut homo in fidelibus, ſicut in membris ſuis. Dedit in cælo ſicut Deus, & accepit in terra ſecundum modum loquendi quo dicitur Matth. xxv. 40. „ Quod uni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. “

Deinde cum dicit, *Quod autem aſcendit, quid eſt niſi quia & deſcendit in inferiores partes terræ?* exponit propoſitam auctoritatem: & primo quantum ad aſcenſionem; ſecundo quantum ad materiam donationis, ibi, *Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas &c.* Circa primum duo facit. Primo oſtendit quomodo deſcendit, ibi, (c) *Quod autem aſcendit, quid eſt niſi quia deſcendit primum?* ſecundo quomodo aſcendit, ibi, (d) *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit*. Circa primum conſiderandum, quod cum Chriſtus vere ſit Deus, inconveniens videbatur quod ſibi conveniret deſcendere, quia nihil eſt Deo ſublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam ſubdit Apoſtolus: *Quod autem aſcendit, quid eſt niſi quia & deſcendit primum?* Ac ſi diceret: Ideo poſtea dixi, quod aſcendit, quia ipſe primo deſcenderat ut aſcenderet: aliter enim aſcendere non potuiſſet. Quomodo autem deſcendit, ſubdit, dicens, quia *in inferiores partes terræ*. Quod poteſt intelligi dupliciter. Uno modo, ut per inferiores partes terræ intelligantur iſtæ partes terræ in quibus nos habitamus, quæ dicuntur inferiores, eo quod ſunt infra cælum & aerem. In has autem partes terræ dicitur deſcendiſſe Filius Dei, non motu locali, ſed aſſumptione inferioris, & terrenæ naturæ, ſecundum illud Phil. ii. 7. „ Exinanivit ſemetipſum, formam ſervi accipiens. “ Alio modo poteſt intelligi de inferno, qui etiam infra nos eſt. Illuc enim deſcendit Dominus ſecundum animam, ut inde ſanctos liberaret. Et ſic videtur hoc ei convenire quod dixerat, *Captivam duxit captivitatem*. Zach. ix. 11. „ Tu quoque „ in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu in quo non erat aqua. “ Apoc. x. 1 „ Vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cælo amictum nube, & iris in capite eius. “ Exod. iii. 7. „ Vidi afflictionem populi mei qui eſt „ in AEgypto: “ & ſequitur: „ & deſcendi liberare eum. “

Deinde cum dicit, *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit*, manifeſtat eius aſcenſionem quantum ad tria. Primo quantum ad perſonam aſcendentis, cum dicit: *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit*: in quo deſignatur unitas perſonæ Dei & hominis. Deſcendit enim, ſicut dictum eſt, Filius Dei aſſumendo humanam naturam ad vitæ immortalis ſublimitatem. Et ſic eſt idem Filius Dei qui deſcendit, & Filius hominis qui aſcendit. Ioan iii. 13. „ Nemo aſcendit „ in cælum niſi qui deſcendit de cælo, Filius hominis qui eſt in cælo. “ Ubi notatur, quod humiles, qui voluntarie deſcendunt, ſpiritualiter Deo ſublimante aſcendunt; quia „ qui ſe humiliat, exaltabitur: “ Luc. xiv. 11. Secundo oſtendit terminum aſcenſionis, cum dicit, *Super omnes cælos*. Pſal. lxvii. 34. „ Qui aſcendit ſuper omnes cælos ad orientem. “ Nec ſolum intelligendum eſt quod aſcenderit ſuper omnes cælos corporales, ſed etiam ſuper omnem ſpiritualem creaturam. Supra i. 20. *Conſtituens illum ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſuper omnem Principatum, & Poteſtatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro*. Tertio ponit aſcenſionis fructum, cum dicit, *Ut adimpleret omnia*; ideſt, omne genus hominum ſpiritualibus donis repleret. Pſal. lxiv. 6. „ Replebimur in bonis domus „ tuæ. “ Eccli. xxiv. 26. „ A generationibus meis adimplemini. “ Vel *adimpleret*, ideſt ut ad effectum perduceret *omnia* quæ de ipſo erant ſcripta. Luc. ult. 44. „ Oportet impleri omnia quæ ſcripta ſunt „ in Lege, & Prophetis, & Pſalmis de „ me. “

(a) *Al. deeſt* diaboli. (b) *Al. omittitur* maxima. (c) Al. confuſo ſenſu *Qui deſcendit* tantum. (d) Al. *Qui aſcendit &c.*

LECTIO IV.

ET ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, alios vero Evangeliſtas, alios autem paſtores, & doctores ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti, donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

HIc exponit Apoſtolus quod ſupra dixerat de donatione donorum: circa quod duo facit. Primo oſtendit quod Dominus ſingulis fidelibus dedit donorum diverſitatem; ſecundo oſtendit illorum donorum fructum, & utilitatem, ibi, *Ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii*. Et quia per dona Chriſti diverſi ſtatus, & munera in Eccleſia deſignantur, conſiderandum eſt, quod inter dona Chriſti primo ponit Apoſtolos: unde dicit: *Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos*. Luc. VI. 13. „Elegit duodecim ex „ipſis, quos & Apoſtolos nominavit." I. Corinth. XII. 28. „Quoſdam quidem poſuit „in Eccleſia: primum Apoſtolos, ſecundo „Prophetas, tertio Doctores, quarto Vir„tutes." Apoſtoli primo loco ponuntur, quia ipſi privilegiati fuerunt in omnibus donis Chriſti. Habuerunt enim plenitudinem gratiæ, & ſapientiæ quidem quantum ad revelationem divinorum myſteriorum. Luc. ult. 45. „Aperuit eis ſenſum, ut in„telligerent Scripturas." Marc. IV. & Luc. VIII. 10. „Vobis datum eſt noſſe „myſterium regni Dei, ceteris autem in „parabolis." Ioan. XV. 15. „Omnia quæ „audivi a Patre meo, nota feci vobis." Habuerunt etiam copiam eloquentiæ ad enuntiandum Evangelium. Luc. XXI. 15. „Dabo vobis os, & ſapientiam, cui non „poterunt reſiſtere, & contradicere omnes „adverſarii veſtri." Marc. ult. 15. „Eun„tes in mundum univerſum, prædicate E„vangelium omni creaturæ." Habuerunt etiam prærogativam auctoritatis, & potentiæ quantum ad curam dominici gregis. Ioan. ult. 17. „Paſce oves meas." II. Corinth. X. 8. „De poteſtate noſtra quam „dedit nobis Deus in ædificationem, non „in deſtructionem veſtram, non erube„ſcam." Ideo Apoſtolus ſubiungit hic tres gradus eccleſiaſticos, ſecundum participationem ſingulorum præmiſſorum. Nam quantum ad revelationem divinorum myſteriorum, ſubdit: *Quoſdam autem Prophetas*, qui prænuntiatores fuerunt incarnationis Chriſti, de quibus dicitur I. Petr. I. 10. „Pro„phetæ, qui de futura in vobis gloria „prophetaverunt." Matth. XI. 13. „O„mnes enim Prophetæ, & lex uſque ad „Ioannem prophetaverunt." Sed Apoſtoli prophetantes fuerunt poſt adventum Chriſti gaudia vitæ futuræ. Apoc. I. 3. „Bea„tus qui legit, & qui audit verba pro„phetiæ huius, & ſervat ea quæ in ea „ſcripta ſunt." Item fuerunt exponentes antiquorum Prophetarum prophetias. I. Corinth. XIV. 1. „Æmulamini ſpiri„tualia: magis autem ut prophetetis." Matth. XXIII. 34. „Ecce ego mitto ad „vos Prophetas, & ſapientes, & ſcribas." Quantum vero ad annuntiandum Evangelium, ſubdit: *Alios vero Evangeliſtas*, qui ſcilicet habent officium prædicandi Evangelium, vel etiam conſcribendi, quamvis non eſſent de principalibus Apoſtolis. Roman. X. 15. „Quam ſpecioſi pedes evan„gelizantium pacem, evangelizantium bo„na!" Eſai. XLVI. 26. „Dabo Hieruſalem „evangeliſtam." Quantum vero ad curam Eccleſiæ ſubdit: *Alios autem paſtores*, curam ſcilicet dominici gregis habentes: & ſub eodem addit, *Et doctores*, ad oſtendendum quod proprium officium paſtorum Eccleſiæ, eſt docere ea quæ pertinent ad fidem, & bonos mores. Diſpenſare autem temporalia non pertinet ad Epiſcopos, qui ſunt Apoſtolorum ſucceſſores, ſed magis ad diaconos. Act. VI. 2. „Non eſt æ„quum nos derelinquere verbum Dei, & „miniſtrare menſis." Tit. I, 9. „Am„plectentem eum qui ſecundum doctri„nam eſt, fidelem ſermonem." Dicitur de Epiſcopis, Hierem. III. 15. „Da„bo vobis paſtores iuxta cor meum; & „paſcent vos ſcientia, & doctrina."

Deinde cum dicit, *Ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii*, oſtendit fructum prædictorum donorum, ſeu officiorum; & circa hoc duo facit: quia primo aſſignat fructum; ſecundo oſtendit qualiter fideles ad hunc fructum poſſent advenire, ibi, *Ut iam non ſimus parvuli fluctuantes*. Prima iterum in duas. Primo proponit effectum pro-

ximum;

ximum; ſecundo oſtendit fructum ultimum, ibi, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*. Effectus proximus prædictorum donorum, ſeu officiorum, poteſt attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipſos qui ſunt in officiis conſtituti, quibus ad hoc ſunt collata dona ſpiritualia, ut miniſtrent Deo, & proximis; & quantum ad hoc dicit, *In opus miniſterii*, per quod ſcilicet procuratur honor Dei, & ſalus proximorum. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet homo ut miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei. “ Eſa. LXI. 6. „ Miniſtri Dei, dicetur vobis. “ Alio modo quantum ad perfectionem iam credentium, cum dicit: *Ad conſummationem*, ideſt perfectionem, *ſanctorum*, ideſt eorum qui iam ſunt ſanctificati per fidem Chriſti. Etenim ſpecialiter debent intendere prælati ad ſuos, ut eos ad ſtatum perfectionis perducant: unde & ipſi perfectiores ſunt, ut dicit Dionyſius in eccle. Hierar. Hebr. VI. 1. „Ad perfectionem feramur: “Eſa. X. 22. „ Conſummatio abbreviata inundabit „ iuſtitiam. Conſummationem enim, & „ abbreviationem Dominus Deus exer„ cituum faciet in medio omnis terræ. “ Tertio quantum ad converſionem infidelium; & quantum ad hoc dicit: *In ædificationem corporis Chriſti*; ideſt, ut convertantur infideles, ex quibus ædificatur Eccleſia Chriſti, quæ eſt corpus eius. I. Corinth. XIV. 3. „ Ad ædificationem, & ex„ hortationem, & conſolationem. “ Et ſequitur ibidem 5. „ Nam maior eſt qui „ prophetat quam qui linguis loquitur; „ niſi forte interpretetur, ut Eccleſia æ„ dificationem accipiat: “ & ibidem 26. „ Omnia ad ædificationem fiant. “

Deinde cum dicit, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*, aſſignat fructum ultimum: & poteſt intelligi dupliciter. Uno modo de fructu ſimpliciter ultimo, quod erit in reſurrectione ſanctorum; & ſecundum hoc duo (*a*) declarantur. Primo quidem congregatio reſurgentium & corporalis, & ſpiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc quod omnes ſancti congregabuntur ad Chriſtum. Matth. XXIV. 28. „ Ubicumque fuerit corpus, illuc con„ gregabuntur & aquilæ. “ Et quantum ad hoc dicit: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*; quaſi dicat: Uſque ad hoc extenditur prædictum miniſterium, & conſummatio ſanctorum, & ædificatio Eccleſiæ, donec in reſurrectione occurramus Chriſto: Matth. XXV. 6. „ Ecce ſponſus „ venit, exite obviam ei: “ Amos IV. 12. „ Præparare in occurſum Dei tui Iſrael: “ & etiam occurramus nobis invicem: I. Theſſal. IV. 16. „ Simul rapiemur cum il„ lis in nubibus obviam Chriſto in aera. “ Philip. III. 11. „ Si quo modo occurram „ ad reſurrectionem quæ eſt ex mortuis. “ Spiritualis autem congregatio attenditur quantum (*b*) ad meritum, quod eſt ſecundum eamdem fidem; & quantum ad hoc dicit, *In unitatem fidei*. Supra eodem: *Unus Dominus, una fides*. Item ſupra in eodem: *Solliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis*. (*c*) Et quantum ad præmium, quod eſt ſecundum Dei perfectam viſionem, & cognitionem, de qua I. Corinth. XIII. 12. „ Tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum: “ (*d*) & quantum ad hoc dicit, *Et agnitionis Filii Dei*. Hierem. XXXI. 34. „ Omnes enim „ cognoſcent me. “ Secundo (*e*) ponit prædictum fructum quantum ad perfectionem reſurgentium: & primo ponit ipſam perfectionem, cum dicit, *In virum perfectum*. Ubi non eſt intelligendum, ſicut quidam intellexerunt, quod ſcilicet feminæ mutentur in ſexum virilem in reſurrectione: quia uterque ſexus permanebit, non quidem ad commixtionem ſexuum, quæ tunc de cetero non erit, ſecundum illud Matth. XXII. 30. „ In reſurrectione enim non nu„ bent, neque nubentur, ſed ſunt ſicut „ Angeli; “ ſed ad perfectionem naturæ, & gloriæ Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo, *Virum perfectum*, ad deſignandum omnimodam perfectionem illius ſtatus. I. Corinth. XIII. 10. „ Cum vene„ rit quod perfectum eſt, evacuabitur quod „ ex parte eſt. “ Et propter hoc vir magis ſumitur ſecundum quod dividitur contra puerum, quam ſecundum quod dividitur contra feminam. Secundo oſtendit exemplar huius perfectionis, cum dicit: *In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*. Ubi conſiderandum eſt, quod corpus Chriſti verum, eſt exemplar corporis myſtici: utrumque enim conſtat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Chriſti fuit perfectum ad plenam ætatem virilem, ſcilicet triginta trium (*f*) annorum, in qua mortuus fuit. Huiuſmodi ergo ætatis plenitudini conformabitur ætas ſanctorum reſurgentium,

(a) *Al.* tanguntur. (b) *Al.* ad meritum quidem ſecundum fidem. (c) *Al.* Quantum vero ad primum ſecundum Dei perfectam viſionem, & cognitionem. (d) *Al.* & quantum. (e) *Al.* declarat. (f) *Al.* fere annorum.

tium, in quibus nulla erit imperfectio, nec defectus ſenectutis. Philip. III. 21. „ Reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ. “ Alio modo poteſt intelligi de fructu ultimo præſentis vitæ, in qua quidem ſibi occurrent omnes fideles ad unam fidem, & agnitionem veritatis: Ioan. x. 16. „ Alias oves habeo quæ non ſunt de hoc ovili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus paſtor: “ in qua perficitur etiam corpus Chriſti myſticum ſpirituali perfectione, ad ſimilitudinem corporis Chriſti veri. Et ſecundum hoc, totum corpus Eccleſiæ dicitur corpus virile, ſecundum illam ſimilitudinem qua utitur Apoſtolus Galat. IV. 1. „ Quanto tempore heres parvulus eſt, nihil differt a ſervo, cum ſit dominus omnium. “

LECTIO V.

UT iam non ſimus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in caritate, creſcamus in illo per omnia qui eſt caput Chriſtus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſuram uniuſcuiuſque membri, augmentum corporis facit in ædificationem ſui in caritate.

POſita donorum ſpiritualium diverſitate, & fructu eorum, hic oſtendit Apoſtolus quomodo ad fructum illum perveniamus: circa quod duo facit. Primo duo impedimenta removet; ſecundo modum veniendi docet, ibi, *Veritatem facientes in caritate, creſcamus in illo per omnia*. Dicit ergo: Bene dictum eſt, quod hic eſt fructus ultimus iſtorum donorum, quod ſcilicet occurramus Domino *in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*. Ergo oportet nos videre *ut iam non ſimus parvuli*, ſed certe viri perfecti: quia quamdiu aliquis eſt puer, non eſt perfectus vir. Oportet ergo quod deſerat pueritiam qui Domino debet occurrere. Sic faciebat Apoſtolus I. Corinth. XIII. 11. „ Quando autem factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli. “ Conditio autem pueri eſt quod non eſt fixus, vel determinatus in aliquo, ſed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos ut viros perfectos, oportet quod deſeramus cogitationem fluctuantem, ideſt inſtabilem; & hoc eſt quod dicit, *Fluctuantes*. I. Corinth. XIV. 20. „ Nolite (a) pueri effici ſenſibus, ſed malitia parvuli eſtote. “ Dicuntur autem fluctuantes a fluctu, quia tales ad modum fluctus non ſunt firmi in fide. Iac. I. 6. „ Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui a vento movetur, & circumfertur. “ Nunc autem neceſſe eſt nos ſtabiles eſſe, & non fluctuare. Et quia ventus eſt prava doctrina, de qua merito dicitur Proverb. XXV. 23. „ Ventus aquilo diſſipat pluvias: “ Matth. VII. 27. „ Deſcendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna: “ ideo dicit: *Et non circumferamur omni vento doctrinæ*; quaſi dicat: Nulla doctrina perverſa perflante ad commotionem cordis, & ruinam ſpiritualis ædificii debemus moveri, quia non eſt bona doctrina: quod patet ex tribus. Primo ex eius principio, quod eſt *in nequitia hominum*; ideo non eſt bona doctrina, ſed falſa, & nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum; ſicut doctrina Arrii nequiſſimi, qui crepuit medius; ut de ipſo poſſit exponi illud XXXI. 29. „ Teſtimonium nequitiæ eius verum eſt. “ Item talis doctrina perverſa eſt; quod patet ſecundo ex eius proceſſu, qui eſt aſtutia, quia cum dolo; ideſt, unum intendit, & aliud ſimulat: propter quod Apoſtolus dicit II. Corinth. XI. 3. „ Timeo ne, ſicut ſerpens Evam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant a ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu. “ Tertio patet hoc idem ex effectu: quia effectus talis doctrinæ eſt *ad circumventionem erroris*. Non enim ad denarios, vel alia temporalia acquirenda, ſed ad ſeminandos errores ſeducunt, & circumveniunt tales doctores; de quibus dicitur II. Timoth. III. 13. „ Mali homines, & ſeductores proficient in peius; errantes, & in errorem alios mittentes. “

Deinde cum dicit, *Veritatem autem facientes*,

(a) *Al.* parvuli.

tes in caritate, *creſcamus in illo per omnia*, oſtenſis impedimentis per quæ a fructu donorum ſpiritualium impeditur quis, hic oſtendit qualiter ad fructum debitum pervenitur: & arguit ſic. Statim dictum eſt, quod ſi volumus ad ſpiritualium donorum fructum pervenire, oportet *ut iam non ſimus parvuli fluctuantes*. Sed tamdiu ſumus parvuli, quamdiu virilem ſtatum non attingimus, nec creſcimus. Ergo nobis neceſſarium eſt ut creſcamus: & hoc eſt quod dicit: *Veritatem autem facientes in caritate*, *creſcamus in illo per omnia qui eſt caput Chriſtus*. Duo ergo facit. Primo oſtendit in quo debemus creſcere; ſecundo per quem, ibi, *In illo per omnia qui eſt caput Chriſtus*. Dicit ergo quantum ad primum: *Veritatem facientes creſcamus*: & hoc in duobus, ſcilicet in bono opere, & forma boni operis, quæ duo ſunt veritas, & caritas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut Tob. I. 2. „ In captivitate tamen poſitus, viam veritatis non deſeruit. " Faciamus ergo veritatem, ſcilicet omne opus bonum: vel veritatem doctrinæ: quia non ſufficere nobis debet audire, vel docere veritatem; ſed oportet facere. Propter hoc dicebat Apoſtolus I. Corinth. IV. 16. „ Hoc enim faciens, & teipſum ſalvum facies, & eos qui te audiunt. " Eſtote ergo factores verbi, & non auditores tantum, ut dicitur Iacob. I. quia factores iuſtificabuntur, ut habetur Rom. II. Et hoc ſi fiat in caritate, quæ eſt forma boni operis. I. Corinth. XVI. 13. „ Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum, & omnia opera veſtra in caritate fiant: " quia certe aliter nihil valerent. I. Corinth. XIII. 3. „ Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. "

Sed quia in via Dei non progredi eſt regredi; ideo ſubdit Apoſtolus: *Ut creſcamus in illo per omnia*. Ubi tria facit. Primo oſtendit auctorem noſtri augmenti; ſecundo eius veritatem; tertio modum augmenti. Secunda ibi, *Ex quo totum corpus*; tertia ibi, *Secundum operationem in menſuram uniuſcuiuſque membri*. Dicit ergo: *Creſcamus in illo*, ſcilicet in Chriſto, de quo I. Petr. II. 2. „ In eo creſcatis in ſalutem. " *In illo*, inquam, *qui eſt caput* noſtrum *Chriſtus*, & in Eccleſia, quæ eſt corpus ipſius, ut dicitur Coloſſ. II. Creſcamus, inquam, non in poſſeſſionibus, ſicut dicitur Iob I. 10. „ Poſſeſſio eius crevit in terra; " ſed in ſpiritualibus: nec in uno tantum, ſed *per omnia*, ideſt in omni bono, fructificantes, & creſcentes. I. Corinth. X. 31. „ Omnia in gloriam Dei facite: " & ibi ſequitur 33. Sicut & ego per omnia omnibus placeo. " De hoc commendat Corinthios Apoſtolus, dicens I. Corinth. XI. 2. (*a*) „ Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, omnia præcepta mea tenetis. "

Conſequenter cum dicit, *Ex quo totum corpus compactum .... augmentum corporis facit in ædificationem ſui in caritate*, oſtendit veritatem Chriſti, per quem creſcere debeamus. Ubi ſciendum eſt, quod corpus naturale tria habet, ſcilicet compactionem membrorum ad invicem, ligationem per nervos, & mutuam ſubminiſtrationem. I. Corinth. XII. 15. „ Si dixerit pes, Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore, num ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore, num ideo non eſt de corpore? Si totum corpus eſt odoratus, ubi auditus? " Spiritualiter ergo, ſicut unum corpus efficitur ex multis his tribus modis, ſcilicet per compactionem, ſeu adunationem, per ligationem, & per mutuam operationem, & ſubventionem; ita & omnia quæ ſunt a capite corporali, ſcilicet compactio, nervorum ligatio, & ad opus motio, fluunt a capite noſtro Chriſto in corpus Eccleſiæ. Et primo compactio per fidem: unde dicit: *Ex quo*, ſcilicet Chriſto, qui eſt caput noſtrum, ut modo dictum eſt, *totum corpus compactum eſt*, ideſt coadunatum. Pſal. CXLVI. 2. „ Diſperſiones Iſrael congregabit. " Habac. II. 5. „ Congregabit ad ſe omnes gentes, & coacervabit ad ſe omnes populos. " De hoc dicitur Coloſſ. II. 19. „ Caput ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum, & conſtructum, creſcit in augmentum Dei. " Secundo fluit a Chriſto capite in corpus Eccleſiæ ſuæ myſticum connexio, & colligatio: quia oportet adunata aliquo nexu, vel vinculo necti, vel colligari: & propter hoc dicit: *Et connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis*, ideſt per fidem, & caritatem, quæ connectunt, & coniungunt membra corporis myſtici ad mutuam ſubminiſtrationem. Eccli. XXXIX. 39. „ Omnia opera Domini bona, „ & omne

(a) *Al. tantum* „ Omnia præcepta mea tenetis. "

„ & omne opus hora ſua ſubminiſtrabit. “ Unde ipſe Apoſtolus confidens de iſta mutua ſubminiſtratione, quæ eſt inter membra Eccleſiæ per divinam coniunctionem, dicebat Philip. I. 19. „ Scio enim quia hoc „ proveniet in ſalutem per veſtram oratio- „ nem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu „ Chriſti. “

Tertio a capite Chriſto in membris, ut augmententur ſpiritualiter, influitur virtus actualiter operandi: unde dicit: *Secundum operationem in menſuram uniuſcuiuſque membri, augmentum corporis* (a) *facit*; quaſi dicat: Non ſolum a capite noſtro Chriſto eſt membrorum Eccleſiæ compactio per fidem, nec ſola connexio, vel colligatio per mutuam ſubminiſtrationem caritatis; ſed certe ab ipſo eſt actualis membrorum operatio, ſive ad opus motio, ſecundum menſuram, & competentiam cuiuslibet membri. Unde dicit, quod *facit augmentum corporis ſecundum operationem, & menſuram uniuſcuiuſque membri*, debite menſurati: quia non ſolum per fidem corpus myſticum compaginatur, nec ſolum per caritatis ſubminiſtrationem connectentem augetur corpus; (b) ſed per actualem compoſitionem ab unoquoque membro egredientem ſecundum menſuram gratiæ ſibi datæ, & actualem motionem ad operationem quam Deus facit in nobis. Unde Eſa. XXVI. 12. „Omnia „ opera noſtra (c) operatus es in nobis. “ Idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus, ut dicitur I.Corinth. XII. Et hæc expoſitio concordat Gloſſatori. Sed ad quid augmentat Deus unumquodque membrum? Ut corpus ædificet. Supra II. 21. *In quo omnis ædificatio conſtructa, creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.* Unde I. Corinth. III. 9. „ Dei ædificatio eſtis. “ Et hæc omnia fiunt *in caritate*: quia, ut dicitur I. Corinth. VIII. caritas ædificat. Vel *in caritate* facit Deus hæc omnia, ideſt ex mera dilectione. Hierem. XXXI. 3. „ In caritate perpetua dilexi te, ideo at- „ traxi te miſerans. Rurſuſque ædificabo, „ & ædificaberis. “ Hoc eſt ergo quod dicit: *In ædificationem ſui in caritate*.

LECTIO VI.

HOc ergo dico, & teſtificor in Domino, ut iam non ambuletis ſicut & Gentes ambulant, in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ eſt in illis propter cæcitatem cordis ipſorum: qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.

SUpra monuit Apoſtolus Epheſios ut manerent in eccleſiaſtica unitate, deſcribendo modum eius, & formam; in hac parte docet eos viam per quam poſſint manere in eccleſiaſtica unitate; (d) & circa hoc duo facit. Primo proponit præcepta, per quæ poſſunt manere in eccleſiaſtica unitate; ſecundo oſtendit poteſtatem hanc ad implenda præcepta in fine Epiſtolæ, ibi, *De cetero, fratres, confortamini*. Prima in duas. Primo proponit præcepta ad omnes; ſecundo pertinentia ad ſingulos gradus Eccleſiæ, ibi, *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino*. Prima in duas. Primo ponit quædam præcepta generalia, ad quæ reducuntur omnia alia; ſecundo ponit ſpecialia, ibi, *Propter quod, deponentes mendacium, loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo*. Prima iterum in duas: quia cum intentio Apoſtoli ſit eos revocare a veteri conſuetudine ad novam Chriſti doctrinam, primo oſtendit doctrinam Chriſti eſſe contrariam antiquæ perverſitati gentilitatis; ſecundo inducit eos ut eam deponant, & eam quæ Chriſti eſt aſſumant, ibi, *Deponite vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem*. Prima in duas: quia primo deſcribit converſationem Gentilium; ſecundo oſtendit quod ei contrariatur doctrina Chriſti, ibi, *Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum*. Prima in tres. Primo hortatur eos ut declinent converſationem Gentilium; ſecundo deſcribit eam quantum ad interiorem animum, ibi, *Tenebris obſcuratum habentes intellectum*; tertio quantum ad exteriorem modum, ibi, *Qui deſperantes*,

(a) Al. *faciens*. (b) *Al.* ſed per actualem motionem ad operationem &c. *intermediis omiſſis*. (c) *Al.* operatus eſt Deus. (d) *Al.* & primo facit hoc; ſecundo oſtendit &c.

tes, *ſemetipſos tradiderant impudicitiæ*. Dicit ergo: Ad hoc quod poſſitis implere ea quæ dicta ſunt, *dico*, ideſt non obſecro, ut prius; ſed *dico*, *& teſtificor* hoc quod dixi Galat. v. 3. „ Teſtificor autem omni ho„ mini rurſum circumcidenti ſe, quoniam „ debitor eſt univerſæ legis faciendæ. " II. Timoth. iv. 1. „ Teſtificor coram Deo, „ & Chriſto Ieſu ..... prædica verbum, „ inſta opportune, importune: argue, „ obſecra, increpa in omni patientia, & „ doctrina. " Et quid? *Ut iam*, ſcilicet tempore fidei, & converſionis ad Chriſtum, quia iam vos mundi eſtis, Ioan. xv. *non ambuletis*, ideſt vivatis: Galat. v. 25. „ Si „ ſpiritu vivimus, ſpiritu & ambulemus: " & hoc *ſicut & Gentes ambulant*. I. Corinth. xii. 2. „ Scitis quoniam cum Gentes eſſe„ tis ad ſimulacra muta, prout ducebami„ ni euntes. " Non ſic igitur ambuletis. Proverb. i. 15. „ Fili mi, ne ambules cum „ eis; prohibe pedem tuum a ſemitis eo„ rum: pedes enim illorum ad malum cur„ runt. "

Conſequenter cum dicit, *In vanitate ſenſus ſui*, reddit cauſam huius prohibitionis. Ubi notandum eſt, quod cum ambulare ſpiritualiter, ſit proficere, ſecundum illud Eſa. xxvi. 7. „ Rectus callis iuſti ad am„ bulandum: " & Geneſ. xvii. 1. „ Am„ bula coram me, & eſto perfectus: " dicitur Abrahæ: (*a*) ad hoc ut homo iuſte ambulet, ideſt ſpiritualiter proficiat, oportet tria, quæ in ipſo ſunt, regulari, & ordinari. In homine enim eſt ratio, iudicans de particularibus agendis; item intellectus univerſalium principiorum, qui eſt ſinderesis; tertio lex divina, ſeu Deus. Quandocumque ergo aliquis ſecundum iſta tria ſibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur ſecundum iudicium rationis; & hæc, ſcilicet ratio, iudicet ſecundum intellectum rectum, vel ſinderesim; & hæc, ſcilicet ſinderesis, ordinetur ſecundum legem divinam; tunc actio eſt bona, & meritoria. Sed vita Gentilium non eſt talis, immo deficit in prædictis tribus: quia primo deficit a ratione iudicante: quia *ambulant in vanitate ſenſus ſui*. Senſus autem eſt vis apprehenſiva, per quam iudicamus ſingularia. Unde aliquis homo rectus dicitur, quando bene iudicat de agendis. Sed ſenſus iſte quandoque eſt rectus, quandoque eſt vanus. Rectus dicitur quando debita regula regitur, quia venit ad debitum finem; vanus autem quando indebita regula ductus, non venit ad debitum finem. Sapient. xiii. 1. „ Vani „ ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt „ ſcientia Dei. " Rom. i. 21. „ Evanue„ runt in cogitationibus ſuis, & obſcura„ tum eſt inſipiens cor eorum. " Hierem. ii. 5. „ Ambulaverunt poſt vanitates ſuas, „ & vani facti ſunt. " Quare? Quia certe ratio iſtorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, ſed erroneo: & hoc eſt quod ait: *Tenebris obſcuratum habentes intellectum*. Rom. i. 21. „ Obſcuratum eſt „ inſipiens cor eorum. " Pſalm. lxxxi. 5. „ Neſcierunt, neque intellexerunt: in te„ nebris ambulant. " Et ratio eſt, quia tales non ſunt participes divini luminis, ſeu legis divinæ illuminantis, & regulantis: propter quod ſubdit, *Alienati a vita Dei*, ideſt a Deo, qui eſt vita animæ. Ioan. xiv. 6. „ Ego ſum via, veritas, & „ vita. " Vel *a vita Dei*, ideſt a caritate, & gratia ſpirituali, qua anima vivit formaliter. Rom. vi. 23. „ Gratia autem Dei, „ vita æterna. " Iſti autem erant ſine ſpe vitæ æternæ, quia ponebant mortalitatem animæ, contra fidem, (*b*) & ſpem. Sapient. ii. 22. „ Neſcierunt ſacramenta Dei, „ neque ſperaverunt mercedem iuſtitiæ, „ neque iudicaverunt honorem animarum „ ſanctarum. " Vel *a vita Dei*, ideſt (*c*) a via ſancte vivendi, quæ eſt per fidem. Galat. ii. 20. „ Vivo ego, iam non ego, vi„ vit vero in me Chriſtus. " „ Iuſtus autem „ ex fide vivit, " ut dicitur Rom. i. 17. Vel quæ eſt per caritatem. I. Ioan. iii. 14. „ Nos ſcimus quia tranſlati ſumus de „ morte ad vitam, quoniam diligimus fra„ tres. " Non ſic autem iſti, ſed magis alienati.

Modum autem huius alienationis tangit, ſcilicet *per ignorantiam*, non ſtellarum, vel curſus ſiderum, ſed naturæ divinæ. I. Corinth. xv. 34. „ Ignorantiam quidem Dei „ quidam habent: " quia certe tunc ſolum in Iudæa notus erat Deus; ſed modo, ut dicitur Act. xvii. 30. „ tempora huius „ ignorantiæ deſpiciens Deus, nunc annun„ tiat hominibus, ut omnes ubique pœni„ tentiam agant. " Huius autem ignorantiæ Deus non erat cauſa, quantum de ſe erat, (*d*) ut dicitur Roman. i. 19. „ Deus „ enim illis revelavit; " ſed certe cauſa

(a) *Al.* ad hoc ergo. (b) *Al.* & prophetiam. (c) *Al.* a vita. (d) *Al.* quia ut dicitur.

erat illis *propter cæcitatem cordis ipſorum*. Et vere dicit *cæcitatem*, eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam Creatoris: quia, ut dicitur Sapient. II. 21. „ excæcavit eos malitia eorum: “ & ſequitur: „ & neſcierunt ſacramenta Dei, „ neque mercedem ſperaverunt iuſtitiæ. “ Et hoc eſt quod ſequitur: *Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ*. Ubi oſtendit Apoſtolus quales erant in exteriori converſatione: quoniam ſine ſpe; & hoc, quia alienati a vita. Iob VII. 16. „ Deſperavi, „ nequaquam ultra iam vivam: “ Hierem. XVIII. 12. „ Deſperavimus: poſt cogitatio„ nes enim noſtras ibimus, & unuſquiſque „ poſt pravitatem cordis ſui maleſaciemus. “ Et hoc eſt quod ſequitur: *Tradiderunt ſemetipſos impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam*. Et hoc legi poteſt dupliciter: vel ſeparatim, ut dicatur, *in avaritiam*, quia avari erant: Rom. I. 29. „ Repletos omni iniquitate, malitia, for„ nicatione, avaritia, nequitia &c. “ Hebr. XIII. 5. „ Sint mores ſine avaritia, „ contenti præſentibus. “ Quia, ut dicitur Eccli. X. avaro nihil eſt ſceleſtius. Propter quod Habac. II. 9. „ Væ qui con„ gregat avaritiam malam domui ſuæ, ut „ ſit in excelſo nidus eius, & liberari „ ſe putat de manu mali. “ Poteſt etiam legi coniunctim cum præcedentibus, ut dicatur, *In avaritiam*, ideſt avare, ita ut ſit modificans præcedentia: & ſecundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter: quia primo peccaverunt, non ex paſſione, ſed potius ex electione: unde dicit: *Tradiderunt ſemetipſos impudicitiæ*; quaſi dicat: Non paſſionibus, vel infirmitate peccaverunt; ſed ſemetipſos tradiderunt. Iudith. VII. 15. „ Sponte tradamus nos omnes populo Holofer„ nis. “ II. Corinth. XII. 21. „ Non ege„ runt pœnitentiam ſuper immunditia quam „ geſſerunt, & fornicatione, & impudici„ tia. “ Secundo ex actuali effrenatione. II. Petr. II. 10. „ Poſt carnem in concupi„ ſcentiam immunditiæ ambulant. “ Et ideo dicit, *In operationem omnis immunditiæ*. Ezech. XIV. 3. „ Iſti poſuerunt immun„ ditias ſuas in cordibus ſuis, & ſcanda„ lum iniquitatis ſuæ ſtatuerunt contra fa„ ciem ſuam. “ Tertio aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia inceſſanter peccabant. Oſeæ IV. 10. „ Fornicati „ ſunt, & non ceſſaverunt, quoniam Do„ minum reliquerunt. “ Unde dicit, (*a*) *In avaritiam*, ideſt ardenter, & appetitu continuo, & inſatiabili. II. Petr. II. 14. „ Oculos habentes plenos adulterii, & „ inceſſabilis delicti, pellicientes animas „ inſtabiles, cor exercitatum in avaritia ha„ bentes, maledictionis filii. “

LECTIO VII.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum. Si tamen illum audiſtis, & in ipſo edocti eſtis, ſicut eſt veritas in Ieſu, * deponite vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris. Renovamini autem ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis.

Oſtenſa perverſitate gentilis converſationis, hic oſtendit Apoſtolus quod doctrina Chriſti totaliter contraria eſt iſti converſationi, & ſtatui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Chriſti, dixerunt, non eſſe aliam vitam poſt iſtam, ſed animam mori cum corpore, ut animalia; ideo Apoſtolus oſtendit, primo doctrinam Chriſti contrariam eſſe vitæ, & ſtatui præcedenti; ſecundo oſtendit conditiones debitas doctrinæ Chriſti, ibi, *Deponite vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem*. Dicit ergo: Ita dictum eſt, quod illi *deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ &c. Vos autem non ita* (*b*) *didiciſtis Chriſtum*, ſcilicet eſſe imitandum. Quomodo ergo? I. Theſſal. IV. 9. „ Ipſi enim vos a Deo didi„ ciſtis ut diligatis invicem. “ II. Theſſal. II. 15. „ Itaque fratres ſtate, & tenete „ traditiones, (*c*) quas didiciſtis. “ Et quomodo tenebimus? I. Theſſal. II. 13. „ Quoniam cum accepiſſetis a nobis verbum „ audi-

* *In editione a F. Remigio Florentino curata legitur ut in Vulgata* deponere. *Sed lectio quam retinemus ex editione Romana, a D. Thoma ut communior habetur.*

(a) *Al.* ideſt ardenter, & inceſſabiliter. (b) Al. *audiviſtis*. (c) *Ibi* „ quas didiciſtis ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram. “

„ auditus Dei, accepiſtis illud, non ut verbum hominum, ſed ſicut eſt vere, verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidiſtis." Coloſſ. II. 7. „ Radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide, ſicut didiciſtis, abundantes in illo in gratiarum actione." Et hoc certe; *ſi tamen illum audiſtis*, quia auditus deſervit diſciplinæ. *Si*, pro quia. Quia hæc eſt annuntiatio quam audiſtis, ut dicitur I. Ioan. I. Et hoc quantum ad prædicationem fidei. Eccli. XXIV. 30. „ Qui audit me, non confundetur." Proverb. XV. 31. „ Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio ſapientum commorabitur." *Et in illo edocti eſtis*, ſcilicet quomodo pertinentia ad fidem ſunt cuſtodienda, & adimplenda. Marc. ult. 15. „ Fecerunt ſicut erant edocti." Et hoc *ſicut eſt veritas in Ieſu*; quaſi dicat: Si audiviſtis fidem Chriſti prædicari, & quomodo prædicata debeat adimpleri, eſtis edocti, ſicut Ieſus, de quo prædicatur vobis, (a) eſt veritas. *Vos autem non ita*, ſcilicet oportet ambulare, ſicut aliqui deſperantes. Sed quomodo? Subdit: *Deponite vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem*. Quæ quidem littera poteſt legi dupliciter. Uno modo ut dicatur (b) *Deponere*: & tunc conſtruitur cum præcedentibus ſic. Ita eſt veritas, in qua edocti eſtis in Ieſu, *deponere vos ſecundum priſtinam converſationem veterem hominem*. Si autem dicatur, *Deponite*, quæ littera (c) communius habetur, dicemus, quod quia contraria eſt & vita, & doctrina Gentilium, vitæ, & doctrinæ Ieſu, in qua edocti eſtis, reſtat ut deponatis veterem hominem. Duo ergo facit. Quia cum primo extirpanda ſint vitia, quam inſerantur virtutes, primo docet eos ſtatum priſtinæ ac veteris converſationis deponere; ſecundo novum ſtatum Ieſu aſſumere, ibi, *Renovamini autem ſpiritu mentis veſtræ*. Dicit ergo: *Deponite* ... *veterem hominem*. Ubi tria ſunt conſideranda. Primo quid intelligatur per veterem hominem. Dicunt aliqui, quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum eſt, quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui ſubiicitur vetuſtati quantum ad animam per peccatum, & quantum ad corpus, quia membra corporis ſunt arma peccati. Et ſic ſubiectus homo peccato ſecundum animam, & corpus, dicitur vetus homo, ſecundum quod illa vetuſta ſunt quæ ſunt in via corruptionis, vel in ipſo corrumpi: quia „ quod antiquatur, & ſeneſcit, prope interitum eſt," ut dicitur Hebr. VIII. 15. Et ſic homo ſubiectus peccato, dicitur vetus, quia eſt in via corruptionis: propter quod ſubdit: *Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris*. Nam unumquodque corrumpitur cum recedit (d) ab origine naturæ ſuæ. Natura autem hominis eſt ut deſiderium eius tendat ad id quod eſt ſecundum rationem. Perfectio autem, & bonum rationis eſt veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem, & deſiderium ex hoc errore corrumpitur; tunc vetus homo dicitur. Dicit autem, *Secundum deſideria*, ſcilicet mala. Roman. XIII. 14. „ Carnis curam ne feceritis in deſideriis." I. Timoth. VI. 9. „ Deſideria multa, & nociva, & inutilia, quæ mergunt hominem in interitum, & perditionem: radix enim omnium malorum eſt cupiditas." Quia autem hæc deſideria in quibuſdam trahuntur ex infirmitate, in quibuſdam vero ex malitia, ſicut in illis qui dicunt Deum providentiam non habere; ideo dicit, *Erroris*: quia in talibus (e) ſic errantibus corrumpitur intellectus, & affectus. Vel *ſecundum deſideria erroris*, idest quæ homines faciunt errare, ſecundum illud Sapient. II. 21. „ Hæc cogitaverunt, & erraverunt: excæcavit enim illos malitia eorum." Proverb. XIV. 8. „ Imprudentia ſtultorum (f) errans." Sed quomodo deponendum ſit, docet Apoſtolus, dicens Coloſſ. III. 9. „ Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes novum." Non ergo ſubſtantialiter debet deponi, vel expoliari, ſed ſolum quo ad opera mala, vel converſationem. I. Petr. II. 12. „ Converſationem veſtram inter Gentes habentes bonam." I. Timoth. IV. 12. „ Exemplum eſto fidelium in verbo, & converſatione."

Deinde cum dicit, *Renovamini autem ſpiritu mentis veſtræ*, oſtendit quod debemus novum ſtatum induere. Circa quod tria facit. Primo oſtendit per quod conſequi poſſumus hanc novitatem; ſecundo in quo hæc novitas conſiſtat; tertio quæ ſit. Quantum ad primum dicit: *Renovamini ſpiritu mentis veſtræ*. Ubi notandum eſt, quod licet ſpiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex ſpiritus invenitur: ſci-

T 2 licet

(a) *Al.* qui eſt veritas. (b) Al. *Deponite*. (c) *Al.* communis. (d) *Al.* ab ordine. (e) *Al.* deeſt ſic. (f) *Al.* erratis.

licet Spiritus ſanctus: I. Corinth. III. 16. „ Neſcitis quod templum Dei eſtis, & Spi„ritus Dei habitat in vobis? " Item ſpiritus rationalis. Galat. v. 17. „Caro concu„piſcit adverſus ſpiritum. " Item Spiritus phantaſticus: Oſeæ IX.7. „Scitote, Iſrael, „ſtultum Prophetam, inſanum virum ſpiri„tualem, " ideſt phantaſticum. Hoc ergo quod dicit, *Spiritu mentis*, ſumitur pro Spiritu ſancto. Dicit autem cauſam renovationis eſſe Spiritum ſanctum, qui habitat in mente noſtra. Galat. IV. 6. „ Miſit De„us Spiritum Filii ſui in corda ve„ſtra. " Pſalm. CIII. 30. „Emitte Spiri„tum tuum, & creabuntur, & renovabis „ faciem terræ. " Vel poteſt accipi ſpiritus pro ſpiritu rationali, & tunc ſpiritus idem eſt quod mens noſtra; & eſt ſimile huic quod dicitur Coloſſ. II. 11. „In „ expoliatione corporis carnis, " ideſt corporis quod eſt caro: ita hic *ſpiritu mentis*, ideſt ſpiritu qui eſt mens. Hoc autem dicit, quia in nobis eſt alius ſpiritus qui non eſt mens, qui ſcilicet eſt communis nobis, & brutis. Dicit autem: *Renovamini ſpiritu mentis*: quia illud quod non eſt corruptum, eſt novum, nec renovatione indiget. Nam ſi Adam corruptus non fuiſſet, renovatione non indiguiſſet, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, & eius poſteriores. Et ideo oportet renovari nos in præſenti ſecundum animam, & in futuro ſecundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale immortalitatem, ut dicitur I. Corinth. xv. Dicit ergo: *Renovamini ſpiritu mentis veſtræ*, hic ſcilicet: quia niſi in præſenti ſpiritus renovetur, numquam corpus eius innovabitur. Vel poteſt exponi: *Spiritu mentis veſtræ*, ideſt mente veſtra ſpirituali facta: & in idem redit.

In quo autem hæc renovatio conſiſtat quantum ad ſecundum, ſubdit cum dicit: *Et induite novum hominem*. Hic advertendum eſt, quod ſicut uniuſcuiuſque rei primum vetuſtatis principium fuit Adam, per quem peccatum in omnes intravit; ita principium primum novitatis, & renovationis Chriſtus eſt: quia „ ſicut in Adam omnes „ moriuntur, ita & in Chriſto omnes vi„ vificabuntur: " I. Corinth. xv. 22. unde Galat. ult. 15. „In Chriſto Ieſu neque cir„ cumciſio, neque præputium aliquid va„ let, ſed nova creatura. " „ Induimini „ ergo Dominum noſtrum Ieſum Chri„ ſtum: " Roman. XIII. 14.

Quæ autem ſit renovatio, oſtendit cum dicit: *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis*. Hoc autem poteſt intelligi tripliciter. Uno modo ſic, ut ly *qui* referatur ad ſpiritum; ideſt, ſpiritus, qui eſt mens noſtra, creatus eſt a Deo, ſcilicet in originali iuſtitia, ſcilicet in ſui novitate, vel recreatus nova creatione, ut eſſet iuſtus. Supra II. 10. *Creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis*. Vel ly *qui* poteſt referri ad novum hominem, ſcilicet Chriſtum; & tunc conſtruetur ſic. *Qui creatus eſt*, ideſt formatus in utero Virginis, *ſecundum Deum*; ideſt, non ſemine humano, ſed Spiritu ſancto: vel *creatus eſt* ſecundum eſſe gratiæ, & plenitudinis; & hoc *in iuſtitia*, quo ad homines, *& in ſanctitate*, quo ad Deum; & hoc *veritatis*, non falſitatis. Luc. I. 17. „In „ ſanctitate, & iuſtitia. " Vel ut ſanctitas ſit in corde, veritas in ore, iuſtitia in opere.

L E C T I O VIII.

PRopter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo, quoniam ſumus invicem membra. Iraſcimini, & nolite peccare. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Nolite locum dare diabolo.

SUpra poſita generali monitione, ut novitatem induerent, hic Apoſtolus ponit præcepta ſpecialia: circa quod duo facit. Primo inhibet eis peccata interiora corrumpentia ſpiritum; ſecundo peccata exteriora, quæ corrumpunt carnem, ibi, *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis*. Prima in duas. Primo prohibet peccata quæ in deordinatione propria conſiſtunt; ſecundo peccata quæ conſiſtunt in deordinatione alterius, ibi, *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat*. Prima iterum in tres: quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem; ſecundo peccatum deordinans iraſcibilem, ibi, *Iraſcimini, & nolite peccare*; tertio peccatum pertinens ad concupiſcibilem, ibi, *Qui furabatur, iam non*.

non furetur. Circa primum tria facit: quia primo unum iſtorum prohibet; ſecundo inducit ad aliud; tertio rationem aſſignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet; ita ut iſta littera ſit expoſitiva huius quod prædixerat, *Induite novum hominem*: ad quem induendum primo prohibet mendacium: quia per hoc peccatum oris corrumpitur veritas rationis: unde dicit: *Propter quod*, ſcilicet novum hominem induendum, (*a*) ſitis ſupple, *deponentes mendacium*: quia, ut dicitur in Pſalm. v. 7. „Perdes omnes, qui loquun„tur mendacium," ſcilicet perniciosum. Et poſtea inducit ad novitatem, dicens Zach. VIII. 16. *Loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo*. Et quare? *Quoniam ſumus invicem membra*. Membra enim ſe invicem diligunt, & ſe iuvant mutuo in veritate. Rom. XII. 5. „Unum corpus „ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter „alterius membra."

Sequitur: *Iraſcimini*, *& nolite peccare*: ubi prohibet peccatum corrumpens iraſcibilem: circa quod tria facit. Primo ponit monitionem; ſecundo eam exponit, ibi, *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*; tertio rationem reddit, ibi, *Nolite locum dare diabolo*. Monitionem autem ponit cum dicit: *Iraſcimini*, *& nolite peccare*. Quod poteſt exponi dupliciter: quia duplex eſt ſpecies iræ: quædam bona, quædam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, ſcilicet contra iuſtitiam; bona vero quando in vindictam debitam, quando ſcilicet quis iraſcitur quando oportet, cum quibus, & quantum oportet. Et de utraque poteſt exponi. Si de mala, ſic eſt ſenſus. Non præcipit, ſed permittit; quaſi dicat: Si ſic eſt quod motus iræ inſurgat, quod humanum eſt; *nolite peccare*, ideſt nolite perducere ad effectum per conſenſum. I. Corinth. x. 13. „Tentatio vos „non apprehendat niſi humana:" quia certe qui aliter iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio, ut dicitur Matth. v. De hac ira monebat Ioſeph fratres ſuos, Geneſ. XLV. 24. „Ne iraſcamini in via." Si autem exponatur de bona, ſic tenetur non ſolum permiſſive, ut primo, ſed imperative. *Iraſcimini*, ſcilicet contra peccata veſtra: quoniam duplex eſt vindicta, quam homo appetit. Una de ſeipſo peccante; & ſic pœnitentia eſt quædam vindicta quam homo facit, & capit de ſeipſo; & hæc eſt bona ira, & de hac dicitur imperative: *Iraſcimini*, ſcilicet contra peccata veſtra, *& nolite peccare*, ſcilicet de cetero, nec talia committere, contra quæ iterum oporteat iraſci. Modo credunt aliqui, quod homo ſecure poſſit ſibi ipſi iraſci propter peccata ſua, ſed non proximo ſuo propter ſua; ſed non eſt ita: (*b*) ſicut enim contra ſeipſum quis iraſcitur propter peccata propria, ita proximo ſuo propter ſua. Ergo *iraſcimini* contra vitia aliena, & hoc cum zelo. Num. XXV. 11. „Phinees avertit iram meam a „filiis Iſrael, quia zelo meo commotus eſt „contra eos." Sic Elias III. Reg. XIX. 14. „Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exer„cituum, quia dereliquerunt pactum Do„mini filii Iſrael." *Et nolite peccare*, præveniendo rationem, ſed potius ſequendo. Iac. I. 19. „Sit autem omnis homo velox „ad audiendum, tardus autem ad loquen„dum, & tardus ad iram: ira enim viri „iuſtitiam Dei non operatur."

Sequitur: *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*: ubi exponit quod dixerat; & ſecundum tres prædictas expoſitiones poteſt tripliciter exponi. Quia ſi de mala ira, tunc ſic. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*; ideſt, non perſiſtatis in ira concepta, ſed ante ſolis occaſum deponatis: quia licet permittatur motus propter fragilitatem, non permittitur mora. Si de bona, & hoc contra peccata propria, tunc ſic. *Sol*, ideſt Chriſtus: Malach. IV. 2. „Orie„tur vobis timentibus nomen meum ſol „iuſtitiæ; & ſanitas in pennis eius:" *non occidat ſuper iracundiam veſtram*, ideſt ſuper peccata veſtra, pro quibus iterum oporteat vos iraſci, & voſmetipſos punire. Si contra peccata aliena, ſic accipitur *ſol*, ſcilicet rationis. Eccle. XII. „Memento Crea„toris tui in diebus iuventutis tuæ, an„tequam veniat tempus afflictionis, & „appropinquent anni de quibus dicas, Non „mihi placent; antequam tenebreſcat ſol, „& lumen, & luna, & ſtellæ, & rever„tantur nubes poſt pluviam." *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*; ideſt, non obtenebretur dictamen rationis. Iob v. 2. „Virum ſtultum interficit iracundia."

Sequitur: *Nolite locum dare diabolo*: ubi aſſignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum, vel per conſenſum. Ioan. XIII. 2. „Cum „diabolus iam miſiſſet in cor, ut traderet eum

(a) *Al. omittitur* ſitis ſupple. (b) *Al.* ſicut contra ſeipſum quis poteſt iraſci.

„ eum Iudas Simonis Iſcariotæ." Et ſequitur ibidem, quod poſt bucellam introivit in eum ſatanas. Nunc autem huiuſmodi paſſiones multum inclinant ad conſenſum, & maxime quando pervertunt iudicium rationis; & hoc ſpecialiter facit ira, quæ conſiſtit in accenſione ſanguinis, quæ quidem ratione velocitatis ſui motus præcedit iudicium rationis. Et quia ſic nobis perturbatis, diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit: *Nolite locum dare diabolo*; quaſi dicat: Non perſeveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus eſt. Pſalm. XVII. 48. „ Liberator meus de inimicis meis iracundis." Intrat autem hominem cum furore, & ira. Apocal. XII. 12. „ Deſcendit diabolus ad vos, habens iram magnam." Hoc autem non poteſt facere, ſaltem in anima, quamdiu homo iuſtus eſt. Hæc autem iuſtitia per iram amittitur, quia „ ira viri iuſtitiam Dei non operatur," ut dicitur Iac. I. 20. Si ergo non vultis locum dare diabolo, ſaltem in anima, *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*. Eccle. XI. 10. „ Aufer iram a corde tuo."

LECTIO IX.

QUi furabatur, iam non furetur; magis autem laboret, operando manibus ſuis quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſſitatem patienti. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat; ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

EXcluſa ſupra vetuſtate hominis quantum ad vim rationalem, & iraſcibilem, hic prohibet eam quantum ad concupiſcibilem provenientem (a) ex rerum inordinata concupiſcentia: circa quod duo facit. Primo prohibet concupiſcibilis vetuſtatem; ſecundo hortatur ad eius novitatem, ibi, *Magis autem laboret &c.* Ad vetuſtatem autem concupiſcibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto, & inordinato appetitu rei temporalis: ideo dicit: *Qui furabatur, iam non furetur*; quaſi dicat: Qui habebat concupiſcibilem corruptam, & vetuſtam ex corrupto appetitu rerum temporalium, *iam non furetur*, ſcilicet ſi vult concupiſcibilem renovare: quia, ut dicitur Eccli. V. ſuper furem confuſio. Propter hoc dicitur Exod. XX. 15. „ Non furtum facies." Et quia aliquis poſſet ſe excuſare præ paupertate, ideo dicit: *Magis autem laboret &c.* ſicut ipſe fecit Apoſtolus, ut dicitur Act. XX. 33. „ Argentum, & aurum nullius concupivi, aut veſtem. Vos ipſi ſcitis quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtraverunt manus iſtæ." Item II. Theſſal. III. 7. „ Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat vos imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, ſed in labore, & fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem veſtrum gravaremus.

Ubi (b) notandum eſt, quod opus manuale ad tria inducitur. Primo ad neceſſitatem victus acquirendam. Geneſ. III. 19. „ In ſudore vultus tui veſceris pane tuo." Et ideo qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare. II. Theſſal. III. 10. „ Si quis non vult operari, non manducet;" quaſi dicat: Sicut qui non comedit in neceſſitate, peccat; ita & ſi non laborat: & ſic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium: quia „ multa mala docuit otioſitas." Eccli. XXXIII. 29. Et ideo qui habent vitam otioſam, tenentur manibus laborare. II. Theſſal. III. „ Audivimus quoſdam inter vos ambulare inquiete, nihil operantes, ſed curioſe agentes. His autem qui huiuſmodi ſunt, denuntiamus, & obſecramus in Domino Ieſu Chriſto, ut cum ſilentio operantes ſuum panem manducent." Quandoque (c) autem inducitur ad carnis macerationem, & domationem: unde ponitur inter alia opera continentiæ. II. Corinth. XI. 27. „ In laboribus, in vigiliis, in ieiuniis multis." Triplex ergo eſt ratio iniungendi laborem corporalem; ſed prima omnibus neceſſaria eſt, & hoc de neceſſitate præcepti: quia aliis modis poteſt excludi otium, ſimiliter & laſcivia carnis poteſt alio modo domari, & refrenari, & ſufficit quomodocumque fiat.

Sequi-

(a) *Al.* ex eorum. (b) *Al.* Unde. (c) *Al.* enim.

Sequitur: *Quod bonum eſt*: quod dupliciter poteſt intelligi. Vel in vi accuſativi; & ſic conſtruitur. *Magis autem laboret operando manibus*, & quidem non illicita, ſed *quod bonum eſt*. Galat. ult. 9. „ Bonum autem facientes non deficiamus. “ Eſa. I. 16. „ Quieſcite agere perverſe, diſcite bene facere. “ Vel poteſt intelligi in vi nominativi. *Laboret operando manibus ſuis, quod bonum eſt*; quaſi hæc ſit ratio quare laborandum eſt; quaſi dicat: Non ſolum eſt neceſſarium laborare, immo etiam bonum eſt laborare, ut laborans poſſit vivere, & *ut habeat unde tribuat neceſſitatem patienti*. Eccli. XXIX. 2. „ Fenerare proximo tuo in tempore neceſſitatis illius, & iterum redde proximo in tempore ſuo. “

Deinde cum dicit, *Omnis ſermo malus &c.* ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium; & facit duo: quia primo prohibet vetuſtatem, & inducit novitatem; ſecundo inducit exemplum, in principio V. cap. ibi, *Eſtote ergo imitatores Dei*. Ad proximum autem poteſt quis male ſe habere dupliciter. Uno modo lædendo eum verbis malis; alio modo malis exemplis. Primo prohibet primum; ſecundo ſecundum, ibi, *Et nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei*. Prima iterum in duas. Primo prohibet vetuſtatem; ſecundo inducit ad novitatem, ibi, *Sed ſi quis bonus ad ædificationem fidei*. Dicit ergo: *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat*. Sermo oris prætendit, & annuntiat quæ ſunt in anima: (*a*) quia voces ſunt earum quæ ſunt in anima paſſionum notæ. Ille eſt bonus ſermo qui indicat bonam diſpoſitionem interiorem, malus vero qui malam. Tripliciter autem homo ordinatur interius; ſcilicet ad ſe, ut ſcilicet omnia ſint rationi ſubiecta; ad Deum, ut ratio ſit ei ſubdita; ad proximum, quando diligit eum ut ſeipſum. Eſt ergo quandoque ſermo malus, quando indicat hominem inordinatum in ſe; & hic eſt ſermo falſus eius qui aliud loquitur, & aliud intendit; & ſimiliter ſermo inutilis & vanus. Item eſt ſermo malus, qui indicat hominem inordinatum contra Deum, ſicut periuria blaſphemiæ, & huiuſmodi. (*b*) Item etiam eſt ſermo malus, quando eſt contra proximum ſuum; ſicut iniuriæ, doli, & fallaciæ: & ideo dicit: *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat*. *Omnis non* vero æquipollet huic ſigno, Nullus. Sap. I. 11. „ Cuſtodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodeſt, & a detractione parcite linguæ: quia ſermo obſcurus in vacuum non ibit: “ quia certe Deum non præterit omnis cogitatus, & non abſcondit ſe ab eo ullus ſermo, ut dicitur Eccli. XLII. (*c*) „ Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore veſtro: “ Coloſſ. III. 8.

Sequitur: *Sed ſi quis bonus eſt &c.* ubi inducit ad novitatem, quia ſermo bonus bene dicendus eſt pro loco, & tempore. Proverb. XV. 23. „ Sermo opportunus eſt optimus. “ „ Si quis ergo loquitur quaſi ſermones Dei: “ I. Petr. IV. 11. Et ad quid? Subdit: *Ad ædificationem fidei*; idest, ut corroboretur fides in cordibus infirmorum. I. Corinth. XIV. 21. „ Omnia ad ædificationem fiant. “ Et hoc, *ut det gratiam audientibus*, ſcilicet ſi talis bonus ſermo ſit probatus, vel talis ſermo eſt conferens: quia frequenter homo ex bono ſermone, & per virtutem boni ſermonis auditi, compunctus diſponitur ad gratiam. Act. X. 44. „ Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes qui audiebant verbum. “ Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur Luc. IV. 22. „ Mirabantur ex verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius. “ Eccli. X. 12. „ Verba oris ſapientis, gratia. “

(a) *Al.* quia voces ſunt notæ paſſionum animæ. (b) *Al.* Item quando eſt &c. *intermediis omiſſis*. (c) *Al.* Nunc ergo deponite vos omnem iram, indignationem &c.

„ clamor. “ Ideo dicit, *Et clamor*. Similiter & blaſphemia eſt vel contra Deum, vel contra ſanctos. Lev. xxiv. 16. „ Quicumque blaſphemaverit nomen Domini, „ morte moriatur. “ Ideo dicit, *Et blaſphemia*: & addit: *Tollatur a vobis cum omni malitia*, ſcilicet operis. I. Petr. ii. 1. „ Deponentes omnem malitiam, & omnem „ dolum, & ſimulationem. “

Deinde cum dicit, *Eſtote autem invicem benigni &c.* ponit pertinentia ad novitatem contrariam paſſionibus præmiſſis. Contra amaritudinem, benignitatem: unde dicit: *Eſtote autem invicem benigni*: quia benignus eſt ſpiritus ſapientiæ. Contra iram, miſericordiam: unde dicit, *Miſericordes*: Luc. vi. 36. „ Eſtote ergo miſericordes, ſicut & „ Pater veſter miſericors eſt. “ Contra indignationem, condonationem: unde dicit: *Donantes invicem, ſicut & Deus in Chriſto donavit vobis*. Coloſſ. iii. 13. „ Donantes „ vobiſmetipſis, ſi quis adverſus aliquem „ habet querelam: ſicut & Dominus do- „ navit vobis, ita & vos. “ Rom. 8. 32. „ Qui etiam proprio Filio ſuo non pepercit: “ & paulo poſt ſequitur eod. verſ. „ Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit? “

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

EStote ergo imitatores Dei, ſicut filii cariſſimi, & ambulate in dilectione; ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis.

POſita exhortatione ad benignitatem, & miſericordiam, quæ ſunt effectus caritatis, hic oſtendit eis exemplum: circa quod duo facit. Primo inducit eos ad imitationem exemplaris, ſcilicet Dei; ſecundo oſtendit in quo debent ipſum imitari, ibi, *Et ambulate in dilectione*. Dicit ergo: Dixi, quod debetis donare invicem, ſicut & Deus in Chriſto donavit vobis: ergo eſtote imitatores Dei, quia hoc neceſſarium eſt, licet difficile ſit. Eccle. ii. 12. „ Quid eſt, inquam, homo, ut poſſit „ ſequi Regem factorem ſuum? “ Numquam tamen perficietur natura humana niſi in coniunctione ad Deum: unde Iob xxv. 11. „ Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus. “ Ergo imitandus eſt. (a) taliter quomodo habemus poſſibilitatem: quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo ſubdit, *Sicut filii* patrem, ſcilicet per creationem. Deut. xxxii. 6. „ Nonne ipſe eſt pater „ tuus, qui poſſedit, & fecit, & creavit „ te? “ Et addit, *Cariſſimi*, quos ſcilicet elegit ad participationem ſui ipſius.

Sequitur: *Et ambulate in dilectione*. Ubi primo ponit imitandi modum, quia in caritate; ſecundo oſtendit immenſæ caritatis ſignum, ibi, *Et tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo*. Quod ergo ſimus filii cariſſimi, hoc facit caritas Dei. Roman. viii. 15. „ Non enim accepiſtis „ ſpiritum ſervitutis iterum in timore, ſed „ accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum; „ in quo clamamus, Abba, pater. Ipſe „ enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiri- „ tui noſtro quod ſumus filii Dei. “ Debemus ergo ipſum in dilectione imitari. Et dicit, *Ambulate*; ideſt, ſemper proficite. Geneſ. xvii. 1. „ Ambula coram me, & „ eſto perfectus. “ Et hoc *in dilectione*: quia dilectio eſt tale bonum, in quo debet homo proficere, & tale debitum, quod debet homo ſemper ſolvere. Roman. xiii. 8. „ Nemini quidquam debeatis, niſi ut „ invicem diligatis. “ Vel *in dilectione*, quæ eſt via ſequendi Deum magis de propinquo. I. Corinth. xiii. 1. „ Adhuc ex- „ cellentiorem viam vobis demonſtro. Si „ linguis hominum loquar, & Angelorum, „ caritatem autem non habeam, factus ſum „ velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. “ Coloſſ. iii. 14. „ Super omnia hæc caritatem habentes, quod eſt vinculum per- „ fectionis. “ Et hoc exemplo Chriſti: unde ſubdit: *Sicut & Chriſtus dilexit nos*, Ioan. xiii. 1. „ Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in „ mun-

(a) *Al. omittitur* taliter.

„ mundo, in finem dilexit eos. “ Et quia ſecundum Gregorium (hom. xxx. ſuper Evang.) „ probatio dilectionis, exhibitio „ eſt operis : “ Ideo ſubdit : *Et tradidit ſemetipſum pro nobis*. Apoc. I. 5. „ Dilexit „ nos, & lavit nos a peccatis noſtris. “ Galat. II. 20. „ In fide vivo Filii Dei, qui „ dilexit me, & tradidit in mortem ſe„ ipſum pro me. “ Eſa. LIII. 12. „ Tra„ didit in mortem animam ſuam, & cum „ ſceleratis reputatus eſt. “ Hæc autem mors fuit nobis utilis, & neceſſaria: ideo ſubdit : *Oblationem, & hoſtiam Deo*. Loquitur autem hic Apoſtolus more veteris legis, in qua, ut dicitur Levit. IV. quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo hoſtia, & oblatio, quæ dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid conſequi volebat, oportebat offerri hoſtiam pacificam, ut dicitur Levit. III. quæ quidem erat in oblationem ſuaviſſimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Hæc autem facta ſunt per Chriſtum: quia ut a peccatis mundaremur, & gloriam conſequeremur, *tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem* per ea quæ in vita geſſit: Eſa. LIII. 7. „ Oblatus eſt, quia ipſe vo„ luit, & non aperuit os ſuum : “ *& hoſtiam Deo* pro peccato; *in odorem ſuavitatis*. Alludit autem huic quod dicitur Levit. III. Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus ſecundum ſe, ſed ſecundum ſuam ſignificationem, inquantum ſignificabat oblationem odoriferam corporis Chriſti Filii Dei. Gen. XXVII. 27. „ Ecce odor filii mei „ ſicut odor agri pleni. “ Cant. I. 3. „ Tra„ he me poſt te: curremus in odorem un„ guentorum tuorum. “ Sic autem debemus nos ſacrificare Deo ſpiritualiter. Pſal. L. 19. „ Sacrificium Deo ſpiritus contribu„ latus. “

LECTIO II.

FOrnicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos; aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quæ ad rem non pertinet; ſed magis gratiarum actio.

SUpra poſita monitione Apoſtolus docuit ut, depoſita vetuſtate, Epheſii novitatem aſſumerent, prohibendo vitia ſpiritualia; hic prohibet eiſdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas : primo prohibet vetuſtatem vitiorum carnalium; ſecundo inducit ad novitatem, ibi, *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis*. Prima iterum dividitur in tres. Primo excludit vetuſtatem vitiorum; ſecundo proponit pœnam eorum, ibi, *Hoc autem ſcitote &c.* tertio excludit fallaciam, ibi, *Nemo vos ſeducat inanibus verbis*. Prima iterum in duas. Primo excludit quædam vitia principalia; ſecundo excludit quædam adiuncta, ibi, *Aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas*. Excludit autem tria vitia, ſcilicet luxuriam naturalem, quæ eſt cum non ſua: unde dicit, *Fornicatio*. Oſeæ IV. 12. „ Spiritus enim fornicationum decepit „ eos. “ I. Corinth. VI. 18. „ Fugite for„ nicationem. “ Sic faciebat Iob XXXI. I. „ Pepigi fœdus cum oculis meis, ut nec „ cogitarem de virgine. “ Dicitur autem fornicatio a fornice, ideſt arcu triumphali, iuxta quem erant lupanaria. Proverb. XX. 26. (a) „ Incurvat ſuper eos fornicem. “ *Et omnis immunditia*, ideſt omnis pollutio contra naturam, ſcilicet quæ non ordinatur ad generationem. Galat. V. 19. „ Manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt „ fornicatio, immunditia, luxuria, impu„ dicitia, &c. “ Tertio excludit avaritiam, dicendo, *Aut avaritia*.

Sed quare hoc? Numquid eſt idem cum peccatis carnalibus? Reſpondeo: Dicendum eſt, quod non, nec totaliter eſt diviſa, ſed medium inter ſpiritualia & carnalia peccata : quod patet ſic. In peccato ſunt duo, ſcilicet obiectum peccati, & delectatio in obiecto. Quædam ergo ſunt peccata, quorum obiectum, & delectatio eſt ſpiritualis, ſicut ira. Nam vindicta, quæ eſt obiectum iræ, & delectatio eius, eſt quid ſpirituale, & ſimiliter inanis gloria. Quædam vero ſunt omnino carnalia & obiectum, & delectatio; ſicut gula, & luxuria. Sed avaritia tenet medium: quia eius obiectum eſt carnale, ſcilicet pecunia; ſed delectatio eſt ſpiritualis, quia animo quieſcit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione obiecti, cum ſpiritualibus vero ratione delectationis. Hebr. ult. 5. „ Sint mo-

(a) *In editis mendoſe:* „ Intravit ſuper eos fornicatio. “

„ mores ſine avaritia. “ Vel dicendum eſt, quod avaritia opponitur iuſtitiæ: unde ponitur pro ſpecie luxuriæ, quæ eſt adulterium, quod eſt iniuſtus uſus mulieris alterius, ſicut avaritia iniuſtus uſus pecuniæ.

Sed ſupra dixit: *Qui furabatur, iam non furetur*: hic autem dicit: quod *nec nominetur in vobis*: quia in pugna ſpirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda: quia fruſtra pugnat quis contra intrinſeca, niſi primo vincat extrinſeca, ſcilicet carnalia, contra quæ ſemper remanet bellum. Et ideo dicit: *Nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos*, ſcilicet abſtinere a factis, a cogitationibus, & a dictis. Eſa. xiv. 22. „ Perdam Babylonis nomen, & re- „ liquias, & progeniem, & germen. “ Eccli. xli. 15. „ Curam habe de bono no- „ mine. “ Quia hoc decet ſanctos. II. Corinth. vi. 4. „ In omnibus exhibeamus „ noſmetipſos ſicut Dei miniſtros. “

Sequitur: *Aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas*: ubi ponit quædam vitia adiuncta: circa quod duo facit. Primo adiuncta vitia excludit; ſecundo ad contraria eorum inducit, ibi, *Sed magis gratiarum actio*. Tria ergo vitia excludit, ſcilicet turpitudinem, quæ eſt in tactibus turpibus, & amplexibus, & oſculis libidinoſis. Proverb. vi. 32. „ Qui autem adulter eſt, propter cordis „ inopiam perdet animam ſuam; & turpi- „ tudinem, & ignominiam congregat ſibi. “ Item *ſtultiloquium*, ideſt verba provocantia ad malum. Eccli. ix. 11. „ Colloquium il- „ lius quaſi ignis exardeſcit, “ ſcilicet malæ mulieris. “ Et ſcurrilitatem, ideſt verbum ioculatorium, per quod aliqui volunt inde placere aliis. Matth. xii. 36. „ De „ omni verbo otioſo, quod locuti fuerint „ homines, reddent rationem de eo in die „ iudicii. “ Et hæc omnia ſunt mortalia, inquantum ad mortalia peccata ordinantur: quia aliquid etiamſi bonum ſit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, eſt mortale.

Deinde inducit ad contraria, ſcilicet gratiarum actiones: unde dicit: *Sed magis gratiarum actio*. Eſa. li. 3. „ Gaudium, & læ- „ titia invenietur in ea, gratiarum actio, „ & vox laudis. “

LECTIO III.

HOc enim ſcitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod eſt idolorum ſervitus, non habet hereditatem in regno Chriſti, & Dei. Nemo vos ſeducat inanibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum.

SUpra prohibuit Apoſtolus peccata carnalia; hic comminatur pœnam damnationis, quæ peccatoribus infligitur: circa quod duo facit: primo enim de hoc eos certificat; ſecundo ſingillatim peccata recitat, ibi, *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus ... non habet hereditatem in regno Chriſti, & Dei*. Dicit ergo: *Hoc ſcitote intelligentes*; ideſt, actualiter, non ſolum habitualiter, pro certo habete. I. Ioan. v. 13. „ Hæc ſcripſi vobis, ut ſciatis quoniam „ vitam habetis æternam qui creditis in „ nomine Filii Dei. “ Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod eſt idolorum ſervitus, non habet hereditatem in regno Chriſti, & Dei*. Nota, quod vocat hic avaritiam idolatriam, quoniam idolatria eſt quando honor ſoli Deo debitus, impenditur creaturæ. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, ſcilicet ut in eo finem noſtrum conſtituamus, & ut in eo fiduciam noſtram finaliter ponamus. Ergo qui hoc in creaturis ponit, reus eſt idolatriæ. Hoc autem facit avarus, qui finem ſuum in re creata ponit, & etiam totam ſuam fiduciam. Oſeæ viii. 4. „ Argentum ſuum, & au- „ rum ſuum fecerunt ſibi idola, ut inter- „ irent. “ Et hoc, quia, ut dicitur Proverb. xi. 28. „ qui confidit in divitiis ſuis, „ corruet. “

Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem ſuum in creatura, cui amore inhæret; quare etiam in illis non dicitur peccator idolatra? Reſpondeo. Idolatrare eſt aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus, quaſi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis, ponit in eis finem, ut in re exteriori, ſicut idolatra.

Sed numquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturæ, realiter ſunt idolatræ, & per ſe? Dico quod non: quia in moralibus, actus, ſeu opera iudicantur ex fine. Ille ergo per ſe eſt idolatra qui intendit

dit per ſe cultum exhibere creaturæ. Hoc autem non intendit avarus per ſe; ſed per accidens hoc facit, inquantum ſuperflue, & inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit hereditatem: quippe qui filii, & heredes, ut dicitur Rom. VIII. Nunc autem tales non ſunt filii, qui ſic carnales ſunt: ergo hereditatem non habent: quia, ut dicitur I. Corinth. XV. 50. „ caro, & „ ſanguis regnum Dei non poſſidebunt, “ ideſt Deum, qui dicit Ezech. XLIV. 28. „ Ego hereditas eorum. “

Sed poſſet quæri. Si hereditas iſta eſt ipſe Deus, cum ſit indiviſibilis, & impartibilis, quare dicit, *In regno Chriſti, & Dei*, diviſive, ac ſi hereditas iſta ſit diviſibilis? Reſpondeo. Hereditas noſtra conſiſtit in fruitione Dei. Nunc autem Deus aliter ſe fruitur, & nos eo: quia Deus ſeipſo perfecte fruitur, quia ſeipſum perfecte cognoſcit, & totaliter diligit quantum cognoſcibilis, & diligibilis eſt; non autem ſic nos: quia licet ipſum perfecte cognoſcamus in patria, & per conſequens diligamus: quia qui aliquid ſimplex attingit, ipſum totum cognoſcit, etſi non totaliter: ſicut lux ſolis, ſi eſſet punctualis, humanus oculus ipſam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilæ ipſam totaliter comprehenderet: ſic etſi Deum perfecte cognoſcimus in patria, & perfecte diligimus, ſed ipſum totaliter non comprehendimus: ideo videtur ibi eſſe quædam imperfectio, & particularitas: & ideo dicit, *Chriſti, & Dei*, coniunctim, quaſi partem cum parte ponendo; ideſt, quia per Chriſtum, & non per alium habetur hereditas.

Deinde cum dicit, *Nemo vos ſeducat*, hic excludit fallaciam ſeductorum; & circa hoc duo facit: primo enim ponit admonitionem; ſecundo ſubiungit ipſius rationem, ibi, *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*. Prima iterum in duas: quia primo monet eos ut non ſeducantur verbis, eis credendo; ſecundo ut non communicent eis, mala faciendo, ibi, (a) *Nolite ergo fieri participes eorum*. Prima adhuc in duas: quia primo removet ſeductiones; ſecundo oſtendit ſeductionis ſignum, ibi, *Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ*. Notandum eſt ergo, quod in vitiis carnalibus ſolum docuit cavere ſeductionem: quia a principio, ut homines poſſent libere frui concupiſcentiis, cogitaverunt invenire rationes, quod fornicationes, & huiuſmodi venerea non eſſent peccata. Et ideo dicit, *Inanibus verbis*, quia ſine ratione ſunt talia verba quæ dicunt, quod huiuſmodi non ſint peccata, nec excludant a regno Dei, & Chriſti. Coloſſ. II. 8. „ Videte ne quis vos ſeducat per prophe- „ tiam, & inanem fallaciam. “ Et quod tales ſint ſeductores, & talia verba ſeducentia, oſtendit, quia niſi peccata carnalia eſſent peccata, non punirentur a Deo: quia cum Deus ſit iuſtus, non infligit pœnam ſine culpa; nunc autem talia puniuntur a Deo: ergo peccata ſunt. Minorem probat cum dicit: *Propter hæc enim venit ira Dei*, ſcilicet propter peccata carnalia, *in filios diffidentiæ*, ut patuit in diluvio, Gen. VI. Item in Sodomitis, Gen. 19. Item tribus Beniamin fere tota conſumpta fuit propter hæc, Iudic. XX. Dicit autem *filios diffidentiæ*, quia ſic peccantes diffidunt de vita æterna: quia (b) ſi ſic faciens ſperaret vitam æternam, magis eſſet præſumptio quam ſpes, quæ eſt certa expectatio futuræ beatitudinis ex meritis. Unde ſupra IV. 19. *Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam*. Sapient. II. 8. „ Nullum pra- „ tum ſit quod non pertranſeat luxuria no- „ ſtra: nemo noſtrum exors ſit luxuriæ no- „ ſtræ: “ & ſequitur in fine capitis: „ Quia tales non ſperaverunt mercedem iu- „ ſtitiæ, nec iudicaverunt honorem anima- „ rum ſanctarum. “ Dicit ergo, quod *in filios diffidentiæ*, ideſt qui non confidunt de gaudiis æternis, *venit ira Dei*, ſcilicet propter peccata. Vel *diffidentiæ*, ideſt de quibus non eſt confidendum, quantum eſt ex parte meritorum. Et ideo concludit: *Nolite ergo effici participes eorum*, communicando ſcilicet eis in talibus operibus. II. Corinth. VI. 14. „ Quæ enim participatio iuſtitiæ „ cum iniquitate, aut quæ ſocietas lucis „ ad tenebras, aut quæ communicatio „ Chriſti ad Belial, aut quæ pars fidelis „ cum infideli? “

(a) Al. *Nolite communicare &c.* (b) Al. qui ſic.

LECTIO IV.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate, probantes quid ſit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite.

Supra prohibuit Apoſtolus peccata carnalia, comminando pœnam, & removendo fallaciam; hic aſſignat rationem ſumptam ex eorum conditione: & duo facit: proponit enim primo eorum conditionem; ſecundo ex eis duas concluſiones inducit, ibi, *Ut filii lucis ambulate*. Ponit autem duas conditiones: primo præteritam; ſecundo conditionem præſentem, ibi, *Nunc autem lux in Domino*. Dicit ergo: *Eratis aliquando tenebræ*, ideſt excæcati ignorantia, & errore. Supra IV. 18. *Tenebris obſcuratum habentes intellectum*. Pſal. lxxxi. 5. „Neſcierunt, neque intellexerunt; in tenebris „ambulant." Item tenebroſi per peccatum. Proverb. IV. 9. „Via impiorum te„nebroſa: neſciunt ubi corruant." Sed notandum eſt, quod indeterminate non dicit, Tenebroſi, ſed *tenebræ*: quia ſicut quilibet videtur eſſe id quod principaliter eſt in eo, ſicut tota civitas videtur eſſe Rex, & quod Rex facit, civitas dicitur facere; ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum, & tenebræ.

Sequitur: *Nunc autem lux in Domino*. Ubi ponit conditionem præſentem; quaſi dicat: Nunc autem habetis lucem fidei. Philip. II. 15. „Inter quos lucetis, ſicut „luminaria in mundo." Matth. V. 14. „Vos eſtis lux mundi."

Sed contra. Dicitur de Ioanne Baptiſta (Ioan. I. 8.) „Non erat ille lux:" quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Reſpondeo: Non dicuntur lux per eſſentiam, ſed per participationem.

Deinde cum dicit, *Ut filii lucis ambulate*, concludit duas concluſiones. Dixerat enim, quod tenebræ fuerunt, & quod nunc ſunt lux: & ideo primo concludit ut ſe conforment ei quod nunc ſunt; ſecundo ut vitent ea quæ prius fuerunt, ibi, *Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum*. Prima in duas. Primo ponit admonitionem; ſecundo eam exponit, ibi, *Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate*. Dicit ergo: Quia nunc lux eſtis, faciatis opera lucis: ergo *ut filii lucis ambulate*. Ioan. XII. 35. „Ambulate dum lu„cem habetis, ut non vos tenebræ com„prehendant." Hoc autem exponit, cum dicit: *Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate*. Ambulat autem quis ut filius lucis, dupliciter: primo quantum ad ſubſtantiam, vel genus operis; ſecundo quantum ad modum, vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera quæ oportet facere; ſecundo qua debent fieri intentione, ibi, *Probantes quid ſit beneplacitum Deo*. Dicit ergo: Dixi ut ambuletis ut filii lucis: fructus autem lucis ſunt opera fructifera, & clara. Eccli. XXIV. 23. „Flores mei fructus honoris, & honeſta„tis." Et hoc *in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate*. Ubi advertendum eſt, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet quod agens ordinetur in ſe, ad proximum, & ad Deum. In ſe, ut ſit bonus in ſeipſo; & propter hoc dicit, *In omni bonitate*. Pſalm. CXVIII. 66. „Bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam „doce me." Item ad proximum per iuſtitiam: ideo dicit, *In iuſtitia*. Pſal. CXVIII. 121. „Feci iudicium, & iuſtitiam." Ad Deum per cognitionem, & confeſſionem veritatis; & ideo dicit, *Et veritate*. Zach. VIII. 19. „Veritatem (a) enim, & pa„cem diligite:" Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, iuſtitia ad opus, veritas ad os. Supra IV. 25. & Zach. VIII. 16. „Loquimini veritatem unuſquiſque cum pro„ximo ſuo."

Deinde cum dicit, *Probantes quid ſit beneplacitum Deo*, oſtendit qua intentione debeant operari: quia non ex abrupto, ſed *probantes*, ideſt ratione diſcernentes. „Opus „ſuum probet unuſquiſque," ut dicitur Galat. VI. 14. Et hoc *quid ſit beneplacitum Deo*; ideſt, ut intendatis facere quod placet Deo. Roman. XII. 2. „Probetis quæ „ſit

(a) *Al.* tantum.

„ ſit voluntas Dei bona , & beneplacens , „ & perfecta. “

Deinde cum dicit , *Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum*, hortatur eos ne redeant ad ſtatum quem reliquerunt : quia , ut dicitur Galat. II. 18. „ Si enim „ quæ deſtruxi , hæc iterum reædifico , „ prævaricatorem me conſtituo. “ II.Petr. II. 22. „ Canis reverſus ad ſuum vomi- „ tum , & ſus lota in volutabro luti . “ Dividitur autem iſta pars in duas . Primo ponit monitionem ; ſecundo aſſignat rationem , ibi , *Quæ autem in occulto fiunt ab ipſis , turpe eſt & dicere* . Prima iterum in duas . Primo monet eos ne malefaciant ; ſecundo ut mala reprehendant , ibi , *Magis autem redarguite*. Dicit ergo : *Probantes quid ſit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum* , ideſt operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas : quæ quidem ſunt infructuoſa , quia non habent niſi momentaneam delectationem citiſſime tranſeuntem . Rom. VI. 21. „ Quem ego fructum habuiſtis tunc in „ illis , in quibus nunc erubeſcitis? “ Iudæ I. 12. „ Arbores autumnales, infructuoſæ, „ bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri ma- „ ris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera „ errantia; quibus procella tenebrarum ſer- „ vata eſt in æternum . “ (*a*) Item tenebroſa loca quærunt propter turpitudinem , quia communicant in eis cum brutis . Iob XXIV. 15. „ Oculus adulteri obſervat cali- „ ginem, dicens : Non me videbit oculus : „ & operiet vultum ſuum. Perfodit in te- „ nebris domos , ſicut in die condixerunt „ ſibi , & ignoraverunt lucem . “ Illis ergo nolite communicare , imitando coadiuvando, conſentiendo. Eccli. XIII. 2. „ Quæ „ communicatio homini ſancto ad canem? “ Sed certe hoc non ſufficit , niſi etiam eos reprehendatis : quia , ut dicit Auguſtinus , aliquando Deus punit communicantes inſontes , quia aliqui boni non reprehendunt malos. Eccli. XVII. 12. „ Mandavit autem „ unicuique de proximo ſuo . “ Et ideo dicit : *Magis autem redarguite*. II. Timoth. IV. 2. „ Argue, obſecra, increpa in omni pa- „ tientia , & doctrina . “

Sed numquid ſemper peccamus , ſi non reprehendimus ? Reſpondet Auguſtinus : „ Quod enim non reprehendis ex timore „ caritatis , ne ſcilicet peior efficiatur, & „ ſcandalizatus affligat bonos, non peccas. „ Si autem ex timore cupiditatis , ne ſci- „ licet indignetur, & perdas beneficia tua , „ ſic peccas. “

LECTIO V.

QUæ autem in occulto fiunt ab ipſis , turpe eſt & dicere. Omnia autem quæ arguuntur a lumine, manifeſtantur. Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt . Propter quod dicit : Surge qui dormis , & exurge a mortuis ; & illuminabit te Chriſtus.

SUpra poſuit Apoſtolus monitiones ; hic aſſignat rationes earum . Duas autem monitiones poſuit . Prima ut non communicarent operibus tenebrarum ; ſecunda ut redarguerent peccatores . Secundum hoc ergo duo facit . Primo ponit rationem primæ monitionis ; ſecundo rationem ſecundæ, ibi , *Omnia enim quæ arguuntur a lumine , manifeſtantur* . Dicit ergo : Bene dixi , *Nolite communicare* : immo debetis & tales (*b*) increpare , & redarguere . Quare ? *Quia quæ in occulto fiunt ab ipſis , turpe eſt & dicere*. Hoc autem eſt de vitiis carnalibus, in quibus eſt turpitudo magna : quia minimum eſt ibi de bonis rationis ; cum huiuſmodi actus communes ſint nobis , & brutis.

Sequitur : *Omnia quæ arguuntur a lumine , manifeſtantur* . Hic ponit Apoſtolus rationem ſecundæ monitionis , & facit duo : primo enim ponit rationem; ſecundo aſſignat confirmationem , ibi , *Propter quod dicit &c.* Quantum ergo ad primum vult probare quod eos (*c*) deceat delinquentes arguere; & hoc probat ſic. Quidquid oſtenditur malum eſſe, redarguitur : omnis enim redargutio manifeſtatio quædam eſt. Sed omnis manifeſtatio fit per lumen: vos autem eſtis lux . Ergo decet vos arguere, & eos manifeſtare . Ponit autem huius rationis maiorem ibi , *Omnia autem quæ arguuntur a lumine , manifeſtantur* ; minorem autem ponit ibi , *Omne enim quod manifeſtatur , lumen eſt* ; quaſi dicat: Ideo decet eos argue-

(*a*) *Al.* Item tenebroſa propter turpitudinem, *intermediis omiſſis*. (*b*) *Al.* increpare. (*c*) *Al.* doceat.

arguere, quia, ut dicitur I. Corinth. II. 15. „ ſpiritualis iudicat omnia, & ipſe a „ nemine iudicatur. Unde Gloſſa ſic exponit. *Omnia* ſcilicet peccata, *quæ arguuntur a lumine*, ideſt a bonis, & ſanctis hominibus, qui ſunt filii lucis, *manifeſtantur*, ſcilicet per confeſſionem. Proverb. XXVIII. 13. „ Qui autem confeſſus fuerit, & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur." *Omne autem*, ſcilicet malum, *quod manifeſtatur*, per confeſſionem, *lumen eſt*, ideſt in lumine vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens: *Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge a mortuis; & illuminabit te Chriſtus*. Gloſſa exponit. *Propter* hoc *quod* ſit lumen, *dicit*, ſcilicet Spiritus ſanctus: O tu *qui dormis ſurge, & exurge a mortuis; & illuminabit te Chriſtus*. Sed hæc non eſt conſuetudo Pauli; & ideo dicendum eſt, quod Apoſtolus introduxit figuram poſitam Eſa. lx. 1. „ Surge, illuminare, Hieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria „ Domini ſuper te orta eſt:" dicens: *Propter quod dicit*, ſcilicet Scriptura: *Surge* a negligentia boni operis, tu ſcilicet *qui dormis*: Proverb. VI. 9. „ Uſquequo piger dormies?" Pſalm. xl.9. „ Numquid qui dormit, non adiiciet ut reſurgat?" (a) *& exurge a mortuis*, ideſt ab operibus mortuis, ſeu mortificantibus. Hebr. IX. 14. „ Emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis." Eſai. XXVI. „ Vivent „ mortui tui, interfecti mei reſurgent." Exurge ergo, *& illuminabit te Chriſtus*. Pſalm. XXVI. 1. „ Dominus illuminatio „ mea, & ſalus mea: quem timebo?" Item XII. 5. „ Illumina oculos meos, ne „ umquam obdormiam in morte."

Sed numquid poſſumus per nos reſurgere a peccato, quia dicit: *Surge; & illuminabit te Chriſtus*? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ad iuſtificationem impii duo requiruntur, ſcilicet liberum arbitrium cooperans ad reſurgendum, & ipſa gratia. Et certe hoc ipſum habet liberum arbitrium a gratia præveniente, & poſtea meritorie operari a gratia ſubſequente. Unde dicitur Thren. ult. 21. „ Converte nos Deus, & „ convertemur."

LECTIO VI.

VIdete itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quaſi inſipientes, ſed ut ſapientes; redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. Propterea nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei.

SUpra prohibuit fallaciarum carnalium vetuſtatem; hic hortatur ad contrariam novitatem: & primo hortatur ad novitatem contrariam fallaciæ; ſecundo ad novitatem contrariam luxuriæ, ibi, *Et nolite inebriari vino*. Prima in tres. Primo inducit ad cautelam contrariam fallaciæ; ſecundo oſtendit (b) neceſſitatem cautelæ, ibi, *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*; tertio docet modum cautelæ, ibi, *Propterea nolite fieri imprudentes*. Dicit ergo: *Itaque*, ſcilicet ex præmiſſis, *videte quomodo caute ambuletis*. Cautio eſt quædam conditio prudentiæ, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum; & hanc cautelam debent omnes habere. Proverb. IV. 25. „ Oculi tui videant recta, & pal„ pebræ tuæ præcedant greſſus tuos." Hoc autem pertinet ad ſapientes; & ideo dicit: *Non quaſi inſipientes*, qui ſcilicet neſciunt vitare impedimenta: Pſalm. lxxv. 5. „ Turbati ſunt omnes inſipientes corde:" *ſed ut ſapientes*. Eccli. II. 14. „ Sapientis „ oculi in capite eius: ſtultus in tenebris „ ambulat." Quidam dicunt: Si non caſte, tamen caute. Sed ſic non accipit Apoſtolus; ſed dicit caute, ac ſi diceret: Cavete ab hominibus contrariis caſtitati.

Neceſſitatem autem huius cautelæ oſtendit cum dicit: *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*: quod poteſt exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem ſuam, dando enxenia, vel aliquid pro ea; ſicut dicitur aliquis redimere vexationem ſuam, dando enxenia, vel pecuniam, vel quando dimittit (c) de iure ſuo. Dicit ergo: Totum tempus hoc eſt tempus calumniæ; & ideo (d) ſitis *redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*. Ex quo peccavit Adam, (e) ex tunc ſemper paratæ ſunt inſidiæ impellentes ad peccatum. Non ſic autem in ſtatu innocentiæ, in quo non opor-

(a) *Al.* Item. (b) *Al.* novitatem. (c) *Al.* in iure. (d) *Al. omittitur* ſitis. (e) *Al.* ex quo tunc.

oportebat hominem ab aliquo licito abſtinere, quia in eius voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *quoniam dies mali ſunt*; ideſt, debemus malitiam dierum vitare, diem malum præcavere, ut dicit Eccle. VII. & etiam a quibuſdam licitis abſtinere. I. Corinth. X. 23. „ Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant. " In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem ſuam redimere, quia dimittit aliquid de iure ſuo perire. Vel aliter *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*. Contingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitæ vivit in peccato; & hoc eſt tempus perditum.

Sed quomodo redimet, cum homo non ſufficiat ad debita perſolvenda? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius inſtitit malis. I. Petr. IV. 3. „ Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium conſummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, deſideriis, comeſſationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus. " Sed prima expoſitio eſt melior.

Deinde cum dicit, *Propterea nolite fieri imprudentes*, docet modum cautelæ, dicens: *Propterea*, ſcilicet ut poſſitis tempus redimere, *nolite fieri imprudentes*. Nota, quod differentia eſt inter ſapientiam & prudentiam. Prudentia enim eſt quædam ſapientia, ſed non univerſalis ſapientia. Prover. X. 23. (a) „ Sapientia autem eſt viro prudentia. " Sapiens enim ſimpliciter dicitur qui habet de omnibus ordinare; ſapiens autem ſecundum quid dicitur qui habet ordinare de his de quibus eſt ſapiens. I. Corinth. III. 10. „ Ut ſapiens architectus fundamentum poſui: " quia ſapientis eſt ordinare, ut dicitur I. Metaph. Omnis autem ordinator reſpicit finem. Ille ergo ſimpliciter eſt ſapiens qui cognoſcit finem, vel qui agit propter finem univerſalem, ſcilicet Deum. Deut. IV. 6. „ Hæc eſt enim ſapientia veſtra, & intellectus coram populis. " Sapientia enim eſt divinarum rerum cognitio, ut dicit Auguſtinus IV. de Trinit. Prudentia vero eſt particularis rei providentia, quando ſcilicet quis ordinat facta ſua. Et ideo ſapientia eſt viro prudentia. Propter hoc ergo dicit: *Nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei*. Sicut enim ratio ſpeculativa ordinat de agendis, & iudicat; oportet autem concluſiones habere, & iudicare per principia; ſimiliter & in operabilibus. Iſtud autem primum principium, per quod debemus iudicare omnia, & regulare, eſt voluntas Dei; & ideo intellectus in moralibus, & divinis debet habere pro principio voluntatem Dei: quia ſi hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. Deut. XXXII. 29. „ Utinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſſima providerent. " Hoc autem docuit Dominus, Matth. VI. 29. „ Fiat voluntas tua. "

L E C T I O VII.

Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria; ſed impleamini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes, & pſallentes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deo & Patri. Subiecti invicem in timore Chriſti.

Supra induxit ad novitatem contra vetuſtatem fallaciæ; hic hoc idem facit contra vetuſtatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit: primo enim prohibet vetuſtatem; ſecundo inducit ſtatum ad novitatem, ibi, *Sed impleamini Spiritu ſancto*. Dicit ergo: Dixi, quod fornicatio, & omnis immunditia non nominetur in vobis. Sed ad hoc cavendum debetis a vino ſuperfluo abſtinere: quia cibus, & potus ſuperfluus, eſt cauſa luxuriæ; & præcipue vinum, quod calefacit, & movet. Prov. XX. 1. „ Luxurioſa res vinum, & tumultuoſa ebrietas. " Eſther 1. 10. „ Cum eſſet Rex hilarior, & poſt nimiam potationem incaluiſſet mero, præcepit ... ut introducerent Reginam Vaſthi coram Rege. " Oſeæ IV. 11. „ Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. " Unde Hieronymus: „ Quem

(a) *Al.* „ Sapientia eſt, ideſt prudentia. "

„ Quem Sodoma non vicit, vina vicerunt. „Loth. " *Nolite ergo inebriari vino, in quo eſt luxuria; ſed implemini Spiritu ſancto.* Inter omnia quæ multos ſpiritus generant, eſt vinum: unde generat animoſitatem, & facit homines per talenta loqui, ut dicitur III. Eſdræ III. Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spiritu ſancto, qui generat fervorem devotionis. Roman. XII. 11. „ Spiritu ferventes. " Item (a) etiam generat gaudium, & lætitiam ſpiritualem. Roman. XIV. 17. „ Iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. " Item facit audacter loqui. Act. II. 4. „ Repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis. " Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebant eos ebrios.

Sed numquid habemus Spiritum ſanctum in noſtra poteſtate? Reſpondeo, & dico, quod habere Spiritum ſanctum eſt dupliciter. Vel receptive, & ſic non eſt in noſtra poteſtate eum recipere; ſed ex dono Dei eum recipimus. Roman. V. 5. „ Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis. " Vel diſpoſitive, & ſic adhuc non ſumus ſufficientes eum recipere, ideſt nos diſponere ſine gratia. II. Corinth. III. 5. „ Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid a nobis quaſi ex nobis; ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. " Vel aliquis dicitur recipere Spiritum ſanctum, non tamen plenus eſſe Spiritu ſancto, quando ſcilicet habet gratiam Spiritus ſancti quantum ad aliquam, & non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu ſancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis eſt in dilectione Dei, & proximi: & ideo cum dicit, *Loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus*, primo tangit modum repletionis ex parte Dei; ſecundo ex parte proximi, ibi, *Subiecti invicem in timore Chriſti*: Circa primum tria facit. Primo ponitur ſpiritualis exultatio, ibi, *Canentes, & pſallentes in cordibus veſtris Domino*; tertio gratiarum actio, ibi, *Gratias agentes ſemper pro omnibus*. Prima in duas: quia primo ponit modum meditationis; ſecundo materiam eius, ibi, *In pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus*. Dicit ergo: *Loquentes vobiſmetipſis*. Eſt autem duplex locutio. Una exterior, hominis ad homines; alia interior, hominis ad ſeipſum. Talis autem debet eſſe compunctiva. Iob X. 1. „ Loquar in amaritudine animæ meæ. " Item debet fieri in ſecreto. Matth. VI. 6. „ Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio ora Patrem tuum: " & Sap. VIII. 16. „ Intrans in domum meam, conquieſcam cum illa. " Materiam vero meditationis tangit cum dicit: *In pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus*. Pſallere eſt uti pſalterio; & ſic *in pſalmis*, ideſt bonis operationibus: Pſalm. LXXX. 3. „ Sumite pſalmum, & date tympanum; pſalterium iucundum cum cithara: " *& hymnis*, ideſt laudibus divinis: Pſalm. CXLVIII. 14. „ Hymnus omnibus ſanctis eius: " *& canticis ſpiritualibus*, ſcilicet de ſpe æternorum: Rom. XII. 12. „ Spe gaudentes. Pſalm. XCI. 4. „ In decachordo pſalterio, cum cantico in cithara. " Pſalm. XCVII. 1. „ Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. " Meditemur ergo de recta operatione, quid faciendum; de divina laudatione, quid imitandum; de cæleſti iucundatione, quid, & quomodo ſerviendum. Sic ergo effectus Spiritus ſancti primo eſt ſacra meditatio; ſecundo ſpiritualis exultatio: quia ex frequenti meditatione, ignis caritatis in corde accenditur. Pſal. XXXVIII. 4. „ Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardeſcet ignis. " Et hinc generatur lætitia ſpiritualis in corde; & ideo dicit: *Cantantes, & pſallentes*; ideſt, ut affectus (b) veſtri afficiantur gaudio ſpirituali ad operanda bona. I. Corinth. XIV. 15. „ Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. " Coloſſ. III. 16. „ In omni ſapientia docentes, & commonentes vosmetipſos in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes, & pſallentes in cordibus veſtris Domino. "

Ex hoc error hæreticorum confunditur dicentium, quod vanum eſt cantare Domino cantica vocalia, ſed ſpiritualia tantum. Nam in laudibus Eccleſiæ eſt aliquid per ſe conſiderandum; & hoc eſt quod Apoſtolus dicit, *In cordibus*: (c) aliquid vero propter aliud; & hoc propter duo: ſcilicet propter nos, ut mens noſtra incitetur ad devotionem interiorem. Sed ſi ex hoc aliquis commoveatur ad diſſolutionem, vel in gloriam inanem, hoc eſt contra intentionem Eccleſiæ. Item propter alios, quia per hoc

(a) *Al. omittitur* etiam generat. (b) *Al.* noſtri. (c) *Al.* aliquid vero propter duo.

hoc rudes efficiuntur devotiores. IV. Reg. III. 15. „ Cumque caneret pſaltes, facta „ eſt ſuper eum manus Domini. “ Tertius effectus eſt gratiarum actio: quia ex hoc quod aliquis ſic affectus eſt ad Deum, recognoſcit ſe omnia habere a Deo. Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, & ipſum cognoſcit, tanto videt eum maiorem, & ſe minorem, immo prope nihil in comparatione ad Deum. Iob XLII. 5. „ Oculus meus videt te; idcirco me reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & „ cinere. “ Et ideo dicit: *Gratias agentes ſemper pro omnibus*, ſcilicet donis, vel proſperis, vel adverſis: Pſalm. XXXIII. 2. „ Benedicam Dominum in omni tempore: „ ſemper laus eius in ore meo: “ quia hæc etiam ſunt nobis dona in via. Iac. I. 2. „ Omne gaudium exiſtimate, fratres mei, „ cum in tentationes varias incideritis. “ Act. V. 41. „ Ibant Apoſtoli gaudentes a „ conſpectu concilii, quoniam digni habiti „ ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pa- „ ti. “ I. Theſſal. V. 18. „ In omnibus „ gratias agite. “ Sed hoc *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*: quia omnia bona proveniunt per eum. Rom. V. 1. „ Pacem ha- „ bemus ad Deum per Dominum noſtrum „ Ieſum Chriſtum, per quem acceſſum habe- „ mus per fidem in gratiam iſtam. “ Sed addit, *Deo*, inquantum auctor noſter eſt per creationem, *& Patri*, inquantum miſit nobis Chriſtum, per quem regeneravit nos. Et ſic gratias *Deo* quantum ad bona naturæ, *Patri* quantum ad bona gratiæ. Sed quantum ad proximum ponit modum repletionis, dicens: *Subiecti invicem in timore Chriſti*; ideſt, non propter timorem humanum, ſed Chriſti.

LECTIO VIII.

Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut domino: quoniam vir caput eſt mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ: ipſe ſalvator corporis eius. Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus. Viri diligite uxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea, ut illam ſanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi; ſed ut ſit ſancta, & immaculata. Ita & viri debent diligere uxores ſuas, ut corpora ſua.

Supra Apoſtolus poſuit præcepta generalia ad omnes, hic ponit ea quæ pertinent ad ſpeciales quaſdam perſonas, & ſtatus. Et quia ſecundum Philoſophum in politicis, domus habet tres connexiones, ſine quibus non eſt perfecta, ſcilicet viri & mulieris, patris & filii, domini & ſervi; ideo hæc tria proſequens, inſtruit primo mulierem & virum; ſecundo patrem & filium, cap. VI. ibi, *Filii obedite parentibus veſtris in Domino*; tertio ſervos & dominos, ibi, *Servi obedite dominis carnalibus.* Prima in duas. Primo enim monet mulieres de ſubiectione; ſecundo viros de dilectione, ibi, *Viri diligite uxores veſtras*. Prima in duas. Primo ponit admonitionem; ſecundo eius rationem, ibi, *Quoniam vir caput eſt mulieris*. Dicit ergo: *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint*: quia certe „ mulier, ſi „ primatum habeat, contraria eſt viro „ ſuo, “ ut dicitur Eccli. XXV. 30. & ideo ſpecialiter monet eas de ſubiectione; & hoc *ſicut domino*: quia proportio viri ad uxorem, quodammodo eſt ſicut ſervi ad dominum, inquantum debet regi mandato domini: ſed differentia eſt in hoc quod dominus utitur ſervis ſuis quo ad id quod eſt ſibi utile; ſed vir utitur uxore, & liberis ad utilitatem communem: & ideo dicit, *Sicut domino*: non quod vere ſit dominus, ſed ſicut dominus. I. Petr. III. 1. „ Mu- „ lieres ſubditæ ſint viris ſuis. “

Deinde ſubdit rationem ſuam: circa quod tria facit. Primo eam proponit; ſecundo exemplum inducit, ibi, *Sicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*; tertio, exemplo intentum concludit, ibi, *Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus*. Ratio autem hæc eſt, quoniam vir eſt caput mulieris. In capite autem viget ſenſus viſus: Eccle. II. 14. „ Sapientis ocu- „ li in capite eius: “ & ideo vir debet gubernare mulierem, ut caput eius. I. Corinth. XI. 3. „ Caput quidem mulieris vir. “

Deinde ponit exemplum, cum dicit: *Sicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*. Supra I. 22. *Ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius*. Et hoc non ad utilitatem ſuam,

ſuam, ſed Eccleſiæ: quia *ipſe eſt ſalvator corporis eius*. Act. IV. 12. „ Non eſt enim „ aliud nomen ſub cælo datum hominibus in „ quo oporteat nos ſalvos fieri. " Eſa. XII. 2. „ Ecce Deus ſalvator meus: fiducialiter „ agam, & non timebo. " Ex hoc autem concludit intentionem, cum dicit: *Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus*; quaſi dicat: Non eſt conveniens quod membrum repugnet ipſi capiti in aliquo. Nunc autem ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ ſuo modo, ita vir eſt caput mulieris. Non debet ergo mulier inobediens eſſe viro; *ſed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto*: Pſalm. LXI. 2. „ Nonne Deo „ ſubiecta erit anima mea? " *ita & mulieres viris ſuis*: Geneſ. III. 16. „ Sub viri „ poteſtate eris: " & hoc *in omnibus*, ſcilicet quæ non ſunt contra Deum: quia dicitur Actuum V. 29. „ Obedire oportet Deo „ magis quam hominibus. "

Deinde cum dicit, *Viri diligite uxores veſtras*, monet viros ad dilectionem uxorum: & primo facit hoc; ſecundo aſſignat rationem huius, ibi, *Sicut Chriſtus dilexit Eccleſiam*. Dicit ergo: *Viri diligite uxores veſtras*: quia certe ex amore quem habet vir ad uxorem, magis caſte vivit, & pacifice uterque ſe habet. Si autem vir aliam (*a*) magis diligit quam ſuam, ſe, & ſuam diſcrimini exponit. Coloſſ. III. 19. „ Viri „ diligite uxores veſtras, nolite amari eſſe ad illas. " Tangit autem rationem huius triplicem. Primam ſumit ex exemplo Chriſti, cum dicit: *Sicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam*; ſecundam ex parte viri, ibi, *Qui ſuam uxorem diligit, ſeipſum diligit*; tertiam ex parte mandati divini, ibi, *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ*. Circa primum tria facit. Primo proponit exemplum dilectionis Chriſti; ſecundo ſignum, ibi, *Et tradidit ſeipſum pro ea*; tertio concludit intentum, ibi, *Ita & viri debent diligere uxores ſuas, ut corpora ſua*. Dicit ergo: *Sicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam*. Supra eodem: *Eſtote imitatores Dei ſicut filii cariſſimi, ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos*. Signum autem dilectionis Chriſti ad Eccleſiam oſtenditur, quia *tradidit ſemetipſum pro ea*. Galat. II. 20. „ Dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. " Eſai. LIII. 12. „ Tradidit in mortem animam ſuam. " Sed ad quid? *Ut illam ſanctificaret*. Heb. ult. 12. „ Ieſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus „ eſt. " Ioan. XVII. 17. „ Sanctifica eos „ in veritate. " Iſte eſt effectus mortis (*b*) Chriſti. Effectus autem ſanctificationis eſt mundatio eius a maculis peccatorum: ideo ſubdit dicens: *Mundans eam lavacro aquæ*. Quod quidem lavacrum habet virtutem a paſſione Chriſti. Roman. VI. 3. „ Quicumque baptizati ſumus in Chriſto „ Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus: „ conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem. " Ezech. XXXVI. 25. „ Effundam ſuper vos aquam mundam, & „ mundabimini ab omnibus inquinamentis „ veſtris. " Zachar. XIII. 1. „ Erit fons „ patens domui David, & habitantibus „ Hieruſalem, in ablutionem peccatoris, „ & menſtruatæ. " Et hoc *in verbo vitæ*, quod adveniens aquæ, dat ei virtutem (*c*) abluendi. Matth. ult. 19. „ Euntes ergo „ docete omnes gentes, baptizantes eos in „ nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti. " Finis autem ſanctificationis eſt puritas Eccleſiæ; ideo dicit: *Ut exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam*; quaſi dicat: Indecens eſt quod immaculatus ſponſus ſponſam duceret maculatam; & ideo ſibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, ſed in futuro per gloriam: unde dicit, *Glorioſam*, ſcilicet per claritatem animæ, & corporis. Philip. III. 21. „ Reformabit corpus hu„ militatis noſtræ, configuratum corpori „ claritatis ſuæ. " Et ideo addit: *Non habentem maculam*: Pſalm. C. 6. „ Ambulans „ in via immaculata, hic mihi miniſtra„ bat: " Pſalm. CXVIII. 1. „ Beati imma„ culati in via, qui ambulant in lege Do„ mini: " *neque rugam*, ideſt ſine defectu paſſibilitatis: quia, ut dicitur Apocal. VII. 16. „ non eſurient, neque ſitient amplius: " *aut aliquid huiuſmodi*; *ſed ut ſit ſancta*, per confirmationem gratiæ, *& immaculata*, ab omni immunditia. Et hæc omnia intelligi poſſunt de exhibitione quæ erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur: *Ut exhiberet ſibi*, ſcilicet per fidem, *Eccleſiam glorioſam*: quia „ gloria magna eſt ſequi Dominum, " ut dicitur Eccli. XXIII. 38. *non habentem maculam*, ſcilicet criminis mortalis: „ Ma„ culata es in iniquitate tua: " Hierem. II. 22. *neque rugam*, ideſt duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte coniuncti ſunt Chriſto, & Eccleſiæ. Iob XVI. 9. „ Rugæ meæ teſtimonium dicunt contra „ me. "

(a) *Al. omittitur* magis. (b) *Al. deeſt* Chriſti. (c) *Al.* abſolvendi.

„ me. " Sed magis ſanctam per intentionem, & immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum, dicens: *Ita & viri debent diligere uxores ſuas, ut corpora ſua.*

LECTIO IX.

QUi ſuam uxorem diligit, ſeipſum diligit. Nemo enim umquam carnem ſuam odio habuit; ſed nutrit, & fovet eam, ſicut & Chriſtus Eccleſiam: quia membra ſumus corporis eius, & de carne eius, & de oſſibus eius.

SUpra induxit viros ad dilectionem uxorum ex parte Chriſti, vel exemplo dilectionis quam habet Chriſtus ad Eccleſiam; hic oſtendit idem ex parte ipſiuſmet viri: & facit duo. Primo ponit rationem; ſecundo confirmat eam per exemplum, ibi, *Sicut & Chriſtus Eccleſiam*. Ratio eſt talis. Vir & mulier ſunt quodammodo unum, unde ſicut caro ſubditur animæ, ita mulier viro; ſed nullus umquam habuit carnem ſuam odio: ergo nec uxorem. Dicit ergo: *Qui ſuam uxorem diligit, ſeipſum diligit*. Matth. xix. 6. „ Itaque non ſunt „ duo, ſed una caro. " Et ideo ſicut peccaret contra naturam qui ſeipſum odio haberet, ita qui uxorem. Eccli xxv. 1. „ In „ tribus beneplacitum eſt ſpiritui meo, „ quæ ſunt probata coram Deo, & hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, & vir & mulier bene ſibi conſentientes. " Quod autem ſic debeant ſe diligere, probat dicens: (a) *Nemo enim carnem ſuam umquam odio habuit*: quod patet per effectum: quia probatio dilectionis, exhibitio eſt operis. Nam id quod pro viribus conſervamus, diligimus; *ſed* quilibet *nutrit, & fovet carnem ſuam* propter conſervationem. I. Timoth. ult. 8. „ Habentes „ autem alimenta, & quibus tegamur, his „ contenti ſumus. "

Sed contra. Luc. xiv. 26. „ Qui non odit „ uxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non „ poteſt meus eſſe diſcipulus. " Reſpondeo. Dicendum eſt, quod, ut Apoſtolus dicit, ſic homo uxorem debet diligere ſicut ſe; ſe autem debet homo diligere infra Deum: ſic ergo uxorem debet diligere, ſcilicet infra Deum. Dicit autem: „ Qui „ non odit uxorem: " non quia præcipiat eam odire, quod eſſet peccatum mortale præcipere; ſed præcipit eam ita ut ſe diligere. Nunc autem minor dilectio eſt quaſi quoddam odium reſpectu eius quod ſumme, & plus diligitur, ſcilicet reſpectu Dei. Ita nemo carnem ſuam odit, ſed nutrit, & fovet.

Sed contra. Qui diligit aliquem, non vult, nec appetit ab eo ſeparari; ſed ſancti volunt a carne ſeparari. Roman. vii. 24. „ Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? " Philip. 1. 23. „ Deſiderium habens diſſolvi, & eſſe „ cum Chriſto. " Præterea nullus affligit quod diligit; ſed ſancti affligunt carnem ſuam in hoc mundo. I. Corinth. ix. 27. „ Caſtigo corpus meum, & in ſervitutem „ redigo. " Præterea quidam occidunt ſe, ſicut auditum eſt frequenter: item de Iuda. Reſpondeo. Caro poteſt conſiderari in ſe; & ſic non habetur odio, ſed naturaliter quilibet appetit eam eſſe, & fovet eam ut ſit. Vel poteſt conſiderari caro, inquantum eſt alicuius impeditiva quod volumus; & ſic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus aut eſt bonum, aut malum. Si bonum, vel eſt ut finis ultimus, ſcilicet vita æterna, a qua impedimur per carnem. II. Corinth. v. 6. „ Quamdiu ſumus in hoc corpore peregrinamur a Domino. " Et quia naturaliter appetimus finem noſtrum, & bene eſſe, nec hoc poſſumus quamdiu in hac carne ſumus; ideo vellemus eam abiicere, non ſicut malum odio habitum, ſed ſicut bonum minus dilectum, impediens maius bonum. Et ſic exponendæ ſunt auctoritates ſupradictæ: „ Infelix ego homo, quis me libe„ rabit de corpore mortis huius? " item: „ Deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chri„ ſto: " vel conſimiles. Vel illud quod volumus, eſt bonum, non ut finis, ſed ut diſponens ad finem; ſicut ſunt habitus virtutum. Hoc autem bonum impeditur per carnis laſciviam;

(a) Al. Quia nemo &c.

vlam; & ideo ſancti affligunt, & macerant carnem ſuam, ut ſubdatur ſpiritui ad repreſſionem concupiſcentiarum: quia caro concupiſcit impediens acquiſitionem virtutum nos diſponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui ſic affligit carnem ſuam, ut ſubdatur ſpiritui, non odit eam, ſed procurat bonum eius, quia bonum eius eſt quod ſubiiciatur ſpiritui; ſicut bonum hominis eſt quod ſubiiciatur Deo. Pſalm. lxxii. 27. „ Mihi autem adhærere Deo „ bonum eſt. " Et ſic intelligitur, „ Caſtigo „ corpus meum, " & conſimiles. Unde hoc non oportebat fieri in ſtatu innocentiæ, quamdiu homo ſubditus fuit Deo, & caro totaliter ſubdita fuit ſpiritui: in qua quidem mutua ſubiectione conſiſtebat (*a*) donum originalis iuſtitiæ. Sed aliquando illud quod volumus, eſt malum; & ideo, ſicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt, inquantum impeditiva eſt boni, quod appetunt; ita mali inquantum caro eſt impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt, & ſe ſuſpendunt, ſicut Iudas.

Deinde oſtendit quod virum oportet uxorem diligere; & hoc per exemplum: unde dicit: *Sicut & Chriſtus Eccleſiam*, ſcilicet dilexit, ſicut aliquid ſui: *quia membra ſumus corporis eius*: ſupra iv. 25. *Sumus enim invicem membra*. Dicit autem, *De carne eius*, propter eamdem participationem naturæ. Luc. ult. 39. „ Spiritus autem car„ nem, & oſſa non habet, ſicut me vide„ tis habere. " Vel dicit, *De carne*, myſtice, quantum ad debiles, qui ſunt carnei; *& de oſſibus eius*, quantum ad fortes, qui ſunt oſſei.

LECTIO X.

PRopter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam; & adhærebit uxori ſuæ; & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Verumtamen & vos ſinguli, unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat; uxor autem timeat virum ſuum.

SUpra exhortatus eſt Apoſtolus Epheſios ad amorem uxorum dupliciter, ſcilicet exemplo dilectionis Chriſti ad Eccleſiam, item ex amore hominis ad ſeipſum; hic tertio hortatur eos per auctoritatem Scripturæ: & circa hoc tria facit. Primo auctoritatem inducit; ſecundo eam myſtice exponit, ibi, *Sacramentum hoc magnum eſt*; tertio adaptat eam ſecundum litteralem ſenſum ad propoſitum ſuum, ibi, *Verumtamen & vos ſinguli, unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat*.

Auctoritas hæc (*b*) Gen. ii. dicta eſt ab Adam vidente uxorem, ſcilicet de coſta ſua formatam; ſed contra dicitur Matth. xix: quod Deus hoc dixit.

Reſpondeo. Adam ut a Deo inſpiratus hoc dixit, Deus autem ut Adam inſpirans, & docens. Nos autem hoc idem dicimus, & multa alia quæ dixit Dominus, ſpiritu Dei docente: unde dicitur Matth. x. 20. „ Non „ enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus „ Patris veſtri qui loquitur in vobis. "

Notandum hic eſt, quod in prædicta auctoritate triplex coniunctio viri ad mulierem deſignatur. Prima per affectum dilectionis; quia eſt tantus affectus utriuſque ut patres relinquant. III. Eſdræ iv. 25. „ Diligit homo uxorem ſuam magis quam „ patrem; & multi dementes facti ſunt „ propter uxores ſuas, " & alia ibi multa. Hoc autem naturale eſt, quia appetitus naturalis eſt concors debitæ actioni. Conſtat autem quod omnibus (*c*) agentibus ſuperioribus ineſt appetitus ut propinent, & communicent inferioribus, & ideo amor naturalis ineſt eis verſus inferiora. Et quia homo reſpectu patris, & matris eſt inferior, non ſuperior; ideo ad uxorem, cuius eſt ſuperior, & ad filios, naturaliter plus afficitur quam ad parentes; & etiam quia uxor ſibi coniungitur ad actum generationis. Secunda coniunctio eſt per converſationem: unde dicit: *Et adhærebit uxori ſuæ*. Eccli. xxv. 1. „ In tribus beneplacitum eſt ſpiritui meo, quæ ſunt proba„ ta coram Deo, & hominibus. Concordia „ fratrum, amor proximorum, & vir & „ mulier bene conſentientes. " Tertia eſt per carnalem coniunctionem, ibi, *Et erunt duo in carne una*, ideſt in carnali opere. In qualibet enim generatione eſt virtus activa,

(*a*) *Al.* bonum. (*b*) *Al.* dicitur Geneſ. ii. dicta ad Adam &c. (*c*) *Al.* gentibus.

ctiva, & paſſiva; ſed in plantis utraque eſt in eodem; in perfectis autem (*a*) animalibus diſtinguuntur. Et ideo in actu generationis ita ſe habent maſculus, & femina in animalibus, (*b*) ſicut in plantis ſolo eodem uno corpore fit.

Conſequenter exponit eam myſtice, & dicit: *Sacramentum hoc magnum eſt*, id eſt ſacræ rei ſignum, ſcilicet coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ. Sapient. VI. 24. „ Non abſ„ condam a vobis ſacramentum Dei. “

Notandum eſt hic, quod quatuor ſacramenta dicuntur magna, ſcilicet baptiſmus ratione effectus, quia delet culpam, & aperit ianuam paradiſi; confirmatio ratione miniſtri, quia ſolum a Pontificibus, & non ab aliis confertur; euchariſtia ratione continentiæ, quia totum Chriſtum continet; item matrimonium ratione ſignificationis, quia ſignificat coniunctionem Chriſti & Eccleſiæ. Et ideo, ſi myſtice exponatur, debet ſic exponi littera præcedens: *Propter hoc relinquet homo*, (*c*) ſcilicet Chriſtus, *patrem*, *& matrem* (*d*). Reliquit, inquam, *Patrem*, inquantum eſt miſſus in mundum, & incarnatus: Ioan. XVI. 28. „ Exivi a „ Patre, & veni in mundum: “ *& matrem*, ſcilicet ſynagogam: Hierem. XII. 7. „ Re„ liqui domum meam, & dimiſi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam „ in manu inimicorum eius: “ *& adhærebit uxori ſuæ*, Eccleſiæ: Matth. ult. 20. „ Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus uſque „ ad conſummationem ſæculi. “

Conſequenter argumentatur ſecundum ſenſum litteralem, exponendo prædictum exemplum. Quædam enim ſunt in ſacra Scriptura veteris Teſtamenti quæ tantum dicuntur de Chriſto, ſicut illud Pſal. XXI. 18. „ Foderunt manus meas, & pedes „ meos; dinumeraverunt omnia oſſa mea: “ & illud Eſa. VII. 14. „ Ecce virgo conci„ piet, & pariet filium, & vocabitur no„ men eius Emmanuel. “ Quædam vero de Chriſto, & aliis exponi poſſunt; ſed de Chriſto principaliter, de aliis vero in figura Chriſti, ſicut prædictum exemplum. Et ideo primo exponendum eſt de Chriſto, & poſtea de aliis. Et ideo dicit: *Verumtamen & vos ſinguli, unuſquiſque uxorem ſuam diligat*; quaſi dicat: De Chriſto dicitur principaliter, (*e*) etſi non ſingulariter: quia exponendum, & implendum eſt in aliis, in figura Chriſti. Dicit autem, *Sicut ſemetipſum*, quia ſicut unuſquiſque ſe diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. Luc. XIV. 26. „ Si quis venit ad me, & „ non odit patrem, & matrem, & uxo„ rem ſuam &c. “ ſequitur, „ non poteſt „ meus eſſe diſcipulus. “

Sed quid de uxore? *Uxor* (*f*) *autem virum ſuum timeat*, ſcilicet timore & reverentiæ, & ſubiectionis, quia debet ei eſſe ſubiecta.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

Filii obedite parentibus veſtris in Domino: hoc enim iuſtum eſt. Honora patrem tuum, & matrem tuam (quod eſt mandatum primum in promiſſione) ut bene ſit tibi, & ſis longævus ſuper terram. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios veſtros; ſed educate illos in diſciplina, & correctione Domini.

Supra monuit virum, & uxorem, quæ eſt una connexio familiæ; hic monet patrem, & filios, quæ eſt ſecunda connexio domus: & primo facit monitionem, quomodo filii ſe debeant habere ad parentes; ſecundo quomodo e converſo patres ad filios, ibi, *Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios veſtros*. Prima in duas. Primo proponit monitionem; ſecundo oſtendit rationem, ibi, *Hoc enim eſt iuſtum*. Dicit ergo: *Filii obedite parentibus veſtris in Domino*. Notandum eſt hic, quod patres debent naturaliter inſtruere filios moribus; filii autem, inſtruentibus parenren-

(a) *Al. omittitur* animalibus. (b) *Al. tantum* ſicut in plantis toto corpore: *item in pluribus codicibus, F. Remigio Florentino teſtante*, ſicut in plantis toto tempore fit. (c) *Al. deſideratur* ſcilicet Chriſtus. (d) *Al. ineptè additur hic* ſcilicet in ſempiternum. (e) *Al.* tamen implendum eſt in aliis, etſi ſingulariter in figura Chriſti. (f) Al. *ut virum*: item al. omittitur *ſuum*.

rentibus, naturaliter debent eis obedire, (a) ſicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum eſt obedientia. Coloſſ. III. 20. „ Filii obedite (ſcilicet (b) pa„ rentibus) per omnia: hoc eſt enim be„ neplacitum Domino. " Dicit autem *In Domino*, quia non eſt obediendum parentibus, nec alicui in his quæ ſunt contra Deum. Act. v. 29. „ Obedire oportet Deo magis „ quam hominibus. " Et per hoc ſolvitur auctoritas modo allegata, Luc. XIV. 26. „ Si „ quis venit ad me, & non odit patrem, „ & matrem, & uxorem ſuam ... non pot„ eſt meus eſſe diſcipulus. " Quia hoc intelligitur inquantum ſunt contra Deum.

Rationem autem aſſignat ex duobus, ſcilicet ex iuſtitia, & utilitate. Quod autem ſit iuſtum, patet, ac probatur: quia lex divina nihil mandat niſi iuſtum. Pſal. XVIII. 9. „ Iuſtitiæ Domini rectæ. " Sed hoc mandat lex divina Exod. XX. & Deuter. v. „ Honora patrem tuum, & matrem tuam, „ ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus. " Eccli. III. 16. „ Qui timet Deum, hono„ rat patrem, & quaſi dominis ſerviet his „ qui ſe genuerunt. " Honor autem importat exhibitionem reverentiæ his qui ſupra nos ſunt: (c) unde quia parentes habemus ſupra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo: *Hoc enim iuſtum eſt. Honora patrem tuum, & matrem tuam.* Eccli. III. 7. „ Qui honorat patrem ſuum, vita vivet lon„ giore; (d) & qui obedit patri, refrigerabit „ matrem. " Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare: quia debent eis reverentiam, ſicut maioribus; obedientiam, ſicut inſtructoribus; ſuſtentamenta, ſicut nutrientibus, cum fortes erant. Deinde aſſignat dignitatem huius præcepti, dicens: *Quod eſt mandatum primum.*

Contra. Immo mandatum primum eſt quod eſt colendus unus Deus. Reſpondeo. Mandata continentur in duabus tabulis. Prima continent ea quæ ordinantur ad Deum; ſecunda, ea quæ ad proximum; & in hac ſecunda primum mandatum eſt de honore parentum. Et hoc duplici de cauſa. Primo quia in illa ſecunda tabula nullum eſt præceptum affirmativum niſi iſtud: quia naturale eſt nobis ut parentibus ſerviamus, non autem ſic aliis proximis, ideo nullum eſt aliud affirmativum; ſed natura dictat ut non inferat homo proximis nocumentum, & ideo prohibetur. Quia ergo primum, plus, & prius habet de debito, ideo *primum*. Secundo quia Deus honorandus eſt ſicut principium noſtri eſſe, & quia parentes ſunt etiam principium noſtri eſſe (quia, ut dicitur VI. Ethic. tria habemus a parentibus, ſcilicet eſſe, vivere, & diſciplinam) ideo conveniens eſt ut poſt mandata ordinata ad Deum, primum eſſet ordinatum ad parentes. Vel primum quo ad promiſſionem, quia iſti ſoli additur promiſſio. Et huius eſt duplex ratio. Una eſt quia homines in aliis quæ agunt, quærunt utilitatem propriam, & quia a parentibus iam ſenibus nullam expectant utilitatem, niſi a Deo provenientem. Secunda ratio eſt ne aliquis credat quod honoratio parentum non ſit meritoria, quia naturalis eſt; ideo addit: *Ut ſis longævus ſuper terram.* In veteri autem teſtamento promittebantur promiſſiones temporales, quia populus ille parvulus erat, & ideo gratioſe inſtruendus erat ſub pædagogo ſicut parvulus. Tamen in illis parvis munuſculis populum illum parvum decentibus figurabantur magna bona, ſcilicet ſpiritualia. Et ideo poteſt hoc referri ſecundum ſenſum litteralem ad bona temporalia: & ſic dicit: *In promiſſione, ut bene ſit tibi*; ideſt, ut bonis promiſſis abundes. Nam qui gratus eſt in minoribus beneficiis, meretur maiora recipere. Maxima autem beneficia habemus a parentibus, ſcilicet eſſe, nutrimentum, & diſciplinam. Quando ergo quis gratus eſt his, fit dignus ut maiora recipiat: & ideo dicit: *Ut bene ſit tibi*: quia, ut dicitur I. Timoth. IV. 8. „ pietas ad omnia utilis eſt, „ promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, „ & futuræ. " Et ideo addit: *Ut ſis longævus ſuper terram*, quaſi ſuper gratiam, (e) & beneficium vitæ, quam habes a parentibus. Proverb. III. 6. „ Longitudo die„ rum in dextera eius, & in ſiniſtra illius „ divitiæ, & gloria. "

Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo ſciendum, quod hæc temporalia non ſunt bona abſolute, niſi inquantum ordinata ad ſpiritualia; & ideo intantum homini bona, inquantum per ea iuvatur ad ſpiritualia. Unde fortuna non eſt dicenda bona, ſi eſt impediens a virtute. Et ideo longitudo vitæ intantum eſt bona, inquantum ad ſervitia Dei eſt ordinata. Et ideo quandoque ſubtrahitur, ne impediat. Sapient. IV. 11. „ Raptus eſt, „ ne malitia mutaret intellectum eius. "

Vel

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* Coloſſ. III. &c. (b) *Al.* patribus. (c) *Al.* ſed quia. (d) *Al.* item. (e) *Al. omittitur* & beneficium.

Vel poteſt referri ad ſenſum ſpiritualem : *Ut ſis longævus in terra* viventium . Pſalm. cxlii. 10. „ Spiritus tuus bonus deducet me „ in terram rectam: propter nomen tuum, „ Domine, vivificabis me. "

Conſequenter inſtructis filiis, inſtruuntur parentes: circa quod duo facit. Primo ponit unum prohibitivum ; ſecundo aliud inductivum, ibi, *Sed educate eos in diſciplina*, *& correctione Domini* . Dicit ergo : *Et vos , patres , nolite provocare filios veſtros ad iracundiam* , non quod in omnibus aſſentiatis voluntati eorum . Ubi notandum eſt , quod alius eſt principatus patris ad filium , & domini ad ſervum : quia dominus utitur ſervo ſuo ad utilitatem propriam , ſed pater utitur filio ad utilitatem filii . Et ideo eſt neceſſe quod patres inſtruant filios propter utilitatem ſuam, (a) non tamen nimis arctando , aut ſubiiciendo . Et ideo dicitur Coloſſ. iii. 21. „ Patres, nolite ad „ indignationem provocare filios veſtros , „ ut ſcilicet non puſillo animo fiant : " quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? Subdit: *Sed educate illos in diſciplina*, ſcilicet verberum, *& correctione*, ſcilicet verborum; ideſt, corripite eos, & educate, ut ſerviant Domino. Vel *in diſciplina*, eos ad bonum inducendo, *& correctione*, a malis retrahendo.

L E C T I O II.

SErvi obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore , in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto : non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes , ſed ut ſervi Chriſti facientes voluntatem Dei ex animo , cum bona voluntate ſervientes, ſicut Domino, & non hominibus ; ſcientes quoniam unuſquiſque quodcumque fecerit bonum , hoc recipiet a Domino , ſive ſervus , ſive liber . Et vos , domini , eadem facite illis , remittentes minas , ſcientes quia & illorum , & veſter Dominus eſt in cælis , & perſonarum acceptio non eſt apud Deum .

INſtructis duabus connexionibus, ſcilicet viri & mulieris , patris & filii ; hic inſtruit connexionem ſervi ad dominum ; & circa hoc duo facit. Primo inſtruit ſervum; ſecundo dominum, ibi, *Et vos, domini , eadem facite illis* . Iterum prima in tres : primo enim ponit monitionem; ſecundo exponit, ibi, *Non ad oculum ſervientes*, *quaſi hominibus placentes*, *ſed ut ſervi Chriſti*, *facientes voluntatem Dei ex animo*; tertio oſtendit retributionem, ibi , *Scientes quoniam unuſquiſque quodcumque fecerit bonum*, *hoc recipiet a Domino*. Iterum prima in tres: quia primo monet ad obedientiam; ſecundo ad reverentiam; tertio ad cordis ſimplicitatem . Secunda ibi, (b) *Cum timore* , *& tremore* ; tertia ibi , *In ſimplicitate cordis veſtri* . Monet autem eos ad obedientiam ex imperio Domini : unde dicit : *Servi obedite dominis carnalibus*. Monet eos ad reverentiam, dicens, *Cum timore* , interius : Malach. i. 6. „ Si ego Dominus, ubi eſt timor meus? " (c) *& tremore* exterius: Pſal. ii. 11. „ Servite Domino in timore , & exultate ei „ cum tremore : " *& in ſimplicitate cordis*: Sap. i. 1. „ In ſimplicitate cordis quærite „ illum. " Luc. xii. 42. „ Fidelis ſervus, „ & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam. " Iob i. 8. „ Numquid conſideraſti ſervum meum Iob ? " & paulo poſt : „ Vir ſimplex , & rectus , „ ac timens Deum, & recedens a malo. " Sic enim ſerviendum eſt Chriſto: unde dicit, *Sicut Chriſto*. Sap. i. 1. „ In ſimplicitate „ cordis quærite illum. " I. Paralip. xxix. 17. „ Domine Deus, in ſimplicitate cordis „ mei lætus obtuli univerſa. " Dicit etiam, *Sicut Chriſto* , quia a Domino Chriſto eſt quod dominus aliquid poſſit. Rom. xiii. 2. „ Qui „ poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. " Et ideo ſerviendum eſt eis , ſicut Chriſto , in his quæ non ſunt contra fidem , nec contra ipſum.

Exponit autem, *In ſimplicitate*: & primo removet quod ſimplicitati contrariatur; ſecundo docet modum convenientem , ibi , *Facientes voluntatem Dei ex animo*. Contrarium autem ſimplicitati eſt quod ſervus (d) habeat reſpectum ad oculum , & non ad complacentiam domini. Talis enim ſervus non habet ſimplicitatem, & rectam intentionem: & ideo hoc prohibet, dicens : *Non*

(a) *Al.* & ſic non nimis arcendo. (b) Al. *Cum omni timore*; & ſic infra. (c) *Al.* Item cum tremore &c. *& ſic infra*. (d) *Al.* habeat oculum ad dominum, & non ad complacentiam domini.

Non ad oculum ſervientes, ſcilicet domino, propter lucrum temporale tantum, *quaſi hominibus placentes*, ideſt complacere volentes: Galat. I. 10. „ Si adhuc hominibus „ placerem, Chriſti ſervus non eſſem: “ *ſed ut ſervi Chriſti*: Coloſſ. III. 24. „ Domi- „ no Chriſto ſervite. “ Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei*, ſcilicet implendo mandata eius opere. Pſalm. CII. 20. „ Fa- „ cientes verbum illius: “ ſicut Chriſtus. Ioan. VI. 38. „ Deſcendi de cælo, non ut „ facerem voluntatem meam, ſed volunta- „ tem eius qui miſit me. Hæc eſt enim „ voluntas eius qui miſit me, “ ſcilicet ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit, *Sicut ſervi Chriſti*, & ſicut ſervientes Domino, non hominibus, ſcilicet non propter ſe, ſed propter Dominum. Quomodo? *Ex animo*. Coloſſ. III. 23. „ Quodcumque fa- „ citis, ex animo operamini ſicut Domino, „ & non hominibus. “ (*a*) Item *cum bona voluntate*, ideſt recta intentione. Coloſſ. IV. 12. „ Stetis perfecti, & pleni in omni vo- „ luntate Dei. “

Deinde ſubiungit remunerationem, dicens, *Scientes*: I. Ioan. V. 13. „ Scripſi vo- „ bis, ut ſciatis: “ *quoniam unuſquiſque*, ſive ſervus, ſive liber, ſine perſonarum acceptione: non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum: Galat. III. 28. „ Non eſt „ ſervus, neque liber; non eſt maſculus, „ neque femina: omnes enim vos unum „ eſtis in Chriſto Ieſu: “ Act. 10. 34. „ In „ veritate comperi, quoniam non eſt per- „ ſonarum acceptor Deus; ſed in omni gen- „ te, qui timet Deum, & operatur iuſti- „ tiam, acceptus eſt illi: “ Eccle. IX. 10. „ Quodcumque poteſt facere manus tua, „ inſtanter operare: quia nec opus, nec „ ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt „ apud inferos, quo tu properas: “ *recipiet a Domino*, pro remuneratione. Coloſſ. III. 24. „ Scientes quod a Domino acci- „ pient retributionem hereditatis. “

Deinde cum dicit, *Et vos, domini, eadem facite illis*, inſtruit dominos; & facit duo. Primo ponit monitionem; ſecundo ſubdit rationem, ibi, *Scientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis*. Dicit ergo: *Et vos, domini, eadem facite illis*, eadem ſcilicet identitate proportionis, ut ſicut illi ex animo, & bona voluntate, ita & vos faciatis. Eccli. XXXIII. 31. „ Si eſt tibi ali- „ quis ſervus fidelis, ſit tibi ſicut anima „ tua. “ *Remittentes minas*, non ſolum verbera, vel flagella. Et quare? Rationem ſubdit, dicens: *Scientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis*: nam „ idem Domi- „ nus omnium: “ Rom. X. 12. Quaſi dicat: Conſervi eſtis, & ideo debetis vos bene habere ad eos. Matth. XVIII. 33. „ Oportuit „ & te miſereri conſervi tui. “ *Et perſonarum acceptio non eſt apud Deum*: Rom. II. idem dicitur. Luc. XX. 21. „ Non accipis „ perſonam hominum. “ Actor. X. 34. idem (*b*).

L E C T I O III.

DE cetero, fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei, ut poſſitis ſtare adverſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem; ſed adverſus principes, & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.

SUpra poſuit Apoſtolus multa præcepta generalia, & ſpecialia ad deſtruendam vetuſtatem peccati, & inducendam novitatem gratiæ; hic oſtendit qua virtute debent uti ad præcepta hæc implenda, quia fiducia auxilii divini: circa quod duo facit. Primo ponit monitionem; ſecundo in ſpeciali explicat eam, ibi, *Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*. Prima in duas: quia primo oſtendit de quo debemus confidere, ſicut de interiori; ſecundo oſtendit de quo debemus confidere, ſicut de exteriori, ibi, *Induite vos armaturam Dei*. Illud autem interius, de quo debemus confidere, eſt auxilium divinum; & ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini*. Hierem. XVII. 7. „ Benedictus vir qui con- „ fidit in Domino, & erit Dominus fiducia „ eius. “

(a) *Sic editio Veneta an. 1498. alias citata; Editiones vero Romana, an. 1570. & duæ Venetæ, altera an. 1562. curante F. Remigio Florentino, altera Nicolini an. 1593. ſic legunt*. Item idem ſubiungit hic dicens: *Sicut Domino, & non hominibus, cum bona voluntate*. (b) *Scilicet* „ non eſt perſonarum acceptor Deus. “

„ eius. “ Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una eſt quia ad eum pertinet ſua defenſio; alia eſt quia potens eſt, & paratus eſt eum defendere. Et hæc duo ſunt in Deo reſpectu creaturæ ſuæ. Quia cura eſt Deo de vobis, ut dicitur I. Petr. ult. 7. „ Omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. “ Item ipſe potens eſt, & promptus auxiliari; & ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini*; quaſi dicat: (*a*) Poſtquam vos inſtruxi ſupra de præceptis implendis, iam confortamini, non in vobis, ſed in Domino, qui curam habet de vobis. Pſalm. lxxii. 27. „ Mihi autem adhærere Deo bonum eſt, ponere in Domino Deo ſpem meam. “ Eſa. xxxv. 4. „ Dicite puſillanimis: Confortamini, & nolite timere. “ Hierem. xx. 11. „ Dominus mecum eſt tamquam bellator fortis; idcirco qui me perſequuntur, cadent, & infirmi erunt. “ *Et in potentia virtutis eius*. Luc. 1. 49. „ Qui potens eſt. “ Et licet in Deo virtus, & potentia ſint idem; tamen quia virtus eſt ultimum de potentia, & quaſi perfectio potentiæ, ideo dicit: *In potentia virtutis eius*, ideſt in potentia virtuoſa. Philip. iv. 13. „ Omnia poſſum in eo qui me confortat. “ Iob xvii. 13. „ Pone me iuxta te, & cuiuſvis manus pugnet contra me. “

Sed poſſet dici: Si Deus poteſt, & vult, debemus eſſe ſecuri. Ideo reſpondens dicit, quod non; immo debet quilibet facere quod in ſe eſt: quia ſi inermis iret ad bellum, quantumcumque Rex protegeret eum, eſſet in periculo. Et ideo dicit: *Induite vos armaturam Dei*, ideſt dona, & virtutes. Rom. xiii. 12. „ Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. “ Coloſſ. iii. 12. „ Induite vos ergo, ſicut electi Dei ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam: “ quia per virtutes homo protegitur contra vitia.

Sed contra. Dominus eſt Rex ita potens quod nullus poteſt eum impugnare. Reſpondeo. Verum eſt per violentiam; ſed per inſidias, & fallaciam impugnat eum diabolus in membris ſuis, non in ſe: quia, ut dicitur Eccli. xi. 31. „ multæ ſunt inſidiæ doloſi. “ Et ideo ſubdit: *Ut poſſitis ſtare contra inſidias diaboli*. I. Petr. v. 8. „ Sobrii eſtote, & vigilate: quia adverſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. “ Pſal. ix. 9. „ Inſidiatur in abſcondito, quaſi leo in ſpelunca ſua. “

Conſequenter cum dicit, *Quia non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*, explicat in ſpeciali monitionem: & primo de inſidiis inimicorum; ſecundo de armatura ſumenda, ibi, *Propterea accipite armaturam Dei*; tertio de fiducia Chriſti habenda, ibi, *Per* (*b*) *omnem orationem, & obſecrationem orantes omni tempore*. Deſcribit autem inſidias. Quia quando aliquis hoſtis imminet, ſi ſit debilis, ſtultus, & huiuſmodi, non eſt multum cavendum, nec timendum de eo; ſed quando eſt potens, nequam, & callidus, tunc eſt timendus. Hæc tria ſunt in diabolo. Primo quia non eſt debilis; & propter hoc dicit, quod *non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*. Per carnem, & ſanguinem intelliguntur (*c*) vitia carnis: I. Corinth. xv. 50. „ Caro, & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt: “ & homines carnales: Galat. 1. 16. „ Continuo non acquievi carni, & ſanguini, “ ideſt hominibus carnalibus. Dicit ergo: *Non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*.

Quod videtur eſſe falſum, qualitercumque accipiatur: quia, ut dicitur Galat. v. 17. „ caro concupiſcit adverſus ſpiritum, ſpiritus autem adverſus carnem. “ Pſal. cxviii. 157. „ Multi qui perſequuntur me. “

Reſpondeo dupliciter. Primo ut dicamus: *Non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*: ſupple, tantum, quin etiam adverſus diabolum. Vel (*d*) aliter. Quia actio quæ inſtrumento attribuitur, eſt principaliter agentis: (*e*) & ſicut accipitur illud Rom. ix. 16. „ Non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei; “ quaſi dicat: Quod vultis aliquid, vel facitis, a vobis non eſt, ſed aliunde, ſcilicet a Deo: ſic hic *non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem*, exponatur; ideſt, quod nos impugnent, ſcilicet caro, & ſanguis, hoc non eſt eorum principaliter, ſed a ſuperiore movente, ſcilicet a diabolo.

Conſequenter deſcribitur a potentia: quia *adverſus principes, & poteſtates tenebrarum harum*. Ioan. xiv. 30. „ Venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quidquam. “ Dicitur autem princeps mun-

(a) *Al.* Poſtquam vos inſtruxi, confortamini &c. *intermediis omiſſis*. (b) Al. *omnium*. (c) *Al.* duo vitia. (d) *Al. deeſt* aliter. (e) *Al.* & ſic.

mundi, non creatione, ſed imitatione mundanorum. Ioan. I. 10. „ Et mundus eum „ non cognovit, “ ſcilicet principes mundani. Vel dicitur princeps, quaſi primatum capiens: unde principes quaſi primi duces ad aliquid. Pſal. lxvii. 26. „ Principes con- „ iuncti pſallentibus. “ Gen. xxiii. 6. „ Princeps Dei es apud nos. “ Ad poteſtatem autem pertinet iuſtitiam exercere. Inquantum ergo aliqui dæmones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes; inquantum vero habent poteſtatem puniendi illos qui eis ſubiiciuntur, dicuntur poteſtates. Luc. xxii. 53. „ Hæc eſt „ hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. “

Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apoſtolus de illis duobus ordinibus, denominans dæmones?

Reſpondeo. In nominibus ordinum ſunt tria. In quibuſdam enim importatur ordo ad Deum, in quibuſdam vero poteſtas, in quibuſdam vero Dei miniſterium. In nominibus enim Cherubim, & Seraphim, & Thronorum, importatur converſio ad Deum. Dæmones autem (a) averſi ſunt a Deo; & ideo eis non competunt hæc nomina. Item quædam nomina important ordinem ad miniſterium Dei, ſicut Angeli, & Archangeli; & iſta etiam nomina non competunt dæmonibus, niſi cum adiuncto, ſcilicet ſatanæ. Tertio etiam quia Virtutes, & Dominationes important ordinem ad ſervitium Dei; ideo eis non conveniunt hæc nomina, ſed tantum iſta duo, quæ communia ſunt bonis, & malis, ſcilicet principatus, & poteſtates. Sunt ergo & potentes, & magni; ideo habent magnum exercitum, contra quem habemus pugnare. *Adverſus mundi rectores tenebrarum harum*, ſcilicet peccatorum. Supra v. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino:* quia quidquid eſt tenebroſum, totum eſt de ordine iſtorum, & ſubiectum eis. Gloſſa: „ Mali ho- „ mines ſunt equi, diaboli equites. Ergo „ occidamus (b) equites, & equos poſſi- „ deamus. “ Ioan. I. 5. „ Et tenebræ eum „ non comprehenderunt. “ Sunt etiam aſtuti, quia *contra ſpiritualia nequitiæ*, ideſt contra ſpirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiæ. Dicit autem, *Spiritualia nequitiæ*, quia quanto eſt altior ſecundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, eſt peior, & nequior. Unde Philoſophus dicit, quod homo malus, eſt peſſimus omnium animalium. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiæ*, quia ſpirituales & nequiſſimi ſunt. Et dicit, *In cæleſtibus*, duplici de cauſa: vel ut oſtendat virtutem, & avantagium ad ſuperandum nos: quia nos in terra, ipſi autem in alto, ſcilicet (c) in aere caliginoſo; & ideo habent partem meliorem: Luc. viii. 5. „ Volucres cæli come- „ derunt illud. “ Vel dicit, *In cæleſtibus*, quia pro cæleſtibus eſt iſta pugna: & hoc debet animare nos ad pugnam.

LECTIO IV.

PRopterea accipite armaturam Dei, ut poſſitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate, & induti loricam iuſtitiæ, & calceati pedes in præparationem Evangelii pacis, in omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere: & galeam ſalutis aſſumite, & gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei.

SUpra expoſuit Apoſtolus quod dictum eſt de inſidiis diaboli; hic monet nos de armatura ſumenda: & circa hoc facit duo. Primo concludit ex præmiſſis armaturæ neceſſitatem; ſecundo armorum diverſitatem deſcribit, ibi, *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate*. Dicit ergo: Habetis hoſtes malos, nequiſſimos, & potentes, & pro re ardua pugnantes, quia pro cæleſtibus: *propterea accipite armaturam Dei:* ideſt, armamini ſpiritualibus armis. II. Corinth. x. 4. „ Arma militiæ noſtræ „ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo, „ ad deſtructionem munitionum, conſilia „ deſtruentes. “ Et hoc *ut poſſitis reſiſtere*. I. Petr. v. 9 „ Cui reſiſtite fortes in fide. “ Iac. iv. 7. „ Reſiſtite diabolo, & fugiet a „ vobis: “ quanto magis enim ei ceditur,

Y 2 tan-

(a) *Al.* adverſi ſunt Deo. (b) *Al. omittitur* equites. (c) *Al.* in aere iſto &c.

tanto plus inſequitur. *In die malo*; & hoc propter mala quæ in die fiunt. Supra v. 16. *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt*. Eccle. VII. 15. „ Diem malam præ- „ cave. “ Item accipite non ſolum ad reſiſtendum, ſed etiam ad proficiendum: *Et in omnibus perfecti ſtare*; ideſt, in adverſis, & proſperis immobiliter ſtare. Iac. 1. 4. „ Sitis perfecti, in nullo deficientes. “ De hoc I. Petr. 1. 14. „ Perfecti ſperate in „ eam quæ offertur vobis gratiam, in reve- „ lationem Ieſu Chriſti. “

Sed numquid omnes debent perfecti eſſe? Reſpondeo. (*a*) Triplex eſt perfectio. Una ſufficientiæ; quam habet homo ſecundum quod ſibi eſt neceſſarium ad ſalutem; ſicut illud Marc. XII. 30. „ Diliges Dominum „ Deum tuum ex toto corde tuo; “ quaſi dicat: Ut nihil ſit in corde tuo quod ſit contra Deum: & hoc eſt de neceſſitate ſalutis. Iac. 1. 4. „ Ut ſitis perfecti, & integri, „ in nullo deficientes. “ Alia eſt perfectio totalis abundantiæ, quæ eſt perfectio patriæ, quæ eſt conſummata gloria, in hoc quod perfectus totaliter inhæreat Deo. Matth. XXII. 30. „ In reſurrectione neque „ nubent, neque nubentur; ſed ſunt ſicut „ Angeli Dei in cælo. “ Et de hac loquebatur Apoſtolus Philip. III. 12. „ Non quod „ iam acceperim, aut quod iam perfectus „ ſim: “ & paulo poſt: „ Fratres, ego non „ arbitror me comprehendiſſe. “ Alia eſt media, ſcilicet conſilii, qua homo nititur ſe abſtrahere ab his, & ire ad illa.

Deinde cum dicit, *State ergo &c.* deſcribit diverſitatem armorum. Eſt autem triplex genus ſpiritualium armorum, ad ſimilitudinem corporalium: quorum quædam ſunt ſimilia indumento ad tegendum, quædam vero ad protegendum, & quædam ad impugnandum. Indumento autem tria ſunt neceſſaria. Primo quod cingatur; & quantum ad hoc dicit: *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate*. Sed prius induit ſe homo quam ſe cingat. Apoſtolus autem accipit hæc ſecundum ordinem armaturæ ſpiritualis. In bello autem ſpirituali prius eſt neceſſe concupiſcentias carnis reſtringere, ſicut vicinus hoſtis eſt prius vincendus. Hoc autem fit per reſtrictionem lumborum, in quibus viget luxuria; quod fit per temperantiam, quæ gulæ, & luxuriæ contrariatur. Luc. XII. 35. „ Sint lumbi „ veſtri præcincti. “ Iob XXXVIII. 3. „ Ac- „ cinge ſicut vir lumbos tuos. “ *Sed in veritate*, ideſt in rectitudine intentionis, & non ſimulate. Alia littera habet, *In caritate*. I. Corinth. ult. 14. „ Omnia ve- „ ſtra in caritate fiant. “

Secundo monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas, ſcilicet iuſtitia, & abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo præcipit ut eas non iniuſte uſurpemus, quod facit iuſtitia; & ideo dicit: (*b*) *Induti loricam iuſtitiæ*, ſcilicet (*c*) per quam homo abſtinet a rebus alienis. Dicitur autem iuſtitia lorica, quia ſicut lorica tegit membra, ita iuſtitia virtutes omnes. Sap. V. 19. „ Induet pro thorace iuſtitiam, & accipiet „ pro galea iudicium certum. “ (*d*) Secundo præcipit ut rerum temporalium curam ſuperfluam deponamus: quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia, & myſteria annuntianda: & propter hoc dicit: *Et calceati pedes*, ideſt affectus diſpoſiti, (*e*) ſint ſupple, *in præparationem Evangelii pacis*. In ſignum huius miſit Apoſtolos Dominus Marc. VI. calceatos ſandaliis, quæ habent ſubtus ſoleas, per quod ſignificatur elevatio mentis a terrenis; & aperta ſunt ſuperius, per quod ſignificatur promptitudo ad divinam ſapientiam. Dicit autem, *Pacis*, quia per Evangelium pax nobis annuntiatur. Matth. X. 12. „ In quamcumque do- „ mum intraveritis, dicite: Pax huic do- „ mui. “

Item ſecundo ſunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis ſunt protegenda, quæ ſunt principia vitæ, ſcilicet pectus in quo eſt cor, & caput in quo eſt cerebrum. Pro pectore autem eſt ſcutum; & ideo dicit: *In omnibus ſumentes ſcutum fidei*: quia ſicut ſcutum ſupponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia ſunt enim arma virtutum moralium, ſcilicet temperantiæ, ideſt ſuccinctio lumborum; & iuſtitiæ, ideſt induitio loricæ; & hoc genus armorum, ſcilicet ſcutum, eſt virtutis theologicæ, ſcilicet fidei: quia ſicut per ſcutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, & habetur victoria. Hebr. XI. 33. „ Sancti „ per fidem vicerunt regna. (*f*) Sed per virtutes morales vincimus poteſtates terrenas; & ideo ait: *In quo poſſitis omnia tela ignea nequiſſimi extinguere*, ſcilicet diaboli, cuius

(a) *Al.* Duplex. (b) Al. *Induite*. (c) *Al.* propter quam. (d) *Al.* Item ut rerum &c. (e) *Al.* omittitur ſint ſupple. (f) *Al.* Sicut.

cuius tela ſunt quædam immiſſiones per angelos malos. Ignea ſunt, quia adurentia pravis concupiſcentiis. Pſal. lvii. 9. „ Supercecidit ignis, & non viderunt ſolem. " Hæc autem per fidem extinguuntur; quæ tentationes præſentes, & transitorias extinguit per bona ſpiritualia, & æterna, quæ promittit ſacra Scriptura. Unde Dominus Matth. iv. diabolo tentanti (*a*) producebat, & opponebat auctoritates ſacræ Scripturæ. Et ſic debemus facere, ſi tentat de gula, ſecundum illud Deuter. viii. 3. „ Non in ſolo pane vivit homo. " Vel illud Roman. xiv. 17. „ Non eſt regnum Dei, eſca, & potus. " Si de luxuria, „ Non mœchaberis; " ſi de furto, „ Non furtum facies: " & ſic de aliis. Dicitur autem ſcutum fidei, quia ſicut (*b*) ſcutum protegit totum pectus, ita fides debet eſſe in pectore. Spes autem dicitur galea, quia ſicut galea eſt in capite, ita caput virtutum moralium eſt finis; & de hoc eſt ſpes, ſcilicet de fine: & ideo dicitur: *Et galeam ſalutis aſſumite*.

Item tertio ſunt arma ad impugnandum: quia non ſolum ſufficit ſe defendere, ſed etiam (*c*) oportet adverſarium impugnare. Hoc autem ſicut fit per gladium (*d*) materialem corporaliter, ita per verbum Dei, quod eſt Spiritus ſancti (*e*) gladius, ſpiritualiter: & propter hoc dicit: *Et gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei*, ſcilicet aſſumite. Hebr. iv. 12. „ Vivus eſt ſermo „ Dei, & efficax, & penetrabilior omni „ gladio ancipiti, pertingens uſque ad diviſionem animæ, & ſpiritus. " Et prædicatio dicitur gladius ſpiritus, quia non penetrat uſque ad ſpiritum, niſi ducatur a Spiritu ſancto. Matth. x. 20. „ Non enim „ vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis. "

Sic ergo habemus arma, quibus defendamur a carnalibus hoſtibus, ſcilicet a gula, & luxuria, quod fit per temperantiam, ibi, *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate*. Item quibus vincamus cupiditates terrenas, ſcilicet arma iuſtitiæ, quæ abſtinere nos faciunt ab illicitis, ibi, *Induti loricam iuſtitiæ*. Et puritatem affectus, ſeu paupertatem, quæ nos retrahit etiam a licitis, ibi, *Calceati pedes in præparationem Evangelii pacis*. Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, ſcilicet arma fidei, ibi, *In omnibus ſumentes ſcutum fidei*: & etiam ab hoſtibus generis humani, ibi, *Quo*, ſcilicet ſcuto fidei, *poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere*. Item habemus arma quibus in bonis ſpiritualibus confirmamur, ſcilicet arma ſpei, ibi, *Et galeam ſalutis aſſumite*. Galea ponitur in capite, (*f*) ſic ſpes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium eſt ipſe finis, de quo eſt ſpes. Unde nihil eſt aliud galeam ſalutis aſſumere quam ſpem de ultimo fine habere. Item habemus arma ad impugnandum ipſos dæmones, ſcilicet *gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei*: quod fit frequenter in ſermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum, expellit congeriem peccatorum, & dæmonum.

LECTIO V.

PEr omnem orationem, & obſecrationem orantes omni tempore in ſpiritu, & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis, & pro me, ut detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena iſta, ut in ipſo audeam prout oportet me loqui. Ut autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus cariſſimus frater, & fidelis miniſter in Domino, quem miſi ad vos in hoc ipſum ut cognoſcatis quæ circa nos ſunt, & conſolentur corda veſtra. Pax fratribus, & caritas cum fide a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptionem. Amen.

SUpra expoſuit Apoſtolus quæ dixerat de inſidiis, & armaturis; hic exponit illud, (*g*) quod etiam dixerat, de confirmatione, & confortatione in potentia Dei; & hoc fit (*h*) per orationem ad Deum ſuper auxilio divino. Facit autem tria. Primo

(a) *Al.* proiiciebat. (b) *Al. deeſt* ſcutum. (c) *Al. omittitur* oportet. (d) *Al. deſideratur* materialem. (e) *Al. non eſt* gladius. (f) *Al.* Sicut. (g) *Al. deeſt* quod etiam dixerat. (h) *Al.* per orationem Dei.

mo monet eos ad orandum pro ſeipſis; ſecundo pro aliis; tertio pro ipſomet Apoſtolo. Circa primum ponit ſeptem conditiones orationis. Primo quod debet eſſe perfecta: unde dicit, *Omnem orationem*, quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo quod ſit humilis, non præſumptuoſa. Pſal. CI. 18. „Reſpexit in orationem „humilium, & non ſprevit precem eo„rum:“ quod fit quando homo non putat ſe exaudiri propter merita ſua, ſed propter miſericordiam divinam: & ideo dicit, *Obſecrationem*, ideſt per ſacræ rei acceptionem. Philip. IV. 6. „In omni ora„tione, & obſecratione, cum gratiarum „actione, petitiones veſtræ innoteſcant „apud Deum.“ Tertio quod ſit continua, ibi, *Omni tempore*. I. Theſſal. V. 17. „Sine intermiſſione orate, in omnibus gra„tias agite.“ Pſalm. XXXIII. 2. „Benedi„cam Dominum in omni tempore,“ ſcilicet ſtatuto. Quarto quod ſit devota, quia *in ſpiritu*. I. Corinth. XIV. 15. „Pſallam „ſpiritu, pſallam & mente,“ ideſt non ut vagus. Quinto quod ſit vigilans, ibi, *Vigilantes*. I. Petr. IV. 7. „Eſtote pruden„tes, & vigilate in orationibus.“ Sexto quod ſit inſtans, ibi, *In omni inſtantia*. Rom. XII. 12. „Orationi inſtantes.“ Septimo caritativa, ut ſcilicet fiat pro omnibus aliis ſanctis, ibi, *Et obſecratione pro omnibus ſanctis*. I. Timoth. II. 1. „Obſe„cro enim primum omnium fieri obſe„crationes, orationes, poſtulationes, gra„tiarum actiones pro omnibus homini„bus.“

Deinde (a) ultimo pro ſe petit orationes fieri, ibi, *Et pro me*. Ubi tria petit pro ſe, quæ cuilibet prædicatori ſunt neceſſaria; ſcilicet quod os aperiat, & ad prædicandum ſe præparet, quantum in ſe eſt, & detur ſibi gratia. Et ut hæc tria ſibi dentur, petit ut oretur pro ſe, dicens: *Ut detur mihi ſermo in apertione oris mei*. „Non enim potero loqui niſi quod „dederit mihi Dominus:“ dicebat ille Balaam Num. XXIII. 12. „Unde Dominus Matth. X. 20. „Non enim vos eſtis qui lo„quimini, ſed Spiritus Patris veſtri qui „loquitur in vobis.“ Unde dicitur ibidem 19. „Dabitur enim vobis in illa hora quid „loquamini.“ Hoc autem dictum primo ponit Apoſtolus: *Ut detur*, inquit, *mihi ſermo in apertione oris mei*. Coloſſ. ult. 3. „O„rantes ſimul & pro nobis, ut Deus ape„riat nobis oſtium ſermonis.“ Et ad quid, Paule? Reſpondet: Ut ſcilicet poſſim *cum fiducia notum facere Evangelii myſterium, pro quo legatione fungor in catena iſta*. Et hoc eſt ſecundum quod petit: quia non ſolum eſt neceſſarium prædicatori ut detur ei ſermo in apertione oris, ſeu ſcientia; ſed ut ſermonem ſibi datum prædicet audacter, & cum fiducia: & hoc eſt quod dicit: *Cum fiducia ... ita ut in ipſo audeam prout oportet me loqui*. Et ſic prædicabant Apoſtoli; de quibus dicitur Act. IV. 31. quod „loquebantur „cum fiducia verbum Dei.“ Commendat autem Apoſtolus officium prædicationis ab excellentia, & altitudine: unde dicit, *Myſterium Evangelii*. Secundo oſtendit quod pro ipſo libenter ſuſtinuit tribulationem, & ignominiam: unde dicit: *Pro quo legatione fungor in catena*. De his duobus ſimul, Coloſſ. ult. 3. „Deus aperiat nobis oſtium „ſermonis ad loquendum myſterium Chri„ſti, propter quod & vinctus ſum.“ Et quia dicitur Eccli. XX. 22. „Ex ore fatui „reprobatur parabola: non enim dicit eam „tempore ſuo:“ ideo Apoſtolus non ſolum petit quod detur ſibi ſermo, ſeu prædicandi ſcientia; ſed etiam gratia loquendi cum fiducia, ut ſcilicet non deſiſteret ab incepto pro catenis quibus catenatus erat; ab incepto videlicet, & commiſſo ſibi officio fiducialiter, & fideliter proſequendo. Tertio petit ut detur ſibi temporis, ſeu modi congruentia: quia tempus „loquendi, & tempus tacendi:“ ut dicitur Eccle. III. 7. Et ideo dicit: *Ut in ipſo audeam, prout oportet me loqui*. Et certe in omnibus modus, & qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apoſtolus Coloſſ. ult. 4. „Ut manifeſtem „illud ita ut oportet me loqui:“ quia, ut dicitur Proverb. XV. 23. „ſermo oppor„tunus, optimus.“

In fine autem huius Epiſtolæ Apoſtolus ſtatum ſuum Epheſiis manifeſtat, cum dicit: *Ut autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus*. Ubi primo facit quod dictum eſt; ſecundo eos more ſolito ſalutat, ibi, *Pax fratribus, & caritas cum fide a Deo Patre noſtro*. In prima parte tria facit. Primo ponitur ſtatus ſui manifeſtatio, ibi, *Ut autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt*; ſecundo diſcipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi, *Tychicus frater meus cariſſimus, & fidelis miniſter in Domino*; tertio oſtendit finem pro quo eis manifeſtat ſtatum ſuum, quia ſcili-

(a) Al. Deinde pro ſe. *Et pro me* inquit. Ubi tria petit &c.

ſcilicet eſt ipſorum conſolatio, ibi, *Et conſolentur corda veſtra*. Dicit ergo: *Ut autem vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam; omnia nota vobis faciet Tychicus*; quaſi dicat Apoſtolus: Pro myſterio Evangelii, pro quo catenatus ſum, volo quod ſciatis quod catena, & omnes tribulationes, & omnia ſupplicia quæ in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt; ſed certe ſic angor de iſtis, quod omnia circa me ſunt, non intra. Et quia non poſſum ire ad annuntiandum vobis, utpote catenatus; *omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus cariſſimus, & fidelis miniſter in Domino*. Et ideo ſecure credatis ei de omnibus. Luc. XII. 42. „ Quis putas eſt fidelis ſervus, & „ prudens? " Et iſte certe eſt talis: *quem miſi ad vos in hoc ipſum, ut cognoſcatis quæ circa nos ſunt*. Et hæc eſt diſcipuli commendatio. Et ad quid? *Ut conſolentur corda veſtra*.

Deinde cum dicit, *Pax fratribus, caritas cum fide a Deo Patre noſtro*, ponit Apoſtolus conſuetam ſalutationem. Et advertendum eſt, quod licet gratia præcedat pacem, & caritatem mutuam hominum ad ſe invicem, & ad Deum, quo ad collationem (quia „ non eſt pax impiis, dicit Domi„ nus: " Eſa. LVII. 21.) tamen quo ad executionem gratiæ, & veritatis, & caritatis conſervationem, pax præcedit ſuo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad ſe invicem, & caritatem ad Deum, dicens: *Pax fratribus, & caritas cum fide*. Et quia licet pax, & caritas multum faciant ad gratiæ conſervationem; tamen ſemper ſupponunt ipſam gratiam, ſine qua haberi non poſſunt: ideo optat eis gratiam: unde dicit: *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptionem. Amen.*

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Iuſtorum ſemita, quaſi lux ſplendens, procedit, & creſcit uſque ad perfectum diem. Prov. IV. 18.

IN hac auctoritate deſcribitur vita ſanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi, *Semita*: quia Matth. VII. 14. „ Arcta eſt via, quæ ducit ad vitam. " Iob XXVIII. 7. „ Semitam ignoravit avis, nec intuitus eſt eam „ oculus vulturis. " Ex claritate, ibi, *Lux ſplendens*. Epheſ. V. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. " Iuſti enim ſunt lucentes, & ideo eorum via eſt lucida. Ex profectu, quia ſemper creſcit. I. Petr. II. 2. „ In eo creſcatis in ſalutem. " Et hoc *uſque ad perfectum diem*, ſcilicet gloriæ. I. Corinth. XIII. 10. „ Cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte „ eſt. " E converſo malorum via eſt lata, obſcura, tenebroſa, & deficiens: unde Prov. IV. 19. ſubditur: „ Via impiorum tenebroſa; neſciunt ubi corruant: " & Matth. VII. 13. „ Lata porta, & ſpatioſa via quæ ducit ad perditionem; & multi ſunt „ qui intrant per eam. " Ex his verbis trahi poteſt materia huius Epiſtolæ. Erant enim Philippenſes in Chriſti recta ſemita, tribulationes multas pro Chriſto ſuſtinentes. Item illuminati per fidem. Infra II. 15. „ Inter quos lucetis ſicut luminaria in mun„ do. " Item proficiebant, ut patet per totam Epiſtolam. Item convenienter poſt Epiſtolam ad Epheſios, in qua fit inſtructio qualiter ſervanda ſit eccleſiaſtica unitas, hi proponuntur in exemplum ſervandæ eccleſiaſticæ unitatis, qui optime eam ſervaverunt.

CA-

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus, & Timotheus ſervi Ieſu Chriſti omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis, & diaconibus. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens, ſuper communicatione veſtra in Evangelio Chriſti a prima die uſque nunc, confidens hoc ipſum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet uſque in diem Chriſti Ieſu: ſicut eſt mihi iuſtum, hoc ſentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Evangelii ſocios gaudii mei omnes vos eſſe.

DIviditur autem hæc Epiſtola in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo*. Circa primum tria facit: quia primo deſcribuntur perſonæ ſalutantes; ſecundo perſonæ ſalutatæ, ibi, *Omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto*. Circa primum primo ponuntur perſonæ ſalutantes; ſecundo eorum conditio, ibi, *Servi Ieſu Chriſti*. Circa primum primo ponitur perſona principalis, cum dicit, *Paulus*: & interpretatur *Paulus*, quaſi modicus: in quo notatur eius humilitas. Eſa. lx. 22. „ Minimus erit in „ mille, & parvus in gentem fortiſſimam." Secundo ibi, *Et Timotheus*, ponitur perſona adiuncta: quia fuerat eorum prædicator. Infra II. 20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit*.

Deinde cum dicit, *Servi Ieſu Chriſti*, ponitur conditio eorum. II. Corinth. IV. 5. „ Non enim noſmetipſos prædicamus; ſed „ Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, „ nos autem ſervos veſtros per Ieſum."

Sed contra. Ioan. XV. 15. „ Iam non di„ cam vos ſervos, quia ſervus neſcit quid fa„ ciat dominus eius." Reſpondeo. Duplex eſt ſervitus ſecundum duplicem timorem. Timor enim pœnæ cauſat malam ſervitutem, & de hac intelligitur dictum præmiſſum Ioan. XV. Timor vero caſtus cauſat ſervitutem reverentiæ; & de hac loquitur Apoſtolus.

Perſonæ ſalutatæ ſunt omnes de Eccleſia Philippenſi: & primo minores: unde dicit: *Omnibus ſanctis qui ſunt Philippis*, quæ eſt civitas, quam Philippus condidit: & dicit, *Sanctis*, & hoc propter baptiſmum. Rom. VI. 3. „ Quicumque baptiza„ ti ſumus in Chriſto, in morte ipſius ba„ ptizati ſumus." Maiores autem tangit, dicens: *Cum Epiſcopis, & diaconibus*.

Quæſtio eſt. Quare minores præponit maioribus? Quia prius eſt populus, quam prælatus. Ezech. XXXIV. 2. „ Nonne gre„ ges paſcuntur a paſtoribus?" Greges enim paſcendi ſunt a paſtoribus, non e converſo.

Item cur intermittit presbyteros? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod comprehenduntur cum Epiſcopis, quia in una civitate non ſunt plures Epiſcopi: unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen eſt alius ordo: quia ex ipſo Evangelio hoc legitur, quod poſt deſignationem duodecim Apoſtolorum (quorum perſonas gerunt Epiſcopi) deſignavit ſeptuaginta duos diſcipulos, quorum locum ſacerdotes tenent. Dionyſius etiam diſtinguit Epiſcopos, & ſacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerint diſtincti, non tamen nomina ordinum: (a) unde hic comprehendit presbyteros cum Epiſcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi, *Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto*: & ſunt duo quæ includunt omnia. Primum eſt gratia Dei remittens peccata: Epheſ. II. 8. „ Gratia ſalvati e„ ſtis per fidem." Ultimum eſt pax hominis: Pſalm. CXLVII. 14. „ Qui poſuit fi„ nes tuos pacem." Et per conſequens optat bona media; & hoc *a Deo Patre*.

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad vocem* deinde.

Iac. I. 17. „ Omne datum optimum, & „ omne donum perfectum deſurſum eſt, „ deſcendens a Patre luminum. “ Item per meritum humilitatis Chriſti; & ideo addit, *Et Domino Ieſu Chriſto*. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum „ facta eſt. “ Epheſ. II. 14. „ Ipſe enim „ eſt pax noſtra, qui fecit utraque u„ num. “

Conſequenter ponit epiſtolarem narrationem; & circa hoc duo facit: quia primo agit gratias de præteritis; ſecundo hortatur ad profectum in futurum, ibi, *Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Evangelii*. Circa primum primo præmittit gratiarum actionem pro eis; ſecundo materiam eius, ibi, *Super communicatione veſtra in Evangelio Chriſti a prima die uſque nunc*. Gratias autem agit, (*a*) adiuncto gaudio, & deprecatione; & ideo hæc tria tangens, dicit: *Gratias ago Deo meo*. Gratias agere eſt recognoſcere gratiam ſibi factam. I. Theſſal. ult. 18. „ In omnibus gratias agite. “ *In omni memoria veſtri*: quia in eis nihil occurrit Apoſtolo, quod non eſſet dignum gratiarum actione: & hoc eſt valde magnum. Prov. x. 7. „ Memoria iuſti cum laudi„ bus. “ *Pro omnibus*. Eſa. lx. 21. „ Po„ pulus autem tuus omnes iuſti: in per„ petuum hereditabunt terram. “ Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem, & deprecationem pro cuſtodia; totum tamen pro gaudio. I. Reg. XII. 23. „ Abſit au„ tem a me hoc peccatum in Domino, „ ut ceſſem orare pro vobis. “

Deinde cum dicit, *Super communicatione veſtra in Evangelio Chriſti*, tangit de materia trium prædictorum: & primo ponit materiam gratiarum actionis; ſecundo gaudii de futuris, ibi, *Confidens hoc ipſum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet uſque in diem Chriſti Ieſu*; tertio deprecationis, ibi, *Teſtis enim eſt mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti*. Dicit ergo: *Super communicatione*, ſcilicet qua communicaſtis doctrinæ Evangelii, credendo, & opere implendo: hæc eſt enim vera communicatio. Hebr. ult. 16. „ Beneficentiæ autem, & communionis „ nolite oblivifci. “ *A prima die uſque nunc*. Eccli. XXVII. 12. „ Homo ſanctus in „ ſapientia manet ſicut ſol. “ Et hoc ipſum confidens de vobis gaudeo: quia *qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet*. Hier. XVII. 5. „ Maledictus homo qui confidit in „ homine, & ponit carnem brachium ſuum. “ ibid. 7. „ Benedictus vir qui confidit in Domi„ no, & erit Dominus fiducia eius. “ Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit: *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet*. Ioan. XV. 5. „ Sine me nihil poteſtis facere. “ Quod eſt contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis eſſe ex nobis, ſed conſummationem ex Deo. Sed hoc non eſt verum: quia principium boni operis in nobis eſt cogitare de bono, & hoc ipſum eſt a Deo. II. Corinth. III. 5. „ Non quod „ ſufficientes ſimus cogitare aliquid a no„ bis, quaſi ex nobis; ſed ſufficientia no„ ſtra ex Deo eſt. “ *In diem Chriſti Ieſu*, quo remunerabit ſingulos. II. Timoth. ult. 8. „ In reliquo repoſita eſt mihi corona iu„ ſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in il„ la die iuſtus iudex. “ I. Corinth. I. 8. „ Confirmabit vos uſque in finem ſine cri„ mine, in die adventus Domini noſtri Ie„ ſu Chriſti. “ Ratio gaudii ponitur cum dicit: *Sicut eſt mihi iuſtum, hoc ſentire pro omnibus vobis*: quia ſcilicet id iuſtum eſt, quia congaudetis mihi de bonis meis: *eo quod habeam vos in corde*; quaſi dicat: Habeo de vobis hanc conſcientiam, tales vos eſſe; ideo gaudeo, ut ſcilicet gaudeatis de his de quibus & ego; quod eſt *in vinculis meis*: quia tunc pro Chriſto fuit ligatus, de quo gaudebat. Iac. I. 2. „ Omne gau„ dium exiſtimate, fratres mei, cum in „ varias tentationes incideritis: ſcientes „ quod probatio fidei veſtræ patientiam o„ peratur, patientia autem opus perfectum „ habet. “ Act. v. 41. „ Ibant Apoſtoli „ gaudentes a conſpectu concilii, quoniam „ digni habiti ſunt pro nomine Ieſu con„ tumeliam pati. “ *Et in defenſione, & confirmatione Evangelii*, ſcilicet audacter prædicando contra tyrannos, & hæreticos, (*b*) & confirmando Evangelium in cordibus fidelium. Act. XVIII. 23. „ Perambulans ex „ ordine Galaticam regionem, & Phry„ giam, confirmans omnes diſcipulos. “ Vel aliter, ſecundum Gloſſam. *In corde*, ideſt deſiderio, ut ſocii ſitis ſempiterni gaudii. Ioan. XVI. 22. „ Gaudium veſtrum ne„ mo tollet a vobis. “ Et hoc non poteſt abſtrahi a corde meo: quia etiam in vinculis exiſtens, & intentus confirmationi, & defenſioni Evangelii, ſolicitudo de vobis non recedit de corde meo.

(a) *Al.* ſuper adiuncto. (b) *Al.* & quia confirmabat.

LECTIO II.

TEſtis enim eſt mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro ut caritas veſtra magis ac magis abundet in omni ſcientia, & in omni ſenſu; ut probetis potiora, ut ſitis ſinceri, & ſine offenſa in diem Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in gloriam, & laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Evangelii; ita ut vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in ceteris omnibus, ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem & propter invidiam, & contentionem; quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant; quidam ex caritate, ſcientes, quoniam in defenſionem Evangelii poſitus ſum; quidam autem ex contentione Chriſtum annuntiant, non ſincere, exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis.

POſita materia gaudii de ſpe futura, hic oſtendit ſuper quo deprecationem pro eis facit: & primo præmittit ſuum deſiderium, quod oſtenditur omnino fervens; ſecundo materiam deprecationis, ibi, *Et hoc oro ut caritas veſtra magis ac magis abundet*. Et quia cordis deſiderium ſoli Deo eſt manifeſtum, ideo invocat Deum teſtem, quod pro eis deprecetur cum deſiderio: Iob XVI. 20. „ Ecce in cælo teſtis meus „ eſt, " ſcilicet Deus, *quomodo cupiam vos*, ſcilicet ego exiſtens *in viſceribus Ieſu Chriſti*. Vel quomodo cupiam vos eſſe in eis; quaſi dicat: Quomodo cupiam veſtram ſalutem, & participationem viſceroſæ caritatis Chriſti. Luc. I. 78. „ Per viſcera miſericordiæ „ Dei noſtri. " Quaſi dicat, quia ad profunda, & intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut ſitis in viſceribus Ieſu Chriſti, ideſt ut ipſum intime diligatis, ut & diligamini ab eo: in hoc enim vita hominis conſiſtit.

Deinde cum dicit, *Et hoc oro ut caritas veſtra magis ac magis abundet in omni ſcientia*, ponit deprecationem; & tria bona optat. Primo quantum ad interioris caritatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per caritatem; & ideo non habenti caritatem, optandum eſt ut habeat; habenti vero, ut perficiatur. Unde dicit: *Ut caritas veſtra magis ac magis abundet*. Pro augmento autem caritatis orandus eſt Deus, quia ſolus Deus hoc in nobis operatur. II. Corinth. IX. 8. „ Potens eſt autem „ Deus omnem gratiam abundare facere „ in vobis, ut in omnibus ſemper omnem „ ſufficientiam habentes, abundetis in omne „ opus bonum. " Et hoc neceſſarium eſt ut petamus & nos: quia Matth. V. 20. „ Niſi abundaverit iuſtitia veſtra pluſquam „ ſcribarum, & phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum. " Secundo quantum ad intellectum: unde dicit, *In omni ſcientia*.

Sed numquid ex caritate provenit ſcientia? Sic: quia dicitur I. Ioan. II. 27. „ Et „ vos unctionem quam accepiſtis ab eo, „ maneat in vobis: & non neceſſe habetis „ ut aliquis doceat vos; ſed ſicut unctio „ eius docet vos de omnibus, & verum „ eſt, & non eſt mendacium. " Item caritas eſt Spiritus, de quo dicitur Ioan. XVI. 13. „ Cum venerit ille Spiritus veritatis, „ docebit vos omnem veritatem. " Cuius ratio eſt, quia qui habet habitum, ſi rectus eſt habitus, ſequitur inde rectum iudicium de his quæ pertinent ad illum habitum; ſi vero corruptus, falſum. Sicut circa venerea temperatus habet bonum iudicium; intemperatus non, ſed falſum. Omnia autem quæ a nobis fiunt, ſunt informanda caritate, & ideo habens caritatem, habet rectum iudicium & quantum ad cognoſcibilia: & ſic dicit, *In omni ſcientia*, qua ſcilicet agnoſcat veritatem, & inhæreat circa ea quæ ſunt fidei: hæc eſt ſcientia ſanctorum, de qua dicitur Sapient. X. & quantum ad operabilia; & ſic dicit, *Et in omni ſenſu*, qui eſt vis cognoſcitiva circa exteriora obiecta; & proprium eius eſt ut ſtatim iudicet de proprio ſenſibili recte. Et ideo hoc nomen translatum eſt ad interius iudicium rationis: unde ſenſati (*a*) dicuntur qui habent rectum iudicium circa agi-

(a) *Al.* dicuntur habere rectum iudicium.

agibilia. Sapient. I. 16. „ Sentite de Domi-„ no in bonitate. “ Sapient. VI. 16. „ Co-„ gitare ergo de illa, ſenſus eſt conſum-„ matus. “ Sed hic ſenſus debet eſſe non tantum conſiderativus, ſed etiam diſcretivus inter bonum & malum, & inter bonum & melius: unde ſubdit: *Ut probetis potiora*. Nota quod caritas perficit ſenſum, ut probet bona; ſed perfecta caritas, ut probet meliora. I. Corinth. XII. 31. „ Æmu-„ lamini meliora chariſmata: “ & infra cap. XIV. 1. „ Sectamini caritatem, æmu-„ lamini ſpiritalia. “ Et ideo dicit, *Potiora*.

Tertio quantum ad effectum: & primo ponit immunitatem a malo; ſecundo perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit: *Ut ſitis ſinceri*. Eſt enim duplex peccatum vitandum: ſcilicet interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in ſe; & hoc excluditur per ſinceritatem. I. Corinth. V. 8. „ In azymis ſinceritatis, & verita-„ tis. “ Aliud eſt in proximum, ſcilicet offenſa; & ideo dicit, *Et ſine offenſa*. I. Corinth. X. 32. „ Sine offenſione eſtote Iu-„ dæis, & Gentibus, & Eccleſiæ Dei: ſic-„ ut & ego per omnia omnibus placeo: “ & II. Corinth. VI. 3. „ Nemini dantes ullam offen-„ ſionem, ut non vituperetur miniſterium no-„ ſtrum. “ *In diem Chriſti Ieſu*, (a) ideſt uſque in finem vitæ. Matth. XXIV. 13. „ Qui per-„ ſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus „ erit. “ Quantum ad gratiam dicit: *Repleti fructu iuſtitiæ*, ut opera iuſtitiæ (b) quidam fructus ſint. Rom. VI. 22. „ Habetis „ fructum veſtrum in ſanctificationem, fi-„ nem vero vitam æternam. „ Vel *fructu iuſtitiæ*, ideſt præmio iuſtitiæ, ſcilicet corona. II. Timoth. IV. 8. In reliquo repoſi-„ ta eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet „ mihi Dominus in illa die iuſtus iudex. “ Sap. III. 15. „ Bonorum enim laborum glo-„ rioſus eſt fructus. “ Et hoc habetur per Chriſtum: quia omnia quæ facimus, ſunt bona per ipſum. Ioan. XV. 5. „ Sine me ni-„ hil poteſtis facere. “ Et hæc facienda ſunt hoc fine, ſcilicet *in gloriam, & laudem Dei*: quia ex operibus ſanctorum Deus clarificatur, (c) cum inde alii prorumpunt in laudem Dei. Pſalm. CL. 1. „ Laudate Do-„ minum in ſanctis eius: Hierem. XXXIII. 9. „ Erit mihi in nomen, & in gaudium, „ & in laudem, & in exultationem cun-„ ctis gentibus terræ, quæ audierint omnia „ bona quæ ego facturus ſum eis. “

Deinde cum dicit, *Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Evangelii*, admonet ad futura: & primo ponit exempla exequenda, & vitanda; ſecundo concludit moralem monitionem in IV. cap. ibi, *Itaque, fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea, ſic ſtate in Domino*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quæ ſunt imitanda; ſecundo quæ ſunt vitanda, III. cap. ibi, *De cetero, fratres mei, gaudete in Domino*. Item prima dividitur in duas: quia primo inducit ſe eis imitandum; ſecundo alios, II. cap. *Si qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium caritatis .... implete gaudium meum ut idem ſapiatis*. Item prima in tres: quia primo ponit in exemplum profectum ſuum; ſecundo gaudium quod habet ex profectu, ibi, *Quid enim? Dum omni modo .... Chriſtus annuntietur, & in hoc gaudeo*; tertio fructum ex profectu ſuo, ibi, *Scio enim quia hoc mihi provenit ad ſalutem*. Item prima in duas. Primo præmittit profectum; ſecundo modum, ibi, *Ita ut vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in ceteris omnibus*. Dicit ergo: Monui vos ad profectum, & ut formam habeatis profectum meum, *ſcire vos volo & quæ circa me ſunt* exterius, quia tribulationes: & ſi exterius erant, non immutabant interius, ſed *magis ad profectum venerunt*: quia ex eis fides prædicata magis profecit. II. Corinth. I. 6. „ Sive tribulamur pro veſtra exhorta-„ tione, & ſalute, ſive conſolamur pro „ veſtra conſolatione, ſive exhortamur pro „ veſtra exhortatione & ſalute, quæ ope-„ ratur tolerantiam earumdem paſſionum, „ quas & nos patimur. “ Et oſtendit profectum primo quantum ad ſe; ſecundo quantum ad alios, ibi, *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui*. Quantum ad ſe quidem manifeſtum fuerat, quod talia pro Chriſto pateretur conſtanter: *Ita ut vincula mea manifeſta fierent in Chriſto*: quod eſt glorioſum pro Chriſto. I. Petr. IV. 15. „ Nemo veſtrum patia-„ tur quaſi homicida, aut fur, aut alie-„ norum appetitor; ſi autem ut Chriſtia-„ nus, non erubeſcat; glorificet autem „ Deum in iſto nomine. “ *In omni prætorio*, ſicut in curia Cæſaris &c. Ex parte vero aliorum, fides creſcebat in communi: unde dicit: *Ut plures e fratribus in Domino* con-

(a) Al. ideſt ſemper Chriſto. (b) Al. quædam. (c) Al. unde.

confidentes in vinculis meis, *abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui*. I. Machab. VI. de elephantibus (*a*). Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem populi ſic & miniſtri „ eius. “ Proverb. XXVIII. 1. „ Iuſtus quaſi „ leo confidens, abſque terrore erit. “ Ex parte tamen aliorum eſt diverſitas: quia quidam bene loquebantur, quidam male: & qui bene, quidam ex generali caritate, & quidam ex ſpeciali amore ad Apoſtolum; & qui male, quidam ex generali malitia, quidam ex ſpeciali odio ad Apoſtolum. Sed, ut mihi videtur, Apoſtolus duplicem oſtendit cauſam propter quam quidam prædicabant. Primo propter invidiam; & ideo Apoſtolus eorum pravam intentionem oſtendit, dicens: *Quidam quidem propter invidiam, & contentionem*. Iac. III. 16. „ Ubi „ zelus, & contentio; ibi inconſtantia, „ & omne opus pravum. “ I. Corinth. III. 3. „ Cum ſit inter vos zelus, & contentio, nonne carnales eſtis? “ Secundo propter amorem Chriſti, & Evangelii: unde dicit: *Quidam propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant*. Pſalm. L. 20. „ Benigne fac „ in bona voluntate tua Sion. “ Sed Apoſtolus addit, dicens: *Quidam vero ex caritate*, ſcilicet quæ facit bonam voluntatem: quia ut ſupplerent defectum mei docentis, prædicaverunt. Deinde Apoſtolus exponit quod dixerat, dicens, quod quidam non ſecundum ſanam intentionem, ſed ex contentione. Corrupta eorum (*b*) intentio dupliciter patuit. Uno modo ut publice prædicando, turbationem facerent in populo gentili contra Apoſtolum, ſupra illam quam habuit. Alio modo, quia credebant quod Paulus audiens eos uſurpare officium ſibi commiſſum, turbaretur, & ex hoc adderetur afflictio afflicto.

LECTIO III.

QUid enim? Dum omni modo, ſive per occaſionem, ſive per veritatem Chriſtus annuntietur; & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad ſalutem per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti, ſecundum expectationem, & ſpem meam: quia in nullo confundar, ſed in omni fiducia, ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſive per vitam, ſive per mortem. Mihi enim vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum. Quod ſi vivere in carne hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro. Coarctor autem e duobus, deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto, multo magis melius; permanere autem in carne, neceſſarium propter vos.

SUpra Apoſtolus deſcripſit profectum ex ipſo ſubſecutum; hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primo materia gaudii; ſecundo ipſum gaudium, ibi, *Et in hoc gaudeo, ſed & gaudebo*. Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona cauſa, & hoc directe, & per ſe; & quandoque ex mala cauſa, & hoc indirecte, & per accidens. Quando enim eſt ex bona cauſa, gaudendum eſt de effectu, & de cauſa, ſicut de eleemoſyna facta propter Deum; ſed quando eſt ex cauſa mala, tunc eſt gaudendum de effectu, ſed de cauſa non; & ſic de redemptione per Chriſtum, (*c*) licet fuerit ex ſcelere Iudæ, & Iudæorum. Ita contingit in Eccleſia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos prædicatores quo ad bonam intentionem, quandoque per malos quo ad malam; & de utraque gaudendum eſt, ſicut dictum eſt. Et ideo dicit: *Quid enim? Dum omni modo, ſive per occaſionem, ſive per veritatem Chriſtus annuntietur; & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo*. Per occaſionem annuntiat Chriſtum qui non intendit hoc principaliter, ſed propter aliud, puta lucrum, vel gloriam. Proverb. XVIII. 1. „ Occaſiones quærit qui recedere vult „ ab amico. “ Per veritatem autem, quando ex recta intentione. Eſa. XXXVIII. 3. „ Obſecro, Domine, memento, quæſo, „ quomodo ambulaverim coram te in veri„ tate,

(a) *Forte illud innuere vult quod ibi 36. legitur, videlicet* „ Ubicumque erat beſtia, ibi erant, & „ quocumque ibat, ibant, & non diſcedebant ab ea. “ (b) *Al.* contentio. (c) *Al.* quæ fuit.

„ tate, & corde perfecto, & quod bonum „ eſt, in oculis tuis fecerim. “ Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem Eccleſiæ; ideo dicit: *Si Chriſtus annuntietur, & in hoc gaudeo*. Quia ſi aliud annuntiaret quam Chriſtum, tunc multum intereſſet: quod fit quando falſa doctrina docetur. Auguſtinus: „ Paſtor qui propter veritatem annuntiat, „ eſt amandus; mercenarius qui propter „ lucrum, eſt tolerandus; (*a*) qui falſus, „ expellendus. “

Deinde ponit gaudium conſequens, dicens: *Et in hoc*, ſcilicet quod vincula mea manifeſta ſunt propter Chriſtum, & quod Chriſtus annuntiatur, *gaudeo*, in præſenti: Ioan. XIV. 28. „ Si diligeretis me, gauderetis utique: “ *& gaudebo* in futurum. Eſa. LI. 11. „ Gaudium, & lætitiam obtinebunt. “

Deinde cum dicit, *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad ſalutem*, ponit fructum ex profectu ſuo provenientem: & primo ponit ipſum fructum; ſecundo movet quamdam dubitationem, ibi, *Quod ſi vivere in carne hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro*. Item primo proponit fructum; ſecundo auxilium ipſum conſequendi, ibi, *Per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti*; tertio aſſignat materiam fructus, ibi, *Sed in omni fiducia, ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo*. Dicit ergo: Gaudeo de his, & hoc propter fructum provenientem ex eis in ſalutem æternam. Eſa. XLV. 17. „ Salvatus eſt Iſrael in Domino ſalute æterna. “ Et hoc ideo quia quando nos aliqua bona facimus cooperando ſaluti aliorum, redundat in ſalutem noſtram. Si enim, ut dicitur Matth. XVIII. 6. „ qui ſcandalizaverit „ unum ex his puſillis qui in me credunt, „ expedit ei ut ſuſpendatur mola aſinaria „ in collo eius, & demergatur in profundum maris; “ quanta gloria dignus eſt qui ſalutem multorum procurat? Auxilium autem eſt triplex: ſcilicet ex parte aliorum mutua oratio: unde dicit, *Per veſtras orationes*, ſcilicet ex quibus ſpero adiuvari a Deo. Iacob ult. 16. „ Orate pro invicem, ut ſalvemini: multum enim valet „ oratio iuſti aſſidua. “ Ex parte Dei, de quo habemus ſpem ſalutis. Eſa. XXVI. 18. „ A facie tua, Domine, concepimus, & „ quaſi parturivimus, & peperimus ſpiritum ſalutis. “ Et ideo dicit: *Et ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti*. Rom. VIII. 26. „ Spiritus adiuvat infirmitatem noſtram. “ Et loquitur ſimilitudinarie. Quando enim aliquis eſt debilis, indiget relevante, ut ſuſtenteтur; & hoc eſt ſubminiſtrare: & nos debiles ſumus, ideo indigemus ſubminiſtratione Spiritus. Ioan. XIV. 26. „ Et „ ſuggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis. “ ſcilicet quaſi vobis ſubminiſtrando. (*b*) Item ex parte noſtra eſt ſpes in Deo: quia Proverb. XI. 28. „ Qui confidit in divitiis, corruet. “ Oportet ergo quod ſpes noſtra ſit in Deo: Pſalm. IV. 1. „ Qui confidunt in Domino, ſicut mons „ Sion: non commovebitur in æternum qui „ habitat in Hieruſalem: “ & ideo dicit: *Secundum expectationem, & ſpem meam*.

Sed nonne ſpes eſt expectatio futuræ beatitudinis? Dicendum eſt, quod ſpes eſt motus appetitus in bonum arduum; (*c*) & hoc dupliciter: quia quando quis ſperat adipiſci per ſe, ſic ſpes eſt ſine expectatione; quando autem per alium, tunc eſt ſpes cum expectatione: & ſic nos expectamus, ſpem habentes aliquid conſequi per alium. Pſalm. XXXIX. 2. „ Expectans expectavi Dominum, & intendit mihi. “ Rom. VIII. 24. „ Spe ſalvi facti ſumus. “

Sed dicit, *Scio*, & poſtea, *Spero*, & *expecto*. Numquid certa eſt hæc ſpes? Reſpondet Apoſtolus dicens: Ita: *quia in nullo confundar*. I. Machab. II. 61. „ Omnes qui „ ſperant in illo, non infirmantur. “ Roman. V. 5. „ Spes autem non confundit. “ Eccli. II. 11. „ Nullus ſperavit in Domino, „ & confuſus eſt. “

Huius primo rationem aſſignat; ſecundo exponit eam, ibi, *Mihi enim vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum*. Ratio hæc ſumitur ex hoc quod ipſe totaliter ordinatur ad ſervitium Chriſti; quaſi dicat: Ideo hæc mihi provenient in ſalutem, quia totaliter ſum ad ſervitium Chriſti. Et primo ponit fiduciam; ſecundo perſeverantiam; tertio certitudinem intentionis. Dicit ergo: *Sed in omni fiducia, ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo*; quaſi dicat: Multi perſequuntur me; ſed ego confido in Deum. Eſa. XII. 2. „ Fiducialiter agam, & non timebo. “ Pſalm. XI. 6. „ Fiducialiter agam in eo. “ *Sicut ſemper*, ideſt a principio converſionis. Act. IX. 27. „ Quomodo in Damaſco fiducialiter egerit „ in nomine Ieſu. “ *Ita & nunc*. Iob XXVII. 6. „ Iuſtificationem meam quam cœpi tenere, non deſeram. “ Tertio oſtendit quod

(a) *Al.* qui falſa. (b) *Al. omittitur* Item. (c) *A.* & hoc quando &c.

quod ſit eius recta intentio: (a) quia *magnificabitur Chriſtus*, qui cum ſit verus Deus, non poteſt in ſeipſo magnificari, vel minorari, ſed in nobis, ideſt in cognitione aliorum. Tunc ergo quis magnificat Chriſtum, quando eius cognitionem dilatat. Eccli. xliii. 35. „ Quis magnificabit eum „ ſicuti eſt a principio? " Et hoc & verbo, & facto, quando magnitudo divini effectus oſtendit magnitudinem eius. Et inter effectus mirabiles iuſtificatio eſt. Hæc quamdiu eſt in corde hominis latens, (b) non magnificatur per eam Chriſtus, niſi quantum ad cor illius, non quantum ad alios; ſed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes, tunc (c) vere, & proprie magnificatur. Et ideo ait, *In corpore meo*. In corpore noſtro Chriſtus dupliciter magnificatur. Uno modo inquantum corpus noſtrum deputamus ad obſequium eius, miniſteria eius corporaliter exequendo. I.Corinth.vi.20. „ Glo„ rificate, & portate Deum in corpore „ veſtro. " Alio modo corpus noſtrum exponendo pro Chriſto. I. Corinth. xiii. 3. „ Si tradidero corpus meum, ita ut ar„ deam. " Sed primus modus fit per vitam; ſecundus vero per mortem: ideo dicit: *Sive per vitam*, quia vivendo operatur, *ſive per mortem*. Roman. xiv.8. „ Sive „ vivimus, ſive morimur, Domini ſumus. " Quod etiam intelligi poteſt de morte ſpirituali. Coloſſ. iii. 5. Mortificate mem„ bra veſtra, quæ ſunt ſuper terram. "

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam, & per mortem, dicens: *Mihi enim vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum*. Vita enim importat motionem quamdam: illa enim vivere dicuntur quæ ex ſe moventur: & inde eſt quod illud videtur eſſe radicaliter vita hominis, quod eſt principium motus in eo. Hoc autem eſt illud cui affectus unitur ſicut fini: quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam ſuam, ut venatores venationem, & amici amicum. Sic ergo Chriſtus eſt vita noſtra, quoniam totum principium vitæ noſtræ, & operationis eſt Chriſtus: & ideo dicit Apoſtolus: *Mihi enim vivere Chriſtus eſt*, quia ſolus Chriſtus movebat eum, *& mori lucrum*. Hic Apoſtolus proprie loquitur. Quilibet enim ſibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam, poteſt perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat ſanam vitam. Vita noſtra Chriſtus eſt. Coloſſ. iii. 3. „ Vita veſtra „ abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. " (d) Sed hic eſt imperfecta. II. Corinth. v. 6. „ Quamdiu ſumus in corpore, peregrina„ mur a Domino: " & ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita noſtra, ſcilicet Chriſtus, cui tunc præſentes ſumus. Pſalm. cxxvi. 3. „ Cum dederit di„ lectis ſuis ſomnum, ecce hereditas Do„ mini. " II. Timoth. iv. 6. „ Ego enim „ iam delibor, & tempus meæ reſolutio„ nis inſtat. "

Deinde cum dicit, *Quod ſi vivere in carne hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro*, ponit dubitationem quamdam circa ea quæ dicta ſunt: & circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem; ſecundo ſolvit eam, ibi, *Et hoc confidens ſcio quia manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum veſtrum, & gaudium fidei*. Item prima in duas: quia primo ponit dubitationem; ſecundo proponit rationes ad utramque partem, ibi, *Coarctor autem e duobus*. Dicit ergo: *Si vivere in carne, hic mihi eſt fructus operis, & quid eligam ignoro*. Verum eſt quod in corpore meo, dum vivo, magnificatur Chriſtus: ergo vivere meum in carne, ideſt vita mea in carne, eſt huiuſmodi fructus. Unde prædicat effectum de cauſa; ideſt, ſi vita affert mihi hunc fructum, ut Chriſtus magnificetur, vita in carne eſt bona, & fructuoſa. Roman. vi. 22. „ Habetis fructum veſtrum in ſanctifi„ cationem, finem vero vitam æternam. " Si ergo ita eſt, ignoro quid eligam, utrum mori, vel vivere. Roman. viii. 26. „ Nam „ quid oremus, ſicut oportet, neſcimus. " Sap. ix. 14. „ Cogitationes enim morta„ lium ſunt timidæ, & incertæ providen„ tiæ noſtræ. " Sed quare dubitas? Quia *coarctor e duobus*. Primo ponit rationem ad partem unam; ſecundo ad aliam. In homine enim duplex eſt motus, naturæ ſcilicet, & gratiæ. Naturæ ad non moriendum: II. Corinth. v. 4. „ Nolumus expo„ liari, ſed ſuperveſtiri: " Ioan. ult. 18. „ Et alius ducet te quo tu non vis: " & gratiæ, quam ſuggerit caritas, quæ movet ad dilectionem Dei, & proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet ut ſimus cum Chriſto: & ideo dicit: *Deſiderium habens diſſolvi*, non ſimpliciter, ſed *eſſe cum Chri-*

(a) *Al.* quia *magnificabitur &c.* Chriſtus, cum ſit verus Deus &c. (b) *Al.* non magnificabitur. (c) *Al. omittitur* vere, & proprie. (d) *Al.* Sed hoc eſt imperfectum.

Chriſto. II. Corinth. v. 8. „ Audemus autem, & bonam voluntatem habemus, „ magis peregrinari a corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. “ In quo notatur falſitas opinionis Græcorum, quod animæ Sanctorum poſt mortem non ſtatim ſunt cum Chriſto. Et hoc ideo opto, quia *eſt multo melius eſse cum Chriſto*. Pſalm. lxxii. 24. „ Quid enim mihi eſt in cælo; & a te „ quid volui ſuper terram? Defecit caro „ mea, & cor meum, “ ſcilicet ad habendum bonum. Pſalm. lxxxiii. 11. „ Melior eſt „ dies una in atriis tuis ſuper millia. “ Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi, & ideo dicit: *Permanere autem in carne, neceſsarium propter vos*; ideſt, neceſſaria eſt vita mea propter utilitatem veſtram. II. Corinth. v. 13. „ Sive „ mente excedimus, Deo; ſive ſobrii ſu„ mus, vobis. Vel aliter. *Coarctor e duobus*, ideſt, ex duplici parte: inſurgit deſiderium *diſsolvi, & eſse cum Chriſto, multo magis melius*; *permanere autem in carne, neceſsarium propter vos*. Sententia non mutatur.

Sed hoc non videtur dubitabile, (*a*) quinimmo videtur etiam Apoſtolus in peiorem partem declinare. Primum enim deſiderium excitat in nobis dilectio Dei, ſecundum dilectio proximi. (*b*) Maius autem, & melius eſt deſiderium primum. Igitur &c.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt dilectio Dei, ſcilicet dilectio concupiſcentiæ, qua quis vult frui Deo, & delectari in ipſo. & hoc eſt (*c*) bonum hominis. Item eſt dilectio amicitiæ, qua homo præponit honorem Dei etiam huic delectationi, qua fruitur Deo; & hæc eſt perfecta caritas. Unde Rom. viii. 38. „ Neque „ mors, neque vita, neque Angeli, neque „ Principatus, neque Virtutes, neque in„ ſtantia, neque futura, neque fortitudo, „ neque altitudo, neque profundum, ne„ que creatura alia poterit nos ſeparare „ a caritate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu „ Domino noſtro. “ Et ſubdit ix. cap. 3. „ Optabam ego anathema fieri pro fratri„ bus meis. “ Et hoc (*d*) dixit, ut oſtendat ſe eſſe perfectioris caritatis; quaſi ſit paratus propter amorem Dei, & gloriam, carere delectatione viſionis Dei; & ideo hoc elegit, (*e*) & bene, tamquam magis perfectum.

L E C T I O IV.

ET hoc confidens ſcio, quia manebo, & permanebo omnibus vobis ad profectum veſtrum, & gaudium fidei, ut gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Chriſti converſamini; ut ſive cum venero, & videro vos, ſive abſens, audiam de vobis quia ſtatis in uno ſpiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii: & in nullo terreamini ab adverſariis: quæ eſt illis cauſa perditionis, vobis autem ſalutis; & hoc a Deo: quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum ut in eum credatis, ſed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

POſita dubitatione, & rationibus hinc inde, hic ſolvit dubitationem: & primo, quaſi eligens unam partem, prænuntiat poſt futurum adventum ſuum ad eos quantum ad ſe; ſecundo oſtendit quid requiratur ex parte eorum, ibi, *Tantum digne Evangelio Chriſti converſamini*. Item prima in tres: quia primo præmittit futurum adventum; ſecundo oſtendit fructum; tertio illum fructum exponit. Dicit ergo: (*f*) Poſtquam ſupra dictum eſt, quod permanere in carne neceſſarium eſt propter vos; & hoc quia mea vita eſt fructuoſa vobis: *ſcio*, (*g*) ideo ſcilicet, *quia permanebo*; ſed *hoc* quaſi *confidens* de Deo. Proverb. xxviii. 1. „ Iuſtus quaſi leo confi„ dens, abſque terrore erit. “ *Manebo, & permanebo*; ideſt, vivam, & diu vivam.

Sed contra. Statim occiſus eſt a Nerone.

(a) *Al.* & in peiorem partem declinare. (b) *Al.* Maius eſt deſiderium primum. (c) *Al.* bonum bonis. (d) *Al.* omittitur dixit. (e) *Al.* & bene. (f) *Al.* Vivere in carne neceſſarium eſt propter vos. (g) *Al.* hoc ſcilicet.

ne. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Epiſtola eſt facta, vel ſcripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis: unde poſtea vixit ſeptem annis.

Omnibus vobis, ideſt ad utilitatem omnium veſtrum. I. Corinth. x. 33. „ Non quærens „ quod mihi utile eſt, ſed quod multis, „ ut ſalvi fiant. " Et hoc *ad profectum veſtrum*; ideſt, ut per meam exhortationem proficiatis in fide, & gaudeatis de mea vita, quam audiſtis, ſed magis gauderetis ſi eſſem præſens. Rom. I. 11. „ Deſidero au„ tem videre vos, ut aliquid impertiar vo„ bis gratiæ ſpiritualis ad confirmandos „ vos. "

Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Ut gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me*; ideſt, ſi detur ut iterum veniam ad vos, eſt ut gaudium abundans ſit vobis. Epheſ. III. 20. „ Ei autem qui potens eſt „ omnia facere ſuperabundanter quam pe„ timus, aut intelligimus, ſecundum vir„ tutem quæ operatur in nobis: ipſi glo„ ria in Eccleſia " Et hoc *in Chriſto Ieſu*: quia hoc ipſum quod gaudebant de eo, erat propter Chriſtum. Ad Philem. 20. „ Fruar „ te in Domino. "

Deinde cum dicit, *Tantum digne Evangelio Chriſti converſamini*, oſtendit quid requiratur ex parte eorum; & circa hoc tria facit: quia primo facit hoc; ſecundo manifeſtat utilitatem inde conſequentem; tertio explicat. Dicit ergo, quod tantum ex parte eorum requiritur quod in Evangelio Chriſti digne converſentur, ſcilicet ſecundum quod doctrinæ tali congruit. I. Theſſal. II. 12. „ Teſtificati ſumus, ut am„ buletis digne Deo, qui vocavit vos in „ ſuum regnum, & gloriam. " Coloſſ. I. 10. „ Ambuletis digne Deo per omnia pla„ centes. " *Ut ſive cum venero ad vos, & videro vos, ſive abſens, audiam de vobis bona*. Et hoc gaudium eſt mihi. III. Ioan. 4. „ Maiorem horum non habeo gratiam, „ quam ut audiam filios meos in veritate „ ambulare. " Et nunc in ſpeciali expetit ab eis primo unitatem, ſecundo conſtantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adverſariis*. Eſt autem ſanctis neceſſaria unitas triplex: ſcilicet amoris: unde dicit: *Audiam de vobis*, quod ſcilicet *ſtatis in uno ſpiritu*, quod eſt per amorem. Epheſ. IV. 3. „ Soliciti ſervare unitatem ſpiritus in vin„ culo pacis: & I. Corinth. VI. 17. „ Qui au„ tem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt. " Item concordiæ: unde dicit, *Unanimes*; ideſt, unam voluntatem, & animum habentes. Act. IV. 32. „ Multitudinis cre„ dentium erat cor unum, & anima una. " Pſalm. LXVII. 7. „ Qui habitare facit unius „ moris in domo. " Item cooperationis: unde dicit: *Collaborantes fidei Evangelii*, ut ſcilicet unus adiuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur I. Reg. XXV. 1. „ Congregatus eſt Iſrael univerſus, & planxerunt „ eum, " ſcilicet Samuelem. Prover. XVIII. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quaſi „ civitas firma. " Secundo expetit conſtantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adverſariis*. Et primo inducit ad fortitudinem; ſecundo ponit rationem. Dicit ergo: *Et in nullo terreamini ab adverſariis*: quia nihil poſſunt, niſi quantum Deus permittit. Lucæ XXI. 18. „ Capillus de capite veſtro „ non peribit. Pſal. I. 4. „ Folium eius „ non defluet. " Eſa. LI. 12. „ Quis tu, „ ut timeas ab homine mortali, & a filio „ hominis, qui quaſi fenum ita areſcet? "

Ratio autem eſt triplex. Prima ſumitur a fructu tribulationis; ſecunda ex dono duplici Dei; tertia ab actore. Dicit ergo: *Non terreamini*: quia eſt vobis fructus, (*a*) ideſt ipſa perſecutio: *quæ illis*, ſcilicet perſequentibus, *eſt cauſa perditionis*; ſed *vobis* eſt cauſa *ſalutis*. Matth. XVI. 25. „ Qui „ voluerit animam ſuam ſalvam facere, „ perdet eam; qui autem perdiderit ani„ mam ſuam propter me, inveniet eam. " Ioan. XII. 25. „ Qui amat animam ſuam „ perdet eam. " Oſeæ XIII. 9. „ Perdi„ tio tua ex te Iſrael, tantummodo ex me „ auxilium tuum. " *Et hoc a Deo*, a quo pro munere *donatum eſt vobis*, quod ſuſtineatis tribulationes patienter. (*b*) Secunda ratio. *Ut in eum credatis*. Epheſ. II. 8. „ Gratia enim eſtis ſalvati per fidem: " quod eſt magnum, & primum donum. *Et etiam pro illo patiamini*: quod eſt maius donum, ut ſcilicet curam Chriſti agatis, quaſi athletæ eius. Act. V. 41. „ Ibant Apo„ ſtoli gaudentes a conſpectu concilii, quo„ niam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu „ contumeliam pati. " Sic ergo utile eſt, & honorificum: ideo agatis fortiter. (*c*) Tertia ratio ſumitur ex exemplo: quia ita tractat eoſdem ſicut nos qui ſumus primitiæ fidelium: & ideo dicit: *Idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me*, ſcilicet apud vos,

(a) *Al. quæ*, ſcilicet perſecutio, *in illis*, ſcilicet perſequentibus. (b) *Al. omittitur* Secunda ratio. (c) *Al.* Tertio ex exemplo.

vos, quando nudus fui verberatus Philippis propter Pythoniſſam liberatam, Act. xvi. *Et nunc audiſtis de me, qui ſum in vinculis.*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

SI qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium caritatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis; implete gaudium meum, ut idem ſapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes idipſum ſentientes. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; ſed in humilitate ſuperiores ſibi invicem arbitrantes; non quæ ſua ſunt, ſinguli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum.

SUpra præbuit ſe in exemplum patientiæ, & ſanctitatis; hic ad idem adducit exempla aliorum: & primo ponit exemplum Chriſti; ſecundo exempla ſuorum diſcipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi, *Spero autem in Domino Ieſu, Timotheum me cito mittere ad vos*. Circa primum tria facit: quia primo præmittit exhortationem; ſecundo inducit exemplum, ibi, *Hoc enim ſentite in vobis quod & in Chriſto Ieſu*; tertio concludit propoſitum ex exemplo Chriſti, ibi, *Itaque, cariſſimi mei .... non in præſentia mei tantum, ſed multo magis nunc in abſentia mea, cum metu, & tremore veſtram ſalutem operamini*. Circa primum primo eſt conſiderandum (*a*) medium quo eos inducit; ſecundo ad quod inducit, ibi, *Implete gaudium meum*. Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo ex devotione ad ipſum Chriſtum; ſecundo ex caritate proximi; tertio ex ſpeciali ſocietate; quarto ex miſeratione. Dicit ergo: *Si qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium caritatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis; implete gaudium meum*. Hæc quatuor media quæ hic conſequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod ſubdit: *Implete gaudium meum*. Et eſt ſenſus, quaſi dicat: Conſolari volo in vobis. *Si qua ergo conſolatio*, ideſt ſi quam conſolationem mihi afferre vultis, *in Chriſto... implete meum gaudium*. Eſa. lxi. 3. „ Ut „ ponerem fortitudinem lugentibus Sion, „ & darem eis coronam pro cinere, oleum „ gaudii pro luctu. " II. Corinth. 1. 4. „ Conſolatur nos in omni tribulatione, „ ut & ipſi poſſimus conſolari eos qui in „ omni preſſura ſunt, per exhortationem „ qua exhortamur & ipſi a Deo. " Ex parte vero caritatis fraternæ dicit: *Si quod ſolatium caritatis*, ſcilicet eſt... *implete gaudium meum*. Galat. v. 22. „ Fructus autem „ Spiritus eſt caritas, gaudium, pax &c." Pſalm. cxxxii. 1. „ Ecce quam bonum, & „ quam iucundum, habitare fratres in u- „ num. " Item (*b*) ex ſpeciali ſocietate; & hæc eſt inter homines, qui communicant in rebus, ſicut ſocii in bellicis armis: ita boni ſpirituales, qui ſibi communicant in ſpiritualibus bonis: & ideo dicit: *Si qua ſocietas ſpiritus*, ſcilicet eſt mihi ad vos, *implete meum gaudium*; quaſi dicat: Exhibui ego vobis multam conſolationem (*c*): ſi ergo ſocii mei eſtis, exhibete idem & vos mihi. Epheſ. iv. 3. „ Soliciti ſervare unitatem ſpiritus in vinculo pacis. " Proverb. xviii. 24. „ Vir (*d*) amicabilis ad „ ſocietatem, magis amicus erit quam fra- „ ter. " Item ex miſeratione, cum dicit: *Si qua viſcera miſerationis*. Coloſſ. iii. 12. „ Induite vos, ſicut electi Dei, ſancti, & „ dilecti, viſcera miſericordiæ. "

Deinde ponit ea ad quæ inducit: & primo in generali, dicens: *Implete gaudium meum*; quaſi dicat: Gaudeo in vobis propter bona quæ vidi, & audivi de vobis; ſed quando hæc perficientur, tunc gaudium meum creſcet, & tandem perficietur. Unde illud implete, ſcilicet proficiendo in bonum.

(a) *Al.* crimen. (b) *Al.* ex ſocietate. (c) *Al. additur* veſtram. (d) *Ibi* amabilis.

num. Secundo in ſpeciali monet ad mutuam caritatem, cuius unitas in duobus conſiſtit, ſcilicet interius in affectu, & exterius in effectu. I. Ioan. III. 18. „ Non „ diligamus verbo, neque lingua; ſed ope„ re, & veritate. " Prima deſignatur in obiecto caritatis, cum dicit, *Idem ſapite*. Sapientia enim eſt cognitio altiſſimarum cauſarum: quia eius eſt iudicare, quod nullus poteſt ſine cauſa altiſſima: & ideo ſapientia eſt cognitio de divinis. *Idem* ergo *ſapite*; quaſi dicat: Idem ſapiatis circa ea quæ ſunt fidei. Rom. XV. 5. „ Deus autem pa„ tientiæ, & ſolatii det vobis idipſum ſa„ pere in alterutrum, ſecundum Ieſum „ Chriſtum, ut uno ore (*a*) glorificetis „ Deum. " Sed hoc fit per caritatem eamdem; (*b*) ideo ſequitur: *Eamdem caritatem habentes*. Coloſſ. III. 14. „ Super omnia „ caritatem habentes, quod eſt vinculum „ perfectionis. " Item quantum ad effectum ſunt duo neceſſaria, ſcilicet conſenſus duorum in idem ex parte affectus, & iudicium rationis concors in eodem. Quantum ad primum dicit, *Unanimes*, ſcilicet in agendis. Pſal. LXVII. 7. „ Qui inhabita„ re facit unius moris in domo. " Rom. XV. 6. „ Uno ore honorificetis Deum. " Quantum ad ſecundum dicit, *Idipſum* (*c*) *ſentientes*: quod ita differt ab hoc quod dicit, *Idem ſapite*, ſicut hoc quod dicit, *Unanimes*, ab eo quod dicit, *Eamdem caritatem habentes*.

Deinde monet ad humilitatem: circa quam primo excludit contraria humilitati; ſecundo monet ad eam. Contraria autem humilitati ſunt quæ oriuntur ex ſuperbia. Hæc autem ſunt proprie exterior contentio, quia humiles ſibi cedunt. Proverb. XIII. 10. „ Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt. " Iac. III. 16. „ Ubi zelus, & contentio, „ ibi inconſtantia, & omne opus pravum. " (*d*) Ideo dicit: *Nihil per contentionem*. Aliud eſt inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit ſuam excellentiam, etiam in opinione aliorum. Galat. V. 26. „ Non ef„ ficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem „ provocantes, invicem invidentes. " Ioan. VIII. 50. „ Ego autem non quæro gloriam „ meam: eſt qui quærat, & iudicet. " (*e*) Ideo hic dicit, *Neque per inanem gloriam*. Et ſequitur monitio. *Sed in humilitate ſuperiores ſibi invicem arbitrantes*. Sicut enim pertinet ad ſuperbiam quod homo ſe extollat ſupra ſe; ita ad humilitatem quod homo ſe ſubiiciat ſecundum ſuam menſuram.

Sed quomodo ſuperior poterit hoc implere? Aut enim non cognoſcit ſe eſſe ſuperiorem, & virtutem ſuam; & ſic non eſt virtuoſus, quia non eſt prudens: aut ſcit; & ſic non poteſt alium exiſtimare ſuperiorem ſe.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod nullus eſt ſic bonus (*f*) quin in eo ſit aliquis defectus, & nullus eſt ſic malus quin habeat aliquid boni: unde non oportet quod cum præponat ſibi ſimpliciter, ſed quantum ad hoc (*g*) quod dicat in mente ſua ſic. Forte in me eſt aliquis defectus qui non eſt in illo. Et hoc oſtendit Auguſtinus in Lib. de Virginitate, quomodo virgo præferat ſibi coniugatam, quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia ſit ille bonus, & ille malus; nihilominus tu, & ille geritis duplicem perſonam, ſcilicet tui, & Chriſti. Si ergo illum non præponas ratione ſuæ perſonæ, præponas ratione imaginis divinæ. Rom. XII. 10. „ Honore in„ vicem prævenientes. "

Tertio monet ad mutuam ſolicitudinem, dicens: *Non quæ ſua ſunt, ſinguli conſiderantes, ſed quæ aliorum*. I. Corinth. XII. 25. „ Pro ſe invicem ſolicita ſunt membra. " Ibid. XIII. 5. „ Caritas non quærit quæ „ ſua ſunt. "

(a) *Al.* honorificetis. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* Coloſſ. (c) Al. *ſapite*. (d) *Al. item deſiderantur ſequentia uſque ad vocem* Aliud. (e) *Al. immediate ſequitur* Sed in humilitate &c. *præcedentibus omiſſis*. (f) *Al.* quin ſit alicuius defectus. (g) *Al. deeſt* quod.

LECTIO II.

HOc ſentite in vobis quod & in Chriſto Ieſu, qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo; ſed ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.

POſtquam Apoſtolus poſuit exhortationem ſuam, hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Chriſti: & primo inducit ad imitandum Chriſti exemplum; ſecundo ponit eius exemplum, ibi, *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo; ſed ſemetipſum exinanivit*. Dicit ergo: Sitis humiles, ut dixi: ideo *hoc ſentite*, ideſt experimento tenete, *quod* fuit *in Chriſto Ieſu*. Notandum, quod quinque modis debemus hoc ſentire, ſcilicet quinque ſenſibus. Primo videre eius claritatem, ut ei conformemur illuminati. Eſa. XXXIII. 17. „ Regem in decore ſuo videbunt oculi eius. “ II. Corinth. III. 18. „ Nos autem omnes revelata facie gloriam „ Dei ſpeculantes, in eamdem imaginem „ transformamur a claritate in claritatem. “ Secundo audire eius ſapientiam, ut beatificemur. III. Reg. x. 8. „ Beati viri tui, & beati ſervi tui, hi qui ſtant „ coram te, & audiunt ſapientiam tuam. “ Pſal. XVII. 45. „ In auditu auris obedivit „ mihi. “ Tertio odorare gratias (*a*) ſuæ manſuetudinis, ut ad eum curramus. Cant. I. 3. „ Trahe me poſt te: curremus in odore unguentorum tuorum. “ Quarto guſtare dulcedinem eius pietatis, ut in Deo (*b*) ſemper ſimus. Pſal. XXXIII. 9. „ Guſtate, & videte quoniam ſuavis eſt Dominus. “ Quinto tangere eius virtutem, ut ſalvemur. Matth. IX. 21. „ Si tetigero „ tantum fimbriam veſtimenti eius, ſalva „ ero. “ Et ſic *ſentite*, quaſi tangendo per operis imitationem.

Deinde cum dicit, *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*, proponit exemplum Chriſti: & primo præmittit Chriſti maieſtatem; ſecundo ponit eius humilitatem, ibi, *Semetipſum exinanivit*; tertio exaltationem, ibi, *Propter quod Deus exaltavit illum*. Et primo maieſtatem Chriſti præmittit, ut magis humilitas commendetur: & duo proponit pertinentia ad Chriſti dignitatem; ſcilicet divinæ naturæ veritatem; ſecundo æqualitatem, ibi, *Non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. Dicit ergo: *Qui*, ſcilicet Chriſtus, *cum in forma Dei eſſet*. Unumquodque enim dicitur in natura generis, vel ſpeciei per ſuam formam: unde forma dicitur natura rei; & ſic eſſe in forma Dei, eſt eſſe in natura Dei, per quod intelligitur quod ſit verus Deus. I. Ioan. ult. 20. „ Ut ſimus in vero Filio eius Ieſu Chri„ ſto. “ Sed non eſt intelligendum quod aliud ſit forma Dei, & aliud ipſe Deus: quia in ſimplicibus & immaterialibus idem eſt forma, & id cuius eſt, maxime in Deo.

Sed quare potius dicit, *In forma*, quam in natura? Quia hoc competit nominibus propriis Filii tripliciter. Dicitur enim & Filius, & Verbum, & Imago. Filius enim eſt qui generatur, & finis generationis eſt forma: & ideo, ut oſtendatur perfectus Dei Filius, dicit, *In forma*, quaſi habens perfecte formam Patris. Similiter Verbum non eſt perfectum, niſi quando ducit in cognitionem naturæ rei; & ſic Verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam Patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, niſi habeat formam eius cuius eſt imago. Hebr. I. 3. „ Cum ſit ſplendor gloriæ, „ & figura ſubſtantiæ eius. “

Sed numquid habet eam perfecte? Sic: quia *non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. Quod poſſet dupliciter intelligi. (*c*) Uno modo de humanitate; & ita non intelligebat Paulus, quia hoc eſſet hæreticum: quia hoc eſſet rapina, ſi referretur ad humanitatem. Ideo exponendum eſt alio modo, ſcilicet de divinitate, ſecundum quam dicitur de Chriſto. Repugnat etiam rationi aliter dicere: quia natura Dei non eſt

(*a*) *Al. deeſt* ſuæ manſuetudinis. (b) *Al.* ſemper dilecti ſimus. (c) *Al.* Uno modo ſic. *Qui non rapinam &c.* quia hoc eſſet rapina, ſi referatur ad humanitatem; ſed non loquitur de hoc; ſed ſi dicatur de humanitate, hoc eſt hæreticum: quia Ioan. v. „ AEqualem Deo ſe faciens: “ ergo arbitrabatur ſe æqualem Deo, Repugnat etiam rationi &c.

eſt receptibilis in materia: quod autem aliquis exiſtens in natura aliqua, magis vel minus participet eam, eſt ex materia; ſed ibi non eſt: ergo dicendum eſt, quod *arbitratus eſt non eſſe rapinam*, ſcilicet *ſe eſſe æqualem Deo*: quia eſt in forma Dei, & cognoſcit bene naturam ſuam. Et quia cognoſcit hoc, (*a*) ideo dicitur Ioan. v. 18. „AEqualem ſe Deo facit." Sed hoc non fuit rapina, ſicut quando diabolus, & homo volebant ei æquari. Eſa. xiv. 14. „Ero „ſimilis Altiſſimo:" & Gen. iii. 5. „Eri„tis ſicut dii." Hæc autem fuit rapina; ideo pro hac Chriſtus venit ſatisfacere. Pſ. lxviii. 8. „Quæ non rapui, tunc exolve„bam."

Deinde cum dicit, *Sed ſemetipſum exinanivit*, humilitatem Chriſti commendat: primo quantum ad myſterium incarnationis; ſecundo quantum ad myſterium paſſionis, ibi, *Humiliavit ſemetipſum*. Circa primum (*b*) primo ponit humilitatem; ſecundo eius modum, & formam. Dicit ergo: *Sed ſemetipſum exinanivit*.

Sed quia erat plenus divinitate, num quid ergo evacuavit ſe divinitate? Non: quia quod erat, permanſit, & quod non erat, aſſumpſit. Sed hoc eſt intelligendum ſecundum aſſumptionem eius quod non habuit, ſed non ſecundum aſſumptionem eius quod habuit. Sicut enim deſcendit de cælo, non quod deſineret eſſe in cælo, ſed quia incepit eſſe novo modo in terris; ſic etiam ſe exinanivit, non deponendo divinam naturam, ſed aſſumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit, *Exinanivit*: inane enim opponitur pleno. Natura autem divina ſatis plena eſt, quia ibi eſt omnis bonitatis perfectio. Exod. xxxiii. 19. „O„ſtendam tibi omne bonum." Natura autem humana, & anima non eſt plena, ſed in potentia ad plenitudinem: quia eſt facta quaſi tabula raſa. Eſt ergo natura humana inanis. Dicit ergo, *Exinanivit*, quia naturam humanam aſſumpſit. Tangit ergo primo naturæ humanæ aſſumptionem, dicens: *Formam ſervi accipiens*. Homo enim ex ſua creatione eſt ſervus Dei, & natura humana eſt forma ſervi. Pſalm. xcix. 3. „Scitote quoniam Dominus ipſe eſt Deus: „ipſe fecit nos, & non ipſi nos." Eſa. xlii. 1. „Ecce ſervus meus, ſuſcipiam „eum." Pſal. iii. 4. „Tu autem Do„mine ſuſceptor meus es."

Cur dicitur convenientius, *Formam ſervi*, quam ſervum? Quia ſervus eſt nomen hypoſtaſis, vel ſuppoſiti, quod non eſt aſſumptum, ſed natura: quod enim ſuſcipitur, diſtinguitur a ſuſcipiente. Non ergo Filius Dei aſſumpſit hominem, quia daretur intelligi quod homo eſſet aliud a Filio Dei, cum tamen Filius Dei factus ſit homo. Accepit ergo naturam in perſona ſua, ut eſſet idem in perſona Filius Dei, & Filius hominis.

Secundo tangit naturæ conformitatem, dicens, *In ſimilitudinem hominum factus*, ſcilicet ſecundum ſpeciem. Hebr. ii. 17. „Debuit per omnia fratribus aſſimilari." Et ſi dicas, quod in Domino Ieſu Chriſto non convenit ſpeciem accipere; verum eſt, quę reſultet ex divinitate, & humanitate, quaſi divinitas, & humanitas conveniſſent in unam naturam communem: unde ſequeretur quod divina natura, ut ita loquar, mutaretur. Tertio naturæ humanæ conditiones ponit, dicens: *Et habitu inventus ut homo*. Quia defectus omnes, & proprietates (*c*) conſequentes ſpeciem, præter peccatum, ſuſcepit: & ideo *habitu inventus ut homo*, ſcilicet in exteriori converſatione: quia eſuriit ut homo, fatigatus fuit, & huiuſmodi. Hebr. iv. 15. „Ten„tatum per omnia pro ſimilitudine abſque „peccato." Baruch iii. 38. „Poſt hæc „in terris viſus eſt, & cum hominibus „converſatus eſt." Et ſic habitum poſſumus referre ad exteriores habitudines. Vel *habitu*, quia ipſam humanitatem accepit quaſi habitum. Eſt autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, & ipſe non mutatur, ut ſtultus per ſapientiam. Alius mutatur, & mutat, ut cibus. Alius qui nec mutat, nec mutatur, ut anulus adveniens digito. Alius qui mutatur, & non mutat, ut veſtimentum. Et per hanc ſimilitudinem natura humana in Chriſto dicitur habitus, quia ſic advenit divinæ perſonæ quod non mutavit ipſam; ſed mutata eſt in melius, quia impleta eſt gratia, & veritate. Ioan. i. 14. „Vidimus gloriam eius, „gloriam quaſi Unigeniti a Patre plenum „gratiæ, & veritatis." Dicit ergo: *In ſimilitudinem hominum factus*; ita tamen quod non mutatur: quia *habitu inventus eſt ut homo*.

Sed advertendum eſt, quod ex hoc verbo, *Habitu inventus ut homo*, aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio vi. diſtinct. III. Sententiarum. Prima eſt quod humanitas Chriſti advenit ei accidentaliter; quod eſt falſum: quia ſuppoſitum divinæ na-

(a) *Al. deeſt* ideo dicitur. (b) *Al. omittitur* primo. (c) *Al.* continentes ſpeciem.

naturæ factum eſt ſuppoſitum humanæ naturæ; & ideo accidentaliter non advenit ei, ſed ſubſtantialiter: non quod divinitas (*a*) naturaliter, ſed ſubſtantialiter prædicetur de ipſo. Et per hoc etiam excluditur error Photini, qui dixit, quod Chriſtus eſſet purus homo, non de Virgine: quia dicitur: *Cum in forma Dei eſſet*. Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam ſervi, ex qua eſt minor Patre: quia *non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. Vincitur ergo, quod per formam ſervi meruit. Item excluditur error Arrii, qui dixit, quod eſſet minor Patre: quia *non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. Item Neſtorii, qui dixit, quod unio eſſet intelligenda ſecundum inhabitationem, inquantum ſcilicet Deus inhabitavit hominem; & quod alius eſt Filius hominis, & alius Filius Dei. Sed Rabanus dicit, quod Apoſtolus incarnationem nominat exinanitionem. Conſtat autem quod Pater inhabitat, & Spiritus ſanctus. (*b*) Ergo & iſti ſunt exinaniti, quod eſt falſum. Item dicit: *Semetipſum exinanivit*: ergo idem eſt qui exinanitus eſt, & exinaniens. Sed huiuſmodi eſt Filius Dei, quia ipſe ſemetipſum exinanivit: ergo eſt unio in perſona. Item Eutychetis, qui dixit, quod ex duabus naturis reſultat etiam una natura. Ergo non accepit formam ſervi, ſed quamdam aliam; quod eſt contra hoc. Item Valentini, qui dixit, quod attulit corpus de cælo. Item Apollinaris, qui dixit, quod non habuit animam. Sic enim non eſſet in ſimilitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit, *Humiliavit ſemetipſum*, commendat humilitatem Chriſti, quoad myſterium paſſionis eius: & primo oſtendit humilitatem Chriſti; ſecundo modum, ibi, *Factus obediens uſque ad mortem*. Eſt ergo homo, ſed valde magnus, quia idem eſt Deus, & homo; & tamen humiliavit ſe. Eccli. III. 20. „Quanto (*c*) maior es, „humilia te in omnibus." Matth. XI. 29. „Diſcite a me, quia mitis ſum, & hu„milis corde." Modus humiliationis, & ſignum humilitatis eſt obedientia: quia proprium ſuperborum eſt ſequi propriam voluntatem, quia ſuperbus quærit altitudinem. Ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, ſed ipſa alia regulet; & ideo obedientia contrariatur ſuperbiæ. Unde volens oſtendere perfectionem humilitatis, & paſſionis Chriſti, dicit, quod *factus eſt obediens*: quia ſi fuiſſet paſſus non ex obedientia, non fuiſſet ita commendabilis: quia obedientia dat meritum paſſionibus noſtris. Sed quomodo factus eſt obediens? Non voluntate divina, quia ipſa eſt regula; ſed voluntate humana, quæ regulata eſt in omnibus ſecundum voluntatem paternam. Matth. XXVI. 39. „Verumta„men non ſicut ego volo, ſed ſicut tu." Et convenienter introducit in paſſione obedientiam, quia prima prævaricatio eſt facta per inobedientiam. Rom. V. 19. „Sic„ut enim per inobedientiam unius homi„nis peccatores conſtituti ſunt multi; ita „& per obedientiam unius hominis, iuſti „conſtituuntur multi." Proverb. XXI. 28. „Vir obediens loquetur victorias." Sed quod magna, & commendabilis ſit hæc obedientia, patet, quia tunc eſt obedientia magna (*d*) quando ſequitur imperium alterius contra motum proprium. Motus autem voluntatis humanæ ad duo tendit, ad vitam, & ad honorem; ſed Chriſtus non (*e*) recuſavit mortem: I. Petr. III. 18. „Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mor„tuus eſt, iuſtus pro iniuſtis." Item non fugit ignominiam: unde dicit: *Mortem autem crucis*, quæ eſt ignominioſiſſima. Sapient. II. 20. „Morte turpiſſima con„demnemus eum." Sic ergo nec refugit mortem, nec genus (*f*) ignominioſæ mortis.

(a) *Al.* naturaliter non advenit ei, ſed ſubſtantialiter prædicetur &c. (b) *Al. omittitur* Ergo, *ſicut & punctum affirmationis*. (c) *Al.* magnus. (d) *Al.* quod. (e) *Al.* recuſat. (f) *Al. omittitur* ignominioſæ.

LE-

LECTIO III.

PRopter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris. Itaque, cariſſimi mei, (ſicut ſemper obediſtis) non in præſentia mea tantum, ſed multo magis nunc in abſentia mea, cum metu, & tremore veſtram ſalutem operamini. Deus eſt enim qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate.

SUpra commendavit Chriſti humilitatem; hic commendat eius præmium, quod eſt exaltatio, & gloria. Luc. xiv. & xviii. 14. „ Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur; „ & qui ſe humiliat, exaltabitur. “ Iob xxii. 29. „ Qui humiliatus fuerit, erit in „ gloria. “ Nota triplicem exaltationem Chriſti, ſcilicet quantum ad gloriam reſurgentis, ibi, *Propter quod & Deus exaltavit illum*; quantum ad notificationem ſuæ divinitatis, ibi, *Et donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen*; & quantum ad reverentiam totius creaturæ, ibi, *Ut in nomine Ieſu omne genu flectatur*. Dicit ergo: *Propter quod & Deus exaltavit illum*, ſcilicet ut de morte reſurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem. Rom. vi. 9. „ Chriſtus re„ ſurgens ex mortuis iam non moritur, „ mors illi ultra non dominabitur. “ Pſalm. cxvii. 16. „ Dextera Domini exal„ tavit me: non moriar, ſed vivam. “ Item exaltavit eum, in dextris ſuis conſtituendo. Epheſ. i. 20. „ Conſtituens illum „ ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra „ omnem Principatum, & Poteſtatem, & „ Virtutem, & Dominationem, & omne „ nomen, quod nominatur non ſolum in „ hoc ſæculo, ſed etiam in futuro. “ Sed verum eſt quod alii exaltantur in gloria, & in immortalitate; ſed iſte plus: quia *dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen*. Nomen autem imponitur ad ſignificandam rem aliquam, & tanto nomen eſt altius, (*a*) quanto res ſignificata per illud eſt altior; & ideo nomen divinitatis eſt altius. Pſalm. viii. 2. „ Domine Dominus „ noſter, quam admirabile eſt nomen tuum „ in univerſa terra! “ Ergo hoc nomen, ut Deus diceretur, & eſſet, dedit iſti, ſcilicet Chriſto, Pater, tamquam vero Deo.

Sed Photinus dicit, quod hoc ponitur hic ſicut præmium humilitatis Chriſti; & dicit, quod non eſt verus Deus; ſed quod ſit ſibi data quædam eminentia creaturæ, & ſimilitudo divinitatis. Quod non eſt verum, quia dictum eſt ſupra: *Cum in forma Dei eſſet*.

Dicendum ergo eſt, quod in Chriſto eſt duplex natura, & unum ſuppoſitum: hæc enim perſona Deus eſt, & homo. Et ideo poteſt hoc dupliciter exponi. Uno modo, ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum eſt Filius Dei, & hoc ab æterno per generationem æternam; quæ donatio nihil eſt aliud quam æterna eius generatio. Ioan. v. 26. „ Sicut Pater habet vitam in „ ſemetipſo, ſic dedit & Filio vitam habe„ re in ſemetipſo. “ Alio modo de Chriſto homine; & ſic Pater dedit illi homini nomen, ut Deus eſſet, non per naturam, quia alia eſt natura Dei, & alia hominis; ſed ut eſſet Deus per gratiam, non adoptionis, ſed unionis, (*b*) qua ſimul eſſet Deus, & homo. Rom. i. 4. „ Prædeſtinatus eſt „ Filius Dei in virtute, “ ille ſcilicet „ qui factus eſt ei ex ſemine David ſecun„ dum carnem. “ Et hæc eſt expoſitio Auguſtini, ſecundum intentionem Apoſtoli. (*c*) Similiter habetur Act. ii. 36. „ Certiſſime ſciat omnis domus Iſrael, quia „ & Dominum eum, & Chriſtum fecit „ Deus, hunc Ieſum, quem vos crucifi„ xiſtis. “ Prima autem eſt Ambroſii.

Sed quæris (*d*) quantum ad utramque expoſitionem obiiciendo: Cur poſtquam dixit: *Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem*: ſequitur hic: *Propter quod & Deus exaltavit illum*: cum præmium non præcedat meritum? Non ergo æterna generatio, nec incarnatio eſt præmium paſſionis Chriſti, quia præcedunt.

Sed

(a) *Al.* quod. (b) *Al.* ut ſimul. (c) *Al.* ſimile. (d) *Al.* quantum ad utramque expoſitionem, *Humiliavit &c.* & *Propter hoc &c.* præmium non præcedit meritum. Non ergo æterna generatio, & incarnatio &c.

Sed dicendum eſt, quod in ſacra Scriptura dicitur aliquid fieri quando innoteſcit. Donavit ergo, ideſt fecit manifeſtum mundo, quod hoc nomen haberet. Hoc enim manifeſtatum eſt in reſurrectione, quia ante non erat ſic nota divinitas Chriſti. Et huic concordat textus ſequens, quaſi non donaverit quod non haberet; ſed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, ſcilicet in ſubiectione operis, & in confeſſione oris, ibi, *Et omnis lingua confiteatur*. Dicit ergo: *Et dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen*, etiam ſecundum quod homo: ideo ſubdit: *Ut in nomine Ieſu*, quod eſt nomen hominis, *omne genu flectatur*. Eſa. xlv. 24. „ Mihi curvabitur omne „ genu, & iurabit omnis lingua. “

Sed hic erravit Origenes: quia cum audivit, quod *omne genu flectatur*, quod eſt reverentiam exhibere, credidit futurum quandoque quod omnis creatura rationalis, ſive Angeli, ſive homines, ſive dæmones, ſubiiceretur Chriſto ſubiectione caritatis. Sed contra hoc eſt illud Matth. xxv. 41. „ Ite maledicti in ignem æternum, qui pa„ratus eſt diabolo, & angelis eius. “

Sed dicendum eſt, quod eſt duplex ſubiectio: una voluntaria, & alia involuntaria. Et eſt futurum quod omnes Angeli ſancti Chriſto ſubiiciantur voluntarie; & ideo dicit: *Omne genu flectatur*: & ponitur ſignum pro ſignato. Pſalm. xcvi. 8. „ Adorate eum „ omnes Angeli eius. “ (*a*) Item homines beati, & ſancti ac iuſti hoc modo ſubiiciuntur. Pſalm. lxxxv. 9. „ Omnes gentes, „ quaſcumque feciſti, venient, & adora„bunt coram te, Domine, & glorificabunt „ nomen tuum. “ (*b*) Sed dæmones, & damnati non ſic: ſed involuntarie ſubiiciuntur. Iac. ii. 19. „ Dæmones credunt, „ & contremiſcunt. “

Deinde cum dicit, *Et omnis lingua confiteatur*, ponitur exhibitio reverentiæ in confeſſione oris. Omnis lingua, ſcilicet cæleſtium, terreſtrium, & infernorum. Non de confeſſione laudis dicitur hoc reſpectu infernorum, ſed de coacta, quæ fit per recognitionem Dei. Eſa. xl. 5. „ Videbit „ omnis caro pariter quod os Domini lo„cutum eſt. “ Pſalm. xcviii. 3. „ Confi„teantur nomini tuo magno, quoniam ter„ribile, & ſanctum eſt. “ Et hoc, *quia Dominus Ieſus Chriſtus*, iſte ſcilicet homo, *in gloria eſt Dei Patris*. Non dicit, In ſimili, quia in eadem, Ioan. v. 23. „ Omnes „ honorificent Filium ſicut honorificant Pa„trem. “ Et notandum eſt, quod in principio dicit, *Qui cum in forma Dei eſſet*; hic dicit, *In gloria*: quia futurum erat quod illud quod ab æterno habuit, omnibus innoteſceret, ut Ioan. xvii. 5. „ Clarifica „ me tu, Pater, apud temetipſum, claritate „ quam habui, priuſquam mundus fieret, „ apud te. “

Deinde cum dicit, *Itaque, fratres.... non in præſentia mea tantum, ſed multo magis nunc in abſentia mea, cum metu, & tremore veſtram ſalutem operamini*, concluditur exhortatio; & circa hoc tria facit: quia primo hortatur ad bene agendum; ſecundo oſtendit quomodo debeant agere, ibi, *Omnia autem facite ſine murmurationibus*; tertio quo fructu, ibi, *Ut ſitis ſine querela*. Item prima in tres: quia primo commemorat præteritam obedientiam; ſecundo oſtendit quid agere debeant, ibi, *Non in præſentia mea tantum, ſed multo magis nunc in abſentia mea, cum metu, & tremore veſtram ſalutem operamini*; tertio dat fiduciam adimplendi, ibi, *Deus enim eſt qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate*. Dicit ergo: *Itaque* ex quo Chriſtus ſic ſe humiliavit, & propter hoc eſt exaltatus, debetis ſcire quod ſi humiliamini, & exaltabimini; & hoc debetis facere, quia ſemper obediviſtis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum; & hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus: quia ex hoc eſt homo iuſtus quod mandata Dei cuſtodit. Rom. vi. 16. „ Servi eſtis eius cui obediſtis, ſive pecca„ti ad mortem, ſive obeditionis ad iuſti„tiam. “ Item omne bonum quantumcumque bonum eſt per ſe, per obedientiam redditur melius. Proverb. xxi. 28. „ Vir „ obediens loquetur victorias. “ Item quia obedientia inter alias virtutes eſt maxima. Nam offerre de rebus exterioribus eſt magnum; ſed maius ſi de corpore; maximum autem ſi de anima, & voluntate tua: quod fit per obedientiam. I. Reg. xv. 22. „ Melior „ eſt obedientia quam victimæ, & auſcul„tare magis quam offerre adipem arie„tum. “ Sed ſi ſic feciſtis, hortor ut (*c*) adhuc ſic faciatis de cetero.

Deinde cum dicit, *Non in præſentia mea tantum, ſed multo magis nunc in abſentia mea ... veſtram ſalutem operamini*, oſtendit quid

(a) *Al.* Item quod homines. Pſalm. &c. (b) *Al.* Et quod dæmones, licet involuntarie. Iac. &c. (c) *Al. deeſt* adhuc.

quid agere debeant: & primo monet ut agant fideliter: quia ſervus infidelis non ſervit niſi quando dominus videt, quia non curat niſi placere; ſed fidelis ſemper bene operatur: & ideo dicit: *Non in præſentia mea tantum*: quia ſic (a) videretur quod non faceretis ex inſtinctu bonæ voluntatis. Epheſ. VI. 6. „ Non ad oculum ſervientes, „ quaſi hominibus placentes; ſed ut ſervi „ Chriſti facientes voluntatem Dei ex ani„ mo, cum bona voluntate ſervientes Do„ mino, & non hominibus. " Secundo ut humiliter, ibi, *Cum metu, & tremore*. Superbus enim non timet, ſed humilis. I. Corinth. X. 12. „ Qui ſe exiſtimat ſta„ re, videat ne cadat. " Prov. XXVIII. 14. „ Beatus homo qui ſemper eſt pavidus. " Pſalm. II. 11. „ Servite Domino in timo„ re, & exultate ei cum tremore. " Tertio ſalubriter, ibi, *Veſtram ſalutem operamini*. Matth. X. & XXIV. 13. „ Qui perſe„ veraverit uſque in finem, hic ſalvus „ erit. "

Deinde cum dicit, *Deus enim eſt qui operatur in vobis & velle, & perficere*, confirmat fiduciam, & excludit quatuor falſas exiſtimationes. Unam hominum credentium, quod homo per liberum arbitrium poſſit ſalvari abſque divino auxilio. Contra hoc dicit: *Deus enim eſt qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate*. Ioan. XIV. 10. „ Pater in me manens, „ ipſe facit opera: " & XV. 5. „ Sine me „ nihil poteſtis facere. " Alii omnino negant liberum arbitrium, dicentes, quod homo neceſſitatur a fato, vel a providentia divina: & hoc excludit cum dicit, *In vobis*: quia interius per inſtinctum movet voluntatem ad bene operandum. Eſa. XXVI. 16. „ Omnia enim opera noſtra ope„ ratus es in nobis. " Tertia Pelagianorum, ſicut & primi, dicentium, electiones eſſe in nobis, ſed proſecutiones operum in Deo: quia velle eſt a nobis, ſed perficere a Deo. Et hoc excludit, dicens: *Et velle, & perficere*. Rom. IX. 16. „ Non „ eſt volentis (ſcilicet velle ſine auxilio Dei) „ neque currentis (ſcilicet currere) ſed „ miſerentis eſt Dei. " Quarta, quod Deus facit omne bonum in nobis, & hoc per merita noſtra. Hoc excludit cum dicit, *Pro bona voluntate*, ſcilicet ſua, non pro meritis noſtris: quia ante gratiam Dei, nihil boni meriti eſt in nobis. Pſal. L. 20. „ Benigne fac, Domine, in bona volun„ tate tua Sion. "

L E C T I O IV.

OMnia autem facite ſine murmurationibus, & hæſitationibus, ut ſitis ſine querela, & ſimplices filii Dei ſine reprehenſione in medio nationis pravæ & perverſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Chriſti, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Idipſum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi. Spero autem in Domino Ieſu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit. Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Ieſu Chriſti. Experimentum autem eius cognoſcite, quoniam, ſicut patri filius, mecum ſervivit in Evangelio. Hunc igitur ſpero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me ſunt. Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos cito. Neceſſarium autem exiſtimavi, Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum neceſſitatis meæ, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos deſiderabat, & mæſtus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus eſt uſque ad mortem; ſed Deus miſertus eſt eius: non ſolum autem eius, verum etiam & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem. Feſtinantius ergo miſi illum, ut viſo illo, iterum gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Do-

(a) Al. videtur quod non faciatis.

Domino, & eiuſmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Chriſti uſque ad mortem acceſſit, tradens animam ſuam, ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obſequium.

SUpra Apoſtolus induxit ad faciendum opera ſalutis; hic docet eos modum faciendi: & primo docet ipſum modum; ſecundo aſſignat rationem eius, ibi, *Ut ſitis ſine querela*. Docet duplicem modum faciendi, ut ſcilicet ſine murmure, & ſine dubitatione. Opera enim virtutum ſunt difficillima, & in his habet locum murmuratio. I. Corinth. x. 10. „ Neque murmuraveritis, ſicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore. “ Et ne dubitetis an fiant. Iac. 1. 6. „ Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui a vento movetur, & circumfertur. “ Ponit autem huius rationem: & primo ex parte eorum; ſecundo ex parte Apoſtoli, ibi, *Ad gloriam meam in die Chriſti*. Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit: *Ut ſitis ſine querela*. Luc. 1. 6. „ Incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela. “ Sine peccato autem nullus eſſe poteſt, ſed bene ſine querela: unde ad hoc monet. Secundo in comparatione ad Deum, ibi, *Simplices filii Dei*. Filius enim eſt ſimilis patri. Deus autem ſimplex eſt: unde ſimplices ſimus ſicut filii Dei, quod eſt quando intentio eſt ad unum. Iac. 1. 16. „ Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis. “ Matth. x. 16. „ Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. “ Tertio in comparatione ad infideles, ibi, *Sine reprehenſione*, ideſt ut bene ſe habeant ad infideles, ut ſcilicet ſint ſine offenſione, *in medio nationis pravæ*, quantum ad mala opera, *& perverſæ*, quantum ad infidelitatem; & hoc eſt quando non poſſunt infamari ab eis. I. Timoth. v. 14. „ Nullam occaſionem date adverſario maledicti gratia. “ Et huius ratio ponitur ibi, *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo*. Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria cæli clara manent. Matth. 5. „ Vos eſtis lux mundi. “ Lucent, non quantum ad eſſentiam: quia ſic tantum Deus lux eſt: Ioan. 1. 4. „ Et vita erat lux hominum: “ at vero ſancti non ſic: Ioan. 1. 8. „ Non erat ille lux: “ ſed ſunt lux, inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, ſcilicet Verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit: *Verbum vitæ continentes*, ſcilicet verbum Chriſti. Ioan. vi. 69. „ Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. “ Pſalm. cxviii. 105. „ Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis. “

Deinde ponit rationem ex parte Apoſtoli, ibi, *Ad gloriam meam*; ſecundo manifeſtat rationem, quia ſubditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam prælatorum. Eorum enim eſt gloria quando ſubditi ſunt bene inſtructi. Proverb. x. 1. „ Filius ſapiens lætificat patrem. “ I. Theſſal. ii. 20. „ Vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium. “ Et hoc *in die Chriſti*, quando ſcilicet adducet ſecum fideles. Et hoc propter duo eſt ad gloriam, ſcilicet propter laborem in prædicatione, & propter paſſionem mortis quam ſuſtinuit. Et ideo dicit: *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi*. Curſum dicit prædicationem, propter agilitatem, quia a Hieruſalem uſque in Hiſpaniam. Item labores, propter contradictiones, & pœnas quas pertulit; & hoc non in vacuum, immo in multum fructum. I. Corinth. xv. 10. „ Gratia eius in me vacua non fuit. “ Item propter paſſionem, ibi, *Sed & ſi immolor ſupra ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo*. Convertens enim aliquos, quaſi de illis quos convertit, offert ſacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occiſi ſunt ſupra ſacrificium, ſicut habetur Luc. xiii. & ideo dicit: *Offero Deo ſacrificium de vobis*; ſed ſi contingat quod & ego ſupra hoc immoler, ideſt occaſione ſacrificii converſionis veſtræ occidar, *gaudeo* propter me: Iacob. 1. 2. „ Omne gaudium exiſtimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: “ *& congratulor vobis*, quod habetis fidem, etiam cum periculo perſonæ meæ, cui & in hoc congratulamini: & ideo dicit: *Idipſum gaudete, & congratulamini mihi*. Rom. xii. 15. „ Gaudere cum gaudentibus. “

Deinde cum dicit, *Spero autem in Domino Ieſu Timotheum me cito mittere ad vos*, proponit in exemplum diſcipulos ſuos: & primo Timotheum, ſecundo Epaphroditum, ibi, *Neceſſarium autem exiſtimavi Epaphroditum fratrem ... mittere ad vos*. Circa primum primo promittit miſſionem Timothei; ſecun-

ſecundo commendat eum, ibi, *Neminem enim habeo tam unanimem*; tertio innuit tempus miſſionis, ibi, *Hunc igitur ſpero me mittere ad vos mox ut videro quæ circa me ſunt.* Dicit ergo: *Spero in Domino Ieſu Timotheum me cito mittere ad vos.* Notandum eſt, quod Apoſtolus ſic habuit fiduciam in Deo quod etiam minima attribuebat Deo. II. Corinth. III. 5. „ Non quod ſufficientes ſimus „ cogitare aliquid a nobis quaſi ex nobis; „ ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. " Littera eſt plana.

Deinde commendat eum: & primo ex caritate ad eos; ſecundo ex devotione ad Apoſtolum, ibi, *Experimentum autem eius cognoſcite.* Et ſic facit bonus mediator: quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem; ſecundo exponit, ibi, *Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt.* Dicit ergo: Mitto ad vos Timotheum: *quia neminem habeo tam unanimem*, ſcilicet in profectum veſtrum: Pſalm. lxvII. 7. „ Inhabitare facit unius moris in domo: " *qui ſolicitus ſit*: Rom. XII. 8. „ Qui præeſt, „ in ſolicitudine: " *ſincera affectione*, quia ſolum propter Deum. II. Corinth. II. 17. „ Ex ſinceritate, ſicut ex Deo, coram Deo, „ in Chriſto loquimur. " Ratio autem quare *neminem habeo tam unanimem*, eſt, quia *omnes quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Ieſu Chriſti*; ideſt, non quæ ad ſalutem proximorum ſunt, & ad honorem Dei, quærunt; ſed quæ ad lucrum, & gloriam, & quæ ſua ſunt.

Sed numquid Lucas, & Epaphroditus, & alii qui erant cum Apoſtolo, quærebant quæ ſua ſunt? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod in ſocietate Apoſtoli plures erant qui hoc quærebant, qui & deſeruerunt eum. II. Timoth. IV. 9. „ Demas enim me de„ reliquit, diligens ſæculum, & abiit Theſ„ ſalonicam, Creſcens in Galatiam, Titus „ in Dalmatiam, Lucas eſt mecum ſolus. " Sed conſuetudo eſt quod aliquando Scriptura loquitur de nonnullis ſicut de omnibus. Hier. VI. 13. „ A minori quippe uſque ad „ maiorem omnes avaritiæ ſtudent, & a „ Propheta uſque ad ſacerdotem cuncti fa„ ciunt dolum. " Et ideo eſt diſtributio accommoda.

Et (*a*) ſi vultis ſcire quomodo ſe habet ad me; reſpondeo: *Experimentum autem eius cognoſcite, quoniam ſicut patri filius, mecum ſervivit in Evangelio*; ideſt, quaſi eſſet ſpecialis filius. I. Corinth. IV. 17. „ Ideo „ miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius „ meus cariſſimus, & fidelis in Domino. " *Hunc ergo* ſic ſolicitum pro vobis, ſic mihi carum, *ſpero me mittere ad vos.*

Sed quare non ſtatim? Et ſciendum, quod aliter eſt de Chriſto, & de aliis ſanctis. In Chriſto enim eſt plenitudo gratiarum, unde habuit ſemper notitiam omnium; non ſic alii ſancti. Unde Apoſtolus prævidebat aliqua de futuris circa ſe, aliqua ignorabat; & ſic non revelatum erat ſibi an deberet liberari de vinculis; & ideo dicit: *Mox ut videro quæ circa me ſunt*: quia ſi detur facultas, perſonaliter veniam; & ideo *confido in Domino quoniam & ipſe veniam ad vos cito.* (*b*) Sed liberatus a vinculis non fuit. Pſalm. XVII. 29. „ Quoniam tu illu„ minas lucernam meam, Domine, Deus „ meus illumina tenebras meas. " Semper enim aliquid tenebroſum eſt in ſanctis.

Deinde cum dicit, *Neceſſarium autem exiſtimavi Epaphroditum fratrem ... mittere ad vos*, proponit in exemplum alium ſuum diſcipulum, ſcilicet Epaphroditum: & primo deſcribit ipſum; ſecundo oſtendit quomodo ſuſcipiatur, ibi, *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino.* Circa primum duo facit: quia primo commendat eum; ſecundo oſtendit cauſam miſſionis, ibi, *Quoniam quidem omnes vos deſiderabat*; tertio eam exponit, ibi, *Nam & infirmatus eſt uſque ad mortem.* Dicit ergo: *Neceſſarium autem exiſtimavi Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum neceſſitatis meæ mittere ad vos.* Nominat autem eum *fratrem*, propter fidem: Matth. XXIII. 8. „ Omnes „ vos fratres eſtis: " *cooperatorem*, ſcilicet in labore prædicationis: Proverb. XVIII. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quaſi „ civitas firma: " *& commilitonem meum*, quia ſimul paſſi tribulationem: II. Timoth. II. 3. „ Labora ſicut bonus miles Chriſti „ Ieſu: " *Apoſtolum*, ideſt doctorem. Hic fuit Epiſcopus Philippenſium, & miſſus ab eis, ut ſerviret Apoſtolo; & ideo dicit, *Miniſtrum neceſſitatis meæ.* Infra IV. 18. *Repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quem miſiſtis in odorem ſuavitatis, hoſtiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? Ad ſatisfaciendum deſiderio, quo deſiderio (*c*) *deſiderabat* videre *vos*. Rom. I. 11. „ Deſidero „ enim vos videre. " Item ad ſubvenien-

 dum

(a) *Al.* Et quomodo ſe habet ad me? Quia per *experimentum &c.* (b) *Al.* Sed tamen. (c) *Al.* ſperabat.

dum ſuæ triſtitiæ, quia triſtis erat de veſtra triſtitia, (a) quam conceperatis, quando audiſtis eum infirmari. Et exponit cauſam, (b) dicens: *Nam & infirmatus eſt uſque ad mortem*, ſcilicet ſecundum iudicium medicorum; non autem ſecundum providentiam divinam, ſed ad honorem Dei. Ioan. xi. „ Infirmitas hæc non eſt „ ad mortem, ſed pro gloria Dei. " (c) Ideo ſequitur: *Sed Deus miſertus eſt eius*. Pſalm. vi. 3. „ Miſerere mei, Domine, „ quoniam infirmus ſum. " *Et non ſolum eius, verum etiam & mei*: quia triſtitiam temporalem, & naturalem habuit de afflictionibus ſuis; ſicut & Chriſtus (d) legitur aliquando habuiſſe.

Conſequenter concludit miſſionem; & patet littera: & (e) primo oſtendit quomodo recipiatur; ſecundo huius cauſam. Recipiendus eſt honorifice in Domino, cuius eſt miniſter. Galat. iv. 14. „ Sicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum „ Ieſum. " I. Timoth. v. 17. „ Qui bene „ præſunt presbyteri, duplici honore di„ gni habeantur; maxime qui laborant in „ verbo, & doctrina. " Et hoc *quoniam propter opus Chriſti*, id eſt propter Deum, & ſalutem fidelium, *uſque ad mortem acceſſit*. Ioan. xv. 13. „ Maiorem caritatem ne„ mo habet ut animam ſuam ponat quis „ pro amicis ſuis. " *Tradens animam ſuam*: Ioan. x. 11. „ Bonus paſtor animam ſuam „ ponit pro ovibus ſuis. " Et hoc *ut impleret id quod ex vobis deerat*, quod vos perſonaliter non potuiſtis, *circa meum obſequium*.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

DE cetero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis ſcribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium. Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem. Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſervimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habentes; quamquam ego habeo confidentiam & in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circumciſus octavo die, ex genere Iſrael, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundum legem phariſæus, ſecundum æmulationem perſequens Eccleſiam Dei, ſecundum iuſtitiam quæ in lege eſt, converſatus ſine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam, & inveniar in illo.

PRopoſuit exempla quæ ſequi deberent; hic oſtendit quorum exempla debent vitare; & circa hoc tria facit: quia primo præmittit quos vitare debent; ſecundo exemplum vitandi per converſationem ſanctorum, ibi, *Nos enim ſumus circumciſio*; tertio inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi, *Imitatores mei eſtote*. Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo præmittit finem huius doctrinæ; ſecundo ſcribendi neceſſitatem, ibi, *Eadem vobis ſcribere mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium*; tertio neceſſitatis rationem, ibi, *Videte canes, videte malos operarios*. Intentio admonitionis eſt removere fideles Gentes a legalibus ad quæ quidam eos inducebant: & ideo dicit: *O fratres*, ſcilicet per fidem, *de cetero*, ideſt poſtquam vos monui, ut ſupra, *gaudete in Domino* tantum, non in legalibus.

(a) *Al.* quia audiviſtis eum infirmari. (b) *Al.* quæ eſt infirmitas ſua uſque ad mortem ſecundum &c. (c) *Al. deeſt* Ideo ſequitur. (d) *Al. omittitur* legitur aliquando habuiſſe. (e) *Al. prætermittitur* primo.

bus obſervantiis. Habac. III. 18. „ Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in „ Deo Ieſu meo. “ Et hoc, quia *eadem* quæ dixi in præſentia, *non eſt mihi pigrum vobis ſcribere* in abſentia. Verba enim de facili tranſeunt, ſed ſcripta manent. Eccli. XXXVIII. 25. „ Sapientiam ſcribe in „ tempore vacuitatis, & qui minoratur „ actu, ſapientiam percipiet. “ Iudæ I. 3. „ Omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi „ vobis de communi veſtra ſalute, neceſ- „ ſe habui ſcribere vobis. “ Rom. XV. 15. „ Audacius ſcripſi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos redu- „ cens. “ Et cauſa huius neceſſitatis eſt, quia inſtant ſeductores; & ideo oportet inſtantius veritatem ſcribere: unde dicit: *Videte*, ideſt obſervate, *canes, videte malos operarios*. Et tria de his dicit, ſcilicet ſævitiam cordis irrationabilem, unde dicit, *Canes*. Gloſſa: „ Natura canis eſt ut ſtatim „ ex ira latret, non ex ratione, ſed ex „ conſuetudine. “ Sic & illi. Eſa. LVI. 11. „ Canes impudentiſſimi neſcierunt ſaturi- „ tatem; ipſi paſtores neſciverunt intelli- „ gentiam; omnes in viam ſuam declina- „ verunt. “ Apocal. ult. 15. „ Foris ca- „ nes, & venefici, & impudici, &c. “ Secundo perverſæ doctrinæ ſeminationem, ibi, *Malos operarios*: quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum ſemen in agro mittunt. Matth. XIII. 28. „ Inimicus homo hoc fecit. “ II. Timoth. II. 15. „ Cura teipſum probabilem exhibere „ Deo, operarium inconfuſibilem, recte „ tractantem verbum veritatis. “ Tertio diſſenſionis, ibi, *Conciſionem*: & hoc verbo utitur in eorum ſugillationem: prædicant enim circumſionem, quæ non poteſt ſtare cum gratia Chriſti. Galat. V. 2. „ Si cir- „ cumcidamini, Chriſtus nihil vobis prod- „ erit. “ Unde alludens vocabulo, dicit, *Conciſionem*; quaſi non circumciſionem, ſed conciſionem habeant.

Deinde cum dicit, *Nos autem ſumus circumciſio*, oſtendit qnomodo vitentur a ſanctis: & primo quomodo ab omnibus; ſecundo quomodo ab ipſo, ibi, *Quamquam ego habeam confidentiam & in carne.* Dicit ergo: Ego dico, quod illi ſunt conciſio, ſed nos vera circumciſio, *qui ſervimus Deo*. Eſt autem duplex circumciſio, ſcilicet corporalis, & ſpiritualis. Roman. II. 28. „ Non enim qui in manifeſto, Iudæus „ eſt, neque quæ in manifeſto in carne, „ eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito „ Iudæus eſt; & circumciſio cordis in ſpi- „ ritu, non littera: cuius laus non ex ho- „ minibus, ſed ex Deo eſt. “ Circumciſio enim carnis eſt quæ eſt de ſuperfluo carnis; ſed circumciſio ſpiritus per quam Spiritus ſanctus abſcindit ſuperfluas interiores concupiſcentias. Et ideo dicit: *Nos ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſervimus Deo*; ideſt, qui interius circumcidit nos Deo. Roman. I. 9. „ Teſtis enim eſt mihi Deus, „ cui ſervio in ſpiritu meo in Evange- „ lio Filii eius. “ I. Corinth. XIV. 15. „ Pſallam ſpiritu, pſallam & mente; ora- „ bo ſpiritu, orabo & mente. “ Data eſt autem circumciſio, ut oſtenditur Rom. IV. ut ſignum fidei Abrahæ oſtenderetur, ut ſcilicet eius fides oſtenderetur vera, quæ fuit fides de futuro ſemine. Galat. III. 16. „ Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſe- „ mini eius. “ Eſt ergo circumciſio ſignum fidei Abrahæ de Chriſto. Ille ergo circumciditur qui interius per Spiritum ſanctum renovatur in Chriſto, qui eſt veritas circumciſionis. Coloſſ. II. 11. „ Circumciſi eſtis „ circumciſione non manufacta in expolia- „ tione corporis carnis; ſed in circumciſio- „ ne Chriſti. “ *Et non habentes fiduciam in carne*, id eſt in carnali circumciſione: quia, ut dicitur Ioan. VI. 64. „ Spiritus eſt qui „ vivificat, caro autem non prodeſt quid- „ quam. “ Sumitur autem caro aliquando in nobis pro carnali concupiſcentia, quandoque pro carnis cura, & quandoque (a) pro carnali obſervantia: & utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit, *Quamquam ego habeam confidentiam & in carne*, ponit exemplum proprium: & primo præmittit eminentiam ſuam quam habebat in ſtatu legali; ſecundo oſtendit quomodo eam contempſit, ibi, *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta*. Primum proponit primo in generali; ſecundo explicat per partes, ibi, *Circumciſus octavo die &c.* Circa primum duo facit: quia primo oſtendit fiduciam (b) quam habere potuit in legalibus, dicens: Non debemus habere fiduciam in legalibus; *quamquam habeam confidentiam & in carne*; id eſt, poſſem habere, ſi vellem: quia „ in quo quis „ audet (in inſipientia dico) audeo & ego: “ ut dicitur II. Corinth. II. 21. Et hoc etiam excellentius, quia ego magis. II. Corinth. II. 23. „ Ut minus ſapiens dico, „ plus

(a) *Al.* pro carnis abſtinentia. (b) *Al.* quam habuit in legalibus.

„ plus ego. " Et hoc totum (*a*) adducit, ut efficacius deſtruat obſervationes legales. Multi enim contemnunt quæ neſciunt, (*b*) vel non habent; & hoc non valet; ſed tunc quando aliquis habet, & contemnit, & non gloriatur in eis. Sic ſi Apoſtolus non habuiſſet locum in ſtatu legalium, poterat dici, quod ideo ad ſtatum Evangelii venit. Et ideo oſtendit per hoc eminentiam ſuam in ſtatu illo: & primo quantum ad genus; ſecundo quantum ad converſationem, ibi, *Secundum legem phariſeus*. Quantum ad primum tripliciter. Quantum ad generis ſacramentum, quia *circumciſus octavo die*. Gen. xvii. 11. (*c*) „ Ut ſit ſignum fœderis in„ ter me & vos. " Et dicit, *Octavo die*, quia hæc erat differentia inter proſelytos, & eos qui erant de genere Abrahæ: quia illi non octava die, ſed iam adulti, quando convertebantur; ſed iſti ſecundum legem octava die. Gen. xvii. 12. „ Infans octo „ dierum circumcidetur ex vobis. " Sic ergo non ut proſelytus, ſed ut vere Iſraelita fuit. Secundo quantum ad ipſum genus; & primo quantum ad gentem, cum dicit, *Ex genere Iſrael*. Ex Abraham enim duæ gentes deſcenderunt: una per Iſaac, & alia per Iſmael. De primo duæ: una per Eſau, & alia per Iacob. Sed duæ, ſcilicet quæ ex Eſau, & Iſmaelitæ, non ſunt conſecutæ hereditatem; ſed ſolus Iacob, qui & Iſrael. Ideo dicit, *Ex genere Iſrael*, II. Corinth. 11. 22. „ Iſraelitæ ſunt, & ego. " Item quantum ad tribum: quia in tribu Iſrael erant quidam de ancillis, ſcilicet de Bala, & Zelpha; quidam de liberis, ſcilicet Lia, & Rachel: & inter iſtos quædam ſemper erant in cultu Dei, ſcilicet Levi, Iuda, & Beniamin; aliæ tempore Hieroboam converſæ ſunt ad idola. Et ideo tribus Beniamin privilegiata erat: quia (*d*) perſeverabat in fide, & dilectione uxoris, & in ea templum. Deut. xxxiii. 12. „ Beniamin aman„ tiſſimus Domini habitabit confidenter in „ eo; quaſi in thalamo tota die morabi„ tur, & inter humeros illius requieſcet. " Gen. xlix. 27. „ Beniamin lupus rapax: „ mane comedet prædam, & veſpere di„ videt ſpolia: " quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra Eccleſiam. Tertio quantum ad nomen, & linguam, cum dicit, *Hebræus*. Aliqui dicunt, quod Hebræus dicitur ab Abraham; & hoc dicit Auguſtinus; ſed poſtea retractat. Sed dicitur ab Heber de quo Gen. xi. Quod autem non (*e*) ab Abraham, patet: quia etiam Abraham dicitur Hebræus: Gen. xiv. 13. „ Nuntiavit Abrahæ Hebræo. " Dicit Gloſſa ſuper Gen. xi. quod tempore Heber diviſum eſt labium gentium omnium; & illa lingua (*f*) quæ prius erat, remanſit in familia Heber, & in cultu unius Dei, & inter omnes Hebræos. Natus eſt etiam ex parentibus Hebræis; & ideo dicit, *Ex Hebræis*.

Deinde oſtendit ſuam eminentiam quoad converſationem: & primo quantum ad ſectam, cum dicit, *Secundum legem phariſæus*. Apud Iudæos ſiquidem erant tres ſectæ, ſcilicet phariſæorum, ſadducæorum, & heſſæorum. Sed phariſæi magis ad veritatem accedebant; quia ſadducæi negabant reſurrectionem, neque credebant eſſe Angelos, neque ſpiritus; phariſæi autem utrumque confitentur, ut dicitur Act. xxiii. Et ideo in hoc commendabilior eſt ſecta phariſæorum. Quomodo autem phariſæus fuerit, dicitur Act. xxvi. 5. „ Quoniam „ ſecundum certiſſimam ſectam noſtræ re„ ligionis vixi phariſæus. " Secundo quantum ad æmulationem quam habuerunt Iudæi, licet non ſecundum ſcientiam, in perſequendo Chriſtianos: ideo dicit: *Perſequens Eccleſiam Dei*. Galat. 1. 23. „ Qui perſe„ quebatur nos aliquando, nunc autem „ evangelizat fidem quam aliquando expu„ gnabat: " & Act. xxvi. 9. „ Et ego qui„ dem exiſtimaveram me adverſus nomen „ Ieſu Nazareni debere multa contraria „ agere: quod & feci Hieroſolymis, & „ multos ſanctorum ego in carceribus in„ cluſi, a principibus ſacerdotum poteſtate „ accepta. " I. Cor. xv. 9. „ Non ſum di„ gnus vocari Apoſtolus, quoniam perſecu„ tus ſum Eccleſiam Dei. " Tertio quantum ad innocentiam converſationis: ideo dicit: *Secundum iuſtitiam quæ in lege eſt, converſatus ſine querela*. Hæc iuſtitia conſiſtit in exterioribus; ſed iuſtitia fidei eſt cordis. Act. xv. 9. „ Fide purificans corda eo„ rum. " Nam quantum ad iuſtitiam exteriorem, Apoſtolus innocenter vixit; & ideo dicit, *Sine querela*. Non autem ait, Sine peccato: quia querela eſt peccatum ſcandali proximorum in his quæ ſunt exteriora. Luc. 1. 6. „ Incedentes in omni„ bus mandatis, & iuſtificationibus Domi„ ni ſine querela. " Et ideo non eſt contra-

(a) *Al.* facit. (b) *Al. deeſt* vel non habent. (c) *Ibi* „ Et circumcidetis carnem præputii veſtri, ut ſit &c. " (d) *Al. deeſt* perſeverabat. (e) *Al. omittitur præpoſitio* ab. (f) *Al. deeſt* quæ prius erat.

trarium quod dicitur Epheſ. II. 3. „ In „ quibus & nos ambulavimus : “ quia veram iuſtitiam fidei, quæ facit hominem purum, (a) tunc non habuit, ſed ſolum legis.

Deinde cum dicit, *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta*, oſtendit contemptum ſuæ eminentiæ in legalibus: & primo oſtendit propter quid legalia contempſit in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei*. Dicit ergo: Hæc *quæ fuerunt mihi lucra*, ideſt reputabam magna, ſcilicet quod phariſæus &c. hæc *ſum arbitratus propter Chriſtum* mihi *detrimenta*; ideſt, reputo quod ſunt mihi in detrimentum. Legales enim obſervantiæ, quæ tempore legis erant efficaces, poſt Chriſtum factæ ſunt noxiæ; & ideo dicit, *Detrimenta*. Et finis huius eſt Chriſtus; & ideo dicit, *Propter Chriſtum*. Et exponit: quia primo propter Chriſtum cognoſcendum; ſecundo propter Chriſtum adipiſcendum. Quantum ad primum dicit: *Verumtamen exiſtimo omnia detrimenta eſſe*. Verum eſt, ſi eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum; & hoc propter deſiderium rectæ ſcientiæ Chriſti Domini mei. I. Corinth. II. 2. „ Nihil reputavi me ſcire niſi Ieſum Chri„ ſtum, & hunc crucifixum. “ Et hoc *propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei*: quia hæc ſuperat omnes alias ſcientias. Nihil enim melius poteſt ſciri quam Verbum Dei, „ in quo ſunt omnes „ theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſcon„ diti: “ Coloſſ. II. 3. Quantum ad ſecundum dicit: *Propter quem omnia detrimentum feci*: & primo oſtendit quod propter Chriſtum adipiſcendum contempſit legalia; ſecundo oſtendit quod poſſit Chriſtum adipiſci, ibi, *Non habens meam iuſtitiam quæ ex lege eſt*. Dicit ergo: *Omnia detrimentum feci*, habendo me ad ea ſicut ad detrimentum, & vilia; & hoc *ut Chriſtum lucrifaciam*, ideſt adipiſcar ipſum, & adiungar ei per caritatem.

LECTIO II.

NOn habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu: quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide, ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionis illius, configuratus morti eius, ſi quo modo occurram ad reſurrectionem quæ eſt ex mortuis. Non quod iam acceperim, aut iam perfectus ſim; ſequor autem ſi quo modo comprehendam in quo & comprehenſus ſum a Chriſto Ieſu. Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Unum autem, quæ quidem retro ſunt obliviſcens, ad ea vero quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor bravium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu.

OStendit ſupra, ſe præterita lucra contemnere propter Chriſtum, & oſtendit quod intendebat Chriſtum cognoſcere, (b) & Chriſtum lucrari; & hoc intendit hic ſpecialiter exponere: & primo quomodo deſiderat Chriſtum lucrari, & inveniri in eo per iuſtitiam; ſecundo per paſſionis tolerantiam, ibi, *Configuratus morti eius*. Circa primum primo oſtendit quæ ſit iuſtitia quam dereliquit; ſecundo quæ ſit quam quærit, ibi, *Sed illam quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu*.

Sciendum eſt autem, quod iuſtitia quandoque ſumitur ut eſt ſpecialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his quæ ſunt ad communem convictum, & ſecundum quod eſt in his directiva: nam temperantia eſt circa interiores paſſiones; iuſtitia autem eſt ad alterum. Alio modo iuſtitia dicitur virtus generalis, ſecundum quod homo ſervat legem propter bonum commune; & hoc modo frequenter in Scriptura ſacra ponitur pro obſervantia divinæ legis. Pſal. CXVIII. 121. „ Feci iudi„ cium, & iuſtitiam, “ ideſt legem; quam ſervabat ex amore, quaſi motus ex ſe: & ſic eſt virtus; non autem ſi alio modo, ideſt ex aliqua exteriori cauſa, ſcilicet vel propter lucra, vel propter pœnas, etſi obſervatio ei diſpliceat. Et ſecundum hoc eſt duplex modus iuſtitiæ. Unus eſt iuſtitiæ moralis, alius eſt iuſtitiæ legalis, per quam legem non ex amore, ſed timore ſervat. Et ideo dicit: *Non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt*: quia, ut

(a) *Al. omittitur* tunc. (b) *Al.* & ipſum.

ut dicit Auguſtinus, „ brevis differentia „ legis, & Evangelii eſt, amor, & ti- „ mor. “ Rom. VIII. 15. „ Non accepi- „ ſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timo- „ re; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis fi- „ liorum. “

Sed ſi tua eſt, quomodo eſt ex lege? Reſpondet: Immo eſt mea: quia humana virtute abſque habitu gratiæ interioris iuſtificantis facio talia opera; ſed ex lege eſt, ſicut a docente. Vel mea eſt, quod præſumo per me eam ſervare. Rom. X. 5. „ Moyſes enim ſcripſit, quoniam iuſtitiam „ quæ ex lege eſt qui fecerit homo, vivet „ in ea. “

De hac iuſtitia, quam quærit, tria dicit, ſcilicet modum adipiſcendi, actorem, & fructum. Modus eſt, quia non adipiſcitur niſi ex fide Chriſti. Rom. V. 1. „ Iu- „ ſtificati igitur ex fide, pacem habeamus „ ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum „ Chriſtum. “ Rom. III. 22. „ Iuſtitia au- „ tem Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes, „ & ſuper omnes qui credunt in eum. “ Actor autem eſt Deus, & non homo. Rom. VIII. 5. „ Deus qui iuſtificat. “ Ibid. IV. 5. „ Credenti autem in eum qui „ iuſtificat impium, reputatur fides eius „ ad iuſtitiam, ſecundum propoſitum gra- „ tiæ Dei. “ Et ideo dicit: *Quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide*. Act. V. 32. „ Et Spiritus „ ſanctus quem dedit Deus omnibus ob- „ edientibus ſibi. “ Fructus eſt cognitio eius, & virtus reſurrectionis eius, & ſocietas ſanctorum eius: (a) & de huiuſmodi, ſecundum duplicem cognitionem, poteſt dupliciter agi. Uno modo (b) exponendo de cognitione viæ; & ſic oportet tria cognoſcere de eo. Primo eius perſonam, ſcilicet quod eſt verus Deus, & verus homo; & ideo dicit: *Ad cognoſcendum illum*. Ioan. XIV. 9. „ Tanto tempore vobiſcum ſum, „ & non cognoviſtis me? Philippe, qui vi- „ det me, videt & Patrem. “ Secundo gloriam reſurrectionis eius: unde dicit: *Et virtutem reſurrectionis*, ideſt reſurrectionem virtuoſam factam propria virtute. Tertio qualiter eum imitentur, ibi, *Et ſocietatem*, ſcilicet ut ei ſociemur in paſſione. I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro nobis, „ vobis relinquens exemplum, ut ſequami- „ ni veſtigia eius. “ Secundo de cognitione experimentali: & incipit a poſteriori, quod eſt ultimum in executione; & primum in intentione. Primum eſt agnitio Dei per eſſentiam, ad quam ducit fides. Hier. XXXI. 34. „ Omnes cognoſcent me, a mi- „ nimo eorum uſque ad maximum, dicit „ Dominus. “ Et ideo dicit: *Ad cognoſcendum illum*. Secundo quia non ſolum anima glorificatur, ſed ex hoc etiam corpus erit glorioſum, ideo dicit: *Et virtutem reſurrectionis eius*, ſcilicet ex qua reſurgemus: I. Corinth. XV. 17. „ Si Chriſtus non reſur- „ rexit, vana eſt fides noſtra. “ Tertio ſocietatem: quia per experientiam habebimus quantum valeat ſocietas paſſionis eius. I. Corinth. I. 9. „ Fidelis au- „ tem Deus, per quem vocati eſtis in „ ſocietatem Filii eius Ieſu Chriſti Domini „ noſtri. “

Deinde cum dicit, *Configuratus morti eius*, oſtendit quomodo velit lucrari, & inveniri in eo per tolerantiam paſſionis: & primo ponit tolerantiam; ſecundo fructum, ibi, *Si quo modo occurram ad reſurrectionem*. Dicit ergo: Inveniar non ſolum habens iuſtitiam, ſed configuratus morti eius, ut patiar propter iuſtitiam, & veritatem, ſicut Chriſtus. Galat. ult. 17. „ Ego enim ſtig- „ mata Domini Ieſu in corpore meo por- „ to. “ Fructus vero eſt, *ſi quo modo occurram ad reſurrectionem quæ eſt ex mortuis*. Ex paſſionibus enim hic toleratis, homo pervenit ad gloriam. Rom. VI. 5. „ Si e- „ nim complantati facti ſumus ſimilitudini „ mortis eius, ſimul & reſurrectionis eri- „ mus. “ II. Timoth. II. 11. „ Si commor- „ tui ſumus, & convivemus; ſi ſuſtinemus, „ & conregnabimus. “ Rom. VIII. 17. „ Si tamen compatimur, ut & conglorifi- „ cemur. “ Et dicit, *Si quo modo*, propter difficultatem, arduitatem, & laborem. Matth. VII. 14. „ Arcta eſt via quæ ducit „ ad vitam, & pauci ſunt qui inveniunt „ eam. “ Amos IV. 14. „ (c) Præparare in „ occurſum Dei tui, Iſrael. “ Chriſtus enim ſurrexit per potentiam propriam; homo autem non propria poteſtate, ſed gratia Dei. Rom. VIII. 11. „ Qui ſuſci- „ tavit Ieſum Chriſtum a mortuis, vivifi- „ cabit & mortalia corpora veſtra, pro- „ pter inhabitantem Spiritum eius in vo- „ bis. “ Vel poteſt intelligi de occurſu ſanctorum, quando occurrent Chriſto deſcendenti de cælo ad iudicium.

Deinde cum dicit, *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus ſim*, oſtendit quomodo differtur ſuum deſiderium: & primo oſtendit quid de ſe ſentit; ſecundo hortatur alios

(a) *Al.* & de huiuſmodi duplici cognitione. (b) *Al.* ex cognitione viæ. (c) *Al.* Præparare.

alios ut idem de ſe ſentiant, ibi, *Quicumque* (*a*) *ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quomodo deficit a perfectione (*b*) intenta; ſecundo hoc exponit, ibi, *Fratres, ego me non arbitror comprehendiſse*. Circa primum duo facit. Primo oſtendit ſe non perveniſſe ad perfectionem; ſecundo quod ad eam tendit, ibi, *Sequor autem, ſi quo modo comprehendam*. Tendens in illud, duo intendit, ſcilicet adipiſci quæſitum, & frui illo: fruſtra enim quæreret, ſi non eo frueretur, & inhæreret: & ideo dicit: *Non quod iam acceperim*, ſcilicet gloriam quam quæro; Sap. v. 17. „ Accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Dei „ ſui: “ *aut iam perfectus ſim*: I. Corinth. xv. 10. „ Cum venerit quod perfectum eſt, „ evacuabitur quod ex parte eſt. “

Sed contra. „ Eſtote perfecti: “ Matth. v. 48. & Geneſ. xvii. 1. „ Eſto perfe„ ctus. “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt perfectio, ſcilicet patriæ, & viæ. Perfectio namque hominis conſiſtit in hoc quod adhæreat Deo per caritatem: quia unumquodque eſt perfectum ſecundum modum quo adhæret ſuæ perfectioni. Anima autem poteſt adhærere Deo dupliciter. Uno modo perfecte, ut totam actionem ſuam referat in Deum actualiter, & cognoſcat, ut cognoſcibilis eſt; & hæc eſt patriæ. Sed inhæſio viæ eſt duplex. Una de neceſſitate ſalutis, ad quam omnes tenentur, ſcilicet ut in nullo cor ſuum quis applicet ad id quod eſt contra Deum, ſed habitualiter referat totam vitam in eum; & iſto modo dicit Dominus, Matth. xxii. 37. „ Diliges Dominum Deum tuum ex „ toto corde tuo, & in tota anima tua, „ & in tota mente tua: “ ut Deut. vi. Alia eſt ſupererogationis, quando quis ultra communem ſtatum inhæret Deo; quod fit removendo cor a temporalibus; & ſic magis appropinquat ad patriam: quia quanto deficit cupiditas, tanto plus creſcit caritas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriæ.

Deinde cum dicit, *Sequor autem, ſi quo modo comprehendam*, oſtendit conatum ad eam, dicens, *Sequor*, ſcilicet Chriſtum. Ioan. viii. 12. „ Qui ſequitur me, non „ ambulat in tenebris, ſed habebit lumen „ vitæ: “ ibid. x. 27. „ Oves meæ vocem „ meam audiunt ... & ſequuntur me. “ Et hoc, *ſi quo modo comprehendam*. I. Corinth. ix. 14. „ Sic currite ut compre„ hendatis. “

Sed contra: quia Deus eſt incomprehenſibilis: quia Hier. xxxi. 37. dicitur: „ Si „ menſurari potuerint cæli deſurſum, & „ inveſtigari fundamenta terræ deorſum, „ & ego abiiciam univerſum ſemen Iſ„ rael. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod comprehendere, uno modo eſt includere, ſicut domus comprehendit nos; (*c*) alio modo idem eſt quod attingere, & tenere. Primo ergo modo eſt incomprehenſibilis: quia non poteſt includi in intellectu creato, cum ſit ſimpliciſſimus: quia non perfecte vides eum, nec amas, ſicut eſt viſibilis, & amabilis; ſicut qui neſcit demonſtrationem, neſcit demonſtrative, (*d*) ſed opinative. Deus autem perfecte ſeipſum cognoſcit, ut cognoſcibilis eſt. Cuius ratio eſt, quia res cognoſcitur ſecundum modum ſui eſſe, & veritatis. Deus autem lux eſt, & veritas infinita, ſed noſtrum lumen eſt finitum: & ideo dicit: *Sequor, ſi quo modo comprehendam*, (*e*) hoc intelligendo ſecundo modo, ſcilicet attingendo. Cant. iii. 4. Tenui eum, nec dimittam. “ *In quo & comprehenſus ſum*. Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria eſt in dicta Dei comprehenſione, ut ſcilicet Deus ſit præſens animæ noſtræ. Sed non omnes habent æqualem beatitudinem: quia quidam clarius vident, ſicut etiam quidam ardentius amabunt, & plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam menſuram, & hoc ex prædeſtinatione divina: & ideo dicit: *In quo & comprehenſus ſum*; quaſi dicat: In tali menſura intendo comprehendere, ſecundum quod mihi diſpoſitum eſt a Chriſto. Vel *ſequor ut comprehendam*, ſicut *comprehenſus ſum*; quaſi dicat: Ut videam ſicut ipſe me videt. I. Ioan. iii. 2. „ Videbimus eum ſicut eſt, “ ideſt non per ſimilitudinem, ſed per eſſentiam. Vel *comprehendam*, videndo Chriſtum glorioſum, *in quo comprehenſus ſum*, ideſt in illa gloria, qua apparuit quando converſus ſum.

Deinde cum dicit, *Fratres, ego me non arbitror comprehendiſse*, exponit quæ dixerat: & primo de defectu perfectionis; ſecundo de ſequela, ibi, *Unum autem, quæ quidem retro ſunt obliviſcens, ad ea vero quæ ſunt priora extendens meipſum*. Dicit ergo: *Ego me non arbitror comprehendiſse*; quaſi dicat: Non ſum ſic ſuperbus quod attribuam mihi

(a) Al. *enim*. (b) Al. interna. (c) Al. item attingere. (d) Al. ſed operative. (e) Al. *omittitur* hoc intelligendo ſecundo modo.

hi quod non habeo; ſed *ſequor ad deſtinatum*. Quod tripliciter legitur. Uno modo ſic. *Unum* arbitror, ſcilicet quod *quæ retro ſunt obliviſcens . . . ad deſtinatum perſequor*. Vel *non arbitror me comprehendiſse*, ſed *perſequor unum*, ſcilicet, *ad deſtinatum bravium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu*. Vel *non arbitror me comprehendiſse* illud ſupra. Pſal. xxvi. 4. „ Unam petii a Do- „ mino, hanc requiram. " Et tunc oſtendit quid deſeruit, quia vel temporalia bona, vel merita præterita: quia non debet homo (*a*) computare Deo merita præterita. Secundo oſtendit ad quid tendit, ſcicet *ad ea vero quæ ſunt priora extendens meipſum*; ideſt, vel quæ pertinent ad fidem Chriſti, vel maiora merita, vel cæleſtia. Pſalm. lxxxiii. 7. „ Aſcenſiones in corde „ ſuo diſpoſuit. " Et dicit, *Extendens*: qui enim aliquid vult capere, extendit ſe quantum poteſt. Sed debet cor extendere ſe per deſiderium. Sap. vi. 21. „ Concupiſcen- „ tia ſapientiæ ducit ad regnum perpe- „ tuum. " Sed ad quid tendit? *Ad deſtinatum bravium*, quod eſt præmium ſolius currentis. I. Corinth. ix. 24. „ Omnes „ quidem currunt, ſed unus accipit bra- „ vium. " Dico autem ad hoc bravium deſtinatum mihi a Deo, quod eſt *ſupernæ vocationis Dei*. Roman. viii. 30. „ Quos „ prædeſtinavit, hos & vocavit: " & hoc *in Chriſto Ieſu*, ideſt per fidem Chriſti.

L E C T I O III.

QUicumque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus; & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus revelabit. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula. Imitatores mei eſtote, fratres, & obſervate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Chriſti: quorum finis interitus, quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem converſatio in cælis eſt: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundum operationem virtutis ſuæ, qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia.

SUpra propoſuit quomodo ab ultima perfectione deficiebat; nunc hortatur alios ad idem ſentiendum: & primo ponitur exhortatio; ſecundo quid ab eis neceſſario exigatur, ibi, *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula*. Dicit ergo: *Quicumque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus*, ſcilicet quod ego ſentio, ſcilicet quod non ſum perfectus.

Quomodo ergo ſi perfecti ſumus, ſentimus, quaſi non perfecti? Reſpondeo. Dicendum, quod perfecti perfectione viæ, ſed non perfecti perfectione comprehenſionis, quando ſcilicet tota intentio fertur actu in Deum; in via vero habitualiter, quod ſcilicet nihil contra Deum faciamus.

Et dicit, *Quicumque*, quia quanto quis eſt perfectior, tanto imperfectum (*b*) ſe magis cognoſcit. Iob ult. 5. „ Auditu au- „ ris audivi te, nunc autem oculus meus „ videt te: idcirco ipſe me reprehendo, „ & ago pœnitentiam in favilla, & cine- „ re. " Hebr. v. 14. „ Perfectorum eſt ſo- „ lidus cibus, eorum qui pro conſuetudine „ exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem „ boni, & mali. "

Et ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus revelabit. In Gloſſa quatuor modis dicitur: & primo ponuntur duo ſenſus magis litterales. Unus talis. Dico, quod vos ſentiatis quod ego, ſcilicet vos eſſe imperfectos; tamen *ſi quid aliter*, ideſt melius, de vobis *ſapitis* quam ego de me, hoc ipſum eſt vobis per revelationem divinam donatum: & quando altius eſt vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, ſed cedo veſtræ revelationi. *Verumtamen* nolo quod propter hanc revelationem ab unitate Eccleſiæ diſcedatis; ſed teneamus ex unitate illud *ad quod pervenimus, ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula*. Quæ unitas Eccleſiæ conſiſtit in unitate veritatis fidei, & rectitudinis bonæ operationis: & utraque ſervanda eſt: II. Corinth. ult. 11. „ Per-

(a) *Al.* comparare. (b) *Al. omittitur* ſe.

„ Perfecti eſtote, exhortamini, idem ſapi- „ te, pacem habete: “ Et eadem regula bonæ vitæ, & operationis: Galat. ult. 16. „ Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, „ pax ſuper illos, & miſericordia, & ſu- „ per Iſrael Dei. “ Vel aliter. Dico: Etiam ſi vos propter ignorantiam, vel infirmitatem aliter ſapitis quam veritas habet, humiliter confiteamini, nec proterve defendatis. Matth. XI. 25. „ Abſcondiſti „ hæc a ſapientibus, & prudentibus, & „ revelaſti ea parvulis. “ Vel aliter. Dico, quod idem ſentiamus, ſcilicet nondum comprehendiſſe; ſed *ſi quid aliter* nunc *ſapitis* quam ſapiendum ſit in futuro (quia „ nunc videmus in ſpeculo, tunc autem fa- „ cie ad faciem: “ I. Corinth. XIII. 12.) *Deus revelabit* in futuro. Pſalm. XXVIII. 9. „ Re- „ velabit condenſa; & in templo eius omnes „ dicent gloriam. “ Vel aliter. Sive ſapiatis hic obſcure, ſive in futuro manifeſte, *Deus revelabit*: quia fides ex Deo eſt. *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula*, non mutatur.

Deinde cum dicit, *Imitatores mei eſtote*, inducit ad ſui, & aliorum imitationem, ut caveant malos: & primo proponit intentionem; ſecundo rationem, ibi, *Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis ... inimicos crucis Chriſti*. Dicit ergo: Quia hæc reputo *ut ſtercora*, *ut Chriſtum lucrifaciam*, *in hoc imitatores mei eſtote*. Ioan. X. 3. „ Vo- „ cem eius audient. “ Ego ſum paſtor, vos oves meæ per imitationem. I. Corinth. IV. & XI. 1. „ Imitatores mei eſtote, ſicut „ & ego Chriſti. “ *Et obſervate*, ideſt diligenter conſiderate, *qui ita ambulant*, ſicut ego. Et vos ſcire poteſtis ex regula, & doctrina mea. I. Timoth. IV. 12. „ Exem- „ plum eſto fidelium in verbo, in conver- „ ſatione, in caritate, in fide, in caſtita- „ te. “ I. Petr. V. 3. „ Forma facti gregis „ ex animo. “

Deinde cum dicit, *Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis .... inimicos crucis Chriſti*, ponitur ratio monitionis: & primo ex parte vitandorum; ſecundo ex parte imitandorum, ibi, *Noſtra autem converſatio in cælis eſt*. Ne autem hæc videatur ex odio dicere, (a) primo præmittit ſuam affectionem; ſecundo oſtendit, quales ſunt vitandi, ibi, *Inimicos crucis Chriſti*. Dicit ergo: Dico, quod imitandi indigent obſervatione: quia quidam aliter incedunt, ſcilicet de malo in peius. Pſalm. LXXXI. 5. „ In tenebris ambulant. “ *Quos ſæpe dicebam vobis*, vobiſcum præſens, *nunc autem & flens*, præ compaſſione, *dico*. Hierem. IX. 1. „ Quis dabit capiti meo aquam, & ocu- „ lis meis fontem lacrymarum, & plora- „ bo die ac nocte interfectos populi mei? “ Et huius rationem oſtendit, dicens, *Inimicos crucis Chriſti*: quod deſcribit primo ex opere; ſecundo ex intentione, ibi, *Quorum Deus venter eſt*. Item circa primum primo proponit opus; ſecundo eventum operis oſtendit, ibi, *Quorum finis interitus*. Opus eorum eſt exercitium inimicitiæ contra crucem Chriſti, ſcilicet dicentium, quod nullus poteſt ſalvari ſine legalibus: in quo evacuant virtutem crucis Chriſti. Galat. II. 21. „ Si enim ex lege iuſtitia, ergo Chri- „ ſtus gratis (ideſt ſine utilitate) mortuus „ eſt. “ I. Corinth. I. 18. „ Verbum enim „ crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt; „ his autem qui ſalvi fiunt, ideſt nobis, „ virtus Dei eſt. “ Et quid eveniet? Certe nobis vita per crucem Chriſti, illis autem contrarium, quia incurrent mortem: unde dicit: *Quorum finis interitus*, ſcilicet mortis æternæ. Iob XXVIII. 3. „ Lapidem „ caliginis, & umbram mortis dividit tor- „ rens a populo peregrinante. “ Deinde deſcribit eos quantum ad intentionem: & primo manifeſtat eorum intentionem; ſecundo oſtendit intentionis eventum, ibi, *Et gloria in confuſione ipſorum*. Dicit ergo: *Quorum Deus venter eſt*; quaſi dicat: Ideo hoc diſſeminant, ſcilicet legalia eſſe obſervanda, propter lucrum, & gloriam propriam, ut ſatisfaciant ventri. Rom. ult. 18. „ Domino non ſerviunt, ſed ſuo ven- „ tri, & per dulces ſermones, & benedi- „ ctiones ſeducunt corda innocentium. “ Eccle. VI. 7. „ Omnis labor hominis in ore „ eius; ſed anima illius non implebitur. “ Et dicit, *Deus*, quia proprium Dei eſt ut ſit principium primum, & finis ultimus: unde qui pro fine habet aliquid, illud eſt Deus ſuus. Item quærunt gloriam ſuam, contra illud Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam „ meam non quæro; eſt qui quærat, & „ iudicet. “ Sed eventus eorum erit *in confuſione*. Oſeæ IV. 7. „ Gloriam eorum „ in ignominiam commutabo: & hoc *eorum qui terrena ſapiunt*, ideſt quibus terrena placent, & ea quærunt. Et hi confundentur, quia ſtatus eorum tranſit. Rom. VIII. 13. „ Si ſecundum carnem vi-

(a) *Al. deeſt* primo.

„ xeritis, morìemini. " Gloſſa: „ *Quorum* „ *Deus venter eſt*. Dei proprium eſt iuſti- „ ficare. Qui ergo in cibis iuſtificationem „ ponebant, dicebant Deum ventrem. " Item eſt *in confuſione*: quia in confuſibilibus, ſcilicet in circumciſione pudendorum, & occiſione brutorum.

Conſequenter oſtendit quales ſunt imitandi, ibi, *Noſtra autem converſatio in cælis eſt*: & primo deſcribit in eis cæleſtem converſationem; ſecundo expectationem, ibi, *Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*; tertio utilitatem, ibi, *Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ*. Dicit ergo: Illi terrena ſapiunt, ſed non eſt ſic de nobis: (*a*) quia *noſtra converſatio in cælis eſt*, ideſt perficitur per contemplationem. II. Corinth. IV. 18. „ Non contem- „ plantibus nobis quæ videntur, ſed quæ „ non videntur. Quæ enim videntur, „ temporalia ſunt; quæ autem non viden- „ tur, æterna ſunt. " Item per affectionem, quia ſola cæleſtia diligimus. Item per operationem, in qua eſt cæleſtis repræſentatio. I. Corinth. XV. 49. „ Sicut portavi- „ mus imaginem terreni, portemus & ima- „ ginem cæleſtis. "

Sed quare eſt ibi converſatio? Quia inde expectamus optimum auxilium. Pſalm. CXX. 1. „ Levavi oculos meos in montes, unde „ veniet auxilium mihi. " Matth. VI. 21. „ Ubi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor „ tuum. " Unde dicit: *Unde expectamus Salvatorem noſtrum*. Eſa. XXX. 18. „ Beati „ omnes qui expectant eum. " Luc. XII. 36. „ Similes hominibus expectantibus do- „ minum ſuum quando revertatur a nu- „ ptiis, ut cum venerit, & pulſaverit, „ confeſtim aperiant ei. "

Tria autem facit iſte adventus. Primo communem reſurrectionem: ideo dicit: *Reformabit corpus humilitatis*, ideſt abiectionis, quia eſt mortalitati ſubiectum. Iob XXV. 6. „ Homo putredo, & filius hominis ver- „ mis. " I. Corinth. XV. 42. „ Seminatur „ in corruptione, ſurget in incorruptione; „ ſeminatur in ignobilitate, ſurget in glo- „ ria; ſeminatur in infirmitate, ſurget in „ virtute. " Hoc corpus ſic abiectum reformabit; ideſt, ad propriam formam reducet. Rom. VIII. 11. „ Qui ſuſcitavit Ie- „ ſum Chriſtum a mortuis, vivificabit & „ mortalia corpora noſtra, propter inha- „ bitantem Spiritum eius in nobis. " (*b*) Secundo ſanctorum imitationem: ideo dicit: *Configuratum corpori claritatis ſuæ*. Corpus ſiquidem Chriſti eſt glorificatum per gloriam divinitatis ſuæ; & hoc meruit per ſuam paſſionem. Quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam, & paſſionem Chriſti imitatur, glorificabitur. Apoc. III. 21. „ Qui vicerit, dabo „ ei ſedere mecum in throno meo; ſicut „ ego vici, & ſedi cum Patre meo in thro- „ no eius. " I. Ioan. III. 2. „ Similes ei „ erimus. " Matth. XIII. 43. „ Tunc iuſti „ fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eo- „ rum. " Et hoc facit *ſecundum operationem divinitatis ſuæ*, ideſt per virtutem in ipſo, *per quam poſſit ſubiicere ſibi omnia*: omnes enim Chriſto ſubiicientur, quidam quantum ad ſalutem, quidam quantum ad pœnam: in primis exercebit miſericordiam, in ſecundis iuſtitiam. Pſal. VIII. 8. „ Omnia „ ſubiecisti ſub pedibus eius. " I. Corinth. XV. 26. „ Pater ſubiecit omnia Filio. " Ioan. V. 19. „ Quæcumque Pater facit, & „ Filius ſimiliter facit. "

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

ITaque, fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea, ſic ſtate in Domino, cariſſimi. * Euchodiam rogo, & Syntychem deprecor idipſum ſapere in Domino. Etiam rogo & te, germane compar, adiuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Gaudete in Domino ſemper, iterum dico,

* *Vulgata* Evodiam.
(a) *Al.* quia noſtra converſatio perficitur &c. *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* Item.

dico, gaudete. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: Dominus enim prope eſt. Nihil ſoliciti ſitis; ſed in omni oratione, & obſecratione, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Et pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras in Chriſto Ieſu. De cetero, fratres, quæcumque ſunt vera, quæcumque pudica, quæcumque iuſta, quæcumque ſancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ; ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ: hæc cogitate. Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc agite; & Deus pacis erit vobiſcum.

SUpra propoſuit eis exempla ſequenda; hic per admonitionem moralem oſtendit qualiter ſe debeant habere: & primo oſtendit qualiter ſe habeant in futurum; ſecundo commendat eos de præterito, ibi, *Gaviſus ſum autem in Domino vehementer*. Circa primum duo facit. Primo monet ad perſiſtendum in iam habito; ſecundo ad proficiendum in melius, ibi, *Gaudete in Domino ſemper*. Iterum prima dividitur in duas partes: quia primo inducit ad perſeverandum in generali; ſecundo ponit ſpeciales modos ad ſingulares perſonas, ibi, *Euchodiam rogo, & Syntychem deprecor idipſum ſapere in Domino*. Circa primum primo commemorat ad eos ſuum affectum; ſecundo ponit monitionem, ibi, *Sic ſtate in Domino, cariſſimi*. Affectum autem ſuum commendat quintupliciter. Primo (*a*) ſecundum fidem, oſtendens eos ſibi dilectos: unde dicit, *Fratres*, ſcilicet per fidem. Matth. XXIII. 8. „Omnes vos fratres eſtis.“ (*b*) Secundo per caritatem: unde dicit, *Cariſſimi*: I. Corinth. X. 14. „Cariſſimi mihi.“ Tertio ſecundum deſiderium: unde dicit, *Deſideratiſſimi*. Supra I. 8. *Teſtis eſt mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti*. Et dico, *Deſideratiſſimi*, quia deſidero vos, vel quia me deſideratis. Quarto per gaudium: unde dicit, *Gaudium meum*: & hoc ſcilicet quia eſtis boni. Proverb. X. I. „Filius ſapiens lætificat patrem.“ Quinto per rationem gaudii: unde dicit, *Corona mea*. I. Theſſal. II. 19. „Quæ eſt enim ſpes noſtra, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos?“

Deinde cum dicit, *Sic ſtate in Domino, cariſſimi*, ponit monitionem de perſeverantia, dicens: *Sic ſtate &c.* ideſt, ſicut ego, perſeverate; vel ſic, ſicut ſtatis. Matth. X. 22. „Qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.“

Deinde cum dicit, *Euchodiam rogo &c.* ſingulares monitiones ponit: & primo de concordia; ſecundo de ſolicitudine adiutorii, ibi, *Etiam rogo & te, germane compar*. Hæ duæ mulieres ſanctæ miniſtrabant ſanctis in civitate Philippenſi: & forte erat aliqua diſcordia inter eas; ideo eas ad concordiam revocat. II. Corinth. ult. II. „Idem ſapite.“

Deinde cum dicit, *Etiam rogo & te, germane compar*, quemdam rogat ut adiuvaret quaſdam perſonas. Et dicit, *Compar*, quia ſocius erat prædicationis eius. Proverb. XVIII. 19. „Frater qui iuvatur a fratre, quaſi civitas fortis.“ *Adiuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente, & ceteris coadiutoribus meis*. Et ad hoc rogo omnes, *quorum nomina ſunt in libro vitæ*: quod ponit, ne ſi alios non nominaret, turbarentur; quaſi dicat: Non eſt magnum, ſi non ſcribo omnium nomina, quia ſunt ſcripta in meliori loco. Matth. V. „Gaudete, & exultate (*c*) &c.“

Liber vitæ, ſecundum Gloſſam eſt prædeſtinatio ſanctorum: & hoc eſt verum ſecundum rem; ſed differt ratione. Sciendum eſt autem, quod olim erat conſuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium, vel dignitatem, ſcribebantur in matricula, ſicut milites, & ſenatores, qui palatio conſcripti erant. Omnes autem ſancti prædeſtinati eliguntur a Deo ad magnum, ſcilicet ad vitam æternam; & hæc ordinatio eſt prædeſtinatio. Conſcriptio huius ordinationis dicitur liber vitæ; & hæc conſcriptio eſt in memoria divina: quia inquantum ordinat, prædeſtinat; inquantum vero immobiliter ſcit, dicitur eſſe præſcitio. Firma ergo notitia de prædeſtinatis, dicitur liber vitæ.

Sed numquid aliqui inde delentur? Sciendum eſt, quod aliqui ſunt ſcripti ſimpliciter, aliqui ſecundum quid. Sunt enim aliqui prædeſtinati a Deo ut habituri ſimpliciter

(a) *Al.* ſecundum amorem. (b) *Al.* Item, *quod verbum adhibetur in ſingulis huiuſce diviſionis membris.*
(c) *Sequitur ibi verſ. 12.* „quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.“ *Forte reponendum eſt illud* Luc. X. 20. „Gaudete autem, quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.“

citer vitam æternam, & iſti ſunt ſcripti indelebiliter; aliqui ut habeant vitam æternam non in ſe, ſed in ſua cauſa, inquantum ordinantur ad iuſtitiam præſentem; & tales dicuntur deleri de libro vitæ, quando (*a*) excidunt a præſenti iuſtitia.

Deinde cum dicit, *Gaudete in Domino ſemper*, hortatur eos ad proficiendum in melius: & primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius; ſecundo actum eorum, ibi, *De cetero, fratres, quæcumque ſunt vera, quæcumque pudica ... hæc cogitate*. Animum autem ordinat tripliciter: & primo quantum ad ſpirituale gaudium; ſecundo quantum ad ſpiritualem quietem, ibi, *Nihil ſoliciti ſitis*; tertio quantum ad pacem, ibi, *Et pax Dei ... cuſtodiat corda veſtra*. Circa primum primo deſcribit quale debeat eſſe noſtrum gaudium; ſecundo oſtendit gaudii cauſam, ibi, *Dominus enim prope eſt*. Neceſſarium eſt enim cuilibet volenti proficere quod habeat ſpirituale gaudium. Proverb. XVII. 22. „ Animus gaudens ætatem floridam facit. “ Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apoſtolus: & primo quod debet eſſe rectum, quod eſt quando eſt de proprio bono hominis, quod non eſt quid creatum, ſed Deus. Pſalm. lxxII. 27. „ Mihi adhærere Deo bonum eſt; ponere in Domino „ Deo ſpem meam. “ Tunc autem rectum eſt quando in Domino: ideo dicit, *In Domino*. Nehemiæ VIII. 10. „ Gaudium Domini eſt fortitudo veſtra. “ Item continuum: unde dicit, *Semper*. I. Theſſal. ult. 16. „ Semper gaudete: “ quod fit quando non interrumpitur peccato: tunc enim eſt continuum. Aliquando vero interrumpitur per triſtitiam temporalem, quod ſignificat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur eius gaudium, quia parum curat de re parum durante; & (*b*) ideo dicit, *Semper*. Item multiplicatum debet eſſe: ſi enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de eius incarnatione. Luc. II. 10. „ Evangelizo vobis gaudium magnum, „ quia natus eſt vobis hodie Salvator. “ Item ut gaudeas de actione. Prov. XXI. 15. „ Gaudium eſt iuſto facere iudicium. “ Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione. Sap. VIII. 16. „ Non habet amaritudinem „ converſatio illius. “ Item ſi gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere ſimiliter de bono aliorum. Item ſi de præſenti, imminet etiam de futuro; & ideo dicit: *Iterum dico, gaudete*. Item debet eſſe moderatum, ne ſcilicet effluat per voluptates, ſicut facit gaudium mundi: & ideo dicit: *Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus*; quaſi dicat: Ita ſit moderatum gaudium veſtrum quod non vertatur in diſſolutionem. Iudith ult. 24. „ Populus erat „ iucundus ſecundum faciem ſanctorum. “ Prov. XII. 11. „ Qui ſuavis eſt, vivit in „ moderationibus. Et dicit: *Nota ſit omnibus hominibus*; quaſi dicat: Vita veſtra ſic moderata ſit in exterioribus, ut nullius offendat aſpectum: impediret enim converſationem veſtram.

Deinde cum dicit, *Dominus enim prope eſt*, tangitur cauſa gaudii. Homo enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope eſt præſentia maieſtatis: Act. XVII. 27. „ Non longe eſt ab unoquoque. “ Item (*c*) eſt prope propinquitate carnis. Epheſ. II. 13. „ Qui eratis longe, facti eſtis prope. “ Item eſt prope per inhabitantem gratiam: Iac. IV. 8. „ Appropinquate Deo, „ & appropinquabit vobis. “ Item per exauditionis clementiam: Pſal. cxliv. 18. „ Prope eſt Dominus invocantibus eum. “ Item ad remunerandum: “ Eſa. XIV. 1. „ Prope eſt ut veniat tempus eius, & dies „ eius non elongabuntur. “

Deinde cum dicit, *Nihil ſoliciti ſitis*, oſtendit quod mens noſtra debet eſſe quieta: & primo oſtendit ſuperfluam ſolicitudinem; ſecundo oſtendit quid loco eius in mente ſuccedat, ibi, *Sed in omni oratione, & obſecratione, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum*. Et ſatis convenienter ſubdit, *Nihil ſoliciti ſitis*, ad hoc quod dixerat, *Dominus prope eſt*; quaſi dicat: Ipſe omnia tribuet: unde non neceſſe eſt quod ſitis ſoliciti. Matth. VI. 25. „ Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori veſtro quid induamini. “

Sed contra: quia dicitur Roman. XII. 8. „ Qui præeſt, in ſolicitudine. “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſolicitudo quandoque importat diligentiam quærendi quid deeſt; & hoc eſt commendabile, & opponitur negligentiæ: quandoque anxietatem animi cum defectu ſpei, & timore de obtinendo id circa quod ſolicitatur; & hanc pro-

(a) *Al.* excedent. (b) *Al* deeſt ideo. (c) *Al.* Item eſt propter propinquitatem carnis. *Item omittitur integra hæc ſententia uſque ad illud.* Item eſt prope per inhabitantem gratiam.

prohibet Dominus Matth. vi. & hic Apoſtolus: quia non debet deſperare quin Dominus det neceſſaria. Sed loco ſolicitudinis debemus habere recurſum ad Deum: I. Pet. ult. 7. „ Omnem ſolicitudinem pro„ iicientes in eum, quoniam ipſi eſt cura „ de vobis. " Et hoc fit orando; & ideo dicit: *Sed in omni oratione ... petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum*.

Et convenienter poſtquam dixit, *Dominus prope eſt*, ſubdit de petitione: novo enim Domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quæ neceſſaria ſunt in qualibet oratione. Oratio enim importat aſcenſum intellectus in Deum; & ideo dicit, *In omni oratione*. Eccli. xxxv. 21. „ Oratio humiliantis ſe, nubes pene„ trabit; & donec propinquet, non con„ ſolabitur; & non diſcedet donec Altiſ„ ſimus aſpiciat. " Item debet eſſe cum fiducia impetrandi, & hoc ex Dei miſericordia. Dan. ix. 18. „ Neque enim in „ iuſtificationibus noſtris proſternimus pre„ ces ante faciem tuam, ſed in miſeratio„ nibus tuis multis. " Et ideo dicit, *Obſecratione*, quæ eſt (a) conteſtatio per Dei gratiam, & eius ſanctitatem; & ideo ſe humiliantis eſt. Prov. xviii. 23. „ Cum „ obſecratione loquitur pauper. " Et hoc fit cum dicimus: Per paſſionem, & crucem tuam &c. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis, indignus eſt ut alia accipiat, ideo ſubdit, *Cum gratiarum actione*. I. Theſſ. ult. 17. „ In omnibus gratias agi„ te. " Et tunc proponit petitionem; & ideo dicit, *Petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum*. Matth. vii. 7. „ Petite, & acci„ pietis. " Et hæc quatuor, ſi bene conſideremus, habent omnes orationes Eccleſiæ. Primo enim invocatur Deus; ſecundo commemoratur divinum beneficium; tertio petitur beneficium; quarto ponitur obſecratio, Per Dominum noſtrum &c.

Sed notandum quod dicit, *Petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum*. Numquid Dominus neſcit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Gloſſa. Primo. *Innoteſcant*; ideſt, approbentur ante Deum, & appareant quaſi dignæ, & ſanctæ. Pſal. cxl. 2. „ Di„ rigatur, Domine, oratio mea ſicut in„ cenſum in conſpectu tuo. " Vel *innoteſcant* nobis ipſis, quod ſemper ſint apud Deum; quaſi dicat: Non oretis propter favorem populi. Matth. vi. 6. „ Tu autem „ cum oraveris, intra in cubiculum tuum, „ & clauſo oſtio, ora Patrem tuum in abſ„ condito; & Pater tuus qui videt in abſ„ condito, reddet tibi. " Vel *innoteſcant* his qui ſunt apud Deum, ideſt Angelis, per quorum miniſterium deferuntur Deo, non quaſi ignoranti, ſed quia intercedunt pro nobis. Apoc. viii. 4. „ Aſcendit fu„ mus incenſorum de orationibus ſancto„ rum de manu Angeli coram Deo. "

Deinde cum dicit, *Et pax Dei... cuſtodiat corda veſtra*, ordinat animum quantum ad pacem, (*b*) per illa ſupradicta diſpoſitum: & hanc per modum orantis optat. Pax, ſecundum Auguſtinum, eſt tranquillitas ordinis: perturbatio enim ordinis eſt deſtructio pacis. Hæc ordinis tranquillitas tripliciter conſideratur. Primo prout eſt in principio ordinis, ſcilicet in Deo. Rom. xiii. 1. „ Quæ a Deo ſunt, ordinata ſunt. „ Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordina„ tioni reſiſtit. " Ab iſto profundo, in quo eſt pax, derivatur primo & perfectius in beatos, in quibus nulla eſt perturbatio, nec culpæ, nec pœnæ, & conſequenter derivatur ad ſanctos viros; & quanto eſt magis ſanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis. Pſal. cxviii. 161. „ Pax „ multa diligentibus legem tuam, & non „ eſt illis ſcandalum. " Sed perfecta eſt in beatis. Eſa. ult. 12. „ Ecce ego declinabo „ ſuper eam quaſi fluvium pacis, & quaſi „ torrentem inundantem gloriam Gentium, „ quam ſugetis. " Quia vero cor noſtrum ab omni perturbatione non poteſt eſſe alienum niſi per Deum, oportet quod per ipſum fiat: unde dicit, *Dei*. Et hoc ſecundum quod conſideratur in ipſo principio, exuperat omnem ſenſum creatum: quia, ut dicitur I. Tim. ult. 16. „ Lucem ha„ bitat inacceſſibilem: " Iob xxxvi. 26. „ Ecce Deus magnus vincens ſcientiam no„ ſtram: numerus annorum eius inæſtima„ bilis: " & ſecundum quod eſt in patria, ſuperat omnem ſenſum Angelorum; ſed ſecundum quod eſt in ſanctis in via, exuperat omnem ſenſum (*c*) humanum non habentium gratiam. Apoc. ii. 17. „ Vin„ centi dabo manna abſconditum, & da„ bo illi calculum candidum. " Hæc ergo pax *cuſtodiat corda veſtra*, ideſt affectus veſtros, ut in nullo declinetis a bono. Prov. iv. 23. „ Omni cuſtodia ſerva cor „ tuum: quia ex ipſo vita procedit. " Item *intelligentias veſtras*, ſcilicet ut in nullo devietis a vero: & hoc *in Chriſto Ieſu*, per

(a) *Al. additur* ſacra. (b) *Al.* per illam, dico, diſpoſitum. (c) *Forte* hominum.

per cuius ſcilicet caritatem conſervatur affectus a malo, & per cuius fidem intellectus perſeverat in vero.

Deinde cum dicit, *De cetero, fratres, quacumque ſunt vera, quacumque pudica ... hæc cogitate*, ordinat actum: & primo inducit eos ad bene agendum: ubi ponit actionis obiectum, ſcilicet bonum quod agitur; ſecundo motivum actus; tertio actum; quarto fructum actus. Hæc quatuor ſunt hic. Obiectum autem boni actus, vel eſt obiectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum eſt verum, quantum ad affectum eſt bonum: & ideo dicit: *De cetero*, ideſt ex quo ſic eſtis firmati, *cogitate quæ ſunt vera*, per fidem. Zach. VIII. 19. „ Pacem, & veritatem diligite. “ Quantum autem ad affectum, ſciendum eſt, quod quædam ſunt de neceſſitate virtutis, quædam ſuperaddita. De neceſſitate (*a*) virtutis ſunt tria. Primo ut integer ſit in ſe: & quantum ad hoc dicit, *Quacumque pudica*, ideſt caſta. Iac. III. 17. „ Quæ de „ ſurſum eſt ſapientia, primum quidem „ pudica eſt. “ Item quod ſit directus ad proximum: unde dicit, *Quacumque iuſta*. Matth. V. 6. „ Beati qui eſuriunt, & ſi„ tiunt iuſtitiam: quoniam ipſi ſaturabun„ tur. “ Item ordinatus ad Deum: unde dicit, *Sancta*. Luc. I. 74. „ Serviamus il„ li in ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo, „ omnibus diebus noſtris. “ (*b*) Obiecta autem neceſſitati ſuperaddita ſunt duo: primo quod ſit inductivum ad amicitiam; ſecundo quod ſit conſervativum bonæ famæ. Quantum ad primum dicit, *Quacumque amabilia*, ideſt quæ inducunt ad mutuam amicitiam. Eccli. VII. 39. „ Non te pigeat „ viſitare infirmum: ex his enim in dile„ ctione firmaberis. “ Prov. XVIII. 24. „ Vir amicabilis ad ſocietatem, magis a„ micus erit quam frater. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Quacumque bona fama*. Multa enim poſſent fieri cum bona conſcientia, quæ tamen propter famam ſunt dimittenda. Eccli. XLI. 15. „ Curam habe „ de bono nomine: hoc enim magis per„ manebit quam mille theſauri magni, & „ pretioſi. “ Motivum ad operandum eſt duplex. Primo inclinatio interioris habitus; ſecundo exterior diſciplina, ſeu inſtructio. Quantum ad primum dicit; *Si qua virtus*, ideſt habitus virtutis eſt in vobis, ſcilicet inducat vos ad hoc. Eccli. XLIV. 6. „ Divites in virtute, pulchritudinis ſtudium „ habentes, pacificantes in domibus ſuis. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Si qua laus*, ideſt laudabilis diſciplina, ſcilicet eſt in vobis, facite bona. Pſal. CXVIII. 66. „ Bo„ nitatem, & diſciplinam, & ſcientiam „ doce me. “ Et exponit qualis ſit iſta diſciplina, dicens, *Hæc cogitate*, ſcilicet quæ didiciſtis me docente. Matth. XI. 29. „ Di„ ſcite a me, quia mitis ſum, & humilis „ corde: “ & I. Theſſ. II. 13. „ Cum ac„ cepiſſetis a nobis verbum auditus Dei, „ accepiſtis illud, non ut verbum homi„ num, ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei, „ qui operatur in vobis, qui crediſtis. “ *Et vidiſtis* per exempla. Sic enim patet motivum actus, & obiectum: quia diſciplina habetur per doctrinam, (*c*) & oportet quod primo capiatur: unde dicit: *Hæc cogitate*. Item quod ei aſſentiatur: unde dicit: *Et didiciſtis, & accepiſtis*. Item habetur per auditum, & viſum: unde dicit: *Quæ audiſtis, & vidiſtis*. Bonus actus eſt duplex, ſcilicet unus interior, qui ponitur ibi, *Hæc cogitate*. I. Tim. IV. 15. „ Hæc „ meditare: “ exterior ibi, *Agite*. Eſa. I. 16. „ Quieſcite agere perverſe, diſcite bene „ facere. “ Fructus eſt Deus, ibi, *Et Deus pacis erit vobiſcum*; quaſi dicat: Si hoc feceritis, erit vobiſcum Deus. II. Corinth. ult. 11. „ Pacem habete; & Deus pacis, „ & dilectionis erit vobiſcum. “

(a) *Al. deeſt* virtutis. (b) *Al.* Obiecta autem neceſſitatis ſunt duo: quod ſit &c. (c) *Al.* unde.

L E C T I O II.

GAviſus ſum in Domino vehementer , quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire ſicut & ſentiebatis ; occupati autem eratis . Non quaſi propter penuriam dico : ego enim didici, in quibus ſum , ſufficiens eſſe . Scio & humiliari , ſcio & abundare . Ubique , & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari, & eſurire , & abundare , & penuriam pati . Omnia poſſum in eo qui me confortat. Verumtamen bene feciſtis , communicantes tribulationi meæ . Scitis autem & vos, Philippenſes , quod in principio Evangelii , quando profectus ſum a Macedonia , nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati , & accepti , niſi vos ſoli : quia & Theſſalonicam ſemel , & bis in uſum mihi miſiſtis . Non quia quæro datum , ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra . Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum acceptis ab Epaphrodito , quæ miſiſtis in odorem ſuavitatis , hoſtiam acceptam , placentem Deo . Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum, ſecundum divitias ſuas in gloria in Chriſto Ieſu. Deo autem , & Patri noſtro gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. Salutant vos omnes qui mecum ſunt fratres . Salutant vos omnes ſancti , maxime autem qui de Cæſaris domo ſunt . Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro . Amen.

SUperius oſtendit Apoſtolus qualiter fideles ſe debeant habere in futurum ; hic commendat eos de præterito ſibi impenſo beneficio: & primo ponit commendationem; ſecundo terminat Epiſtolam in oratione, & ſalutatione , ibi , *Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum :* Circa primum duo facit . Primo commendat eos de beneficio impenſo ; ſecundo beneficium diffuſius exponit , ibi, *Non quaſi propter penuriam dico* . Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio ; ſecundo commendat eorum beneficium, ibi, *Quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire ſicut & ſentiebatis* ; tertio excuſat tarditatem, ibi, *Occupati autem eratis*. Dicit ergo: Moneo ut gaudeatis; ſed *ego gaviſus ſum* propter ea quæ feciſtis, non in rebus , ſed *in Domino*. Habac. III. 18. „ Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo. “ *Gaviſus ſum* , inquam , *vehementer* , quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii , ibi , *Quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire ſicut & ſentiebatis* . Bona opera ſunt opera miſericordiæ: & dicuntur flores , quia ſicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitæ beatæ percipitur . Eccli. XXIV. 23. „ Flores mei , fructus honoris , „ & honeſtatis. “ Quando ergo opus bonum intermittitur, & poſtea reſumitur , dicitur reflorere . Iſti autem aliquando providerant Apoſtolo, & iterum nunc providerunt: ideo dicit eos refloruiſſe ; & hoc exponit cum ſubdit, *Pro me ſentire*; ideſt, mihi compati . Supra I. 7. *Sicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus vobis* . I. Mach. X. 20. „ Quæ noſtra ſunt , ſentias nobiſ„ cum, ut conſerves amicitias ad nos . “ *Sicut* & olim *ſentiebatis*, ſcilicet quando mihi providiſtis . Et hoc *tandem aliquando*, quia licet tarde, tamen aliquando feciſtis. Rom. I. 10. „ Si quo modo tandem aliquando proſperum iter habeam in volun„ tate Dei veniendi ad vos. “

Deinde cum dicit, *Occupati autem eratis*, excuſat tarditatem ; quaſi dicat : Non imputo negligentiæ, vel culpæ , ſed neceſſitati: quia eratis ocupati propter tribulationes quas paſſi eſtis. Eccli. XL. I. „ Oc„ cupatio magna creata eſt omnibus homi„ bus. “

Deinde cum dicit, *Non quaſi propter penuriam dico*, beneficium exponit : & primo cauſam gaudii; ſecundo beneficium quo floruerunt, ibi, *Scitis autem & vos , Philippenſes, quod in principio Evangelii ... nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati, & accepti , niſi vos ſoli*; tertio commemorat beneficium præſens, ibi, *Habeo autem omnia, & abundo*. Item primo excludit cauſam gaudii æſtimatam; ſecundo (a) declarat propriam

(a) *Al. omittitur* declarat.

priam mentis conſtantiam, ibi, *Ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe*; tertio approbat beneficentiam, ibi, *Verumtamen benefeciſtis communicantes tribulationi meæ*. Dicit ergo: Non gaudeo propter penuriam a vobis propulſam, quæ gravis erat: Eſai. xlviii. 10. „ Elegi te in camino pauper- „ tatis: " ſed tamen non deprimit animum, niſi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in ſubſtantia. Et ideo Apoſtolus non triſtatur de paupertate. Cuius ratio eſt conſtantia mentis eius, quam primo ponit; ſecundo cauſam eius, ibi, *Omnia poſſum in eo qui me confortat*. Item primo ponit conſtantiam in ſpeciali caſu; ſecundo generaliter in omnibus, ibi, *Ubique, & in omnibus inſtitutus ſum*. Dicit ergo: Paupertatem non timeo: quia *didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe*. Nihil demonſtrat ita mentem ſapientis perfecti, ſicut quod ſciat uti quolibet ſtatu. Sicut enim eſt bonus dux qui in quolibet exercitu operatur ſecundum exigentiam eius, & coriarius, qui ex quolibet corio facit optimos ſotulares; ſic ille perfectus eſt qui ſcit uti quolibet ſtatu; ut ſi ſit in magno, non elevetur, & ſi in minimo, non deiiciatur. Et ideo dicit: *Didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe*. Eſa. l. 5. „ Dominus Deus a- „ peruit mihi aurem; ego autem non con- „ tradico, retrorſum non abii. " Et hoc ſufficit, ſi parum habeo; ſi multum, ſcio me contemperare: & ideo ſe exponit, dicens: *Scio humiliari*. Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam: Luc. xiv. & xviii. 14. „ Qui ſe humiliat, exalta- „ bitur: " quandoque deiectionem: Pſalm. civ. 18. „ Humiliaverunt in compedibus „ pedes eius: " & ſic loquitur hic, dicens: *Scio humiliari*, ideſt abiectionem ſuſtinere moderate, ſicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias, & deprimuntur per paupertatem; ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque eſt periculum: quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate deiicitur. Et ideo dicitur Prov. xxx. 8. „ Paupertatem, & „ divitias ne dederis mihi. " Sed Apoſtolus loquitur melius: quia virtute in utroque ſcit uti; & hoc *ubique*, ideſt in omni loco, negotiis, ſtatibus, & conditionibus, *inſtitutus ſum*. II. Corinth. vi. 4. „ In o- „ mnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei „ miniſtros. "

Deinde cum dicit, *Omnia poſſum &c.* ponit cauſam ſuæ conſtantiæ, dicens: *Omnia poſſum in eo qui me confortat*; quaſi dicat: Non poſſem hos inſultus ſuſtinere, niſi manu Dei me confortante. Ezech. iii. 14. „ Manus Domini erat mecum. " Eſa. xl. 31. „ Qui ſperant in Domino, (*a*) habe- „ bunt fortitudinem, aſſument pennas ſic- „ ut aquilæ, current, & non laborabunt, „ ambulabunt, & non deficient. "

Sed numquid ſuperfluit quod miſimus, cum ſcias egere? Non: quia licet ſciam *penuriam pati*, quod eſt virtus, tamen non debet mihi ſubventio ſubtrahi. Rom. xii. 13. „ Neceſſitatibus ſanctorum communi- „ cantes. " Hebr. x. 34. „ Nam & vin- „ ctis compaſſi eſtis. " Et ſic patet cauſa gaudii.

Secundo commemorat præteritum beneficium, ibi, *Scitis autem & vos, Philippenſes*. A quibuſdam enim nihil accipiebat, ſcilicet Corinthiis, & Theſſalonicenſibus; & hoc, quia Corinthii erant avari, & cum turbatione miniſtraſſent; (*b*) & quia Theſſalonicenſes erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Iſti vero erant boni in abſentia, & præſentia: unde dicit II. Corinth. xi. 8. „ Alias Eccle- „ ſias expoliavi, accipiens ſtipendium ad „ miniſterium veſtrum. " *In ratione dati* ſpiritualis, *& accepti* temporalis. I. Corinth. ix. 11. „ Si nos vobis ſpiritualia ſemina- „ vimus, (*c*) magnum eſt ſi nos carnalia „ veſtra metamus? "

Quia & Theſſalonicam ſemel & bis in uſum mihi miſiſtis. Et hoc eſt argumentum quod Papa poteſt ab una Eccleſia accipere in ſubſidium aliarum; non autem (*d*) ſine quacumque cauſa.

Sciendum eſt autem, quod cum quis dat aliquid alicui, duo ſunt conſideranda, ſcilicet ſubſtantia muneris, & meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de ſubſtantia muneris, nec quærit niſi dantem; & hic eſt mercenarius. Qui autem quærit (*e*) dantis meritum, quærit fructum virtutis, & iuſtitiæ; & talis eſt paſtor. *Fructum*, inquam, *qui abundat in ratione veſtra*. Ratio dicitur dupliciter, vel ſecundum quod eſt virtus animæ; & ſic omnis virtus eſt rationis. Rom. xii. 1. „ Rationabile obſequium veſtrum. " Quandoque eſt ratiocinatio, & computatio. Matth. xviii. 23. „ Qui voluit rationem „ ponere cum ſervis ſuis. " Ideo dicit, (*f*) *Abundantem in ratione*, quia plus dabant quam

(a) *Al.* mutabunt. (b) *Al.* Sed quia. (c) *Al.* non magnum eſt ſi nos carnalia veſtra metamus. (d) *Al.* ſine omni cauſa. (e) *Al. omittitur* dantis. (f) *Al.* abundantiam.

quam tenerentur: quia quidam tantum in præſentia, ſed iſti etiam mittebant Romam. (a) *Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum acceptis*, ſcilicet his *quæ miſiſtis in odorem ſuavitatis*. Levit. III. & IV. 31. „ Offerte holocauſtum in odorem ſuavitatis Domino. " Eſt enim odor Deo ſuavis, devotio offerentium. Et inter omnes hoſtias multum valent eleemoſynæ. Hebr. XIII. 16. „ Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblviſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus. "

Deinde cum dicit, *Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum*, finit Epiſtolam in oratione: & primo ponit orationem. *Deus autem meus*. Unus Deus eſt omnium per creationem, & potentiam; ſed *meus*, quia ſingulariter ei ſervio. Roman. I. 9. „ Teſtis enim eſt mihi Deus, cui ſervio. " *Impleat omne deſiderium veſtrum*: quia impleſtis meum. Et hoc poteſt Dominus, quia abundat ſecundum divitias. Rom. X. 12. „ Idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. " Et hoc *in gloria*, ſcilicet ſua, quia ibi implebitur totum deſiderium. Pſalm. XVI. 15. „ Satiabor cum apparuerit gloria tua. " Pſalm. CII. 5. „ Qui replet in bonis deſiderium tuum. " Et hoc *in Chriſto*, ideſt per Chriſtum. II. Petr. I. 4. „ Per quem maxima nobis, & pretioſa donavit. " Et de omnibus his ſit Deo Trinitati, & Patri noſtro gloria. I. Timoth. I. 17. „ Soli Deo honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. " Sæculum eſt ſpatium, ſeu duratio generationis, aut memoriæ hominum.

Poſita primo oratione, & ſecundo gratiarum actione, tertio ponit ſalutationem, dicens: *Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu*, ideſt fideles in Chriſto, quia per Chriſtum ſanctificati. Hebr. XIII. 12. „ Ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. " (b) *Maxime autem qui de Cæſaris domo ſunt*. Et per hoc intelligitur quod multos de familia Cæſaris convertit. Supra I. 13. *Ut vincula mea manifeſta in Chriſto fierent in omni prætorio*, (c) *& ceteris hominibus*. Quamvis autem Matth. XI. 8. dicatur: „ Qui mollibus veſtiuntur, in domibus Regum ſunt: " tamen ad promovendum bonos, & impediendum malos, videtur licitum ſanctis in curiis Regum commorari; ſed non propter delicias, & concupiſcentiam voluptatum. Et dicit, *Qui de Cæſaris domo ſunt*, ut eos animet ad gaudium, & ad fidem.

Deinde ponit ſuam ſalutationem de manu ſua, dicens: *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.*

(a) Al. *Habeo autem quæ miſiſtis, acceptis,* ideſt his &c. (b) *Al. hic additur* & patet per totum. (c) Ibi *& in ceteris omnibus*.

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Protegebat caſtra gladio ſuo. I. Machab. III. 3.

HAEc verba congruunt materiæ huius Epiſtolæ ad Coloſſenſes: quia totus ſtatus huius vitæ eſt in pugnatione militantium, quorum habitacula caſtra dicuntur: Iob VII. 1. „ Militia eſt vita hominis ſuper terram: " ideo habitacula fidelium, nomine caſtrorum figurantur: unde Eccleſia ſimilitudinem habet caſtrorum. Gen. XXXII. 2. „ Caſtra Dei ſunt hæc. " Hæc caſtra tripliciter impugnantur. A quibuſdam quaſi (*a*) obſidentibus, qui manifeſte ſe erigunt contra Eccleſiam. Apocal. XX. 8. „ Aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuie„ runt caſtra ſanctorum, & civitatem dilectam. " Ab aliis latenter decipitur, ſicut ab hæreticis. Rom. ult. 18. „ Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt cor„ da hominum innocentium. " II. Timoth. III. 13. „ Mali autem homines, & ſe„ ductores proficient in peius; errantes, & in errorem mittentes. " A quibuſdam, ſcilicet domeſticis, per diverſas corruptelas peccatorum, quæ ſunt ex corruptione carnis. Galat. V. 17. „ Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, & ſpiritus adverſus car„ nem. " Epheſ. ult. 12. „ Non eſt nobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem; „ ſed adverſus principes, & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum. " Prælati Eccleſiæ ſunt duces: Pſalm. LXVII. 28. „ Principes Iuda duces eorum: " ad quorum officium pertinet, contra omnia prædicta, caſtra Eccleſiæ munire. Contra peccata quidem per exhortationes. Eſa. LVIII. 1. „ Annuntia populo meo ſcelera eo„ rum, & domui Iacob peccata eorum. " Contra hæreticos per ſanam doctrinam. Ad Titum I. 9. „ Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem; „ ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere. " Contra perſecutores exemplo, ſcilicet patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio ſpirituali: quia in ſuis Epiſtolis corripiebat peccata, confutabat hæreſes, animabat ad patientiam. De primo Epheſ. V. 3. „ Fornicatio autem, & omnis immunditia, „ aut

(a) *Al.* obedientibus.

„ aut avaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos." De ſecundo Timoth. III. 10. „ Hæreticum hominem poſt primam, & ſecundam correptionem devita." De tertio II. Corinth. XI. per totum patet, quomodo animabat ad patientiam. Et ſic tanguntur duo in verbis propoſitis; ſcilicet Eccleſiæ ſtatus, cum dicitur *Caſtra*; & Apoſtoli ſtudium, ibi, *Protexit*. In caſtris autem debet eſſe ſolicitudo ad mala vitanda. Deuter. XXIII. 14. „ Ut ſint caſtra tua ſancta, & nihil in eis appareat fœditatis." Item ordo ad ducem, & ad ſe: Cant. VII. 1. „ Quid videbis in Sunamite, „ niſi choros caſtrorum?" Gen. XXXII. 2. „ Caſtra Dei ſunt hæc." Item terror ad hoſtes: Cant. VI. 9. „ Terribilis ut caſtrorum acies ordinata." Sed Apoſtolus circa protectionem erat ſolicitus tamquam paſtor; cuius eſt dirigere oves diligenter, ne errent: Ioan. X. 4. „ Ante eas vadit, & oves illum ſequuntur." Et ſic Apoſtolus faciebat. I. Corinth. IV. 16. „ Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti." Item paſcere abundanter, ne deficiant. I Petr. V. 2. „ Paſcite qui in vobis eſt Domini gregem." Et ſic Apoſtolus faciebat: I. Corinth. III. 1. „ Tamquam parvulis lac dedi vobis." Item defendere potenter, ne pereant. Eccli. VII. 6. „ Noli velle fieri „ iudex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates." I. Reg. XVII. 34. „ Paſcebat „ ſervus tuus patris ſui gregem; & veniebat leo, vel urſus, & tollebat arietem de „ medio gregis; & perſequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum." Et ideo dicit, quod Apoſtolus *protegebat caſtra*, ideſt Eccleſiam Dei, *gladio*, quod eſt verbum Dei, ut dicitur Epheſ. VI. Hebr. IV. 12. „ Vivus eſt enim ſermo Dei, & „ efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti." Sic ergo materia huius Epiſtolæ eſt hæc. Quia in Epiſtola ad Epheſios oſtendit modum eccleſiaſticæ unitatis; in Epiſtola ad Philippenſes oſtendit eius profectum, (*a*) & conſervationem: in hac autem agit de eius (*b*) conſervatione contra hæreticos, qui depravaverant eos ſeducendo &c.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui ſunt Coloſſis, ſanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

DIviditur autem hæc Epiſtola in ſalutationem, & tractatum, ibi, *Gratias agimus Deo*. Item primo ponuntur perſonæ ſalutantes; ſecundo perſonæ ſalutatæ, ibi, *His qui ſunt Coloſſis*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis, & pax*. Circa primum primo ponitur principalis perſona; ſecundo adiuncta, ibi, *Et Timotheus frater*. Principalis primo tangitur ex nomine, *Paulus*, ideſt humilis: tales enim percipiunt ſapientiam. Matth. XI. 25. „ Abſcondiſti „ hæc a ſapientibus, & prudentibus, & „ revelaſti ea parvulis." Et ideo docet eam. Secundo ab officio, ſcilicet *Apoſtolus*, ideſt miſſus, ſcilicet ad procurandum ſalutem fidelium. Act. XIII. 2. „ Segregate „ mihi Saulum, & Barnabam in opus ad „ quod aſſumpſi eos." Ioan. XX. 21. „ Sicut „ miſit me Pater, & ego mitto vos." Et *Apoſtolus*, non cuiuslibet, ſed *Ieſu Chriſti*, cuius gloriam quærit, non ſui ipſius. II. Corinth. IV. 5. „ Non enim noſmetipſos „ prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem ſervos veſtros „ per Ieſum." (*c*) Sed quidam aliquando perveniunt ad officium ex ira Dei propter peccatum populi. Iob XXXIV. 30. „ Qui regnare facit hominem hypocritam propter „ peccata populi." Oſeæ XIII. 11. „ Dabo tibi Regem in furore meo." Et ideo dicit, *Per voluntatem Dei*, ſcilicet eius beneplacitum. Hierem. III. 15. „ Dabo vobis „ pa-

(a) *Al.* & confederationem. (b) *Al.* converſatione. (c) *Al.* Sed quidam pervenerunt.

„ paſtores iuxta cor meum; & paſcent vos „ ſcientia, & doctrina. “ Perſona adiuncta eſt *Timotheus frater*, ut ſcilicet in ore duorum, vel trium ſtet omne verbum, ut dicitur Deut. xvii. Prov. xviii. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quaſi civitas „ firma. “

Perſonæ ſalutatæ ponuntur ibi, *His qui ſunt Coloſſis*, *ſanctis*, & *fidelibus fratribus*. Sancti dicuntur maiores. Luc. i. 74. „ Serviamus illi in ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo. “ Fideles dicuntur minores, qui ſaltem veram fidem tenent: quia „ ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, “ ut dicitur Hebr. xi. 6. Vel *ſanctis*, ideſt in baptiſmo ſanctificatis, & *fidelibus*, ideſt permanentibus in fide accepta. Prov. xxviii. 20. „ Vir fidelis multum laudabitur. “

Deinde ponuntur bona optata, ſcilicet *gratia*, quæ eſt principium omnis boni. Rom. iii. 24. „ Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. “ *Pax*, quæ eſt finale bonum omnium. Pſalm. cxlvii. 14. „ Qui „ poſuit fines tuos pacem. “ Et per conſequens optat omnia bona media; & hoc *a Deo*: Pſalm. lxxxiii. 12. „ Gratiam, & „ gloriam dabit Dominus: “ *Patre* Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſcilicet per naturam, ſed *noſtro* per gratiam: & *Domino Ieſu Chriſto*: & ſic *Patre noſtro*, ſcilicet Deo in Trinitate, & *Domino Ieſu Chriſto*, quantum ad naturam aſſumptam.

LECTIO II.

GRatias agimus Deo & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper pro vobis orantes, audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionem quam habetis in ſanctos omnes, propter ſpem quæ repoſita eſt vobis in cælis, quam audiſtis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, ſicut & in univerſo mundo eſt, & fructificat, & creſcit, ſicut in vobis, ex ea die qua audiſtis, & cognoviſtis gratiam Dei in veritate; ſicut didiciſtis ab Epaphra cariſſimo conſervo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu, qui etiam manifeſtavit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.

HIc accedens ad propoſitum, incipit epiſtolarem tractatum: & primo commendat Evangelii veritatem; ſecundo contra contrariantia protegit veritatem ſtatus huius in ii. capit. ibi, *Volo enim ſcire vos qualem ſolicitudinem habeam pro vobis*. Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicæ fidei veritatem; ſecundo auctorem huius ſtatus, ibi, *Qui eſt imago Dei inviſibilis*. Item prima in duas: quia primo agit gratias pro beneficiis ſpecialiter exhibitis Coloſſenſibus; ſecundo pro exhibitis generaliter Eccleſiæ, ibi, *Gratias agentes Deo & Patri*. Circa primum duo facit: quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro iſtis; ſecundo oſtendit orationis materiam, ibi, *Audientes fidem veſtram*. Iterum prima in duas: quia primo præmittit gratiarum actionem; ſecundo orationem, ibi, *Orantes*. Dicit ergo: *Gratias agimus Deo*, auctori gratiarum. I. Theſſal. ult. 18. „ In „ omnibus gratias agite. “ Et hoc *ſemper*, pro præteritis, & futuris. Licet enim non continue in actu poſſimus orare, tamen ſemper ex habitu caritatis debemus orare. I. Theſſal. ult. 17. „ Sine intermiſſione orate. “ Lucæ xviii. 1. „ Oportet ſemper „ orare. “

Deinde ponitur materia: & primo gratiarum actionis; ſecundo orationis, ibi, *Ideo & nos . . . non ceſſamus pro vobis orantes*. Circa primum primo commemorat bona eorum; ſecundo quomodo fuerunt ea adepti, *Quam audiſtis in verbo veritatis Evangelii*. Bonum noſtrum principaliter eſt in fide, ſpe, & caritate: per fidem enim habemus notitiam Dei, per ſpem elevamur in ipſum, ſed caritate unimur ei. I. Corinth. xiii. 13. „ Nunc autem manent fides, „ ſpes, caritas, tria hæc; maior autem „ horum eſt caritas. “ Et ideo de iſtis tribus gratias agit. Primo quod fidem habent. Non enim ipſe prædicaverat eis; ſed quidam diſcipulus Epaphras nomine, & poſtea Archippus: & ideo dicit: *Audientes fidem*, quæ eſt principium ſpiritualis vitæ. Habac. ii. 4. „ Iuſtus meus ex fide vivit. “ Hebr. xi. 6. „ Accedentem ad Deum oportet credere quia eſt, & inquirentibus „ ſe remunerator ſit. “ Sed hæc fides ſine dilectione operante eſt mortua, ut dicitur Iac. ii. & ideo oportet quod adſit dilectio ope-

operans. Galat. ult. 15. „ In Chriſto Ieſu „ neque circumciſio aliquid valet, neque „ præputium, ſed nova creatura. “ Et ideo dixit: *Et dilectionem quam habetis in ſanctos omnes*. Eſt autem quædam dilectio caritatis, & quædam mundana. Sed mundana non ſe extendit ad omnes: quia dilectio (*a*) talis ad illos eſt cum quibus eſt communio, quæ eſt cauſa dilectionis; & hæc cauſa in dilectione mundana non ſe habet ad omnes, ſed tantum eſt cum con ſanguineis, & mundanis; ſed dilectio caritatis ſe extendit ad omnes; & ideo dicit, *In omnes*. Nam etſi peccatores diligantur per caritatem, hoc eſt ut ſint (*b*) aliquando ſancti. I. Ioan. III. 14. „ Nos „ ſcimus quoniam tranſlati ſumus de mor„ te ad vitam, quoniam diligimus fratres. “ Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo; ſed caritas habet in vita æterna; & ideo tertio ſubdit de ſpe, dicens: *Propter ſpem qua repoſita eſt vobis in cælis*, ideſt propter gloriam æternam; quæ ideo dicitur ſpes, quia pro certo cuſtoditur. Iob XIX. 27. „ Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſi„ nu meo. “

Deinde cum dicit, *Quam ante audiſtis*, oſtendit quomodo adepti ſunt iſta: & primo commendat doctrinam evangelicam; ſecundo miniſterium, ibi, *Sicut didiciſtis ab Epaphra*. Item primo commendat doctrinam a veritate; ſecundo ab eius dilatatione, ibi, *Quod pervenit ad vos, ſicut & in univerſo mundo eſt*; tertio a profectu ibi, *Et fructificat*. Dicit ergo: *Quam audiſtis*, ſcilicet ſpem, vel rem ſperatam; & hoc *in verbo veritatis Evangelii*: hæc enim excedit omnia. I. Corinth. II. 9. „ Nec ocu„ lus vidit, nec auris audivit, nec in cor „ hominis aſcendit, quæ præparavit Deus „ iis qui diligunt illum. “ Et ideo Deus eam revelat. Matth. III. 2. „ Pœniten„ tiam agite, appropinquabit enim regnum „ cælorum. “ Hæc autem eſt ſpes vera, (*c*) non vana (ſicut quando promittens eſt mendax) quia *in verbo veritatis*. Ioan. XVII. 17. „ Sermo tuus veritas eſt. “

Deinde cum dicit, *Quod pervenit ad vos*, commendatur doctrina Chriſti a dilatatione: quia non ſolum pervenit ad vos, ſed (*d*) *eſt in univerſo mundo*. Pſalm. XVIII. 5. „ In omnem terram exivit ſonus eorum, „ & in fines orbis terræ verba eorum. “ Matth. XXIV. 14. „ Oportet hoc Evange„ lium regni prædicari in univerſo orbe, „ & tunc erit conſummatio. “

Sed quomodo nondum eſt conſummatio, cum ſit prædicatum in univerſo mundo? Reſpondeo. Aliqui dicunt, quod Evangelium Chriſti non eſt Evangelium regni. Sed hoc eſt falſum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum eſt ſecundum Chryſoſtomum, quod adhuc viventibus Apoſtolis, Evangelium Chriſti eſt divulgatum per totum mundum, ſaltem quantum ad famam: quod eſt valde miraculoſum, quod in quadraginta annis ſic creverit doctrina Chriſti. Et ſic dicit, *In univerſo mundo*, quantum ad famam, „ & „ tunc erit conſummatio, “ ideſt deſtructio Hieruſalem. Secundum Auguſtinum autem hoc non eſt verum: quia adhuc tempore ſuo erant aliquæ gentes, in quibus nondum erat Eccleſia. Et ideo ipſe dicit hoc eſſe intelligendum, quando prædicabitur; ita quod, quando in omnibus gentibus Eccleſia erit fundata, licet aliqui ſint credentes, aliqui non; tunc erit finis: & hoc non tempore Apoſtoli, ſed circa finem mundi. Et ſic quando hic dicitur, *In univerſo mundo*, loquitur Apoſtolus de futuro ſicut de præſenti propter certitudinem eventus. Pſalm. XVIII. 5. „ In omnem „ terram exivit ſonus eorum, & in fines „ orbis terræ verba eorum. “ Poteſt tamen dici, quod ſecundum famam eſt divulgatum per totum mundum, ſed non ſecundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Chriſti quantum ad fructum per bona opera, ibi, *Et fructificat*. Eccli. XXIV. 23. „ Flores mei „ fructus honoris, & honeſtatis. “ Matth. XIII. 23. (*e*) „ Fructum affert, & facit aliud „ quidem centeſimum, aliud ſexageſimum, „ aliud triceſimum. “ *Et creſcit*, ſcilicet in multitudine credentium. Act. II. 47. „ Dominus autem augebat qui ſalvi fierent „ quotidie in idipſum. “ Et hoc magnæ poteſtatis fuit: quia *ſicut in vobis*, ita & in aliis. *Audiſtis* prædicationem, *& cognoviſtis* approbando.

Conſequenter commendat miniſterium tripliciter. Primo per comparationem ad ſe; ſecundo per comparationem ad ipſos; tertio quantum ad utroſque. Dicit ergo: Edocti eſtis per Evangelium, *ſicut ab Epaphra didiciſtis conſervo noſtro*: Apoc. ult. 9. „ Conſervus tuus ſum, & fratrum tuo„ rum.

(a) *Al. omittitur* talis. (b) *Al. deeſt* aliquando. (c) *Al.* non autem eſt vana. (d) *Al. deſideratur eſt*. (e) *Al.* Attulit fructum aliud centeſimum &c.

„ rum: “ *qui eſt fidelis miniſter*, ſcilicet non quærens quæ ſua ſunt. I. Corinth. IV. I. „ Sic nos exiſtimet homo ut miniſtros Chri„ ſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei. „ Hic iam quæritur inter diſpenſatores „ ut fidelis quis inveniatur. “ (a) *Qui eſt fidelis*, ſcilicet mediator inter Apoſtolum & iſtos. *Qui etiam manifeſtavit*, ideſt ſignificavit, *nobis dilectionem veſtram in ſpiritu*.

LECTIO III.

IDeo & nos ex qua die audivimus, non ceſſamus pro vobis orantes, & poſtulantes, ut impleamini agnitione voluntatis eius, in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali, ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & creſcentes in ſcientia Dei, in omni virtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius, in omni patientia, & longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo, & Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine; qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum Filii dilectionis ſuæ; in quo habemus redemptionem, * & remiſſionem peccatorum.

SUpra poſuit materiam gratiarum actionis, oſtendens pro quibus bonis gratias egit; hic oſtendit orationem, (b) innuens quid pro eis petit: & primo præmittit conditiones orationis; ſecundo ſubdit bona petita, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis eius*. Oratio tres habet conditiones. Primo quod ſit tempeſtiva: unde ſubdit: *Ex qua die audivimus*: ſupple, cœpimus orare. Hier. XXXI. 20. „ Ex quo locutus „ ſum de eo, adhuc recordabor eius. “ Secundo quod ſit continua, ibi, *Non ceſſamus pro vobis orantes*. I. Reg. XII. 23. „ Ab„ ſit autem a me hoc peccatum in Domi„ no ut ceſſem orare pro vobis. “ Rom. I. 9. „ Sine intermiſſione memoriam veſtri „ facio ſemper in orationibus meis. “ Tertio multiplex, & perfecta, ibi, *Orantes, & poſtulantes*. Oratio eſt aſcenſus mentis in Deum. Poſtulatio eſt rerum petitio. Oratio debet præcedere, ut devote petens exaudiatur; ſicut petentes præmittunt perſuaſionem, ut inclinent. Sed nos debemus præmittere devotionem, & meditationem Dei, & divinorum; non ut eum flectamus, ſed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit, ſcilicet cognitionem veritatis, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis eius*; operationem virtutis, ibi, *Ut ambuletis digne*; tolerantiam malorum, ibi, *In omni patientia*. Triplicem vero cognitionem optat, ſcilicet agendorum: unde dicit: *Ut impleamini agnitione voluntatis eius*; ideſt, ut plene cognoſcatis voluntatem Dei. I. Theſſal. IV. 3. „ Hæc eſt voluntas Dei, ſan„ ctificatio veſtra, ut abſtineatis vos a for„ nicatione. “ Ille ergo cognoſcit voluntatem Dei qui in ſanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoſcit voluntatem Dei: quia omnis peccans eſt ignorans. Rom. XII. 2. „ Ut probetis quæ ſit voluntas Dei bo„ na, & beneplacens, & perfecta. “ Item cognitionem divinorum, ibi, *In omni ſapientia*, quæ eſt cognitio divinorum, ſecundum Auguſtinum. Sap. I. I. „ Sentite de Do„ mino in bonitate. “ Item ſpiritualium donorum, ibi, *Et intellectu ſpiritualium*, ideſt non harum corporalium rerum. I. Corinth. II. 12. „ Nos autem non ſpiritum „ huius mundi accepimus, ſed Spiritum „ qui ex Deo eſt. “ Et apte coniunguntur hæc duo, ſapientia, & intellectus: quia minor eſt ſapientia, ſi intellectu careat (ut dicit Gregorius) & inutilis eſt intellectus ſine ſapientia: quia ſapientia iudicat, & intellectus capit; & non valet capere niſi iudicet, & e converſo. Gloſſa dicit, quod primum ſumitur generaliter; ſecundum pertinet ad activam vitam; tertium ad contemplativam. Nec ſufficit cognoſcere: quia „ ſcienti bonum, & non operanti, pecca„ tum eſt illi, “ ut dicitur Iac. IV. 17. Unde oportet quod adſit virtuoſa operatio; quam primo tangit ibi, *Ut ambuletis digne Deo*: indigne enim ambulat qui non vivit ſicut decet filium Dei. II. Corinth. VI. 4.

* *Addit Vulgata* per ſanguinem eius.

(a) *Al.* Qui fuit mediator inter Apoſtolum & iſtos: unde *ſignificavit*, ideſt manifeſtavit: *& nihil ultra*. (b) *Al.* oſtendens.

vɪ. 4. „In omnibus exhibeamus noſmetipſos „ ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, „ in tribulationibus, in neceſſitatibus &c.“ I. Theſſal. ɪv. 6. „ Sicut prædiximus, & „ teſtificati ſumus. “ Secundo tangit rectam intentionem, ibi, *Per omnia placentes*. Sap. ɪv. 10. „ Placens Deo factus eſt dilectus. “ Tertio ſtudium proficiendi, ibi, *In omni opere bono*: ſemper enim homo debet niti ad ulterius bonum. Eccli. xxɪv. 23. „ Flores mei, fructus honoris, & ho„ neſtatis. “ Rom. vɪ. 22. „ Habetis fru„ ctum veſtrum in ſanctificationem, finem „ vero vitam æternam. Ad fructificationem ſequitur augmentum ſcientiæ; ideo dicit: *Et creſcentes in ſcientia Dei*. Ex hoc enim quod aliquis ſtudet implere mandata, diſponitur ad cognitionem. Pſalm. cxvɪɪɪ. 100. „ Super ſenes intellexi, quia manda„ ta tua quæſivi. “ Sap. ɪ. 4. „ Non ha„ bitabit in corpore ſubdito peccatis. “ Et dicit *Dei*, non mundi. Sap. x. 10. „ De„ dit illi ſcientiam ſanctorum. “

Deinde tangit tolerantiam malorum: quia ad virtutem non ſufficit ſcire, vel velle, niſi immobiliter operetur: quod non poteſt eſſe ſine patientia, & malorum tolerantia: & ideo dicit: *In omni virtute confortati*. Eccli. xlɪv. 6. „ Divites in virtu„ te, pulchritudinis ſtudium habentes. “ Quæ virtus eſt a Deo: unde dicit: *Secundum potentiam claritatis eius*. Epheſ. vɪ. 10. „ Confortamini in Domino. “ Sed addit, *Claritatis eius*, ideſt Chriſti, qui eſt claritas Patris, quia pergere ad peccatum, eſt pergere ad tenebras. Sap. vɪɪ. 25. „ Vapor „ eſt enim virtutis Dei, & emanatio quæ„ dam eſt claritatis omnipotentis Dei ſin„ cera. “

Deinde cum dicit, *In omni patientia &c.* petit eis tolerantiam in adverſis. Quidam enim deficiunt vel propter (*a*) difficultatem adverſorum; & ideo oportet habere patientiam: Luc. xxɪ. 19. „ In patientia „ veſtra poſſidebitis animas veſtras: “ vel propter dilationem præmii; & ideo dicit, *Et longanimitate*, quæ facit ſuſtinere rem promiſſam. Habac. ɪɪ. 3. „ Si moram fe„ cerit, expecta eum, quia veniet, & non „ tardabit. “ Hebr. vɪ. 15. „ Longanimi„ ter ferens, adeptus eſt repromiſſionem. “ Sed aliqui hæc duo vitant, ſed cum triſtitia. Contra hoc dicit, *Cum gaudio*. Iac. ɪ. 2. „ Omne gaudium exiſtimate, fratres, „ cum in varias tentationes incideritis. “

Deinde cum dicit, *Gratias agentes Deo, & Patri*, agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus: & hoc pro beneficio gratiæ, quod primo ponit; (*b*) ſecundo pro fructu gratiæ, ibi, *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum*. Dicit ergo: *Oramus pro vobis agentes gratias Deo*, ſcilicet creanti, *& Patri*, ſcilicet adoptanti; *qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine*. Dixerunt aliqui, quod dona gratiarum dantur pro meritis, & quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis; ideo hoc excludit Apoſtolus: quia quidquid habes dignitatis, & gratiæ, hoc Deus fecit in te: ergo & effectus gratiæ. Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine*. II. Corinth. ɪɪɪ. 5. „ Non quod „ ſufficientes ſimus cogitare aliquid a no„ bis quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra „ ex Deo eſt. “ *In partem ſortis ſanctorum in lumine*. Omnes homines de mundo ſecundum naturam ſunt boni; & ideo iuſtum eſt eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates, & temporalia: Sap. ɪɪ. 9. „ Hæc eſt pars noſtra, „ & hæc ſors: “ ſancti vero habent ipſum Deum partem: Thren. ɪɪɪ. 24. „ Pars mea „ Dominus: “ Pſalm. xv. 5. „ Dominus „ pars hereditatis meæ. “ Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine*. Et addit, *Sortis*, quia dupliciter aliquid dividunt: quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem eligit; aliquando ſorte: Prov. xvɪɪɪ. 18. (*c*) „ Contradictiones comprimit ſors. “ Hæc autem pars cedit ſanctis, non per electionem propriam: Ioan. xv. 16. „ Non „ vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos: “ ſed quia ipſe Deus elegit (*d*) eos. Sors enim nihil aliud eſt quam committere aliquid divino iudicio. Sors autem triplex eſt, ſcilicet conſultoria, divinatoria, & diviſoria. Prima (*e*) in temporalibus non eſt mala; ſecunda vana eſt, & mala; tertia in neceſſitatibus aliquando permittenda. Sed hæc per ſe eſt poſſeſſio luminis: I. Timoth. ult. 16. „ Lucem habitat inacceſſibilem: “ Iob xxxvɪ. „ In manibus abſcondit lucem, „ & præcipit ei ut rurſus adveniat: “ (*f*) & ex hac parte ſequitur effectus gratiæ, ſcilicet translatio de tenebris ad lucem: & ideo primo ponit translationem; ſecundo modum in quo homines ante gratiam

(a) *Al.* difficile. (b) *Al.* ſecundo fructum gratiæ. (c) *Al.* Contradictores. (d) *Al.* vos, *item* nos. (e) *Al. additur* autem. (f) *Al.* ſed.

ſunt ſervi peccati. (a) Nam cum peccatum ſit tenebra, ideo ſunt in poteſtate tenebrarum, ſive dæmonum, ſive peccatorum. Epheſ. ult. 12. „ Adverſus rectores „ mundi tenebrarum harum, contra ſpiri- „ tualia nequitiæ. “ Eſai. xlix. 25. „Ca- „ ptivitas a forti tolletur. “ *Et tranſtulit in regnum Filii dilectionis ſuæ*; ideſt, ut eſſemus regnum Dei. Ioan. xviii. 36 „Re- „ gnum meum non eſt de hoc mundo. “ Et hoc fit quando liberamur a peccato. Apoc. v. 10. „ Feciſti nos Deo noſtro re- „ gnum, & ſacerdotes. “ Vel adlitteram, ut conſequeremur vitam æternam: Matth. iii. & iv. & x. 7. „ Appropinquabit re- „ gnum cælorum. “ Et hoc eſt quod dicit: *Regnum Filii dilectionis ſuæ*. Dilectio, ut dicit Auguſtinus in Gloſſa, quandoque dicitur Spiritus ſanctus, qui eſt amor Patris, & Filii. Sed ſi dilectio ſic ſemper teneretur perſonaliter, tunc Filius eſſet Filius Spiritus ſancti; ſed quandoque dicitur eſſentialiter, ut dicitur in Gloſſa. *Filii ergo dilectionis ſuæ* dicitur, ideſt Filii ſui dilecti, vel Filii eſſentiæ ſuæ.

Sed numquid hæc eſt vera: Filius eſt Filius eſſentiæ Patris? Dicendum eſt, quod ſi genitivus deſignat habitudinem cauſæ efficientis, eſt falſum: quia eſſentia non generat, nec generatur. Si autem deſignat formam, ideſt habens eſſentiam ſuam, quaſi materialiter; ſicut dicitur egregiæ formæ, ideſt habens egregiam formam; ſic eſt vera. Ioan. iii. 35. „ Pater diligit Filium, „ & omnia dedit in manu eius. “

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem*, oſtendit modum translationis. Homo enim exiſtens in peccato, dupliciter tenebatur ſubditus, ſcilicet per ſervitutem. Ioan. viii. 34. „ Qui facit peccatum, ſer- „ vus eſt peccati. “ Item erat reus pœnæ, & averſus a Deo. Eſa. lix. „ Iniqui- „ tates veſtræ diviſerunt inter vos & Deum „ veſtrum; & peccata veſtra abſconderunt „ faciem eius a vobis, ne exaudiret. “ Hæc duo removet Chriſtus: quia inquantum homo, factus eſt pro nobis ſacrificium, & redemit nos in ſanguine ſuo: & ideo dicit: *In quo habemus redemptionem*. I. Corinth. vi. 20. „ Empti eſtis pretio ma- „ gno. “ Sed inquantum eſt Deus, habemus per eum *peccatorum remiſſionem*, quia reatus peccati ſolutus eſt per eum.

LECTIO IV.

QUi eſt imago Dei inviſibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipſo condita ſunt univerſa in cælis, & in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt; & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant.

POſtquam ſuperius commemoravit gratiæ beneficia ſpecialia, & univerſalia, hic commendat auctorem huius gratiæ, ſcilicet Chriſtum: & primo per comparationem ad Deum; ſecundo generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi, *Primogenitus omnis creaturæ*; tertio ſpecialiter per comparationem ad Eccleſiam, ibi, *Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ*. Circa primum notandum eſt, quod Deus dicitur inviſibilis, quia excedit capacitatem viſionis cuiuſcumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione poteſt pertingere ad eius eſſentiam. Iob xxxvi. 26. „ Ecce Deus magnus vin- „ cens ſcientiam noſtram. “ I. Timoth. ult. 16. „ Lucem habitat inacceſſibilem. “ Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio huius aſſignatur a Dionyſio: quia omnis cognitio terminatur ad exiſtens, ideſt ad aliquam naturam participantem eſſe; Deus autem eſt ipſum eſſe, (b) non participans, ſed participatum: ergo eſt incognitus. Huius ergo Dei inviſibilis, Filius eſt imago.

Sed videndum eſt quomodo dicatur imago Dei, & quare dicatur inviſibilis. Et quidem de ratione imaginis ſunt tria, ſcilicet quod ſit ibi ſimilitudo, quod deducta ſit, vel expreſſa ex eo cum quo eſt ſimilitudo, & quod deducta ſit in aliquo pertinente ad ſpeciem, vel ſignum ſpeciei. Si enim ſunt duo ſimilia quorum unum non derivetur ab alio, neutrum dicimus alterius

(a) *Al.* Et peccatum eſt tenebra, & ideo &c. (b) *Al.* non participatum.

rius imaginem, ſicut ovum non dicitur imago ovi; & ideo ab imitando dicitur imago. Item ſi ſit ſimile, ſed non quantum ad ſpeciem, vel ſignum ſpeciei, tunc nec imago dicitur, ſicut in homine multa ſunt accidentia, ut color, quantitas, & huiuſmodi, & ſecundum nullum horum dicitur imago. Sed ſi figuram eius accipiat, ſic poteſt eſſe imago, quia figura eſt ſignum ſpeciei. Filius autem eſt ſimilis Patri, & Pater ſimilis Filio; ſed Filius habet hoc a Patre, Pater autem non a Filio. Et ideo proprie loquendo dicimus Filium imaginem Patris, & non e converſo: quia deducitur, & derivatur hæc ſimilitudo a Patre. Item hæc ſimilitudo eſt ſecundum ſpeciem, quia Filius in divinis repræſentatur aliquo modo, ſed deficienter, per verbum mentis noſtræ. Verbum autem mentis noſtræ eſt quando formamus actu formam rei cuius notitiam habemus, & hoc ſignificamus verbo exteriori. Et hoc verbum ſic conceptum, eſt quædam rei ſimilitudo, quam in mente tenemus, & ſimile ſecundum ſpeciem. Et ideo Verbum Dei, imago Dei dicitur.

Quantum ad ſecundum ſciendum eſt, quod Arriani hoc verbum male intellexerunt, iudicantes de Dei imagine ſecundum imagines quæ fiebant ab antiquis, ut viderent in eis caros ſuos ſubtractos ſibi; ſicut & nos facimus imagines ſanctorum, ut quos non videmus in ſubſtantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt, quod inviſibile eſt proprium Patri, Filius autem eſt primum viſibile, in quo manifeſtatur bonitas Patris; quaſi Pater ſit vere inviſibilis, Filius vero viſibilis, & ſic alterius eſſent naturæ. Hoc autem excludit Apoſtolus ad Hebr. I. 3. dicens: „ Qui cum „ ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ „ eius, portanſque omnia verbo virtutis „ ſuæ, purgationem peccatorum faciens, „ ſedet ad dexteram maieſtatis in excel„ ſis. “ Et ſic eſt imago, non ſolum Dei inviſibilis, ſed etiam ipſe eſt inviſibilis ſicut Pater. *Qui eſt imago inviſibilis Dei.*

Deinde cum dicit, *Primogenitus omnis creaturæ*, commendat Chriſtum per comparationem ad creaturam: & primo facit hoc; ſecundo exponit, ibi, *Quia in ipſo condita ſunt univerſa.*

Circa primum ſciendum eſt, quod Arriani ſic intelligunt, quaſi dicatur primogenitus, quia ſit prima creatura; ſed hic non eſt ſenſus, ut patebit. Et ideo duo ſunt videnda, ſcilicet quomodo hæc imago ſit genita, & quomodo primogenita creaturæ.

Quantum ergo ad primum, ſciendum eſt, quod in unaquaque re generatio eſt ſecundum modum ſui eſſe, & ſuæ naturæ. Alius enim modus generationis eſt in hominibus, & alius in plantis, & ſic de aliis. Natura autem Dei eſt ipſum eſſe, & intelligere; & ſic oportet quod eius generatio, vel conceptio intellectualis, ſit generatio, vel conceptio naturæ eius. In nobis autem conceptio intelligibilis non eſt conceptio naturæ noſtræ, quia in nobis aliud eſt intelligere, & natura noſtra. Et ideo cum hæc imago ſit verbum, & conceptio intellectus; oportet dicere quod ſit germen naturæ; & ſic de neceſſitate genitus, quia accipit naturam ab alio.

Secundo videndum eſt quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio ſe cognoſcit, & creaturam, ſed omnia in ſua eſſentia, ſicut in prima cauſa effectiva. Filius autem eſt conceptio intellectualis Dei, ſecundum quod cognoſcit ſe, & per conſequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repræſentans totam creaturam, & ipſum eſt principium omnis creaturæ. Si enim non ſic gigneretur, ſolum Verbum Patris eſſet primogenitus Patris, ſed non creaturæ. Eccli. XXIV. 5. „ Ego ex ore Al„ tiſſimi prodii, primogenita ante omnem „ creaturam. “

Deinde cum dicit, *Quia in ipſo condita ſunt univerſa*, exponit quod dixerat, ſcilicet quod ſit primogenitus, quia ſcilicet eſt genitus ut principium creaturæ; & hoc quantum ad tria. Primo quantum ad rerum creationem; ſecundo quantum ad earum diſtinctionem ibi, *In cælis, & in terra*; tertio quantum ad conſervationem in eſſe, ibi, *Et omnia in ipſo conſtant*. Dicit ergo: Eſt primogenitus creaturæ, quia eſt genitus ut principium omnis creaturæ: & ideo dicit: *Quia in ipſo condita ſunt univerſa.*

Circa quod ſciendum eſt, quod Platonici ponebant ideas, dicentes, quod quælibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta hominis, vel alicuius alterius ſpeciei. Loco (a) omnium harum idearum nos habemus unum, ſcilicet Filium, Verbum Dei. Artifex enim facit artificium ex hoc quod facit illud participare formam apud ſe

(a) *Al.* enim.

ſe conceptam, quaſi involvens eam exteriori materiæ; ſicut ſi dicatur, quod artifex facit domum per formam rei, quam habet apud ſe conceptam. Et ſic Deus omnia in ſua ſapientia dicitur facere, quia ſapientia Dei ſe habet ad res creatas, ſicut ars ædificatoris ad domum factam. Hæc autem forma, & ſapientia eſt Verbum, & ideo omnia in ipſo condita ſunt, ſicut in quodam exemplari. Gen. 1. dixit, & facta ſunt, quia in Verbo ſuo æterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum diſtinctionem ſciendum eſt, quod aliqui, ſicut Manichæi, erraverunt, dicentes, hæc corpora terrena, quia corruptibilia, facta eſſe a malo deo; cæleſtia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, ſcilicet Patre Chriſti. Sed mentiuntur, quia in eodem ſunt utraque creata. Ideo dicit: *In cælis, & in terra*. Et hæc eſt diſtinctio ſecundum partes naturæ corporeæ. Gen. 1. 1. „ In principio (id„ eſt in Filio) creavit Deus cælum, & „ terram. “

Platonici etiam dicunt, quod Deus per ſe creavit creaturas inviſibiles, ſcilicet Angelos, & per Angelos creavit naturas corporeas. (*a*) Sed hoc excluditur hic, quia dicitur, *Viſibilia, & inviſibilia*. De primo Hebr. xi. 3. „ Fide intelligimus, eſſe a„ ptata ſæcula verbo Dei, ut ex inviſibi„ libus viſibilia fierent. “ De ſecundo autem Eccli. xliii. 36. „ Pauca vidimus o„ perum eius; omnia autem Dominus fe„ cit, & pie agentibus dedit ſapientiam. “ Hæc autem diſtinctio eſt ſecundum creaturarum naturam.

Tertia diſtinctio eſt ordinis, & gradus in inviſibilibus, cum dicit: *Sive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates*. Platonici etiam errant hic: dicebant enim, in rebus diverſas eſſe perfectiones, & quamlibet attribuebant uni primo principio, & ſecundum ordines earum perfectionum, ponebant ordines principiorum: (*b*) ſic ponebant primum ens, a quo participant omnia eſſe; (*c*) & aliud principium ab iſto, ſcilicet primum intellectum, a quo omnia participant intelligere; & aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non ſic ponimus; ſed ab uno principio res habent quidquid in eis perfectionis eſt: & ideo dicit: *Sive Throni, ſive Dominationes &c.* quaſi dicat: Non dependent ab aliis principiis ordinatis, ſed ab ipſo uno ſolo Verbo Dei.

Sed quid eſt quod dicit Epheſ. 1.22. „ I„ pſum dedit caput ſupra omnem Eccle„ ſiam? “ Ubi quædam diverſitas videtur eſſe ab iſtis. Solutio. Hic enim enumerat deſcendendo, quia oſtendit progreſſum creaturæ a Deo; ibi aſcendendo, quia oſtendit quod Filius Dei, ſecundum quod homo, ſuper omnes creaturas eſt. Sed tamen ibi Principatus ponuntur ſub Poteſtatibus, & Virtutes inter Dominationes & Poteſtates: hic Principatus ſuper Poteſtates, & Principatus medium inter Dominationes, & Poteſtates. Et ſecundum hoc diverſæ ſunt ſententiæ Gregorii, & Dionyſii. Dionyſius enim ordinat eos ſecundum quod dicitur ad Epheſios: quia in ſecunda hierarchia ponit Dominationes, Virtutes, & Poteſtates. Gregorius vero ordinat eos ſicut hic habetur: quia in ſecunda hierarchia ponit Dominationes, Principatus, & Poteſtates; in tertia vero Virtutes, Archangelos, & Angelos.

Sed ſciendum eſt, quod, ſicut Gregorius, & Dionyſius dicunt, hæc dona ſpiritualia ex quibus nominantur hi ordines, communia ſunt omnibus; tamen quidam nominantur a quibuſdam, quidam ab aliis: cuius ratio accipitur ex dictis Platonicorum: quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter: quia aut eſſentialiter, aut participative, aut cauſaliter. Eſſentialiter quidem quod convenit rei ſecundum proportionem ſuæ naturæ, ſicut homini rationale. Participative autem quod excedit ſuam naturam, ſed tamen aliquid de illo participat, ſed imperfecte; ſicut intellectuale homini, quod eſt ſupra rationale, & eſt eſſentiale Angelorum, & idem aliquid participat homo. Cauſaliter vero quod convenit rei ſupervenienter, ſicut homini artificialia, quia in eo non ſunt ſicut in materia, ſed per modum artis. Unumquodque autem denominatur ſolum ab eo quod convenit ei eſſentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis, nec artificialis, ſed rationalis. De dictis autem donis in Angelis, ea quæ conveniunt ſuperioribus eſſentialiter, inferioribus conveniunt participative; quæ vero inferioribus eſſentialiter conveniunt, ſuperioribus cauſaliter conveniunt: & ideo ſuperiores denominantur a ſuperioribus donis. Supremum autem in creatura ſpirituali eſt quod attingit Deum, & quodammodo participat eum; & ideo de-

(a) *Al.* Sed hoc excludit, quia dicit. (b) *Al.* ſicut. (c) *Al.* & illud.

denominantur ſuperiores, ex hoc quod attingunt Deum, Seraphim, quaſi ardentes (*a*) Deo, vel incendentes; Cherubim, quaſi ſcientes Deum; Throni, quaſi habentes in ſeipſis ſedentem Deum. Tripliciter enim aliquid poteſt ab alio participare. Uno modo accipiendo proprietatem naturæ eius; alio modo ut recipiat ipſum per modum intentionis cognitivæ; alio modo ut deſerviat aliqualiter eius virtuti: ſicut aliquis medicinalem artem (*b*) participat a medico, vel quia accipit in ſe medicinæ artem, vel quia accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deſervit arti medicinæ. Primum eſt maius ſecundo, & ſecundum tertio. In ſacra autem Scriptura ſignificatur aliquid divinum per ignem. Deut. IV. 24. „ Dominus Deus tuus ignis conſumens „ eſt. " Et ideo ſupremus ordo dicitur Seraphim, quaſi ardentes Deo, & continentes aliquam divinam proprietatem. Secundus ordo eſt Cherubim, conſequentes eum cognitive; (*c*) & tertius Throni, eius virtuti deſervientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, ſed per aliquam eius operationem: & aliqui ut dirigentes, & ſic ſunt Dominationes; alii exequentes; & horum quidam ut principaliores, ut Principatus: Pſal. LXVII. 26. „ Prævenerunt principes coniuncti pſallentibus: " alii ſecundum executionem: & ſic ſunt exequentes ſupra ſpirituales creaturas, ut ſunt Poteſtates, quæ arcent dæmones: ſi ſupra naturalia, ſunt Virtutes, quæ miracula faciunt; ſi ſupra homines, ſunt Archangeli ad magna, (*d*) Angeli ad minima. Et ſic concludendo dicit: *Omnia per ipſum*, ſicut per cauſam effectivam, *& in ipſo*, ſicut per cauſam exemplarem. Ioan. I. 3. „ Omnia per ipſum „ facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil „ quod factum eſt. "

Sed quia poſſet aliquis dicere: Numquid omnia ſunt æterna? ideo Apoſtolus, quaſi reſpondens ad hoc, dicit, quod non, ſed ipſe eſt *ante omnia*, ſcilicet tempora, & res alias. Prov. VIII. „ Dominus poſſedit „ me in initio viarum ſuarum, antequam „ quidquam faceret a principio. " Vel ante dignitatem. Pſalm. LXXXVIII. 7. „ Quis „ ſimilis Deo in filiis Dei? "

Quantum ad conſervationem dicit: *Et omnia in ipſo conſtant*, ideſt conſervantur. Sic enim ſe habet Deus ad res, ſicut ſol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunæ. Et ſic ſi Deus ſubtraheret ſuam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. Hebr. I. 3. „ Portans omnia verbo „ virtutis ſuæ. "

L E C T I O V.

ET ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, qui eſt principium, primogenitus ex mortuis, ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens: quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem * divinitatis inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipſum; pacificans per ſanguinem crucis eius ſive quæ in terris, ſive quæ in cælis ſunt. Et vos cum eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis eius per mortem, ut exhiberet vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo; ſi tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles a ſpe Evangelii quod audiſtis, quod prædicatum eſt in univerſa creatura quæ ſub cælo eſt.

POſtquam Apoſtolus commendavit Chriſtum per comparationem ad Deum, & ad totam creaturam, hic commendat ipſum in comparatione ad Eccleſiam: & primo generaliter; ſecundo ſpecialiter, quantum ad Coloſſenſes, ibi, *Et vos cum eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis eius per mortem*; tertio quantum ad ſuam perſonam ſingulariter, ibi, *Cuius factus ſum ego miniſter*. Circa primum duo facit: quia primo proponit habitudinem Chriſti ad totam Eccleſiam; ſecundo exponit, ibi, *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis*. Dicit ergo: Iſte in quo habemus redemptionem, Chriſtus eſt, & primogenitus creaturæ.

Sed ſecundum quod huiuſmodi factus eſt caput Eccleſiæ, duo occurrunt hic exponenda: & primo quomodo corpus ſit Eccle-

* *Vulgata omittit* divinitatis; *at nec hic exponitur a D. Thoma, ſed cap.* 2. lect. 3.

(a) *Al. omittitur* Deo, *&* Cherubim *præponuntur* Seraphim. (b) *Al. deeſt* participat. (c) *Al.* & h z oni. (d) *Al.* ſi Angeli.

cleſia; ſecundo quomodo Chriſtus eſt caput. Eccleſia dicitur corpus ad ſimilitudinem unius hominis, & hoc dupliciter, ſcilicet & quantum ad diſtinctionem membrorum: Epheſ. IV. 11. „ Dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, alios „ vero Evangeliſtas, alios autem paſtores, „ & doctores: “ & quantum ad ſervitia, quæ licet ſint diſtincta, tamen unum ſervit alteri. I. Cor. XII. 25. „ Pro invicem „ ſolicita ſint membra. “ Gal. VI. 2. „ Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. “ Item ſicut conſtituitur unum corpus ex unitate animæ, ita Eccleſia ex unitate ſpiritus. Epheſ. IV. 4. „ Unum corpus, & unus ſpiritus. “ I. Cor. X. 17. „ Unus panis, & unum cor„ pus multi ſumus, omnes qui de uno pa„ ne participamus. “ Item eſt alia conſideratio membrorum ad caput Eccleſiæ, ſcilicet ad Chriſtum. Ipſe enim Chriſtus eſt caput Eccleſiæ. Pſalm. III. 4. „ Tu exal„ tans caput meum. “

Et exponit quid eſt eſſe caput, dicens: *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis*. Caput enim reſpectu aliorum membrorum habet tria privilegia. Primo quia diſtinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia eſt principium, & præſidens; ſecundo in plenitudine ſenſuum, qui ſunt omnes in capite; tertio in quodam influxu ſenſus, & motus ad membra. Et ideo primo oſtendit quomodo Chriſtus eſt caput ratione dignitatis; ſecundo ratione plenitudinis gratiarum, ibi, *Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare*; item tertio ratione influentiæ, ibi, *Et per eum reconciliare omnia*. Eccleſia quidem habet duplicem ſtatum, ſcilicet gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro: & eſt eadem Eccleſia, & Chriſtus eſt caput ſecundum utrumque ſtatum: quia primus in gratia, & primus in gloria. Quantum ad primum dicit: *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis*: quia non ſolum eſt in gratia ſecundum quod homo, ſed etiam omnes ſunt iuſtificati per fidem Chriſti. Rom. V. 19. „ Per obedientiam unius hominis, „ iuſti conſtituuntur multi. “ Et ideo dicit: *Qui eſt principium*, ſcilicet iuſtificationis, & gratiæ in tota Eccleſia: quia etiam in veteri teſtamento ſunt aliqui iuſtificati per fidem Chriſti. Ioan. VIII. 25. „ Ego prin„ cipium, qui loquor vobis. “ Pſalm. CIX. 3. „ Tecum principium in die virtutis „ tuæ. “ Item eſt principium quantum ad ſtatum gloriæ: ideo dicit, *Primogenitus ex mortuis*. Quia enim reſurrectio mortuorum eſt quaſi quædam ſecunda generatio, quia homo in ea ad vitam æternam reparatur: Matth. XIX. 28. „ In regeneratione, „ cum ſederit Filius hominis in ſede maie„ ſtatis ſuæ: “ & præ omnibus primus eſt Chriſtus: ideo eſt primogenitus ex mortuis, ideſt eorum qui ſunt geniti per reſurrectionem.

Sed contra de Lazaro, Ioan. XI. Reſpondeo. Dicitur, quod iſte, & alii non reſurrexerunt ad illam vitam immortalem, ſed ad mortalem; ſed „ Chriſtus reſurgens ex „ mortuis iam non moritur, “ ut dicitur Rom. VI. 9. Apocal. I. 5. „ Primogenitus „ mortuorum, & Princeps Regum terræ. “ I. Corinth. XV. 20. „ Nunc autem Chriſtus „ reſurrexit a mortuis primitiæ dormien„ tium. “ Et hoc, *ut in omnibus ſit ipſe principatum tenens*, quantum ad dona gratiæ, quia ipſe eſt principium; quantum ad dona gloriæ, quia ipſe eſt primogenitus. Eccli. XXIV. 10. „ In omni gente, & in „ omni populo primatum habui. “

Deinde cum dicit, *Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare*, oſtendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim ſancti habuerunt diviſiones gratiarum, ſed Chriſtus habuit omnes: ideo dicit: *Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare*. Singula verba pondus ſuum habent. *Complacuit*, deſignat quod dona hominis Chriſti non erant ex fato, ſeu meritis, ut dicit Photinus; ſed ex divinæ voluntatis complacentia aſſumentis hunc hominem in unitatem perſonæ. Matth. III. 17. „ Hic eſt „ Filius meus dilectus, in quo mihi com„ placui. “ Item dicit, *Omnem*, quia alii habent hoc donum, alii aliud. Ioan. XIII. 3. „ Omnia dedit in manus eius. “ Item dicit, *Plenitudinem*, quia aliquis aliquod habuit donum, ſed non plenitudinem eius, ſeu virtutis, quia forte (*a*) invitus in aliquo defecit. Sed Ioan. I. 14. dicitur de Chriſto: „ Vidimus eum plenum gratiæ, & „ veritatis. “ Eccli. XXIV. 16. „ In pleni„ tudine ſanctorum detentio mea. “ Item dicit, *Habitare*. Alii enim acceperunt uſum gratiæ ad tempus: quia ſpiritus Prophetarum non ſemper adeſt Prophetis; ſed in Chriſto eſt habitualiter, quia ſemper ad votum in Chriſto eſt dominium huius plenitudinis. Ioan. X. 33. „ Super quem videris „ Spi-

(a) *Al.* in illa in aliquo &c.

„ Spiritum deſcendentem , & in eo ma-
„ nentem ; hic eſt qui baptizat in Spiritu
„ ſancto. “

Deinde cum dicit, *Et per eum reconciliare omnia*, oſtendit Chriſtum eſſe caput Eccleſiæ ratione influxus ; & hæc eſt tertia ratio capitis : & primo oſtendit influxum gratiæ; ſecundo exponit quod dixerat, ibi, *Pacificans*. Dicit ergo primo : Dico, quod complacuit non ſolum quantum ad hoc quod haberet in ſe, ſed etiam ut per eum ad nos derivaret: unde dicit: *Et per eum reconciliare omnia in ipſum*. II. Corinth. v. 19. „ Deus erat in Chriſto mundum reconcilians „ ſibi. “ Exponit autem qualis ſit iſta reconciliatio, & quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem ſunt duo conſideranda. Primo in quo conveniunt qui reconciliantur. Diſcordes enim diverſas habent voluntates; reconciliati autem conſentiunt in aliquo uno: & ſic voluntates prius diſcordes, concordant in Chriſto. Et huiuſmodi voluntates ſunt & hominum, & Dei, & Angelorum. Hominum, quia Chriſtus homo eſt; Dei, quia Deus eſt. Item diſcordia erat inter Iudæos qui volebant legem, & Gentiles qui non volebant legem; ſed utroſque Chriſtus concordat: quia ex Iudæis eſt, & quia abſolvit obſervantias legis. Et hæc concordia eſt facta *per ſanguinem crucis eius*. Inter Deum enim & hominem cauſa diſcordiæ fuit peccatum; inter Iudæos & Gentiles lex. Chriſtus per crucem deſtruxit peccatum, & implevit legem; & ita removit cauſam diſcordiæ. Hebr. xii. 22. „ Acceſſiſtis ad Sion mon„ tem, & civitatem Dei viventis, Hieru„ ſalem cæleſtem. “ Et ſic reconciliati ſumus; (a) & ita ſunt pacata *ſive quæ in cælis*, ut Angeli, & Deus, *ſive quæ in terris*, ſcilicet Iudæi, & Gentiles. Ideo Chriſto nato, dicitur Luc. ii. 14. „ Gloria in altiſſimis „ Deo, & in terra pax hominibus bonæ „ voluntatis. “ Item in reſurrectione dixit, „ Pax vobis, “ ut habetur Ioan. xx. 19. Epheſ. ii. 14. „ Ipſe enim eſt pax noſtra, „ qui fecit utraque unum. “

Deinde cum dicit, *Et vos cum eſſetis aliquando alienati ... reconciliavit in corpore carnis eius*, ponitur commendatio Chriſti per dona eis collata. Ubi primo commemorat ſtatum præteritum; ſecundo Chriſti beneficium, ibi, *Nunc autem reconciliavit*; tertio quid exigatur ab eis, ibi, *Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles*. Status enim præteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes; quantum ad affectum, inimici iuſtitiæ; quantum ad actum, in multis peccatis. Quantum ad primum dicit, *Alienati*; quantum ad ſecundum, *Et inimici ſenſu*, ſecundum unam litteram: & oſtendit defectum ſapientiæ, quam prædicabant Iudæi de uno Deo. Ioan. iii. 19. „ Dilexe„ runt magis tenebras quam lucem. “

Sed numquid tenebantur ad legem Moyſi? Dicendum eſt quod ſic, quantum ad cultum unius Dei.

Vel *alienati ſenſu*, ideſt ex electione, contradicentes ei ex malitia. Iob xxxiv. 27. „ Qui quaſi de induſtria, receſſerunt „ ab eo. “ Quantum ad tertium dicit, *In operibus malis*: Ioan. iii. 19. „ Erant „ enim eorum opera mala. “

Deinde cum dicit, *Nunc autem reconciliavit*, ponit beneficia Chriſti: & primum eſt reconciliatio in corpore eius: & dicit, (b) *In corpore carnis*, non quod aliud ſit corpus & aliud caro; ſed ad oſtendendum quod accepit corpus in eſſe naturæ. Ioan. i. 14. „ Et Verbum caro factum eſt, & „ habitavit in nobis. “ (c) Et idem corpus carnis, ideſt mortale. Rom. viii. 3. „ Deus Filium ſuum mittens in ſimilitudinem „ carnis peccati, & de peccato damnavit „ peccatum in carne. “ Secundum eſt ſanctificatio: unde dicit: *Exhibere vos ſanctos*. Hebr. xiii. 12. „ Ieſus, ut ſanctificaret „ populum ſuum per ſuum ſanguinem, ex„ tra portam paſſus eſt. “ Tertium eſt ablutio a peccatis, ibi, *Et immaculatos*: Hebr. ix. 14. „ Sanguis Chriſti, qui per Spi„ ritum ſanctum ſemetipſum obtulit Deo, „ emundabit conſcientiam noſtram ab ope„ ribus mortuis. “ Item quantum ad futura, ibi, *Et irreprehenſibiles*. II. Petr. iii. 14. „ Satagite immaculati, & inviolati ei „ inveniri in pace. “ Et addit, *Coram ipſo*. I. Reg. xvi. 7. „ Homo videt quæ „ foris patent, Dominus autem intuetur „ cor. “ Exigit a nobis firmitatem fidei, & ſpei: ideo ſubiungit, dicens: *Si tamen permanetis in fide fundati*. Fides eſt ſicut fundamentum, ex cuius firmitate tota firmatur Eccleſiæ ſtructura. Item *& ſtabiles*, in ſpe non moti a ſeipſis; *& immobiles*, quaſi non excidentes a ſpe per alios: *a ſpe*, inquam, *Evangelii*, ideſt quam dat Evangelium

(a) *Al.* & iſta ſunt pacata: *item* & iſta ſunt ſive quæ in cælis &c. (b) *Al.* corpus *tantum*. (c) *Al.* Item carnis.

lium de bonis regni cælorum ? Matth. iv. 17. „ Pœnitentiam agite, appropinquabit „ enim regnum cælorum. “ Nec eſt excuſatio: quia *eſt prædicatum*, videlicet per Apoſtolos (utitur præterito pro futuro, propter certitudinem eius) *in univerſa creatura quæ ſub cælo eſt*, (a) ideſt omni creaturæ novæ, ideſt fidelibus, quibus paratum erat.

LECTIO VI.

CUius factus ſum ego Paulus miniſter; qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea pro corpore eius, quod eſt Eccleſia; cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vobis, * ut impleam verbum Dei, myſterium quod abſconditum fuit a ſæculis, & generationibus; nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti huius in gentibus, quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni ſapientia; ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu: in quo & laboro, certando ſecundum operationem eius quam operatur in me in virtute.

POſtquam commendavit Chriſtum in comparatione ad Deum, & ad univerſam creaturam, ad totam Eccleſiam, & ad ipſos Coloſſenſes; hic commendat eum in comparatione ad ſeipſum, oſtendens ſe eius miniſtrum: & primo ponit miniſterium; ſecundo oſtendit fidelitatem in miniſtrando, ibi, *Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis*; tertio miniſterii magnitudinem, ibi, *Cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei*. Dicit ergo: Dico, quod prædicatum eſt in univerſa creatura: *cuius*, Evangelii, *factus ſum miniſter*, prædicandi, non mea auctoritate, ſed prædicationi miniſterium exhibens. I. Corinth. iv. 1. „ Sic „ nos exiſtimet homo ut miniſtros Chriſti, „ & diſpenſatores myſteriorum Dei. “ Sed eſt miniſter fidelis: quod patet, quia non refugit pati pericula, quin diligenter exequatur. Unde primo oſtendit quo affectu ſuſtinet paſſiones; ſecundo quo fructu, ibi, *Adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea*. Affectu quidem læto, quia *nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis*, ideſt propter veſtram utilitatem: II. Corinth. i. 6. „ Sive tribulamur pro veſtra exhortatione, „ & ſalute, ſive conſolamur pro veſtra „ conſolatione, ſive exhortamur pro veſtra „ exhortatione, & ſalute, quæ operatur „ tolerantiam earumdem paſſionum, quas „ & nos patimur: “ & propter gaudium vitæ æternæ, quod inde expecto, quod eſt fructus miniſterii eius. Iac. i. 3. „ Omne „ gaudium exiſtimate, fratres mei, cum „ in tentationes varias incideritis, ſcien„ tes quod probatio fidei veſtræ patientiam „ operatur. “ Philip. ii. 17. „ Si (b) im„ molor ſuper ſacrificium fidei veſtræ, „ gaudeo, & congratulor omnibus vobis. “ Et etiam hoc fructu, *ut adimpleam ea quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea*. Hæc verba ſecundum ſuperficiem malum poſſent habere intellectum, ſcilicet quod Chriſti paſſio non eſſet ſufficiens ad redemptionem; ſed additæ ſunt ad complendum paſſiones ſanctorum. Sed hoc eſt hæreticum: quia ſanguis Chriſti eſt ſufficiens ad redemptionem etiam multorum mundorum. I. Ioan. ii. 2. „ Ipſe eſt propitiatio pro peccatis „ noſtris; non pro noſtris autem tantum, „ ſed etiam pro totius mundi. “ Sed intelligendum eſt, quod Chriſtus, & Eccleſia eſt una perſona myſtica, cuius caput eſt Chriſtus, corpus omnes iuſti: quilibet autem iuſtus eſt quaſi membrum huius capitis. I. Corinth. xii. 27. „ Et membra de „ membro. “ Deus autem ordinavit in ſua prædeſtinatione quantum meritorum debet eſſe per totam Eccleſiam, tam in capite, quam in membris, ſicut & prædeſtinavit numerum electorum: & inter hæc merita præcipue ſunt paſſiones ſanctorum (c) martyrum: ſed Chriſti, ſcilicet capitis, merita ſunt infinita; quilibet vero

* *Al.* ut impleam verbis Dei myſterium.

(a) *Al.* Vel omni creaturæ novæ, ſcilicet fidelibus &c. (b) *Al.* æmulor. (c) *Al.* deeſt martyrum: *item al. omittitur* ſed Chriſti.

vero ſanctus exhibet aliqua merita ſecundum menſuram ſuam: & ideo dicit: *Adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti*, ideſt totius Eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus. *Adimpleo*, ideſt addo menſuram meam; & hoc *in carne*, ideſt ego ipſe patiens. (*a*) Vel quæ paſſiones deſunt in carne mea. Hoc enim deerat quod ſicut Chriſtus paſſus erat in corpore ſuo, ita pateretur in Paulo membro ſuo; & ſimiliter in aliis, (*b*) Et hoc *pro corpore*, quod eſt Eccleſia, quæ erat redimenda per Chriſtum. Epheſ. v. 27. „ Ut „ exhiberet ipſe ſibi Eccleſiam glorioſam, „ non habentem maculam, neque rugam. “ Sic etiam omnes ſancti patiuntur propter Eccleſiam, quæ ex eorum exemplo roboratur. Gloſſa: „ Paſſiones adhuc deſunt, eo „ quod paritoria meritorum Eccleſiæ non „ eſt plena, nec adimplebitur niſi cum ſæ„ culum fuerit finitum. “ Paritoria autem eſt vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit, *Cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationem Dei*, oſtendit dignitatem miniſterii tripliciter. Primo ex materia adoptionis; ſecundo ex fine ad quem ducitur, ibi, (*c*) *Ut impleam verbum Dei*; tertio ex uſu, ibi, (*d*) *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem*. Sed diceret aliquis: Eſt magnum hoc myſterium? Et reſpondet dicens: Ita eſt, quia *traditum eſt mihi ſecundum diſpenſationem*. Quod dupliciter poteſt exponi, ſcilicet active; & ſic eſt ſenſus: Ideſt, ut diſpenſem vobis divina, fideliter tradens ea: & hæc poteſtas data eſt mihi. Vel paſſive; & tunc eſt ſenſus: Ideſt ſecundum quod mihi diſpenſatum eſt a Deo. Epheſ. iv. 11. „ Dedit „ quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam Pro„ phetas, alios vero Evangeliſtas, alios au„ tem paſtores & doctores, ad conſumma„ tionem ſanctorum in opus miniſterii. “ Act. xiii. 2. „ Segregate mihi Barnabam, „ & Paulum in opus ad quod aſſumpſi eos. “ Ecce quis eſt finis. Certe non pecunia, nec gloria propria, ſed aliquod magnum, ad quod accepi, quia *ut impleam verbum Dei*. Et primo oſtendit dignitatem eius ad quod accepit; ſecundo oſtendit quod eſt illud, quod eſt Chriſtus. Item primo commendat magnitudinem eius ex diffuſa prædicatione, & occultatione, & manifeſtatione. Accipitur autem ad converſionem Gentilium: unde *ut adimpleam verbum*, non prædicationis, ſed diſpenſationem æternam Dei; ideſt, ut mea prædicatione impletum oſtendam verbum Dei, ideſt Dei diſpenſationem, & præordinationem, & promiſſionem de Verbo Dei incarnando: vel diſpenſationem Dei æternam, qua diſpoſuit ut Gentes per Chriſtum converterentur ad fidem veri Dei. Et hoc oportebat impleri. Num. xxiii. 19. „ Dixit er„ go, & non faciet; locutus eſt, & non „ implebit? “ Eſa. lv. 11. „ Verbum quod „ egredietur de ore meo, non revertetur „ ad me vacuum; ſed faciet quæcumque „ volui, & proſperabitur in his ad quæ „ miſi illud. “ Sed hoc diſpoſuit impleri per miniſterium Pauli: unde dicit: *Ut impleam* hoc *myſterium*, ſcilicet inquantum eſt res abſcondita: quia myſterium quod eſt abſconditum, eſt hoc verbum. Eſa. xxiv. 16. „ Secretum meum mihi eſt, ſecretum meum „ mihi. “ *Quod abſconditum fuit a ſæculis*, ideſt a principio ſæculorum, *&* omnibus *generationibus* hominum, qui hoc ſcire non potuerunt. Epheſ. iii. 9. „ Quæ ſit diſpen„ ſatio ſacramenti abſconditi a ſæculis in „ Deo. “ Nam etſi Philoſophi antiqui quædam de Chriſti deitate videantur dixiſſe vel propria, vel appropriata, ſicut Auguſtinus invenit in Libris Platonis, „ In prin„ cipio erat Verbum &c. “ tamen quod Verbum caro factum eſt, nullus ſcire potuit.

Sed dicis: Nonne fuit ſcitum per Prophetas? Reſpondeo: Dicendum eſt, quod ſic, tamen inquantum pertinebat ad Evangelium; vel non ita aperte ſicut Apoſtoli ſciverunt.

Deinde cum dicit, *Nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius*, agit de manifeſtatione eius: & primo oſtendit quibus manifeſtatum eſt; ſecundo oſtendit quare manifeſtatum eſt eis, ibi, *Quibus voluit*. Dicit ergo: *Manifeſtatum eſt nunc*, ſcilicet tempore gratiæ. II. Corinth. vi. 2. „ Ecce nunc tem„ pus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. “ Hæc autem eſt ſcientia ſanctorum. Sap. x. 10. „ Dedit illi ſcientiam ſanctorum. “ Iob xxxvi. 33. „ Annuntiat de ea amico „ ſuo quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam „ poſſit aſcendere. “ Sed hoc non propter eorum merita, ſed propter beneplacitum ſuum: unde dicit: *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti huius*. Ioan. xv. 15. „ Quæ audivi a Patre meo, „ nota feci vobis: “ & ſubdit: „ Non vos „ me

(a) *Al.* Vel quæ ſunt, ideſt deſunt &c. (b) *Al.* Et pro corpore. (c) Al. *Ut impleamini &c.* (d) Al. *Quorum vos cum &c.*

„ me elegiſtis, ſed ego elegi vos. " Matth. xi. 26. „ Ita placitum fuit ante te. " *Notas facere divitias gloriæ ſacramenti huius*: quia per hoc quod iſta fuerunt occulta, Deus apparet abundanter glorioſus. Nam olim notus in Iudæa Deus; ſed per hoc ſacramentum converſionis Gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum. Ioan. vii. 4. „ Ego te clarificavi ſuper terram. " Et hoc *in Gentibus*, ſcilicet quod completur in eis. Rom. v. 2. „ Gloriamur in ſpe glo„ riæ filiorum Dei: " & ibid. xi. 33. „ O altitudo divitiarum ſapientiæ, & ſcien„ tiæ Dei! " Hoc verbum eſt *quod eſt Chriſtus*, ideſt quod per Chriſtum adipiſcimur, ſcilicet ſpem gloriæ, quæ olim videbatur promiſſa ſolum Iudæis. Act. x. 45. „ Mi„ rabantur quod & in nationes diffuſa eſt „ gratia Spiritus ſancti. " Roman. v. 1. „ Iuſtificati ex fide, pacem habeamus ad „ Deum: " & poſt: „ Et gloriamur in „ ſpe gloriæ filiorum Dei. " Eſa. xi. 10. „ Radix Ieſſe qui ſtat in ſignum populo„ rum, ipſum Gentes deprecabuntur. "

Sic ergo oſtenditur origo miniſterii, & finis; ſed ſubdit uſum eius, cum dicit: *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem*: & circa hoc tria facit: quia primo oſtendit uſum eius; ſecundo fructum, ibi, *Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto*; tertio auxilium ſibi impenſum ad conſequendum uſum, ibi, *In quo & laboro*. Uſus eius eſt nuntiare Chriſtum: & ponit uſum, & modum utendi. Pſalm. ix. 12. „ Annuntiate inter gentes ſtudia eius. " I. Ioan. i. 1. „ Quod vidimus, & audi„ vimus, annuntiamus vobis. " Modus ponitur ibi, *Corripientes omnem hominem*: quod eſt perfecta annuntiatio, quia omni homini, non ſolum Iudæis. Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes. " Modus etiam eius eſt docere veritatem, & refellere falſitatem; & ideo dicit: *Corripientes omnem* (*a*) *hominem*, vel infideles in vita. II. Corinth. x. 4. „ Arma militiæ noſtræ non „ ſunt carnalia, ſed potentia Deo, ad deſtru„ ctionem munitionum, conſilia deſtruen„ tes, & omnem altitudinem extollentem „ ſe adverſus ſcientiam Dei. " *Et docentes omnem hominem in omni ſapientia*, ſcilicet quæ eſt cognitio Dei. Sap. xv. 3. „ Noſſe „ enim te, conſummata iuſtitia eſt: & „ ſcire iuſtitiam, & veritatem tuam, „ radix eſt immortalitatis: " & I. Corinth. ii. 6. „ Sapientiam loquimur inter perfe„ ctos. " Fructus autem hic eſt quod homines ducuntur ad perfectum: unde dicit: *Ut exhibeamus omnem hominem*, ſcilicet cuiuſcumque conditionis, *perfectum*, non in lege, ſed *in Chriſto*. Matth. v. 48. „ Eſtote „ perfecti, ſicut & Pater veſter cæleſtis „ perfectus eſt. "

Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem? Non; ſed intentio prædicatoris ad hoc debet eſſe. Eſt autem duplex perfectio caritatis. Una de neceſſitate præcepti, ſcilicet ut in corde nihil admittat contrarium Deo. Matth. xxii. 37. „ Diliges „ Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, „ & in tota anima tua, & in tota mente „ tua. " Alia (*b*) de neceſſitate conſilii, ut abſtineat etiam a licitis; & hæc eſt perfectio ſupererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo: unde dicit: *In quo laboro* (*c*) *certando*, contra infideles, & peccatores. II Timoth. ii. 3. „ Labora ſic„ ut bonus miles Chriſti Ieſu. " Item ibid. iv. 7. „ Bonum certamen certavi, curſum „ conſummavi, fidem ſervavi. " Et hoc *ſecundum operationem eius*: I. Corinth. xv. 10. „ Gratia Dei mecum: " (*d*) *quam operatur in me*, quia hoc facit Deus in me, *in virtute* miraculorum, ſcilicet præbendo virtutem. Luc. ult. 49. „ Sedete in civi„ tate donec induamini virtute ex al„ to. "

(a) Al. *errorem*. (b) *Al.* de utilitate conſilii. (c) *Al. additur* ſcilicet. (d) *Al.* Et hoc facit Deus in me &c.

CA-

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

VOlo enim vos ſcire qualem ſolicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne, ut conſolentur corda ipſorum inſtructi in caritate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterii Dei Patris, & Ieſu Chriſti, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum.

SUpra commendavit ſtatum fidelium, qui eſt gratiæ, & auctorem, ſcilicet Chriſtum; hic protegit eos contra contrarian-tia huic ſtatui: & primo contra doctrinam corrumpentem; ſecundo contra perverſos mores, III. cap. ibi, *Igitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit ſolicitudinem de eorum ſtatu; ſecundo tuetur eos contra malam doctrinam, ibi, *Hoc autem dico*. Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit ſolicitudinem; ſecundo perſonas de quibus ſolicitatur, ibi, *Pro vobis*; tertio de quo ſit ſolicitus, ibi, *Ut conſoletur corda ipſorum*. Dicit ergo: *Volo enim vos ſcire qualem habeam ſolicitudinem*, ſcilicet magnam: & hoc pertinet ad bonum prælatum. Rom. XII. 8. „ Qui præeſt, in ſolicitudine. “ Luc. II. 8. „ Paſtores erant in eadem regione vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſupra „ gregem ſuum. “ Et non ſolum pro a ſe converſis, & ſibi præſentibus, ſed etiam pro aliis: unde dicit: *Pro vobis*, ſcilicet quos non vidi corpore, ſed mente: & non ſolum pro iſtis, *ſed etiam pro illis qui non viderunt faciem meam*: ſolicitus quippe erat pro toto mundo. Sap. XVIII. 24. „ In veſte poderis Aaron, totus erat orbis terrarum. “ Sic in mente Apoſtoli. II. Corinth. XI. 28. „ Præter ea quæ extrinſecus „ ſunt, inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo „ omnium Eccleſiarum. “

Sed de quibus magis ſolicitatur? Reſpondeo. De non viſis quantum ad aliquid, quia neſciebat quid fieret circa eos, non autem ſimpliciter.

Deinde cum dicit, *Ut conſolentur corda ipſorum*, oſtendit de quo ſolicitus ſit, ſcilicet de eorum conſolatione: & primo hoc ponit; ſecundo quomodo poſſit hoc haberi, ibi, *Inſtructi*. Dicit ergo: *Ut conſolentur*; ideſt, per me habeant conſolationem ſpiritualem, cuius conſolationis factivum eſt bonum. Eſt enim factivum gaudii ut qui triſtatur de aliquo, conſoletur de alio æque bono. Duo autem ſunt quæ conſolantur nos, ſcilicet meditatio ſapientiæ. Sap. VIII. 9. „ Erit allocutio cogitationis, & tædii „ mei. “ Aliud eſt oratio. Iacob. V. 13. „ Triſtatur quis in vobis? Oret æquo ani„ mo, & pſallat. “

Conſequenter cum dicit, *Inſtructi in caritate*, ponit ſpecialiter ſapientiæ inſtructionem. Duplex eſt hic littera, ſcilicet quæ dicta eſt, & quæ habetur in Gloſſa, ſic. *Ut conſolentur corda ipſorum inſtructorum in caritate* ... ad cognoſcendum *myſterium Dei Patris, & Chriſti Ieſu*: & eſt idem ſenſus. Inſtructio ergo ſapientiæ conſolatur contra mala temporalia. Debet autem hic eſſe inſtructus de via; & ideo dicit, *In caritate*, quæ ſcilicet eſt via ad Deum. I. Corinth. XIII. 1. „ Adhuc excellentiorem „ viam vobis demonſtro. Si linguis homi„ num loquar, & Angelorum, caritatem „ autem non habeam, factus ſum velut æs „ ſonans, aut cymbalum tinniens. “ *Inſtructi* ergo *in caritate*, qua Deus nos diligit, & qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos conſolatur: ſcilicet & quia Dominus diligit nos. Galat. II. 20. „ Vivo ego, „ iam non ego; vivit vero in me Chriſtus: “ & poſt: „ Qui dilexit me, & tradidit „ ſemetipſum pro me. “ Epheſ. II. 4. „ Dives in miſericordia, propter nimiam „ caritatem ſuam, qua dilexit nos, & „ cum eſſemus mortui peccatis, convivifi„ cavit nos in Chriſto. “ Item, quia nos Deum diligimus, nos conſolamur: quia conſolatio eſt amici, ſi pro eo ſuſtineat mala. Eccli. XXII. 31. „ Et ſi evenerint mihi ma„ la propter illum, ſuſtinebo. “ Et ſubdit: *Et in omnes divitias*, ideſt in omni capacitate. Intellectus enim noſter eſt in potentia ad aliquid cognoſcendum; ſed intelle-

ctus Angeli in ſua creatione impletus eſt ſcientia intelligibilium. Et ideo oportet quod noſtro intellectui humano ſuperveniat ſcientia, vel per diſciplinam (ſed hæc eſt inſufficiens, quia numquam aliquid tantum poteſt ſciri ſic quod capacitatem eius impleat) vel per revelationem divinam, & donum Dei; & hæc eſt ſufficiens. Eccli. xv. 5. „ Implevit eum Dominus ſpiritu ſa„ pientiæ, & intellectus. “ Et ideo dicit, *Plenitudinis intellectus*, ideſt in copiam. Sap. VIII. 5. „ Quid ſapientia locupletius? “ Eſa. XXXIII. 6. „ Divitiæ ſalutis, ſapientia, „ & ſcientia. “ Inſtructi ergo in copia divinæ ſapientiæ, quæ copia implet intellectum; & hoc habebimus cognoſcendo Deum; & ideo dicit: *In agnitionem myſterii Dei Patris, & Chriſti Ieſu*; ideſt, ad cognoſcendum veritatem ſacramenti huius occulti, ſcilicet quod Deus ſit Pater Ieſu Chriſti. Vel *myſterii Dei Patris*, quod eſt Chriſtus. Ideo dicitur Matth. XI. 25. de Apoſtolis: „ Abſ„ condiſti hæc a ſapientibus, & pruden„ tibus, & revelaſti ea parvulis. “ Vel in agnitionem æternæ generationis, & incarnationis Chriſti. Sap. VI. 16. „ Cogitare „ ergo de illa, ſenſus eſt conſummatus. “ Auguſtinus: “ Beatus qui te novit, infelix „ qui te non novit. “ Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita æterna ut cognoſcant te „ ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ie„ ſum Chriſtum. “

Sed numquid per cognitionem Chriſti impletur intellectus? Reſpondeo ſic: quia in eo *ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi*. Deus habet omnium rerum notitiam, & hæc notitia comparatur theſauro. Sapient. VII. 14. „ Infinitus enim the„ ſaurus eſt hominibus; quo qui uſi ſunt, „ participes facti ſunt amicitiæ Dei. “ Theſaurus eſt divitiæ congregatæ; ſed effuſæ non dicuntur theſaurus, ſed quæ in uno ſunt. Deus (*a*) autem ſapientiam ſuam ſparſit ſuper omnia opera ſua, Eccli. I. (*b*) & ſecundum hoc non habet rationem theſauri; ſed ſecundum quod huiuſmodi rationes uniuntur in uno, ſcilicet in ſapientia divina: & omnes huiuſmodi theſauri ſunt in Chriſto. Sapientia enim eſt cognitio divinorum; ſcientia vero eſt creaturarum cognitio. Quidquid autem de Deo poteſt ſciri pertinens ad ſapientiam, totum Deus abundanter in ſe cognoſcit. Item quidquid poteſt cognoſci de creaturis, cognoſcit in ſe ſupereminenter. Quidquid autem in ſapientia Dei eſt, eſt in Verbo ſuo uno: quia uno ſimplici actu intellectus cognoſcit omnia: quia in eo non eſt ſcientia in potentia, nec in habitu: & ideo in iſto Verbo *ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ*. Sed addit, *Abſconditi*, quia quod mihi aliquid abſconditur, contingit dupliciter; ſcilicet vel propter debilitatem intellectus mei, vel propter velamen oppoſitum; ſicut quis non videt candelam, vel quia cæcus eſt, vel velata eſt. Ita in Verbo Dei *ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ*, ſed (*c*) *abſconditi* nobis, qui non habemus limpidos oculos, ſed lippos: Ioan. XII. 35. „ Adhuc modicum lumen in vo„ bis eſt: “ & quia eſt velatum duplici velamine: ſcilicet creaturæ, quia intellectus noſter nunc ad illam cognitionem (*d*) non poteſt, niſi per ſimilitudinem creaturarum: Rom. I. „ Inviſibilia Dei per ea „ quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur „ a creatura mundi: “ ſecundo eſt velatum in carne: Ioan. I. 14. „ Et „ Verbum caro factum eſt. “ Et ſi aliquid videmus de Deo, non tamen totum. Eſa. XLV. 15. „ Vere tu es (*e*) Deus abſcondi„ tus. “ Num. XX. 6. „ Aperi eis theſau„ rum tuum. “ Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quæreret aliunde lumen, (*f*) ſed potius quod habitum ab eo reveletur; & ideo non oportet ſapientiam quærere niſi in Chriſto. I. Corinth. II. 2. „ Non exiſtimavi me aliquid ſcire „ niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum: “ & I. Ioan. III. 2. (*g*) „ Cum apparuerit „ (ideſt revelabitur) ſimiles ei erimus, “ ſcilicet omnia ſcientes; ſicut qui haberet librum ubi eſſet tota ſcientia, non quæreret niſi ut ſciret illum librum; ſic & nos non oportet amplius quærere niſi Chriſtum.

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico &c.* inſtruit, & monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibuſdam Philoſophis contra fidem, & ab hæreticis, qui docebant obſervantias legalium: ideo primo inſtruit eos contra Philoſophos; ſecundo contra iudaizantes, ibi, *In quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta*. In ſcientia vero mundana duo continentur: quia eſt quædam ſcientia loquendi, & quædam ſcientia rerum; & ideo dupliciter poſſunt decipere. Ideo primo mu-

(a) *Al.* enim. (b) *Al.* & ſic non habet. (c) *Al.* abſcondit. (d) *Supplendum forte* pervenire. (e) *Al. omittitur* Deus. (f) *Al.* niſi quod habitum. (g) *Al.* Cum revelabitur &c.

munit eos contra Philoſophos decipientes eos per ſcientiam loquendi; ſecundo contra decipientes eos per ſcientiam rerum, ibi, *Videte, ne quis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam*. Primo manifeſtat deceptionem; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum*. Dicit ergo: Dico, quod in Chriſto eſt omnis ſcientia; & hoc dico ne quærentes alibi ſcientiam, decipiamini. Et dicit, *Ut nemo*, ideſt nec Demoſthenes, nec Tullius, *vos decipiat, in ſublimitate ſermonis*. Eſa. XXXIII. 19. „ (*a*) Populum imprudentem non videbis, populum alti ſermonis; ita ut non „ poſſis intelligere diſertitudinem linguæ „ eius, in quo nulla eſt ſapientia. "

Sed numquid eſt peccatum uti ſermonibus ſublimibus? Reſpondeo: Non, quia etiam ſancti viri elegantius loquuntur quam etiam rethores mundi, ſicut Ambroſius, Hieronymus, & Leo Papa. Nam, ſi licet uti ad perſuadendum in malo ornata (*b*) locutione, multo magis in bono.

L E C T I O II.

NAm etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum, gaudens, & videns ordinem veſtrum, & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, in ipſo ambulate, radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide, ſicut & didiciſtis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum: quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis Principatus, & Poteſtatis.

SUpra monuit ne per aliquam fallaciam ſermonis decidant a fide; hic ponit rationem monitionis, quæ ſumitur ex bonis quæ in iſtis erant; quæ non debebant perdere, ſed proficere in eis: & primo commemorat bona habita; ſecundo oſtendit quomodo in eis proficiant, ibi, *Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, in ipſo ambulate*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit qualiter ſunt ſibi nota bona eorum; ſecundo quæ bona in eis ſunt, ibi, *Gaudens, & videns ordinem veſtrum*. Dicit ergo: *Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum*; quaſi dicat: Licet non prædicaverim vobis, nec veſtra facta oculis videam; tamen ſpiritu vobis interſum per affectionem, gaudens de bonis veſtris. I. Corinth. v. 3. „ Abſens quidem „ corpore, præſens vero ſpiritu. " Prover. x. 3. „ Filius ſapiens lætificat patrem. " Et hoc, quia revelabatur ſibi per Spiritum ſanctum; & ideo dicit: *Sed ſpiritu vobiſcum ſum*. IV. Reg. v. 26. „ Nonne cor meum „ in præſenti erat, quando reverſus eſt „ homo de curſu in occurſum tui? "*Gaudens*, inquam, ſum, quia *videns* ſum *ordinem veſtrum*, ideſt ordinatam veſtram converſationem. I. Corinth. XIV. 40. „ Omnia „ honeſte, & ſecundum ordinem fiant in „ vobis. " Iudic. v. 20. „ Stellæ manentes „ in ordine, & curſu ſuo, adverſus Siſaram pugnaverunt. " *Et firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ*. II. Timoth. II. 19. „ Firmum fundamentum Dei ſtat. " Et hoc *in Chriſto*: Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, in caritate radicati, & fundati. " Ibid. II. 21. „ In quo omnis ædificatio „ conſtructa, creſcit in templum ſanctum „ in Domino. " Huius autem bonitas conſiſtit in debito fundamento, quod eſt fides, & in debita ſuperædificatione: & ideo hæc duo poſuit.

Deinde cum dicit, *Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, in ipſo ambulate*, monet eos ad hæc ſervanda: & primo ad proficiendum; ſecundo ad perſiſtendum; tertio ad gratias agendum. Dicit ergo: *Sicut accepiſtis Chriſtum Dominum noſtrum*, non pervertendo, *in ipſo ambulate*: Rom. XII. 9. „ Adhærentes bono. " Eccleſia quandoque comparatur ſpirituali ædificio: I. Corinth. III. 17. „ Templum Dei „ ſanctum eſt, quod eſtis vos: " quandoque

(a) *Al.* „ Populum ibi alti ſermonis non videbis &c. " (b) *Al.* lectione.

que arbori, quia fert fructum: & eadem eſt comparatio fundamenti ad domum, & radicis ad arborem: quia utriuſque firmitas eſt radix, & fundamentum Chriſtus. Eſa. xi. 10. „ Erit radix Ieſſe, qui ſtat in „ ſignum populorum. " I. Corinth. iii. 10. „ Fundamentum aliud nemo poteſt po- „ nere, præter id quod poſitum eſt, quod „ eſt Chriſtus Ieſus. " Ideo dicit: *Radicati*, ſcilicet ſicut boni rami, *& ſuperadificati in ipſo, & confirmati*, ſcilicet ſicut boni lapides; hoc eſt, ſi perſtiteritis, *in fide eius*. I. Petr. ult. 8 „ Adverſarius veſter „ diabolus tamquam leo rugiens circuit, „ quærens quem devoret: " & poſt: Cui „ reſiſtite fortes in fide. " Et hoc *ſicut & didiciſtis*, ſcilicet in vera fide. Galat. i. 9. „ Si quis vobis evangelizaverit „ præter id quod accepiſtis, anathema ſit. *Abundantes in illo in gratiarum actione*, ideſt gratias agentes abundanter: I. Theſſ. ult. 18. „ In omnibus gratias agite: " II. Machab. i. 11. „ De magnis periculis „ a Deo liberati, magnifice gratias agimus „ ipſi. "

Deinde cum dicit, *Videte ne quis vos decipiat*, monet ne decipiantur per vanam ſapientiam: & primo ponit monitionem; ſecundo rationem, ibi, *In ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Circa primum primo docet vitare quod poteſt decipere; ſecundo oſtendit quare illud decipiat, ibi, *Secundum traditiones hominum*. Sed quod aliquis decipiatur per ſapientiam ſæcularem, dupliciter contingit, ſcilicet quandoque per principia realia Philoſophiæ, quandoque per ſophyſticas rationes: & utraſque docet cavere: unde dicit: *Videte ne quis vos decipiat per Philoſophiam*, ideſt per philoſophica documenta. Eſa. xlvii. 10. „ Sapientia tua, & ſcientia hæc de- „ cepit te. " Multi enim ſunt propter Philoſophiam decepti, a fide deviantes. Hierem. x. 14. „ Stultus eſt factus omnis ho- „ mo a ſcientia ſua. " Quantum ad ſecundum dicit, *Et inanem fallaciam*, quæ non fundatur niſi ſuper apparenti involutione verborum. Epheſ. v. 6. „ Nemo vos ſedu- „ cat inanibus verbis. "

Sed quomodo ſeducent? Qui ſeducit, oportet habere aliquid apparens, & aliquid non exiſtens. Ideo primo ponit principium apparentiæ; ſecundo defectum exiſtentiæ. Principium apparentiæ eſt duplex, ideſt auctoritas Philoſophorum; & quantum ad hoc dicit, *Secundum traditionem hominum*, ideſt ſecundum ea quæ aliqui tradiderunt, propria ratione. Pſalm. xciii. 11. „ Dominus ſcit cogitationes hominum, quo- „ niam vanæ ſunt. " Aliud eſt adinventio rationis, quando ſcilicet aliquis vult metiri ea quæ ſunt fidei ſecundum principia rerum, & non ſecundum ſapientiam divinam: ex hoc enim multi decipiuntur: & ideo dicit: *Secundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum*. Sapient. xiii. 1. „ Neque operibus attendentes cognoverunt „ quis eſſet artifex. " Quanto enim cauſa eſt altior, tanto habet ſuperiorem effectum. Unde qui voluerit conſiderare effectus ſuperiores ſecundum cauſas inferiores, decipitur; ut ſi quis conſideret motum aquæ ſecundum virtutem aquæ, non poteſt ſcire cauſam refluxus maris; ſed ſic ſi conſideret eum, ſecundum virtutem lunæ. Unde multo magis decipitur qui conſiderat proprios Dei effectus ſecundum elementa mundi. Et hæc eſt cauſa apparentiæ.

Sed numquid ſunt ſemper reſpuendæ traditiones hominum, & rationes? Reſpondeo: Non, ſed tunc quando procedit phyſica ratio ſecundum illas, & non ſecundum Chriſtum. Infra eodem: *Non tenentes caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum, & conſtructum, creſcit in augmentum Dei*. Vel poteſt exponi *ſecundum elementa mundi*, menſurando ſcilicet veritatem fidei ſecundum veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idolatras colentes idola, & dicentes Iovem cælum. Vel ſecundum Iudæos, ut ſit ſenſus. *Per Philoſophiam*, ideſt per rationem volentium trahere ad legalia, *ſecundum elementa mundi*, ideſt ſecundum obſervationes corporales. Galat. iv. 3. „ Sub elementis „ mundi eramus ſervientes. " Sed prima expoſitio eſt melior.

Deinde cum dicit, *Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, ponit rationem prædictorum, dicens: Quidquid non eſt ſecundum Chriſtum, reſpuendum eſt. Sed numquid eſt Chriſtus tantus, ut pro eo omnia reſpui debeant? Et reſpondet, quod ita: quod oſtendit dupliciter. Primo per comparationem ad divinitatem; ſecundo per comparationem ad fideles, ibi, *Et eſtis in illo repleti*; tertio per comparationem ad Angelos, ibi, *Qui eſt caput omnis Principatus, & Poteſtatis*. Dicit ergo: Ideo reſpuendum eſt quod eſt contra eum, quia ipſe eſt Deus: unde plus eſt ei ſtandum quam omnibus: *quia in ipſo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Deus enim

eſt

eſt in omnibus, ſed in quibuſdam per participationem ſimilitudinis ſuæ bonitatis, ut in lapide, & aliis huiuſmodi; & talia non ſunt Deus, ſed habent in ſe aliquid Dei; non eius ſubſtantiam, ſed ſimilitudinem eius bonitatis: & ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non eſt ibi ſecundum ſubſtantiam. Item eſt in mentibus ſanctis (a) per operationem, quæ per amorem, & cognitionem attingunt Deum: & ideo Deus eſt in eis ſecundum gratiam, ſed non corporaliter, ſed ſecundum effectum gratiæ; nec eſt plenitudo, ſed ſecundum aliquos effectus terminatos. Sed in Chriſto eſt corporaliter: quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram. Infra eodem: *Quæ ſunt umbra futurorum, corpus autem Chriſti*. Et ſic Deum contigit dupliciter inhabitare; vel ſecundum umbram, vel corporaliter, ideſt realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege; ſed in Chriſto (b) inhabitat corporaliter, ideſt realiter, & ſecundum veritatem. Secundo modo (c) exponitur, quia alii ſancti inhabitantur ſolum ſecundum animam, non ſecundum corpus: Rom. VII. 18. „ Scio quod non habitat in me, ideſt in carne mea, bonum: " ſed in Chriſto divinitas inhabitat corporaliter: quia inhabitatio Dei qua ſanctos inhabitat, eſt per operationem, ideſt per amorem, & cognitionem, quod eſt opus ſolius mentis rationalis; ſed in Chriſto inhabitat per aſſumptionem hominis in unitatem perſonæ. Unde quidquid pertinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo: & ideo caro, & mens inhabitatur, quia ambo ſunt unita Verbo. Ioan. I. 14. „ Et Verbum caro factum eſt. " Sed tertio modo eſt ſenſus. Tribus enim modis eſt Deus in rebus. Unus eſt communis, per potentiam, præſentiam, & eſſentiam; alius per gratiam, in ſanctis; tertius modus eſt ſingularis in Chriſto per unionem. Corpus autem tres dimenſiones habet; & plenitudo divinitatis his modis in Chriſto ſuperabundat; ideo corporaliter dicitur in eo eſſe. Et primus quidem modus eſt quaſi longitudo, quia ſe extendit ad omnia: item (d) latitudo eſt per caritatem: item, quantum ad profundum, incomprehenſibilis.

Sed ex hoc Neſtorius errat, dicens, unionem factam per inhabitationem tantum; dicens, Verbum inhabitaſſe carnem. Sed contra hoc eſt quod Apoſtolus dicit Philip. II. 7. „ Exinanivit ſemetipſum formam „ ſervi accipiens: " habitare autem hominem, non eſt ſe exinanire; ſed hominem fieri: & ſubdit: „ In ſimilitudinem homi„ num factus: " & ideo habitabilis dicitur Chriſtus, non quaſi alius ſit qui habitat, & qui inhabitatur; (e) ſed ipſe eſt & homo, & Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis.

Deinde cum dicit, *Et eſtis in illo repleti*, oſtendit idem per comparationem ad alios; quaſi dicat: Omnia accepiſtis. Ioan. I. 16. „ De plenitudine eius nos omnes accepi„ mus. "

Sciendum eſt autem, quod Platonici dicunt, quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus ſubſtantiis ſeparatis; & hoc eſt verum, etiam ſecundum Dionyſium. Sed hoc eſt quoddam ſpeciale, quia ab eo immediate qui replet Angelos. Ioan. I. 18. „ Unigenitus Dei Filius, qui eſt in ſinu „ Patris, ipſe enarravit. " Hebr. II. 3. „ Cum initium accepiſſet enar„ rari per Dominum, ab his qui au„ dierunt, in nos confirmata eſt. " Et ideo dicit: *Qui eſt caput omnis Principatus, & Poteſtatis*, inquantum eſt Rex eorum, & Dominus; non per conformitatem naturæ, quia ſic caput eſt hominum. Et tangit iſtos ordines, qui videntur habere quamdam præeminentiam.

(a) *Al. omittitur* per operationem. (b) *Al.* inhabitabat. (c) *Al. deeſt* exponitur. (d) *Al.* latus. (e) *Al.* Sed ipſe eſt & homo plenitudo divinitatis.

LECTIO III.

IN quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo: in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei, qui ſuſcitavit illum a mortuis. Et vos, cum mortui eſſetis in delictis, & præputio carnis veſtræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adverſus nos erat chyrographum decreti quod erat contrarium nobis; & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus, & poteſtates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in ſeipſo.

SUpra munivit fideles contra deceptiones ſæcularis ſapientiæ; hic inſtruit, & munit eos contra hæreticos, volentes eos ad legalia trahere: quos primo docet vitare; ſecundo excludit eorum falſam ſeductionem, ibi, *Nemo vos ſeducat*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit legalia eſſe impleta in Chriſto; ſecundo ea excludit, oſtendens quod non tenentur ad ipſa, ibi, *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu*. Inter legalia autem primum eſt circumciſio, in qua Iudæi profitebantur obſervantiam veteris legis, ſicut nos in baptiſmo profitemur obſervantiam novæ legis. Galat. v. 3. „ Teſtificor omni circum„ cidenti ſe quomodo debitor eſt univerſæ „ legis faciendæ. " Unde dicit, quod fideles ſunt circumciſi quadam ſpirituali circumciſione: ex quo ſequitur quod illa ceſſat. Unde primo oſtendit quali circumciſione ſunt circumciſi; ſecundo in quo accipitur hæc circumciſio, ibi, *Conſepulti ei in baptiſmo*; tertio aſſignat rationem huius circumciſionis, ibi, *Et vos, cum mortui eſſetis in delictis ... convivificavit cum illo*. Circa primum ſciendum eſt, quod duplex eſt circumciſio, ſcilicet carnalis, & ſpiritualis. Per Chriſtum vero ſumus circumciſi, non circumciſione carnali, ſed ſpirituali: & ideo primo excludit carnalem; ſecundo aſtruit ſpiritualem. Dicit ergo: *In quo*, ſcilicet Chriſto, *circumciſi eſtis circumciſione non manu facta*. Rom. II. 28. „ Non enim „ qui in manifeſto, Iudæus eſt; neque quæ „ in manifeſto in carne, eſt circumciſio; „ ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & cir„ cumciſio cordis in ſpiritu, non littera: „ cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo „ eſt. " *In expoliatione corporis carnis*. Hoc dupliciter poteſt legi. Uno modo ſic. Dico: *Circumciſi non manu facta circumciſione*: vos, dico, manentes *in expoliatione corporis carnis*, ideſt carnalis corruptionis, ſecundum illud I. Corinth. xv. 50. „ Caro „ & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt, „ neque corruptio incorruptelam poſſide„ bit: " quaſi dicat: Ideo circumciſi, quia non habetis iam vitia carnis. Infra III. 9. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis*. Vel dico, *Circumciſione non manu facta*; quæ circumciſio manu facta conſiſtit *in expoliatione corporis carnis*, quæ abſcinditur ab alia. Unde alia littera habet, *uris carnis*, ſcilicet *corporis carnis*, ideſt particulæ corporis, quæ eſt caro; non quod aliud ſit corpus, & aliud caro. Et dicit, *Carnis*, alludens legi, ubi ſit mentio de carne. Geneſ. XVII. 11. „ Circumcidetis „ carnem præputii veſtri. " Et hoc, ut oſtenderet quod eſt quædam carnalis obſervantia. Sed nos non tali ſumus circumciſi, ſed circumciſione Chriſti. Sicut enim Chriſtus aſſumpſit ſimilitudinem carnis peccati, ideſt carnem paſſibilem, ut a peccato liberaret; ita & remedia legis, ut a legis obſervantia liberaret. Vel quam Chriſtus facit in nobis, quæ eſt ſpiritualis circumciſio, ut dicitur Rom. II. 29. „ non „ littera, ſed ſpiritu. "

Secundo oſtendit quod adepti ſumus eam in baptiſmo; & ſic baptiſmus eſt ſpiritualis circumciſio: & primo oſtendit quod in baptiſmo exhibetur figura mortis Chriſti; ſecundo quod in eo accipitur conformitas ad reſurrectionem Chriſti, ibi, *In quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei*. Dicit ergo: *Conſepulti ei in baptiſmo*: quia in eo exprimitur ſimilitudo mortis Chriſti; ut ſicut Chriſtus ponitur primo in cruce, & poſtea in ſepulcro; ita qui baptizatur ponitur ſub aqua, & ter, ſicut ſtetit Chriſtus triduo in ſepulcro. *Conſepulti* etiam, ideſt baptizati ad ſimilitudinem mortis Chriſti; ut ſicut in ea deſtruxit peccatum, ita & in baptiſmo. Et ſicut reſurrexit de ſepulcro; ita & nos a peccatis in re, & a

cer-

corruptione carnis in ſpe. Et hoc *per fidem operationis Dei*, quia virtute Dei reſuſcitatus eſt. Pſalm. xl. „Reſuſcita me, & „ retribuam eis.“ Et credens hanc reſurrectionem fit particeps huius reſurrectionis. Rom. VIII. 11. „ Qui ſuſcitavit Ieſum Chriſtum a mortuis, vivificabit & „ mortalia corpora veſtra.“ Sed & Chriſtus reſuſcitavit ſe: eadem eſt enim operatio Patris & Filii. Pſalm. CVII. 3. „ Exurgam diluculo.“

Deinde cum dicit, *Et vos cum mortui eſſetis in delictis ... convivificavit cum illo*, oſtendit rationem ſimilitudinis: & primo oſtendit ſimilitudinem; ſecundo modum dictorum, ibi, *Delens quod adverſus nos erat chyrographum*. Littera non eſt difficilis. Dixi vos circumciſos, quia conſepulti eſtis Chriſto in baptiſmo. Et comparavit baptiſmum ſepulturæ, & morti. Sed poteſt dici, quod ad propoſitum magis eſſet, ſi dicatur, quod primo (*a*) oſtendit quod baptiſmus ſit circumciſio; ſecundo oſtendit rationem quare, quia ſcilicet peccatum eſt ſuperfluitas, & caro præputii eſt ſuperfluitas. Idem ergo eſt deponi peccatum, & præputium; ſed in baptiſmo deponitur peccatum: ergo eſt idem quod circumciſio: & ideo dicit: *Cum eſſetis mortui in delictis*, ideſt propter delicta veſtra: Pſalm. XXXIII. 22. „ Mors peccatorum peſſima:“ *& præputio carnis veſtræ*, ideſt carnalis concupiſcentiæ, quod pertinet ad originale; quaſi aſtricti reatu maiorum actuum, & peccati mortalis: hoc faciens Chriſtus *convivificavit*. Epheſ. II. 5. „ Cum eſſetis mortui „ delictis, & peccatis veſtris, convivifica- „ vit vos in Chriſto. Et hoc removens a vobis omne peccatum, condonans, & remittens vobis omnia delicta. Idem eſt igitur circumcidi, & convivificari, & hoc in baptiſmo per remedium mortis peccati, & cum circumcidimur per remotionem peccati originalis.

Sed quomodo condonavit? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod homo peccando duo incurrit, ſcilicet reatum culpæ, & ſervitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo ſunt peccata condonata, primo quantum ad remotionem ſervitutis diabolicæ; ſecundo ponit ablationem reatus culpæ, ibi, *Expolians principatus, & poteſtates*. Dicit ergo: *Delens quod adverſus nos erat chyrographum decreti*: quod decretum dupliciter poteſt intelligi. Uno modo lex vetus. Epheſ. II. 15. „ Legem mandatorum de- „ cretis evacuans, ut duos condat in ſe- „ metipſo in unum novum hominem.“ Et ſic loquitur hic ad Iudæos; quaſi dicat: *Et vos convivificavit*. Chyrographum eſt ſcriptura manualis, & proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpæ: & hic reatus conſiſtit & in memoria hominis inde perturbata, & maculata, & in memoria Dei iudicaturi, & dæmonum qui cruciaturi ſunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chyrographum. Chriſtus ergo eſt qui condonavit omnia: & hoc, *delens chyrographum*, ideſt memoriam tranſgreſſionis, *quod*, chyrographum, vel decretum, *erat adverſus nos*, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, & non iuvabat; chyrographum autem, quia memoria tranſgreſſionis ad puniendum erat. Et dicit, *Decreti*, quia non remittit ſic ut faciat quod non peccaveris; ſed quia non eſt in memoria Dei ad puniendum, nec in dæmonis memoria ad accuſandum, nec in te ad contriſtandum. Pſalm. XXXI. 1. (*b*) „ Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, „ & quorum tecta ſunt peccata.“ Vel communiter loquitur, non ſolum ad Iudæos, ſed ad omnes. Unum decretum factum eſt primo homini, Geneſ. II. 16. „ Ex „ omni ligno paradiſi comede; de ligno au- „ tem ſcientiæ boni & mali ne comedas. „ In quacumque die comederis, morte mo- „ rieris.“ Sed huiuſmodi decretum eſt homo tranſgreſſus, & propter hoc in memoria eſt chyrographum contrarium nobis, quod Chriſtus delevit. Et quomodo? In cruce, quando *tulit ipſum de medio, affigens illud cruci*. Conſuetudo enim erat quod ſolvente omnia ad quæ quis tenebatur, ſcindebatur chyrographum. Homo autem erat in peccato; ſed Chriſtus ſolvit pro nobis patiendo: Pſalm. LXVIII. 5. „ Quæ non „ rapui, tunc exolvebam:“ & ideo ſimul cum morte Chriſti, hoc chyrographum eſt deſtructum; & ideo dicit: *Tulit de medio*; ideſt, ſuſtulit de rerum natura; & hoc *affigens illud cruci*, per quam ſatisfaciens Deo, tulit peccatum noſtrum.

Deinde cum dicit, *Expolians principatus, & poteſtates*, oſtendit quomodo liberavit a ſervitute peccati. Detur enim quod uſurarius propter cautionem teneat hominem captum; non ſufficeret deſtru-

(a) *Al.* oſtenditur. (b) *Al. tantum* „ Beati quorum tecta ſunt peccata.“

ctio cautionis, niſi liberaretur; ſic & Chriſtus: & ideo dicit: *Expolians principatus, & poteſtates*. Hæc expoliatio refertur ad ſanctos mortuos ante paſſionem Chriſti; & ſic Chriſtus eos de inferno expoliando liberavit. Zach. IX. 11. „ Tu (*a*) quoque „ in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vin„ ctos tuos de lacu, in quo non erat a„ qua. " Eſai. XLIX. 25. „ Equidem & ca„ ptivitas a forti tolletur, & quod abla„ tum fuerit, a robuſto ſalvabitur. " (*b*) Si autem intelligatur de vivis, ſic expoliavit eos, ſcilicet a dæmonibus. Luc. XI. 22. „ Si autem fortior illo ſuperveniens vice„ rit eum, univerſa arma eius auferet, in „ quibus confidebat, & ſpolia eius diſtri„ buet. " Ioan. XII. „ Princeps huius mun„ di eiicietur foras. " Dicit ergo: *Expolians principatus, & poteſtates*, ideſt ipſos dæmones: Epheſ. ult. 12. „ Adverſus prin„ cipes, & poteſtates, adverſus mundi re„ ctores tenebrarum harum, contra ſpiri„ tualia nequitiæ, in cæleſtibus: " *traduxit*, ipſos ſanctos, *confidenter*, tamquam auctoritatem habens, in cælum quantum ad mortuos, & quantum ad vivos, (*c*) in regnum gloriæ, vel gratiæ ſuæ. Vel *traduxit*, ideſt extra duxit, ideſt expulit principatus ex homine. Eſa. LI. 9. „ Induere „ fortitudinem brachium Domini. " *Palam*, ideſt evidenti iudicio, quo cognoſcatur quod traducti ſunt. Olim enim totus mundus ſervivit idolis, nunc non. Vel *palam*, ideſt coram multitudine Angelorum, tum quia deſcendit ad infernum ſanctorum, tum quia aſcendit in cælum. Et hoc *triumphans in ſemetipſo*, ideſt in ſua virtute. Philip. III. 21. „ Secundum operatio„ nem, qua poſſit etiam ſubiicere ſibi o„ mnia. " Alia littera ſic habet: *Et exuens ſe carne, principatus, & poteſtates exemplavit, fiducialiter triumphans*: & exponitur ſic. *Exuens ſe carne*, ideſt mortalitate. I. Corinth. XV. 50. „ Caro, & ſanguis regnum „ Dei non poſſidebunt, " ideſt mortalitas carnalis corruptionis. Rom. VI. 9. „ Chri„ ſtus reſurgens ex mortuis iam non mo„ ritur, mors illi ultra non dominabitur. " II. Corinth. V. 16. „ Et ſi cognovimus ſe„ cundum carnem Chriſtum, ſed nunc iam „ non novimus. " *Exemplavit*; ideſt, in ſe exemplum præbuit, quomodo ſunt vincendi. Reliqua non mutantur.

LECTIO IV.

NEmo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbatorum, quæ ſunt umbra futurorum; corpus autem Chriſti. Nemo vos ſeducat volens, in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans, fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, & non tenens caput ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum, & conſtructum creſcit in augmentum Dei. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo diſcernitis? Ne tetigeritis, neque guſtaveritis, neque contrectaveritis: quæ ſunt omnia in interitum ipſo uſu, ſecundum præcepta, & doctrinas hominum, quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ in ſuperſtitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo, ad ſaturitatem carnis.

SUpra oſtendit legalia eſſe impleta in Chriſto propter circumciſionem in eo impletam, quæ eſt legalium profeſſio; hic concludit eos non obligari ad legalia præcepta cæremonialia. Cæremonialia vero erant quatuor, ſcilicet ſacrificia, ſacra, ſacramenta, & obſervantiæ. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, & huiuſmodi. Sacra erant, ſicut vaſa, & ſolemnia tempora. Sacramenta erant tria, ſcilicet circumciſio, agnus paſchalis, & conſecratio ſacerdotum. Obſervantiæ autem erant ea quæ pertinebant ad ſingularem converſationem populi Iſrael, ut cibi, veſtes, & huiuſmodi. Quædam vero prædictorum pertinebant ad quoſdam, ut ſacrificia, vaſa, & alia huiuſmodi; quædam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, ſed de tangentibus totum populum, ſicut nunc baptiſmus. Facit autem

men.

(a) *Al.* vero. (b) *Al.* Vel de vivis, & ſic expoliavit eos a dæmonibus. (c) *Al. tantum* in regnum gloriæ ſuæ.

mentionem de obſervantiis, quia abſtinebant a certis cibis, Levit. xi. ut de quadrupedibus, ab his quæ ungulam non dividunt. In potu etiam vas quod non haberet operculum, immundum erat, & quidquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Nemo vos iudicet in cibo*, ideſt condemnabiles putet in hoc quod utimini cibis, vel potibus prohibitis in lege. Rom. xiv. 3. „ Qui non manducat, manducan„ tem non iudicet: Deus enim illum aſ„ ſumpſit. “ Item facit mentionem de ſacris ad temporum ſolemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat ſolemnitas iugis, ut ſacrificium veſpertinum, & matutinum; quædam autem quæ certis temporibus fiebant: & horum quædam fiebant pluries in anno, quædam ſemel tantum, ſicut paſcha, ſcenopegia, & pentecoſten, ſed ſabbatum, & neomenia pluries: quia illud qualibet hebdomada, iſtud ſemel in menſe. Et huius ratio erat, quia omnia feſta tendunt ad honorem Dei. Impendimus autem Deo honorem vel propter aliquod æternum, & ſic eſt iuge ſacrificium; vel propter aliquod temporale, & hoc quantum ad totum hominum ſtatum; & ſic ſunt duo, ſcilicet creationis beneficium, & ſic eſt ſabbatum: Exod. xx. 8. „ Memento ut diem ſabbati ſanctifices. “ Et ratio ponitur ibi, quia ſeptimo die requievit. Et ratio allegorica eſt, quia ſignificat quietem Chriſti in ſepulcro: & anagogice quietem animæ in Deo. (a) Aliud eſt beneficium propagationis, & conſervationis, quod etiam fit per tempus: & quia Iudæi obſervabant tempora a luna, ideo dicit, Feſtum *neomeniæ*, ideſt novæ lunæ. Sunt etiam aliæ cauſæ, ſcilicet liberationis ſpecialis, & ſic ſuperadditæ ſunt aliæ ſolemnitates; & ideo dicit: *Aut in parte diei feſti, aut neomeniæ*, quæ fit quolibet menſe. Levit. iii. *aut ſabbatorum*, pro qualibet ſeptimana. Et dicit, *Sabbatorum*, quia ſabbatum eſt requies, & iſti habebant plura ſabbata, quia ſeptimum diem, & ſeptem ſeptimanas, ſcilicet pentecoſten, quæ in ſeptima ſeptimana eſt a paſcha, quæ eſt principium anni, & ſeptimum menſem, & ſeptimum annum, in quo fit remiſſio debitorum. Item ſeptima ſeptimana annorum, ideſt in iubilæo. Et ideo dicit, *Sabbatorum*; quaſi dicat: Nullus vos condemnet, quia hæc non obſervatis: & hoc, quia *ſunt umbra futurorum*, ſcilicet Chriſti: & ideo veniente veritate, debet ceſſare umbra: *corpus autem Chriſti*, ideſt corpus pertinens ad Chriſtum. Quando quis videt umbram, ſperat quod corpus ſequatur. Legalia autem ſunt umbra præcedens Chriſtum, & eum figurabant venturum; & ideo dicit: *Corpus*, ideſt veritas rei, pertinet ad Chriſtum, ſed *umbra* ad legem.

Deinde cum dicit, *Nemo vos ſeducat*, loquitur contra ſeductores, & deceptores: & primo monet ut non decipiantur; ſecundo arguit deceptos, ibi, *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo diſcerniſtis?* Item primo reddit cautos a ſeductione; ſecundo oſtendit per quid seducantur, ibi, *Volens in humilitate*: tertio in quo deficiat, ibi, *Quæ non vidit*. Dicit ergo: *Nemo vos ſeducat*, ſcilicet a veritate quam dixi. Epheſ. v. 6. „ Nemo vos ſedu„ cat inanibus verbis. “ Seducunt enim in humilitate iſti pſeudoapoſtoli, introducentes legalia: quia utebantur ſimulata ſanctitate. Sanctitas autem in duobus conſiſtit, ſcilicet in humili converſatione, & cultura Dei. Iſti autem oſtendebant (b) humilem converſationem, (c) cum apparebat eos non curare de rebus mundi: & ideo dicit, *In humilitate*. Eccli. xix. 23. „ Eſt qui nequiter ſe humiliat, & inter„ iora eius plena ſunt dolo. “ Item dicebant ſe prædicare ad reverentiam Dei: & ideo dicit, *Et religione Angelorum*. Religio enim eſt, ſecundum Tullium, quæ cuidam naturæ, quam divinam vocant, cultum & cæremoniam affert. II. Timoth. iii. 5. „ Habentes quidem ſpeciem pietatis, vir„ tutem autem eius abnegantes. “ Et ſecundum Gloſſam legitur ſic. *In religione Angelorum*, quia per hoc intendunt quod videantur eſſe Angeli, ideſt nuntii Dei. Matth. vii. 15. „ Attendite a falſis pro„ phetis, qui veniunt ad vos in veſtimen„ tis ovium, intrinſecus autem ſunt lupi „ rapaces. “ Vel *in religione Angelorum* ad litteram: quia vetus lex eſt tradita per Angelos in manu mediatoris, ut dicitur Galat. iii. Heb. ii. 1. „ Si enim qui per „ Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt fir„ mus, & omnis prævaricatio, & inobe„ dientia accepit iuſtam mercedis retri„ butionem; quomodo nos effugiemus, ſi „ tantam neglexerimus ſalutem? “ Et iſti dicebant cultum legis obſervandum, quia tradita erat per Angelos. Sed tamen triplex

(a) *Al.* Item beneficium. (b) *Al.* in humanas. (c) *Al.* videntes, *forte* fingentes.

plex eſt eorum defectus, ſcilicet ſcientiæ, iuſtitiæ, & ſidei. Et quantum ad primum dicit: *Volens quæ non vidit*, ideſt intellexit, perſuadere: & ſemper (*a*) repetas: *Nemo vos ſeducat*. Iſti enim neſciebant quo fine data eſſet lex: I. Timoth. I. 7. „ Volentes eſſe legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant." Quantum ad ſecundum dicit: *Ambulans fruſtra inflatus*: licet ſic humilitatem prætendant. Et ponit duo: ſcilicet quod religio eorum ſit inutilis, quia ambulant fruſtra, ſcilicet operantes opera quæ non proſunt ad vitam æternam: Sap. III. II. „ Inutilia ſunt opera eorum:" Iob XXXIX. 16. „ Fruſtra laboravit, nullo timore cogente:" item (*b*) quod prætendunt falſam humilitatem: unde dicit: *Inflatus ſenſu carnis ſuæ*. Differentia eſt inter inflatum, & pinguem: quia pingues, veritatis ſunt pleni; inflati vero vacui, ſed vento extenſi. Qui ergo vere ſunt humiles, ſunt pleni; ſed qui apparent tantum inflati, ſunt vacui. Sap. IV. 19. „ Dirumpet illos inflatos ſine voce." Hoc ſenſu intelligitur illud I. Corinth. VIII. I. „ Scientia inflat." Hæc ſapientia eſt gravis, ſcilicet quia inflat: non quæ eſt ex Deo: Matth. XVI. 17. „ Caro, & ſanguis non revelavit tibi, ſed Pater meus, qui in cælis eſt." Quantum ad tertium dicit: *Non tenens caput*, ſcilicet Chriſtum, per fidem. Et talis decipitur, quia ſine Chriſto eſt in tenebris. I. Timoth. VI. 3. „ Si quis non acquieſcit ſanis verbis Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ; ſuperbus eſt, nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones, & pugnas verborum."

Sed quare eſt caput? Reſpondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonum corporis, ſcilicet Eccleſiæ. In corpore enim naturali ſunt duo bona, ſcilicet compactio membrorum, & augmentum corporis: & hoc habet Eccleſia a Chriſto: ex eo enim dependet totum corpus. Rom. XII. 5. „ Multi unum corpus ſumus in Chriſto." Et ideo dicit, (*c*) *Coniunctiones*. In corpore enim eſt duplex coniunctio membrorum, ſcilicet ſecundum contactum, quia manus eſt coniuncta ulnæ, hæc pectori, & ſic de aliis. Alia eſt connexio, ſeu coniunctio nervorum: & ideo dicit: *Coniunctum, & connexum*. Sic in Eccleſia eſt coniunctio per fidem, & ſcientiam. Epheſ. IV. 5. „ Unus Dominus, una fides, unum baptiſma." Sed hoc non ſufficit, niſi ſit connexus caritatis, & connexio ſacramentorum; & ideo dicit: *Subminiſtratum per nexus*: quia per caritatem unus ſubminiſtrat alteri. Augetur etiam per Chriſtum, quia *creſcit*, ſcilicet corpus (*d*) *conſtructum* ſic, *in augmentum Dei*, ideſt quod Deus facit in nobis. Pſal. LXXXIII. 6. „ Beatus vir cuius eſt auxilium abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit." Vel *Dei*, ideſt Chriſti: qui Deus corpus auget, dum augetur Eccleſia. Epheſ. IV. 12. „ Ad conſummationem ſanctorum, in opus miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti."

Deinde cum dicit, *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo diſcerniſtis?* arguit (*e*) iam deceptos: & primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum; ſecundo ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi, *Quæ omnia ſunt in interitum*. Conditio eorum erat libertas: quia ſicut erant mortui peccato, ita & legi: unde ſervare eam non debebant. Dicit ergo: *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto*, (*f*) mortui legi, *ab elementis mundi*, ideſt a legalibus obſervantiis: quia Iudæi ſerviebant Deo vero, (*g*) tamen ſub elementis; ſed Gentiles ipſis elementis: *quid adhuc*, veritate cognita, *tamquam viventes in mundo*, ut Iudæi, *diſcernitis* tangenda, & comedenda? ſcilicet dicentes: *Ne tetigeritis hoc*, quia peccatum eſt, *neque guſtaveritis* de porco, & anguilla. Lev. XI.

Deinde cum dicit, *Quæ omnia ſunt in interitum*, oſtendit qualia ſunt ex parte legalium, dicens, quod ſunt (*h*) noxia, & vana, & gravia: unde dicit: *Quæ omnia ſunt in interitum*: quia mortifera poſt paſſionem Chriſti, ponentibus ſpem in eis; ſed poſt tempus gratiæ divulgatæ, ſimpliciter omnibus ſunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi, & Auguſtini, quæ ſupra ad Galat. II. cap. ponitur. Ad interitum ergo, & in mortem perducentia ſunt. Et ſi dicatur: Quare ergo legimus vetus teſtamentum? dico, quod legimus ad teſtimonium, non ad uſum. Et ideo dicit: *Sunt in interitum ipſo uſu*; (*i*) ideſt, ſi non aſſumantur ad teſtimonium, ſed ad uſum. Item ſunt vana quæ non innituntur rationi, nec au-

(a) *Al.* repetere. (b) *Al. deeſt* quod. (c) Al. *Connexum*. (d) Al. *coniunctum*. (e) *Al.* etiam. (f) *Al.* mortuo. (g) *Edit. Remigii, Romana, & Veneta Nicolini* non tamen ſub elementis, ſed Gentiles ſub ipſis elementis: *Veneta autem* 1498. *omittit* non; *legit tamen* Gentiles ſub ipſis elementis. (h) *Al.* innoxia. (i) *Al.* ideſt, non aſſumantur: *item* ideſt ad teſtimonium.

auctoritati; ſed hæc non innituntur auctoritati divinæ, ſed humanæ: unde dicit, *Secundum præcepta*.

Sed numquid non ſunt præcepta a Deo? Reſpondeo: Sic (*a*) ad tempus, quouſque veniret veritas. Matth. xv. 6. „ Irritum „ feciſtis mandatum Dei propter traditio„ nes veſtras. " Item non innituntur rationi, quia *ſunt habentia rationem ſapientiæ in ſuperſtitione*; quaſi dicat: Non habent rationem quæ inducat niſi ad ſuperſtitionem, ideſt ad religionem ſupra modum, & extra tempus ipſorum obſervatum. *Et in humilitate*, ſcilicet ſimulata tantum ſecundum deiectionem: quia qui liberatur per Chriſtum a ſervitute legis, non debet ſe (*b*) iterum ſupponere ſervituti. Galat. v. 1. „ Nolite iterum ſub iugo ſervitutis conti„ neri. " Servantur tamen aliqua, quæ & ſi non auctoritate divina, tamen humana ratione ſunt utilia; ſed hoc deficit hic. Sunt enim gravia hæc ſecundum ſe conſiderata. Tria autem deſideramus, ſcilicet quietem, honorem, & ſufficientiam; quæ hæc legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria eſt ſaturitati; inducunt etiam laborem propter obſervantias multiplices; nec ſunt ad honorem, ſed confuſionem multam, ut illa aſperſio cineris, & huiuſmodi. Act. xv. 10. „ Hoc eſt onus „ quod neque nos, neque patres noſtri „ portare potuimus. " *Non ad parcendum corpori*, ideſt Eccleſiæ: (*c*) *non in honore aliquo*, ideſt non ad honorem Dei, ſed *ad ſaturitatem carnis*, ideſt ad implendum carnalem affectum.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

IGitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſunt ſuper terram. Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Cum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Mortificate ergo membra veſtra quæ ſunt ſuper terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & avaritiam, quæ eſt ſimulacrorum ſervitus: propter quæ venit ira Dei in filios incredulitatis; in quibus & vos ambulaſtis aliquando cum viveretis in illis.

SUpra Apoſtolus monuit fideles contra ſeducentes; hic inſtruit eos contra perverſitatem morum: & primo proponit generalem doctrinam; ſecundo ſpecialem, ibi, *Mulieres ſubditæ eſtote viris*. Circa primum duo facit: quia primo inſtruit eos de habenda recta intentione finis; ſecundo de rectitudine humanæ actionis, ibi, *Mortificate ergo membra veſtra*. Iterum prima dividitur in duas partes: quia primo ponit modum inſtructionis; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Mortui enim eſtis*. Circa primum primo ponit ſuſceptum beneficium; ſecundo ex hoc concludit inſtructionis documentum, ibi, *Quæ ſurſum ſunt ſapite*. Beneficium eſt quod ſurreximus cum Chriſto (*d*) reſurgente; ſed hoc dupliciter. Uno modo per ſpem corporalis reſurrectionis. I. Cor. xv. 12. „ Si autem Chriſtus prædicatur quod „ reſurrexit a mortuis, quomodo quidam di„ cunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuo„ rum non eſt? " Item cum eo reſurgente reparamur ad vitam iuſtitiæ. Rom. iv. 25. „ Traditus eſt propter delicta noſtra, „ & reſurrexit propter iuſtificationem no„ ſtram. " Quaſi dicat: Chriſto reſurgente & vos reſurrexiſtis. II. Corinth. iv. 14. „ Qui ſuſcitavit Dominum Ieſum, & nos „ cum Ieſu ſuſcitabit. "

Deinde cum dicit, *Quæ ſurſum ſunt ſapite*, concludit documentum debitum fini: & primo per comparationem ad finem, & ut finem principaliter aliquis intendat; ſecundo ut ſecundum finem de aliis iudicet. Di-

(a) *Al. omittitur* ad tempus. (b) *Al. deſideratur* iterum. (c) *Al. tantum* non ad honorem Dei *præcedentibus omiſſis*. (d) *Al.* reſurgentes.

Dicit ergo: *Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite*. Matth. VI. 33. „ Primum quærite regnum Dei, & iuſtitiam eius; & hæc omnia adiicientur." Hic enim eſt finis. Pſal. XXVI. 4. „ Unam „ petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus „ vitæ meæ." Et ideo hoc quærite, *ubi Chriſtus ſedet in dextera Dei*. Marc. ult. 19. „ Dominus quidem Ieſus, poſtquam locutus „ eſt eis, aſſumptus eſt in cælum, & ſe„ det a dextris Dei." Pſalm. CIX. 1. „ Sede a dextris meis." Et intelligenda eſt dextera, non pars aliqua corporalis, ſed ſimilitudinaria. Dextera enim eſt potior pars hominis. Chriſtus ergo ſedet ad dexteram, quia ſecundum quod homo, in potioribus bonis Patris eſt; ſed ſecundum quod Deus, in æqualitate eius eſt. Et ſic ſit ordo in vobis, ut quia Chriſtus eſt mortuus, & ſurrexit, & ſic eſt aſſumptus a dextris Dei; ita & vos moriamini peccato, ut poſtea vivatis vita iuſtitiæ, & ſic aſſumamini ad gloriam. Vel nos reſurreximus per Chriſtum, ipſe autem ibi ſedet: ergo deſiderium noſtrum debet eſſe ad ipſum. Matth. XXIV. 28. „ Ubi fuerit corpus, il„ luc congregabuntur & aquilæ." Ibid. VI. 21. „ Ubi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor „ tuum." Item debemus iudicare de aliis ſecundum ipſum; & ideo dicit: *Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram*. Aſtruit unum, & aliud negat. Sapit autem quæ ſurſum ſunt qui ſecundum ſupernas rationes ordinat vitam ſuam, & de omnibus iudicat (*a*) ſecundum eas. Iac. III. 17. „ Hæc eſt ſapientia de ſurſum de„ ſcendens." Sapit autem quæ ſunt ſuper terram qui ſecundum terrena bona omnia ordinat, & iudicat, iudicans ea ſumma bona. Philip. III. 19. „ Et gloria in con„ fuſione eorum qui terrena ſapiunt."

Deinde cum dicit, *Mortui enim eſtis*, ponit rationem monitionis: & primo commemorat quamdam mortem; ſecundo innuit occultationem cuiuſdam vitæ, ibi, *Et vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*; tertio docet huius vitæ manifeſtationem, ibi, *Cum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria*. Prius enim unum prohibuit, & aliud aſtruxit; & nunc ad hæc duo redit. Primo ſic. Non ſapite quæ ſunt terrena, quia mortui eſtis terrenæ converſationi. Mortuus enim huic vitæ non ſapit ea quæ ſunt huius mundi; ita & vos, (*b*) ſi mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi. Rom. VI. 11. „ Exiſtimate vos mortuos „ quidem eſſe peccato, viventes autem „ Deo." Eſa. XXVI. 14. „ Morientes non „ vivant, gigantes non reſurgant." Cum autem dixit, „ Exiſtimate vos mortuos," ſubdit, „ Viventes:" & ideo alia vita eſt occulta: unde etiam hic dicit: *Et vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*. Et hanc vitam acquirimus nobis per Chriſtum. I. Petr. III. 18. „ Chriſtus pro peccatis no„ ſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis, „ ut nos offerret Deo." Quia vero hæc vita eſt per Chriſtum, Chriſtus autem eſt occultus a nobis, quia eſt in gloria Dei Patris; & ſimiliter vita quæ per eum nobis datur, eſt in occulto, ubi ſcilicet Chriſtus eſt in gloria Dei Patris: Proverb. III. 16. „ Longitudo dierum in dextera eius, & in „ ſiniſtra eius divitiæ, & gloria:" Pſal. XXX. 20. „ Quam magna multitudo dulcedi„ nis tuæ, quam abſcondiſti timentibus te!" Apoc. II. 17. „ Vincenti dabo manna abſ„ conditum:" ideo cum dicit, *Cum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria*, oſtendit quomodo manifeſtatur, ſcilicet ſicut & Chriſtus: quia dicitur in Pſalm. XLIX. 3. „ Deus manifeſte veniet." Et ideo dicit: *Cum autem apparuerit Chriſtus vita veſtra*: quia ipſe eſt auctor vitæ veſtræ, & quia in amore eius, & cognitione conſiſtit vita veſtra: Galat. II. 20. „ Vivo ego, iam „ non ego, vivit vero in me Chriſtus:" *tunc & vos apparebitis*. I. Ioan. III. 2. „ Cum apparuerit, ſimiles ei erimus," ſcilicet in gloria. Habac. III. 3. „ Deus ab „ auſtro veniet, & ſanctus de monte Pha„ ran."

Deinde cum dicit, *Mortificate ergo membra veſtra*, ordinat humanam actionem primo per cohibitionem peccatorum; ſecundo per inſtructionem bonorum morum, ibi, *Induite vos ergo ... viſcera miſericordiæ*. Circa primum duo facit: quia primo præmittit monitionem; ſecundo eius rationem exponit, ibi, *Expoliantes vos veterem hominem*. Iterum prima in duas: quia primo prohibet vitia carnalia; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis*. Circa primum duo facit: quia primo ponit generalem prohibitionem; ſecundo explicat in ſpeciali, ibi, *Quæ ſunt ſuper terram*. Dicit ergo: Non debetis ſapere,

(a) *Al.* ſecundum eam. (b) *Al.* ſi mortui eſtis elementis huius mundi.

pere *quæ ſunt ſuper terram*; ſed mortificate quidquid terrenum, & ſpecialiter membra *quæ ſunt ſuper terram*: quod poteſt exponi ſimilitudinarie: quia converſatio noſtra eſt continens multos actus, ſicut corpus multa membra; & in converſatione bona, prudentia eſt ſicut oculus dirigens, fortitudo autem ſicut pes portans; in mala vero, aſtutia ſicut oculus, pertinacia vero ſicut pes. Hæc ergo membra ſunt mortificanda. Vel aliter de membris corporis carnalibus dixit: *Mortui eſtis*, ſcilicet terrenæ converſationi. Quomodo? Et reſpondens dicit: *Mortificate membra veſtra*. Intantum ergo morimur culpæ, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiæ reparat nos quantum (*a*) ad mentem, non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. Rom. VII. 25. „ Ego ipſe mente ſervio legi Dei, carne autem legi peccati: “ & paulo ante verſ. 23. „ Video aliam „ legem in membris meis, repugnantem „ legi mentis meę, & captivantem me in „ lege peccati, quę eſt in membris meis.“ Qui ergo mortui eſtis quantum ad mentem, mortificate concupiſcentiam in membris quę ſunt ſuper terram, inquantum ſunt ſuper terram, & terrena corpora. I. Corinth. IX. 27. „ Caſtigo corpus meum, „ & in ſervitutem redigo, “ ideſt non permittendo ei ſe pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in ſpeciali: & primo pure carnalia; ſecundo media, ibi, *Et avaritiam*. Inter carnalia maxime concupiſcentia inclinat ad luxuriam, ubi eſt actus turpis: & hoc vel ſecundum naturam animalis, non dicam (*b*) rationis, quia omne peccatum eſt contrarium rationi; & ideo dicit, *Fornicationem*: Tob. IV. 13. „ Attende tibi ab omni fornicatione: “ vel contra naturam; & ſic dicit, *Immunditiam*. Item delectatio eſt immunda: unde dicit, *Libidinem*. Item concupiſcentia prava: unde dicit, *Concupiſcentiam malam*. (*c*) Secundo ponit peccata media: & primo avaritiam, cuius obiectum eſt corporale, ſcilicet pecunia; & completur in delectatione ſpirituali, ſcilicet dominio talium: & ideo communicat cum carnalibus peccatis. Et ſubdit: *Quæ eſt idolorum ſervitus*. Epheſ. V. 5. „ Aut avarus, quod eſt idolorum ſervitus. “

Sed numquid avaritia ex ſuo genere eſt ſpecies idolatrię, & avarus peccat tamquam idolatra? Reſpondeo. Dicendum eſt: Non ſecundum ſpeciem, ſed ſecundum ſimilitudinem: quia avarus ponit vitam ſuam in pecunia. Idolatra eſt quando quis exhibet alicui imagini honorem debitum Deo; avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecunię, quia tota ſua vita circa hoc eſt. Quia vero avarus non intendit circa pecuniam ſe habere ut ad Deum, ſicut idolatra; ideo eſt minus peccatum.

Deinde cum dicit, *Propter quæ venit ira Dei*, oſtendit rationem quare vitanda ſunt hęc peccata: & eſt duplex. Una quę movet omnes, & alia quę ſpecialiter iſtos. Prima eſt vindicta Dei: quia propter carnalia *venit ira*, ideſt vindicta Dei, *in filios diffidentiæ*, ideſt peccatores; qui diffidunt de Deo, quia luxuria eſt filia deſperationis: quia multi ex deſperatione ſpiritualium dant ſe totaliter carnalibus. Vel *diffidentiæ*, quia quantum eſt de ſe, non eſt confidendum ut corrigantur; & ideo venit ira Dei, ſicut in Gen. VI. & VII. in diluvio, & XVIII. & XIX. de Sodomitis. Alia ratio eſt, quia illi aliquando fuerunt tales: unde dicit: *In quibus & vos ambulaſtis aliquando*, ſcilicet de malo in peius. Et ponit hanc rationem propter duo, ſcilicet & propter id quod Petrus dicit I. Petr. IV. 3. „ Sufficit pręteritum tempus ad voluntatem gentium conſummandam, qui ambulaverunt in luxuriis, & deſideriis, vinolentiis, comeſſationibus, potationibus, „ & illicitis idolorum cultibus: “ & quia experti eſtis quod in eis non eſt utilitas, ſed confuſio. Rom. VI. 21. „ Quem ergo „ fructum habuiſtis tunc in illis in quibus „ nunc erubeſcitis?

(a) *Al.* ad membra. (b) *Al.* deeſt rationis. (c) *Al.* Item ponit.

SUpra Apoſtolus induxit fideles ad vitandum mala; hic inducit eos ad operandum bona: & primo ad opera particularium virtutum; ſecundo ad opera virtutum principalium perficientium alias, ibi, *Super omnia autem hæc caritatem habete*. Et primo commemorat eorum conditionem; ſecundo ſubdit virtutum connumerationem, ibi, *Viſcera miſericordiæ*. Dicit ergo: Si induiſtis novum hominem, debetis induere novi hominis partes, (*a*) ſcilicet virtutes. Rom. XIII. 12. „ Abiiciamus ergo opera „ tenebrarum, & induamur arma lucis: “ quibus induimur quando quidquid exterius apparet, eſt virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus? Aliter induuntur milites, aliter ſacerdotes. Ergo induite vobis convenientia veſtimenta, (*b*) *Sicut electi Dei ſancti, & dilecti*: & quod dicit, *Electi*, pertinet ad remotionem a malo: quod dicit, *Sancti*, ad donum gratiæ: I. Corinth. VI. 11. „ Sed „ abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis: “ Levit. XI. & XIX. 2. „ Sancti eſtote, quia ego „ ſanctus ſum, Dominus Deus veſter: “ quod dicit, *Dilecti*, pertinet ad præparationem futuræ gloriæ. Ioan. XIII. 1. „ In „ finem dilexit eos, “ ſcilicet vitæ æternæ. Et deſcribit hic veſtimenta quæ protegunt nos in adverſis, & proſperis: II. Corinth. VI. 7. „ Per arma (*c*) iuſtitiæ „ a dextris, & a ſiniſtris: “ & primo quæ habenda in proſperis; ſecundo quæ in adverſis, ibi, *Patientiam*. In proſperis aliquid debemus: & primo proximo miſericordiam; & ideo dicit, *Viſcera miſericordiæ*. Luc. I. 78. „ Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, „ in quibus viſitavit nos oriens ex alto. “ Philip. II. 1. „ Si qua viſcera miſeratio„ nis, “ ideſt miſericordiam ex affectu procedentem. Ad omnes vero conſequenter eſt habenda benignitas, quæ eſt quaſi bona ignitas. Ignis enim liquefacit, & effluere facit humida. Si in te eſt bonus ignis, liquefacit quidquid humiditatis habes, & diſſolvit. Hanc facit Spiritus ſanctus. Sap. I. 6. „ Benignus eſt ſpiritus ſa„ pientiæ. “ Epheſ. IV. 32. „ Eſtote au„ tem invicem benigni, miſericordes &c. “ In corde debes (*d*) *humilitatem*. Eccli. III. 20. „ Quanto magnus es, humilia te in „ omnibus. “ In exterioribus debes *modeſtiam*, quæ ponit modum, ne in proſperis excedas. Philip. IV. 4. „ Gaudete in Do„ mino ſemper, iterum dico, gaudete: „ modeſtia veſtra nota ſit omnibus homi„ nibus. “ In adverſis tria ſunt arma habenda, ſcilicet patientia, quæ facit quod animus propter adverſa non amoveatur ab amore Dei, & rectitudine iuſtitiæ. Luc. XXI. 19. „ In patientia veſtra poſſidebitis animas „ veſtras. “ Sed quia quandoque contingit quod aliquis a iuſtitia non declinat quantum eſt de ſe, tamen aliorum mores ſunt ei importabiles; ideo dicit: *Supportantes invicem*. II. Petr. 2. 8. „ Habitans apud eos qui de „ die in diem iuſtam animam iniquis ope„ ribus cruciabant. “ Rom. XV. 1. „ De„ bemus nos firmiores imbecillitates infir„ morum ſuſtinere. “ Tertio condonationem, ibi, *Et donantes vobismetipſis*, ideſt parcentes. II. Corinth. II. 10. „ Nam & ego „ quod donavi, ſi quid donavi, propter vos „ in perſona Chriſti. “ Condonat autem quis iniuriam, quando non habet rancorem ad eum, nec malum contra ipſum procurat. Sed quando neceſſitas puniendi eſt, tunc puniendus eſt. Et addit rationem: *Sicut & Dominus donavit vobis*. Eccli. XXVIII. 3. „ Homo homini ſervat iram, & a Deo „ quærit medelam. “ Matth. XVIII. 32. „ Omne debitum dimiſi tibi, quoniam ro„ gaſti me: “ & poſt: „ Nonne ergo opor„ tuit & te miſereri conſervi tui, ſicut & „ ego tui miſertus ſum? “

Deinde cum dicit, *Super omnia autem hæc caritatem habete*, inducit ad principales virtutes perficientes alias: & principalior eſt caritas inter virtutes, ſapientia vero inter dona. Caritas quidem informat omnes virtutes, ſapientia vero dirigit. Primo igitur inducit ad primum; ſecundo ad ſecundum, ibi, *Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter*. Primo inducit ad caritatem habendam; ſecundo ad caritatis effectus, ibi, *Et pax*. Dicit ergo: Super omnia induatis caritatem, quæ omnibus prædictis maior eſt, ut dicitur I. Corinth. XIII. *Super omnia*, ideſt magis quam omnia, quia eſt finis omnium virtutum. I. Timoth. I. 5. „ Finis „ autem præcepti eſt caritas. “ Vel *ſuper omnia* debemus habere caritatem, quia eſt ſuper omnia alia: I. Corinth. XII. 31. „ Adhuc excellentiorem viam vobis demon„ ſtro. “ Et hoc, quia ſine ipſa nihil valent alia. Et hæc caritas figuratur per tunicam inconſutilem, Ioan. XIX. Et ratio huius quare eſt habenda, (*e*) ſubditur, ſcilicet quia *eſt vinculum perfectionis*. Secundum

Gloſſam

(a) *In Veneta Nicolini editione omittitur* ſcilicet virtutes. (b) *Al.* electis, & ſanctis. (c) *Al.* militiæ. (d) *Al. additur* habere, *ſed ſubintelligitur potius, ſicut & infra*. (e) *Al.* eſt, quia &c.

Gloſſam per omnes virtutes homo perficitur; ſed caritas connectit eas ad invicem, & facit eas perſeverantes; & ideo dicitur vinculum. Vel ex natura ſua eſt vinculum, quia eſt amor, qui eſt uniens amatum amanti. Oſeæ XI. 4. „ In funiculis Adam traham „ eos, in vinculis caritatis. " Sed addit, *Perfectionis*, quia eſt unumquodque perfectum, quando adhæret fini ultimo, ſcilicet Deo; quod facit caritas.

Deinde cum dicit, *Et pax exultet in cordibus veſtris*, monet ad actus caritatis: & ponit duos actus, ſcilicet pacem, & gratitudinem; & tertium innuit, ſcilicet gaudium. Dicit ergo: *Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris*. Ex caritate mox oritur pax, quæ eſt, ſecundum Auguſtinum, tranquillitas ordinis ſibi a Deo inſtituti; quod facit caritas. Qui enim aliquem diligit, concordat cum eo in voluntate. Pſalm. CXVIII. 165. „ Pax multa diligentibus legem tuam. " *Exultet*, quia caritatis effectus eſt gaudium, quod ſequitur ex pace: Prover. XII. 20. „ Qui pacis ineunt conſilia, ſequitur eos „ gaudium. " Sed non dicit ſimpliciter, *Pax*, quia eſt pax mundi, quam Deus non venit facere; ſed *Chriſti*, quam fecit inter Deum, & hominem: Matth. IX. 49. „ Pacem habete inter vos: " quam annuntiavit: Luc. ult. 36. „ Stetit Ieſus in medio „ eorum, & dixit eis, Pax vobis. " Et debetis habere, quia *in iſta vocati eſtis*. I. Corinth. VII. 15. „ In pace vocavit nos „ Deus. " (a) Et hoc eſt quod ſubdit: *In uno corpore*, ideſt ut ſitis in uno corpore. Effectus alius eſt ut ſitis grati: (b) ideo ſequitur: *Et grati eſtote*. Sapient. XVI. 29. „ Ingrati ſpes tamquam hibernalis gla„ cies tabeſcet, & diſperiet tamquam a„ qua ſupervacua. "

Deinde cum dicit, *Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter*, monet ad ſapientiam: & primo docet ſapientiæ originem; ſecundo ſapientiæ uſum, ibi, *Docentes, & commonentes voſmetipſos*. Ad hoc etiam quod quis habeat (c) ſapientiam veram, oportet conſiderare unde oriatur: (d) ideo dicit: *Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter*. Eccli. I. 5. „ Fons ſapientiæ, Verbum Dei „ in excelſis. " Ergo ex verbo Chriſti hauriatis eam. Deut. IV. 6. „ Hæc eſt ſa„ pientia veſtra, & intellectus coram po„ pulis. " I. Corinth. I. 30. „ Qui factus „ eſt nobis ſapientia a Deo, & iuſtitia, & „ ſanctificatio, & redemptio. " Sed aliqui non habent Verbum, ideo nec ſapientiam: & ideo dicit, *Habitet*. Prov. III. 3. „ Cir„ cumda eas gutturi tuo, & deſcribe in „ tabulis cordis tui. " Aliquibus ſufficit modicum quid de verbo Chriſti; ſed Apoſtolus vult quod habeamus multum; & ideo dicit, *Abundanter*. II. Corinth. IX. 8. „ Po„ tens eſt Deus omnem gratiam abundare „ facere in vobis, ut in omnibus ſemper „ omnem ſufficientiam habentes, abundetis „ in omne opus bonum. " Proverb. II. 4. „ Sicut theſauros effoderis eam. " Et addit, *In omni ſapientia*; ideſt, in omnibus pertinentibus ad ſapientiam Chriſti debetis ſtudere ſcire. Act. XX. 27. „ Non ſubter„ fugi quo minus annuntiarem vobis omne „ conſilium Dei. " Eccli. XXI. 17. „ Cor „ fatui quaſi vas confractum, & omnem „ ſapientiam non tenebit. " Triplex autem eſt uſus huius ſapientiæ, ſcilicet inſtructionis, devotionis, & directionis. Inſtructio duplex: ſcilicet ad cognoſcendum vera: unde dicit, *Docentes*; quaſi dicat: Habitet ita abundanter in vobis ut de omnibus ſitis inſtructi per ipſum. II. Timoth. III. 16. „ Omnis Scriptura divinitus „ inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad ar„ guendum, ad corripiendum, ad erudien„ dum in iuſtitia. " Item ad cognoſcendum bona: ideo (e) dicit: *Et commonentes voſmetipſos*; ideſt, exhortantes vos ad bona opera. II. Petri I. 13. „ Suſcitare vos in commonitione. "

Secundo ponit uſum devotionis: unde dicit: *In pſalmis, & hymnis*. In pſalmis qui deſignant iucunditatem bonæ operationis: Pſalm. CXLVIII. 14. „ Laudate eum in vo„ ce exultationis. " Hymnus eſt laus cum cantico: Pſalm. CXLVIII. 14. „ Hymnus o„ mnibus ſanctis eius. " *Et canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus veſtris Deo*: quia quidquid nos facimus, debemus referre ad bona ſpiritualia, ad promiſſa æterna, & ad reverentiam Dei: & ideo dicit, *In cordibus*, & non in labiis tantum. I. Corinth. XIV. 15. „ Pſallam ſpiri„ tu, pſallam & mente. " Eſa. XXIX. 13. „ Populus hic labiis me honorat, cor au„ tem eorum longe eſt a me. " Et addit, *In gratia*, ſcilicet recognoſcentes gratiam Chriſti, & beneficia Dei. Sunt autem cantica Eccleſiæ cordis principaliter; ſed oris ſunt, ut excitetur canticum cordis, & pro ſimplicibus, & rudibus.

(a) *Al.* Et hic ſubdit. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* Sapient. (c) *Al.* patientiam. (d) *Al. & hic deſunt ſequentia uſque ad indicem* Eccli. (e) *Al.* addit.

Tertio ponit uſum directionis in opere, dicens: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Ieſu Chriſti*: quia etiam locutio opus quoddam eſt. I. Corinth. x. 31. „ Sive manducatis, „ ſive bibitis, vel aliud quid facitis; omnia „ in gloriam Dei facite. "

Sed contra. Aut hoc eſt præceptum, aut conſilium. Si præceptum, peccat quicumque hoc non facit; (*a*) ſed peccat venialiter quando quis hoc non facit: ergo quicumque peccat venialiter, peccat mortaliter.

Reſpondeo. Quidam dicunt, quod hoc eſt conſilium; ſed hoc non eſt verum. Sed dicendum eſt, quod non eſt neceſſarium quod omnia in Deum referantur actu, ſed habitu: qui enim facit contra gloriam Dei, & præcepta eius, facit contra hoc præceptum. Venialiter autem peccans non facit contra hoc præceptum ſimpliciter: (*b*) quia licet non actualiter, tamen habitualiter refert omnia in Deum.

L E C T I O IV.

MUlieres ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet in Domino. Viri diligite uxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas. Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in Domino. Patres nolite ad indignationem provocare filios veſtros, ut non puſillo animo fiant. Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis timentes Dominum. Quodcumque facitis, ex animo operamini, ſicut Domino, & non hominibus: ſcientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Chriſto ſervite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique geſſit: & non eſt perſonarum acceptio apud Deum. * Domini, quod iuſtum eſt, & æquum, ſervis præſtate; ſcientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo.

POſita generali inſtructione ad omnes, hic incipit ponere ſpecialem. Primo dat quædam ſpecialia documenta pertinentia ad ſingulos ſtatus in Eccleſia; ſecundo quædam communia omnibus ſtatibus reſpectu certarum conditionum, in IV. cap. ibi, *Orationi inſtate*. Prima in tres, ſecundum tres connexiones ex quibus domus conſtituitur ſecundum Philoſophum; quarum una eſt viri & uxoris; ſecunda patris & filii; alia domini & ſervi. Secunda ibi, *Filii obedite parentibus*; tertia ibi, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus*. Unaquæque earum dividitur in duo, ſecundum quod monet ſubditos ut obediant, ſuperiores ut moderate imperent. Dicit ergo: *Mulieres ſubditæ eſtote viris*: & dicit, *Sicut oportet*, quia hæc ſubiectio eſt ex lege divina ordinata. Geneſ. III. 16. „ Sub viri poteſtate eris, „ & ipſe dominabitur tui. " I. Corinth. XIV. 34. „ Mulieres in Eccleſiis taceant. „ Non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. " Et ratio huius eſt, quia regere eſt rationis: viri autem magis vigent ratione, & ideo præſidere debent. Item addit, *In Domino*: quia omnia ordinata ad aliquos fines ſunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens: *Viri diligite uxores*: hoc enim eſt naturale: quia vir, & uxor quodammodo ſunt unum. Epheſ. V. 25. „ Viri diligite uxores veſtras, ſicut & „ Chriſtus dilexit Eccleſiam. " Et prohibet ne eis ſint amari. Mich. I. 12. „ Infirmata „ eſt in bonum quæ habitat in amaritudinibus. " Epheſ. IV. 31. „ Omnis „ amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur a vobis, „ cum omni malitia. "

Deinde cum dicit, *Filii obedite parentibus*, agit de ſecundo, & dicit: *Filii obedite parentibus per omnia*, ſcilicet quæ non ſunt contra Deum. Hebr. XII. 9. „ Parentes quidem carnis noſtræ habuimus „ eruditores, & reverebamur eos. " Si vero præcipiant in his quæ ſunt contra Deum, ſic intelligitur illud quod dicitur Luc. XIV. 26. „ Si quis venit ad me, & non odit „ Pa-

* *Hinc ſumitur initium cap. IV. in Verſione Vulgata*.

(a) *Al*. ſed quando peccat venialiter, hoc non facit. (b) *Al*. quia non actualiter, ſed habitualiter &c.

„ patrem ſuum, & matrem, & uxorem, „ & filios, & fratres, & ſorores, adhuc „ autem & animam ſuam, non poteſt meus „ eſſe diſcipulus." Et hoc quia *hoc eſt placitum in Domino*, ideſt in lege Domini: quia lex caritatis non removet legem naturæ, ſed perficit. Eſt autem lex naturalis quod filius ſubdatur curæ patris. Exod. xx. 12. „ Honora patrem tuum, & ma- „ trem tuam."

Deinde cum dicit, *Patres nolite ad indignationem provocare filios veſtros*, inſtruit parentes. Epheſ. vi. 4. „ Et vos, patres no- „ lite ad iracundiam provocare filios ve- „ ſtros." Et hoc (*a*) *ut non puſillo animo fiant*; ideſt, ut non puſillanimes fiant. Et huius ratio eſt, quia homines retinent impreſſionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem eſt quod qui in ſervitute nutriuntur, ſemper ſunt puſillanimes. Unde ratio eſt cuiuſdam, quare filii Iſrael non ſtatim in terram promiſſionis ſunt perducti, quia fuerant nutriti in ſervitute, & non habuiſſent audaciam contra inimicos pugnandi. Eſa. xxxv. 4. „ Dicite puſilla- „ nimis: Confortamini, & nolite timere."

Deinde cum dicit, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus*, agit de tertio: & primo de ſervis ponit monitionem; ſecundo oſtendit rationem, ibi, *Scientes quod a Domino accipietis retributionem*; tertio excludit dubitationem, ibi, *Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique geſſit*. Circa primum duo facit: quia primo monet eos ad obedientiam; ſecundo determinat obediendi modum, ibi, *Non ad oculum ſervientes*. Dicit ergo: *Servi*, ſecundum carnalem conditionem, *obedite per omnia*, quæ ſcilicet non ſunt contra Deum, *dominis carnalibus*. I. Petr. ii. 18. „ Non tantum bonis, & mo- „ deſtis, ſed etiam diſcolis." I. Timoth. ult. 1. „ Quicumque ſunt ſub iugo ſervi, „ dominos ſuos omni honore dignos arbi- „ trentur."

Deinde cum dicit, *Non ad oculum ſervientes*, docet modum obediendi: & oſtendit duo modos obediendi. Primo quod ſimpliciter, & ſine dolo; ſecundo oſtendit quod voluntarie. Dicit ergo: *Non ad oculum ſervientes*, ſcilicet quantum poteſt videri a domino. Epheſ. vi. ſimile. Et dicit, *Quaſi hominibus placentes*, quia non ſerviunt hoc modo, niſi ut placeant hominibus. Galat. i. 10. „ Si adhuc hominibus placerem, „ ſervus Chriſti non eſſem." Ideo addit: *Sed in ſimplicitate cordis*, ideſt abſque dolo, *timentes Dominum*, ſicut Iob i. 1. „ Erat „ vir ille ſimplex, & rectus, ac timens „ Deum." Prov. xi. 3. „ Simplicitas iuſto- „ rum diriget eos." Item voluntarie: unde dicit: *Quodcumque facitis, ex animo*, ideſt prompte, *operamini*: & hoc, *ſicut Domino*: quia qui ſervit alicui propter ordinem iuſtitiæ, facit hoc propter Deum, a quo eſt hic ordo. Rom. xiii. 2. „ Qui pot- „ eſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit." Epheſ. vi. 6. „ Facientes voluntatem Dei „ ex animo, cum bona voluntate ſervien- „ tes, ſicut Domino, & non hominibus."

Deinde cum dicit, *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis*, oſtendit duplicem rationem huius: & una eſt ex parte remunerationis; alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo: Serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem hereditatis* æternæ. Pſal. xv. 8. „ Fu- „ nes ceciderunt mihi in præclaris, etenim „ hereditas mea præclara eſt mihi." Epheſ. vi. 8. „ Scientes quoniam unuſquiſque „ quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet „ a Domino, ſive ſervus, ſive liber." Quorumdam enim fuit opinio, quod actus iuſtitiæ non eſt meritorius, quia hoc videbatur eſſe debitum, & hoc non eſt meritorium alicui dare quod ſuum eſt. Sed ſciendum eſt, quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de poteſtate tua eſt velle, & non velle; & ſic eſt meritorium. Servi autem ex debito ſerviunt domino; & ideo, ut habeant mercedem, hoc faciunt voluntarie. Sed ſic ſervite eis quod a Deo non recedatis. Item alia (*b*) ratio eſt, quia ſic ſervitis Domino Chriſto. Rom. xii. 11. „ Spiritu ferven- „ tes, Domino ſervientes."

Deinde cum dicit, *Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique geſſit*, removet dubitationem. Poſſet enim dicere ſervus: Quomodo ſerviam ei qui facit mihi iniuriam? Et ideo dicit: Non eſt tuum ut vindices te, ſubtrahendo ei quod ſuum eſt; ſed expecta ab eo qui poteſt: quia *qui iniuriam facit, recipiet id quod inique geſſit*. II. Corinth. v. 10. „ Omnes enim nos ma- „ nifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, „ ut referat unuſquiſque propria corporis, „ prout geſſit, ſive bonum, ſive malum." Epheſ. vi. 9. „ Et perſonarum acceptio non „ eſt apud Deum." Act. x. 34. „ Non eſt „ perſonarum acceptor Deus."

Dein-

(a) *Al.* ut non puſillanimes fiant. Huius ratio eſt. (b) *Al. omittitur* ratio.

Deinde cum dicit, *Domini, quod iuſtum eſt, & æquum, ſervis præſtate*, oſtendit qualiter domini ſe habeant ad ſervos; & circa hoc duo facit: (a) quia primo dat doctrinam; ſecundo reddit rationem eorum, ibi, *Scientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo*. Dupliciter autem poteſt dominus gravare ſervos, ſcilicet faciendo contra eos quod iuſtitia legis prohibet: quia ſecundum leges non licet domino ſævire in ſervum; & ideo dicit, *Quod iuſtum eſt*: item ſi exigeret totum debitum, quod manſuetudo chriſtiana mitigat; ideo dicit, *Et æquum*. Iob xxxi. 13. „ Si contempſi ſubire iudi- „ cium cum ſervo meo, & ancilla mea, „ cum diſceptarent adverſum me. "

Deinde cum dicit, *Scientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo*, ponitur ratio: quia ſicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te. Epheſ. vi. 9. „ Scientes quia & il- „ lorum, & veſter Dominus eſt in cælis. "

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

ORationi inſtate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes ſimul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam vinctus ſum) ut manifeſtem illud, ita ut oportet me loqui. In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt, tempus redimentes. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, ut ſciatis quomodo oporteat vos unicuique reſpondere. Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus cariſſimus frater, & fidelis miniſter, & conſervus in Domino: quem miſi ad vos ad hoc ipſum ut cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra, cum Oneſimo cariſſimo, & fideli fratre, qui ex vobis eſt: qui omnia quæ hic aguntur nota facient vobis. Salutat vos Ariſtarchus concaptivus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ (de quo accepiſtis mandata: ſi venerit ad vos, ſuſcipite illum) & Ieſus qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circumciſione, Hi ſoli ſunt adiutores mei in regno Dei; qui mihi fuerunt ſolatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſervus Chriſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus, ut ſtetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. Teſtimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiciæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus cariſſimus, & Demas. Salutate fratres qui ſunt Laodiciæ, & Nympham, & quæ in domo eius eſt eccleſiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epiſtola hæc, facite ut & in Laodicenſium Eccleſia legatur, & ea quæ Laodicenſium eſt, vobis legatur. Et dicite Archippo: Vide miniſterium quod accepiſti in Domino, ut impleas illud. Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. * Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

SUpra poſuit ſpecialia documenta ad ſingulos ſtatus hominum; hic ponit pertinentia ad omnes, tamen reſpectu diverſorum: & primo oſtendit qualiter ſe habeant ad alios; ſecundo qualiter ad ipſos alii ſe habeant, ibi, *Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quomodo ſe habeant ad ipſummet Apoſtolum, eorum prælatum; ſecundo quomodo ad alios, maxime infideles, ibi, *In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt*. Circa primum duo facit: quia primo (b) incitat eos univerſaliter ad orandum; ſecundo ut orent pro eo, ibi,

* *Vulgata*: Gratia vobiſcum. Amen.
(a) *Al. deeſt* quia. (b) *Al.* inſtruit

ibi, *Orantes ſimul & pro nobis*. Debet autem oratio habere tria, ſcilicet quod ſit aſſidua, grata, & vigilans. Aſſidua, unde dicit, *Orationi inſtantes*; ideſt, cum perſeverantia orate. I. Theſſal. v. 17. „ Sine intermiſſione orate. " Luc. XVIII. 1. „ Oportet ſemper orare, & numquam deficere. " Item vigilans, ut animus non ſit preſſus: (*a*) ideo ſubditur, *Vigilantes*. I. Petr. IV. 7. „ Vigilate in orationibus. " Luc. VI. 12. „ Erat pernoctans in oratione Dei. " Item grata, ideſt in gratiarum actione: alias non mereretur beneficia nova, ſi de acceptis eſſet ingratus: (*b*) unde ſequitur, *In gratiarum actione*. Philip. IV. 6. „ Cum gratiarum actione. " I. Theſſal. v. 18. „ In omnibus gratias agite. "

Conſequenter rogat ut orent pro ipſo, dicens: *Orantes ſimul & pro nobis*: quia hoc eſt debitum (*c*) quod ſubditi pro prælatis orent, quia prælati cuſtodiunt eos, & eorum bonum eſt commune omnium. II. Theſſal. III. 1. „ Orate pro nobis, ut ſermo Domini currat, & clarificetur, ſicut & apud vos. " Et hoc, *ut Deus aperiat oſtium ſermonis*, ideſt os, per quod ſermo a corde exit, (*d*) & quod Deus det gratiam digne proferendi verbum ſuum. (*e*) In apertione etiam ſignificatur aliquid magnum: Matth. v. 2. „ Aperiens os ſuum, docebat eos: " & ideo ſubdit, *Ad loquendum*. I. Corinth. XIV. 2. „ Spiritus eſt qui loquitur myſteria. " Et his indigeo, (*f*) quia propter verbum Chriſti tribulationes patior; & ideo orandum eſt, ut libere poſſim. II. Timoth. II. 9. „ Laboro uſque ad vincula. " (*g*) Et hoc, *ut aperiat*, ideſt ut manifeſtet, *nobis oſtium ſermonis*. (*h*) Tria poſſunt eſſe impedimenta verbi: ſcilicet propter timorem; ideo dicit, *Vinctus ſum*: vel propter altitudinem, ita quod ſubditi nequeant intelligere; ideo dicit, *Ut manifeſtem illud ita ut oportet me loqui*: vel propter incongruitatem temporis, vel modi: ideo dicit, *Ut oportet*. I. Corinth. III. 1. „ Non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus. " Luc. XII. 42. „ Fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram. "

Conſequenter cum dicit, *In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt*, oſtendit quomodo ſe habeant ad extraneos: & primo in converſatione; ſecundo quomodo in locutione, ibi, *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus*. Dicit ergo: *In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt*, ideſt infideles. *In ſapientia*, ideſt ſapienter. Sap. VII. 28. „ Neminem diligit Deus niſi qui cum ſapientia inhabitat. " Et huius cauſa eſt *Redimentes tempus*. Redimit vexationem ſuam, quando quis dimittit quod eſt de iure ſuo, ut vitet eam. Iſti vexabantur ab eis; ideo vult quod redimant eam per ſapientiam. I. Petr. II. 12. „ Converſationem veſtram inter Gentes habentes bonam. " (*i*) Item docet ſecundo quomodo ſe habeant loquendo: & primo ut ſermo ſit gratus: unde dicit: *Sermo veſter ſemper in gratia*: Eccli. VI. 5. „ Lingua eucharis in bono homine abundabit: " (*k*) ſecundo ut ſit diſcretus: unde dicit, *Sale conditus*. Per ſalem intelligitur diſcretio: quia per ipſum omnis cibus conditus eſt ſapidus; ita omnis actio indiſcreta eſt inſipida, & inordinata. Marc. IX. 49. „ Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. " Et hoc, *ut ſciatis quomodo oporteat vos unicuique reſpondere*. Aliter enim eſt reſpondendum ſapientibus, aliter inſipientibus. Prov. XXVI. 4. „ Non reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris ei ſimilis. " I. Petr. III. 15. „ Parati ſemper ad ſatisfationem omni poſcenti vos rationem de ea quæ in vobis eſt ſpe. "

Deinde cum dicit, *Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus*, oſtendit quid alii agant ad ipſos: & primo oſtendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit; ſecundo quid cum Apoſtolo remanentes, ibi, *Salutat vos Ariſtarchus &c.* Mittit autem ad eos legatum, quem primo deſcribit tripliciter: & primo a dilectione, dicens, *Cariſſimus frater*, ſcilicet per caritatem, quæ facit hominem auro pretioſiorem. Eſa. XIII. 12. „ Pretioſior erit vir auro, & homo mundo obrizo. " Item a fide: unde dicit, *Fidelis in miniſterio*. I. Corinth. IV. 2. „ Hic iam quæritur inter diſpenſatores ut fidelis quis inveniatur. " Item ab humilitate: unde dicit, *Et conſervus*, ſcilicet in executione miniſterii, ſed

in

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* I. Petr. (b) *Al. & hic ſimilis occurrit omiſſio.* (c) *Al. omittitur* quod ſubditi pro prælatis orent. (d) *Al.* per quod dat gratiam &c. (e) *Al.* In operatione. (f) *Al.* quia propter verbum Chriſti &c. & tribulationes patior. Ideo orandum &c. (g) *Al.* Et hoc modo. (h) *Al.* Tria poſuit impedimenta, ſcilicet timorem, & ideo dicit, *Vinctus*; vel propter altitudinem, ita quod ſubditi nequeant intelligere; propter incongruitatem temporis &c. (i) *Al.* Item ſapienter loqui; unde dicit, *Sermo veſter &c.* ut ſit gratus, quia in gratia. (k) *Al.* item diſcretio.

in Domino : quia prælatus quærere debet utilitatem eorum, quibus præfertur, & Dei honorem. Sed ad quid mittitur? Ut cognoſcat ſtatum ſubditorum. Gen. xxxvii. 14. „ Vade, & vide ſi cuncta proſpera ſunt „ erga fratres tuos, & pecora; & renun- „ tia mihi quid agatur. “ I. Reg. xvii. 18. „ Fratres tuos viſitabis, ſi recte agant, & „ cum quibus ordinati ſunt, diſce. “ Item ut conſoletur. Rom. 1. 11. „ Deſidero e- „ nim videre vos, ut aliquid impartiar vo- „ bis gratiæ ſpiritualis ad confirmandos „ vos, ideſt ſimul conſolari in vobis per „ eam quæ invicem eſt fidem veſtram, at- „ que meam. “ Et Dominus miſſus a Patre ad hoc venit: Eſa. lxi. 2. „ Ut con- „ ſolarer omnes lugentes, & ponerem con- „ ſolationem lugentibus in Sion. “ Item deſcribit eius ſocietatem cum Oneſimo. *Qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis* : & veſtra mihi, ut corrigam; & mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit, *Salutat vos Ariſtarchus*, oſtendit quomodo ſalutantur a remanentibus cum Apoſtolo : & littera ſatis patet. *De quo accepiſtis mandata*. Act. xiii. dicitur, quod cum Paulus, & Barnabas ſimul irent, quidam Ioannes Marcus ſic ſe eis coniunxit quod poſtea receſſit, & iterum rediit: & Paulus quidem noluit eum recipere, ſed Barnabas; & ideo Paulus receſſit a Barnaba. Et propter hoc Apoſtolus ſcripſit ad Coloſſenſes de Marco, quod non reciperent eum; ſed nunc, quia converſus erat, ſcribit ut eum recipiant; & hoc eſt, *Accepiſtis mandata: ſi venerit ad vos, excipite illum*. Vel fratrem Barnabæ, de quo Barnaba *accepiſtis mandata &c. Et Ieſus qui dicitur iuſtus* : qui quidem erat vir ſanctæ converſationis; & ideo dicitur iuſtus. *Qui ſunt ex circumciſione*, miſſi ad prædicandum Evangelium Chriſti. Philip. 1. 18. „ Quid „ enim? Dum omni modo, ſive per occa- „ ſionem, ſive per veritatem Chriſtus an- „ nuntietur; & in hoc gaudeo, ſed & gau- „ debo. “ Et ſic primo Gentiles, ſecundo Iudæos ponit. *Epaphras qui ex vobis eſt*, quia Aſianus erat. Et ad hoc ſalutant, *ut ſtetis perfecti*. Iac. 1. 4. „ Ut ſitis perfecti, „ & integri, in nullo deficientes. “ *Pleni in omni voluntate Dei*, ideſt in omnibus quæ pertinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam, qui non fuit natus ex Iudæis, ut videtur, quia fuit Antiochenus, medicus arte: quem ſpecialiter nominat, quia fuit homo bonæ auctoritatis in Eccleſia propter Evangelium quod ſcripſit, Apoſtolo adhuc vivente. (a) Item *Demas*.

Deinde cum dicit, *Salutate fratres*, oſtendit quos ſalutent: & primo quomodo alios alienæ Eccleſiæ; ſecundo quomodo eos qui ſunt de ſua, ibi, *Et ea quæ eſt Laodicenſium, vobis legatur*. Ex quo habetur, quod ſcripſit alias Epiſtolas: quia iſtam, de qua fit mentio hic, ſcilicet Laodicenſium, & unam aliam ad Corinthios præter primam, & ſecundam: quia in I. Epiſtola cap. v. 9. dicit: „ Scripſi vobis in Epiſtola, ne „ commiſceamini fornicariis. “ Sed ratio eſt duplex, quare non ſunt in canone: quia non conſtabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatæ, & perierant in Eccleſiis: vel quia non continebant aliud quam iſta. *Et dicite Archippo*. Hic fuit prælatus eorum: & mandat ut moneant ipſum dicentes: *Vide miniſterium quod accepiſti in Domino, ut impleas illud*. II. Timoth. iv. 5. „ Miniſterium tuum imple. “ Et quidem tunc miniſterium implet quando facit illud ad quod accepit.

Sed videtur quod non pertineat ad ſubditum monere prælatum, Exod. xix. Dicendum, quod irreverenter arguere, & vituperare eſt prohibitum; ſed monere caritative poteſt, ſicut Paulus Petrum, Galat. ii.

Sed quare non ſcripſit prælato? Quia prælatus eſt propter Eccleſiam, & non e converſo.

Salutatio mea manu Pauli. Conſuetudo Apoſtoli erat quod totam Epiſtolam faciebat aliquem ſcribere; ſed in fine ponebat aliquid de manu ſua. II. Theſſal. ult. 17. ubi dicit: „ Salutatio mea, manu Pauli: “ idem & hic, ne fallerentur. Et dicit: *Memores eſtote vinculorum meorum*: quia Romæ vinctus erat: quia Iac. v. 10. „ Exem- „ plum accipite, fratres, exitus mali, „ & longanimitatis, & laboris, & patien- „ tiæ, Prophetas qui locuti ſunt in no- „ mine Domini. “ Hebr. ult. 7. „ Me- „ mentote præpoſitorum veſtrorum, qui „ vobis locuti ſunt verbum Dei; quorum „ intuentes exitum converſationis, imita- „ mini fidem. “ Tandem concludens optat eis bonum, dicens: *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum*. Ioan. 1. 17. „ Gra- „ tia, & veritas per Ieſum Chriſtum fa- „ cta eſt: “ cui ſit laus, & gloria nunc, & ſemper. *Amen*.

(a) *Al. omittitur* Item *Demas*.

DIVI
THOMAE
AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
IN EPISTOLAM
D. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES I.
EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Multiplicatæ ſunt aquæ, & elevaverunt arcam in ſublime a terra. Gen. VII. 17.

HAEc verba competunt materiæ huius Epiſtolæ. Eccleſia enim figuratur per arcam, ſicut dicitur I. Petr. III. quia ſicut in arca ceteris pereuntibus paucæ animæ ſalvatæ ſunt; ita in Eccleſia pauci, ideſt ſoli electi, ſalvabuntur. Per aquas autem ſignificantur tribulationes. Primo quia aquæ impellunt irruendo ſicut tribulationes: Matth. VII. 27. „ Venerunt flumina, & flave„ runt venti, & irruerunt in domum illam. “ Sed impulſu fluminum Eccleſia non movetur: unde ſubdit: „ Et non cecidit. “ Secundo aqua extinguit ignem: Eccli. III. 33. „ Ignem ardentem extinguit aqua: “ ſic tribulationes extinguunt impetus concupiſcentiarum, ne homines ad libitum eas ſequantur; ſed non extinguunt veram caritatem Eccleſiæ. Cant. VIII. 7. „ Aquæ multæ non poterunt extinguere caritatem, nec flu„ mina obruent illam. “ Tertio aquæ ſubmergunt per inundationem: Thren. III. 54. „ Inundaverunt aquæ ſuper caput meum: “ ſed Eccleſia non per has ſubmergitur. Ionæ II. 6. „ Circumdederunt me aquæ uſque ad animam meam, abyſſus vallavit me, „ pelagus operuit caput meum: “ & poſt verſ. 5. „ Rurſum videbo templum ſanctum „ tuum. “ Non ergo deficit, ſed ſublevatur. Et primo per elevationem mentis ad Deum. Gregorius: (a) „ Mala quæ nos hic premunt, ad Deum nos ire compellunt. “ Oſeæ VI. 1. „ In tribulatione ſua mane conſurgent ad me. “ Secundo per ſpiritualem conſolationem. Pſalm. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem dolorum in corde meo, „ conſolationes tuæ lætificaverunt animam meam. “ II. Corinth. I. 5. „ Sicut abun„ dant paſſiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtum abundat conſolatio noſtra. “ Tertio per multiplicationem fidelium: quia tempore perſecutionum Deus multiplicavit Eccleſiam. Exod. I. 12. „ Quantoque magis opprimebant eos, tanto magis multiplicaban„ tur, & creſcebant. “ Sic ergo convenit huic Epiſtolæ: quia iſti multas tribulationes paſſi, ſteterunt fortes. Videamus ergo textum.

(a) *Al.* Mala iſta in hoc mundo quæ nos premunt.

CAPITIS PRIMI

LECTIO UNICA.

PAulus, & Silvanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione, memores operis fidei veſtræ, & laboris, & caritatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti ante Deum, & Patrem noſtrum. Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem veſtram, quia Evangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum, ſed & in virtute, & in Spiritu ſancto, & in plenitudine multa; ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti, ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini, non ſolum in Macedonia, & in Achaia; ſed in omni loco fides veſtra, quæ eſt ad Deum, * perfecta eſt; ita ut non ſit nobis neceſſe quidquam loqui: ipſi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo converſi eſtis ad Deum a ſimulacris, ſervire Deo vivo, & vero, & expectare Filium eius de cælis (quem ſuſcitavit ex mortuis) Ieſum qui eripuit nos ab ira ventura.

APoſtolus (a) vult munire hic Eccleſiam contra tribulationes: & primo contra tribulationes præſentes, & hoc in prima Epiſtola; ſecundo contra futuras tempore Antichriſti, & hoc in ſecunda. Prima dividitur in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis*. Item primo tangit perſonas ſalutantes; ſecundo Eccleſiam ſalutatam; tertio bona optata. Notandum eſt autem, quod quia ubi non delinquimus, omnes pares ſumus; ideo quia iſtis bonis ſcribit, non facit mentionem de officio ſuo, ſed ſolum de nomine humilitatis, quod eſt *Paulus*. Sap. VII. 11. „ Et innumerabilis „ honeſtas per manus illius. " Et adiungit duos, qui eis prædicaverunt cum eo, ſcilicet Silvanum, qui eſt Sylas, & Timotheum, quem circumcidit, ut dicitur Act. XVI. Salutat autem Eccleſiam, quæ eſt congregatio fidelium; & hoc *in Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto*, ideſt in fide Trinitatis, & divinitatis, & humanitatis Chriſti, quia in horum cognitione erit noſtra beatitudo. Tangit autem perſonam Patris, & Filii incarnati, in quibus intelligitur Spiritus ſanctus, qui eſt nexus amborum. Bona optata ſunt *gratia*, quæ eſt principium omnium bonorum: I. Corinth. XV. 10. „ Gratia Dei ſum id quod ſum: " & *pax*, quæ eſt finis: quia tunc eſt pax, quando appetitus totaliter pacatur.

Deinde cum dicit, *Gratias agimus*, incipit epiſtolaris narratio: & primo commendat eos de præterita perſeverantia; ſecundo monet eos ad bene agendum in futurum, IV. cap. ibi, *De cetero ergo, fratres, rogamus vos, & obſecramus in Domino Ieſu*. Item primo agit gratias univerſaliter de bonis eorum; ſecundo ea commemorat in ſpeciali, ibi, *Scientes, fratres, dilecti a Deo electionem veſtram*. Circa primum duo facit: quia primo ponit gratiarum actionem; ſecundo eius materiam, ibi, *Memores operis fidei veſtræ*. Item primo pro eis gratias agit; ſecundo pro eis orat, ibi, *Memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris*. Quantum ergo ad primum dicit tria quæ debent eſſe in gratiarum actione. Primo quod ſit ordinata, ſcilicet ad Deum: ideo dicit: *Gratias agimus Deo*. Pſalm. LXXXIII. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit Dominus. " Iac. I. 17. „ Omne datum optimum, & omne „ donum perfectum de ſurſum eſt, deſcen„ dens a Patre luminum. " Item aſſidua, quia *ſemper*. Item univerſalis, ibi, *Pro omnibus vobis*. Infra v. 18. *In omnibus gratias agite*. Deinde orat pro eis, dicens: *Memoriam*

* *Vulgata* profecta.
(a) *Al.* Et ideo Apoſtolus.

riam veſtri facientes in orationibus noſtris: quaſi dicat: Quandocumque oro, habeo vos in memoria. Rom. I. 9. „Sine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus „meis.“

Deinde cum dicit, *Memores operis fidei veſtræ*, ponit bona de quibus agit gratias, ſcilicet fidem, ſpem, & caritatem. I. Corinth. XIII. 13. „Nunc autem manent fides, „ſpes, caritas, tria hæc.“ Fidem præmittit, quia eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium: „accedentem enim ad Deum oportet credere quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit:“ Hebr. XI. 6. Hæc autem non eſt ſufficiens niſi habeat operationem, & laborem; & ideo dicit: (a) *Operis fidei veſtræ, & laboris*. Iac. II. 26. „Fides ſine operibus „mortua eſt.“ Item quia qui laborando propter Chriſtum deficit, nihil valet. Luc. VIII. 13. „Ad tempus credunt, & in tempore „tentationis recedunt.“ Ideo dicit, *Operis, & laboris*; quaſi dicat: Memores fidei veſtræ operantis, & laborantis. Item *caritatis*, in cuius operibus abundabant: infra IV. 9. *De caritate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis*. Item *ſpei*, quæ facit patienter ſuſtinere adverſa. Rom. XII. 12. „Spe gaudentes, in tribulatione patientes.“ *Et ſuſtinentia*, quam ſpes facit. Iac. V. 11. „Patientiam Iob audiſtis.“ *Spei*, inquam, *Domini noſtri*, ideſt quam habemus de Chriſto, vel quam Chriſtus dedit nobis. I. Petr. I. 3. „Regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex „mortuis.“ Hæc ſpes eſt *ante Deum*, non ante oculos hominum. Matth. VI. 1. „Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis „coram hominibus, ut videamini ab eis.“ Hebr. VI. 19. „Quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam.“ Spes enim in veteri teſtimonio non induxit ad Deum.

Deinde cum dicit, *Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem veſtram*, in ſpeciali commemorat eorum bona: quos primo commendat, quod devote, & prompte ſuſceperunt prædicationem, non obſtante tribulatione; ſecundo quod propter tribulationem ab ea non receſſerunt, in II. cap. ibi, *Nam ipſi ſcitis*. Iterum prima pars dividitur in duas: quia primo (b) oſtendit qualis fuit iſta prædicatio; ſecundo qualiter ab eis recepta, ibi, *Et vos imitatores noſtri facti eſtis*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit quid circa eos ſciebat; ſecundo modum prædicationis ſuæ, ibi, *Quia Evangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum*; tertio quid ipſi ſciebant de Apoſtolo, ibi, (c) *Sicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos*. Dicit ergo: *O fratres dilecti a Deo*, non ſolum communiter inquantum dat eſſe naturæ, ſed inquantum ſpecialiter ad bona æterna eſtis vocati. Malach. I. 2. „Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.“ Deuter. XXXIII. 3. „Dilexit populos: omnes ſancti in manu illius „ſunt.“ *Electionem veſtram*; quaſi dicat: Certitudinaliter cognoſco vos eſſe electos: quia hanc electionem non meruiſtis, ſed a Deo eſtis gratuite electi. Et hoc ſcio, quia Deus dedit mihi magnum argumentum in prædicatione, ſcilicet quod illi quibus loquor, ſunt a Deo electi, ſcilicet quando Deus (d) dat eis gratiam fructuoſe audiendi verbum eis prædicatum, vel mihi gratiam copioſe prædicandi eis. Contra videtur eſſe quod dicitur Ezech. III. 26. „Et linguam „tuam adhærere faciam palato tuo, & „eris mutus.“ Ideo primo commemorat quam virtuoſe eis prædicavit; ſecundo inducit eorum teſtimonium, ibi, *Sicut ſcitis*. Virtuoſe quidem, quia non fuit in ſublimitate ſermonis, *ſed in virtute*. I. Corinth. II. 4. „Sermo meus, & prædicatio mea „non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ „verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtutis.“ I. Corinth. IV. 20. „Non enim „in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute.“ Vel poteſt referri ad confirmationem prædicationis, vel ad modum prædicandi. Si ad primum, ſic confirmata fuit prædicatio mea vobis, non argumentis, ſed virtute miraculorum. Unde dicitur Marc. ult. 20. „Domino cooperante, „& ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.“ Item in datione Spiritus ſancti: (e) unde dicit, *Et in Spiritu ſancto*. Act. X. 44. „Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes qui audiebant verbum.“ Hebr. II. 4. „Conteſtante Deo ſignis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus.“ *Et in plenitudine multa*. Et hoc addit, ne crederent ſe minus recepiſſe quam Iudæi; quaſi dicat: Spiritus ſanctus non eſt perſonarum acceptor; ſed in ea ple-

Ii 2

(a) Al. *Operis veſtri, & laboris*. (b) *Al.* oſtenditur iſta prædicatio. (c) Al. *Scientes &c.* (d) *Al.* dat eis, vel mihi gratiam copioſe prædicandi eis, conſequenter quod dicitur &c. *intermediis omiſſis*. (e) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* Act.

plenitudine fuit apud vos ſicut apud Iudæos. Act. 11. 4. „ Repleti ſunt omnes Spiritu ſancto. “ Sed ſi ad ſecundum, ſic. *In virtute*, ideſt virtuoſam vitam vobis oſtendens: Act. 1. 1. „ Cœpit Dominus facere, & docere: “ *& in Spiritu ſancto*, ſcilicet ſuggerente: Matth. x. 20. „ Non eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis. “ *In plenitudine multa*, ſcilicet quia inſtruxi vos de omnibus ad fidem neceſſariis. Inducit autem eorum teſtimonium ad hoc, cum dicit: *Sicut vos ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos*; ideſt, qualia dona, & virtutes oſtendimus in vobis. II. Corinth. v. 11. „ Spero autem in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe. “

Deinde cum dicit, *Et vos imitatores noſtri facti eſtis*, oſtendit quomodo prædicationem ſuam virtuoſe receperunt, nec propter tribulationes receſſerunt: & primo oſtendit eorum virtutem in hoc quod alios imitati ſunt; ſecundo quod aliis ſe imitabiles præſtiterunt, ibi, *Ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quos ſunt imitati; ſecundo in quibus ſunt imitati, ibi, *Excipientes verbum in tribulatione multa*. Circa primum dicit, quod imitati ſunt eos quos debuerunt, ſcilicet prælatos; & ideo dicit: *Imitatores noſtri facti eſtis*: Philip. III. 17. „ Imitatores mei eſtote, fratres. “ Sed imitati ſunt non in eo in quo delinquimus ſicut homines, ſed in quo imitamur Chriſtum. Unde & dicitur I. Corinth. IV. 16. „ Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti, “ ideſt in quo imitatus ſum Chriſtum, ſcilicet in patientia tribulationis. Matth. XVI. 16. „ Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. “ I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro nobis; vobis relinquens exemplum, ut ſequamini veſtigia eius. “ Et ideo dicit: *In tribulatione multa cum gaudio*; ideſt, quamvis multa tribulatio immineret propter verbum, tamen illud accepiſtis cum gaudio. Iac. 1. 2. „ Omne gaudium exiſtimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. “ Act. v. 41. „ Ibant Apoſtoli gaudentes a conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. “ *Cum gaudio*, inquam, *Spiritus ſancti*, non alio quocumque: qui eſt amor Dei, qui facit gaudium patientibus propter Chriſtum, quia amant eum. Cant. VIII. 7. „ Si dederit homo omnem ſubſtantiam domus ſuæ pro dilectione, quaſi nihil deſpiciet eam. “ Et ſic eſtis imitatores noſtri quod ſcilicet aliis eſtis imitabiles: unde dicit: *Ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia*. Circa quod tria facit: quia primo oſtendit eos eſſe imitabiles; ſecundo quomodo eorum fama divulgata eſt, ibi, *A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini*; tertio quomodo ab omnibus laudabantur populis, ibi, *Ipſi enim annuntiant de nobis*. Dicit ergo: Ita perfecte nos imitati eſtis *ut ſitis facti forma*, ideſt exemplum vitæ, non ſolum in terra veſtra, ſed in aliis. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux veſtra coram hominibus ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cælis eſt. “ Sed credentibus forma facti eſtis, quibus fides veſtra innotuit. Ad quod bonitas veſtra acceſſit: *A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini*, ideſt prædicandi Dominum; ideſt, veſtra fama diffuſa eſt, *non tantum in Macedonia, & Achaia*, quæ ſunt vobis vicinæ; ſed *fides veſtra ad Deum perfecta eſt*; ideſt, quam Deus acceptat, & quæ coniungit vos Deo, quæ etiam eſt in omni loco divulgata. Rom. 1. 8. „ Fides veſtra annuntiatur in univerſo mundo. “ Et ſignum huius eſt, quia *non eſt neceſſe nobis quidquam loqui*. Boni enim prædicatoris eſt, bona aliorum in exemplum adducere. II. Corinth. IX. 2. „ Veſtra enim æmulatio provocavit plurimos. “

Deinde cum dicit, *Ipſi enim de nobis annuntiant*, ponit eorum laudem, qua ab aliis laudabantur, quia *de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos*. Proverb. ult. 31. „ Laudent illam in portis opera eius. “ Laudant autem in vobis meam prædicationem, & veſtram converſionem. *Annuntiant* ergo *qualem introitum habuerimus ad vos*, quia cum magna difficultate, & in tribulationibus. Laudant etiam veſtram converſionem. Et oſtendit quomodo, a quo, & ad quid converſi ſunt. Quo ad primum dicit: *Et quomodo converſi eſtis ad Deum*; ideſt, quam faciliter, & perfecte. Ioel. II. 12. „ Convertimini ad me in toto corde veſtro. “ Eccli. v. 8. „ Ne tardes converti ad Dominum, & ne differas de die in diem. “ Quo ad ſecundum dicit, *A ſimulacris*. I. Cor. XII. 2. „ Scitis quoniam cum Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta prout ducebamini euntes. “ Quo ad tertium dicit, *Servire Deo*, ſcilicet ſervitute latriæ: non creaturæ, ſed *Deo*: contra quod dicitur Rom. 1. 25. „ Servierunt crea-

„ creaturæ potius quam Creatori, qui eſt „ benedictus in ſæcula. “ Et dicit, *Vivo*, ut excludat idolatriæ cultum: quia idolatræ colebant quoſdam mortuos, quorum animas dixerunt deificatas, ſicut Romulum, & Herculem: & ideo dicit, *Vivo*. Deut. xxxii. 40. „ Vivo ego in æternum. “ Item quia Platonici putabant, quaſdam ſubſtantias ſeparatas deos eſſe participatione; dicitur, *Vero*, non participatione divinæ naturæ. Sed quia ſervientes ei ſunt remunerandi, ideo quia ſic eſtis, reſtat ut remunerationem expectetis: unde dicit: *Et expectare Filium eius*, ſcilicet Dei, *de cælis* deſcendentem. Luc. xii. 36. „ Et vos ſimiles hominibus expectantibus dominum „ ſuum quando revertatur a nuptiis. “ Eſa. xxx. 18. „ Beati omnes qui expectant eum. “ Illi autem ſunt qui ſunt lumbis præcincti. Duo autem expectamus, ſcilicet reſurrectionem, ut ſcilicet ei conformemur: unde dicit: *Quem ſuſcitavit ex mortuis, Ieſum*. Rom. viii. 11. „ Qui ſuſcitavit Ieſum Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia „ corpora veſtra. “ Philip. iii. 21. „ Reformabit corpus humilitatis noſtræ, con„ figuratum corpori claritatis ſuę. “ Item liberari a pœna futura, quæ imminet reis. A cauſa autem pœnæ, ſcilicet a peccato, liberamur per Chriſtum: unde dicit: *Qui eripuit nos ab ira ventura*. Apoc. vi. 16. „ Abſcondite vos a facie ſedentis ſuper „ thronum, & ab ira agni. “ Ab hac ira nullus poteſt nos liberare niſi Chriſtus. Matth. iii. 7. „ Quis demonſtrabit vobis „ fugere a ventura ira? “

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

NAm & ipſi ſcitis, fratres, introitum noſtrum ad vos, quia non inanis fuit; ſed ante paſſi multa, & contumeliis affecti, ſicut ſcitis, in Philippis, fiduciam habuimus in Deo noſtro loqui ad vos Evangelium Dei in multa ſolicitudine. Exhortatio enim noſtra, non de errore, neque de immunditia, neque in dolo; ſed ſicut probati ſumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur, non quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui probat corda noſtra. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in occaſione avaritiæ: Deus teſtis eſt: neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. Cum poſſemus vobis oneri eſſe, ut Chriſti Apoſtoli; ſed facti ſumus parvuli in medio veſtrum, tamquam ſi nutrix foveat filios ſuos. Ita deſiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non ſolum Evangelium Dei, ſed etiam animas noſtras: quoniam cariſſimi nobis facti eſtis. Memores enim eſtis, fratres, laboris noſtri, & fatigationis: nocte & die operantes, ne quem veſtrum gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos teſtes eſtis, & Deus, quam ſancte, & iuſte, & ſine querela vobis, qui crediſtis, affuimus; ſicut ſcitis qualiter unumquemque veſtrum, ſicut pater filios ſuos, deprecantes vos, & conſolantes, teſtificati ſumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in ſuum regnum, & gloriam.

SUpra commendavit eos, quod in tribulationibus verbum Dei receperunt; hic commendat eos, quod ab eo non receſſerunt propter tribulationes; & circa hoc tria facit: quia primo commemorat eorum tribulationes; ſecundo oſtendit quale eis remedium adhibuit, in iii. cap. ibi, *Propter quod non ſuſtinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, ſolis*; tertio propter quid, ibi, *Quia nunc vivimus, ſi vos ſtatis in Domino*. Quia vero ſupra dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apoſtoli ad eorum converſionem, ideo primo agit de introitu ſuo; ſecundo de eorum converſione, ibi, *Ideo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione*. Circa primum tria facit: quia primo commemorat ſuam conſtantiam, quam habuit antequam ad eos veniret; ſecundo ſinceritatem doctrinæ per quam eos convertit, ibi, *Exhorta-*

tatio enim noſtra non de errore; tertio ſinceritatem ſuæ converſationis cum converſis, ibi, *Vos teſtes eſtis, & Deus*. Iterum prima in duas: quia primo præmittit tribulationes, quas paſſus eſt antequam ad eos veniret; ſecundo quomodo fiduciam ex hoc non amiſit, ibi, *Fiduciam habuimus in Deo noſtro*. Dicit ergo: Dico, quod annuntiant introitum noſtrum, quem & vos ſcitis, quoniam *non fuit inanis*, ideſt levis, ſed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel *non inanis*, ideſt vacuus, ſed plenus. Gen. I. 2. „ Terra erat inanis, & vacua. " Vel *non inanis*, ideſt mobilis, ſed ſtabilis. Philip. II. 16. „ Non in vanum cucurri, neque „ in vacuum laboravi. " Sed ante ſumus paſſi paſſiones corporales. Proverb. XIX. 11. „ Doctrina viri per patientiam noſci„ tur. " Pſalm. XCI. 15. „ Bene patientes „ erunt, ut annuntient. " Item ſpirituales, quia contumeliis ex hoc affecti in Philippis; ubi propter curationem pythoniſſæ paſſus eſt tribulationes. Et hæc civitas eſt Macedoniæ. Nec tamen propter hæc, fiducia prædicandi eſt extincta. Eſai. XII. 2. „ Ecce Deus ſalvator meus: fiducialiter „ agam, & non timebo. " Et hæc fiducia fuit prædicandi *ad vos Evangelium Dei in multa ſolicitudine* de veſtra converſione. Rom. XII. 8. „ Qui præeſt, in ſolicitudi„ ne. " II. Corinth. XI. 28. „ Præter ea quæ „ extrinſecus ſunt, inſtantia mea quoti„ diana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum."

Deinde cum dicit, *Exhortatio enim noſtra non de errore*, oſtendit ſinceritatem ſuæ prædicationis; & circa hoc duo facit: quia primo probat ſinceritatem ſuæ doctrinæ; ſecundo quædam quæ dixerat, exponit, ibi, *Non quaſi hominibus placentes*. Circa primum duo facit: quia primo excludit corruptionem doctrinæ; ſecundo ponit ſinceritatem, ibi, *Sed ſicut probati ſumus a Deo*. Doctrina autem corrumpitur vel propter rem quæ docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primum dupliciter corrumpitur doctrina, ſcilicet vel per errorem, ſicut docens ſalutem eſſe per Chriſtum cum legalibus. II. Timoth. III. 13. „ Mali homines, & ſeductores proficient „ in peius; errantes, & in errorem alios „ mittentes. " Ideo dicit: *Exhortatio enim noſtra non eſt*, ſicut aliquorum, *de errore*: vel propter immunditiam, ſicut dicentium, vacandum eſſe voluptatibus; quæ doctrina eſt a quodam Nicolao, qui permiſit promiſcua matrimonia, communicans aliis ſuam uxorem: ideo dicit, *Nec de immunditia*. Apoc. II. 20. „ Permittis mulierem Ieza„ bel, quæ ſe dicit Propheten, docere, „ & ſeducere ſervos meos, fornicari, & „ manducare de idolothytis. " Iob VI. 30. „ Non invenietis in lingua mea iniquita„ tem. " Item nec eſt exhortatio *in dolo*, ſicut quorumdam, qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptam: quia non profectum auditorum, neque Dei honorem, ſed ſuum quærunt honorem: contra quod dicit, *Neque in dolo*. Hier. IX. 8. „ Sagitta vulnerans lingua eorum, do„ lum locuta eſt. " Sua ergo prædicatio non eſt corrupta, ſed ſincera. Sincerum autem aliquid eſt, quod ſervat ſuam naturam. Tunc autem eſt prædicatio ſincera quando quis docet eo tenore, & fine quo Chriſtus docuit: & ideo dicit, *Sed ſicut probati ſumus*, ideſt eo modo, & ea intentione qua Deus nos elegit, & approbavit ad prædicandum Evangelium, *loquimur*. Galat. II. 7. „ Creditum eſt mihi Evangelium præ„ putii, ſicut Petro circumciſionis. " Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut „ portet nomen meum coram Gentibus, & „ Regibus, & filiis Iſrael. "

Deinde cum dicit, *Non quaſi hominibus placentes*, oſtendit quod ſua prædicatio non eſt in dolo: primo excludens illud per quod videretur eſſe doloſa; ſecundo manifeſtans per ſignum, ibi, *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis*; tertio per cauſam, ibi, *Neque in occaſione avaritiæ*. Propter primum dicit: Prædicatio mea non eſt quaſi hominibus placens, ſcilicet finaliter. Pſal. LII. 6. „ Diſſipata ſunt oſſa eo„ rum qui hominibus placent. " Galat. I. 10. „ Si hominibus placerem, Chriſti ſer„ vus non eſſem. " Aliquando tamen debent velle placere hominibus propter gloriam Dei, ut prædicatio magis fructificet, ſicut dicitur I. Corinth. X. 33. „ Ego per „ omnia omnibus placeo, non quærens quod „ mihi utile eſt, ſed quod multis, ut ſal„ vi fiant. " *Sed Deo qui probat corda noſtra*: Proverb. XVI. 2. „ Omnes viæ homi„ num patent oculis eius. " Huius autem ſignum eſt, quia non adulati ſumus, loquentes ei placentia. Eſai. XXX. 28. „ Lo„ quimini nobis placentia, videte nobis er„ rores. " Proverb. XXIV. 28. „ Non la„ ctes quemquam labiis tuis. " Et idem oſtendit per cauſam. Propter duo enim aliquis quærit hominibus placere, ſcilicet vel propter beneficia, vel propter gloriam. Hoc autem hic excludit: & primo primum, dicens: *Neque fuimus in ſermone adu-*

la-

lationis: quia non ſolum adulationem devitavimus, ſed etiam omnem occaſionem avaritiæ. I. Timoth. VI. 6. „ Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem. “ Hier. VI. 13. „ A minori quippe uſque ad maiorem, omnes avaritiæ ſtudent. “ Secundo ſecundum, ibi, *Neque quærentes a vobis, neque ab aliis gloriam*, de doctrina; cum haberemus unde poſſemus gloriari, & accipere, immo oneri eſſe: quia debebant ei gloriam, & ſuſtentationem: (*a*) unde dicit: *Cum poſſemus vobis oneri eſſe, ut Chriſti Apoſtoli*. Et vocat onus, quia perverſe eis prædicantes, ultra modum hæc ab eis quærebant. Eſai. III. 14. „ Vos enim depaſti eſtis vineam meam, & rapina pauperis in domo veſtra. “

Deinde cum dicit, *Sed facti ſumus parvuli in medio veſtri*, manifeſtat hæc duo: & primo quod non quærit humanam gloriam; ſecundo quod nec occaſionem avaritiæ, ibi, *Memores enim eſtis, fratres, laboris noſtri*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit ſuam humilitatem; ſecundo ſub ſimilitudine oſtendit ſuam ſolicitudinem, ibi, *Tamquam ſi nutrix foveat filios ſuos*. Ponit ergo primum, dicens, quod *facti ſumus parvuli*, ideſt humiles. Eccli. XXXII. 1. „ Rectorem te poſuerunt? Noli extolli, ſed eſto in illis quaſi unus ex ipſis. “ Quod oſtendit in ſimilitudine, dicens: *Tamquam ſi nutrix foveat filios ſuos*; quæ ſcilicet condeſcendit infanti, balbutiendo ei loquens, ut puer loqui diſcat; & in geſtibus ei etiam condeſcendit. I. Corinth. IX. 22. „ Omnibus omnia factus ſum. “ I. Corinth. III. 1. „ Tamquam parvulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam. “ (*b*) *Ita deſiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non ſolum Evangelium Dei, ſed etiam animas noſtras*. Ioan. X. 11. „ Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis. “ *Quoniam cariſſimi nobis facti eſtis*. II. Corinth. XII. 15. „ Ego autem libentiſſime impendam, & ſuperimpendar ego ipſe pro animabus veſtris. “

Deinde cum dicit, *Memores enim eſtis, fratres, laboris noſtri*, oſtendit ſecundum, quod ſupra dixerat, ſcilicet item *neque per occaſionem avaritiæ*, quia nihil a vobis ſumpſimus, ſed de labore: quia *laboris noſtri, & fatigationis*. Et aliqui laborant quidem, ſed ex ſolatio; ſed nos non, ſed cum labore: ideo dicit, *Laboris noſtri*; non propter exercitationem corporis, ſed cum fatigatione: unde dicit, *Et fatigationis*. Aliqui etiam laborant de die, (*c*) nos vero *nocte, & die*. Per hoc enim voluit arcere pſeudo, qui nimis accipiebant, & propter otioſos inter eos. I. Corinth. IV. 12. „ Laboramus operantes manibus noſtris. “

Deinde cum dicit, *Vos teſtes eſtis*, ponit puritatem ſuæ converſationis: & primo quomodo ſancta quo ad vitam; ſecundo quomodo ſolicita quo ad doctrinam, ibi, *Qualiter unumquemque veſtrum..... teſtificati ſumus ut ambularetis digne*. Dicit ergo: Scitis *quam ſancte*, ideſt pure: Levit. XI. & XIX. 2. „ Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum: “ *iuſte*, quo ad proximum: Tit. II. 12. „ Sobrie, & iuſte, & pie vivamus in hoc ſæculo: “ *& ſine querela vobis qui credidiſtis fuimus*; ideſt, ex quo credidiſtis, nihil agentes unde quis poſſet ſcandalizari. *Unumquemque veſtrum* ſingulariter. Nota, quod ſingularis prædicatio quandoque multum valet. *Tamquam pater*. I. Corinth. IV. 15. „ In Chriſto Ieſu per Evangelium ego vos genui. “ *Deprecantes*: ad Philem. 8. „ Multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obſecro. “ *Et conſolantes*, per verba lenia: contra quod dicitur Ezech. XXXIV. 4. „ Cum auſteritate imperabatis eis, & cum potentia. “ Eſai. LXI. 2. „ Ut conſolarer omnes lugentes, & ponerem conſolationem lugentibus Sion. “ Et quid prædicaſti? (*d*) *Ut ambularetis digne Deo*; ideſt, ut veſtra converſatio eſſet talis qualis decet miniſtros Chriſti. Coloſſ. I. 10. „ Ambuletis digne Deo per omnia placentes. “ (*e*) *Qui vocavit vos in ſuum regnum, & gloriam*. Sap. VI. 21. „ Concupiſcentia itaque ſapientiæ deducet ad regnum perpetuum. “

(a) *Al. deſunt ſequentia uſque ad illud*, Et vocat. (b) Al. tantum *Etiam animas*. (c) *Al.* nos de nocte. Per hoc &c. (d) Al. *Ut digni* tantum. (e) *Al.* Deo qui nos, qui vos &c.

LECTIO II.

IDeo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione, quoniam cum accepiſſetis a nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud, non ut verbum hominum, ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei, quod operatur in vobis, qui crediditis. Vos enim imitatores facti eſtis, fratres, Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu: quia eadem paſſi eſtis, ſicut & ipſi a Iudæis: qui & Dominum occiderunt Ieſum, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus adverſantur, prohibentes nos Gentibus loqui, ut ſalvi fiant, ut impleant peccata ſua ſemper: pervenit enim ira Dei ſuper illos uſque in finem. Nos autem, fratres, deſolati a vobis ad tempus horæ aſpectu, non corde, abundantius feſtinavimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio, quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus & ſemel & iterum; ſed nos impedivit ſatanas. Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in adventu eius? Vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium.

SUpra oſtendit Apoſtolus qualis fuit ad eos introitus ſuus; hic oſtendit qualis fuit eorum converſio; & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit quod perfecte converſi ſunt per fidem firmam; ſecundo quomodo fortiter perſtiterunt in tribulationibus, ibi, *Vos enim imitatores facti eſtis, fratres, Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa*. Ponit ergo primo bona eorum, pro quibus gratias agit; & reddit rationem. Dicit ergo: Ideo quia ſolicite vobis prædicavi ſicut pater filiis, ideo de bonis veſtris *gratias ago*, ſicut pater (a) de bonis filiorum. III. Ioan. 4. „ Maiorem horum non habeo gratiam, quam „ ut audiam filios meos in veritate ambu- „ lare. " Phil. IV. 6. „ Cum gratiarum „ actione. " Sed de quo? *Quoniam cum accepiſſetis a nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud, non ut verbum hominum, ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei*. Gratias debet agere prædicator quando verbum eius in auditoribus proficit. Et dicit: *Verbum auditus Dei a nobis*, ideſt per nos. Pſal. lxxxiv. 9. „ Audiam quid loquatur in me Domi- „ nus Deus. " Rom. x. 17. „ Fides enim „ ex auditu; auditus autem per verbum „ Chriſti. " *Accepiſtis illud*, ideſt firmiter in corde tenuiſtis, *non ut verbum hominum*: quia vana verba hominis. II. Corinth. XIII. 3. „ An experimentum quæritis eius qui „ in me loquitur Chriſtus? " II. Pet. I. 21. „ Non enim voluntate humana, allata eſt „ aliquando prophetia; ſed Spiritu ſancto „ inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homi- „ nes. " Et quare gratias agitis? Quia hoc ipſum quod crediditis, Deus in vobis operatus eſt. Phil. II. 13. „ Deus eſt qui „ operatur in vobis velle, & perficere pro „ bona voluntate. " Eſai. XXVI. 12. „ Omnia opera noſtra operatus es in nobis, „ Domine. "

Deinde cum dicit, *Vos enim imitatores facti eſtis, fratres, Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu*, oſtendit quomodo fortiter perſtiterunt in tribulationibus; & circa hoc duo facit: quia primo ponit tribulationes eorum in quibus ſteterunt; ſecundo quod remedium propoſuit adhibere, ibi, *Nos autem, fratres, deſolati a vobis ad tempus ore, & aſpectu, non corde, abundantius feſtinavimus faciem veſtram videre*. Item prima dividitur in duas: quia primo commendat eorum patientiam in adverſis; ſecundo reprehendit eos qui intulerunt adverſa, ibi, *Qui Dominum occiderunt Ieſum*. Dicit ergo: Accepiſtis verbum, non ut eſt hominum, (b) *ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei*: quia expoſuiſtis vos pro illo uſque ad mortem. Per hoc enim quod homo moritur propter Chriſtum, teſtificatur quod verba fidei ſunt verba Dei: & ideo martyres idem eſt quod teſtes. *In Iudæa*: ibi enim fides Chriſti primo eſt annuntiata. Eſa. II. 3. „ De Sion „ exibit lex, & verbum Domini de Hie- „ ruſalem. " Ibi etiam primo perſecutio fidei facta fuit: Act. VIII. „ Facta eſt au- „ tem in illa die perſecutio magna in Ec- „ cleſia quæ erat Hieroſolymis. " Hebr. x. 32. „ Rememoramini autem priſtinos dies

(a) Al. de filiis. (b) Al. Sed Dei.

„ dies, in quibus illuminati magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum. “ Et iſti ſimiles paſſiones paſſi ſunt; & ideo dicit: *Eadem paſſi a contribulibus veſtris*, ideſt ab infidelibus Theſſalonicenſibus. Matth. x. 36. „ Inimici hominis, domeſtici eius. “

Deinde cum dicit, *Qui & Dominum occiderunt Ieſum*, vituperat Iudæos, a quibus incepit perſecutio: & primo commemorat eorum culpam; ſecundo rationem culpæ, ibi, *Ut impleant peccata ſua ſemper*. Circa primum tria facit: quia primo eorum culpam ponit in comparatione ad Dei miniſtros, ſecundo ad ipſum (a) Deum; tertio ad totum genus humanum. Miniſtri Dei ſunt prædicatores. Prædicatio autem principaliter eſt a Chriſto, figuraliter a Prophetis, executive ab Apoſtolis. Contra hos tres inſurrexerunt Iudæi. Et primo dicit de Chriſto, ibi, *Qui & Dominum occiderunt Ieſum*: Matth. xxi. 38. „ Hic eſt heres: „ venite, occidamus eum. “ Nec obſtat, ſi Gentiles occiderunt eum, quia ipſi ſuis vocibus petierunt eum occidi a Pilato. Hier. xii. 8. „ Facta eſt hereditas mea „ mihi quaſi leo in ſilva: dedit contra me „ vocem. “ Secundo dicit de Prophetis, ibi, *Et Prophetas*. Act. vii. 52. „ Quem „ Prophetarum non ſunt perſecuti patres „ veſtri? & occiderunt eos qui prænuntia„ bant de adventu iuſti; cuius vos nunc „ proditores, & homicidæ fuiſtis. “ Tertio dicit de Apoſtolis: *Et nos*, ſcilicet Apoſtolos, *perſecuti ſunt*. Matth. x. 17. „ Tradent vos in conciliis, & in ſynago„ gis ſuis flagellabunt vos. “ Secundo ponit culpam in comparatione ad Deum, ibi, *Deo non placent*: licet crederent in hoc ſe obſequium præſtare Deo: Ioann. xvi. Sed quia zelum Dei habent non ſecundum ſcientiam, ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide; & „ ſine fide impoſſibile eſt „ placere Deo: “ Hebr. xi. 6. Eſai. v. 25. „ Iratus eſt furor Domini in populum ſum, „ & extendit manum ſuam ſuper eum, & „ percuſſit eum. “ Tertio oſtendit eorum culpam in comparatione ad totum genus humanum, cum dicit: *Omnibus hominibus adverſantur*. Gen. xvi. 12. „ Manus eius „ contra omnes, & manus omnium contra „ eum. “ Adverſantur autem in hoc, quia prohibent, & impediunt prædicationem Gentilium, & converſionem. Act. xi. reprehenditur Petrus, quod ivit ad Cornelium. Item Luc. xv. filius maior, ſcilicet populus Iudæorum, turbatur, quia filius minor, ideſt populus Gentilium, recipitur a patre. Eſa. xlv. 10. „ Væ qui dicit pa„ tri, Quid generas? “ Num. xi. 29. „ Quis „ det ut omnis populus prophetet? “ Ratio autem huius culpæ eſt ex divina permiſſione, qua vult ut impleant peccata ſua. Omnium enim quæ fiunt, ſive bona, ſive mala, eſt quædam certa menſura, quia nihil eſt infinitum; & omnium iſtorum menſura eſt in præſcientia. Bonorum quidem in eius præparatione: quia (b) „ unicuique „ noſtrum data eſt gratia, ſecundum men„ ſuram donationis Chriſti: “ Epheſ. iv. 7. malorum vero in permiſſione: quia ſi aliqui ſunt mali, non tamen quantum volunt, ſed quantum Deus permittit. Et ideo tamdiu vivunt, quamdiu perveniant ad hoc quod Deus permittit. Matth. xxiii. 32. „ Im„ plete menſuram patrum veſtrorum & „ vos. “ Et ideo dicit, *Ut impleant peccata ſua ſemper*. Deus enim dedit Iudæis poſt paſſionem Chriſti ſpatium pœnitentiæ per quadraginta annos; nec converſi ſunt, ſed addebant peccata peccatis: & ideo Deus non plus permiſit: unde dicit hic: *Pervenit ira Dei ſuper illos uſque ad finem*. IV. Reg. xxii. 13. „ Ira Dei magna ſuccenſa eſt „ contra nos, quia non audierunt patres „ noſtri verba libri huius, ut facerent o„ mne quod ſcriptum eſt nobis. “ Luc. xxi. 23. „ Erit enim preſſura magna ſuper „ terram, & ira populo huic. “ Et non credas quod hæc ira ſit per centum annos, ſed *uſque in finem* mundi, quando plenitudo Gentium intraverit, & tunc omnis Iſrael ſalvus fiet: Rom. x. Luc. xix. & xxi. & Matth. xxiv. 2. „ Non relinquetur la„ pis ſuper lapidem, qui non deſtruatur. “

Deinde cum dicit, *Nos autem, fratres, deſolati a vobis ad tempus*, oſtendit remedium quod eis propoſuit adhibere, ſcilicet quod perſonaliter iret ad eos: & circa hoc duo facit: quia primo ponit propoſitum ſuæ viſitationis; ſecundo impedimentum, ibi, *Sed impedivit nos ſatanas*; tertio cauſam quare volebat ire, ibi, *Quæ eſt enim noſtra ſpes... nonne vos*? Dicit ergo: *Nos autem, fratres, deſolati a vobis*, a quibus eramus ſeparati, vel propter tribulationes veſtras, *ore*, ideſt carentes collocutione, *& aſpectu*, ideſt carentes viſione: propter hæc enim duo, neceſſaria eſt amici præſentia, quia eſt conſolativa: (c) ſed *non corde*, quia corde ſumus præſentes. I. Corinth. v. 3. „ Ego „ ab-

(a) *Al. omittitur* Deum. (b) *Al.* unicuique veſtrum datur gratia. (c) *Al.* ſed corde ſumus præſentes.

„ abſens quidem corpore, præſens autem „ ſpiritu." *Abundantius feſtinavimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio*; ut ſicut corde, ſic & corpore præſens eſſet. Rom. xv. 23. „ Cupiditatem habens ve- „ niendi ad vos ex multis iam præceden- „ tibus annis." *Feſtinavimus*. Dicit pluraliter, quia ſcribit ex perſona trium, ſcilicet ſui, Silvani, & Timothei. Ideo etiam *voluimus venire ad vos*, omnes forte ſemel; ſed ego *Paulus ſemel & iterum*, ideſt bis, propoſui; *ſed impedivit nos ſatanas*; ideſt, procuravit impedimenta: forte per aeris tempeſtates. Apoc. vii. 1. „ Iſti ſunt an- „ geli, qui tenent ventos."

Deinde cum dicit, *Quæ eſt enim noſtra ſpes*? oſtendit cauſam propoſiti, primo quantum ad futurum; ſecundo quantum ad præſens, ibi, *Vos enim eſtis gloria noſtra*. Dicit ergo: Deſidero videre vos, (a) & gratias ago de bonis veſtris, quæ ſunt ſpes noſtra: nam pro his ſperamus a Deo præmia, quando reddere venerit unicuique ſecundum opera ſua. Maxima enim eſt retributio prædicatori ex his ques convertit. *Aut gaudium*: quia gaudium illorum, eſt gaudium Apoſtoli, (b) ſicut bonum eorum, eſt bonum Apoſtoli: (c) bonum enim effectus reducitur in bonum cauſæ. *Aut corona gloriæ*: quia pro certaminibus eorum & iſte, qui induxit ad certandum, (d) coronabitur: dux enim, qui induxit milites ad pugnam, coronatur. Eccli. xxx. 2. „ Qui do- „ cet filium, laudabitur in illo, & in me- „ dio domeſticorum in illo gloriabitur." Hæc, inquam, ſpes quæ eſt? *Nonne vos*? Immo ſic. In futuro *ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in adventu eius*; ſed etiam in præſenti: *vos* (e) *enim eſtis* apud omnes fideles *gloria noſtra*: I. Corinth. ix. 15. „ Melius eſt mihi mori quam ut gloriam „ meam quis evacuet:" *& gaudium*, quo lætor de bonis veſtris in præſenti.

CAPITIS TERTII

LECTIO UNICA.

PRopter quod non ſuſtinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, ſolis; & miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei in Evangelio Chriſti, ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide veſtra; ut nemo moveatur in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis quod in hoc poſiti ſumus. Nam & cum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis, paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſcitis. Propterea & ego amplius non ſuſtinens, miſi ad cognoſcendum fidem veſtram; ne forte tentaverit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noſter. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annuntiante nobis fidem, & caritatem veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam, ſemper deſiderantes nos videre, ſicut & nos quoque vos; ideo conſolati ſumus, fratres, in vobis in omni neceſſitate, & tribulatione noſtra per fidem veſtram: quoniam nunc vivimus, ſi vos ſtatis in Domino. Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum noſtrum nocte ac die, abundantius orantes ut videamus faciem veſtram, & compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ? Ipſe autem Deus & Pater noſter, & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat caritatem veſtram in invicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis, ad confirmanda corda veſtra ſine querela in ſanctitate, ante Deum, & Patrem noſtrum, in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omnibus ſanctis eius. Amen.

Com-

(a) *Al.* & gratias ago de bonis veſtris, quando venerit unicuique ſecundum opera, *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* quia. (c) *Al.* bonus, *item* donum. (d) *Al.* coronatur; *& infra* coronabitur. (e) Al. omittitur *enim*.

Commemoravit tribulationes quas paſſi erant, & remedium quod propoſuit eis impendere; hic oſtendit quomodo eis ſubvenit, ſcilicet viſitando per Timotheum: & primo agit de miſſione nuntii; ſecundo de relatione facta per eum, ibi, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos, & annuntiante fidem, & caritatem veſtram*; tertio de effectu relationis in Apoſtolo, ibi, *Ideo conſolati ſumus*. Item prima in tres: quia primo præmittit cauſam quare miſit eum; ſecundo qualem miſit; tertio cauſam propter quam miſit. Dicit ergo: *Propter quod*, ideſt quia impedivit nos ſatanas, tamen vos eſtis gloria noſtra, ideo *non ſuſtinentes* pondus amoris inclinantis ad vos: Eſai. I. 14. „Facta ſunt mihi moleſta, laboravi ſuſtinens:" Gen. XLV. 1. „Non ſe poterat (*a*) ultra cohibere:" *placuit nobis*, ſcilicet Paulo, & Silvano, *remanere Athenis, ſolis*; *& miſimus Timotheum*, qui erat Apoſtolo convenientiſſimus. Philip. II. 20. „Neminem habeo tam unanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit." I. Corinth. IV. 17. „Miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus cariſſimus, & fidelis Domino." *Fratrem*, per caritatem adiuvantem: Proverb. XVIII. 19. „Frater qui iuvatur a fratre, quaſi civitas firma:" *& miniſtrum*. Eccleſiæ dignitas eſt: II. Corinth. XI. 23. „Miniſtri Chriſti ſunt, & ego." Mittit autem ad confirmandos eos, & referendum ſibi.

Deinde cum dicit, *Ad confirmandos vos*, oſtendit quod mittitur ad confirmandum: & primo facit hoc; ſecundo ponitur ratio confirmationis, ibi, *Ipſi enim ſcitis quod in hoc poſiti ſumus*. Dicit ergo: *Ad confirmandos vos, & exhortandos*: quia per exhortationes animus hominis confirmatur. Iob IV. 4. „Vacillantes confirmaverunt ſermones tui." Luc. XXII. 32. „Et tu aliquando converſus confirma fratres tuos." Et indigetis exhortari *pro fide veſtra, ut nemo moveatur in his tribulationibus*. Eccle. X. 4. „Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris." Eſt autem ratio duplex confirmans. Una ex ordinatione divina: *ipſi enim ſcitis quod in hoc poſiti ſumus*; quaſi dicat: Ita voluit Deus, ut per tribulationes in cælum intraretis. Act. XIV. 21. „Per multas tribulationes oportet vos intrare in regnum Dei:" & II. Timoth. III. 12. „Omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur." Per hanc viam ivit Chriſtus. Luc. ult. 46. „Oportebat Chriſtum pati, & reſurgere . . . & ſic intrare in gloriam ſuam:" 26. Alia ratio eſt ex parte prænuntiationis: quia prævila minus feriunt: unde dicit: *Nam & cum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis, paſſuros nos tribulationes*; ideſt, quia ego prædixi vobis tribulationes quas eſtis paſſi in iſtis annis, *miſi ad cognoſcendum fidem veſtram*; qualiter, ſcilicet eſſetis fortes in fide. Proverb. XXVII. 23. „Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, & greges tuos conſidera." *Is qui tentat*, ſcilicet diabolus. Matth. IV. 3. „Accedens tentator." Gloſſa: „Cuius officium eſt tentare."

Sed contra. Tentat mundus, & caro. Iac. I. 14. „Unuſquiſque tentatur a concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus." Item Geneſ. XXII. 1. „Tentavit Deus Abraham."

Reſpondeo. Tentare eſt experimentum de aliquo ſumere. In hoc conſiderandum eſt ad quid velit ſumere, & quomodo. Nam hoc eſt dupliciter: vel ut ipſe cognoſcat, vel ut alium cognoſcere faciat. Primo modo Deus non tentat: ipſe enim ſcit quid eſt in homine: Ioan. II. Secundo modo (*b*) ſic: Deus enim tentavit Abraham, ſcilicet ut alii ſcirent fidem eius. Sed primo modo tentare eſt dupliciter: ſcilicet ut promoveat ad bonum, ſicut Epiſcopus promovendos examinat; vel aliquis tentat ut decipiat, & hoc eſt diaboli: quia ſcilicet inquirit conditionem hominum, ut ſecundum diverſas conditiones ad diverſa vitia ad quæ proni ſunt, inducat. I. Petr. V. 8. „Adverſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret." Officium ergo eius eſt tentare ad decipiendum. Mundus autem, & caro dicuntur tentare materialiter: quia per ea ad quæ ipſa inclinant, ſumitur experimentum de homine, utrum firmus ſit ad mandata Dei, & dilectionem. Si enim vicerit concupiſcentia, non perfecte diligit Deum. Et ſimiliter quando res mundi vel terrent, vel afficiunt.

Et inanis fiat labor noſter: quia ſi tentationi non reſiſtitis, labor (*c*) noſter eſſet inanis. Gal. IV. 11. „Timeo vos, ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis." Ezech. XVIII. 24. „Omnes iuſtitiæ eius quas operatus eſt, non recordabuntur." Inanis autem

(a) Al. eis cohibere. (b) Al. ſic Deus tentavit. (c) Al. veſter.

dicitur reſpectu mercedis æternæ, tamen bona ante peccatum commiſſa ad aliquid valent, quia poſt pœnitentiam reviviſcunt, & diſponitur quis faciliter ad convertendum.

Deinde cum dicit, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis*, oſtendit quomodo retulit Timotheus bona eorum pertinentia ad Deum, & Apoſtolum. Ad Deum fidem, & caritatem. Galat. VI. 15. „ In Chriſto „ Ieſu neque circumciſio aliquid valet, „ neque præputium, ſed nova creatura. “ Sed fidem etiam ad Apoſtolum: unde dicit: *Et quia memoriam noſtri habetis bonam*. Eccli. XLIX. 1. „ Memoria Ioſiæ in compo„ ſitionem (*a*) odoris facta opus pigmenta„ rii. “ Prov. X. 7. „ Memoria iuſti cum „ laudibus. “ *Deſiderantes videre nos, ſicut & nos quoque vos*. Auguſtinus: „ Durus eſt „ animus qui dilectionem, & ſi non velit „ impendere, nolit rependere. “ Eſa. LI. 2. „ Attendite ad Abraham patrem ve„ ſtrum, & ad Saram quæ peperit vos. “

Deinde cum dicit, *Ideo conſolati ſumus, fratres, in vobis*, ponitur effectus relationis triplex, ſcilicet ſpiritualis conſolationis, gratiarum actionis, ibi, *Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis?* & orationis multiplicatæ, ibi, *Nocte ac die*. Dicit ergo: Quia talia audivimus de vobis, licet neceſſitates temporalium immineant, & tribulationes corporales, tamen conſolati ſumus. Pſal. XCIII. 19. „ Secundum multitudinem dolorum „ meorum in corde meo, conſolationes tuæ „ lætificaverunt animam meam. “ II. Corinth. I. 3. „ Benedictus Deus, & Pater „ Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſe„ ricordiarum, & Deus totius conſolatio„ nis, qui conſolatur nos in omni tribula„ tione noſtra. “ Et hoc *per fidem veſtram*, ideſt audiens firmitatem fidei veſtræ: *quoniam nunc vivimus, ſi vos ſtatis in Domino*; quaſi dicat: Tantum diligo ſtatum veſtrum quod reputo me per ipſum vivere. Geneſ. XLV. 28. „ Sufficit mihi ſi adhuc Ioſeph fi„ lius meus vivit. “

Deinde cum dicit, *Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis?* ponitur ſecundus (*b*) effectus relationis factæ, ſcilicet gratiarum actio; quaſi dicat: Non ſufficio quod aliquam condignam gratiarum actionem agam Deo pro vobis. Mich. VI. 6. „ Quid dignum offeram Do„ mino? “ Pſalm. CXV. 12. „ Quid retribuam „ Domino pro omnibus quæ retribuit mi„ hi? “ Referendæ ſunt tamen gratiarum actiones *in omni gaudio*, quod omnino non eſt exterius, ſed *quo gaudemus propter vos in* conſcientia *ante Dominum*, qui videt eam: vel *ante Dominum*, quia de proximo placet Deo. I. Corinth. XIII. 6. „ Congaudet „ veritati. “

Deinde cum dicit, *Nocte ac die*, ponitur tertius effectus relationis: & primo proponit multiplicitatem orationis; ſecundo oſtendit quid orando optet, ibi, *Ipſe autem Deus & Pater noſter, & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos*. Dicit ergo: Gratias agimus de præteritis, nec tamen deficimus quin oremus pro futuris: immo *nocte ac die*, ideſt adverſis, & proſperis. Pſal. LIV. 18. „ Veſpere, & ma„ ne, ac meridie narrabo, & annuntia„ bo. “ *Quæ deſunt fidei veſtræ*: non quidem quæ erant de neceſſitate fidei, ſed aliqua ſecreta, quæ nec dum Apoſtolus eis prædicavit in ſua novitate. I. Corinth. III. 1. „ Non potui loqui vobis quaſi ſpi„ ritualibus, ſed quaſi carnalibus. “ Ioan. XVI. 12. „ Multa habeo vobis loqui, quæ „ non poteſtis portare modo. “

Deinde cum dicit, *Ipſe autem Deus .... dirigat viam noſtram ad vos*, demonſtrat quid optet eis: & circa hoc primo oſtendit quid petat, ibi, *Ad confirmanda corda veſtra*. Petit autem duo. Unum ex parte ſua, ut poſſet ire ad eos: unde dicit: *Ipſe Deus & Pater noſter, & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos*. Ioan. XX. 17. „ Aſcendo ad Patrem meum, & Pa„ tre veſtrum; Deum meum, & Deum ve„ ſtrum. “ Prov. XVI. 1. „ Hominis eſt „ præparare animum, & Domini guber„ nare linguam. “ Aliud ex parte eorum: unde dicit: *Vos autem multiplicet*, ſcilicet in fide. I. Paralip. XXI. 3. „ Adaugeat Do„ minus populum ſuum centuplum quam „ ſunt. “ Et ut augeantur merita: unde dicit: *Et abundare faciat caritatem veſtram*, quæ ſemper in via creſcere poteſt. Coloſſ. III. 14. „ Super omnia caritatem ha„ bete, quod eſt vinculum perfectio„ nis. “ Et primo *in invicem*; ſecundo *in omnes*. Galat. VI. 10. „ Operemur bonum „ ad omnes, maxime autem ad domeſticos „ fidei. “ Et ponit exemplum de ſeipſo, dicens: *Quemadmodum & nos in vobis*; quaſi dicat: Sicut & ego diligo vos. II. Corinth. VII. 3. „ In cordibus noſtris eſtis „ ad

(a) *Al.* operis. (b) *Al.* modus.

„ ad commoriendum, & ad convivendum." Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda veſtra ſine querela*; ideſt, ut nullus poſſit conqueri de vobis. Luc. I. 6. „ Incedentes „ in omnibus mandatis, & iuſtificationibus „ ſi ne querela: " *in ſanctitate ante Deum*, ſcilicet qui cor videt. Luc. I. 75. „ In „ ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo, omni- „ bus diebus noſtris." Et hoc apparet *in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ut vos inveniat ſanctos; qui adventus erit *cum omnibus ſanctis eius*; ideſt, ſitis in conſpectu eius, ſicut ſunt omnes ſancti ante eum.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

DE cetero ergo, fratres, rogamus vos, & obſecramus in Domino Ieſu, ut quemadmodum accepiſtis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, ſic & ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum. Hæc eſt enim voluntas Dei, ſanctificatio veſtra, ut abſtineatis vos a fornicatione, ut ſciat unuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione, & honore, non in paſſione deſiderii, ſicut & Gentes, quæ ignorant Deum. Et ne quis ſupergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem ſuum: quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis, & teſtificati ſumus. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem. Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nobis. De caritate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: ipſi enim vos a Deo didiciſtis, ut diligatis invicem: etenim illud facitis in omnes fratres in univerſa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, ut abundetis magis, & operam detis ut quieti ſitis, & ut veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis, & ut honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt, & nullius aliquid deſideretis.

SUpra commendavit Apoſtolus fideles de conſtantia in tribulationibus, & aliis bonis; hic in futurum monet ad bene agendum: & primo proponit generalem admonitionem; ſecundo ſpecificat, ibi, *Ut abſtineatis vos a fornicatione*. Circa primum duo facit: quia primo proponit intentum; ſecundo rationem monitionis aſſignat, ibi, *Ut abundetis magis*. Dicit ergo: Audivi bona veſtra præterita, ſed in futurum rogamus &c. Inducit autem eos primo ex parte ſua; & ideo dicit, *Rogamus*. Pſalm. CXXI. 6. „ Rogate quæ ad pacem ſunt „ Hieruſalem." Item ex parte Chriſti; & ſic dicit: *Obſecramus in Domino Ieſu*. Obſecrat autem, quia erant perfecti. I. Timoth. V. I. „ Seniorem te ne increpave- „ ris, ſed obſecra ut patrem." Sed quid rogat? *Ut quemadmodum accepiſtis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, ſic & ambuletis*. Docuerat eos Apoſtolus quomodo oporteret eos ambulare in via communi iuſtitiæ, quæ eſt per mandata: unde dicit: *Accepiſtis a nobis quemadmodum oporteat vos ambulare*. Pſalm. CXVIII. 32. „ Viam „ mandatorum tuorum cucurri." Item quomodo placerent Deo in via conſiliorum. Sapient. IV. 10. „ Placens Deo, factus eſt „ dilectus." Vel quomodo ambuletis, ſcilicet per rectam operationem: Ioan. XII. 35. „ Ambulate dum lucem habetis:" quomodo placeatis, ſcilicet per rectam intentionem. *Sic & ambuletis*; ideſt, ut ſervetis primam doctrinam, non recedendo ab ea. Galat. I. 8. „ Sed licet nos, aut Angelus „ de cælo evangelizet vobis præterquam „ quod evangelizavimus vobis, anathema „ ſit."

Ratio monitionis accipitur primo ex fructu ſervatæ monitionis; ſecundo ex ipſa moni-

monitione, ibi, *Scitis enim quæ præcepta dederim vobis*. Dicit ergo: Licet ſitis boni, tamen per exercitium mandatorum, & conſiliorum abundabitis, & proficietis. II. Corinth. IX. 8. „ Potens eſt Deus omnem „ gratiam abundare facere in vobis. " Eſt enim caritas tam magna quod ſemper reſtat quo proficiendum ſit. Item quæ ex monitione accepiſtis, honeſta ſunt, & utilia. Pſalm. XVIII. 8. „ Lex Domini immacula-„ ta, convertens animas. " Prov. VI. 23. „ Mandatum lucerna eſt, & lex lux, & „ via vitæ. " Ideo dicit, *Quæ præcepta*, ideſt qualia; & hoc *per Dominum Ieſum*, accepta ab eo. I. Corinth. XI. 23. „ Ego enim „ accepi a Domino quod & tradidi vobis. " Hebr. II. 3. „ Quæ cum initium accepiſ-„ ſet enarrari per Dominum, ab his qui „ audierunt, in nos confirmata eſt. " Et hæc ſunt iſta. *Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra*; quaſi dicat: Omnia præcepta Dei ſunt ad hoc quod ſitis ſancti: ſanctitas enim dicit munditiam, & firmitatem: & omnia Dei præcepta inducunt ad iſta, ut quis mundus ſit a malo, & firmus in bono. Rom. XII. 2. „ Probetis quæ ſit vo-„ luntas Dei, " ſcilicet explicata per præcepta.

Deinde cum dicit, *Ut abſtineatis*, monet in ſpeciali: & primo corrigit eos de quibuſdam inordinationibus inter eos; ſecundo promovet ad obſervantiam bonorum, V. cap. ibi, *De temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis*. Tres autem inordinationes erant inter eos, ſcilicet carnalium vitiorum quantum ad quoſdam, item curioſitatis, item triſtitiæ de mortuis; & ideo de iſtis agit. Secunda ibi, *De caritate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis*; tertia ibi, *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus*. Circa primum duo facit: quia primo monet abſtinere ab immoderato appetitu carnalium; ſecundo ponit rationem, ibi, *Quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus*. Iterum prima in duas: quia primo prohibet luxuriam; ſecundo avaritiam. Et coniungit hæc ſemper, quia utrumque eſt circa obiectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione ſpirituali. Item primo docet cavere luxuriam quantum ad non ſuam, ſecundo quantum ad uxorem propriam, ibi, *Ut ſciat unuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione, & honore*. (a) Dicit ergo: *Ut abſtineatis a fornicatione*: voluntas enim Dei eſt abſtinere a fornicatione. Ergo eſt peccatum mortale, quia eſt contra præceptum, & voluntatem Dei. Tob. IV. 13. „ Attende tibi ab omni fornicatione. " Sed & reſpectu uxoris, abſtineatis honeſte: *ut ſciat unuſquiſque vas ſuum*, ideſt uxorem, *poſſidere in ſanctificatione*, ceſſando ad tempus, *& in honore, non in paſſione*, ut ſcilicet paſſio præcedat, *ſicut & Gentes*: quia hoc eſt Gentilium, quærere delectationes præſentes, non autem futuræ vitæ. *In ſanctificatione, & honore*: quia hic eſt debitus uſus matrimonii: quia eſt ad bonum prolis, vel ad reddendum debitum; & ſic poteſt eſſe ſine peccato. Sed aliquando eſt veniale peccatum, ſi non efferatur concupiſcentia ultra limites matrimonii, ſcilicet quando licet concupiſcentiam habeat, non tamen uteretur ea niſi eſſet uxor ſua. Sed quando eſt extra limites matrimonii, ſequitur mortale; & hoc quando ſi non eſſet ſua uxor, adhuc uteretur ea, & libentius cum alia. Hebr. ult. 4. „ Sit hono-„ rabile connubium, & thorus immacula-„ tus. Fornicatores autem, & adulteros „ iudicabit Deus. " I. Petr. III. 7. „ Vi-„ ri ſimiliter cohabitantes ſecundum ſcien-„ tiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri „ impartientes honorem, tamquam cohe-„ redibus gratiæ, & vitæ; ut non impe-„ diantur orationes veſtræ. "

Deinde cum dicit, *Et ne quis ſupergrediatur*, prohibet avaritiam: unde dicit: *Et ne quis ſupergrediatur*, ideſt violentiam inferat auferendo aliena per potentiam: Iac. II. 6. „ Nonne divites per potentiam „ vos opprimunt? " *neque circumveniat*, per dolum. Hier. V. 27. „ Sicut decipula „ plena avibus; ſic domus eorum plenæ „ dolo. "

Deinde cum dicit, *Quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus*, ponitur ratio monitionis: quam primo aſſignat ex divina ultione; ſecundo oſtendit hanc ultionem eſſe iuſtam, ibi, *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam*. Dicit ergo: Abſtineamus ab his, quia *Dominus eſt vindex*. Galat. V. 21. „ Prædico vobis, ſic-„ ut prædixi, quoniam qui talia agunt, „ regnum Dei non conſequentur. " Nam certe iuſte ulciſcitur: cuius una eſt ratio ex Deo vocante; ſecunda ex contrarietate doni. Si Dominus vocat te ad unum, & tu agis contrarium; dignus es pœna: & ideo dicit: *Non enim vocavit nos Deus in immundi-*

(a) *Al.* Dicit ergo: Voluntas Dei eſt abſtinere a fornicatione, *intermediis omiſſis*.

munditiam. Epheſ. I. 4. „ Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut ſimus ſancti, & immaculati in conſpectu eius in caritate. “ Rom. VIII. 30. „ Quos vocavit, hos & iuſtificavit. “ Ideo (*a*) concludit: *Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum*; quaſi dicat: Hæc eſt una ratio ſpecialis, quam dixi. Alia eſt ratio, quia contrariantur hæc vitia Spiritui qui datus eſt nobis. Unde qui hæc agit, iniuriam facit Spiritui ſancto: ideo dicit: *Qui etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nobis*. Hebr. X. 28. „ Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione duobus, vel tribus teſtibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? “

Deinde cum dicit, *De caritate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis*, retrahit ab otioſitate. Sciendum eſt autem, quod, ſicut dicit Hieronymus in Epiſt. ad Galatas, Theſſalonicenſes erant liberales, & erat conſuetudo apud eos, divites dare multum; & ideo pauperes otioſe inhærebant beneficio eorum, non curantes labores, ſed diſcurrere per domos. Et ideo primo commendat liberalitatem dantium; ſecundo otium accipientium diſſuadet, ibi, *Et operam detis ut quieti ſitis*. Dicit ergo primo, quod non indigent moneri ad caritatem; ſecundo monet quod in ea proficiant, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*. Dicit ergo: *De caritate autem fraternitatis*, ideſt quod diligatis fratres, *non eſt neceſſe ſcribere vobis*. Rom. XII. 10. „ Caritate fraternitatis invicem diligentes. “ Hebr. ult. I. „ Caritas fraternitatis maneat in vobis. “ Et ratio eſt, quia *ipſi didiciſtis a Deo*, ſcilicet per præceptum in lege, Levit. XIX. 18. „ Diliges amicum tuum ſicut teipſum. “ Item in Evangelio, Ioan. XIII. 34. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos. “ Vel *didiciſtis* interiori diſciplina. Ioan. VI. 45. „ Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me. “ Et hoc addiſcit per Spiritum ſanctum.

Deinde cum dicit, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*, hortatur eos ad proficiendum in caritate, dicens: Et quia habetis caritatem ad omnes, ideo rogamus ut proficiatis. Et licet alii abutantur, vos tamen inſiſtatis. Proverb. XV. 5. „ In abundanti iuſtitia virtus maxima eſt. “

Deinde cum dicit, *Et operam detis ut quieti ſitis*, arguit otioſos: & primo eorum inquietudinem; ſecundo oſtendit quomodo eam reprimant; tertio quare. Dicit ergo: *Operam detis ut quieti ſitis*. Proverb. VII. 10. (*b*) „ Garrula, & vaga, quietis impatiens, nec valens pedibus ſuis in domo conſiſtere. “ II. Theſſal. III. 7. „ Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; ſed in labore, & fatigatione, nocte & die operantes, ne quem veſtrum gravaremus. “ Otium reprimentes, exercendo negotia; unde dicit: *Et ut veſtrum negotium agatis*. Proverb. XXIV. 27. „ Diligenter exerce agrum, ut poſtea ædifices domum tuam. “

Dicit autem *veſtrum*. Sed numquid non alienum negotium eſt agendum? Et videtur quod ſic. Rom. ult. 2. „ Aſſiſtatis ei in quo cumque negotio. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod omnia poſſunt inordinate fieri, ſi fiant præter ordinem rationis, tunc ſcilicet quando aliquis ſe improbe ingerit; & ordinate, ſcilicet quando ſervatur ordo rationis, & in neceſſitate; & hoc eſt commendabile.

(*c*) *Et operemini manibus veſtris*. Eccli. XXXII. 29. „ Multa mala docuit otioſitas. “ Ezech. XVI. 49. „ Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant. “ Et hoc eſt in præcepto omnibus illis qui non habent alia unde licite vivere poſſunt: quia de præcepto naturæ eſt quod homo corpus ſuſtentet. II. Theſſal. III. 10. „ Qui non vult operari, nec manducet. “ Huius eſt duplex ratio. Prima propter exemplum aliorum: unde dicit: *Et ut honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt*. Infideles enim videntes converſationem veſtram ſic otioſam, deteſtantur (*d*) vos. I. Timoth. III. 7. „ Oportet autem illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt, ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. “ (*e*) Secunda ratio, ut non deſide-

(a) *Al.* dicit. (b) *Ibi præmittitur* „ Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad „ capiendas animas: “ *tum ſequitur* garrula &c. (c) *Editio Veneta an.* 1498. Item *detis operam &c.* ideſt operando manibus veſtris. *Romana autem, & duæ Venetæ poſteriores alias citatæ: Et operemini manibus veſtris*, ideſt operando manibus veſtris. (d) *Al. deeſt* vos. (e) *Al.* Item ut non deſideretis.

ſideretis ea quæ ſunt aliorum : (*a*) unde dicitur : *Et nullius aliquid deſideretis*. Prov. xxi. 25. „ Deſideria occidunt pigrum . “ Epheſ. iv. 28. „ Qui furabatur , iam non „ furetur , magis autem laboret . “ Et ideo hæc inquietudo ſi reprimatur , & in bonum exemplum , & (*b*) in repreſſionem deſiderii.

LECTIO II.

NOlumus autem vos ignorare , fratres , de dormientibus , ut non contriſtemini , ſicut & ceteri qui ſpem non habent . Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt , & reſurrexit ; ita & Deus eos qui dormierunt per Ieſum , adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini , quia nos qui vivimus , qui reſidui ſumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt . Quoniam ipſe Dominus in iuſſu , & in voce Archangeli , & in tuba Dei deſcendet de cælo ; & mortui qui in Chriſto ſunt , reſurgent primi . Deinde nos qui vivimus , qui relinquimur , ſimul rapiemur cum illis in nubibus obviam Chriſto in aera ; & ſic ſemper cum Domino erimus . Itaque conſolamini invicem in verbis iſtis.

SUpra induxit ad continentiam a cupiditatibus , & compeſcuit ab otioſitate ; hic compeſcit ab inordinata triſtitia : primo præmittens monitionem ; ſecundo aſſignans rationem, ibi , *Sicut & ceteri qui ſpem non habent* . Prohibentur ergo ne inordinate triſtentur: unde dicit: (*c*) *Ut non contriſtemini* . Videtur autem Apoſtolus bene concedere triſtari pro mortuis, aliquid tamen prohibere , ne ſcilicet inordinate triſtentur : unde dicit : *Sicut & ceteri* . Quod enim aliquis triſtetur, ſcilicet de mortuis, habet pietatem . Primo propter defectum corporis deficientis : debemus enim eos diligere , & corpus propter animam : Eccli. xli. 1. „ O mors , quam amara eſt memo„ ria tua homini pacem habenti in ſub„ ſtantiis ſuis ! “ Secundo propter diſceſſum , & ſeparationem , quæ doloroſa eſt amicis : I. Reg. xv. 32. „ Siccine ſeparas „ amara mors? “ Tertio quia per mortem fit commemoratio peccati : Rom. vi. 23. „ Stipendia peccati mors . “ Quarto quia fit commemoratio mortis noſtræ : Eccle. vii. 3. „ In illa enim finis cunctorum admone„ tur hominum, & vivens cogitat quid fu„ turum ſit. “ Sic ergo triſtandum, ſed moderate. Unde Eccli. xxii. 11. „ Modicum „ plora ſupra mortuum , quoniam requie„ vit . “ Et ideo dicit : *Sicut & ceteri qui ſpem non habent* : ſcilicet quia iſti credunt huiuſmodi defectus perpetuos, ſed nos non. Philip. iii. 20. „ Salvatorem expectamus „ Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum , qui „ reformabit corpus humilitatis noſtræ , „ configuratum corpori claritatis ſuæ . “ Unde ſignanter dicit , *De dormientibus* . Ioan. xi. 11. „ Lazarus amicus noſter dor„ mit . “ Dormiens enim tria facit . Cubat in ſpe ſurgendi: Pſalm. xl. 9. „ Num„ quid qui dormit non adiiciet ut reſur„ gat? “ Sic & qui moritur in fide. Item in dormiente , anima vigilat : Cant. v. 2. „ Ego dormio , & cor meum vigilat . “ Item poſtea homo reſurgit magis refectus , (*d*) & vegetus. Sic ſancti reſurgent incorruptibiles: I. Corinth. xv.

Deinde cum dicit , *Si enim credimus* , ponitur ratio monitionis: & primo aſtruit reſurrectionem ; ſecundo excludit dilationis ſuſpicionem, ibi , *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*; tertio ponit reſurrectionis ordinem , ibi , *Quoniam ipſe Dominus ... deſcendet de cælo*. Sciendum eſt autem , quod Apoſtolus I. Corinth. xv. ex reſurrectione Chriſti aſtruit noſtram , quia illa eſt cauſa noſtræ : unde arguit per locum a cauſa . (*e*) Et reſurrectio Chriſti non eſt cauſa ſolum, ſed etiam exemplar : quia Verbum caro factum ſuſcitat corpora , Verbum vero ſimpliciter , animas: etenim in eo quod Chriſtus accepit carnem, & in ea reſurrexit,

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad indicem* Prov. (b) *Al.* in repulſionem. (c) Al. *Sicut & ceteri*.
(d) *Al. deeſt* & vegetus. (e) *Al.* Sed reſurrectio Chriſti non eſt cauſa ſolum exemplaris , quia Verbum caro factum ſuſcitat corpora , Verbum vero animas, ſed Chriſtus accepit carnem , & in ea reſurrexit , in quo eſt exemplar noſtræ reſurrectionis. Nec ſolum hoc, ſed efficiens.

xit, eſt exemplar noſtræ reſurrectionis. Nec ſolum hoc eſt, ſed & cauſa efficiens: quia quæ humanitate Chriſti geſta ſunt, non ſolum ſunt geſta ſecundum virtutem humanitatis, ſed virtute divinitatis ſibi unitæ. Unde, ſicut tactus ſuus curabat leproſum, inquantum inſtrumentum divinitatis; ſic reſurrectio Chriſti cauſa eſt noſtræ reſurrectionis, non inquantum corporis, ſed inquantum (a) reſurrectio corporis uniti verbo vitæ. Et ideo Apoſtolus hoc firmiter ſupponens, ſic arguit. *Si enim credimus* firmiter *quod Chriſtus reſurrexit*; *ita & Deus eos qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo*. Illi dormierunt *per Ieſum* qui facti ſunt conformes morti eius per baptiſmum, vel *per Ieſum*, quia (b) *cum eo adducet*, ſcilicet cum ipſo Chriſto. Zach. xiv. 5. „ Et veniet Dominus Deus meus, omneſque ſancti eius cum eo. “ Eſa. iii. 14. „ Dominus ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui, & principibus eius. “

Deinde cum dicit, *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*, excludit dilationem reſurrectionis; quaſi dicat: Scimus quod reſurgent, & venient cum Chriſto; ideo non debemus tantum dolere. Non enim illi qui invenientur vivi, prius conſequentur reſurrectionis gloriam quam mortui. Et ideo *hoc* (c) *enim vobis dicimus*, non ex coniectura hominis, ſed *in verbo Domini*, (d) cuius verba non deficient, *quia nos qui vivimus*, ideſt illi qui ſunt vivi, non prius ſortientur conſolationem ex adventu Chriſti, quam mortui: & ideo dicit: *Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt*. Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apoſtolus hic dicat, quod adhuc Apoſtolo vivente hoc fieret; & hoc etiam Theſſalonicenſibus videbatur: & ideo ſcribit eis aliam Epiſtolam in qua dicit (II. Theſſal. ii. 2.) „ Non moveamini a veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam tamquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. “ Sed non loquitur ex perſona ſua, & tunc exiſtentium, ſed eorum qui tunc vivi reperientur. *Qui reſidui ſumus*, ideſt erunt reſidui poſt perſecutionem Antichriſti, *non præveniemus eos*; ideſt, non prius recipient conſolationem. I. Corinth. xv. 51. „ In momento, in ictu oculi, in noviſſima tuba. “

Deinde cum dicit, *Quoniam ipſe Dominus ... deſcendet de cælo*, oſtendit ordinem reſurrectionis, & modum: & primo proponit reſurrectionis cauſam; ſecundo eius ordinem, & modum, ibi, *Et mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi*; tertio concludit eorum conſolationem, ibi, *Itaque conſolamini invicem in verbis iſtis*. Primum oſtendit, dicens, *Ipſe Dominus*. Ubi notandum eſt, quod, ſicut dictum eſt, cauſa communis reſurrectionis, eſt reſurrectio Chriſti. Sed ſi dicas, quod iam fuit: quare ergo non ſequitur effectus eius? reſpondeo. Dicendum eſt, quod eſt cauſa reſurrectionis noſtræ, ſecundum quod operatur in virtute divina. Deus autem operatur per ordinem ſuæ ſapientiæ. Tunc ergo erit noſtra reſurrectio quando hoc (e) diſpoſuit ordo divinæ ſapientiæ. Ut autem oſtendat quod Chriſtus ſit cauſa, oſtendit quod ad præſentiam Chriſti omnes mortui reſurgent. Ad reſurrectionem autem communem faciendam triplex cauſa concurrit. Una principalis, ſcilicet virtus divinitatis; ſecunda inſtrumentalis, ſcilicet virtus humanitatis Chriſti; tertia quaſi miniſterialis, ſcilicet virtus Angelorum, qui habebunt aliquem effectum in reſurrectione. Auguſtinus enim probat quod ea quæ fiunt nunc per creaturas corporales, fiunt a Deo eis mediantibus. In reſurrectione vero aliqua per eos ſunt agenda, ſicut collectio pulveris; ſed reintegratio corporum, & unio animæ ad corpus, erit immediate per Chriſtum. Has ergo tres cauſas ponit. Primo humanitatem Chriſti glorioſam, dicens, *Ipſe Dominus*. Act. i. 11. „ Quemadmodum vidiſtis eum aſcendentem in cælum, ita veniet. “ *In iuſſu*. In primo (f) adventu venit ut obediens: Philip. ii. 8. „ Factus eſt obediens uſque ad mortem. “ Et hoc quia ille fuit adventus humilitatis; ſed iſte erit gloriæ. Lucæ xxi. 27. „ Veniet cum poteſtate magna, & maieſtate. “ Secundo virtutem Angelorum, cum dicit, *In voce Archangeli*: non quod operetur in voce eius, ſed miniſterio eius. Et dicit, *Archangeli*, quia omnes Angeli ſub uno Archangelo miniſtrant Eccleſiæ. Apocal. xii. (g) „ Hic eſt Michael Princeps Eccleſiæ. “

(a) *Al. omittitur* reſurrectio. (b) *Al.* ſecum. (c) Al. deeſt *enim*. (d) *Al.* ea quæ non deficient. (e) *Al.* habet. (f) *Al. omittitur* adventu. (g) *Ibi verſ.7.* „ Michael, & Angeli eius præliabantur cum draconе. “ *Daniel. autem* xii. 1. „ Conſurget Michael princeps magnus, qui ſtat pro filiis populi tui: “ *item* x. 21. „ Michael princeps veſter. “

Vel *in voce Archangeli*, ideſt Chriſti Principis Angelorum. Eſai. IX. 6. „ Magni conſilii Angelus. “ Et in voce eius corporali, vel ſpirituali, erit reſurrectio. Ioan. V. 28. „ Audient vocem Filii Dei, “ ſcilicet, Surgite mortui, & venite ad iudicium: & illi voci corporali obedient. Tertio virtutem divinitatis, cum dicit, *In tuba Dei*. Hæc eſt virtus divina, quæ dicitur vox Archangeli, inquantum fiet miniſterio Archangelorum, & tuba Dei, inquantum virtute divina fiet. Et dicitur tuba propter eius ſonoritatem, quæ provenit a Deo, ſuſcitans mortuos. Item tuba congruit ad officia, cuius uſus fuit multiplex in veteri teſtamento: ut ad bellum: & „ tunc pugnabit pro eo orbis terrarum: “ Sapient. V. 21. Item fiebat uſus eius ad ſolemnitates; ſic iſta ad cæleſtem Hieruſalem. Item ad movendum caſtra; & tunc ſancti movebunt caſtra. Unde ſi ſit vox corporalis, dicitur tuba propter has rationes. Vel non erit vox corporalis, ſed virtus divina Chriſti præſens, & manifeſta toti mundo.

Deinde cum dicit, *Et mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi*, ponitur ordo reſurrectionis; & circa hoc tria facit: quia primo ponit reſurrectionem mortuorum; ſecundo occurſum vivorum, ibi, *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis obviam Chriſto*; tertio beatitudinem ſanctorum utrorumque, ibi, *Et ſic ſemper cum Domino erimus*.

Occaſione horum verborum crediderunt aliqui quod futuri in fine numquam morerentur, ut dicit Hieronymus in epiſtola, propter hoc quod dicit: *Deinde nos qui vivimus .... ſimul rapiemur*. Alias enim fruſtra diſtingueret viventes a morientibus.

Sed contra. I. Corinth. XV. 51. „ Omnes „ quidem reſurgemus: “ item verſ. 22. „ Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & „ in Chriſto omnes vivificabuntur: “ & habetur Rom V. 12. (a) „ Ergo mors ad omnes „ pertranſiit. “

Dicendum eſt ergo, quod aliqui invenientur vivi in tempore illo quo Chriſtus veniet ad iudicium; ſed in illo momento temporis morientur, & ſtatim reſurgent: & ideo propter modicam interpolationem reputantur viventes.

Sed tunc eſt quæſtio, quia dicitur hic: *Et mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi*: & *deinde nos qui vivimus*. Ergo prius reſurgent mortui quam vivi occurrant Chriſto; & in hoc occurſu morientur. Ergo prius aliqui reſurgent; & ſic non erit omnium reſurrectio ſimul: quod eſt contra illud I. Corinth. XV. 52. „ In momento, in „ ictu oculi, in noviſſima tuba. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt hic opinio. Quidam enim dicunt, quod reſurrectio non erit ſimul; ſed primo mortui venient cum Chriſto, & tunc in adventu Chriſti, vivi rapientur in nubibus, & in illo raptu morientur, & reſurgent. Et ideo quod dicitur eſſe in momento, intelligitur quia in modico tempore fiet. Et ſi dicatur, quod erit in inſtanti, tunc non eſt hoc referendum ad totam reſurrectionem omnium, ſed ad reſurrectionem ſingularium, quia ſingulus reſurget in inſtanti. Alii vero dicunt, quod omnes ſimul, & in inſtanti reſurgent. Quod ergo dicit, *Reſurgent primi*, denotat ordinem dignitatis, non temporis.

Sed videtur hoc difficile, quia de vivis multi erunt probati in perſecutione Antichriſti, qui dignitate præcellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter eſſe dicendum, quod omnes morientur, & omnes reſurgent, & quod ſimul. Nec Apoſtolus dicit hic, quod illi prius reſurgent quam iſti; ſed quod illi prius reſurgent, quam iſti occurrant. Apoſtolus (b) enim non ponit ordinem reſurrectionis ad reſurrectionem; ſed ordinem ad raptum, vel ad occurrentiam. Nam primo veniente Domino morientur qui invenientur vivi, & tunc ſtatim cum illis qui prius mortui fuerant, reſurgentes rapientur in nubibus obviam Chriſto, ut Apoſtolus hic dicit.

Eſt autem hæc inter bonos & malos differentia, quia mali remanebunt in terra quam dilexerunt, boni rapientur ad Chriſtum quem quæſierunt. Matth. XXIV. 28. „ Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur „ & aquilæ. “ In reſurrectione etiam ſancti conformabuntur Chriſto, non ſolum quantum ad gloriam corporis, Philip. III. ſed etiam quantum ad ſitum: quia Chriſtus erit in nube: Act. I. 9. „ Et nubes ſuſcepit eum: “ & verſ. 11. „ Quemadmodum „ vidiſtis eum euntem in cælum, ſic veniet: “ ſic & ſancti a nubibus rapientur. Et quare hoc? Ad oſtendendum eorum deiformitatem. In veteri enim teſtamento gloria Domini apparuit per modum nubis: III. Reg. VIII. 12. „ Dominus venit in nebula. “

(a) *Ibi* „ Et item in omnes homines mors pertranſiit. “ (b) *Al.* ergo.

„ bula. " Hæ nubes erunt præparatæ virtute divina ad oſtenſionem gloriæ ſanctorum. Vel ipſa fulgentia corpora glorioſorum videbuntur malis quædam nubes, qui erunt in terra. Matth. xxv. 6. „ Ecce ſponſus venit, exite obviam ei.

Deinde cum dicit, *Et ſic ſemper cum Domino erimus*, oſtendit beatitudinem ſanctorum, quia ſemper erunt cum Domino, eo fruentes. Ioan. xiv. 3. „ Iterum veniam, „ & accipiam vos ad meipſum; ut ubi ego „ ſum, & vos ſitis. " Hoc ſancti deſiderant. Philip. 1. 23. „ Deſiderium habens „ diſſolvi, & eſſe cum Chriſto. "

Deinde cum dicit, *Itaque conſolamini invicem in verbis iſtis*, concludit conſolationem habendam eſſe de mortuis, dicens: Ex quo ſancti reſurgunt, & nullum detrimentum conſequuntur, ergo de mortuis conſolamini. Eſa. xl. 1. „ Conſolamini, conſolamini „ popule meus, dicit Dominus Deus veſter. "

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

De temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis ut ſcribamus vobis. Ipſi enim diligenter ſcitis quia dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint, Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habenti, & non effugient. Vos autem, fratres, non eſtis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat: omnes enim vos filii lucis eſtis, & filii diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, ſicut & ceteri; ſed vigilemus, & ſobrii ſimus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; & qui ebrii ſunt, nocte ebrii ſunt. Nos autem, qui diei ſumus, ſobrii ſimus, induti loricam fidei, & caritatis, & galeam, ſpem ſalutis: quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis; ut ſive vigilemus, ſive dormiamus, ſimul cum illo vivamus. Propter quod conſolamini invicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos, & præſunt vobis in Domino, & monent vos; ut habeatis illos abundantius in caritate: propter opus illorum, pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda; hic monet eos in futurum: & primo ponit monitionem; ſecundo orationem, ibi, *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia*. Hæc autem duo ſunt nobis neceſſaria. (*a*) Nam quia bona quæ facimus, ſunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione; & quoniam ſunt etiam ex gratia, ideo oratione. Circa primum duo facit: quia primo hortatur ut præparent ſe ad futurum iudicium; ſecundo oſtendit præparandi modum, ibi, *Propter quod conſolamini*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit qualis ſit conditio futuri iudicii; ſecundo qualiter præparent ſe ad illud, ibi, *Igitur non dormiamus*. Item prima in duas: quia primo præmittit conditionem futuri iudicii; ſecundo exponit, ibi, *Cum enim dixerint, Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus*. Item primo quietat eorum ſolicitudinem circa ſcientiam futuri adventus; ſecundo oſtendit quid circa illum ſciant, ibi, *Ipſi enim ſcitis*. Dicit ergo: Neceſſe erat quod ſcriberem de præmiſſis, quia indiguiſtis; ſed *de temporibus*, ſcilicet æſtate, hieme, vel potius quæ tempora futura ſint, non erat neceſſe: quia quædam de his ſunt ſoli divinæ ſcientiæ reſervata. Matth. xxiv. & Marc. xiii. 32. „ De die illa, vel hora nemo ſcit, neque

(a) *Al.* Quia bona quæ facimus ſunt ex libero arbitrio, & ideo indiget homo monitione, & gratia, & ideo oratione.

„ Angeli in cælo, neque Filius, niſi Pa„ ter. " Act. i. 7. „ Non eſt veſtrum noſſe „ tempora, vel momenta, quæ Pater po„ ſuit in ſua poteſtate. " Eccle. vii. 1. „ Quid neceſſe eſt homini maiora ſe quæ„ rere, cum ignoret quid conducat ſibi in „ vita, numero dierum vitæ ſuæ? " Et ideo hoc non eſt neceſſe ſcribere, quia illud quod ſciendum eſt, *vos ſcitis*, quia ſcilicet *dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet*. Sunt autem omnes dies Domini: Pſalm. cxviii. 91. „ Ordinatione tua perſeverat dies: " ſed iſte ſpecialiter eſt Domini, quia facit in omnibus ſuam voluntatem: quæ impletur in bonis, qui perducuntur ad finem præſcitum a Deo, ſcilicet ſalutem: I. Timoth. ii. 4. „ Vult omnes „ homines ſalvos fieri, & ad agnitionem „ veritatis venire: " in malis, quia puniuntur: Pſalm. lxxiv. 3. „ Dum accepero tem„ pus, ego iuſtitias iudicabo. " Iſte *veniet ſicut fur*, ideſt (*a*) ex impræmeditato. Lucæ xii. 39. „ Si ſciret paterfamilias qua „ hora fur veniret, vigilaret utique. " II. Pet. iii. 10. „ Adveniet dies Domini ſic„ ut fur. " Apoc. iii. 3. „ Veniam tibi „ tamquam fur. " Quomodo autem dies dicitur venire in nocte? Sed ſciendum, quod utrumque eſt: quia in die venit propter manifeſtationem cordium: I. Corinth. iv. 5. „ Quoadusque veniat Dominus, qui „ & illuminabit abſcondita tenebrarum, „ & manifeſtabit conſilia cordium: " ſed in nocte propter incertitudinem: Matth. xxv. 6. „ Media nocte clamor factus eſt: „ ecce ſponſus venit, exite obviam ei. " Incertum enim eſt qua hora erit.

Deinde cum dicit, *Cum enim dixerint, Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus*, exponit quæ dixerat: & primo quantum ad malos; ſecundo quantum ad bonos, ibi, *Vos autem, fratres, non eſtis in tenebris*. Circa primum duo facit. Primo deſcribit præſumptionem malorum; ſecundo periculum moræ. Dicit ergo: *Veniet ſicut fur*, quia ex improviſo: *cum enim dixerint, Pax*, quantum ad præſentia, ideſt dum tranquille vivunt, ſic decipiuntur: Sapient. xiv. 22. „ In magno viventes in„ ſcientiæ bello, tot & tam magna mala „ pacem appellant: " *& ſecuritas*, quantum ad futura. Lucæ xii. 19. „ Anima „ mea, multa habes bona repoſita in an„ nos plurimos: requieſce, comede, bibe, „ & epulare. "

Sed contra. Lucæ xxi. 26. „ Areſcenti„ bus hominibus præ timore, & expecta„ tione, quæ ſupervenient univerſo orbi. " Ergo nulla ſecuritas.

Solutio eſt duplex. Una quæ eſt Auguſtini, quæ talis eſt. In tempore illo aliqui erunt boni, & hi affligentur, lugebunt, & expectabunt: & de hoc dicitur loc. cit. „ Areſcentibus, " ex carentia voluptatum, & abundantia malorum. Sed in malis erit pax, & ſecuritas. Alia datur ſolutio in Gloſſa.

Deinde cum dicit, *Tunc repentinus eis ſuperveniet interitus*, deſcribit periculum a quatuor. Primo quia ſubitum, ibi, *Repentinus*: Eſa. xxx. 13. „ Subito dum non ſpe„ ratur, veniet contritio eius. " Secundo quia mortiferum, ibi, *Interitus*: Iob xviii. 14. „ Calcet ſuper eum, quaſi Rex, inter„ itus. " Tertio afflictivum, ibi, *Dolor*: Pſalm. xlvii. 8. „ Ibi dolores, ut partu„ rientis. " Quarto inevitabile, ibi, *Et non effugient*: Iob ii. 20. „ Effugium per„ ibit ab eis. " Ab ira Dei nunc eſt effugere ad eius miſericordiam; ibi vero non eſt tempus miſericordiæ, ſed iuſtitiæ.

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, non eſtis in tenebris*, exponit quæ dixerat quo ad bonos, & duo facit: quia primo excipit bonos a conſortio malorum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Omnes enim vos filii lucis eſtis*. Dicit ergo: *Non eſtis in tenebris*, quia illuminati eſtis per Chriſtum de illo die, ideo vobis non eſt improviſus. Ioan. viii. 12. „ Qui ſequitur me, non ambu„ lat in tenebris, ſed habebit lumen vi„ tæ. " Huius ratio eſt ibi, *Omnes enim vos filii lucis eſtis*. Aſtruit enim quod ſunt filii lucis, & diei. Filii autem alicuius rei in Scriptura dicuntur aliqui propter abundantiam in re illa. Eſa. v. 1. „ In cornu „ filio olei, " (*b*) ideſt habente multum oleum. Qui ergo participant multum de die, & luce, dicuntur eorum filii. Hæc lux eſt fides Chriſti. Ioann. viii. 12. „ Ego „ ſum lux mundi. " Ibid. xii. 36. „ Cre„ dite in lucem, ut filii lucis ſitis. " Item *diei*: ſicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Chriſti fit dies, ſcilicet honeſtas bonorum operum. Rom. xiii. 12. „ Nox „ præceſſit, dies autem appropinquavit. " Et ideo *non* (*c*) *eſtis filii noctis*, ideſt infidelitatis, *neque tenebrarum*, ideſt peccatorum. Rom. xiii. 12. „ Abiiciamus ergo „ a nobis opera tenebrarum, & induamur „ arma lucis. "

Deinde cum dicit, *Igitur non dormiamus*, oſten-

(a) Al. ex impræmeditatione. (b) Al. ideſt colle habente &c. (c) Al. *ſumus*.

oſtendit qualiter ſe præparent ad illum adventum: & primo qualiter (*a*) per vitationem malorum; ſecundo per obſervantiam bonorum, ibi, *Induti loricam fidei*. Circa primum duo facit: quia primo ponit monitionem; ſecundo eius rationem, ibi, *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt*. Dicit igitur: Ex quo dies Domini eſt ſicut fur: Luc. XII. 39. „ Si ſciret paterfamilias qua „ hora fur veniret, vigilaret utique: " ergo vos, quia ſcitis, vigiletis. Unde dicit: *Igitur non dormiamus*, ſomno peccati: Eph. V. 14. „ Surge qui dormis, & exurge a „ mortuis: " item nec pigritiæ: Proverb. VI. 9. „ Uſquequo piger dormis? Quando „ conſurges e ſomno tuo? " *Sed vigilemus*, per ſolicitudinem. Matth. XXIV. 42. „ Vigilate itaque, quia neſcitis qua hora do„ minus veſter venturus ſit. " Et ad hoc eſt neceſſarium quod *ſobrii ſimus*, ut & corpus, & mens ſint ſobria, ideſt non occupata voluptatibus, & curis mundi. Lucæ XXI. 34. „ Attendite vobis, ne forte „ graventur corda veſtra crapula, & e„ brietate. " I. Petr. V. 8. „ Sobrii eſto„ te, & vigilate. " Ratio autem huius eſt ex temporis congruitate: quia qui dormiunt, vel ebrii ſunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non ſumus in nocte: *ergo non dormiamus*. Dicit ergo: *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt*; ideſt, tempus noctis deputant quieti, diem vero operationi. Pſal. CIII. 22. „ Ortus eſt ſol, & congre„ gati ſunt, & in cubilibus ſuis colloca„ buntur: " & rurſum ibi: „ Exibit ho„ mo ad opus ſuum, & ad operationem „ ſuam uſque ad veſperam. " Item (*b*) abſtinent aliqui a vino in die propter negotia exercenda; ſed de nocte tantum non currant. Iob XXIV. 15. „ Oculus adulteri „ obſervat caliginem. " Somnus ergo, & ebrietas eſt nocti conveniens: eo quod nocte infidelitatis, & tenebris peccatorum occupati, ſunt ebrii per amorem præſentium, non habentes ſpem futurorum. Epheſ. IV. 19. „ Deſperantes tradiderunt ſe im„ pudicitiæ, in operationem immunditiæ „ omnis, in avaritiam. " (*c*) *Nos autem qui diei ſumus*, ideſt pertinentes ad diem honeſtatis, & fidei, *ſimus ſobrii*. Rom. XIII. 13. „ Honeſte ambulemus in die. "

Deinde cum dicit, *Induti loricam fidei*, oſtendit quomodo ſe præparent per bona: & primo ponit monitionem generalem; ſecundo ſpecialem, ibi, *Propter quod conſolamini invicem*. Item prima in duas: quia primo ponit ipſam monitionem; ſecundo rationem eius, ibi, *Quoniam non poſuit nos Deus in iram*. Sunt autem in homine duo principalia membra, quæ conſueverunt in bellis protegi; ſcilicet cor, quod eſt principium vitæ, & caput, ſcilicet principium motus exterioris, a quo ſunt ſenſus, & aliquo modo nervi: & protegitur cor lorica, caput galea. Spiritualis vita in nobis eſt Chriſtus, per quem anima vivit, & Dominus in nobis per fidem habitat: Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem in „ cordibus veſtris. " (*d*) Habitat etiam per caritatem: I. Ioann. IV. 16. „ Qui manet „ in caritate, in Deo manet, & Deus in „ eo: " quæ informat fidem. Et ideo debemus habere fidem, & caritatem: unde dicit: *Loricam fidei, & caritatis*, quia protegit vitalia, (*e*) *& galeam, ſpem ſalutis* quæ eſt principium motus ſpiritualis, quod eſt ex intentione finis quem ſperamus aſſequi.

Deinde cum dicit, *Quoniam non poſuit nos Deus in iram*, oſtendit rationem quomodo in nobis operatur: & primo ex præordinatione divina; ſecundo ex gratia Chriſti; tertio oſtendit modum conſequendæ ſalutis. Dicit ergo: *Quoniam non poſuit nos*, ideſt non ordinavit: Ioan. XV. 16. „ Poſui „ vos (ſcilicet ſanctos) ut eatis, & fru„ ctum afferatis: " *Deus in iram*, ideſt ad hoc ut conſequamur eius iram. Sapient. I. 13. „ Deus mortem non fecit. " Ezech. XVIII. 23. „ Numquid voluntatis meæ „ eſt mors impii, dicit Dominus Deus, & „ non ut convertatur a viis ſuis, & vi„ vat? " *Sed in acquiſitionem*; ideſt, ut acquiramus ſalutem. Matth. XI. 12. „ Re„ gnum cælorum vim patitur, & violenti „ rapiunt illud. " I. Petr. II. 9. „ Vos „ eſtis genus electum, regale ſacerdotium, „ gens ſancta, populus acquiſitionis. " Et hoc per gratiam Chriſti: ideo dicit: *Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*: Act. IV. 12. „ Non eſt aliud nomen ſub cælo da„ tum hominibus in quo oporteat nos ſal„ vos fieri: " (*f*) *qui mortuus eſt pro nobis*, ideſt ſalvavit nos moriendo pro nobis. I. Pet. III. 18. „ Mortuus eſt iuſtus pro iniu„ ſtis, ut offerret nos Deo, mortificatos „ quidem carne, vivificatos autem ſpiritu. " Et modus perveniendi eſt, quia Chriſtus do-

(a) *Al.* per ultionem malorum. (b) *Al.* abſtineant, *& infra* concurrant, *pro* non curant. (c) *Al.* Nos autem pertinentes ad diem &c. (d) *Al. deeſt* Habitat etiam per caritatem. (e) *Al. & galeam ſpei*, quæ eſt &c. (f) *Al.* ſalvavit nos &c. *his quæ præcedunt omiſſis*.

docuit nos, operando ſalutem noſtram; & hoc moriendo, & reſurgendo: Rom. IV. 25. „ Traditus eſt propter delicta noſtra, „ & reſurrexit propter iuſtificationem no- „ ſtram: “ & ideo dicit: *Sive vigilemus, ſive dormiamus, ſimul cum illo vivamus*. Rom XIV. 8. „ Sive vivimus, ſive morimur, Do- „ mini ſumus. “

Deinde cum dicit, *Propter quod conſolamini invicem*, docet nos quomodo præparemus nos, quantum ad ſpeciales conditiones perſonarum; & circa hoc tria facit: quia primo oſtendit quomodo ſe debeant habere ad æquales; ſecundo quomodo ſubditi ſe habeant ad prælatum, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos*; tertio quomodo prælati ad ſubditos, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos*. Debemus autem æqualibus conſolationem in adverſis: unde dicit: *Conſolamini invicem*. Item ædificationem in exemplis: unde dicit: *Et ædificate*. Rom. XIV. 19. „ Quæ ædificationis ſunt, invicem „ cuſtodiamus. “ Subditi autem ad prælatos primo debent beneficiorum recognitionem, ſecundo caritatem, tertio pacem. *Ut noveritis*, ideſt ut recognoſcatis beneficia eorum. Heb. ult. 7. „ Mementote „ præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locu- „ ti ſunt verbum Dei. “ Noveritis, inquam, primo ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis: unde dicit: *Eos qui laborant inter vos*, pro bono veſtro. II. Tim. II 3. „ Labora ſicut bonus „ miles Chriſti Ieſu. “ Secundo ex parte Dei; & ideo eſt habenda reverentia ad eos, ſicut ad Deum: unde dicit: *Et præſunt vobis in Domino*, ideſt vice Domini. II. Corinth. II. 10. „ Ego ſi quid donavi vobis, in per- „ ſona Chriſti. “ Tertio ex parte veſtra, quia ſunt vobis utiles: unde dicit: *Et monent vos ut habeatis illos abundantius in caritate*. Ideo ſecundo debetis eis caritatem *abundantius*, ideſt præ aliis; tertio *pacem propter opus illorum*. Sed contra hoc quidam agunt. Amos V. 10. „ Odio habuerunt in „ porta corripientem, & loquentem „ perfecte abominati ſunt. “ Eccli. XIX. 5. „ Qui odit correctionem, minuetur vi- „ ta. “ Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie ſpectat ad eorum officium. Pſalm. CXIX. 6. „ Dum „ loquebar illis, impugnabant me gratis. “

L E C T I O II.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; ſed ſemper quod bonum eſt ſectamini in invicem, & in omnes. Semper gaudete; ſine intermiſſione orate; in omnibus gratias agite: hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere; prophetias nolite ſpernere. Omnia autem probate; quod bonum eſt tenete. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia, ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur. Fidelis eſt qui vocavit vos; qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro vos per Dominum ut legatur Epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

Supra oſtendit quomodo ſubditi debent ſe habere ad prælatos; hic oſtendit e converſo, & circa hoc duo facit: quia primo docet quomodo prælati ad ſacerdotes ſubditos ſe debeant habere; ſecundo generaliter quomodo ſe debeant habere ad omnes, ibi, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*. Sciendum eſt autem, quod cura prælatorum ad duo debet tendere, ſcilicet ad retrahendum alios a peccatis, & ad cuſtodiendum ſeipſos. Quantum ad primum tria Apoſtolus dicit: tripliciter enim ſubditi poſſunt pati defectum: primo in actu; ſecundo in voluntate; tertio in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati; & tunc ſunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato, ſpecialiter tamen corrigendi ſunt de peccato inquietudinis: & ideo dicit: *Corripite inquietos*. II. Theſſal. III. 7. „ Non inquieti fuimus inter vos. “ Eccli. XIX. 17. „ Corripe proximum antequam comminè- „ ris, & da locum timori. “ In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia deiici

deiicitur propter adverſa, & peccata præcedentia: unde dicit: *Conſolamini puſillanimes*. Puſillanimis eſt non habens animum ad magna, timens ne deficiat. Eſa. xxxv. 4. „ Dicite puſillanimis: Confortamini, & nolite timere.“ Iob iv. 4. „ Vacillantes confirmaverunt (a) manus tuæ.“ In virtute autem, quando vel ex infirmitate peccant, vel debilitantur in bono actu; & iſti ſunt fovendi: unde dicit: *Suſcipite*, ſcilicet in viſceribus caritatis fovendo, *infirmos*, quorum eſt virtus debilis, vel ad reſiſtendum malis, vel ad faciendum bona. Rom. xv. 1. „ Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere.“ Prælatus autem debet ſe cuſtodire a defectu cuiuſcumque modi, & maxime ab impatientia: quia ipſe portat totum pondus multitudinis. Num. xi. 14. „ Non poſſum ſolus ſuſtinere omnem hanc multitudinem, quia gravis eſt mihi.“ Et ideo dicit: *Patientes eſtote ad omnes*. Proverb. xix. 11. „ Doctrina viri per patientiam noſcitur.“ Pſalm. xci. 15. „ Bene patientes erunt, ut annuntient.“

Deinde cum dicit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*, oſtendit generaliter quomodo ſe habeant ad omnes; & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit qualiter (b) ad omnes in quibuſdam debeant ſe habere; ſecundo (c) qualiter in omnibus, ibi, *Omnia autem probate*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit quomodo ſe debeant habere ad proximum; ſecundo quomodo ſe habeant in his quæ ad Deum ſunt, ibi, *Semper gaudete*; tertio quomodo ſe habeant ad eius dona, ibi, *Spiritum nolite extinguere*. Quantum ad proximum debent ſe habere, ut non inferant ei mala, & ut ſtudeant ei benefacere: unde dicit: Dixi ſupra in ſpeciali, ſed nunc in generali dico: *Ne quis malum pro malo alicui reddat*. Pſalm. vii. 5. „ Si reddidi retribuentibus mihi mala.“

Sed contra. Multoties vindicta petitur coram iudice. Reſpondeo. Sicut actus moralis ſumitur ſecundum intentionem finis, ſic ad duo poteſt eſſe intentio: vel ad malum illius, ita quod quieſcat ibi; & hoc eſt illicitum, (d) quia ex livore vindictæ: vel ad bonum correctionis, ſeu iuſtitiæ, & conſervationis reipublicæ; & ſic non reddit malum pro malo, ſed bonum, ſcilicet eius correctionem.

Quantum ad ſecundum dicit: *Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini*. Et dicit: *Sectamini*, non, Faciatis: quia tu ex te debes ſumere occaſionem benefaciendi ad proximum tuum, & non expectare quod ipſe det tibi occaſionem benefaciendi ſibi. Unde Pſal. xxxiii. 15. „ Inquire pacem, & perſequere eam.“ Rom. xii. 21. „ Noli vinci a malo (ut ſcilicet ſis tractus ab eo ad malefaciendum) ſed vince in bono malum,“ retrahendo eum ad bonum. Galat. ult. 10. „ Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.“

Deinde cum dicit, *Semper gaudete*, oſtendit quomodo ſe debeant habere quo ad Deum; ad quem tria oportet habere. Primo gaudere de ipſo: unde dicit: *Semper gaudete*, ſcilicet de Deo: quia quidquid malum proveniat, eſt incomparabile bono quod eſt Deus. Et ideo nullum malum illud interrumpat: unde dicit: *Semper gaudete*. Secundo orare pro beneficiis ſuſcipiendis, ibi, *Sine intermiſſione orate*. Luc. xviii. 1. „ Oportet ſemper orare, & numquam deficere.“

Sed quomodo poteſt hoc eſſe? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod hoc poteſt eſſe tripliciter. Primo quod ille ſemper orat qui ſtatutas horas non intermittit. Simile habetur II. Reg. ix. 7. „ Tu comedes panem in menſa mea ſemper.“ Secundo ſic. Semper, ideſt continue, orate. Sed tunc oratio ſumitur pro effectu orationis. Eſt enim oratio, interpretatio, ſeu explicatio deſiderii: quia quando deſidero aliquid, tunc illud orando peto: unde & oratio eſt petitio decentium a Deo; & ideo deſiderium habet vim orationis. Pſalm. ix. 17. „ Deſiderium pauperum exaudivit Dominus.“ Omnia ergo quæ facimus, ex deſiderio proveniunt: ergo oratio in bonis quæ facimus, manet in virtute: quia bona quæ facimus, ex deſiderio bono proveniunt. Gloſſa: „ Non ceſſat orare qui non ceſſat benefacere.“ Tertio quo ad cauſam orationis, ſcilicet faciendo eleemoſynam. In vitis Patrum: „ Ille (e ſemper orat, qui eleemoſynas dat: quia qui eleemoſynam accipit, orat pro te, etiam te dormiente.“ Item tertio orare pro beneficiis ſuſcipiendis, & gratias agere pro ſuſceptis; ideo dicit: *In omnibus*, ſcilicet bonis, & adverſis, *gratias agite*. Rom. viii. 28. „ Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.“ Coloſſ. ii. 7. „ Abundantes in illo in gratiarum actione.“ Philipp. iv. 6. „ Cum gratiarum actione.“ *Hac eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu*, in

(a) *Ibi* ſermones tui. (b) *Al.* omittitur ad. (c) *Al.* quid. (d) *Al.* & ex livore. (e) *Al.* ſic orat.

docuit nos, operando ſalutem noſtram; & hoc moriendo, & reſurgendo: Rom. IV. 25. „ Traditus eſt propter delicta noſtra, „ & reſurrexit propter iuſtificationem no„ ſtram: “ & ideo dicit: *Sive vigilemus, ſive dormiamus, ſimul cum illo vivamus*. Rom XIV. 8. „ Sive vivimus, ſive morimur, Do„ mini ſumus. “

Deinde cum dicit, *Propter quod conſolamini invicem*, docet nos quomodo præparemus nos, quantum ad ſpeciales conditiones perſonarum; & circa hoc tria facit: quia primo oſtendit quomodo ſe debeant habere ad æquales; ſecundo quomodo ſubditi ſe habeant ad prælatum, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos*; tertio quomodo prælati ad ſubditos, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos*. Debemus autem æqualibus conſolationem in adverſis: unde dicit: *Conſolamini invicem*. Item ædificationem in exemplis: unde dicit: *Et ædificate*. Rom. XIV. 19. „ Quæ ædificationis ſunt, invicem „ cuſtodiamus. “ Subditi autem ad prælatos primo debent beneficiorum recognitionem, ſecundo caritatem, tertio pacem. *Ut noveritis*, ideſt ut recognoſcatis beneficia eorum. Heb. ult. 7. „ Mementote „ præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locu„ ti ſunt verbum Dei. “ Noveritis, inquam, primo ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis: unde dicit: *Eos qui laborant inter vos*, pro bono veſtro. II. Tim. II 3. „ Labora ſicut bonus „ miles Chriſti Ieſu. “ Secundo ex parte Dei; & ideo eſt habenda reverentia ad eos, ſicut ad Deum: unde dicit: *Et præſunt vobis in Domino*, ideſt vice Domini. II. Corinth. II. 10. „ Ego ſi quid donavi vobis, in per„ ſona Chriſti. “ Tertio ex parte veſtra, quia ſunt vobis utiles: unde dicit: *Et monent vos ut habeatis illos abundantius in caritate*. Ideo ſecundo debetis eis caritatem *abundantius*, ideſt præ aliis; tertio *pacem propter opus illorum*. Sed contra hoc quidam agunt. Amos V. 10. „ Odio habuerunt in „ porta corripientem, & loquentem „ perfecte abominati ſunt. “ Eccli. XIX. 5. „ Qui odit correctionem, minuetur vi„ ta. “ Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie ſpectat ad eorum officium. Pſalm. CXIX. 6. „ Dum „ loquebar illis, impugnabant me gratis. “

L E C T I O II.

Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; ſed ſemper quod bonum eſt ſectamini in invicem, & in omnes. Semper gaudete; ſine intermiſſione orate; in omnibus gratias agite: hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere; prophetias nolite ſpernere. Omnia autem probate; quod bonum eſt tenete. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia, ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur. Fidelis eſt qui vocavit vos; qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro vos per Dominum ut legatur Epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

Supra oſtendit quomodo ſubditi debent ſe habere ad prælatos; hic oſtendit e converſo, & circa hoc duo facit: quia primo docet quomodo prælati ad ſacerdotes ſubditos ſe debeant habere; ſecundo generaliter quomodo ſe debeant habere ad omnes, ibi, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*. Sciendum eſt autem, quod cura prælatorum ad duo debet tendere, ſcilicet ad retrahendum alios a peccatis, & ad cuſtodiendum ſeipſos. Quantum ad primum tria Apoſtolus dicit: tripliciter enim ſubditi poſſunt pati defectum: primo in actu; ſecundo in voluntate; tertio in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati; & tunc ſunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato, ſpecialiter tamen corrigendi ſunt de peccato inquietudinis: & ideo dicit: *Corripite inquietos*. II. Theſſal. III. 7. „ Non inquie„ ti fuimus inter vos. “ Eccli. XIX. 17. „ Corripe proximum antequam commine„ ris, & da locum timori. “ In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia deiici-

deiicitur propter adverſa, & peccata præcedentia: unde dicit: *Conſolamini puſillanimes*. Puſillanimis eſt non habens animum ad magna, timens ne deficiat. Eſa. xxxv. 4. „ Dicite puſillanimis: Confortamini, & „ nolite timere. “ Iob iv. 4. „ Vacillantes „ confirmaverunt (*a*) manus tuæ. “ In virtute autem, quando vel ex infirmitate peccant, vel debilitantur in bono actu; & iſti ſunt fovendi: unde dicit: *Suſcipite*, ſcilicet in viſceribus caritatis fovendo, *infirmos*, quorum eſt virtus debilis, vel ad reſiſtendum malis, vel ad faciendum bona. Rom. xv. 1. „ Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere. “ Prælatus autem debet ſe cuſtodire a defectu cuiuſcumque modi, & maxime ab impatientia: quia ipſe portat totum pondus multitudinis. Num. xi. 14. „ Non poſſum „ ſolus ſuſtinere omnem hanc multitudinem, quia gravis eſt mihi. “ Et ideo dicit: *Patientes eſtote ad omnes*. Proverb. xix. 11. „ Doctrina viri per patientiam „ noſcitur. “ Pſalm. xci. 15. „ Bene patientes erunt, ut annuntient. “

Deinde cum dicit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*, oſtendit generaliter quomodo ſe habeant ad omnes; & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit qualiter (*b*) ad omnes in quibuſdam debeant ſe habere; ſecundo (*c*) qualiter in omnibus, ibi, *Omnia autem probate*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit quomodo ſe debeant habere ad proximum; ſecundo quomodo ſe habeant in his quæ ad Deum ſunt, ibi, *Semper gaudete*; tertio quomodo ſe habeant ad eius dona, ibi, *Spiritum nolite extinguere*. Quantum ad proximum debent ſe habere, ut non inferant ei mala, & ut ſtudeant ei benefacere: unde dicit: Dixi ſupra in ſpeciali, ſed nunc in generali dico: *Ne quis malum pro malo alicui reddat*. Pſalm. vii. 5. „ Si reddidi retribuentibus mihi mala. “

Sed contra. Multoties vindicta petitur coram iudice. Reſpondeo. Sicut actus moralis ſumitur ſecundum intentionem finis, ſic ad duo poteſt eſſe intentio: vel ad malum illius, ita quod quieſcat ibi; & hoc eſt illicitum, (*d*) quia ex livore vindictæ: vel ad bonum correctionis, ſeu iuſtitiæ, & conſervationis reipublicæ; & ſic non reddit malum pro malo, ſed bonum, ſcilicet eius correctionem.

Quantum ad ſecundum dicit: *Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini*. Et dicit: *Sectamini*, non, Faciatis: quia tu ex te debes ſumere occaſionem benefaciendi ad proximum tuum, & non expectare quod ipſe det tibi occaſionem benefaciendi ſibi. Unde Pſal. xxxiii. 15. „ Inquire pacem, & perſequere eam. “ Rom. xii. 21. „ Noli vinci „ a malo (ut ſcilicet ſis tractus ab eo ad „ malefaciendum) ſed vince in bono malum, “ retrahendo eum ad bonum. Galat. ult. 10. „ Dum tempus habemus, „ operemur bonum ad omnes. “

Deinde cum dicit, *Semper gaudete*, oſtendit quomodo ſe debeant habere quo ad Deum; ad quem tria oportet habere. Primo gaudere de ipſo: unde dicit: *Semper gaudete*, ſcilicet de Deo: quia quidquid malum proveniat, eſt incomparabile bono quod eſt Deus. Et ideo nullum malum illud interrumpat: unde dicit: *Semper gaudete*. Secundo orare pro beneficiis ſuſcipiendis, ibi, *Sine intermiſſione orate*. Luc. xviii. 1. „ Oportet ſemper orare, & numquam de„ ficere. “

Sed quomodo poteſt hoc eſſe? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod hoc poteſt eſſe tripliciter. Primo quod ille ſemper orat qui ſtatutas horas non intermittit. Simile habetur II. Reg. ix. 7. „ Tu comedes „ panem in menſa mea ſemper. “ Secundo ſic. Semper, ideſt continue, orate. Sed tunc oratio ſumitur pro effectu orationis. Eſt enim oratio, interpretatio, ſeu explicatio deſiderii: quia quando deſidero aliquid, tunc illud orando peto: unde & oratio eſt petitio decentium a Deo; & ideo deſiderium habet vim orationis. Pſalm. ix. 17. „ Deſiderium pauperum exaudi„ vit Dominus. “ Omnia ergo quæ facimus, ex deſiderio proveniunt: ergo oratio in bonis quæ facimus, manet in virtute: quia bona quæ facimus, ex deſiderio bono proveniunt. Gloſſa: „ Non ceſſat orare „ qui non ceſſat benefacere. “ Tertio quo ad cauſam orationis, ſcilicet faciendo eleemoſynam. In vitis Patrum: „ Ille (*e* ſem„ per orat, qui eleemoſynas dat: quia qui „ eleemoſynam accipit, orat pro te, etiam „ te dormiente. “ Item tertio orare pro beneficiis ſuſcipiendis, & gratias agere pro ſuſceptis; ideo dicit: *In omnibus*, ſcilicet bonis, & adverſis, *gratias agite*. Rom. viii. 28. „ Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. “ Coloſſ. ii. 7. „ Abundantes in illo in gratiarum actione. “ Philipp. iv. 6. „ Cum gratiarum actione. “ *Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu*, *in*

(a) *Ibi* ſermones tui. (b) *Al. omittitur* ad. (c) *Al.* quid. (d) *Al.* & ex livore. (e) *Al.* ſic orat.

in omnibus vobis. I. Timoth. II. 4. „ Qui „ vult omnes homines ſalvos fieri , & ad „ agnitionem veritatis venire . “

Deinde cum dicit, *Spiritum nolite extinguere*, oſtendit quomodo ſe habeant ad dona Dei: & primo quod ea non impediant; ſecundo quod ea non contemnant, ibi, *Prophetias nolite ſpernere*. Spiritus autem ſanctus eſt perſona divina incorruptibilis, & æterna: unde in ſua ſubſtantia extingui non poteſt. Sed tamen dicitur quis extinguere Spiritum uno modo fervorem eius extinguendo, vel in ſe, vel in alio. Rom. XII. II. „ Spiritu ferventes. “ Cum enim aliquis aliquid boni ex fervore Spiritus ſancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus ſurgit, & ipſe impedit; extinguit Spiritum ſanctum: Act. VII. 51. „ Vos „ ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis. “ Alio modo mortaliter peccando. Spiritus enim ſanctus in ſe ſemper vivit; ſed in nobis vivit, quando facit nos in ſe vivere. Sed quando quis peccat mortaliter, non vivit in ipſo Spiritus ſanctus. Sap. I. 5. „ Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe a cogitationibus quæ „ ſunt ſine intellectu, & corripietur a ſupervenientе iniquitate. “ Tertio modo occultando; quaſi dicat: Si donum Spiritus ſancti habetis, utimini eo ad utilitatem proximorum. Eccli. XX. „ Sapientia abſcondita, & theſaurus inviſus: quæ utilitas „ in utriſque? “ Matth. V. 15. „ Nemo „ accendit lucernam, & ponit eam ſub modo, ſed ſuper candelabrum, ut luceat „ omnibus qui in domo ſunt. “

Prophetias nolite ſpernere. Aliqui enim apud iſtos ſpiritu prophetiæ erant pollentes, qui ab iſtis reputabantur inſani. I. Corinth. XIV. I. „ AEmulamini ſpiritualia, magis „ autem ut prophetetis. Vel *prophetias*, ideſt divinam doctrinam: exponentes enim divinam doctrinam dicuntur Prophetæ; quaſi dicat: Non ſpernatis verba Dei, & prædicationes. Hierem. XX. 8. „ Factus eſt ſermo Domini „ in opprobrium, & in deriſum tota die. “

Deinde cum dicit, *Omnia autem probate*, oſtendit qualiter ſe habeant ad omnia: & unum eſt quod in omnibus utantur diſcretione. Rom. XII. I. „ Rationabile obſequium „ veſtrum. “ In hac materia debet eſſe diligens examinatio, boni electio, mali abiectio. Quantum ad primum dicit: *Prophetias nolite ſpernere*; tamen *omnia probate*, ſcilicet quæ ſunt dubia: manifeſta enim examinatione non indigent. I. Ioan. IV. I. „ Omni ſpiritui nolite credere. “ Iob XII. II. „ Nonne auris verba diiudicat? “ Quantum ad ſecundum dicit: *Quod bonum eſt tenete*: Galat. IV. 18. „ Bonum autem æmulamini in bono ſemper. “ Quantum ad tertium dicit: *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos*. Eſa. VII. 15. „ Ut ſciat reprobare „ malum, & eligere bonum. “ Et dicit, *Specie*, quia etiam quæ habent ſimilitudinem malitiæ vitare debemus, quæ ſcilicet non poſſemus ſervare coram hominibus abſque ſcandalo eorum.

Deinde cum dicit, *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia*, ſubdit orationem; & circa hoc tria facit: quia primo orat pro eis; ſecundo dat ſpem de exauditione; tertio dat ſpeciales monitiones. Dicit ergo: Ita moneo; ſed nihil valet, niſi Deus gratiam det: unde *ipſe Deus pacis ſanctificet vos*: Lev. XXII. 32. „ Ego Dominus, qui „ ſanctifico vos: “ *per omnia*, ideſt ut ſitis totaliter ſancti; & hoc, *ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ... ſervetur*.

Occaſione verborum iſtorum dixerunt quidam, quod in homine aliud eſt ſpiritus, & aliud anima; ponentes duas in homine animas: unam quæ animat, aliam quæ ratiocinatur. Et hæc ſunt reprobata in eccleſiaſticis dogmatibus. Unde ſciendum, quod hæc non differunt ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum potentiam. In anima enim noſtra ſunt quædam vires, quæ ſunt actus corporalium organorum, ſicut ſunt potentiæ ſenſitivæ partis. Aliæ ſunt quæ non ſunt actus talium organorum, ſed ſunt abſtractæ ab eis, ſicut ſunt potentiæ intellectivæ partis; & hæ dicuntur ſpiritus, quaſi immateriales, & ſeparatæ aliquo modo a corpore, inquantum non ſunt actus corporis; (*a*) & dicuntur etiam mens: Epheſ. IV. 23. „ Renovamini ſpiritu men- „ tis veſtræ. “ Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc eſt ei proprium. (*b*) Et loquitur hic Paulus proprie. (*c*) Nam ad peccatum tria concurrunt, ratio, ſenſualitas, & executio corporis. Optat ergo quod in nullo horum ſit peccatum. Non in ratione. unde dicit: *Ut ſpiritus*, ideſt mens veſtra, *ſervetur integer*. In omni enim peccato ratio corrumpitur, ſecundum quod omnis malus eſt ignorans. Item nec in ſenſualitate: unde dicit, *Anima*. Item nec in corpore; & ideo dicit, *Et corpus*. Hoc autem ſic fit quando ſervatur immune a peccato.

(a) *Al.* & dicuntur hæc ſpiritus, & mens. (b) *Al.* Et loquitur proprie. (c) *Al.* Nam ad peccata quatuor concurrunt, electio, affectio, ſenſualitas, & executio corporis.

cato. Et dicit, *Sine querela*, non ſine peccato, quod eſt ſolius Chriſti; ſed eſſe ſine querela eſt etiam aliorum, qui, & ſi venialia, non tamen committunt gravia, & quibus proximus ſcandalizatur. Luc. I. 6. „ Incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela. “ Et addit: *In adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ſcilicet perdurando uſque in finem vitæ. Vel *integer ſpiritus* refertur ad donum Spiritus ſancti; quaſi dicat: Donum Spiritus ſancti, quod habetis, ſit integrum.

Deinde cum dicit, *Fidelis eſt qui vocavit vos*, dat ſpem exauditionis; quaſi dicat: Ut ego ſpero, ſic fiet: quia ipſe *qui* (a) *vocavit*, *faciet*, ideſt complebit. Pſal. CXLIV. 13. „ Fidelis Dominus in omnibus verbis „ ſuis. “ Rom. VIII. 30. „ Quos vocavit, „ hos & iuſtificavit. “

Ultimo (*b*) ſubiungit familiares monitiones, ſcilicet orationem, ibi, *Orate*: item mutuam pacem, ibi, *Salutate omnes fratres in oſculo ſancto*, non proditorio, ſicut Iudas, Matth. XXVI. nec libidinoſo, ut libidinoſa mulier, Prov. VII. *Adiuro vos per Dominum ut legatur Epiſtola hac ſanctis fratribus*. Timebat enim ne prælati propter aliqua quæ erant hic, eam occultarent. Prov. XI. 26. „ Qui abſcondit frumenta „ maledicetur in populis; benedictio au„ tem ſuper caput vendentium. “ Ultimo concludit Epiſtolam in ſalutatione.

(a) *Al.* novit. (b) *Al.* iniungit.

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES II. EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Congregamini, ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis diebus noviſſimis. Gen. XLIX. I.

HAEc verba competunt huic Epiſtolæ: duo enim tanguntur quæ ei conveniunt, ſcilicet fructus, & eius materia. Unde dicitur: *Ut annuntiem quæ ventura ſunt vobis diebus noviſſimis*: agitur enim in ea de his quæ ventura ſunt in diebus noviſſimis: quæ ſunt tria, ſcilicet pericula Eccleſiæ, tempore Antichriſti. II. Timoth. III. I. „ In noviſſimis diebus inſtabunt tempora „ periculoſa. “ Item malorum ſupplicia. Pſalm. lxxII. 17. „ Donec intrem in ſan- „ ctuarium Dei, & intelligam in noviſſimis eorum. Verumtamen propter dolos po- „ ſuiſti eis: deieciſti eos dum allevarentur. “ Item præmia bonorum. Prov. ult. 25. „ Fortitudo, & decor indumentum eius. “ Et de his agitur in hac Epiſtola. Utilitas oſtenditur, quia *congregamini*. Sic acquiritur ex hac Epiſtola congregatio, ſcilicet concordantium in veritate: quia diſcordabant de iudicio ſuturo, propter hoc quod dicit in prima Epiſtola, cap. IV. 16. „ Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul ra- „ piemur cum illis obviam Chriſto in aera. “ Pſal. cxlvI. 2. „ Diſperſiones Iſraelis „ congregabit. “ Item voluptatum, quia cum conſiderant quod quæcumque temporalia ſunt, in noviſſimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregat ad unum quærendum, ſcilicet cæleſte præmium. Eccli. xxx. 24. „ Congrega cor tuum in ſan- „ ctitate eius. “ Item cogitationum ad unam ſtabilem veritatem. Eſa. ult. 18. „ Ego „ autem opera eorum, & cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gen- „ tibus, & linguis. “ Sic ergo patet fructus, & materia: quia in prima munivit eos contra perſecutiones præteritas; hic munit eos contra futuras.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus, & Silvanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum eſt, quoniam ſupercreſcit fides veſtra, & abundat caritas uniuſcuiuſque veſtrum in invicem; ita ut & nos ipſi in vobis gloriemur in Eccleſiis Dei, pro patientia veſtra, & fide, & in omnibus perſecutionibus veſtris, & tribulationibus, quas ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini.

DIviditur hæc Epiſtola in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Gratias agere debemus ſemper pro vobis*. Item primo ponuntur perſonæ ſalutantes; ſecundo perſonæ ſalutatę; tertio bona optata. Sunt autem eædem perſonæ quæ & in prima. Tres autem perſonæ ſalutantes ponuntur, ut auctoritas Epiſtolæ robuſtior appareat. Eccle. IV. 12. „ Funiculus triplex difficile „ rumpitur. " *Eccleſia Theſſalonicenſium*. Eccleſiam congregationem dicit, quæ debet eſſe in Deo; alias eſt mala. De bona dicitur Pſalm. XLIX. 5. „ Congregate illi ſanctos eius. " *In Chriſto*, ideſt in eius fide. Rom. V. 2. „ Per quem acceſſum habemus „ per fidem in gratiam iſtam. "

Deinde optat eis bona: & primo (*a*) gratiam: ipſa eſt enim principium omnium ſpiritualium donorum. I. Corinth. XV. 10. „ Gratia Dei ſum id quod ſum. " Item pacem, quæ eſt finis omnium. Pſal. CXLVII. 14. „ Qui poſuit fines tuos pacem. " Et hoc *a Deo Patre noſtro*. Iac. I. 17. „ Omne „ datum optimum, & omne donum per„ fectum, deſurſum eſt, deſcendens a Pa„ tre luminum. " *Et Domino Ieſu Chriſto*. II. Petr. I. 4. „ Per quem (*b*) maxima, & „ pretioſa nobis donavit. "

Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis. Hæc eſt epiſtolaris narratio: & primo inſtruit eos de futuris in noviſſimis diebus; ſecundo admonet eos familiariter de quibuſdam, in III. cap. ibi, *De cetero, fratres, orate pro nobis*. Item primo monet, ſicut dictum eſt, quantum ad præmia bonorum, & pœnas malorum; ſecundo quantum ad pericula tempore Antichriſti, II. cap. ibi, *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Item primo agit gratias de præparatione ad futurum iudicium; ſecundo deſcribit ipſum iudicium, ibi, *Si tamen iuſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant*. Item primo gratias agit de profectu; ſecundo oſtendit fructum profectus; tertio ſignum. Dicit ergo: *Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis*. Nam quia in prima Epiſtola commendavit eos de fide, & caritate, & aliis bonis, in quibus abundabant; ideo dicit: *Gratias agere debemus ſemper pro vobis*: quia bonum quod habetis, reputo meum. Ioan. III. 4. „ Maiorem horum non habeo „ gratiam, quam ut audiam filios meos in „ veritate ambulare. " Et hoc *Deo*, ſine quo nihil boni poteſt fieri. Et hoc *dignum eſt*, quia de magnis bonis agimus gratias. II. Mach. I. 11. „ De magnis periculis a Deo „ liberati, magnifice gratias agamus. " Quare? Quia (*c*) ſupercreſcunt bona ſpiritualia. Periculoſe enim cuſtodiuntur, niſi proficiat in eis homo. (*d*) In his donis autem Dei primum eſt fides, per quam Deus habitat in nobis, & in hac proficimus ſecundum intellectum. Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem in cordibus ve„ ſtris. " Et ſic proficit homo per cognitionem, devotionem, & inhæſionem. (*e*) Secundum eſt caritas, per quam Deus eſt in nobis ſecundum affectum. I. Ioan. IV. 16. „ Deus caritas eſt, & qui manet in „ caritate, in Deo manet, & Deus in eo. " Et ideo dicit, *Et abundat*. Proverb. XV. 5. „ In abundanti iuſtitia virtus eſt maxima. " I. Theſſal. IV. 9. „ De caritate autem fra-

(a) *Al.* pacem. (b) *Al.* maxima nobis, & pretioſa promiſſa donavit. (c) *Al.* ſemper creſcunt. (d) *Al.* In donis autem Dei eſt fides. (e) *Al.* Item caritas.

„ ternitatis non neceſſe habuimus ſcribe- „ re vobis: ipſi enim a Deo didiciſtis ut „ diligatis invicem." Et tunc ponitur profectus, cum dicit: Ita quod ego glorior inde apud alios, quia veſtra reputo mea. Bonum enim diſcipulorum eſt gloria prælatorum. Proverb. x. 1. „ Filius ſapiens læ- „ tificat patrem." Ibid. xvii. 6. „ Coro- „ na ſenum filii filiorum, & gloria filio- „ rum patres eorum." II. Corinth. ix. 2. „ Pro quo de vobis glorior." Et tunc ponit ſignum profectus, ſcilicet patientiam, quæ oſtenditur maxime in tribulationibus. Iac. 1. 12. „ Beatus vir qui ſuffert tenta- „ tionem." In tribulationibus ſunt duo ſervanda; ſcilicet patientia, ne diſcedat a fide: Iac. 1. 4. „ Patientia opus perfectum „ habet:" & fides in perſecutionibus: I. Corinth. iv. 12. „ Perſecutionem pati- „ timur, & ſuſtinemus." Unde dicit: *In fide, in omnibus perſecutionibus veſtris, & tribulationibus*. Quæ quidem tribulationes dicuntur a tribulis, quibus interius per afflictiones pungimur. Gen. iii. 18. „ Spinas, „ & tribulos germinabit tibi." Pſal. xxiv. 17. „ Tribulationes cordis mei multiplica- „ tæ ſunt." Et hæc ſancti ſuſtinent propter duo: ſcilicet propter terrorem malorum: ſi enim Deus non parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? I. Petr. iv. 17. „ Si autem primum a no- „ bis, quis finis eorum qui non credunt „ Dei Evangelio?" Hierem. xlix. 12. „ Ecce „ quibus non erat iudicium ut biberent ca- „ licem, bibentes bibent; & tu quaſi in- „ nocens relinqueris?" ſecundo (a) ad augendum meritum: unde dicit: *Ut digni habeamini in regno Dei*. Nam, ut dicitur Matth. xi. 12. „ regnum cælorum vim pa- „ titur, & violenti rapiunt illud:" & Luc. ult. 26. „ Nonne hæc oportuit Chri- „ ſtum pati, & ita intrare in gloriam „ ſuam?" Rom. viii. 17. „ Si tamen com- „ patimur, ut & glorificemur." Unde dicit: *Pro quo & patimini*. Tribulatio enim quæ (b) fertur pro Deo, facit dignum regno Dei. Matth. v. 10. „ Beati qui per- „ ſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, „ quoniam ipſorum eſt regnum cælorum." I. Petr. iv. 15. „ Nemo veſtrum patiatur „ quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, „ aut alienorum appetitor; ſi autem ut Chri- „ ſtianus, non erubeſcat; glorificet autem „ Deum in iſto nomine."

LECTIO II.

SI tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant, & vobis qui tribulamini, requiem nobiſcum, in revelatione Domini Ieſu de cælo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam his qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui pœnas dabunt in interitu æternas a facie Domini, & a gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo. In quo etiam oramus ſemper pro vobis, ut dignos vos faciat vocatione ſua Deus, & impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in illo, ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

SUpra egit de eorum idoneitate ad futurum iudicium; hic agit de forma iudicii: & primo ponit iudicium, quantum ad punitionem malorum, & præmia bonorum; ſecundo de utraque parte ſigillatim, ibi, *In flamma ignis*. Item primo ponit iudicium quantum ad punitionem malorum; ſecundo quantum ad præmia bonorum, ibi, *Cum venerit glorificari in ſanctis ſuis*. Quantum ad primum dicit ſupra: *Suſtinetis in exemplum iuſti iudicii*: hic ſubinfert: *Si tamen iuſtum eſt*. *Si* pro quia: unde alia littera habet, *Si quidem*. Vel *ſi tamen* referatur *in exemplum iuſti iudicii*; quaſi dicat: Iuſtum eſt quod hæc patiamini; (c) ſi tamen ex hoc mereamini. Sed prima littera, & expoſitio eſt melior. *Iuſtum eſt retribuere*. Pſalm. xciii. 2. „ Exaltare qui iudicas ter- „ ram, redde retributionem ſuperbis." Eſa. xxxiii. 1. „ Væ qui prædaris, nonne „ & tu

(a) *Al.* adaugendo. (b) *Al.* fit. (c) *Al.* *interponitur* unde dicit.

„ & tu prædaberis ? “ (*a*) *Tribulationem*, ſcilicet æternæ damnationis. (*b*) Rom. 11. 9. „ Tribulatio, & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum. “ *Et vobis qui tribulamini*, *requiem*. Luc. XVI. 25. „ Recepiſti bona in vita tua, & Lazarus „ ſimiliter mala. Nunc autem hic conſolatur, tu vero cruciaris. “ Apocal. XIV. 13. „ Amodo enim iam dicit ſpiritus ut re„ quieſcant a laboribus ſuis. “ *Nobiſcum*, ideſt æqualem gloriam.

Sed numquid hoc eſt verum? Reſpondeo. Duplex eſt æqualitas, ſcilicet abſoluta quantitatis, & proportionis. Et prima non eſt æqualis quantum ad participationem hominis, ſed æqualis quantum ad beatitudinem participatam, quæ eſt Deus: homo enim participat ſecundum magis & minus, ſcilicet ſecundum quod ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed ſecundum ſecundam omnimoda æqualitas erit: quia ita eſt gloria Petri ad gratiam ſibi datam, & meritum ſuum, ſicut gloria Lini ad ſuam.

Hoc, inquam, erit *in revelatione Domini Ieſu de cælo*. Ioan. V. 22. „ Pater omne iu„ dicium dedit Filio ſuo; “ & hoc inquantum Filio hominis: unde ſequitur, verſ. 27. „ Et „ poteſtatem dedit ei iudicium facere, „ quia Filius hominis eſt: “ quia in forma humana omnibus apparebit; ſed modo non apparet, quia humanitas eius latet in gloria Dei; ſed tunc apparebit; (*c*) & ideo dicit, *In revelatione*. Eſa. XL. 5. „ Et reve„ labitur gloria Domini, & videbit omnis „ caro pariter quod os Domini locutum „ eſt. “ (*d*) Et hoc *cum Angelis virtutis eius*, miniſtris ſuis. Matth. XXV. 31. „ Cum „ venerit Filius hominis in maieſtate ſua, „ & omnes Angeli eius cum eo. “

Deinde cum dicit, *In flamma ignis*, agit de utraque, ſcilicet punitione malorum, & præmiatione bonorum; ſed punitionem malorum oſtendit acerbam, iuſtam, & diuturnam. Dicit ergo, *Dantis vindictam*, ideſt iudicantis puniendos in flamma ignis, faciem orbis comburentis, & involventis reprobos, & detrudentis in perpetuum. Pſalm. XCVI. 3. „ Ignis ante ipſum præce„ det, & inflammabit in circuitu inimicos „ eius. “ Item erit iuſta propter duplicem culpam, ſcilicet infidelitatis, & malæ vitæ. Quantum ad primum dicit: *Qui non noverunt*, ideſt noluerunt cognoſcere, *Deum*. Iob XXI. 14. „ Scientiam viarum tuarum „ nolumus. “ I. Corinth. XIV. 38. „ Ignorans „ ignorabitur. “ Quantum ad ſecundum dicit: *Qui non obediunt Evangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Rom. X. 16. „ Non omnes „ obediunt Evangelio. “ Inobedientia enim eſt tantum peccatum quod per eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur Rom. V. Item eſt diuturna, quia pœnas dabunt in interitu æternas. Et poteſt legi dupliciter, (*e*) ſecundum quod duplex eſt pœna, ſcilicet ſenſus, & damni. De pœna ſenſus poteſt intelligi ſic. *Dabunt*, ideſt ſuſtinebunt, *pœnas æternas*, non finiendas; & hoc *in interitu*, quia ſemper morientur. Aliter enim eſt de pœnis huius vitæ, & illis: nam hic quanto plus acerbiores, tanto ſunt breviores, quia extinguuntur; ſed illæ ſunt graviſſimæ, quia ſunt pœnæ mortis, & ſunt interminabiles: unde dicit, quod ſemper erunt quaſi in morte: Pſal. XLVIII. 15. „ Mors depaſcet eos. “ Eſa. ult. 24. „ Ver„ mis eorum non morietur. “ Pœna autem damni eſt duplex. Quia ſeparabuntur a viſione Dei: unde dicit, *A facie Domini*, ſcilicet remoti. Iob XIII. 16. „ Non veniet „ in conſpectu eius omnis hypocrita. “ Alia eſt privatio viſionis gloriæ ſanctorum. Eſa. XXVI. 10. (*f*) „ Tollatur impius, ne vi„ deat gloriam ſanctorum. “ Vel aliter. *A facie Domini*, *& a gloria virtutis eius*. In hoc oſtenditur cauſa acerbitatis pœnæ ſenſus. Senſus enim alicuius evacuatur vel propter ſuperiorem iudicem, vel propter ſuperioris potentiam; ſed hoc non erit, quia hoc iudicium procedet a facie Domini. Pſal. XVI. 2. „ De vultu tuo iudicium meum prod„ eat. “ Et ideo dicit: *Dabunt pœnas*, ideſt „ ſuſtinebunt, *a facie Domini*.

Deinde cum dicit, *Cum venerit glorificari in ſanctis ſuis*, agit de præmiatione ſanctorum: & primo ponit præmium; ſecundo meritum, ibi, *Qui crediderunt*. Gloriam ſanctorum commendat & quantum ad eſſentiam, per participationem gloriæ Dei, cum dicit, *Glorificari in ſanctis ſuis*; & quantum ad eius exceſſum, ibi, *Et admirabilis fieri in omnibus*. Dicit ergo, *Cum venerit*. Chriſtus certe glorioſus eſt. Phil. II. 11. „ Omnis lingua confiteatur quia Domi„ nus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris. “ Glo-

(a) Al. *Retributionem*. (b) *In editis perperam* Rom. VIII. „ Tribulatio, an anguſtia &c. (c) *Al. omittitur* & ideo dicit, *In revelatione*. (d) *Al.* Et hoc cum miniſtris ſuis, ſcilicet Angelis. (e) *Al.* ſecundum unum ſenſum duplex eſt pœna. (f) *Vulgata* „ In terra ſanctorum iniqua geſſit, & non vide„ bit gloriam Domini. “

Glorificari in ſanctis eius : quia bonum, ſui eſt communicativum. Vel *glorificari in ſanctis eius*, qui ſunt membra ſua, in quibus habitat, & in quibus glorificatur, quando ſua gloria, ſcilicet capitis, derivatur uſque ad ſua membra. Eſa. xlix. 3. „ Servus „ meus es tu, Iſrael, quia in te gloria- „ bor. “ Et hoc excedet omnem admirationem: unde dicit: *Admirabilis fieri in omnibus*. Siquidem admiratio eſt ſtupor procedens ex magna phantaſia. Tanta vero ſanctorum gloria non poteſt cadere in opinionem hominum; & ideo dicit, *Admirabilis*. Sap. v. 2. „ Mirabuntur in ſubitatione in- „ ſperatæ ſalutis. “

Deinde ponit meritum, ibi, *Qui crediderunt* : & ponit primo meritum fidei; ſecundo ſuffragium orationis, ibi, *In quo etiam oramus ſemper pro vobis*. Dicit ergo: Hæc erit gloria, *quia creditum eſt noſtrum teſtimonium ſuper vos*, quod credidimus de Chriſto (*a*) vobis, *in illo die*, ideſt propter illum diem: quia bona quæ agimus, ſunt propter illum diem. (*b*) Sed dicit, *Super vos*; ideſt, hoc teſtimonium eſt ſuper vos, ideſt ſuper ſenſum humanum. Eccli. III. 25. „ Plurima ſuper ſenſum hominis oſten- „ ſa ſunt tibi. “ Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Niſi enim eſſet ſupra vos, non eſſet magni meriti credere. Vel dicit, *Super vos*; ideſt, dominatur vobis ſubiicientibus intellectum veſtrum humiliter ad credendum. II. Corinth. x. 5. „ In captivita- „ tem redigentes omnem intellectum in „ obſequium Chriſti. “ Sic exponit Gloſſa. Vel aliter, & magis ſecundum litteram. Dico, quod glorificabitur Chriſtus in vobis, qui credidiſtis in die iudicii, quando Apoſtoli iudicabunt; & tunc teſtimonium, quod eſt *ſuper vos*, ideſt de promptitudine fidei veſtræ, erit certum, (*c*) & *creditum*, ideſt credibile.

Deinde cum dicit, *In quo etiam oramus ſemper pro vobis*, ſubiungit ſuffragium orationis: & primo proponit quod petit; ſecundo quo fine, ibi, *Ut dignetur vos vocatione ſua Deus*; tertio per quod poſſet aſſequi petitum, ibi, *Secundum gratiam Dei noſtri*. Petit autem unum ex parte Dei, & duo ex parte noſtra. Dicit ergo. *In quo*, ideſt propter quem diem, *etiam nos oramus ſemper*. Rom. I. 9. „ Sine intermiſſione „ memoriam veſtri facio ſemper in ora- „ tionibus meis. “ I. Reg. XII. 23. „ Abſit „ autem hoc peccatum a me in Domino, „ ut ceſſem orare pro vobis. “ Sed ad quid? *Ut dignetur vos vocatione ſua Deus*; ideſt, faciat vos in mundo digne converſari ſuæ vocationi. Epheſ. IV. 1. „ Digne ambuletis „ vocatione qua vocati eſtis. “ Item (*d*) ex parte noſtra duo petit. Ex parte voluntatis, ut plene fruatur omni bonitate: unde dicit: *Ut impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ*; ideſt, impleat in vobis voluntatem omnis boni. Philip. II. 13. „ Qui operatur „ in nobis velle, & perficere pro bona vo- „ luntate. “ Item ex parte intellectus, ut perfecte credant; ideo dicit, *Et opus fidei*. Rom. x. 10. „ Corde enim creditur ad iu- „ ſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalu- „ tem. “ Et hoc operemini *in virtute*, ideſt in conſtantia, & fortitudine, ut nullo timore ceſſetis a confeſſione eius. Vel ſic. *In quo*, ideſt propter quem diem, *oramus*, ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos: I. Petr. III. 9. „ In hoc „ vocati eſtis, ut benedictionem hereditate „ poſſideatis: “ & impleat omne bonum quod deſideratis; quod eſt in vita æterna, quando habebimus Deum. Pſalm. CII. 5. „ Qui replet in bonis deſiderium tuum. “ Item impleat *opus fidei*, quod erit quando id quod hic per ſpeculum, & in ænigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quo fine? *Ut clarificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis*, ideſt ad gloriam Chriſti ſit, & per vos tam in præſenti, quam in futuro nomen Chriſti glorificetur in bonis veſtris. Matth. v. 16. „ Videant „ opera veſtra bona, & glorificent Patrem „ veſtrum qui in cælis eſt. “ E converſo de malis dicitur Eſa. LII. & Rom. II. 24. „ Nomen Dei per vos blaſphematur. “ Sed per quid poterimus illud conſequi? *Secundum gratiam Dei noſtri*, quæ eſt radix omnium bonorum noſtrorum. I. Corinth. XV. 10. „ Gra- „ tia Dei ſum id quod ſum, & gratia eius „ in me vacua non fuit. “

(a) *Al.* *omittitur* vobis. (b) *Romana, & duæ Venetæ poſteriores alias citatæ:* Et dicit: Hoc teſtimonium eſt ſuper vos &c. *aliis omiſſis*. (c) *Al. deeſt* & creditum. (d) *Al.* ex parte noſtra petit ex parte voluntatis.

CA-

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

ROgamus autem vos, fratres, per adventum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum, ut non cito moveamini a veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam, tamquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne quis vos ſeducat ullo modo: quoniam niſi venerit diſceſſio primum, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adverſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tamquam ſit Deus. Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?

SUperius Apoſtolus oſtendit futura quantum ad pœnas malorum, & præmia bonorum; hic annuntiat futura quantum ad pericula Eccleſiæ, quæ erunt tempore Antichriſti: & primo nuntiat veritatem de futuris periculis; ſecundo monet ut in veritate permaneant, ibi, *Itaque, fratres, ſtate, & tenete traditiones*. Circa primum duo facit: quia primo excludit falſitatem; ſecundo inſtruit de veritate, ibi, *Quoniam niſi venerit diſceſſio primum*. Iterum prima in tres: quia primo commemorat illud ex quo debent induci; ſecundo oſtendit ad quid debent induci, ibi, *Ut non cito moveamini a veſtro ſenſu*; tertio removet illud quod eos movere poſſet, ibi, *Neque per ſpiritum*. Inducit autem ex tribus, ſcilicet propriis precibus, ibi, *Rogamus*, (*a*) non præcipimus. Ad Philem. verſ. 8. „ Multam fiduciam ha„ bens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod „ ad rem pertinet, propter caritatem ma„ gis obſecro. “ Secundo ex adventu Chriſti, deſiderabili bonis, licet terribili malis. Amos v. 18. „ Væ deſiderantibus diem Do„ mini. “ II. Timoth. IV. 8. „ Non ſolum „ autem mihi, ſed & his qui diligunt ad„ ventum eius. “ Apoc. ult. 20. „ Veni „ Domine Ieſu. “ Tertio ex deſiderio, & amore totius congregationis ſanctorum *in idipſum*; ſcilicet ubi Chriſtus eſt, quia Matth. XXIV. 28. „ Ubi erit corpus, ibi „ congregabuntur & aquilæ. “ Vel *in idipſum*, ideſt in idem: quia omnes ſancti loco, & gloria erunt in eodem. Pſal. XLIX. 5. „ Congregate illi ſanctos eius. “ Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a veſtro ſenſu*. Eſt autem aliud moveri, aliud terreri. Movetur autem a ſuo ſenſu qui prætermittit quod tenebat. Quaſi dicat: Non cito dimittatis doctrinam meam. Eccli. XIX. 4. „ Qui ci„ to credit, levis eſt corde. “ Terror autem eſt quædam trepidatio cum formidine contrarii: & ideo dicit: *Neque terreamini*. Iob XV. 21. „ Sonitus terroris ſemper in auri„ bus eius; (*b*) & cum ſit pax, ille ſemper „ inſidias ſuſpicatur. “ Sap. XVII. 10. „ Cum „ enim ſit timida nequitia, dat teſtimo„ nium condemnationis. “

Deinde cum dicit, *Neque per ſpiritum*, removet quod eos movere poſſet: primo in ſpeciali; ſecundo in generali, ibi, *Ne quis vos ſeducat ullo modo*. Seducitur autem quis per falſam revelationem: unde dicit: *Neque per ſpiritum*; ideſt, ſi quis dicat ſibi revelatum per Spiritum ſanctum, vel a Spiritu ſancto aliquid quod eſt contra doctrinam meam; *non terreamini*. I. Ioan. IV. 1. „ Nolite omni ſpiritui credere. “ Ezech. XIII. 3. „ Væ prophetis inſipientibus, qui „ ſequuntur ſpiritum ſuum, & nihil vi„ dent. “ Aliquando etiam ſatanas transfigurat ſe in Angelum lucis, ut dicitur II. Corinth. XI. III. Reg. ult. 22. „ Egrediar, „ & ero ſpiritus mendax in ore omnium „ prophetarum eius. “ Secundo per ratiocinationem, vel falſam expoſitionem Scripturæ: ideo dicit, *Neque per ſermonem*. II. Timoth. II. 17. „ Sermo eorum ut cancer „ ſerpit. “ Epheſ. v. 6. „ Nemo vos ſedu„ cat inanibus verbis. “ Tertio per auctoritatem inductam in malo intellectu. II. Petr. ult. 15. „ Sicut cariſſimus frater no„ ſter Paulus, ſecundum ſibi datam ſapien„ tiam ſcripſit vobis, ſicut in omnibus E„ piſto-

(a) *Al.* non præceptis. (b) *Al.* Item ſi pax.

„ piſtolis, loquens in eis de his, in qui„ bus ſunt quædam difficilia intellectu, „ quæ indocti, & inſtabiles depravant, „ ſicut & ceteras Scripturas, ad ſuam i„ pſorum damnationem. “ Sed de quo ſeducebantur? *Quaſi inſtet dies Domini*. Et dicit: *Neque per Epiſtolam, tamquam per nos miſſam*: quia in prima Epiſtola niſi bene intelligatur, videtur dicere, inſtare Domini adventum, ut illud cap. iv. 16. „ Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, „ ſimul rapiemur cum illis in nubibus ob„ viam Chriſto. “

Deinde cum dicit, *Ne quis vos ſeducat ullo modo*, faciat idem in generali. Luc. xxi. 8. „ Videte ne ſeducamini. “ I. Corinth. xv. 33. „ Nolite ſeduci. “

Ratio autem quare hæc removet Apoſtolus, ſcilicet de adventu Domini, eſt, quia prælatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur. I. Corinth. xv. 15. „ Invenimur autem & „ falſi teſtes Dei. “ Item quia res credita erat periculoſa, quaſi ſcilicet inſtaret dies Domini. Primo quia daretur occaſio maioris ſeductionis: quia futuri erant poſt tempora Apoſtolorum aliqui qui dicerent ſe eſſe Chriſtum. Lucæ xxi. 8. „ Multi „ dicent, Ego ſum, & tempus appropin„ quavit. “ Et ideo Apoſtolus noluit. Item dæmon frequenter prætendit ſe eſſe Chriſtum, ſicut patet de beato Martino. Et ideo ne ſeducantur, noluit. Auguſtinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei: unde diceret aliquis: Tarde veniet Dominus, & tunc præparabo me ad eum. Alius diceret: Veniet cito, & ideo nunc me præparabo. Alius diceret, Neſcio. Et hic melius dicit, quia concordat Chriſto. Sed ille plus errat, qui dicit, Cito: quia elapſo termino homines deſperarent, & crederent falſa eſſe quæ ſcripta ſunt.

Deinde cum dicit, *Quoniam niſi venerit diſceſſio primum*, aſtruit veritatem: & primo oſtendit quæ ventura ſunt ad Antichriſti adventum. Et ſunt duo: quorum unum præcedit adventum Antichriſti; aliud eſt ipſe adventus eius. Primum eſt *diſceſſio*, quod multipliciter exponitur in Gloſſa. Et primo a fide, quia futurum erat ut fides a toto mundo reciperetur. Matth. xxiv. 14. „ Et prædicabitur hoc Evange„ lium regni in univerſo orbe. “ Illud ergo præcedit quod, ſecundum Auguſtinum, nondum eſt impletum; & poſt multi diſcedent a fide. I. Timoth. iv. 1. „ In noviſ„ ſimis temporibus diſcedent quidam a fi„ de. “ Matth. xxiv. 12. „ Refrigeſcet „ caritas multorum. “ Vel *diſceſſio* a Romano Imperio, cui totus mundus erat ſubditus. Dicit autem Auguſtinus, quod hoc figuratur Dan. ii. in ſtatua, ubi nominantur quatuor regna; & poſt illa adventus Chriſti; & quod hoc erat conveniens ſignum: quia Romanum Imperium firmatum fuit ad hoc quod ſub eius poteſtate prædicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo eſt hoc? Quia iamdiu Gentes receſſerunt a Romano Imperio, & tamen necdum venit Antichriſtus. Dicendum eſt, quod nondum ceſſavit, ſed eſt commutatum de temporali in ſpirituale, ut dicit Leo Papa in ſermone de Apoſtolis. Et ideo dicendum eſt, quod diſceſſio a Romano Imperio debet intelligi non ſolum a temporali, ſed a ſpirituali, ſcilicet a fide catholica Romanæ Eccleſiæ. Eſt autem hoc conveniens ſignum, (*a*) quia ſicut Chriſtus venit quando Romanum Imperium omnibus dominabatur; ita e converſo ſignum Antichriſti, eſt diſceſſio ab eo.

Secundo prædicit ſecundum futurum, ſcilicet Antichriſtum: & primo quantum ad eius culpam, & pœnam; ſecundo quantum ad eius poteſtatem, ibi, *Eum cuius eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ*. Item primo communiter, & implicite tangit culpam eius, & pœnam; ſecundo explicat utrumque, ibi, *Qui adverſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus*. Dicit ergo: Diſceſſio primo veniet, & tunc revelabitur. Dicitur autem eſſe *homo peccati, & filius perditionis*, ſecundum Gloſſam quia ſicut in Chriſto abundavit plenitudo virtutis, ita in Antichriſto multitudo omnium peccatorum; & ſicut Chriſtus eſt melior omnibus ſanctis, ſic ille peior omnibus malis. Et propter hoc *homo peccati* dicitur, quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur ſic homo peccati quin poſſet eſſe peior: quia numquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit eſſe peior. Chriſto autem nullus homo potuit eſſe magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis*, ideſt deputatus extremæ

(a) *Editio Romana an.* 1570. *& Veneta Nicolini an.* 1593. quod Chriſtus venit, quando ſicut Romanum imperium omnibus dominabitur; ita e converſo &c. *Veneta autem* 1562. quod Chriſtus veniet, quando Romanum imperium &c.

tremæ perditioni. Iob xxi. 30. „ In die „ perditionis ſervabitur malus, & ad diem „ furoris ducetur. “ Vel *perditionis*, ideſt diaboli, non per naturam, ſed per ſuæ malitiæ complementum, quæ in eo complebitur. Et dicit, *Revelabitur*, quia ſicut omnia bona, & virtutes ſanctorum qui præceſſerunt Chriſtum, fuerunt figura (*a*) Chriſti; ita in omnibus perſecutionibus Eccleſiæ, tyranni fuerunt quaſi figura Antichriſti, & latuit ibi Antichriſtus; & ita tota ilia malitia quæ latet in eis, revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit, *Qui adverſatur*, explicat quæ dixerat: & primo oſtendit quomodo ſit *homo peccati*; ſecundo quomodo *filius perditionis*, ibi, *Et tunc revelabitur*. Item primo prænuntiat eius futuram culpam; ſecundo aſſignat eius cauſam, ibi, *Et nunc quid detineat ſcitis*. Item primo deſcribit culpam; ſecundo dicit ſe non annuntiare doctrinam novam, ibi, *Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis*. Item primo oſtendit culpam; ſecundo eius ſignum, ibi, *Ita ut in templo Dei ſedeat*. Duplex eſt autem eius culpa, ſcilicet contrarietas ad Deum: unde dicit: *Qui adverſatur*, omnibus ſpiritibus bonis. Iob xv. 26. „ Cucurrit adverſus Deum erecto collo, & pingui cervice armatus eſt; “ ſicut & membra eius, Eſa. iii. 8. „ Lingua eorum, & adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos „ maieſtatis eius. “ Secunda eſt quia præfert ſe Chriſto: ideo dicit: *Extollitur ſupra omne quod dicitur Deus*. Dicitur autem Deus tripliciter. Primo naturaliter: Deut. vi. 4. „ Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, Deus „ unus eſt. “ Secundo opinative: Pſal. xcv. 5. „ Omnes dii gentium dæmonia. “ Tertio participative: Pſal. lxxxi. 6. „ Ego dixi: Dii eſtis. “ Omnibus autem his ſe præferet Antichriſtus: Dan. xi. „ Elevabitur, & magnificabitur adverſus omnem „ Deum, & adverſus Deum deorum loquetur magnifica. “ Signum autem culpæ eſt cum dicit: *Ita ut in templo Dei ſedeat*. Superbia enim Antichriſti maior eſt ſuperbia omnium præcedentium. Unde ſicut de Caio Cæſare legitur, quod cum in vita iſta adhuc eſſet, coli voluit, ſtatuam ſuam ponens in quolibet templo; & Ezech. xxviii. 2. de Rege Tyri dicitur: „ Dixiſti, quia Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris: “ ita credibile eſt quod ſic etiam faciet Antichriſtus, dicens ſe Deum eſſe, & hominem: & in huius ſignum ſedebit in templo.

Sed in quo templo? Nonne eſt deſtructum a Romanis? Et ideo dicunt quidam, quod Antichriſtus eſt de tribu Dan, cuius tribus inter alias duodecim non nominatur Apoc. vii. Et ideo Iudæi primo eum recipient, & reædificabunt templum in Hieruſalem; & ſic implebitur illud Dan. ix. 27. „ Erit in templo abominatio, & „ idolum. “ Matth. xxiv. 15. „ Cum vero videritis abominationem deſolationis, „ quæ dicta eſt a Daniele Propheta, ſtantem in loco ſancto; qui legit intelligat. “ Quidam vero dicunt, quod numquam Hieruſalem, nec templum reædificabitur, ſed uſque ad conſummationem, & finem perſeverabit deſolatio: & hoc etiam aliqui Iudæi credunt, ideo exponitur, *In templo Dei*, ideſt in Eccleſia, quia multi de Eccleſia eum recipient. Vel ſecundum Auguſtinum, *in templo Dei ſedeat*; ideſt, principetur, & dominetur, tamquam ipſe cum ſuis nuntiis ſit templum Dei, ſicut Chriſtus eſt cum ſuis.

Deinde cum dicit, *Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?* oſtendit quod nihil novi ſcribit; quaſi dicat: Olim, cum eſſem apud vos, dixi hoc. I. Ioan. ii. 7. „ Non mandatum novum „ ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod „ habuiſtis ab initio. “ II. Corinth. x. 11. „ Quales fuimus verbo per Epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto. “

(*a*) *Al. deeſt* Chriſti.

LECTIO II.

ET nunc quid detineat, ſcitis, ut reveletur in ſuo tempore. Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione adventus ſui eum cuius eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis his qui pereunt.

SUperius Apoſtolus prænuntians narravit adventum, & culpam Antichriſti; hic oſtendit cauſam dilationis: & primo oſtendit eos habere huius ſcientiæ cauſam; ſecundo cauſam illam obſcure proponit, ibi, *Nam myſterium iam operatur iniquitatis*. Dicit ergo: Dico, quod oportet revelari hominem peccati: *& quid nunc detineat*, ideſt quæ ſit cauſa quod tardet, *ſcitis*, quia ego dixi vobis; ita quod ſic ad præſens detinet, *ut ſuo tempore*, ideſt congruo tempore, *reveletur*. Eccle. VIII. 6. „ Omni „ negotio tempus, & opportunitas eſt: “ & ibidem III. 11. „ Omnia fecit Deus „ bona in tempore ſuo. “

Deinde cum dicit, *Nam myſterium iam operatur iniquitatis*, cauſam eius ponit. Et hæc littera multipliciter exponitur: quia hoc myſterium poteſt eſſe nominativi caſus, vel accuſativi. Si primo modo, eſt ſenſus. Dico, *Ut ſuo tempore*, quia *etiam myſterium*, ideſt figuraliter occultatum, *operatur* in fictis, qui videntur boni, & tamen ſunt mali: & hi operantur officium Antichriſti. II. Timoth. III. 5. „ Habentes „ ſpeciem pietatis, virtutem autem „ eius abnegantes. “ Sed ſecundo modo eſt ſenſus. Nam diabolus, in cuius poteſtate veniet Antichriſtus, iam incipit operari occulte iniquitatem ſuam per tyrannos, & ſeductores: quia perſecutiones Eccleſiæ huius temporis ſunt figuræ illius ultimæ perſecutionis contra omnes bonos, & ſunt ſicut imperfectæ, comparando ad illam. *Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat*. Hoc exponitur multipliciter. Uno modo ſecundum Gloſſam, & Auguſtinum XX. de Civit. Dei qui dicunt, quod quidam opinati ſunt, Neronem, qui primo perſecutus eſt Chriſtianos, eſſe Antichriſtum, & quod non fuerat occiſus, ſed ſubtractus, & quandoque reſtituendus. Unde Apoſtolus hoc evacuans, dicit: *Tantum ut qui tenet nunc*, Romanum imperium, (*a*) *teneat, donec de medio fiat*, ideſt donec moriatur. (*b*) Sed hoc non eſt conveniens: quia multi anni ſunt quod Nero mortuus eſt, illo ſcilicet anno quo Apoſtolus. Sed melius eſt quod referatur ad Neronem, prout eſt perſona publica Romani Imperii. *Donec de medio fiat*; ideſt, tollatur Romanum Imperium de hoc mundo. Eſa. XXIII. 9. „ Dominus exercituum cogitavit hoc, „ ut detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, „ & ad ignominiam deduceret univerſos in„ clytos terræ. “ Vel aliter. *Tantum ut qui tenet*, ideſt detinet modo adventum Antichriſti, *teneat*, ne veniat; quaſi ſit neceſſarium quod adhuc aliqui veniant ad fidem, & aliqui recedant; quaſi dicat: Ut diſceſſus, & acceſſus, *qui nunc tenet* donec veniat, *teneat* donec tollatur ille obſcenus. Vel ſic. *Tantum qui nunc tenet* fidem, *teneat*; ideſt firmus ſit in ea: Apoc. III. 11. „ Tene quod habes, ut nemo accipiat co„ ronam tuam: “ *donec de medio fiat*; ideſt, congregatio malorum permixta, ſeparetur, & fiat ſeorſum; quod erit in perſecutione Antichriſti. Vel *tantum ut qui tenet nunc, teneat*; ideſt, ut myſterium iniquitatis, ideſt iniquitas myſtica, quæ detinet, detineat, *donec fiat de medio*; ideſt, donec iniquitas reducatur in publicum; & fiat, quaſi aliquid exiſtens in publico, de medio. Multi enim modo occulte peccant; ſed tamen quandoque fiet in aperto: quia Deus ſuſtinet peccatores quamdiu ſunt occulti, donec publice peccent, & tunc non ſuſtinebit, ut patet de Sodomitis, Geneſ. XIX. Sed tamen Auguſtinus confitetur ſe neſcire quid Apoſtolus (*c*) loquatur, quia illis loquitur qui iam ſciebant: unde dicit: *Quid nunc detineat ſcitis*: & præterea hoc non erat multum neceſſarium ad ſciendum.

Dein-

(a) *Al.* teneat donec moriatur. (b) *Al.* Sed hoc modo non eſt conveniens. (c) *Al.* quid Apoſtolus illis loquitur.

Deinde cum dicit, *Et tunc revelabitur ille iniquus*, ponitur adventus iniqui, & pœna eius: & primo manifeſtatio; ſecundo eius pœna. Quantum ad primum dicit: *Ille* ſingulariter *iniquus revelabitur*: quia manifeſta erit eius culpa: *quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui*. Eſa. IX. 7. „Zelus Domini exercituum faciet hoc," ideſt zelus iuſtitiæ, qui eſt amor: ſpiritus enim Chriſti eſt amor Chriſti: & hic zelus eſt Spiritus ſancti, quem habet ad Eccleſiam. Vel *ſpiritu oris ſui*, ideſt mandato ſuo: quia Michael interfecturus eſt eum in monte Oliveti, unde Chriſtus aſcendit. Sic & Iulianus manu divina extinctus eſt. Et hæc eſt pœna præſens; licet futura etiam æternaliter punietur: quia *deſtruet illuſtratione adventus ſui eum*, ideſt in adventu ſuo omnia illuſtrante. I. Corinth. IV. 5. „Illuminabit aſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium." Et deſtruet, inquam, æterna ſcilicet damnatione. Pſal. XXVII. 5. „Deſtrues illos, & non ædificabis eos." Et dicit, *Illuſtratione*, quia ipſe viſus eſt Eccleſiam obtenebrare: & tenebræ expelluntur illuſtratione: quia quidquid Antichriſtus oſtenderit, oſtendetur fuiſſe mendacium.

Deinde cum dicit, *Eum cuius eſt adventus ſecundum operationem ſatanæ*, prædicit poteſtatem Antichriſti; & circa hoc duo facit: quia primo ponit poteſtatem eius ad ſeducendum; ſecundo huius cauſam ex Domini iuſtitia, ibi, *Eo quod caritatem veritatis non receperunt*. Item prima in tres: quia primo ponit actorem huius poteſtatis; ſecundo modum ſeducendi; tertio oſtendit ſeducendos. Actor huius poteſtatis eſt diabolus; & ideo deſtruet eum Chriſtus. I. Ioan. III. 8. „In hoc apparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera diaboli." Et ideo dicit, quod *adventus Antichriſti erit ſecundum operationem ſatanæ*, ideſt ex inſtinctu eius. Apocal. XX. 7. „Solvetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes." Operatur enim aliquid ſecundum operationem ſatanę, ſicut arreptitius; in quo non ſolum inſtigat voluntatem, ſed etiam impedit uſum rationis; quod tamen non imputatur ad culpam eius, quia non habet uſum liberi arbitrii. Antichriſtus autem non ſic; ſed habebit uſum liberi arbitrii, in quo eſt diabolus ſuggerens, ſicut dicitur de Iuda Ioan. XIII. 27. „Introivit in eum ſatanas," ſcilicet inſtigando. Decipiet autem hoc modo, primo per potentiam ſæcularem; ſecundo per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit, *In omni virtute*, ſcilicet ſæculari. Daniel. XI. 43. „Dominabitur theſaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretioſis AEgypti." Vel *virtute*, ſcilicet ſimulata. Quantum autem ad ſecundum dicit: *In ſignis, & prodigiis mendacibus*. Signa ſunt quædam mira, etiam parva; prodigia vero magna, quæ aliquem prodigioſum oſtendunt, quaſi procul a digito. Apocal. XIII. 13. „Fecit ſigna magna, ita ut & ignem faceret deſcendere de cælo in terram in conſpectu hominum." Matth. XXIV. 24. „Dabunt ſigna magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi." Et dicit, *Mendacibus*. Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum fit in præſtigiis, quando per dæmones illuduntur aſpectus, ut aliud videatur quam eſt; ſicut Simon magus fecit decollari arietem, & poſtea oſtenſus eſt vivus; & homo decollatus eſt, & poſtea homo qui credebatur decollatus, oſtenſus eſt vivus, & creditus eſt reſuſcitatus. Et hoc faciunt (*a*) dæmones commutando phantaſmata, & decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula (*b*) improprie, quæ plena ſunt admiratione, quando effectus videtur, & ignoratur cauſa. Quæ ergo habent cauſam occultam alicui, & non ſimpliciter, dicuntur quidem mira, & non miracula ſimpliciter; ſed quæ ſimpliciter cauſam occultam habent, ſunt (*c*) proprie miracula; quorum (*d*) cauſa eſt ipſe Deus glorioſus, quia totum ordinem naturæ creatæ tranſcendunt. Aliquando vero fiunt aliqua mira, ſed non præter ordinem naturæ, ſed occultas cauſas habent; & hæc multo magis faciunt dæmones, qui virtutes naturæ ſciunt, & qui habent determinatas efficacias ad ſpeciales effectus (& hæc faciet Antichriſtus) ſed non quæ habent veram rationem miraculi, quia non poſſunt in illa quæ ſunt ſupra naturam. Tertio modo dicuntur miracula ſecundum quod ſunt ordinata ad atteſtandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. Marc. ult. 20. „Domino cooperante, & ſermonem confirmante

(a) *Al.* homines. (b) *Al.* proprie. (c) *Al. deeſt* proprie. (d) *Al. omittitur* cauſa.

„ ſequentibus ſignis. “ Sed ſi alicui adeſt gratia miraculorum, & non utatur eis ad hoc; miracula quidem ſunt vera quo ad rationem rei factæ, & quo ad rationem miraculi; ſed ſunt falſa (a) quantum ad finem debitum, & intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in Antichriſto: quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non eſt teſtis falſitatis. Unde aliquis prædicans falſam doctrinam non poteſt facere miracula, licet aliquis habens malam vitam poſſet.

Deinde oſtendit ſeducendos, cum dicit, *His qui pereunt*, ideſt in præſcitis ad perditionem. Ioan. XVII. 12. „ Nemo ex eis „ periit, niſi filius perditionis. “ Et hoc ideo, quia Ioan. X. 27. „ oves meæ vocem „ meam audiunt. “

LECTIO III.

EO quod caritatem veritatis non receperunt, ut ſalvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio; ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in ſalutem in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis; in qua & vocavit vos per Evangelium noſtrum, in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Itaque fratres ſtate, & tenete traditiones quas didiciſtis ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram. Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus, & Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, exhortetur corda veſtra, & confirmet in omni opere, & ſermone bono.

POſtquam oſtendit in quibus habet locum deceptio Antichriſti, ſcilicet in præſcitis ad damnationem, hic aſſignat cauſam prædictorum: & primo oſtendit cauſam huius, & quomodo decipientur; ſecundo quomodo fideles ab eo liberentur, ibi, *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis*. Item primo ponit eorum culpam tantum; ſecundo pœnam cum culpa; tertio pœnam tantum. Et eſt hic proceſſus peccati: primo enim quis ex demerito primi peccati deſeritur a gratia, & cadit in aliud peccatum; & poſt in æternum punitur. Dicit ergo, quod cauſa quare decipientur, eſt, quia noluerunt recipere (b) caritatis veritatem, ideſt veritatem Evangelii. Ioan. VIII. 46. „ Si veritatem dico, quare non creditis mihi? “ Iob XXIV. 13. „ Ipſi fuerunt rebelles lumini. “ Et dicit, *Caritatem veritatis*, quia niſi ſit formata fides per caritatem, nihil eſt. I. Corinth. XIII. 2. „ Si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non „ habuero, nihil ſum. “ Gal. ult. 15. „ In „ Chriſto Ieſu neque circumciſio, neque „ præputium aliquid valet, ſed nova crea„ tura. “ Et ſubdit utilitatem veritatis, dicens: *Ut ſalvi fierent*. Rom. V. 1. „ Iuſtificati ex fide, pacem habeamus ad Deum „ per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. “ Sed culpa, & pœna eſt eorum ſeductio: unde dicit: *Mittet*, ideſt permittet, *illis venire operationem erroris*. Eſa. XIX. 14. „ Miſcuit Dominus in medio eius ſpiri„ tum vertiginis. “ III. Reg. ult. 22. „ Ero ſpiritus mendax in ore omnium pro„ phetarum eius. “ Et ideo dicit: *Ut credant mendacio*, ideſt falſæ doctrinæ Antichriſti. Rom. I. 28. „ Propter quod tra„ didit illos Deus in reprobum ſenſum, „ ut faciant ea quæ non conveniunt. “ Sed pœna tantum, eſt æterna damnatio: unde ſubdit: *Ut iudicentur*, ſcilicet iudicio damnationis: Ioan. V. 29. „ Et procedent qui mala fecerunt, in reſurrectio„ nem iudicii: “ *omnes qui non crediderunt veritati*. Ioan. III. 18. „ Qui non credit, „ iam iudicatus eſt. “

Deinde cum dicit, *Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis*, oſtendit quare fideles Chriſti liberentur: & primo agit gratias pro eis; ſecundo commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo ſic. Illi decipientur; ſed *nos debemus gratias agere*. Rom. I. 8. „ Primum quidem gratias ago Deo meo ſemper „ pro

(a) *Al.* quantum ad intentionem Dei, *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* *tantum* veritatem Evangelii.

„ pro vobis per Dominum Ieſum Chriſtum.“ Duplex autem ponit Dei beneficium; ſcilicet electionem Dei, quæ eſt æterna; & vocationem, quæ eſt temporalis, ibi, *In qua, & vocavit vos.* Dicit ergo: *Quod*, pro quia, *elegerit nos*, ſcilicet Apoſtolos, & *vos*, ſcilicet fideles. Epheſ. I. 4. „ Elegit „ nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, „ ut eſſemus ſancti, & immaculati in con„ ſpectu eius.“ Ioan. xv. 16. „ Non vos „ me elegiſtis, ſed ego elegi vos.“ Circa electionem tria tangit, ſcilicet ordinem electorum, finem electionis, (*a*) & medium conſequendi finem. Electi ſunt omnes ſancti a principio mundi. Deut. xxxiii. 3. „ Dilexit populos: omnes ſancti in ma„ nu illius ſunt.“ Sed Apoſtoli ſpecialiter ſunt primitiæ. Rom. viii. 23. „ Nos „ ipſi primitias ſpiritus habentes.“ Et ideo dicit, *Primitias* fidei. (*b*) Finis item electionis eſt ſalus æterna; & ideo dicit, *In ſalutem*. I. Tim. II. 4. „ Omnes homines „ vult ſalvos fieri.“ Hoc autem fit (*c*) primo ex parte Dei per gratiam ſanctificantem: unde dicit; *In ſanctificatione ſpiritus*. Secundo ex parte noſtra eſt conſenſus liberi arbitrii per fidem; ideo ſubdit, *Et in fide veritatis*.

Deinde cum dicit, *In quam & vos vocavit*, ponit ſecundum beneficium, quod eſt vocatio temporalis Chriſti, quæ ſequitur electionem. Rom. viii. 30. „ Quos voca„ vit, hos & iuſtificavit.“ Et de hac vocatione nota parabolam Luc. xiv. de eo qui fecit cęnam magnam, & vocavit multos. Et addit, *Per Evangelium noſtrum*, ideſt a me prædicatum. Sed ad quam cęnam? *In acquiſitionem gloriæ*; ideſt, ut acquiramus Chriſti gloriam.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres ſtate*, monet tenere veritatem: & primo ponit monitionem; ſecundo orationem, ibi, *Ipſe autem Dominus noſter... exhortetur corda veſtra*. Et facit primum, quia opus noſtrum dependet a libero arbitrio; ſecundum vero, quia indiget auxilio gratiæ. Et primo monet ad ſtandum, cum dicit: *State in veritate*: Galat. v. I. „ State, & nolite „ iterum iugo ſervitutis contineri:“ ſecundo docet modum ſtandi, ibi, *Et tenete traditiones*, ideſt documenta quæ a maioribus traduntur: nam documenta quæ traduntur a minoribus, quandoque non ſunt ſervanda, quando ſcilicet contrariantur documentis fidei. Matth. v. 6. „ Irritum feci„ ſtis mandatum Dei propter traditionem „ veſtram.“ Sed ſervanda ſunt quæ ordinantur ad mandata Dei. *Quas didiciſtis*. Act. xv. Paulus docebat ut tenerent traditiones, & documenta quæ erant decreta ab Apoſtolis, & ſenioribus, qui erant Hieroſolymis. Et has traditiones dupliciter ediderunt: quaſdam verbis, unde dicit, *per ſermonem*; quaſdam in ſcripturis; ideo addit, *Sive per epiſtolam*. Unde patet quod multa in Eccleſia non ſcripta, ſunt ab Apoſtolis docta, & ideo ſervanda. Nam multa, ſecundum iudicium Apoſtolorum, melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionyſius. Unde Apoſtolus I. Corinth. II. 34. dicit: „ Cetera cum venero diſpo„ nam.“

Deinde ponit orationem, ibi, *Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus..... exhortetur corda veſtra*; quaſi dicat: Sic moneo; ſed nihil valet, niſi adſit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum eſt amor eius ad nos, quo talia nobis impendit: ideo dicit, *Dilexit nos*. Secundum eſt ſpiritualis conſolatio, ibi, *Et dedit conſolationem æternam*. II. Corinth. I. 4. „ Qui conſolatur nos in omni tribula„ tione noſtra.“ Eſa. xl. I. „ Conſolami„ ni, conſolamini popule meus, dicit Do„ minus Deus veſter.“ Et dicit conſolationem æternam, ſcilicet contra omnia mala imminentia, & futura. Et ideo expectamus *ſpem bonam*, id eſt bonorum æternorum infallibilitatem. I. Pet. I. 3. „ Qui ſecundum magnam miſericordiam „ ſuam regeneravit nos in ſpem vivam.“ Et hoc *in gratia*, ſcilicet per quam ſperamus conſequi vitam æternam. Rom. vi. 23. „ Gratia Dei vita æterna.“ Petit autem pro eis exhortationem, quæ eſt monitio ducens animum ad volendum. Et hanc poteſt facere homo exterius; ſed non eſſet efficax, niſi eſſet interius ſpiritus Dei: unde dicit: *Exhortetur corda veſtra*, ideſt inſtiget. Oſeæ II. 14. „ Ducam eam in „ ſolitudinem, & loquar ad cor eius.“ Item petit confirmationem: unde dicit, *Et confirmet*. Pſal. lxvii. 29. „ Confirma „ hoc Deus quod operatus es in nobis.“ Quaſi dicat: *Exhortetur* per gratiam, ut velimus; *& confirmet*, ut efficaciter velimus. Et hoc *in omni opere bono, & ſermone*. Præcedit opus ſermonem, quia „ cępit Ie„ ſus facere, & docere:“ Act. I. I.

(a) *Al.* & modum. (b) *Al.* Finis eſt in vitam æternam. (c) *Al.* *emittitur* primo ex parte Dei.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

DE cetero, fratres, orate pro nobis, ut ſermo Dei currat, & clarificetur, ſicut & apud vos; & ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non enim omnium eſt fides. Fidelis autem Deus eſt, qui confirmabit vos, & cuſtodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino quoniam quæcumque præcepimus, & facitis, & facietis. Dominus autem dirigat corda veſtra in caritate Dei, & patientia Chriſti. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non ſecundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; ſed in labore, & in fatigatione, nocte ac die operantes, ne quem veſtrum gravaremus. Non quaſi non habuerimus poteſtatem, ſed ut noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandum nos.

SUpra inſtruxit eos de futuris in noviſſimis; hic inſtruit eos de quibuſdam quæ particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur inſtructio; ſecundo Epiſtolæ concluſio, ibi, *Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam*. Item primo monet qualiter ſe habeant ad ipſum; ſecundo oſtendit quid de eis confidat ipſe, ibi, *Fidelis autem Deus eſt*; tertio quomodo ſe habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi, *Denuntiamus autem vobis .... ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Circa primum primo ponit orationem; ſecundo quid in oratione eſt petendum, ibi, *Ut ſermo Dei currat*. Dicit ergo: *De cetero*, ſcilicet quia eſtis ſufficienter inſtructi, *orate pro nobis*. Roman. xv. 30: „ Obſecro igitur vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per caritatem Spiritus ſancti, ut adiuvetis me orationibus veſtris pro me ad Deum. “ Et hoc eſt debitum, quia curati habent curam utilitatis gregis. Hebr. xiii. 7. „ Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei; quorum intuentes exitum converſationis, imitamini fidem. “ Secundo oſtendit quid petendum eſt, ut ſcilicet tollantur impedimenta prædicationis; & ideo dicit: *Ut ſermo Dei currat*: quia non poteſt totaliter impediri, ſed retardari: ideo dicit, *Currat*. Coloſſ. iv. 3. „ Orantes ſimul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti. “ Item *ut clarificetur*, ſcilicet per claram, & lucidam expoſitionem apud rudes, & ſapientes, *ſicut & apud vos*. Rom. i. 14. „ Sapientibus, & inſipientibus debitor ſum. “ Prov. xiv. 6. „ Doctrina prudentum facilis. “ Item per miracula, quæ ſunt demonſtrationes fidei: eſt enim omnis ſcientia clara per demonſtrationes: & hoc eſt orandum. Act. iv. 29. „ Da ſervis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. “ Item ſecundo orandum eſt pro prædicatoribus, *ut liberentur ab importunis, & malis hominibus*, ſcilicet pſeudoapoſtolis, qui ſunt importuni in diſputando, mali in ſeducendo. Vel a perſecutoribus, qui cogitaverunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis eſt, quia *non omnium eſt fides*. Quia licet videantur habere eam, non tamen habent veram. Eſa. liii. 1. „ Domine, quis credidit auditui noſtro? “ Rom. x. 16. „ Non omnes obediunt Evangelio. “

Deinde cum dicit, *Fidelis autem Deus eſt*, ponit fiduciam quam habet de eis: & primo facit hoc; ſecundo orat pro eis, ibi, *Dominus autem dirigat corda veſtra in caritate Dei*. Fiducia autem pendet (*a*) ex Deo, qui gratiam dat, & ex hominibus, qui ſunt liberi arbitrii, ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei: Confido quod orabitis, & exaudiemini: quia *fidelis eſt Dominus*.

(a) Al. ex eo qui &c.

minus, qui confirmabit vos in bonis, quæ in vobis eſt operatus: I. Petr. ult. 10. „ Perficiet, confirmabit, conſolidabitque: “ *& cuſtodiet a malo*, culpæ, & pœnæ. Si tamen in mala pœnæ incidant, eſt eis in bonum: quia „ diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, “ ut dicitur Rom. VIII. 28. Secundo ex parte eorum dicit: *Confidimus autem de vobis, fratres*, ſcilicet ex gratia quam accepiſtis; ſed *in Domino*, non in virtute veſtra. Hebr. VI. 9. „ Confidimus autem de vobis, dilectiſſimi, meliora, & vicinora ſalutis. “ *Quoniam quæcumque præcepimus, & facitis, & facietis*; ideſt, quoniam perſeverabitis. Exod. XXIV. 7. „ Omnia verba quæ locutus eſt Dominus, faciemus. “

Deinde cum dicit, *Dominus autem dirigat corda veſtra in caritate Dei*, pro eis orat, dicens: *Dominus autem dirigat*, ſcilicet ut perveniatis. „ Eſt autem hominis, (*a*) animam præparare, & Domini linguam gubernare, “ ut dicitur Proverb. XVI. 1. & paulo poſt verſ. 9. „ Cor hominis diſponit viam ſuam; ſed Domini eſt dirigere greſſus eius, “ ſcilicet ad deſtinatum bravium. Et ideo dicit: *Dirigat corda noſtra*, non ſolum exteriora opera; & hoc *in caritate Dei*. Duo autem ſunt per quæ in via ſalutis incedimus, ſcilicet bona quæ facimus, & mala quæ ſuſtinemus. Sed opera non ſunt bona, niſi directa in finem caritatis. I. Timoth. I. 5. „ Finis præcepti eſt caritas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. “ Item nec patientia niſi per Chriſtum. Luc. XXI. 19. „ In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. “ Matth. V. 11. „ Beati eritis, cum maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adverſus vos, mentientes, propter me. “ Et ideo dicit, *Et patientia Chriſti*, ideſt tolerantia malorum propter Chriſtum, vel ad exemplum eius. I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut ſequamini veſtigia eius. “

Deinde cum dicit, *Denuntiamus vobis ... ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*, oſtendit quomodo ſe habeant ad homines inordinatos: & primo proponit edictum; ſecundo exponit, ibi, *Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos*; tertio oſtendit neceſſitatem edicti proponendi, ibi, *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulare inquiete*. Dicit ergo: Sic vos vivitis, & ſic confido. Sed quia ſunt quidam mali inter vos, *denuntiamus vobis, fratres*, ſcilicet perfectis, *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*: hoc enim ad prælatum pertinet. Eſa. LVIII. 1. „ Annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui (*b*) Iacob peccata eorum. “ Ezech. III. 20. „ Sanguinem illius de manu tua requiram. “ Et ſequitur edictum, dicens: *Ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Ex hoc introductum eſt in Eccleſia quod mali vitentur; & hoc ne infirmiores ex eorum conſortio maculentur. Eccli. XIII. 1. „ Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. “ I. Corinth. V. 6. „ Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. “ Item ad ſanationem peccantis, ut confuſio cedat ei in ſalutem. Eccli. IV. 25. „ Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam. “ Nec hoc debet fieri paſſim, ſed cum deliberatione, & maturitate. I. Corinth. V. 4. „ Congregatis vobis, & meo ſpiritu cum virtute Domini Ieſu, tradere huiuſmodi hominem ſatanæ in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus ſit in die Domini noſtri Ieſu Chriſti. “ Et ſic hic dicitur: *Ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Nec debet fieri excommunicatio, niſi pro aliquo peccato: quia hic dicitur, *Inordinate*: & hoc eſt quando aliquid eſt ſecundum ſe malum, & contra ordinem iuris naturalis, ut Gloſſa exponit. I. Corinth. XIV. 40. „ Ut omnia honeſte, & ſecundum ordinem fiant in vobis. “ Rom. XIII. 1. „ Omnia quæ ſunt, a Deo ordinata ſunt. “ Vel quia eſt prohibitum, & contra doctrinam Eccleſiæ: unde dicit: *Et non ſecundum traditionem quam acceperunt a nobis*. Supr. II. 15. *Tenete traditiones quas didiciſtis, ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram*.

Deinde cum dicit, *Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos*, exponit quantum ad ultimum quod dixerat, ſcilicet *ſecundum traditionem*; oſtendens quæ ſit traditio hæc, & quomodo acceperunt ab ipſo. Eſt autem hæc traditio, ut non eſſent otioſi, vel curioſi. Et primo oſtendit quomodo acceperunt verbo; ſecundo quomodo exemplo. Item primo oſtendit quod vitavit inquietudinem; ſecundo quomodo; tertio aſſignat cauſam. Dicit ergo: *Traditionem quam acceperunt*: *ſcitis enim quemadmodum oporteat imitari nos*: quia prælati ſunt imitandi non in omnibus, ſed in his (*c*) quæ ſunt ſecun-

(a) *A'. deeſt* animam. (b) *A'.* Iudæ. (c) *A'.* quæ ſunt regula Chriſti.

cundum regulam Chriſti. I. Corinth. IV. & XI. 1. „ Imitatores mei eſtote, ſicut & ego „ Chriſti. " Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos*. Erant enim Theſſalonicenſes valde liberales. I. Theſſal. IV. 9. „ De caritate fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: ipſi enim didiciſtis „ a Deo ut diligatis invicem. " Et hac ratione pauperes otioſe vivebant, & ex otio dabant ſe operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos; & hoc erat inquietudo: & ideo dicit: *Quoniam non inquieti fuimus inter vos*. I. Theſſal. IV. 11. „ Operam detis „ ut quieti ſitis. " Item *neque gratis panem manducavimus ab aliquo*: quia operibus manuum operabatur. Act. XX. 34. dicitur: „ Ipſi ſcitis quoniam ad ea quæ mihi opus „ erant, & his qui mecum ſunt, miniſtraverunt manus iſtæ. " Et Prov. ult. 27. „ Panem otioſa non comedit. " Num. XVI. 15. „ Tu ſcis quia nec aſellum quidem umquam acceperim ab eis, nec afflixerim „ quempiam eorum. " *Sed in labore, & fatigatione*, non parum, ſed *nocte & die*, ideſt continue: quia aliquando oportebat eum prædicare, & docere; & reſiduum ponebat in labore. *Ne quem veſtrum gravaremus*. II. Corinth. XII. 13. „ Quid eſt „ quod præ ceteris minus habuiſtis, niſi „ quod non gravavi vos? "

Deinde cum dicit, *Non quaſi non habuerimus poteſtatem*, aſſignat cauſam ſui operis manualis. Ubi excludit primo cauſam falſam; ſecundo ponit veram. Falſa quidem cauſa eſſet, ſi quis diceret, quod ei non liceret accipere ab eis ſumptus: & ideo dicit: *Non quaſi non habuerimus poteſtatem*: immo habuimus poteſtatem vivendi de ſumptibus fidelium. I. Corinth. IX. 13. „ Qui „ altari deſerviunt, cum altari participant. " Matth. X. 10. „ Dignus eſt operarius cibo „ ſuo. " I. Corinth. IX. 14. „ Sic & Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. " Et ſic ex Evangelio ſunt duo genera hominum poteſtatem habentium vivere (*a*) ex aliorum ſumptibus, qui ſcilicet altari deſerviunt, (*b*) & prædicatores.

Deinde cum dicit, *Sed ut nos formam daremus vobis ad imitandum*, ponit veram cauſam. Nam duplicem cauſam invenimus quare Apoſtolus manibus laboravit. Una apud Corinthios, alia hic. Illi enim erant avari, (*c*) & graviter tuliſſent, ſicut ibi dicitur. Cauſa autem quare laboravit hic, fuit horum otium. Et ideo dicit: *Ut nos formam daremus vobis*, ſcilicet laborandi. I. Timoth. IV. 12. „ Exemplum eſto fidelium in verbo, in converſatione, in caritate, in fide, in caſtitate. " I. Petr. V. 3. „ Forma facti gregis. " Alia cauſa ponitur in Gloſſa I. Corinth. IV. ſcilicet quando non invenimus qui det nobis: & tunc laborabat. Quarta cauſa erat ut, ſicut monachi AEgypti, non eſſent otioſi. Eccli. XXXIII. 29. „ Multam malitiam docuit „ otioſitas. " Unde qui non habent exercitium officii, vel ſtudii, vel lectionis, periculoſe vivunt otioſi.

L E C T I O II.

NAm cum eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam ſi quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquiete, nihil operantes, ſed curioſe agentes. His autem qui eiuſmodi ſunt denuntiamus, & obſecramus in Domino Ieſu Chriſto, ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. Quod ſi quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & non commiſceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite ut fratrem. Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni Epiſtola, ita ſcribo. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

SUpra oſtendit Apoſtolus quid eis ſuo exemplo tradidit, ut ſcilicet non eſſent inquieti, ſed ut operarentur; hic oſtendit quomodo hoc præſens verbis, & factis tradidit:

(a) *Al.* de ſumptibus. (b) *Al.* ut prædicatores. (c) *Al.* & gravati, ſicut ibi dicitur.

didit: unde dicit: *Cum eſſemus*, quaſi dicat: Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus: quia *hoc denuntiabamus, quoniam ſi quis &c.* Hæc verba, ſicut dicit Gloſſa, & Auguſtinus in Lib. de Operibus monachorum, quidam pervertebant, quod non ſit licitum ſervis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur Matth. vi. 34. „Nolite ſoliciti „ eſſe in craſtinum. “ Nam dicunt hanc operationem pertinere ad ſolicitudinem victus. Et propter hoc iſtud referebant ad ſpiritualia opera; quaſi dicat: Si quis non vult facere opera meritoria, & ſpiritualia, non eſt dignus manducare. Sed hoc eſt contra intentionem Apoſtoli, qui dicit: *Denuntiabamus*, nos ſic feciſſe, ſcilicet in labore, & fatigatione.

Sed quid eſt *Quoniam ſi quis non vult operari, nec manducet*? Eſt ne hoc conſilium, vel præceptum? Et videtur eſſe præceptum: quia infra dicitur: *Si quis non obedierit verbo noſtro, per Epiſtolam hunc notate, & non commiſceamini cum illo, ut confundatur*. Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, ſed ſtat otioſus, peccat mortaliter.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod eſt præceptum. Sed aliquid præcipitur dupliciter: ſimpliciter, vel ſub conditione. Simpliciter præcipitur quod per ſe eſt neceſſarium ad ſalutem; & hęc ſunt opera virtutum: ſub conditione vero, ut quando talis eſt caſus (*a*) quod ſine opere manuali præceptum ſervari non poteſt. Præcipitur autem homini quod corpus ſuum ſuſtentet: alias enim eſt homicida ſui ipſius. Gen. ii. 16. „De omni ligno paradiſi co„ mede. “ Ex præcepto ergo tenetur homo corpus ſuum nutrire, & ſimiliter ad omnia ſine quibus corpus non poteſt vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias unde corpus ſuſtentet licite, vel poſſeſſione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. Epheſ. iv. 28. „Qui fu„ rabatur, iam non furetur; magis autem „ laboret operando manibus ſuis, quod bo„ num eſt, ut habeat unde tribuat neceſſi„ tatem patienti. “ Eſt ergo præceptum, quando aliter non poteſt licite vivere. Unde dicit: *Si quis non vult operari, nec manducet*. (*b*) Eſt ergo alterum duorum neceſſarium, ut homo poſſit manducare, ſcilicet vel quod habeat poſſeſſionem, vel quod licite procuret. Pſalm. cxxvii. 2. „Labo„ res manuum tuarum quia manducabis. “ I. Theſſal. iv. 11. „Operamini manibus „ veſtris, ſicut præcepimus vobis. “

Deinde cum dicit, *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquiete*, ponit neceſſitatem huius præcepti: quia Apoſtolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam, quæ inducit neceſſitatem præcepti; ſecundo adhibet remedium, ibi, *His autem qui eiuſmodi ſunt denuntiamus ... ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent*. Dicit ergo: *Audivimus enim inter vos quoſdam ambulantes inquiete*; quaſi dicat: Ideo non occulto hoc præceptum, quia audivimus quoſdam ambulare inquiete. Anima enim hominis ſemper oportet quod circa aliquid occupetur; & ideo neceſſe eſt quod otioſi inquietudinem patiantur circa illicita. I. Theſſal. iv. 11. „Operam detis „ ut quieti ſitis. “ Et addit: *Sed curioſe agentes*, ſcilicet de negotiis aliorum. Prov. xxi. 25. „Deſideria occidunt pigrum. “

Deinde adhibet remedium, cum dicit: *His autem qui eiuſmodi ſunt denuntiamus ... ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent*: & primo ex parte peccantium; ſecundo ex parte aliorum, ibi, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*. Dicit ergo: *His qui ſunt eiuſmodi denuntiamus*, ſevere, ut prælatus, *& obſecramus*, caritative, ut pater eorum, ut *panem ſuum*, non alienum, ſed debitum ſibi, ſcilicet licite acquiſitum, *cum ſilentio*, ideſt ſine inquietudine, non diſcurrendo, *manducent*. Eſa. xxxii. 17. „Cultus iuſtitiæ, ſilentium. “ Eccli. xxxiii. 29. „Multam malitiam do„ cuit otioſitas. “

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*, ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium: primo ſcilicet quod non ceſſent benefaciendo, ſecundo quod illos corripiant, ibi, *Quod ſi quis non obedierit verbo noſtro, per Epiſtolam hunc notate*. Dicit ergo: *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*; quaſi dicat: Nolite deficere a benefaciendo, licet otioſi abutantur. Galat. vi. 9. „Bonum facientes, „ non deficiamus. “ Et hoc neceſſarium eſt, etſi operentur manibus, & non deeſſet illis aliquid, quia neceſſaria eſt aliis ſubventio.

Deinde cum dicit, *Quod ſi quis non obedierit verbo noſtro, per Epiſtolam hunc notate*, innuit quod corrigantur: & primo oſtendit quo ordine puniantur; ſecundo oſtendit effectum pœnæ, ibi, *Ut confundatur*; tertio finem, ibi, *Et nolite quaſi inimicum exiſtimare*. In ordine vero primo ponit culpam; ſecundo eius manifeſtationem; tertio eius pu-

(a) *Al.* ſine quo præceptum ſervari non poteſt. (b) *Al.* Eſt ergo duobus modis neceſſarium.

punitionem. Culpa eſt inobedientia; & ideo dicit: *Quod ſi quis non obedierit*. I. Reg. XV. 23. „ Quaſi peccatum ariolandi eſt repu„ gnare, & quaſi (*a*) ſcelus idolatriæ, „ nolle acquieſcere. “ Manifeſtatio, & convictio ponitur, cum dicit: *Hunc per epiſtolam notate*; ideſt, manifeſtate, (*b*) ſed per veritatis inquiſitionem. Iob XXIX. 16. „Cau„ ſam quam neſciebam, diligentiſſime in„ veſtigabam. “ Pœna eorum eſt ſententia excommunicationis: unde dicit: *Et non commiſceamini cum illo*. I. Corinth. V. 11. „Cum „ huiuſmodi nec cibum ſumere. “ II. Ioan. I. 10. „ Nolite recipere eum in domum, „ nec Ave ei dixeritis. “

Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia, debet tamen eſſe convictus: unde dicit: *Si quis non obedierit*, *per epiſtolam* veſtram *hunc notate*; ideſt, ſignificate nobis, ut puniatur; & tamen vos interim ne commiſceamini cum illo.

Sed effectus pœnæ eſt, ut confundatur, & ex hoc reſipiſcat. Eccli. IV. 25. „ Eſt „ confuſio adducens peccatum, & eſt con„ fuſio adducens gloriam. “ Finis autem, & intentio debet eſſe eius correctio, quam intendit caritas: unde dicit: *Et nolite quaſi inimicum exiſtimare*: quia non debet fieri ex livore odii, ſed ex ſtudio caritatis: quaſi dicat: Quod ipſum vitatis, non fiat ex odio inimicitiæ. Matth. V. 44. „ Diligite inimi„ cos veſtros, benefacite his qui oderunt „ vos. “ Et ideo dicit: *Sed corripite ut fratrem*: in quo oſtenditur caritas. Pſal. CXXXII. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum „ habitare fratres in unum. “

Deinde cum dicit, *Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam*, concludit Epiſtolam. Et primo ponitur concluſio; ſecundo ſalutatio, quæ eſt quaſi Epiſtolæ ſigillum, ibi, *Salutatio mea manu Pauli*. Iterum prima in duas: quia eis primo optat dona Dei; ſecundo ipſum Deum, ibi, *Dominus ſit cum omnibus vobis*. Quantum ad primum dicit: *Ipſe autem Deus pacis det vobis pacem ſempiternam*. Deus dicitur eſſe pacis, quantum ad duo: pax enim conſiſtit in duobus, ut ſcilicet homo concordet ad ſeipſum, & ad alios: & neutrum poteſt haberi ſufficienter niſi in Deo: (*c*) quia ſibi non concordat ſufficienter niſi in Deo, & minus aliis: quia tunc affectus hominis concordat in ſeipſo, quando quod (*d*) appetitur ſecundum unum, ſufficit quantum ad omnes; quod nihil poteſt eſſe (*e*) præter Deum. Pſalm. CII. 5. „ Qui replet in bonis deſide„ rium tuum. “ Quæcumque enim alia præter Deum non ſufficiunt ad omnes, ſed Deus ſufficit. Ioan. XVI. 33. „ In me pa„ cem habebitis. “ Item homines non uniuntur inter ſe niſi in eo quod eſt commune inter eos; & hoc eſt maxime Deus: & ideo dicit: *Deus pacis det*, non *pacem* temporalem, ſed *ſempiternam*, ideſt ſpiritualem, quæ hic incipit, & ibi perficitur. Pſalm. CXLVII. 14. „Qui poſuit fines tuos pacem.“ Et hoc *in omni loco*, & in toto mundo apud fideles. Quantum ad ſecundum dicit: *Dominus ſit cum omnibus vobis*: quia nihil aliud bene habetur, niſi ipſe habeatur per fidem, & caritatem. *Salutatio mea manu Pauli*. Hoc dicit propter infideles pervertentes Epiſtolas eius. Galat. ult. 11. „Vide„ te qualibus litteris ſcripſi vobis manu „ mea. “ *Quod eſt ſignum in omni Epiſtola*, *ita ſcribo*. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti*, ideſt gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo, *cum omnibus vobis*. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Ieſum Chri„ ſtum facta eſt. “

(a) *Al.* zelus. (b) *Al. omittitur* ſed. (c) *Editio Romana, & duæ Venetæ poſteriores alias citatæ*: quia ſibi non concordat ad ſeipſum in ſeipſo, quando &c (d) *Al.* videtur. (e) *Al.* niſi per Deum.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM I. EXPOSITIO.

PROLOGUS.

In manu Dei poteſtas terræ, & execrabilis omnis iniquitas Gentium: & utilem rectorem ſuſcitabit in tempore ſuper illam. Eccli. x. 4.

HAec verba materiæ huius Epiſtolæ conveniunt. Prius enim inſtruxit Eccleſiam in his quæ ad eius unitatem pertinent; hic inſtruit ipſos rectores Eccleſiæ, qui ſunt quaſi principalia membra eius. Circa quod videnda eſt iſta inſtructio, & utilitas. Inſtructio eſt in Deo: quia *in manu Dei poteſtas terræ*. Et hoc tripliciter, quia ab ipſo exoritur: Rom. XIII. 1. „ Non eſt „ poteſtas niſi a Deo. “ Item quia ſecundum Deum debet regulari: Proverb. VIII. 15. „ Per me Reges regnant, & conditores legum iuſta decernunt. “ Item quia ſecundum Dei diſpoſitionem, eorum poteſtas fundatur: Dan. II. 21. „ Et ipſe mutat „ tempora, & ætates; transfert regna, atque conſtituit. “ Item utilitas eorum oſtenditur, quia eſt ad cohibendam nequitiam hominum: quia *execrabilis omnis iniquitas Gentium*. Infra 1. 9. „ Iuſto non eſt lex poſita. “ Rectores legis tripliciter debent ſe habere ad mala. Primo ut ea corde odio habeant: II. Machab. III. 1. „ Animos odio „ habentes mala. “ Secundo ut prohibeant ea ne fiant: Proverb. xx. 8. „ Rex qui ſe„ det in ſolio iudicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo. “ Tertio ut facta puniant: Rom. XIII. 4. „ Miniſter enim Dei eſt, vindex in iram ei qui male agit. “ Secundo videnda eſt utilitas, ibi, *Utilem rectorem ſuſcitabit*. Et ad tria eſt utilis rector, quæ notantur (a) Eccli. xlix. 17. „ Ioſeph princeps fratrum, “ ut gentem ſuſtentet per potentiam: Eſai. XIX. 4. „ Et Rex fortis dominabitur eorum: “ „ rector fratrum, “ dirigendo per ſapientiam: Eſa. XXXII. 8. „ Princeps ea quæ ſunt digna principe co„ gitabit, & ipſe ſuper duces ſtabit: “ Eccli. x. 24. „ In medio fratrum rector il„ lorum: “ „ ſtabilimentum populi, “ ut cohibeat ab iniuſtis per iuſtitiam: Pſalm.

(a) *Al.* Eccli. xlix. 17. „ Ioſeph princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, ſtabili„ mentum populi. “ Primo princeps fratrum &c.

XVII. 28. „ Tu populum humilem ſalvum facies, & oculos ſuperborum humiliabis. “ Et ſic patet materia harum Epiſtolarum, quia eſt ad inſtructionem rectorum populi fidelis: in quo quidam præferuntur in ſpiritualibus, ſicut prælati Eccleſiarum, quos primo inſtruit; quidam vero in temporalibus, quos ſecundo monet; & hoc in Epiſtola ad Philemonem. Circa primum tres ſunt Epiſtolæ, ſecundum tria quæ competunt prælato: quorum primum eſt ut gubernet populum; ſecundum ut pro populo ſubdito patiatur; tertium ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum; ſecundum in ſecunda, ubi agit de martyrio; tertium in Epiſtola ad Titum, ubi agit, ac docet quomodo vitet hæreticos, ut etiam patet in argumentis Epiſtolarum.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundum imperium Dei Salvatoris noſtri, & Chriſti Ieſu, ſpei noſtræ, Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, & miſericordia, & pax a Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

DIviditur hæc Epiſtola in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Sicut rogavi te*. Circa primum tria facit: quia primo ponitur perſona ſalutans; ſecundo perſona ſalutata; tertio bona optata. Deſcribit autem perſonam ſalutantem primo ex nomine, *Paulus*, quod convenit auctoritati propter duo. In Apoſtolatu enim duo ſunt: ſcilicet altitudo poteſtatis, ad quam exaltantur humiles: I. Reg. XV. 17. „ Cum „ eſſes parvulus in oculis tuis, caput in „ tribubus Iſrael factus es: “ & Paulus dicitur modicus. Item claritas ſapientiæ; & hanc Dominus præbet parvulis. Matth. XI. 25. „ Revelaſti ea parvulis. “ Secundo ex auctoritate: quia *Apoſtolus*, ideſt miſſus. Joan. XX. 21. „ Sicut miſit me Pater, & „ ego mitto vos. “ I. Corinth. IX. 2. „ Signaculum Apoſtolatus mei, vos eſtis in „ Domino. “ Tertio ex origine huius auctoritatis: unde dicit: *Ieſu Chriſti ſecundum imperium Dei Salvatoris noſtri, & Chriſti Ieſu, ſpei noſtræ*. Act. XIII. 2. „ Segregate „ mihi Barnabam, & Saulum in opus ad „ quod aſſumpſi eos. “ I. Reg. XIII. 14. „ Quæſivit ſibi Dominus virum iuxta cor „ ſuum, & præcepit ei Dominus ut eſſet „ dux ſuper populum ſuum. “ Ex quo patet quod prælati ex neceſſitate præcepti tenentur ad ea quæ ſunt proprii officii. I. Corinth. IX. 16. „ Væ mihi enim eſt, „ ſi non evangelizavero. “ *Et Chriſti Ieſu, ſpei noſtræ*, quia eſt ſpes noſtra, ut ad eum veniamus. Philip. I. 23. „ Deſiderium ha„ bens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto. “ Vel *ſpei noſtræ*, quia per ipſum ſperamus adipiſci bona æterna. I. Petr. I. 3. „ Re„ generavit nos in ſpem vivam per reſur„ rectionem Ieſu Chriſti ex mortuis. “ Rom. XV. 4. „ Per conſolationem Scriptu„ rarum ſpem habeamus. “

Perſonam ſalutatam deſcribit tripliciter. Primo ex nomine, cum dicit, *Timotheo*, de quo Act. XVI. Item ex affectione, dicens, *Dilecto*: Philip. II. 20. „ Neminem habeo „ tam unanimem, qui ſincera affectione pro „ vobis ſolicitus ſit. “ Item ex filiatione, dicens, (a) *Filio in fide*, ſcilicet a ſe converſo. I. Corinth. IV. 17. „ Miſi ad vos „ Timotheum filium meum cariſſimum, & „ fidelem in Domino. “

Tunc autem primo ponit bona optata, & deinde oſtendit a quo ſunt. Sciendum eſt autem, quod in aliis Epiſtolis duo ponuntur; hic tria, quia prælati pluribus indigent: & ideo dicit: *Gratia, & miſericordia*, primo ſibi, & deinde aliis. Et ſumitur hic *miſericordia* pro remiſſione peccatorum, quia hæc eſt ex Dei miſericordia; *gratia* vero pro munere gratiarum, quo indigent prælati. Vel *gratia*, ſicut in aliis, pro gratia iuſtificante; ſed *miſericordia* pro munere divino in ſpiritualibus chariſmatibus exaltante. Sapient. IV. 15. „ Gratia „ Dei, & miſericordia in ſanctos eius, „ & reſpectus in electos illius. “ *Et pax*, ſcili-

(a) *Al. Filio meo*, in fide ſcilicet &c.

ſcilicet tecum, & per te aliis. Pſal. lxxi. 3. „ Suſcipiant montes pacem. “ Sed unde? *A Deo*, ut dent populo. Iac. 1. 17. „ Omne datum optimum, & omne donum „ perfectum deſurſum eſt, deſcendens a „ Patre luminum. “ *Et Chriſto Ieſu Domino noſtro*, ſcilicet „ per quem maxima nobis, & pretioſa donavit. “ II. Petr. 1. 4.

LECTIO II.

SIcut rogavi te, ut remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis, quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Finis præcepti eſt caritas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.

HIc incipit epiſtolaris narratio: & eſt hæc epiſtola quaſi paſtoralis regula, quam Apoſtolus tradit Timotheo, inſtruens de omnibus quæ ſpectant ad regimen prælatorum, & eo ordine quo debet eſſe intentio. Primo ergo inſtruit eum de ſpiritualibus miniſtrandis; ſecundo de temporalibus, in IV. cap. ibi, *Spiritus autem manifeſte dicit*. Item ad prælatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides ſubditorum corrumpatur. Luc. XXII. 32. „ Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides „ tua; & tu aliquando converſus confirma „ fratres tuos. “ Secundo ut inſtruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non poteſt eſſe, niſi fides ſit recta. Ideo primo inſtruit de fide; ſecundo de cultu Dei, II. cap. ibi, *Obſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes*; tertio agit de inſtitutione officiorum (a) eccleſiaſticorum, in III. cap. ibi, *Fidelis ſermo*. Sciendum eſt autem, quod in primitiva Eccleſia error fuit periculoſus quorumdam dicentium, legalia debere ſervari ſimul cum Evangelio: quod Apoſtolus excludit, primo oſtendens legis conditionem; ſecundo probat per experimentum in ſeipſo, ibi, *Gratias ago ei qui me confortavit*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit quid de lege ſit repudiandum; ſecundo quid in ea acceptandum, ibi, *Finis autem præcepti eſt caritas*; tertio concludit legis conditionem, ibi, *Scimus autem quia bona eſt lex*. Repudiandum eſt autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo eſt datum, niſi iam ſecundum carnalem intellectum. Et primo docet, falſas fabulas, & traditiones eſſe repudiandas; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei*. Dicit ergo: Dico, quod debes facere *ſicut rogavi te*, cum tamen poſſem imperare: Eccli. XXXII. 1. „ Rectorem te poſuerunt? Noli extolli: eſto in „ illis quaſi unus ex ipſis: “ *ut denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis*. Vel aliter. Duo pertinent ad prælatum, ut cohibeat docentes falſa; & ideo dicit, *Ne aliter docerent*. Galat. 1. 9. „ Si quis vobis „ evangelizaverit præter id quod accepi- „ ſtis, anathema ſit. “ Deuter. IV. 2. „ Non „ addetis ad verbum quod ego loquor vo- „ bis, neque auferetis ex eo. “ Secundo ut, ſi contigat quod aliqui falſa docerent, prohibeat populum ne eis intendant: unde dicit: *Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis*.

Fuerunt autem quidam hæretici, qui deteſtantes vetus teſtamentum, exponebant, quod Apoſtolus ipſum repudiabat, deridendo hiſtorias eius, dicens: *Fabulis, & genealogiis interminatis*: contra quod dicit Auguſtinus, quod Apoſtolus utitur hiſtoriis, & genealogiis veteris teſtamenti. Galat. IV. 22. „ Abraham duos filios habuit: u- „ num de ancilla, & unum de libera. “ Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo fabulas, non datam legem in ſcriptis, ſed in ore, ſcilicet Thalmuth; non quæ Moyſes ore tradidit, ſed quæ alii addiderunt, ut ſunt ſtultæ fabulæ, ſcilicet quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos dæmones. Matth. XV. 6. „ Irritum feciſtis mandatum Dei propter „ traditionem veſtram. “ II. Timoth. IV. 4. „ Ad fabulas autem convertentur. “ Ratio huius eſt, quia *præſtant quæſtiones*, ideſt contentiones: II. Timoth. II. 14. „ Noli „ ver-

(a) *Al. deeſt* eccleſiaſticorum.

„ verbis contendere : “ Proverb. xx. 3. „ Honor eſt homini qui ſe ſeparat a con„ tentionibus: “*magis quam ædificationem Dei quæ eſt in fide*, quando ſcilicet aliquis eſt confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit, *Finis autem præcepti eſt caritas*, oſtendit quid de lege ſit tenendum; & circa hoc duo facit : quia primo oſtendit hoc ; ſecundo quod periculum eſt his qui hoc non tenent, ibi, *A quibus quidam aberrantes, converſi ſunt in vaniloquium.* Circa primum ſciendum eſt, quod lex vetus dicitur lex mandatorum: quia mandatis, & præceptis continetur . Epheſ. II. 15. „ Legem mandatorum, decretis eva„ cuans. “ Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis, eſt præcipue tenendum; hoc autem eſt caritas. Matth. XXII. 37. „ Diliges Deum tuum ex toto cor„ de tuo & in tota anima tua , & in „ tota mente tua: “& paulo poſt 40. „In „ his duobus mandatis univerſa lex pen„ det, & Prophetæ. “

Sed quomodo caritas eſt finis præcepti? Ad hoc ſciendum, duo ſunt conſideranda. Primo quod omnia præcepta legis ſunt de actibus virtutum, & quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo quod obiectum unius virtutis eſt finis alterius: quia quandocumque una potentia eſt circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quæ ſunt eiuſdem, ſicut ad finem; ſicut frenifactiva ad equeſtrem, quia officium equeſtris eſt eius finis; hæc autem ad ducem. Virtutes autem theologicæ ultimum finem habent pro obiecto; aliæ autem ſunt circa ea quæ ſunt ad finem. Virtutes ergo omnes reſpiciunt theologicas ſicut finem. Inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis quæ propinquius ſe habet ad ultimum finem . Fides autem oſtendit eum, ſpes facit tendere in eum, caritas unit . Ergo omnes ordinantur ad caritatem; & ſic dicitur caritas finis præceptorum . Sed cum ea quæ ſunt ad finem, diſponant ad finem ; præcepta autem ſint ad caritatem , ideo diſponunt ad ea : ideo dicit, *De corde puro* . Ad hoc enim quod cor ſit purum, dantur præcepta virtutum ; quarum quædam ordinantur ad modum rectificandi paſſiones , quarum ſcilicet virtutum materiæ ſunt paſſiones ; ſicut temperantia, quæ ordinat concupiſcentiam, manſuetudo iras, fortitudo timores, & audacias. Per has (*a*) autem paſſiones turbatur puritas cordis; & ideo iſtæ virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad caritatem? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſic: quia impoſſibile eſt quod cor impurum ſit promptum ad caritatem : quia unicuique eſt diligibile quod ſibi eſt conforme . Cor impurum diligit illud quod competit ei ſecundum paſſionem. Ergo neceſſe eſt quod ſit expeditum a paſſionibus. Cant. I. 3. „ Recti diligunt te. “ Aliæ virtutes ſunt quæ rectificant hominem ad proximum ; & ex hoc ſequitur quod habeat conſcientiam bonam: quia non facit alteri quod ſibi non vult fieri. Matth. VII. 12. „ Omnia ergo „ quæcumque vultis ut faciant vobis ho„ mines, & vos facite illis . “ Et ideo quæ contra proximum ſunt , ſunt contra conſcientiam: (*b*) unde dicit : *Et conſcientia bona*. Qui ergo non habuerit conſcientiam bonam, non poteſt Deum pure diligere: quia qui non habet conſcientiam bonam, timet pœnam. Timor autem non eſt in caritate; ſed fugit Deum, & non unitur ei: & ideo præcepta quæ conſcientiam rectificant, bene diſponunt ad caritatem. Aliæ ſunt virtutes ad habendam veram fidem, ſcilicet virtutes quibus Deum colimus, ſcilicet latriæ , & huiuſmodi , quæ ſunt ordinatæ ad removendum errores, & ad confirmandum in cordibus fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non poſſunt Deum diligere : quia qui falſo credit de Deo, iam non diligit Deum . Non enim diligit qui non credit: quia non figitur affectus niſi in illo quod oſtendit intellectus. Et ideo quæ faciunt fidem (*c*) veram , ordinantur ad caritatem. Et ideo dicit , *De corde puro* , quia faciunt hoc: Matth. V. 8. „ Beati „ mundo corde, quoniam ipſi Deum vide„ bunt: “ *& conſcientia bona*: II Corinth. I 12. „ Gloria noſtra hæc eſt , teſtimo„ nium conſcientiæ noſtræ : “ *& fide non ficta*, ideſt vera. Et ideo virtutes, & præcepta ordinantur ad finem, qui eſt caritas, quæ ſumitur ſecundum iſta tria.

(a) *Al.* enim. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad voces* Qui ergo. (c) *Al.* bonam.

L. E-

LECTIO III.

A Quibus quidam aberrantes, converſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona eſt lex, ſi quis ea legitime utatur, ſcientes hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis, impiis, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, maſculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur quæ eſt ſecundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Chriſto Ieſu Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimavit ponens in miniſterio: qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus; ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione quæ eſt in Chriſto Ieſu.

SUpra oſtendit virtutum dignitatem, & utilitatem; hic declarat harum neceſſitatem: quia quicumque ab his diſcedit, in periculum falſæ doctrinæ cadit; & circa hoc duo facit: quia primo ponitur falſitas doctrinæ, in quam incidunt; ſecundo conditio falſa docentium, ibi, *Volentes eſſe legis doctores*. Dicit ergo: *Finis præcepti eſt caritas*. Et hæc ſunt principalia legis, a quibus quidam diſcedunt. Pſal. xi. 3. „Vana locuti ſunt unuſquiſque ad proximum ſuum.“ Et nota, quod receſſus a caritate, cauſa eſt falſæ doctrinæ: quia qui non amant caritatem, cadunt in mendacium. II. Theſſal. ii. 12. „Qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.“ Similiter qui dimittunt cordis puritatem: habentes enim cor infectum paſſionibus, iudicant ſecundum affectum earum, & non ſecundum Deum. I. Cor. ii. 14. „Animalis homo non percipit quæ Dei ſunt.“ Similiter habentes conſcientiam malam, quia non poſſunt quieſcere in veritate; & inde eſt quod quærunt falſa, ut in eis quieſcant. Infra eodem: *Habens fidem, & conſcientiam bonam*. Similiter qui habet (*a*) fidem fictam: Eſa. xxi. 2. „Qui incredulus eſt, infideliter aget.“

Deinde cum dicit, *Volentes eſſe legis doctores*, ponitur conditio falſa docentium: & primo inordinata ambitio; ſecundo defectus eorum. Quantum ad primum dicit: *Volentes eſſe legis doctores*. Matth. xxiii. 6. „Amant primos recubitus in cœnis, & vocari ab hominibus Rabbi.“ Iac. iii. 1. „Nolite plures magiſtri fieri.“ Quantum ad ſecundum dicit: *Non intelligentes*. Pſal. lxxxi. 5. „Neſcierunt, neque intellexerunt; in tenebris ambulant:“ Sapient. v. 6. „Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis:“ *neque quæ loquuntur*, per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant*, ſcilicet concludendo.

Deinde cum dicit, *Scimus autem quia bona eſt lex*, ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo quantum ad bonitatem legis; ſecundo quantum ad finem, & intentionem legiſlatoris, ibi, *Scientes hoc quia iuſto non eſt lex poſita*. Dicit ergo: *Scimus*, ſcilicet per certitudinem, *quod lex bona eſt*, non mala, ut hæretici dicunt. Pſal. xviii 8. „Lex Domini immaculata, convertens animas.“ Roman. vii. 12. „Lex quidem ſancta eſt, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum.“ Sed contingit quod aliquis bono utatur male. Cum ergo lex ſit bona, requiritur quod homo ea bene utatur; & ideo dicit: *Si quis* (*b*) *legitime ea utatur*. Alias fit ei mors, ut dicitur Roman. viii. In lege enim ſunt quædam moralia, (*c*) & quædam cæremonialia. Cæremonialia quidem in figura Chriſti, & Eccleſiæ ſunt data; ſed indigent ut intelligantur non ſolum carnaliter, ſed etiam ſpiritualiter, & in figura futurorum, & ut ſcias quod non ſunt perpetuo ſervanda, ſed ceſſant veritate veniente. Hier. xxxi. 31. „Et feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus novum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra AEgypti.“ Et ſic

(a) *Al.* fictam fiduciam. (b) *Al.* recte. (c) *Al.* quædam cæremonialia quidem, *aliis omiſſis*.

ſic exponit Gloſſa. Sed Apoſtolus videtur loqui de moralibus, quia ſubdit, quod lex poſita eſt propter peccata, & hæc ſunt præcepta moralia. Horum legitimus uſus eſt ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data eſt lex ut cognoſcatur peccatum. Rom. VII. 7. „ Quia „ niſi lex diceret, Non concupiſces (quod „ dicitur in decalogo) concupiſcentiam „ neſciebam. " Non eſt ergo in eis ſpes iuſtificationis, ſed in ſola fide. Rom. III. 28. „ Arbitramur iuſtificari hominem per „ fidem, ſine operibus legis. "

Deinde cum dicit, *Scientes hoc quia iuſto non eſt lex poſita*, oſtendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem: & primo ponit exiſtimatam; ſecundo ponit veram intentionem, ibi, *Sed iniuſtis*. Exiſtimata intentio excluditur, cum dicit: *Iuſto non eſt lex poſita*. Ubi poſſet eſſe duplex falſus intellectus. Unus quod iuſtus legem non ſervat; quod falſum eſt: quia niſi ſervaret eam quantum ad moralia, iuſtus non eſſet: unde & Chriſtus factus eſt ſub lege. Alius quod iuſtus non obligatur ad præcepta legis, & non peccaret, ſi faceret contra ea. (a) Sed verus eſt ſequens ſenſus, ſupponendo quia quod imponitur alicui, imponitur ſicut onus; (b) ſed lex iuſtis non imponitur ſicut onus, quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex; & ideo non eſt onus eis. Rom. II. 14. „ Ipſi ſibi ſunt lex. " Vel aliter. *Lex non eſt poſita* pro iuſtis, ſed pro iniuſtis; quaſi dicat: Si omnes eſſent iuſti, nulla neceſſitas eſſet dandi legem, quia omnes eſſent ſibi lex. Intentio bonorum debet eſſe ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per ſe ſunt bene diſpoſiti ad virtutes: alii habent mentem bene diſpoſitam, ſed per alium; & de iſtis ſufficit paterna monitio, non coactiva: alii autem nec per ſe, nec per alium bene diſponuntur; ideo eis omnino eſt neceſſaria lex, ut patet in Ethicis.

Deinde cum dicit, *Sed iniuſtis, & non ſubditis*, ponit veram intentionem: & primo deſcribit eos in generali quibus neceſſaria eſt lex; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Parricidis, & matricidis &c.* Sciendum eſt autem, quod ſicut I. Ioan. III 4. dicitur, „ omne peccatum eſt iniquitas; " & ideo repugnat alicui iuri. Cum autem ſit duplex ius, ſcilicet naturale, & poſitivum: naturali repugnat quod ſecundum ſe eſt malum; poſitivo autem repugnat quod eſt malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit, *Sed iniuſtis*, qui ſcilicet agunt contra ius naturale. Eſa. XXIV. 5. „ Tranſ„ greſſi ſunt leges, mutaverunt ius, diſſi„ paverunt fœdus ſempiternum. " Quantum ad ſecundum dicit, *Non ſubditis*, ſcilicet præcepto humano. Roman. I 30. „ Parentibus non obedientes. " Et hæc duo reſpiciunt rationem peccati. Ponit autem alia quæ ſumuntur per comparationem (c) ad aliud; & hoc eſt vel contra Deum, vel contra proximum, vel in ſeipſum. In Deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum Dei; (d) ideo dicit, *Impiis*. In proximum ſic dicit, *Peccatoribus*. Pſalm. I. 6. „ Non reſurgent impii in iudicio, „ neque peccatores in concilio iuſtorum. " Galat. II. 15. „ Nos enim natura Iudæi, „ & non ex Gentibus peccatores. " Sed ſecundum Auguſtinum de Doctr. Chriſt. peccata diſtinguuntur in duo; ſcilicet in ſpiritualia, quæ dicuntur facinora; & in carnalia, & hæc dicuntur flagitia: & ideo dicit, *Sceleratis*, quantum ad ſpiritualia: Prov. XXVIII. 13. „ Qui abſcondit ſcele„ ra ſua, non dirigetur: " quantum ad carnalia dicit, *Contaminatis*. Malach. II. 11. „ Contaminavit Iudas ſanctificationem „ Domini, quam dilexit. " Deinde connumerat peccata in ſpeciali: & primo nominat quædam in ſpeciali; ſecundo colligit alia in generali, ibi, *Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur*. Primo ponit peccata operis; ſecundo peccata oris, ibi, *Mendacibus, & periuris*. Circa primum primo ponit quantum ad facinora; ſecundo quantum ad flagitia. Facinora dicuntur quæ ſunt in nocumentum proximi; & quanto eſt proximius coniunctus, tanto eſt eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur: & ideo primo dicit de patre, ſecundo de matre. Exod. XX. 12. „ Honora patrem tuum, „ & matrem tuam: " & poſtea XXI. 15. „ Qui percuſſerit patrem ſuum, aut ma„ trem, morte moriatur. " Deinde proſequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens Exod. XXI. 14. „ Si quis per in„ duſtriam occiderit proximum ſuum, & „ per inſidias; ab altari meo evellas eum, „ ut moriatur. " Deinde ponit flagitia: & primo quæ ſecundum naturam ſunt, cum dicit, *Fornicariis*: Hebr. ult. 4. „ Fornica„ tores,

(a) *Al.* Sed verus eſt quia quod imponitur &c. (b) *Al.* lex enim. (c) *Al.* ad illud. (d) *Al.* deeſt ideo dicit, *Impiis*.

„ tores, & adulteros iudicabit Deus: " ſecundo contra naturam, dicens, *Maſculorum concubitoribus*. I. Corinth. vi. 10. „ Neque maſculorum concubitores regnum Dei poſſidebunt. " Deinde ponit nocumenta oris: & primo quantum ad ſimplex mendacium, dicens, *Mendacibus*: Epheſ. iv. 25. „ Deponentes mendacium, loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo: " ſecundo quantum ad iuramentum, dicens, *Periuris*. Et tunc colligit alia in generali, dicens: *Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur*. Iob vi. 30. „ Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis ſtultitia perſonabit. " Tit. ii. 1. „ Loquere quæ decent ſanam doctrinam. "

Deinde cum dicit, *Quæ eſt ſecundum Evangelium*, oſtendit quod Evangelium communicat ſanam doctrinam: quod tripliciter deſcribit: & primo a fine, cum dicit, *Gloria*, ſcilicet quam annuntiat. Pſal. xcv. 3. „ Annuntiate inter gentes gloriam eius. " ſecundo ab auctore gloriæ, cum dicit, *Beati Dei*: infra ult. 15. *Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens, Rex regum, & Dominus dominantium*: tertio a miniſtro, cum dicit: *Quod creditum eſt mihi*. Galat. ii. 7. „ Cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Evangelium præputii, ſicut & Petro circumciſionis .... Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis. "

Deinde cum dicit, *Gratias ago ei qui me confortavit*, probat per experimentum in ſeipſo, quid fuerit ipſe tempore legis, & quid conſecutus ſit tempore gratiæ: & primo oſtendit quid circa ſe utroque tempore ſit actum; ſecundo inducit Timotheum ad imitandum ſe, ibi, *Hoc præceptum commendo tibi*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quid datum ſibi fuit in lege, & quid ſibi ſit datum in Evangelio: ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus*. Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit dignitatem quam conſecutus eſt in Evangelio; ſecundo peccata quibus ſubiacuit in ſtatu legis, ibi, *Qui prius fui blaſphemus, & perſecutor*; tertio quomodo liberatus fuit, ibi, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*. Sed ad hoc quod aliquis ſit miniſter Evangelii, tria requiruntur. Primo quod ſibi committatur: Rom. x. 15. „ Quomodo prædicabunt, niſi mittantur? " Secundo idoneitas, ideſt ut ſit fidelis: I. Corinth. iv. 2. „ Hic iam quæritur inter diſpenſatores ut fidelis quis inveniatur. " Item ut ſit fortis ad proſequendum. Et hæc tria ponit ordine retrogrado: & primo tertium, dicens: *Qui me* (a) *confortavit*, ſcilicet ad proſequendum officium iniunctum. Ezech. iii. 14. „ Manus Domini erat mecum, confortans me. " Secundum ponit, ibi, *Quia fidelem me exiſtimavit, ponens in miniſterio*. Matth. xxiv. 45. „ Fidelis ſervus, & prudens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam. " Et hoc quia quærebat ſolum quæ Dei erant. Primum vero oſtendit, cum dicit, *In miniſterio*, ideſt committens mihi miniſterium hoc. Act. xiii. 2. „ Segregate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos. " I Corinth. xi. 21. „ Miniſtri Chriſti ſunt, & ego. " Sed qualis erat in ſtatu legis? Peccator, & primo in Deum, cum dicit: *Qui prius fui blaſphemus*, ſcilicet nominis Chriſti. Lev. xxiv. 14. „ Educ blaſphemum extra caſtra, & ponant omnes qui audierunt, manus ſuas ſuper caput eius, & lapidet eum populus univerſus. " Unde ſibi illud competebat. Item in proximum, cum dicit, *Et perſecutor*. I. Corinth. xv. 9. „ Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei. " Item *& contumelioſus*, verbis, & factis. Hier. xx. 10. „ Audivi contumelias multorum. "

Deinde cum dicit, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*, oſtendit quomodo fuit liberatus per Chriſtum; & circa hoc duo facit: quia primo ponit miſericordiam liberantem; ſecundo oſtendit quod ſuperabundanter bonis repletur, ibi, *Superabundavit autem gratia Domini noſtri*. Quantum ad primum dicit: *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*. Thren. iii. 22. „ Miſericordiæ Domini quod non ſumus conſumpti. " Rom. ix. 18. „ Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. " Sed ex parte mea aliqua eſt excuſatio peccati: *quia ignorans feci*. Minus dicit, plus ſignificat: quia aliud eſt ignoranter agere, aliud per ignorantiam: quia ignoranter facit aliquid qui neſcit quod facit; tamen ſi ſciret, etiam faceret illud: ſicut credens ſe interficere feram, occidit inimicum ſuum; quem tamen occidiſſet, etiam libentius, ſi noviſſet eum. Sed per ignorantiam facit qui facit aliquid quod non faceret, ſi noſſet; ſicut occidens patrem, quem ſi ſciret,

(a) Al. *confirmavit*.

non occideret eum; quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam: quia ſi ſciviſſet quod Chriſtus eſſet Filius Dei, hoc non feciſſet. Sed Iudæi per ignorantiam non occiderunt Chriſtum, ſed ignoranter: quia ſi ſciviſſent ipſum eſſe Chriſtum, libentius occidiſſent eum. Luc. XII. 47. „ Servus „ qui cognovit voluntatem domini ſui, & „ non ſe præparavit, nec fecit ſecundum „ voluntatem eius, vapulabit multis; qui „ autem non cognovit, & fecit digna pla„ gis, vapulabit paucis. " Quantum vero ad ſecundum dicit: *Superabundavit autem gratia Domini noſtri*. Rom. V. 20. „ Ubi ab„ undavit delictum, ſuperabundavit & „ gratia. " (a) *Cum fide, & dilectione*: nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem (b) *qua eſt in Chriſto Ieſu*. Galat. III. 14. „ In Chriſto Ieſu, ut „ pollicitationem Spiritus accipiamus per „ fidem. "

LECTIO IV.

FIdelis ſermo, & omni acceptione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere, quorum primus ego ſum; ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, ut in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam. Regi autem ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, ſecundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conſcientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, e quibus eſt Hymenæus, & Alexander; quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare.

SUpra oſtendit conditionem ſuam & quantum ad peccata ſub lege, & quantum ad bona tempore gratiæ; hic oſtendit rationem horum beneficiorum, quæ ſumitur ex divina miſeratione: & primo proponit divinam miſerationem in communi; ſecundo aptat ad ſe, ibi, *Quorum primus ego ſum*; tertio ponit gratiarum actionem, ibi, *Regi autem ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo, honor, & gloria*, Circa primum duo facit: quia primo commendat veritatem proponendam; ſecundo proponit divinam miſerationem, ibi, *Quia Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere*. Quantum ad primum dicit: *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus*. Duo autem ſunt in ſermone commendanda, ſcilicet quod ſit verus, & quod ſit acceptabilis. Aliquando enim ſermo verus eſt durus, & odia concitans. Galat. IV. 16. „ Inimicus factus „ ſum vobis, verum dicens vobis. " Sed hic ſermo primo quidem habet veritatem: unde dicit, *Fidelis ſermo*. Apocal. ult. 6. „ Hæc verba fideliſſima, & vera ſunt. " Item acceptabilis eſt, quia de ſalute noſtra: ideo dicit, *Et omni acceptione dignus*. Zach. I. 13. „ Et reſpondit Dominus An„ gelo, qui loquebatur in me verba bona, „ verba conſolatoria. " Alia littera habet, *Humanus ſermo*, quia de ſuſceptione hominum. Ad Titum III. 4. „ Apparuit beni„ gnitas, & humanitas Salvatoris noſtri „ Dei. " Et hic ſermo eſt talis. *Quia Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere*. Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam; ſcilicet divinitatis, in qua erat antequam in mundo appareret: Ioan. XVI. 28. „ Exivi a Patre, & veni in „ mundum: " & humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus eſt, cælum, & terram implet, Hier. XXIII. Ideo non competit ei ſecundum divinam naturam in aliquo loco eſſe, ſed competit ei ſecundum humanam naturam. Ioan. I. 10. „ In mun„ do erat, & mundus per ipſum factus eſt, „ & mundus eum non cognovit. In pro„ pria venit, & ſui eum non receperunt. " Sed ad quid venit? *Peccatores ſalvos facere*, ideſt propter ſalutem populorum. Ioan. III. 17. „ Non enim miſit Deus Filium ſuum „ in mundum, ut iudicet mundum, ſed ut „ mundus ſalvetur per ipſum. " Ibid. XII. 47. „ Non enim veni ut iudicem mun„ dum. "

Sed ſi nullus fuiſſet peccator, numquid incarnatus non fuiſſet? Videtur quod non: quia

(a) *Al.* Et fecit ibi &c. (b) *Al.* *omittuntur ſequentia verba textus.*

quia venit peccatores ſalvos facere. Non ergo fuiſſet neceſſaria incarnatio. Item Gloſſa: „ Tolle morbum, & medicinæ non „ opus erit. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ex verbis ſanctorum ſatis hoc patet. Sed hæc quæſtio non eſt magnæ auctoritatis: quia Deus ordinavit fienda ſecundum quod res fiendæ erant. Et neſcimus quid ordinaſſet, ſi non præſciviſſet peccatum. Nihilominus tamen auctoritates videntur expreſſe ſonare quod non fuiſſet incarnatus, ſi non peccaſſet homo: in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit, *Quorum primus ego ſum*, adaptat hoc ad ſe: primo confitens ſe peccatorem; ſecundo (*a*) dicens ſe ſalvatum, ibi, *Sed miſericordiam Dei conſecutus ſum*. Dicit ergo: *Quorum primus ego ſum*. Hic dicit hæreticus, quod anima Adæ fuit in Paulo, & tranſivit de corpore in corpus; quaſi dicat: Ego primus peccator, quia anima Adæ eſt anima mea. Sed hoc eſt contra Apoſtolum, Rom. IX. 11. „ Cum „ nondum nati eſſent, aut aliquid boni „ egiſſent, aut mali (ut ſecundum electio- „ nem propoſitum Dei maneret) non ex „ operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei, „ quia maior ſerviet minori. “ Ergo anima non eſt ante corpus. Primus ergo non in tempore, ſed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. Prov. XVIII. 17. „ Iuſtus, prior eſt accuſator ſui. “ Ibid. XXX. 2. „ Stultiſſimus ſum virorum, „ & ſapientia hominum non eſt mecum. “

Sed numquid fuit Apoſtolus maximus peccator? & videtur quod Iudas fuit maior. Sed quidam dicunt, quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam Eccleſiam. Sed hoc nihil eſt: quia Paulus in incredulitate, & multi Iudæi perſequebantur ex malitia.

Dicendum eſt ergo, quod eſt primus, non quod inter peccatores maximus, qui tunc erant; ſed maximus inter peccatores ſalvatos; quaſi dicat: *Venit peccatores ſalvos facere*; *quorum*, ſcilicet peccatorum ſalvatorum, *ego ſum primus*: quod eſt de illis intelligendum qui præceſſerant Apoſtolum, quia prius etiam multi alii ſunt Eccleſiam perſecuti.

Et hoc dicit, ut oſtenderet quod omnia quæ Deus facit, facit ad oſtenſionem bonitatis ſuæ. Prov. XVI. 4. „ Univerſa pro- „ pter ſemetipſum operatus eſt Dominus. “ Eccli. XLII. 16. „ Gloria Domini plenum „ eſt opus eius. “ Item propter (*b*) noſtram utilitatem; & ideo dicit: Ideo ſalvavit me primo propter gloriam ſuam: (*c*) unde exponitur *primo*, tempore; vel *primo*, ideſt potiſſime. *Omnem patientiam*, ideſt perfectam: quia provocatus non punivit; ſed potius adverſarium exaltavit: (*d*) & hoc ad utilitatem noſtram: unde dicit, *Ad exemplum*, ideſt informationem, & eruditionem; quaſi dicat: Ut non diffidant peccantes ad eum accedere. I. Petr. ult. 3. „ Forma facti gregis. “

Deinde cum dicit, *Regi ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo, honor, & gloria*, ponit gratiarum actionem; & circa hoc duo facit: quia primo commendat eum cui gratias agit; ſecundo gratias refert, ibi, *Honor, & gloria*. Commendat autem eum primo ex poteſtate; ſecundo ex naturæ proprietate. Quantum ad primum dicit, *Regi*. Dominium ſuum eſt maximum, quia ſolus dominatur, & habet liberam poteſtatem, non ſecundum ſtatuta, ut polyticus. Deus autem unus eſt Dominus omnium; & ideo dicit, *Deo*. Apocal. XIX. 16. „ Rex re- „ gum, & Dominus dominantium. “ Pſalm. XLVI. 8. „ Quoniam Rex omnis ter- „ ræ, Deus. “ Item alicuius Regis poteſtas (*e*) ut plurimum non ultra quam quinquaginta annis durat; ſed iſte eſt omnium ſæculorum. Pſal. CXLIV. 13. „ Regnum tuum, „ regnum omnium ſæculorum; & domina- „ tio tua in omni generatione, & genera- „ tionem. “ Eccli. X. 4. „ In manu Dei „ poteſtas terræ. “ Cui etiam convenit proprietas naturæ Dei.

Circa quod ſciendum eſt, quod in rebus prima differentia rerum naturalium eſt corruptibile, & incorruptibile: & incorruptibilium quædam viſibilia, & corporalia, ut corpora terreſtria; quædam autem inviſibilia, & ſpiritualia, ut Angeli. Et hæc dividuntur, ſecundum Platonicos, in deos, qui per naturam ſupremi ſunt; & in intellectus, qui non ſunt dii, ſed divini; & in animas. Sed apud nos eſt unus ſolus Deus. Deuter. VI. 4. „ Audi Iſrael: Do- „ minus Deus tuus, Dominus unus eſt. “ Dicit ergo primo, *Immortali*, ut diſtinguat a corruptibilibus; *inviſibili*, ut ad inviſibile oſtendat pertinere, & ut diſtinguat ab aliis viſibilibus. Dicit, *Soli Deo*, & non ſo-

(a) *Al.* dicit. (b) *Al. deeſt* noſtram. (c) *Al.* unde primum vel tempore; vel primum, ideſt potiſſime. (d) *Al.* & ad utilitatem. (e) *Al.* ut plurimum quinquaginta annis.

li immortali, vel inviſibili: quia ſolus eſt Deus per naturam: licet poſſet dici ſolus immortalis, & ſolus inviſibilis, ideſt ſpecialis præ aliis. Infra ult. 16. *Qui ſolus habet immortalitatem.*

Deinde cum dicit, *Honor, & gloria*, agit gratias; quaſi dicat: Exhibendus eſt ei honor ex ſubiectione totius creaturæ, & in manifeſtationem excellentiſſimæ ipſius bonitatis, (*a*) claritas, & gloria. Apocal. VII. 12. „ Benedictio, & claritas, & ſa„ pientia, & gratiarum actio, honor, vir„ tus, & fortitudo Deo noſtro." *In ſecula ſeculorum*: quia ſæculum aliorum eſt modico tempore. Eſa. xl. 6. „ Omnis caro „ fenum, & omnis gloria eius ut flos „ (*b*) feni."

Deinde cum dicit, *Hoc præceptum commendo tibi*, inſtruit Timotheum permanere in his quæ dicuntur. Primo commemorat quid ſit ei commiſſum; ſecundo monet ad debitum uſum; & tertio docet utendi modum. Dicit ergo: *Hoc præceptum*, ut ſcilicet tu cuſtodias finem legis, ideſt caritatem conſerves ſemper, non autem fabulas Iudæorum, *commendo tibi*, ſicut fidele depoſitum, quia tibi ideo eſt commiſſum. Et quomodo? *Secundum præcedentes in te prophetias*; ideſt, quia hoc Evangelium non diſcordat a prophetiis; quas ante didicerat, quia fuit filius mulieris Iudææ. II. Petr. I. 19. „ Habemus firmiorem propheticum ſermo„ nem, cui bene facitis attendentes, quaſi „ lucernæ ardenti in caliginoſo loco, do„ nec dies eluceſcat." I. Theſſal. ult. 20. „ Prophetias nolite ſpernere." Vel *ſecundum præcedentes in te prophetias*, ideſt ſecundum quod ego, & alii ſancti de te per ſpiritum prophetiæ cognoverunt tradendum eſſe tibi: *ut in illis milites*, ſcilicet prophetiis, *bonam militiam*. Militia eſt duplex, quædam ſpiritualis, quædam carnalis. II. Corinth. x. 4. „ Arma militiæ noſtræ non „ ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad de„ ſtructionem munitionum." In bona militia requiruntur duo ex parte militis, ſcilicet ut nihil agat contrarium diſciplinæ militari, & ut non marceſcat otio. I. Corinth. IX. 25. „ Omnis qui in agone con„ tendit, ab omnibus ſe abſtinet." Item ex parte militiæ duo requiruntur, ſcilicet ut expugnet contrarios reipublicæ, & ut ſubiiciat eos qui debent eſſe ſubiecti. Sic & in militia ſpirituali eſt: quia ordinatur ad deſtruendum omnes extollentes ſe, & ad ſubiiciendum omnem intellectum in obſequium Chriſti, ut dicitur II. Corinth. x. Et hæc eſt vera militia, de qua dicit: *Milites in illis bonam militiam*. Ubi etiam primo modus utendi ponitur; & ſecundo eius neceſſitas, ibi, *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*. Dicit ergo: *Milites in illis bonam militiam*; quaſi dicat: Potes quidem facere bonam militiam: primo per fidem bonam quam habes: I. Ioan. ult. 4. „ Hæc eſt victoria, quæ vincit „ mundum, fides noſtra:" item per conſcientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eum: unde remorſus conſcientiæ eſt ſicut quidam ſtimulus qui habentem malam conſcientiam pungit; & ideo cito a peccatis per bonam conſcientiam, & rectam fidem recedit. Act. XXIII. 1. „ Ego omni conſcientia bo„ na converſatus ſum ante Deum uſque in „ hodiernam diem." II. Corinth. I. 12. „ Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium con„ ſcientiæ noſtræ."

Neceſſitas bonæ conſcientiæ conſequenter oſtenditur, cum dicit: *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*. Ubi primo ponit culpam; ſecundo pœnam; tertio fructum pœnæ. Culpam ibi, *Quam*, ſcilicet conſcientiam bonam, *quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt*: qui enim contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. Hebr. XI. 6. „ Sine fide impoſſibi„ le eſt placere Deo." Item moritur, quia „ iuſtus meus ex fide vivit:" Habac. II. & Rom. I. 17. *Ex quibus eſt Alexander, & Hymenæus*. II. Timoth. IV. 17. „ Ale„ xander ærarius multa mala mihi oſtendit."

Deinde ponitur eorum pœna, cum dicit: *Quos tradidi ſatanæ*: quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos, ne coinquinent ipſos. Fuit autem excommunicatio Apoſtoli tantæ virtutis quod excommunicati mox corripiebantur a diabolo, & corporaliter vexabantur. I. Corinth. V. 4. „ Congrega„ tis vobis, & meo ſpiritu in virtute Do„ mini Ieſu, tradere huiuſmodi hominem „ ſatanæ in interitum carnis, ut ſpiritus „ ſalvus fiat." Tamen etiam modo traduntur ad vexandum ſpiritualiter: quia amittunt ſuffragia Eccleſiæ, quæ multum iuvant contra diabolum. Et *tradidi*, ſicut Deus tradidit in reprobum ſenſum, Rom. I. quaſi ſubtrahendo ſuum auxilium, & communionem Eccleſiæ, & ſuffragia. Et hoc non ex odio, ſed ex caritate ad profectum eo-

(a) *Al.* claritatis, & gloriæ. (b) *Ibi* agri.

eorum. I. Corinth. v. 5. „ Ut ſpiritus ſal„ vus fiat. " Unde dicit: *Ut diſcant*, ſaltem per pœnam, *non blaſphemare*.

Diſcit autem quis recedere a peccato tripliciter. Quandoque ſcilicet ex pœna, quando corporaliter vexatur; item ex confuſione excommunicationis; item ex hoc quod cum Eccleſia tradit aliquem ſatanæ, ruit in peccata manifeſta: unde confuſus humiliatur, & abſtinet etiam ab occultis, quæ prius non cognoſcebat ſe habere.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

OBſecro igitur primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt; ut quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate. Hoc enim bonum eſt, & acceptum coram Salvatore noſtro Deo, qui omnes homines vult ſalvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.

SUpra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formam veræ fidei; hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, ſcilicet orationibus, & obſequiis: & primo ponit doctrinam orationis in communi; ſecundo deſcendit ad determinatas conditiones hominum, ibi, *Volo ergo viros orare in omni loco*. Item primo diſtinguit diverſos modos orationis; ſecundo oſtendit pro quibus ſit orandum, ibi, *Pro omnibus*; tertio aſſignat rationem, ibi, *Hoc enim bonum eſt*. Dicit ergo: Quia ita eſt quod *Chriſtus venit peccatores ſalvos facere*: ſupra 1. 15. igitur *primum omnium obſecro fieri obſecrationes*. In quo aperte oſtendit quod inter omnia neceſſaria ad vitam chriſtianam præcipua eſt oratio, quæ valet contra pericula tentationis, & ad proficiendum in bono. Iacob. ult. 16. „ Multum valet oratio „ iuſti aſſidua. " Diſtinguit ergo orationem in quatuor, ſcilicet *obſecrationes*, *orationes*, *poſtulationes*, *& gratiarum actiones*: quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Primo ſcilicet ut impetrans aſſignet cauſam quare debet ei concedi; ſecundo oportet quod oſtendat cauſam rationabilem; tertio concludit petitionem. Et ſicut rhetores faciunt, ſic & nos in orando debemus facere. Primo excogitare cauſam quare ſit concedendum; & hoc non merita noſtra, ſed miſerationem divinam. Dan. ix. 18. „ Non in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed „ in miſerationibus tuis multis. " Et ad hoc eſt obſecratio, quæ eſt atteſtatio per ſacra, ſicut per paſſionem, & crucem tuam libera nos Domine. Hac cauſa excogitata, neceſſe eſt quod meditemur quod hoc ſacrum eſt cauſa ſalutis: & ideo requiritur oratio, quæ eſt aſcenſus mentis in Deum. Pſalm. lxviii. 14. „ Ego vero orationem „ meam ad te, Domine. " Dicitur autem oratio, quaſi oris ratio. Perſuaſiones enim rhetorum dicuntur orationes, quia perſuadent; ſed aliter ibi, aliter in noſtra ad Deum: quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui ſemper ad bonum eſt paratus; ſed ut noſtrum cor ſit in oratione ad Deum elevatum. Tertio *poſtulatio*. Iacob. 1. 6. „ Poſtulet autem in fide nihil „ hæſitans. " Item de acceptis donis *gratiarum actiones*. I. Theſſal. ult. 18. „ In „ omnibus gratias agite. " Philip. iv. 6. „ In omni oratione, & obſecratione, cum „ gratiarum actione, petitiones veſtræ in„ noteſcant ante Deum. " Unde iſte modus orandi eſt in Eccleſia Dei. „ Omnipot„ ens ſempiterne Deus; " ecce aſcenſus mentis, qui eſt oratio: „ qui dediſti Eccle„ ſiæ tale beneficium; " ecce gratiarum actio: „ præſta quæſumus; " ecce poſtulatio: „ per Dominum; " ecce obſecratio. Similiter in miſſa eſt obſecratio uſque ad conſecrationem corporis, & ſanguinis, quia

in

in eis eſt commemoratio ſacrorum, ex quibus eſt fiducia impetrandi; in myſterio conſecrationis eſt oratio, quia meditatio eorum quæ Chriſtus egit; in aliis vero uſque ad communionem eſt poſtulatio pro vivis, & mortuis, & pro ſe; in fine autem eſt gratiarum actio. Vel hæc quatuor referuntur ad quatuor quæ nos volumus in oratione obtinere: ut obſecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum converſionem; oratio, quando iam converſis imploramus gratiam, ut proficiant; poſtulatio, ut præmia pro meritis retribuantur: & pro beneficiis iam acceptis eſt gratiarum actio.

Deinde cum dicit, *Pro omnibus hominibus*, oſtendit pro quibus eſt orandum; & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit orandum eſſe pro omnibus; ſecundo aſſignat fructum orationis, ibi, *Ut quietam, & tranquillam vitam agamus*. Circa primum ergo dicit eſſe orandum *pro omnibus hominibus*. Cuius ratio eſt, quia oratio eſt interpres deſiderii noſtri: orando enim petimus quod deſideramus. Caritas autem requirit quod deſideremus bonum omnibus, ad quos ſe extendit. Iacob. ult. 16. „Orate pro in„vicem, ut ſalvemini. “ Sed pro quibus ſpecialiter? *Pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt*. Baruch I. 11. „Orate pro „vita Nabuchodonoſor Regis Babyloniæ, & „pro vita Balthaſſar filii eius. “ Et Apoſtolus dicit Rom. 13. 1. „Omnis anima „poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. “ I. Petr. II. 13. „Subiecti eſtote omni hu„manæ creaturæ propter Deum: ſive Re„gi quaſi præcellenti, ſive ducibus tam„quam ab eo miſſis. “ Subiecti quippe oportet quod impendant dominis ſuis de ſuis officiis. Utilitas autem eſt, quia per hoc etiam procuramus bonum noſtrum: in pace enim eorum eſt pax noſtra: unde dicit: *Ut quietam, & tranquillam vitam agamus*. In his duobus eſt pax mundi. Eccleſia ſiquidem habet pacem propriam, in qua non eſt mundus, quia non eſt pax impiis; ſed quædam eſt pax communis utriſque, & hac indiget Eccleſia. Hierem. XXIX. 7. „Quærite pacem civitatis ad quam tranſ„migrare vos feci. “ Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori. II. Corinth. VII. 5. „Foris „pugnæ, intus timores. “ Quantum ad primum dicit, *Ut quietam*; quantum ad ſecundum dicit, *Et tranquillam vitam*. Et licet pax terrena communis ſit bonis, & malis; tamen diverſimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, ſcilicet ad cultum dæmonum, quia illam proſperitatem falſis diis attribuebant: item ad laſciviam, quia tempore pacis vitia carnalia abundabant. Sap. XIV. 22. „In „magno viventes inſcientiæ bello, tot & „tam magna mala pacem appellant. “ Sed ſancti e converſo (*a*) ea utuntur, quia in cultu veri Dei, & in caſtitate; & ideo dicit: *In omni pietate, & caſtitate*. Tit. II. 12. „Sobrie, & iuſte, & pie vivamus in „hoc ſæculo. “

Deinde cum dicit, *Hoc enim bonum eſt*, ponitur ratio orationis; & circa hoc duo facit: quia primo ponit rationes; ſecundo probat quoddam propoſitum, ibi, *Unus enim Deus*. Item primo aſſignat rationem ex ſpecie operis; ſecundo ex parte Dei, ibi, *Et acceptum coram Salvatore noſtro Deo*. Ponit ergo rationem ex operis ſpecie: quia quando aliquid eſt ſecundum ſe bonum, illud debemus facere; ſed pro aliis orare eſt huiuſmodi, quia eſt actus caritatis: & ideo dicit: *Hoc enim bonum eſt*. Pſalm. LI. 11. „Quoniam bonum eſt in conſpectu ſancto„rum tuorum. “ Item ex parte Dei, quia eſt *acceptum coram Deo*. Pſalm. L. 21. „Tunc „acceptabis ſacrificium iuſtitiæ. “ Et hoc non niſi in caritate fuerit oblatum. Et dicit, *Salvatore noſtro Deo*, quia ſolus Deus ſalvat. Eſa. XLIII. 11. „Non eſt abſque „me Salvator. “ Et probat quod ſit acceptum, ibi, *Qui vult omnes homines ſalvos fieri*. II. Petr. III. 9. „Nolens aliquos per„ire, ſed omnes ad pœnitentiam re„verti. “

Sed contra. Pſalm. CXIII. 11. „Omnia „quæcumque voluit fecit. “ Ergo omnes ſalvat. Sed ſi dicis, quod non, quia homo non vult; videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis.

Reſpondeo. Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate ſigni. Pro voluntate ſigni vult ſalvare omnes, quia omnibus propoſuit ſalutis præcepta, conſilia, & remedia. (*b*) Pro voluntate beneplaciti ſic exponi poteſt quatuor modis. Uno modo ut ſit locutio cauſalis; ſicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, ſicut Roman. VIII. Spiritus poſtulat, ideſt poſtulare nos facit. Sic ergo Deus vult, quia ſcilicet facit

(a) *Al.* emittitur ea utuntur. (b) *Al.* Vel voluntate beneplaciti, & ſic quatuor modis.

cit ſuos ſanctos velle quod omnes ſalvi fiant. Hoc (*a*) velle enim debet eſſe in ſanctis, quia neſciunt qui ſint prædeſtinati, & qui non. Alio modo ut ſit diſtributio accommoda; ideſt, omnes qui ſalvabuntur, quia nullus ſalvatur niſi per voluntatem eius; ſicut in una ſchola magiſter docet omnes pueros huius civitatis, quia nullus docetur niſi ab eo. Alio modo ut ſit diſtributio pro generibus ſingulorum, non pro ſingulis generum; ideſt, (*b*) nullum genus hominum excipitur a ſalute: quia olim tantum Iudæis, ſed modo omnibus præbetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apoſtoli. Alio vero modo ſecundum Damaſcenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non conſequente. In voluntate enim Dei licet non ſit prius, & poſterius, dicitur tamen voluntas antecedens, & conſequens. Item ſecundum ordinem volitorum, ſecundum quod voluntas poteſt dupliciter conſiderari; ſcilicet in univerſali, vel abſolute, & ſecundum aliquas circumſtantias, & in particulari. Et prius eſt abſoluta conſideratio, & in univerſali quam in particulari, & comparata: & ideo voluntas abſoluta eſt quaſi antecedens, & voluntas alicuius rei in particulari, eſt quaſi conſequens. Exemplum de mercatore, qui vult omnes merces ſuas ſalvare abſolute, & hoc voluntate antecedente; ſed ſi conſideret ſalutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia ſalvare, ſcilicet quando cum ſalute ſequitur ſubmerſio navis. Et hæc voluntas eſt conſequens. Sic in Deo ſalus omnium hominum ſecundum ſe conſiderata habet rationem ut ſit volibilis: & Apoſtolus hic ita loquitur; & ſic eius voluntas eſt antecedens. Sed ſi conſideretur bonum iuſtitiæ, & quod peccata puniantur, ſic non vult; & hæc eſt voluntas conſequens. Et ſubdit, *Ad agnitionem veritatis*: quia ſalus non eſt niſi per agnitionem veritatis. Ioan. VIII. 32. „Agnoſcetis veritatem, & veritas liberabit „vos.“

Deinde cum dicit, *Unus enim Deus*, probat quod dixerat per rationem: & ſunt tres probationes. Una ex parte Dei; alia ex parte hominis Chriſti; tertia ex parte teſtium Chriſti. Dicit ergo: Quod Deus velit omnes homines ſalvos fieri, patet, quia *unus eſt Deus* omnium, qui ſalvat. Rom. III. 29. „An Iudæorum Deus tantum? „An non & Gentium? Immo & Gen„tium: quoniam quidem unus Deus, qui „iuſtificat circumciſionem ex fide, & præ„putium per fidem.“ Tunc ponitur ratio ex parte (*c*) hominis Chriſti, ibi, *Unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus*. Ubi primo probat intentum; ſecundo inducit ſignum, ibi, *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus*. Dicit ergo: *Homo Chriſtus Ieſus eſt mediator Dei, & hominum*: non quorumdam, ſed inter Deum & omnes homines: & hoc non fuiſſet niſi vellet omnes ſalvare. Et poteſt dici, quod Chriſtus mediator eſt ſimilis utrique extremo, ſcilicet Deo, & homini, inquantum Deus, & inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et hæc ſunt homo & Deus. Sed quia medium eſt diſtinctum ab utroque extremorum; & Filius non eſt alius Deus a Patre; ideo melius eſt dicendum, quod mediator eſt ſecundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim ſunt duo, ſcilicet iuſtitia, & immortalitas; in hominibus vero eſt iniuſtitia, & mortalitas. Media ergo ſunt duo. Unum in quo eſt iuſtitia, & mortalitas; aliud in quo eſt immortalitas, & iniuſtitia. Et utrumque eſt medium; ſed primum medium convenit Chriſto, ſecundum vero diabolo. Et ideo diabolus eſt medium disiungens, quia per iniuſtitiam ſuam disiungit nos a divina iuſtitia; ſed Chriſtus eſt medium coniungens, quia eſt iuſtus, & mortalis, & per ſuam mortem coniungit nos Dei iuſtitiæ. I. Ioan. II. 2. „Ipſe eſt propitiatio pro peccatis no„ſtris,“ pro aliquibus efficaciter, ſed pro omnibus ſufficienter: quia pretium ſanguinis eius eſt ſufficiens ad ſalutem omnium; ſed non habet efficaciam niſi in electis propter impedimentum.

(a) *Al. deeſt* velle. (b) *Al.* nullus genus humanum excipit a ſalute. (c) *Al. deeſt* hominis.

LE-

LECTIO II.

* Cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide, & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus ſine ira, & diſceptatione: ſimiliter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe; non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa; ſed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit, quod Deus vult omnes ſalvos fieri, & probavit hoc ex parte Dei, qui eſt unus omnium, & ex parte Chriſti, qui eſt unus mediator omnium; hic probat idem ex parte teſtimonii: & primo inducit alios teſtes; ſecundo ſuum teſtimonium, ibi, *In quo poſitus ſum*. Dicit ergo: *Dedit ſe pro omnibus redemptionem*. Sed numquid ſubito Deo in mentem venit ut qui elegerat ſalvare Iudæos ſolum, vellet ſalvare totum mundum? Hoc excludens dicit: *Cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt*; quaſi dicat: Hæc lex non eſt ſubita, ſed antiquitus atteſtata per legem, & per Prophetas. Eſa. xliv. 8. „ Vos eſtis teſtes mei. “ Act. x. 43. „ Huic omnes Prophetæ teſtimo-„ nium perhibent. “ *Confirmatum eſt*, ſcilicet impletione, & oſtenſione ſignorum, & prædicatione Apoſtolorum, *temporibus ſuis*, ſcilicet quibus prædeterminatum erat fieri. Eccle. iii. 1. „ Omnia tempus habent. “ Vel teſtimonium Apoſtolorum confirmatum eſt temporibus determinatis. Act. 1. 8. „ E-„ ritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in „ omni Iudæa, & Samaria, & uſque ad „ ultimum terræ. “

Deinde cum dicit, *In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus*, ponit teſtimonium ſuum: & primo oſtendit ſuum officium; ſecundo officii ſui uſum, ibi, *Veritatem dico, non mentior*. Dicit ergo: *In quo* ſcilicet officio teſtificandi, *poſitus ſum*, ſcilicet a Deo: Ioan. xv. 16. „ Poſui vos ut eatis, & „ fructum afferatis, & fructus veſter ma-„ neat: “ *ego prædicator*: quia ad hoc me poſuit, ut prædicarem. Marc. ult. 15. „ E-„ untes in mundum univerſum, prædicate „ Evangelium omni creaturæ. “ Sed in quolibet artificio ſunt duo: quidam miniſterialiter operantes, quidam qui diſponunt de aliis, ſcilicet architectores. Sed in officio Eccleſiæ diſponentes ſunt Apoſtoli; & ideo dicit, *Apoſtolus*, quaſi cum auctoritate. I. Corinth. ix. 2. „ Signaculum Apoſtola-„ tus mei vos eſtis in Domino. “ Uſus autem officii eſt prædicare veritatem; & hoc eſt officium prædicatorum ut veritatem dicant. Prov. viii. 7. „ Veritatem medita-„ bitur guttur meum. “ Epheſ. iv. 25. „ Lo-„ quimini veritatem. “ Sed non eſt aliqua doctrina quæ non habeat aliquam veritatem; ſed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miſcet veritati falſitatem: & ideo dicit: *Veritatem dico, non mentior*. Prov. viii. 8. „ Recti ſunt omnes ſermones mei. “ Iob vi. 30. „ Non invenietis in lingua mea ini-„ quitatem. “ Et hic eſt uſus officii, ſcilicet veritatem ſine mendacio prædicare, qui competit meo officio, qui ſum *doctor Gentium*. Doctor autem generat ſcientiam in anima diſcipuli; ſcientia autem non eſt de falſo: unde docens falſum non eſt doctor.

Sed contra. Matth. xxiii. 8. „ Nolite vo-„ cari Rabbi. “ Reſpondeo. Non prohibet miniſterium doctrinæ, ſed ambitionem officii. Act. ix. 15. „ Vas electionis eſt mihi „ iſte, ut portet nomen meum coram Gen-„ tibus, & Regibus, & filiis Iſrael. “ Eſa. xlix. 6. „ Dedi te in lucem Gentium, „ ut ſis ſalus mea uſque ad extremum ter-„ ræ. “

Et debeo eas docere *in fide, & veritate*: quia debet docere fidem, & bonos mores. Et dicit, *In fide*, ideſt de his quæ pertinent ad ſtatum præſentem, in quo ſecundum fidem vivimus, & *in veritate* quantum ad ſtatum gloriæ.

Deinde cum dicit, *Volo ergo viros orare in omni loco*, deſcendit (a) ad ſpeciales gradus

* *Vulgata* Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus, teſtimonium temporibus ſuis: in quo poſitus ſum ego &c.
(a) *Al.* ad ſpirituales.

dus hominum; & circa hoc duo facit: quia primo monet viros de oratione; ſecundo mulieres, ibi, *Similiter & mulieres*. Dicit ergo: *Volo viros orare in omni loco*. Tria exigit a viris in orando: primo quod oratio ſit aſſidua, ſecundo pura, tertio quieta. Aſſidua, ut in omni tempore, & in omni loco. Et dicit, *Volo*, quia bonum eſt quod homo oret. Et ego doctor *volo viros orare in omni loco*, non in Hieruſalem tantum, ut Iudæi, nec in monte Garizim, ut Samaritani, Ioan. IV. In omni loco poteſt homo ſpiritualiter, & mentaliter orare. Soph. II. 11. „ Adorabunt eum viri de loco ſuo, „ omnes inſulæ Gentium. "

Sed quomodo Dominus reprehendit phariſæos ſtantes in angulis? Matth. VI. Reſpondeo. Oratio mentalis ubique poteſt fieri; ſed ſigna orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet ſingularis apparere in exterioribus, (a) quia propter hoc poſſet haberi inanis gloria.

Sed quare nunc ſunt factæ Eccleſiæ? Reſpondeo. Non quod locus ſit de neceſſitate orationis, ſed ad bene eſſe eius: quia oratio requirit ſolitudinem, & quietem.

Item pura: ideo dicit: *Levantes puras manus*. Auguſtinus: „ Quod exterius orando agimus, facimus ut affectus noſter interius excitetur. " Genuflexiones enim, & huiuſmodi non ſunt per ſe acceptæ Deo, ſed quia per hæc tamquam per humilitatis ſigna homo interius humiliatur; ſicut elevatio manus ſignificat elevationem cordis. Thren. III. 41. „ Levemus corda noſtra cum „ manibus ad Dominum in cælo. " *Levantes puras manus*, ideſt orantes cum devotione cordis. Iob VIII. 5. „ Si diluculo conſurrexeris ad Deum, & Omnipotentem „ fueris deprecatus; ſi mundus, & rectus „ inceſſeris: ſtatim evigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iuſtitiæ tuæ. " Item quieta: (b) ideo dicit: *Sine ira, & diſceptatione*. Et ponit duo: primo ſcilicet ut mens ſit ſine ira, quæ animum inquietat ad inferendum nocumentum proximo, a qua oportet liberum eſſe animum orantis. Eccli. XXVIII. 3. „ Homo homini ſervat iram, „ & a Deo quærit medelam. " Item liber debet eſſe homo a diſceptatione, quod poteſt intelligi dupliciter. Uno modo ſecundum Gloſſam, ut non diſceptemus contra Deum, increduli verbis eius, & murmurando contra eius ordinationem. Rom. IX. 20. „ O homo, tu quis es qui reſpondeas „ Deo? " Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo, quod fit per diſceptationem: pax enim eſt neceſſaria oranti. Matth. XVIII. 19. „ Si duo ex vobis conſenſerint ſuper terram, de omni re quamcumque petierint fiet illis a Patre meo. "

Deinde cum dicit, *Similiter & mulieres*, ordinat mulieres: & primo quantum ad orationem; ſecundo quantum ad doctrinam, ibi, *Mulier in ſilentio diſcat*. Item primo oſtendit quid requiratur a muliere orante; ſecundo exponit quæ dixerat, ibi, *Non in tortis crinibus*. Circa primum ſciendum eſt, quod omnia quæ requiruntur ad virum orantem, requiruntur & ad mulieres; & ideo dicit, *Similiter & mulieres*; quaſi dicat: Omnia ſervent quæ dicta ſunt. Sed addit duo, ſcilicet ornamenta, & verecundiam, (c) dicens: *In habitu ornato, cum verecundia*. Cuius ratio eſt, quia naturale eſt quod ſicut mulieres ſunt mollioris corporis quam viri, ita & debilioris rationis. Rationis autem eſt ordinare actus, & effectus uniuſcuiuſque rei. Ornatus vero conſiſtit in debita ordinatione, & diſpoſitione. Sic in interiori decore niſi ſint omnia ordinata ex diſpoſitione per rationem, non habent pulchritudinem ſpiritualem. Et ideo quia mulieres deficiunt a ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia eſt de turpi actu; & ideo eſt laudabilis in illis qui facile ſolent declinare in actus turpes; cuiuſmodi ſunt iuvenes, & mulieres; & ideo hoc in eis laudatur; non autem ſenes, & perfecti. Eccli. XXVI. 19. „ Gratia ſuper „ gratiam mulier ſancta, & pudorata. " Item ſobrietatem requirit: (d) unde ſequitur, *Et ſobrietate*. Quia enim in mulieribus ratio eſt debilis, ſobrietas autem conſervat virtutem rationis; ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum.

Non in tortis crinibus, & auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa. Exponit quod dixerat: & primo de ornatu; ſecundo de verecundia, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem*. Circa primum primo excludit ornatum corporalem; ſecundo ponit ſpiritualem, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem*. Circa primum dicit: Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *non in tortis crinibus*, ideſt non ornato capite, vel toto corpore.

(a) *Al.* & propter hoc poteſt haberi. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad verba* Et ponit duo. (c) *Al. deeſt quod ſequitur uſque ad* Cuius ratio eſt. (d) *Al. hic pariter occurrit ſimilis omiſſio.*

pore. Sed præcipue mulieres ornant caput, quod eſt naturale mulieri, ut dicitur I. Corinth. xi. & ideo ornamenta in capite habent. In capite vero eſt duplex velamentum. Unum eſt naturale, ſcilicet capilli, ut dicitur I. Corinth. xi. item artificiale: & in utriuſque ſe ornant, quia capillos torquent. Unde dicit, *Non in tortis crinibus*, ideſt in criſpatis. Eſa. iii. 24. „ Erit pro „ criſpanti crine calvitium. “ Item artificialia prohibet, cum dicit: *Aut auro*, (*a*) *aut margaritis*. I. Pet. iii. 3. „ Non extrin„ ſecus capillatura, aut circumdatio auri, „ aut indumenti, aut veſtimentorum cul„ tus. “ Vel *non in tortis crinibus*, *& auro*; ideſt, non habentes crines tortos auro, vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit, *Vel veſte pretioſa*: hoc enim damnat Apoſtolus, & Eſa. iii.

Sed numquid hoc eſt peccatum? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod, ſecundum Auguſtinum, duo ſunt conſideranda in ornatu mulierum, ſcilicet ſimplex ornatus, & fucatus. Simplex ornatus, puta in veſte, & in auro, & huiuſmodi; quod poteſt fieri cum peccato tribus modis: ſcilicet ex prava intentione, ut ſi intendant commotionem concupiſcentiæ, oſtentationem, vel inanem gloriam. Proverb. vii. 10. „ Præpa„ rata ad capiendas animas. “ Secundo ſi fiat præter conſuetudinem patriæ; quod fit diverſimode: (*b*) quod enim excedit modum conſuetum patriæ, hoc ex levitate animi eſt. Tertio ſi conditionem ſui ſtatus excedit. Sed ſervata recta intentione, conſuetudine patriæ, & conditione ſtatus, non eſt peccatum. De fucato autem ſemper eſt peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari niſi propter viros; & viri nolunt decipi, ut fucatæ eis appareant.

Sit ergo non talis ornatus; *ſed qualis decet mulieres promittentes pietatem*. Exteriora enim opera hominis ſunt quaſi quædam profeſſio interioris hominis; ſicut religioſi (*c*) ad hoc habent habitum, & clerici ſimiliter. Unde, niſi concordet interior cum exteriori, eſt fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, ideſt cultum Dei habere; exterius vero promittere per bona opera, quæ concordant pietati; & ſimiliter habere interius ſicut oſtendimus exterius. Vel dico, quod debent ſe ornare non exterius, *ſed* ſecundum *quod decet eas promittentes*, ideſt quæ promittere debent, *pietatem per opera bona*. Eccli. xix. 27. „ A„ mictus corporis, & riſus dentium, & „ ingreſſus hominis annuntiant de illo. “

L E C T I O III.

MUlier in ſilentio diſcat, cum omni ſubiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Eva; & Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione, & cum ſobrietate.

SUperius Apoſtolus ordinavit mulieres quo ad orationem; hic ordinat eas quantum ad doctrinam: & primo ponit ſuam ordinationem circa earum doctrinam; ſecundo rationem ordinationis aſſignat, ibi, *Adam enim primus formatus eſt*; tertio reſpondet tacitæ quæſtioni, ibi, *Salvabitur autem per filiorum generationem*. Item primo oſtendit quid mulieribus conveniat; ſecundo quid eis non competat, ibi, *Docere autem mulieri non permitto*. Circa primum tria ponit eis competere, ſcilicet taciturnitatem, diſciplinam, & ſubiectionem: quæ tria ex una ratione procedunt, ſcilicet ex defectu rationis in eis: quibus primo indicit ſilentium, (*d*) dicens: *Mulier in ſilentio diſcat*. Iac. iii. 2. „ Si quis in verbo non „ offendit, hic perfectus eſt vir: “ & I. Corinth. xiv. 34. „ Mulieres in Eccleſiis ta„ ceant: non enim permittitur eis loqui, „ ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. “ (*e*) Nam verba mulieris ſunt inflammantia. Eccli. ix. 11. „ Colloquium illius quaſi „ ignis exardeſcit. “ Secundo ut diſcant: quia eorum qui deficiunt ratione, proprium eſt addiſcere I. Corinth. xiv. 35. „ Si quid „ vo-

(a) Al. *& argento*. (b) *Al.* Aut enim excedit modum conſuetum patriæ, quod ex levitate animi eſt: aut ſi conditionem &c. (c) *Al.* aliquando habent. (d) *Al. deſunt ſequentia uſque ad indicem* Iac. (e) *Al.* Secundo quia verba &c.

„ volunt diſcere, domi viros ſuos interro- „ gent. " Viris autem datur quod doceant. (*a*) Tertio indicit ſubiectionem: quia naturale eſt quod anima dominetur corpori, & ratio viribus inferioribus: & ideo, ſicut Philoſophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem ſic ſe habent, ſicut anima ad corpus, & ratio ad ſenſualitatem; naturale dominium eſt eius qui abundat ratione, & illud eſt principans; aliud autem eſt ſubditum, quod ſcilicet deficit ratione. Gen. III. 16. „ Sub viri pot- „ eſtate eris. "

Item excludit ea quæ eis non competunt, (*b*) dicens: *Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum*. Et ſunt duo: ſcilicet ut non doceant.

Sed contra. Proverb. ult. 7. „ Erudivit „ eum mater ſua. " Reſpondeo. Dicendum eſt, (*c*) quod doctrina alia eſt publica; & hæc non competit mulieri, & ideo dicit, *In Eccleſia*: alia eſt privata, & hac mater erudit filium.

Sed contra. Iudic. v. Debbora erudivit populum Iſrael. Reſpondeo. Illa eruditio eſt per ſpiritum prophetiæ, & gratia Spiritus ſancti non diſcernit inter virum, & mulierem; non tamen publice prædicabat, ſed inſtinctu Spiritus ſancti conſilia dabat.

Secundo interdicitur eis dominium in virum. Eccli. xxv. 30. „ Mulier, ſi primatum „ habeat, contraria eſt viro ſuo. " Et Philoſophus dicit, quod dominium mulierum eſt corruptio familiæ, ſicut tyranni in regno. Et ſic prohibet duo, contra duo quæ competunt eis; ſed primum repetit, ſcilicet *ſed eſſe in ſilentio*.

Deinde cum dicit, *Adam enim primus formatus eſt*, aſſignat rationem eius quod dixerat: & primo ex ordine creationis; ſecundo ex ordine culpæ, ibi, *Et Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit*. Circa primum ſciendum eſt, quod in ordine rerum, perfectum, & imperfectum diverſimode ordinantur: quia in uno & eodem imperfectum præcedit tempore, & perfectum præcedit natura, quia natura tendit ad perfectum; ſed in diverſis perfectum eſt prius tempore, & natura, quia natura ſemper incipit a perfectis: (*d*) & ſecundum hunc ordinem agit hic: quia vir perfectus eſt in natura humana, mulier vir occaſionatus. Unde primo formatus eſt Adam: Geneſ. II. 7. „ Formavit Deus ho- „ minem de limo terræ: " ſecundario mulier, ſicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, ſcilicet de coſta. I. Corinth. XI. 8. „ Non enim vir ex muliere, „ ſed mulier ex viro eſt. " Et inde eſt quod homo non dicitur factus propter mulierem, ſed ad ſimilitudinem Dei. Gen. I. 26. „ Fa- „ ciamus hominem ad imaginem, & ſimi- „ litudinem noſtram. " Mulier autem propter virum; ideo vir debet præeſſe. Item ex parte culpæ. Ordo enim generationis, & corruptionis eſt contrarius: quia quod eſt primum in generatione, eſt ultimum in corruptione. Peccatum autem eſt corruptio naturæ; & ideo generatio incipit primo ab Adam, ſed corruptio a muliere: unde dicit: *Adam non eſt ſeductus*, ſcilicet primo, quia fortior erat; ſed (*e*) tentator incepit a debiliori, ut facilius ſeduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adæ Geneſ. III. 12. Cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit: „ Mulier, quam „ dediſti mihi ſociam, dedit mihi de li- „ gno, & comedi. " Et ideo dicit: *Adam non eſt ſeductus, ſed mulier*. Seductio autem duplex eſt, ſcilicet in univerſali, & in particulari eligibili, quæ eſt ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, ſeducitur ignorantia electionis in particulari eligibili. Mulier autem fuit ſeducta ignorantia in univerſali, quando ſcilicet credidit quod ſerpens dixit; ſed vir non credidit hoc, ſed deceptus fuit in particulari, ſcilicet quod gerendus eſſet mos uxori, & cum ea comedere deberet; & inexpertus divinæ ſeveritatis credidit quod facile ei remitteretur.

Sed contra. Ignorantia eſt pœna peccati: ergo pœna præceſſit culpam. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non præceſſit, quia ſtatim ad verba ſerpentis fuit elata, eo quod alius eſſet de ea ſolicitus, & ex illa elatione ſeducta eſt: unde elatio præceſſit.

Deinde cum dicit, *Salvabitur autem per filiorum generationem*, reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni: quia diceret quis, quod ſi mulier non eſt propter virum, & ex ea eſt initium peccati, ergo viro eſt nociva; ſed ſi aliquid non eſt propter aliud, ſed eſt ei nocivum, debet tolli: ergo mulier non debet ſalvari.

Dicendum eſt ergo, quod duplex eſt ſalus:

(a) *Al.* Item ſubiectio. (b) *Al. ſtatim ſubnectitur* & ſunt duo, *aliis omiſſis*. (c) *Al.* quod doctrina publica non competit mulieri. (d) *Al.* & hunc ordinem. (e) *Al. deeſt* tentator.

lus: ſcilicet temporalis, & hæc eſt communis etiam brutis: alia eſt æterna, & hæc eſt propria hominum. Eſaiæ li. 6. „ Salus autem mea in ſempiternum erit.“ Utramque autem ſalutem mulier non amiſit: non temporalem, quia ſtatim non privatur ſexu muliebri propter generationem prolis; nec æternam, quia ſecundum animam capax eſt gratiæ, & gloriæ. Et ideo quantum ad primum dicitur, *Salvabitur*, ideſt non extirpabitur; & hoc *per generationem filiorum*, ad quam eſt a Deo ordinata. Quantum ad ſecundum dicit, *Si permanſerit*.

Sed quia *ſi* importat cauſam, numquid quæ non permanſit, non ſalvabitur; cum Apoſtolus dicat, quod mulier melius facit, ſi non nubat?

Reſpondeo. Uno modo poteſt eſſe locutio figurativa: & ſic per virum ratio ſuperior intelligitur; ratio inferior eſt mulier; opera bona ſunt filii inferioris rationis, & caritas, quam per virum concipit; & per hæc ſalvabitur. Alia eſt expoſitio litteralis, ut ly *per* non dicat cauſam, ſed repugnantiam: & eſt ſenſus: *Mulier ſalvabitur*, etiam ſi incedat per generationem, ſcilicet ſi nubat, & non ſit virgo. Et tunc ly *per* dicit augmentationem ſalutis; quaſi per generationem filiorum ad cultum Dei magis ſalvabitur. Eccli. vii. 25. „ Filii tibi „ ſunt? Erudi illos, & incurva illos a pue„ ritia illorum.“

(*a*) Quo ad ſalutem æternam conſequendam tria ponit. Primo aliquid quo ad intellectum; ſecundo quo ad affectum; tertio quo ad exteriorem actum. In intellectu eſt fides, per quam intellectus Chriſto ſubiicitur: unde dicit, *In fide*. Hebr. xi. 6. „ Si„ ne fide impoſſibile eſt placere Deo.“ Et quia fides nihil valet ſine dilectione, ideo (*b*) quo ad affectum ſtatim ſubiungit, dicens, *Et dilectione*. I. Corinth. xiii. 2. „ Si habuero omnem fidem, ita ut montes „ transferam, caritatem autem non habue„ ro, nihil ſum.“ In exteriori autem ponit duo contra laſciviam; quæ conſiſtit in duobus: ſcilicet in luxuria, & quantum ad hoc dicit, *In ſanctificatione*, ideſt in caſtitate. I. Theſs. iv. 3. „ Hæc eſt voluntas Dei, „ ſanctificatio veſtra: ut abſtineatis vos a „ fornicatione.“ Item in crapula, contra quod dicit, *Cum ſobrietate*. Ad Tit. ii. 12. „ Sobrie, iuſte, & pie vivamus in hoc „ ſæculo.“

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

Fidelis ſermo. Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Oportet enim Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris virum, ſobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hoſpitalem, doctorem; non vinolentum, non percuſſorem, ſed modeſtum; non litigioſum, non cupidum.

Supra inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam, & cultum Dei; hic agit de inſtructione officiorum eccleſiaſticorum: & primo ponitur inſtitutio; ſecundo ſuæ inſtitutionis occaſio, ſeu neceſſitas, ibi, *Hæc tibi ſcribo, ſperans me ad te venire cito*. Item primo inſtruit de pertinentibus ad Epiſcopum; ſecundo quo ad diaconos, ibi, *Diaconos ſimiliter pudicos*.

Sed cum ſecundum Dionyſium tres ſint ordines; ſcilicet Epiſcoporum, qui perficiunt; presbyterorum, qui illuminant; diaconorum, qui purgant: quare non facit mentionem de presbyteris?

Reſpondeo. Dicendum, eſt quod presbyteri intelliguntur cum Epiſcopis: non quod ſit indiſtinctio inter ordines quantum ad rem, ſed quantum ad nomina: quia presbyter idem eſt quod ſenior, & Epiſcopus ſuperintendens. Et ideo presbyteri, & Epiſcopi quantum ad nomen vocabantur & Epiſcopi, & presbyteri.

Cir-

(a) *Al.* de ſalute vero æterna tria ponit: ſcilicet quod aliquid ſit in intellectu; ſecundo quod in affectu. (b) *Al. omittitur* quo ad affectum.

Circa hoc ergo primo agit de deſiderio perveniendi ad Epiſcopatum; ſecundo deſcribit conditionem Epiſcopi, ibi, *Oportet autem Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe*. Præmittit ergo ſuæ inſtitutionis aſſertionem, dicens: *Fidelis ſermo*, ſcilicet quem dicam, vel dixi. Apoc. ult. 6. „ Hæc verba fide„ liſſima, & vera ſunt. " *Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat*. Ex hoc ſumpſerunt aliqui occaſionem ambitionis Epiſcopatus, & prælationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur. Apoſtolus enim hic voluit oſtendere quid pertineat ad Epiſcopum. Epiſcopus eſt nomen Græcum: ſcopos enim idem eſt quod intendens, epi, ideſt ſupra. (*a*) Epiſcopus ergo dicitur quaſi ſuperintendens. Duo ergo ſunt conſideranda in Epiſcopo, ſcilicet gradus ſuperior, & actio plebi utilis. Aliqui enim proiiciunt forte oculum ad ea quæ circumſtant eum, ſcilicet quod qui præeſt honoratur, & quod habet poteſtatem. Et qui propter iſta deſiderat Epiſcopatum, neſcit quid ſit Epiſcopus. Et ideo dicit Apoſtolus quid ſit Epiſcopus, & quid deſiderat qui Epiſcopatum deſiderat, quia *bonum opus*. Non dicit bonum deſiderium habet, ſed *bonum opus*, ſcilicet utilitatem plebis.

Sed numquid licet ipſum deſiderare? Auguſtinus dicit, quod non. Gloſſa: „ Locus „ ſuperior ſine quo regi non poteſt popu„ lus, etſi teneatur, & adminiſtretur de„ center, tamen indecenter appetitur. " Et idem dicit XIX de Civit. Dei. Cuius ratio eſt, quod nullus debet appetere aliquid ſupra vires ſuas non ſibi proportionatum; alias eſſet ſtultus. Horatius: „ Lude„ re qui neſcit, campeſtribus abſtinet ar„ mis. " Ille ergo bene Epiſcopatum deſiderare poſſet (*b*) cuius facultas Epiſcopatui eſſet proportionata. Ad hoc autem nullus eſt idoneus: quia prælatus ſecundum gradum, & convenientiam debet omnes alios excedere in converſatione, & contemplatione; ita ut in reſpectu ſui, alii ſint grex. Et hanc idoneitatem de ſe præſumere eſt maximæ ſuperbiæ. Aut ergo appetit circumſtantias; & tunc neſcit quid appetat, quia non eſt hic Epiſcopatus: vel ipſum opus; & hoc eſt ſuperbiæ. Et ideo non eſt accipiendum niſi impoſitum.

Gloſſa: „ Si dicis: Status Epiſcoporum eſt „ perfectior ſtatu religioſorum; hunc au„ tem licet appetere: igitur &c. reſpon„ deo. Perfectio aliter ſe habet in hoc, „ & in illo: quia ſtatus Epiſcoporum præ„ ſupponit perfectionem; & ideo nullus „ appetere debet niſi habeat eam: ſed ſta„ tus religioſorum eſt via; & ideo non re„ quiritur perfectio iam habita, (*c*) ſed „ quod teneatur acquirere eam, niſi ha„ beat. " Et hoc patet Ioan. ult. ubi Dominus Simoni, non dicit: Si vis perfectus eſſe, paſce oves meas: & iuveni dicit Matth. XIX. 21. „ Si vis perfectus eſſe, „ vade, vende quæ habes, & da pauperi„ bus. "

Sic ergo intelligendum eſt in nomine Epiſcopatus bonum opus. I. Petr. v. 3. „ Non „ ut dominantes in cleris, ſed forma facti „ gregis ex animo. " Quaſi dicat: Si tu Epiſcopatum deſideras, hoc eſt quod deſideras, quia *bonum opus*.

Sed qualis debeat eſſe Epiſcopus, oſtendit cum ſubdit: *Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe*: quem primo inſtruit in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Unius uxoris virum &c.* Dicit ergo: Dico, quod bonum opus deſiderat; ſed ad hoc non omnis eſt idoneus, ſed oportet quod ſit talis. Primo irreprehenſibilis: unde de Zacharia dicitur Luc. 1. 6. quod „ incedebat in omnibus „ mandatis, & iuſtificationibus Domini ſi„ ne querela. " Lev. XXI. 17. „ Qui ha„ buerit maculam non offeret panes Deo „ ſuo, nec accedet ad miniſterium eius. " Nec intelligendum eſt quod omnino ſit ſine peccato: quia dicitur I. Ioan. 1. 8. „ Si di„ xerimus quoniam peccatum non habemus, „ ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis „ non eſt. " Nec eſt dicendum ſicut aliqui dixerunt, quod quicumque peccavit mortaliter poſt baptiſmum, non eſt idoneus: quia pauci eſſent tales. Sed irreprehenſibilis, ideſt non ſubiectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi poſſit: quia indecens eſt ſi reprehenſibilis ſit reprehenſor. Matth. VII. 5. „ Eiice primum tra„ bem de oculo tuo, & tunc videbis eii„ cere feſtucam de oculo fratris tui. "

Deinde cum dicit, *Unius uxoris virum*, inſtruit eum in ſpeciali: & primo quantum ad ſe; ſecundo quantum ad multitudinem, ibi, *Filios habentem ſubditos*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quibus virtutibus ornetur; ſecundo a quo mens debet eſſe immunis, ibi, *Non vinolentum &c.* Omnis autem moralis virtus eſt pri-

(a) *Al. omittitur* Epiſcopus ergo dicitur. (b) *Al.* cuius opus Epiſcopatui eſſet proportionatum. (c) *Al.* Sed quod acquirat eam.

primo circa paſſiones. Et ſunt duo quæ faciunt ſanctitatem, ſcilicet caſtitas, & ſobrietas: quia per delectationem, vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad caſtitatem, dicens, *Unius uxoris virum*. Simile ad Tit. I. In hoc autem diſcordia videtur eſſe inter Auguſtinum & Hieronymum. Hieronymus enim dicit, quod hoc intelligitur poſt baptiſmum: quia ſi ante baptiſmum duas habuit uxores, vel unam primo, & aliam poſtea; non impeditur ab ordinatione, quia per baptiſmum omnia delentur. Auguſtinus, & Ambroſius contrarium dicunt: quia ſive ante, ſive poſt, ſi duas habuit, non ordinatur.

Et numquid baptiſmus (*a*) non omnia delet? Reſpondeo (*b*) ſic, quo ad peccata, non autem quo ad irregularitatem, quæ interdum etiam ſine peccato incurritur ex ſola eccleſiaſtica inſtitutione. Sed matrimonium non eſt peccatum, etiam in paganis.

Sed quæ eſt cauſa huius inſtitutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Reſpondeo. Dicendum, quod hoc fit non propter incontinentiam tantum, ſed propter repræſentationem ſacramenti, quia ſponſus Eccleſiæ eſt Chriſtus, & una eſt Eccleſia: Cant. VI. 8. „ Una „ eſt columba mea. "

Secundo agit de ſobrietate, dicens, *Sobrium*. Ad Tit. II. 12. „ Sobrie, & pie, „ & iuſte vivamus in hoc ſæculo. " Hic enim docet Epiſcopum, qui dicitur ſuperintendens, ut vigilet. Luc. I. 8. „ Paſtores „ autem erant vigilantes, & cuſtodientes „ vigilias noctis ſuper gregem ſuum. " Et ebrietas obſtat vigiliis. I. Petr. ult. 8. „ Sobrii eſtote, & vigilate. "

Tertio ordinat rationem, dicens, *Prudentem*: quia hæc eſt regitiva omnium virtutum; & Epiſcopus eligitur, ut alios regat. Matth. X. 16. „ Eſtote prudentes. " Matth. XXIV. 45. „ Quis putas eſt fidelis ſervus, „ & prudens, quem conſtituit dominus ſu„ per familiam ſuam, ut det illis cibum in „ tempore? "

Conſequenter ponit virtutes quæ ordinant actiones exteriores: primo quantum ad ſe; ſecundo quantum ad alios. Quantum ad ſe dicit, *Ornatum, pudicum*. Ornatus eſt quando bene componitur in actibus, & dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem, quæ conſiſtit in proportione. Unde tunc eſt ornatus quando agit, & loquitur ut decet. Eccli. XLIV. 6. „ Homines „ divites in virtute, pulchritudinis ſtudium „ habentes. " Hoc requiritur in Epiſcopo: quia per exteriora iudicamus de interioribus. Eccli. XIX. 27. „ Amictus corporis, „ & riſus dentium, & ingreſſus hominis „ enuntiant de illo. " Quia prælatus ponitur in aſpectu hominum, oportet quod ſit ornatus: unde dicitur de Ambroſio, quod quoſdam ordinare nolebat, quia diſſolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus, vel dicentibus; & ad hæc debet habere pudicitiam, ut verecundetur, ſi videat, vel audiat. Auguſtinus (in Regula ad monachos.) „ Impudicus oculus „ impudici cordis eſt nuntius. " Eccli. VII. 21. „ Gratia enim verecundiæ illius ſuper „ aurum. "

Deinde cum dicit, *Hoſpitalem, doctorem*, agit de Epiſcopo in comparatione ad alios. Imponitur autem Epiſcopo ut paſcat oves, Ioan. ult. & I. Petr. ult. Et duplex eſt eleemoſyna, ſcilicet corporalis, & ſpiritualis. Ergo debet in utraque paſcere. Quantum ad primum dicit, *Hoſpitalem*, ſcilicet peregrinorum, & hoſpitum. Rom. XII. 13. „ Hoſpitalitatem ſectantes. " Hebr. ult. 2. „ Hoſpitalitatem nolite oblivisci. " Iob XXXI. 32. „ Oſtium meum viatori patuit. " Quantum ad ſecundum dicit, *Doctorem*. Epheſ. IV. 11. „ Alios paſtores, & docto„ res dedit. " Et hoc eſt officium proprium prælati. Hierem. III. 15. „ Dabo vobis pa„ ſtores iuxta cor meum, & paſcent vos „ ſcientia, & doctrina. "

Conſequenter cum dicit, *Non vinolentum &c.* removet vitia oppoſita. Tria autem removet: unum quod pertinet ad concupiſcentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit, *Non vinolentum*. Minus dicit, & plus ſignificat: Epheſ. V. 18. „ Nolite inebriari vi„ no, in quo eſt luxuria: " quaſi dicat, non guloſum, non luxurioſum. Quantum ad iram duo ponit. Primo quantum ad actum, (*c*) cum dicit, *Non percuſſorem*. Decenter prohibet hoc poſt vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modeſtum*, ideſt patientem: Philip. IV. 5. „ Mo„ deſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: " Pſalm. XCI. 15. „ Bene patientes erunt, „ ut annuntient. " Chriſtus paſſus non percutiebat. Secundo quantum ad verba, cum di-

(a) *Al. deeſt* non. (b) *Al.* ſic peccata, non irregularitatem. (c) *Al. deeſt* cum.

dicit, *Non litigioſum*. II. Timoth. II. 24. „Servum Dei non oportet litigare.“ I. Corinth. XI. 16. „Si quis autem videtur „contentioſus eſſe, nos talem conſuetu-„dinem non habemus, neque Eccleſia „Dei.“

Et hoc, quia Epiſcopi ſunt ſucceſſores Apoſtolorum, quos Chriſtus inſtruxit ut pacem annuntiarent. Item in paſſione ſua Chriſtus dixit (Ioan. XIV. 27.) „Pacem „meam do vobis, pacem relinquo vobis.“ Quantum ad res temporales dicit, *Non cupidum*: quia ponitur iudex, & ordinator Eccleſiæ, qui ſi ſit cupidus, de facili declinat a iuſtitia. Exod. XXIII. 8. „Ne ac-„cipias munera, quæ excæcant etiam pru-„dentes, & ſubvertunt verba iuſtorum.“ Sed heu! Hierem. VI. 13. „A maiore „uſque ad minorem, omnes avaritiæ ſtu-„dent.“

LECTIO II.

SEd ſuæ domui bene præpoſitum, filios habentem ſubditos cum omni caſtitate. Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt, ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. Diaconos ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum ſectantes, habentes myſterium fidei in conſcientia pura. Et hi autem probentur primum, & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes. Mulieres ſimiliter pudicas, non detrahentes, ſobrias, fideles in omnibus.

SUpra oſtendit Apoſtolus, qualis debet eſſe Epiſcopus ſecundum ſe; hic oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad multitudinem: & primo quo ad multitudinem domeſticæ familiæ; ſecundo quo ad multitudinem Eccleſiæ, ibi, *Non neophytum*; tertio quo ad multitudinem infidelium, ibi, *Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt*. Item primo oſtendit qualis debet eſſe in comparatione ad familiam domeſticam; ſecundo rationem huius aſſignat, ibi, *Si quis autem domui ſua præeſſe neſcit, quomodo Eccleſia Dei diligentiam habebit?* Item primo oſtendit quod ab Epiſcopo requiritur gubernatio debita familiæ; ſecundo bona inſtructio filiorum, ibi, *Filios habentem ſubditos cum omni caſtitate*. Dicit ergo: Oportet Epiſcopum (*a*) bene præeſſe domui, ideſt familiæ ſuæ, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non ſolum eſt acquiſitio divitiarum, quia ea non ſunt finis œconomiæ, ſed inſtrumenta: ſed finis eius eſt recta vita. Eccli. XLIV. 6. „Pacificantes in domibus ſuis.“ Specialiter autem in domeſtica familia præcipui ſunt filii; & ideo dicit de eis ſpecialiter: *Filios habentem ſubditos*; ideſt, quod ſuis filiis dominetur, non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem quæ requiruntur in filiis Epiſcoporum, quos habuerunt antequam eſſent Epiſcopi, requiritur quod ſint caſti: (*b*) ideo ſubditur, *Cum omni caſtitate*: quia mala eorum vita eſſet teſtimonium contra parentem, & prælatum. Eccli. X. 2. „Secundum iudicem populi, „ſic & miniſtri eius; & qualis rector ci-„vitatis, tales & habitantes in ea.“ Sap. IV. 6. „Ex iniquis enim omnes filii „qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ ad-„verſus parentes in interrogatione ſua.“ Secunda ratio eſt, quia ad domum Epiſcopi concurrit populus; ideo oportet eos eſſe caſtos: contra illud I. Reg. II. ubi filii Heli non caſti corrumpebant mulieres venientes ad templum: unde & Heli a Domino eſt punitus.

Deinde cum dicit, *Si quis autem domui ſua præeſſe neſcit, quomodo Eccleſia Dei diligentiam habebit?* dicti ſui rationem aſſignat. Poſſet enim dici: Quid ad Epiſcopum, quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit: *Si quis autem domui ſua*, propriæ familiæ, *præeſſe neſcit*, *quomodo Eccleſia Dei diligentiam habebit*? Lucæ XVI. 10. „Qui fidelis eſt in minimo, & in „maiore fidelis eſt.“ Contingit tamen frequenter quod aliqui non ſunt bene regiti-

(a) *Al. deeſt* bene. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* quia mala &c.

gitivi in parvis domeſticis, qui tamen bene regunt in maioribus. *(a)* Sed quod dicit, *Neſcit*, hæc neſcientia refertur ad negligentiam: nam qui parva negligit, de facili magna negligit; licet qui non curat de parvis, aliquando bene ſe habeat in maioribus.

Conſequenter oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinem Eccleſiæ; in qua non debet eſſe novitius in fide, ſed antiquus: unde dicit, *Non neophytum*, ideſt novam fidem habentem. Act. I. 29. „ Oportet eligere unum ex his qui nobiſcum ſunt congregati. " Item Num. XI. 16. „ Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenioribus, quos tu noſti quod ſenes ſint populi, ac magiſtri; & duces eos ad oſtium tabernaculi fœderis &c. " Sed, ſicut dicitur Sap. IV. 8. „ ſenectus venerabilis eſt, non diuturna, neque numero annorum computata. " Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis ſuperabundet gratia, & habeant ſimul cum ætate (*b*) iuvenili morum ſenectutem: qui diſpenſative provomentur; ſicut Ambroſius divina inſpiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non ſolum ætate neophyti, ſed & qui neophyti ſunt perfectione. Et huius eſt ratio, *ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli*. Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem, & ad conditionem aliquam promovetur, reputat ſe aliis meliorem, & valde neceſſarium; quaſi niſi ipſe eſſet, non haberent unde provideretur Eccleſiæ. Et dicit, *Diaboli*, quia ipſe condemnatus fuit propter peccatum ſuperbiæ.

Deinde cum dicit, *Oportet autem & illum teſtimonium habere bonum ab his qui foris ſunt*, oſtendit qualiter ſe habeat ad multitudinem infidelium, & ponit documenta. Primo ut ſit bonæ famæ. Coloſſ. IV. 5. „ In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt. " I. Petr. II. 12. „ Converſationem veſtram inter Gentes habentes bonam. " Et hoc neceſſarium eſt prælato, quia converſatio totius congregationis iudicatur ex prælato.

Sed contra. II. Corinth. VI. 8. „ Per infamiam, & bonam famam. " Reſpondeo. Infamia inſurgit quandoque ex culpa eius qui infamatur, & hanc prohibet hic; quandoque ex malitia detrahentium, & in hac oportet habere patientiam, & de hac loquitur Apoſtolus ibi. Sed hic loquitur de aſſumendo in Epiſcopum, qui, etſi ſit bonus, & infamatur falſo, debet patienter ferre. Secundo aſſignat rationem: unde ſubdit: *Ut non in opprobrium incidat*. Ubi tangit duplex periculum: ſcilicet ne fiat opprobrioſus, & per hoc eius auctoritas minuatur, & per conſequens auferatur audacia corrigendi. Matth. VII. 5. „ Ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere feſtucam de oculo fratris tui. " Secundo *ne incidat in laqueum diaboli*, quandoque ſcilicet impatienter ſuſtinendo, per quod infamis concitetur ad odia, & deſperet, & huiuſmodi. Et quod prælatus ſit odioſus laicis, contingit, ſi negligit cultum divinæ laudis. Malach. II. 8. „ Irritum feciſtis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis. "

Deinde cum dicit, *Diaconos ſimiliter pudicos*, oſtendit pertinentia ad diaconos, quod in Greco idem eſt quod miniſtri. In primitiva enim Eccleſia ſolum erant tres ordines, ut dicit Dionyſius, ſcilicet Epiſcoporum, presbyterorum, & miniſtrorum; & non dividebantur per diverſos gradus, ſed omnia erant in uno ordine, propter paucitatem miniſtrorum, & propter novitatem Eccleſiæ. Primo ergo oſtendit quales debent eſſe ſecundum ſe; ſecundo quantum ad alios, ibi, *Mulieres ſimiliter pudicas*. Item primo oſtendit quales debent eſſe; ſecundo quomodo examinandi ſunt, ibi, *Et hi autem probentur primum*. Item primo oſtendit quales debent eſſe quantum ad eorum proprium corpus; ſecundo quantum ad res exteriores, ibi, *Non turpe lucrum ſectantes*; tertio quantum ad alia, ibi, *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura*. Item quantum ad corpus primo oſtendit quoad totius corporis qualitates; ſecundo quantum ad oris refrenationem. Dicit ergo: Dico, quod Epiſcopi debent eſſe pudici: ſimiliter oportet diaconos eſſe, quia contrarium pudicitiæ facit ineptum ad ſpiritualia, quia (*c*) deviat animum a ſpiritualibus, quem neceſſe eſt tales habere elevatum. Eſa. LII. 11. „ Mundamini qui fertis vaſa Domini. " Luc. XII. 35. „ Sint lumbi veſtri præcincti. " Deinde oſtendit quales debent eſſe in ore. Os ſervit locutioni, & guſtui. Quantum ad primum dicit, *Non bilingues*. Eccli. XXVIII. 16. „ Lin-

(a) *Al.* Sed dicit, *Neſcit*, ut hæc neſcientia referatur ad negligentiam; & qui parva &c. (b) *Al.* *omittitur* iuvenili. (c) *Al.* denegat.

„ Lingua tertia multos commovit, & diſ- „ perſit illos a gente in gentem. “ Bilinguis eſt habens duas linguas. Non erunt tales diaconi miniſtri pacis. Quantum ad ſecundum dicit: *Non multo vino deditos*. Proverb. XXIII. 29. „ Cui væ? cuius patri „ væ? cui rixæ? cui foveæ? cui ſine cau- „ ſa vulnera? cui ſuffoſſio oculorum? Non- „ ne his qui commorantur in vino, & ſtu- „ dent calicibus epotandis? “ Eſa. V. 22. „ Væ qui potentes eſtis ad bibendum vi- „ num, & viri fortes ad miſcendam ebrie- „ tatem. “

Deinde cum dicit, *Non turpe lucrum ſectantes*, oſtendit quomodo ſe habeant ad res exteriores. Non ſolum enim divertitur a iuſtitia quandoque propter cupiditatem lucri, ſed etiam a veritate, dicentes quæ non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhoneſtum. Sed quantum ad affectionem dicit: *Habentes myſterium fidei in conſcientia pura*: & inſtruit eos primo quantum ad fidem; ſecundo quantum ad conſcientiæ puritatem: unde dicit, *Myſterium fidei*, non fidem; ideſt, non tantum fidem ſimplicem, ſed intelligentiam eius quod in fide occultum eſt. Myſterium enim idem eſt quod occultum: quia miniſtri debent ſcire non tantum ea de fide quæ & populus intelligit; ſed & myſteria, quia debent alios inſtruere. I. Petr. III. 15. „ Parati ſemper „ ad ſatisfactionem omni poſcenti vos ra- „ tionem de ea quæ in vobis eſt fide, & „ ſpe. “ Item conſcientiam puram, quia impura facit in fide errare: ſupra I. 25. *Finis autem præcepti eſt caritas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta*.

Deinde cum dicit, *Et hi probentur primum, & ſic miniſtrent*, oſtendit quomodo examinentur. Poſſet enim dicere aliquis: Puto omnes bonos: hoc enim debet eſſe in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes ſunt examinandi: unde etiam ipſi examinantur: unde dicit: *Et hi probentur primum, & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes*, ideſt peccatum mortale. Non autem intendit de peccato veniali: quia, ut dicitur I. Ioan. I. 8. „ ſi „ dixerimus, quia peccatum non habemus, „ ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis „ non eſt. “ Nec dicit, Qui habuerunt, ſed *habentes*; ideſt, qui ſunt notabiles, & habent infamiæ crimen. Alioquin hoc eſſet derogare clavibus Eccleſiæ.

Deinde cum dicit, *Mulieres ſimiliter pudicas*, oſtendit qualiter ſe habeant ad alios: & primo ponit ſuam inſtructionem; ſecundo rationem, ibi, *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit qualiter ſe habeant ad uxores, quas habebant in primitiva Eccleſia, & loquitur pro ſtatu illo; ſecundo quomodo ad filios, ibi, *Qui filiis ſuis bene præſint*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quales debent eſſe eorum uxores; ſecundo qualiter ipſi habeant ſe ad illas, ibi, *Diaconi ſint unius uxoris viri*. In uxoribus eorum requirit quatuor, ſcilicet pudicitiam, modeſtiam, ſobrietatem, & fidelitatem. Dicit ergo: *Similiter* ſicut dixi de diaconibus, dico de mulieribus, quia oportet eas eſſe *pudicas*. Eccli. XXVI. 19. „ Gratia ſuper gra- „ tiam, mulier ſancta, & pudorata. “ Item modeſtas in lingua, *Non detrahentes*. Eccle. X. 11. „ Quomodo ſi ſerpens mor- „ deat in ſilentio, nihil eo minus habet qui „ detrahit. Item *ſobrias*, quod eſt maximum ornamentum mulierum: ſupra II. 9. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate*. Item *fideles*, vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris ſuis.

Sed quæ culpa eſt diaconi, ſi eius uxor eſt mala? Reſpondeo. Aliquis a miniſterio repellitur non ſolum propter culpam, ſed etiam propter aliquod impedimentum miniſterii. Et ideo ſi præter culpam eorum poſſent mulieres eſſe malæ, tamen præſtant impedimentum dupliciter. Primo quia cum malæ ſunt, indigent maiori cura; & per hoc (a) earum viri minus vacarent eccleſiaſticis miniſteriis. Secundo quia viri depravantur ex uxoribus. Item eſſet in periculum, quia miniſtrorum Eccleſiæ multi frequentant domos. Dixerunt autem Cataphrigę, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres poſſunt ordinari ad ſacros ordines. Sed ſciendum eſt quod in iure aliquæ mulieres aliquando vocantur diaconiſſæ, non quia habeant huiuſmodi ordinem, ſed propter aliquod miniſterium Eccleſiæ; ſicut in Græco dicitur diaconus quilibet miniſter.

(a) *Al. emittitur* earum viri.

LECTIO III.

Diaconi ſint unius uxoris viri, qui filiis ſuis bene præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent, & multam fiduciam in fide quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc tibi ſcribo, fili Timothee, ſperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari, quæ eſt Eccleſia Dei vivi. columna, & firmamentum veritatis. Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

SUpra oſtendit Apoſtolus quales debent eſſe diaconi, & eorum uxores; hic oſtendit quomodo diaconi ſe habeant ad uxores, & ad filios, & familiam: & primo ponit documentum; ſecundo eius rationem, ibi, *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent*. Dicit ergo: Dixi, quod mulieres diaconorum ſint pudicæ: & ſi in uxoribus eſt pudicitia habenda propter eos, amplius in ipſis eſt neceſſaria, ut ſint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia ſecundum hoc pauci eſſent miniſtri, concedit quod ſaltem ſint unius uxoris viri: quia habuiſſe plures, eſt ſignum incontinentiæ, & contra ſignificationem ſacramenti. Et inde eſt quod Dominus inſtituit matrimonium unius ad unum. Unde & prima uxor benedicitur, non ſecunda. Deinde monet qualiter ſe habeant ad filios, dicens: *Qui filiis ſuis bene præſint*, ſcilicet bene erudiendo in diſciplina bona, & bona vita. Eccli. VII. 25. „ Filii tibi ſunt? Erudi illos, & curva illos a pueritia illorum. " Conſequenter hortatur eos bene præeſſe toti domui, ideſt familiæ, ſcilicet cum manſuetudine. Eccli. IV. 35. „ Noli eſſe ſicut leo in domo tua, evertens domeſticos tuos, & opprimens ſubiectos tibi. " Et huius ponit rationem, dicens: *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent*; quaſi diceret: Quod requiris ab Epiſcopis, rationabile eſt, quia ipſi ſunt prælati. Sed quare a diacono, qui eſt miniſter? Reſpondet dicens: *Qui enim bene miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent*: & primo oſtendit quod bonus uſus huius miniſterii eſt via ad maiorem dignitatem; ſecundo etiam quod eſt via ad vitam æternam. Quantum ad primum dicit: *Qui enim bene miniſtraverint*, exercendo officium diaconi (quod enim eſt in Greco diaconus, in Latino dicitur miniſter) *gradum bonum ſibi acquirent*; ideſt, promoveri merentur ad gradum altiorem. Matth. XXV. 21. „ Quia in pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituam. " Et dicit *bonum*, quia ſupra eodem: *Qui Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat*. Nec tamen in hoc eſt eorum finis, ſed cum hoc remunerationem habent a Deo. Ioan. XII. 26. „ Volo ut ubi ego ſum, illic ſit & miniſter meus. " Et ideo dicit, *Multam fiduciam*, ſcilicet auxilii gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro; & hoc *in fide quæ eſt in Chriſto Ieſu*, ideſt per fidem Chriſti. II. Corinth. III. 4. „ Fiduciam talem habemus per Chriſtum ad Deum. " Eſa. XII. 2. „ Fiducialiter agam, & non timebo. "

Deinde cum dicit. *Hæc tibi ſcribo*, ponit rationem omnium prædictarum monitionum: & primo excludit cauſam opinatam; ſecundo aſtruit veram, ibi, *Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari*; tertio aſſignat rationem, ibi, *Quæ eſt Eccleſia Dei vivi*. Circa primum ſciendum eſt, quod poſſet Timotheus credere quod ex quo ſcripſit, de cetero eum non viſurus eſſet; alias ſuperfluum videretur eum litteris monere: & ideo dicit: *Hæc tibi ſcribo, fili, ſperans me venire ad te cito*. Et nominavit eum filium, quia ſibi cariſſimus erat I. Corinth. IV. 17. „ Ideo miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus cariſſimus. " Et dicit, *Sperans*, quaſi non certus. II. Ioan. 12. „ Plura habens vobis ſcribere, nolui per chartam, & attramentum: ſpero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui. " Scribo igitur, licet ſpem habeam, quia ſpes in longum protrahi poteſt. Prover. XVI. 1. „ Hominis eſt præparare animum, & Domini linguam gubernare. " Et ideo dicit: *Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari*. I. Theſſal. II. 18. „ Sed ſatanas impedivit nos. " Ego igitur ſcribo, *ut ſi tardavero, ſcias quomodo*

do oporteat te in domo Dei converſari. Pſalm. lxvii. 7. „ Habitare facit unius moris in „ domo. “

Deinde cum dicit, *Quæ eſt Eccleſia Dei vivi*, aſſignat rationem quare ſit ſic converſandum in ea, & aſſignat rationem huius cauſæ, quæ eſt duplex, primo commendando ipſam Eccleſiam; ſecundo veritatem Eccleſiæ, ibi, *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum*. Circa primum duo facit: quia primo commendat Eccleſiam ex parte eius cuius eſt Eccleſia; ſecundo ex veritate ipſius Eccleſiæ, ibi, *Columna, & firmamentum veritatis*. Ex parte eius cuius eſt Eccleſia, quia eſt *Dei vivi*. Eccleſia dicicitur quaſi adunatio, quia in Eccleſia eſt adunatio fidelium: Rom. viii. 30. „ Quos „ vocavit, hos & iuſtificavit. “ Et adunantur in Deum: Ioan. xvii. 21. „ Ut & „ ipſi in nobis ſit unum. “ Et ideo dicit, *Quæ eſt Eccleſia Dei*: & addit, *Vivi*, ad diſtinctionem aliorum deorum ad quos congregantur Gentes: nam hi ſunt mortui; ſed Deus Eccleſiæ eſt vivus. Ioan. v. 26. „ Sicut Pater habet vitam in ſemetipſo, „ ſic dedit & Filio habere vitam in ſemet- „ ipſo. “ Eſt ergo ſic in ea converſandum ut ſpiritualiter vivamus. Pſalm. xcii. 5. „ Domum tuam, Domine, decet ſanctitu- „ do. “ Secunda ratio eſt ex veritate Eccleſię. Naturale eſt enim homini ut deſideret cognitionem veritatis, cum ſit perfectio intellectus. Unde Auguſtinus dicit, quod beatitudo eſt finis hominis, quæ nihil aliud eſt quam gaudium de veritate. Hoc innotuit Philoſophis per creaturas, Rom. i. ſed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis: tum quia erant corrupti erroribus; tum quia vix invenitur apud eos quod in veritate concordent. Sed in Eccleſia eſt firma cognitio, & veritas: unde dicit, *Columna*: Eccli. xxiv. 7. „ Thro- „ nus meus in columna nubis: “ Exod. xxvi. 23. „ Columnæ aureæ ſuper baſes „ argenteas: “ & dicitur aurea, quia in ſe ſancta: *& firmamentum*, ſcilicet quantum ad alios, quia non poſſunt firmari in veritate niſi per Eccleſiæ ſacramenta. Luc. xxii. 32. „ Tu aliquando converſus, con- „ firma fratres tuos. “ Pſalm. lxxiv. 4. „ Ego confirmavi columnas eius. “ (a) Quia igitur Eccleſia congregat in Deo, & dat cognitionem veritatis, debemus eſſe in ea.

Deinde cum dicit, *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum*, commendat (b) veritatem Eccleſiæ: & primo Chriſtum, ad cuius manifeſtationem apparuit; ſecundo de eius exaltatione agit, ibi, *Aſſumptum eſt in gloria*. Commendat autem Chriſtum dupliciter. Primo quantum ad naturam divinam; ſecundo quantum ad humanam, ibi, *Quod manifeſtatum eſt*. Dicit ergo: *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum*: quia ſacramentum idem eſt quod ſacrum ſecretum. Nihil autem tam ſecretum quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, & ſecretum eſt, & ſacrum. I. Corinth. ii. 11. „ Quæ ſunt „ Dei, nemo novit niſi Spiritus Dei. “ Eſa. xxiv. 16. „ Secretum meum mihi. “ Ibid. xlv. 15. „ Tu es Deus abſconditus. “ Et hoc eſt Verbum Dei in corde Patris. Pſalm. xliv. 2. „ Eructavit cor meum ver- „ bum bonum. “ Hoc ſiquidem ſecretum eſt *ſacramentum pietatis*. Secretum autem hominis aliquando eſt vanum: Pſal. xciii. 11. „ Dominus ſcit cogitationes hominum, „ quoniam vanæ ſunt. “ Inquantum ergo eſt reſtaurativum mundi, eſt *pietatis*. Item *magnum*, quia eſt verus Deus, cuius magnitudinis non eſt finis.. Hoc ergo ſecretum quod latet in corde Patris, factum eſt homo; & ideo deſcribit ipſum ſecundo quantum ad naturam humanam: & primo quantum ad carnem; ſecundo quantum ad animam. Quantum ad primum dicit: *Quod manifeſtatum eſt in carne*. Sicut verbum quod latet in corde, manifeſtatur verbo ſenſibili; ita Verbum Dei in corde Dei latebat, ſed in carne eſt manifeſtatum. Ioan. i. 14. „ Verbum caro factum „ eſt, & habitavit in nobis. “ Quantum ad animam dicit: *Iuſtificatum eſt in ſpiritu*. Hoc dupliciter exponitur. Primo ne credatur quod caro prius ſit concepta, dicit quod non, quia *in ſpiritu*; ideſt, per Spiritum ſanctum conceptus eſt: Matth. i. 20. „ Quod enim ex ea natum eſt, de Spi- „ ritu ſancto eſt: “ & Luc. i. 35. „ Quod „ enim ex te naſcetur, vocabitur Filius „ Dei: “ & hoc, quia „ Spiritus ſanctus „ ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi „ obumbrabit tibi. “ Vel in ſpiritu ſancto humano, de quo Matth. xxvii. 50. „ Emi- „ ſit ſpiritum. “ Et ſic eſt manifeſtatum in carne, quod tamen eſt cum ſpiritu. Et dico ſpiritu iuſtificato, ſcilicet quia iuſtus eſt abſque omni macula.

Deinde cum dicit, *Apparuit*, oſtendit eius manifeſtationem: & primo factam Angelis

(a) Al. Si igitur. (b) Al. caput Eccleſiæ.

gelis; ſecundo hominibus, ibi, *Prædicatum eſt Gentibus*. Dicit ergo ſacramentum illud quod apparuit Angelis, & excedit etiam cognitionem Angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in poteſtate ſua habet videri, & non videri, & non ſubeſt poteſtati videntis. Unde non dicitur, Lapis apparet mihi; ſed, Video lapidem. Si ergo Angelus in ſua natura, (a) vel poteſtate haberet quod videret Verbum, non diceretur Verbum apparere ſibi; ſed quod ipſe (b) videret cum vellet. Et ideo dicit Apoſtolus, quod *apparuit Angelis*, quia non in ſua natura viderunt ipſum. Et verum eſt quod a principio apparuit Angelis, quando ex converſione ad ſe, (c) deificavit ipſos; ſed quando eſt incarnatum, multa myſteria innotuerunt Angelis quæ non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit Angelis claritas, quæ non antea in veritate viſa eſt hominibus. Et hoc dupliciter. Primo quantum ad miniſterium Apoſtolorum; ſecundo quantum ad cognitionem populorum, quibus manifeſtatur. Olim ſiquidem ſolis Iudæis manifeſtabatur, ſed nunc in Gentibus: & ideo dicit: *Prædicatum eſt Gentibus*. Matth. ult. 19. „ Euntes ergo docete omnes Gentes. “ Pſal. xcv. 3. „ Annuntiate inter Gentes „ gloriam eius. “ Et hoc efficaciter, quia *creditum eſt in mundo*. Et hoc Dominus orabat, Ioan. xvii. Et hoc maxime mirum eſt quod per ſimplices, pauperes, & impotentes totus mundus eſt converſus. I. Corinth. i. 26. „ Non multi ſapientes ſe„ cundum carnem, non multi potentes, „ non multi nobiles. “ Et hoc, „ ut non „ glorietur omnis caro in conſpectu eius: “ ibid. 29. Secundo manifeſtat quod ſola veritas Dei hoc facit, quia *aſſumptum eſt in gloria*. Chriſtus ſcilicet, quia manifeſtatus, aſſumptus eſt in cælis. Marc. ult. 19. „ Do„ minus quidem Ieſus, poſtquam locutus „ eſt eis, aſſumptus eſt in cælum. “ Philip. ii. 11. „ Et omnis lingua confiteatur quia „ Dominus noſter Ieſus Chriſtus in gloria „ eſt Dei Patris. “

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

SPiritus autem manifeſte dicit, quia in noviſſimis temporibus diſcedent quidam a fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere, & abſtinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: ſanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.

SUperius inſtruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem Eccleſiæ in ſpiritualibus; ſecundo quantum ad documenta fidei, cultum Dei, & diſpoſitionem miniſtrorum: hic inſtruit eum de ordinatione Eccleſiæ quantum ad exteriora: & primo quantum ad cibos; ſecundo quantum ad ſtatum hominum, & divitias, cap. vi. ibi, *Quicumque ſunt ſub iugo ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur*. Item primo agit de uſu ciborum; ſecundo de diſpenſatione ciborum, v. cap. ibi, *Viduas honora*. Item primo excludit ſuperſtitioſam abſtinentiam; ſecundo præfert pietatem abſtinentiæ licitæ, ibi, *Exerce teipſum ad pietatem*. Item primo pronuntiat falſam doctrinam de illicita abſtinentia; ſecundo inſtruit eum hæc proponere fratribus, ibi, *Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu*. Item primo errorem manifeſtat; ſecundo excludit ipſum, ibi, *Quos Deus creavit ad percipiendum*. Item primo prænuntiat errorem futurum ex parte deceptorum; ſecundo ex parte decipientium, ibi, *In hypocriſi loquentium mendacium*. Item primo ponit auctorem denuntiationis; ſecundo

(a) *Al. deeſt* vel poteſtate. (b) *Al.* videretur. (c) *Al.* ædificavit.

do fidei defectum, ibi, *Quia in noviſſimis temporibus recedent quidam a fide*; tertio cauſam defectus, ibi, *Attendentes ſpiritibus erroris*. Dicit ergo: *Magnum eſt pietatis ſacramentum, quod.... iuſtificatum eſt in ſpiritu*; ſed ſupra hoc ſacramentum Spiritus ſanctus aliquid prænuntiat futurum, ad eum enim pertinet revelare myſteria. I. Corinth. xv. & Ioan. xvi. „Quæ ventura ſunt, annun„tiabit vobis." (*a*) Spiritus ergo prænuntiat prius ſecreta in corde Patris futura. Sed olim loquebatur in ſimilitudininibus: Num. xii. 6. „Si quis fuerit in„ter vos Propheta Domini, in viſione ap„parebo ei, vel per ſomnium loquar ad „illum:" Oſeæ xii. 10. „Ego viſionem „multiplicavi, & in manu Prophetarum „aſſimilatus ſum." Sed in novo teſtamento *Spiritus ſanctus manifeſte dicit*. Ioan. xvi. 25. „Et palam de Patre meo annuntiabo „vobis." Et prænuntiat defectum fidei futurum: unde dicit: *In noviſſimis temporibus diſcedent quidam a fide*. Noviſſimum tempus dicitur ultima ætas: quia nos ſumus in quos fines ſæculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore, tanto amplius noviſſimum eſt, quanto magis propinquum noviſſimæ diei. Et ſicut in primitiva Eccleſia propter propinquitatem ad Chriſtum, & ſacramenta (*b*) recenter inſtituta, fuit ferventiſſima fides; ſic in noviſſimis temporibus, in comparatione ad tempus Apoſtolorum (*c*) *diſcedent quidam a fide*, quia carnales erunt, ſed magis in fine abundabunt errores. Gen. xlix. 1. „Congregamini, ut „annuntiem quæ ventura ſunt vobis no„viſſimis diebus." Cauſa defectus eſt duplex. Una ex parte diaboli ſeducentis. II. Corinth. xi. 3. „Timeo ne, ſicut ſerpens „Evam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrum„pantur ſenſus veſtri." Et ideo dicit: *Attendentes ſpiritibus erroris*, ſcilicet dæmonibus, quorum eſt officium in errorem mittere. Ioan. viii. 44. „Mendax eſt, & „pater eius." III. Reg. ult. 22. „Egre„diar, & ero ſpiritus mendax in ore o„mnium prophetarum eius." Et dicit, *Spiritibus*, quia dæmon maior multos habet miniſtros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non; ſed loquentur in eis. Et ideo addit ſecundam cauſam, ſcilicet falſam doctrinam. Et ſecundum Gloſſam, dicit hic falſos doctores, dæmones; nec immerito: ſicut enim boni homines interdum dicuntur Angeli; ſic iſti propter excellentem malitiam dæmones dicuntur. Ioan. vi. 71. „Nonne ego duodecim vos „elegi; & unus ex vobis diabolus eſt?" Ex parte decipientium eſt duplex cauſa. Una, eorum falſitas; alia, perverſitas conſcientiæ eorum. Quantum ad primum dicit, *Dæmoniorum*, ideſt hominum a dæmone poſſeſſorum: & horum, dico, *loquentium mendacium*. Hier. xxiii. 26. „Uſque„quo iſtud eſt in corde prophetarum va„ticinantium mendacium, & prophetan„tium ſeductiones cordis ſui?" Et nota, quod per mendacium ſimplex abſque pallio apparentiæ non poſſet aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem poſſent fallere, niſi prætenderent aliquod pallium vel bonæ intentionis, vel ſimulationis, vel falſæ auctoritatis. Ephef. v. 6. „Nemo vos ſe„ducat inanibus verbis." II. Timoth. iii. 5. „Habentes quidem ſpeciem pietatis," ideſt fictam pietatem. Et *dæmoniorum*, dico, *habentium conſcientiam cauteriatam*. Cauterium eſt corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perverſæ voluntatis iræ, odii, concupiſcentiæ, ulceratur conſcientia, & dæmoniorum egreditur falſa doctrina. Ad Titum i. 15. „Coinquinatæ ſunt eorum „mentes."

Deinde oſtendit quæ ſit iſta falſa doctrina, & tangit hæreſim Manichæorum, qui damnant matrimonium, contra illud Matth. xix. 6. „Quos Deus coniunxit, homo non „ſeparet." I. Corinth. vii. 36. „Mulier „non peccat, ſi nubat." Item Manichæi prohibent uſum ciborum; ideſt, mandant abſtinere a cibis. Abſtinere autem a cibis poteſt quis licite, intentione domandi carnem, ſicut Timotheus abſtinebat a vino; vel propter ſcandalum, ſicut dicit Apoſtolus I. Corinth. viii. 13. „Si eſca ſcanda„lizat fratrem meum, non manducabo „carnes in æternum." Item illicite. Uno modo propter legis præceptum, quaſi legalia adhuc eſſent ſervanda, contra quod loquitur ad Galat. ii. alio modo ſecundum hæreſim Manichæorum, non quia prohibitum lege (quam damnant) ſed quia dicunt quod in carnibus, ovis, & vino, & huiuſmodi, ideſt in aliqua talium particula, divina natura eſt commixta; quod non poteſt de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit, *In noviſ-*

(a) *Al.* Spiritus ergo prænuntiat in corde futura. (b) *Al. deeſt* recenter. (c) *Al.* recedent a fide.

viſſimis diebus, (*a*) ſed de prohibitis a Manichæis. Et iſtos Manichæos dæmones vocat, quia inter omnes hæreſes plus dant diabolo de honore: quia ponunt eum principium ex æquo cum Deo bono, ponentes eum principium viſibilium. Improbat autem Apoſtolus hanc erroneam doctrinam dupliciter; ſcilicet ex intentione Dei creantis cibos; ſecundo ex conditione creaturæ, ibi, *Omnis creatura Dei bona eſt*. Dicit ergo, quod præcipiunt abſtinere, & hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum*. Geneſ. I. & IX. 3. „ Sicut olera virentia „ dedi vobis omnia. "

Sed dicis: Numquid plantæ propter animalia, (*b*) & animalia propter homines? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſic ſecundum etiam Philoſophum in I. Pol. quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo ſicut in generatione eſt multiplex perfectio, primo ſcilicet plantarum, deinde animalium, & ultimo humana; ita in uſu rerum: & ideo *ad percipiendum*, ſed *cum gratiarum actione*. I. Theſſal. ult. 18. „ In „ omnibus gratias agite, " quia ſcilicet conceſſa ſunt vobis a Deo. Pſalm. XXI. 27. „ Edent pauperes, & ſaturabuntur. " (*c*) Et ſubdit, *Fidelibus*, quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, ſunt fideles. Nullus enim poteſt gratias agere Deo in eo quod illicitum eſt. Stultus enim eſt qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non eſt auctor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc quod uſus ciborum ſit licitus. Et hoc quidem innoteſcit per fidem ſolam: (*d*) & ex iſta ratione dicit, *Fidelibus*.

Deinde cum dicit, *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona eſt*, improbat errorem ex conditione creaturæ: & primo proponit creaturam eſſe bonam ſecundum ſe; ſecundo quantum ad uſum. Dicit ergo: *Omnis creatura Dei eſt bona*, ſcilicet in ſua natura. Geneſ. I. 31. „ Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant „ valde bona. " A bono enim auctore nihil eſt niſi bonum. Sed quia multa ſunt in ſe bona, quorum tamen uſus non eſt bonus; ideo probat omnem creaturam eſſe bonam, non ſolum in ſe, ſed & quantum ad uſum: & primo ponit intentum; ſecundo probat, ibi, *Sanctificatur enim per verbum Dei*. Dicit ergo: Nihil reiiciendum eſt, ſcilicet ex debito divinæ legis, quamvis ex alia cauſa: ſicut venenum comedere, inquantum cibus, non eſt peccatum; ſed reiiciendum eſt, inquantum eſt mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales ſunt, non ſunt reiiciendi, ſed inquantum incitant ad laſciviam. Ergo ſecundum diſcretionem rationis, & ordinationem caritatis, non ſunt reiiciendi. Matth. XV. 17. „ Omne quod intrat in os, non „ coinquinat hominem. "

Quare ergo aliqui cibi in veteri lege ſunt prohibiti? Auguſtinus ponit rationem contra Fauſtum. Quia in illo ſtatu, non ſolum per verba, ſed etiam per acta præfiguratus eſt Chriſtus. Et ideo in cibis, veſtibus, & ſacrificiis fuerunt figuræ futuri ſtatus. Non ergo prohibentur ſecundum ſe, ſed quia immundorum figuræ ſunt; ſicut porcus eſt ſignum immundæ vitæ; & ideo prohibitio carnis eius, eſt ſignum quod in lege Chriſti eſt prohibita omnis immunditia. Et eſt exemplum Auguſtini. Hoc nomen Fatuus poteſt conſiderari ſecundum quod eſt vox compoſita ex litteris, & ſic eſt bona; vel inquantum ſignum, & ſignificativa talis rei, & ſic mala eſt, & prohibita. Omnis ergo creaturæ uſus ſecundum ſe eſt bonus. Cuius ratio eſt, quia ſi eſſet malus, hoc non poſſet eſſe niſi inquantum diabolus poſt peccatum hominis accepiſſet poteſtatem ſuper eos: quia ex quo homo peccavit, accepit in hominem poteſtatem, & in ea quæ ſunt eius. Sed per Chriſtum eſt ablata hæc poteſtas, & hæc vocatur ſanctificatio: unde omnia quæcumque benedicimus, exorcizantur primo; & ibi eſt oratio expellens diabolum: & ideo dicit: *Sanctificatur enim per Verbum Dei*, ideſt per Chriſtum qui omnes ſanctificat, Ioan. XVII. & *per orationem* fidelium. Iacob. ult. 16. „ Multum valet deprecatio „ iuſti aſſidua. "

(a) *Al.* Sed de Manichæis: & iſtos dæmones vocat &c. (b) *Al.* & herbæ propter homines. (c) *Al.* ſed illi qui percipiunt &c. (d) *Al.* & ideo dicit.

L E.

LECTIO II.

HAEc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam aſſecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas devita. Exerce autem teipſum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis eſt; pietas autem ad omnia utilis eſt, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia ſperamus in Deum vivum, qui eſt Salvator omnium hominum, maxime autem fidelium.

SUpra reprobavit ſuperſtitioſam ciborum abſtinentiam; hic mandat Timotheo ut doctrinam præmiſſam proponat fidelibus: & primo oſtendit quid debet proponere; ſecundo quid debet vitare, ibi, *Ineptas autem, & aniles fabulas devita*. Proponit ergo duas rationes quare debet proponere præmiſſa: unam ex commiſſo ſibi officio; ſecundam ex eius educatione. Dicit ergo: *Hæc*, quæ dixi ſupra, ſcilicet quod *omnis creatura eſt bona*, & quod *nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur*, *proponens fratribus*, *bonus eris miniſter Chriſti Ieſu*. Timotheus enim conſtitutus erat in officio miniſterii Chriſti: quia omnes habentes officium prædicandi, & regendi, conſtituuntur miniſtri Chriſti. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet homo ut miniſtros Chri- „ ſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei. " Ille autem eſt bonus miniſter qui ſequitur intentionem domini ſui; Chriſtus autem hoc docuit Matth. XV. 20. „ Nihil quod in- „ trat in os, coinquinat. " Et ideo hoc officium requirit illud (*a*) docere. Item ipſa educatio hoc requirit. Prov. XXII. 6. „ Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cum „ ſenuerit, non recedet ab ea. Et ideo inconveniens eſt quod aliqui nutriti veritate doctrinæ, recedant (*b*) ab ea. Unde recedens a doctrina, qua Eccleſia ſuos parvulos inſtruit, non eſt bonus miniſter Chriſti; & ideo dicit: *Enutritus verbis fidei*, *& bonæ doctrinæ*. Verbum enim Dei eſt ſpirituale nutrimentum quo ſuſtentatur anima, ſicut corpus per cibum. Matth. IV. 4. „ Non in „ ſolo pane vivit homo, ſed in omni ver- „ bo quod procedit de ore Dei. " Hoc verbum fidei inſtruit primo circa credenda; & ſic dicit, *Enutritus verbis fidei*: ſecundo circa agenda; & ſic ſubiungit, *Et bonæ doctrinæ*. Vel fidei verbum, quod & ſimplices habent; & bonæ doctrinæ, quod ſpirituales magiſtri.

Deinde cum dicit, *Ineptas autem, & aniles fabulas devita*, oſtendit quid vitandum ſit, quia fabulæ ineptæ, & inanes. Fabula enim, ſecundum Philoſophum, eſt compoſita ex miris: & fuerunt in principio inventæ (ut dicit Philoſophus in Poetria) quia intentio hominum erat ut inducerent ad acquirendum virtutes, & vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur repræſentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repræſentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et ſicut repræſentatio in factis eſt delectabilis, ita repræſentatio in verbis: & hoc eſt fabula, (*c*) ſcilicet dictum aliquod repræſentans, & repræſentando movens ad aliquid. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo ſunt in fabula, quod ſcilicet contineat verum ſenſum, & repræſentet aliquid utile: item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula quæ non poteſt repræſentare aliquam veritatem, eſt inanis; ſed quæ non proprie repræſentat, eſt inepta, ſicut fabulæ de Thalmuth.

Deinde cum dicit, *Exerce autem teipſum ad pietatem*, excluſa ſuperſtitioſa abſtinentia, hic comparat abſtinentiam virtuoſam aliis virtutibus. Et ſciendum eſt, quod iſte Timotheus erat homo valde abſtinens: unde dicit infra V. quod modico vino utatur: & forte ut ſit ſolicitus de his quæ ad miſericordiam pertinent: quia qui non parcunt ſibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem præferat abſtinentiæ: & primo inducit eum ad pietatem; ſecundo præfert eam abſtinentiæ, ibi, *Nam corporalis exercitatio ad modicum*

dicum

(a) *Al. deeſt* docere. (b) *Al.* ab eius veritate. (c) *Al.* ſcilicet dicere aliqua, & repræſentando movere volens ad aliquid; ſed antiqui habebant &c.

dictum utilis eſt; tertio confirmat quoddam dictum, ibi, *Promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ*; quarto dat formam docendi pietatem, ibi, *Præcipe hæc, & doce*. Dicit ergo: *Exerce teipſum ad pietatem*. Pietas eſt per quam parentibus, patriæque (*a*) benevolentiæ officium impendimus; ſicut religio per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad ſuum principium. Principium autem generationis eſt pater, & patria. Et ideo oportet quod homo circa eos ſit benevolus. Pater autem omnium eſt Deus. Malach. I. 6. „ Si ego pater, ubi eſt „ honor meus? " Et ideo nomen pietatis eſt derivatum ad cultum Dei, ut dicit Auguſtinus IV. de Civitate Dei. Unde euſebia eſt idem quod pietas. Iob XXVIII. 28. „ Ecce pietas, ipſa eſt ſapientia, " ſecundum aliam translationem, ubi noſtra ſic habet: „ Ecce timor Domini, ipſe eſt ſa„ pientia. " Ad Titum I. 1. „ In agnitione ve„ ritatis, quæ eſt ſecundum pietatem. " Sed quantum ad terrenam pietatem, competit pietati ut homo ſit benevolus compatriotis; ſed quantum ad chriſtianam pietatem requiritur ut homo omnibus hominibus ſit benevolus, quia omnes ſumus eiuſdem patriæ. Et ideo pietas ſumitur pro miſericordia. Cum ergo dicit, *Exerce te ipſum ad pietatem*, poteſt accipi ſecundum quod pertinet ad cultum Dei, & ad opera miſericordiæ exhibendæ. Gloſſa: „ *Ad pie„ tatem*, ideſt ad cultum omnipotentis Dei, „ & opera miſericordiæ. " Et dicit, *Exerce*, non Fac: quia exercitium dicit promptitudinem: & hoc ideo, quia exercitatus facit levius, delectabilius, & ſtabilius. Proverb. XXIV. 27. „ Diligenter exerce agrum „ tuum. "

Deinde cum dicit, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis eſt*, præfert eam abſtinentiæ: & primo oſtendit ad quid valet exercitatio corporalis; ſecundo ad quid pietas, ibi, *Pietas autem ad omnia utilis eſt*. Corporalis exercitatio ieiunii, & huiuſmodi, in ſua natura non ſunt bona, ſed pœnalia; & ſi homo non peccaſſet, nihil horum fuiſſet; ſed ſunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum eſt bonum, inquantum relevat a colera, ſic & iſta inquantum comprimunt concupiſcentias. Ergo ad iſtud modicum ſunt utilia. I. Corinth. IX. 27. „ Caſtigo corpus meum, & in ſer„ vitutem redigo. " Col. III. 5. „ Morti„ ficate membra veſtra, quæ ſunt ſuper „ terram. " Et ideo ſi homo eſſet in ſtatu in quo non poſſet peccare, non indigeret ieiunio, & huiuſmodi. Unde Chryſoſtomus ſuper illud Matth. XVI. 13. „ Venit Ieſus in „ partes Cæſareæ Philippi, " dicit: „ Ioan„ nes purus homo indigebat medicina ie„ iunii; Chriſtus Deus erat, & non purus „ homo; & ideo huiuſmodi non indige„ bat. " Ergo ad modicum utilis eſt: quia tantum ad morbum peccati carnalis, non ſpiritualis: quia aliquando propter abſtinentiam homo iracundiam, inanem gloriam, & huiuſmodi incurrit.

Deinde cum dicit, *Pietas autem ad omnia utilis eſt*, præfert abſtinentiæ pietatem: & accipitur hic utroque modo, ſcilicet pro cultu Dei, & miſericordia. Et *eſt ad omnia utilis*, quia ad omnia peccata delenda. Eccli. III. 33. „ Ignem ardentem ex„ tinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit pec„ catis. " Item ad bona promovenda. Eccli. XVII. 18. „ Eleemoſyna hominis quaſi „ ſacculus cum ipſo. " Item promeretur ſpecialem Dei miſericordiam. Matth. V. 7. „ Beati miſericordes, quoniam ipſi miſe„ ricordiam conſequentur. " Et ideo ad hoc deſignandum Dominus Matth. XXV. ſpecialiter commemorat opera miſericordiæ. Quod probat ſubdens: *Promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ*. In præceptis enim decalogi unum ſolum invenitur quod pertinet ad pietatem, ſcilicet honorare patrem, & matrem, & ſub illo continentur omnia præcepta ad quodcumque beneficium impendendum proximo; & hoc eſt ſolum præceptum inter ea quæ ſunt ad proximum, habens promiſſionem, ſcilicet, „ Ut ſis longævus ſuper terram: " Exod. XX. 12. Et Apoſtolus hic interpretatur Longævus, ſecundum vitam præſentem, & futuram. Unde dicit: *Vitæ quæ nunc eſt, & futuræ*. Prov. III. 16. „ Longitudo dierum „ in dextera eius. "

Sed tunc eſt quæſtio: quia aliquando invenitur aliquis pietatem ſequens, qui tamen non eſt longævus. Reſpondeo. Sicut dicit Philoſophus, hæc bona temporalia intantum ſunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde ſi quis haberet (*b*) tantum de temporalibus quod propter ipſa impediretur a bono virtutis, & felicitatis; hoc non eſſet ſibi ad bonam fortunam, ſed ad malam, ut dicitur X. Ethic. Et longitudo vitæ eſt unum de temporalibus, intan-

(a) *Al.* benivole officium. (b) *Al.* ſatis de temporalibus.

tantum bonum, inquantum coadiuvat ad virtutem. Aliquando autem eſt occaſio ad peccandum: & ideo Deus aliquando ſubtrahit eam homini, non quia deficiat a promiſſione, ſed quia dat quod melius eſt. Sapient. IV. 11. „ Raptus eſt, ne malitia „ immutaret intellectum eius. “

Alia eſt quæſtio: quia Apoſtolus præfert pietatem corporali exercitationi, quia habet ſpem vitæ præſentis, & futuræ. Sed numquid corporalis exercitatio non habet ſpem? Alias ieiunans non meretur vitam æternam. Reſpondeo. Quando duæ virtutes ſunt, (*a*) & una continet aliam, illud quod eſt ſuperioris virtutis (*b*) per ſe, competit per accidens inferiori. Virtus autem cui competit per ſe mereri vitam æternam, eſt caritas; cuius proprius, & immediatus effectus eſt pietas. Et ideo ſecundum propriam rationem attingit ad merendam vitam æternam; abſtinentia autem non, niſi inquantum ordinatur ad caritatem, & pietatem: quia ſi ieiunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam æternam.

Tertia quæſtio eſt: quia dicit hic Ambroſius in Gloſſa: „ Omnis ſumma diſci„ plinæ chriſtianæ in miſericordia, & pie„ tate eſt; quam aliquis ſequens, ſi lubri„ cum carnis patiatur, ſine dubio vapula„ bit, non tamen peribit. “ Ubi primo eſt dubium de prima eius parte, quia miſericordia, & pietas immediate ordinantur ad caritatem, in qua eſt ſumma chriſtianæ religionis. Reſpondeo. Quorumdam fuit opinio, ſicut Auguſtinus dicit de Civit. Dei, quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt æternaliter: & ad hoc eſt auctoritas iſta, item quod habetur Matth. XXV. ubi damnandis ſolum improperat defectum miſericordiæ: ergo debetur pœna æterna ſolum immiſericordibus. Auguſtinus autem dicit contrarium: quia Apoſtolus dicit Galat. V. 27. „ Qui talia agunt, re„ gnum Dei non conſequentur. “ Quantumcumque enim exercitetur quis in miſericordia, ſi in morte eſt in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad oppoſita dicendum eſt, quod non eſt miſericors, qui ſibi non miſeretur, ſecundum illud Eccli. XXX. 24. „ Miſerere animæ tuæ, pla„ cens Deo: “ (*c*) & hoc fit, ſi homo coniungatur Deo per amorem; alias non eſt miſericors. Ad illud Evangelii reſpondet Auguſtinus, quod non quicumque peccat, detruditur in infernum ſtatim, quia remanet ei locus pœnitentiæ; ſed ille detruditur qui finaliter moritur in peccato, & pertinet pœnitentia ad miſericordiam.

Sed quid dicit: „ Si lubricum carnis pa„ tiatur? “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit, „ Non peribit, “ licet hoc non ſit ex condigno, tamen eſt ex congruo, inquantum diſponitur animus ad bonum: (*d*) unde Dominus poſt lapſum hominem reparat. Et hoc præcipue videtur eſſe in pietate: quia homo benefaciendo aliis, inducit alios ad orandum pro ſe; & Dominus donat aliquando veniam peccatoribus, precibus ſanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum, & donum gratiæ: quia homo poteſt mereri ex congruo alteri primam gratiam; alias pro nihilo oraret Eccleſia pro peccatoribus.

Deinde cum dicit, *Fidelis ſermo*, oſtendit quod promittitur nobis futura vita: & primo oſtendit hoc ex labore ſanctorum; ſecundo ex eorum ſpe, ibi, *Quia ſperamus in Deum vivum*; tertio ex benignitate Dei, ibi, *Qui eſt Salvator omnium hominum*. Dicit ergo: *Sermo*, quod ſcilicet pietas habet promiſſionem, *eſt fidelis*: quod ſupra expoſitum eſt. Et quare? *In hoc enim*, ideſt propter hoc ut conſequamur vitam æternam, *laboramus*. II. Tim. II. 6. „ Laboran„ tem agricolam oportet primum de fru„ ctibus percipere. “ Item ut benefaciamus (*e*) licet mala ſuſtineamus: unde dicit: *Benedicimus, & maledicimur*. Iac. I. 4. „ Patientia opus perfectum habet: “ & Rom. V. 4. „ Patientia probationem opera„ tur. “ Et ſuſtinemus propter ſpem vitæ: *quia ſperamus in Deum vivum, qui eſt* (*f*) *Salvator*, vitæ præſentis, & futuræ. Item ex officio Dei, cuius eſt ſalvare. Eſa. XLIII. 11. „ Non eſt abſque me ſalva„ tor. “ Et ideo incarnatus eſt Deus, & vocatus eſt Ieſus: Matth. I. 21. „ Ipſe enim „ ſalvum faciet populum ſuum a peccatis „ eorum: “ (*g*) & Ieſus idem eſt quod Salvator, quia ſalvat ſalute corporali quo ad omnes; & ideo dicit, *Omnium hominum*: item ſpirituali (*h*) quo ad bonos; & ideo dicit, *Et maxime fidelium*.

(a) *Al.* quod una. (b) *Al.* per ſe competit ei, per accidens autem inferiori. (c) *Al.* & hoc ut homo coniungatur Deo. (d) *Al.* Dominus etiam poſt lapſum. (e) *Al.* & ut mala. (f) Al. *actor*. (g) *Al.* & Chriſtus eſt Salvator. (h) *Al. omittitur* quo ad bonos.

LECTIO III.

PRæcipe hæc, & doce. Nemo adoleſcentiam tuam contemnat; ſed exemplum eſto fidelium in verbo, in converſatione, in caritate, in fide, in caſtitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ in te eſt: quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterii. Hæc meditare, in his eſto; ut profectus tuus manifeſtus ſit omnibus. Attende tibi, & doctrinæ: inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſalvum facies, & eos qui te audiunt. * Seniorem ne increpaveris; ſed obſecra ut patrem, iuvenes ut fratres, anus ut matres, iuvenculas ut ſorores in omni caſtitate.

SUperius Apoſtolus hortatus eſt Timotheum ad pietatem; hic dat ei formam docendi pietatem: cui primo iniungit ut pietatem doceat; ſecundo quomodo ſit idoneus ad docendum, ibi, *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*; tertio quomodo diverſos diverſimode doceat, ibi, *Seniorem ne increpaveris*. Doctrina vero pietatis in duobus conſiſtit, ſcilicet in agendis, & credendis. Agenda autem non ſolum debent inſtruere, ſi ſunt auctoritatem habentes, ſed etiam præcipere; & ideo dicit, *Præcipe hæc*. Tit. II. 15. „ Argue cum omni „ imperio. “ Quantum ad credenda dicit, *Et doce*. Matth. ult. 19. „ Docete omnes „ gentes. “ Iob IV. 3. „ Ecce docuiſti plu„ rimos. “

Deinde cum dicit, *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*, oſtendit quomodo poſſit eſſe idoneus ad prædicta: & primo ad præcipiendum; ſecundo quomodo ad docendum, ibi, *Dum venio, attende lectioni*. Circa primum duo facit: quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; ſecundo manifeſtat per quid excludendum ſit, ibi, *Sed exemplum eſto fidelium*. Præceptum efficaciam non habet niſi per auctoritatem præcipientis; & ideo quando auctoritas contemnitur, præceptum fruſtratur: quod maxime fit in adoleſcentia, quia tales non creduntur prudentes eſse. Unde, ſecundum Philoſophum, nemo iuvenes (*a*) eligit duces. Et ideo dicit: *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*; quaſi dicat: Licet ſis iuvenis, mores tamen repræſentent ſenectutem. Tob. I. 4. „ Cum „ eſſet iunior omnibus in tribu Nephthali, „ nihil tamen puerile geſſit in opere. “ Deinde oſtendit quomodo excluditur contemptus, dicens: *Sed eſto exemplum fidelium*, ut ſcilicet talem exhibeas te, ut ſis exemplum faciendi quod verbo doces.

Et notandum, quod in his in quibus prælatus eſt exemplum, eſt multiplex differentia. Quædam enim ordinantur ad proximum, quædam ad Deum, quædam ad ſe. Quantum ad proximum dicit: *Exemplum eſto fidelibus*, ut ſcilicet quod verbo præcipis, impleas opere. I. Petr. ult. 3. „ Forma facti gregis ex animo. “ Et hoc in locutione: unde dicit, *In verbo*, ſcilicet ponderato, ordinato, & circumſpecto. Coloſs. IV. 6. „ Sermo veſter ſem„ per in gratia ſale ſit conditus. “ I. Pet. IV. 11. „ Si quis loquitur, quaſi ſermones „ Dei. “ Item *in converſatione* exteriori, ut ſicut excellit loco, & dignitate; ita & honeſta converſatione. I. Pet. II. 12. „ Converſationem veſtram inter gentes ha„ bentes bonam. “ Matth. V. 16. „ Vi„ deant opera veſtra bona, & glorificent „ Patrem veſtrum qui in cælis eſt. “ Quantum ad Deum ordinatur caritas, quæ perficit affectum: unde dicit, *In caritate*. I. Corinth. XIII. 1. „ Si linguis hominum „ loquar, & Angelorum, caritatem autem „ non habeam, factus ſum velut æs ſo„ nans, aut cymbalum tinniens. “ Coloſs. III. 14. „ Super omnia caritatem ha„ bentes. “ Item per fidem, quæ illuminat intellectum: unde dicit, *In fide*. Heb. XI. 6. „ Sine fide impoſſibile eſt placere „ Deo. “ Quod ſpecialiter competit prælatis, qui ſunt cuſtodes fidei. Unde Luc. XXII. 32. ſpecialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens: „ Ego pro te rogavi, Pe„ tre, ut non deficiat fides tua. “ Quantum ad ſe, (*b*) vitam, & mentem ordinat

* *In vulgata verſione hinc exordium ſumit caput* V.
(a) *Al.* elegit. (b) *Al.* ordinatur caſtitas.

nat caſtitas: quia indecens eſt nimis ut vita miniſtrorum diſcordet a vita domini. Eccli. x. 2. „ Secundum iudicem populi, „ ſic & miniſtri eius. “ Chriſtus autem ſic caſtitatem dilexit ut de virgine vellet naſci, & ipſe eam ſervavit; ideo ſequitur, *In caſtitate*.

Deinde cum dicit, *Dum venio, attende lectioni*, oſtendit quomodo ſit idoneus ad docendum: & primo facit hoc; ſecundo aſſignat rationem præmiſſæ monitionis, ibi, *Noli negligere gratiam quæ in te eſt*. Per duo autem eſt idoneus ad docendum, ſcilicet per lectionem, in qua acquirit ſcientiam, & per exercitium, in quo efficitur promptus: & ideo dicit: *Dum venio, attende lectioni*, ſcilicet librorum ſanctorum. I. Mach. XII. 9. „ Habentes ſolatio libros ſanctos. “ Ioan. v. 39. „ Scrutamini Scripturas. “ Et hoc ſignificatur Exod. xxv. ubi dicitur, quod ſemper in arca Domini debebant eſſe vectes in circulis, & circuli in angulis; quaſi ſemper parati ad portandum. Ad exercitium autem neceſſaria eſt exhortatio noſtra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoſcenda: (a) ideo addit: *Exhortationi, & doctrinæ*. Hier. III. 15. „ Dabo vobis paſtores iuxta cor meum, „ & paſcent vos ſcientia, & doctrina. “

Deinde cum dicit, *Noli negligere gratiam quæ in te eſt*, ponit rationem monitionis præmiſſæ: & primo ponit cauſam ex dono ſuſcepto; ſecundo cauſam ex præmio expectato, ibi, *Attende tibi, & doctrinæ*. Item primo ponit rationem; ſecundo oſtendit quomodo quod in ratione continetur, impleri poteſt, ibi, *Hæc meditare*. Dicit ergo: *Noli negligere gratiam quæ in te eſt*; quaſi dicat: (b) Immo attende: quia qui recipit gratiam, non debet in ea negligens eſſe, ſed ex ea fructificare debet. Matth. xxv. ſervus abſcondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam. *Noli* ergo *negligere gratiam quæ in te eſt*. Per hoc intellige vel dignitatem epiſcopalem, vel donum ſcientiæ, vel prophetiæ, vel miraculorum: quorum nihil debet negligi. II. Corinth. VI. 1. „ Ne in vanum gratiam Dei recipiatis. “ Dico gratiam *quæ data eſt tibi per prophetiam*, ideſt per divinam inſpirationem. Nam in primitiva Eccleſia, ubi pure, & propter Deum electiones fiebant, nullus aſſumebatur ad Epiſcopatum niſi per electionem divinam, ſicut electus eſt Ambroſius, & Nicolaus. Et hanc inſpirationem vocat hic prophetiam. Unde Gloſſa dicit: „ Ideſt per ſanctorum electionem: „ quia ſancti non eligebant quem a Deo „ non ſciebant electum. “ Item Apoſtolus prævidebat hunc profuturum eſſe populo. Prov. XXIX. 18. „ Cum prophetia defece„ rit (ideſt talis modus electionis) diſ„ ſipabitur populus. “ Et quomodo? *Cum impoſitione manus presbyteri*: alia littera habet, *Manuum presbyterii*. Et, ſicut dictum eſt, nomina presbyteri, vel Epiſcopi ſunt promiſcua: quia ſacerdotes, & presbyteri, ideſt Epiſcopi, erant qui recipiebantur cum manus impoſitione. Num. XXVII. 18. „ Vo„ ca Ioſue, & impone manum tuam ſuper „ eum. “ Dominus etiam impoſuit manum pueris, ut dicitur Matth. XIX. Item Apoſtoli ſeptem diaconibus, Act. VI. Et ideo ordinandis in Epiſcopos imponuntur manus.

Sed quæſtio eſt. Cum Epiſcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur ſingulari numero, *Presbyteri*? Reſpondeo. Hoc ideo dicit, quia & ſi conveniant multi, tamen unus eſt principalis, & alii coaſſiſtentes. Tamen poteſt dici, quod tunc hæc conſtitutio nondum erat, & tunc pauci erant Epiſcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet, *Presbyterii*, ideſt illorum qui ſibi impoſuerunt manus, non inquantum homines, ſed inquantum presbyteri. Et hæc impoſitio ſignificat collationem gratiæ: non quod miniſtri dent gratiam, ſed quod ſignificant gratiam datam a Chriſto. Unde illorum eſt ſolum qui ſunt miniſtri Chriſti; & ideo dicit, *Presbyterii*, vel *presbyteri*: quia manus impoſitio, alia eſt quæ fit a diaconibus, & alia quæ fit a presbyteris.

Deinde cum dicit, *Hæc meditare*, oſtendit quomodo impleatur quod dictum eſt, ut ſcilicet continue meditetur ea quæ ſpectant ad officium ſuum. Hebr. ult. 17. „ Ipſi „ enim pervigilant, quaſi rationem pro „ animabus veſtris reddituri. “ *Hæc* ergo *meditare*; ideſt, frequenter cogita quæ ſunt ad curam gregis tui; *in his eſto*; ideſt, tota virtus tua ſit ad hoc. Et quare? *Ut profectus tuus manifeſtus ſit omnibus*. Luc. XI. 33. „ Nemo accendit lucernam, & in abſ„ condito ponit, neque ſub modio, ſed ſu„ pra candelabrum. “ Philipp. IV. 5. „ Mo„ deſtia veſtra nota ſit omnibus homini„ bus. “ Et hæc debet ſervare propter præmium expectatum: propter quod ſubdit

(a) *Al. deſunt ſequentia uſque ad indicem* Hier. (b) *Al.* Ita attende.

dit dicens: *Attende tibi*, *& doctrinæ*. Aliqui ſic attendunt doctrinæ quod ſui curam negligunt; ſed Apoſtolus dicit, quod primo attendat ſibi, & poſtea doctrinæ. Eccli. xxx. 24. „ Miſerere animæ tuæ, placens „ Deo. “ Unde Ieſus cœpit facere, & docere. *Inſta in illis*; ideſt, inſtanter exerce. II. Tim. iv. 2. „ Inſta opportune. “ Et fructus erit ex hoc copioſus: quia *hoc faciens*, *& teipſum ſalvum facies*, *& eos qui te audiunt*. Et hoc eſt magnum. Iac. v. 20. „ Qui „ converti fecerit peccatorem ab errore „ viæ ſuæ, ſalvabit animam ſuam a mor„ te. “ Dan. xii. 3. „ Qui ad iuſtitiam eru„ diunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas „ æternitates. “ Unde doctoribus debetur præmium aureolæ.

Deinde cum dicit, *Seniorem ne increpaveris*, oſtendit quomodo diverſimode diverſis ſuam doctrinam debet tradere; & ponit duas diverſitates: unam ſecundum ætatem, aliam ſecundum ſexum. Secundum ætatem primo quantum ad viros; ſecundo quantum ad feminas, ibi, *Anus ut matres*. Dicit ergo: *Seniorem ne increpaveris*, *ſed obſecra ut patrem*. Levit. xix. 32. „ Honora per„ ſonam ſenis. “ Et ideo non ſunt mordaciter increpandi, ſed obſecrandi. I. Pet. v. 1. „ Seniores qui in vobis ſunt obſecro „ conſenior. “ Et ſi Petrus ſenior hoc faciebat, quanto magis iuvenis (a) hoc debet?

Sed contra. Eſa. lxv. 20. „ Puer centum „ annorum morietur, & peccator centum „ annorum maledictus erit. “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſenex propter excedentem malitiam perdit honorem ſenectutis, & tunc increpandus.

Iuvenes ut fratres. Matth. xxiii. 8. „ O„ mnes vos fratres eſtis. “ Ezech. xxxiv. 4. „ Cum auſteritate imperabatis eis. “ Ex parte feminarum eſt differentia ætatum: quia *anus ut matres*, maxime quæ non ſunt iuvenes. Infra v. 3. „ Viduas hono„ ra. “ *Iuvenculas ut ſorores*, ex amore caritatis. Et hoc *in omni caſtitate*: quia amor ſpiritualis ad mulieres, (b) niſi cautus ſit, degenerat in carnalem; ideo in his quæ ad iuvenculas pertinent, adhibenda eſt caſtitas: & ideo Apoſtolus addit hoc. Unde Papa ſcribens eis, dicit, “ Dilectis in Chri„ ſto; “ ſed viris ſimpliciter dicit, „ Di„ lectis filiis. “

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

VIduas honora quæ vere viduæ ſunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet; diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo. Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum, & inſtet obſecrationibus, & orationibus nocte & die. Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt. Et hoc præcipe, ut irreprehenſibiles ſint. Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, fidem negavit, & eſt infideli deterior.

SUpra inſtruxit Timotheum de uſu ciborum, & de abſtinentia; hic inſtruit eum de diſpenſatione ciborum, quæ fit ſpiritualibus perſonis, ſcilicet quæ diſpenſabantur viduis, & doctoribus. Primo ergo inſtruit eum de viduis; ſecundo de doctoribus, ibi, *Qui bene præſunt presbyteri*, *duplici honore digni habeantur*. Circa primum primo oſtendit quando viduis, & doctoribus ſunt miniſtranda alimenta per Eccleſiam; ſecundo qualis vidua ſit eligenda, ibi, *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum*. Item primo oſtendit qualibus viduis ſit ſubveniendum; ſecundo manifeſtat quod dixit, ibi, *Si qua autem vidua filios*, *aut nepotes habet*; *diſcat primum domum ſuam regere*; tertio oſtendit rationem dictorum, ibi, *Si quis autem ſuorum*, *& maxime domeſticorum*, *curam non habet*, *fidem negavit*. Dicit ergo: *Viduas honora*, non ſolum reveren-

(a) *Al. deeſt* hoc debet. (b) *Al. omittitur* niſi cautus ſit.

verentiam exhibendo, ſed neceſſaria tribuendo. Hæc enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in præcepto honorandi parentes, intelligitur etiam de ſubventione; quaſi dicat, In neceſſariis provide: & hoc inchoatum eſt a principio Eccleſiæ. Act. vi. 1. „ Factum eſt murmur „ Græcorum adverſus Hebræos, eo quod „ deſpicerentur in miniſterio quotidiano vi„ duæ eorum. " II. Mach. iii. in templo pecunia poſita erat ad alimoniam viduarum, & pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quæ vere ſunt viduæ*. Vidua dicitur quaſi a viro (a) idua, ideſt diviſa. Nam vidua vere eſt illa quæ non habet alias perſonas a quibus ſuſtentetur: & huic neceſſaria dabantur de eleemoſynis fidelium.

Deinde cum dicit, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, diſcat primum domum ſuam regere*, exponit quæ ſint vere viduæ: & primo oſtendit quæ non ſunt vere; ſecundo quæ ſunt vere, ibi, *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum*. Circa primum primo agit de inſtitutione earum quæ ſunt vere viduæ; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Hoc enim acceptum eſt coram Deo*. Inſtruit ergo huiuſmodi, quod *diſcant domum ſuam regere*. Tob. x. 13. „ Do„ cuerunt filiam ſuam regere familiam. " Et dicit *primum*: quia vidua quæ aſſumitur ad proviſionem ſibi ab Eccleſia fiendam, debet eſſe cum honeſtate vigilans: & hoc eſt quod dicit, *Diſcat*. Item debet ſuis parentibus ſervire; & ideo dicit: *Mutuam vicem reddere parentibus*; quaſi dicat: Sicut parentes eam nutrierunt, ita & ipſa eos, ſi habet. Et huius ratio aſſignatur, cum ſubiungit dicens: *Hoc enim eſt acceptum coram Deo*: quia hæc non ſolum hominibus fiunt, ſed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc ſpeciale mandatum dedit Exod. xx. quod etiam Dominus Ieſus in Evangelio noluit prætermitti. Item hoc natura docet ut homo recompenſet beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

Deinde cum dicit, *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata, ſperet in Deum*, tractat de veris viduis: primo oſtendens quæ vere ſint viduæ; ſecundo qualiter inſtruendæ ſunt, ibi, *Speret in Deum*. Dicit ergo: *Quæ autem vere vidua eſt, & deſolata*, ideſt quæ non habet conſolationem humanam, ſcilicet filios, vel parentes, & talis quæ non habet aliud confugium, (b) *ſperet in Deum*, etiam quantum ad temporalia ſubſidia per Eccleſiam ſuſtentata. Et debet inſtrui primo ut exercitetur in bonis; ſecundo ut caveat a malis, ibi, *Et hoc præcipe ut irreprehenſibiles ſint*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quibus debet occupari hæc vidua; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt*. Dicit ergo: *Speret in Deum*, & actum ſpei convenientem exerceat: quod fit per orationem, (c) & obſecrationem; per quas obtinetur quod ſperatur. Oratio enim elevatio eſt mentis in Deum; obſecratio eſt poſtulatio per aliqua ſacra: (d) & ideo ſubiungit: *Et inſtet obſecrationibus, & orationibus*. Et dicit, *Die & nocte*, quia impoſſibile eſt quod animus hominis ſit ſine aliqua cura. Et ideo ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare ſemper Deo. Luc. ii. 37. „ Anna non diſcedebat de „ templo, ieiuniis, & obſecrationibus ſer„ viens nocte ac die. " Iudith viii. 5. „ Fecit cubiculum in ſuperiori ad oran„ dum. "

Deinde cum dicit, *Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua eſt*. Reddit rationem quare debet ſemper vacare orationi, ſcilicet quia impoſſibile eſt quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otioſi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua ſic deſolata vacet orationi: quia ſi non habet hanc (e) occupationem, dat ſe deliciis, & ſic mortua eſt morte peccati. Apoc. iii. 1. „ Nomen „ habes quod vivas, & mortuus es. " Eſa. xxxviii. 19. „ Vivens (ſcilicet inter„ ius) vivens (ſcilicet exterius) confi„ tebitur tibi. " Et licet deliciæ ſint omnibus hominibus occaſio mortis, ſpecialiter tamen mulieribus, quia ex ſui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciæ emolliant animum, neceſſe eſt quod mulieres multo plus emolliantur. Hierem. xxxi. 22. „ Uſque quo deliciis diſſolveris „ filia vaga? " Apoc. xviii. 7. „ Quan„ tum glorificavit ſe, & in deliciis fuit, „ tantum date illi tormentum, & lu„ ctum. "

Deinde cum dicit, *Et hoc præcipe ut irreprehenſibiles ſint*, oſtendit quod (f) inſtrui debent cavere ſibi a malis: & ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, præcipiens *quod mu-*

(a) *Al.* vidua. (b) *Al.* niſi quod ſperet. (c) *Al.* quia obtinetur per hanc quod ſperatur. (d) *Al. deeſt quod ſequitur uſque ad verba* Et dicit &c. (e) *Al. omittitur* occupationem. (f) *Al.* inſtruendi.

mulieres, quæ ab Eccleſia ſuſtentantur, *ſint irreprehenſibiles*. Pſal. xcii. 5. „ Domum „ tuam, Domine, decet ſanctitudo. “

Deinde cum dicit, *Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum, curam non habet, ſidem negavit*, aſſignat rationem huius quod dixit, *Diſcat primum domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus*: dicens, quod oportet quod circa hoc inſtruatur vidua, quia hoc eſt de neceſſitate. Et ideo dicit: *Suorum*, quorum ſcilicet cura ei incumbit, *& maxime domeſticorum*. Cant. ii. 4. „ Ordinavit in me caritatem. “ Et, ſicut Auguſtinus dicit, poſſumus omnibus bene velle, ſed illi qui ſunt nobis coniuncti, æſtimantur quaſi quædam ſors, & ideo magis diligendi. Ambroſius in Lib. de Offic. dicit, quod ratio huius eſt, quia forte his quibus non eſt verecundum ſuſcipere a ſuis, eſſet verecundum ſuſcipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera: quia ſi non ſervat fidem his quos ſibi natura copulavit, conſequens eſt quod nec aliis. Tit. i. 16. „ Confitentur ſe noſſe Deum, „ factis autem negant. “

Sed numquid eſt hoc verum, *Et eſt infideli deterior*? Cuius contrarium videtur per Auguſtinum, Ioan. xv. 22. „ Si non veniſ„ ſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum „ non haberent: “ quia ſuper hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod eſt gravius ceteris peccatis: quia peccata in Deum ſunt graviora quam quæ in proximum.

Reſpondeo, quod (*a*) fidelis, & infidelis poſſunt dupliciter conſiderari. Primo quantum ad ſtatum peccati; & ſic infideles ſunt in peiori ſtatu, quia nihil agunt Deo acceptum. (*b*) Secundo quantum ad unum peccatum, & tunc e contra: fidelis enim, & infidelis ſi mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit iniuriam fidei. Et ſic dicit, quod ſi fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat quam ſi hoc faceret infidelis. II. Pet. ii. 21. „ Melius „ erat eis non cognoſcere viam iuſtitiæ, „ quam poſt agnitionem retrorſum conver„ ti ab eo quod illis traditum eſt ſancto „ mandato. “

L E C T I O II.

VIdua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educavit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lavit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtravit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otioſæ diſcunt circumire domos, non ſolum otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem iuniores nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare adverſario maledicti gratia. Iam enim quædam converſæ ſunt retro poſt ſatanam. Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, ut non gravetur Eccleſia; ut his quæ vere viduæ ſunt ſufficiat.

SUpra oſtendit viduas ab Eccleſia eſſe ſuſtentandas; hic oſtendit quales ſunt ſuſtentandæ: & primo oſtendit qualis ſit eligenda; ſecundo qualis vitanda, ibi, *Adoleſcentiores autem viduas devita*. Circa primum tria facit: quia primo oſtendit eſſe eligendam ex tempore; ſecundo ex caſtitate; tertio ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *ſexaginta annorum*.

Sed de qua electione agit? Ad hoc poteſt reſponderi dupliciter. Uno modo quod loquitur de electione qua eligitur ad præſidendum gubernationi aliarum viduarum quæ ab Eccleſia nutriebantur; quæ ſic antiqua præficiatur ut de continentia eius nullus ſuſpicetur. Num. iv. 23. „ A triginta annis & ſupra uſque ad annos quin„ quaginta. “

Sed contra videtur: quia Eccleſia facit contrarium, quia abbatiſſæ iuniores fiunt. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod inordinatum eſt quod nimis iuvenculæ fiant; ſed tamen non eſt tanta diligentia Eccleſiæ in eis quæ ſunt incluſæ, ut in eis quæ ſunt liberæ. Alio

(a) *Al.* ſtatus fidelis ab infideli poteſt &c. (b) *Al.* Non autem ſi conſiderentur quantum ad unum peccatum: fidelis enim &c.

Alio modo quod loquatur de electione qua eligitur ad hoc quod ſuſtentetur ſtipendiis Eccleſiæ; & talis eligatur non minus quam annorum ſexaginta : quia iuvenes poſſunt laborare manibus , ſicut & Apoſtolus , qui licet poſſet de Evangelio vivere , tamen laborabat ; ſed vetulæ quieſcunt.

Ex caſtitate etiam eligenda eſt vidua : ideo dicit: *Quæ fuerit unius viri uxor*. Sicut enim requiritur in Epiſcopo quod ſit vir unius uxoris, ita in vetula quod ſit viri unius uxor . Gloſſa : „ Hoc dicit propter prædictum ſacramentum . “ Hæc Gloſſa eſt magiſtralis , & parum valet . Non enim videtur ratio ſumi ex aliquo ſacramento , quia mulieres non ſuſcipiunt aliqua ſacramenta miniſtranda . Sed hoc dicit propter firmitatem, ut ſcilicet habeant continuum propoſitum ſervandæ viduitatis. Sed Hieronymus in epiſtola (*a*) ad Agerunꝗtiam, alias ad Eſiciam, aliam rationem aſſignat , ſcilicet quod apud Gentiles mos erat quod in ſacris deorum nulla præerat quæ haberet duos viros . Et ideo Apoſtolus voluit ut quæ alimentis Eccleſiæ nutriebantur , non minus eſſent caſtæ . Iudith xv. 11. „ Eo quod caſtitatem amaveris , & poſt virum tuum , alterum neſcieris. “ Luc. 11. 36. „ Vixit annis ſeptem cum viro ſuo a virginitate ſua . “ Et ideo eſt quaſi laudabile ſignum caſtitatis quod unius viri fuit uxor.

Deinde cum dicit , *In operibus bonis teſtimonium habens* , oſtendit viduam eſſe eligendam ex exercitatione bonorum operum: & primo in generali; ſecundo in ſpeciali, ibi , *Si filios educavit* ; tertio dat idem intelligere de omnibus bonis operibus , ibi , *Si omne opus bonum ſubſecuta eſt*. Quantum ad primum dicit : *In operibus bonis teſtimonium habens*. Prov. ult. 31. „ Laudent eam „ in portis opera eius . “ Et dicit , *Teſtimonium habens* . Ioan. v. 36. „ Opera quæ „ dedit mihi Pater ut perficiam, ipſa opera quæ ego facio , teſtimonium perhibent de me . “ Exteriora enim opera oſtendunt interiorem fidem . Iac. 11. 18. „ Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, „ & ego oſtendam tibi ex operibus fidem „ meam . “ Sed quæ opera ? Primo ad ſuos; ſecundo ad alios . Ad ſuos dicit : *Si filios educavit* , ſcilicet in timore Dei , & caſtitate. Eccli. vii. 25. „ Filii tibi ſunt ? „ Erudi illos . “ Quantum ad alios tangit tria opera pietatis . (*b*) Primo miſericordiam : quia mulieres habentes cor molle , ſunt naturaliter miſericordes . Primo ergo docet hoſpitalitatem , ibi , *Si hoſpitio recepit*. Rom. xii. 13. „ Hoſpitalitatem ſectantes. “ Secundo cum hoc ſimul ponit humilitatem, dicens: *Si ſanctorum lavit pedes*: ſic enim ſunt ſancti recipiendi, & honorifice tractandi. Luc. x. 40. „ Martha autem „ ſatagebat circa frequens miniſterium . “ Sic Chriſtus Ioan. xiii. 14. „ Si ergo ego „ lavi pedes veſtros Dominus, & magiſter; „ & vos debetis alter alterius lavare pedes. “ Gloſſa Auguſtini ſuper Ioan. „ Faciunt hoc ſibi invicem fratres etiam in „ ipſo opere viſibili , & quod manu non „ faciunt, (*c*) corde faciunt . Multo autem melius eſt ut etiam manibus fiat ; „ nec dedignetur id quod fecit Chriſtus , „ facere Chriſtianus . Qui enim ad pedes „ fratris inclinatur , ei in corde humilitas „ excitatur; vel ſi iam inerat, confirmatur „ humilitatis affectus . “ Tertio fortitudinem , & conſtantiam , ut ſcilicet tribulatis aſſiſtat: (*d*) unde dicit : *Si tribulationem patientibus ſubminiſtravit*. Heb. x. 34. „ Vinctis compaſſi eſtis. “ Deinde cum dicit, *Si omne opus bonum ſubſecuta eſt* , concludit , in quibus debet eſſe bona , dicens : *Si omne opus bonum ſubſecuta*, ideſt proſecuta, *eſt*. Galat. vi. 10. „ Dum tempus habemus, „ operemur bonum ad omnes. “

Deinde cum dicit , *Adoleſcentiores autem viduas devita* , oſtendit quæ ſint vitandæ : & primo hoc oſtendit ; ſecundo aſſignat rationem, ibi , *Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, volunt nubere*. Dicit ergo: Eligantur viduæ talis ætatis , ſed *devita adoleſcentiores viduas*; ideſt, paſſim non recipias ad ſuſtentationem in Eccleſia , præcipue infames, & diſſolutas. Vel *devita* eas quantum ad conſortium , & familiaritatem . Eccli. xlii. 14. „ Melior eſt iniquitas viri „ (ideſt ſecurior ad commorandum) quam „ mulier benefaciens: “ unde ibi ſubditur : „ Et mulier confundens in opprobrium. “ Prima expoſitio eſt litteralis.

Deinde cum dicit , *Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, volunt nubere* , aſſignatur duplex ratio ex duplici periculo quod imminet. Circa primum duo facit: quia primo proponit primum ; ſecundo reſpondet quæſtioni , ibi , *Habentes damnationem* . Si enim

(a) *Al.* ad Geruntiam , *in editione Pariſina Oper. Hier.* Ageruchiam. (b) *Al. deeſt* Primo miſericordiam. (c) *Al.* corde non faciunt . (d) *Al. omittuntur ſequentia verba textus.*

enim adoleſcentes aſſumantur ad ſuſtentationem Eccleſiæ, ſunt duo conſequentia, ſcilicet quod habeant ſufficientiam, & quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum. Ex primo periculum caſtitatis: unde dicit: *Cum enim luxuriatæ fuerint*. Luxuria quandoque ſumitur pro ſuperfluitate actus venerei, & ſic eſt unum de ſeptem vitiis capitalibus; quandoque vero ſumitur pro omni ſuperfluitate rerum corporalium, & ſic ſumitur hic; quaſi dicat: Cum habuerint (*a*) ſuperabundantiam *in Chriſto*, ideſt per ſuffragium Chriſti, tunc *nubere volunt*. Exod. xxxii. 6. „ Sedit populus manducare, & „ bibere, & ſurrexerunt ludere. " Valerius dicit, quod a cerere, ideſt cibo, & libero patre, propinquus eſt locus ad venerem. Oſeæ iv. 10. „ Comedent, & non „ ſaturabuntur; fornicati ſunt, & non ceſ„ ſaverunt. "

Deinde cum dicit, *Habentes damnationem*, reſpondet tacitæ quaſtioni. Poſſet enim aliquis dicere: Quid enim mali eſt, ſi nubant? Tu enim dicis I. Corinth. vii. 36. „ Mulier non peccat, ſi nubat. " Ideo dicit: *In hoc habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*, caſtitatis, quam voverunt: alias enim non fuiſſent aſſumptæ ad alimoniam. Unde dicit Auguſtinus hic, quod ex ſolo propoſito quis incurrit damnationem. Verum eſt, ſi ſit ad determinatum, & cum conſenſu. Eccle. v. 3. „ Si quid voviſti Deo, ne moreris redde„ re. " Luc. ix. 62. „ Nemo mittens ma„ num ad aratrum, & aſpiciens retro, „ aptus eſt regno Dei. " Ex ſecundo, ſcilicet quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum eſt otioſitas: Eccli. xxxiii. 29. „ Multam malitiam docuit o„ tioſitas: " Ezech. xvi. 49. „ Hæc fuit „ iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, „ ſaturitas panis, & abundantia, & o„ tium: " Prover. xii. 11. „ Qui ſectatur „ otium, ſtultiſſimus eſt. " Ex otioſitate ſequuntur hæc mala. Cor mulieris non eſt firmum ſicut viri, & propter hoc ad diverſa movetur. Si ergo non aſtringatur ad operandum, oportet ferri ad diverſa. Et ideo eſt periculum quod mulieres ſint otioſæ: unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur inſtabiles quantum ad locum, quia *diſcunt circumire domos*. Proverb. vii. 12. „ Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta „ angulos inſidians. " Hierem. xiv. 10. „ Dilexit movere pedes ſuos, & non quie„ vit, & Domino non placuit. " Quantum ad verba dicit, *Verboſæ*: ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis. Prov. vii. 10. „ Garrula, vaga, quietis „ impatiens. " Quantum ad cor, *Curioſæ*: quia ex quo non occupantur in ſuis, intromittunt ſe de alienis; & ideo loquuntur *quæ non oportet*, quia omnium facta diiudicant. Eccli. ix. 11. „ Colloquium eius, „ quaſi ignis exardeſcit. "

Deinde cum dicit, *Volo ergo iuniores nubere*, oſtendit cui operi ſint applicandæ, ſcilicet ut nubant: & proponit primo documentum; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Iam enim quædam converſæ ſunt retrorſum poſt ſatanam*. Dicit ergo: *Volo iuniores*, ſcilicet viduas, *nubere*.

Contra. I. Corinth. vii. 8. „ Bonum „ eſt eis, ſic ſic permaneant. " Ergo debet melius dicere, Volo continere.

Reſpondeo. Hieronymus dicit, quod illud I. Corinth. vii. volebat ex principali intentione; ſed unuſquiſque habet proprium donum a Deo. Et ideo ſubdit: „ Melius „ eſt nubere quam uri. " Et ideo in quo caſu loquitur, videndum eſt: quia in hoc, ne primam fidem faciant irritam; (*b*) & ideo quod hic dicit, *Volo*, intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare*, & non eos occulte occidere per abortum. Supra ii. 15. „ Salvabitur autem per fi„ liorum generationem, ſi permanſerit in „ fide. " *Matresfamilias eſſe*, ſcilicet ſint occupatæ, nec verboſæ diſcurrant per domos. Et etiam hoc volo, *ut nullam occaſionem dent adverſario*, ideſt vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia*; ideſt, ut poſſit maledicere Eccleſiis Dei. In quo ſic concludit vitam viduarum, ut ſic vivant quod in nullo alios provocent ad laſciviam. I. Petr. ii. 15. „ Sic eſt voluntas Dei, ut bene facien„ tes, obmuteſcere faciatis imprudentum ho„ minum ignorantiam. " Et eſt eius hæc ratio: quia *quædam voventes caſtitatem converſæ ſunt retro*, votum irritantes: & tales vadunt *poſt ſatanam*, per imitationem, qui apoſtatavit de ſocietate Angelorum.

Deinde cum dicit, *Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis*, oſtendit quæ viduæ ſunt nutriendæ a privatis perſonis: & pri-

(a) *Al.* Superabundantiam per ſuffragium Chriſti, *intermediis omiſſis*. (b) Et ideo ſubdit, Melius: Et dicit, *Volo*, non ex principali intentione, *filios procreare*, melius quam eos occulto occidere per abortum.

& primo ponit documentum ; ſecundo rationem, ibi, *Ut non gravetur Eccleſia*. Dicit ergo, quod quæ eſt vidua vere, ſperet in Deo; ſed iam ſi qua habet fratres, vel parentes, ſuſtentetur ab illis: & ideo dicit: *Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis*: quia hoc eſt opus pietatis: & hoc, *ut Eccleſia non gravetur*: & hoc neceſſarium eſt: quia tunc Eccleſia non habuit poſſeſſiones; ſed modo habet poſſeſſiones deputatas ad hoc. II. Theſſal. III. 8. „ Nocte & die „ operantes, ne quem veſtrum gravare„ mus. “

L E C T I O III.

QUi bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo, & doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti: &, Dignus eſt operarius mercede ſua. Adverſus presbyterum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus. Peccantes coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. Teſtor coram Deo, & Chriſto Ieſu, & electis Angelis eius, ut hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus cito nemini impoſueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi. Noli adhuc aquam bibere, ſed modico vino utere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium; * quorumdam autem ſequuntur. Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

SUperius egit de viduis honorandis, quæ ſtipendiis Eccleſiæ ſuſtentabantur; hic agit de honoratione presbyterorum: & primo inſtruit Timotheum qualiter ſe habeat ad eos; ſecundo oſtendit quomodo quædam dicta ſunt intelligenda, ibi, *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt*. Item primo oſtendit quod presbyteri ſunt honorandi; ſecundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quod ſunt honorandi; ſecundo oſtendit qua ratione debetur eis honor, ibi, *Maxime qui laborant in verbo, & doctrina*. Dicit ergo: *Qui bene præſunt presbyteri*. Presbyter idem eſt quod ſenior; & ſicut ſenes ætate conſueverunt habere prudentiam: Iob XII. 12. „ In multo tempore prudentiam: “ ita qui ſumitur ad regimen Eccleſiæ, debet prudens eſſe. Luc. XII. 42. „ Fidelis ſervus, & pru„ dens, quem conſtituit Dominus ſupra fa„ miliam ſuam. “ Et ideo prælati Eccleſiæ, ſcilicet Epiſcopi, & ſacerdotes, vocantur presbyteri: & ideo dicit: *Qui præſunt presbyteri*. Nec hoc tantum, ſed oportet quod bene præſint, ſcilicet ad Dei honorem, & non ad propriam commoditatem. Ezech. XXXIV. 2. „ Væ paſtoribus Iſrael, „ qui paſcebant ſemetipſos. “ Item prudens ſit, ut unicuique det tempore ſuo. I. Corinth. IV. 2. „ Hic iam quæritur in„ ter diſpenſatores ut fidelis quis invenia„ tur. “ Iſti *duplici digni ſunt honore*: quorum unus eſt in miniſtratione neceſſariorum. Tob. I. 16. „ Ex his quibus honora„ tus fuerat a Rege, habuiſſet decem ta„ lenta argenti. “ Prov. III. 9. „ Hono„ ra Dominum de tua ſubſtantia. “ Item alius in exhibitione reverentiæ. Eccli. IV. 7. „ Presbytero humilia animam tuam. “ Hebr. XIII. 17. „ Obedite præpoſitis ve„ ſtris. “ Proverb. ult. 21. „ Omnes dome„ ſtici eius veſtiti ſunt duplicibus. “ Eſa. LXI. 7. „ In terra ſua duplicia poſſidebunt. “ Sed *maxime*, præcipue, hic honor eſt illis exhibendus qui hoc merentur ſuo labore; ſcilicet *qui laborant in verbo* prædicationis. Philip. II. 15. „ Inter quos lucetis ſicut lu„ minaria in mundo, verbum vitæ conti„ nentes. “ Coloſſ. III. 16. „ Verbum „ Chriſti habitet in vobis abundanter, in „ omni ſapientia docentes. “ Item *in doctrina*, ideſt in eruditione. Hierem. III. 15. „ Dabo vobis paſtores iuxta cor meum; & „ paſcent vos ſcientia, & doctrina. “ Et Epheſ. IV. iungit paſtores, & doctores: quia hoc eſt officium Epiſcopi.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura*, probat per duplicem auctoritatem: & unam introducit ſecundum ſenſum myſticum, aliam ſecundum litteralem, ibi, *Dignus eſt ope-*

* *Vulgata* quorumdam autem ſubſequuntur.

operarius mercede ſua. Dicit ergo: *Dicit enim Scriptura*, ſcilicet Deuter. xxv. 4. *Non alligabis os bovi trituranti*. I. Corinth. ix. probat Apoſtolus hoc eſſe intelligendum de doctoribus, quia Deo non eſt cura de bobus, non quin ſubſint divinæ providentiæ, ſed quia Deo non eſt cura qualiter homines tractent boves, qui poſſunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non eſt de bobus, ſed per ſimilitudinem dicitur; quaſi dicat: Homini laboranti in officio (*a*) prædicationis, & regiminis, non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves intelliguntur docentes: Proverb. xiv. 4. „ Ubi plurimæ ſegetes, „ ibi manifeſta eſt fortitudo bovis: " per meſſes, fideles: Matth. ix. 37. „ Meſſis „ quidem multa. " Ergo non ſunt prohibendi prædicatores, & doctores quin ſumptus habeant. Alia auctoritas eſt Matth. x. 10. „ Dignus eſt operarius cibo ſuo. " Vel potius in veteri teſtamento eſt, licet non ſic ſcripta ſit: nec (*b*) enim conſuevit Apoſtolus de Evangelio adducere auctoritatem, niſi cum expreſſione dicentis: ſed ſumitur hæc de Lev. xix. 13. „ Non morabi- „ tur apud te merces mercenarii tui uſque „ mane. "

Sed numquid iſti ſumptus ſunt merces? Dicit Auguſtinus in Gloſſa quod ſic. Non tamen venale eſt Evangelium, ut pro iſtis prædicetur. Merces enim quandoque dicitur quod homini redditur pro præmio finali; & ſic abſit quod prædicatorum merces ſint huiuſmodi ſumptus: quandoque dicitur merces ſolum, quo quis fit dignus laborando: & hoc modo large hic dicitur merces. Et ideo dicit Auguſtinus: „ Accipiant er- „ go &c. "

Deinde cum dicit, *Adverſus presbyterum accuſationem noli recipere*, agit de correctione presbyteri, dicens, quod presbyteri qui bene præſunt, duplici honore ſunt honorandi; ſed mali ſunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo dicit, quod faciliter eorum accuſatio non admittatur; ſecundo quod culpabiles ſunt publice corrigendi, ibi, *Peccantes coram omnibus argue*; tertio quod non damnentur temere, ibi, *Sine praiudicio*. Dicit ergo: Tu maior presbyter *noli adverſus presbyterum accuſationem recipere*. Duo ſufficiunt, ſi boni ſunt. Cuius dicti ratio eſt in Gloſſa: quia non eſt facile accuſanda tam alti ordinis perſona, quæ ſit vice Chriſti.

Sed hoc non videtur ſufficere, quia aliorum accuſatio non *niſi ſub duobus, vel tribus teſtibus* admittitur. Deuter. xvii. 6. „ In ore duorum, aut trium teſtium peribit „ qui occidetur. " Unde notandum, quod aliud eſt accipere accuſationem, & aliud condemnare accuſatum. Secundum non debet iudex, niſi cum teſtibus convictus fuerit damnandus, & hoc in hominibus (*c*) vulgi; ſed in ſacerdotem non debet accuſationem recipere, niſi ſit evidens.

Deinde cum dicit, *Peccantes coram omnibus argue*, oſtendit quomodo puniatur ſi ſibi probetur: & primo oſtendit quod publice corrigat eum; ſecundo adiurat eum quod obſervet iſta, ibi, *Teſtor coram Deo*. Dicit ergo: *Peccantes*, tam presbyteros, quam quoſcumque, *coram omnibus argue*. Et quare? *Ut ceteri timorem habeant*. Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in iudiciaria: quia iudex gerit perſonam publicam, & ideo debet intendere bonum commune, quod læditur per peccatum publicum, quia multi ſcandalizantur. Et ideo iudex eccleſiaſticus ſic debet publice punire ut alii ædificentur. Eccle. viii. 11. „ Quia non cito profertur „ contra malos ſententia, abſque ullo ti- „ more filii hominum perpetrant mala. " Prov. xix. 25. „ Peſtilente flagellato, ſtul- „ tus ſapientior erit. "

Nota, quod dicit, *Coram omnibus*. Sed contra Matth. xviii. 15. „ Si peccaverit in „ te frater tuus, (*d*) vade, & corripe „ eum inter te, & ipſum ſolum. "

Reſpondet Auguſtinus in Gloſſa. Diſtingue tempora, & peccatum: quia aliud eſt occultum, aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, ideſt occulte eſt arguendum; & de hoc loquitur Dominus: unde dicit, „ in te, " ſcilicet ſolo, quaſi occulte. Sed Apoſtolus loquitur de peccato publico, quod publica pœna indiget. Et hoc ſignificatur in mortuis quos Dominus ſuſcitavit. Matth. ix. puellam ſuſcitavit intra domum; per quod occultum peccatum intelligitur: unde & tunc eiecit turbam. Sed Luc. vii. filium viduæ extra portam, coram omnibus; per quod oſtenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde (*e*) dicit, *Teſtor coram Deo*. Quia iudex eccleſiaſticus maxime gerit in iudicando perſonam Dei, ideo per Deum atteſtandus eſt quod iuſte iudicet. Sic enim debet argue-

(a) *Al. omittitur* prædicationis, & regiminis. (b) *Al. deeſt* enim. (c) *Al. deeſt* vulgi. (d) *Al. omittitur* vade. (e) *Al.* cum dicit.

arguere coram omnibus quod non deſpiciat iudicium Dei. Ubi tria oſtendit. Primum eſt auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate iudicabit; ideo dicit, *Coram Deo*. Gen. XVIII. 25. „ Iudicas omnem terram. “ Item Chriſtus homo ſicut in iudicio comparens: Ioan. V. 27. „ Poteſtatem dedit ei iu„ dicium facere, quia Filius hominis eſt: “ & ideo dicit, *Et Chriſto Ieſu*. Item Angeli ſicut miniſtri: Matth. XXV. 31. „ Cum ve„ nerit Filius hominis in maieſtate ſua, & „ omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſu„ per ſedem maieſtatis ſuæ: “ ideo addit, *Coram Angelis*. Iob 10. 17. „ Inſtauras te„ ſtes tuos contra me. “

Deinde cum dicit, *Sine praiudicio*, removet temerarium iudicium, dicens: *Sine praiudicio*, ut ſcilicet non temere procedas, ſed cum deliberatione, *nihil faciens*, ſcilicet declinando ad aliquam partem. Vel *ſine praiudicio*, ideſt ſine præcedenti diſcuſſione. Eccli. XXXIII. 30. „ Sine iudicio ni„ hil facias grave. “ Iob XXIX. 16. „ Cau„ ſam quam neſciebam, diligentiſſime inve„ ſtigabam. “ Alioquin non eſſes medius inter partes. Exod. XXIII. 6. „ Non decli„ nabis in iudicio (*a*) pauperis. “

Deinde cum dicit, *Manus cito nemini impoſueris*, agit de promotione: & hoc videtur eſſe ratio primi. Sicut enim non debent cito punire, ita nec cito promovere, ideſt ordinare de facili ad ſacros ordines. Supra III. 10. *Et hi probentur primum*; *& ſic miniſtrent*. Num. XI. 16. „ Congrega ad me „ ſeptuaginta viros de ſenioribus Iſrael, „ quos tu noſti quod ſenes ſint populi, ac „ magiſtri; “ quaſi dicat: illos quos tibi conſtat idoneos eſſe. Et quare? *Neque communicaveris peccatis alienis*: quia ſi inordinate promoveas, & ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe; hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis qui non corripit cum poteſt. Rom. I. 32. „ Digni ſunt „ morte, non ſolum qui faciunt ea, ſed „ etiam qui conſentiunt facientibus. “ Eſa. LII. 11. „ Pollutum noli tangere. “

Deinde cum dicit, *Teipſum caſtum cuſtodi*, oſtendit quomodo habeat ſe ad ſeipſum, & hoc ſatis rationabiliter: quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod ſe negligit. Unde primo hortatur eum ad caſtitatem; ſecundo ex hoc reprimit immoderatam eius abſtinentiam, ibi, *Noli adhuc aquam bibere*. Dicit ergo: Tu, qui alios debes corrigere, *teipſum caſtum cuſtodi*. I. Corinth. IX. 27. „ Caſtigo corpus meum, & in ſervitutem „ redigo, ne cum aliis prædicavero, ipſe „ reprobus efficiar. “ Iſte ſiquidem Timotheus erat nimiæ abſtinentiæ, & ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. Eccle. II. 3. „ Cogitavi in corde meo abſ„ trahere a vino carnem meam, ut ani„ mum meum transferrem ad ſapientiam, „ devitaremque ſtultitiam. “ Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit: *Noli adhuc*, poſtquam es infirmus, *aquam bibere*. Et quare? Quia Levit. II. 13. „ Quidquid obtuleris ſacrificii, ſale (ſcili„ cet diſcretionis) condies. “ Rom. XII. 1. „ Rationabile obſequium veſtrum. “ Et ideo dicit: *Utere vino, ſed modico*, non ad ebrietatem. Eccli. XXXI. 36. „ Exultatio „ animæ, & cordis vinum moderate po„ tatum. “ *Propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates*, ſcilicet quæ tibi ex abſtinentia provenerunt. Gloſſa: „ Labo„ randum enim eſt ut, ſi fieri poteſt, ce„ ptum officium gradatim promoveatur po„ tius quam per inconſiderationem dimi„ nuatur. “

Sed notandum eſt, quod ſanabat Paulus infirmos, & mortuos ſuſcitabat; & tamen Timotheum curat conſilio medicinæ: per quod datur intelligi quod non ad omnes utebatur miraculis, ſed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit, *Quorumdam peccata manifeſta ſunt*, oſtendit qualiter intelligenda ſunt duo quæ dixit, ſcilicet ſine præiudicio nihil in condemnationibus fiendum: item manus cito nemini imponendas: & primo primum; ſecundo ſecundum. Quantum ad primum dicit: *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt*; quaſi dicat: Superius dixi, *Sine praiudicio*; tamen debes adhibere conſiderationem: quia quædam peccata ſunt notoria, & hæc non indigent examinatione; quædam occulta, & hæc indigent. Unde in iſtis vere intelligitur *Sine praiudicio*, & non in primis: quia illa præcedunt iudicium, iſta vero ſubſequuntur, ſcilicet manifeſtationem per diſcuſſionem non tunc publicandam. Prov. XXVII. 19. „ Quomodo in „ aquis reſplendent vultus proſpicientium, „ ſic corda hominum manifeſta ſunt pru„ dentibus. “ Secundo dicit: *Manus cito nemini impoſueris*: quod dicit eſſe intelligendum in non manifeſte bonis: quia *ſimiliter facta bona*, quorumdam, *manifeſta ſunt*. Matth. V. 16. „ Videant opera veſtra bo„ na,

(a) *Al.* pauperes. *Vulgata* in iudicium pauperis.

„ na, & glorificent Patrem veſtrum. “ Ioan. III. 21. „ Qui autem facit veritatem, ve„ nit ad lucem, ut manifeſtentur eius ope„ ra. “ *Quæ aliter ſe habent*, ideſt quæ non ſunt manifeſta, *abſcondi non poſſunt*: quia, Matth. x. 26. „ nihil opertum quod non re„ veletur, & occultum quod non ſciatur: “ quia vel in futuro, vel etiam hic omnis iniquitas manifeſtatur. Et in his non eſt facilis impoſitio.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

QUicumque ſunt ſub iugo ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur; ne nomen Domini, & doctrina blaſphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt; ſed magis ſerviant, quia fideles ſunt, & dilecti, quia beneficii participes ſunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ, ſuperbus eſt, nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones, & pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate privati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem. Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferre quid poſſumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.

SUpra Apoſtolus Timotheum inſtruxit de uſu ciborum, & de perſonis quibus Eccleſia miniſtrabat alimenta; hic agit de aliis perſonis ad populum Eccleſiæ pertinentibus: & primo de perſonis infimi ſtatus; ſecundo de perſonis maioris ſtatus, ibi, *Divitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere*. Circa primum tria facit: quia primo ponit inſtructionem de ſervis; ſecundo arguit contrariam aſſertionem, ibi, *Si quis aliter docet ... ſuperbus eſt*; tertio monet ut contraria vitet, & ſervet prædicta, ibi; *Tu autem, homo Dei, hæc fuge*. Item prima in duas: quia primo oſtendit quid ſit tenendum; ſecundo docet hoc eſſe docendum, ibi, *Hæc doce*. Item primo oſtendit qualiter ſe habeant ſervi ad dominos infideles; ſecundo qualiter ſe habeant ad fideles, ibi, *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant*. Dicit ergo: *Quicumque ſervi ſunt ſub iugo*, ſcilicet propter ſervilem conditionem; quæ dicitur iugum ſimilitudinarie, quia ſicut boves continentur ſub iugo, ut non liceat eis ire quo velint, ita ſervi ſub domino, ut non liceat eis quod velint facere, Galat. v. I. „ Nolite iterum ſub iugo ſervitutis „ contineri. “ *Omni honore dignos arbitrentur*, ideſt debita reverentia. Epheſ. VI. 5. „ Servi obedite dominis carnalibus „ cum omni timore, & tremore, in ſim„ plicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto. “ Cuius ratio eſt, *ne nomen Domini, & doctrina blaſphemetur*: ſi enim domini infideles, ſervos ſuos intuitu fidei rebelles ſentirent, damnarent nomen Chriſti, & blaſphemarent doctrinam noſtram. Rom. II. 24. „ Nomen Chriſti per vos blaſphe„ matur. “ Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, *ne nomen Dei, & doctrina blaſphemetur*. Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant*: quod quandoque contingit, quando familiaritas infimis exhibetur, ſcilicet quod erigantur in ſuperbiam. Prov. XXX. 21. „ Per tria movetur terra, & „ quartum non poteſt ſuſtinere: per ſer„ vum, cum regnaverit. “ Et huius ratio eſt ſecundum Philoſophum, quia homines in talibus paralogizant: quod ſi in uno vident ſe æquales, credunt quod ſint in omnibus æquales, & nolunt illis in aliquo ſubdi;

ſubdi; ſicut in civilibus (a) bellis, quia populus non eſt ſubiectus, credunt quod ſint totaliter æquales nobilibus. Et ſic poſſet contingere quod ſervi videntes ſe in aliquo, ſcilicet fide, æquales dominis, reputent ſe æquales ſimpliciter: & ideo dicit: *Non contemnant*. Et ponit tria. Primum eſt fidei donum: unde dicit: *Quia fideles ſunt*: & hoc valde magnum eſt, quia per fidem vivit iuſtus: item per eam vincitur mundus. Secundum eſt dignitas divinæ dilectionis; ideo dicit, *Dilecti*, ſcilicet excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei. I. Ioan. III. 1. „Videte qualem „caritatem dedit nobis Deus Pater, ut fi„lii Dei nominemur, & ſimus." Tertium eſt beneficium gratiæ; ideo dicit: *Quia beneficii participes ſunt*, ſcilicet quantum ad ſacramentum Domini. I. Corinth. x. 16. „Pa„nis quem frangimus, nonne communica„tio corporis Domini eſt?" Pſal. CXVIII. 63. „Particeps ego ſum omnium timentium „te." *Hæc doce*, ſcilicet neſcientes, & *exhortare*, ut impleant ſcientes. Tit. II. 15. „Hæc loquere, & exhortare."

Deinde cum dicit, *Si quis aliter docet... ſuperbus eſt*, excludit contrariam aſſertionem: & primo modum falſæ doctrinæ; ſecundo radicem, ibi, *Superbus eſt, nihil ſciens*; tertio effectum eius, ibi, *Ex quibus oriuntur invidia &c.* Si vis ſcire quæ doctrina ſit erronea, hoc oſtendit ex tribus. Primo ſi ſit contra doctrinam eccleſiaſticam; & ideo dicit: *Si quis aliter docet*, ſcilicet quam ego, & alii Apoſtoli, quantum ad primum. Galat. I. 9. „Si quis vobis evange„lizaverit præter id quod accepiſtis, ana„thema ſit." Doctrina enim Apoſtolorum, & Prophetarum dicitur canonica: quia eſt quaſi regula intellectus noſtri: & ideo nullus aliter debet docere. Deut. IV. 2. „Non „addetis ad verbum quod loquor vobis, „neque auferetis ex eo." Apocal. ult. 18. „Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus „ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto." Quantum ad ſecundum dicit: *Et non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Nam Dominus Ieſus venit, ut teſtimonium perhibeat veritati. Ioan. XVIII. 37. „In „hoc natus ſum, & ad hoc veni in mun„dum, ut teſtimonium perhibeam verita„ti." Et ideo miſſus eſt a Patre ſicut doctor, & magiſter. I. Mach. II. 65 „Ipſum „audite ſemper, & ipſe erit vobis pater." Et ideo erroneus eſt quicumque non acquieſcit ſermonibus eius. I. Reg. XV. 23. „Quaſi „peccatum ariolandi eſt repugnare, & „quaſi ſcelus idolatriæ nolle acquieſcere." Et dicit, *Sanis*, quia in Chriſti ſermonibus nihil eſt corruptionis, nihil falſitatis, vel perverſitatis, quia ſunt ſermones divinæ ſapientiæ. Prov. VIII. 8. „Iuſti ſunt ſermo„nes mei: non eſt in eis pravum quid, „neque perverſum: recti ſunt intelligen„tibus, & æqui invenientibus ſcientiam." Quantum ad tertium Prov. VI. 20. „Con„ſerva, fili mi, præcepta patris tui, & „ne dimittas legem matris tuæ:" unde dicit: *Et ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ*, ſcilicet eccleſiaſticæ. Hæc pietas eſt per cultum Dei. Tit. I. 1. „Secundum agni„tionem veritatis, quæ eſt ſecundum pie„tatem." Radix autem erroris eſt duplex, ſcilicet ſuperbiæ affectus, & defectus intellectus. Quantum ad primum dicit, *Superbus*. Dicitur autem ſuperbia radix errorum dupliciter. Primo quia ſuperbi volunt ſe intromittere de his ad quæ non attingunt; & ideo neceſſe eſt quod errent, & deficiant. Eſa. XVI. 6. „Superbia eius, & „arrogantia eius, & indignatio eius plus „quam fortitudo eius." Item quia nolunt intellectum alteri ſubiicere, ſed innituntur ſuæ prudentiæ; & ideo nolunt obedire Scripturæ ſacræ. Contra hoc dicitur Prov. III. 5. „Ne innitaris prudentiæ tuæ." Ibid. XI. 2. „Ubi humilitas, ibi ſapientia." Item defectus intellectus. Ubi ſciendum eſt, quod ſicut in corpore ſanitas eſt quædam æqualitas humorum, ita veritas eſt quædam æqualitas in intellectu, quia veritas eſt adæquatio rei, & intellectus. Unde ſicut infirmus quando non habet æqualitatem complexionis, ad modica contraria accidentia læditur; ſic in intellectu, quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam poſſit iudicare veritatem, a qualibet quæſtionis difficultate incidit in errorem. Unde dicit: *Languens circa quæſtiones, & pugnas verborum*. Sap. IX. 5. „Homo in„firmus, & exigui temporis, & minor ad „intellectum iudicii, & legum." Sicut dicit Boetius, ita ſe habet intellectus ad rationem, ſicut circulus ad centrum. Ratio enim diſcurrit conſiderando actus, ac defectus, & habitudinem unius rei ad aliam: & niſi reſolvat uſque ad intellectum veritatis, vana eſt ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quaſi centrum. Quidam autem diſcurrunt, & non attingunt:

(a) *Al. deeſt* bellis.

gunt: II. Timoth. III. 7. „Semper diſcen„ tes, & numquam ad ſcientiam veritatis „ pervenientes: “ & ideo dicit, *Circa quæſtiones*, ideſt non pervenientes ad ipſum centrum. Et dicit, *Quæſtiones, pugnas verborum*, quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum, & nominum. Et ideo dicit, *Quæſtiones*, quantum ad primum, ſcilicet de rebus: ſupra 1. 4. *Quæ quæſtiones præſtant magis quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide*. Quantum ad ſecundum dicit, *Pugnas verborum*. Prov. XIX. 7. „ Qui tantum verba ſectatur, nihil „ habebit. “ Et dicit, *Pugnas verborum*: (*a*) quod intelligitur quando fit diſſenſio ex verbis tantum orta. Quia Dominus dicit Ioan. VIII. 36. „ Si Filius liberaverit, „ vere liberi eritis: “ & Matth. XVII. 25. „ Ergo liberi ſunt filii: “ (*b*) ſi ex hoc vellent aliqui inferre, quod omnes catholici ſicut ſunt filii Dei, ita eſſent etiam liberi, eſſet pugna verborum: quia Dominus loquitur ibi de libertate ſpirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit, *Ex quibus oriuntur invidia &c.* ponit effectum erroris: & primo ponit ipſum effectum; ſecundo manifeſtat quædam quæ dixerat, ibi, *Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia*. Item primo oſtendit quæ mala ſequantur ex falſa doctrina; ſecundo in quibus, ibi, *Hominum mente corruptorum*. Inter mala vero quæ ponit, quædam ſunt intus in corde, quædam exterius. Interius ſunt inordinati motus reſpectu boni, vel reſpectu mali. Reſpectu boni eſt triſtitia de bono alieno: unde dicit, *Invidia*: quod poteſt intelligi vel in propoſito, vel univerſaliter: quia cum aliqui laborant non ad veritatem, ſed ſolummodo ad verba, non vident (*c*) æquo animo, ſi aliquis prævalet. Iob v. 2. „Parvulum oc„ cidit invidia. “ Item in propoſito: quia ſi ſervi habentur ut liberi, & non ſubditi, domini invidebunt, & dolebunt ſervos ſibi æquari. Ex invidia vero homo inſurgit contra proximum cui invidet: & hæc eſt contentio. Prov. XX. 3. „Honor eſt homi„ ni qui ſe ſeparat a contentionibus. “ (*d*) Vel inſurgit contra Deum, & hoc eſt blaſphemia. II. Petr. II. 12. „ Quæ igno„ rant blaſphemantes. “ Reſpectu vero mali eſt ſuſpicio: unde dicit, *Suſpiciones malæ*, ſcilicet dominorum adverſus Chriſtianos, quaſi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod ſolum tota doctrina chriſtiana eſſet inventa, ut ſervi fierent liberi. Eccli. III. 26. „ Multos ſupplantavit ſuſpicio illorum, „ & in vanitate detinuit ſenſus illorum. “ Et ex iſtis ſequuntur conflictationes adverſus fideles. Gen. XIII. 7. „ Facta eſt rixa „ inter paſtores gregum Abraham, & Loth. “ Sed hoc non eſt in cordibus omnium, ſed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones; quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis, ſecunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatæ affectionis. Quantum ad primum dicit, *Hominum mente corruptorum*, ideſt ratione etiam naturali, qui habent perverſum iudicium. Pſalm. XIII. 1. „ Corrupti ſunt, „ & abominabiles facti ſunt. “ Quantum ad ſecundum dicit: *Veritate*, ſcilicet cognitionis eius, *privati ſunt*. Oſeæ IV. 1. „ Non „ eſt veritas, & non eſt miſericordia, & „ non eſt ſcientia Dei in terra. “ Quantum ad tertium dicit: *Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem*; ideſt, quod cultus Dei ordinetur ad quæſtum, & acquiſitionem divitiarum. Sap. XV. 12. „ Exiſtimaverunt luſum eſſe vitam noſtram, & converſatio„ nem vitæ compoſitam ad lucrum, & o„ portere undecumque etiam ex malo ac„ quirere. “ Homines ergo huiuſmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt, & incidunt in mala prædicta.

Deinde cum dicit, *Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia*, (*e*) declarat ultimo dictum, ſcilicet quæſtum eſſe pietatem: & primo oſtendit quomodo pietas habet ſe ad quæſtum; ſecundo oſtendit quod non conſiſtit in quæſtu divitiarum exteriorum, ibi, *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem*. Item primo oſtendit primum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Nihil enim intulimus in hunc mundum*. Dicit ergo: Iſti dicunt quæſtum eſſe pietatem; ſed ego dico, (*f*) quod *pietas eſt quæſtus*: & addit, *Cum ſufficientia*, ideſt illarum divitiarum quæ dant ſufficientiam. Et hoc conſiſtit in duobus. In uno principaliter, ſcilicet pietate, quæ ordinat alia in Deum, & proximum; & hæc ſunt virtutes, & dona gratiæ. Sapient. VII. 14. „ Infinitus enim theſaurus eſt hominibus „ quo

(a) *Al.* quia da hac quæſtione fit diſſenſio. (b) *Al.* ex quo volebant quod omnes catholici filii Dei eſſent, & filii liberi; ſed eſt pugna verborum: quia Dominus &c. (c) *Al. omittitur* æquo animo (d) *Al.* Item contra Deum. (e) *Al.* probat. (f) *Al.* quod pietas eſt quæſtus, ſed illarum divitiarum &c. *intermediis omiſſis*.

„ quo qui uſi ſunt, participes facti ſunt „ amicitiæ Dei. “ Secundo in ſuſtentatione vitæ: unde dicit, *Cum ſufficientia*, ideſt in his quæ ſunt neceſſaria ad vitam. Matth. VI. 33. „ Quærite primum regnum Dei, „ & iuſtitiam eius; & hæc omnia adiicientur vobis. “ Supra IV. 8. *Pietas ad omnia utilis eſt*.

Deinde cum dicit, *Nihil enim intulimus in hunc mundum*, aſſignat rationem huius: & primo ex humana conditione; ſecundo ex eius neceſſitate, ibi, *Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus*. Conditionem autem ponit quantum ad duo, ſcilicet quantum ad principium: quia *nihil intulimus in hunc mundum*; quaſi dicat: Sufficit neceſſitas, (*a*) non expedit ſuperfluitas: quia *nihil intulimus in hunc mundum*. Iob I. 21. „ Nudus egreſſus ſum „ de utero matris meæ. “ Item quantum ad finem: quia *nihil auferemus*. Pſal. lxxv. 6. „ Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil „ invenerunt omnes viri divitiarum in manibus ſuis. “ Iob XXVII. 19. „ Dives cum „ dormierit, nihil ſecum auferet: aperiet „ oculos ſuos, & nihil inveniet. “ Eccli. V. 15. „ Quo modo venit, ſic revertetur. “ Quantum ad neceſſitatem dicit: *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus*: quia bona ſunt propter neceſſitatem, quibus indiget homo contra interiora conſumentia, & hæc ſunt alimenta; vel contra exteriora corrumpentia, & ſic indiget homo tegumentis veſtium, & domorum. Hebr. ult. 5. „ Sint mores ſine avaritia, „ contenti præſentibus. “ Eccli XXIX. 28. „ Initium vitæ hominis aqua, & panis, „ & veſtimentum, & domus protegens turpitudinem. “

LECTIO II.

NAm qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas: & quam quidam appetentes, erraverunt a fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge. Sectare vero iuſtitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, manſuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Chriſto Ieſu, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, ut ſerves mandatum ſine macula irreprehenſibile uſque in adventum Domini noſtri Ieſu Chriſti.

SUpra oſtendit Apoſtolus quid ſit quæſtus Chriſtianis expediens, quia *pietas cum ſufficientia*; hic oſtendit quod quærentes ſuperfluum quæſtum divitiarum, incurrunt damna multa: & primo oſtendit mala quæ ſequuntur ex inordinato appetitu divitiarum; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas*. Mala autem, quæ ſequuntur, ſunt duplicia: quædam enim oriuntur ex hoſte exteriori, quædam vero a concupiſcentia interiori, ibi, *Deſideria multa inutilia, & nociva*. Dicit ergo: Simus contenti alimentis, & quibus tegamur: quia *qui volunt divites fieri*, non ad neceſſitatem, ſed ad abundantiam divitiarum, *incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Eccli. X. 10. „ Nihil eſt iniquius quam amare pecu„ niam. “ Eccle. V. 9. „ Qui amant divi„ tias, fructum non capient ex eis. “ Et ponit duo, ſcilicet tentationes, & laqueum: quia primo tentant, inquantum divitiæ alliciunt, & inducunt ad aliqua peccata. I. Theſſal. III. 5. „ Ne forte tentaverit vos „ qui tentat, & inanis fiat labor veſter: “ I. Corinth. X. 13. „ Tentatio vos non ap„ prehendat niſi humana: “ (*b*) & laqueo involvunt, quia divitiæ ſunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt. Prov. XXI. 6. „ Qui congregat theſauros lingua mendacii, vanus, & ex„ cors eſt. “ Ex parte interiori ponit tria mala. Primo quod incidit in deſideria multa.

(a) *Al.* non ſuperfluitas. (b) *Al.* & laqueum, quia &c.

ta. Perfectio enim hominis eſt quod cor eius congregetur in unum: quia quanto aliquid eſt magis unum, tanto eſt Deo ſimilius, qui vere unus eſt. Pſalm. xxvi. 4. „ Unam petii a Domino, hanc requiram.“ Sed contra hoc patitur quærens divitias, quia cor eius trahitur ad diverſa. Oſeæ x. 2. „ Diviſum eſt cor eorum, nunc interibunt. “ Et hoc ideo, quia „ ubi eſt „ theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum: “ Matth. vi. 21. Item ſunt *inutilia* huiuſmodi deſideria multipliciter. Primo quia inutilia ſunt ſpiritualiter, quia divitiæ non ducunt ad beatitudinem. Sap. v. 8. „Quid „ nobis profuit ſuperbia; aut quid divitiarum „ iactantia contulit nobis?“ Eccle. v.9. „Qui „ amat divitias, fructum non capiet ex „ eis. “ Item temporaliter, quia non dant quod promittunt: Eccle. vi. 1. „ Eſt aliud „ malum, quod vidi ſub ſole, & quidem „ frequens apud homines. Vir cui dedit „ Deus divitias, & ſubſtantiam, & hono- „ rem, & nihil deeſt animæ ſuæ ex omni- „ bus quæ deſiderat; nec tribuit ei pot- „ eſtatem Deus ut comedat ex eo; ſed „ extraneus homo devorabit illud. Hoc va- „ nitas, & miſeria magna eſt. “ Tertio ſunt *nociva*. Eccle. v. 12. „ Divitiæ con- „ ſervatæ in malum domini ſui. “ Et oſtendit quomodo ſunt nocivæ: quia *mergunt in interitum*, ſcilicet in præſenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro: unde dicit, *Et perditionem*. Act. viii. 20. „ Pecunia tua tecum ſit in perditione. “ Vel utrumque refertur ad ſpirituale damnum. *Interitum*, ideſt mortem æternam: Rom. ix. 22. „ Suſtinuit in multa patien- „ tia vaſa iræ, apta in interitum: “ *&* *perditionem*, ideſt pœnam æternam, quæ dicitur (*a*) perditio propter pœnam damni: quia ſunt quaſi perditi damnati, dum non poſſunt redire in domum ſuam, ſcilicet æternitatis. Iob xxi. 30. „ In diem „ perditionis ſervabitur malus, & ad diem „ furoris ducetur. “

Deinde cum dicit, *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas*, oſtenditur ratio huius; & hoc ex duobus, ſcilicet ex natura cupiditatis, & experientia, ibi, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide*. Dicit ergo: *Incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Quare? Quia *radix omnium malorum eſt cupiditas*.

Ubi notandum eſt, quod ſecundum quoſdam, cupiditas ſumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, ſecundum quod eſt ſpeciale peccatum, ſcilicet inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout eſt genus peccatorum omnium, ſecundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis; & hoc includitur in omni peccato, quia peccatum eſt converſio ad bonum commutabile. Sed ſic non eſt radix, ſed genus omnium. Tertio modo prout eſt quædam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate; & hæc eſt habituale tantum peccatum, & non in actu, ſed eſt quædam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, & ſuperbia initium: Eccli. x. 15. „ Initium omnis pec- „ cati eſt ſuperbia: “ quia ſuperbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum; & ſic peccatum a cupiditate ex parte converſionis ad bonum commutabile ſumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, ſecundum quod eſt ſpeciale peccatum: unde dicit: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli*. Et hæc eſt inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod avaritia eſt radix omnium: omnia enim peccata conſiſtunt in appetitu, & ideo origo peccatorum eſt ſecundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine; & ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis deſiderabilem, tanto eſt peius. Finis autem alicuius peccati eſt deſiderabilis propter duo: ſcilicet propter ſeipſum; & hæc eſt excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat; & hæc eſt ſuperbia, & ideo ſuperbia eſt initium omnium peccatorum. Item propter aliud, & hoc eſt quod ad omnia valet; & huiuſmodi ſunt divitiæ, quia per hoc (*b*) homines credunt ſe habere omnia. Ex iſta parte avaritia eſt radix omnium malorum.

Deinde cum dicit, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide*, oſtendit idem per experientiam; & dicit, *Appetentes*, quia quanto magis habentur divitiæ, tanto magis deſiderantur. Eccle. v. 9. „ Avarus non „ implebitur pecunia. “ Et incidunt primo in damnum ſpirituale: unde dicit: *Erraverunt a fide*. Cuius ratio eſt, quia per ſanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus deſiſtere nolunt; & inveniunt ſibi aliam doctrinam, ubi eis ſit ſpes ſalutis: & hoc ſpecialiter faciunt uſurarii. Secundo quia *inſeruerunt ſe doloribus multis*, etiam in præſenti: quia eſt ſollicitudo in acquirendo, timor in poſſidendo, dolor

(a) *Al.* mors. (b) *Al. deeſt* homines.

dolor in amittendo: Iob xx. 22. „Cum ſa„tiatus fuerit divitiis, arctabitur, æſtua„bit, & omnis dolor irruet in eum: “ & multo magis in futuro (*a*) dolebunt.

Deinde cum dicit, *Tu autem, o homo Dei, hæc fuge*, monet ad ſequendum ſanam doctrinam, & vitandam malam: & primo exponit viam quam ſequatur; ſecundo alligat eum inductione præcepti, ibi, *Præcipio*. Item primo hortatur ad vitandum peccata prædicta; ſecundo, oſtendit quid agat, ibi, *Sectare vero iuſtitiam*. Et quia ſervus debet imitari dominum ſuum: quia, ut dicitur Eccli. x. 2. „ſecundum iudicem po„puli, ſic & miniſtri eius: “ ideo dicit, *O homo Dei*; quaſi dicat, Tu deditus ſervituti Dei. Pſalm. cxv. 16. „Ego ſervus „tuus. “ I. Ioan. 11. 6. „Qui dicit ſe in „illo manere, debet ſicut ille ambulavit, „& ipſe ambulare. “ Si igitur tu es homo Dei, debes facere ſicut Chriſtus fecit, qui, ut habetur Ioan. vi. fugit cum eum volebant facere Regem. Hebr. xii. 8. „Qui „propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, „confuſione contempta. “ Ergo & tu *hæc fuge*. Pſalm. xlv. 8. „Elongavi fugiens, & „manſi in ſolitudine. “ Quid ergo faciet? Ad duo hortatur: primo ſcilicet ad ſectandum arma ſpiritualia; ſecundo ad certandum in eis, ibi, *Certa bonum certamen fidei*. Arma autem ſpiritualia aut ſunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem eſt vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, ſcilicet per iuſtitiam, & pietatem, ſeu miſericordiam: quia primum ſine ſecundo eſt ſeveritas; ſecundum ſine primo, eſt remiſſio. Quantum ad primum dicit, *Sectare iuſtitiam*, quæ competit prælatis. Sap. 1. 1. „Diligite iuſtitiam qui iudica„tis terram. “ Item quantum ad ſecundum dicit, *Pietatem*, ideſt miſericordiam. Proverb. xx. 28. „Miſericordia, & iuſti„tia cuſtodiunt Regem, & roboratur cle„mentia thronus eius. “ In comparatione autem ad Deum, primum eſt, quod perficit intellectum, fides. Hebr. xi. 6. „Si„ne fide impoſſibile eſt placere Deo. “ (*b*) Secundum, quod perficit affectum, eſt caritas. I. Ioan. iv. 16. „Qui manet in „caritate, in Deo manet, & Deus in eo. “ Ad ſuſtinenda mala ſunt duæ virtutes, ſcilicet patientia, & manſuetudo: quia homo in malo duas paſſiones inordinatas incurrit, ſcilicet triſtitiam inordinatam, & iram quæ eſt ex ea. Et ideo patientia eſt contra immoderatam triſtitiam: Luc. xxi. 19. „In patientia veſtra poſſidebitis animas „veſtras: “ (*c*) & manſuetudo eſt contra iram.

Deinde inducit eum ad debitum certamen: & primo oſtendit qualiter certet; ſecundo (*d*) inducit rationem. Dicit ergo: *Certa bonum certamen*, ſcilicet exemplo militum, qui dupliciter pugnant, ſcilicet quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita: & hoc imminet ſanctis. Primum ut cuſtodiant habita, ſcilicet fidem, & virtutes; & ideo dicit, *Fidei*, ideſt pro fide cuſtodienda: Eccli. iv. 33. „Uſque ad mortem certa pro „iuſtitia. “ Vel *fidei*, ut per fidem vites peccata: I. Ioan. ult. 4. „Hæc eſt victo„ria quæ vincit mundum, fides noſtra. “ Vel *fidei*, ideſt ut alios ad eam convertas. Et dicit *bonum*, ideſt legitimum certamen. I. Corinth. ix. 25. „Omnis qui in agone „contendit, ab omnibus ſe abſtinet. “ Tunc eſt bonum quando abſtinet ſe ab omnibus impedimentis. II. Tim. iv. 7. „Bonum „certamen certavi. “ Secundo certant ad acquirendum quæ non habent; & hæc eſt vita æterna, quæ acquiritur per pugnam. Matth. xi. 12. „Regnum cælorum vim „patitur, & violenti rapiunt illud. “ Et ideo dicit: *Apprehende vitam æternam*; ſcilicet, quaſi tenens, tuo certamine vincas. Vel *certa certamen fidei*. Et quo præmio? Ut apprehendas vitam æternam. I. Corinth. ix. 25. „Nos autem incorruptam co„ronam accipiamus. “.

Deinde cum dicit, *In quam vocatus es*, rationem ponit huius dicti, ſcilicet *Apprehende vitam æternam*: & primo (*e*) reſpondet obiectioni; quaſi dicat: Dicis, quod debeo apprehendere. (*f*) Vellem quidem, ſed non poſſum. Immo potes, quia debetur tibi de iure, quia vocatus es in eam a Deo, & a Rege illius regni. Et ideo debes conari potiſſime. I. Petr. 11. 9. „De „tenebris vos vocavit in admirabile lumen „ſuum. “ (*g*) Secundo proponit obligationem; quaſi dicat: *Certa bonum certamen*, quia

(a) *Al. omittitur* dolebunt. (b) *Al.* Secundum affectum. (d) *Al. omittitur* & manſuetudo eſt contra iram. (d) *Al.* inducit rationem, inquantum milites dupliciter pugnant. (e) *Al.* reſpondet ſecundo, quaſi dicat &c. (f) *Al. deeſt* Vellem quidem. (g) *Al.* Secundo reſpondet primo, quaſi dicat &c.

quia dediſti (*a*) iuramentum de hoc faciendo; & ideo non licet tibi repugnare: unde dicit: *Et confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus*; ideſt, in conſecratione bonum certamen profeſſus es, quando ordinatus es Epiſcopus. I. Corinth. IX. 16. „ Nam ſi non „ evangelizavero, væ mihi eſt. Si enim vo„ lens hoc ago, mercedem habeo; ſi autem „ invitus, diſpenſatio credita eſt mihi. “ Vel *confeſſionem bonam*, ſcilicet prædicando fidem, ut eam ſerves.

Deinde cum dicit, *Præcipio tibi coram Deo*, obligat eum ad prædicta ex præcepto: quod primo ponit; ſecundo manifeſtat quædam dicta, ibi, *Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens Rex regum*. In præcepto autem primo teſtes inducit; ſecundo commendat præceptum; tertio oſtendit quamdiu ſervet præceptum. Teſtes inducit Deum Patrem, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Dicit ergo: Te monui; ſed ne credas quod liceat aliter facere, *præcipio tibi*, ſicut tu debes præcipere ſubditis tuis, *coram Deo*. Ad duo induxerat, ſcilicet *Apprehende vitam æternam*, & *Confeſſus es bonam confeſſionem*: & ideo inducit auctorem vitæ: *Qui vivificat omnia*. Dicit autem, *Deo*, qui eſt tota Trinitas, qui eſt auctor vitæ. Item hominem Chriſtum (*b*) inducit etiam, qui confeſſus eſt ſe eſſe Filium Dei; quod eſt bona confeſſio fidei noſtræ. Item commendat mandatum, quia in ſe iuſtum, & rectum, & irreprehenſibile ab aliis. Iob VI. 30. „ Non „ invenietis in lingua mea iniquitatem. “ Et quamdiu eſt ſervandum? *Uſque in adventum Domini*. Ly *uſque* dicit finem intentionis; ideſt, ut per obſervantiam huius mandati ordines te ad adventum: (*c*) vel ideſt uſque ad mortem tuam; quia qualis eris in illa, talis invenieris tunc. Matth. XXIV. 13. „ Qui perſeveraverit uſque in finem, „ hic ſalvus erit. “

LECTIO III.

QUem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens Rex regum, & Dominus dominantium: qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem: quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt: cui honor, & imperium ſempiternum. Amen.

SUpra Apoſtolus proponens præceptum Timotheo, præcepit ut ſervet prædicta uſque ad adventum Chriſti; & ideo agit hic de Chriſti adventu, de quo tria manifeſtat. Primo quod erit tempore congruo; ſecundo quod manifeſtus erit; tertio oſtendit actorem adventus. Quantum ad primum dicit: *Quem ſuis temporibus oſtendet beatus, & ſolus potens Rex regum*. II. Petr. ult. 3. „ Venient in noviſſimis diebus in „ deceptione illuſores, iuxta proprias con„ cupiſcentias ambulantes, dicentes: Ubi „ eſt promiſſio, ubi adventus eius? “ Et ideo vult oſtendere quod etſi videatur adventus tardari, tamen ſuo tempore oſtendetur. Eccle. III. 1. „ Omnia tempus ha„ bent. “ Ibid. VIII. 6. „ Omni nego„ tio tempus eſt, & opportunitas. “ Congruum tempus eſt finis mundi: quia illud tempus eſt meſſis, & collectionis fructus: & ideo oportet quod veniat in fine. Quantum ad ſecundum dicit, *Oſtendet*, ideſt manifeſtabit. Licet enim ſit viſibilis quantum ad carnem, tamen virtus eius eſt abſcondita; ſed tunc etiam divinitas eius erit manifeſta ſanctis, reprobi vero ſolum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod oſtendet eum Deus Trinitas; & circa hoc duo facit: quia primo deſcribit adventum Chriſti; ſecundo in eius commendationem prorumpens, laudat eum, ibi, *Cui honor, & imperium ſempiternum*. Item circa primum tria facit. Primo actorem adventus deſcribit ex perfecta operatione; ſecundo ex ſingulari poteſtate; tertio ex incomprehenſibilitate naturæ. Primum cum dicit, *Beatus*. Beatitudo enim eſt operatio perfecta, quæ eſt ſupremæ virtutis operativæ optime diſpoſitæ: & hæc eſt beatitudo noſtra; Dei autem beatitu-

(a) *Al.* iuramentum intelligentiæ; & ideo non licet tibi repugnare. *Tu autem confeſſus es &c.* ideſt, in conſecratione bonum certamen profeſſus es: unde dicit: *Bonam confeſſionem confeſſus es*, quando ordinatus es in Epiſcopum. (b) *Al. omittitur* inducit etiam. (c) *Al. deſideratur* vel ideſt.

titudo eſt qua cognoſcit ſe: ſi enim ſe non cognoſceret, Deus non eſſet beatus. Gregorius: „ Deus dum ſeipſo perfruitur, „ perfecte glorioſus eſt." Et convenienter de actore huius adventus dicit quod beatus eſt: quia ad hoc eſt adventus Chriſti, ut nos deducat ad beatitudinem. Tob. XIII. 20. „ Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndum claritatem Hieruſalem." Quantum ad ſecundum dicit, *Solus potens*. Pſal. LXXXVIII. 9. „ Potens es, „ Domine."

Sed quare dicit, *Solus*? Numquid non omnia habent potentiam? Immo, ſed per participationem, ſed ſolus Deus a ſe eſſentialiter: unde dicit: *Rex regum*, *&* *Dominus dominantium*. Ambroſius: „ Dominus eſt nomen poteſtatis, & Rex ſimiliter." Qui ergo habet Dominum, & Regem ſupra ſe, eſt ſubiectus poteſtati; & talis non eſt potens a ſe, ſed ab alio. Si ergo Chriſtus eſt *Rex regum*, *&* *Dominus dominantium*, neceſſe eſt quod ſolus habeat potentiam, non ab alio, ſed omnes ab eo. Et ſignatur duplex potentia Dei: ſcilicet gubernativa mundi, cum dicit, *Rex regum*, quaſi a regimine dicta. Prov. XX. 8. „ Rex qui ſedet in „ ſolio iudicii, diſſipat omne malum intuitu ſuo." Item potentia creandi, cum dicit, *Dominus dominantium*. Pſalm. XCIX. 3. „ Scitote quoniam Dominus ipſe eſt Deus, „ ipſe fecit nos." Apoc. XIX. 16. „ Et „ habebat in veſtimento, & in femore ſuo „ ſcriptum, Rex regum, & Dominus dominantium."

Quantum ad tertium dicit: *Qui ſolus habet immortalitatem*, *&* *lucem habitat inacceſſibilem*. Incomprehenſibilitas Dei ex duobus patet. Primo quia tranſcendit quidquid in creaturis eſt comprehenſibile; ſecundo quia hoc ipſum quod Deus eſt, omnium comprehenſionem excedit. Primum oſtendit cum dicit, *Solus*. In qualibet enim mutatione eſt quædam corruptio: quia omne quod mutatur, inquantum huiuſmodi, deſinit eſſe tale. Illud ergo proprie & vere eſt incorruptibile quod penitus eſt immutabile. Quælibet autem creatura in ſe conſiderata, habet aliquam mutationem, vel mutabilitatem; Deus autem eſt omnino immutabilis. Sed ſi aliqua creatura eſt immutabilis, hoc convenit ei ex dono gratiæ. Et ex hoc oſtenditur quod natura Dei tranſcendit omne quod eſt in natura creata. Supra I. 17. „ *Regi ſæculorum immortali*, *inviſibili*, *ſoli Deo honor*, *&* *gloria*. Quantum ad ſecundum dicit: *Lucem habitat inacceſſibilem*. Lux in ſenſibilibus eſt principium videndi: unde illud quo aliquid cognoſcitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoſcitur per ſuam formam, & ſecundum quod eſt actu: unde quantum habet de forma & actu, tantum habet de luce. Res ergo quæ ſunt actus quidem, ſed non purus, lucentia ſunt, ſed non lux. Sed divina eſſentia, quæ eſt actus purus, eſt ipſa lux. Ioan. I. 8. „ Non erat ille „ lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de „ lumine. Erat lux vera." Deus autem habitat apud ſe; & hæc lux eſt inacceſſibilis, ideſt non viſibilis oculo carnis, ſed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus poteſt ad eum accedere. Notandum eſt tamen, quod dupliciter poteſt intellectus accedere ad cognitionem naturæ alicuius, ſcilicet ut cognoſcat, & ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impoſſibile eſt intellectum pervenire: quia ſic cognoſceret Deum ut cognoſcibilis eſt; Deus autem perfecte cognoſcibilis eſt inquantum habet de entitate, & luce; hæc autem ſunt infinita: ergo eſt infinite cognoſcibilis. Virtus autem intellectus creati eſt finita: & ideo etiam intellectus Chriſti non comprehendit Deum. Sed alius modus eſt cognoſcendi Deum, ſcilicet attingendo Deum; & ſecundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoſcendum id quod eſt Deus. Et ratio huius eſt, quia nulla potentia poteſt in aliquid altius ſuo obiecto, ſicut viſus ad altius (a) colore. Proprium autem obiectum intellectus eſt quod quid eſt: unde quod ſuperat quod quid eſt, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non eſt aliud eſſe, & quidditas eius.

Quomodo ergo cognoſcibilis eſt? Accedamus ad eum cognoſcendum hic per gratiam, & in futuro per gloriam. Pſalm. XXXIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini."

Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inacceſſibilem? & in Pſalm. XCVI. 2. „ Nubes, & caligo in circuitu eius?" Exod. XX. 21. „ Moyſes acceſſit ad caliginem in „ qua erat Deus." Reſpondet Dionyſius. Omnis caligo eſt inacceſſibile lumen. Eſt ergo idem quod hic lumen, ibi caligo; ſed caligo eſt inquantum non videtur, lumen

(a) *Al.* cognoſcere.

men vero inquantum videtur. Sed aliquid eſt inviſibile dupliciter. Uno modo propter ſe, ſicut opacum; alio modo propter excedentiam eius, ſicut ſol ab oculo noctuæ. Sic quædam ſunt nobis non conſpicua propter defectum ſui eſſe, & quædam propter excedentiam eius: & ſic Deus nobis quodammodo inacceſſibilis eſt. *Quem nullus hominum vidit*. Si intelligatur de comprehenſione, ſic abſolute (*a*) verum eſt, etiam de Angelis: quia ſolus Deus comprehendit ſe. Si autem de viſione, qua attingitur, ſic intelligitur tripliciter. Uno modo. Nemo vidit oculo corporali. Alio modo, ſecundum eſſentiam oculo mentis, vivens in carne, niſi Chriſtus. Exod. xxxiii. 20. „ Non videbit me homo, & vivet. " Tertio modo. Nemo vidit quid eſt Deus per ſeipſum. Matth. xi. 27. „ Nemo novit Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. " Ibid. xvi. 17. „ Caro & ſanguis non revelavit tibi. "

Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens: *Cui honor, & imperium ſempiternum*: (*b*) & ponit duo. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem, dicens, *Honor*, qui eſt exhibitio reverentiæ. Malach. i. 6. „ Si ego pater, ubi eſt honor meus? " Secundum ad gubernationem, cum dicit, *Imperium ſempiternum*.

LECTIO IV.

Divitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto divitiarum; ſed in Deo vivo, qui præſtat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant * bonam vitam. O Timothee, depoſitum cuſtodi, devitans profanas vocum novitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Supra egit de inſtructione perſonarum infimi ſtatus; hic redit ad materiam ſuam, & inſtruit eum ad inſtruendum divites: & primo facit hoc; ſecundo agit de inſtructione Timothei, ibi, *O Timothee, depoſitum cuſtodi*. Et ſemper quando inſtruit eum ad inſtructionem aliorum, monet ut non negligat ſe. Et circa primum primo excludit vitia quæ ſolent in divitibus abundare; ſecundo inducit ad bona, ibi, *Bene agere*. Item circa primum primo proponit vitia quæ ſolent eſſe in divitibus; ſecundo excludit hæc, reddendo rationem huius, ibi, *In incerto divitiarum*. Dicit ergo, *Divitibus*. Divitiæ abundantiam important. Eſt autem abundantia ſpiritualium, & hæ ſunt veræ divitiæ. Eſa. xxxiii. 6. „ Divitiæ ſalutis ſapientia, & ſcientia; „ timor Domini ipſe eſt theſaurus eius. " Quædam corporales, & hæ non ſunt veræ divitiæ, quia non ſufficiunt: & ideo (*c*) addit cum quadam diminutione, *Huius ſæculi*. Baruch iii. 18. „ Qui argentum theſaurizant, & aurum, in quo confidunt „ homines. " His ergo *præcipe*. Quando de ſervis egit, non poſuit præceptum: quia hoc eſt virtus quod homo utatur auctoritate ad maiores, non ad minores: & ideo dicit: Non dimittas propter divitias, & propter altum ſtatum eorum, quin præcipias. Et quid debet præcipere? *Non ſublime ſapere*; ideſt, non ſentire aliquid excelſum de ſe.

Numquid hoc eſt malum? Reſpondeo. Poteſt reddi malum ex duobus. Primo ſi ſublime ſapit de ſe propter ea quæ non habent excellentiam veram; & hoc eſt, ſi in rebus temporalibus: unde qui propter exteriorem excellentiam ſublime ſapit de ſe, inordinate ſapit; & hæc eſt ſuperbia. Et tamen carnales non aliam ſublimitatem curant niſi iſtam; & hæc acquiri poteſt per divitias. Eccle. x. 12. „ Pecuniæ obediunt omnia. " Unde quia divites (*d*) huius mundi hæc habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia ſunt quædam

quæ

* *Vulgata* veram.

(a) *Al. deeſt* verum. (b) *Al* & ponit tria. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem, dicens, *Honor*, qui eſt exhibitio reverentiæ. Malach. i. „ Si ego pater, ubi eſt honor meus? " Secundum ad refulgentiam bonitatis eius, cum dicit, *Gloria*, quæ eſt clara cum laude notitia, quæ refulget in notitiis hominum, & Angelorum. Eſai. xlii. „ Gloriam meam alteri non dabo &c. " Tertium ad gubernationem, cum dicit, *Imperium ſempiternum*. (c) *Al.* dicit. (d) *Al.* huiuſmodi.

quæ habent ſublimitatem, ſicut dona ſpiritualia. Eccli. xxv. 13. „ Quam magnus „ eſt qui invenit ſapientiam, & ſcientiam.“ In his enim aliquis poteſt inordinate ſapere ſublimitatem, non ex natura donorum, ſed vel attribuendo ſibi quod non habet, vel non cognoſcendo a Deo ea quæ habet. Unde in primo eſt inordinatio propter defectum rerum, in ſecundo propter inordinationem affectus.

Secundum vitium in divitibus eſt ſpes mundanorum: unde dicit: *Neque ſperare in incerto divitiarum*. Iob xxxi. 24. „ Si putavi aurum robur meum, & obrizo dixi, „ Fiducia mea.“ Prov. x. 15. „ Subſtantia divitis, urbs fortitudinis eius.“

Deinde cum dicit, *In incerto divitiarum*, aſſignat rationem monitionis. In eo enim ſperat aliquis, unde credit auxilium habere; (*a*) ſed auxilium habetur a forti, & divitiæ ſunt fragiles: ergo non eſt in eis ſperandum. Matth. vi. 19. „ Nolite theſaurizate vobis theſauros in terra, ubi „ ærugo, ac tinea demolitur.“ *Sed in Deo vivo*, ubi eſt vera ſpes ponenda. Hier. xvii. 7. „ Beatus vir qui confidit in Do„ mino, & erit Dominus fiducia eius.“ Iac. 1. 7. „ Dat omnibus affluenter.“ Sed hoc quod dicit, *Abunde ad fruendum*, dupliciter poteſt exponi. Uno modo, ut fruitio ſumatur pro gaudio, & hoc modo eſt etiam in corporalibus. (*b*) Vel expone: Ideſt ut per hæc perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit, *Bene agere*, monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; ſecundo ut utantur habitis; tertio ut ad finem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apoſtolus. Primo ut acquirant ſpirituales divitias, quas non habent; & ideo dicit: *Bene agere, divites fieri in bonis operibus*. Eſai. 1. 17. „ Diſcite bene facere.“ Quantum ad ſecundum ſciendum eſt, quod duplex eſt uſus divitiarum. Unus eſt tenere, & alius eſt dare; ſed principalis eſt dare: & ideo iſta duo ponit. Primo ut dent: unde dicit, *Facile tribuere*, ideſt ſine gravitate cordis interius. II. Corinth. ix. 7. „ Non ex triſtitia, aut ex neceſſitate: hilarem enim „ datorem diligit Deus.“ Et ſine tarditate. Prov. iii. 25. „ Ne dicas amico tuo „ Vade, & revertere; & cras dabo tibi; „ cum ſtatim poſſis dare.“ Iob xxxi. 16. „ Si oculos viduæ expectare feci.“ Secundo ut cuſtodiat, non quidem tantum ad ſuam utilitatem, ſed ad quoddam commune: unde dicit, (*c*) *Communicare*, ideſt habere eas ſicut communes. Roman. xii. 13. „ Neceſſitatibus ſanctorum communi„ cantes.“ Quantum ad tertium, ut ad finem theſaurizandi perveniant; ideo dicit: *Theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum*. Theſaurus ſpiritualis eſt congregatio meritorum, quæ ſunt fundamentum futuri ædificii, quod nobis præparatur in cælo: quia tota præparatio futuræ gloriæ eſt per merita, quæ acquirimus per gratiam, quæ eſt principium merendi. Matth. vi. 20. „ Theſaurizate vobis theſauros in „ cælo, ubi neque tinea, neque ærugo de„ molitur.“ I. Corinth. ix. 24. „ Sic cur„ rite ut comprehendatis.“

Deinde cum dicit, *O Timothee*, *depoſitum cuſtodi*, inſtruit ipſum Timotheum: & primo ut bona conſervet; ſecundo ut mala devitet, ibi, *Devitans profanas vocum novitates*. Dicit ergo: *O Timothee*, *depoſitum cuſtodi*. Depoſitum hominis eſt omne bonum quod habet quilibet; quod ſibi commiſſum eſt a Deo ut conſervet, & multiplicet. Eccli. xvii. 18. „ Gratiam homi„ nis, quaſi pupillam conſervabit.“ I. Cor. xv. 10. „ Et gratia eius in me vacua non „ fuit, (*d*) ſed gratia eius ſemper in me „ manet.“ Et ſic dicit ei, ut depoſitum cuſtodiat; ideſt, ut ſe in gratia Dei conſervet, & multiplicet. Qui enim abſcondit talentum, punitur. (*e*) „ Tollite ab „ eo talentum, & date ei qui habet de„ cem talenta..., & inutilem (*f*) ſervum „ eiicite in tenebras exteriores:“ Matth. xxv. 28. Et ſpecialiter prælati habent depoſitum, ſcilicet curam proximorum, & fidelium. Ioan. ult. 17. „ Paſce oves meas.“ Hebr. ult. 17. „ Ipſi pervigilant, quaſi ratio„ nem reddituri pro animabus veſtris.“ II. Timoth. 1. 14. „ Bonum depoſitum cuſto„ di.“ Item quod mala vitet, præcipue illa quæ ſunt nata coinquinare fidem. Cuius ratio eſt, quia ſicut Princeps ſæcularis ponitur ad cuſtodiendam unitatem regni, ita ſpiritualis ad ſervandam unitatem ſpiritua-

(a) *Al.* auxilium enim habetur a forti; ſed divitiæ ſunt fragiles, & inæſtimabiles. Matth. vi. „ Nolite theſaurizare &c.“ Sed in Deo, ubi eſt vera ſpes ponenda. (b) *Al.* vel ut per hæc perveniamus. (c) *Al.* Ad communicandum. (d) *Sequitur ibi* „ Sed abundantius illis omnibus laboravi: non „ ego autem, ſed gratia Dei mecum.“ (e) *Al. omittitur ſequens Matthæi ſententia*. (f) *Al.* ſurſum eiicite.

ritualem. Pax autem regni conſiſtit in iuſtitia; & ideo ille ordinatur ad iuſtitiam. Sed unitas Eccleſiæ eſt in fide: & ideo principaliter monet ad cuſtodiam fidei. Luc. XXII. 32. „ Ego rogavi pro te, ut „ non deficiat fides tua; & tu converſus „ aliquando confirma fratres tuos." Similiter autem poſſet corrumpi fides per fallaciam, ſicut etiam quælibet ſcientia. Sed, ſicut dicitur I. Elench. fallacia fit quandoque ex voce, quandoque ex re. Unde eſt fallacia in dictione, & extra dictionem. Et ſic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, ſicut dicit Hieronymus, quod ex verbis inordinate prolatis fit hæreſis. Et ideo dicit: *Devitans profanas vocum novitates*. Quia non velle audire aliquid novi, eſt oblatrare contra conſuetudines. Sed nova profana non ſunt audienda. Sed profana novitas eſt, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum (*a*) per comparationem ad id quod eſt antiquum. Hoc fecit Neſtorius, quando dixit de Virgine Maria, Chriſtotochos, ut inferret quod non eſſet mater Dei. Et ideo ſancti Patres in Epheſino Concilio inſtituerunt, quod diceretur Theotochos. II. Timoth. 1. 13. „ Formam habens ſanctorum verborum, quæ a me audiſti in fide, & dilectione in Chriſto Ieſu: " & cap. II. 16. „ Profana, & vaniloquia de„ vita: multum enim proficiunt ad impie„ tatem." Quandoque vero corrumpitur per rationes reales ſophiſticas: & iſtud vitandum eſt. Et dicit, *Et oppoſitiones ſcientiæ falſi nominis*, quia non eſt vera ſcientia, ſed apparens. Scientia enim ſecundum propriam rationem non eſt niſi verorum. Impoſſibile autem eſt quod verum ſit vero contrarium, licet quandoque duo falſa ſint ſibi contraria; & ideo impoſſibile eſt quod illud quod repugnat veritati divinæ, quæ eſt ſumma veritas, ſit verum. Coloſſ. II. 8. „ Videte ne quis vos decipiat per phi„ loſophiam, & inanem fallaciam, ſecun„ dum traditionem hominum, ſecundum ele„ menta mundi, & non ſecundum Chri„ ſtum." *Promittentes*, ideſt dicentes, ſe habere. Hier. X. 14. „ Stultus factus eſt „ omnis homo a ſcientia ſua: " quæ non eſt Dei: quia „ qui loquitur mendacium, „ ex propriis loquitur: " Ioan. VIII. 44. Hier. II. 16. „ Filii Mempheos, & Thaа„ nes conſtupraverunt te uſque ad ver„ ticem." Eſa. XLVII. 10. „ Sapientia tua, „ & ſcientia tua hæc decepit te." *Gratia Dei tecum. Amen.*

(a) *Al. emittitur* per comparationem.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM II. EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Nocte, & die æſtu urebar, & gelu, fugiebatque ſomnus ab oculis meis. Geneſ. xxxi. 40.

VErba ſunt Iacob oſtendentis, & commendantis curam paſtoralem, ac paſtorale officium: in quibus circa hoc officium tria ponuntur, ſcilicet aſſiduitas, patientia, ſolicitudo. Primum eſt, quia ſine intermiſſione debet curam gregis gerere: unde dicit, *Nocte*, *& die*: nocte orando, die erudiendo. Eſai. xxi. 8. „ Super ſpeculam Domini ego ſum ſtans iugiter per diem, „ & ſuper cuſtodiam ego ſum ſtans totis noctibus. “ Vel per diem, ideſt tempore proſperitatis; & per noctem, ideſt tempore adverſitatis: in quibus prælatus debet reſpicere curam gregis. II. Corinth. vi. 7. „ Per arma iuſtitiæ a dextris & a ſiniſtris. “ Proverb. xvii. 17. „ Omni tempore diligit qui amicus eſt. “ Secundum eſt, quia maxime prælato patientia neceſſaria eſt: debet enim prælatus propter gregis ſalutem omnia ſuſtinere. Ioan. x. 11. „ Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis. “ Prov. xix. 11. „ Doctrina viri per patientiam noſcitur. “ Unde dicit, *Æſtu*, ideſt fervore inſtantis perſecutionis: Iac. i. 11. „ Exortus eſt ſol cum ardore, & areſecit fenum: “ *gelu*, ideſt timore futurorum: II. Corinth. vii. 5. „ Foris pugnæ, intus timores. “ Tertium eſt, quia præeſt in ſolicitudine, ut dicitur Rom. xii. & hoc expellit ſomnum negligentiæ: unde ſubditur: *Fugiebatque ſomnus ab oculis meis*. Prov. vi. 3. „ Diſcur„ re, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne des oculis tuis ſomnum. “ Recte ergo hæc verba materiæ huius Epiſtolæ conveniunt. In prima enim inſtruit eum de ordinatione eccleſiaſtica; in hac autem ſecunda agit de ſolicitudine tanta paſtorali ut etiam martyrium ſuſtineat pro cura gregis, ut patet in Prologo.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Timotheo cariſſimo filio gratia, & miſericordia, & pax a Deo Patre noſtro, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

DIviditur autem hæc Epiſtola in ſalutationem, & narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo*. Item primo ponitur perſona ſalutans; ſecundo perſona ſalutata; tertio bona optata. Perſona ſalutans deſcribitur ex nomine, *Paulus*, quod ſonat modicitatem; quod ei competit propter humilitatem mentis, & tribulationem, quæ faciunt hominem parvum; intantum quod Chriſtus dicitur minoratus propter paſſiones. Hebr. II. 9. „ Eum qui mo„ dico ab Angelis minoratus eſt, videmus „ Ieſum, propter paſſionem mortis, glo„ ria, & honore coronatum. " Item ex dignitate, quam primo ponit; ſecundo dignitatis originem; tertio fructum. Dignitas eſt magna, quia eſt *Apoſtolus Ieſu Chriſti*; ideſt, miſſus eſt a Chriſto. Luc. VI. 13. „ Elegit duodecim ex ipſis, quos etiam A„ poſtolos nominavit. " Hanc dignitatem adeptus eſt, quia plus omnibus laboravit, I. Corinth. XV. & Galat. II. 8. „ Qui ope„ ratus eſt Petro in Apoſtolatum circumci„ ſionis, operatus eſt & mihi inter Gen„ tes. " Origo Apoſtolatus eſt voluntas Dei: unde dicit, *Per voluntatem Dei*: quam quidam præveniunt, quia ſe ingerunt; contra quos dicitur Hebr. V. 4. „ Nemo „ aſſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a „ Deo, tamquam Aaron. " Item quidam permittuntur propter peccata populi. Iob XXXIV. 30. „ Qui regnare facit hominem „ hypocritam propter peccata populi. " (a) Sed hic *per voluntatem Dei*: quod dicit, quia non per voluntatem ſuam. Fructus autem non eſt aliquid terrenum, ſed *ſecundum promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu*; ideſt, ad conſequendam vitam æternam promiſſam a Chriſto. Hic debet eſſe finis prælatorum. I. Corinth. IX. 25. „ Illi quidem, ut corruptibilem coronam „ accipiant, nos autem incorruptam. " Daniel. XII. 3. „ Qui ad iuſtitiam erudiunt „ multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æter„ nitates. " Perſona ſalutata eſt Timotheus filius eius, ab eo converſus, Act. XVI. Cariſſimus, quia ſibi unanimis. Philip. II. 20. „ Neminem habeo tam unanimem, „ qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus „ ſit. " Bona optata ſunt tria, ſcilicet *gratia*, per quam eſt remiſſio peccatorum; *miſericordia*, per quam conſequimur finale bonum; *pax*, Gloſſa, „ Ideſt tranquillitas „ mentis: " hæc competit prælato, qui ad hoc ponitur, ut pacem procuret. Ioan. XX. 19. dixit Dominus, " Pax vo„ bis. " Et præcepit intrantibus domum, pacem offerre, ut habetur Matth. X. Et hoc *a Deo Patre*, qui eſt dator omnis boni, Iac. I. Item *a Ieſu Chriſto*, qui eſt mediator, inquantum homo, Dei, & hominum. II. Petr. I. 4. „ Per quem ma„ xima nobis, & pretioſa promiſſa do„ navit. "

(a) *Al.* Sed hoc eſt.

LECTIO II.

GRatias ago Deo meo, cui ſervio a progenitoribus meis in conſcientia pura, quod ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die deſiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio impleat, recordationem accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta, quæ & habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice; certus ſum autem quod & in te.

HIc incipit epiſtolaris narratio: in qua primo munit eum contra præſentes perſecutiones; ſecundo contra futura pericula Eccleſiæ, III. cap. ibi, *Hoc autem ſcito, quod in noviſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa*. Item primo inducit ad inſtantiam prædicationis, quæ tunc erat cauſa, & occaſio perſecutionis; ſecundo hortatur ad ſuſtinendas tribulationes propter Chriſtum, cap. II. ibi, *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quæ eſt in Chriſto Ieſu*. Item primo commemorat bona ipſius Timothei; ſecundo hortatur eum ad uſum horum bonorum per inſtantiam prædicationis, ibi, *Propter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum*; tertio ponit ſe in exemplum, ibi, *In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, & magiſter*. Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; ſecundo ponit bona huius, quæ provocabant eum ad huiuſmodi affectum, ibi, *Memor lacrymarum tuarum*. Affectus oſtenditur per duo, ſcilicet per orationem, & deſiderium; & ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia eſt caritatis, & caritas eſt principale donum; quaſi dicat: Reputo me gratiam conſecutum, quod ſic ſincerum affectum habeo ad te. Et dicit, *Deo meo, cui* ſpecialiter *ſervio a progenitoribus meis*, non a parentibus carnalibus, quia I. Timoth. I. 15. „ Chriſtus „ venit peccatores ſalvos facere, quorum „ primus ego ſum; " ſed ſervitio derivato a progenitoribus meis, ſcilicet Patriarchis, & Prophetis, qui Deo ſincere ſervierunt. Et dicitur, *A progenitoribus*, quia filii facilius imitantur perfectionem paternam: tum quia inſtruuntur ab eis, ut Tobias; tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et quomodo ſervio ei? *In conſcientia pura*: quia, ut habetur Habac. I. 13. „ Mundi „ ſunt oculi tui, Domine, ne videant ma„ lum, & reſpicere ad iniquitatem non „ poteris. " II. Corinth. I. 12. „ Gloria „ noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ „ noſtræ. " De quo agit gratias: *quia ſine intermiſſione*, ſive die proſperitatis, ſive nocte adverſitatis, oro pro te. Item ex deſiderio; ideo dicit: *Deſiderans te videre*, ſcilicet propter conſolationem utriuſque. Rom. I. I. „ Deſidero enim videre vos. "

Deinde cum dicit, *Memor lacrymarum tuarum*, oſtendit bona quæ erant in Timotheo: & primo commemorat affectum eius ad ſe; ſecundo fidem ad Deum, ibi, *Recordationem accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta*. Dicit ergo: *Memor lacrymarum tuarum*, quas (*a*) ſcilicet Timotheus effudit, quando diſceſſit Epheſum ab eo, paratus ad martyrium. Vel *lacrymarum* quas fudit in orationibus. Et hoc *ut gaudio impleat*; ideſt, hæc memoria replet me gaudio. Philip. II. 2. „ Implete gaudium meum. " Item memor fidei ad Deum. Fidem eius primo commemorat; ſecundo oſtendit eam a parentibus derivatam, & non novitiam. Dicit ergo: *Recordationem accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta*. Fides neceſſaria eſt prælato, qui eſt fidei cuſtos. Hebr. XI. 6. „ Sine „ fide impoſſibile eſt placere Deo. " Et dicit, *Non ficta*: vera enim per opera bona eſt. Iac. II. 18. „ Oſtende mihi ſine operi„ bus fidem tuam, & ego oſtendam tibi „ ex operibus fidem meam. " I. Tim. I. 5. „ Finis præcepti eſt caritas de corde pu„ ro, & conſcientia bona, & fide non fi„ cta. " Sap. I. 5. „ Effugiet fictum. " Et hæc non nova, ſed *habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice*. Act. XVI. dicitur quod fuit filius mulieris Iudææ. *Certus ſum autem*, vel per revelationem, vel per indicia, *quod & in te*.

(a) *Al. deeſt* ſcilicet Timotheus.

LECTIO III.

PRopter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris, ſed virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis. Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri, neque me vinctum eius; ſed collabora Evangelio, ſecundum virtutem Dei, qui nos liberavit, & vocavit vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam; quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu ante tempora ſæcularia; manifeſtata eſt autem nunc per illuminationem Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui deſtruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, & incorruptionem per Evangelium.

SUpra commendavit eum de bonis gratuitis; hic hortatur ad uſum gratuitorum ſibi datorum, præcipue in prædicatione Evangelii: & primo monet generaliter ad uſum datæ ſibi gratiæ; ſecundo ſpecificat qualis ſit uſus gratiæ, ibi, *Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri*. Item primo ponit monitionem; ſecundo eius rationem, ibi, *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris, ſed virtutis*. Dicit ergo: Fides non ficta in matre, & avia, & in te eſt: *propter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam Dei*. Gratia Dei eſt ſicut ignis, qui quando obtegitur cinere, non lucet; ſic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanum timorem. Unde & Timotheus effectus puſillanimis, torpuerat circa prædicationem; & ideo dicit: (*a*) *Ut reſuſcites gratiam* ſopitam. I. Theſſal. v. 19. „ Spiritum nolite extinguere. " Et addit: *Quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum*, a quo ſcilicet ordinatus erat Epiſcopus: in qua manus impoſitione, data eſt ei gratia Spiritus ſancti.

Deinde cum dicit, *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris*, ponitur ratio monitionis, & ſumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, (*b*) debet operari ſecundum congruentiam muneris. Ergo ſecundum conditionem divinorum munerum debemus Deo ſervire. Eſt autem duplex (*c*) ſpiritus, huius mundi, & Dei: & horum diſtinctio eſt. Spiritus enim ſignificat amorem: quia nomen ſpiritus impulſionem importat, & amor impellit. Duplex autem eſt amor; ſcilicet Dei, & hic eſt per ſpiritum Dei; & amor mundi, & hic eſt per ſpiritum mundi. I. Corinth. II. 12. „ Non enim accepimus ſpiritum huius mundi, ſed Spiritum qui „ ex Deo eſt. " Spiritus autem mundi facit amare bona mundi, & timere mala temporalia; & ideo dicit: *Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris*, ſcilicet mundani: quia hunc Deus aufert a nobis. Matth. x. 28. „ Nolite timere eos qui occidunt „ corpus. " Eſt alius ſpiritus timoris Domini, & ſanctus; & iſte facit ut timeatur Deus; (*d*) hic autem eſt ſine pœna, & ſine offenſa, & hic eſt a Deo. Matth. x. 28. „ Timete eum qui poteſt & animam, „ & corpus perdere in gehennam. " Et addit, *Sed virtutis*, quia per Spiritum ſanctum dirigimur in malis; & hoc per virtutem, ſcilicet fortitudinis contra adverſa mundi. Luc. ult. 49. „ Sedete in civitate, „ donec induamini virtute ex alto. " Item dirigimur in bonis, quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem caritatis, dum quis omnia quæ diligit, refert in Deum: unde dicit, *Et dilectionis*. I. Ioan. III. 14. „ Qui non diligit, manet in morte. " Item quantum ad bona exteriora; & ideo dicit, *Et ſobrietatis*, ideſt omnis temperantiæ, ſervando debitum modum, & menſuram, ut ſcilicet temperate utamur bonis mundi. Tit. II. 12. „ Sobrie, & iuſte, & „ pie vivamus in hoc ſæculo. " I. Timoth. III. 2. „ Oportet Epiſcopum eſſe irreprehenſibilem, unius uxoris virum, ſo„ brium. "

Deinde cum dicit, *Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri*, ſpecificat uſum gratiæ: & primo excludit contraria huic uſui; ſecundo hortatur ad uſum gratiæ, ibi,

(a) Al. *Reſuſcita*. (b) *Al.* operatur. (c) *Al.* Spiritus huius mundi, *omiſſo* & Dei. (d) *Al.* hic autem eſt ſine offenſa.

ibi, *Sed collabora Evangelio*. A ſolita autem prædicatione poterat impediri propter duo. Primo per erubeſcentiam; ſecundo ex pœna Apoſtoli, quam patiebatur propter Evangelium: & ideo quantum ad primum dicit: *Noli itaque*, ſcilicet ex quo habes ſpiritum fortitudinis, *erubeſcere teſtimonium Domini noſtri*. Prædicatio enim Chriſti, ſi referatur ad ſapientiam mundi, videbatur ſtulta, unde erubeſcentiam habere videbatur. I. Corinth. I. 23. „ Nos prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam. “ Rom. I. 16. „ Non enim erubeſco Evangelium. “ Luc. IX. 26. „ Qui me erubuerit, & meos ſermones, hunc Filius hominis erubeſcet. “ Quantum ad ſecundum ſciendum eſt, quod ſi latro videt aliquem ſuſpenſum, erubeſcit ſe confiteri ſocium eius. Sic, quia Apoſtolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubeſcere; & ideo dicit: *Neque me vinctum eius*. Epheſ. VI. 20. „ Pro quo legatione fungor in catena. “ Eccli. IV. 27. „ Ne reverearis proximum tuum in caſu ſuo. “

Deinde cum dicit, *Sed collabora Evangelio*, hortatur ad uſum gratiæ: & primo in generali; ſecundo oſtendit ex qua fiducia hunc uſum aggrediatur, ibi, *Secundum virtutem Dei*. Hic manifeſtat quod dicit ibi, (a) *Non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum*. Dicit ergo: *Ne erubeſcas*, ſed *collabora*, ideſt ſimul mecum labora. I. Corinth. III. 8. „ Unuſquiſque propriam mercedem accipiet. “ Et dicit, *Evangelio*, quod poteſt eſſe ablativi caſus, (b) & ſic in Evangelio prædicando; & dativi caſus, & ſic ad laudem Evangelii, ut ſcilicet creſcat. Sap. III. 15. „ Bonorum labiorum glorioſus eſt fructus. “ Et hoc cum fiducia, non propria: quia „ non ſufficientes ſumus cogitare aliquid a nobis, quaſi ex nobis: “ II. Corinth. III. 5. ſed *ſecundum Dei virtutem*, ideſt habendo fiduciam de virtute Dei. Eſa. XL. 29. „ Qui dat laſſo virtutem, & his qui non ſunt fortitudinem, & robur multiplicat. “ Hæc virtus manifeſtatur per duo, ſcilicet quantum ad affectum, quia liberamur a malis; & ideo dicit, *Qui nos liberavit*. I. Eſd. VIII. 31. „ Liberavit nos de manu inimici, & inſidiatoris in via. “ Ioan. VIII. 36. „ Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. “ Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona: unde ſequitur: *Et vocavit vocatione ſua ſancta*: quia vocavit ad ſanctificandum. Rom. VIII. 30. „ Quos prædeſtinavit, hos & vocavit. “ I. Petr. II. 9. „ Qui de tenebris nos vocavit in admirabile lumen ſuum. “ Et manifeſtat quædam quæ dicit, dicens: *Non ſecundum opera noſtra*: ubi oſtendit quod per virtutem Dei liberati, & vocati ſumus, non per humanam: & primo oſtendit cauſam vocationis noſtræ, & liberationis eſſe a Deo; ſecundo proceſſum cauſæ, ibi, *Quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu*; tertio commendat datorem cauſæ, ſcilicet gratiæ, & eius conſervatorem, ibi, *Qui deſtruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam*. Dicit ergo: Vocavit, non per noſtram virtutem, quia ſcilicet non per opera noſtra, quæ ſunt effectus virtutis: Tit. III. 5. „ Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit. “ (c) Eſt autem duplex cauſa humanæ ſalutis, quæ eſt a Deo. Una eſt æterna, ſcilicet eius prædeſtinatio; alia eſt temporalis, ſcilicet gratia iuſtificans. Quantum ad primum dicit, *Secundum propoſitum*, ideſt prædeſtinationem, quæ eſt propoſitum miſerendi. Epheſ. I. 11. „ Operatur omnia ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ. “ Rom. VIII. 28. „ His qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Et gratiam*: Rom. III. 24. „ Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. “

Circa proceſſum gratiæ primo oſtendit quomodo eſt præparata gratia; ſecundo quomodo collata; tertio per quem. Primum oſtendit, cum dicit: *Quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu*, ideſt præviſa eſt nobis dari, *ante tempora ſæcularia*. Sicut dicit Philoſophus, ſæculum nihil aliud eſt quam menſura durationis aliquarum rerum: unde diverſa ſæcula diverſæ ſunt ætates hominum: unde unum ſæculum durat mille annis: quia homo dicitur vivere quamdiu eſt in memoria hominum, quæ non excedit mille annos. Tempora ergo ſæcularia ſunt quæ menſurant res mutabiles, & hæc inceperunt cum mundo; ſed prædeſtinatio eſt ante mundum. Epheſ. I. 4. „ Elegit nos in ipſo ante conſtitutionem mundi. “ Et dicit, *In Chriſto Ieſu*, quia non ſumus electi ſic ut ſalvemur propriis meritis, ſed per gratiam Chriſti: quia ſicut prædeſtinavit ſalu-

(a) Al. *Non ſecundum &c. Sed collabora.* (b) *Al.* & hic in Evangelio prædicando dativi caſus.
(c) *Al. additur* ſed virtutis eius.

ſalutem noſtram, ita modum ſalutis noſtræ. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Ieſum „ Chriſtum facta eſt. " Sed hæc prædeſtinatio prius erat occulta, ſed nunc eſt manifeſta. Et quomodo? Sicut conceptus cordis per opera. Unde nunc in effectu operis, ſuis electis manifeſtavit. *Per illuminationem*. Proprie loquitur: manifeſtare enim eſt in lucem ducere. Iob XXVIII. II. „ Abſ„ condita produxit in lucem. " Sic ergo *manifeſtata eſt nunc per illuminationem Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti*: per hoc quod miſit Chriſtum nos illuminantem. Eſa. lx. I. „ Surge, illuminare Hieruſalem, quia ve„ nit lumen tuum. " Lucæ I. 79. „ Illu„ minare his qui in tenebris, & in umbra „ mortis ſedent. "

Deinde cum dicit, *Qui deſtruxit quidem mortem*, commendat Chriſtum illuminatorem: & primo eius virtutem quantum ad mala quæ abſtulit; ſecundo quantum ad bona quæ contulit. Dicit ergo: *Chriſtus*, propter hoc (*a*) quod pro nobis paſſus eſt, *deſtruxit mortem*, ideſt ſatisfecit Deo pro peccatis noſtris: I. Petr. III. 18. „ Chriſtus „ ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, „ iuſtus pro iniuſtis. " Et peccatum erat cauſa noſtræ mortis corporalis: Rom. VI. 23. „ Stipendia enim peccati mors: " & ideo deſtruendo peccatum, deſtruxit mortem. Oſeæ XIII. 14. „ Ero mors tua, „ o mors, morſus tuus ero, inferne. " Contulit etiam perfecta bona. Primo animæ in præſenti per gratiam fidei; Habac. II. 4. „ Iuſtus meus ex fide vivit: " & eſt imperfecta in hac vita, ſed perficietur in gloria. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita æter„ na, ut cognoſcant te. " Secundo immortalitatem carnis reſultantem ex gloria animæ: I. Corinth. XV. 53. „ Oportet corru„ ptibile hoc induere incorruptionem, & „ mortale hoc induere immortalitatem. " Ioan. X. 10. „ Ego veni, ut vitam habeant „ (ſcilicet iam per gratiam) & (*b*) abun„ dantius habeant, " ſcilicet per gloriam in futuro. Item ibidem XI. 26. „ Omnis qui „ vivit, & credit in me, non morietur „ in æternum. "

LECTIO IV.

IN quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, & magiſter Gentium. Ob quam cauſam etiam hæc patior; ſed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem. Formam habe ſanorum verborum quæ a me audiſti in fide, & in dilectione in Chriſto Ieſu. Bonum depoſitum cuſtodi per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod averſi ſunt a me omnes qui in Aſia ſunt: ex quibus eſt * Philetus, & Hermogenes. Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui, quia ſæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit; ſed cum Romam veniſſet, ſolicite me quæſivit, & invenit. Det illi Dominus invenire miſericordiam a Deo in illa die. Et quanta Epheſi miniſtravit mihi, tu melius noſti.

SUpra monuit ad ſolicitam Chriſti prædicationem; hic inducit ad hoc per (*c*) ſui exemplum: & primo ponit hoc; ſecundo inducit ad ſui ſequelam, ibi, *Formam habet ſanorum verborum quæ a me audiſti*; tertio oſtendit ſequendi neceſſitatem, ibi, *Scis enim hoc quod averſi ſunt a me omnes qui in Aſia ſunt*. Item primo ponit ſuum officium; ſecundo oſtendit quæ patitur pro ſui officii executione, ibi, *Ob quam cauſam etiam hæc patior*; tertio ſpei certitudinem, ibi, *Scio enim cui credidi*. Deſcribit autem officium ſuum tripliciter: quia dicit ſe prædicatorem ad excitandum ad bonos mores: infra IV. 2. *Prædica verbum, inſta opportune*. Marc. ult. 15. „ Prædica„ te Evangelium omni creaturæ. " Apoſtolum ad regendum Eccleſiam: quia Apoſtoli ſunt prælati Eccleſiæ: Galat. II. 8. „ Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum „ circumciſionis, operatus eſt & mihi in„ ter Gentes. " Et magiſtrum inſtitutum ad docendum fidei ſanctitatem, & cognitionem Dei: I. Tim. II. 7. „ Doctor Gen„ tium in fide, & veritate. " Ioel. II. 23. „ Filii Sion exultate, & lætamini in Do„ mino

* *Vulgata* Phigellus.

(a) *Al.* quod pro nobis paſſus, ſatisfecit Deo &c. (b) *Al.* abundantius per gloriam. (c) *Al.* deeſt ſui.

„ mino Deo noſtro, qui dedit vobis doctorem iuſtitiæ. " Sed dicit: *In quo poſitus ſum ego*: ubi nota tria. Primo quod ipſe non aſſumpſit ſibi, ſed ab illo poſitus eſt: Heb. v. 4. „ Nemo aſſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo tamquam Aaron. " Secundo in poſitione deſignatur ordo. Tertio firmitas: quia ſecundum ordinem rationis inſtitutus, firmiter manſit. Ioan. xv. 16. „ Poſui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus veſter maneat. " Iudic. v. 20. „ Stellæ manentes in ordine, & curſu ſuo. "

Deinde cum dicit, *Ob quam cauſam et iam hæc patior*, oſtendit quæ patitur pro ſui officii executione, dicens: *Hæc adverſa patior*, ſcilicet vincula, & tædia, & hoc pro fide Chriſti: infra II. 9. *Laboro uſque ad vincula*. Et dicit, *Ob hanc cauſam*, quia pati ſimpliciter non eſt laudabile, ſed propter iuſtam cauſam. Matth. v. 10. „ Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. " (a) Et ideo: *Sed non confundor*: quia non eſt ad confuſionem ei qui patitur propter iuſtitiam. I. Pet. IV. 15. „ Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; ſi autem ut Chriſtianus, non erubeſcat, glorificet autem Deum in iſto nomine. " Act. v. 41. „ Ibant Apoſtoli gaudentes a conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. "

Deinde cum dicit, *Scio cui credidi*, ponitur certitudo ſpei, quæ facit eum non confundi: (b) & hoc provenit ex magnitudine Dei promittentis; & ideo dicit, *Cui credidi*. Et nota, quod uno modo credere eſt actus fidei: & eſt ſenſus. *Scio*: ideſt, ſcio quod ille qui promiſit eſt verax, & potens ad reddendam vitam æternam, quam repromiſit homini fideli exiſtenti.

Sed contra. Ex hoc ſequitur quod eadem eſt ſcientia, & fides; & idem eſt ſcitum, & creditum: quod eſt impoſſibile: quia de ratione ſciti eſt quod videatur; de ratione crediti quod non.

Reſpondeo. In fide duo ſunt, ſcilicet id quod creditur, & ille cui creditur. De eo quod creditur, non poteſt eſſe ſcientia, quia ſic perderet crediti rationem; ſed de eo cui creditur, eſt ſcientia, quia per evidentiſſimam rationem eſt ſcitum quod Deus eſt verax. Et ſic dicit: *Scio cui credidi*. I. Ioan. IV. 1. „ Nolite omni ſpiritui credere; ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſunt. " Proverb. XIV. 15. „ Innocens credit omni verbo. " Alio modo dicitur credere fidei eius cui committit rem ſuam; & hic ſenſus eſt verior; quaſi dicat: (c) Quia meipſum, labores, & paſſiones credidi, ideſt commiſi, Deo: ſcio quod *potens eſt depoſitum meum ſervare* (d) *in illum diem*.

Et nota, quod depoſitum dicitur dupliciter. Uno modo, quod ego depoſui: & ſic homo deponit apud Deum ſalutem ſuam, quando ſe Deo totum committit. I. Pet. v. 7. „ Omnem ſolicitudinem veſtram in eum proiicientes, quoniam ipſi cura eſt de vobis. " Pſal. LIV. 23. „ Iacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet. " Item deponit opera ſua, quando ſcilicet non ſtatim recipit remunerationem ſuam, ſed in poſterum: & ſic qui bene facit, deponit illud apud Deum, & hoc *uſque in illum diem*, quando iudicabit occulta hominum, (e) quibus tunc reddet Deus mercedem laborum ſuorum. Sap. x. & Eſa. III. 10. „ Dicite iuſto, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum ſuarum comedet. " Vel *depoſitum*, ideſt quod penes me poſitum eſt (f) officium, ſcilicet officium Evangelii. Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael. " Et Deus eſt potens conſervare ſuum Apoſtolum uſque ad mortem ſuam.

Deinde cum dicit, *Formam habens ſanorum verborum quæ a me audiſti*, inducit ad ſequelam ſui: & eſt duplex littera. Una dicit, *Habe*: altera, *Habens*. Si dicit, *Habens*, ſic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apoſtoli; ſecundo hortatur ad imitandum, ibi, *Bonum depoſitum cuſtodi*. Apoſtolus autem bonam idoneitatem habuit ſecundum duo: ſcilicet ſecundum eruditionem quantum ad cognitionem; & ideo dicit, *Sanorum verborum*: item ſecundum virtutem, unde dicit, *In fide, & dilectione*. Dicit ergo: Non potes te excuſare, ſi patienter te non habeas uſque ad vincula, ſicut ego: quia tu es *habens formam ſanorum verborum*, ſcilicet quæ non continent falſitatis corruptionem. Tit. II. 1. „ Loquere quæ decent ſanam doctrinam. " Et dicitur doctrina ſana, non corrupta, effective, quia nos ſanos facit. Et addit,

Quæ

(a) *Al.* Et ideo non eſt ei ad confuſionem. (b) *Al.* etiam hæc. (c) *Al. deeſt* Quia. (d) *Al.* & poſſeſſiones. (e) *Al.* quia. (f) *Al. omittitur* officium.

Quæ a me audiſti; quaſi dicat: Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Chriſto audivi: I. Corinth. xi. 23. „ Ego enim „ accepi a Domino quod & tradidi vo„ bis: “ Luc. x. 16. „ Qui vos audit, me „ audit. “ Et hoc *in fide*, *& dilectione*: quia ſi aliquis omnia verba ſana ſciret, & non crederet, non eſſet idoneus; nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adverſa, vel per proſpera. Heb. xi. 6. „ Sine fide impoſſibile eſt „ placere Deo. “ I. Ioan. iii. 14. „ Qui non „ diligit, manet in morte. “ Et hoc *in Chriſto Ieſu*: quia vera fides eſt eorum quæ Chriſtus docuit, & vera dilectio eſt in Chriſto, qui dedit Spiritum ſanctum, per quem Deum diligimus. Hæc igitur habens, *cuſtodi bonum depoſitum*, quod ſcilicet dedi tibi, ideſt officium prædicationis, ut numquam a veritate recedas, nec propter timorem officium prædicationis ullo tempore dimittas. Prov. iv. 23. „ Omni cuſto„ dia ſerva cor tuum. “ I. Tim. vi. 20. „ O Timothee, depoſitum cuſtodi. “ Et hoc *cuſtodi* bono adiutorio, ſcilicet *per Spiritum ſanctum*, *qui habitat in nobis*. I. Corinth. iii. 16. „ Neſcitis quia templum Dei „ eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis? “ Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo ad ſanam doctrinam; ſecundo ad perſeverantiam (*a*) in ea.

Deinde cum dicit, *Scis enim hoc*, oſtendit neceſſitatem monitionis ex defectu, & profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos ſociorum ſuorum proficere, & aliquos deficere, nititur ſequi bonos: & ideo primo commemorat deficientes; ſecundo proficientes, ibi, *Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui*. Oſtendit ergo quid (*b*) caveat, alias eſt periculum: I. Corinth. x. 12. „ Qui ſe exiſtimet ſtare, vi„ deat ne cadat: “ & ideo dicit: *Averſi ſunt a me omnes qui in Aſia ſunt*. Gloſſa: „ Iſti fallacia erant pleni: ſimulate enim „ fuerant cum Apoſtolo, ut ſcilicet addiſ„ cerent unde facerent calumniam Apo„ ſtolo. “ Iſti ergo, *qui ſunt averſi a me*, *ſunt modo in Aſia*, inter quos præcipue ſunt iſti duo, qui converſi ſunt per Iacobum.

Deinde cum dicit, *Dominus Oneſiphori domui det miſericordiam*, oſtendit aliorum profectum, & præcipue cuiuſdam Oneſiphori: commemorans primo bona quæ ſibi contulit Romæ; ſecundo quæ in Aſia; Item primo optat ei Dei miſericordiam; ſecundo oſtendit meritum miſericordiæ; tertio tempus miſericordiæ. Primum, cum dicit, *Det miſericordiam*. Recte optat ei miſericordiam, quia præſens vita miſeria eſt. Iob xiv. 1. „ Homo „ natus de muliere, brevi vivens tempo„ re, repletur multis miſeriis. “ Dicit: *Det Oneſiphori domui*, non ſolum perſonæ, ſed familiæ: quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam. Matth. x. 13. „ Si quidem fuerit domus illa digna, „ veniet pax veſtra ſuper eam. “ Meritum autem miſericordiæ eſt miſericordia quam habebat in Apoſtolum: unde dicit: *Quia ſæpe me refrigeravit*, ſcilicet quietem præſtando. Matth. v. 7. „ Beati miſericor„ des, quoniam ipſi miſericordiam conſe„ quentur. “ Eccli. xviii. 16. „ Nonne „ ardorem refrigerabit ros. “ Ad Philem. 7. „ Viſcera ſanctorum requieverunt per „ te, frater. “ *Et catenam meam*: infra ii. 9. „ Laboro uſque ad vincula, quaſi ma„ le operans: “ *non erubuit*; *ſed cum Romam veniſſet*, *ſolicite*, ut amicus, *quæſivit*. Eccli. vi. 7. „ Si poſſides amicum, in ten„ tatione poſſide illum. “ Prov. xvii. 17. „ Omni tempore diligit qui amicus eſt. “ Optat autem miſericordiam futuri ſæculi, cum dicit, *In illa die*, in qua ſcilicet Dominus iudicabit omnes, quando miſericordia eſt neceſſaria. Non ſolum autem Romæ, ſed & Epheſi. Et ideo dignus eſt divina miſericordia.

(a) *Al.* in ea ſententia. (b) *Al.* cuſtodiat.

C A.

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

TU ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu; * & quæ audiſti a me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus, ut ei placeat cui ſe probavit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur, niſi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

SUpra induxit Timotheum ad diligentem Evangelii prædicationem; inducit eum hic ad conſtantem tolerantiam martyrii: & primo inducit eum ad ſuſtinendam paſſionem pro ſalute fidelium; ſecundo docet eum qualiter reſiſtat infidelibus, ibi, *Noli contendere verbis*. Item primo inducitur præparatio ad martyrium ſuſtinendum; ſecundo exhortatio martyrii, ibi, *Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis*. Præparatio martyrii præmittitur quantum ad tria. Primum eſt animi fortitudo; ſecundum eſt bonorum diſpenſatio, ibi, *Et quæ audiſti a me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus*; tertium eſt fructuoſus militiæ labor, ibi, *Labora ſicut bonus miles Chriſti*. Requiritur autem ad martyrium (a) animi fortitudo, quæ eſt circa pericula mortis; & ideo dicit: *Tu ergo, fili mi*, ſcilicet quem per Evangelium genui, *confortare in gratia*: Pſal. XXX. 25. „ Viriliter agite, & confortetur „ cor veſtrum: “ *quæ eſt* non in te, ſcilicet cuius fortitudo eſt vana, ſed *in Chriſto Ieſu*. Eph. VI. 10. „ Confortamini in Do„ mino, & in potentia virtutis eius. “ Vel *in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu*, ideſt gratuito Dei dono per Chriſtum. Ioann. I. 17. „ Gratia, & veritas per Ieſum Chri„ ſtum facta eſt. “ Secundum eſt diſpenſatio bonorum. Circa quod notandum eſt, quod quando aliquis adducitur ad mortem, diſponit de ſuis. Non ergo minus debent eſſe ſoliciti ſancti de bonis ſpiritualibus ſibi creditis, quod non diſpereant poſt eorum mortem; ſed aliis credant: & ideo monet eum ut, ſi ad martyrium venerit, quod diſpenſet doctrinam fidei. Et primo ponit quomodo accepit, quia per auditum: unde dicit: *Quæ audiviſti a me*, & ego a Chriſto. Et dico, *A me*, non ſingulariter, ſed confirmata *per multos teſtes*, ideſt per legem, & Prophetas. Rom. III. 21. „ Te„ ſtificata a lege, & a Prophetis. “ Vel per Apoſtolos: I. Corinth. XV. 11. „ Sive „ enim ego, ſive illi, ſic prædicavimus, & „ ſic crediḋiſtis. “ *Hæc commenda*, inquantum ſunt accepta: Sap. VII. 13. „ Quam ſi„ ne fictione didici, & ſine invidia com„ munico: “ *fidelibus hominibus*, ut ſcilicet, non quærant lucrum temporale, ſed gloriam Dei. I. Corinth. IV. 2. „ Hic iam „ quæritur inter diſpenſatores ut fidelis „ quis inveniatur. “ Matth. XXIV. 45. „ Fide„ lis ſervus, & prudens quem conſtituit „ dominus ſuper familiam ſuam. “ Item qui ſunt idonei ad diſpenſandum: (b) ideo dicit: *Qui idonei erunt & alios docere*. Debent autem eſſe idonei tripliciter. Primo intellectu, ut ſint ſapientes ad intelligendum: Lucæ XXI. 15. „ Ego dabo vobis „ os, & ſapientiam, cui non poterunt re„ ſiſtere, & contradicere omnes adverſa„ rii veſtri. “ Item lingua, ut ſint facundi ad docendum: Eſa. L. 4. „ Dominus de„ dit mihi linguam eruditam, ut ſciam „ ſuſcitare eum qui lapſus eſt verbo. “ Item opere, quia „ cœpit Ieſus facere, & „ docere: “ Act. I. 1.

Deinde cum dicit, *Labora ſicut bonus miles Chriſti*, ponitur tertium, (c) quod eſt legitimus militiæ labor: ad quem primo hortatur; ſecundo ponit laboris præmium, ibi, *Nam & qui certat in agone non coronabitur*

* *Al.* & in his quæ audiſti a me per multos teſtes: hæc &c.
(a) *Al.* *deeſt* animi. (b) *Al.* *omittuntur ſequentia uſque ad* Debent. (c) *Al.* ſcilicet legitimus.

bitur, niſi legitime certaverit; tertio militiæ ſtipendia, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*. Item primo hortatur ad legitimum laborem; ſecundo exponit quis labor ſit legitimus, ibi, *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus*. Dicit ergo: *Labora ſicut bonus miles Chriſti*. Eſt autem tripliciter aliquis miles Chriſti. Primo inquantum pugnat contra peccata. Iob VII. x. „ Militia eſt vita hominis ſu„ per terram: “ & XIV. 14. „ Cunctis die„ bus quibus nunc milito, expecto donec „ veniat immutatio mea. “ Et hæc pugna eſt contra carnem, mundum, & diabolum: Epheſ. ult. 12. „ Non eſt nobis collu„ ctatio adverſus carnem, & ſanguinem, „ ſed adverſus principes, & poteſtates, „ adverſus mundi rectores tenebrarum ha„ rum, contra ſpiritualia nequitiæ, in „ cæleſtibus. “ Secundo eſt aliquis miles Chriſti, pugnando contra errores. II. Corinth. x. 4. „ Arma militiæ noſtræ non ſunt „ carnalia, ſed potentia Deo ad deſtru„ ctionem munitionum, conſilia deſtruen„ tes. “ Tertio eſt militia martyrum contra tyrannos: & hæc eſt laborioſior. Iob XXV. 3. „ Numquid eſt numerus militum „ eius? “ Et non debet quieſcere miles, quia dicitur a militia ſuſtinenda.

Deinde cum dicit, *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus*, exponit quid ſit legitimus labor: & primo inducit eum ad laborem; ſecundo oſtendit qualis debet eſſe bonus miles, ibi, *Ut ei placeat cui ſe probavit*. Primo circa primum duo facit: quia primo exemplum ponit; ſecundo manifeſtat. Dicit ergo: *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus*. Circa primum ſciendum eſt, quod alius eſt finis militiæ ſpiritualis, & alius eſt finis militiæ corporalis: quia finis militiæ corporalis eſt ut obtineat victoriam contra hoſtes patriæ; & ideo milites debent abſtinere ab his quæ abſtrahunt a pugna, puta a negotiis, & deliciis: I. Corinth. IX. „ Qui in agone „ contendit, ab omnibus ſe abſtinet: “ ſed militiæ ſpiritualis finis eſt ut victoriam habeat ab hominibus qui ſunt contra Deum; & ideo oportet quod abſtineant ab omnibus quæ diſtrahunt a Deo. Hæc autem ſunt negotia ſæcularia: quia ſolicitudo huius ſæculi ſuffocat verbum. Et ideo dicit, *Implicat ſe*.

Sed contra. Negotia ſæcularia ſunt temporalia: hoc autem Apoſtolus fecit, quando vixit de labore manuum ſuarum.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Apoſtolus dicit, *Implicat*, & non dicit, Exercet. Ille autem eis implicatur cuius cura, & ſolicitudo iungitur circa ipſa: & tunc proprie ipſa hæc interdicuntur militibus Chriſti, in quibus oſtenditur non eſſe neceſſe implicari animum. Item non dicit ſimpliciter, Implicatur; ſed dicit, *Implicat ſe*: quia quandoque implicatur, & non ſe implicat. Implicat enim ſe, quando ſine pietate, & neceſſitate aſſumit (a) negotia; ſed quando neceſſitas officii pietatis, & auctoritatis exercetur, tunc non implicat ſe; ſed implicatur huiuſmodi neceſſitate. Rom. XVI. 2. „ Aſſiſtatis ei in quo„ cumque negotio veſtri indiguerit. “

Cauſa autem quare non debet ſe implicare, eſt *ut ei placeat cui ſe probavit*. I. Ioan. II. 15. „ Si quis diligit mundum, „ non eſt caritas Patris in eo. “ Qui enim eſt miles Chriſti, devovit ſe ad militandum Deo; & ideo debet conari ut ei placeat cui ſe devovit.

Deinde cum dicit, *Nam & qui certat in agone, non coronabitur, niſi legitime certaverit*, ponit laboris præmium. Et quia diceret aliquis: O Paule, magna imponis; ſed quis eſt eorum fructus? reſpondet: Aſſumatis exemplum in pugnis ſæcularibus, ubi non omnes, ſed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit & in ſpiritualibus, quod nullus coronabitur, niſi ſervet debitas leges pugnæ. I. Corinth. IX. 25. „ Illi quidem, ut corruptibilem co„ ronam accipiant, nos autem incorru„ ptam. “ Sap. IV. 2. „ In perpetuum co„ ronata triumphat. “

Deinde cum dicit, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*, oſtendit ſtipendia, interdicitque ei negotia ſæcularia: & primo proponit ſtipendia ſub metaphora; ſecundo exponit, ibi, *Intellige quæ dico*. Officium enim prædicatorum, & doctorum, eſt officium militum, inquantum inſurgunt contra hoſtes, & vitia: item agricolæ, inquantum fructum faciunt, promovendo ad bona. Huius ager eſt Eccleſia, & principalis agricola eſt Deus, interius, & exterius operans. Ioan. XV. 1. „ Ego „ ſum vitis vera, & Pater meus agricola „ eſt. “ Homines autem exterius adhibent miniſterium: I. Corinth. III. 6. „ Ego plan„ tavi, Apollo rigavit, Deus autem incre„ mentum dedit. “ Iſti ſunt exteriores agri-

(a) *Al. deeſt* negotia.

gricolæ: Iob xxxi. 39. „ Si animam agricolarum eius afflixi. “ Iſtum ergo agricolam oportet fructum accipere. Huius fructus ſunt opera virtutum: Eccli. xxiv. 23. „ Flores mei, fructus honoris, & honeſtatis. “ Gal. v. 22. „ Fructus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, patientia. “ Inter hos fructus ſunt & fructus eleemoſynarum: Act. ix. 36. „ Hæc erat plena fructibus bonis, & eleemoſynis quas faciebat. “ Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipſi gaudeant. Primo de ſubditorum fructibus: Phil. iv. 1. „ Itaque fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea. “ Secundo de ſubſidiis temporalibus, non pro præmio principali, ſed ſtipendio: Gal. vi. 6. „ Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis. “ Matth. x. 10. „ Dignus eſt operarius cibo ſuo. “

Deinde cum dicit, *Intellige quæ dico*, exponit quæ dixerat, ſequens modum Chriſti poſt parabolas: Matth. xiii. 9. „ Qui habet aures audiendi, audiat. “ Quaſi dicat: Reduc hæc ad intellectum ſpiritualem: Dan. x. 1. „ Intelligentia opus eſt in viſione. “ Quaſi diceret aliquis: Tu dicis: Accipe ſtipendium, o Timothee; ſed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. (*a*) Unde *intellige quæ dico*: quia eſt neceſſaria diſcretio: quia ibi non ſunt accipienda ubi eſt occaſio avaritiæ contra Evangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium: & hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum*. I. Ioan. ii. 27. „ Unctio docebit vos de omnibus. “

L E C T I O II.

MEmor eſto Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis ex ſemine David, ſecundum Evangelium meum, in quo laboro uſque ad vincula, quaſi male operans; ſed verbum Dei non eſt alligatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu cum gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & convivemus; ſi ſuſtinemus, & conregnabimus; ſi negaverimus, & ille negabit nos; ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt. Hæc commone, teſtificans coram Deo. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem audientium. Solicite autem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, recte tractantem verbum veritatis.

SUpra ponitur præparatio ad martyrium; hic ponitur exhortatio ad ipſum: & primo præmittit exemplum præmii; ſecundo exemplum martyrii, ibi, *In quo laboro uſque ad vincula*; tertio manifeſtat conſequentiam præmii ad martyrium, ibi, *Fidelis ſermo*. Nam præmium mortis pretioſæ martyrii eſt reſurrectio glorioſa; cuius exemplum præceſſit in capite noſtro Chriſto: & ideo dicit: *Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis*; quaſi dicat: Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum habe in mente contra tribulationes. Proverb. iii. 6. „ In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. “ Multa enim ſunt in eo cogitanda, ſed ſpecialiter reſurrectio: ad hanc omnia ordinantur, & præcipue totus chriſtianæ religionis ſtatus. Rom. x. 9. „ Si confitearis in ore tuo Dominum Ieſum, & corde tuo credideris, quod Deus excitavit illum a mortuis, ſalvus eris. “

Et nota, quod (*b*) non dicit reſuſcitatum, quia etſi Pater eum ſuſcitaverit, tamen propria etiam virtute reſurrexit, & eſt primus reſurgentium, I. Corinth. xv. Sed quia ſecundum naturam humanam reſurrexit, & mortuus eſt, *Ex ſemine David*: Rom. i. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem. “ *Secundum Evangelium meum*, ideſt a me prædicatum: I. Corinth. xv. 1. „ Notum autem facio vobis Evangelium, quod prædicavi vobis. “ Qui prædicat Evangelium, eſt miniſter Evangelii, ſicut qui baptizat, eſt miniſter baptiſmi. Tamen non poteſt dici baptiſma meum, ſed Evangelium ſic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio, & ſolicitudo.

Deinde cum dicit, *In quo laboro uſque* ad

(a) *Al.* Unde intellige quia eſt neceſſaria &c. (b) *Al. omittitur* non.

ad vincula, oſtendit ſe in exemplum martyrii: & primo eius pœnam; ſecundo eius cauſam, ibi, *Ideo omnia ſuſtineo*. Tria autem oſtendit eſſe in pœna, ſcilicet acerbitatem, opprobrium, & conſtantiam. Acerbitatem, cum dicit, *In quo*, ſcilicet Evangelio prædicando, vel pro quo *laboro*, ideſt affligor; & hoc *uſque ad vincula*: quia quando hanc Epiſtolam ſcripſit, erat Romæ in vinculis. Epheſ. ult. 19. (*a*) „ Myſterium Evangelii, „ pro quo legatione fungor in catena. " Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quaſi male operans*: Chriſtiani enim tunc reputabantur peſſimi. Luc. VI. 22. „ Beati eritis cum vos oderint homines, „ & ſeparaverint, & eiecerint nomen veſtrum tamquam malum, propter Filium „ hominis. " Chriſtus etiam fuit damnatus quaſi male operans: Eſa. LIII. 12. „ Et „ cum ſceleratis reputatus eſt. " Conſtantiam autem oſtendit, cum dicit: *Sed verbum Dei non eſt alligatum*. Licet enim corpus ſit alligatum, tamen verbum Dei non eſt alligatum: quia prædicatio fuit ex voluntate Apoſtoli; quæ libera eſt, præcipue propter efficaciam caritatis, quæ nihil timet. Roman. VIII. 38. „ Certus ſum enim „ quia neque mors, neque vita .... poterit nos ſeparare a caritate Dei. " Quia, ſicut I. Ioan. III. 20. dicitur, „ maior „ eſt Deus corde noſtro. " Et dicitur, quod in vinculis exiſtens multos convertit.

Deinde cum dicit, *Ideo omnia ſuſtineo propter electos*, oſtendit cauſam: quia martyrem non pœna facit, ſed cauſa. Duplex autem eſt cauſa martyrii, ſcilicet propter divinum honorem, & ſalutem proximi. Propter Deum quidem, quia Rom. VIII. 36. „ Propter te mortificamur tota die. " Propter ſalutem proximorum, quia dicit hic, *Propter electos*. Ioan. XV. 13. „ Maio- „ rem caritatem nemo habet, ut animam „ ſuam ponat quis pro amicis ſuis. I. Ioan. III. 16. „ Quoniam ille pro nobis animam „ ſuam poſuit, & nos debemus pro fra- „ tribus animas ponere. " Et dicit, *Propter electos*, quia quæcumque bona fiunt, ſpecialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut & ipſi ſalutem conſequantur*.

Sed numquid ſufficit paſſio Chriſti? Dicendum eſt, quod ſic effective; ſed paſſio Apoſtoli dupliciter (*b*) expediebat. Primo quia dabat exemplum perſiſtendi in fide; ſecundo quia confirmabatur fides, & ex hoc inducebantur ad ſalutem. Et hoc *in Chriſto*, ideſt quæ venit nobis per eum: Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum „ ſuum a peccatis eorum. " Et hoc non ſolum ſalutem gratiæ præſentem, ſed etiam *cum gloria cæleſti*. Matth. V. 12. „ Merces ve- „ ſtra copioſa eſt in cælis. "

Deinde cum dicit, *Fidelis ſermo*, ponit conſequentiam præmii ad meritum martyrii: & primo ponit atteſtationem; ſecundo conſequentiam, ibi, *Nam ſi commortui ſumus, & convivemus*; tertio confirmat per teſtimonium, ibi, *Hæc commone, teſtificans coram Domino*. Dicit ergo: *Fidelis ſermo*; ideſt, verbum quod dicam, eſt fidele. Apoc. ult. 6. „ Hæc verba fideliſſima ſunt, & „ vera. "

Deinde cum dicit, *Nam ſi commortui ſumus, & convivemus*, ponit conſequentiam: & primo de remuneratione bonorum; ſecundo de punitione malorum, ibi, *Si negaverimus, & ille negabit nos*. In præmio bonorum ſunt duo, ſcilicet reparatio per reſurrectionem, & ſuperadditio gloriæ, ad quam reſurgent: & ideo primo oſtendit quod per Chriſtum venitur ad reparationem vitæ; ſecundo quod per ipſum venitur ad reſurrectionem, ibi, *Si ſuſtinemus, & conregnabimus*. Dicit ergo: *Si commortui ſumus, & convivemus*, ſcilicet cum Chriſto, & hoc per ſacramenti ſuſceptionem in baptiſmo. Rom. VI. 4. „ Conſepulti enim „ ſumus cum illo per baptiſmum in mor- „ tem. " Item per pœnitentiam nos macerando: Galat. V. 24. „ Qui Chriſti ſunt, „ carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis, „ & concupiſcentiis. " Item pro confeſſione veritatis moriendo, ſicut & Chriſtus: Pſalm. CXV. 15. „ Pretioſa in conſpectu Do- „ mini mors ſanctorum eius. " *Si ergo commortui ſumus, & convivemus*; ideſt, ſicut ipſe reſurrexit, ſic & nos. Rom. VI. 5. „ Si complantati facti ſumus ſimilitudini „ mortis eius, ſimul & reſurrectionis eri- „ mus. "

Deinde agit de gloria, quam ſancti merentur per mortis ignominiam. Luc. ult. 26. „ Nonne hæc oportuit Chriſtum pa- „ ti, & ita intrare in gloriam ſuam? " Et ideo dicit: *Si ſuſtinemus*, ſcilicet patienter, (*c*) afflictiones, & opprobria, *conregnabimus*; ideſt, ſimul cum ipſo perveniemus ad regnum. Matth. V. 10. „ Beati „ qui perſecutionem patiuntur propter iu- „ ſtitiam

(a) *Al.* Miniſterium. (b) *Al. deeſt* expediebat. (c) *Al. omittitur* afflictiones.

„ ſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cæ- „ lorum. "

Deinde cum dicit, *Si negaverimus, & ille negabit nos*, oſtendit conſequentiam quantum ad pœnas. Dupliciter autem poteſt aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; ſecundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus*, ſcilicet coram aliis, *ipſe negabit nos*, in iudicio. Matth. xxv. 12. „ Amen „ dico vobis, neſcio vos. " Negare eſt non cognoſcere eos eſſe de ovibus ſuis. Quantum ad ſecundum dicit: *Si non credimus*, ideſt ſi fidem a corde abiiciamus, (*a*) *ille fidelis permanet*; ideſt, ipſe fidem ſuam tenet: unde fidelis manet in ſua fide: quia fides nihil aliud eſt quam (*b*) participatio, ſive adhæſio veritati. Ipſe autem eſt ipſa veritas, quæ negare ſe non poteſt. Ergo non eſt omnipotens. Reſpondeo. Ex hoc eſt omnipotens quod *ſeipſum negare non poteſt*. Poſſe enim deficere, magis eſt pertinens ad impotentiam: quia quod aliquid deficiat a ſuo eſſe, eſt per debilitatem virtutis propriæ. Chriſtum autem negare ſeipſum, eſt deficere a ſeipſo. Hoc ergo ipſum quod non poteſt negare ſe, eſt ratio perfectæ virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut eſt dictum, nec poteſt negare ſuam virtutem, & ſuam iuſtitiam quin puniat. Marc. ult. 16. „ Qui vero non cre- „ diderit, condemnabitur. "

Sed numquid non poteſt Deus alicui remittere pœnam? Poteſt quidem ſecundum ordinem ſapientiæ ſuæ; ſed contra ordinem ſapientiæ, & iuſtitiæ, non.

Deinde cum dicit, *Hæc commone, teſtificans coram Deo*, confirmat per teſtimonium; quaſi dicat: Simul cum aliis admoneo, ut ſemper habeas in corde, *teſtificans coram Deo*; ideſt, teſtem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit, *Noli contendere verbis*, oſtendit quomodo reſiſtat infidelibus: quia primo præmittit modum reſiſtendi; ſecundo oſtendit quæ ſunt quibus reſiſtat, ibi, *Profana autem, & vaniloquia devita*. Item primo excludit indebitum modum reſiſtendi; ſecundo ponit debitum, ibi, *Solicite autem cura teipſum probabilem exhibere Deo*. Circa primum primo excludit indebitum modum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Ad nihil enim utile eſt*. Dicit ergo: *Noli contendere verbis*. Contentio importat concertationem in verbis. Poteſt ergo ſecundum duo intelligi: quia acrimoniam loquens, depravatur dupliciter. (*c*) Uno modo, ſi per hoc acceditur ad favorem falſitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem; alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem perſonæ. Sed ſi moderate, & cum circumſtantiis debitis, & pro veritate fiat, non eſt peccatum. Et ſic in Rethorica eſt unum inſtrumentum exhortationis. Tamen in ſacra Scriptura (*d*) accipitur ſecundum quod importat inordinationem. I. Corinth. xi. 16. „ Si quis vi- „ detur inter vos contentioſus eſſe, nos „ non habemus talem conſuetudinem, neque „ Eccleſia Dei. " Et dicit, *Verbis*, quia aliqui diſceptant ſolum verbis improperii; & hoc proprie eſt contendere. Si hoc fit non verbis tantum, ſed veris rationibus; hoc eſt diſputare, non contendere.

Deinde cum dicit, *Ad nihil utile eſt*, oſtendit rationem documenti. Nam moderata diſputatio quando cum ratione fit, eſt utilis ad inſtructionem; ſed quando cum verbis tantum, tunc eſt litigioſa. Ideo dicit: *Niſi ad ſubverſionem audientium*: & hoc dupliciter. Uno modo, dum quod eſt certum, venit in dubium; alio modo, quia audientes ſcandalizantur. Proverb. xiv. 23. „ Ubi verba ſunt plurima, ibi frequenter „ egeſtas: " unde Iac. iii. 16. „ Ubi ze- „ lus, & contentio, ibi inconſtantia, & „ omne opus pravum. "

Sed numquid non ſine contentione debet quis diſputare coram populo de fide? Reſpondeo. Diſtinguendum eſt ex parte audientium: quia aut ſunt ſolicitati ab infidelibus, & tunc eſt utilis publica diſputatio, quia per hanc ſimplices efficiuntur magis inſtructi, quando vident errantes confutari. Si vero non ſunt ſolicitati ab infidelibus, tunc non eſt utilis diſputatio, ſed periculoſa. Item eſt diſtinguendum ex parte diſputantis: quia ſi diſputans eſt prudens ſic quod manifeſte confutet adverſarium, tunc debet publice diſputare; ſi vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit, *Solicite cura teipſum*, ponit debitum modum reſiſtendi: & primo quantum ad rectam intentionem; ſecundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui

(a) *Al. omiſſo textu* ipſe fidem ſuam tenet. (b) *Al.* participatio veritatis. (c) *Al.* Vel per hoc acceditur. (d) *Al.* dicitur.

enim vult diſputare, primo debet ſcrutari ſuam intentionem, utrum moveatur bono zelo: ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere*, qui ſcilicet probat cor: II. Corinth. x. 18. „ Non enim qui ſeipſum commendat, ille „ probatus eſt, ſed quem Deus commen- „ dat. “ Pſalm. xvi. 3. „ Probaſti cor „ meum, & viſitaſti nocte. “ Item quod doctrinam quam prædicat ore, ſtabiliat per opera; quod niſi faciat, eſt confuſione dignus: unde dicit, *Operarium inconfuſibilem*; quaſi dicat: Hæc facito, ſic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo, & utilia audientibus: (*a*) unde ſubiungit: *Recte tractantem verbum veritatis*, non quærens lucrum, & gloriam. II. Corinth. II. 17. „Non ſumus, „ ſicut plurimi, adulterantes verbum Dei; „ ſed ex ſinceritate, ſicut ex Deo, coram „ Deo, in Chriſto loquimur. “

LECTIO III.

Profana autem, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, & ſermo eorum ut cancer ſerpit. Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes, reſurrectionem eſſe iam factam, & ſubverterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Cognovit Dominus qui ſunt eius: & diſcedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea; ſed & lignea, & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Supra inſtruxit Timotheum, oſtendens modum generalem, quo infidelibus eſt reſiſtendum; hic oſtendit in ſpeciali quibus ſit reſiſtendum: & primo oſtendit quibus eſt reſiſtendum; ſecundo quare, ibi, *Multum enim proficiunt ad impietatem*; tertio quomodo, ibi, *Iuvenilia autem deſideria fuge*. Dicit ergo: *Profana, & vaniloquia devita*: ubi oſtendit duo eſſe vitanda, ſcilicet profana, & vaniloquia; & referuntur ad idem, vel ad diverſa: nam profana dicuntur, quaſi procul a fano, ſcilicet cultu divino; & hæc ſunt documenta hæreſum, & hæc vitanda: ideo dicit: *Devita profana*. Poteſt etiam dici, quod hæc profana ſunt quæ fidei repugnant; ſed vaniloquia, fabuloſa. Pſalm. xi. 3. „ Vana locuti ſunt „ unuſquiſque ad proximum ſuum. “

Deinde cum dicit, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, oſtendit quare hæc ſunt vitanda; & hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; ſecundo ex fructu vitationis, ibi, *Si quis ergo emundaverit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quomodo noceant ad fidei ſubverſionem; ſecundo quomodo non poſſunt totaliter fidem ſubvertere, ibi, *Sed firmum fundamentum Dei ſtat*. Item primo ponit documentum; ſecundo ſubdit ſimilitudinem, ibi, *Et ſermo eorum ut cancer ſerpit*; tertio exemplum, ibi, *Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus*. Dicit ergo: Hæc ſunt vitanda, quæ impediunt pietatem, quæ cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei eſt doctrina pietatis; impietas vero eſt doctrina contra fidem: unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*; ideſt, perducunt ad errorem, ſive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus eſt in malis abuſive: infra III. 13. *Mali homines, & ſeductores proficiunt in peius; errantes, & in errorem alios mittentes*.

Deinde ponit eorum ſimilitudinem, dicens: *Sermo eorum ut cancer ſerpit*. Hæretici enim dicunt a principio quædam vera, & utilia; (*b*) ſed cum audiuntur, evomunt mortifera; & ideo dicit: *Sermo eorum ut cancer ſerpit*. Eccli. xi. 34. „ A „ ſcintilla una augetur ignis, & ab uno „ doloſo augetur ſanguis. “

Deinde cum dicit, *Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus*, ponit ad hoc exemplum: hi enim duo fidem ſuo tempore corrumpebant; a quibus quidam errantes converſi ſunt in vaniloquium. De Phileto dicitur ſupra I. 15. *Averſi ſunt a me omnes, qui ſunt in Aſia; ex quibus eſt Philetus, & Hermogenes*. De Hymeneo autem habetur I. Timoth. I. 20. „ Ex quibus eſt Hymeneus. “

Et

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* non quærens. (b) *Editio Romana, & duæ Venetæ recentiores iam citatæ:* ſed cum audiunt, immiſceant quædam quæ evomunt mortifera.

Et dicit, *Exciderunt*: I. Ioan. II. 19. „ A „ nobis exierunt. “ Et hoc aggravat: quia II. Petr. II. 21. „ Melius enim erat eis „ non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt „ agnitionem retrorſum converti. “ Errabant autem, *dicentes, reſurrectionem iam factam eſſe*: de qua Matth. XXVII. 52. „ Multa corpora ſanctorum, qui dormierant, „ ſurrexerunt. “ Et dicebant, quod non eſt alia reſurrectio expectanda; ſed tunc ſurrexerunt. Alio modo, & melius, quod ſicut eſt duplex mors, ita duplex eſt reſurrectio, ſcilicet animæ, & corporis. De reſurrectione animæ habetur Apocal. XX. 6 „ Beatus, & ſanctus qui habet partem in „ reſurrectione prima. “ Dicebant ergo quod omnia quæ dicuntur in Scripturis, erant referenda ad reſurrectionem animarum, quæ iam facta eſt. Coloſſ. III. 1. „ Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. “ Et hic error eſt etiam hodie apud hæreticos, & per iſtum ſubvertunt quoſdam. Et congrue dicit: *Et ſubverterunt quorumdam fidem*: quia deſtruunt fundamentum fidei. Act. XIII. 10. „ O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, & inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubvertere vias Domini rectas. “

Deinde cum dicit, *Sed firmum fundamentum Dei ſtat*, oſtendit quomodo per hæreſes fides non eſt totaliter ſubvertenda: & primo quod per doctrinas hæreticas non poteſt tota Eccleſiæ fides corrumpi; ſecundo oſtendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*. Item primo oſtendit immobilitatem fidei electorum; ſecundo addit demonſtrationem, ibi, *Habens ſignaculum hoc*. Dicit ergo: Subvertunt; *ſed firmum fundamentum Dei ſtat*. Hæc enim fundamenta ſunt illa quibus datur gratia immobiliter ſtandi: Matth. VII. 25. „ Fundata enim „ erat ſupra firmam petram. “ *Firmum*, quia immobile: unde præmittitur ibi, Matth. loc. cit. „ quod venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum „ illam; & non cecidit. “ Huius firmitas dependet primo ex divina prædeſtinatione; ſecundo ex libero arbitrio noſtro: & ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc ſignaculum*; ideſt, hoc eſt ſignum huius firmitatis. Ioan. III. 33. „ Qui autem acceperit „ teſtimonium eius, ſignavit quia Deus verax eſt. “ Et hæc eſt prima pars ſignaculi, ſcilicet ex divina prædeſtinatione: quia *novit Dominus qui ſunt eius*: & hæc eſt notitia divinæ prædeſtinationis. Ioan. X. 14. „ Ego cognoſco oves meas ... & alias „ oves habeo quæ non ſunt ex hoc ovili. “ Matth. VII. 23. „ Non novi vos. “ Sed quantum ad ſecundum, dicit: *Diſcedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini*; quaſi dicat: Si prædeſtinati ſunt a Deo, quod per liberum arbitrium ſalvabuntur: quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhæret peccato, oſtendit ſe eſſe prædeſtinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in ſtatu ſalutis. Primum quod confiteatur fidem: ideo dicit: *Omnis qui invocat nomen Domini*. Roman. X. 10. „ Ore „ autem confeſſio fit ad ſalutem. “ Secundum, quod recedat a peccato. Matth. VII. 21. „ Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; ſed qui facit voluntatem Patris „ mei qui in cælis eſt. “ Et ideo dicit: *Diſcedat ab iniquitate*. Eſai. LV. 7. „ Derelinquat impius viam ſuam. “ Quod vero dicit, (a) *Invocat nomen*, non intelligit quod ſolum nominet ore, ſed interius per fidem, & extra per opus.

Deinde cum dicit, *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem poteſt hoc intelligi: quia vel in generali, vel in ſpeciali ad hunc vel illum. Si enim quæras in ſingulari, quare dat huic donum perſeverantiæ, & non illi: non habet rationem, niſi ſolam Dei voluntatem. Auguſtinus (tract. XXVI. in Ioan.) „ Quare hunc trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare, ſi non vis errare. “ Sed ſi quæras in generali quare quibuſdam dat, & quibuſdam non, habet rationem, quam & aſſignat Apoſtolus Rom. IX. & eſt eadem ratio cum iſta, licet per alia exempla: ideo enim dicit 22. „ Suſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum. “ Secundum enim quod omnia opera quia Deus fecit in natura, & gratia, ſunt facta ad manifeſtandum gloriam Dei: Eccli. XLII. 16. „ Gloria Domini plenum eſt opus eius: “ ſic etiam fecit diverſas creaturas, ut perfectio divinæ bonitatis, quæ non poteſt manifeſtari per unam ſufficienter, manifeſtetur per aliam. Ita etiam conſiderandum eſt

(a) Al. *Nominat* tantum.

eſt de uno artifice. In domo una eſt una feneſtra quæ eſt altera pulchrior. Si quis ergo quærat, quare non tota domus eſt feneſtra; ratio eſt, quia tota domus eſſet imperfecta. (*a*) Similiter dicit Apoſtolus I. Corinth. XII. 17. „Si totum corpus eſſet oculus, ubi auditus?" Sic ergo dicit Apoſtolus in effectu gratiæ: quia oportuit quod Deus manifeſtaret iuſtitiam, & miſericordiam. Si enim omnes ſalvaret, eſſet ſolum eius miſericordia; ſi omnes damnaret, ſolum eſſet iuſtitia. Et ideo Deus „volens manifeſtare iram (ideſt iuſtitiam), „& notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum:" Rom. IX. 22. Et ſimilis eſt ratio de perfectione Eccleſiæ, quam oportebat eſſe perfectam: (*b*) quod non eſſet, ſi non eſſet in ea diverſitas. In qua triplex eſt diverſitas, ſcilicet bonorum & malorum, bonorum & meliorum, malorum & peiorum: & hanc aſſignans, dicit: *In magna autem domo*, ideſt Eccleſia: Baruch III. 24. „O Iſrael, quam magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius!" *non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*: ubi aurea, & argentea diſtinguuntur a fictilibus: item argentea ab aureis: item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum & malorum innuitur; in ſecundo comparatio bonorum & meliorum; in tertio malorum & peiorum: nam aurea, & argentea ſunt boni; ſed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea, & fictilia ſunt mali; ſed fictilia ſunt peiores, lignea vero minus mali.

Conſequenter deſignat diverſitatem quantum ad uſum, ut boni ſint vaſa in honorem, ſicut deputati ad honorabilem uſum; mali vero ſint vaſa fictilia, & lignea, quaſi deputati in contumeliam, ideſt ad vilem uſum. Sunt enim in hominibus quidam, ſcilicet ſancti, quaſi vaſa pretioſa: Eccli. L. 10. „Vas auri ſolidum, ornatum omni „lapide pretioſo:" Act. IX. 15. „Vas „electionis eſt mihi iſte." Quidam vero ſunt vaſa (*c*) inutilia, ſcilicet mali: Eſa. XXXII. 7. „Fraudulenti vaſa peſſima ſunt:" Eccli. XXI. 17. „Cor fatui, quaſi vas confractum." Prima vaſa ſunt in honorem, quibus debetur vita æterna: Rom. II. 7. „His quidem qui ſecundum patientiam boni „operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam." Secunda (*d*) vaſa ſunt in contumeliam. I. Reg. II. 30. „Qui autem contemnunt me, erunt „ignobiles." (*e*) Et prædicta diverſitas poteſt aliter applicari ad diverſitatem Eccleſiæ; ut vaſa aurea ſint prælati, argentea vero, & lignea, & fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos eſt quidam gradus. Et quod ſubdit, *Quædam in honorem, quædam autem in contumeliam*, non eſt (*f*) tunc intelligendum, quod vaſa aurea, & argentea omnia ſint in honorem, & fictilia in contumeliam: quia de quocumque ſtatu quidam ſalvantur, & quidam damnantur.

L E C T I O IV.

SI quis ergo ſe emundaverit ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuvenilia autem deſideria fuge: ſectare iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita, ſciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare; ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patientem, cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipſius voluntatem.

SUpra oſtendit quod profana ſint vitanda per rationem ſumptam ex nocumento; hic oſtendit idem per rationem ſumptam ex fructu: & primo proponit vitationem; ſecundo eius fructum, ibi, *Erit vas in honorem ſanctificatum*. Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quædam ſunt vaſa in contumeliam: *ergo ſi quis*

(a) *Deeſt forte aliquid.* (b) *Al.* quod non eſſet in ea diverſitas. (c) *Al.* vilia. (d) *Al.* vaſa ad contumeliam. (e) *Al.* Et prima diverſitas, quæ eſt ex parte materiæ, ad diverſitatem Eccleſiæ. Vaſa aurea ſunt prælati &c. (f) *Al. deeſt* tunc.

ſi quis emundaverit ſe ab iſtis, quia eorum conſortia inquinant. Eccli. XIII. 1. „ Qui „ tetigerit picem, inquinabitur ab ea. “ Et ideo fugiendi ſunt. II. Corinth. VI. 17. „ Exite de medio, & ſeparamini, dicit „ Dominus, & immundum ne tetigeritis. “ Fructus autem ſequens, eſt quadruplex. Primus eſt ex ordine ad gloriam: quia *erit vas in honorem*: quia ſi ſordidetur ab illis, erit in contumeliam; ſi emundat ſe, in honorem. Pſalm. CXXXVIII. 17. „ Nimis ho- „ norati ſunt amici tui, Deus. “ Proverb. XXV. 4. „ Aufer rubiginem de argento, „ & egredietur vas puriſſimum. “ Alii effectus ſunt gratiæ: quorum primus eſt hominis ſanctificatio; ſecundus eſt hominis ordinatio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit, *Sanctificatum*. I. Corinth. VI. 11. „ Abluti eſtis, ſanctificati eſtis. “ Sed quantum ad ſecundum dicit, *Utile Domino*.

Sed numquid indiget ſervitio noſtro? Non: Pſalm. XV. 11. „ Bonorum meorum „ non indiges. “ Sed dicit, *Utile Domino*; ideſt, utilitas ſua cedet ad honorem Domini. Act. IX. 15. „ Ut portet nomen meum „ coram Gentibus, & Regibus, & filiis „ Iſrael. “

Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum*. Pſal. CXVIII. 60. „ Paratus „ ſum, & non ſum turbatus. “ Et dicit, *Ad omne bonum*, quia præcepta affirmativa non obligant ad ſemper. Et ideo debet eſſe paratus, ut quando neceſſe eſt operetur.

Deinde cum dicit, *Iuvenilia autem deſideria fuge*, oſtendit qualiter profana ſunt vitanda: & ponit duo vitanda. Primum eſt converſatio prava; ſecundum eſt doctrina mala, ibi, *Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quid ſit vitandum; ſecundo quid ſit ſequendum, ibi, *Sectare iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem*. Dicit ergo: Dico, quod debes vitare hæc, ut ſis vas emundatum: ideo *iuvenilia deſideria fuge*. Conſiderandum eſt, quod dicit hoc, quia iſte iuvenis erat. Et hæc ſunt deſideria vanitatum exteriorum, & carnalium voluptatum: naturale enim eſt iuvenibus quod hæc deſiderent. Eccle. XI. 10. „ Adoleſcentia, & voluptas vana ſunt. “ Cuius eſt duplex ratio. Una quia non ſunt alia experti; ſecunda quia huiuſmodi delectationes naturales ſunt ordinatæ ut medicina contra labores. Natura vero in iuvenibus laborat, & ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit, *Sectare vero iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem*, oſtendit quæ ſunt ſectanda; & ſunt quatuor: quorum primum ordinat ad ſubditos, & hæc eſt iuſtitia, quia princeps eſt cuſtos iuſtitiæ: Prov. XX. 8. „ Rex qui ſedet in ſolio „ iudicii, diſſipat omne malum intuitu „ ſuo. “ Secundum ordinat ad Deum, & hæc eſt fides, ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, Hebr. XI. (a) Tertium eſt ſpes. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, ſcilicet caritas, & pax, quæ ſe extendit ad inimicos: I. Corinth. XIII. 2. „ Si habuero fidem, ita ut montes trans- „ feram, caritatem autem non habuero, „ nihil ſum. “ Ex caritate ſequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem ſubdit, *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*, uno modo exponi poteſt referendo ad immediate dictum; quaſi dicat: Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro*. Quod autem dicit, *De corde puro*, ponitur, quia „ non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris: “ Eccli. XV. 9.

Sed Hebr. XII. 14. dicitur: „ Pacem ſequi- „ mini cum omnibus. “ Quare ergo dicitur hic: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quantum in nobis eſt, debemus habere pacem cum omnibus, ſi fieri poteſt; ſed non poteſt eſſe pax inter bonos & malos: quia pax dicit concordiam, quæ non poteſt haberi cum malis.

Alio modo legitur: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*; ut referatur ad totum præcedens; quaſi dicat: Ita ſectare iuſtitiam, pacem, & omnia, ſicut & illi *qui invocant Dominum de corde puro*.

Deinde cum dicit, *Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita*, hortatur ad vitandum doctrinam malam: & primo docet quid ſit vitandum; ſecundo quid ſit ſectandum, ibi, *Sed manſuetum eſſe ad omnes*. Circa primum duo facit: quia primo proponit documentum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Sciens quia generant lites*. Vitandæ ſunt *quæſtiones ſtultæ*, quantum ad materiam, quia ſunt de ſtultis, ideſt de his quæ contrariantur ſapientiæ, ideſt de his quæ ſunt contra divinam ſapientiam. Has non debet homo movere, ſed eis reſiſtere.

Hierem.

(a) *Al.* Tertium ordinat &c.

Hierem. x. 14. „ Stultus factus eſt omnis „ homo a ſcientia ſua. “ Dicit autem, *Sine diſciplina*, quantum ad modum, quia clamoſæ ſunt. Vel *ſine diſciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur; ut puta, ſi vertat in dubium id quod tota Eccleſia tenet. Iob xxxiv. 35. „ Iob autem ſtulte locutus „ eſt, & verba eius non ſonant diſciplinam. “ Quæſtiones autem intantum ſunt amandæ, inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quæſtiones autem ſtultæ non ducunt ad veritatem, ſed ad litem, quæ eſt vitanda. Eſa. lviii. 4. „ Ecce ad lites, & „ contentiones ieiunatis, & percutitis pu- „ gno impie. “ Et ideo dicit: *Servum autem Domini*, ideſt eum qui ſe dat ſervitio Domini, *non oportet litigare*. I. Timoth. iii. 3. „ Non litigioſum. “

Deinde cum dicit, *Sed manſuetum eſſe ad omnes*, oſtendit quid ſit ſectandum: & primo ponit documentum; ſecundo rationem, ibi, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem*. Item prima in duas: quia primo proponit quoddam generale ad omnes; ſecundo quædam neceſſaria ad ſingulos, ibi, *Docibilem, patientem &c.* Generale, quod debet habere qui vult diſputare, eſt quod ſit manſuetus. Pſalm. xxiv. 9. „ Docebit mites vias ſuas. “ Eſt enim manſuetudo virtus compeſcens ab ira, quæ perturbat iudicium rationis, quæ neceſſaria eſt in quæſtione, & iudicio veritatis. Matth. xi. 29. „ Diſcite a me, quia „ mitis ſum, & humilis corde. “ In ſpeciali autem debet habere, reſpectu ſuperiorum, docilitatem; reſpectu perſecutorum, patientiam; reſpectu falſorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit, *Docibilem*, ideſt paratum corrigi a quocumque: & hæc eſt ſapientia cæleſtis. Iacob. iii. 17. „ Quæ autem de ſurſum eſt ſa- „ pientia, primum quidem pudica eſt, „ deinde autem pacifica, modeſta, ſuaſi- „ bilis. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Patientem*. Pſal. xci. 15. „ Bene patientes „ erunt, ut annuntient. “ Proverb. xix. 11. „ Doctrina viri per patientiam noſcitur. “ Quantum ad tertium dicit, *Cum modeſtia corripientem*: quia correctio debet eſſe modeſta. Galat. vi. 1. „ Vos qui ſpirituales „ eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu le- „ nitatis. “

Deinde cum dicit, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam*, aſſignat rationem vitationis; & reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni. Poſſet enim aliquis dicere: Iſti reſiſtunt veritati, & ideo imminet neceſſitas corrigendi. Reſpondeo, quod Deus pater eos poteſt reducere ad pœnitentiam, & ad hoc debet iuſtus niti. Et primo præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra adverſarios; ſecundo pœnitentiæ fructus; tertio pœnitentiæ neceſſitatem. Dicit ergo: *Ne quando*, ideſt ut, *Deus aliquando det eis pœnitentiam*: quia ex ſuperbia reſiſtunt, quibus difficile videtur dari pœnitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiæ eſſe ex operibus noſtris: quod per hoc patet eſſe falſum, quia etiam principium bonorum, ſcilicet pœnitentia, datur a Deo. Thren. v. 21. „ Converte nos „ Domine ad te, & convertemur. “ Eſai. xxvi. 18. „ A timore tuo conce- „ pimus. “

Fructus vero pœnitentiæ duplex eſt, ſcilicet cognitio veritatis, & liberatio a poteſtate diaboli. Quantum ad primum dicit, *Ad agnoſcendam veritatem*: quia quando ex malitia reſiſtitur veritati, ipſa malitia ſua excæcat eos: quando ergo malitia aufertur, cognoſcunt veritatem. Ioan. viii. 32. „ Et cognoſcetis veritatem. “ Quantum ad ſecundum dicit: *Et reſipiſcant a diaboli laqueis*, ideſt ab occaſionibus errorum ex parte intellectus, ſicut ſunt falſæ phantaſiæ, & ex parte affectus, ſicut ſunt invidia, ſuperbia, & huiuſmodi. Neceſſitas autem pœnitentiæ eſt magna, quam niſi habeant, diabolus dominatur eis: unde dicit: *A quo captivi tenentur*: quia „ qui facit „ peccatum, ſervus eſt peccati: “ Ioan. viii. 34. Et dicit, *Ad ipſius voluntatem*, ſcilicet ſectandam: vel ut de homine faciat voluntatem ſuam.

Sed contra. Non ſtatim præcipitat, ſicut vellet. Dicendum eſt, quod ſolum adipiſcitur quantum permittitur ſibi; ſed difficile eſt quod ei auferatur (*a*) id quod tenet. Eſai. xlix. 24. „ Numquid tolletur a „ forti præda, aut quod captum fuerit a „ robuſto, ſalvum eſſe poterit? “

(a) *Al. deeſt* id quod tenet.

CA-

gricolæ: Iob XXXI. 39. „ Si animam agrico„ larum eius afflixi. “ Iſtum ergo agricolam oportet fructum accipere. Huius fructus ſunt opera virtutum: Eccli. XXIV. 23. „ Flores mei, fructus honoris, & honeſta„ tis. “ Gal. V. 22. „ Fructus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, patientia. “ Inter hos fructus ſunt & fructus eleemoſynarum: Act. IX. 36. „ Hæc erat plena fru„ ctibus bonis, & eleemoſynis quas facie„ bat. “ Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipſi gaudeant. Primo de ſubditorum fructibus: Phil. IV. I. „ Ita„ que fratres mei cariſſimi, & deſideratiſ„ ſimi, gaudium meum, & corona mea. “ Secundo de ſubſidiis temporalibus, non pro præmio principali, ſed ſtipendio: Gal. VI. 6. „ Communicet autem is qui catechiza„ tur verbo, ei qui ſe catechizat, in o„ mnibus bonis. “ Matth. X. 10. „ Dignus eſt „ operarius cibo ſuo. “

Deinde cum dicit, *Intellige quæ dico*, exponit quæ dixerat, ſequens modum Chriſti poſt parabolas: Matth. XIII. 9. „ Qui habet „ aures audiendi, audiat. “ Quaſi dicat: Reduc hæc ad intellectum ſpiritualem: Dan. X. 1. „ Intelligentia opus eſt in viſio„ ne. “ Quaſi diceret aliquis: Tu dicis: Accipe ſtipendium, o Timothee; ſed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. (a) Unde *intellige quæ dico*: quia eſt neceſſaria diſcretio: quia ibi non ſunt accipienda ubi eſt occaſio avaritiæ contra Evangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium: & hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum*. I. Ioan. II. 27. „ Unctio docebit vos „ de omnibus. “

LECTIO II.

Memor eſto Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis ex ſemine David, ſecundum Evangelium meum, in quo laboro uſque ad vincula, quaſi male operans; ſed verbum Dei non eſt alligatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu cum gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & convivemus; ſi ſuſtinemus, & conregnabimus; ſi negaverimus, & ille negabit nos; ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt. Hæc commone, teſtificans coram Deo. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem audientium. Solicite autem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, recte tractantem verbum veritatis.

Supra ponitur præparatio ad martyrium; hic ponitur exhortatio ad ipſum: & primo præmittit exemplum præmii; ſecundo exemplum martyrii, ibi, *In quo laboro uſque ad vincula*; tertio manifeſtat conſequentiam præmii ad martyrium, ibi, *Fidelis ſermo*. Nam præmium mortis pretioſæ martyrii eſt reſurrectio glorioſa; cuius exemplum præceſſit in capite noſtro Chriſto: & ideo dicit: *Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis*; quaſi dicat: Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum habe in mente contra tribulationes. Proverb. III. 6. „ In omnibus viis tuis co„ gita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. “ Multa enim ſunt in eo cogitanda, ſed ſpecialiter reſurrectio: ad hanc omnia ordinantur, & præcipue totus chriſtianæ religionis ſtatus. Rom. X. 9. „ Si confitearis in ore „ tuo Dominum Ieſum, & corde tuo cre„ dideris, quod Deus excitavit illum a „ mortuis, ſalvus eris. “

Et nota, quod (b) non dicit reſuſcitatum, quia etſi Pater eum ſuſcitaverit, tamen propria etiam virtute reſurrexit, & eſt primus reſurgentium, I. Corinth. XV. Sed quia ſecundum naturam humanam reſurrexit, & mortuus eſt, *Ex ſemine David*: Rom. I. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine „ David ſecundum carnem. “ *Secundum Evangelium meum*, ideſt a me prædicatum: I. Corinth. XV. 1. „ Notum autem facio „ vobis Evangelium, quod prædicavi vo„ bis. “ Qui prædicat Evangelium, eſt miniſter Evangelii, ſicut qui baptizat, eſt miniſter baptiſmi. Tamen non poteſt dici baptiſma meum, ſed Evangelium ſic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio, & ſolicitudo.

Deinde cum dicit, *In quo laboro uſque ad*

(a) *Al.* Unde intellige quia eſt neceſſaria &c. (b) *Al. omittitur* non.

ad vincula, oſtendit ſe in exemplum martyrii: & primo eius pœnam; ſecundo eius cauſam, ibi, *Ideo omnia ſuſtineo*. Tria autem oſtendit eſſe in pœna, ſcilicet acerbitatem, opprobrium, & conſtantiam. Acerbitatem, cum dicit, *In quo*, ſcilicet Evangelio prædicando, vel pro quo *laboro*, ideſt affligor; & hoc *uſque ad vincula*: quia quando hanc Epiſtolam ſcripſit, erat Romæ in vinculis. Epheſ. ult. 19. (*a*) „Myſterium Evangelii, „ pro quo legatione fungor in catena. “ Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quaſi male operans*: Chriſtiani enim tunc reputabantur peſſimi. Luc. VI. 22. „ Beati eritis cum vos oderint homines, „ & ſeparaverint, & eiecerint nomen ve„ ſtrum tamquam malum, propter Filium „ hominis. “ Chriſtus etiam fuit damnatus quaſi male operans: Eſa. LIII. 12. „ Et „ cum ſceleratis reputatus eſt. “ Conſtantiam autem oſtendit, cum dicit: *Sed verbum Dei non eſt alligatum*. Licet enim corpus ſit alligatum, tamen verbum Dei non eſt alligatum: quia prædicatio fuit ex voluntate Apoſtoli; quæ libera eſt, præcipue propter efficaciam caritatis, quæ nihil timet. Roman. VIII. 38. „ Certus ſum enim „ quia neque mors, neque vita .... pot„ erit nos ſeparare a caritate Dei. “ Quia, ſicut I. Ioan. III. 20. dicitur, „ maior „ eſt Deus corde noſtro. “ Et dicitur, quod in vinculis exiſtens multos convertit.

Deinde cum dicit, *Ideo omnia ſuſtineo propter electos*, oſtendit cauſam: quia martyrem non pœna facit, ſed cauſa. Duplex autem eſt cauſa martyrii, ſcilicet propter divinum honorem, & ſalutem proximi. Propter Deum quidem, quia Rom. VIII. 36. „ Propter te mortificamur tota die. “ Propter ſalutem proximorum, quia dicit hic, *Propter electos*. Ioan. XV. 13. „ Maio„ rem caritatem nemo habet, ut animam „ ſuam ponat quis pro amicis ſuis. I. Ioan. III. 16. „ Quoniam ille pro nobis animam „ ſuam poſuit, & nos debemus pro fra„ tribus animas ponere. “ Et dicit, *Propter electos*, quia quæcumque bona fiunt, ſpecialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut & ipſi ſalutem conſequantur*.

Sed numquid ſufficit paſſio Chriſti? Dicendum eſt, quod ſic effective; ſed paſſio Apoſtoli dupliciter (*b*) expediebat. Primo quia dabat exemplum perſiſtendi in fide; ſecundo quia confirmabatur fides, & ex hoc inducebantur ad ſalutem. Et hoc *in Chriſto*, ideſt quæ venit nobis per eum: Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum „ ſuum a peccatis eorum. “ Et hoc non ſolum ſalutem gratiæ præſentem, ſed etiam *cum gloria cæleſti*. Matth. V. 12. „ Merces ve„ ſtra copioſa eſt in cælis. “

Deinde cum dicit, *Fidelis ſermo*, ponit conſequentiam præmii ad meritum martyrii: & primo ponit atteſtationem; ſecundo conſequentiam, ibi, *Nam ſi commortui ſumus, & convivemus*; tertio confirmat per teſtimonium, ibi, *Hæc commone, teſtificans coram Domino*. Dicit ergo: *Fidelis ſermo*; ideſt, verbum quod dicam, eſt fidele. Apoc. ult. 6. „ Hæc verba fideliſſima ſunt, & „ vera. “

Deinde cum dicit, *Nam ſi commortui ſumus, & convivemus*, ponit conſequentiam: & primo de remuneratione bonorum; ſecundo de punitione malorum, ibi, *Si negaverimus, & ille negabit nos*. In præmio bonorum ſunt duo, ſcilicet reparatio per reſurrectionem, & ſuperadditio gloriæ, ad quam reſurgent: & ideo primo oſtendit quod per Chriſtum venitur ad reparationem vitæ; ſecundo quod per ipſum venitur ad reſurrectionem, ibi, *Si ſuſtinemus, & conregnabimus*. Dicit ergo: *Si commortui ſumus, & convivemus*, ſcilicet cum Chriſto, & hoc per ſacramenti ſuſceptionem in baptiſmo. Rom. VI. 4. „ Conſepulti enim „ ſumus cum illo per baptiſmum in mor„ tem. “ Item per pœnitentiam nos macerando: Galat. V. 24. „ Qui Chriſti ſunt, „ carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis, „ & concupiſcentiis. “ Item pro confeſſione veritatis moriendo, ſicut & Chriſtus: Pſalm. CXV. 15. „ Pretioſa in conſpectu Do„ mini mors ſanctorum eius. “ *Si ergo commortui ſumus, & convivemus*; ideſt, ſicut ipſe reſurrexit, ſic & nos. Rom. VI. 5. „ Si complantati facti ſumus ſimilitudini „ mortis eius, ſimul & reſurrectionis eri„ mus. “

Deinde agit de gloria, quam ſancti merentur per mortis ignominiam. Luc. ult. 26. „ Nonne hæc oportuit Chriſtum pa„ ti, & ita intrare in gloriam ſuam? “ Et ideo dicit: *Si ſuſtinemus*, ſcilicet patienter, (*c*) afflictiones, & opprobria, *conregnabimus*; ideſt, ſimul cum ipſo perveniemus ad regnum. Matth. V. 10. „ Beati „ qui perſecutionem patiuntur propter iu„ ſtitiam

(a) *Al.* Miniſterium. (b) *Al. deeſt* expediebat. (c) *Al. omittitur* afflictiones.

„ ſtitiam; quoniam ipſorum eſt regnum cæ-
„ lorum. “

Deinde cum dicit, *Si negaverimus, & ille negabit nos*, oſtendit conſequentiam quantum ad pœnas. Dupliciter autem poteſt aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; ſecundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus*, ſcilicet coram aliis, *ipſe negabit nos*, in iudicio. Matth. xxv. 12. „ Amen
„ dico vobis, neſcio vos. “ Negare eſt non cognoſcere eos eſſe de ovibus ſuis. Quantum ad ſecundum dicit: *Si non credimus*, ideſt ſi fidem a corde abiiciamus, (*a*) *ille fidelis permanet*; ideſt, ipſe fidem ſuam tenet: unde fidelis manet in ſua fide: quia fides nihil aliud eſt quam (*b*) participatio, ſive adhæſio veritati. Ipſe autem eſt ipſa veritas, quæ negare ſe non poteſt. Ergo non eſt omnipotens. Reſpondeo. Ex hoc eſt omnipotens quod *ſeipſum negare non poteſt*. Poſſe enim deficere, magis eſt pertinens ad impotentiam: quia quod aliquid deficiat a ſuo eſſe, eſt per debilitatem virtutis propriæ. Chriſtum autem negare ſeipſum, eſt deficere a ſeipſo. Hoc ergo ipſum quod non poteſt negare ſe, eſt ratio perfectæ virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut eſt dictum, nec poteſt negare ſuam virtutem, & ſuam iuſtitiam quin puniat. Marc. ult. 16. „ Qui vero non cre-
„ diderit, condemnabitur. “

Sed numquid non poteſt Deus alicui remittere pœnam? Poteſt quidem ſecundum ordinem ſapientiæ ſuæ; ſed contra ordinem ſapientiæ, & iuſtitiæ, non.

Deinde cum dicit, *Hæc commone, teſtificans coram Deo*, confirmat per teſtimonium; quaſi dicat: Simul cum aliis admoneo, ut ſemper habeas in corde, *teſtificans coram Deo*, ideſt, teſtem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit, *Noli contendere verbis*, oſtendit quomodo reſiſtat infidelibus: quia primo præmittit modum reſiſtendi; ſecundo oſtendit quæ ſunt quibus reſiſtat, ibi, *Profana autem, & vaniloquia devita*. Item primo excludit indebitum modum reſiſtendi; ſecundo ponit debitum, ibi, *Solicite autem cura teipſum probabilem exhibere Deo*. Circa primum primo excludit indebitum modum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Ad nihil enim utile eſt*. Dicit ergo: *Noli contendere verbis*. Contentio importat concertationem in verbis. Poteſt ergo ſecundum duo intelligi: quia acrimoniam loquens, depravatur dupliciter. (*c*) Uno modo, ſi per hoc acceditur ad favorem falſitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem; alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem perſonæ. Sed ſi moderate, & cum circumſtantiis debitis, & pro veritate fiat, non eſt peccatum. Et ſic in Rethorica eſt unum inſtrumentum exhortationis. Tamen in ſacra Scriptura (*d*) accipitur ſecundum quod importat inordinationem. I. Corinth. xi. 16. „ Si quis vi-
„ detur inter vos contentioſus eſſe, nos
„ non habemus talem conſuetudinem, neque
„ Eccleſia Dei. “ Et dicit, *Verbis*, quia aliqui diſceptant ſolum verbis improperii; & hoc proprie eſt contendere. Si hoc fit non verbis tantum, ſed veris rationibus; hoc eſt diſputare, non contendere.

Deinde cum dicit, *Ad nihil utile eſt*, oſtendit rationem documenti. Nam moderata diſputatio quando cum ratione fit, eſt utilis ad inſtructionem; ſed quando cum verbis tantum, tunc eſt litigioſa. Ideo dicit: *Niſi ad ſubverſionem audientium*: & hoc dupliciter. Uno modo, dum quod eſt certum, venit in dubium; alio modo, quia audientes ſcandalizantur. Proverb. xiv. 23.
„ Ubi verba ſunt plurima, ibi frequenter
„ egeſtas: “ unde Iac. iii. 16. „ Ubi ze-
„ lus, & contentio, ibi inconſtantia, &
„ omne opus pravum. “

Sed numquid non ſine contentione debet quis diſputare coram populo de fide? Reſpondeo. Diſtinguendum eſt ex parte audientium: quia aut ſunt ſolicitati ab infidelibus, & tunc eſt utilis publica diſputatio, quia per hanc ſimplices efficiuntur magis inſtructi, quando vident errantes confutari. Si vero non ſunt ſolicitati ab infidelibus, tunc non eſt utilis diſputatio, ſed periculoſa. Item eſt diſtinguendum ex parte diſputantis: quia ſi diſputans eſt prudens ſic quod manifeſte confutet adverſarium, tunc debet publice diſputare; ſi vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit, *Solicite cura teipſum*, ponit debitum modum reſiſtendi: & primo quantum ad rectam intentionem; ſecundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui

(a) *Al. omiſſo textu* ipſe fidem ſuam tenet. (b) *Al.* participatio veritatis. (c) *Al.* Vel per hoc acceditur. (d) *Al.* dicitur.

enim vult diſputare, primo debet ſcrutari ſuam intentionem, utrum moveatur bono zelo: ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere*, qui ſcilicet probat cor: II. Corinth. x. 18. „ Non enim qui ſeipſum commendat, ille „ probatus eſt, ſed quem Deus commen- „ dat. “ Pſalm. xvi. 3. „ Probaſti cor „ meum, & viſitaſti nocte. “ Item quod doctrinam quam prædicat ore, ſtabiliat per opera; quod niſi faciat, eſt confuſione dignus: unde dicit, *Operarium inconfuſibilem*; quaſi dicat: Hæc facito, ſic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo, & utilia audientibus: (a) unde ſubiungit: *Recte tractantem verbum veritatis*, non quærens lucrum, & gloriam. II. Corinth. 11. 17. „Non ſumus, „ ſicut plurimi, adulterantes verbum Dei; „ ſed ex ſinceritate, ſicut ex Deo, coram „ Deo, in Chriſto loquimur. “

L E C T I O III.

PRofana autem, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, & ſermo eorum ut cancer ſerpit. Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes, reſurrectionem eſſe iam factam, & ſubverterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Cognovit Dominus qui ſunt eius: & diſcedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea; ſed & lignea, & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

SUpra inſtruxit Timotheum, oſtendens modum generalem, quo infidelibus eſt reſiſtendum; hic oſtendit in ſpeciali quibus ſit reſiſtendum: & primo oſtendit quibus eſt reſiſtendum; ſecundo quare, ibi, *Multum enim proficiunt ad impietatem*; tertio quomodo, ibi, *Iuvenilia autem deſideria fuge*. Dicit ergo: *Profana, & vaniloquia devita*: ubi oſtendit duo eſſe vitanda, ſcilicet profana, & vaniloquia; & referuntur ad idem, vel ad diverſa: nam profana dicuntur, quaſi procul a fano, ſcilicet cultu divino; & hæc ſunt documenta hæreſum, & hæc vitanda: ideo dicit: *Devita profana*. Poteſt etiam dici, quod hæc profana ſunt quæ fidei repugnant; ſed vaniloquia, fabuloſa. Pſalm. xi. 3. „ Vana locuti ſunt „ unuſquiſque ad proximum ſuum. “

Deinde cum dicit, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, oſtendit quare hæc ſunt vitanda; & hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; ſecundo ex fructu vitationis, ibi, *Si quis ergo emundaverit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quomodo noceant ad fidei ſubverſionem; ſecundo quomodo non poſſunt totaliter fidem ſubvertere, ibi, *Sed firmum fundamentum Dei ſtat*. Item primo ponit documentum; ſecundo ſubdit ſimilitudinem, ibi, *Et ſermo eorum ut cancer ſerpit*; tertio exemplum, ibi, *Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus*. Dicit ergo: Hæc ſunt vitanda, quæ impediunt pietatem, quæ cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei eſt doctrina pietatis; impietas vero eſt doctrina contra fidem: unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*; ideſt, perducunt ad errorem, ſive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus eſt in malis abuſive: infra III. 13. *Mali homines, & ſeductores proficiunt in peius; errantes, & in errorem alios mittentes*.

Deinde ponit eorum ſimilitudinem, dicens: *Sermo eorum ut cancer ſerpit*. Hæretici enim dicunt a principio quædam vera, & utilia; (b) ſed cum audiuntur, evomunt mortifera; & ideo dicit: *Sermo eorum ut cancer ſerpit*. Eccli. xi. 34. „ A „ ſcintilla una augetur ignis, & ab uno „ doloſo augetur ſanguis. “

Deinde cum dicit, *Ex quibus eſt Hymeneus, & Philetus*, ponit ad hoc exemplum: hi enim duo fidem ſuo tempore corrumpebant; a quibus quidam errantes converſi ſunt in vaniloquium. De Phileto dicitur ſupra I. 15. *Averſi ſunt a me omnes, qui ſunt in Aſia; ex quibus eſt Philetus, & Hermogenes*. De Hymeneo autem habetur I. Timoth. I. 20. „ Ex quibus eſt Hymeneus. “

Et

(a) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* non quærens. (b) *Editio Romana, & duæ Venetæ recentiores iam citatæ*: ſed cum audiunt, immiſceat quædam quæ evomunt mortifera.

Et dicit, *Exciderunt*: I. Ioan. II. 19. „ A „ nobis exierunt. “ Et hoc aggravat: quia II. Petr. II. 21. „ Melius enim erat eis „ non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt „ agnitionem retrorſum converti. “ Errabant autem, *dicentes*, *reſurrectionem iam factam eſſe*: de qua Matth. XXVII. 52. „ Multa corpora ſanctorum, qui dormierant, „ ſurrexerunt. “ Et dicebant, quod non eſt alia reſurrectio expectanda; ſed tunc ſurrexerunt. Alio modo, & melius, quod ſicut eſt duplex mors, ita duplex eſt reſurrectio, ſcilicet animæ, & corporis. De reſurrectione animæ habetur Apocal. XX. 6 „ Beatus, & ſanctus qui habet partem in „ reſurrectione prima. “ Dicebant ergo quod omnia quæ dicuntur in Scripturis, erant referenda ad reſurrectionem animarum, quæ iam facta eſt. Coloſſ. III. 1. „ Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. “ Et hic error eſt etiam hodie apud hæreticos, & per iſtum ſubvertunt quoſdam. Et congrue dicit: *Et ſubverterunt quorumdam fidem*: quia deſtruunt fundamentum fidei. Act. XIII. 10. „ O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, & inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubvertere vias Domini rectas. “

Deinde cum dicit, *Sed firmum fundamentum Dei ſtat*, oſtendit quomodo per hæreſes fides non eſt totaliter ſubvertenda: & primo quod per doctrinas hæreticas non poteſt tota Eccleſiæ fides corrumpi; ſecundo oſtendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*. Item primo oſtendit immobilitatem fidei electorum; ſecundo addit demonſtrationem, ibi, *Habens ſignaculum hoc*. Dicit ergo: Subvertunt; *ſed firmum fundamentum Dei ſtat*. Hæc enim fundamenta ſunt illa quibus datur gratia immobiliter ſtandi: Matth. VII. 25. „ Fundata enim „ erat ſupra firmam petram. “ *Firmum*, quia immobile: unde præmittitur ibi, Matth. loc. cit. „ quod venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum „ illam; & non cecidit. “ Huius firmitas dependet primo ex divina prædeſtinatione; ſecundo ex libero arbitrio noſtro: & ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc ſignaculum*; ideſt, hoc eſt ſignum huius firmitatis. Ioan. III. 33. „ Qui autem acceperit „ teſtimonium eius, ſignavit quia Deus verax eſt. “ Et hæc eſt prima pars ſignaculi, ſcilicet ex divina prædeſtinatione: quia *novit Dominus qui ſunt eius*: & hæc eſt notitia divinæ prædeſtinationis. Ioan. X. 14. „ Ego cognoſco oves meas ... & alias „ oves habeo quæ non ſunt ex hoc ovili. “ Matth. VII. 23. „ Non novi vos. “ Sed quantum ad ſecundum, dicit: *Diſcedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini*; quaſi dicat: Si prædeſtinati ſunt a Deo, quod per liberum arbitrium ſalvabuntur: quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhæret peccato, oſtendit ſe eſſe prædeſtinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in ſtatu ſalutis. Primum quod confiteatur fidem: ideo dicit: *Omnis qui invocat nomen Domini*. Roman. X. 10. „ Ore „ autem confeſſio fit ad ſalutem. “ Secundum, quod recedat a peccato. Matth. VII. 21. „ Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, ſed qui facit voluntatem Patris „ mei qui in cælis eſt. “ Et ideo dicit: *Diſcedat ab iniquitate*. Eſai. LV. 7. „ Derelinquat impius viam ſuam. “ Quod vero dicit, (a) *Invocat nomen*, non intelligit quod ſolum nominet ore, ſed interius per fidem, & extra per opus.

Deinde cum dicit, *In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem poteſt hoc intelligi: quia vel in generali, vel in ſpeciali ad hunc vel illum. Si enim quæras in ſingulari, quare dat huic donum perſeverantiæ, & non illi: non habet rationem, niſi ſolam Dei voluntatem. Auguſtinus (tract. XXVI. in Ioan.) „ Quare hunc trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare, ſi non vis errare. “ Sed ſi quæras in generali quare quibuſdam dat, & quibuſdam non, habet rationem, quam & aſſignat Apoſtolus Rom. IX. & eſt eadem ratio cum iſta, licet per alia exempla: ideo enim dicit 22. „ Suſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum. “ Secundum enim quod omnia opera quia Deus fecit in natura, & gratia, ſunt facta ad manifeſtandum gloriam Dei: Eccli. XLII. 16. „ Gloria Domini plenum eſt opus eius: “ ſic etiam fecit diverſas creaturas, ut perfectio divinæ bonitatis, quæ non poteſt manifeſtari per unam ſufficienter, manifeſtetur per aliam. Ita etiam conſiderandum eſt

(a) Al. *Nominat* tantum.

eſt de uno artifice. In domo una eſt una feneſtra quæ eſt altera pulchrior. Si quis ergo quærat, quare non tota domus eſt feneſtra; ratio eſt, quia tota domus eſſet imperfecta. (*a*) Similiter dicit Apoſtolus I. Corinth. XII. 17. „ Si totum corpus eſſet oculus, ubi auditus? " Sic ergo dicit Apoſtolus in effectu gratiæ: quia oportuit quod Deus manifeſtaret iuſtitiam, & miſericordiam. Si enim omnes ſalvaret, eſſet ſolum eius miſericordia; ſi omnes damnaret, ſolum eſſet iuſtitia. Et ideo Deus „ volens manifeſtare iram (ideſt iuſtitiam) „ & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in „ interitum: " Rom. IX. 22. Et ſimilis eſt ratio de perfectione Eccleſiæ, quam oportebat eſſe perfectam: (*b*) quod non eſſet, ſi non eſſet in ea diverſitas. In qua triplex eſt diverſitas, ſcilicet bonorum & malorum, bonorum & meliorum, malorum & peiorum: & hanc aſſignans, dicit: *In magna autem domo*, ideſt Eccleſia: Baruch III. 24. „ O Iſrael, quam magna eſt do„ mus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius! " *non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia*: ubi aurea, & argentea diſtinguuntur a fictilibus: item argentea ab aureis: item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum & malorum innuitur; in ſecundo comparatio bonorum & meliorum; in tertio malorum & peiorum: nam aurea, & argentea ſunt boni; ſed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea, & fictilia ſunt mali; ſed fictilia ſunt peiores, lignea vero minus mali.

Conſequenter deſignat diverſitatem quantum ad uſum, ut boni ſint vaſa in honorem, ſicut deputati ad honorabilem uſum; mali vero ſint vaſa fictilia, & lignea, quaſi deputati in contumeliam, ideſt ad vilem uſum. Sunt enim in hominibus quidam, ſcilicet ſancti, quaſi vaſa pretioſa: Eccli. L. 10. „ Vas auri ſolidum, ornatum omni „ lapide pretioſo: " Act. IX. 15. „ Vas „ electionis eſt mihi iſte. " Quidam vero ſunt vaſa (*c*) inutilia, ſcilicet mali: Eſa. XXXII. 7. „ Fraudulenti vaſa peſſima ſunt: " Eccli. XXI. 17. „ Cor fatui, quaſi vas con„ fractum. " Prima vaſa ſunt in honorem, quibus debetur vita æterna: Rom. II. 7. „ His quidem qui ſecundum patientiam boni „ operis, gloriam, & honorem, & incorru„ ptionem quærunt, vitam æternam. " Secunda (*d*) vaſa ſunt in contumeliam. I. Reg. II. 30. „ Qui autem contemnunt me, erunt „ ignobiles. " (*e*) Et prædicta diverſitas poteſt aliter applicari ad diverſitatem Eccleſiæ; ut vaſa aurea ſint prælati, argentea vero, & lignea, & fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos eſt quidam gradus. Et quod ſubdit, *Quædam in honorem, quædam autem in contumeliam*, non eſt (*f*) tunc intelligendum, quod vaſa aurea, & argentea omnia ſint in honorem, & fictilia in contumeliam: quia de quocumque ſtatu quidam ſalvantur, & quidam damnantur.

LECTIO IV.

SI quis ergo ſe emundaverit ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuvenilia autem deſideria fuge: ſectare iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita, ſciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare; ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patientem, cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipſius voluntatem.

SUpra oſtendit quod profana ſint vitanda per rationem ſumptam ex nocumento; hic oſtendit idem per rationem ſumptam ex fructu: & primo proponit vitationem; ſecundo eius fructum, ibi, *Erit vas in honorem ſanctificatum*. Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quædam ſunt vaſa in contumeliam: *ergo ſi quis*

(a) *Deeſt forte aliquid.* (b) *Al.* quod non eſſet in ea diverſitas. (c) *Al.* vilia. (d) *Al.* vaſa ad contumeliam. (e) *Al.* Et prima diverſitas, quæ eſt ex parte materiæ, ad diverſitatem Eccleſiæ. Vaſa aurea ſunt prælati &c. (f) *Al. deeſt* tunc.

Si quis emundaverit ſe ab iſtis, quia eorum conſortia inquinant. Eccli. xiii. 1. „ Qui „ tetigerit picem, inquinabitur ab ea. " Et ideo fugiendi ſunt. II. Corinth. vi. 17. „ Exite de medio, & ſeparamini, dicit „ Dominus, & immundum ne tetigeritis. " Fructus autem ſequens, eſt quadruplex. Primus eſt ex ordine ad gloriam: quia *erit vas in honorem*: quia ſi ſordidetur ab illis, erit in contumeliam; ſi emundat ſe, in honorem. Pſalm. cxxxviii. 17. „ Nimis ho„ norati ſunt amici tui, Deus. " Proverb. xxv. 4. „ Aufer rubiginem de argento, „ & egredietur vas puriſſimum. " Alii effectus ſunt gratiæ: quorum primus eſt hominis ſanctificatio; ſecundus eſt hominis ordinatio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit, *Sanctificatum*. I. Corinth. vi. 11. „ Abluti eſtis, ſanctificati eſtis. " Sed quantum ad ſecundum dicit, *Utile Domino*.

Sed numquid indiget ſervitio noſtro? Non: Pſalm. xv. 11. „ Bonorum meorum „ non indiges. " Sed dicit, *Utile Domino*; ideſt, utilitas ſua cedet ad honorem Domini. Act. ix. 15. „ Ut portet nomen meum „ coram Gentibus, & Regibus, & filiis „ Iſrael. "

Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum*. Pſal. cxviii. 60. „ Paratus „ ſum, & non ſum turbatus. " Et dicit, *Ad omne bonum*, quia præcepta affirmativa non obligant ad ſemper. Et ideo debet eſſe paratus, ut quando neceſſe eſt operetur.

Deinde cum dicit, *Iuvenilia autem deſideria fuge*, oſtendit qualiter profana ſunt vitanda: & ponit duo vitanda. Primum eſt converſatio prava; ſecundum eſt doctrina mala, ibi, *Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quid ſit vitandum; ſecundo quid ſit ſequendum, ibi, *Sectare iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem*. Dicit ergo: Dico, quod debes vitare hæc, ut ſis vas emundatum: ideo *iuvenilia deſideria fuge*. Conſiderandum eſt, quod dicit hoc, quia iſte iuvenis erat. Et hæc ſunt deſideria vanitatum exteriorum, & carnalium voluptatum: naturale enim eſt iuvenibus quod hæc deſiderent. Eccle. xi. 10. „ Adoleſcentia, & voluptas vana ſunt. " Cuius eſt duplex ratio. Una quia non ſunt alia experti; ſecunda quia huiuſmodi delectationes naturales ſunt ordinatæ ut medicina contra labores. Natura vero in iuvenibus laborat, & ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit, *Sectare vero iuſtitiam, fidem, ſpem, caritatem, & pacem*, oſtendit quæ ſunt ſectanda; & ſunt quatuor: quorum primum ordinat ad ſubditos, & hæc eſt iuſtitia, quia princeps eſt cuſtos iuſtitiæ: Prov. xx. 8. „ Rex qui ſedet in ſolio „ iudicii, diſſipat omne malum intuitu „ ſuo. " Secundum ordinat ad Deum, & hæc eſt fides, ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, Hebr. xi. (a) Tertium eſt ſpes. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, ſcilicet caritas, & pax, quæ ſe extendit ad inimicos: I. Corinth. xiii. 2. „ Si habuero fidem, ita ut montes trans„ feram, caritatem autem non habuero, „ nihil ſum. " Ex caritate ſequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem ſubdit, *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*, uno modo exponi poteſt referendo ad immediate dictum; quaſi dicat: Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro*. Quod autem dicit, *De corde puro*, ponitur, quia „ non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris: " Eccli. xv. 9.

Sed Hebr. xii. 14. dicitur: „ Pacem ſequi„ mini cum omnibus. " Quare ergo dicitur hic: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quantum in nobis eſt, debemus habere pacem cum omnibus, ſi fieri poteſt; ſed non poteſt eſſe pax inter bonos & malos: quia pax dicit concordiam, quæ non poteſt haberi cum malis.

Alio modo legitur: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*; ut referatur ad totum præcedens; quaſi dicat: Ita ſectare iuſtitiam, pacem, & omnia, ſicut & illi *qui invocant Dominum de corde puro*.

Deinde cum dicit, *Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita*, hortatur ad vitandum doctrinam malam: & primo docet quid ſit vitandum; ſecundo quid ſit ſectandum, ibi, *Sed manſuetum eſſe ad omnes*. Circa primum duo facit: quia primo proponit documentum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Sciens quia generant lites*. Vitandæ ſunt *quæſtiones ſtultæ*, quantum ad materiam, quia ſunt de ſtultis, ideſt de his quæ contrariantur ſapientiæ, ideſt de his quæ ſunt contra divinam ſapientiam. Has non debet homo movere, ſed eis reſiſtere.

Hierem.

(a) Al. Tertium ordinat &c.

Hierem. x. 14. „ Stultus factus eſt omnis „ homo a ſcientia ſua. “ Dicit autem, *Sine diſciplina*, quantum ad modum, quia clamoſæ ſunt. Vel *ſine diſciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur; ut puta, ſi vertat in dubium id quod tota Eccleſia tenet. Iob xxxiv. 35. „ Iob autem ſtulte locutus „ eſt, & verba eius non ſonant diſciplinam. “ Quæſtiones autem intantum ſunt amandæ, inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quæſtiones autem ſtultæ non ducunt ad veritatem, ſed ad litem, quæ eſt vitanda. Eſa. lviii. 4. „ Ecce ad lites, & „ contentiones ieiunatis, & percutitis pu- „ gno impie. “ Et ideo dicit: *Servum autem Domini*, ideſt eum qui ſe dat ſervitio Domini, *non oportet litigare*. I. Timoth. iii. 3. „ Non litigioſum. “

Deinde cum dicit, *Sed manſuetum eſſe ad omnes*, oſtendit quid ſit ſectandum: & primo ponit documentum; ſecundo rationem, ibi, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem*: Item prima in duas: quia primo proponit quoddam generale ad omnes; ſecundo quædam neceſſaria ad ſingulos, ibi, *Docibilem, patientem &c.* Generale, quod debet habere qui vult diſputare, eſt quod ſit manſuetus. Pſalm. xxiv. 9. „ Docebit mites vias ſuas. “ Eſt enim manſuetudo virtus compeſcens ab ira, quæ perturbat iudicium rationis, quæ neceſſaria eſt in quæſtione, & iudicio veritatis. Matth. xi. 29. „ Diſcite a me, quia „ mitis ſum, & humilis corde. “ In ſpeciali autem debet habere, reſpectu ſuperiorum, docilitatem; reſpectu perſecutorum, patientiam; reſpectu falſorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit, *Docibilem*, ideſt paratum corrigi a quocumque: & hæc eſt ſapientia cæleſtis. Iacob. iii. 17. „ Quæ autem de ſurſum eſt ſa- „ pientia, primum quidem pudica eſt, „ deinde autem pacifica, modeſta, ſuaſi- „ bilis. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Patientem*. Pſal. xci. 15. „ Bene patientes „ erunt, ut annuntient. “ Proverb. xix. 11. „ Doctrina viri per patientiam noſcitur. “ Quantum ad tertium dicit, *Cum modeſtia corripientem*: quia correctio debet eſſe modeſta. Galat. vi. 1. „ Vos qui ſpirituales „ eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu le- „ nitatis. “

Deinde cum dicit, *Ne quando Deus det illis pœnitentiam*, aſſignat rationem vitationis; & reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni. Poſſet enim aliquis dicere: Iſti reſiſtunt veritati, & ideo imminet neceſſitas corrigendi. Reſpondeo, quod Deus pater eos poteſt reducere ad pœnitentiam, & ad hoc debet iuſtus niti. Et primo præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra adverſarios; ſecundo pœnitentiæ fructus; tertio pœnitentiæ neceſſitatem. Dicit ergo: *Ne quando*, ideſt ut, *Deus aliquando det eis pœnitentiam*: quia ex ſuperbia reſiſtunt, quibus difficile videtur dari pœnitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiæ eſſe ex operibus noſtris: quod per hoc patet eſſe falſum, quia etiam principium bonorum, ſcilicet pœnitentia, datur a Deo. Thren. v. 21. „ Converte nos „ Domine ad te, & convertemur. “ Eſai. xxvi. 18. „ A timore tuo conce- „ pimus. “

Fructus vero pœnitentiæ duplex eſt, ſcilicet cognitio veritatis, & liberatio a poteſtate diaboli. Quantum ad primum dicit, *Ad agnoſcendam veritatem*: quia quando ex malitia reſiſtitur veritati, ipſa malitia ſua excæcat eos: quando ergo malitia aufertur, cognoſcunt veritatem. Ioan. viii. 32. „ Et cognoſcetis veritatem. “ Quantum ad ſecundum dicit: *Et reſipiſcant a diaboli laqueis*, ideſt ab occaſionibus errorum ex parte intellectus, ſicut ſunt falſæ phantaſiæ, & ex parte affectus, ſicut ſunt invidia, ſuperbia, & huiuſmodi. Neceſſitas autem pœnitentiæ eſt magna, quam niſi habeant, diabolus dominatur eis: unde dicit: *A quo captivi tenentur*: quia „ qui facit „ peccatum, ſervus eſt peccati: “ Ioan. viii. 34. Et dicit, *Ad ipſius voluntatem*, ſcilicet ſectandam: vel ut de homine faciat voluntatem ſuam.

Sed contra. Non ſtatim præcipitat, ſicut vellet. Dicendum eſt, quod ſolum adipiſcitur quantum permittitur ſibi; ſed difficile eſt quod ei auferatur (*a*) id quod tenet. Eſai. xlix. 24. „ Numquid tolletur a „ forti præda, aut quod captum fuerit a „ robuſto, ſalvum eſſe poterit? “

(*a*) *Al. deeſt* id quod tenet.

CA-

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

HOc autem ſcito, quia in noviſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, protervi, tumidi, * & voluptatum amatores magis quam Dei, habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.

SUpra inſtruxit eum quomodo reſiſtat tribulationibus, & periculis præſentibus; hic oſtendit quomodo ſtet contra futura: & primo prænuntiat futura pericula; ſecundo oſtendit idoneitatem ſuam ad reſiſtendum, ibi, *Tu autem aſſecutus es meam doctrinam*; tertio oſtendit qualiter reſiſtat IV. cap. ibi, *Teſtificor coram Deo*. Circa primum duo facit: quia primo prænuntiat pericula noviſſimorum temporum; ſecundo oſtendit quomodo eorum vitia ſunt etiam modo vitanda, ibi, *Et hos devita*. Item prima in duas: quia primo prænuntiat eſſe futura pericula in noviſſimis temporibus; ſecundo cauſam periculorum, ibi, *Et erunt homines ſeipſos amantes*. Dicit ergo: Dixi: *Devita profana, & vaniloquia*. Non ſolum autem ſunt hæc modo vitanda, ſed in futuro reſtant etiam quædam alia vitanda. Et dicuntur noviſſimi dies, quia ſunt propinqui noviſſimæ diei. Ioan. VI. 55. „ Ego „ reſuſcitabo eum in noviſſimo die. “ Gen. penult. 1. „ Congregamini, ut annun„ tiem quæ ventura ſunt vobis diebus no„ viſſimis. “ Et addit: *Inſtabunt tempora periculoſa*: Matth. XXIV. 9. „ Eritis odio „ omnibus gentibus propter nomen meum. “ Cauſa horum eſt iniquitatis abundantia: Matth. XXIV. 12. „ Quoniam abundavit ini„ quitas, refrigeſcet caritas multorum: “ quia fides, & caritas vel annullabitur, vel totaliter peribit: quia quanto magis aliquid elongatur a ſuo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides, & caritas, quia plus elongabuntur a Chriſto. Luc. XVIII. 8. „ Filius „ hominis veniens putas inveniet fidem in „ terra? “ Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; ſecundo diverſas eius ſpecies. Radix autem totius iniquitatis eſt amor ſui ipſius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit.

Sed contra. Quilibet naturaliter diligit ſe. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod in homine duo ſunt, ſcilicet natura rationalis, & corporalis. Quantum ad intellectualem, ſeu rationalem, quæ interior homo appellatur, ut dicitur II. Corinth. IV. homo debet plus ſe diligere quam omnes alios: (a) quia ſtultus eſſet qui vellet peccare ut alios a peccatis retraheret: ſed quantum ad exteriorem hominem, laudabile eſt ut alios plus diligat quam ſe. Unde illi qui ſe ſic tantum amant, ſunt vituperabiles. Philip. II. 21. „ Omnes quæ ſua ſunt quærunt, „ non quæ Ieſu Chriſti. “

Ex hac radice diverſæ ſunt ſpecies iniquitatis: unde dicit: *Cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi &c.* & circa hoc tria facit: quia primo ponit peccata quæ ſunt in abuſu rerum exteriorum; ſecundo quæ pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi, *Blaſphemi*; tertio quæ ad ſeipſum, ibi, *Incontinentes*. Duo autem ſunt in rebus exterioribus, ſcilicet abundantia divitiarum, & excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit, *Cupidi*; & cupiditas primo ponitur, quia eſt radix omnium malorum: vel eſt propinqua amori ſui ipſius, quæ eſt ad bona exteriora. Quantum ad ſecundum dicit, *Elati*. Elatio eſt ſpecies ſuperbiæ, quæ ſunt quatuor. Una quando aliquis attribuit ſibi quo caret. Secunda quando quod ab alio habet, attribuit ſibi, ac ſi haberet a ſe: I. Corinth. XIV. 7. „ Quid ha„ bes quod non accepiſti? Si autem acce„ piſti, quid gloriaris, quaſi non accepe„ ris? “ Tertia quando attribuit ſibi quod ha-

* *Al. additur* ceci.
(a) *Al.* quia ſtultus eſt qui vult peccare.

habet ab alio, ſed meritis propriis. Lucæ xviii. 12. „ Ieiuno bis in ſabbato, decimas „ do omnium quæ poſſideo. “ Quarta quando ſingulariter vult videri ſupra omnes; & hæc eſt elatio. Pſalm. cxxx. 1. „ Domine, non eſt exaltatum cor meum, neque elati ſunt oculi mei. “ Quod dicit, *Superbi*, reducitur ad alias ſpecies ſuperbiæ. Iac. iv. 6. „ Deus ſuperbis reſiſtit, „ humilibus autem dat gratiam. “

Conſequenter ponit vitia quantum ad alios: & primo quantum ad ſuperiores; ſecundo quantum ad æquales, ibi, *Sceleſti*. Superior eſt triplex, ſcilicet Deus; & contra hunc dicit, *Blaſphemi*. Eſa. 1. 4. „ Dereliquerunt Dominum, blaſphemaverunt „ Sanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum. “ Item parentes; & quantum ad hoc dicit, *Parentibus non obedientes*. I. Reg. xv. 23. „ Quaſi peccatum ariolandi, eſt repugnare; & quaſi ſcelus idolatriæ, nolle acquieſcere. “ Prov. xxx. 17. „ Oculum qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſuæ, effodiant eum „ corvi de torrentibus, & comedant eum „ filii aquilæ. “ Item benefactor, inquantum huiuſmodi; & quantum ad hoc dicit, *Ingrati*. Pſalm. xxxvii. 21. „ Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. “ Coloſſ. iii. 15. „ Grati eſtote. “ Sapient. xvi. 29. „ Ingrati enim ſpes tamquam hibernalis glacies tabeſcet, & diſperiet tamquam aqua ſupervacua. “ Tunc ponit mala quæ ſunt ad æqualem, & proximum; & ſunt tria. Primum pertinet ad opus: unde dicit, *Sceleſti*, ideſt qui ſcelera gravia perpetrant in proximos. Eſa. 1. 4. „ Væ genti peccatrici, populo „ gravi iniquitate, (*a*) ſemini nequam, „ filiis ſceleratis. Secundum ad affectum: unde dicit, *Sine affectione*, ideſt ſine affectu caritatis, & ſine pace. Tertio quantum ad verbum: unde dicit, *Criminatores*. Levit. xix. 16. „ Non eris criminator, nec ſuſurro in populis. “

Item quantum ad ſeipſum oſtendit quædam alia tripliciter. Primo quantum ad corruptionem concupiſcibilis; ſecundo iraſcibilis; tertio rationalis. Quantum ad primum dicit, *Incontinentes*. Unde dicitur incontinens qui ſe non tenet in bono propoſito propter pravas concupiſcentias. Eccli. xxvi. 20. „ Omnis autem ponderatio non „ eſt digna continentis animæ. “ Quantum ad iraſcibilem dicit proprie, *Immites*, ideſt non manſueti: (*b*) etenim manſuetudo moderatur paſſiones iræ. Matth. xi. 29. „ Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde. “ Pſalm. xxiv. 29. „ Docebit mites vias ſuas. “ Item ponit aliud quod pertinet ad affectum iraſcibilis, ſcilicet benignitatis excluſio: unde dicit, *Sine benignitate*. Hoc enim eſt naturale, quod quando dominatur unum contrariorum, excludit aliud. Epheſ. iv. 32. „ Eſtote invicem benigni. “ Deinde ponit vitia quæ ſunt ad corruptionem rationalis. Hæc autem potentia perficitur per prudentiam; prudentiæ autem opponitur aliquod vitium per abuſum prudentiæ, & aliquod per eius privationem; & utrumque ponit. Quantum ad primum dicit, *Proditores*. Ad prudentiam autem pertinet ſagacitas, qua quidam abutuntur in malum, & hi ſunt proditores. Prov. xi. 13. „ Qui ambulat „ fraudulenter, revelat arcana. “ Item conſtantia, qua quidam abutuntur, dum in malo proterviunt: (*c*) unde dicit, *Protervi*. Prov. iii. 5. „ Ne innitaris prudentiæ tuæ. “ Deinde ponit vitia quæ ſunt ad privationem prudentiæ: & primo ponit privationis cauſam: unde dicit, *Tumidi*. Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires ſuas, & ideo deficiunt. Prov. xi. 2. „ Ubi ſuperbia, ibi erit & contumelia; „ ubi autem humilitas, ibi & ſapientia. “ Secundo ponit privationis effectum, quia temporalia præponunt æternis: unde dicit: *Voluptatum amatores magis quam Dei*. Eſa. xiii. 22. „ Syrenæ in delubris voluptatis. “

Sed numquid eſt idem eſſe incontinentem, & voluptatum amatorem? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non: quia proprie incontinens dicitur qui habet ſpem fugiendi, ſed vincitur ab eis; ſed proprie amator earum eſt intemperatus qui habet corruptam æſtimationem.

Conſequenter ponit ſimulationem, dicens: *Habentes quidem ſpeciem pietatis*: II. Corinth. xi. 13. „ Operarii ſubdoli: “ *virtutem autem eius abnegantes*, virtutem ſcilicet pietatis, quæ dicitur hic dupliciter. Uno modo ipſa vis pietatis, ideſt eius virtus: unde dicit, *Abnegantes*, ideſt veritatem non habentes: ad Titum 1. 16. „ Confitentur „ ſe noſſe Deum, factis autem negant. “ Alio modo quia virtus rei dicitur illud ex quo

(a) *Al.* ſervis nequam. (b) *Al.* hæc moderatur. (c) *Al.* deeſt unde dicit, *Protervi*.

quo dependet (*a*) tota res. Tota autem virtus pietatis dependet ex caritate; ideo dicit: *Virtutem eius*, ſcilicet caritatem, *abnegantes*.

LECTIO I.

ET hos devita. Ex his enim ſunt qui penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis: ſemper diſcentes, & numquam ad ſcientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed ultra non proficient: inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit. Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſſiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconii, Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

SUpra Apoſtolus deſcripſit pericula noviſſimorum temporum, & cauſam aſſignavit; hic docet huiuſmodi etiam in præſenti eſſe vitanda: & primo præmittit monitionem de horum vitatione: ſecundo oſtendit in quibus hominibus in præſenti appareant prædicta, ibi, *Ex his enim ſunt qui penetrant domos*. Dicit ergo: Dixi, quod in noviſſimis temporibus erunt homines peſſimi; ſed non credas te in præſenti eſſe tutum; ſed etiam nunc hos, & tales homines devita, ſcilicet ne in ſimilem errorem labaris. Tit. ult. 10. „ Hæreticum hominem poſt unam, & ſecundam correptionem devita. “ (*b*) Et licet quantum ad aliqua vitandi ſint, ſed non quantum ad ſermonem exhortationis. Et tunc oſtendit, quod etiam modo ſunt aliqui tales: & primo oſtendit nocumentum quod inferunt; ſecundo defectum quem patiuntur, ibi, *Homines corrupti mente, reprobi circa fidem*; tertio impedimentum quo arctantur, ibi, *Sed ultra non proficient*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit impedimentum quod inferunt ſubditis; ſecundo impedimentum quod inferunt prælatis, ibi, *Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres reſtiterunt Moyſi, ita & hi reſiſtunt veritati*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit eorum imprudentiam; ſecundo eorum aſtutiam, ibi, *Et captivas ducunt mulierculas*. Quantum ad primum dicit: *Devita hos*, quia iam ſunt aliqui tales: *ex his enim*, ideſt ex eorum numero, *ſunt*. I. Ioan. II. 18. „ Nunc antichriſti multi ſunt facti. “ Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, ſed ſunt, ſcilicet *ſceleſti*, & *ingrati* &c. quia peccatores iam converſi non debent dici peccatores. Pſal. XV. 4. „ Nec memor ero nominum eorum per labia mea. “

Deinde cum dicit, *Qui penetrant domos*, oſtendit eorum malitiam: & ad litteram poteſt exponi, quaſi inordinate ingerentes ſe, & circumeuntes propter lucrum: contra quod Eccli. XXI. 25. „ Pes fatui facilis in domum proximi. “ Sed propter hoc non prohibentur aliqui viſitare afflictos in domibus. Iac. I. 27. „ Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem, hæc eſt, viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum. “ Vel metaphorice poteſt exponi domus, ideſt conſcientia. Sapient. VIII. 16. „ Intrans in domum meam, conquieſcam cum illa. “ Illi ergo penetrant domos, qui cum aſtutia volunt ſcire ſecreta conſcientiæ, ut decipiant alios. Eccli. XIII. 14. „ Ex multa loquela tentabit te, & ſubridens interrogabit te. “ Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere ſtatum conſcientiæ. Proverb. XXVII. 23. „ Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, tuoſque greges conſidera. “

Deinde cum dicit, *Et captivas ducunt mulierculas*, oſtendit eorum aſtutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt a libertate, & ſtatu gratiæ: Iac. I. 25. „ Qui autem proſpexerit in lege perfectæ libertatis, & manſerit in ea, non auditor obliviosus factus, ſed factor operis; hic beatus in facto ſuo erit: “ & du-

(a) *Al.* tota virtus eius. (b) *Al.* Sed tamen quantum ad aliqua vitandi ſunt.

cunt in ſtatum ſervitutis, qui eſt ſtatus peccati: Pſalm. cxxv. 1. „ In convertendo „ Dominus captivitatem Sion, facti ſumus „ ſicut conſolati. " Hoc enim, nomen captivitatis importat: Eſa. v. 13. „ Propterea „ captivus ductus eſt populus meus, quia „ non habuit ſcientiam. " Secundo oſtendit in quas perſonas exercent malitiam: quas deſcribit primo a fragilitate ſexus; ſecundo ex malitia converſationis; tertio ex vanitate affectionis; quarto ex defectu diſcretionis. Quantum ad primum dicit, *Mulierculas*, quæ ſunt minoris diſcretionis, & ſexus fragilioris. Et dicit, *Mulierculas*: quia magnæ dominæ habent aliquos conſiliarios, unde non poſſunt ſeduci; ſed hæ ſunt tali auxilio deſtitutæ. Matth. xxiii. 14. „ Comeditis domos viduarum. " I. Mach. 1. 34. „ Captivas duxerunt mulieres. " Quantum ad ſecundum dicit, *Oneratas peccatis*. Peccatum eſt onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum eſſe, & ſtare, ſed incurvat. Pſal. xxxvii. 5. „ Sicut onus grave, gravatæ ſunt ſuper me. " Et ideo iſtas ſpecialiter decipiunt, quia peccatum parat viam ſeductioni. Item quia malæ ſunt, timent reſiſtere, ne (*a*) prodantur. Quantum ad tertium dicit: *Quæ ducuntur variis deſideriis*; ideſt, aptæ ſunt ut ſeducantur propter varia deſideria quæ habent. Iac. 1. 8. „ Vir duplex animo, in„ conſtans eſt in omnibus viis ſuis. " Et ideo prima mulier fuit ſeducta, quia non ſtetit conſtanter in verbis Domini, ſed dixit, Geneſ. iii. 3. „ Ne forte moriamur. " Eccli. ix. 3. „ Ne reſpicias mulierem mul„ tivolam. " Quantum ad quartum dicit: *Semper diſcentes, & numquam ad ſcientiam veritatis pervenientes*. Curioſitas ſemper nova nititur quærere, & non vult inſiſtere: unde dicit, *Semper diſcentes*. Proverb. ix. 13. „ Mulier clamoſa, & ſtulta, plenaque „ illecebris, & nihil omnino ſciens. " Tamen hoc quod dicit, *Semper diſcentes*, poteſt reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit, *Quemadmodum autem Iamnes, & Mambres reſtiterunt Moyſi*, oſtendit nocumentum quod afferunt prælatis, (*b*) ſcilicet nocumentum reſiſtendi eorum doctrinæ: & inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis reſtiterunt Moyſi: quia a principio mundi ſemper fuit pugna inter veritatem & falſitatem. II. Petr. ii. 1. „ Fuerunt vero & pſeudoprophetæ in po„ pulo, ſicut & in vobis erunt magiſtri „ mendaces. " Sed in Exodo iſti magi non nominantur, ſed hic ſic: quod forte habuit ex aliquibus verbis Iudæorum. *Ita & hi reſiſtunt veritati*, ſcilicet quam nos prædicamus. Iob xxiv. 13. „ Ipſi fuerunt rebelles „ lumini. " Act. vii. 51. „ Semper Spiri„ tui ſancto reſtitiſtis. "

Conſequenter cum dicit, *Homines corrupti mente*, oſtendit eorum defectum in fide, & in opere. In opere *homines reprobi*. Gloſſa: „ In operibus, ideſt qui per opera ſua ſe „ reprobos oſtendunt. " Hier. vi. 30. „ Ar„ gentum reprobum vocate eos. " Item in fide *corrupti mente*, ideſt potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio eſt cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente qui deficit a cognitione fidei.

Conſequenter cum dicit, *Sed ultra non proficient*, oſtendit quomodo arctantur: & primo oſtendit eos eſſe impediendos; ſecundo docet modum impediendi, ibi, *Inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus*. Sciendum eſt autem circa primum, quod voluntas nocendi eſt homini a ſeipſo, ſed poteſtas nocendi eſt a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, ſed imponit terminum. Iob xxxviii. 11. „ Hic confringes tumentes „ fluctus tuos. " Sic & diabolus non læſit Iob, niſi ſecundum quod permiſſus fuit a Deo. Sic Arrius non nocuit in Eccleſia, niſi quantum Dominus permiſit. Apocal. vii. 3. dicit Angelus: „ Nolite nocere ter„ ræ, & mari, neque arboribus, quoad„ uſque ſignemus ſervos Dei in frontibus „ eorum. " Et dicit: *Ultra*, ſcilicet quam Deus permittit, *non proficient*. Modus impediendi eſt, ut tollatur eorum pallium, & occultatio, quæ ſunt tollenda, quia nocent. Iob xli. 4. „ Quis revelabit faciem „ indumenti eius? " Et ideo dicit: *Inſipientia eorum manifeſta erit*, Deo detegente, quando illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, ut dicitur I. Corinth. iv. *Sicut & illorum*, ſcilicet magorum Pharaonis: quæ fuit manifeſta, quia non potuerunt facere ſigna.

Deinde cum dicit, *Tu autem aſſecutus es meam doctrinam*, oſtendit idoneitatem Timothei ad reſiſtendum huiuſmodi periculis: & primo oſtendit quod erat idoneus ex inſtitutione Apoſtoli; ſecundo ex experientia Scripturarum, ibi, *Ab infantia ſacras litte-*

(a) *Al.* perdantur. (b) *Al.* &: *item utrumque omittitur.*

litteras noſti. Item primo oſtendit quomodo erat inſtructus ſufficienter ab Apoſtolo; ſecundo quomodo univerſaliter inſtrui ab aliis poterat, ibi, *Omnis qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur*. Circa primum primo oſtendit quomodo inſtructus erat verbo; ſecundo quomodo exemplo, ibi, *Propoſitum*. Sed ſciendum eſt, quod verbo aliquis inſtruitur dupliciter: uno modo de veritate agnoſcenda; alio modo de iuſtitia operanda. Quantum ad primum dicit: *Tu autem aſſecutus es meam doctrinam*; ideſt, inſtructus es in fide catholica, ideo bene potes vitare eos. Quantum ad ſecundum dicit, Meam *inſtitutionem*. Inſtitutio eſt eruditio, quæ eſt de aliquibus agendis, quæ ſubduntur operationi humanæ. Philip. IV. 12. „ Ubique, & in omnibus inſtitutus „ ſum. " Item quomodo inſtitutus erat exemplo: & primo quantum ad bona agenda; ſecundo quantum ad mala toleranda, ibi, *Patientiam*. In bonis faciendis ponit duo. Primum eſt intentio recti finis; & quantum ad hoc dicit, *Propoſitum*, quod eſt de fine. Sap. VIII. 9. „ Propoſui ergo hanc „ adducere mihi ad convivandum. " Et ad hoc pervenitur per bona opera, quæ derivantur a tribus virtutibus, ſcilicet fide, ſpe, & caritate. Et primo ponit fidem, (a) cum dicit, *Fidem*: Heb. XI. 6. „ Sine fide im„ poſſibile eſt placere Deo. " Secundo ſpem, cum dicit, *Longanimitatem*, quæ in longum expectat: II. Cor. VI. 6. „ In longa„ nimitate. " Tertio caritatem, cum dicit, *Dilectionem*: I. Ioan. III. 14. „ Qui non „ diligit, manet in morte. " Deinde de malis tolerandis inſtruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam: & primo patientiam quam habuit; item mala quæ ſuſtinuit; item divinum auxilium quod ſibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam*, quæ opus perfectum habet, Iac. I. & primo ponit patientiæ materiam, ſcilicet *perſecutiones* in generali. Matth. X. 23. „ Si vos per„ ſequuntur in una civitate, fugite in „ aliam. " Item in ſpeciali, cum dicit, *Paſſiones*, quas ſcilicet paſſus eſt in proprio corpore. II. Corinth. XI. 25. „ Ter virgis cæ„ ſum ſum, ſemel lapidatus ſum, ter nau„ fragium feci, nocte & die in profundo „ maris fui. " Tertio in particulari, cum dicit: *Qualia facta ſunt mihi Antiochiæ, Iconii, & Lyſtris*. Act. XVI. & XVII. Iudæi perſecuti ſunt eum, præſente Timotheo. Sed affuit divinum auxilium; & ideo dicit: *Et ex omnibus eripuit me Dominus*. II. Corinth. I. 4. „ Qui conſolatur nos in omni tribu„ latione noſtra. "

LECTIO III.

ET omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur. Mali autem homines, & ſeductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes. Tu vero permane in his quæ didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens a quo didiceris: & quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu. Omnis enim Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.

SUpra propoſuit Timotheo in exemplum perſecutiones quas ipſe paſſus fuit: & ne videatur ipſe ſolus per huiuſmodi paſſiones tranſiſſe, oſtendit eas eſſe communes ſanctis: & primo docet quomodo ſancti patiuntur hic defectus pœnales; ſecundo quomodo mali proficiunt per defectum culpæ, ibi, *Mali autem homines, & ſeductores proficient in peius*. Dicit ergo: Perſecutiones ſuſtinui, & non ſolum ego, ſed *& omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu*. Pie ſumitur dupliciter. Quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum: ſupra eodem: *Habentes ſpeciem pietatis*. Quandoque pro miſericordia ad proximum: I. Tim. IV. 8. „ Pietas ad omnia valet. " *Omnes* ergo *qui pie volunt vivere in Chriſto*; ideſt, volunt obſervare cultum religionis chriſtianæ: Tit. II. 12. „ Sobrie, & iuſte, & pie „ vivamus in hoc ſæculo: " tales *perſecutionem patientur*, & maxime in primitiva Eccleſia, quando Chriſtus undique impugnabatur a Iudæis, & Gentibus. Et ideo Ioan. XVI. 2. „ Venit hora ut omnis qui in„ ter-

(a) *Al. deeſt* cum dicit, *Fidem*.

„ terſicit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo. “ Matth. XXIV. 9. „ Eritis odio omnibus Gentibus propter nomen meum. “ Item *omnes qui pie volunt vivere in Chriſto*, ideſt volunt per fidem Chriſti ſervare miſericordiam ad proximum, neceſſe eſt eos perſecutionem pati; & ſi non ab extra, tamen ab intus, quando ſcilicet compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas, & pœnalitates vident. II. Corinth. XI. 29. „ Quis ſcandalizatur, & ego non uror? “ II. Petr. II. 8. „ Habitans apud eos qui de die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant. “ Pſal. CXVIII. 158. „ Vidi prævaricantes, & tabeſcebam. “ Item ſunt aliæ perſecutiones, quæ ſanctis omnibus deeſſe non poſſunt, ſcilicet carnis, mundi, & dæmonis: quia, ut habetur Galat. V. 17. „ caro concupiſcit adverſus ſpiritum. “ Roman. VII. 24. „ Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? “ Pſalm. XXXIII. 20. „ Multæ tribulationes iuſtorum. “

Deinde cum dicit, *Mali autem homines, & ſeductores proficient in peius*, oſtendit quod mali incidunt in peiora mala, ſcilicet culpæ. Dicit, *Mali*, in ſe, ſcilicet inquantum peccatis inhærent: Matth. XXI. 41. „ Malos male perdet: “ *& ſeductores*, ſcilicet in proximorum nocumentum, inquantum ſeorſum ducunt eos a via veritatis, quæ comunis eſt. Rom. ult. 18. „ Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium. “ Sed iſti non contenti malis quæ fecerunt, *proficient in peius*. Apoc. ult. 11. „ Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. “

Sed contra. Supra eodem: *Ultra non proficient*. Dicendum eſt, quod qui proficiunt in peius, (*a*) ſunt permiſſi a Deo. Vel ſic, quod proficiunt in peius ex intentione malitiæ eorum, quæ ſemper eſt ad malum; ſed ſecundum providentiam divinam prohibentur, ne poſſint implere quod cœperunt. Proficiunt autem in peius mali in ſeipſis, inquantum errant circa veritatem. Matth. XXII. 29. „ Erratis, neſcientes Scripturas, neque virtutem Dei. “ Item opere errant; & hoc modo omnes mali errant. Prov. XIV. 22. „ Errant omnes qui operantur malum. “ Item in proximis, quia *ſeductores*: unde dicit: *In errorem mittentes*, (*b*) ſuadendo ſcilicet quod poſſint per proſperitates venire ad regnum cælorum, contra illud ſupra (hoc cap.) *Qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur*: &c. Eſa. III. 12. „ Popule meus, qui beatum te dicunt, ipſi te decipiunt. “

Deinde cum dicit, *Tu vero permane in his quæ didiciſti*, monet eum ut maneat in ſua inſtitutione: & hortatur eum tripliciter, ſcilicet ex parte doctoris, ex parte ipſius Timothei, & ex parte eorum quæ accepit. Dicit ergo: *Aſſecutus es meam doctrinam*, & cetera ut ſupra: ergo *permane in his*. Eccle. X. 4. „ Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris. “ I. Corinth. XV. 58. „ Stabiles eſtote, & immobiles. “ Dicit ergo: *Quæ didiciſti, & credita ſunt tibi*: quia quilibet Chriſtianus diſcit quæ fidei ſunt; & hæc eſt doctrina ſalutaris. Ioan. VI. 45. „ Omnis qui audivit a Patre meo, & didicit, venit ad me. “ Sed ſpecialiter documenta fidei ſunt credita prælatis, inquantum debent aliis ea diſpenſare. Galat. II. 7. „ Cum vidiſſent quod creditum eſt mihi Evangelium præputii. “ Et quare oportet permanere? Quia ego a magiſtro ſcientiæ habui qui errare non potuit: II. Corinth. XIII. 3. „ In me loquitur Chriſtus. “ Et ideo in his firmiter permane, *ſciens a quo didiceris*, quia a Paulo, qui non ab homine, neque per hominem didicit, ſed per revelationem Ieſu Chriſti: Gal. I. Secundo ex propria conditione. Turpe enim eſt homini nutrito in bono a pueritia, in ſenectute deficere. Eccli. XXVI. 27. „ Qui tranſgreditur a iuſtitia ad peccatum, Deus paravit eum ad romphæam. “ Timotheus autem ſic fuit nutritus. Proverb. XXII. 6. „ Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea. “ (*c*) Unde dicit: *Et quia ab infantia ſacras litteras noſti*, quæ ſunt litteræ veteris teſtamenti; quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Iudææ, Act. XVI. unde mater ſua fecit eum erudiri in eis: quod eſt contra Manichæum: quia Apoſtolus vetus teſtamentum hic nominat *ſacras litteras*, (*d*) quæ non poſſunt intelligi de novo teſtamento, quia ab infantia ſua non erat edoctus litteras novi teſtamenti. Tertio ex parte eorum quæ accepit; & eſt tertia ratio.

Nam

(a) *Al.* ſunt permiſſi ä Deo, & ex intentione, *intermediis omiſſis*. (b) *Al.* ne ſcilicet poſſint. (c) *Al.* Unde dicit, *Ab infantia*. Et dicit, *Sacras litteras*, quæ ſunt litteræ veteris teſtamenti &c. (d) *Al.* quia ab infantia ſua non novit litteras novi teſtamenti, *aliis omiſſis*.

Nam ſi aliquis habet aliquam ſcientiam in qua non eſt utilitas, deſerit eam, & tranſit ad aliam; ſed ſi ſcientia eſt valde utilis, ſtultum eſt eam dimittere. Et primo facit rationem; ſecundo manifeſtat eam, ibi, *Omnis Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt*. Dicit ergo: Dico, quod accepiſti litteras ſacras, quæ non ſunt contemnendæ, quia ſunt utiles. Eſa. xlviii. 17. „ Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia. “ Unde ſubdit dicens: *Quæ te poſſunt inſtruere*. Ioan. vi. 69. „ Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. “ Ibid. v. 39. „ Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam æternam habere. Illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. “ Et hæ litteræ te poſſunt inſtruere ad ſalutem; ſed non niſi (*a*) *per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu*: Rom. x. 4. „ Finis enim legis eſt Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti: “ Heb. xi. 6. „ Sine fide enim impoſſibile eſt placere Deo. “ Rationem autem manifeſtat, dicens: *Omnis Scriptura divinitus inſpirata utilis eſt*. Ubi oſtendit quod ſacræ litteræ ſunt viæ ad ſalutem. Et tria ponit: nam commendat Scripturas ratione principii, ratione effectus utilis, & ratione ultimi fructus, & profectus. Si enim conſideres eius principium, habent privilegium ſuper omnes: quia aliæ ſunt traditæ per rationem humanam, ſacra autem Scriptura eſt divina; (*b*) ideo dicit, *Scriptura divinitus inſpirata*. II. Pet. i. 21. „ Non enim voluntate humana, allata eſt aliquando prophetia; ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines. “ Iob xxxii. 8. „ Inſpiratio Omnipotentis dat intelligentiam. “

Sed dices: (*c*) Quomodo non omnis ſcriptura divinitus inſpiratur, cum, ſecundum Ambroſium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu ſancto eſt?

Dicendum eſt, quod Deus dupliciter aliquid operatur: ſcilicet immediate, ut proprium opus, ſicut miracula; (*d*) & mediantibus cauſis inferioribus, ut opera naturalia: Iob x. 8. „ Manus tuæ, Domine, fecerunt me: “ quæ tamen fiunt operatione naturæ. Et ſic in homine inſtruit intellectum & immediate per ſacras litteras, & mediate per alias ſcripturas.

Effectus huius Scripturæ eſt duplex, ſcilicet quia docet cognoſcere veritatem, & ſuadet operari iuſtitiam. Ioan. xiv. 26. „ Paraclytus autem Spiritus ſanctus docebit „ (ſcilicet cognoſcenda) ſuggeret, “ operanda. Et ideo utilis eſt ad cognoſcendam veritatem, & utilis eſt ad dirigendum in operatione. Eſt enim ratio ſpeculativa, & eſt etiam ratio practica. Et in utroque ſunt duo neceſſaria, ſcilicet quod veritatem cognoſcat, & errorem refellat. Hoc enim opus eſt opus ſapientis, ſcilicet non mentiri, & mentientem refellere. Quantum ad primum dicit: *Utilis eſt ad docendum*, ſcilicet veritatem: Pſal. cxviii. 66. „ Bonitatem, & diſciplinam, & ſcientiam doce me. “ (*e*) Quantum ad ſecundum ſubdit, *Ad arguendum*: Titum. i. 9. „ Ut ſis potens exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere. “ Item quantum ad practicam ſunt duo neceſſaria, ſcilicet ut reducat a malo, & ad bonum inducat: Pſal. xxxiii. 15. „ Declina a malo, & fac bonum. “ Quantum ad primum dicit, *Ad corripiendum*, quod eſt (*f*) eripere a malo: Matth. xviii. 15. „ Si peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipſum ſolum: “ Iob v. 17. „ Beatus homo qui corripitur a Domino. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Ad erudiendum in iuſtitia*. Et hæc omnia ſacra Scriptura facit. Eſa. viii. 11. „ In manu forti erudivit me. “ Sic ergo quadruplex eſt effectus ſacræ Scripturæ, ſcilicet docere veritatem, arguere falſitatem, quantum ad ſpeculativam; eripere a malo, & inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus eius effectus eſt ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercumque bonum facit, ſed perficit: Hebr. vi. 1. „ Ad perfectionem feramur. “ Et ideo dicit: *Ut perfectus ſit homo Dei*: quia non poteſt homo eſſe perfectus, niſi ſit homo Dei. Perfectum enim eſt cui nihil deeſt. Tunc ergo homo eſt perfectus (*g*) quando eſt *inſtructus*, ideſt paratus, *ad omne opus bonum*: non ſolum ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis, ſed etiam ad ea quæ ſunt ſupererogationis. Galat. ult. 9. „ Bonum autem facientes, non deficiamus. “

(a) *Al.* per fidem Chriſti. (b) *Al.* ac divinitus inſpirata. (c) *Al.* quomodo omnis ſcriptura. (d) *Al.* aliquid mediantibus. (e) *Al.* Item *ad arguendum* quantum ad ſecundum. (f) *Al.* corripere. (g) *Al.* quando eſt paratus ad omne bonum.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

TEſtificor coram Deo, * & Ieſu Chriſto, qui iudicaturus eſt vivos, & mortuos, per adventum ipſius, & regnum eius: prædica verbum, inſta opportune, importune, argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros prurientes auribus; & a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangeliſtæ, miniſterium tuum imple, ſobrius eſto.

PRæmiſſis periculis temporum noviſſimorum, & idoneitate Timothei ad reſiſtendum, hic oſtendit quomodo reſiſtat: & primo ponitur monitio; ſecundo eius neceſſitas, ibi, *Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt*. Item primo ponitur eius conteſtatio; ſecundo admonitio, ibi, *Prædica verbum*. In conteſtatione ſunt duo conſideranda, ſcilicet coram quibus conteſtetur, & per quem. Conteſtatur autem coram duobus, ſcilicet coram eo qui eſt noſtra beatitudo, & coram eo qui nos in beatitudinem introducit. Beatitudo autem noſtra Deus eſt: Pſal. xxxii. 12. ,, Beata gens, cuius eſt Dominus Deus eius: “ & ideo dicit: *Teſtificor coram Deo*; ideſt, teſtem (*a*) invoco Deum quod hanc monitionem faciam: hic enim teſtis non decipitur: II. Corinth. i. 23. ,, Ego autem Deum teſtem invoco in animam meam: “ *& Ieſu Chriſto*, cuius eſt introducere in beatitudinem. Rom. v. 2. ,, Per quem & acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam. “ (*b*) Vel aliter. Introducit quidem, quia ipſe *iudicaturus eſt vivos, & mortuos*. Et tunc vivos dicit illos qui vivi reperientur in adventu eius; qui morientur quidem, ſed quia in modico tempore reſurgent, dicuntur vivi. I. Theſſal. iv. 14. ,, Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. “ Vel vivos dicit bonos, ſcilicet qui vivunt vita gratiæ; & mortuos, malos. I. Ioan. iii. 14. ,, Qui non diligit, manet in morte. “ Et hos etiam iudicat. Act. x. 42. ,, Ipſe eſt qui conſtitutus eſt a Deo iudex vivorum, & mortuorum. “

Sed cum Chriſtus ſit Deus, quomodo utitur hic hac copula, *Coram Deo, & Chriſto*? Reſpondeo. Poteſt dici, quod dicitur, *Coram Deo*, ſcilicet Patre, *& Chriſto*, ideſt Filio: Pater enim eſt fons divinitatis.

Deinde (*c*) cum dicit, *Per adventum ipſius, & regnum eius*, conteſtatur per duo deſiderabilia ſanctis. Primum eſt adventus Chriſti: Luc. xii. 36. ,, Similes hominibus expectantibus dominum ſuum, quando revertatur a nuptiis: “ Apoc. ult. 20. ,, Veni Domine Ieſu. “ Secundum eſt regnum eius: Matth. vi. 10. ,, Adveniat regnum tuum. “ Regnat quidem ſecundum poteſtatem (*d*) generalem ſuper omnem creaturam: Matth. ult. 18. ,, Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra: “ (*e*) ſed ſpecialiter, & ſpiritualiter in ſanctis regnat, in præſenti per gratiam, & in futuro per gloriam: qui ſancti non ſunt de hoc mundo: Ioan. xviii. 36. ,, Regnum meum non eſt de hoc mundo. “ Sed hoc regnum hic inchoatur, & in futuro conſummabitur, quando omnia regna ei ſubiicientur, & volentia, & nolentia. Pſal. cix. ,, Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. “

Conſequenter cum dicit, *Prædica verbum*, ponitur monitio; & hoc ut inſtet doctrinæ, quæ eſt duplex. Una ad omnes, quam ponit primo; alia ad aliquos, & hanc ponit ſecundo, ibi, *Argue*. Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; ſecundo docet modum exequendi. Dicit ergo: *Prædica verbum*, ſcilicet Evangelii: Marc. ult. 15. ,, Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni

,, crea-

* *Al.* & Domino Ieſu Chriſto.

(a) *Al.* induco. (b) *Al.* Vel corporaliter introducit. (c) *Al.* Et conteſtatur per duo deſiderabilia ſanctis, *aliis omiſſis*. (d) *Al. deeſt* generalem. (e) *Al.* Sed ſpiritualiter *tantum*.

„ creaturæ. “ In prædicatione duo ſunt, ſcilicet denuntiatio veritatis, & inſtructio ad mores: & hæc duo debet prædicator facere. Luc. ult. 27. „ Incipiens a Moyſe, „ & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipſo „ erant! “ Modus eſt (*a*) inſtantia, & continuatio: unde dicit: *Inſta opportune*, *importune*: II. Corinth. xi. 8. „ Inſtantia mea „ quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum. “

Sed dicit, *Importune*. Contra. Eccli. xx. 22. „ Ex ore fatui reprobabitur parabola: „ non enim dicit illam in tempore ſuo. “ Item Prov. xv. 23. „ Sermo opportunus optimus eſt. “

Dicendum eſt, quod prædicator, ſecundum veritatem, ſemper debet prædicare opportune; ſed ſecundum exiſtimationem falſam audientium, debet prædicare importune: quia prædicator veritatis ſemper eſt bonis opportunus, & malis importunus ſemper. Ioan. viii. 47. „ Qui ex Deo eſt, „ verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis. “ Eccli. vi. 21. „ Quam aſpera eſt nimium ſapientia in„ doctis hominibus. “ Si homo enim vellet hanc ſervare opportunitatem ut ſolum diceret his qui volunt audire, prodeſſet tantum iuſtis; ſed oportet quod aliquando etiam prædicet malis, ut convertantur: & ad hoc additur, *Importune*. Eſa. lviii. 1. „ Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vo„ cem tuam, & annuntia populo meo ſce„ lera eorum, & domui Iacob peccata eo„ rum. “

Conſequenter cum dicit, *Argue*, ponitur doctrina in ſpeciali: quam primo ponit; ſecundo modum, ibi, *In omni patientia, & doctrina*. Inſtituens autem aliquem ſpecialiter poteſt eum inſtituere vel de pertinentibus ad fidem; puta ut doceat veritatem, & removeat errorem; & quantum ad hoc primum dicit, *Argue*, ſcilicet errores: Tit. ii. 15. „ Argue cum omni imperio. “ Vel de pertinentibus ad bonos mores, & ad hoc debet inducere aliquando bonum, & ſuperiorem; & tunc debet placide, & benigne monere: unde dicit, *Obſecra*: I. Tim. v. 1. „ Seniorem ne increpaveris, ſed „ obſecra ut patrem. “ Galat. vi. 1. „ Vos „ qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite „ in ſpiritu lenitatis. “ Et ſpecialiter ſi non peccat ex malitia. Si autem inſtruat, vel inſtituat malum, debet eum increpare: (*b*) ideo dicit, *Increpa*. Tit. i. 13. „ Ob „ quam cauſam increpa illos dure, ut ſa„ ni ſint in fide. “ Iob v. 17. „ Increpa„ tionem Domini ne reprobes. “ Sed quis modus? *In omni patientia*, ne iratus appareas, & ex ira inſtruas, ſed tranquille: Prov. xix. „ Doctrina viri per patientiam „ noſcitur: “ Pſalm. xci. 15. „ Bene patien„ tes erunt, ut annuntient: “ *& doctrina*, ſcilicet de his quæ ad fidem, & in his quæ ad mores: Hier. 3. 15. „ Paſcent vos „ ſcientia, & doctrina. “

Deinde cum dicit, *Erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt*, oſtendit neceſſitatem monitionis præmiſſæ. Eſt autem triplex neceſſitas prædictorum: & prima ex parte audientium; ſecunda ex parte Timothei, ibi, *Tu vero vigila*; tertia ex parte Apoſtoli, ibi, *Ego enim iam delibor*. Circa primum duo facit: quia primo proponit neceſſitatem; ſecundo exponit dictum ſuum, ibi, *Et a veritate quidem auditum avertent*. Neceſſitas prima, eſt auditorum perverſitas in audiendo, ut utilia nolint audire, ſed curioſa. Dicit ergo quantum ad primum: *Inſta*, dum nolunt audire ſanam doctrinam: *erit enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt*, quando erunt mali doctores. Act. xx. 29. „ Ego ſcio quo„ niam lupi rapaces intrabunt in vos poſt „ diſceſſionem meam. “ Unde dicit, *Non ſuſtinebunt*; ideſt, erit eis odioſa veſtra doctrina, ſcilicet Chriſti. Proverb. viii. 8. „ Iuſti ſunt omnes ſermones mei: non eſt „ in eis pravum quid, neque perverſum. “ Alia perverſitas eſt quia volunt inordinate audire curioſa, & noxia. Prov. i. 22. „ Uſ„ quequo parvuli diligitis infantiam, & „ ſtulti ea quæ ſunt ſibi noxia, cupient, „ & imprudentes odibunt ſcientiam? “ Ideo dicit: *Sed ad ſua deſideria coacervabunt*, ideſt multiplicabunt, *ſibi magiſtros*. Contra quos dicitur Iac. iii. 1. „ Nolite plures „ magiſtri fieri, fratres mei, ſcientes quo„ niam maius iudicium ſumitis. “ Et eſt coacervatio quando indigni, & inſufficientes multiplicantur: & magis coacervatio eſt, ſi fiant quatuor indigni, quam ſi centum boni: quia, ut habetur Sap. vi. 26. „ multitudo ſapientum, ſanitas eſt orbis „ terrarum. “ Eſa. xxx. 10. „ Loquimini „ nobis placentia. “ Et hoc eſt ſecundum ſua deſideria, quia unus vult audire unum, alius alium; & ſic quærunt diverſos magiſtros. Et dicit, *Magiſtros prurientes auribus*, ſci-

(a) *Al.* cum inſtantia, & continuatione. (b) *Al. omittitur* ideo dicit, *Increpa*.

ſcilicet auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus qui non vult quieſcere; in auribus vero qui ſemper audire vult nova, inaudita, & curioſa, & quandoque noxia. Act. xvii. 21. „ Athenienſes ad nihil aliud vacabant, niſi aut (a) dicere, „ aut audire aliquid novi. “ Et ideo multiplicatur doctrina hæretica. Prov. ix. 17. „ Aquæ furtivæ dulciores ſunt, & panis „ abſconditus ſuavior. “

Conſequenter cum dicit, *Et a veritate quidem auditum avertent*, exponit dictum: & primo exponit quod dixerat, quod ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, cum dicit: *A veritate auditum avertent*. Sana doctrina eſt quando non habet admixtam falſitatem. Ergo ſanam doctrinam non ſuſtinent dum veritatem nolunt audire. Oſeæ iv. 1. „ Non „ eſt veritas, & non eſt miſericordia, & „ non eſt ſcientia Dei in terra. “ Ioan. viii. 46. „ Si veritatem dico vobis, quare „ non creditis mihi? “ Secundo quod dixerat, *Coacervabunt ſibi magiſtros*, exponit cum dicit: *Ad fabulas autem convertentur*. Fabula eſt compoſita ex miris, in quibus deficit veritas: & talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. I. Tim. iv. 7. „ Ineptas, & inanes fabulas de- „ vita. “

Deinde cum dicit, *Tu vero vigila*, ponitur neceſſitas ex parte Timothei, cui erat officium commiſſum, & ideo neceſſarium erat quod prædicaret: & primo monet eum ad ſolicitudinem; ſecundo inducit eum ad laborem; tertio moderatur laborem. Dicit ergo: *Tu vero vigila*; quaſi dicat: Iſti ſic faciunt; *tu vero vigila*. Matth. xxiv. 42. „ Vigilate, quia neſcitis „ qua hora Dominus veſter venturus ſit. “ Luc. ii. 8. „ Et paſtores erant in regione „ eadem vigilantes, & cuſtodientes vigi- „ lias noctis ſupra gregem ſuum. “ Rom. xii. 8. „ Qui præeſt in ſolicitudine. “ Sed quia ſolicitudo ſine labore, inanis eſt; ideo primo inducit ad univerſaliter laborandum; ſecundo determinat in quo eſt laborandum; tertio laborandi neceſſitatem. Dicit ergo: *Vigila*, ſed ſic quod aliquid facias, & ideo *labora*: Sap. iii. 15. „ Bonorum laborum glorioſus eſt fructus: “ & hoc *in omnibus*, ideſt in omni genere hominum. Eſ. xxxii. 20. „ Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas. “ Marc. ult. 15. „ Prædicate Evangelium omni creaturæ. “ Unde mox determinat in quo eſt laborandum, dicens: *Opus fac Evangeliſtæ*, ideſt evangeliza: hoc enim eſt nobile opus, quia ad hoc Chriſtus eſt miſſus: Luc. iv. 43. „ Aliis civitatibus oportet me evan- „ gelizare (b), quia ideo miſſus ſum. “ Eſa. xli. 27. „ Primus ad Sion dicet: Ec- „ ce adſum; & Hieruſalem Evangeliſtam „ dabo. “ Evangeliſta autem dicitur aliquando qui ſcripſit Evangelium, & ſic ſunt quatuor; quandoque qui prædicat ipſum, & ſic dicitur hic, & Epheſ. iv. Neceſſitas autem huius laboris eſt, quia eſt *miniſterium tuum*, tibi commiſſum; & ideo *imple*, ſcilicet prædicando. Coloſſ. iv. 17. „ Dicite „ Archippo: Vide miniſterium quod acce- „ piſti in Domino, ut illud impleas. “ Ille autem implet officium Evangeliſtæ qui verbo prædicat, & opere implet. Act. i. 1. „ Cœpit Ieſus facere, & docere. “

Conſequenter inducit ad moderantiam, dicens: *Sobrius eſto*, vel ſobrietate corporali, quæ decet prædicatorem: ebrietas enim eſt inimica ſapientiæ. Eccle. ii. 3. „ Cogitavi abſtrahere a vino carnem „ meam. “ Vel potius ſobrietas ponitur pro diſcretione. Act. xxvi. 25. „ Verba ſo- „ brietatis, & veritatis eloquor. “ I. Pet. v. 8. “ Sobrii eſtote, & vigilate. “

LECTIO II.

EGo enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Bonum certamen certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, iuſtus iudex; non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt adventum eius.

SUpra monuit eum ut inſtaret doctrinæ, & hoc propter audientes, & propter ipſum Timotheum; hic inducit tertiam neceſſitatem, ſcilicet ex parte Apoſtoli, & eſt quia in brevi erat ſubtrahendus de mundo: & primo prænuntiat ſuam mor-

(a) *Al.* diſcere. (b) *Ibi additur* regnum Dei.

mortem imminere; ſecundo mandat quod viſitet eum, ibi, *Feſtina ad me venire cito*. Circa primum duo facit. Primo deſignatur inſtantia mortis eius; ſecundo ſecuritas morientis, ibi, *Bonum certamen certavi*. Circa primum duo facit: quia primo nuntiat paſſiones quas patiebatur; ſecundo prædicit mortem, quæ expectabatur, ibi, *Et tempus reſolutionis meæ inſtat*. Quantum ad primum dicit: *Ego enim iam delibor*; quaſi dicat: Statim ego delibor. Sanctorum autem paſſio dicitur immolatio: Philip. II. 17. „ Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium, „ & obſequium fidei veſtræ, gaudeo: “ Pſal. cxv. 17. „ Tibi ſacrificabo hoſtiam lau„ dis, “ ſcilicet pro te patiendo. Antiquitus in ſacrificiis, quæ ex humidis offerebantur, quædam fiebant prægustationes; & hæ vocabantur delibationes: Rom. XI. 16. „ Quod ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa: “ & ideo vocat paſſiones imminentes, delibationes. Et quamvis iamdiu eas ſim expertus; *tempus* tamen *meæ reſolutionis inſtat*. Eſt autem duplex reſolutio, ſcilicet animæ a corpore: Eccle. ult. 7. „ Et revertatur „ pulvis in terram ſuam unde erat, & ſpi„ ritus redeat ad Deum qui dedit illum. “ Item eſt reſolutio corporis in pulverem. Geneſ. III. 19. „ Pulvis es, & in pulverem „ reverteris. “

Deinde cum dicit, *Bonum certamen certavi*, oſtendit ſecuritatem ſuæ mortis. Sed ſciendum eſt, quod eſt differentia inter mortem iuſti, & peccatoris: quia, ut dicitur Prov. XI. 7. „ mortuo homine impio, „ nulla erit ultra ſpes. “ Quia enim ſpem habet in iſtis rebus tranſitoriis, ideo ſpem non habet in æternis; ſed iuſtus habet ſpem in æternis, & non in terrenis. Primo ergo ponit meritum ſuæ ſecuritatis; ſecundo ſecuritatem de præmio, ibi, *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ*. Meritum huius vitæ eſt in tribus, ſcilicet in reſiſtendo malis, in proficiendo in bonis, & in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen: (*a*) unde hic dicit: *Bonum certamen certavi*. Sed certamen dicitur bonum primo; ſi ſit pro bonis; puta, ſi ſit pro fide, & iuſtitia, ſicut Apoſtoli Iudæ I. 3. „ De communi veſtra ſalute ne„ ceſſe habui ſcribere vobis, deprecans ſu„ percertari ſemel traditæ ſanctæ fidei. “ Eccli. IV. 33. „ Pro iuſtitia agonizare pro „ anima tua, & uſque ad mortem certa „ pro iuſtitia. “ Secundo propter modum certaminis, ſi ſcilicet ſolicite, & legitime certetur: ſupra II. 5. *Non coronabitur niſi qui legitime certaverit*. I. Corinth. IX. 26. „ Sic „ pugno, non quaſi aerem verberans, ſed „ caſtigo corpus meum, & in ſervitutem „ redigo; ne forte cum aliis prædicave„ rim, ipſe reprobus efficiar. “ Tertio propter difficultatem certaminis: Sap. X. 12. „ Et certamen forte dedit illi, ut vince„ ret. “ (*b*) Secundum, quod eſt profectus in bonis, dicitur curſus: unde ſequitur: *Curſum conſummavi*. I. Corinth. IX. 24. „ Sic currite ut comprehendatis. “ Et dicitur curſus, profectus ſanctorum, quia cum feſtinatione currunt, ut meliorantes conſumment, agitati ſtimulis caritatis. Heb. IV. 11. „ Feſtinemus ergo ingredi in illam „ requiem. “ Pſal. cxvIII. 32. „ Viam man„ datorum tuorum cucurri. “

Sed adhuc certamen, & curſus mortis reſtabat: ergo non conſummaverat curſum, nec certaverat. Dicendum eſt, quod ſicut homo qui bene incipit, & intendit finire, habet (*c*) opus perfecte; ſic & Apoſtolus: iam enim inceperat, & finire intendebat.

Bonus uſus donorum Dei eſt duplex: ſcilicet conſervatio fidei; & ideo dicit, *Fidem ſervavi*; quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei, & ſalutem proximorum. Matth. XXIV. 45. „ Quiſputas eſt fi„ delis ſervus, & prudens quem conſtituit „ dominus ſuper familiam ſuam? “ I. Tim. I. 12. „ Fidelem me exiſtimavit, ponens in „ miniſterio. “ Vel ſervavi in me virtutem fidei. Rom. XIV. 23. „ Omne quod non „ eſt ex fide, peccatum eſt. “ Propter quod Matth. X. 16. „ Eſtote prudentes ſicut „ ſerpentes; “ ideſt, cuſtodite fidem, tamquam caput, & fundamentum virtutum.

Deinde cum dicit, *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ*, ponitur ſpes de præmio: quod primo ponit; ſecundo oſtendit datorem eius, ibi, *Quam reddet mihi Dominus*; tertio ponit participes præmii, ibi, *Qui diligunt adventum eius*. Dicit ergo: Ex quo pugnavi, & curſum conſummavi, nihil reſtat niſi quod coroner. Corona iuſtitiæ dicitur quam Deus ex ſua iuſtitia reddet.

Sed contra: quia vita æterna ex gratia datur: Rom. VI. 33. Gratia Dei vita æter-

(a) *Al. deeſt* unde hic dicit, *Bonum &c.* (b) *Al.* & profectum in bonis quod eſt. Sed notat curſum I. Corinth. IX. &c. (c) *Al. omittitur* opus.

„ na: “ & VIII. 18. „ Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam. “ Non ergo ex iuſtitia.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod eſt ibi gratia quantum ad radicem merendi, iuſtitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate. (*a*) Vel corona iuſtitiæ eſt, quæ datur ex iuſtitia, quia datur iuſtis (*b*) ſecundum opera iuſta. Eſa. III. „ Dicite iuſto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum ſuarum comedet. “ Hæc corona duplex eſt: quædam principalis, quædam ſecundaria. Prima eſt præmium eſſentiale, quæ nihil eſt aliud quam gaudium de veritate: Eſa. XVIII. 5. „ In illo die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui. “ Deus eſt ergo corona noſtra. Secunda eſt corona quæ debetur ſpecialibus operibus; (*c*) & hæc eſt aureola. Et una debetur martyribus: ſupra II. 5. „ *Non coronabitur niſi qui legitime certaverit*: & ad hoc eſt quod dicit: *Bonum certamen certavi*. Alia debetur virginibus: Sap. IV. 2. „ In perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum præmium vincens: “ & ad hoc eſt, *Curſum conſummavi*. Apocal. XIV. 4. „ Hi ſequuntur agnum, quocumque ierit. “ Tertia eſt doctorum: Prov. IV. 9. „ Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te: “ & ad hoc dicit, *Fidem ſervavi*. Et dicit, *Repoſita*, ideſt ſecundum æternam prædeſtinationem reſervata: ſupra I. 12. *Scio cui credidi, & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem*. Dator huius eſt Deus; ideo dicit: *Quam reddet mihi Dominus*, ſcilicet per ſuam iuſtitiam, *in illa die*: nam hæc eſt corona gloriæ; & hæc eſt duplex: ſcilicet animæ, & hæc redditur ſanctis in illa die, ſcilicet in morte: unde hic dicit: *Tempus meæ reſolutionis inſtat*: II. Corinth. V. 1. „ Si terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, ædificationem habemus ex Deo. “ Alia eſt corporis, & hæc reddetur *in illa die*, ſcilicet iudicii: I. Corinth. XV. 43. „ Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria. “ Participes huius ſunt omnes ſancti: unde dicit: *Non ſolum autem mihi*, ſcilicet reponitur. Apoc. ult. 20. „ Veni Domine Ieſu. “ Cantic. V. 1. „ Veniat dilectus meus in hortum ſuum, ut comedat fructum pomorum ſuorum. “ Qui non diligunt Deum, nihil habent, ut diligant adventum eius: Amos V. 18. „ Væ deſiderantibus diem Domini: “ quia corona ſolum caritati debetur: Ioan. XIV. 21. „ Qui diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei me ipſum. “

LECTIO III.

FEſtina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, diligens hoc ſæculum, & abiit Theſſalonicam, Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas eſt mecum ſolus. Marcum aſsume, & adduc tecum: eſt enim mihi utilis in miniſterio. Tychicum autem miſi Epheſum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet illi Dominus ſecundum opera eius: quem & tu devita: valde enim reſtitit verbis noſtris. In prima mea defenſione nemo mihi affuit; ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi aſtitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes * quia liberatus ſum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, & ſalvum faciet in regnum ſuum cæleſte: cui gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Saluta Priſcam, & Aquilam, & Oneſiphori domum. Eraſtus remanſit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Feſtina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum. Amen.

Ro-

* *Vulgata* & liberatus.

(a) *Al.* Vel corona quæ datur ex iuſtitia. (b) *Al.* ſecundum opera, iuxta Eſai XXXI. &c. (c) *Al.* deſideratur & hæc eſt.

Rogat viſitari: & primo vocat eum ad ſe; ſecundo ſignificat ſuum ſtatum, ibi, *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit*; tertio concludit epiſtolarem ſalutationem, ibi, *Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus*. Item primo mandat ut veniat; ſecundo aſſignat ei ſocium, ibi, *Marcum aſſume, & adduc tecum*; tertio oſtendit quid deſerat, ibi, *Penulam.... veniens affer tecum*. Circa primum duo facit: quia primo vocat eum; ſecundo cauſam vocationis aſſignat, ibi, *Demas enim me dereliquit*. Dicit ergo: Quia in brevi ſum receſſurus de mundo, *feſtina ad me venire cito*; & hoc ut invicem conſolarentur, & ut iuvarent eum in prædicatione Evangelii, pro quo erat ſolicitus in vinculis exiſtens. " Prov. XVIII. 19. „ Frater qui adiuvatur a „ fratre, quaſi civitas firma. " Cauſa vocationis eſt, quia ſocietate debita erat deſtitutus: & primo a quodam qui propter ſuam culpam receſſerat; ſecundo quia quoſdam miſerat ad prædicandum. Dicit ergo: *Demas enim me dereliquit*; ideſt, præpoſuit amorem huius ſæculi amori meo. I. Ioan. II. 15. „ Si quis diligit mundum, non eſt „ caritas Patris in eo. " *Creſcens*, quidam diſcipulus, abiit *in Galatiam*, miſſus ab Apoſtolo. *Titus*, etiam miſſus ab eo, abiit *in Dalmatiam*, ubi finaliter dicitur fuiſſe Epiſcopus. Iob XXXVIII. 35. „ Numquid „ mittes fulgura, & ibunt? " *Lucas eſt mecum ſolus*. Hunc retinuit in prædicatione Evangelii, in qua fuit gratioſus: II. Corinth. VIII. 18. „ Cuius laus eſt in Evange„ lio per omnes Eccleſias. "

Deinde cum dicit, *Marcum aſſume, & adduc tecum*, aſſignat ei ſocium; & circa hoc duo facit: quia primo aſſignat ei ſocium; ſecundo huius rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Ioannes, & conſobrinus Barnabæ. Act. XV. dicitur quod Barnabas volebat aſſumere Marcum, ſed Paulus nolebat: & propter hoc diſſenſio facta eſt inter eos, ita ut diſcederet ab eis. Coloſſ. ult. 10. „ Marcus conſobrinus Barna„ bæ. " Ratio eſt, quia *eſt* (a) *mihi utilis in miniſterio* (b).

Deinde cum dicit, *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum*, dicit quid portet. Carpus eſt ſanctus quidam. Penula, ſecundum Hieronymum, erat volumen legis, quod habebat in charta per modum rotuli, & hoc vocat penulam. Vel penula dicitur veſtis aliqua; ſed, ſecundum Chryſoſtomum, erat veſtis communis. Et quia Apoſtolus Romæ erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo voluit ut ſibi veſtis portaretur. Haymo dicit, quod erat ſpecialis veſtis in ſignum nobilitatis: unde Act. XXII. Paulus dixit ſe (c) civem Romanum: pater enim Pauli ſervierat Romanis in Tarſo Ciliciæ; & ex hoc factus fuit civis Romanus: & penula erat veſtis in ſignum conſulis: & forte pater ſuus erat ibi conſul. Vel penula dicitur mantica, ubi erant libri; quod videtur, quia ſequitur, *Et libros*.

Sed quid Apoſtolo de libris, pleno Spiritu ſancto? Item inſtabat ſua reſolutio. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod propter duo. Primo ut in legendo baberet ſolatium. I. Machab. XII. 9. „ Habentes ſola„ tio ſanctos libros, qui ſunt in manibus „ noſtris. " In libris enim eſt remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc, ne perderentur, ſed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis inſtabat (d) ſtudio Scripturarum, ſicut de Ambroſio dicitur, quod uſque ad ultimam ægritudinem non ceſſavit ſcribere: unde ſcribens illud Pſal. XLVII. „ Ma„ gnus Dominus, & ludabilis nimis &c. " mortuus eſt.

Maxime autem membranas. Membranæ ſunt chartæ non ſcriptæ, vel ſchedulæ, ubi ſcripſerat Epiſtolas, vel prædicationes ſuas.

Deinde cum dicit, *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit*, oſtendit quæ apud ipſum fuerunt, & quæ apud ipſum ſunt: & primo ex parte hominum; ſecundo ex parte Dei, ibi, *Dominus autem mihi aſtitit*. Iterum prima in duas: quia primo ſignificat ei de quodam qui ei adverſabatur; ſecundo de negligentia eorum qui eum non iuvabant, ibi, *In prima mea defenſione nemo mihi affuit*. Item primo præmittit culpam inique impugnantis; ſecundo oſtendit pœnam eius futuram, ibi, *Reddet ei Dominus ſecundum opera eius*; tertio oſtendit quomodo ſit etiam ſecundum Eccleſiam puniendus, ibi, *Quem tu devita*. Videtur quod hic Alexander fuit artifex (e) æris, vel cuſtos ærarii: & erat de his qui dixerunt legalia eſſe de neceſſitate ſalutis ſervanda: I. Timoth. I. 19. „ Circa fidem naufragaverunt, „ ex quibus eſt Hymenæus, & Alexan„ der. "

(a) *Al.* multipliciter utilis. (b) *De Tychico Epheſum miſſo verbum nullum in Commentario*. (c) *Al.* civem Romanorum: pater enim Pauli ſerviebat. (d) *Al.* ſervitio. (e) *Al.* deeſt æris.

„ der. " Et dicunt quidam, quod iſte eſt de quo dicitur Act. xix. quia concitavit ſeditionem in Apoſtolum; ſed nomen diſſonat quia ille Demetrius, hic Alexander; & locus, quia ille Epheſi, iſte Romæ fuit. Et ſubiungit: *Multa mala mihi oſtendit*. Et nota, quod non dicit, Fecit, ſed quod *oſtendit*: quia impii adverſus iuſtos animum oſtendere poſſunt, ſed non ſemper explent. Hier. I. & 15. „ Bellabunt adverſum te, & non prævalebunt, quia ego tecum ſum." Iob v. 12. „ Qui diſſipat cogitationes malignorum, ne poſſint adimplere manus eorum quod cœperunt: qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum, & conſilium pravorum diſſipat."

Deinde cum dicit, *Reddet illi Dominus ſecundum opera eius*, ponit pœnam eius futuram. Sed nota, quod non ponit verbum optativum, Reddat; ſed dicit, *Reddet*: quia ſignificatur pœnam eſſe paratam a Deo; quod prævidebat Apoſtolus ex eius pertinacia. Pſalm. lxi. 12. „ Quia tu reddes unicuique iuxta opera ſua." Tamen cum hoc quod reſervatur ei pœna in futurum, Eccleſia debet etiam eum punire excommunicando: unde ſubiungit: *Quem & tu devita*, ſcilicet tamquam hæreticum: Tit. III. 10. „ Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correctionem devita." Cuius etiam dicti reddit rationem, dicens: *Valde enim reſtitit verbis noſtris*: Act. VII. 51. „ Vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis."

Conſequenter (a) ponit negligentiam non iuvantium eum: & primo reprehendit eorum culpam; ſecundo petit eis veniam, ibi, *Non illis imputetur*. Dicit ergo: *In prima mea defenſione nemo mihi affuit*. Gloſſa dicit, quod Apoſtolus ſæpe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, & in perſona nullus ei affuit. Sed hic non videtur eſſe ſenſus eius: quia iſte Alexander non erat tantus quod Apoſtolus indigeret aliis ad diſputandum cum eo. Sed dicendum eſt, quod, ſicut dicitur Act. xxv. Paulus appellans miſſus eſt Romam; & ideo oportuit quod præſentaretur Cæſari, ut diſcuteretur miſſionis ſuæ cauſa, & Iudæi venerunt contra eum: & hoc Apoſtolus appellat ſuam primam defenſionem: in qua diſcipuli defuerunt ei, timentes ne a crudeli Nerone punirentur. Eccli. li. 10. „ Reſpiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat." Eſa. lxiii. 3. „ Torcular calcavi ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum." Sed poſſet dici, quod hoc fuit, quia a principio nullus ſcivit. Sed hoc eſt falſum; immo ex quadam puſillanimitate receſſerunt. Pſalm. lxxxvii. 19. „ Elongaſti a me amicum, & proximum, & notos meos a miſeria." Iob vi. 15. „ Fratres mei præterierunt me, ſicut torrens." Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, & non excommunicat, (b) dicens: *Non illis imputetur*: Luc. vi. 28. „ Orate pro calumniantibus vos."

Deinde cum dicit, *Dominus autem mihi aſtitit*, oſtendit quid agitur circa eum ex parte Dei: cuius auxilium primo ponit; ſecundo huius effectum, ibi, *Et audiant omnes gentes*. Dicit ergo: Omnes me dereliquerunt; ſed ubi deeſt homo, offert ſe Deus: Pſalm. xxvi. 10. „ Quoniam pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem ſuſcepit me:" unde dicit: *Dominus mihi aſtitit*, ſcilicet ad adiuvandum me." Hier. xx. 11. „ Dominus mecum eſt, tamquam bellator fortis." Pſalm. xv. 8. „ Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam a dextris eſt mihi, ne commovear." Et quomodo? (c) *Et confortavit me*, fortitudinem animi dando, ut non ſtupeſcerem coram Cæſare. Ezech. III. 14. „ Manus Domini erat mecum, me confortans." Et hoc *ut per me prædicatio impleatur*: quæ impletur quando ad plures diffunditur, & quando quod ore dicitur, opere impletur. Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael."

Deinde cum dicit, *Et audiant*, ponitur effectus auxilii divini: & primo quantum ad præterita; ſecundo quantum ad futura; tertio agit gratias. Sed duplex eſt beneficium circa præterita, ſcilicet liberationis a culpa, & a pœna. Dicit ergo: *Dominus mihi aſtitit*; & ideo in illa vocatione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Cæſare, ſed permiſſum eſt mihi quod irem quo vellem: & ideo dicit: *Et audiant omnes gentes*, ut ſcilicet alii ſecum confortentur ad veniendum: Pſalm. xcv. 3. „ Annuntiate inter gentes gloriam eius:" & ut Iudæorum inſultatio deprimeretur. Et ſubdit: *Liberatus ſum de ore leonis*, ideſt de crudelitate Neronis: Prov. XIX. 12. „ Sicut

(a) *Al. omiſſo* Conſequenter, *In prima mea* ponit &c. (b) *Al. omittitur* dicens: *Non illis imputetur*. (c) Al. deeſt *Et confortavit me*.

,, ut fremitus leonum , ita ira Regis . " Prov. xxviii. 15. ,, Leo rugiens , & urſus eſuriens, Princeps impius ſuper populum pauperem . " Secundo liberatus fuit a culpa: unde dicit: *Liberavit me Dominus ab omni opere malo*. Aliqui vero liberantur a pœna, incidentes in culpam negationis a fide. Pſalm. xvii. 18. ,, Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis , & ab his qui oderunt me. " Et hoc per Deum : Sap. viii. 21. ,, Non poſſum eſſe continens, niſi Deus det. " In futuro *ſalvum faciet*: Eſa. xlv. 17. ,, Iſrael ſalvatus eſt in Domino ſalute æterna. " Et dicit , *In regnum caleſte*. Luc. xxii. 29. ,, Ego diſpono vobis , ſicut diſpoſuit mihi Pater meus , regnum. " Matth. v. 12. ,, Merces veſtra copioſa eſt in cælis. " Et ideo agit gratias, dicens: *Cui gloria in ſacula ſaculorum*. I. Timoth. i. 17. ,, Regi ſæculorum immortali, inviſibili , ſoli Deo honor, & gloria in ſæcula ſæculorum . "

Deinde cum dicit , *Saluta Priſcam , & Aquilam , & Oneſiphori domum* , iniungit ei aliorum ſalutationem; ſecundo eum ſalutat ex parte aliorum ; tertio ex parte ſua . Item circa primum primo iniungit aliorum ſalutationem; ſecundo determinat tempus veniendi. Dicit ergo : *Saluta Priſcam*, ſcilicet quæ eſt mulier , *& Aquilam* , virum Priſcæ: quos præmittit, quia forte devotiores: *& Oneſiphori domum*.

Sed quare non eum, ſed domum ? Quia forte mortuus erat; & ideo ſalutat familiam. Vel forte quia erat cum eo Romæ.

Determinans tempus(*a*) veniendi, primo oſtendit neceſſitatem; ſecundo proſequitur propoſitum. Neceſſitas eſt propter alios remanentes (*b*) in aliis locis : item propter turbationem maris.

Deinde ponit perſonas ſalutantes, ut patet: & modo conſueto , ne corrumpatur Epiſtola, ſcribit manu ſua . *Gratia autem vobiſcum. Amen.*

(a) *Al. deeſt* veniendi. (b) *Al.* in aliis & aliis locis.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD TITUM EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Si ſciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. Luc. XII. *39.*

PEr patremfamilias ſignificatur prælatus Eccleſiæ propter tria quæ debet exhibere, ſcilicet generationem ad fidem, eruditionem ad ſalutem, cuſtodiam ad ſecuritatem. Primum quidem, quia ſicut eſt vita corporalis per animam, ita ſpiritualis per fidem: Habac. II. 4. „Iuſtus autem meus ex fide vivit: “ & ſicut ad vitam carnalem generatur quis per emiſſionem ſeminis corporalis, ita ad vitam ſpiritualem per infuſionem ſeminis ſpiritualis, quod eſt verbum Dei: Matth. XIII. & I. Corinth. IV. 15. „ Per Evangelium ego vos genui. “ Item per eruditionem. Eccli. VII. 25. „ Filii tibi ſunt? Erudi illos. “ Eſai. XLVIII. 17. „ Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia. “ Item per protectionem ad tutelam. Deut. XXXII. 10. „ Circumduxit eum, & docuit; & cuſtodivit quaſi pupillam oculi „ ſui. “ Cuilibet enim prælato committitur cura ſubditorum. III. Reg. XX. 39. „ Cu„ ſtodi virum hunc: qui ſi lapſus fuerit, erit anima tua pro anima eius. “ Hebr. XIII. 17. „ Ipſi pervigilant, quaſi rationem reddituri pro animabus veſtris. “ Sed ad hanc generationem requiritur ſcientia. Oſeæ IV. 6. „ Quia tu ſcientiam repuliſti, & „ ego repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi. “ Et ideo dicit, *si ſciret*: requiritur enim quod ſciat. Item (*a*) ultra eruditionem, requiritur quod ſit ſolicitus. Roman. XII. 8. „ Qui præeſt, in ſolicitudine. “ Luc. II. 8. „ Paſtores erant in re„ gione eadem, vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſupra gregem ſuum. “ Ad cuſtodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum. I. Mach. III. 3. de Iuda Machabæo: „ Induit ſe loricam ſicut gigas, & ſuccinxit ſe arma bellica ſua in præliis, „ & protegebat caſtra gladio ſuo. “ Et ideo dicitur: *Et non ſineret perfodi domum ſuam*, ideſt Eccleſiam. I. Tim. III. 15. „ Ut ſcias quomodo oporteat te converſari in domo „ Dei, quæ eſt Eccleſia Dei. “ Hæc domus eſt Dei ſicut domini, & prælati ſicut famu-

(a) *Al.* ad eruditionem.

famuli. Hebr. iii. 5. „ Moyſes quidem erat fidelis in tota domo illius, tamquam „ famulus ... Chriſtus vero tamquam filius in domo ſua. “ Hæc perfoditur a fure, ideſt hæretico. Abdiæ 5. „ Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomo„ do conticuiſſes? “ Qui dicitur fur, quia occulte venit, & graditur in tenebris: unde fur a furno dicitur, qui eſt obſcurus; ſic iſti per obſcura dogmata. Prover. ix. 17. „ Aquæ furtivæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuavior. “ Item ex perverſa intentione, quia intendunt occidere. Ioan. x. 10. „ Fur non venit, niſi ut furetur, „ & mactet, & perdat. “ Item ex modo intrandi, quia non per oſtium. I. Ioan. iv. 3. „ Et omnis ſpiritus qui ſolvit Ieſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus, de „ quo audiſtis quoniam venit, & nunc iam in mundo eſt. “ Sic ergo ex præmiſſis trahitur convenienter intentio huius Epiſtolæ, in qua Apoſtolus inſtruit Titum quomodo regat Eccleſiam, ut patet in argumento.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

PAulus ſervus Dei, * Apoſtolus autem Ieſu Chriſti ſecundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, in ſpem vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus ante tempora ſæcularia; manifeſtavit autem temporibus ſuis Verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum Salvatoris noſtri Dei. Tito dilecto filio ſecundum communem fidem, gratia, & pax a Deo Patre, & Chriſto Ieſu Salvatore noſtro.

HAEc Epiſtola dividitur in ſalutationem, & epiſtolarem narrationem, ibi, *Huius rei gratia reliqui te Cretæ*. In prima primo ponitur perſona ſalutans, quæ notificatur tripliciter: ſcilicet ex nomine, cum dicit, *Paulus*, quod ſignificat humilitatem: I. Corinth. xv. 9. „ Ego ſum mi„ nimus Apoſtolorum. “ Item ex conditione, cum dicit, *Servus Dei*: Pſalm. cxv. 10. „ Domine, ego ſervus tuus. “

Contra. Ioan. xv. 15. „ Iam non dicam „ vos ſervos. “ Reſpondeo. Sancti quandoque dicuntur ſervi, quandoque non, ſed filii. Duplex enim eſt ſervitus. Una eſt ex timore, quæ non competit filiationi Dei, ſed condividitur contra eam: Rom. viii. 15. „ Non accepiſtis ſpiritum ſervi„ tutis iterum in timore, ſed accepiſtis „ ſpiritum adoptionis filiorum. “ Alia ex amore, quæ conſequitur filiationem Dei. Et ratio huius diſtinctionis eſt: quia (*a*) liber eſt qui eſt cauſa ſui, qui operatur quod vult; ſervus vero eſt qui eſt cauſa alterius. Sed triplex eſt cauſa quæ eſt principium operis, ſcilicet finalis, formalis, & efficiens. Si ergo propter cauſam finalem, ſic omnes ſancti ſunt ſervi Dei, quia (*b*) omnia propter Deum faciunt. I. Corinth. x. 31. „ Sive manducatis, ſive „ bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in „ gloriam Dei facite. “ Et hoc eſt ex amore, a quo procedit quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter cauſam moventem, quæ eſt extrinſeca, & compellit; ſic eſt ſervitus timoris, & eſt malorum. Si propter cauſam formalem, ſic eſt habitus inclinans; & ſic quidam ſunt ſervi peccati, quidam ſervi iuſtitiæ: quia ſecundum habitum inclinantur ad malum, vel ad bonum. Item ex auctoritate, cum dicit, *Apoſtolus autem Ieſu Chriſti*. Luc. vi. 13. „ Elegit (ſcilicet ſuper omnes fideles) „ duodecim ex ipſis, quos etiam Apoſto„ los nominavit. “ Epheſ. iv. 11. „ Pri„ mum quidem Apoſtolos. “ Et deſcribitur primo ab auctore, cum dicit, *Ieſu Chri-*

* *Vulgata* Apoſtolus ſecundum fidem, *intermediis omiſſis*.
(a) *Al.* liber eſt cauſa ſui. (b) *Al. deeſt* omnia.

Chriſti: quia ab ipſo eſt electus: Galat. I. 1. „ Non a b hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum. “ Item quia ſolum Chriſtum annuntiabat. II. Corinth. IV. 5. „ Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum; nos autem ſervos veſtros per Ieſum. “ Item quia legatus Chriſti, cuius auctoritate utebatur: II. Corinth. V. 20. „ Pro Chriſto ergo legatione fungimur. “ Epheſ. VI. 20. „ Legatione fungor in catena. “ II. Corinth. II. 10. „ Si quid donavi, propter vos in perſona Chriſti. “ Item ſecundo deſcribitur ex idoneitate: nam Apoſtolus eſt annuntiator. Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes. “ Doctor autem debet habere fundamentum doctrinæ, & perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet; ſecundum vero pertinet ad prædicatores, & ad doctores. Et ſicut in aliis ſcientiis ſunt principia, ſic in hac ſunt articuli fidei, qui innoteſcunt cuilibet fideli ſecundum lumen infuſum; & articuli ſunt fundamenta fidei, quæ eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium: Hebr. XI. Et ideo dicit: *Secundum fidem electorum Dei*. Item requiritur perfectio doctrinæ: unde dicit, *Et agnitionem veritatis*. Duplex autem habetur cognitio veritatis, ſcilicet perfecta in patria, ſcilicet quando videbimus facie ad faciem; & imperfecta per fidem, quam habent ſancti. Ioan. VIII. 32. „ Cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. “ Sed cuius veritatis? In agnitionem eius *quæ eſt ſecundum pietatem*. Religio enim, & pietas, ſecundum Tullium, ſunt partes iuſtitiæ; & differunt, quia religio eſt cultus Dei (a). Sed quia Deus non ſolum eſt creator, ſed etiam pater; ideo non ſolum debemus ei cultum ut creatori, ſed amorem, & cultum ſicut patri: & ideo pietas quandoque pro cultu Dei ſumitur. Iob XXVIII. 28. „ Ecce pietas, ipſa eſt ſapientia, “ ſecundum aliam translationem, ubi noſtra ſic habet: „ Ecce timor Domini, ipſe eſt ſapientia. “ Tertio deſcribitur ex fine: & primo ponit ipſum finem; ſecundo eius dignitatem, ibi, *Quam promiſit qui non mentitur Deus*. Finis autem eſt ſpes vitæ æternæ: quia etſi Moyſes poſſit dici Apoſtolus quia a Domino miſſus, Exod. IV. ſed tamen non in ſpem vitæ æternæ, ſed terræ Hevæi, & Amorrhæi; ſed Paulus eſt Apoſtolus *in ſpem vitæ æternæ*. Ioan. VI. 40. „ Hæc eſt voluntas Patris mei, qui miſit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die. “ I. Petr. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam. “ Rom. V. 2. „ Gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. “ Promiſſio autem hæc eſt firma dupliciter. Primo ex parte promittentis: unde dicit, *Qui non mentitur*: Deus enim veritas eſt, cuius contrarium eſt mendacium. Num. XXIII. 19. „ Non eſt Deus quaſi homo, ut mentiatur. “ Secundo ex divino propoſito dandi: unde dicit, *Ante tempora ſæcularia*. Sæculum, ſecundum Philoſophum, eſt menſura durationis uniuſcuiuſque rei. Tempora ergo ſæcularia ſunt tempora diſtincta ſecundum diverſas ſucceſſiones rerum; quaſi dicat: Antequam tempus ſucceſſivum inciperet eſſe. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet, *Æterna*, ideſt antiqua: ſic enim aliquando accipitur æternum, ideſt antiquum. Vel *æterna*, non ſecundum veritatem, ſed ſecundum imaginationem. Et ante iſta promiſit hoc, quia hæc ſunt ſucceſſiva. Sed promittere, eſt verbo nuntiare ſuam voluntatem de dando: & Deus ab æterno protulit Verbum ſuum in quo erat, ut ſancti haberent vitam æternam Epheſ. I 4. „ Elegit nos ante mundi conſtitutionem. “ Confirmatur autem hæc ſpes ex manifeſtatione promiſſionis: unde dicit: *Manifeſtavit autem temporibus ſuis Verbum ſuum*. Et deſcribitur hæc manifeſtatio tripliciter. Primo ex tempore: unde *manifeſtavit*, quando Verbum ſuum incarnari conſtituit: unde dicit, *Temporibus ſuis*, ideſt tempore congruo, quo homo eſſet convictus de ſuperbia, per quam peccaverat. Et ſic primo medicus convincit ægrotum, ut eum congruentius ſanet. Homo enim ſuperbiebat de ſcientia; ſed convictus eſt de ignorantia ante tempus legis, ubi peccavit in idolatria, & vitiis contra naturam. Item de virtutibus, & de his convictus eſt tempore legis. Galat. IV. 4. „ At ubi venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant, redimeret. “ Item ſecundo deſcribitur ex modo, quia per publicam prædicationem. Marc. ult. 15. „ Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni creaturæ. “ Unde dicit, *In prædicatione quæ credita eſt mihi*.

(a) *Adde* pietas autem eſt cultus patris.

mihi. I. Corinth. IX. 17. „ Diſpenſatio eſt „ mihi credita. “ Item tertio ex auctore: unde dicit: *Secundum præceptum Dei*. Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum „ ſuum a peccatis eorum. “ Act. IX. 15. „ Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet „ nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael. “ Perſona ſalutata ponitur, cum dicit, *Tito*: quem deſcribit tripliciter. Primò, ex nomine; ſecundo ex dilectione; tertio ex filiatione. Filius ergo eſt per dilectionem, & fidem, quæ debet eſſe communis, ut idipſum dicant omnes. Et ideo dicit, *Communem fidem*: quæ etiam dicitur catholica, ideſt univerſalis. Unde dicitur Epheſ. IV. 5. „ Una fi„ des, unus Dominus, unum baptiſma. “ Bona vero optata ſunt *gratia*, *& pax*. Hæc ſæpe coniungit, quia omnium ſpiritualium donorum principium eſt gratia; & pax finis. Pſalm. CXLVII. 14. „ Qui poſuit fines „ tuos pacem. “ *A Deo Patre noſtro, & Chriſto Ieſu Salvatore noſtro*.

L E C T I O II.

HUius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ deſunt corrigas, & conſtituas per civitates presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi. Si quis ſine crimine eſt, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos. Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem, non ſuperbum, non iracundum, non vinolentum, non percuſſorem, non turpis lucri cupidum; ſed hoſpitalem, benignum, ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem.

ACcedit ad narrationem, &, ſicut dictum eſt, intendit munire Eccleſiam contra hæreticos: & primo monet Titum quod alios inſtruat ad reſiſtendum hæreticis; ſecundo docet quomodo ipſe eis reſiſtat, cap. II. ibi, *Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam*. Item primo monet ut inſtituat Epiſcopos, qui hæreticis reſiſtant; ſecundo oſtendit neceſſitatem huius commiſſionis, ibi, *Sunt enim multi etiam inobedientes*. Item primo ponit commiſſionem Tito factam de inſtituendo Epiſcopo; ſecundo oſtendit quales debent eſſe Epiſcopi, ibi, *Si quis ſine crimine eſt*; tertio manifeſtat quæ dixit, ibi, *Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe*. Quia ergo Apoſtolus habuit univerſalem commiſſionem Eccleſiæ Gentium, & non poterat ſolus per ſe omnia exequi; ideo dicit: *Huius rei gratia reliqui te Cretæ*, in Creta ſcilicet inſula, ut loco Apoſtoli, Eccleſiæ Cretenſis officium paſtorale gerat. Proverb. XVIII. 19. „ Frater qui „ iuvatur a fratre, quaſi civitas firma. “

Sed quod dicit, *Ut quæ deſunt corrigas*, videtur, quod deberet dicere, Suppleas. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Gloſſa ſic ſupplet. „ Ut omnia quæ ſunt in malis, „ corrigas; & quæ deſunt in bonis, ad„ das. “ I. Theſſal. III. 10. „ Impleamus „ ea quæ deſunt fidei veſtræ. “ Vel dicendum eſt, quod eſt quoddam peccatum omiſſionis, & quoddam tranſgreſſionis, & utrumque indiget correctione. In ſanctis autem, & perfectis, ſicut Titus fuit, non abundaverunt transgreſſiones; & ideo non dicit, Tranſgreſſiones corrigas, ſed *quæ deſunt*, ideſt omiſſiones.

Et conſtituas presbyteros, ideſt Epiſcopos: unde inferius dicit: *Oportet Epiſcopum ſine crimine eſſe*. Et utitur indifferenter nomine Epiſcoporum, & presbyterorum. Unde ſumpſit occaſionem hæreticus, qui ambivit Epiſcopatum; quem quia non poterat adipiſci, diviſit ſe ab aliis, & multa falſa docuit: inter quæ dixit, quod Epiſcopi in nullo differunt a ſacerdotibus; quod eſt contra Dionyſium in Lib. de eccle. Hierar. Utitur ergo Apoſtolus eodem nomine in utroque per identitatem rei, quia presbyter dicitur ſenior. Item quia pertinet ad ſuperiores Epiſcopum conſtituere, licet eum Canonici eligant. Et dicit, *Conſtituas*, non in villis, ſed *per civitates*: ſicut enim in republica Reges ſunt tantum in civitatibus, ſic in ſpirituali regimine Epiſcopi. I. Petr. II. 9. „ Regale ſacerdotium. “ Item debent ſeniores eſſe: Eccle. X. 16. „ Væ tibi „ terra, cuius Rex eſt puer. “(a) Et intellige ſenes, non ſolum ætate, ſed & moribus: Num. XI. 16. „ Congrega mihi ſe-

(a) *Al.* Item ſenes.

„ ptuaginta viros de ſenioribus Iſrael, quos „ tu noſti quod ſenes ſint populi, ac ma„ giſtri." Item ſecundum formam Eccleſiæ: unde dicit: *Sicut ego diſpoſui tibi*. Proverb. III. 21. „ Fili mi, ne effluant hæc „ ab oculis tuis."

Deinde cum dicit, *Si quis ſine crimine eſt*, deſcribit eos tripliciter, ſcilicet quantum ad ſeipſos, quantum ex parte uxoris, & ex parte filiorum. De primo dicitur, *Sine crimine*.

(*a*) Sed quis talis erit? I. Ioan. I. 8. „ Si „ dixerimus, quia peccatum non habemus, „ ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis „ non eſt." Dicendum eſt, quod aliud eſt crimen, & aliud eſt peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, ſive magnum, ſive parvum, ſive occultum. Crimen autem magnum, & infame. Pſal. XIV. 1. „ Domine, „ quis habitabit in tabernaculo tuo, aut „ quis requieſcet in monte ſancto tuo?" & poſtea ſubdit: „ Qui ingreditur ſine ma„ cula, & operatur iuſtitiam &c." Non quod qui mortaliter peccat poſt baptiſmum, non poſſit eligi; (*b*) ſed quod eligendus non ſit infamis.

Quo ad ſecundum dicit, *Unius uxoris virum*: quod Orientales ſic exponunt: ſcilicet quod non habeat ſimul duas uxores, ſicut quorumdam eſt conſuetudo. Sed ſecundum hoc non eſſet neceſſarium quod Apoſtolus hoc diceret: quia ſecundum leges Romanas, quibus Apoſtolus ſcribebat, etiam ante fidem non licebat ſimul habere plures uxores. Item I. Timoth. V. dicit de vidua quæ fuit unius viri uxor; & tamen numquam licuit quod una plures viros ſimul poſſet habere. Et hoc modo vult iſtud etiam de vidua, ſcilicet quod non habuerit niſi unum virum. Sed Hieronymus dicit, oportere quod unam tantum uxorem poſt baptiſmum habuerit, & quod non eſt vis, ſi ante baptiſmum alias habuiſſet. Sed Auguſtinus, & Ambroſius dicunt, quod per baptiſmum delentur omnia crimina; ſed quod per baptiſmum matrimonium non deletur. Ergo ſecundum hos dicendum eſt, & rectius, quod unam tantum, & non plures licet habuiſſe ante, vel poſt. Secundum quoſdam autem ratio huius eſt, quia ſignum eſſet incontinentiæ, ſi plures habuiſſet. Sed hoc non eſt verum: quia nihil repugnaret ſi plures habuiſſet meretrices, quæ ſunt magis incontinentes. Sed eſt alia ratio altior ſignificato, ſcilicet quia ipſe eſt diſpenſator ſacramentorum, & ideo nullus defectus ſacramentorum debet eſſe in eo; ſed ſacramentum matrimonii eſt ſignificativum coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ: ergo ut ſignum reſpondeat ſignato, ſicut Chriſtus eſt unus, & Eccleſia una, ſic & hic: quod quidem deficeret, ſi Epiſcopus plures uxores habuiſſet. In veteri autem lege Patriarchæ ſignificabant coniunctionem hanc, non ut coniunctam Chriſto, ſed coniungendam; (*c*) & quia Eccleſia erat futura ex multis, ideo tunc non una, ſed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipſorum hoc ſignificabat.

Quantum autem ad tertium, ſcilicet ex parte filiorum, ſubiungit, dicens: *Filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos*. Epiſcopus enim conſtituitur ut ſuperintendat: & qui conſtituitur ad aliquid, debet eſſe exercitatus in illo; alias non prudenter inſtitueretur. Præſumitur autem eſſe bene exercitatus, ſi bene alios rexit. Epiſcopus autem conſtituitur ad tria. Primo ut fidem doceat: Matth. ult. 19. „ Docete omnes gentes:" & ideo dicit, *Fideles*. Secundo requiritur quod populum inſtruat ad virtutes: Eccli. VII. 25. „ Filii „ tibi ſunt? Erudi illos:" peccata autem laſciviæ magis abſtrahunt a virtute: Eccli. XX. 7. „ Laſcivus, & imprudens non ſer„ vabunt tempus:" & ideo dicit, *Non in accuſatione luxuriæ*. I. Reg. III. Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio oportet quod pertinaces corrigat: unde dicit, *Aut non ſubditos*, ideſt non obedientes. Eccli. XXX. 8. „ Equus indo„ mitus (*d*) evadet durus, & filius remiſſus „ evadet præceps."

Deinde cum dicit, *Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe*, exponit quod dixit: & primo quod dixit, *Sine crimine*; ſecundo ſine quibus debet eſſe, ibi, *Non ſuperbum*. Cauſa autem primi eſt, quia debet diſpenſare divina. Eccli. X. 2. „ Secundum iudicem „ populi, ſic & miniſtri eius." Pſal. C. 6. „ Ambulans in via immaculata, hic mi„ hi (*e*) miniſtrabat."

Deinde cum dicit, *Non ſuperbum*, oſtendit a quibus debet eſſe immunis: & primo oſtendit a quibus criminibus; ſecundo quibus virtutibus luceat, ibi, *Hoſpitalem*. Peccatorum autem quædam ſunt carnalia,

quæ-

(a) *Al.* ſi quis talis erit *cum puncto affirmationis*, *& copulatur praecedentibus*. (b) *Al.* ſed quod non ſit infamis. (c) *Al.* & cum Eccleſia, *item* ſed Eccleſia. (d) *Al.* *utrobique* evadit. (e) *Al.* miniſtrabit.

quædam ſpiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi eſſe ab eis. Epheſ. v. 3. „ Fornicatio autem, „ & omnis immunditia, aut avaritia, nec „ nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos.“ Sed tantum de ſpiritualibus quæ ſunt quinque: quorum duo non habent locum in prælatis, ſcilicet invidia, quod eſt peccatum parvulorum: Iob v. 2. „ Parvulum occidit „ invidia.“ Prælatus autem eſt in ſummo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum ſuccedunt. Sed ſuperbia, quia eſt in ſummo, & ira, & cupiditas occaſione temporalium, quorum eſt diſpenſator. Quantum ad primum dicit, *Non ſuperbum*. Pſalm. c. 5. „ Superbo oculo, & inſatiabili „ corde, cum hoc non edebam.“ Eccli. xxxii. 1. „ Rectorem te poſuerunt? Noli „ extolli: eſto in illis quaſi unus ex ipſis.“ Quantum ad ſecundum primo excludit iram, cum dicit, *Non iracundum*; ſecundo incentivum iræ, quod eſt vinum, dicens, *Non vinolentum*. Prov. xxiii. 29. „ Cui (a) ſuf„ fuſio oculorum? Nonne his qui commo„ rantur in vino, & ſtudent calicibus epo„ tandis?“ Tertio ſequelam iræ, quod eſt percuſſio: ideo dicit, *Non percuſſorem*, ideſt non crudelem. Eſa. l. 6. „ Corpus meum „ dedi percutientibus, & genas meas vel„ lentibus.“ Vel *non percuſſorem*, ideſt non percutientem conſcientias aliorum pravis moribus. I. Corinth. viii. 12. „ Et per„ cutiente conſcientiam eorum infirmam.“ Quantum ad tertium dicit, *Non turpis lucri cupidum*. I. Timoth. iii. 8. „ Non tur„ pe lucrum ſectantes.“ Sapient. xii. 15. „ Sed æſtimaverunt luſum eſſe vitam „ noſtram, & converſationem vitæ com„ poſitam ad lucrum, & oportere unde„ cumque etiam ex malo acquirere.“

Deinde ponit bona, quam debet habere: & primo quæ pertinent ad converſationem vitæ; ſecundo quæ ad veritatem doctrinæ, ibi, *Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem*. Et patent omnia.

LECTIO III.

Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem; ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & ſeductores, maxime qui de circumciſione ſunt: quos oportet redargui, qui univerſas domos ſubvertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. Teſtimonium hoc verum eſt.

Supra docuit qualem oportet eſſe Epiſcopum in vita; hic oſtendit qualem oportet eſſe in doctrina: & primo oſtendit quod ad ipſum requiritur diligentia ſtudii; ſecundo ponit materiam ſtudii; tertio eius utilitatem. Quantum ad primum dicit: *Amplectentem eum qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem*. Aliquid enim amplectens, illud diligenter conſtringit, & amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum ſcientiæ inhærere cum amplexu, ideſt firma adhæſione animi, & cordis dilectione. Sap. vi. 14. „ Præoccupat eos qui ſe „ concupiſcunt.“ Prov. iv. 8. „ Arripe „ illam, & exaltabit te: glorificaberis ab „ ea, cum eam fueris amplexatus.“ Materia ſtudii non debent eſſe fabulæ, nec temporalia; ſed ſermo fidelis, ideſt verus. Pſalm. cxliv. 13. „ Fidelis Dominus in omni„ bus verbis ſuis.“ Vel ſermo fidelis, ideſt fidei, in qua oportet Epiſcopum inſtrui. Sed aliqui ſtudent in eis dupliciter, ut ſcilicet addiſcant ſolum, & operentur. Sed hoc non ſufficit Epiſcopo; ſed oportet ut & alios inſtruat: & ideo dicit, *Qua ſecundum doctrinam eſt*. I. Timoth. iv. 12. dicitur: „ Nemo adoleſcentiam „ tuam contemnat; ſed eſto exemplum fi„ delibus in verbo, in converſatione.“ Utilitas eſt facultas exequendi officium ſuum. Officium autem prælati eſt ſicut paſtoris: Ioan. ult. 17. „ Paſce oves meas.“ Paſtor vero duo habet facere, ſcilicet paſcere gregem: I. Petr. v. 2. „ Paſcite, qui in vobis „ eſt, gregem Dei:“ item arcere lupum. Sic & Epiſcopus paſcere debet per doctrinam veram. Hierem. iii. 15. „ Dabo vo„ bis paſtores iuxta cor meum, & paſcent „ vos

(a) *Al.* ſuffoſſio.

„ vos ſcientia, & doctrina. “ Et ideo dicit: *Ut ſit potens exhortari in doctrina*. Non dicit, Ut exhortetur, ſed *ut potens ſit exhortari*: quod eſt quando habet in promptu exhortationes, quando eſt neceſſe exequi. Quod figuratur Exod. xxv. per vectes in circulis arcæ, ut arca ſcilicet poſſet portari. Luc. ult. 19. „ Potens in opere, & „ ſermone. “ Et dicit, *Sana*, ideſt abſque corruptione falſitatis. Infra II. I. *Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam*. I. Theſſal. II. 3. „ Exhortatio noſtra non „ fuit de errore, neque de immunditia, „ neque in dolo. “ Item ut cuſtodiant contra hæreticos; & ideo dicit: *Et eos qui contradicunt, arguere*, ideſt convincere, & hoc per ſtudium ſacræ Scripturæ. II. Timoth. III. 16. „ Omnis Scriptura divinitus „ inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad „ arguendum. “ Iob VI. 10. „ Nec con„ tradicam ſermonibus Sancti. “ Et hæc duo, ſecundum Philoſophum, pertinent ad opus ſapientis, ſcilicet non mentiri de quibus novit, quantum ad primum; & mentientem manifeſtare poſſe, quantum ad ſecundum.

Conſequenter cum dicit, *Sunt enim multi etiam inobedientes*, ponit neceſſitatem dictorum: & primo ex parte falſorum doctorum; ſecundo ex parte malorum auditorum, ibi, *Dixit quidam ex illis*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribit conditionem falſorum doctorum; ſecundo perverſitatem ſtudii ipſorum, ibi, *Qui univerſas domos ſubvertunt*. Item primo oſtendit eorum conditionem; ſecundo docet remedium contra eos, ibi, *Quos oportet redargui*. Conditionem oſtendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cum dicit, *Multi*: Eccle. I. 15. „ Stultorum infinitus eſt numerus. “ Secundo ex vitio (*a*) inobedientiæ, cum dicit, *Etiam inobedientes*, quantum ad Deum, & ſuos ſuperiores. Rom. I. 30. „ Paren„ tibus non obedientes. “ I. Reg. XV. peccatum inobedientiæ, ſicut idolatria dicitur eſſe. Tertio ex vaniloquio, (*b*) cum dicit, *Vaniloqui*, ſcilicet quo ad ſe. Pſalm. XCIII. II. „ Dominus ſcit cogitationes hominum „ quoniam vanæ ſunt. “ Sap. XIII. I. „ Vani ſunt homines in quibus non ſubeſt „ ſcientia Dei. “ Et præcipue vani ſunt hæretici: ideo ſubiungit dicens, *Seductores*, ſcilicet quo ad inferiores. II. Timoth. III. 13. „ Mali homines, & ſeductores profi„ cient in peius. “ Quarto ex loco, cum dicit, *Maxime qui de circumciſione ſunt*: qui gebant homines iudaizare. Philip. III. 2. „ Videte canes, videte malos operarios, „ videte conciſionem. “ Contra quos ponit remedium: non enim ſunt tolerandi, quia corrumperetur populus, & imputaretur paſtori. Ezech. XIII. v. „ Non aſcendiſtis „ ex adverſo, neque oppoſuiſtis murum pro „ domo Iſrael, ut ſtaretis in prælio in die „ Domini. “ II. Timoth. IV. 2. „ Argue, „ obſecra, increpa in omni patientia, & „ doctrina. “ Et ideo dicit: (*c*) *Quos oportet redargui*.

Deinde cum dicit, *Qui univerſas domos ſubvertunt*, deſcribit horum ſtudium: & primo deſcribitur ex damno quod inferunt; ſecundo ex falſo quod docent; tertio ex lucro, quod concupiſcunt. Damnum eſt, quia *univerſas domos ſubvertunt*. Doctrina enim catholica publice proponitur in Eccleſia; ſed hæretici latenter, & ideo quærunt latibula. Proverb. IX. 17. „ Aquæ fur„ tivæ dulciores ſunt, & panis abſcondi„ tus ſuavior. “ Et ideo circumeunt per domos, ut ſeducant præcipue mulieres. “ II. Timoth. III. 6. „ Ex his ſunt qui pe„ netrant domos, & captivas ducunt mu„ lierculas oneratas peccatis. “ *Docentes quæ non oportet*, ideſt vana, & inutilia: nec quærunt lucrum ſpirituale, ſed temporale; & ideo addit, *Turpis lucri gratia*, ſcilicet temporalis, vel propriæ gloriæ. Sapient. XV. 12. „ Sed æſtimaverunt luſum eſ„ ſe vitam noſtram, & converſationem vi„ tæ compoſitam ad lucrum, & oporte„ re undecumque etiam ex malo acqui„ rere. “

Deinde cum dicit, *Dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta*, deſcribit auditores: quia iſti erant Cretenſes, & ad hos refert hoc opus: & primo oſtendit conditionem; ſecundo dat remedium, ibi, *Quam ob cauſam increpa illos dure*. Circa primum primo deſcribit conditionem per teſtimonium; ſecundo confirmat. Dicit ergo: Tales ſunt doctores, ſed & auditores ſunt ſimiliter ſeducibiles, iuxta teſtimonium cuiuſdam poetæ eorum, ſcilicet Epimenidis, (*d*) quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota, quod Propheta aliquis dicitur qui a Deo illuminatur ſecundum intellectum, ad cognoſcendum aliqua ſupra communem cognitionem. Num. XII. 6.

„ Si.

(a) *Al.* inobedientiæ quantum ad Deum &c. *intermediis omiſſis*. (b) *Al. deſideratur* cum dicit, *Vaniloqui*. (c) *Al.* Oportet redarguere. (d) *Al. deſunt ſequentia uſque ad punctum*.

„ Si quis fuerit inter vos Propheta Domi„ ni, in viſione apparebo ei, vel per ſo„ mnium loquar ad illum. “ Item qui exponit prophetias eodem ſpiritu, & eodem modo quo ſunt traditæ. Item qui profert aliquid propheticum. Unde poteſt proferri aliquid propheticum ex quodam interiori inſtinctu, etiam præter ſuum intellectum. Ioan. XI. 51. „ Caiphas, cum eſſet ponti„ fex, prophetavit: “ non enim prophetavit ſecundum ſuam intentionem, qui dicebat expedire eum mori, (a) intelligens ſic, ne ſeduceret populum; nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per ſpiritum. Et hic modus prophetandi eſt apud illos qui accipiunt primum verbum aliquorum (b) pro omine, quod etiam fit a dæmonibus. Et dicit, *Proprius*, quia proprie deſcripſit eorum conditiones.

Deinde cum dicit, *Cretenſes*, proponit teſtimonium; & notat eos de tribus, ſcilicet de corruptione rationalis, cum dicit, *Semper mendaces*. Pſal. V. 7. „ Perdes omnes „ qui loquuntur mendacium. “ Item de corruptione iraſcibilis, cum dicit, *Malæ beſtiæ*, ideſt crudeles. Beſtiæ dicuntur, quaſi vaſtiæ, quia crudeles ſunt. Proverb. XXVIII. 15. „ Leo rugiens, & urſus eſu„ riens, Princeps impius ſuper populum „ pauperem. “ Et dicit, *Malæ*, quia, ſecundum Philoſophum in Politicis, homo quando ſecundum rationem operatur, eſt optimum animalium; ſed quando declinat ad malitiam, eſt peſſimum: quia ſi declinat propter crudelitatem, nulla beſtia ita eſt crudelis. Unde dicit, quod decies millies eſt peior malus homo quam mala beſtia. Item de corruptione concupiſcibilis, cum dicit, *Ventres pigri*, ideſt pigritiam habentes ex ventre: erant enim guloſi, & tales quærunt quietem. Luc. XII. 19. „ Anima, ha„ bes multa bona repoſita in annos pluri„ mos: requieſce, comede, bibe, epulare. “ Confirmat autem teſtimonium, cum dicit: *Teſtimonium hoc verum eſt*. Gloſſa: „ Per „ hoc intelligimus quod doctor ſacræ Scri„ pturæ accipit teſtimonium veritatis, ubi„ cumque invenerit. “ Unde Apoſtolus in pluribus locis recitat dicta Gentilium, ſicut in I. Corinth. XV. 33. „ Corrumpunt bo„ nos mores colloquia mala: “ item Act. XVII. 28. „ In ipſo vivimus, movemur, & „ ſumus. “ Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina; ſed eligitur bonum, quia verum a quocumque dicatur, eſt a Spiritu ſancto, (c) & reſpuitur malum. Unde dicitur Deut. XXI. in figura huius, quod ſi quis viderit puellam in numero captivorum, debet præcidere ungues, & capillos, ideſt ſuperfluitates.

LECTIO IV.

QUam ob cauſam increpa illos dure, ut ſani ſint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum averſantium ſe a veritate. Omnia munda mundis; coinquinatis autem, & infidelibus nihil eſt mundum; ſed inquinatæ ſunt eorum & mens, & conſcientia. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant; cum ſint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

POſita conditione Cretenſis populi, hic ponit remedium: & primo ponit remedium reprehenſionis; ſecundo aſſignat dictorum rationem, ibi, *Omnia munda mundis*. Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehendendum eos; ſecundo reprehenſionis finem oſtendit, ibi, *Ut ſani ſint in fide*; tertio docet debitum modum perveniendi ad finem, ibi, *Non intendentes Iudaicis fabulis*. Dicit ergo: Cretenſes ſunt malæ beſtiæ, quibus ſcilicet debetur flagellum, & caſtigatio: & ideo *increpa illos dure*. Proverb. VI. 23. „ Via vitæ, increpatio. “ Pſalm. LXVII. 31. „ Increpa feras arundi„ nis. “

Sed contra II. Timoth. IV. 2. „ Increpa „ in omni patientia. “ Reſpondeo. Duplex eſt ratio exhortationis huius. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenſes enim duri, & pertinaces erant, & ideo dure eos reprehendi iubet; non autem Epheſii, quorum Archiepiſcopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium: quia

(a) *Al. deeſt* intelligens ſic. (b) *Al.* pro nomine, *item* pro homine, *item* pro omni eo, *item* pro omnino. (c) *Al.* ſed reſpuit.

quia Titus fuit lenis, & manſuetus, & ideo inducitur quaſi ad contrarium; ſed Timotheus erat rigidus, & ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit, *Ut ſani ſint in fide*, tangit finem reprehenſionis. Nam homo eſt ſanus, in quo non eſt corruptio; & ſic ſanus eſt in fide qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per hæreticos. II. Corinth. XI. 3. „ Timeo „ ne ſicut ſerpens Evam ſeduxit aſtutia ſua, „ ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant a ſimplicitate quæ eſt in Chriſto „ Ieſu. “ I. Timoth. VI. 3. Si quis autem aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & „ ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ, „ ſuperbus eſt, nihil ſciens. “ Modus perveniendi ad ſanitatem eſt, ſi vitent errores Iudæorum: unde dicit: *Non intendentes Iudaicis fabulis*. In lege enim erant duplicia documenta fidei; ſcilicet quædam circa credenda, item quædam mandata religionis, quæ erant ſervanda circa cultum Dei: & prima vocat fabulas; ſecunda mandata hominum, & non Dei. Ex quo videtur quod condemnet vetus teſtamentum, ut dicunt Manichæi. Sed quod dicit, *Fabulis*, poteſt referri ad eorum narrationes, præter doctrinam legis; quæ ſunt fabuloſæ, ut Thalmuth. I. Timoth. I. 4. „ Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis. “ Vel ipſa doctrina, quæ fuit olim veritas, nunc ſecundum quod ipſi intelligunt, ſunt fabulæ, ſicut illud Eſa. VII. 14. „ Virgo „ concipiet, & pariet filium, “ fuit veritas; ſed nunc, quia ipſi dicunt adhuc hoc eſſe implendum, eſt fabuloſum. Item mandata hominum poſſunt intelligi, non quæ ſunt in lege Moyſi, ſed traditiones ſeniorum: Matth. XV.

Sed numquid mandatis hominum non eſt obediendum? Reſpondeo, quod ſic, quamdiu non avertunt a veritate Dei: & ideo ſubdit: *Averſantium ſe a veritate*. II. Timoth. IV. 4. „ A veritate quidem auditum „ avertent, ad fabulas autem convertentur. “ Simile habetur Matth. XV. 9. „ Sine cauſa colunt me, docentes doctrinas, „ & mandata hominum. “ Simile dicitur Mar. VII. Vel dicendum eſt, quod mandata quæ ſunt in lege Dei, ſunt facta mandata hominum. Quando enim ſervantur in ſignum futuræ veritatis, ſunt mandata Dei; ſed (a) quando volunt ea ſervare poſtquam corpus noſtrum mortuum eſt legi, ſunt mandata hominum.

Deinde cum dicit, *Omnia munda mundis*, in ſpeciali oſtendit dictorum rationem, ſcilicet quomodo avertunt ſe a veritate, & quomodo diſcunt fabulas, & mandata hominum: quod eſt præcipue de diſcretione ciborum ſecundum legem, quam pſeudo quidam dicebant eſſe ſervandam. Et ideo primo oſtendit quomodo hi cibi habent ſe ad bonos; ſecundo quomodo ad malos, ibi, *Coinquinatis autem, & infidelibus nihil eſt mundum*. Dicit ergo: *Non intendentes Iudaicis fabulis*, de cibis: quia *omnia*, ſcilicet cibaria, *ſunt munda mundis*.

Sed infert (b) quis: Ergo adulterium eſt mundum mundis. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non: quia ex hoc ipſo (c) quod adulterium eſt, immundat. Sed ſunt munda mundis illa quæ de ſe non immundant.

Ad hæc (d) Matth. XV. 17. „ Ea quæ „ intrant in os, non coinquinant hominem: “ ergo omne quod (e) intrat in os, mundum eſt. Sed duplex eſt obiectio. (f) Una quod Levit. XI. dicitur, quod quando aliquod animal non ruminat, vel non ſcindit ungulam, eſt immundum.

Reſpondeo ſecundum Auguſtinum contra Fauſtum. Aliquod eſt immundum, vel ſecundum rei naturam, vel ſecundum ſignificationem: puta, ſi hoc nomen ſtultus, ſecundum ſe ſumatur, inquantum eſt vox quædam, ſic non eſt immundum, ſed bonum; ſi vero ſecundum ſignificationem, quia ſignificat defectum ſapientiæ, ſic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus, ſecundum quod res quædam, non eſt immundus, ſed ſecundum quod ſignificat hominem voluptatibus ſe involventem. Sed nunc veritate veniente ceſſant, & utuntur cibis homines ſecundum ſuam naturam.

Alia quæſtio eſt, quod Act. XV. mandaverunt Apoſtoli quod abſtinerent ſe a ſanguine, & ſuffocato: ergo videtur quod non ſit licitum hoc comedere. Non ergo omnia munda mundis.

Reſpondeo. Aliqui credunt, quod illud mandatum intelligatur ad litteram, & quod obligat uſque modo, ut apud Græcos, & etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem

(a) *Al.* quia. (b) *Al. omittitur* quis. (c) *Al.* quod adeſt, immundat. (d) *Al. omittitur* Ad hæc. (e) *Al.* non intrat. (f) *Al.* Unde.

tem dicunt quod non intelligitur ſecundum litteram, ſed ſecundum myſterium, ut per ſanguinem intelligatur homicidium, & a ſuffocato, ideſt oppreſſione pauperum. Et hoc bonum eſt, ſed non eſt tota ratio præcepti; & ideo dico, quod ad litteram eſt præceptum, & tamen non obligamur. Quædam enim prohibentur, quia mala ſunt; & hæc ſimpliciter ſunt vitanda. Aliqua vero, quæ non ſunt mala ſimpliciter, ſed pro tempore; & hæc ſunt ſervanda exiſtente cauſa. Et hæc Apoſtoli prohibuerunt, non quia mala ſecundum ſe, quia Matth. xv. dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia converſi erant quidam ex Iudæis, quidam ex Gentibus; & ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condeſcenderet alius, ut Iudæis, quibus abominabile erat comedere ſanguinem, & ſuffocatum, condeſcenderetur. Et ideo ad ſervandam pacem inſtituerunt Apoſtoli hoc eſſe ſervandum pro tempore illo.

Deinde cum dicit, *Coinquinatis autem, & immundis nihil eſt mundum*, oſtendit quomodo ſe habent ad malos; & circa hoc tria facit: quia primo oſtendit hoc; ſecundo aſſignat cauſam, ibi, *Sed inquinata ſunt eorum & mens, & conſcientia*; tertio manifeſtat per ſignum, ibi, *Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant*. Dicit ergo: Cibi iſti mundi ſunt mundis, ſed immundi *coinquinatis*, ideſt his qui habent conſcientiam coinquinatam. Eccli. xiii. 1. „ Qui „ tetigerit picem, inquinabitur ab ea: “ *& infidelibus*, ideſt qui habent malam fidem: Eſai. xxi. 1. „ Qui incredulus eſt, „ infideliter agit. “

Sed numquid facit peccator, & infidelis immundam eleemoſynam? Dicendum eſt, quod Apoſtolus non ponit affirmativam, ſed negativam. Unde non dicit, Omnia, ſed nihil mundum eis, quod eſt verum: quia nihil eis perfecte mundum eſt: quia nihil eſt mundum in actibus, niſi in finem debitum ordinatum ſit. Iſti autem ſunt extra finem.

Sed numquid aliquid eſt eis mundum? Sic. Sed contra: quia „ omne quod non eſt „ ex fide, peccatum eſt: “ Rom. xiv. 23. Dicendum eſt, quod malum numquam corrumpit totum bonum. Impoſſibile enim eſt (a) quin in peccatore quolibet ſit aliquod bonum, ſcilicet naturæ, etiam in dæmonibus. Quando ergo peccator facit (b) aliquid, ſecundum quod eſt peccator, & infidelis, totum eſt peccatum ex radice; ſed ſi quid facit ex principio alicuius boni quod habet, ut fidei informis, vel naturæ, non eſt immundum. Et ideo ſignanter dicit, *Coinquinatis, & infidelibus*, ideſt inquantum ſunt huiuſmodi. Comedebant enim contra conſcientiam, & errabant in fide: & ideo quod de natura ſua eſt mundum, fecerunt ſibi immundum. Cuius cauſa eſt, quia cauſa actuum eorum eſt immunda, ſcilicet voluntas, & intellectus, quæ ſunt in eis depravata: unde dicit: *Sed inquinata ſunt eorum mens*, ſcilicet per infidelitatem, *& conſcientia*, ſcilicet per peccatum. Baruch iii. 10. „ Quid eſt, Iſrael, quod in terra „ inimicorum es? Inveteraſti in terra alie- „ na, coinquinatus es cum mortuis. “

Deinde cum dicit, *Confitentur ſe noſse Deum, factis autem negant*, oſtendit fidem per ſignum. Si enim aliquis dicat, quod eorum dicta ſunt vera, immo quod habent fidem unius Dei, & confitentur eum, hoc excludit. Et primo oſtendit bonum quod erat in eis, ſcilicet quod *confitentur*, ſcilicet labiis exterioribus, *ſe noſse Deum*. Eſai. xxix. 13. „ Populus hic labiis me „ honorat; cor autem eorum longe eſt a „ me. “ Hier. xii. 2. „ Prope es tu ori „ eorum, & longe a renibus eorum. “ Secundo oſtendit defectum interiorem: & primo quantum ad præſentia; ſecundo quantum ad futura, ibi, *Incredibiles*. Quo ad præſentia, quia negant eum factis. Qui enim peccat, inquantum eſt de ſe, negat eum factis: quia qui confitetur Deum, confitetur & eius poteſtatem, ſcilicet quod eſt ei obediendum. Et ideo ſi non obedit peccando, negat factis quod confitetur ore.

Sed dicis: Quicumque negat Deum, eſt infidelis; peccatores negant Deum factis: ergo peccatores ſunt infideles. Reſpondeo. Sicut habens ſcientiam in univerſali, poteſt errare in particulari; ita habens fidem in univerſali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. I. Timoth. v. 8. „ Fidem negavit, & „ eſt infideli deterior. “

Quomodo autem quo ad futura deficiunt? Certe, quia non ſolum negant, ſed ſunt indiſpoſiti ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quæ homo redit ad Deum. Scilicet Dei gratia: Roman. iii. 24. „ Iuſtificati gratia ipſius. “ Secundum eſt

(a) *Al.* quod. (b) *Al.* aliquod bonum.

eſt fides: Act. xv. 9. „ Purificans fide cor„ da eorum. " Tertium exercitium boni operis: Rom. II. 13. „ Factores legis iu„ ſtificabuntur. " Hæc tria excludit ab ipſis. Primo gratiam, ibi, *Cum ſint abominati*, ideſt non accepti ad gratiam. Secundo fidem, cum dicit, *Incredibiles*, ideſt non apti ad credendum: Ezech. II. 6. „Incre„ duli, & ſubverſores ſunt. " Tertio tertium, quia *ad omne opus bonum reprobi*, ideſt reprobandi: Hier. VI. 30. „ Ar„ gentum reprobum vocate eos. "

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

TU autem loquere quæ decent ſanam doctrinam: ſenes ut ſobrii ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patientia: anus ſimiliter in habitu ſancto, non criminatrices, non multo vino ſervientes, bene docentes, ut prudentiam doceant: adoleſcentulas ut viros ſuos ament, filios ſuos diligant, prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, ut non blaſphemetur verbum Dei. Iuvenes ſimiliter hortare ut ſobrii ſint.

SUperius Apoſtolus inſtruxit Titum quales miniſtros inſtituat ad arcendum hæreticos; hic docet quid ipſe circa eos faciat: & primo proponit hoc in generali; ſecundo diſtinguit per partes, ibi, *Senes ut ſobrii ſint*. Dicit ergo: Ita dixi, quod oportet Epiſcopos conſtituere; ſed ne credas quod tu ſis propter hoc alienus a cura; immo maior debet eſſe tibi ſolicitudo ad inſtruendum. Ideo: *Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam*, ſcilicet per quæ fides incorrupta ædificatur. Supra I. 9. *Ut ſit potens exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere*. Deinde oſtendit idem per partes: & primo ponitur doctrina ſana contra perverſitatem vitæ; ſecundo contra hæreticos, & errores, ibi, *Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita*. Circa primum duo facit: quia primo inſtruit ſingulas conditiones hominum; ſecundo generaliter omnes, cap. III. ibi, *Admone illos principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit quomodo inſtruat liberos; ſecundo quomodo inſtruat ſervos, ibi, *Servos dominis ſuis ſubditos eſſe*. Item primo oſtendit quomodo inſtruat liberos verbo; ſecundo quomodo exemplo, ibi, *In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quomodo inſtruat ſenes; ſecundo quomodo doceat iuvenes, ibi, *Adoleſcentulas ut viros ſuos ament*. Item prima in duas: quia primo oſtendit quomodo inſtruat ſenes mares; ſecundo quomodo anus feminas, ibi, *Anus ſimiliter in habitu ſancto*. Sciendum eſt autem, quod quædam bona ſunt ad quæ ſenectus diſponit, quæ primo ponit; ſecundo quædam bona quibus ſenectus contrariatur, & hæc ſecundo ponit, ibi, *Sani in fide*. Inter bona vero ad quæ ſenectus diſponit, unum eſt contemptus delectationum, aliud eſt perfectio ſapientiæ, & prudentiæ. Diſponit quidem ſenectus ad contemptum delectationum. Iuvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur iuventus ad delectationes corporales, quæ præcipue conſiſtunt in cibis, & potibus, & venereis. Sed ad vitandum hæc diſponit ſenectus: ſenes enim ſunt mortificati. II. Reg. XIX. 35. „ Numquid vigent ſen„ ſus mei ad diſcernendum ſuave, vel a„ marum? " Et ideo dicit: *Ut ſobrii ſint*, quantum ad cibos, & potus, *& pudici*, quantum ad venerea. Gen. XVIII. 12. „ Poſt„ quam conſenui, & dominus meus vetu„ lus eſt, voluptati operam dabo? "

Sed ſi ſenectus ad hoc diſponit, quare hoc monet? Reſpondeo. Aliquando contingit ex magna perverſitate quod ſenex reducitur ad puerilia peccata. Eſa. LXV. 20. „ Puer centum annorum morietur, & pec„ cator centum annorum maledictus erit. " Et duplex eſt ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad hæc movetur ſenex, aliter iuve-

iuvenis. Iuvenis enim incitatur ad hæc ex inſtinctu paſſionis, ſed ſenex ex electione, propter duo. Nullus enim vult eſſe ſine delectationibus, & tanto plus appetit eas, quanto maiores moleſtias ſentit. Senex autem patitur multa incommoda, & defectus naturæ; & ideo quando non habet ſpirituales delectationes, quærit corporales. Secunda ratio eſt, quia iuvenis quandoque refrenatur per pudorem; ſenes autem, ſecundum Philoſophum, ſunt inverecundi, quia ſunt antiqui, & multa experti: iuvenes autem vani, & verecundabiles naturaliter; & ideo refrenantur, ſed non ſenes. Item ſenectus diſponit ad prudentiam propter experimentum longi temporis. Iob xii. 12. „ In antiquis eſt ſapien„ tia, & in multo tempore prudentia. “ Eccli. xxv. 7. „ Quam ſpecioſa veterani „ ſapientia, & glorioſus intellectus, & „ conſilium, corona ſenum multa peritia. “ (*a*) Unde ſubdit, *Prudentes*. Contingit tamen aliquando ſenem eſſe fatuum: Eccli xxv. 4. „ Senem fatuum, & inſenſatum. “ Et hoc eſt ex duobus, quod ſenex eſt fatuus. Prudentia enim acquiritur per exercitium. Quando ergo in iuventute ſe in bonis non occupant, ſunt in ſenectute imprudentes. Eccli. xxv. 5. „ Quæ in iuven„ tute tua non congregaſti, quomodo in„ venies ea in ſenectute tua? “ Item alia ratio eſt, quia in iuventute quandoque affluunt voluptatibus, & maxime ſuperfluitate ciborum; & ideo deſiccatur eorum cerebrum. Prov. xx. 1. „ Luxurioſa res eſt „ vinum, & tumultuoſa ebrietas: quicum„ que his delectatur, non erit ſapiens. “

Deinde ponit ea ad quæ contrariatur ſenectus: & primum eſt fides, ſecundum dilectio, tertium patientia. Quantum ad primum dicit, *Sani in fide*: quia ſine ea impoſſibile eſt placere Deo, Hebr. xi. Sed quod aliqui non ſunt ſani in fide, maxime in aliquo novo, quod proponitur ſenibus credendum, contingit ex duobus. Primo quod ſenes non ſunt firmi in aliquo novo propter præſumptionem ſapientiæ; & ideo non credunt aliis. (*b*) Iob xv. 10. „ Et „ ſenes ſunt in nobis. “ Item quia naturale vitium ſenum eſt, quod ſint increduli: quia ſunt experti ſe ſæpius eſſe deceptos. Et ideo loquuntur ſemper cum forte, vel fere, adverbiis temperativi, & dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fidei. Eſa. xxi. 2. „ Qui incredu„ lus eſt, infideliter agit. “ Quantum ad ſecundum dicit, *In dilectione*: & hoc ideo, quia plenitudo legis eſt dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo quia in ſenibus parum eſt amicitiæ, quia amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum triſtibus. Senes autem ſunt triſtes, & ideo non eſt (*c*) cum eis amicitia. Item quia ſenes diligunt propter utilitatem tantum, ſicut iuvenes propter delectabile: ſenex enim indiget ſuſtentatione. Quantum ad tertium, dicit, *In patientia*: & monet ad hoc propter tria. Primo quia ſenes multa mala, (*d*) ſive incommoda, circumveniunt; & ideo indigent patientia contra turbationes. Alia ratio eſt. Senes enim vivunt in memoria multorum: unde ſemper dicunt antiqua. Iuvenes autem vivunt in ſpe magnorum: & ex hoc ſenes dupliciter ad impatientiam moventur: propter bona ſcilicet quæ habuerunt, & carent eis: unde Boetius: „ Sum„ ma miſeria eſt, fuiſſe felicem. “ Thren. 1. 7. „ Recordata eſt Hieruſalem dierum „ afflictionis ſuæ, prævaricationis omnium „ deſiderabilium ſuorum quæ habuerat a „ diebus antiquis. “ Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos deſpiciunt, aliquando fuerunt peiores; & ideo turbantur. Iob xxx. 1. „ Nunc „ autem deridènt me iuniores tempore, „ quorum patres non dignabar ponere cum „ canibus meis. “ Tertia ratio eſt, quia quanto ſenex appropinquat ad finem vitæ, tanto magis deſiderat vivere: unde videns ſe deficere, magis triſtatur.

Deinde cum dicit, *Anus ſimiliter in habitu ſancto*, docet qualiter vetulæ inſtruantur: & primo docet qualiter vetulæ inſtruantur in vita; ſecundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu; ſecundo qualiter in victu; tertio quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit, *In habitu ſancto*, ideſt carentes laſcivia, & pompa: & hoc convenit omni mulieri. I. Petr. iii. 3. „ Quarum non ſit extrinſecus ca„ pillatura, aut circumdatio auri, aut in„ dumenti, veſtimentorumque cultus. “ I. Timoth. ii. 9. „ Similiter mulieres in ha„ bitu ornato, cum verecundia, & ſo„ brietate ornantes ſe, non in tortis crini„ bus,

(a) *Al. omittitur* Unde ſubdit, *Prudentes*. (b) *Ibi verſ.* 9. „ Quid noſti quod ignoremus, quid in„ telligis quod neſciamus? Et ſenes, & antiqui ſunt in nobis. “ (c) *Al. additur* diu. (d) *Al. deeſt* ſive incommoda.

„ bus, aut auro, aut margaritis, vel ve- „ ſte pretioſa. “ Sed ſpecialiter anus hoc ſervare debent: quia iuvencularum eſt, propter viros ſuos, modeſte ſe ornare: quod intelligitur ſimpliciter de omni motu corporis. Eccli. xix. 27. „ Amictus corporis, „ & riſus dentium, & ingreſſus hominis „ enuntiant de illo. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Non criminatrices*. Duo enim ſunt in ſene. Unum quod commune eſt ſenibus, ſcilicet quod ſunt ſuſpicioſi: quia viderunt multa mala, quæ ſimiliter præſumunt de aliis. Item in mulieribus quæ ſpecialiter ſunt zelotypæ. Et utrumque contingit in vetula, quia ratione ætatis eſt ſuſpicioſa, ratione ſexus eſt zelotypa. Eccli. xxvi. 9. „ In muliere zelotypa flagellum „ linguæ omnibus communicans. “ Et ideo *non criminatrices*. Quantum ad convictum dicit: *Non multo vino ſervientes*: & de viris dixit, *Ut ſobrii ſint*. Et dicit, *Non multo*, quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit, *Bene docentes*.

Contra. I. Corinth. xiv. 34. „ Mulieres „ in Eccleſiis taceant: non enim eis per- „ mittitur loqui, ſed ſubditas eſſe. “ I. Timoth. ii. 11. „ Mulier in ſilentio di- „ ſcat cum omni ſubiectione; docere autem „ mulieri non permitto. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod doctrina publica, quæ fit in populo, interdicitur mulieri; ſed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur. Proverb. xxxi. 7. „ Viſio, qua erudivit eum mater ſua: “ & ibid. iv. 3. „ Nam & ego filius fui pa- „ tris mei, tenellus, & unigenitus coram „ matre mea, & docebat me, atque di- „ cebat: Suſcipiat verba mea cor tuum; „ cuſtodi præcepta mea, & vives. “ Et bene dicit, *Ut prudentiam doceant*, magis ad anus, quam ad viros: quia quandoque docent fabulas aniles, magis quam proficua; & etiam quia magis ipſæ converſantur cum pueris, & cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit, *Adoleſcentulas, ut viros ſuos ament*, oſtendit qualiter inſtituat iuvenes: & primo oſtendit qualiter inſtruat iuvenes feminas; ſecundo qualiter mares iuvenes, ibi, *Iuvenes ſimiliter hortare ut ſobrii ſint*. Item prima in tres: quia primo oſtendit qualiter ſe habeant ad perſonas coniunctas; ſecundo ad ſeipſas; tertio ad ſubiectos. Quantum ad primum dicit: *Ut viros ſuos ament*. Viro enim debetur amor. Prov. xii. 4. „ Mulier diligens, corona eſt „ viro ſuo. “ Eccli. xxv. 1. „ In tribus „ beneplacitum eſt ſpiritui meo, quæ ſunt „ probata coram Deo, & hominibus: & infra 11. „ Vir, & mulier bene ſibi con- „ ſentientes. “ Vel ſic *ut prudentiam doceant adoleſcentulas, & viros ſuos ament*. Sed prima expoſitio eſt melior. *Filios ſuos diligant*. Hoc eſt naturale. Eſa. xlix. 15 „ Numquid „ poteſt mulier oblivisci infantem ſuum, ut „ non miſereatur filio uteri ſui? “ Et nota, quod dicit, *Ut viros ament*, & *filios diligant* (*a*); ut ſit amor ad viros, & ad filios dilectio: quia ad viros eſt amor ferventior, ſed ad filios naturalior. Sed quantum ad ſeipſas tria dicit. Unum quo ad rationem, ſcilicet *prudentes*. Proverb. xix. 14. „ Domus, & divitiæ datur a parenti- „ bus; a Domino autem proprie uxor pru- „ dens. “ Et hoc neceſſarium eſt, quia iuventus earum, & ſexus contrariatur prudentiæ. Aliud eſt quantum ad concupiſcibilem, ſcilicet cum dicit, *Caſtas*. Tertium vero quantum ad iraſcibilem, cum dicit, *Sobrias*. Eccli. xxvi. 19. „ Gratia ſuper gra- „ tiam, mulier ſancta, & pudorata. “ Sed quantum ad ſubiectos, primo ponit curam eorum; ſecundo modum; tertio rationem aſſignat. De primo dicit: *Domus curam habentes*. Prov. xiv. 1. „ Sapiens mu- „ lier ædificat domum ſuam; inſipiens ve- „ ro inſtructam quoque deſtruet manibus. “ In cura autem ſunt duo obſervanda mulieri. Sunt enim ut plurimum iracundæ: Eccli. xxv. 23. „ Non eſt ira ſuper iram „ mulierum: “ & ideo dicit, *Benignas*; quaſi dicat: Cum manſuetudine regant. Aliud eſt, quia quando mulier poteſtatem habet, nititur in contrarium viro ſuo: Eccli. xxv. 30. „ Mulier ſi primatum ha- „ beat, contraria eſt viro ſuo; “ (*b*) ideo dicitur: *Subditas viris ſuis*. Unde dicitur Gen. iii. 16. „ Sub viri poteſtate eris, & „ ipſe dominabitur tui. “ Et hoc ideo, *ut non blaſphemetur verbum Dei*; ideſt, non detis occaſionem blaſphemandi. Et omnia hæc notantur Tob. x. ubi dicitur, quod Raguel, & Sara monuerunt filiam ſuam honorare ſoceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & ſeipſam irreprehenſibilem exhibere.

Conſequenter oſtendit qualiter doceat mares iuvenes, ſcilicet *ut ſobrii ſint*: quod repetit, quia ebrietas eſt principium vitiorum. I. Petr. v. 8. „ Sobrii eſtote. “

L E.

(*a*) *Editio Romana, & duæ Venetæ recentiores aliæ citatæ omittunt*, ut ſit amor ad viros, & ad filios dilectio. (*b*) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* Unde.

LECTIO II.

IN omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum ſanum, irreprehenſibile; ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Servos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes; non contradicentes, non fraudantes, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes, ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

SUpra Apoſtolus Titum docuit de quibus inſtruat ſubditos liberos: & quia non tantum verba proſunt, ſed etiam exempla; ideo docet ut ſe exemplum præbeat, primo generaliter; ſecundo ſpecialiter, ibi, *In doctrina, in integritate, in gravitate*; tertio rationem huius aſſignat, ibi, *Ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*. Dicit ergo: Quia ætate iuvenis es, *præbe te in omnibus exemplum bonorum operum*. Prælatus enim debet eſſe quaſi forma exiſtens diſcipulis. I. Corinth. XI. 1. „ Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. “ Ioan. XIII. 15. „ Exemplum dedi „ vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, „ ita & vos faciatis. “

Deinde cum dicit, *In doctrina, in integritate, in gravitate*, ponit ſpecialia, in quibus debet ſe præbere exemplum: & primo oſtendit quis debeat eſſe eius actus, ſcilicet in doctrina: unde dicit, *In doctrina*: hoc enim eſt proprium prælati. Hier. III. 15. „ Dabo vobis paſtores iuxta cor meum; „ & paſcent vos ſcientia, & doctrina. “ (*a*) Et ei maxime convenit, ut qui habeat alios Epiſcopos ſub ſe, ut dicitur ſupra I. 5. (*b*) *Epiſcopos conſtituas per civitates*. Ideo debet alios docendo eis exemplum doctrinæ præbere. I. Timoth. IV. 16. „ Attende tibi, & doctrinæ. “ Item monet eum quantum ad vitam. Et primo declinare a malo: Eſa. I. 16. „ Quieſcite agere perverſe: “ & ideo dicit, *In integritate*, per incorruptionem: ſicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum ſuorum, ita anima per corruptionem peccati. In prælato autem eſt integritas ſenſus per prudentiam, affectus per caritatem, corporis per caſtitatem. I. Theſſal. ult. 23. „ Integer ſpiritus veſter, & anima, & „ corpus ſine querela in adventu Domini „ noſtri Ieſu Chriſti ſervetur. “ Secundo quod ſit gravis quantum ad bona quæ cum caritate fiunt. Grave autem duo habet. Unum quia deſcendit, & ſecundum hoc vituperatur: Pſalm. IV. 3. „ Filii hominum, „ uſquequo gravi corde? “ Aliud eſt quod eſt ſtabile, & firmum: & ideo illi dicuntur graves qui non de facili moventur a bono: (*c*) ita hic, cum dicit, *In gravitate*: & hoc commendatur Pſal. XXXIV. 18. „ In „ populo gravi laudabo te. “

Deinde oſtendit, qualis debet eſſe eius doctrina, & verbum. Et dicit, quod debet eſſe *ſanum*, ideſt non corruptum falſitate. II. Timoth. I. 13. „ Formam habe „ ſanorum verborum quæ a me audiſti in „ fide, & in dilectione in Chriſto Ieſu. “ Proverb. XVII. 17. „ Non decet principem „ labium mentiens. “ Item quantum ad modum, cum dicit, *Irreprehenſibile*; ideſt, ut proferatur tempore ſuo, & cum omni decentia, & provocatione ad correctionem. Eccli. XX. 22. „ Ex ore fatui reprobatur „ parabola: non enim dicet illam in tempore ſuo. “

Finis autem doctrinæ eſt, *ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*; quaſi dicat: Si omnes bene ſe habeant, ſcilicet prælati, & ſubditi; adverſarii non poſſunt vobis nocere. I. Petr. II. 15. „ Sic eſt voluntas Dei, ut bene facientes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. “ I. Timoth. V. 14. „ Nullam occaſionem date adverſario maledicti gratia. “

Deinde cum dicit, *Servos dominis ſuis ſubditos eſſe*, docet qualiter inſtruat ſervos: & primo facit hoc; ſecundo eius rationem aſſignat, ibi, *Apparuit enim gratia Dei*. Circa primum tria facit: quia primo inducit ſervos ad ſubiectionem; ſecundo determinat

(a) *Al.* Et quia habeat alios Epiſcopos ſub ſe. (b) *Ibi* Presbyteros, *ſed idem eſt*. (c) *Al. ſequentibus omiſſis*: & hoc commendatur Pſal. „ In populo gravi laudabo te. “ Et ad hoc inducit eum. Prov. XVII. „ Non decet principem labium mentiens. “ *Quæ deinde Proverbiorum ſententia infra omittitur*.

minat modum eius, ibi, *In omnibus placentes*; tertio oſtendit neceſſitatem doctrinæ huius, ibi, *Ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus*. Dicit ergo: Admone ſervos dominis ſuis ſubeſſe. I. Petr. II. 18. „ Servi, ſubditi eſtote in omni timore do- „ minis; non tantum bonis, & modeſtis, „ ſed etiam diſcolis. " Coloſſ. III. 22. „ Servi, obedite per omnia dominis car- „ nalibus, non ad oculum ſervientes, „ quaſi hominibus placentes; ſed in ſim- „ plicitate cordis, timentes Deum. " Idem dicit Epheſ. VI.

Et quare monet hoc tam frequenter Apoſtolus? Reſpondeo. Non ſine cauſa. Hæreſis enim incepit apud Iudæos, quod ſervi Dei non deberent ſervire hominibus; & ex hoc etiam derivatum eſt in populo Chriſtiano, quod dixerunt, quod per Chriſtum filii Dei facti, non deberent eſſe ſervi hominum. Sed Chriſtus per fidem non venit tollere ordinem iuſtitiæ; immo per fidem Chriſti iuſtitia ſervatur, Rom. III. Iuſtitia autem facit alios aliis ſubdi. Sed ſervitus huiuſmodi eſt quantum ad corpus. Nam per Chriſtum nunc liberamur a ſervitute quantum ad animam, (a) ſed non a ſervitute, nec a corruptione corporis; ſed in futuro liberabimur etiam a corruptione, & ſervitute corporali. I. Corinth. XV. 24. „ Cum tradiderit regnum Deo, & Patri, „ cum evacuaverit omnem principatum, „ & poteſtatem, & virtutem. " Sed quod dicit, *In omnibus*, poteſt referri primo ad hoc quod dicit, *Subditos*, ut intelligatur *In omnibus*, ſcilicet ad quæ ſe extendit ius dominativæ poteſtatis: vel ad hoc quod dicit, *Placentes*: debet enim eſſe ſubiectio, primo ut ſerviant ſine offenſione, non cum murmure, & tarditate. Coloſſ. I. 10. „ Per „ omnia placentes Deo. " I. Corinth. X. 33. „ Ego per omnia omnibus placeo. "

Contra. Galat. I. X. „ Si hominibus pla- „ cerem, Chriſti ſervus non eſſem. " Reſpondeo. Placere homini propter ipſum, eſt vituperabile, ſed propter Deum, eſt laudabile.

Secundo ut ſint ſine repugnantia: ideo dicit, *Non contradicentes*. Eccli. IV. 30. „ Non „ contradicas verbo veritatis. " Tertio ſine fraude: unde dicit, *Non fraudantes*. Ubi unum removet, & alterum aſtruit. Removet fraudem. Servis enim committuntur bona dominorum. Matth. XXV. 14. „ Tra- „ didit eis bona ſua. " Aſtruit in omnibus bonitatem; & ideo dicit: *Sed in omnibus fidem bonam oſtendentes*.

Sed quo fine ſunt hæc fienda? Non quidem propter terrenum favorem, ſed propter gloriam Dei: unde dicit: *Ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus*. Gloſſa: „ Ornamentum doctoris, eſt hone- „ ſta vita diſcipuli; ſicut ſanitas infirmi, „ eſt laus medici. " Doctor, curator eſt animarum. Si ergo nos oſtendimus bona opera, laudatur doctrina Chriſti. Eſa. LII. 5. „ Iugiter tota die nomen meum blaſphe- „ matur. " Matth. V. 16. „ Ut videant „ opera veſtra bona, & glorificent Patrem „ veſtrum qui in cælis eſt. "

L E C T I O III.

APparuit enim gratia Dei, & Salvatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobrie, iuſte, & pie vivamus in hoc ſæculo, expectantes beatam ſpem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti; qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

SUpra Apoſtolus inſtruxit Titum qualiter doceret ſervos, & liberos; & concluſit quaſi rationem, ut ſcilicet doctrina Chriſti ornaretur: hic aſſignans plenam rationem dictorum exponit quod dixit, per bonam converſationem: & primo præmittit gratiam, & doctrinam Chriſti; ſecundo inducit eum ad gratiæ prædicationem, ibi, *Hæc loquere, & exhortare*. Item primo proponit gratiæ apparitionem; ſecundo eius inſtructionem, ibi, *Erudiens nos*; tertio eius operationem, ibi, *Qui dedit ſemetipſum pro nobis*. Sciendum eſt autem, quod gratia importat miſericordiam, quia gratia eſt de eo quod

(a) *Al*. Sed non a corruptione corporis.

quod gratis datur; & quod gratis datur, hoc miſericorditer datur. Miſericordia autem ſemper in Deo fuit; tamen olim circa homines latebat. Pſalm. xxxv. 6. „ Domine, in cælo miſericordia tua. " Ante Chriſtum enim omnes, quantumcumque eſſent iuſti, erant ſub damnatione; ſed Chriſto Filio Dei carnem aſſumente, *Apparuit gratia*. I. Timoth. III. 16. „ Et manifeſte „ magnum eſt pietatis ſacramentum, quod „ manifeſtatum eſt in carne. " Pſal. lxxix. 3. „ Qui ſedes ſuper Cherubim, manife- „ ſtare. " Sed quanto quis eſt potentior, tanto eius gratia magis deſideratur: unde gratia Dei deſideranda eſt; & hoc eſt quod dicit, *Gratia Dei*. (a) Et hoc ad ſalvandum: unde dicit, *Et Salvatoris noſtri*. Eſa. li. 6. „ Salus autem mea in ſempiternum „ erit. " Hæc autem gratia non proponitur uni ſolummodo populo Iudæorum, ſicut olim, ſed *omnibus hominibus*. Eſa. xl. 5. „ Videbit omnis caro pariter quod os Do- „ mini locutum eſt. " Ibid. lii. 10. „ Et vi- „ debunt omnes fines terræ ſalutare Dei „ noſtri. " I. Timoth. II. 4. „ Vult omnes „ homines ſalvos fieri. " Et poteſt dici, quod in nativitate Chriſti apparuit hæc gratia dupliciter. Uno modo, & primo, quia per maximam Dei gratiam datus eſt nobis. Unde eius conceptio, cum ſit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen ſpecialiter Spiritui ſancto, qui eſt principium gratiarum. Et hæc gratia apparuit omnibus hominibus, & ſpecialiter homini Chriſto. Ioan. I. 14. „ Plenum gratiæ, & verita- „ tis. " Ex hac gratia ſecundo eſt conſecuta inſtructio humani generis: quia ante Chriſtum fuit mundus in ignorantia, & hæreſi. Eſa. IX. 2. „ Populus qui ambulabat „ in tenebris, vidit lucem magnam. " Unde dicit, *Erudiens nos*, ſcilicet ſicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos, quia duo neceſſaria ſunt homini, ſcilicet bonum opus, & recta intentio. Primo oſtendit quomodo Chriſtus nos de primo erudivit; ſecundo de ſecundo, ibi, *Expectantes beatam ſpem*. Dicit ergo: *Ut abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobrie, iuſte, & pie vivamus in hoc ſæculo*. Notandum eſt quod dicit, *Impietatem, & ſæcularia deſideria*: quia omnia peccata vel conſiſtunt in his quæ ſunt directe contra Deum, quæ dicuntur peccata impietatis. Pietas enim proprie eſt ſecundum quam colimus parentes, & patriam. Sed quia Deus eſt principalis pater noſter, ideo pertinet ad cultum Dei pietas. Iob XXVIII. 28. ſecundum aliam litteram, ubi nos habemus ſic, „ Ecce timor Domini, ipſe eſt „ ſapientia, habetur: „ Ecce pietas, ipſa „ eſt ſapientia. " Et ideo peccata contra Deum dicuntur eſſe impietates. Rom. I. 18. „ Revelatur enim ira Dei de cælo ſuper „ omnem impietatem: " & ibi loquitur de idolatria. Vel conſiſtunt in abuſu temporalium, & hæc ſunt ſæcularia deſideria. Eſt autem ſæculum ſpatium menſurans periodum rerum. Unde per ſæcularia intelliguntur res ſæculares, & omnia peccata quæ in proximum committuntur, vel in ſe, per earum abuſum.

Deinde cum dicit, *Sobrie, iuſte, & pie vivamus in hoc ſæculo*, oſtendit quid boni faciamus: & dicit, *Sobrie* quantum ad ſe, *iuſte* ad proximum, *pie* ad Deum. *Sobrie* ad ſe, quaſi menſurate: bria enim menſura eſt; & hoc eſt, ſi homo cum menſura rationis utatur exterioribus rebus, & propriis paſſionibus. Unde ſobrietas accipitur pro quolibet menſurato uſu rerum exteriorum, & extrinſecarum paſſionum. Sap. VIII. 7. „ Sobrietatem enim, & ſapientiam do- „ cet, & iuſtitiam, & virtutem; quibus „ nihil utilius eſt in vita hominibus. " *Iuſte* ad proximum. Pſalm. x. 8. „ Iuſtus „ Dominus, & iuſtitiam dilexit. " *Pie* ad Deum. I. Timoth. IV. 7. „ Exerce te ad „ pietatem. "

Deinde cum dicit, *Expectantes beatam ſpem*, inſtruit eum de fine, qui conſiſtit in duobus, ſcilicet in gloria animæ in morte, (b) & in gloria corporis in adventu Chriſti. Ioan. V. 28. „ Venit hora in qua „ omnes qui in monumentis ſunt, audient „ vocem Filii Dei, & procedent qui bona „ fecerunt, in reſurrectionem vitæ. " Quantum ad primum dicit: *Expectantes beatam ſpem*: contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non eſt verum, quia etſi ſobrie, & pie, & iuſte vivamus, adhuc ſumus expectantes. Iob VII. & XIV. 6. „ Sicut mer- „ cenarii dies eius. " Eſa. xxx. 18. „ Bea- „ ti omnes qui expectant eum. " Et ideo dicit: *Expectantes beatam ſpem*: quod poteſt intelligi dupliciter. Vel quia eſt ſpes de beatitudine, vel quia expectatio facit ipſos beatos. Quantum ad ſecundum dicit: *Et adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti*, ſcilicet per quem reſurgent

cor-

(a) *Al.* Item eſt ad ſalvandum. (b) *Al.* alius in gloria.

corpora noſtra. Qui enim diligit amicum, cum deſiderio expectat eum. II. Timoth. IV. 8. „ Non ſolum autem mihi, ſed & „ his qui diligunt adventum eius. “ Luc. XII. 36. „ Vos ſimiles hominibus expectantibus „ dominum ſuum. “ Et dicit, *Adventum gloriæ*, quia primus adventus fuit humilitatis: Philip. II. 8. „ Humiliavit ſemetipſum „ factus obediens uſque ad mortem: “ Matth. XI. 29. „ Diſcite a me, quia mitis „ ſum, & humilis corde: “ & ille erit gloriæ, quia ſua divinitas omnibus innoteſcet: Luc. XXI. 27. „ Et tunc videbunt Fi- „ lium hominis venientem in nubibus cum „ poteſtate magna, & maieſtate. “ Et dicit, *Magni Dei*, contra Arrium, qui dixit Filium non æqualem Patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom. IX. 5. „ Qui eſt „ ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula. “ I. Ioan. ult. 20. „ Ut ſimus in vero Filio „ eius. Hic eſt verus Deus, & vita æter- „ na. “ Item eſt Salvator. I. Timoth. II. 3. „ Hoc enim bonum eſt, & acceptum „ coram Salvatore noſtro Deo, qui omnes „ homines vult ſalvos fieri: “ quia ad hoc venit, & hoc importat nomen eius: Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum „ ſuum a peccatis eorum. “ Et addit, *Chriſti*, ſcilicet qui eſt unctus; in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti; ſed non ita quod habeant eſſentiam divinitatis unitam, ſed quia participant eius aliquid. Sed Chriſto eſt unita divinitas. Pſalm. XLIV. 8. Un- „ xit te Deus, Deus tuus oleo læti „ tiæ. “

Deinde cum dicit, *Qui dedit ſemetipſum*, oſtenditur operatio gratiæ: & primo oſtendit beneficium gratiæ paſſionis eius; ſecundo paſſionis fructum, ibi, *Ut nos redimeret*. Dicit ergo: Dico quod eſt noſter Salvator. Et quomodo? Quia *dedit ſemetipſum pro nobis*. Epheſ. V. 2. „ Ambulate in dilectione, „ ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradi- „ dit ſemetipſum pro nobis oblationem, „ & hoſtiam Deo. “ Fructus eius dicitur liberatio, & ſanctificatio. Liberatio, cum dicit: *Ut nos redimeret ab omni iniquitate*. Ioan. VIII. 34. „ Qui facit peccatum, ſer- „ vus eſt peccati. “ Primus enim homo ex peccato ſuo redactus eſt in ſervitutem peccati, ex qua ſervitute inclinabatur ad aliud peccatum; ſed Chriſtus ſatisfecit per ſuam paſſionem: & ideo ſumus redempti a ſervitute. Eſa. XLIII. 1. „ Noli timere, quia „ redemi te. “ Et non ſolum ab originali, ſed ab omnibus quæ quis ſua voluntate ſuperaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit: *Ut mundaret ſibi populum*; ideſt, ut ſanctificaret populum, ſic ſcilicet ut eſſemus populus eius, ideſt ei conſecratus. (*a*) I. Petr. II. 10. „ Qui aliquando non „ populus eius, nunc autem populus eius. “ *Acceptabilem*, ſcilicet, Deo per rectam fidem, & intentionem. Proverb. XIV. 35. „ Acceptus eſt Regi miniſter intelligens. “ Vel *acceptabilem*, ideſt peculiarem. Deut. VII. 6. „ Te elegit Dominus Deus tuus, „ ut ſis ei populus peculiaris. “ Sed oportet etiam quod extra ſint opera bona: unde dicit, *Sectatorem bonorum operum*. Rom. XIII. 3. „ Bonum fac, & habebis laudem „ ex illa. “ Galat. VI. 9. „ Bonum autem „ facientes, non deficiamus. “

Deinde cum dicit, *Hæc loquere, & exhortare*, inducit eum ad prædicationem gratiæ; & circa hoc duo facit: quia primo hortatur eum ad prædicandum; ſecundo inſtruit prædicandi modum, ibi, *Cum omni imperio*. Dicit ergo: *Loquere*, ſpectantia ad credenda, *exhortare*, ad agenda. I. Theſſal. II. 3. „ Exhortatio noſtra non de errore, „ neque de immunditia, neque in dolo. “ *Argue* male agentes: I. Timoth. V. 20. „ Peccantes coram omnibus argue: “ & hoc *cum omni imperio*, ideſt cum auctoritate, quia loquitur ut inſtrumentum, vel miniſter Dei; & ideo cum fiducia divinæ auctoritatis. Eſt tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, conſiderando infirmitatem propriam: Prov. XVIII. 23. „ Cum obſecrationibus loquitur pau- „ per. “ Quandoque cum imperio, conſiderando auctoritatem commiſſam: II. Corinth. ult. 3. „ An experimentum quæritis „ eius qui in me loquitur Chriſtus? “ Vel cum manſuetudine ad bonos, (*b*) cum auctoritate ad obſtinatos. Habet autem moneri ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. I. Timoth. IV. 12. „ Nemo adoleſcentiam tuam contemnat. “

(a) *Non, ut prius* Oſeæ II. & Rom. IX. *ubi ſenſus tantum habetur, non verba*. (b) *Al.* cum auſteritate.

CA-

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

ADmone illos Principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe: neminem blaſphemare, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos inſipientes, & increduli, errantes, ſervientes deſideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei, non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus ſancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum Salvatorem noſtrum; ut iuſtificati gratia ipſius, heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ. Fidelis ſermo eſt: & de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus præeſſe qui credunt Deo. Hæc ſunt bona, & utilia hominibus.

SUpra Apoſtolus poſuit particulares admonitiones pertinentes ad ſingulos ſtatus; hic ponit generales ad omnes: & primo ponit ipſas; ſecundo rationem ipſarum, ibi, *Eramus enim aliquando & nos inſipientes*; tertio inducit Titum ad utrorumque prædicationem, ibi, *Et de his volo te confirmare*. Circa primum duo facit: quia primum monet omnes qualiter ſe habeant ad ſuperiores; ſecundo quomodo ad æquales, ibi, *Neminem blaſphemare*. Item prima in duas: quia primo oſtendit quod ſuperioribus debent ſubditi reverentiam ſubiectionis; ſecundo obedientiam iuſſionis, ibi, *Dicto obedire*. Dicit ergo: Dixi de quo moneas prædictos; ſed *admone illos*, ideſt omnes, *Principibus*, ideſt maioribus, ſcilicet Regibus, & huiuſmodi, *& poteſtatibus*, ideſt aliis officialibus, *ſubditos eſſe*. I. Petr. II. 13. „Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ „propter Deum, ſive Regi, tamquam præ- „cellenti, ſive ducibus, tamquam ab eo miſſis.“ Rom. XIII. 1. „Omnis anima poteſtatibus „ſublimioribus ſubdita ſit.“ Et hæc monitio neceſſaria eſt primo ad tollendum errorem circa Iudæos, qui dicunt non eſſe obediendum mandatis hominum; ſecundo ut nullam inquietudinem facerent in Eccleſia; tertio quia tenentur ad obedientiam iuſſionis. Hebr. ult. 17. „Obedite præpoſitis „veſtris, & ſubiacete eis.“ Et dixit, *Dicto obedire*, ideſt ad ſolum verbum præſidis. I. Reg. XV. 22. „Melior eſt enim „obedientia quam victimæ.“ II. Theſſal. III. 14. „Si quis non obedierit verbo noſtro, „per epiſtolam hunc notate.“ Non ſolum autem eſt neceſſaria promptitudo, ſed diſcretio: unde dicit, *Ad omne opus bonum*: alioquin non eſſet obediendum: tunc enim magis Deo obediendum eſt, qui maior eſt. Act. IV. 19. „Si iuſtum „eſt in conſpectu Dei vos potius audire „quam Deum, iudicate.“ Unde milites non tenentur obedire in bello iniuſto.

Deinde cum dicit, *Neminem blaſphemare*, oſtendit qualiter ſe habeant (*a*) erga æquales: & primo quo ad vitationem mali; ſecundo quoad operationem boni, ibi, *Sed modeſtos*. Monet autem eos ſpecialiter de verbis, quia in primitiva Eccleſia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat primo contra perſonam (*b*) alterius, ſi ei improperia inferat: unde dicit, *Neminem blaſphemare*.

Sed contra: quia blaſphemia eſt relatio criminis in Deum: non ergo eſt blaſphemia in proximum. Reſpondeo. Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, & honor proximi in honorem Dei, ſic eius improperium eſt in Deum. Sumitur ergo hic blaſphemare pro qualibet maledictione occulta, vel manifeſta. II. Pet. II. 10. „Sectas non metuunt introducere, blaſphe- „mantes.“

Secundo quis peccat (*c*) contra proximum propter res exteriores; & ideo dicit,

(a) *Al. deeſt* erga. (b) *Al.* eius. (c) *Al.* contra res exteriores.

cit , *Non litigioſos eſſe* . Ubi eſt ſciendum , quod tria ſunt genera hominum . Quidam eorum ſunt virtuoſi , & duo vitioſi . Quidam enim omnibus verbis auditis, in nullo contriſtantur, & hi ſunt adulatores ; & quidam omni verbo reſiſtunt, & hi litigioſi ſunt. Contra hos loquitur hic . Ideo dicitur II. Timoth. II. 24. „ Servum autem Domini non oportet litigare , ſed manſuetum eſſe ad omnes . “ Proverb. xx. 3. „ Honor eſt homini qui ſe ſeparat a contentionibus . “ Sed medium tenens , ut quandoque delectetur verbis , quandoque contriſtetur, eſt virtuoſus. II. Corinth. VII. 8. „ Si contriſtavi vos Epiſtola , non me pœnitet . “

Deinde cum dicit , *Sed modeſtos* , oſtendit quomodo ſe habeant in operatione boni : & primo in exterioribus actibus , dicens , *Sed modeſtos* . Eſt autem modeſtia virtus per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet , ut non offendat cuiuſquam aſpectum . Philip. IV. 5. „ Modeſtia veſtra noſtra ſit omnibus hominibus . “ Proverb. XXII. 4. „ Finis modeſtiæ , timor Domini , divitiæ, gloria , & vita . “ Quanto autem quis eſt impetuoſior in interioribus affectibus , tanto refrenatur difficilius etiam in exterioribus . Talis autem eſt inter omnes affectus iræ; & ideo contra hoc ponit manſuetudinem, quæ moderatur paſſiones iræ: unde dicit: *Omnem manſuetudinem oſtendentes ad omnes homines*. Matth. XI. 29. „ Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde. “ Iac. I. 21. „ In manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod poteſt ſalvare animas veſtras. “

Deinde cum dicit , *Eramus enim & nos inſipientes*, aſſignat rationem prædictorum, & maxime huius ultimi, ſcilicet quod ſint manſueti. Poſſent enim dicere : Quomodo erimus manſueti ad infideles , quomodo ad malos ? Non enim hoc poſſumus . Reſpondet : Conſidera te qualis fueris . Et ideo contra iram optimum remedium eſt (*a*) recognitio fragilitatis propriæ. Et ideo primo ponit ſtatum eorum præteritum ; ſecundo oſtendit unde venerunt ad ſtatum perfectionis, ibi, *Cum autem benignitas*, *& humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei ...... ſalvos nos fecit* . Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum ; ſecundo ad affectum , ibi , *Servientes deſideriis* , *& voluptatibus variis* . Intellectus autem poteſt dupliciter deficere : vel quia deficit a vera cognitione, ſicut per ignorantiam negationis ; vel quia incidit in opinionem falſi . Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim ſolum per fidem , quidam prægustando per lumen ſapientiæ, per apertam aliquam cognitionem. Unde quantum ad ſecundum dicit : *Eramus enim inſipientes*, ideſt privati iſta ſapientia . Luc. XXI. 15. „ Dabo vobis os , & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere, & contradicere omnes adverſarii veſtri . “ Quantum ad primum dicit , *Et increduli* , ideſt infideles . Ezech. II. 6. „ Increduli , & ſubverſores ſunt tecum . “ Sed erramus incidentes in contrariam opinionem : unde dicit, *Errantes* , ideſt falſum pro vero tenentes. Eſa. XIX. 14. „ Errare fecerunt AEgyptum in omni opere ſuo . “ Deinde ponit ea quæ pertinent ad corruptionem affectus : & primo quantum ad ſe ; ſecundo quantum ad alios , ibi , *In malitia*, *& invidia agentes*. Affectus autem hominis tunc eſt rectus quando ſervit rationi , & utitur licitis delectationibus ſecundum rationem. Quando ergo non ſequitur rationem, ſed ſua deſideria , tunc corrumpitur . Unde dicit: *Servientes deſideriis* , *& voluptatibus variis* . Voluptates reſpiciunt peccata delectationum carnalium , ut ſunt luxuria, & gula ; deſideria vero, quælibet alia vitia , ut ſunt ambitio , & avaritia , & huiuſmodi . Eccli. XVIII. 30. „ Poſt concupiſcentias tuas non eas, & a voluptate tua avertere. “ Rom. VI. 12. „ Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis eius. “ II. Timoth. III. 4. „ Voluptatum amatores magis quam Dei. “

Deinde cum dicit , *In malitia* , *& invidia agentes* , ponit peccata in ordine ad alios: & primo malitiam , quæ eſt voluntas nocendi alteri : effectus enim denominatur a fine: qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitioſus. Iac. I. 21. „ Propter quod abiicientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod poteſt ſalvare animas veſtras. “ Secundo ponit invidiam, quæ dolet de proximi bono , ſicut malitia infert malum . Proverb. XIV. 30. „ Putredo oſſium invidia . “ Tertio ponit odium: unde dicit, *Odibiles*, ſcilicet vel Deo , per hoc quod faciunt peccatum : Sap. XIV. 9. „ Similiter odibiles ſunt Deo impius , & impietas eius : “ Rom.

I. 30.

(*a*) *Al.* recogitatio.

I. 30. „ Detractores Deo odibiles : “ vel proximo , quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat . Et addit , *Odientes invicem* ; quaſi dicat : Et nos etiam odiebamus alios . I. Ioan. III. 15. „ Qui „ odit fratrem ſuum, homicida eſt. “

Deinde cum dicit , *Cum autem benignitas , & humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei*, oſtendit ſtatum ſalutis noſtræ : cuius ordinem, & proceſſum primo deſcribit ; ſecundo confirmat dictum, ibi , *Fidelis ſermo eſt*. Circa primum quatuor facit : quia primo oſtendit cauſam ſalutis; ſecundo rationem ſalvandi , ibi , *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos , ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit* ; tertio modum eius , ibi, *Per lavacrum regenerationis* ; quarto finem, ibi , *Ut iuſtificati gratia ipſius , heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*. Cauſa autem noſtræ ſalutis eſt caritas Dei . Epheſ. II. 4. „ Deus autem, qui dives eſt in mi„ ſericordia , propter nimiam caritatem „ ſuam, qua dilexit nos . . . . convivificavit „ nos in Chriſto . “ Hanc caritatem deſcribit primo quantum ad affectum ; ſecundo quantum ad effectum . Interior caritatis affectus deſignatur in benignitate , quæ dicitur bona igneitas . Ignis autem ſignificat amorem . Cant. VIII. 6. „ Lampades „ eius, lampades ignis, atque flammarum . “ Benignitas ergo eſt amor interior, profundens bona ad exteriora . Hæc ab æterno fuit in Deo , quia amor eius eſt cauſa omnium. Ioel. II. 13. „ Benignus , & miſe„ ricors eſt, patiens , & multæ miſericor„ diæ. “ Sed hoc quandoque non apparebat. Eſa. LXIII. 15. „ Ubi nunc zelus tuus , „ & fortitudo tua , multitudo viſcerum „ tuorum , & miſerationum tuarum ? Su„ per me continuerunt ſe . “ Sed per effectum apparuit : quod deſignatur cum dicit : *Humanitas apparuit* : quod dupliciter poteſt intelligi . Vel ſecundum quod ſignificat humanam naturam ; quaſi dicat : *Apparuit benignitas , & humanitas* , quando Deus ex benignitate eſt homo factus: Philip. II. 7. „ Habitu inventus ut homo : “ Pſal. LXIV. 12. „ Benedices coronæ anni benigni„ tatis tuæ . “ Vel ſecundum quod deſignat virtutem , quæ conſiſtit in exteriori ſubventione defectibus aliorum . Unde humanum eſſe , eſt condeſcendere . Actor. ult. 1. „ Barbari autem præſtabant non mo„ dicam humanitatem nobis . “ Sic Deus condeſcendit noſtris defectibus . Pſal. CII. 13. „ Ipſe cognovit figmentum noſtrum . Et hoc *Salvatoris* , quia , ut dicit Pſal. XXXVI. „ ſalus autem iuſtorum a Domino . “

Deinde cum dicit , *Non ex operibus iuſtitiæ . . . . ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit* , ponit rationem ſalvandi : & primo excluditur ratio præſumpta; ſecundo oſtenditur ratio vera . Ratio præſumpta eſt quod propter merita noſtra ſimus ſalvati : quod excludit, cum dicit : *Non ex operibus iuſtitiæ , quæ fecimus nos* . Rom. XI. 5. „ Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ „ Dei ſalvæ factæ ſunt . “ Deut. IX. 5. „ Non propter iuſtitias tuas , & æquita„ tes cordis tui ingredieris , ut poſſideas „ terram eorum . “ Sed vera ratio eſt ſola miſericordia Dei : unde dicit : *Sed ſecundum ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit* . Thren. III. 22. „ Miſericordiæ Domini , „ quod non ſumus conſumpti . “ Luc. I. 50. „ Et miſericordiam eius a progenie in pro„ genies . “

Modus ſalutis adipiſcendæ eſt per baptiſmum : quem primo proponit ; ſecundo effectum eius ; tertio cauſam . Dicit ergo , *Per lavacrum* ; ideſt, ſalvati ſumus per ablutionem ſpiritualem . Epheſ. V. 26. „ Mun„ dans eam lavacro aquæ in verbo vitæ . “ Zachar. XIII. 1. „ Erit fons patens domui „ David , & habitantibus Hieruſalem , in „ ablutionem peccatoris , & menſtrua„ tæ. “

Quantum (a) ad effectus eius ſubdit , *Regenerationis , & renovationis* . Pro quo ſciendum eſt , quod homo indigebat duobus in ſtatu perditionis , quæ conſecutus eſt per Chriſtum , ſcilicet participatione divinæ naturæ , & depoſitione vetuſtatis . Erat enim ſeparatus a Deo : Eſa. LIX. 2. „ Ini„ quitates veſtræ diviſerunt inter vos & „ Deum veſtrum ; & peccata veſtra abſ„ conderunt faciem eius a vobis, ne exau„ diret : “ (b) & erat inveteratus : Baruch III. 11. „ Inveteraſti in terra aliena . “ Sed primum conſequimur per Chriſtum , ſcilicet (c) participationem naturæ divinæ . II. Pet. I. 4. „ Ut per hoc efficiamur conſortes „ divinæ naturæ . “ Sed nova natura non acquiritur, niſi per generationem . Sed tamen hæc natura ita datur , quod etiam remanet noſtra , & ita ſuperadditur : ſic enim generatur participatio in filium Dei quod non deſtruitur homo . Ioan. III. 7. „ Opor-

(a) *Al.* Quantum ad effectus eius ſciendum eſt, *intermediis omiſſis* . (b) *Al. deeſt* & erat inveteratus . (c) *Al.* per participationem.

„ tet vos naſci denuo. “ Et ideo dicitur generatio. Iac. I. 18. „ Voluntarie genuit „ nos verbo veritatis ſuæ. “ Homo etiam per Chriſtum (*a*) depoſuit vetuſtatem peccati, renovatus ad integritatem naturæ: & hoc vocatur renovatio. Epheſ. IV. 23. „ Renovamini ſpiritu mentis veſtræ. “

Sed quæ eſt cauſa huius effectus, ut cor abluat? Hæc virtus eſt a ſancta, & individua Trinitate. Matth. ult. 19. „ In nomi„ ne Patris, & Filii, & Spiritus ſancti „ baptizantes eos. “ Unde & Chriſto baptizato Pater in voce, Filius in carne, Spiritus ſanctus in columbæ ſpecie apparuerunt. Et ideo dicit: *Spiritus ſancti*, ideſt quam Spiritus ſanctus facit. Pſal. CIII. 30. „ Emitte Spiritum tuum, & creabuntur, „ & renovabis faciem terræ. “ Item eſt generatio per ſpiritum. Gal. IV. 6. „ Miſit „ Deus ſpiritum Filii ſui in corda veſtra, „ clamantem, Abba, pater. “ Rom. VIII. 15. „ Non accepiſtis ſpiritum ſervitutis ite„ rum in timore; ſed accepiſtis ſpiritum „ adoptionis filiorum, in quo clamamus, „ Abba, pater. “ Sed hunc ſpiritum dat Deus Pater. *Quem effudit in nos abunde*, ut deſignet copiam gratiæ in baptiſmo, unde fit plena peccatorum remiſſio. Ioel. II. 28. „ Effundam de ſpiritu meo ſuper „ omnem carnem: “ & Eſaiæ XLIV. 3. „ Ef„ fundam ſpiritum meum ſuper ſemen „ tuum. “ Et propter diverſa dona gratiarum. Iac. I. 5. „ Qui dat omnibus af„ fluenter, & non improperat. “ Hoc etiam datur *per Chriſtum Ieſum*. Ioan. XV. 26. „ Paraclytus, quem ego mittam vobis a „ Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre pro„ cedit, ille teſtimonium perhibebit de „ me. “ In Chriſto enim duas naturas invenimus, & ad utramque pertinet quod Chriſtus det Spiritum ſanctum. Quantum quidem ad divinam, quia eſt Verbum, ex quo ſimul, & a Patre procedit (*b*) ut amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cuius conceptio eſt verbum. Quantum vero ad humanam, quia Chriſtus accepit ſummam plenitudinem eius, ita quod per eum ad omnes derivatur. Ioan. I. 14. „ Plenum gratiæ, & verita„ tis: “ & paulo poſt: „ Et de plenitudine „ eius omnes nos accepimus, gratiam pro „ gratia: “ & cap. III. 34. „ Non enim „ ad menſuram dat Deus ſpiritum. “ Et ideo baptiſmus, & alia ſacramenta non habent efficaciam niſi ex virtute humanitatis, & paſſionis Chriſti.

Deinde cum dicit, *Ut iuſtificati gratia ipſius, heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*, ponitur finis ſalutis noſtræ, quæ eſt participatio vitæ æternæ: unde dicit, *Heredes*. Idem autem eſt *Iuſtificati*, & quod prius dixerat Regenerati. In iuſtificatione impii ſunt duo termini: ſcilicet a quo, qui eſt remiſſio culpæ, & hæc eſt renovatio; & ad quem, qui eſt infuſio gratiæ, & hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo: Ideo Verbum caro factum eſt, *ut iuſtificati gratia ipſius*, ideſt renovati per gratiam, quia iuſtificatio non fit ſine gratia, *heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*.

Sed numquid Deus poſſet remittere culpam ſine gratiæ infuſione? Videtur quod ſic: quia a principio poterat conſtituere hominem eſſe ſine gratia, & culpa.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliud eſt de homine qui numquam offendit, quia ſic poteſt eſſe ſine gratia, & ſine culpa; & aliud eſt de homine qui iam peccavit, qui non poteſt eſſe quin odiatur, vel diligatur: & ſi a Deo diligitur, oportet quod diligat; & ſi diligit, oportet quod præſtetur ei gratia: quia ſine gratia non diligit; & quod etiam per hoc (*c*) efficiatur heres. I. Pet. I. 4. „ Hereditatem in„ corruptibilem, & incontaminatam, & „ immarceſcibilem, conſervatam in cælis „ in vobis. “ Et hoc *vita æterna*. Pſal. XV. 6. „ Funes ceciderunt mihi in præclaris: „ etenim hereditas mea præclara eſt mi„ hi. “

Sed quomodo *heredes*? *Secundum ſpem*, quia (*d*) iam nobis ineſt ſpes huius vitæ. Rom. V. 2. „ Gloriamur (*e*) in ſpe gloriæ „ filiorum Dei. “

Deinde cum dicit, *Fidelis ſermo eſt*, probat dicta de ſalute noſtra, & ſpe; quaſi dicat: Hoc dictum eſt fidele. Apoc. ult. 6. „ Hæc verba fideliſſima, & vera ſunt.

Deinde cum dicit, *Et de his volo te confirmare*, mandat hoc prædicari: & primo ponit præceptum; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Hæc ſunt bona, & utilia hominibus*. Dicit ergo: *Et de his*, ſcilicet quæ ad Dei beneficia, reprehenſionem peccatorum, documenta fidei, & morum (*f*) pertinent, *volo te confirmare*, ſcilicet alios.

Iob.

(a) *Al.* depoſuit vetuſtatem, reparatus. (b) *Al. deeſt* ut. (c) *Al.* efficiantur heredes. (d) *Al.* iam non eſt ſpes. (e) *Al.* in ſpe, & gloria. (f) *Al. omittitur* pertinent.

Iob iv. 4. „ Vacillantes confirmaverunt ſermones tui. " Act. xv. 32. „ Et confirmaverunt eos. " Et ratio huius eſt, *ut curent bonis operibus praeeſſe*: quod poteſt intelligi de prælatis; quaſi dicat: Volo quod confirmes (a) viatores, ideſt prælatos; *ut ipſi curent praeeſſe his qui credunt Deo*, ſcilicet fidelibus, in *bonis operibus*. I. Pet. ii. 12. „ Ex bonis operibus vos conſiderantes, „ glorificent Deum. " Matth. v. 16. „ Ut „ videant opera veſtra bona, & glorificent „ Patrem veſtrum. " *Hæc* verba *ſunt bona*, quia de bonitate Dei: Matth. xii. 35. „ Bonus homo de bono theſauro profert „ bona: " *& utilia hominibus*: Eſa. xlviii. 17. „ Ego Dominus Deus tuus, docens te „ utilia. "

LECTIO II.

STultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita: ſunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem poſt unam, & ſecundam correptionem devita; ſciens quia ſubverſus eſt qui eiuſmodi eſt, & delinquit, cum ſit proprio iudicio condemnatus. Cum miſero ad te Artemam, aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim: ibi enim ſtatui hiemare. Zenam legiſperitum, & Apollo ſolicite præmitte, ut nihil illis deſit. Diſcant autem & veſtri bonis operibus præeſſe ad uſus neceſſarios, ut non ſint infructuoſi. Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

SUpra Apoſtolus docuit Titum qualia ad inſtructionem populi proponat; nunc oſtendit quæ vitet in doctrina: & primo facit hoc; ſecundo ſcribit quædam familiaria, ibi, *Cum miſero ad te Artemam, aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim*. Item prima in duas: quia prima oſtendit quomodo vitet inutilia, & aliena dogmata; ſecundo quomodo vitet hæreticos, ibi, *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quæ ſunt vitanda in ſua doctrina; ſecundo rationem aſſignat, ibi, *Sunt enim inutiles, & vanæ*.

Notandum eſt autem circa primum, quod ad eum qui profitetur doctrinam alicuius ſcientiæ, primo pertinet ut ſatisfaciat quæſtionibus quæ moventur in illa; ſecundo ut per ſe aliqua tractet; tertio ut diſputet cum reſiſtentibus; & quarto quod doceat quid circa eam ſit vitandum. In aliis autem ſcientiis nullus ſapiens cuilibet quæſtioni reſpondet, ſed tantum ad eas quæ pertinent ad ſuam ſcientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quæſtioni reſpondere. Stultitia enim ſapientiæ opponitur. Hæc autem doctrina eſt ſapientiæ: Deuteron. iv. 6. „ Hæc enim ſapien- „ tia veſtra, & intellectus coram popu- „ lis. " Quæſtiones ergo adverſantes intentionibus doctrinæ iſtius, ſtultæ ſunt. (b) Ideo dicit, *Stultas quæſtiones .... devita*. Adverſantur autem ei illa quæ ſunt indiſciplinabilia. Iob xxxiv. 35. „ Iob autem ſtulte locutus eſt, & verba illius „ non ſonant diſciplinam. " Item quando manifeſtum proponitur ut dubium, ſcilicet quæcumque debet aliquis per ſe tenere in ſcientia. Et hæc ſunt quæ ſpectant ad inſtructionem fidei, & eruditionem morum. Et quædam ſunt quæ debet vitare: unde dicit, *Genealogias*: Ponuntur enim genealogiæ in Scripturis propter myſteria, & propter intellectum hiſtorialem. In reſiſtendo impugnantibus debet vitare *contentiones, & pugnas*. Quando enim eſt diſputatio ad inquiſitionem veritatis, eſt laudabile; ſed quando eſt contentio ad oſtendendum quid ſit tenendum, & quid vitandum, tales ſunt vitandæ. Proverb. xx. 3. „ Honor eſt homini qui ſeparat ſe a con- „ tentionibus. " II. Timoth. ii. 14. „ Noli „ verbis contendere. " Pugnæ legis ſunt, quæ non ex vitio diſputantium, ſed quæ oriuntur ex contrarietate in Scriptura, vel rationibus contrariis.

Sed numquid huiuſmodi ſemper ſunt vitanda? Dicendum eſt. In Scriptura ſacra ſecundum veritatem nihil eſt contrarium: ſed ſi aliquid apparet contrarium, vel eſt quia non intelligitur, vel quia corrupta ſunt vitio ſcriptorum: quod patet ſpecialiter

liter

(a) *Forte* auditores. (b) *Al. omittitur* Ideo dicit, *Stultas quæſtiones &c.*

liter in numeris, & genealogi is. Et ideo hæc, quia determinari non poſſunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles ſunt*: & doctor ad duo intendere debet, ſcilicet ad utilitatem, & ad veritatem. Proverb. VIII. 7. „ Veritatem meditabitur „ guttur meum. “ Eſa. XLVIII. 17. „ Ego „ Dominus Deus tuus docens te utilia. “ Non eſt ergo intromittendum ſe de inutilibus, & quæ non habent ſolidam veritatem. Scire enim ſingularia, ut ſunt genealogiæ, non eſt ad perfectionem intellectus, nec ad inſtructionem morum, nec fidei. Et ſunt *vana*, quia non habent ſolidam veritatem.

Deinde cum dicit, *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*, oſtendit qui ſunt vitandi inter homines: & primo oſtendit quod hæretici; ſecundo oſtendit rationem huius, ibi, *Sciens quia ſubverſus eſt qui eiuſmodi eſt*. Dicit ergo: *Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devita*.

Ubi notandum eſt, quid faciat eſſe hæreticum; & accipienda eſt prima ratio huius nominis *Hæreticus*. Non enim dicitur a diviſione, ſed ab electione, ut dicit Hieronymus. In Græco enim hæreſis dicitur electio. Unde hæreticus, ideſt electivus, quaſi pertinaciter adhærens ſectæ alicuius, quam elegit. Unde ſciendum eſt, quod omnis hæreticus eſt errans, & non e converſo, propter duo. Primo ex parte materiæ circa quam errat; puta, ſi non eſt circa finem vitæ humanæ, vel circa id quod ad fidem pertinet, & bonos mores. Talis enim ſic errans, non eſt hæreticus. Si vero erraret circa ea quæ ſunt ad finem vitæ humanæ, ſemper eſt hæreticus. Et dico finem vitæ humanæ, quia apud antiquos erant ſectæ, ponentes diverſum (*a*) finem, ut patet de Stoicis, & Epicureis. Vel circa fidem. Et ſic ſi aliquis diceret Deum non eſſe trinum & unum, & fornicationem non eſſe peccatum; eſt hæreticus. Secundo ex parte electionis: quia eligens, ſi non eſt pertinax, ſed eſt paratus corrigi ſecundum Eccleſiæ determinationem, & ſic non eſt ex malitia, ſed ex ignorantia; non eſt hæreticus.

Hunc ergo devita, propter periculum. II. Tim. II. 17. „ Sermo eorum ut cancer „ ſerpit. “ Item ne aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis conſentire. II. Ioan. 10. „ Si quis venerit ad vos, & hanc doctrinam non af„ fert, nolite recipere eum in domum, „ nec Ave ei dixeritis. “ Item propter pœnam. Num. XVI. 26. „ Recedite a taber„ naculis hominum impiorum, & nolite „ tangere quæ ad eos pertinent, nec in„ volvamini in peccatis eorum. “ Vult tamen quod moneatur: & ſi non dimittit, tunc eſt hæreticus, & vitandus. Et dicit: *Poſt primam, & ſecundam correptionem*: ſic enim fit in Eccleſia in excommunicationibus. Et ratio eſt, (*b*) quia ternarius numerus, omnis rei habet principium, medium, & finem: ideo accipitur ut ſufficiens ad omnia. II. Corinth. ult. 1. „ Ec„ ce iam tertio hoc venio ad vos. “ Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis eſt, quia cum errante agendum a principio, ut corrigatur. Matth. IX. 12. „ Non eſt „ opus valentibus medicus, ſed male haben„ tibus. “ Et ideo non eſt dimittendus quouſque videatur ſi curari poterit; ſed ſi non poteſt ſanari, tunc eſt dimittendus. Luc. XIX. 22. „ Ex ore tuo te iudico, ſer„ ve nequam. “

Deinde cum dicit, *Cum miſero ad te Artemam, aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim*, ſcribit quædam familiaria: & primo quædam diſponenda circa ipſum; ſecundo Epiſtolam terminat in ſalute. Dicit ergo: *Cum miſero ad te Artemam, aut Tychicum*. Hi duo diſcipuli erant Apoſtoli. Alios miſit, quia volebat quod Titus iret ad eum. Nec determinat ei tempus, ſed locum: eo enim indiguit in adiutorium prædicationis. Voluit tamen præmitti Artemam: & primo oſtendit quid de eis diſponat; ſecundo obiectioni reſpondet, ibi, *Diſcant autem & veſtri bonis operibus præeſſe*. Apollo iſte, de quo Act. XIX. erat Epiſcopus Corinthiorum; propter quorum culpam dimiſit eos, & ivit Cretam ad Titum. Sed correctis Corinthiis Apoſtolus revocat eum. Vocat autem *Zenam legiſperitum*, licet & Apollo eſſet valde doctus, quia in Iudaiſmo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare iſtos vult præmitti, & non Titum, eſt, quia Titus neceſſarius erat apud Cretam propter Epiſcopatum, iſti autem non habebant aliquam curam. Et dicit: *Ut nihil illis deſit*; quaſi dicat: Si non habes, provideant ſubditi tui. Et ideo ſubiungit: Sic

(a) *Al.* finem fidei, ut patet de Stoicis, & Epicureis; & ſic ſi aliquis &c. (b) *Al.* quia errantis numerus omnis rei: *item* quia numerus omnis rei.

Sic *diſcant veſtri bonis operibus praeſse*, ſcilicet fideles providere, ſicut faciunt Iudæi. Et dicit, *Veſtri*, ſcilicet ſubditi, *diſcant* excellere Iudæos, & alios de Aſia, qui ſuis prædicatoribus, & indigentibus provident. Et dicit, *Ad uſus neceſſarios*, ideſt in caſibus neceſſitatis. I. Timoth. VI.8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, „ his contenti ſimus. “ Ratio autem quare præſint, eſt, *ut non ſint infructuoſi*. I.Corinth. IX. 7. „ Quis plantat vineam, & de „ fructu eius non edit? “ Populus ergo, ſi eſt ut vinea Domini, debet ferre fructum, non ſolum ſpiritualem, ſed etiam temporalem, ut exinde cultores ſuſtententur: alias eſſent infructuoſi. Matth. VII. 19. „ Omnis arbor quæ non facit fructum „ bonum, excidetur, & in ignem mitte„ tur. “

Deinde ſalutat eos primo ex parte aliorum; ſecundo rogat quod ſalutent alios; tertio ponit ſuam. Quantum ad primum dicit: *Salutant te qui mecum ſunt omnes*; ideſt, ſalutem optant. Secundo dicit: *Saluta eos qui nos amant in fide*, ideſt in fide Chriſti exiſtentes: quia non eſt conventio fidelis cum infideli. II. Paralip. XIX. 2. „ Impio præbes auxilium, & his qui oderunt „ Dominum, amicitia iungeris. “ Vel *qui nos amant in fide*, ideſt fideli affectu. Eccli. VI. 15. „ Amico fideli nulla eſt com„ paratio. “ *Gratia Dei*, ſcilicet quæ eſt principium omnium bonorum. Rom. V.24. „ Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. “ Et dicit, *Vobis*, quia non ſcribit uni propter utilitatem ipſius tantum, ſed propter totam Eccleſiam. Deo gratias.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Servus ſi eſt tibi fidelis , ſit tibi quaſi anima tua , quaſi fratrem ſic eum tracta . Eccl. xxxiii. 31.

OStendit Sapiens tria circa dominum & ſervum , ſcilicet quid requiratur ex parte ſervi; item qualis debet eſſe affectus domini ad ſervum; item qualis uſus ſervi. Ex parte ſervi requiritur fidelitas, in qua eſt bonum ſervi: quia & quod eſt, & omnia ſua debet dare domino. Matth. xxiv. 45. „ Fidelis „ ſervus, & prudens, quem conſtituit dominus ſuus ſuper familiam ſuam. “ Et dicit , *Si eſt fidelis*, quia fidelitas apud paucos eſt . Prov. xx. 6. „ Virum fidelem „ quis inveniet? “ Talis ergo ſervus debet haberi a domino ſicut amicus in affectu : unde dicit : *Sit tibi ſicut anima tua*. Hoc enim eſt proprium amicorum, ut eorum anima una ſit in nolendo, & volendo. Act. iv. 32. „ Multitudinis credentium erat cor „ unum, & anima una. “ In quo datur intelligi , quod eſt quidam conſenſus inter dominum & ſervum, quia ſervus fidelis tranſit in amicum. Uſus eius eſt ut tractetur ut frater: nam frater eſt & quantum ad generationem naturæ, quia eodem auctore: Iob xxxi. 13. „ Si contempſi ſubire iudicium cum ſervo meo: “ Malach. ii. 10. „ Numquid non unus pater omnium noſtrum? Numquid non Deus unus creavit nos ? “ & quantum ad generationem gratiæ, quæ eſt eadem: ad Galat. iii. 27. „ Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis: non eſt Iudæus, neque Græcus; non eſt ſervus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina: omnes enim vos „ unum eſtis in Chriſto Ieſu. “ Matth. xxiii. 8. „ Omnes vos fratres eſtis. “ Hæc autem verba conveniunt materiæ huius Epiſtolæ. Sicut enim ſupra oſtendit qualiter ſpirituales prælati habeant ſe ad ſubditos; ſic hic qualiter temporales domini ad temporales ſervos, & quomodo ſervus fidelis quo ad dominum eius.

CAPITIS UNICI

LECTIO I.

PAulus vinctus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto adiutori noſtro, & Appiæ ſorori cariſſimæ, & Archippo commilitoni noſtro, & Eccleſiæ quæ in domo tua eſt. Gratia vobis, & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens caritatem tuam, & fidem quam habes in Domino Ieſu, & in omnes ſanctos: ut communicatio fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni * in Chriſto Ieſu. Gaudium enim magnum habui, & conſolationem in caritate tua: quia viſcera ſanctorum requieverunt per te, frater. Propter quod multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obſecro, cum ſis talis ut Paulus ſenex.

EPiſtolæ occaſio ex hoc eſt. Apud Coloſſenſes enim quidam Chriſtianus magnus habuit quemdam ſervum (a) qui furtim fugiens Romam, ab Apoſtolo eſt baptizatus, pro quo & ſcribit. Et primo ponitur ſalutatio; ſecundo epiſtolaris narratio. In ſalutatione primo ponit perſonas ſalutantes; ſecundo ſalutatas; tertio bona optata. Dicit ergo: *Paulus*, quod eſt nomen venerandum omnibus fidelibus, qui ſunt docti ab eo, *vinctus*: II. Timoth. II. 9. „ Laboro uſque ad vincula: " nam tunc vinctus erat Romæ; ſed *Ieſu Chriſti*, ubi oſtenditur cauſa vinculorum. Laudabile enim valde eſt vinctum eſſe propter Chriſtum, in hoc enim eſt beatificandus. Matth. v. 10. „ Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. " I. Petr. IV. 15. „ Nemo veſtrum patiatur quaſi homicida, „ aut fur, aut maledicus, aut alienorum „ appetitor; ſi autem ut Chriſtianus, non „ erubeſcat; glorificet autem Deum in iſto „ nomine. " Act. V. 41. " Ibant Apoſtoli „ gaudentes a conſpectu concilii, quoniam „ digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. " *Et Timotheus frater*. Fratres ſunt quantum ad perfectam fidem. Philip. II. 20. „ Neminem habeo tam unanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit. " Ipſum autem Timotheum adiungit, ut facilius impetret, quia impoſſibile eſt preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit perſonas ſalutatas: & primo ponitur perſona principalis ſalutata; ſecundo adiuncta. Item primo ponit maritum, & uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur ſervus: *Philemoni dilecto noſtro adiutori, & Appiæ ſorori cariſſimæ*. Dilectum dicit propter bona opera, Ioan. XV. 12. „ Hoc eſt præceptum meum, „ ut diligatis invicem. " *Adiutori*, quia ſubminiſtrabat ſanctis. Prover. XVIII. 19. „ Frater qui iuvatur a fratre, quaſi civitas firma. " Secundo ponitur perſona adiuncta, cum dicit, *Archippo commilitoni noſtro*, qui ita erat potens Coloſſis, quod omnes Chriſtiani erant ſub umbra eius. Et ideo inducit totam Eccleſiam ibi, cuius erat Epiſcopus, ſic ſcribens Coloſſ. ultim. 17. „ Dicite Archippo: Vide miniſterium „ quod accepiſti in Domino, ut illud impleas. " Et dicit, *Archippo commilitoni*, quia omnes prælati ſunt ſicut ſpirituales milites Eccleſiæ. II. Corinth. X. 4. „ Arma „ militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed „ potentia Deo ad deſtructionem munitionum. " Et addit, *Et Eccleſiæ quæ in domo tua eſt*. Hos ſuperinducit: ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut conſuetum eſt.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, ponitur epiſtolaris narratio: & primo ponitur gratiarum actio; ſecundo petitio, ibi, *Propter quod multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi .... magis obſecro*; tertio concluſio, ibi, (b) *Ita frater*. Item primo gratiarum actio ponitur; ſecundo ma-

* *Vulgata* quod eſt in vobis in Chriſto Ieſu.
(a) *Al.* qui cum furto fugiens. (b) Al. *Itaque fratres*.

materia actionis gratiarum, ibi, *Audiens caritatem tuam*; tertio cauſa propter quam Deo gratias agit, ibi, *Gaudium enim magnum habui*. Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo*: Coloſſ. III. 15. „Et grati eſtote: " Philipp. IV. 6. „Cum gratiarum actione;" quaſi dicat: Ita ago gratias de præteritis, ut orem tamen pro futuris; & ideo dicit: *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis*. Philipp. I. 7. „Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis." Eſai. XLIX. 15. „Numquid poteſt mulier oblivisci infantem ſuum, ut non misereatur filio uteri ſui?" Ponendo autem materiam gratiarum actionis, & orationis, oſtendit quid pro eo petendo orat. Materia autem huius erat neceſſaria, & bona Philemoni, ſcilicet caritas, & fides, ſine caritate enim nihil aliorum valet, & per eam omnia habentur. I. Cor. XIII. 1. „Si linguis hominum loquar, & Angelorum, caritatem autem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens." Item ſine fide nullus Deum amare poteſt, quia non cognoſcit vere Deum. De ſpe autem mentionem non facit, quia media eſt, & in his intelligitur. Sed in quo habes fidem, & caritatem? *In Domino Ieſu*. I. Corinth. ult. 22. „Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, anathema ſit." Et hoc eſt neceſſarium, quia ex Chriſto dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra: quia non diligit caput qui non diligit membra. I. Ioan. IV. 20. „Qui non diligit fratrem ſuum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo poteſt diligere?" *Et in omnes ſanctos*. Fides innititur doctrinæ, prout eſt manifeſtata per Chriſtum: quia „Deum nemo vidit umquam:" Ioan. I. 18. & ibid. XIV. 1. „Creditis in Deum, & in me credite:" & ideo per fidem habemus Chriſtum. Sed quo ad ſanctos pertinet, poteſt intelligi dupliciter. Uno modo quia ex fide quam habent ad Chriſtum, procedunt obſequia impenſa ſanctis. Vel fides conſiſtit in divinitate principaliter, prout annuntiata per Chriſtum; ſed non ſolum per Chriſtum, ſed etiam per ſanctos. Matth. ult. 19. „Euntes ergo, docete omnes gentes." Debemus ergo credere non ſolum dicta per Chriſtum, ſed etiam per ſanctos. Hebr. II. 3. „Quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt." *Ut communicatio fidei tuæ evidens fiat*. Hoc continuatur dupliciter. Uno modo, ut ſit ſignum; (a) & eſt ſenſus. Tanta eſt caritas tua, *ut communicatio fidei tuæ evidens fiat*. Vel aliter. *Gratias ago ... memoriam tui faciens in orationibus meis*, ut ſcilicet oſtendat quid pro eo petat orando. Et poteſt intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide communicabat cum omnibus ſanctis, non habens aliam fidem novam, ut hæretici. I. Corinth. I. 10. „Idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata." Vel *communicatio*, qua bona communicas ſanctis, procedens ex fide. I. Timoth. ult. 18. „Divitibus huius ſæculi præcipe non altum ſapere, nec ſperare in incerto divitiarum; ſed in Deo vivo (qui præſtat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare." *Evidens fiat*; ideſt, ut bonum latens in corde, evidens fiat per bona opera; *in agnitione omnis boni*, ſcilicet quod a te fit; & hoc *in Ieſu Chriſto*, ideſt pro Ieſu Chriſto. Iac. II. 18. „Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego tibi oſtendam ex operibus fidem meam." Vel aliter. Multa ſunt opera in mundo quæ ſunt bona hominibus, & tamen Deo non ſunt bona, quia non recte fiunt. Prov. XIV. 22. „Eſt via quæ videtur homini recta; noviſſima autem eius deducunt ad mortem." Eccle. VIII. 10. „Vidi impios ſepultos; qui etiam cum adhuc viverent, in loco ſancto erant, & laudabantur in civitate quaſi iuſtorum operum." Sed hoc manifeſtatur per fidem rectam, quando conſequitur præmium a Deo, qui non remunerat niſi recta: & ideo dicit, *In agnitione*; ideſt ut hoc evidens fiat, quod cognoſcas omne bonum: vel quod cognoſcatur in te omne bonum, quod eſt fruitio divinitatis. Exod. XXXIII. 19. „Oſtendam tibi omne bonum." Sapient. VII. 11. „Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa." Cauſa autem propter quam gratias agit, eſt gaudium: & ideo dicit: *Gaudium enim magnum habui*. III. Ioann. 4. „Maiorem horum gratiam non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare." Hoc enim gaudium alleviabat preſſuras ſuas: unde addit, *Et conſolationem*. Pſal. XCIII. 19. „Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificaverunt animam meam."

Cuius

(a) *Al.* Et eſt ſenſus. *Ut communicatio &c.* ideſt, tanta eſt &c.

Cuius rationem aſſignat, dicens: *Quia viſcera ſanctorum requieverunt per te, frater*. Col. III. 12. „ Induite vos ergo, ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam." III. Ioan. 5. „ Cariſſime, fideliter agis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt caritati tuæ in conſpectu Eccleſiæ."

Deinde cum dicit, *Propter quod multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi .... magis obſecro*, ponitur petitio: & primo fiducia petendi; ſecundo ipſa petitio, ibi, *Obſecro*; tertio eius ratio, ibi, *Forſitan ideo diſceſſit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes*. Dicit ergo: *Propter quod*, idest quia ſic abundas caritate, *multam fiduciam habeo in Chriſto Ieſu*; quaſi dicat: Non ex me, ſed ex auctoritate Ieſu Chriſti, in cuius fide te genui. Et ideo poſſum tibi imperare, ut pater; ſed *quod ad rem*, ſcilicet tuam, *pertinet*, vel communem: alias prælatus non habet poteſtatem imperandi ſibi quidquam, niſi quod vel eſt ad eius utilitatem, vel Eccleſiæ, vel bonorum morum chriſtianæ religionis. Tamen *propter caritatem magis obſecro*. Prov. XVIII. 23. „ Cum obſecrationibus loquitur pauper." Et quare? Certe *cum ſis talis ut Paulus ſenex*. Sunt duo propter quæ quis debet obſecrari: ſcilicet ætas ſenectutis: I. Tim. V. 1. „ Seniorem ne increpaveris, ſed obſecra ut patrem:" item honeſtas virtutis: ubi enim non delinquimus, pares ſumus. Eccli. XXXII. 1. „ Rectorem te poſuerunt? Noli extolli: eſto in illis quaſi unus ex ipſis." Dicit ergo: *Cum ſis talis ut Paulus ſenex*; quaſi dicat: Si eſſes puer, præciperem tibi hoc; ſed tu es ſenex. Item ſi levis; ſed talis es vitæ quod es mihi ſimilis: non quod talis, & tantus ſit ſimpliciter, ſed aliquo modo ſimilis; quod dicit ex ſua humilitate. Rom. XII. 10. „ Honore invicem prævenientes." Origenes: „ Paulus diu vixit in fide." (a) Converſus enim adoleſcens, nunc dicit, *Ut ſenex*. Origenes: „ Raro utilis doctor invenitur in Eccleſia, quin ſit longævus. Exemplum de Petro, & Paulo."

LECTIO II.

Nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti: obſecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Oneſimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi, & tibi utilis, quem remiſi tibi. Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe: quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi miniſtraret in vinculis Evangelii; ſine conſilio autem tuo nihil volui facere, ut ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed voluntarium. Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes, iam non ut ſervum, ſed pro ſervo cariſſimum fratrem, maxime mihi; quanto autem magis tibi & in carne, & in Domino? Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet; hoc mihi imputa. Ego Paulus ſcripſi mea manu: ego reddam: ut non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes. Ita frater. Ego te fruar in Domino: refice viſcera mea in Chriſto. Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi, ſciens quoniam & ſuper illud quod dico, facies. Simul & para mihi hoſpitium: nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Chriſto Ieſu, Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

Poſita fiducia Apoſtoli de bonitate Philemonis, ponit hic ſuam petitionem: & primo oſtendit perſonam pro qua petit; ſecundo ex hoc petitionem concludit, ibi, *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribendo perſonam, oſtendit eam ſibi acceptam ex ſpirituali generatione; ſecundo ex morum mutatione. Dicit ergo: Vere ſum exaudiendus, quia petitio continet honeſtatem, & pietatem pro meo filio (b) Oneſimo, de quo eſt præſens mea ſolicitu-

 do.

(a) Al. Converſus enim fuit. (b) Al. honeſtiſſimo.

do. Et acquirens filium tempore defectus, magis eum diligit, ut ſenex filios in ſenectute genitos. Geneſ. xxxvii. 3. „ Iſrael autem diligebat Ioſeph ſuper omnes filios „ ſuos, eo quod in ſenectute genuiſſet „ eum. " Hunc autem genuit in vinculis. Secundo eſt mutatio in moribus: ſi enim in peccato perſeveraſſet, non fuiſſet dignus venia. Et nota, quod minus dicit, & plus ſignificat. Docet enim Tullius, quod quis factum ſuum debet attenuare quantum poteſt. Sic Apoſtolus leviter de culpa huius loquitur dicens, *Inutilis*, ideſt nocivus in ſubtrahendo res tuas; nunc autem converſus a malo ad ſtatum virtutis, utilis eſt ad ſervitium Dei, & hominum. II. Timoth. ii. 21. „ Si quis ergo emunda„ verit ſe ab iſtis, erit vas in honorem, „ ſanctificatum, & utile Domino, ad o„ mne opus bonum paratum. " Proverb. xxv. 4. „ Aufer rubiginem de argento, & „ egredietur vas puriſſimum. "

Deinde cum dicit, *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*, ponit petitionem ſuam: & primo ponitur petitio; ſecundo reſpondet quaeſtioni, ibi, *Quem ego volueram mecum detinere*. Dicit ergo: *Tu ergo illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Et hoc ideo, quia vidi eum emundatum; cuius ſignum eſt, quia eum remiſi tibi.

Contra. Deut. xxiii. 15. „ Non trades „ ſervum domino, qui ad te confugerit. " Reſpondeo. Verum eſt, quando dominus quaerit eum ad mortem; & ideo dicit: *Tu autem illum ut mea viſcera ſuſcipe*. Philip. i. 7. „ Eo quod habeam vos in corde, „ & in vinculis meis, & in defenſione, „ & confirmatione Evangelii, ſocios gau„ dii mei omnes vos eſſe. "

Et reſpondet quaeſtioni: Quia poſſet dicere: Si eſt utilis tibi, quare non retines eum uſque ad mortem? ideo dicit, quae eſt cauſa mittendi eum. Primo autem oſtendit propoſitum retinendi eum; ſecundo quare deſtitit a propoſito, ibi, *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere*. Dicit ergo Philemoni, qui licet eſſet magnus, tamen Apoſtolo ſolitus erat miniſtrare: Matth. xx. 26. „ Quicumque voluerit inter „ vos maior fieri, ſit veſter miniſter: " (*a*) quod ex hac fiducia propoſuerat eum tenere, ut loco eius ſibi miniſtraret: (*b*) unde dicit: *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi miniſtraret in vinculis Evangelii*. Quod erat maxime neceſſarium, quando erat in vinculis propter Chriſtum. Eſt enim providendum, quando quis patitur pro Domino ſuo. Ratio autem quare deſtitit, eſt, quia noluit utire aliena ignorante domino: unde dicit: *Sine conſilio autem tuo nihil volui facere*; quaſi dicat: Si retinuiſſem eum, iam placeret tibi non valenti reſiſtere, & eſſet quaedam coactio. Sed ſic nolui, immo magis volui quod voluntarie fieret. Exod. xxv. 2. „ Ab omni ho„ mine qui offert ultroneus, accipietis „ eas, " ſcilicet primitias. II. Corinth. ix. 7. „ Non ex triſtitia, aut ex neceſ„ ſitate: hilarem enim datorem diligit „ Deus. "

Deinde cum dicit, *Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam a te, ut in aeternum illum reciperes*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne: & primo ex parte Dei; ſecundo ex parte ipſius Apoſtoli, ibi, *Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum ſicut me*; tertio ex parte ipſius Philemonis, ibi, *Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi*. Ex parte Dei, quia ſaepe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde ſequatur bonum, ut patet de Ioſeph vendito, ut liberaret AEgyptum, & familiam patris. Gen. xlv. 5. „ Pro ſalute „ enim veſtra miſit me Deus ante vos. " Et dicit, *Forſitan*, quia incomprehenſibilia ſunt Dei iudicia, Roman. xi. Et dicit, *Pro ſervo*, ideſt loco ſervi. Matth. xxiii. 8. „ Omnes autem vos fratres eſtis. " Et non ſolum tibi, ſed mihi in comparatione ad Deum, licet ſit filius miniſterio. *Quanto magis tibi & in carne, & in Domino?* quod dupliciter poteſt exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinae creationis, & ſic eſt frater. Deut. xxxii. 6. „ Nonne eſt ipſe pater tuus, „ qui poſſedit, & fecit, & creavit te? " Malach. ii. 10. „ Numquid non pater unus „ omnium noſtrum? Numquid non Deus „ unus creavit nos? " Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis eius ſecundum carnem: quia ſecundum eam erat ſervus eius: quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat ſuum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate, ſcilicet ex amore ſecundum carnis originem, & ex amore ſpirituali. Ex parte autem Apoſtoli primo allegat ſuam amicitiam, ſub cuius obtentu vult eum ſuſcipi; ſecundo fideiubet pro eo de damno; tertio oſtendit receptionis officium. Se-

(a) *Al.* Unde ex hac fiducia propoſuit. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad illud*, Quod erat &c.

Secundum ibi, *Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet*, *hoc mihi imputa*; tertium ibi, *Ita frater*. Dicit ergo: *Si ergo habes me ſocium*, *ſuſcipe illum*. I. Ioan. I. 7. „ Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe „ eſt in luce; ſocietatem habemus ad in- „ vicem. “ Et dicit, *Sicut & me*, quia iunctus eſt mihi. Luc. x. 16. „ Qui vos re- „ cipit, me recipit. “ Secundo autem obligat ſe pro eo ſatisfacturum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, ſcilicet dimittens ſervitium tuum, *hoc mihi imputa*; quaſi dicat, Ego ſatisfaciam. Galat. ult. 2. „ Alter alterius onera portate. “ Et plus, quia primo promittit ſe ſoluturum; ſecundo oſtendit eum eſſe debitorem ad hoc, non neceſſitatis, ſed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus*, quaſi dicat, ut certus ſis de reſtitutione, *ſcripſi manu mea*. Et hoc non eſt neceſſitas, quia tu debes mihi teipſum, quem erui a morte æterna. Et talis debet ſe liberatori. Tob. IX. 2. „ Si me- „ ipſum tradam tibi ſervum, non ero con- „ dignus providentiæ tuæ. “ Et ſubiungit dicens: *Ita, frater. Ego te fruar*; quaſi dicat: Si vis me habere ſocium, ſuſcipe eum, & ego ita fruar te, frater; (*a*) ideſt, ſi feceris, implebis voluntatem meam gaudiis. Nam frui eſt uti fructu; & ſicut eſt uti ad utile, ſic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem: Cant. II. 3. „ Et fructus eius dulcis gutturi „ meo. “ Item finem, quia ultimum de arbore eſt fructus; & ideo proprie eſt habere aliquid ut delectabile, & finale. Et inde eſt quod dicit Auguſtinus: „ Fruimur „ cognitis, in quibus voluntas delectatur „ propter dulcedinem. “ Item frui eſt alicui inhærere propter ſe. Aliquando ergo accipiuntur frui, & uti communiter, prout important delectationem abſque contrario. Eccli. VIII. 10. (*b*) „ Fruere magna- „ tis ſine querela. “ Dicit ergo, *Sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et ſi in hoc mihi ſatisfacies, nihil erit in corde meo de te, quod contriſtet me, & ſic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid eſt, ſic non eſt fruendum homine, ſed ſolo Deo: contra quod eſt illud Sap. II. 6. „ Fruamur bonis quæ ſunt, „ & utamur creatura tamquam in iuventute „ celeriter. “ Unde iſte addit, *In Domino*; ideſt, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te: quia eius actus eſt dilectio, & fruitio effectus, ſcilicet caritatis. Ideo addidit: *In hoc reſice viſcera mea*. Reficitur enim homo ſpiritualiter, quando ſatisfit deſideriis animæ ſuæ. Ac ſi dicat: Imple deſideria intima cordis mei; & non in malis, ſed *in Chriſto*; & ideo bona eſt impletio deſiderii.

Deinde cum dicit, *Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi*, ſumitur ratio ex parte Philemonis, & eſt commendatio obedientiæ eius: & primo oſtendit quomodo confidit de obedientia eius; ſecundo iniungit ei aliud ſimile. Dicit ergo: *Confidens in obedientia tua, ſcripſi tibi*. II. Corinth. VII. 16. „ Gaudeo quod in omnibus confi- „ do in vobis. “ I. Reg. XV. 22. „ Melior eſt „ obedientia quam victimæ. “ Sed plus caute ſcribit: quia homo magis exaudit aliquem, quando ſperat iterum ipſum viſurum, quam ſi deſperat: & ideo dicit: *Simul & para mihi hoſpitium*. Solitus enim erat, cum eſſet Coloſſis, hoſpitari in domo ſua.

Chryſoſtomus. „ Iucundum verbum, ut „ homo pauper diviti mandet ultra tot ter- „ rarum ſpatia per epiſtolam præparatio- „ nem hoſpitii. Quid enim pro eo paran- „ dum erat qui pane, & vili pulmento „ contentus erat? Dicendum ergo, quod „ non propter hoſpitii præparationem, ſed „ ad inſinuandum familiaritatem, & dile- „ ctionem hoc dicit, & magis per hoc „ provocat eum ad obediendum. “ Hæc ille. Non ergo hoc Apoſtolus dixit propter apparatum exteriorem, ſed ad devotionem eius.

Nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis. Contra. Numquam fuit eis redditus, ſed Romæ eſt mortuus. Ergo ſpes eius defecit. Reſpondeo. Duplex eſt ſpes iuſti: ſcilicet principalis ad proprium bonum; & in hoc numquam deficit pro ſe: alia eſt ſecundaria, ſcilicet probatio aliorum; & in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, ſicut iuſti quandoque non exaudiuntur pro aliis.

Sed numquid fuit deceptus de ſua fiducia? Dicendum eſt, quod futura ſcire eſt ſolius Dei, non autem in cognitione humana, niſi prophetica. Et nullus Prophetarum ſcivit omnia futura de ſeipſo, niſi ſolus Chriſtus, qui non habuit Spiritum ſanctum ad menſuram. Sic Iſaac magnus Propheta fuit deceptus in Iacob. Unde non eſt mirum de Apoſtolo, ſi neſciret.

Tunc terminat Epiſtolam in ſalutatione,

(a) *Al.* ideſt, ſi impleveris voluntatem meam. (b) *Ibi* „ Servire. “

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI IN EPISTOLAM D. PAULI APOSTOLI AD HEBRAEOS EXPOSITIO.

PROLOGUS.

Non eſt ſimilis tui in diis, Domine, & non eſt ſecundum opera tua.
Pſalm. LXXXV. 8.

IN verbis iſtis exprimitur Chriſti excellentia quantum ad duo: & primo quantum ad comparationem ad alios deos, cum dicit: *Non eſt ſimilis tui in diis, Domine*: ſecundo per comparationem ad effectus, cum dicit: *Et non eſt ſecundum opera tua.*

Circa (*a*) primum ſciendum eſt, quod licet ſit tantum unus Deus naturaliter, ut dicitur Deut. VI. 4. „ Dominus Deus tuus, Deus unus eſt: " tamen participative & in cælo, & in terra ſunt dii multi: I. Corinth. VIII. 5. „ Sunt quidem „ dii multi, & domini multi. " Nam dii quandoque dicuntur ipſi Angeli, ut patet Iob I. 6. & II. „ Cum veniſſent filii Dei, ut aſſiſterent coram Domino: " & quandoque Prophetæ, ut dicitur de Moyſe Exod. VII. 21. „ Conſtitui te Deum Pharaonis. " Item de ſacerdotibus dicitur Exod. XXII. 28. „ Diis (ideſt ſacerdotibus) non detrahes. " Item ibid. 8. „ Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos. " Sed Angeli dicuntur dii propter abundantiſſimam refulgentiam divinæ claritatis. Iob XXV. 3. „ Super quem non (*b*) fulget lumen illius? " Angeli vero non ſunt ſimiles Chriſto in diis, qui eſt ſplendor paternæ gloriæ, ut dicitur infr. I. Epheſ. I. 20. „ Conſtituens „ eum

(a) *Al.* Circa primum ſciendum eſt, quod licet ſit tantum unus Deus naturaliter, tamen participative & in cælo, & in terra ſunt dii multi. I Corinth. VIII. „ Sunt quidem dii multi, & domini „ multi. " Dicuntur enim Angeli dii: nam Iob I. & II. dicuntur filii Dei. Item Exod. VII. „ Con- „ ſtitui te Deum Pharaonis, " dicitur ad Moyſen. Item ad Sacerdotes Exod. XXII. „ Diis non detra- „ hes. " Item ibi, „ Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos. " Angeli autem dicuntur dii propter abundantiſſimam refulgentiam divinæ claritatis. Iob XXV. „ Super quem non fulget lumen „ illius? " Chriſtus ergo multo magis eſt Deus, qui eſt ſplendor gloriæ, ut dicitur infra I. Epheſ. I. „ Conſtituens eum ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſuper omnem Principatum &c. " Prophetæ vero dicuntur dii, quia ad ipſos ſermo Dei factus eſt, Ioan. X. Ergo multo excellentius eſt Deus Chriſtus, qui eſt Verbum Dei, Ioan. I. (b) *Ibi* ſurget.

„ cum ad dexteram ſuam in cæleſtibus, ſupra omnem Principatum, & Poteſtatem, „ & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur non ſolum in „ hoc ſæculo, ſed etiam in futuro." Prophetæ vero dicuntur dii, quia ad ipſos ſermo Dei factus eſt. Ioan. x. 35. „ Illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt." Ergo multo excellentius eſt Deus Chriſtus, qui eſt ſubſtantialiter ipſum Verbum Dei, Ioan. I. 6. Sacerdotes vero dicuntur dii, quia Dei miniſtri. Eſa. lxi. 6. „ Vos ſacerdo- „ tes Domini vocabimini, miniſtri Dei." Sed Chriſtus multo fortius, qui non eſt miniſter, ſed Dominus univerſorum, Eſth. iv. Item Apoc. xix. 16. „ Dominus dominan- „ tium:" & infra III. 6. „ Tamquam Dominus in omni domo ſua." Chriſtus ergo Deus magnus ſuper omnes deos: quia Splendor, quia Verbum, quia Dominus eſt.

Secundo (*a*) manifeſtatur hæc excellentia per effectus, cum dicitur: *Et non eſt ſecundum opera tua*. Ubi ſciendum eſt, quod triplex eſt opus excellens Chriſti. Unum quod ſe extendit ad totam creaturam, (*b*) ſcilicet opus creationis. Ioan. I. 3. „ Omnia „ per ipſum facta ſunt." (*c*) Aliud quidem tantum ad creaturam rationalem, quæ per Chriſtum illuminatur, quod eſt illuminationis. Ioan. I. 9. „ Erat lux vera, quæ „ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum." Tertium eſt iuſtificatio- „ nis, quod pertinet tantum ad ſanctos, qui per ipſum per gratiam vivificantem vivificantur, & iuſtificantur. Ioan. I. 4. „ Et vita erat lux hominum." His enim tribus modis non poſſunt operari dii prædicti. Angeli enim non ſunt creatores, ſed creaturæ. Pſalm. CIII. 4. „ Qui facis Angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem uren- „ tem." Prophetæ etiam ſunt illuminati, non illuminantes. Ioan. I. 8. „ Non erat „ ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine." Sacerdotes etiam non iuſtificabant. Infra x. 4. „ Impoſſibile eſt enim ſanguine hircorum, & taurorum, auferri „ peccata." Ergo manifeſte in verbis iſtis demonſtratur Chriſti excellentia; & hæc eſt materia huius Epiſtolæ ad Hebræos, quæ ab aliis diſtinguitur. Quia in quibuſdam Epiſtolis agitur de gratia novi teſtamenti quantum ad totum corpus myſticum Eccleſiæ, & hoc in omnibus Epiſtolis quas mittit Eccleſiis, (*d*) in ea ſcilicet quæ eſt ad Romanos, ad Corinthios, & ad Galatas, & uſque ad primam ad Timotheum. In quibuſdam vero quantum ad membra principalia, ſicut in his quæ mittit ſingularibus perſonis, (*e*) ſcilicet ad Timotheum, ad Titum, & ad Philemonem. In iſta vero commendat ipſam gratiam quantum ad caput, ſcilicet Chriſtum. In corpore enim Eccleſiæ iſta tria reperiuntur, ſicut & in corpore naturali, ſcilicet ipſum corpus myſticum; membra principalia, ſcilicet prælati, & maiores; & caput, a quo vita fluit (*f*) in totum corpus, ſcilicet Chriſtus.

Sed, (*g*) antequam accedamus ad diviſionem, ſciendum eſt, quod ante ſynodum Nicænam quidam dubitaverunt, an iſta Epiſtola eſſet Pauli. Et quod non, probant duobus argumentis. Unum eſt, quia non tenet hunc modum quem in aliis Epiſtolis. Non enim præmittit hic ſalutationem, nec nomen ſuum. Aliud eſt, quia non ſapit ſtylum aliarum, immo habet elegantiorem; nec eſt aliqua Scriptura, quæ (*h*) ſic ornate procedat in ordine verborum, & in ſententiis, ſicut iſta. Unde dicebant ipſam eſſe vel Lucæ Evangeliſtæ, vel Barnabæ, vel Clementis Papæ (*i*): ipſe enim ſcripſit Athenienſibus quaſi per omnia, ſecundum ſtylum iſtum. Sed antiqui doctores, præcipue Dionyſius, & aliqui alii, accipiunt verba huius Epiſtolæ pro teſtimoniis Pauli. Et Hieronymus illam inter Epiſtolas Pauli recipit.

Ad primum ergo dicendum eſt, quod triplex ratio fuit quare non poſuit nomen ſuum. Una eſt, quia non erat Apoſtolus Iudæorum, ſed Gentium. Galat. II. 8. „ Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter „ Gentes." Et ideo non fecit mentionem de Apoſtolatu ſuo in principio huius Epiſtolæ,

(a) *Al.* Secundo manifeſtatur hæc excellentia per effectus. Eſt autem triplex opus &c. (b) *Al. deeſt* ſcilicet opus creationis: *item al.* opus Creatoris. (c) *Al.* Aliud quidem tantum ad creaturam rationalem, quæ per Chriſtum illuminatur. Ioan. I „ Erat lux vera &c." Tertium quod tantum ad ſanctos, qui per ipſum per gratiam vivificantem vivificantur, & iuſtificantur. His enim tribus modis non poſſunt operari dii prædicti. Angeli enim non ſunt creatores. Pſal. „ Qui facis &c." (d) *Al. deſunt ſequentia uſque ad illud*, In quibuſdam vero. (e) *Al. omittuntur pariter ſequentia uſque ad illa verba*, In iſta vero. (f) *Al.* in toto corpore. (g) *Al. deſideratur* antequam accedamus ad diviſionem. (h) *Al.* ordinate. (i) *Al. additur* & martyris.

ſtolæ, (a) quia nolebat officium ſui Apoſtolatus inſinuare, niſi ipſis Gentibus. Secunda, quia nomen ſuum Iudæis erat odioſum, (b) cum diceret, legalia non debere ſervari, ut patet Act. xxii. & ideo ipſum tacuit, ne ſaluberrima doctrina huius Epiſtolæ abiiceretur. Tertia, quia Iudæus erat: II. Corinth. xi. 22. „ Hebræi ſunt, & ego. “ Et domeſtici non bene ſuſtinent excellentiam ſuorum: Matth. xiii. 57. „ Non eſt „ Propheta ſine honore, niſi in patria ſua, & in domo ſua. “ Ad argumentum ſecundum, dicendum eſt, quod ideo eſt elegantior in ſtylo, quia, etſi ſciebat omnem linguam: I. Corinth. xiv. 18. „ Omium veſtrum lingua loquor: “ tamen melius ſciebat Hebræam tamquam ſibi magis connaturalem, in qua ſcripſit Epiſtolam iſtam. Et ideo magis ornate potuit loqui in idiomate ſuo quam in aliquo alio. Unde dicit II. Corinth. xi. 6. „ Et ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. “ Lucas autem, qui fuit optimus prolocutor, iſtum ornatum tranſtulit de Hebræo in Græcum.

CAPITIS PRIMI

LECTIO I.

MUltifarie, multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, noviſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit heredem univerſorum, per quem fecit & ſæcula.

SCripſit autem Epiſtolam iſtam contra errores quorumdam, qui ex Iudaiſmo ad fidem Chriſti converſi, volebant ſervare legalia cum Evangelio; quaſi non ſufficeret gratia Chriſti ad ſalutem. Unde & dividitur in duas partes: primo enim multipliciter commendat excellentiam Chriſti, ut per hoc præferat novum teſtamentum veteri; ſecundo agit de his per quæ membra iunguntur capiti, ſcilicet de fide, infra xi. cap. ibi, *Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium*. Intendit autem oſtendere (c) excellentiam novi ad vetus teſtamentum, per excellentiam Chriſti, quantum ad tres perſonas ſolemnes in ipſo veteri teſtamento contentas, ſcilicet Angelos, per quos lex tradita eſt: Galat. iii. 19. „ Ordinata per Ange- „ los in manu mediatoris. “ Quantum ad Moyſen, a quo, vel per quem data eſt: Ioan. i. 17. „ Lex per Moyſen data eſt: “ & Deut. ult. 10. „ Non ſurrexit ultra Pro- „ pheta in Iſrael ſicut Moyſes, cui locu- „ tus eſt Dominus facie ad faciem. “ Quantum ad ſacerdotium, per quod miniſtrabatur: infra ix. 6. *In priori tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes*. Unde primo præfert Chriſtum Angelis; ſecundo Moyſi, iii. cap. ibi, *Unde, fratres ſancti, vocationis cæleſtis participes, conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum*; ſed tertio, ſacerdotio veteris teſtamenti, v. cap. ibi, *Omnis namque Pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in iis quæ ſunt ad Deum*. Circa primum duo facit: quia primo præfert Chriſtum Angelis in iſto capite; ſecundo concludit qualis reverentia exhibenda ſit novæ legi, ii. cap. ibi, *Propter hoc abundantius oportet obſervare nos ea quæ audivimus*. Adhuc circa primum duo facit: quia primo excellentiam Chriſti oſtendit; ſecundo probat quod hoc verum ſit de Chriſto; & ſic Angelos deficere ab illa excellentia, ibi, *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditavit*. Hoc autem eſt in hac Epiſtola ſingulare, quod ſingula verba (d) habent ſingulas ſententias, & ſervant ordinem ſuum.

Excellentiam vero Chriſti denotat quantum ad quatuor. Primo quantum ad proprietatem originis, (e) vocando eum verum Dei Filium naturalem, cum dicit, *Locutus eſt nobis in Filio*; ſecundo quantum ad magnitudinem dominationis, ibi, *Quem conſtituit heredem univerſorum*; tertio quantum

(a) *Al. deſunt ſequentia uſque ad* Secunda &c. (b) *Al. omittitur* cum diceret legalia non debere ſervari. (c) *Al.* excellentiam Chriſti ad vetus teſtamentum. (d) *Al.* habent ordinem ſuum, *intermediis omiſſis*. (e) *Al. deſunt ſequentia uſque ad* Secundo.

tum ad virtutem operationis, ibi, *Per quem fecit & ſæcula*; quarto quantum ad ſublimitatem dignitatis, ibi, *Qui cum ſit ſplendor gloriæ*. Quia vero intendit commendare Chriſtum, ut hoc redundet (*a*) in novum teſtamentum, propter hoc præfert novum teſtamentum veteri.

Circa autem vetus teſtamentum quinque ponit. Primo modum tradendi, quia *multifarie*, *multiſque modis*; ſecundo tempus, cum dicit, *Olim*; tertio auctorem, ſive datorem, quia *Deus*; quarto quibus ſit traditum, quia *patribus* noſtris; quinto quibus miniſtris, quia in *Prophetis*. Dicit ergo, *Multifarie*, & hoc quantum ad diviſionem, quæ attenditur quantum ad tria. Primo quantum ad diverſas perſonas: quia non uni perſonæ, ſed pluribus, ſcilicet Abrahæ, Noe, & ſic de aliis. Secundo quantum ad diverſa tempora, & hoc totum ad eius certitudinem: unde Matth. xx. exiit primo mane, & circa horam tertiam, & circa ſextam, & nonam. Item quantum ad ea quæ ibi oſtenſa ſunt, quia divina. Exod. iii. 14. „ Ego ſum qui ſum. " Item eventus futuri. Sap. viii. 8. „ Signa, & monſtra ſcit antequam fiant, & eventus temporum, & ſæculorum. " Item promiſſiones futurorum bonorum, ſaltem in figura. Eccli. iii. 25. „ Plurima ſuper ſenſum hominum monſtrata ſunt tibi. " Item *multifarie* quantum ad diverſas figuras, quia modo in figura leonis, modo in figura lapidis, ſicut Dan. ii. 34. „ Abſciſſus eſt lapis de monte ſine manibus. " Iob xi. 6. „ Et quod multiplex ſit lex oris ejus. " Sequitur, *Multiſque modis*: quod refertur ad tria diverſa genera viſionum, ſcilicet ad viſionem corporalem, ſicut Dan. v. 5. „ Apparuerunt digiti quaſi manus ſcribentis in pariete. " Aliquando aliquibus per viſionem imaginariam: Eſa. vi. 1. „ Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elevatum. " Aliquibus vero apparebat per viſionem intellectualem, ſicut David: (*b*) Pſal. cxviii. 100. „ Super ſenes intellexi. " Unde de iſtis dicitur Oſeæ xii. 10. „ Ego viſiones multiplicavi eis. " Refertur etiam ad diverſos modos loquendi: quia aliquando plane loquebantur, aliquando vero obſcure: nec eſt aliquis modus loquendi, quo Scriptura veteris teſtamenti non loquatur. Proverb. xxii. 20. „ Ecce deſcripſi eam tibi tripliciter, in cogitationibus, & ſcientia. " Tertio quia arguendo malos, alliciendo iuſtos, inſtruendo ignorantes. II. Timoth. iii. 16. „ Omnis Scriptura divinitus inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia. "

Secundo tangit tempus traditionis huius doctrinæ, quod eſt tempus præteritum, quia *olim*, id eſt non ſubito: quia tam magna erant quæ de Chriſto dicebantur, quod non poterant credi, niſi cum incremento temporum prius didiciſſent. (*c*) Unde dicit beatus Gregorius: „ Per ſucceſſiones temporum crevit divinæ cognitionis augmentum. " Eſa. xlviii. 3. „ Priora ex tunc annuntiavi, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea. "

Tertio tangit auctorem, quia *Deus*, qui loquitur. Pſalm. lxxxiv. 9. „ Audiam quid loquatur in me Dominus. " Hic eſt autem qui non mentitur. Numer. xxiii. 19. „ Non eſt Deus quaſi homo ut mentiatur. " Ex his autem tribus commendat vetus teſtamentum, ſcilicet ab auctoritate, quia eſt a Deo, a ſubtilitate, & a ſublimitate, quia *multifarie, multiſque modis*; a firmitate, quia *olim*.

Quarto oſtendit quibus traditum ſit, quia *patribus*: & ideo eſt nobis familiare, & acceptum. Act. xiii. 32. „ Annuntiamus vobis eam quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt. " (*d*) Luc. i. „ Sicut locutus eſt ad patres noſtros. "

Sed quinto oſtendit quibus miniſtris, quia non ioculatoribus, ſed *in Prophetis*, id eſt per Prophetas. Roman. i. 2. „ Quod ante promiſerat per Prophetas. " Act. x. 43. „ Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent. "

Deinde cum dicit, *Noviſſime*, deſcribit doctrinam novi teſtamenti, & ponit quinque: quorum quatuor ſunt diverſa a quatuor præmiſſis; unum autem eſt idem utrobique. Quod enim dixerat, *Multifarie, multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis*, oſtendit quia omnis multitudo ordinata, ad unum debet referri: ideo dicit, quod licet ſit modus multiplex, tamen totum ordinatum eſt ad iſtud noviſſimum. Proverb. xxiii. 18. „ In timore Domini eſto tota die, & habebis ſpem in „ no-

(a) *Al.* in novo teſtamento. (b) *Al. omittitur ſequens Pſalm. ſententia.* (c) *Al. deſunt ſequentia ex Gregorio.* (d) *Romana editio, & duæ Venetæ recentiores alias citatæ omittunt hanc Lucæ ſententiam.*

„ noviſſimo. “ Eſà. x. 22. „ Conſummatio „ abbreviata inundabit iuſtitiam. Conſummationem enim, & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio „ omnis terræ. “ Item illud *olim* in tempore expectationis, & tenebrarum; ſed iſtud *in diebus iſtis*, ideſt tempore gratiæ. Rom. XIII. 12. „ Nox præceſſit, dies autem appropinquavit. “

(*a*) Ubi notandum eſt, quod ibi dicit, *Loquens*, hic autem dicit, *Locutus eſt*, ut deſignet locutionem novi teſtamenti perfectiorem illa quæ fuit in veteri. Ad cuius evidentiam ſciendum eſt, quod tria requiruntur ad locutionem noſtram. Primo verbi conceptio, qua ſcilicet præconcipiatur in mente id quod ore loquendum eſt; ſecundo ipſius verbi concepti expreſſio, qua inſinuetur quod conceptum eſt; tertio ipſius rei expreſſæ manifeſtatio, qua res expreſſa evidens fiat. Deus ergo loquendo, primo concepit, cuius conceptio una fuit, & ab æterno: Iob XXXIII. 14. „ Semel loquitur Deus: “ & hæc æterna fuit Filii generatio, de qua in Pſalm. II. 7. „ Dominus dixit ad me: „ Filius meus es tu, ego hodie genui te. “ Secundo huiuſmodi conceptum expreſſit, & hoc tripliciter. Primo in creaturarum editione, cum ſcilicet Verbum conceptum ſimilitudo Patris exiſtens ſit etiam ſimilitudo ad quam omnes creaturæ factæ ſunt. Gen. I. 3. „ Dixit Deus, Fiat lux, & „ facta eſt lux. “ Secundo per quaſdam notiones; puta in mentibus Angelorum, in quibus ſpecies omnium rerum quæ in Verbo latebant, indidit, & in mentibus hominum ſanctorum, & hoc per revelationes ſenſibiles, vel intellectuales, vel imaginarias. Et ideo omnis talis manifeſtatio procedens a Verbo æterno, locutio nuncupatur. Hierem. I. 4. „ Factum „ eſt verbum Domini ad me. “ Tertio per carnis aſſumptionem, de qua dicitur Ioan. I. 14. „ Verbum caro factum eſt ... „ & vidimus gloriam eius, gloriam quaſi „ Unigeniti a Patre. “ Et ideo dicit Auguſtinus, quod hoc modo ſe habet Verbum incarnatum ad Verbum increatum, ſicut verbum vocis ad verbum cordis. Prima autem expreſſio, ſcilicet in creatione, non ordinatur ad manifeſtationem. Manifeſtum eſt enim quod illa expreſſio non poteſt dici locutio; & ideo numquam dicitur quod Deus loquatur creando creaturas, ſed quod cognoſcatur. Roman. I. 20. „ Inviſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, „ intellecta conſpiciuntur. “ Secunda vero expreſſio, quæ eſt editio ſpecierum in mente Angelica, vel humana, ordinatur tantum ad cognitionem ſapientiæ divinæ, & ideo poteſt dici locutio. Tertia vero, quæ per aſſumptionem carnis, ordinatur ad eſſe, & ad cognitionem, & ad expreſſam manifeſtationem: quia per aſſumptionem carnis & Verbum factum eſt homo, & nos in cognitionem Dei perfectam (*b*) deduxit: Ioan. XVIII. 37. „ Ad „ hoc natus ſum ut teſtimonium perhi„ beam veritati: “ & ſe nobis expreſſe manifeſtavit. Baruch III. 38. „ Poſt hæc „ in terris viſus eſt, & cum hominibus „ converſatus eſt. “ Sic ergo licet Deus loquatur in novo, & veteri teſtamento, perfectius tamen nobis loquitur: quia ibi per revelationes in mentibus hominum, hic per incarnationem Filii. Vetus vero teſtamentum traditum eſt patribus, aſpicientibus a longe, & intuentibus Deum procul; iſtud autem nobis, ſcilicet Apoſtolis, qui vidimus (*c*) eum in propria perſona: I. Ioan. I. 2. (*d*) „ Quod audivimus, quod vidi„ mus oculis noſtris, & manus noſtræ „ contrectaverunt de Verbo vitæ ... an„ nuntiamus vobis. “ Deuter. V. 3. „ Non „ cum patribus noſtris iniit pactum, ſed „ nobiſcum, qui in præſentiarum ſumus, „ & vidimus, & facie ad faciem locutus „ eſt nobis. “ Unde patet quod illa locutio fuit promiſſio: Galat. III. 16. „ Abrahæ dictæ ſunt repromiſſiones. “ Iſta eſt exhibitio: Ioan. I. 17. „ Gratia, „ & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. “ Iterum ibi locutus eſt in Prophetis, hic in Filio, qui eſt Dominus Prophetarum. Ioan. I. 18. „ Unigenitus, qui eſt in ſinu „ Patris, ipſe nobis narravit. “

Sed numquid omnes, per quos loquitur Deus, ſunt Prophetæ? Ad quod dicendum eſt, quod quinque requiruntur ad hoc quod aliquis ſit verus Propheta. Primum eſt revelatio eorum quæ excedunt huma-

(a) *Quod attinet ad ſequentia, & alia ſimili ſigno diſtincta, hæc notat F. Remigius Florentinus ad marginem huius loci in editione Veneta an.* 1562. „ Advertas, candide Lector, me reperiſſe in vetuſtiori codice „ Veneto manuſcripto hæc notatu digna, quæ ideo imprimenda, & huiuſmodi nota ſignanda curavi, „ ne vetuſtate perirent. “ (b) *Al. omittitur* deduxit. (c) *Al.* tum in propria perſona. (d) *Al.* Qui audivimus, vidimus &c.

humanam cognitionem: alias non dicitur Propheta, ſed Sapiens; ſicut Salomon, cuius mens illuminata eſt ad ea quæ ſunt ſecundum rationem humanam. Unde nec a Iudæis Propheta dicitur, ſed Sapiens. Secundum eſt intelligentia revelatorum: alias niſi revelata intelligerentur, non eſſet Propheta: Dan. x. 1. „ Intelligentia opus eſt in „ viſione: “ & inde eſt quod Nabuchodonoſor revelationem ſibi factam non intelligens, Propheta non dicitur; ſed Daniel, qui eam intellexit. Tertium eſt quod Propheta in rebus viſis, quibus alienatur, non detineatur tamquam ipſis rebus, ſed tamquam in figuris: alias non eſſet Propheta, ſed phreneticus, qui imaginata apprehendit, ut ipſas res. Hier. xxiii. 28. „ Qui „ habet ſomnium, narret ſomnium; & „ qui habet ſermonem meum, narret ſermonem meum. “ Quartum eſt ut cum certitudine revelata percipiat, quaſi per demonſtrationem ſciens: alias eſſet ſomnium, & non Prophetia. Eſai. l. 5. „ Dominus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorſum non abii. “ Quintum eſt ut adſit voluntas annuntiandi quæ revelata ſunt: unde & Daniel a quibuſdam dicitur, quod non eſt Propheta, quia non accepit revelata per modum enuntiabilem: unde non dicitur, quod factum eſt verbum Domini ad Danielem, ſicut de aliis Prophetis dicitur. Hier. xx. 8. „ Factum eſt verbum Domini mihi in opprobrium, & in deriſum tota die. Et „ dixi: Non recordabor eius, neque loquar ultra in nomine illius: & factus „ eſt in corde meo ſicut ignis æſtuans. “

Sed rurſus quæritur: Quare dicit, *In Prophetis*, cum potius debuiſſet dicere, Per Prophetas? Ad hoc dicendum eſt, quod hoc fecit, ut excluderet quorumdam errorem. Primo quidem errorem Porphyrii dicentis, quod Prophetæ ea quæ dixerunt, fingendo, non ex Spiritu ſancto, dixerunt; & contra hoc dixit, *In Prophetis*; quaſi, non ipſi locuti ſunt ex ſe, ſed Deus locutus eſt in eis. II. Petr. 1. 21. „ Non enim voluntate humana allata eſt „ prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati, „ locuti ſunt ſancti Dei homines. “ Secundo ad excludendum errorem quorumdam dicentium, prophetiam eſſe quid naturale, & haberi per naturalem diſpoſitionem; ſicut cum aliquis melancolicus eſt adeo fortis imaginationis quod imaginata apprehendat ut certa, & res ipſas: & ideo dicit: *Locutus eſt in Prophetis*; quaſi dicat: Non habetur prophetia per modum naturalis diſpoſitionis & paſſionis, ſed per locutionem internam a Deo. Ioan. iii. 8. „ Spiritus ubi vult „ ſpirat. “ Tertio contra errorem dicentium, haberi prophetiam per modum habitus, ſicut ſcientia, ut ſcilicet quandocumque vult, prophetet: quod non eſt verum, cum prophetiæ ſpiritus non adſit Prophetis ſemper, ſed cum eorum mens illuſtratur divinitus. Unde IV. Reg. iv. 27. dicit Eliſeus: „ Anima eius in amaritudine eſt, & Dominus celavit a me. “ Et ideo dicit, *In Prophetis*; quaſi dicat: Non quod habeatur ab omnibus, & ſemper, ut habitus, ſed in illis in quibus placet Deo loqui. Quarto ad excludendum errorem Priſcillæ, & Montani, dicentium, Prophetas non intelligere ea quæ dicebant; quod non eſt verum: unde dicitur Aggæi 1. 3. „ Factum eſt verbum „ Domini in manu Aggæi Prophetæ: “ in manu, ideſt in poteſtate: & I. Corinth. xiv. 32. „ Spiritus Prophetarum Prophetis ſubiecti ſunt. “ Et ideo dicit, *In Prophetis*, ideſt in intellectu, & poteſtate Prophetarum. Sic ergo patet Chriſti proprietas, quia Filius eſt naturalis. Ioan. xiv. 10. „ Pater in me eſt, & ego in Patre. “

Sed numquid eſt de illis filiis de quibus dicitur in Pſalm. lxxxi. 6. „ Ego dixi: Dii eſtis, & filii Excelſi omnes? “ Abſit: quia illi dicuntur filii cum univerſitate, iſte eſt conſtitutus heres, & dominus univerſorum. Numquid eſt de illis filiis, de quibus dicitur Ioan. 1. 12. „ Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, „ his qui credunt in nomine eius? “ Non quidem: quia illi dicuntur facti filii, iſte vero eſt Filius, per quem fecit & ſæcula. Numquid eſt de illis filiis qui gloriantur in ſpe gloriæ filiorum Dei? Rom. v. Non quidem: quia illi ſunt filii per ſpem gloriæ Dei, quam habent, iſte vero ipſius gloriæ ſplendor. Alii dicuntur filii, quia facti ad imaginem huius Filii: Rom. viii. 29. „ Quos præſcivit conformes fieri imaginis Filii eius: “ iſte autem eſt ipſa imago, & figura ſubſtantiæ eius. Alii dicuntur filii, ut in ſe verbum Dei continentes, ſecundum illud Philip. ii. 15. „ Ut ſint ſine querela, & ſimplices filii „ Dei, ſine reprehenſione in medio nationis pravæ, & perverſæ: inter quos „ lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. “ Iſte autem Filius portat omnia Verbo virtutis ſuæ. Ergo patet Chriſti excellentia quantum ad pro-

proprietatem originis, & diffuſe quantum ad alios filios Dei: per quod oſtenditur eminentia novi teſtamenti ad vetus.

Sed tamen utrobique dicit, *Locutus eſt*, vel *loquens*; & denotat eumdem eſſe auctorem veteris, & novi teſtamenti contra Manichæum. Epheſ. II. 18. „ Per ipſum habemus aceſſum ambo in uno ſpiritu ad „ Patrem. " Rom. III. 29. „ An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? " Item illud fuit traditum patribus noſtris, ſed iſtud *nobis*, ideſt Apoſtolis, qui Chriſtum in propria perſona vidimus. Deut. V. 3. „ Non cum patribus noſtris iniit pa- „ ctum, ſed nobiſcum, qui in præſentiarum ſumus, & vidimus. " Item illud per Prophetas, ſed iſtud *in Filio*, ideſt per Filium, qui eſt Dominus Prophetarum. Ioan. I. 16. „ Unigenitus, qui eſt in ſinu „ Patris, ipſe enarravit. " Et iſta occaſione Apoſtolus introducit eum eſſe Filium.

Conſequenter oſtendit magnitudinem dominationis Chriſti, cum dicit, *Quem conſtituit heredem univerſorum*: quia, ut dicitur Galat. IV. 7. „ ſi filius, & heres per „ Deum. " In Chriſto autem ſunt duæ naturæ, ſcilicet divina, & humana. Secundum ergo quod eſt Filius naturalis, non eſt conſtitutus heres, ſed eſt naturalis; ſed inquantum homo, factus eſt Filius Dei. Roman. I. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine „ David ſecundum carnem. " Et ſecundum hoc eſt conſtitutus heres univerſorum, ſicut verus Filius Patris. Matth. ult. 18. „ Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in „ terra: " & hoc quantum ad totam creaturam, in qua accepit dominationem. Item non tantum quo ad unum genus hominum, ſed *univerſorum*, ſcilicet tam Iudæorum quam Gentium. Pſalm. II. 8. „ Poſtula a „ me, & dabo tibi Gentes hereditatem „ tuam, & poſſeſſionem tuam terminos „ terræ. "

Quem conſtituit heredem univerſorum. Oſtenſa excellentia Chriſti quantum ad proprietatem originis, hic oſtendit excellentiam eius quantum ad maieſtatem dominii: & quidem congrue coniungit, *Locutus eſt in Filio*, & *Conſtitutus eſt heres univerſorum*: quia „ ſi filii, & heredes: " Rom. VIII. 17. „ Sciendum eſt autem, quod in Chriſto ſunt duæ naturæ, divina ſcilicet, & humana. Sed ſecundum divinam naturam, ſicut non eſt conſtitutus Filius, cum ſit Filius naturalis ab æterno, ita nec eſt conſtitutus heres, ſed ab æterno eſt heres naturalis. Secundum vero naturam humanam, ſicut eſt factus Filius Dei: Rom. I. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine Da- „ vid ſecundum carnem: " ita & factus eſt heres univerſorum: & quantum ad hoc dicit: *Quem conſtituit heredem*, ideſt Dominum, *univerſorum*. Matth. XXI. 38. „ Hic eſt heres: venite, & occidamus „ eum. " Mich. I. 15. „ Adhuc heredem „ adducam tibi qui habitas in Mareſa: „ uſque ad Odollam veniet gloria Iſrael. " Et quidem ſecundum divinam naturam competit Chriſto quod ſit heres genitus, & Dominus. Et primo quidem quia ipſe eſt Dei virtus, & Dei ſapientia, I. Corinth. I. per quem Pater omnia facit. Et ideo ſi Pater dicitur Dominus omnium, ratione creationis, ſimiliter & Filius, per quem omnia producuntur in eſſe, Dominus eſt. Prov. VIII. 30. „ Cum eo eram „ cuncta componens. " Secundo quia Filius eſt Patris ſapientia, qua omnia gubernat. Sapient. VIII. 1. dicitur de ſapientia: „ Attingit a fine uſque ad finem „ fortiter, & diſponit omnia ſuaviter. " Si ergo Pater dicitur Dominus ratione gubernationis: Sapient. XIII. „ Tu autem „ Pater gubernas omnia: " & Filio competit dominium. Item Pater eſt Dominus inquantum ad ipſum omnia ordinantur ſicut ad primum principium, & finem omnium; ſimiliter & Filius, qui eſt Dei ſapientia, præcedens omnia, Dominus eſt. Eccli. I. 3. „ Sapientiam Dei præcedentem omnia „ quis inveſtigabit? " Prov. XVI. 4. „ Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt „ Dominus. " Secundum humanam vero naturam competit etiam Chriſto quod ſit conſtitutus heres, & Dominus univerſorum. Primo quidem ratione unionis, ex hoc ſcilicet ipſo quod aſſumptus eſt homo ille in perſona Filii Dei. Act. V. 31. (a) „ Hunc Deus Dominus Salvato- „ rem conſtituit. " Epheſ. I. 19. „ Con- „ ſtituit eum ſuper omnem Principatum, „ & Poteſtatem, & Virtutem, & Do- „ minationem. " Secundo ratione poteſtatis, quia omnia ei obediunt, & ſerviunt. Matth. ult. 18. „ Data eſt mihi „ omnis poteſtas in cælo, & in terra. " Tertio ratione ſubiectionis. Philip. II. 10. „ In nomine Ieſu omne genu flectatur, cæ- „ leſtium, terreſtrium, & infernorum. " Sed dicit, *Univerſorum*, quod refertur ad totius

(a) *Ibi* „ Hunc Principem, & Salvatorem Deus exaltavit dextera ſua. "

totius naturæ univerſitatem, in qua accepit dominium, ſecundum illud Pſalm. VIII. 8. „ Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius." Item refertur ad omne genus hominum; ut ſit ſenſus. *Univerſorum*, ideſt tam Iudæorum, quam etiam omnium aliorum hominum, ſecundum illud Pſalm. II. 8. „ Poſtula a me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ." Eſther XIII. 11. „ Dominus omnium tu es."

Conſequenter cum dicit, *Per quem fecit & ſæcula*, oſtendit virtutem operationis Chriſti, quare ſit conſtitutus heres univerſorum: non quod ipſe ſit factus in tempore, & hoc meruerit merito bonæ vitæ, ſicut dicit Photinus, ſed quod æque omnia facta ſunt per ipſum, ſicut & per Patrem: per ipſum enim fecit Pater ſæcula.

Sed ſciendum eſt, quod iſta præpoſitio *per* denotat cauſam actus; ſed hoc eſt dupliciter. Uno modo quia eſt cauſa factionis ex parte facientis, ut cum ſcilicet cauſale, cui adiungitur, eſt cauſa actionis, ſecundum quod exit ab agente. Semper enim factio eſt medium inter faciens & factum. Poteſt ergo denotare circa agens cauſam finalem, ut artifex operatur per lucrum; aliquando cauſam formalem, ut ignis calefacit per calorem; aliquando vero cauſam efficientem, ut balivus operatur per Regem. Nullo iſtorum modorum eſt Filius cauſa Patris, quod per illum operetur, ſicut nec quod ab ipſo ſit. Aliquando vero cauſale eſt cauſa actionis, ſecundum quod terminatur ad factum, ut artifex operatur per martellum. Martellus enim non eſt cauſa artificis, quod agat; ſed eſt cauſa artificiato, quod ab artifice procedat, ut ferro, quod recipiat operationem ab artifice: & ſic Filius eſt cauſa facti, & Pater operatur per Filium.

(a) Sed numquid Filius eſt minor Patre? Videtur quod ſic: quia illud quod eſt cauſa facti ut fiat, videtur habere rationem inſtrumenti. Sed ad hoc dicendum eſt, quod ſi non eſſet eadem virtus numero in Filio, & Patre, & eadem operatio, teneret obiectio. Nunc ergo eadem eſt virtus, & operatio Patris, & Filii, ſicut & eadem natura, & eſſe. Et dicitur Pater per eum facere ſæcula, quia genuit eum operantem ſæcula. Ioan. V. 19. „ Quæcumque Pater facit, & Filius facit." Sæculum dicitur ſpatium rei temporalis. Sæcula ergo ſunt ſucceſſiones temporum. Non ergo fecit tantum tempora ſempiterna, ſecundum quod Philoſophi aliqui dixerunt Deum tantum feciſſe ſempiternum, & Angelos creaſſe temporalia; ſed etiam fecit temporalia, quæ vocat hic ſæcula. Infra XI. 3. *Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula Verbo Dei*. Ioan. I. 3. „ Omnia per ipſum facta ſunt."

In hoc ergo removet errorem Manichæi dupliciter. Primo in hoc quod dicit eum auctorem veteris teſtamenti; ſecundo quod dicit ipſum feciſſe temporalia.

LECTIO II.

QUi cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, portanſque omnia Verbo virtutis ſuæ, purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis.

SUperius oſtendit Apoſtolus Chriſti excellentiam quantum ad originis proprietatem, quantum ad dominii maieſtatem, & quantum ad operationis virtutem; hic autem oſtendit eius excellentiam quantum ad gloriæ, & dignitatis ſublimitatem: & pars iſta dividitur in duas. Primo enim oſtendit Chriſtum eſſe idoneum ad dignitatem iſtam; ſecundo ponit ipſam dignitatem, ibi, *Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*. Idoneitatem vero oſtendit ex duobus, quæ reddunt aliquem idoneum ad aliquid magnum: unum eſt (*b*) facilitas adminiſtrandi, aliud eſt induſtria, & ſtrenuitas exequendi. Primo ergo oſtendit eius facilitatem; ſecundo eius ſtrenuitatem, ibi, *Purgationem peccatorum faciens*.

Circa primum ſciendum eſt, quod tria requiruntur, quæ faciunt facilitatem ad dignitatem aliquam miniſtrandam. Primum qui-

(a) *Al.* Sed numquid Filius minor eſt Patre? Non: quia eadem virtus numero, & eodem modo eſt in Patre, & in Filio. Unde dicitur *Per quem fecit & ſæcula*; ideſt, operantem genuit & ſæcula. Sæculum dicitur ſpatium rei temporalis &c. (b) *Al.* facultas.

quidem ſapientia, ne erret gubernando. Eccle. x. 5. „ Eſt & aliud malum, quod „ vidi ſub ſole, (*a*) quaſi per errorem egre„ diens a facie Principis: poſitum ſtultum „ in dignitate ſublimi. “ Prov. VIII. 15. „ Per me Reges regnant. “ Secundum eſt generis prolapia, ne contemnatur præcipiendo. Proverb. ult. 23. „ Nobilis in por„ tis vir eius, cum ſederit cum ſenatori„ bus terræ. “ Tertium virtutis potentia in exequendo. Eccli. VII. 6. „ Noli quæ„ rere fieri iudex, niſi valeas virtute ir„ rumpere iniquitates. “ Et quantum ad iſta tria Apoſtolus oſtendit in Chriſto facilitatem ad dignitatem prædictam. Primo quia non ſolum eſt ſapiens, ſed etiam ipſa ſapientia: unde dicit: *Cum ſit ſplendor gloriæ*. Secundo quia non ſolum eſt nobilis, ſed eſt ipſa nobilitas: quia eſt *figura ſubſtantiæ eius*. Tertio quia non ſolum eſt potens, ſed eſt ipſa potentia: *Portans omnia Verbo virtutis ſuæ*. Tria autem ſunt, ut ſupra dictum eſt, quæ faciunt hominem idoneum ut magnam dignitatem aſſequatur. Primum eſt ſapientiæ claritas: Proverb. III. 35. „ Gloriam ſapientes poſſidebunt: “ & ideo oſtendit Chriſti ſapientiam, dicens: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ*. Ubi eſt conſiderandum quod, ſecundum Ambroſium, „ gloria eſt clara cum laude notitia, “ quaſi quædam manifeſta notitia, quæ de bonitate alicuius habetur. Sed, ſicut dicitur Lucæ XVIII. 19. „ nemo bonus niſi ſo„ lus Deus: “ & etiam Matth. XIX. Unde ipſe eſt bonitas antonomaſice, & per eſſentiam; alia vero bona per participationem: & ita ſoli Deo convenit gloria antonomaſice. Eſa. XLII. 8. „ Gloriam meam „ alteri non dabo. “ I. Timoth. I. 17. „ Re„ gi autem ſæculorum immortali, inviſibi„ li, ſoli Deo, honor, & gloria. “ Cognitio ergo divinæ bonitatis excellenter, & antonomaſice dicitur gloria, ideſt clara cum laude notitia bonitatis divinæ. Iſta aliqualiter habetur ab homine: quia „ nunc „ cognoſco ex parte: “ I. Corinth. XIII. 12. ſed habetur excellentius ab Angelis; ſed a ſolo Deo perfecte: „ Deum enim nemo vi„ dit umquam: “ Ioan. I. 18. Verum eſt, nec Angeli comprehenſive; ſed ipſe ſolus ſeipſum comprehendit. Ergo ſola cognitio Dei de ſeipſo perfecte dicitur gloria: quia perfectam notitiam habet, & clariſſimam de ſeipſo. Quoniam autem ſplendor eſt illud quod a fulgente primo emittitur; ſapientia vero eſt quiddam fulgens: Eccle. VIII. 1. „ Sapientia hominis lucet in vul„ tu eius: “ inde eſt quod prima conceptio ſapientiæ eſt quaſi quidam ſplendor. Verbum ergo Patris, quod eſt quidam conceptus intellectus eius, eſt ſplendor ſapientiæ, qua ſe cognoſcit; & ideo Apoſtolus Filium vocat ſplendorem gloriæ, ideſt divinæ claræ notitiæ: in quo oſtendit ipſum non ſolum ſapientem, ſed ſapientiam genitam. Eſai. LXII. 1. „ Donec egrediatur, „ ut ſplendor, Iuſtus eius, & Salvator eius „ ut lampas accendatur. “ Secundum, quod facit hominem idoneum ad magnam dignitatem, eſt generis nobilitas: & hoc oſtendit eſſe in Chriſto, quia dicit, quod eſt *figura ſubſtantiæ eius*. Decet enim cum ſapientia eſſe nobilitatem in Principe. Deut. I. 15. „ Tulique de tribus veſtris „ ſapientes, & nobiles, & conſtitui eos „ Principes, tribunos, & centuriones, & „ quinquagenarios, ac decanos, qui do„ cerent vos ſingula. “ Figura hic ponitur pro charactere, vel imagine; quaſi dicat, Imago ſubſtantiæ.

Sciendum tamen, quod licet imago dicat ſimilitudinem, non tamen quælibet ſimilitudo eſt imago: albedo enim in pariete non eſt imago albedinis meæ: ſed (*b*) imago eſt ſimilitudo in ſpecie. (*c*) Illud ergo proprie dicitur eſſe imago alicuius quod habet ſimilitudinem ſpeciei eius, vel expreſſum ſignum ſpeciei. Inter accidentia vero nihil ita eſt expreſſum ſignum (*d*) ſpeciei, ſicut eſt figura. Unde qui deſcribit figuram animalis, deſcribit imaginem eius. Filius ergo, „ qui eſt imago inviſibilis Dei, “ Coloſſ. I. 15. proprie dicitur figura. Sed cuius? *Subſtantiæ eius*. Imago enim alicuius eſt multiplex. Aliquando enim eſt ſignum repræſentans ſpeciem, in nullo cum ipſa conveniens, ſicut imago hominis in pariete, quæ in nullo habet veram ſpeciem hominis. Aliquando vero aſſimilatur ei in ſpecie, non tantum in repræſentando, ſed etiam in eſſendo, ſicut filius eſt imago vera patris. Geneſ. V. 3. „ Adam genuit fi„ lium ad imaginem ſuam, (*e*) “ ideſt in natura ſpeciei: & ideo addit, *Subſtantiæ eius*;

(a) *Al.* & eſt ſtultum in dignitate ſublimi. (b) *Al.* imago, & ſimilitudo. (c) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad illud* Inter accidentia vero. (d) *Al.* ſicut ſpeciei eſt figura. (e) *Al.* unde dicit Auguſtinus, quod filius eſt imago patris, quia aſſimilatur patri in natura ſpeciei, ſicut filius eſt imago Regis. Dicit ergo &c. *præcedentibus omiſſis*.

eius, quia, ſecundum Auguſtinum, filius dicitur imago patris, quia eſt eiuſdem naturæ cum ipſo. Dicit ergo, quod eſt *figura ſubſtantiæ*.

Sed quare non dicit, quod eſt figura naturæ? Quia poſſibile eſt quod natura ſpeciei multiplicetur ad multitudinem individuorum in compoſitis ex materia & forma. Unde filius Sortis non habet eamdem naturam numero cum patre ſuo. Subſtantia vero numquam multiplicatur: non enim alia eſt ſubſtantia patris, alia filii: nec enim dividitur ſecundum diverſa individua. Quia ergo una & eadem eſt numero natura in Patre, & Filio Dei; ideo non dicit, Naturæ, quæ dividitur, ſed *ſubſtantiæ* inviſibilis. Ioan. x. 30. „ Ego, & Pater unum „ ſumus: “ & xiv. 10. „ Ego in Patre, „ & Pater in me eſt. “

Tertium, quod facit hominem idoneum, eſt virtus, & poteſtas: unde Eccli. vii. 6. „ Noli quærere eſſe iudex, niſi valeas „ virtute irrumpere iniquitates. “ Et ideo oſtendit virtutem, cum dicit: *Portansque omnia Verbo virtutis ſuæ*. Proprium autem Principum, & potentum, eſt portare. Iob ix. 13. „ Sub quo curvantur qui portant „ orbem. “ Ipſe ergo portat. Sed videndum eſt quid portat, & quo, vel per quid.

Quantum ad primum ſciendum eſt, quod id quod de ſe nec ſtare, nec ambulare poteſt, indiget portari. Omnis autem creatura de ſe nec ſubſiſtere, nec operari poteſt. Primum patet, quia remota cauſa, removetur effectus. (*a*) Deus autem eſt cauſa omnis ſubſiſtentiæ, quia non minus eſt cauſa ſubſiſtentiæ rei quantum ad fieri, quam domificator eſt cauſa fieri domus. Inde ſicut ad abſentiam domificatoris ceſſat fieri domus, & ad abſentiam ſolis ceſſat fieri, & eſſe luminis in aere; ita ad ſubtractionem virtutis divinæ ceſſat & eſſe, & fieri, & ſubſiſtere omnis creaturæ. Portat ergo omnia quantum ad ſuum eſſe; portat etiam omnia quantum ad operari: quia ſubtracta influentia eius, ceſſat omnis motio cauſarum ſecundarum; cum ipſe ſit cauſa prima, & cauſa prima plus influit, quam ſecunda. Iob xxxviii. 6. „ Super quo baſes „ illius ſolidatæ ſunt? “ Sic ergo patet quod omnia portat.

Sed per quid portat? *Verbo virtutis ſuæ*. Quia enim Apoſtolus loquens de creatione rerum dixit, quod Deus omnia fecit per Filium: quia ſcilicet dixerat, *Per quem fecit & ſæcula*: ille autem per quem aliquis operatur, non videtur virtute ſua operari, ſed virtute eius qui per eum operatur; ſicut balivus, per quem Rex operatur, non operatur virtute propria: ergo per hoc videtur quod Filius non operetur virtute propria: ideo dicit Apoſtolus, quod portat *Verbo virtutis ſuæ*: quia cum idem ſit cauſa eſſendi, & conſervandi; cum dicit, quod Filius virtute ſua eſt cauſa conſervationis, oſtendit quod etiam eſt cauſa eſſendi.

Sed numquid non virtute Patris? Utique & eius virtute, quia eadem eſt virtus utriuſque. Operatur ergo & virtute propria, & virtute Patris, quia virtutem ſuam habet a Patre. Nec tamen dicit Apoſtolus, Virtute ſua, ſed *Verbo virtutis ſuæ*, ad oſtendendum quod ſicut Pater omnia per Verbum produxit: Pſalm. xxxii. 9. „ Ipſe di„ xit, & facta ſunt: ipſe mandavit, & „ creata ſunt: “ in quo oſtenditur maxima virtus Patris: ita Filius eodem Verbo, quod eſt ipſe, omnia fecit. Et in hoc oſtendit Apoſtolus potentiam virtutis ſuæ, quia eamdem habet cum Patre, quia eadem operatur, & per idem, quo ille.

Sed tunc eſt dubium: quia Pater, cum dicit, producit Verbum: ergo Filius, cum dicit, produceret Verbum; (*b*) & ſic Verbum Patris eſſet Verbum Filii. Et ad hoc dicunt Græci, quod ſicut Filius eſt imago Patris, ita Spiritus ſanctus eſt imago Filii. Et ſic exponit Baſilius: *Portans verbo virtutis ſuæ*, ideſt Spiritu ſancto. Nam ſicut Filius eſt Verbum Patris, ita, ut dicunt, Spiritus ſanctus eſt Verbum Filii; & ideo per ipſum facit Filius, ſicut per Filium Pater. Verumtamen proprie loquendo, verbum non dicitur niſi quod procedit ut conceptus ab intellectu, ad quod ſequitur procedere in ſimilitudinem ſpeciei. Spiritus autem ſanctus, etſi ſit ſimilis, non tamen habet hoc ex modo ſuæ proceſſionis: quia non procedit ut conceptus ab intellectu, ſed ut amor a voluntate. Aliter autem exponit Gloſſa: *Verbo virtutis ſuæ*, ideſt imperio ſuo.

Sed hic adhuc eſt dubium (*c*) de iſto Verbo quid ſit: quia imperium (*d*) hominis

(a)) *Al.* *Al.* Deus autem eſt cauſa, omnis ſubſiſtentiæ (*item* ſubſtantiæ) nec tantum eſt cauſam ſubſiſtentiæ (*item* ſubſtantiæ) rei quantum ad fieri, ſicut domificator eſt cauſa fieri domus, & ſicut ad abſentiam &c. (b) *Al.* *tantum* & ſic Verbum eſſet Verbum. (c) *Al.* *omittitur* de iſto Verbo quid ſit. (d) *Al.* *deeſt* hominis.

nis vel eſt exterius per vocem prolatum ; & hoc non poteſt dici (a) in divinis, quia nihil eſt extrinſecum a natura divina, procedens a Filio , per quod omnia portentur : vel illud imperium eſt interius in corde conceptum; ſed nec etiam hoc poteſt ſtare, quia nihil in mente Dei concipitur niſi Verbum æternum . Ergo iſtud imperium ſic conceptum in mente Filii , eſſet Verbum æternum ; & ſic eſſent duo verba æterna, quod nefas eſt dicere.

Ideo ad argumentum eſt dicendum, ſicut exponit Auguſtinus illud Ioan. XII. 48. „ Sermo quem locutus ſum , ille iudicabit „ eum ; “ ideſt , ipſe ego , qui ſum Verbum Patris, iudicabo eum. Et ſimiliter in propoſito, *Verbo virtutis ſuæ* , ideſt ſeipſo , qui eſt Verbum virtuoſum.

Per iſta ergo tria, oſtendit tria de Chriſto . Per hoc enim quod eſt ſplendor , oſtendit eius coæternitatem cum Patre : in creaturis enim ſplendor eſt coævus ; ſed ille eſt coæternus . Et hoc eſt contra Arrium . Sed cum dicit, *Imago ſubſtantiæ eius* , (b) oſtendit eius conſubſtantialitatem . Quia enim ſplendor non eſt eiuſdem naturæ cum re ſplendente , ne forte aliquis credat quod non ſit ſimilis in natura, dicit quod eſt *imago* , vel *figura ſubſtantiæ* . Sed quia Filius , etſi ſit eiuſdem naturæ cum Patre, ſi tamen ſit infirmus, deficit a virtute Patris; ideo ſubdit: *Portans omnia Verbo virtutis ſuæ* . Apoſtolus ergo in his tribus commendat Chriſtum a tribus , ſcilicet a coæternitate , e conſubſtantialitate , & ab æqualitate poteſtatis.

Deinde cum dicit , *Purgationem peccatorum faciens* , oſtendit ſecundum , quod facit ad idoneitatem dignitatis eius, ſcilicet ſtrenuitas , & induſtria quam habuit in operando. Fuit enim hoc magnæ induſtriæ, ut quod ei competebat ex natura , qua Deus eſt , ipſe meruerit per paſſionem in natura aſſumpta. Unde Philip. II. 8., „ Factus eſt obediens uſque ad mortem..... „ propter quod & Deus exaltavit illum. “ Purgare ergo peccata etſi conveniat ei ex natura divina , tamen convenit ei etiam ex merito paſſionis. Unde Eccli. XLVII. 13. „ (c) Chriſtus purgavit peccata eius , & „ exaltavit in æternum cornu eius . “ Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet „ populum ſuum a peccatis eorum . “ Convenit etiam Chriſto purgare ratione divinæ naturæ , & ratione proprietatis Filii . Ratione divinæ naturæ , quia culpa, ſeu peccatum, proprie eſt malum rationalis creaturæ ; hoc autem malum, ſive peccatum, non poteſt reparari niſi per Deum. Nam peccatum in voluntate conſiſtit ; voluntatem autem ſolus Deus poteſt movere . Hier. XVII. 9. „ Pravum eſt „ cor hominis , & inſcrutabile : quis cognoſcet illud ? Ego Dominus ſcrutans „ cor, & probans renes . “ Et huiuſmodi ratio eſt , quia quod eſt immediatius fini , non reducitur ad ipſum finem, niſi a prima cauſa agente . Voluntas autem eſt ultimi finis, quia ſcilicet ad fruendum Deo ; & ideo a Deo tantum movetur , & reducitur . Cum ergo Chriſtus ſit verus Deus, manifeſtum eſt quod purgationem peccatorum facere poteſt . Eſa. XLV. 25. „ Ego ſum qui deleo iniquitates veſtras propter me . “ Lucæ V. 21. „ Quis „ poteſt peccata dimittere , niſi ſolus „ Deus? “ Ratione vero proprietatis competit etiam Chriſto.

Ad cuius evidentiam ſciendum eſt, quod in peccato primo quidem eſt tranſgreſſio legis æternæ, & iuris divini, cum omne peccatum ſit iniquitas, quæ eſt tranſgreſſio legis. Eſa. XXIV. 5. „ Mutaverunt ius, „ diſſipaverunt fœdus ſempiternum . “ Cum ergo lex æterna, & ius divinum ſit a Verbo æterno, manifeſtum eſt quod ad Chriſtum competit purgatio peccatorum , inquantum eſt Verbum. Pſal. CVI. „ Miſit „ verbum ſuum , & ſanavit eos . “ Secundo eſt in peccato amiſſio luminis rationis , & per conſequens ſapientiæ Dei in homine, cum huiuſmodi lumen ſit participatio quædam divinæ ſapientiæ : Baruch III. 28. „ Et quia non habuerunt „ ſapientiam, ideo perierunt: “ Prov. XIV. 22. „ Errant omnes qui operantur ma„ lum: “ & ſecundum Philoſophum , omnis malus eſt ignorans. Rectificatio autem ad divinam ſapientiam , competit ei qui eſt divina ſapientia . Hic autem eſt Chriſtus: I. Corinth. I. 24. „ Prædicamus „ Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapien„ tiam: “ Sap. IX. 19. „ Nam per ſapien„ tiam ſanati ſunt quicumque placuerunt „ tibi, Domine, a principio. “ Tertio in peccato eſt deformatio ſimilitudinis Dei in homine : Prov. XV. 7. „ Cor ſtultorum „ diſſimile erit : “ unde dicitur Luc. XV. de filio prodigo, quod abiit in regionem longinquam . Et ideo competit huiuſmodi de-

(a) *Al. deſideratur* in divinis. (b) *Al. deeſt* oſtendit eius. (c) *Ibi* Dominus.

deformationi rectificari per Filium, qui eſt imago Patris. I. Corinth. xv. 49. „ Sic, ut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cæleſtis. “ Quarto amiſſio æternæ hereditatis; in cuius ſignum homo poſt peccatum excluſus eſt a paradiſo, Gen. III. Reparatio autem ad hoc proprie convenit Filio, qui eſt heres. Rom. VIII. 17. „ Si filii, & heredes. “ Gal. IV. 4. „ Miſit Deus Filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant redimeret, & adoptionem filiorum Dei reciperemus. “ Sic ergo patet quod Chriſto competit purgare peccata & ratione humanæ naturæ, & ratione divinæ.

Sed quomodo fecit purgationem peccatorum? Ex hoc patet. In peccato enim primo eſt perverſitas voluntatis, qua homo recedit a bono incommutabili; & ad hanc rectificandam exhibuit Chriſtus gratiam iuſtificantem: Rom. III. 24. „ Iuſtificati gratis per gratiam ipſius. “ Secundo eſt macula relicta in anima ex perverſitate voluntatis; & ad hanc lavandam præbuit ſanguinem ſuum: Apoc. I. 5. „ Dilexit nos, & lavit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo. “ Tertio eſt reatus pœnæ, cui homo addicitur ex culpa; & ad ſatisfaciendum (*a*) pro hac obtulit ſemetipſum Deo hoſtiam in ara crucis. Epheſ. v. 25. „ Chriſtus dilexit Eccleſiam, & tradidit ſemetipſum pro ea, ut illam ſanctificaret. “ Quarto ſervitus diaboli, cui homo efficitur obnoxius peccando: quia „ qui facit peccatum, ſervus eſt peccati: “ Ioan VIII. 34. & ad eripiendum nos ab hac, redemit nos: Pſal. xxx. 6. „ Redemiſti me Domine Deus veritatis. “

Conſequenter cum dicit, *Sedet ad dexteram*, ſubiungit ipſam dignitatem; quaſi dicat: Non videtur indecens ſi *ſedet ad dexteram maieſtatis*, quia ipſe eſt ſplendor, & figura, & portat omnia. In verbo autem ſeſſionis tria ſolent importari. Unum eſt ſedentis auctoritas. Iob XXIX. 25. „ Cumque ſederem quaſi Rex, circumſtante exercitu. “ In divina autem curia multi aſſiſtunt, quia Daniel. VII. 10. „ Millia millium miniſtrabant ei, & decies centena millia aſſiſtebant ei. “ Sed nullus legitur ibi ſedere: quia omnes ſunt ibi ſervi, & miniſtri: infra eodem: *Omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus, in miniſterium miſſi*: ſed ſolus iſte habet regiam dignitatem. Daniel. VII. 13. „ Et uſque ad antiquum dierum venit: “ & poſtea ſequitur: „ Et dedit ei poteſtatem, & honorem, & regnum: “ Matth. XXV. 31. „ Cum venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes Angeli eius cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ: “ & poſt ſequitur: „ Tunc dicet Rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei. “ Secundum eſt ſedentis ſtabilitas. Luc. ult. 49. „ Sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. “ Daniel. VII. 14. „ Poteſtas eius, poteſtas æterna: “ & infra XIII. 8. *Chriſtus Ieſus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula*. Item aliquando ſedere importat humilitatem, quia ſedens inferior eſt ſtantibus. Pſalm. CXXXVIII. 2. „ Tu cognoviſti ſeſſionem meam. “ Et ſic non accipitur hic, ſed primis duobus modis.

Sed contra. Act. VII. 55. „ Ecce video cælos apertos, & Ieſum ſtantem a dextris Dei. “ Et dicendum eſt, quod ſedere, & ſtare, & huiuſmodi diſpoſitiones de Deo dicuntur ſecundum ſimilitudinem. Et ideo ſecundum diverſa dicitur & ſedens, & ſtans. Sedens quidem propter immobilitatem, ſed ſtans propter utilitatem ad fortiter reſiſtendum. Unde ſtabat quaſi paratus iuvare Stephanum in agone conſtitutum.

Sed addit Apoſtolus, quod *ſedet ad dexteram*: quod ſi referatur ad divinam naturam eſt ſenſus: *Ad dexteram*, ideſt ad æqualitatem Patris: ſi vero ad humanam, eſt ſenſus: *Ad dexteram*, ideſt in potioribus bonis Patris. Marc. ult. 19. „ Sedet a dextris Dei. “ Pſal. CIX. & Matth. XXII. 44. „ Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. “ Sed inter eos qui habent aſſeſſores, quidam ſunt ſimpliciter maiores, ut Rex, vel Imperator; quidam vero non ſimpliciter maiores, ſed ſecundum quid, ut præpoſiti, vel balivi. Sed Chriſtus non ſedet ad dexteram alicuius inferiorum iudicum, ſicut alicuius præpoſiti, ut balivi, ſed ſimpliciter maioris, quia *ad dexteram maieſtatis*. Maieſtas proprie eſt ſumma poteſtas. Eſ. VI. 3. „ Plena erat omnis terra maieſtate eius. “ Prov. XXV. 27. „ Qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur a gloria. “ Chriſtus autem etſi ſic ſedeat ad dexteram maieſtatis, habet tamen & ipſe maieſtatem, quia

(a) *Al.* per hanc.

quia habet eamdem cum Patre . Matth. xxv. 31. „ Cum venerit Filius hominis in „ maieſtate ſua . “ Luc. ix. 26. „ Hunc „ Filius hominis erubeſcet, cum venerit in „ maieſtate ſua, & Patris . “ Dicit etiam non ſolum, *Maieſtatis*, ſed etiam *in excelſis*, ideſt ſuper omnem creaturam . Eccli. xxiv. 7. „ Ego in altiſſimis habito . “ Sic ergo ſedet in excelſis, quia elevatus eſt ſuper omnem creaturam . Pſal. viii. 3. „ Quoniam elevata eſt magnificentia tua „ ſuper cælos . “ Et ſecundum quod dicit Chryſoſtomus, Apoſtolus in loco iſto tenet modum volentis inſtruere parvulum, qui non ſtatim proponit ei ſumma, ſed paulatim perducit eum, modo loquendo ardua, modo proponendo infima ; ita etiam modo proponit divina cum dicit, *In Filio*, modo humana, cum dicit, *Quem conſtituit heredem univerſorum* : & ſic de aliis, ut patet in Gloſſa.

LECTIO III.

TAnto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditavit . Cui enim dixit aliquando Angelorum : Filius meus es tu, ego hodie genui te ? Et rurſum : Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in Filium ? Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et ad Angelos quidem dicit : Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.

SIcut ſupra dictum eſt, Apoſtolus in toto capitulo intendit præferre Chriſtum Angelis quantum ad excellentiam : unde poſuit quatuor pertinentia ad excellentiam Chriſti, ſcilicet quantum ad originem, quia Filius ; quantum ad dominationem, quia heres ; quantum ad operationem, quia ipſe fecit ſæcula ; quantum ad honorem, quia ſedet ad dexteram maieſtatis . Modo Apoſtolus in parte iſta oſtendit quod Chriſtus quantum ad iſta quatuor excedit Angelos : & primo quantum ad filiationem ; ſecundo quantum ad dominationem, ibi, *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ*; tertio quantum ad operationem creationis, ibi, *Et tu in principio, Domine, terram fundaſti*; quarto quantum ad Patris confeſſionem, ibi, *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando : Sede a dextris meis?* Circa primum duo facit : quia primo præmittit intentum ; ſecundo propoſitum probat, ibi, *Cui enim dixit aliquando Angelorum : Filius meus es tu?* Dicit ergo : *Tanto melior Angelis*, ideſt ſanctior, (*a*) & Deo propinquior, *effectus* : in quo proponit excellentiam Chriſti ad Angelos. Eph. 1. 20. „ Conſtituens eum ad „ dexteram ſuam in cæleſtibus ſuper o„ mnem Principatum, & Poteſtatem . “

Sed tunc oritur quæſtio. Quomodo Apoſtolus hoc intelligit, utrum ſecundum divinam naturam, vel humanam ? Quia ſecundum divinam non videtur verum, quia ſecundum illam genitus eſt, non factus ; ſecundum vero humanam non eſt melior Angelis, ut infra 11. cap. 9. *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum*.

Sed dicendum eſt, quod Chriſtus ſecundum humanam naturam duo habuit in vita iſta : ſcilicet infirmitatem carnis, & ſic fuit minoratus ad Angelis : infra 11. cap. 9. *Eum qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum*. Item habuit gratiæ plenitudinem ; & ſic etiam in humanitate maior fuit Angelis in gratia, & gloria . Ioan. 1. 14. „ Vidimus eum quaſi Unigeni„ tum a Patre, plenum gratiæ, & veri„ tatis. “

Sed hic non eſt intellectus . Apoſtolus enim non intelligit quod melior fuerit quantum ad gratiam, ſed propter unionem humanæ naturæ ad divinam ; & ſic dicitur factus, inquantum per illius unionis factionem pervenit ad hoc (*b*) quod eſſet melior Angelis, & diceretur, & eſſet Filius Dei : & ideo ſubdit : *Quanto differentius præ illis nomen hereditavit*. Et quantum ad hoc nomen, oſtendit differentiam quantum ad tria : ſcilicet quantum ad nominis ſignificationem : quia proprium nomen Angelorum eſt quod dicuntur Angeli, quod eſt

(a) *Al.* & ideo propinquior. (b) *Al. omittitur* quod eſſet melior Angelis, & diceretur, & eſſet Filius Dei.

eſt nomen miniſtri. Angelus enim idem eſt quod nuntius. Nomen autem proprium Chriſti eſt quod dicitur Filius Dei: & hoc nomen eſt valde differentius ab illo: quia quantamcumque differentiam ponis, adhuc eſt maiorem dare, cum diſtent in infinitum. Prov. xxx. 4. „ Quod nomen eius, „ & quod nomen filii eius, ſi noſti? “ Eſt enim nomen Filii eius, ſicut & Patris, incomprehenſibile. Philip. II. 9. „ Et dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen. “

Sed forte dices, quod etiam Angeli dicuntur filii Dei. Iob I. 6. „ Cum aſſiſterent filii Dei coram Domino. “ Dicendum eſt, quod ſi dicuntur filii Dei, hoc non eſt eſſentialiter, & per naturam, ſed per quamdam participationem. Ipſe autem eſt eſſentialiter Filius Dei, & ideo habet nomen differentius præ illis; & hoc eſt ſecundum, quia differunt quantum ad modum. Pſal. lxxxvIII. 7. „ Quis eſt ſimilis „ Deo in filiis Dei? quaſi dicat, Nullus per naturam.

Quantum ad tertium dicit, quod illud nomen hereditavit. Hereditas enim conſequitur originem: unde Chriſtus quod Filius ſit, habet ex origine, & per naturam; Angeli autem ex dono gratiæ. Matth. xxI. 38. „ Hic eſt heres. “ Unde ipſe nomen hereditavit, non autem Angeli; & hæc eſt tertia differentia.

Deinde cum dicit, *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu?* probat quod dixit: & primo agit de nomine ſecundum quod convenit Chriſto ſecundum divinitatem; ſecundo ſecundum humanitatem, ibi, *Et rurſus: Ego ero illi in Patrem*. Quantum ad primum inducit auctoritatem Pſalm. II. 7. „ Dominus „ dixit a me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. “ Et hoc eſt: *Cui enim Angelorum aliquando dixit: Filius meus es tu?* quaſi dicat: Nulli Angelorum dicta ſunt hæc verba, ſed tantum Chriſto. Ubi tria poſſunt notari. Primo modus originis in verbo *dixit*; ſecundo ſingularitas filiationis, ibi, *Filius meus es tu*; tertio eius (*a*) æternitas, ibi, *Ego hodie genui te*. Modus iſte non eſt carnalis, ſed ſpiritualis, & intellectualis. „ Deus enim ſpiritus eſt: “ Ioann. Iv. 24. & ideo non generat carnaliter, ſed ſpiritualiter, & intellectualiter. Intellectus autem dicendo, generat verbum, quod eſt conceptus eius; & ideo ſignanter dixit, quod „ Dominus „ dixit ad me; “ ideſt, Pater dixit Filio. Dicere ergo intellectus Patris, nihil aliud eſt quam in corde Verbum concipere. Pſalm. xlIv. 2. „ Eructavit cor meum verbum bonum. “ Iob xxxIII. 14. „ Semel „ loquitur, & ſecundo idipſum non repetit. “ Eccli. xxIv. 5. „ Ego ex ore Altiſſimi prodii. “ Sed quantum ad ſecundum generatio iſta eſt ſingularis, quia dicit: *Filius meus es tu*; quaſi dicat: Et ſi multi alii filii dicuntur, tamen eſſe Filium naturalem eſt ſibi proprium; alii autem dicuntur filii Dei, quia ſunt participes Verbi Dei: Ioann. x. 35. „ Illos dixit „ deos ad quos ſermo Dei factus eſt: “ ſed Chriſtus eſt ipſum Verbum. Matth. xvII. 5. „ Hic eſt Filius meus dilectus. “ Sed quantum ad tertium iſta generatio non eſt temporalis, ſed æterna, quia *hodie genui te*. Differt autem tempus ab æternitate: quia tempus variatur ſicut motus, cuius menſura eſt in variatione, & ſucceſſione; & ideo nominatur per ſucceſſionem præteriti, & futuri: æternitas autem eſt menſura rei immobilis; & ideo non eſt ibi variatio per ſucceſſionem, ſed ſemper eſt præſens: & ideo notatur per adverbium præſentis temporis, ſcilicet *hodie*, (*b*) ideſt in æternitate. Verum quia illud quod fit, quia nondum eſt, incompletum per conſequens eſt; quod autem factum eſt, completum eſt, & ita perfectum: ideo non dicit, Genero te, ſed *genui*, quia perfectus eſt. Sed tamen ne putetur eſſe generatio eius tota in præteritione, & per conſequens (*c*) in defectione, addit *hodie*: & coniungit præſenti præteritum, ſcilicet *hodie*, & *genui*, ut ſcias ipſam generationem ſemper eſſe, & perfectam eſſe; & ſic in *hodie* permanentia, in *genui* vero perfectio deſignatur: ut ſit ſenſus: Perfectus es, (*d*) Fili, & tamen generatio tua æterna eſt, & ſemper a me generaris: ſicut lumen in aere perfectum eſt, & tamen ſemper procedit a ſole. Mich. v. 2. „ Egreſſus eius a principio a diebus æternitatis. “ Pſal. cIx. 3. „ Ex utero ante luciferum genui te. “ Poſſet etiam hoc exponi de generatione temporali, ut dicat, *Hodie*, ideſt in tempore genui te.

Conſequenter cum dicit, *Et rurſus: Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in Filium*, propoſitum oſtendit, ſecundum quod con-

(a) *Al.* auctoritas. (b) *Al. deſideratur* ideſt in æternitate. (c) *Al.* in deſitione. (d) *Al.* Filius.

convenit Chriſto ſecundum humanitatem ; & hoc per aliam auctoritatem . Secundum Gloſſam iſtud dicitur in Eſaia, *Ego ero illi in Patrem* : ſed tamen non invenitur aliquid huic ſimile in Eſaia, niſi illud ix. 6. „ Et filius datus eſt nobis. “ Sed II. Reg. vii. & I. Paral. xxviii. habentur iſta eadem verba Domini dicentis ad David de Salomone, per quem figurabatur Chriſtus. Sciendum eſt autem, quod in veteri teſtamento quædam dicuntur de eo quod eſt figura, non inquantum quædam res, ſed inquantum eſt figura ; & tunc non exponitur de illo niſi inquantum refertur ad figuratum. Verbi gratia in Pſal. lxxi. quædam dicuntur de David , vel de Salomone , inquantum figurabant Chriſtum tantum ; quædam vero etiam ſecundum quod ſunt homines quidam : (a) & huiuſmodi dicta de ipſis poſſunt exponi, & de Chriſto; ſicut illud verſ. 2. „ Deus iudicium tuum „ Regi da : “ quia illud poteſt convenire Salomoni . Illa vero quæ dicuntur de ipſis inquantum ſunt figura , numquam de ipſis poſſunt exponi, ſicut illud verſ. 11. „ Et dominabitur a mari uſque ad mare: “ quia nullo modo verificari poteſt de Salomone . Sic & in propoſito, licet iſta dicta ſint de Salomone , tamen poſſunt exponi de Chriſto , qui præfigurabatur per illum . Dicit ergo , *Ero* , quod eſt futuri temporis , ad denotandum quod incarnatio Filii futura erat in tempore. Galat. iv. 4. „ At ubi venit plenitudo temporis miſit Deus Filium ſuum, factum ex muliere. “ Supra vero , cum loquebatur de æterna generatione, dixit, *Es tu* , quaſi ſine motu ; hic autem, cum loquitur de temporali, dicit, *In Filium*, quod denotat terminum alicuius motionis . Aſſumptio enim importat motum in filiationem . Et quia omnis motio fit per operationem alicuius terminatam ad aliquem effectum , ideo primo ponit operationem facientis , quia non virtute humanitatis facta eſt aſſumptio , ſed divinitatis, cum dicit: *Ego ero illi in Patrem ;* ideſt , aſſumam eum ad unionem perſonæ Filii . Et ſubiungit effectum conſecutum , quia ſcilicet eſt ſuſceptus in unitatem perſonalem Filii: *Erit mihi in Filium*. De primo dicitur Luc. i. 35. „ Virtus Altiſſimi „ (ſcilicet facientis aſſumptionem) obumbrabit tibi . “ De ſecundo Rom. i. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem. “ Iterum *ego ero illi*; ideſt , ad honorem , & utilitatem ſuam clarificabo ipſum: Ioan. xvii. 5. „ Clarifica me, Pater: “ *& ipſe erit mihi*, ideſt ad honorem meum , manifeſtando nomen meum hominibus: Ioan. xvii. 6. „ Manifeſtavi nomen tuum hominibus. “

Deinde cum dicit , *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ* , agit de dominatione Chriſti, qua eſt heres univerſorum: ubi tria facit: quia primo oſtendit dominium eius, & præcipue ſuper Angelos ; ſecundo ponit rationem dominii illius ex parte Angelorum, ibi , *Et ad Angelos quidem dicit* : *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus*; tertio ex parte Chriſti , ibi , *Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus , in ſæculum ſæculi* . Quantum ad primum inducit auctoritatem Pſalmi , cum dicit : „ Adorate eum omnes Angeli eius. “ Hoc habetur in Pſal. xcvi. „ Dominus regnavit, „ exultet terra. “ Adoratio enim non fit niſi Domino: ergo ſi Angeli eum adorant, Dominus illorum eſt. Volens Apoſtolus inducere hanc auctoritatem , primo tangit intentionem Pſalmiſtæ, cum dicit: *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ*: ut Pſalmiſta loquatur de adventu Chriſti in mundum ; & ideo dicit : *Et cum* Scriptura *introducit* , ideſt introducendum dicit , *Primogenitum in orbem terræ* ; quaſi dicat: Iam dictum eſt , quod Chriſtus eſt Filius præ Angelis : ergo eſt principaliter a Patre genitus . Eſt ergo dicendus Primogenitus . Roman. viii. 29. „ Ut ſit ipſe „ Primogenitus in multis fratribus. “ Hic autem Primogenitus debebat introduci in orbem terrarum . Et vide quam ordinate loquatur Apoſtolus. Primo enim dicit ipſum eſſe a Patre , ibi , *Ego ero illi in Patrem* ; ſecundo aſſumptum in unitatem perſonæ , ibi , *Et ipſe erit mihi in Filium* : ſed modo proponit eum in notitiam hominum . Vocat autem incarnationem introductionem in mundum.

Sed contra. Ipſe Chriſtus vocat eam exitum Ioan. xvi. 28. „ Exivi a Patre , & veni in mundum . “ Et dicendum eſt , quod exitus eſt etiam introductio : ſicut ſi aliquis reconciliandus ſit Principi , primo exit ad eum mediator , & poſt introducit eum. Simile habetur I Reg. xx. de David ad Ionatham. Sic Chriſtus mediator Dei , & hominum , primo exiit ad homines, & poſtea introducit eos reconciliatos : infra ii. 10. *Qui multos filios adduxerat in gloriam*.

Vel

(a) *Al.* & iſtorum.

Vel *introducit*, ideſt inducit eum uſque in corda hominum: quia Scriptura loquens de adventu Chriſti, dicit eum ſuſcipiendum intra corda hominum. Iſta autem receptio fit per fidem. Epheſ. III. 17. „ Habitare „ Chriſtum per fidem in cordibus noſtris. “ Pſal. XCV. 3. „ Annuntiate inter gentes glo- „ riam eius. “ Quando enim Scriptura dicit, quod gentes debent credere, dicit quod Chriſtus intraturus eſt in corda ipſorum.

Hoc autem quod dicit, *Iterum*, multipliciter exponitur. Dicit enim Chryſoſtomus, quod de incarnatione Verbi, quæ dicitur introductio, non loquitur Scriptura ſemel, ſed iterum atque iterum. Vel aliter: quia ipſe primo erat in mundo per potentiam divinitatis inviſibiliter, ſed iterum introducit eum in mundum, ſecundum præſentiam humanitatis viſibiliter. Vel aliter: quia ſupra dixerat, *Ero illi in Patrem*; ideſt, aſſumam in unitatem perſonalem mei. *Et cum iterum introducit eum*, ſcilicet iſtum *Primogenitum*, & aſſumptum ad unitatem perſonæ: quia non ſufficeret dicere, quod introducitur, niſi dicatur qualiter introducatur: quia non quaſi unus de mundo, nec ſicut Angeli, ſed ſuper omnes. Ideo dicit: *Adorent eum omnes Angeli*. Nehem. IX. 6. „ Exercitus cæli te ado- „ rat. “ Apocal. VII. 11. „ Omnes Angeli „ ſtabant in circuitu throni, & ceciderunt, „ & adoraverunt Deum. “

Deinde cum dicit, *Et ad Angelos quidem dicit*, ponitur ratio ex parte Angelorum, quare eum adorant; quaſi dicat: Iuſtum eſt quod adorent, quia ſunt miniſtri. Unde dicit: *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*. Deus enim aliquando operatur illuminando intellectum: Ioan. I. 9. „ Illuminat omnem hominem venien- „ tem in hunc mundum: “ aliquando vero movet ad opus: Eſa. XXVI. 9. „ Omnia ope- „ ra noſtra operatus es in nobis. “ Et primum facit Deus in nobis mediantibus Angelis: Pſalm. LXXV. 5. „ Illuminans tu „ mirabiliter a montibus æternis. “ Secundum etiam facit in nobis, ipſis mediantibus, ſicut dicit Dionyſius IV. cap. cæleſtis Hierarchiæ. Inquantum ergo illuminat per ipſos, dicuntur nuntii: nuntii enim eſt nuntiare ea quæ ſunt in corde domini ſui. Inquantum vero ſunt mediatores operum divinorum, dicuntur miniſtri: Pſalm. CII. 21. „ Miniſtri eius, qui faciunt voluntatem „ eius. “ Sunt ergo & nuntii, & miniſtri; ſed quales ſint, deſcribit eos per duas res corporales maxime ad hoc idoneas. Una eſt aer, cuius proprietas multum convenit nuntio; miniſtro autem proprietas ignis. Aer enim eſt receptibilis luminis, & impreſſionis: item optime reddit recepta: item habet velocem motum. Hæc autem debet habere bonus nuntius, ut ſcilicet bene recipiat dicta, bene referat recepta, & utrumque velociter faciat. Iſta bene conveniunt Angelis: optime enim recipiunt divinas illuminationes: ſunt enim Angeli ſpecula munda, ſecundum Dionyſium. Matth. XVIII. 10. „ Et Angeli eo- „ rum in cælis ſemper vident faciem Pa- „ tris mei, qui in cælis eſt. “ Item optime reddunt quod ſignificatum eſt. Apocal. I. 1. „ Significavit Deus quæ oportet fieri „ cito, loquens per Angelum ſuum ſervo „ ſuo Ioanni. “ Item ſunt veloces. Eſai. XVIII. 2. „ Ite Angeli veloces ad gentem „ convulſam, & dilaceratam. “ Iſti autem dicuntur ſpiritus, quia omnis ſubſtantia inviſibilis, dicitur ſpiritus: unde & aer dicitur ſpiritus. Item ſunt ignis, inquantum miniſtri. Ignis autem inter omnia elementa eſt maxime activus, & efficax ad agendum. Unde in Pſal. CIII. de Angelis, ubi dicuntur miniſtri eius, ibi additur verſ. 4. „ Et miniſtros tuos ignem urentem. “ Item ignis calorem cauſat, per quod deſignatur caritas. Cant. VIII. 6. „ Lampades „ ignis, atque flammarum. “ Unde deſcribuntur in igne, & dicuntur Seraphim. Eſa. 6. Item ignis ſemper movetur ſurſum; ita Angeli, & boni miniſtri omnia quæ agunt, ſemper referunt in gloriam Dei, ſicut patet de Angelo Tob. XII. 6. „ Bene- „ dicite Deum cæli. “ Non dicit, Benedicite me, ſed „ Deum cæli. “ Non ſic de malo angelo, qui dicit Matth. IV. 9. „ Hæc „ omnia tibi dabo, ſi cadens adoraveris „ me. “ Sed Angelus bonus, tamquam bonus miniſter, dicit Apocal. ult. 9. „ Vi- „ de ne feceris: “ & ſequitur: „ Deum „ adora. “

E-

LECTIO IV.

AD Filium autem: Thronus tuus, Deus, in ſæculum ſæculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.

SUpra probavit Apoſtolus per auctoritatem Angelos eſſe miniſtros; hic probat hoc per rationem ſumptam ex parte ipſius Chriſti: unde intendit hic probare regiam dignitatem Chriſti; ubi duo facit: primo enim commendat regiam dignitatem ipſius Chriſti; ſecundo eius ad illam dignitatem oſtendit idoneitatem, ibi, *Propterea unxit te Deus*. Circa primum tria facit. Primo commendat Chriſti regiam auctoritatem; ſecundo eius regiminis æquitatem, ibi, *Virga* (a) *æquitatis, virga regni tui*; tertio regiminis bonitatem, ibi, *Dilexiſti iuſtitiam*. Dicit ergo: *Ad Filium autem* dicit: *Thronus tuus, Deus, in ſæculum ſæculi*: & ſunt verba Dei Patris loquentis per linguam Prophetæ, ſicut per calamum ſcribæ. Dicit ergo: O *Deus* fili, *thronus tuus in ſæculum ſæculi*: in quo denotatur regia maieſtas. Eſt enim thronus Regis ſedes; ſed cathedra, magiſtri; tribunal autem ſedes iudicis: quæ omnia conveniunt Chriſto, quia ipſe eſt Rex noſter: Luc. I. 32. „ Regnabit in domo Iacob: “ & ideo convenit ei thronus: Pſalm. lxxxviii. 38. „ Thronus eius ſicut ſol. “ Ipſe eſt magiſter: Ioan. III. 2. „ Scimus quia a Deo „ veniſti magiſter: “ ideo competit ei cathedra. Ipſe eſt iudex noſter: Eſa. xxxiii. 22. „ Dominus iudex noſter, Dominus „ legifer noſter: “ & ideo congruit ſibi tribunal: II. Corinth. v. 10. „ Omnes nos „ oportet manifeſtari ante tribunal Chri„ ſti. “ Competit autem thronus Chriſto ſecundum naturam divinam, inquantum eſt Deus: Pſalm. xlvi. 8. „ Rex omnis terræ „ Deus: “ ſed ſecundum quod homo, convenit ſibi ex merito paſſionis, victoriæ, & reſurrectionis. Apocal. III. 21. „ Qui vi„ cerit, dabo ei ſedere mecum in throno „ meo; ſicut ego vici, & ſedi in throno „ Patris mei cum eo. “ Hic thronus eſt perpetuus: Luc. I. 33. „ Et regni eius non „ erit finis: “ Daniel. VII. 14. „ Poteſtas „ eius poteſtas æterna, quæ non auferetur. “ Patet autem quod regnum illud eſt æternum, & inquantum ſibi convenit ex natura, quia eſt Deus: Pſalm. cxliv. 13. „ Re„ gnum tuum regnum omnium ſæculorum: “ item inquantum ſibi convenit, ut homo; & hoc duplici ratione. Una, quia regnum illud non ordinatur ad temporalia, ſed ad æterna: Ioan. XVIII. 36. „ Regnum „ meum non eſt de hoc mundo. “ Ad hoc enim regnat, ut homines dirigat ad vitam æternam. Non autem ſic eſt de regno hominum: unde regnum illorum finitur cum vita præſenti. Alia ratio eſt, quia Eccleſia, quæ eſt regnum eius, durat uſque ad finem mundi; & tunc tradet Chriſtus regnum Deo, & Patri conſummandum, & perficiendum.

Conſequenter commendat regnum eius ab æquitate, cum dicit: *Virga æquitatis, virga regni tui*. Convenienter autem deſcribitur regnum per virgam. Differt enim regimen tyrannicum a regimine Regis: quia regimen tyrannicum eſt ad utilitatem ſuam cum gravamine ſubditorum; regimen autem Regis principaliter ordinatur ad utilitatem ſubditorum: & ideo Rex eſt pater, & paſtor. Paſtor enim non corrigit cum gladio, ſed cum virga: Pſalm. lxxxviii. 33. „ Viſitabo „ in virga iniquitates eorum. “ Item paſtor utitur virga in directione gregis: Mich. VII. 14. „ Paſce populum tuum in vir„ ga tua. “ Virga etiam ſuſtentat infirmos: Pſalm. XXII. 2. „ Virga tua, & „ baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt. “ Item virga conturbat hoſtes: Num. XXIV. 17. „ Conſurget virga de Iſrael, & percu„ tiet duces Moab. “ Sed hæc eſt virga æquitatis: Eſa. XI. 4. „ Arguet in æquita„ te pro manſuetis terræ. “

Sed ſciendum eſt, quod aliquando aliquis regit in rigore iuris, ſicut quando ſervat ea quæ iuſta ſunt ſecundum ſe. Contingit autem quod aliquid de ſe iuſtum eſt, quod tamen comparatum ad aliquid, inducit detrimentum, ſi ſervetur; & ideo oportet quod ius commune ad hoc applicetur; & ſi hoc fiat, tunc eſt regimen æquitatis. Re-

(a) Al. *directionis*, & ſic infra.

Regnum veteris teſtamenti erat ſecundum rigorem iuſtitiæ: Act. xv. 10. „Onus, quod „ nec nos, nec patres noſtri portare po„ tuimus. “ Sed regnum Chriſti eſt regnum æquitatis, & iuſtitiæ, quia in ipſo non imponitur niſi ſuavis obſervantia: Matth. xi. 30. „ Iugum enim meum ſuave eſt, & „ onus meum leve: “ (a) & Pſalm. xcv. 13. „ Iudicabit orbem terræ in æquita„ te. “

Conſequenter cum dicit, *Dilexiſti iuſtitiam*, bonitatem regentis commendat. Quidam enim ſervant æquitatem, non tamen propter amorem iuſtitiæ, ſed magis propter timorem, vel propter gloriam; & tale regimen non durat. Sed iſte ſervat æquitatem propter amorem iuſtitiæ. Dicit ergo: *Dilexiſti iuſtitiam*; quaſi dicat: Hoc quod virga eſt æqua, & directa; hoc eſt, quia dilexiſti iuſtitiam. Sapient. i. 1. „ Diligite iuſtitiam qui iudicatis ter„ ram. “ Non autem eſt iuſtus qui non amat iuſtitiam. Matth. v. 6. „ Beati qui „ eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam. “ Sed aliqui quidem diligunt iuſtitiam, ſed ſunt remiſſi in correctione iniquitatis; ſed Chriſtus odit, ideſt reprobat iniquitatem. Pſalm. cxviii. 113. „ Iniquos odio ha„ bui. “ Sapient. xiv. 9. „ Similiter odio „ ſunt Deo impius, & impietas eius. “ Eccli. xii. 3. „ Altiſſimus odio habet pec„ catores, & miſertus eſt pœnitentibus. “ (b) Et ideo dicit: *& odiſti iniquitatem*.

Deinde cum dicit, *Propterea unxit te Deus*, oſtendit (c) Chriſti idoneitatem ad exequendum, & gubernandum: ubi dubitatio eſt de hoc quod dicit: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus*. In verbis iſtis agitur de ſpirituali unctione, qua Chriſtus eſt repletus Spiritu ſancto. Numquid enim ideo repletus eſt, quia dilexit iuſtitiam? Ergo meruit gratiam, quod eſt contra illud Roman. xi. 6. „ Si ex operibus, iam non ex „ gratia. “ Et hæc eſt ratio communis. Sed ſpecialiter ad propoſitum: quia Chriſtus in ipſa conceptione fuit plenus Spiritu ſancto: Ioan. i. 14. „ Plenum gratia, & „ veritate. “ Non ergo meruit.

Reſpondeo. Hic eſt cavendus error Origenis. Voluit enim quod omnes ſpirituales creaturæ, etiam anima Chriſti, a principio creatæ fuerunt, & ſecundum quod plus, vel minus adhæſerunt Deo, vel diverterunt ab ipſo per libertatem arbitrii ſui, facta eſt diſtinctio inter Angelos, & etiam animas. Unde in Periarchon dicit, quod anima Chriſti, quia vehementius adhæſit Deo (d) diligendo iuſtitiam, & odiendo iniquitatem, meruit maiorem plenitudinem gratiæ præ cunctis ſubſtantiis ſpiritualibus. Sed hoc eſt hæreticum dicere, quod ſcilicet quæcumque anima, vel etiam anima Chriſti, creata fuerit ante corpus; quod etiam ſpecialem rationem in Chriſto habet, quia in primo inſtanti ſimul creata fuit anima, & formatum corpus, & totum eſt aſſumptum a Filio Dei.

Quid ergo dicit, *Propterea*? Una Gloſſa videtur ſentire cum Origene. Sed ſi volumus eam ſalvare, dicemus, quod in Scriptura dicitur aliquid fieri quando innoteſcit, ſicut cum dicitur Philip. ii. 8. „ Factus eſt obe„ diens uſque ad mortem, mortem autem „ crucis. Propter quod & Deus exaltavit „ illum, & dedit illi nomen quod eſt ſu„ per omne nomen. “ Numquid Chriſtus merito paſſionis meruit eſſe Deus? Abſit. Hic enim eſt error Photini. Dicendum eſt ergo, quod Chriſtum eſſe Deum excedit omne meritum; ſed per paſſionem meruit quod manifeſtetur ubique eſſe Deus, & quod Deus dederit illi tale nomen, quod ſit ſuper omne nomen. Ita hoc quod dicit hic, *Propterea unxit te Deus*, ut ſit ſenſus. Ex hoc quod tu dilexiſti iuſtitiam, meruiſti quod hoc innoteſcat. Vel aliter, & melius, ita quod *ly propterea* non dicat cauſam meritoriam, ſed finalem; quaſi dicat: Ad hoc quod illa haberes, ſcilicet thronum perpetuum, virgam æquitatis, & cetera quæ dicta ſunt; *propterea unxit te Deus oleo*, ſcilicet ſanctificationis, quod Dominus mandavit fieri Exod. xxx. quo ungebantur vaſa, & ſacerdotes, Levit. viii. & ix. & Reges, ut patet de David I. Reg. xvi. & Salomone III. Reg. i. Item Prophetæ, ut patet de Eliſeo III. Reg. xix.

Sed quare fiebat iſta ſanctificatio per unctionem? Ratio eſt litteralis. Homines enim orientales pro celebritate ungebantur, ne conſumerentur, eo quod ſunt in regione multum calida. Pauperes etiam ungebantur ad feſtivitatem. IV. Reg. iv. 2. „ Non habeo ancilla tua niſi parum olei „ quo ungar. “ In Scriptura autem, divina traduntur nobis per modum quo homines ſolent uti. Quia ergo tunc ungebantur homines vel propter celebritatem feſti, vel cele-

(a) *Al. omittitur ſequens Pſalmorum ſententia*. (b) *Al. deeſt* Et ideo dicit: *Et odiſti iniquitatem*. (c) *Al. deſideratur* Chriſti. (d) *Al.* diligendo iuſtitiam, propterea meruit hoc, *aliis omiſſis*.

celebritatem perſonæ; ideo ad oſtendendum excellentiam Chriſti, dicit eum unctum oleo exultationis: ipſe enim eſt Rex: Eſa. XXXII. 1. „ Ecce in iuſtitia regnabit „ Rex: “ & XXXIII. 22. „ Dominus enim „ iudex noſter, Dominus legifer noſter, „ Dominus Rex noſter: ipſe veniet, & ſalvabit nos. “ Eſt etiam Sacerdos: Pſalm. CIX. 4. „ Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. “ Fuit etiam Propheta: Deuter. XVIII. 15. „ Prophetam de gente tua, & de fratribus „ tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus.“ Et convenit ſibi ungi oleo ſanctificationis, & exultationis: ab ipſo (a) enim ſunt ſacramenta, quæ ſunt vaſa gratiæ. Eſa. XXII. 24. „ Suſpendam ſuper eum omnem gloriam „ domus patris eius, vaſorum diverſa genera. “ Convenit etiam iſta unctio Chriſtianis: ſunt enim Reges & Sacerdotes. I. Petr. II. 9. „ Vos eſtis genus electum, re„ gale ſacerdotium. “ Apocal. V. 10. „ Fe„ ciſti nos Deo noſtro regnum, & Sacer„ dotes. “ Item habet Spiritum ſanctum, qui eſt prophetiæ ſpiritus. Ioel. II. 28. „ Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem „ carnem; & prophetabunt filii veſtri, & „ filiæ veſtræ. “ Et ideo omnes uncti ſunt inviſibili unctione. II. Corinth. I. 21. „ Qui autem confirmat nos vobiſcum in „ Chriſto, & qui unxit nos Deus, & qui „ ſignavit nos, & dedit pignus Spiritus in „ cordibus noſtris. “ I. Ioan. II. 20. „ Vos „ unctionem habetis a Sancto, & noſtis „ omnia. “

Sed quæ comparatio eſt inter Chriſtum unctum & Chriſtianos unctos? Iſta ſcilicet, quia ipſe habet eam principaliter, & primo; nos autem, & alii, ab ipſo effuſam. Pſalm. CXXXII. 2. „ Sicut unguentum in ca„ pite, quod deſcendit in barbam, barbam „ Aaron. “ Et ideo dicit, *Præ participibus tuis*. Ioan. I. 16. „ De plenitudine eius „ omnes accepimus. “ Unde alii dicuntur ſancti, ipſe vero Sanctus ſanctorum: ipſe enim eſt radix omnis ſanctitatis.

Dicit autem, *Oleo lætitiæ*, vel *exultationis*, quia ex iſta unctione procedit ſpiritualis lætitia. Roman. XIV. 17. „ Non eſt „ regnum Dei eſca, & potus; ſed iuſtitia, „ & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. “ Galat. V. 22. „ Fructus autem ſpiritus eſt „ caritas, pax, gaudium. “ Pſal. CIII. 15. „ Ut exhilaret faciem in oleo. “ Eſa. LXI. 3. „ Oleum gaudii pro luctu. “

Illud autem quod bis dicit, *Deus, Deus*, dupliciter exponitur. Uno modo quod repetatur nominativus caſus, ut ſit ſenſus. Unxit te Deus per ſeipſum Deum, nos autem per te mediatorem Dei & hominum hominem Chriſtum. II. Petr. I. 4. „ Per „ quem magna, & pretioſa nobis promiſſa „ donavit. “ Alio modo, quia, ſecundum Auguſtinum in Gloſſa, alterum eſt nominativi caſus, alterum vocativi; ut ſit ſenſus. O Chriſte, qui es *Deus* Filius, *Deus* Pater unxit te *oleo exultationis*. Et quod debeat ſic exponi, magis patet in Græco.

Sed cum Chriſtus non ſit unctus ſecundum quod Deus, quia ſic non convenit ſibi recipere Spiritum ſanctum, ſed magis aliis dare; ſecunda expoſitio non videtur eſſe vera.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod idem eſt in perſona & Deus, & homo, tamen unctus eſt inquantum homo. Et cum dicitur, O *Deus, unxit te Deus tuus oleo exultationis*, & ungens eſt Deus & homo, & unctus ſimiliter eſt Deus & homo, & unum cum ipſo in perſona.

LECTIO V.

ET: Tu in principio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli. Ipſi peribunt, tu autem permanebis, & omnes ut veſtimentum veteraſcent; & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.

SUpra præmiſerat Apoſtolus quatuor, in quibus Chriſtus excellit Angelos; & probavit duo illorum, ſcilicet quod excedit eos, quia eſt Filius, & quia eſt heres; nunc probat tertium, ſcilicet quod excedit eos in virtute operationis, quia per eum Pater fecit & ſæcula. Hoc autem probat Apoſtolus ex auctoritate eiuſdem prophetiæ; & circa hoc duo facit. Primo oſtendit virtutem operationis, inquantum eſt Crea-

(a) *Al.* autem.

Creator; ſecundo quantum ad differentiam Creatoris ad creaturam, ibi, *Ipſi peribunt*, *tu autem permanebis*. Circa primum duo facit: quia primo ponit creationem terræ; ſecundo cælorum, ibi, *Et opera manuum tuarum ſunt cæli*.

Sciendum eſt autem circa primum, quod hoc poteſt dupliciter legi. Uno modo ut ſit ſermo Prophetæ directus ad Patrem, ut ſit ſenſus. *Tu Domine*, ſcilicet Deus Pater, *fundaſti terram in principio*, ideſt in Filio tuo, qui eſt principium: Ioan. VIII. 25. „ Ego principium, qui & loquor vobis. “ Et hoc tantum valet ac ſi dixiſſet: Tu fundaſti terram per Filium: Pſalm. CIII. 24. „ Omnia in ſapientia feciſti. “ Filius autem eſt ſapientia genita: unde ſupra dixit eum ſplendorem gloriæ. Et hoc quod dicit hic, reſpondet huic quod ſupra dixit, *Per quem fecit & ſæcula*. Alio modo quod ſit ſermo directus ad Filium, ſic. *Et tu Domine*, ſcilicet Fili, *fundaſti terram in principio*, ſcilicet temporis, (*a*) ut excludat opinionem ponentium æternitatem mundi: vel *in principio*, ſcilicet productionis rerum, ut excludat opinionem dicentium, corporalia non fuiſſe creata cum ſpiritualibus, ſed poſt. Gen. I. I. „ In principio creavit Deus „ cælum, & terram. “ (*b*) Eccli. XVIII. I. „ Qui vivit in æternum, creavit omnia „ ſimul. “

Sciendum eſt autem, quod tripliciter poteſt diſtingui terra a cælo. Uno modo, & ad litteram, quod per terram intelligatur elementum terræ, per cælum autem ſuperiora corpora: ut ſicut Moyſes non facit mentionem de aere, quia eſt cum aqua; ita hic intelligat per cælum, ipſum cælum, & alia duo elementa, ſcilicet aerem, & ignem, quæ magis accedunt ad naturam cæli; quod patet ex loco ipſorum. Sic etiam accipit Moyſes Geneſ. I. Et dicit, *Fundaſti*, ut oſtendat tria ad terram pertinere. Primo quidem terræ quietem: omnia enim alia participant motum, ſola autem terra ſecundum totalitatem ſuam immobilis perſeverat, ut ſit ſenſus: Fundaſti, ideſt firmaſti: Pſalm. CIII. 5. „ Qui fundavit ter„ ram ſuper ſtabilitatem ſuam. “ Secundo ut oſtendat terræ perpetuitatem: nam fundamentum ædificii inter alias eius partes ſtabilius eſt. „ Terra autem in æter„ num ſtat: “ Eccle. I. 4. & ſecundum hoc dicit: *Fundaſti terram*, ideſt perpetuo ſolidaſti. Tertio ut oſtendat terræ ordinem: quia ſicut fundamentum, quod eſt prima pars ædificii, eſt in imo; ita terra inter omnia elementa tenet locum imum. Eſa. XLVIII. 13. „ Manus mea fun„ davit terram. “ Pſalm. XCIV. 5. „ Ari„ dam fundaverunt manus eius. “ Non autem dicit, Feciſti cælos; ſed *opera manuum tuarum ſunt cæli*: quia illud quod aliquis facit manibus, magis diligenter videtur facere. Et ideo ſic loquitur ad deſignandum nobilitatem, & pulchritudinem ipſorum. Eſa. XLVIII. 13. „ Dextera mea menſa eſt „ cælos. “ Aliter vero quod per terram intelligat totam naturam corporalem: & ſic *terram fundaſti*, quia materia eſt locus, & fundamentum formarum: per cælos autem ſpirituales ſubſtantias. Pſal. CXLVIII. 5. „ Laudate eum cæli cælorum. “ Et hi ſunt opera manuum eius, quia fecit eos ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Vel per terram imperfecti in Eccleſia, qui ſunt fundamentum aliorum (quia niſi eſſet activa in Eccleſia, contemplativa non ſubſiſteret) per cælos contemplativi. Et hæc facta ſunt in Eccleſia in principio, ideſt per Filium. Eſa. LI. 16. „ Poſui verba mea in ore tuo... „ ut fundes terram (ideſt imperfectos) „ & plantes cælos, “ ideſt perfectos. Quantum autem ad cælos dicit: *Opera manuum tuarum ſunt cæli*. Dicit autem, *Opera manuum tuarum*, & non ſimpliciter, Cælos feciſti, propter quatuor rationes. Primo ut excludat errorem dicentium Deum eſſe animam cæli; & per conſequens totum mundum, & partes eius debere coli ut Deus, quod & idolatræ faciebant: & hoc excludit cum dicit: *Opera manuum tuarum ſunt cæli*; quaſi dicat: Non ſunt proportionati tibi, ut corpus animæ; ſed ſubiecti, & proportionati virtuti, & voluntati tuæ. Deuter. IV. 19. „ Ne for„ te oculis ad cælum elevatis, videas ſo„ lem, & lunam, & omnia aſtra cæli, „ & errore deceptus adores ea. “ Secundo ut deſignet cælorum dignitatem, & pulchritudinem: quia illud dicimus manibus facere quod diligenter facimus. Ut ergo oſtendat cælos excellentiori modo quam alias creaturas corporales divina ſapientia conditos eſſe, dicit: *Opera manuum tuarum ſunt cæli*. Et hoc patet: quia diverſitas in iſtis inferioribus poteſt reduci ad diſpoſitionem materiæ; ſed

(a) *Al. omittitur* ut excludat opinionem ponentium æternitatem mundi. (b) *Al. deeſt ſequens Eccleſiaſtici ſententia*.

ſed diverſitas corporum cæleſtium nullo modo poteſt reduci niſi ad ſapientiam divinam. Et inde eſt quod quandocumque fit mentio de creatione cæli, additur ibi prudenter, vel intellectus, vel aliquid huiuſmodi, ſecundum illud Prov. III. 19. „Stabilivit cælos prudenter: “ & ſecundum illud Pſalm. cxxxv. 5. „Qui fecit „cælos in intellectu.“ Tertio ut oſtendat quod in cælis magis refulget virtus divina Creatoris, ſecundum Gloſſam: nihil enim eſt in creaturis in cuius conditione appareat tantum virtutis Dei; & hoc propter magnitudinem ipſorum, & ordinem. Sap. XIII. 5. „A magnitudine „enim ſpeciei, & creaturæ cognoſcibili- „ter poterit horum Creator videri.“ Quarto ad oſtendendum quod inter omnia corpora, corpus cæleſte immediatius recipit influentiam a Deo, & per iſta derivatur in iſta inferiora. Iob XXXVIII. 35. „Numquid noſti ordinem cæli, & pones „rationem eius in terra?“ quaſi dicat: Si bene conſideras diſpoſitionem cæli, non potes attribuere cauſam diſpoſitionis eius alicui rei terrenæ, ſed Deo. Alio modo poteſt exponi, ut per terram accipiatur tota materia corporalis, per cælos vero, ſpirituales ſubſtantiæ: & ſic eſt ſenſus. *In principio* temporis *terram*, ideſt materiam corporalem, *fundaſti*; ideſt, quaſi fundamentum formarum ſtabiliſti: & ſic intelligitur illud Pſalm. CXLVIII. 7. „Laudate Dominum de terra, dracones, & „omnes abyſſi.“ Sed *cæli*, ideſt ſubſtantiæ ſpirituales: Pſal. eod. 4. „Laudate il- „lum cæli cælorum: “ *ſunt opera manuum tuarum*, quia ſcilicet feciſti eos ad imaginem & ſimilitudinem tuam. Tertio modo poteſt exponi, ut per terram intelligantur infimi in Eccleſia, per cælos vero ſupremi; & ſic eſt ſenſus. *In principio*, ideſt per Filium, *terram fundaſti*, ideſt activos, & infimos in Eccleſia. Et dicuntur fundari, quia ſunt quaſi fundamentum aliorum: nam niſi eſſent activi in Eccleſia, viri contemplativi non ſubſtentarentur; ſed *cæli*, ideſt contemplativi, & perfectiores, *ſunt opera manuum tuarum*, id eſt excellentiori præeminentia prædit. Pſalm. XVIII. 2. „Cæli enarrant gloriam „Dei:“ Eſai. I. 2. „Audite cæli,“ ideſt maiores, „auribus percipe terra,“ ideſt minores.

Conſequenter cum dicit, *Ipſi peribunt, tu autem permanebis*, oſtendit differentiam inter Creatorem & creaturam: & hoc quantum ad duo, quæ ſunt propria Creatori. Primum eſt æternitas, ſecundum eſt immutabilitas, de qua ibi, *Et omnes ut veſtimentum veteraſcent .... tu autem idem ipſe es*. Circa primum duo facit: quia primo ponit terminationem creaturæ; ſecundo interminationem Dei, ibi, *Tu autem permanebis*. Dicit ergo primo: *Ipſi*, ſcilicet cæli, *peribunt*.

Sed contra. Eccle. I. 4. „Terra in æ- „ternum ſtat.“ Ergo videtur quod multo plus cæli. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod, ſecundum Auguſtinum, & Philoſophum, in qualibet mutatione eſt generatio, & corruptio. Unde quidquid mutatur, perit a ſtatu in quo erat. Ergo quod dicit, quod cæli peribunt, non intelligitur quantum ad ſubſtantiam, de qua Iob XXXVII. 18. „Qui ſolidiſſimi quaſi ære fu- „ſi ſunt;“ ſed quantum ad ſtatum quem nunc habent. Apoc. XXI. 1. „Vidi cælum „novum, & terram novam.“ I. Corinth. VII. 31. „Præterit figura mundi huius.“

Sed quomodo mutabunt ſtatum? Diverſimode: quia cæli ſuperiores (a) moventur quidem ſecundum locum, ſed non alterantur; inferiores vero, ſcilicet ignis, & aer, moventur, & alterantur, & corruptioni ſunt ſubiecti. Sic ergo ſtatus omnium cælorum eſt mutabilis; ſed tunc motus ceſſabit in ſuperioribus, & corruptio in inferioribus: quia aer igne conflagrationis purgabitur. II. Petr. III. 7. „Cæli qui nunc ſunt, & terra, eodem „Verbo repoſiti, ſunt igni reſervati in „diem iudicii, & perditionis impiorum „hominum.“ Omnes peribunt a ſtatu in quo nunc ſunt, & ſic quodammodo peribunt; ſed *tu* Domine *permanebis*. Pſalm. CI. 13. „Tu autem, Domine, in æter- „num permanebis.“

Hic oſtendit permanentiam Creatoris; quaſi dicat: In te nulla eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio, ut Iac. I. dicitur. Pſalm. CI. 13. „Tu autem, Do- „mine, in æternum permanebis: ſolium „tuum in generatione & generationem:“ quod poteſt etiam intelligi de Chriſto homine. Infra ult. 8. *Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula*.

Deinde cum dicit, *Et omnes ut veſtimentum veteraſcent .... tu autem idem ipſe es*, oſtendit differentiam Dei ad creaturam quan-

(a) *Al.* moventur, ſed non alterantur.

quantum ad immutabilitatem; & circa hoc duo facit. Primo enim ponit mutabilitatem creaturæ; ſecundo immutabilitatem Dei, ibi, *Tu autem idem ipſe es.* Et adhuc circa primum duo facit: quia primo deſcribit rationem mutabilitatis creaturæ; ſecundo ſubdit illam mutabilitatem, ibi, *Et velut amictum mutabis eos.* Circa primum autem ſciendum eſt, quod vetus, & novum conſequuntur tempus. Unde veteraſcere non poteſt niſi quod aliqualiter menſuratur tempore. Motus autem cælorum menſuratur tempore, ſed ipſum mobile menſuratur ipſo nunc temporis. Ergo in cælo poſſunt inveniri novitas, & vetuſtas: unde non veteraſcent cæli, quaſi ſubſtantia eorum minuatur, vel corrumpatur in aliquo; ſed tantum quantum ad diuturnitatem temporis, quo amplius non menſurabuntur: & ideo dicit: *Sicut veſtimentum mutabis eos*: quia cauſa mutationis cælorum non erit propter defectum virtutis ipſorum, quæ in aliquo minuatur: quia ſi motus ipſorum ceſſaret propter defectum virtutis, iam ceſſatio haberet cauſam naturalem, & poſſet deprehendi ratione naturali; cuius contrarium dicitur Matth. XXIV. 36. „ De die „ autem, & hora illa nemo ſcit, neque „ Angeli in cælo, niſi ſolus Pater. “ Ergo erit propter neceſſitatem finis: quia omnes creaturæ corporales ordinantur ad ſpirituales, & totus motus deſerviens generationi, & corruptioni ordinatur ad generationem hominis. Ceſſante ergo generatione hominis, quod erit quando completus erit numerus electorum, & prædeſtinatorum, ceſſabit motus ille: & ideo dicitur veſtimentum, quod ſumitur ad uſum, & ceſſante uſu deponitur; ſicut homo calidum veſtimentum deponit veniente æſtate, (*a*) & frigidum veniente hieme. Sic ergo ſtatus mundi, qui nunc eſt (*b*) accommodatus iſti fini, cum completus fuerit numerus ille electorum, iam amplius non erit accommodatus, nec neceſſarius; & ideo ſicut veſtimentum deponetur. Luc. XXI. 33. „ Cælum, & terra tranſibunt. “

Conſequenter ponit ipſam mutabilitatem, cum dicit: *Et velut amictum mutabis eos*, ſcilicet cælos: & bene dicit, *Mutabis* tu Deus, quia non propria virtute, nec per ſe, ſed virtute Dei mutabuntur a motu, ſicut amictum, qui ad uſum ſumitur, & poſt uſum deponitur ſecundum congruentiam temporis, & finis. Et dicit *amictum*, quia per amictum gloria hominis & manifeſtatur, & tegitur. Ita etiam Deus per creaturas & occultatur nobis, & manifeſtatur. Rom. I. 20. „ Inviſibilia Dei per ea „ quæ facta ſunt, intellecta conſpiciun- „ tur. “ Sapient. XIII. 5. „ A magnitu- „ dine enim ſpeciei, & creaturæ cogno- „ ſcibiliter poterit horum Creator vide- „ ri. “ Et dicit, *Mutabuntur*, quia in perpetuum mutati permanebunt. Item quantum ad cælos ſpirituales, qui pereunt a vita præſenti per mortem corporis. II. Reg. XIV. 14. „ Omnes morimur, & quaſi „ aquæ dilabimur in terram, quæ non re- „ vertentur. “ Eſai. LVII. 1. „ Iuſtus per- „ it, & nemo eſt qui recogitet in corde „ ſuo. “ Item *veteraſcent*, quia, ut dicitur infra VIII. 13. „ quod antiquatur, & ſe- „ neſcit, prope interitum eſt. “ *Et mutabis*, ſcilicet ſecundum corpora, quando corporale hoc induet incorruptionem, I. Corinth. XV. *Et mutabuntur*, ſecundum mentem, quando a viſione ænigmatica aſſumentur ad ſpeciei viſionem. Iob XIV. 14. „ Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto „ donec veniat immutatio mea. “

Deinde ſubiungit immutabilitatem Dei, cum dicit: *Tu autem idem ipſe es.* Ubi duo facit: primo enim (*c*) ponit intentum; ſecundo oſtendit hoc per ſignum, ibi, *Et anni tui non deficient*. Dicit ergo: *Ipſi peribunt, tu autem*, ſcilicet Dei Filius (& hoc contra Arrianos) *idem ipſe es*; id eſt, idem perſeveras, & numquam mutaris. Mal. III. 6. „ Ego Deus, & non mu- „ tor. “ Iac. I. 17. „ Apud quem non eſt „ tranſmutatio, nec viciſſitudinis obum- „ bratio. “ (*d*) Et ſignum huius immutabilitatis ponit cum dicit: *Anni tui non deficient*.

Ubi (*e*) ſciendum eſt, quod anni Dei dicuntur duratio eius, ſicut & anni hominis. Duratio autem hominis deficit dupliciter, ſcilicet ſecundum partes, & ſecundum totum. Secundum partes quidem, quia cum ſit temporalis, una pars ſuccedit alteri; & una adveniente, deficit altera. Deficit etiam ſecundum totum, quia ex toto deſinit eſſe. In duratione vero Dei neutrum horum eſt. Quia non deficit ſecundum totum, quia eſt ſemper: Pſalm. CI. 9. „ Tu „ au-

(a) *Al.* deeſt & frigidum veniente hieme. (b) *Al.* commendatus. (c) *Al.* ponit hoc. (d) *Al.* & ſignum huius eſt *Anni* &c. (e) *Al.* Anni enim Dei dicuntur duratio eius, ſicut anni hominis duratio hominis; qui deficit & ſecundum partes, quia cum ſit temporalis, una pars ſuccedit alteri &c.

„ autem altiſſimus in æternum, Domine.“ Item nec ſecundum partes, quia æternitas eſt tota ſimul, & quid ſtans : Iob XXXVI. 26. „ Numerus annorum eius inæſtimabi- „ lis.“

Sed cum ſit una, & immutabilis, quare anni vocantur (*a*) in plurali, & non annus in ſingulari? Ratio huius eſt, quia intellectus noſter accipit cognitionem intelligibilium per ſenſibilia, quia omnis noſtra cognitio incipit a ſenſu : unde & Deus, qui eſt omnino ſimplex, deſcribitur ſub ſimilitudine corporalium. Eſai. VI. 1. „ Vi- „ di Dominum ſedentem ſuper ſolium ex- „ celſum, & elevatum.“ Ita etiam duratio eius a nobis deſcribitur per aliqua nobis nota, cum tamen ſit uniformis, & ſimplex. Unde aliquando dicitur annus, aliquando dies, & menſis: quia omnes differentias temporis includit.

LECTIO VI.

AD quem autem Angelorum dixit aliquando : Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos qui hereditatem capiunt ſalutis?

SUpra probavit Apoſtolus tria de Chriſto, in quibus excedit Angelos; hic probat quartum quod præmiſerat de ipſo, ſcilicet quod ſedet ad dexteram maieſtatis, quod pertinet ad dignitatem eius : & circa hoc duo facit: primo enim inducit auctoritatem David (*b*) hoc oſtendentem; ſecundo oſtendit Angelos ab hac dignitate deficere, ibi, *Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribit dignitatem Chriſti; ſecundo oſtendit per ſignum, ibi, *Quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Dicit ergo: *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando Deus?* quaſi dicat: Non invenitur quod hoc Deus dixerit Angelo, ſed dixit Chriſto. Et ipſe Chriſtus Matth. XXII. inducit hoc de ſe dictum. Hoc autem quod dicit, *Sede a dextris meis*, poteſt referri ad divinam naturam, in qua Chriſtus æqualis eſt Patri, quia habet & iudiciariam, & regiam poteſtatem æqualem Patri. Ioan. XVI. 15. „ Omnia quæ habet Pater, mea „ ſunt.“ Ipſe vero Pater ab æterno dixit: quia dicendo Filium generavit, & generando dedit ei æqualitatem Patris. Poteſt etiam referri quantum ad humanam naturam, ſecundum quam ſedet in bonis potioribus Patris. Tunc autem Pater dixit quando humanæ naturæ Verbum ſuum univit. Hoc autem magis ſupra expoſitum eſt ubi dixerat, *Sedet ad dexteram*.

Conſequenter cum dicit, *Quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*, oſtendit per ſignum dignitatem Chriſti: ubi occurrit duplex dubitatio. Una, quia ab æterno omnia ſunt ſubiecta Filio (*c*) inquantum Deus. Item quia in reſurrectione Chriſtus dicit (Matth. ult. 18.) „ Da- „ ta eſt mihi omnis poteſtas.“ Quid ergo expectat ſubiiciendum ſcabello ſuo?

Et ſciendum eſt, quod aliquid poteſt eſſe in poteſtate alicuius dupliciter. Uno modo quantum ad auctoritatem; & ſic omnia ab æterno quantum ad præordinationem fiendorum, & in tempore quo fuerunt, ſubiecta ſunt Filio Dei, inquantum Deus, ſed a principio conceptionis, inquantum homo. Alio modo quantum ad exercitium poteſtatis; & ſic non ſunt ei omnia ſubiecta, ſed tantum in fine mundi : quia nondum exercet poteſtatem in omnia, ſubiiciendo ſibi omnia. Philip. III. 21. „ Se- „ cundum operationem qua poſſit etiam „ ſubiicere ſibi omnia.“

Sed quid eſt quod dicit, *Scabellum*? Poteſt dici, quod per hoc nihil aliud intelligitur quam plena, & perfecta ſubiectio. Illud enim dicitur perfecte ſubiectum alicui quod ipſe poteſt conculcare pedibus. Aliter etiam, & faciendo vim in verbo, quia ſicut Deus eſt caput Chriſti, (*d*) ut patet I. Corinth. XI. 3. „ Caput Chriſti, „ Deus;“ ita pedes Chriſti, humanitas eius. Pſal. CXXXI. 7. „ Adorabimus in loco u- „ bi ſteterunt pedes eius.“ Ponam ergo *ſcabellum*; ideſt, non ſolum ſubiiciam inimicos tuos tuæ divinitati, ſed etiam humanitati tuæ.

In

(a) *Al. deſunt ſequentia uſque ad punctum interrogationis.* (b) *Al. deeſt* hoc oſtendentem. (c) *Al. omittitur* inquantum Deus. (d) *Al. deſideratur* ut patet.

In hoc autem erravit Origenes. Ipſe enim voluit, & intellexit tantum unum modum ſubiectionis, dicens. Sicut enim nihil aliud eſt ſubiici luci, quam illuminari; ita cum Chriſtus ſit veritas, iuſtitia, & bonitas, & quidquid tale poteſt dici; nihil eſt aliud ſubiici Salvatori, quam ſalvari. Et ideo voluit quod in fine omnia, etiam dæmones, ſalvarentur: quia aliter non ſubiicerentur omnia Chriſto. Sed hoc eſt contra illud quod dicitur Matth. xxv. 41. „Ite maledicti in ignem æternum. "

Unde ſciendum eſt, quod duplex eſt modus ſubiectionis. Unus per voluntatem ſubditorum, ſicut boni miniſtri ſubiiciuntur domino ſuo, puta Regi; & ſic ſoli boni ſubiiciuntur Chriſto. Alius per voluntatem domini, & ſic eſt quædam violentia ex parte ſubditorum; & ſic mali ſubiicientur Chriſto, non quod velint dominium eius; ſed quia Chriſtus faciet de ipſis voluntatem ſuam, puniendo eos qui noluerunt hic facere voluntatem ſuam. Et hoc proprie deſignatur per ſcabellum, quia quod calcatur comprimitur. Eſa. lxvi. 1. „Cælum „mihi ſedes eſt (ideſt cæleſtes, & boni) „ſed terra (ideſt terreni, & mali) „ſcabellum pedum meorum. "

Alia dubitatio eſt de hoc quod dicit: *Quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum:* quia ſi ſedebit quoadusque ponat: ergo cum poſuerit, non ſedebit.

Reſpondeo, quod huiuſmodi dictiones *donec*, & *quoadusque*, quandoque ponuntur finite, quando ſcilicet deſignant terminum eius cui coniunguntur, ſicut cum dico, Sede hic donec veniam. Aliquando autem tenentur infinite, quando ſcilicet non ponitur terminus, ut cum dicitur, Iſte non pœnituit donec vixit, quia nec poſt mortem pœnituit. Sicut enim dicit Hieronymus, illud oportet deſignari de quo poſſet eſſe dubium; illud autem quod non eſt dubium, relinquitur intelligenti. Dubium autem eſt (a) de aliquo, utrum in vita ſua pœniteat, ſed quod non poſt mortem ſuam, nulli eſt dubium. Sic & in propoſito: cum enim modo multi impugnent, & blaſphement Chriſtum, videtur dubium utrum modo ſedeat; ſed non eſt dubium, utrum ſedeat, quando omnia ſubiecta erunt ei; & ideo non exprimitur illud.

Conſequenter oſtendit quod dignitas hæc Angelis non convenit, cum dicit: *Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus?* Ubi tria facit: quia primo oſtendit ipſorum officium; ſecundo executionem officii, ibi, *In miniſterium miſſi*; tertio fructum executionis, ibi, *Ut hereditatem capiant ſalutis*. Dicit ergo: *Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus?* Pſalm. cii. 21. „Miniſtri eius qui facitis „voluntatem eius. "

Sed contra. Dan. vii. 10. „Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies „centena millia aſſiſtebant ei. " Ubi dicit Gregorius: „Aliqui miniſtrant, alii „ſunt qui aſſiſtunt. " Non ergo omnes miniſtrant.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſicut videmus in artificibus, quod duplex eſt genus artificum (quidam enim ſunt quaſi manu exequentes, ut manu artifices; alii autem non exequuntur, nec operantur manu, ſed ſunt artifices diſponentes, & quaſi præcipientes quid agendum ſit) ita & in Angelis eſt: quia quidam ſunt (b) quaſi exequentes ea quæ a divina iuſſione procedunt circa nos agenda; quidam vero quaſi præceptores præcipientes ea quæ agenda ſunt. Accipiendo ergo largo modo adminiſtratores tam pro exequentibus, quam etiam pro imperantibus, ſic omnes ſunt adminiſtratores, vel adminiſtratorii, inquantum ſuperiores exequuntur Dei voluntatem circa medios, medii circa infimos, infimi circa nos. Sed ſi dicantur adminiſtratorii qui exequuntur, alii autem qui immediate accipiunt a Deo, aſſiſtentes; ſic quidam miniſtrant, quidam aſſiſtunt, & tradunt aliis. Aſſiſtentes igitur ſunt qui immediate accipiunt illuminationes divinas ab ipſo Deo: unde & nominibus relatis ad Deum nuncupantur, ſicut Seraphim, ideſt amantes Deum, Cherubim, cognoſcentes, Throni, portantes. (c) Miniſtrantes vero ſunt qui ab iſtis accipiunt, & aliis tradunt.

Sed contra hoc eſſe videtur illud quod dicit Gregorius, quod aſſiſtere dicuntur qui intima Dei contemplatione fruuntur. Cum ergo omnes Angeli videant Deum per eſſentiam, ſecundum illud Matth. xviii. 10. „Angeli eorum in cælis ſemper „vident faciem Patris mei, " videtur quod omnes ſint aſſiſtentes.

Reſpondeo. Dicendum, quod quidam de primis ſtudentibus in Libris Dionyſii, volens ſalvare & dictum Apoſtoli, & dictum Gregorii, dixit, quod Angeli inferiores.

(a) *Al. omittitur* de aliquo. (b) *Al.* quaſi exequentes; quidam vero &c. *intermediis omiſſis*. (c) *Al.* Miniſtrantes non ſunt.

riores non vident Deum per eſſentiam, cum non ſint aſſiſtentes: & iſte fuit Ioannes Scotus, qui primo commentatus eſt in Libros Dionyſii. Sed hæc opinio hæretica eſt: quia cum beatitudo perficiatur in viſione Dei, ſequeretur quod Angeli inferiores non videntes Deum per eſſentiam, non eſſent beati. Eſt etiam dictum Domini dicentis, Matth. XVIII. 10. „ Ange- „ li eorum in cælis ſemper vident faciem „ Patris mei. “ Et ideo dicendum, quod omnes vident Deum per eſſentiam, non tamen omnes aſſiſtunt. Ad cuius evidentiam ſciendum eſt, quod ſicut Deus cognoſcendo eſſentiam ſuam, etiam ſeipſum cognoſcit, & omnia alia a ſe; ita & Angeli videntes Dei eſſentiam, & ipſam cognoſcunt, & res omnes in ipſo: in qua quidem viſione ideo ſolum ſunt beati, quia eum vident, non ideo quia res in ipſo cognoſcunt. Unde Auguſtinus in Libro Confeſſionum: „ Beatus qui te videt, et- „ iam ſi illa non videat. Qui autem te, & „ illa cognoſcit, non propter illa beatior, „ ſed propter te ſolum beatus. “ Viſio autem qua Deum vident per eſſentiam, eſt omnibus beatis communis. In viſione autem qua res cognoſcunt in Deo, unus Angelorum præeminet alii: nam ſuperiores, utpote altioris naturæ, & intellectus, plura vident in Deo quam medii, & medii quam infimi. Unde iſti vident omnia quæ ad eorum officium pertinent, & quæ ſunt exequenda per alios; quæ non ita perfecte vident inferiores: & ideo aliis exequenda tradunt, & propter hoc iſti ſolum aſſiſtunt, & tamen omnes vident Deum: & in huius ſignum dicit Dionyſius, quod quibuſdam Angelis quærentibus, ipſe Deus immediate reſpondet, ſicut Eſai. LXIII. 1. „ Quis eſt iſte qui „ venit de Edom? “ & reſpondet ipſe: „ Ego qui loquor iuſtitiam. “ Quibuſdam vero reſpondet per Angelos, ſicut illud Pſalm. XXIII. 10. „ Quis eſt iſte Rex glo- „ riæ? “ reſpondent Angeli, non Deus, & dicunt: „ Dominus virtutum ipſe eſt „ Rex gloriæ. “ Sic ergo patet Angelorum officium.

Sed contra hoc eſt, quia hic tangitur executio officii cum dicit, *In miniſterium miſſi*. Ergo videtur per hoc quod omnes exequantur. Pſalm. XXXIII. 8. „ Immittet „ Angelus Domini in circuitu timentium „ eum, & eripiet eos: “ & Eſai. VI. 6. „ Volavit ad me unus de Seraphim, “ qui ſunt in ſupremo ordine. Ergo ſi illi mittuntur, multo fortius alii. Sed contra hoc eſt Dionyſius, qui dicit, quod accepit ab Apoſtolo, quod ſoli inferiores mittuntur, & non ſuperiores.

Reſpondeo. Quidam dicunt, quod ſuperiores mittuntur, (a) & exeunt aliquando, aliquibus cauſis ſubortis, ad exteriora. Sed videtur mihi quod ſuperiores quatuor, ſcilicet Seraphim, Cherubim, Throni, & Dominationes, numquam mittuntur; ſed inferiores mittuntur: quod patet ex eorum nominibus. Virtutes enim mittuntur ad mirabilia facienda, Poteſtates ad arcendum poteſtates aereas, Principatus ad gubernandum communitatem, vel regnum; & ſic de aliis. Dominationes autem dicuntur, quia ordinant omnia hæc inferiora. Alii autem tres ordines accipiunt nomina ex operatione, quam immediate exercent circa Deum, & illam diſpenſant in alios. Quod ergo dicit, *Miſſi*, dicendum eſt, quod duplex eſt miſſio. Una quæ motum localem importat, & ſic mittuntur ſolum inferiores. Alia eſt miſſio, quæ fit per applicationem, & directionem novi effectus in creatura, & ſic mittuntur Filius, & Spiritus ſanctus; & hoc modo mittuntur ſuperiores: quia virtus eorum immittitur in inferiores, immittenda aliis. Et quod dicit, „ Volavit ad me unus de Seraphim, “ dicendum, quod inferiores utuntur nominibus illorum quorum virtute, & auctoritate agunt, & eis attribuunt operationes ſuas. Et quia ille (b) inferior officium ſuum exequebatur in virtute Seraphin, ideo vocatus eſt nomine Seraphin, non quod eſſet natura Seraphin.

Deinde ſubiungit fructum officii, cum dicit: *Qui hereditatem capiunt ſalutis*. Et licet omnes ſint vocati, non tamen omnes capiunt hereditatem. Qui ergo capiunt, illi percipiunt fructum miſſionis. Hierem. LI. 9. „ Curavimus Babylonem, & non eſt „ ſanata. “

Vel (c) rurſus cum dicit, *Propter eos qui hereditatem capiunt ſalutis*, ponitur executionis fructus, qui eſt ut homines hereditatem capiant ſalutis. Propter hoc enim eſt totus ordo actionis circa nos, ut compleatur numerus electorum. Pſal. XC. 11. „ Angelis ſuis Deus mandavit de „ te ut cuſtodiant te in omnibus viis „ tuis. “ Et dicit, *Propter eos*, non propter

(a) *Al.* & exierunt. (b) *Al. deeſt* inferior. (c) *Editio Remigii:* Conſequenter cum dicit &c.

pter omnes : quia licet omnes ſint vocati , pauci tamen ſunt electi , ut dicitur Matth. xxii. Et dicit, *Hereditatem*, quia ad ipſam ſoli filii perveniunt . „ Quod ſi „ filii, & heredes: “ Rom. viii. 17. Dicit vero, *Capiunt*, quia oportet quod labore, & ſtudio, & ſolicitudine acquirant regnum Dei . Matth. xi. 12. „ Regnum „ cælorum vim patitur . “ Illi ergo capient qui ſtudent in ſe dominicas illuminationes , & inſpirationes immiſſas per Angelos bonos cuſtodire , & effectui demandare : alias dicetur eis quod dicitur Hier. li. 9. „ Curavimus Babylonem, & „ non eſt ſanata. “

CAPITIS SECUNDI

LECTIO I.

PRopterea abundantius oportet obſervare nos ea quæ audivimus, ne forte pereffluamus . Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis prævaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem; quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem ? Quæ cum initium accepiſſet enarrandi per Dominum , ab eis qui audierunt , in nos confirmata eſt , conteſtante Deo ſignis , & portentis , & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem.

SUpra oſtendit Apoſtolus multipliciter eminentiam Chriſti ad Angelos; hic ex hoc concludit quod magis obediendum eſt doctrinæ Chriſti , ſcilicet novo teſtamento, quam veteri teſtamento; & circa hoc tria facit: primo enim ponit concluſionem intentam ; ſecundo inducit rationem ad concluſionem intentam ; tertio confirmat conſequentiam rationis . Primum in principio; ſecundum ibi , *Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo*, *factus eſt firmus* ..... *quomodo nos effugiemus* ? tertium ibi , *Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ*. Circa primum ſciendum eſt, quod Exod. xxiii. datis præceptis legis iudicialibus, & moralibus, ſubiungit verſ. 20. „ Ecce ego mitto „ Angelum meum, qui præcedat te , & „ cuſtodiat in via : “ & ſequitur : “ Ob- „ ſerva igitur , & audi vocem eius , ne- „ que contemnendum putes . “ Si igitur mandatum Angeli, per quem lex data eſt, ſervaretur , introitus diſponeretur ad patriam: unde & Matth. xix. 17. dictum eſt: „ Si vis ad vitam ingredi , ſerva manda- „ ta . “ Oportet ergo ſervare mandata illa legis: ergo oportet magis obedire mandatis eius qui maior eſt Angelis , per quos lex data eſt: & hoc eſt quod dicit : *Propterea abundantius obſervare oportet ea quæ audivimus* . Abdiæ 1. „ Auditum audivi- „ mus a Domino . “ Habac. iii. 1. „ Do- „ mine audivi auditum tuum, & timui. “ (a) Oportet ergo obſervare abundantius . Et dicit abundantius propter tria . Primo propter dicentis auctoritatem : quia iſte Creator, & Filius Dei; & ille creatura, & Dei miniſter. Act. v. 29. „ Ob- „ edire oportet magis Deo quam homini- „ bus, “ & etiam Angelis. Secundo propter dictorum utilitatem : quia iſta ſunt verba vitæ æternæ : Ioan. vi. 69. „ Do- „ mine ad quem ibimus ? Verba vitæ „ æternæ habes. “ Illa bonorum temporalium: Eſa. 1. 19. „ Si volueritis , & au- „ dieritis me, bona terræ comedetis . “ Tertio propter obſervantiæ ſuavitatem : quia hæc ſunt ſuavia : I. Ioan. v. 3. „ Man- „ data eius gravia non ſunt: “ & Matth. xi. 30. „ Iugum meum ſuave eſt, & onus „ meus leve. “ Illa gravia : Act. xv. 10. „ Hoc

(a) *Al.* Oportet ergo obſervare abundantius, quæ ſcilicet a maiore dicta ſunt. Pſal. „Ideo dilexi teſtimo- „ nia tua &c.“Et hoc propterea, ideſt propter imminens periculum, ne ſcilicet ſupereffluamus. Aliquis enim fluit per pœnas corporales. II. Reg. xiv. „ Quaſi aquæ dilabimur ſuper terram . “ Sed effluit per culpam ; ſed ſupereffluit corporaliter per damnationem æternam . Conſequenter inducit rationem &c. *intermediis omiſſis*.

„ Hoc eſt onus quod neque nos, neque „ patres noſtri portare potuerunt. “ Secundo oſtendit idem ex periculo imminente, cum dicit: *Ne forte pereffluamus*; ideſt, æternaliter damnemur. Ubi ſciendum eſt, quod aliquis fluit per pœnas corporales: II. Reg. xiv. 14. „ Quaſi aquæ „ dilabimur ſuper terram: “ effluit per culpam; ſed ſupereffluit corporaliter per damnationem æternam, quia nec teſta remanet: Eſa. xxx. 14. „ Comminuetur „ ſicut comminuitur lagena figuli contri„ tione pervalida, nec invenitur de frag„ mentis eius teſta. “

Conſequenter inducit rationem ad hoc, quæ continet unam conditionalem continentem comparationem novi & veteris teſtamenti. In antecedenti ponitur conditio veteris teſtamenti, in conſequenti conditio novi teſtamenti. Circa vetus autem tria ponit, ſcilicet legis auctoritatem; ſecundo firmitatem veritatis, ibi, *Factus eſt firmus*; tertio neceſſitatem obſervandi, ibi, *Et omnis prævaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem*. Primo ponit auctoritatem: quia non humana ratione data eſt lex, ſed per Angelos. Gal. iii. 19. „ Ordinata per Angelos in manu me„ diatoris. “ Act. vii. 38. „ Hic Moyſes „ qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum „ Angelo, qui loquebatur ei in monte Si„ na, & cum patribus noſtris. “ Nec hoc eſt mirum, quia, ut probat Dionyſius, revelationes divinarum illuminationum ad nos perveniunt mediantibus Angelis. Firmitatem vero veritatis oſtendit, cum dicit: *Qui factus eſt firmus*: (*a*) quia omne quod fuit prænuntiatum in lege veteri, totum eſt impletum. Matth. v. 18. „ Iota „ unum, aut unus apex non præteribit a „ lege, donec omnia fiant: “ & Prov. xii. 19. „ Labium veritatis, firmum erit in „ perpetuum: “ & Pſal. lxxxviii. 25. „ Quæ procedunt de labiis meis, non fa„ ciam irrita. “ Factus eſt ergo firmus, quia non fuit irritatus. Neceſſitatem oſtendit qua puniuntur prævaricantes: unde dicit: *Et omnis prævaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem*. Ubi ponit unum quod reſpondet duplici culpæ, ſcilicet peccato omiſſionis, & tranſgreſſionis. Primum reſpondet præceptis affirmativis, aliud negativis. Primum notatur nomine inobedientiæ.

Sed numquid inobedientia eſt peccatum generale? Et videtur quod ſic, per hoc quod dicitur hic. Ad quod dicendum eſt, quod peccatum dicitur eſſe ſpeciale ex intentione ſpecialis finis. Unde quando aliquis non ſervat præceptum hac intentione, ut contemnat præceptum, ſic eſt ſpeciale peccatum; ſed quando ex aliqua cauſa, puta quando ex concupiſcentia, tunc eſt conditio conſequens peccatum, non tamen ſpeciale peccatum.

Aliud autem vocatur prævaricatio. Pſal. cxviii. 119. „ Prævaricantes reputavi o„ mnes peccatores terræ. “ Item aliud ponit ex parte pœnæ, cum dicit: *Accepit iuſtam mercedis retributionem*. Retributio enim reſpicit quantitatem culpæ, ut qui magis peccavit, magis puniatur; merces vero reſpicit qualitatem, ut qui igne libidinis peccaverit, igne crucietur. Accipiet ergo mercedem bonam pro bonis, & malam pro malis. Et ſic merces accipitur in bonum, & in malum, inquantum importat iuſtitiam diſtribuendi. Iuſtam dicit propter æqualitatem pœnæ, ut ſcilicet ſecundum menſuram peccati ſit plagarum modus. De pœnis autem habetur Levit. xxvi. & Deut. xxviii. Gloſſa dicit: „ *Iuſtam*, ne „ putetur perire iuſtitia propter miſeri„ cordiam. “

Conſequenter cum dicit, *Quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem*? ponit conſequens ſuæ conditionalis: in quo deſcribit conditionem novi teſtamenti, ubi tria facit: primo enim oſtendit neceſſitatem obſervandi; ſecundo originem novi teſtamenti; tertio firmitatem veritatis ipſius. Secundum ibi, *Quæ cum initium accepiſſet enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt*; tertium ibi, *Conteſtante Deo ſignis, & portentis*. Dicit ergo: Si ſermo factus per Angelos punit prævaricatores, & inobedientes: *quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem*? in quo denotat periculum quod imminet non obſervantibus. Supra autem vetus teſtamentum vocavit ſalutem. Cuius ratio eſt, quia ſermo ordinatur ad cognitionem tantum: hoc enim facit vetus teſtamentum, quia per ipſum eſt cognitio peccati. Rom. iii. 20. „ Per legem cognitio pec„ cati. “ (*b*) Item cognitio Dei. Pſalm. cxlvii. 20. „ Non fecit taliter omni natio„ ni: “ & alibi lxxv. 2. „ Notus in Iu„ dæa

(a) *Al.* quia totum impletur quod ibi mandatum eſt. Matth. v. „ Iota unum, aut unus apex non „ præteribit a lege, donec omnia fiant. “ Neceſſitatem oſtendit &c. *aliis omiſſis*. (b) *Al. omittitur* Item cognitio Dei.

„ dæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius. “ Non tamen conferebat gratiam; ſed in novo teſtamento confertur gratia. Ioan. I. 17. „ Gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt: “ (a) quæ ducit ad ſalutem æternam. Ibid. VI. 69. „ Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. “ Pſalm. CXVIII. 140. „ Ignitum eloquium tuum vehementer. “ (b) Item commendat ipſam ex quantitate; & dicit, *Tantam*, ideſt valde magnam. Et certe valde magna eſt, ſi conſideres a quibus periculis liberat: quia non ſolum liberat a periculis mortis corporalis, ſed etiam ſpiritualis. Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum. “ Item magna eſt, quia eſt univerſalis, ideſt non unius populi tantum, nec ab uno periculo; ſed eſt omnium hominum, & ab hoſtibus omnibus. I. Tim. IV. 10. „ Qui eſt Salvator omnium, maxime autem fidelium. “ Luc. I. 74. „ Sine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati ſerviamus illi. “ Item magna eſt, quia æterna. Eſa. XLV. 17. „ Salvatus eſt Iſrael in Domino ſalute ſempiterna. “ Et ideo non eſt negligenda, ſed debemus eſſe ſoliciti ad obtinendum eam. Iudic. XVIII. 9. „ Vidimus terram valde opulentam, & uberem: “ & ſequitur: „ Nolite negligere, nolite ceſſare: eamus, & poſſideamus eam: nullus erit labor. “ Et vere non debemus negligere: quia ſi negligentes fuerimus, puniemur, non tantum perdendo bonum, ſed etiam incurrendo malum, ſcilicet æternæ damnationis, quod effugere non poterimus: (c) ideo dicit: *Quomodo nos effugiemus?* Matth. III. 7. „ Quis demonſtrabit vobis fugere a ventura ira? “ Iob XI. 20. „ Effugium peribit ab eis. “ Pſal. CXXXVIII. 7. „ Quo ibo a ſpiritu tuo, & quo a facie tua fugiam? “

Originem doctrinæ novi teſtamenti oſtendit, cum dicit: *Quæ cum initium accepiſſet enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt*. Ubi ponit duplicem eius originem. Prima fuit non per Angelos, ſed per ipſum Chriſtum. Supra I. 2. *Locutus eſt nobis in Filio*: Ioan. I. 18. „ Unigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit. “ Et ideo dicit: *Quæ cum accepiſſet initium enarrandi per Dominum*: quia habet duplex initium. Unum ſimpliciter, & illud eſt ab æterno, & hoc eſt per ipſum Verbum. Eph. I. 4. „ Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. “ Aliud eſt initium enarrationis, & iſtud fuit in tempore per Verbum incarnatum. Secunda origo fuit per Apoſtolos, qui audierunt a Chriſto: unde dicit: *Ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt*, ideſt per ipſorum prædicationem. I. Ioan. I. 1. „ Quod fuit ab initio ... quod vidimus, & audivimus, annuntiamus vobis. “ Luc. I. 2. „ Sicut narraverunt nobis qui ab initio ipſi viderunt. “

Firmitatem deinde eius ponit, quæ maior eſt quam firmitas veteris teſtamenti: quod oſtendit ex teſtimonio Dei, qui mentiri non poteſt: unde dicit: (d) *Confirmata eſt Deo conteſtante ſignis, & portentis*. Sciendum eſt autem, quod teſtimonium eſt per loquelam: loquela eſt ſignum ſenſibile. Deus autem duplici ſigno ſenſibili conteſtatus eſt, ſcilicet miraculis, & donis Spiritus ſancti. Quantum ad primum dicit quod *confirmata eſt conteſtante Deo ſignis*, quoad minora miracula, ut ſanatio claudi, vel febris. De primo Act. III. & XIV. de ſecundo autem Act. ult. *Portentis*, quantum ad maiora, ſicut ſuſcitatio mortui. Act. IX. 40. „ Thabita, ſurge. “ Dicitur autem portentum, quaſi porro, vel procul tenſum, quod ſcilicet aliquid in longinquum demonſtrat. II. Paral. XXXII. 31. „ In legatione principum Babylonis, qui miſſi fuerant ad eum ut interrogarent de portento, “ quod ſcilicet fuerat ſol retrogreſſus decem gradibus; „ dereliquit eum Deus ut tentaretur. “ Præcipuum vero portentum eſt quod Deus factus eſt homo. Eſa. VIII. 18. „ Ego, & pueri mei, quos mihi dedit Deus in portentum: “ quod ſcilicet ego, qui ſum homo, & quod pueri mei hoc crederent. Mirum enim fuit quod cor humanum hoc potuit credere. Dicit, *Variis virtutibus*, ut ſigna, & portenta referantur ad ea quæ excedunt virtutem naturæ; ut ſignum dicatur quod eſt præter, & ſupra naturam, non tamen contra; ſed portentum eſt quod eſt contra naturam, ut partus virginis, ſuſcitatio mortui: (e) ſed virtus referatur ad ea quæ ſunt ſecundum naturam quantum ad ſubſtantiam facti, ſed non quantum ad modum fiendi, ſicut ſanatio febris; quod utique poſſunt medici, licet

(a) *Al. deeſt* quæ ducit ad ſalutem æternam. (b) *Al. deſideratur* Item commendat ipſum ex quantitate. (c) Al. *deſunt ſequentia uſque ad ſententiam Matthæi*. (d) Al. omittitur *Confirmata eſt*. (e) *Al.* ſed virtus referatur ad ea quæ ſunt ſecundum naturam, licet non eodem modo, ſicut ſanatio febris &c.

ſicet non ſtatim. Vel virtutes referantur ad virtutes mentis, quas Dominus ſuis prædicatoribus dedit, ſcilicet fides, ſpes, & caritas. Sed quantum ad ſecundum, ſcilicet quantum ad dona, dicit, *Et Spiritus ſancti diſtributionibus*.

Sed contra, ut dicitur Sapient. VII. 22. „ Spiritus ſanctus unus eſt: “ quomodo ergo diſtribuitur. Dicendum eſt, quod non diſtribuitur ſecundum eſſentiam, ſed inquantum dona eius diſtribuuntur. I. Corinth. XII. 4. „ Diviſiones gratiarum ſunt; idem „ autem Spiritus. “ Omnes autem gratiæ attribuuntur Spiritui ſancto, quia dantur ex amore: amor vero appropriatur Spiritui ſancto. Gregorius: „ Certe Spiritus „ ſanctus amor eſt. “ Vel *diſtributionibus*, ideſt per diſtributiones, quæ fiunt a Spiritu ſancto: quia alii datur ſermo ſapientiæ, alii ſermo ſcientiæ, alii operatio miraculorum, alii prophetia, & ſic de aliis. Et hoc totum non pro meritis, nec ex neceſſitate naturæ, ſed per ipſius voluntatem. Ioan. III. 8. „ Spiritus ubi vult „ ſpirat: “ (*a*) I. Corinth. XII. 11. „ Hæc „ omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens ſingulis prout vult. “ Marci ult. 20. „ Domino cooperante, & „ ſermonem confirmante ſequentibus ſi- „ gnis. “

LECTIO II.

NOn enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Teſtatus eſt autem in quodam loco quis dicens: Quid eſt homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam viſitas eum? Minuiſti eum paulo minus ab Angelis: gloria, & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei.

SUpra fecit Apoſtolus quamdam comparationem, oſtendens eſſe maiorem neceſſitatem obſervandi præcepta Chriſti quam legis datæ per Angelos; hic confirmat conſequentiam; ubi duo facit: primo enim confirmat dictam conſequentiam, oſtendens maiorem eſſe poteſtatem Chriſti quam Angelorum; ſecundo probat idem per auctoritatem, ibi, *Teſtatus eſt autem quidam*. Dicit ergo, (*b*) quod maiora ſupplicia ſuſtinebunt qui faciunt contra mandata Chriſti, quam qui faciunt contra mandata Angelorum: quia ipſe Chriſtus Dominus eſt, & magis punitur qui peccat contra dominum, quam qui peccat contra ſervos. Et quod Chriſtus ſit Dominus, oſtendit, quia non ſubiecit Deus orbem terræ, futurum ſubiectum Chriſto, Angelis. Et duo (*c*) facit. Primo oſtendit quia orbis non eſt ſubiectus Angelis; ſecundo oſtendit de quo orbe intendit, ibi, *De quo loquimur*. Orbis enim (*d*) non eſt ſubiectus Angelis. Iob XXXIV. 13. „ Quem conſtituit alium ſu- „ per terram, aut quem poſuit ſuper or- „ bem quem fabricatus eſt? “

Sed contra. Dan. X. dicitur Angelus princeps regni Græcorum, & Perſarum: & Deut. XXXII. 5. „ Conſtituit fines populo- „ rum iuxta numerum filiorum (*e*) Dei, “ ſecundum aliam litteram. Et dicendum eſt, quod non eſt eis ſubiectus vice dominii, ſed vice cuiuſdam miniſterii: tota enim creatura corporalis miniſtratur per Angelos. Pſal. CII. 21. „ Miniſtri eius qui „ facitis voluntatem eius. “ Supra I. omnes adminiſtratorii dicuntur.

Vel *non enim ſubiecit orbem terræ Angelis*: orbem, dico, futurum, ſcilicet mundum iſtum, qui dicitur futurus, quia in Scriptura quandoque dicitur futurum non reſpectu noſtri, ſed reſpectu eius cui comparatur, ſicut idem Apoſtolus dicit Rom. V. 14. de Adam reſpectu Chriſti, „ Qui „ eſt forma futuri: “ Chriſtus enim non eſt futurus reſpectu ſui, ſed reſpectu Adæ. Sic hic orbis futurus dicitur, non reſpectu noſtri, ſed reſpectu Chriſti, qui eſt ab æterno; (*f*) cum orbis ſit in tempore. Et quia Manichæi dicunt orbem ſubiectum malo deo, non autem bono; ideo

(a) *Al. deeſt ſequens Apoſtoli ſententia*. (b) *Al.* Ita dixi, quod maiora ſupplicia ſuſtinebunt quam qui faciunt contra mandata Angelorum. (c) *Al.* dicit. Primo quia orbis &c. (d) *Al. omittitur* non. (e) *Vulgata* Iſrael. (f) *Al.* ſed orbis in tempore.

ideo ſubdit, *De quo loquimur*: quia ſcilicet non de alio, ſed de iſto: vel (*a*) quia ſupra I. 11. dixerat: *Ipſi peribunt*, ſcilicet cæli, & *mutabuntur*: quod, ſicut ibi dictum fuit, intelligitur quo ad ſtatum, non quo ad ſubſtantiam; ita quod duplex eſt ſtatus mundi. Unus qui nunc eſt præſens: II. Petr. III. 7. „ Cæli qui nunc ſunt, „ & terra eodem Verbo repoſiti, ſunt re„ ſervati igni in diem iudicii: “ & alius eſt futurus. In orbe autem iſto qui nunc eſt, non omnia ſunt ei ſubiecta, ut ſupra dictum eſt, & hoc per executionem potentiæ, licet ſubiecta ſint per auctoritatem; ſed tunc in illo ſtatu futuro erit ei orbis ſubiectus: & ideo ſubdit, *De quo loquimur*.

Conſequenter probat per auctoritatem, cum dicit: *Teſtatus eſt autem quidam*: ubi tria facit: primo enim commendat auctoritatem teſtimonii inducendi; ſecundo inducit (*b*) teſtimonium, ibi, *Quid eſt homo quod memor es eius*? tertio explicat ſenſum teſtimonii, ibi, *In eo enim quod ei omnia ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei*. Circa teſtimonium vero ponit primo quod verba veteris teſtamenti ſunt quædam teſtimonia Chriſti. Ioan. v. 39. „ Scrutamini „ Scripturas: “ & paulo poſt: „ Et illæ „ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. “ Et ideo dicit: *Teſtatus eſt autem in quodam loco quis*. Secundo quia apud Iudæos erant quædam Scripturæ minus notæ, & quædam magis notæ; & ideo maioris dignitatis ſunt Scripturæ Pſalmorum, quibus ipſi utebantur in omnibus ſacrificiis ſuis: & ideo dicit: *In quodam loco*, noto ſcilicet, & manifeſto. Tertio ponit auctoritatem dicentis, ſcilicet David, qui ſcilicet fuit maximæ auctoritatis. II. Reg. XXIII. 1. „ Dixit vir cui conſtitutum eſt „ de Chriſto Dei Iacob, egregius Pſaltes „ Iſrael. “

Deinde inducit teſtimonium, cum dicit, *Quid eſt homo quod memor es eius*? ubi tria facit: primo enim ponit myſterium incarnationis; ſecundo paſſionis, ibi, *Minuiſti eum paulo minus ab Angelis*; tertio myſterium exaltationis, ibi, *Gloria, & honore coronaſti eum*? (*c*) Circa primum duo tangit. Primo cauſam incarnationis; ſecundo ipſam incarnationem, ibi, *Aut Filius hominis, quoniam viſitas eum*? Cauſa autem incarnationis eſt memoria Dei de homine; & ideo dicit: *Quid eſt homo*? ut legatur deſpective; quaſi dicat: Homo valde modicum quid eſt reſpectu Dei. Eſa. XL. 17. „ Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram „ eo; & quaſi nihilum, & inane reputa„ tæ ſunt ei. “ Si enim aliquis diligit aliquem, & dimittit eum diu in miſeriis, nec ſubvenit; videtur eius oblviſci. Deus autem humanum genus dilexit, & quia ipſum fecit ad imaginem ſuam, & quia in medio paradiſi ipſum poſuit. Sed poſt peccatum quia non ſtatim ei ſubvenit, (*d*) videtur eius fuiſſe oblitus. Sed tunc videtur eius memor fuiſſe cum reparationem miſit. Pſal. CV. 4. „ Memento noſtri, Domine, in „ beneplacito tuo; viſita nos in ſalutari „ tuo. “ Et ideo dicit: *Quid eſt homo quod memor es eius*? quaſi dicat: Si conſideremus vilitatem hominis, mirum eſt quod memor es eius, qui tam vilis, & parvus eſt. Vilis, inquam, & parvus in natura, maxime quantum ad vilem ſubſtantiam: Gen. II. 7. „ Formavit Deus „ hominem de limo terræ. “ Eſa. LXIV. 8. „ Et nunc, Domine, pater noſter es „ tu, nos vero lutum. “ Vilis in culpa: unde Auguſtinus ſuper Ioan. „ Nihil fiunt „ homines cum peccant. “ Abdiæ verſ. 2. „ Ecce parvulum dedi te in gentibus: „ contemptibilis tu es valde. “ Vilis, & infirmus in pœna: Iob XIV. 1. „ Homo „ natus de muliere, brevi vivens tem„ pore, repletur multis miſeriis. “ Amos VII. 2. „ Quis ſuſcitabit Iacob proſtratum, „ quia parvulus eſt? “

Secundo ponit ipſam incarnationem, cum dicit, *Filius hominis*. Ubi ſciendum eſt, quod in Scriptura ſacra Chriſtus vocatur Filius hominis, ſicut patet Daniel. VII. & in Evangelio in multis locis. Et huius ratio eſt, quia alii ſunt filii hominum: Pſal. IV. 3. „ Filii hominum, uſque „ quo gravi corde? “ ſed Chriſtus tantum Filius eſt hominis, ſcilicet Virginis beatæ. Et ipſe a Deo viſitatur. Aliquando viſitatio in Scriptura refertur (*e*) ad beneficium, ſicut dicitur Gen. XXI. 1. „ Viſi„ tavit Dominus Saram, ſicut promiſerat, „ & im-

(a) *Al. deeſt* quia. (b) *Al.* inducit teſtimonii veritatem. (c) *Al. intermediis omiſſis ſubditur*: Dicit ergo: *Quid eſt homo*? Et debet legi deſpective &c. (d) *Al.* videtur eius fuiſſe oblitus. Pſalm. „ Memento noſtri Domine in beneplacito tuo &c. “ Et ideo dicit: *Quid eſt homo*? quaſi dicat: Si conſideremus vilitatem hominis, mirum eſt quod memor es eius. Sic ergo primo ponit cauſam incarnationis; ſecundo ipſam incarnationem, cum dicit, *Filius hominis*: in Scriptura enim ſacra Chriſtus vocatur Filius hominis &c. (e) *Al.* ad gratiam.

„ & implevit quæ locutus eſt. " Quandoque autem ad pœnam: Pſalm. lxxxviii. 33. „ Viſitabo in virga iniquitates eorum. " Hic autem refertur ad beneficium. *Viſitas*; ideſt, excellentiſſimum beneficium ei confers, quia facis eum Filium Dei, ex hoc ſcilicet quod humanitas aſſumpta eſt a Verbo in unitatem ſuppoſiti. Vel hoc dicit propter plenitudinem Chriſti: Ioann. i. 14. „ Plenum gratia, & veritate. " Vel referendum eſt utrumque ad Chriſtum, ut ſit ſenſus. Memor es eius in incarnatione, in qua humanitas aſſumpta eſt a Chriſto; ſed viſitas in reſurrectione. Vel referendum eſt utrumque ad humanum genus. Quilibet autem filius hominis eſt homo, non autem quilibet homo eſt filius hominis. Adam enim non fuit filius hominis. Dicitur ergo homo qui gerit imaginem hominis terreni, Adæ ſcilicet: & ille homo dicitur peccator: ſed Filius hominis dicitur qui gerit imaginem hominis cæleſtis, ſcilicet Chriſti, qui dicitur Filius hominis. I. Corinth. xv. 49. „ Sicut portavimus „ imaginem terreni, portemus & imagi„ nem cæleſtis. " Homo ergo ſimpliciter dicitur peccator. Et quia iſte longe eſt a Deo (quia „ longe a peccatoribus ſalus: " Pſalm. cxviii. 155.) dicitur Deus eius eſſe memor, ſicut homo memoratur eius quod longe eſt ab ipſo. (a) Sed cum de peccatore fit iuſtus, ſic filius hominis viſitatur per gratiam. Iob x. 12. „ Viſitatio tua cu„ ſtodivit ſpiritum meum. "

Conſequenter ponit myſterium paſſionis, cum dicit: *Minuiſti eum paulo minus ab Angelis*: Ubi ſciendum eſt, quod ordine naturæ, corruptibilia, ac paſſibilia minora ſunt incorruptibilibus, & impaſſibilibus. Angeli autem ſecundum naturam ſunt impaſſibiles, & immortales: unde quando Chriſtus dignatus eſt paſſionem, & mortem ſuſtinere, minoratus eſt ab ipſis: non quod plenitudinem ſuam amiſerit, vel in aliquo diminutus fuerit; ſed parvitatem noſtram ſibi aſſumpſit. Et hoc ſignificatum fuit Luc. xxii. 43. ubi dicitur, quod „ apparuit il„ li Angelus Domini confortans eum: " non quod indigeret ipſo, ſed ut oſtenderet ſe minoratum ab ipſis per paſſionem. Dicit autem, *Paulo minus*, propter duo. Primo quia omnis creatura corporea eſt modicum quid per comparationem ad rationalem: quia corporea comprehenditur certis limitibus quantitatis, non autem rationalis, ſed ſemper plus poteſt in magis intelligibile. Chriſtus autem eſt minoratus ab Angelis, non quantum ad divinitatem, nec quantum ad animam, ſed ſolo corpore. Et ſic dixit, *Paulo minus*, propter quantitatem. Secundo dicitur, *Paulo minus*, quantum ad durationem, quia modicum duravit. Eſa. liv. 7. „ In modico dereliqui te. " Nec mirum eſt (b) ſi in paſſibilitate corporis eſt minoratus ab Angelis, cum etiam in hoc ſit minoratus ab homine ſecundum illud Pſalm. xxi. 7. „ Ego autem ſum ver„ mis, & non homo: " & hoc propter turpitudinem mortis, de qua Sap. ii. 20. „ Morte turpiſſima condemnemus eum. " Si autem quod dictum eſt, *Quid eſt homo quod memor es eius?* utrumque referatur ad hominem, ſic homo dicitur minoratus ab Angelis tripliciter. Primo quantum ad cognitionem; ſed *paulo minus*: quia non quantum ad cognitionis genus, quia & homo, & Angelus communicant in uno genere cognitionis; ſed quantum ad modum, quia excellentiori modo cognoſcunt Angeli quam homines. Secundo vero quoad corpus: quia licet Angelus, & anima ſint unius naturæ, ſcilicet intellectualis, anima tamen unitur corpori; ſed etiam in hoc *modicum*: quia non tollitur dignitas animæ per huiuſmodi unionem, ſed aliquo modo aggravatur, & impeditur ab altiori contemplatione. Sap. ix. 15. „ Corpus, quod corrumpitur, aggra„ vat animam. " Tertio quantum ad dona; & hoc *paulo minus*, non quantum ad dona gratuita: Matth. xxii. 30. „ Erunt „ ſicut Angeli Dei in cælis: " ſed quantum ad naturalia.

Deinde cum dicit, *Gloria, & honore coronaſti eum*, oſtendit myſterium exaltationis: ubi tria facit. Primo oſtendit eius gloriam; ſecundo honorem, ibi, *Et honore coronaſti eum*; tertio poteſtatem, ibi, *Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum*. Apoc. v. 12. „ Dignus eſt agnus qui occiſus eſt, „ accipere virtutem, & divinitatem, & „ ſapientiam, & fortitudinem, & hono„ rem, & gloriam, & benedictionem in „ omnem creaturam quæ in cælo eſt, & „ ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt „ in mari, & quæ in eo. " Dicit ergo primo: *Coronaſti eum gloria*, ideſt claritate: gloria enim claritatem importat. Chriſtus autem duplici gloria coronatus eſt: ſcilicet claritate corporis; ad Philip. iii, 21. „ Qui „ re-

(a) *Al.* Sed Filius hominis viſitatur per gratiam. (b) *Al.* quod.

„ reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ . " Iſta claritas ſibi promittitur Ioan. xii. 28. „ Et clarificavi , " animam ſcilicet implendo ſplendoribus gratiæ ; „ & iterum clarificabo , " ſcilicet corpus immortalitatis gloria. Alia claritas eſt in confeſſione omnium populorum . Philip. ii. 11. „ Et omnis lingua confiteatur quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris . " Pſalm. xx. 6. „ Gloriam , & magnum decorem impones ſuper eum. "

Conſequenter oſtendit eius honorem , cum dicit : *Et honore coronaſti eum* . Differt autem honor a gloria , ſicut effectus a cauſa : eſt enim honor reverentia exhibita in teſtimonium excellentiæ , unde eſt teſtificatio bonitatis eius . Honor ille eſt ut omnis creatura revereatur ipſum , ſicut & Patrem . Ioan. v. 23. „ Ut omnes honorificent Filium , ſicut & Patrem . " Et dicit , *Coronaſti* , ſcilicet in ſignum victoriæ , quia corona datur vincenti . I. Corinth. ix. 25. „ Illi quidem , ut corruptibilem coronam accipiant , nos autem incorruptam . " II. Timoth. ii. 5. „ Non coronabitur niſi qui legitime certaverit . " Chriſtus autem per certamen paſſionis meruit hanc gloriam , & honorem . Philip. ii. 8. „ Factus eſt obediens uſque ad mortem : " & ſequitur : „ Propter quod & Deus exaltavit illum , & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen . " Iſta autem prout conveniunt Chriſto , inquantum Deus eſt , non ſunt præmium , ſed magis illi naturalia ; ſed inquantum homo eſt , ſunt præmium victoriæ paſſionis eius . Sed poteſtatem eius oſtendit primo quantum ad auctoritatem eius ; ſecundo quantum ad effectum , ibi , *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius* . Quantum ad primum dicit : *Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum* : quod poteſt tripliciter intelligi . Uno modo quod conſtitutus eſt ſuper omnia loca , & hoc in aſcenſione: Epheſ. iv. 10. „ Aſcendit ſuper omnes cælos , ut adimpleret omnia . " Secundo dignitate : Epheſ. i. 20. „ Conſtituens eum ad dexteram ſuam ſuper omnem principatum , & poteſtatem , & virtutem , & dominationem . " Tertio poteſtate , quia ſuper omnem creaturam : Matth. ult. 18. „ Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo , & in terra . " Sed Chriſtus , inquantum Deus , non eſt conſtitutus , ſed natus ; ſed conſtitutus eſt inquantum homo : ſupra i. 2. *Quem conſtituit heredem univerſorum* . Effectus poteſtatis eſt , quia *omnia ſubiecisti ſub pedibus eius* . Utitur autem Propheta præterito pro futuro propter maiorem certitudinem: iam enim factum eſt in æterna Dei prædeſtinatione . Et dicit , *Sub pedibus eius* , ideſt ſub humanitate, vel cum omnimoda ſubiectione . Pſal. cix. 1. „ Donec ponam inimicos tuos , ſcabellum pedum tuorum . " (a) Vel *ſub pedibus eius* , ideſt ſub humanitate eius : ſicut enim per caput Chriſti intelligitur Deus , I. Corinth. xi. ita etiam per pedes Chriſti intelligitur humanitas eius : Pſal. cxxxi. 7. „ Adorabimus in loco ubi ſteterunt pedes eius . " Si vero exponatur hoc ſic , homo dicitur coronatus gloria quantum ad cognitionem intellectualem , qua præeminet ceteris animalibus . I. Corinth. xi. 7. „ Vir quidem gloria , & imago Dei eſt . " Iob xxxv. 11. „ Qui docet nos ſuper iumenta terræ . " Item honore , inquantum ipſe ſolus ſuper omnia animalia eſt dominus ſuorum actuum , & non ſubiicitur neceſſitati rerum mutabilium quantum ad animam , cum ſit liberi arbitrii . Item poteſtate , quia *conſtituiſti eum ſuper omnia opera* : uno modo ut per ly *omnia* intelligantur omnes creaturæ , quæ ſunt infra hominem : Geneſ. i. 26. „ Præſit piſcibus maris , & volatilibus cæli , & beſtiis , univerſæque terræ : " alio modo ut ly *omnia* ſupponat pro tota univerſitate creaturæ : quia etiam cæleſtia corpora , & Angeli deſerviunt homini . Pſalm. xc. 11. „ Angelis ſuis Deus mandavit de te , ut cuſtodiant te in omnibus viis tuis . "

Conſequenter cum dicit , *In eo enim quod omnia ei ſubiecit , nihil dimiſit non ſubiectum ei* , exponit ſenſum teſtimonii : ubi Apoſtolus duo facit : primo enim exponit quantum ad eius ſublimitatem ; ſecundo quantum ad minorationem , ibi , *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus eſt , videmus Ieſum* . Circa primum duo facit : quia primo oſtendit qualiter dictum Prophetæ ſit intelligendum ; ſecundo oſtendit , illud nondum eſſe impletum , ibi , *Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei* . Cum ergo dicit , *In eo enim quod ei ſubiecit omnia , nihil dimiſit non ſubiectum ei* , oſtendit qualiter ſit intelligendum: quia enim Scriptura

dicit

(a) *Al. loco ſequentium uſque ad* Conſequenter cum dicit , *tantum legitur* : Eſa. xlv. „ Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro , cuius apprehendi dexteram , & ſubiiciam ante faciem eius gentes . "

dicit omnia ſubiecta eſſe Chriſto, *nihil dimiſit non ſubiectum ei*. Unde ly *omnia* non eſt diſtributio accommoda ad aliqua genera, ſed abſolute ad omnia: quia omnia generaliter ei, & univerſaliter ſubiecta ſunt. Verum eſt „ præter eum qui ſubiecit ſibi „ omnia, " ut dicitur I. Corinth. xv. 27. ſicut dicitur: Cælum tegit omnia; verum alia a ſe.

Sed tunc arguit ſic Arrius. Pater omnia ſubiecit Filio: ergo Filius minor eſt ipſo Patre. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod verum eſt quod Pater omnia ſubiecit Filio ſecundum naturam humanam, in qua minor eſt Patre: Ioan. xiv. 28. „ Pater maior „ me eſt: " ſed ſecundum naturam divinam ipſe Chriſtus ſubiecit ſibi omnia.

Conſequenter cum dicit, *Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei*, oſtendit hoc nondum eſſe impletum, quia infideles, (*a*) peccatores, & dæmones nondum ſunt ei ſubiecti. Rom. x. 16. „ Sed non omnes „ obediunt Evangelio. " Exod. x. 3. „ Uſquequo non vis mihi ſubiici? " Et ſic peccatores non ſunt ſubiecti Chriſto per rebellionem voluntatis; ſed per potentiam omnes ſubiiciuntur ei, modo quantum ad auctoritatem, ſed in futuro omnes quantum ad executionem. Unde hæc eſt expoſitio eius quod ſupra dixit, *Orbem terræ futurum*.

LECTIO III.

EUm autem qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionem mortis, gloria, & honore coronatum; ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum, per paſſionem conſummari. Qui enim ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex uno omnes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ laudabo te: & iterum: Ego ero fidens in eum: & iterum: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus.

SUpra Apoſtolus volens probare excellentiam Chriſti ſuper Angelos, induxit auctoritatem Prophetæ: in qua aliquid erat quod pertinet ad Chriſti dignitatem, ſicut illud, *Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius*: & ipſe illud expoſuit: aliquid autem quod pertinet ad eius paſſionem, ſcilicet *Minuiſti eum paulo minus ab Angelis*. Iſtud autem videtur repugnare ſuo principali intento, quo ſcilicet intendit Chriſtum præferre Angelis; & ideo hoc in parte iſta diffuſe exponit: ubi duo facit: quia primo oſtendit ſecundum quid ſit iſta minoratio intelligenda, quia ſcilicet ſecundum paſſionem; ſecundo agit de convenientia paſſionis, ibi, *Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia* ... *per paſſionem conſummari*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit illud quod eſt dictum; ſecundo deſcribit ipſam paſſionem, ibi, *Ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem*. Dicit ergo: *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum* ... *coronatum*. Continuetur ſic. Ita dictum eſt: *Quid eſt homo quod memor es eius? Gloria, & honore coronaſti eum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Minuiſti eum paulo minus ab Angelis*. Et hæc Propheta de Chriſto prædixit; ſed iam multa de iſtis videmus impleta. Pro certo ergo tenemus quod quæ reſtant ſunt implenda, ſcilicet quod omnia ſubiicientur ei &c. Gregorius: „ Præteritorum exhibitio, fu„ turorum eſt certitudo. " Et poteſt ſic conſtrui. *Nos eum qui modico quam Angeli minoratus eſt*, *videmus* eſſe *Ieſum*: nec ſolum hoc ſed *gloria, & honore coronatum propter paſſionem mortis*, quæ fuit cauſa illius exaltationis. Philip. ii. 9. „ Propter quod „ & Deus exaltavit illum. " Et dicit, *Mortis*, quia non qualemcumque paſſionem ſuſtinuit, ſed acerrimam, & turpiſſimam. Sap. ii. 20. „ Morte turpiſſima „ condemnemus eum. " Vel aliter. *Nos videmus Ieſum*. Et quaſi quæreretur ab ipſo quem diceret, ideo reſpondens dicit: Scilicet *eum qui per paſſionem mortis modico minoratus eſt quam Angeli, gloria, & honore coronatum*. Hæc minoratio non eſt intelligenda in Chriſto niſi propter paſſionem mortis. Nec eſt mirum, quia quantum ad hoc non ſolum Angelis, ſed etiam hominibus eſt minor. Eſa. liii. 2. „ Deſideravi„ mus

(a) *Al. deeſt* peccatores, & dæmones.

„ mus eum noviſſimum virorum, & deſpe-„ ctum. “ Dicit autem Gloſſa, & eſt Auguſtini contra Maximum, quod Chriſtus non eſt minoratus ab Angelis propter conditionem naturæ humanæ, (*a*) ſed propter paſſionem. Natura enim mentis humanæ, quam Chriſtus ſine peccatò aſſumpſit, nihil eſt maius quam ſola Trinitas. Minor ergo Angelis corpore, quia paſſio eſt ſecundum corpus.

Quod videtur eſſe contra Dionyſium qui dicit IV. cap. angelicæ Hierarchiæ, quod Angeli naturali participatione luminis maiores ſunt quam homines.

Et dicendum eſt, quod de natura mentis humanæ, (*b*) & angelicæ dupliciter poſſumus loqui. (*c*) Uno modo ſecundum naturalia ſola, & ſic natura Angelorum excellentior eſt, (*d*) & nobilior quam natura mentis humanæ: quia Angelus accipit cognitionem divinæ veritatis in quadam excellentia, & plenitudine intellectualis luminis, ſed homo ex creaturis. Alio modo poſſumus accipere naturam utriuſque ſine peccato, in ordine ad beatitudinem obtinendam; & ſic ſunt æquales: Matth. XXII. 30. „Erunt ſicut Angeli in cælo. “ Chriſtus tamen quantum ad excellentiam gratiæ, ſecundum mentem humanam, maior eſt Angelis. Iſta (*e*) igitur minoratio non eſt ſecundum naturam divinitatis, nec abſolute ſecundum naturam humanam, niſi inquantum paſſus eſt ſecundum illam. Poſſumus autem dicere, quod Chriſtus triplici gloria fuit coronatus: ſcilicet gloria ſanctificationis, quam habuit in primo inſtanti ſuæ conceptionis: item gloria divinæ fruitionis, quia ab ipſo inſtanti ſuæ conceptionis fuit comprehenſor: item gloria impaſſibilitatis, quam meruit poſt paſſionem.

Deinde cum dicit, *Ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem*, deſcribit ipſam paſſionem, & deſcribit eam tripliciter. Primo ex cauſa, cum dicit, *Ut gratia Dei*; ſecundo ex utilitate, cum dicit, *Pro omnibus*; tertio ex modo, cum dicit, *Guſtaret mortem*. Cauſa enim fuit ſola gratia Dei. Unde continuatur ſic. Videmus Ieſum, qui minoratus eſt ex hoc *ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem*. Ex ipſa enim factum eſt quod Filium ſuum unigenitum dedit. Ioan. III. 16. „ Sic enim dilexit Deus „ mundum ut Filium ſuum unigenitum da-„ ret. “ Roman. V. 8. „ Commendat au-„ tem Deus caritatem ſuam in nobis, quia „ cum adhuc peccatores eſſemus, ſecun-„ dum tempus Chriſtus pro nobis mortuus „ eſt. “ Vel, ſecundum quod dicit Gloſſa Auguſtini, *ut gratia Dei*, ideſt ipſe Chriſtus, qui eſt gratia Dei, *pro omnibus guſtaret mortem*. Et ſic gratia eſt nominativi caſus. Dicitur autem Chriſtus gratia, quia auctor eſt gratiæ: Ioan. I. 17. „ Gratia, & veri-„ tas per Ieſum Chriſtum facta eſt. “ Vel quia eſt gratis datus: Eſa. IX. 6. „ Filius „ datus eſt nobis: “ ut ſit ſenſus, quod ipſe minoratus eſt, ut ipſe qui *gratia Dei eſt*, *pro omnibus guſtaret mortem*. Utraque poſitio eſt ſecundum Gloſſam. *Pro omnibus*: ecce utilitas. *Pro omnibus* autem dupliciter poteſt intelligi. Vel ut ſit diſtributio accommoda, ſcilicet pro omnibus prædeſtinatis, pro iſtis enim tantum habet efficaciam. Vel abſolute *pro omnibus*, quantum ad ſufficientiam. Sufficiens enim quantum ad ſe omnibus eſt. I. Timoth. IV. 10. „ Qui eſt „ Salvator omnium, maxime autem fide-„ lium. “ Chryſoſtomus: „ Pro omnibus „ hominibus generaliter mortuus eſt, quia „ omnibus pretium ſufficit. Et ſi omnes „ non credunt, ipſe tamen quod ſuum eſt „ implevit. “ *Guſtaret*: ecce modus. Guſtat enim qui non multum comedit, nec bibit. Quia ergo Chriſtus non perſeveravit in morte, ſed ſtatim ſurrexit, ideo guſtavit. Pſalm. CIX. 7. „ De torrente in via „ bibet. “ Viator feſtinat. Item guſtus eſt diſcretivus ſaporis: unde qui guſtat, magis diſcernit, quam qui (*f*) bibit. Ut ergo deſignet quod mortem, & dolorem ſenſit (& ſic mors non fuit phantaſtica, ut dicit Manichæus, & Apollinaris) ideo dicit, (*g*) *Guſtaret*. Thren. I. 12. „ O vos „ omnes qui tranſitis per viam, attendite, „ & videte ſi eſt dolor ſicut dolor meus. “ Modus vero ponitur cum dicitur, *Guſtaret*. Simile habetur Matth. XXVI. 39. „ Pa-„ ter, ſi poſſibile eſt, tranſeat a me ca-„ lix iſte: “ & hoc propter tres rationes. Primo propter mortis amaritudinem exprimendam, cuius experientia eſt per guſtum: Thren. I. 12. „ O vos omnes qui „ tranſitis per viam, attendite, & videte „ ſi eſt dolor ſicut dolor meus: “ Eſai. XXIV. 9. „ Amara erit potio bibentibus „ eam. “ Secundo quia ſicut guſtare, vel non guſtare, eſt in poteſtate guſtantis; ſic & paſſio

(a) *Al.* niſi propter paſſionem. (b) *Al. deeſt* & angelicæ. (c) *Al.* vel ſecundum. (d) *Al. omittitur* & nobilior. (e) *Al.* autem. (f) *Al.* bibit, ut deſignet. (g) *Al.* Guſtavit.

& paſſio Chriſti fuit voluntaria . “ Ioan. x. 18. „ Poteſtatem habeo ponendi ani-„ mam meam. “ Tertio quia guſtare eſt parum ſumere; Chriſtus autem parum perſeveravit in morte, ſecundum illud Pſal. xv. 10. „ Non derelinques animam meam „ in inferno , nec dabis Sanctum tuum „ videre corruptionem. “

Deinde cum dicit , *Decebat enim eum* , oſtendit convenientiam ex utilitate . Deus enim Pater eſt qui fuit cauſa mortis. Ipſe enim eſt *per quem omnia* , ſicut per cauſam efficientem, *& propter quem omnia*, ſicut per cauſam finalem : propter ipſum enim ſunt omnia, quia propter bonitatem ſuam communicandam : & hæc fuit cauſa movens ad producendum res , & ita finaliter ſunt omnia propter Deum . Proverb. xvi. 4. „ Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt „ Dominus . “ Sunt etiam effective per ipſum. Pſalm. cxlv. 6. „ Qui fecit cælum, „ & terram , mare, & omnia quæ in eis „ ſunt. “ Eſt ergo omnium principium, & finis. Apoc. 1. 8. „ Ego ſum alpha, & ome-„ ga, principium, & finis. “ Rom. xi. 36. „ Ex ipſo, & per ipſum , & in ipſo ſunt „ omnia . “ Decebat ergo ipſum , quia auctor eſt omnium, omnibus providere. Sapient. vi. 8. „ AEqualiter illi cura eſt de omnibus. “ Secundo conveniens fuit ex parte cauſæ , quæ, ut dictum eſt, fuit gratia Dei , gratia vero ordinatur ad gloriam. Roman. vi. 23. „ Gratia Dei vita æterna. “ Deus autem ab æterno prædeſtinavit quos debet adducere in gloriam ; & iſti ſunt omnes illi qui ſunt participes filiationis (a) Filii eius: quia „ ſi filii, & heredes, “ Roman. viii. 17. Et ideo dicit: *Qui multos filios in gloriam adduxerat* ; quaſi dicat : Ipſe habet unum Filium perfectum naturaliter: Marc. 12. 6. „ Adhuc ergo habens Filium unum „ cariſſimum : “ qui eſt naturaliter ſplendor gloriæ, ſupra 1. Alii autem ſunt adoptivi, & ideo adducendi ſunt in gloriam . Unde dicit, *Qui adduxerat*, ideſt adducendos præordinaverat. Et quid decebat eum? Hoc ſcilicet quod ipſe qui eſt *auctor ſalutis eorum* , *conſummaretur* . Salus iſta in duobus conſiſtit , ſcilicet quod fiant filii , & quod inducantur in hereditatem . Quod autem ſint filii, habent per Filium naturalem. Roman. viii. 29. „ Quos præſcivit , „ & prædeſtinavit , conformes fieri ima-„ ginis Filii ſui. “ Gloriam autem, & hereditatem non conſequuntur niſi per eum cuius naturaliter eſt hereditas, qui eſt ſplendor gloriæ . Quia ergo per Filium conſequimur iſta duo , ideo ipſe convenienter dicitur auctor ſalutis. Matth. 1. 21. „ Ipſe „ ſalvum faciet populum ſuum a peccatis „ eorum . “ Infra xii. 2. *Aſpicientes in auctorem fidei* , *& conſummatorem Ieſum* . Decebat ergo quod Pater auctorem ſalutis mitteret, ſcilicet Filium, ut expoſitum eſt: *qui multos filios adduxerat* per ipſum *in gloriam* : & ſic patet convenientia ex parte cauſæ . *Per paſſionem conſummari* , ideſt per fidem. Ipſe enim, inquantum eſt Filius naturalis, eſt totaliter perfectus; ſed quia in paſſione minoratus fuit , debuit per meritum paſſionis perfici. Ex iſta ergo conſummatione patet convenientia modi , de quo dixerat, quod guſtavit . Tantum enim guſtavit mortem, quia non accepit eam , niſi ut per meritum paſſionis conſummaretur . Ipſa enim eius conſummatio eſt eius glorificatio . Luc. ult. 26. „ Oportuit Chriſtum „ pati , & ita intrare in gloriam ſuam. “ Guſtavit etiam , quia cum ipſe adduxerit filios in gloriam, ſicut medicus guſtat medicinam, ne infirmus abhorreat, ſed ut ſecurius bibat ; ita ipſe guſtavit mortem , (b) ut quando ſine morte , ingruente neceſſitate, non eſt ſalus , nullus mortem refugiat.

Conſequenter cum dicit , *Qui enim ſanctificat*, *& qui ſanctificantur*, *ex uno omnes* , probat quod dixerat: ubi duo facit : quia primo probat propoſitum ſuum ex parte Patris conſummantis; ſecundo ex parte Chriſti conſummati, ibi, *Quia ergo pueri communicaverunt carni* , *& ſanguini* ; *& ipſe ſimiliter participavit eiſdem* . Adhuc circa primum duo facit : quia primo proponit intentum; ſecundo probat per auctoritatem , ibi , *Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare* . Dicit ergo : *Qui enim ſanctificat* , *& qui ſanctificantur* , *ex uno omnes* . Sciendum eſt autem , quod ſupra Apoſtolus tria dixerat . Primo quod Chriſtus eſt cauſa ſalutis , in quo oſtendit nos dependere ab ipſo, (c) ſicut a Salvatore . Secundo oſtendit quod Pater eſt conſummator ipſius Chriſti per meritum paſſionis; & in hoc Chriſtus dependet a Patre. Tertio quod Pater nos adducit in gloriam ; in quo etiam nos dependere a Deo oſtendit : & ſecundum hoc Apoſtolus hic tria facit.

(a) *Al. deeſt* Filii. (b) *Al.* ut quia ſine morte ingrediente neceſſitate non eſt ſalus. (c) *Al. deeſt* ſicut a Salvatore.

Primo enim oſtendit quod dependemus a Chriſto. Sanctificatus enim dependet (*a*) a ſanctificante. Chriſtus autem eſt ſanctificans: infra XIII. 12. *Ieſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt*. Bene ergo dictum eſt, quod quia eſt auctor, & ſanctificator, dependemus ab ipſo; ipſe vero a Patre, a quo habet quod ſanctificet, quod eſt ſecundum. Sed omnes, ipſe ſcilicet qui ſanctificat, & nos qui ſanctificamur, ex uno, ſcilicet ex Patre: quod eſt tertium. Rom. VIII. 17. „ Heredes Dei, „ coheredes autem Chriſti. “

Conſequenter iſta tria probat per tres auctoritates. Et primo quod Chriſtus, tamquam mediator, & auctor ſalutis, ea quæ Dei ſunt, in nos refert: unde dicit: *Propter quam cauſam*, quia ſcilicet nos, & ipſe ex Patre dependemus, & ſumus ex uno Deo Patre, *non confunditur eos vocare fratres*, quia ſcilicet ex eodem Patre. Malach. II. 10. „ Numquid non pater unus omnium noſtrum? “ (*b*) Rom. VIII. 29. „ Ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. “ Ideo dicitur in Pſal. XXI. 23. „ Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. “ Ioan. XX. 17. „ Vade ad fratres meos. “ Sed nota, quod dicit: *Non confunditur fratres eos vocare*: quia aliqui de vili plebe nati, ſi promoventur, confunduntur cognoſcere conſanguineos ſuos. Proverb. XIX. 7. „ Fratres hominis pauperis oderunt eum. “ Non ſic autem Chriſtus; ſed dicit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis*. Ioan. XVII. 6. „ Pater, manifeſtavi nomen tuum hominibus quos dediſti mihi. “ Ibid. I. 18. „ Unigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit. “ Iſtius annuntiationis oſtendit fructum, cum dicit: *In medio Eccleſiæ laudabo te*; quaſi dicat: Per hoc congregatur tibi magna Eccleſia, *in* cuius *medio laudabo te*. Et dicit, *In medio*, quia ſicut columna in medio domus ipſam ſuſtentat, lucerna in medio domus illuminat, cor in medio corpus vivificat; ita Chriſtus in medio Eccleſiæ. (*c*) Item *in medio*, quia non ad unum populum tantum, ſicut Moyſes, miſſus fuit: Pſalm. LXXV. 2. „ Notus in „ Iudæa Deus: in Iſrael magnum nomen „ eius: “ ſed ad ſalutem totius mundi: Pſalm. LXXIII. 12. „ Operatus es ſalutem „ in medio terræ: “ & ideo dicitur Luc. ult. 36. „ Stetit Ieſus in medio diſcipulorum. “

Sciendum eſt circa hoc, quod ante legem conſuetudo erat quod omnes primogeniti erant Sacerdotes, & hoc pertinebat ad ius primogenituræ. Chriſtus autem eſt frater ſicut primogenitus, & ideo eſt Sacerdos. Sacerdos autem populum ſanctificans, medius eſt inter Deum & populum. Deuter. V. 5. „ Ego illo tempore „ ſequeſter fui & medius inter Dominum „ & vos. “ Et ideo pertinet ad ipſum nuntiare quæ Dei ſunt ad populum; ſecundo quæ populi ſunt, referre in Deum. Primum facit dicendo; & ideo dicit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis*; ideſt, ducam eos in notitiam tui: & hoc eſt ſanctificare eos: Ioan. XIV. 17. „ Sanctifica „ eos in veritate. “ Secundum faciendo, dum facit homines ex affectu in Deum, prorumpere in laudem Dei; & ideo dicit: *In medio Eccleſiæ laudabo te*.

Deinde cum dicit, *Et iterum*, oſtendit quod ipſe Chriſtus dependet ex Patre, per hoc quod dicit: *Ego ero fidens in eum*. Hoc, ſecundum Hieronymum, habetur Eſa. VIII. 17. ubi nos habemus: „ Expectabo Dominum, qui abſcondit faciem ſuam a domo Iacob, & præſtolabor eum. “ Sed Eſai. XII. 2. expreſſe habetur: „ Fiducialiter agam, & non timebo. “ *Ego ero fidens in ipſo*, pro gloria (*d*) corporis, & membrorum; quod ſupra dixit conſummationem. Pſalm. XXX. 2. „ In te, Domine, ſperavi: non confundar in æternum. “ Oſtendit autem quam ſpem habet: quia non quamcumque, ſed firmam, quæ dicitur fiducia. Spes enim etſi non ſit de impoſſibili, tamen habet timorem coniunctum quandoque, & tunc proprie dicitur ſpes. Spes quandoque eſt firma, & ſine timore, & tunc proprie dicitur fiducia: & iſtam habuit Chriſtus. Dicit ergo: *Fidens ero in eum*; ideſt, habebo fiduciam in adiutorio eius, ſcilicet Patris pro gloria corporis, quod reſuſcitabit, & membrorum, & animæ. Pſalm. XXX. 2. „ In te, Domine, ſperavi: non „ confundar in æternum. “ Hierem. XVII. 7. „ Beatus vir qui confidit in Domino. “

Sed contra. Sancti dicunt, quod in Chriſto nec fides, nec ſpes eſt, ſed ſola caritas. Reſpondeo. Dicendum, quod aliud eſt ſpes, aliud fiducia: nam ſpes eſt expectatio futuræ beatitudinis, & hæc non fuit in Chriſto, quia ab inſtanti ſuæ con-

(a) *Al.* a ſanctificato. (b) *Al. omittitur ſequens Apoſtoli ſententia*. (c) *Al.* Et ideo de ipſo conſequenter dicitur, quod ſtetit Ieſus in medio &c. Deinde cum dicit, *Et iterum &c.* oſtendit &c. *aliis omiſſis* (d) *Al.* capitis.

conceptionis beatus fuit: fiducia autem eſt expectatio cuiuſcumque auxilii; & ſecundum hoc fuit in Chriſto fiducia, inquantum ſecundum humanam naturam expectabat a Patre auxilium in paſſione. Unde cum ibi invenitur quod Chriſtus dicatur habere ſpem, non eſt intelligendum ratione principalis obiecti, quod eſt beatitudo, ſed ratione gloriæ reſurrectionis, & gloriæ corpori collatæ.

Deinde cum dicit, *Et iterum*, oſtendit tertium, ſcilicet quod refert nos in Deum, dicens: *Ecce ego, & pueri mei*: & habetur Eſai. VIII. 18. quaſi dicat: Relatus ſum in Deum, *ego*, inquam, qui ſum fidens, & ſimiliter *pueri mei*, quos in Deum reduco, ſcilicet diſcipuli mei: Ioan. ult. 5. „ Pueri, numquid pulmentarium habetis? " *quos dedit mihi Deus*: Ioan. XVII. 6. „ Tui erant, & mihi eos dediſti. " Iſti dicuntur pueri propter puritatem: I. Reg. XXI. 4. „ Si mundi ſunt pueri, & maxime a mulieribus? " & paulo poſt ibidem ſequitur: „ Fuerunt vaſa puerorum ſancta." Item propter ſimplicitatem: I. Corinth. XIV. 20. „ Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia parvuli eſtote. " Item propter humilitatem: Matth. XVIII. 3. „ Niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum." Item propter facilitatem ad bonum. Ibid. XIX. 14. (*a*) „ Sinite parvulos venire ad me. " Et oſtendit quod non ſolum ipſe eſt a Deo, ſed etiam pueri: unde ſubdit: *Quos dedit mihi Dominus*: & ſic verum ſit quod dixit: *Qui ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex uno omnes*: quia Ioan. VI. 44. „ Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum. "

L E C T I O IV.

QUia ergo pueri communicaverunt carni, & ſanguini; & ipſe ſimiliter participavit eiſdem; ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, ideſt diabolum; & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſervituti. Nuſquam enim Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus aſſimilari, ut miſericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicto populi. In eo enim in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens eſt & eis qui tentantur, auxiliari.

SUpra oſtendit Apoſtolus convenientiam mortis Chriſti ex parte Patris, mortem (*b*) imponentis; hic oſtendit idem ex parte ipſius Chriſti, mortem patientis. De Chriſto vero dixit quod erat auctor ſalutis fidelium, ideo hic intendit oſtendere quomodo per paſſionem effectus eſt auctor ſalutis eorum; & circa hoc tria facit: primo enim oſtendit conditionem naturæ, per quem mori potuit, (*c*) & pati; ſecundo oſtendit utilitatem quam per mortem attulit, ibi, *Ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium*; tertio probat quod propoſuerat, ibi, *Nuſquam enim Angelos apprehendit*. Dicit ergo primo: Ita dixi, quod ipſe, & pueri ſunt ex uno omnes, & quod vocavit eos fratres: ergo conveniens fuit quod eſſet eis ſimilis, non tantum quia impartitur eis participationem naturæ divinæ, quod eſt ex dono gratiæ, ſed etiam quia ipſe naturam eorum aſſumpſit. Unde dicit: *Quia ergo pueri communicaverunt carni, & ſanguini, & ipſe ſimiliter participavit eiſdem*.

Ubi (*d*) notandum eſt, quod nomine carnis, & ſanguinis aliquando ipſa natura carnis, & ſanguinis intelligitur: Gen. II. 23. „ Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: " ut ſic per carnem intelligas corpus, ſecundum illud Iob X. 11. „ Pelle, & carnibus veſtiſti me; " per ſanguinem vero intelligas animam: non quod anima ſit ipſe ſanguis, ſed quia non conſervatur in corpore ſine ſanguine. (*e*) Aliquando vero per carnem, & ſanguinem intelliguntur vitia carnis, & ſanguinis. Matth. XVI. 17. „ Caro, & ſanguis non revelavit tibi. " Aliquando vero ipſa corruptibilitas carnis, & ſanguinis. I. Cor.

(a) *Al.* Iſtos autem pueros dedit mihi Dominus: quia Ioan. VI. „ Nemo poteſt venire ad me &c.".
(b) *Al.* deponentis. (c) *Al. omittitur* & pati. (d) *Al.* Nomine carnis &c. *his quæ præcedunt omiſſis*
(e) *Al.* Aliquando vero vitia carnis, & ſanguinis, Matth. XVI. &c.

xv. 50. „ Caro, & ſanguis regnum Dei „ non poſſidebunt, neque corruptio incor- „ ruptionem. “ Sed hic non intelligitur de vitiis: Chriſtus enim aſſumpſit naturam ſine peccato, ſed cum paſſibilitate, quia aſſumpſit carnem ſimilem peccatrici. Rom. viii. 3. „ In ſimilitudinem carnis pecca- „ ti. “ Ipſe ergo communicavit vel pueris, vel etiam carni, & ſanguini; & totum ſimiliter, quia ſcilicet non carni phantaſticæ, ut dixit Manichæus, nec accidentaliter, ut dixit Neſtorius, ſed veræ carni, & ſanguini, ſicut & pueri, & in unitate perſonæ. Quod autem hic dicitur, quod Chriſtus communicavit carni & ſanguini, non eſt intelligendum ſecundum quod dicunt vitia carnis, & ſanguinis, quia non aſſumpſit culpam, nec commiſit; ſed ſecundum quod dicunt ipſam ſubſtantiam carnis animatæ, quia carnem, & animam aſſumpſit. Item eſt intelligendum de paſſibilitate carnis, quia aſſumpſit naturam noſtram paſſibilem; ut ſit ſenſus: *Quia pueri*, ideſt fideles, habuerunt naturam paſſibilem, *& ipſe*, ſcilicet Chriſtus, *participavit eiſdem*, vel pueris, ſcilicet in natura carnis, & ſanguinis: vel *eiſdem*, ideſt carni, & ſanguini: non quidem phantaſticæ, ut delirat Manichæus; nec accidentaliter, ut fingit Neſtorius; ſed *ſimiliter*, ſcilicet nobis, ideſt eo modo quo nos participamus, ideſt ſecundum rei veritatem, ſcilicet perſonaliter, & ſubſtantialiter. Nos enim participamus eis in perſona, & Chriſtus etiam ſimiliter aſſumpſit ea in unitatem perſonæ. Ioan. i. 14. „ Verbum caro factum eſt. “ Poteſt etiam per carnem, & ſanguinem intelligi caro, & ſanguis Chriſti, ſecundum illud Ioan. vi. 55. „ Qui manducat meam car- „ nem, & bibit meum ſanguinem: “ quibus *pueri*, ſcilicet Apoſtoli, *communicaverunt* in cœna, Matth. xxvi. & Chriſtus *ſimiliter participavit eiſdem*, ſcilicet carni & ſanguini, quia ipſe ſimiliter ſumpſit, ut Chryſoſtomus expreſſe dicit ſuper Matth. xxvi. „ Ipſe (inquit) Chriſtus bibit ſan- „ guinem ſuum. “ Unde Luc. xxii. 15. „ Deſiderio deſideravi hoc paſcha mandu- „ care vobiſcum. “

Conſequenter oſtendit utilitatem quam per mortem attulit, cum dicit: *Ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium*: & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit utilitatem iſtam ex parte diaboli, qui tenebat; ſecundo ex parte noſtra, qui tenebamur, ibi, *Ut liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſervituti*. Dicit ergo: Ideo participavit carni, & ſanguini, ideſt aſſumpſit naturam in qua poſſet pati, & mori, quod non poterat in divina, *ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, id eſt diabolum*.

Sed quomodo habet diabolus mortis dominium? Hoc enim eſt ſolius Dei. I. Reg. ii. 6. „ Dominus vivificat, & mortificat: “ & Deuter. xxxii. 39. „ Ego occidam, & „ ego vivere faciam. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliter habet dominium mortis iudex, quia ſcilicet quaſi mortem infligens, cum per mortem punit; aliter latro, quaſi ſcilicet mortem ſibi ex demerito acquirens. Primo modo Deus habet mortis imperium. Gen. ii. 17. „ Quacumque die comederis ex eo, „ morte morieris. “ Secundo modo diabolus, qui ſuadendo homini peccatum, morti ipſum addixit. Sap. ii. 24. „ Invidia „ diaboli mors intravit in orbem terra- „ rum. “

Dicit autem, *Deſtrueret*, non quantum ad ſubſtantiam, quam habet incorruptibilem; non quantum ad malitiam, ut aliquando diabolus bonus fiat, ut dicit Origenes; ſed quantum ad poteſtatis dominium. Ioan. xii. 31. „ Nunc iudicium eſt „ mundi, nunc princeps mundi huius eii- „ cietur foras. “ Coloſſ. ii. 15. „ Expo- „ lians principatus, & poteſtates, traduxit „ confidenter, palam triumphans illos in „ ſemetipſo. “ Et hoc factum eſt per mortem Chriſti triplici ratione. Una eſt ex parte Chriſti. Iuſtitiæ enim eſt vera ratio ut victor victum ſibi ſubiiciat: II. Petr. ii. 19. „ A quo enim quis ſuperatus eſt, hu- „ ius & ſervus eſt. “ Chriſtus (a) autem vicit diabolum: Apocal. v. 5. „ Vicit leo „ de tribu Iuda. “ Et ideo iuſtum eſt diabolum ſibi eſſe ſubiectum. Lucæ xi. 21. „ Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, „ in pace ſunt ea quæ poſſidet. “ Alia ratio eſt ex parte diaboli. Iuſtitia enim exigit quod qui male utitur poteſtate ſibi conceſſa, amittat eam. Diabolo autem data eſt (b) permiſſio in peccatores quos ſeduxit, ſed non in bonos. Quia ergo hanc extendere præſumpſit etiam in ipſo Chriſto, qui peccatum non fecit: Ioan. xiv. 30. „ Venit princeps mundi huius, & in „ me

(a) Al. enim. (b) Al. permiſſive.

„ me non habet quidquam: “ ideo meruit illam perdere. Tertia ratio eſt ex parte noſtri. Quia iuſtum eſt quod victus ſit ſervus victoris, ut dictum eſt. Homo autem per peccatum ſervus erat diaboli: Ioan. VIII. 34. „ Qui facit peccatum, ſervus eſt „ peccati; “ & ita ſubiectus diabolo, & obnoxius peccato. Chriſtus autem ſolvit pretium pro peccato noſtro: Pſalm. LXVIII. 5. „ Quæ non rapui, tunc exſolvebam. “ Sublata ergo cauſa ſervitutis, ſcilicet peccato, per Chriſtum eſt homo liberatus.

Sciendum eſt autem, quod nulla alia ſatisfactio fuit conveniens. Homo enim erat debitor. Unus autem bene poteſt ſatisfacere pro alio ex caritate; nullus autem pro tota humana natura, quia non habet poteſtatem ſuper illam. Nec etiam ipſum humanum genus ſufficienter poterat ſatisfacere, quia totum erat peccato obnoxium. Nec etiam Angelus, quia iſta ſatisfactio eſt ad gloriam, quæ excedit facultatem naturæ Angeli. Oportuit ergo eſſe hominem qui deberet ſatisfacere, & Deum qui ſolus habet poteſtatem ſuper totum humanum genus, qui poſſet pro toto humano genere ſatisfacere. Per mortem ergo Dei & hominis deſtruxit eum qui habebat mortis imperium.

Conſequenter cum dicit, *Ut liberaret eos qui .... obnoxii erant ſervituti*, ponitur alia utilitas ex parte noſtra. (*a*) Circa quod ſciendum eſt, quod homo intantum eſt ſervus peccati, inquantum inducitur ad peccandum. Inter omnia vero duo ſunt quæ inducunt ad peccandum efficaciſſime, ſcilicet præſentium bonorum amor male inflammans, præſentium etiam pœnarum timor male humilians. De his Pſalm. LXXIX. 17. „ Incenſa igni, “ quantum ad primum, „ & ſuffoſſa, “ quantum ad ſecundum. Hæc autem duo in idem reducuntur: quia quanto quis amat bonum aliquod, tanto timet malum ſibi contrarium. Iſta ſunt quibus homo ligatur, & detinetur in peccato; magis tamen per timorem movetur quam per amorem. Unde videmus, quod ſævæ beſtiæ, pœnarum timore retrahuntur a maximis voluptatibus, & ſic timor maxime ligat homines. Inter omnes autem timor mortis eſt maximus: eſt enim finis terribilium. Unde ſi homo timorem iſtum ſuperat, ſuperat omnes; & hoc ſuperato, ſuperatur omnis amor mundi inordinatus. Et ideo Chriſtus per mortem ſuam fregit hoc ligamen: quia abſtulit timorem mortis, & per conſequens amorem vitæ præſentis. Quando enim conſiderat homo quod Filius Dei, Dominus mortis, mori voluit, non timet mori. (*b*) Et inde eſt quod ante mortem Chriſti, dicebat ille in Eccli. XLI. 1. „ O mors, quam amara eſt memoria „ tua! “ (*c*) Sed poſt mortem Chriſti clamat Apoſtolus Philip. I. 23. „ Deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto. “ Unde Matth. X. 28. „ Nolite timere eos qui occidunt corpus. “ Dicit ergo: *Ut liberaret eos qui timore mortis obnoxii erant ſervituti*, ſcilicet peccati, *per totam vitam*, quam nimis appetebant. Vel aliter. Homo enim duplici ſervituti erat obnoxius, ſcilicet legis, (*d*) & peccati: unde Act. XV. 10. lex dicitur „ iugum quod nec nos, „ nec patres noſtri portare potuimus. “ „ Manus enim Moyſi erant graves: “ Exod. XVII. 12. Galat. IV. 5. „ Ut eos qui ſub „ lege erant redimeret. “ (*e*) Erant etiam obnoxii ſervituti peccati. Ab iſta duplici ſervitute Chriſtus nos liberavit. Differentia autem inter novum & vetus teſtamentum eſt timor & amor. In novo eſt amor: Ioan. XIV. 15. „ Si diligitis me, mandata „ mea ſervate. “ Vetus autem fuit lex timoris: Roman. VIII. 15. „ Non enim „ accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in „ timore: “ & ideo dicit: *Ut liberaret eos qui timore mortis* corporalis, quam infligebat lex, *per totam vitam obnoxii erant ſervituti* legis.

Sed quæritur: Cur ſtatim non liberavit a morte, ſed a timore mortis? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſtatim liberavit nos a morte quantum ad cauſam, ſed ab ipſa morte nondum; quamvis liberaverit a timore mortis. Cuius ratio eſt, quia ſi liberaſſet a morte corporali, homines ſervirent Chriſto tantum propter bonum corporale, & ſic periret meritum fidei, & ſpei: ſimiliter etiam ipſæ pœnæ ſunt nobis meritoriæ ad vitam æternam. Act. XIV. 21. „ Per multas tribulationes „ oportet nos intrare in regnum Dei. “

Et notandum, quod liberavit nos a timore mortis, primo oſtendendo futuram immortalitatem; & ex hoc homo parvipendit mortem temporalem. I. Cor. XV. 20.

(a) *Al.* Homo enim intantum eſt &c. *praecedentibus omiſſis*. (b) *Al.* Unde prius dicebat ille &c. (c) *Al.* Sed poſt clamat Apoſtolus. (d) *Al. deeſt* & peccati. (e) *Al.* erant enim.

20. „ Chriſtus reſurgens primitiæ dormientium. “ Secundo prægustando voluntarie mortem; ex quo promptiores efficimur ad ſubeundum mortem pro Chriſto. I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro „ nobis, vobis relinquens exemplum. “ Tertio aperiendo aditum ad gloriam, qui ante mortem ſuam non patebat; & ex hoc non ſolum non timemus mortem, ſed deſideramus eam. Philipp. I. 23. „ Deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum „ Chriſto, multo magis melius. “

Conſequenter cum dicit, *Nuſquam enim Angelos apprehendit*, probat Apoſtolus utilitatem, quam mors Chriſti attulit; & circa hoc tria facit: primo enim oſtendit quod Chriſtus per mortem nos liberavit, quod probat ex conditione naturæ paſſibilis quam aſſumpſit; ſecundo concludit ſimilitudinem, ibi, *Unde debuit per omnia fratribus aſſimilari*; tertio oſtendit ſimilitudinis utilitatem, ibi, *Ut miſericors fieret*. Dicit ergo: Ita dixi, quod Chriſtus per mortem ſuam liberavit nos a peccato, & morte. Nec eſt dubium quod, quantum ad conditionem naturæ, Angelus maior eſt homine; ſed quia Angelus non fuit obnoxius ſervituti, nec dignus morte; ideo non aſſumpſit Angelum. Quod ſi aſſumpſiſſet Angelum, hoc utique fuiſſet propter dignitatem naturæ; ſed nuſquam legimus quod aſſumpſit eum; (*a*) *ſed* tantum *ſemen Abrahæ*, ideſt humanam naturam, non tamen idealem, ſed in individuo, & athomo, & ex ſemine Abrahæ. Matth. I. I. „ Filii Abraham. “ Et hoc addit, (*b*) ut Iudæi, qui gloriantur ſe eſſe de genere Abrahæ, magis venerentur Chriſtum. Signanter vero dicit, *Apprehendit*, quia illud proprie dicitur apprehendi quod fugit. Non ſolum autem ipſa natura humana fugiebat a Deo, ſed etiam ipſi filii Abrahæ. (*c*) Zach. VII. II. „ Averterunt „ ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggravaverunt, ne audirent. “ Iſta autem apprehenſio naturæ humanæ in unitatem perſonæ Filii Dei, naturam noſtram ſupra modum exaltat: unde dicit Chryſoſtomus: „ Magnum revera, & mirabile, & ſtupore plenum eſt, carnem noſtram ſurſum „ ſedere, & adorari ab Angelis, & Archangelis. Hoc ego ſæpius in mente „ verſans, exceſſum patior, magna de genere humano imaginans. “

Sed videtur quod magis debuerit naturam angelicam apprehendere quam humanam naturam. Similitudo enim eſt ratio faciens ad congruitatem incarnationis divinæ perſonæ. In natura autem angelica invenitur expreſſior ſimilitudo Dei quam in humana, quia ipſa eſt ſignaculum ſimilitudinis, Ezech. XXVIII. Magis ergo videtur quod debuerit apprehendere Angelum quam ſemen Abrahæ. Præterea. In natura angelica invenitur peccatum, ſicut in humana. Iob IV. 18. „ In Angelis „ ſuis reperit pravitatem. “ Si ergo apprehendit naturam humanam, ut liberaret eam a peccato, videtur quod multo magis apprehendere debuerit angelicam.

Reſpondeo. Dicendum, quod aſſumptibilis dicitur aliqua natura a Filio Dei ſecundum congruentiam ad unitatem perſonæ. Iſta autem congruentia attenditur quantum ad duo, ſcilicet quantum ad dignitatem, ut illa natura ſit aſſumptibilis quæ nata eſt attingere ipſum Verbum per ſuam operationem, amando, & cognoſcendo ipſum; & quantum ad neceſſitatem, ut ſcilicet ſubiaceat peccato remediabili. Primum, & ſecundum ſunt in humana natura; quæ apta nata eſt Deum amare, & cognoſcere, & peccatum ipſius remediabile fuit; & ideo eſt aſſumptibilis. Naturæ autem angelicæ licet adſit primum, deeſt tamen ſecundum: nam peccatum eſt irremediabile, non quidem ex gravitate culpæ, ſed ex conditione naturæ, ſeu ſtatus. Quod eſt hominibus mors, eſt Angelis caſus, ut dicit Damaſcenus. Manifeſtum eſt autem quod omnia peccata hominis, ſive ſint parva, ſive ſint magna, ante mortem ſunt remiſſibilia, poſt mortem vero ſunt irremiſſibilia, & perpetuo manent; & ideo natura angelica inaſſumptibilis eſt. Et per hoc patet ſolutio ad obiecta: quia licet in natura angelica ſit congruentia dignitatis, deeſt tamen congruentia neceſſitatis.

Deinde cum dicit, *Unde debuit per omnia fratribus aſſimilari*, ex prædictis concludit ſimilitudinem; quaſi dicat: Quia ergo non apprehendit Angelos, ſed ſemen Abrahæ, ideo *debuit per omnia aſſimilari fratribus*. Per omnia, inquam, in quibus ſunt fratres, non in culpa, ſed in pœna; & ideo debet habere paſſibilem naturam. Unde infra

(a) *Al.* Sed tantum humanam naturam. (b) *Al.* ut Iudæi magis venerentur Chriſtum, *intermediis omiſſis*. (c) *Al.* Zach. VII. Averterunt ſcapulam &c. Gloſſa Chryſoſtomi. Magnum, & mirabile &c. *intermediis omiſſis*.

ſra IV. 15. *Tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato*, quantum ſcilicet ad pœnam, non tentatione culpæ. Item ſunt fratres quantum ad gratiam. I. Ioan. III. 1. „ Videte qualem caritatem dedit „ nobis Deus Pater, ut filii Dei denomi- „ nemur, & ſimus. " Roman. VIII. 29. „ Quos præſcivit, & prædeſtinavit con- „ formes fieri imaginis Filii ſui. "

Conſequenter ponit utilitatem iſtius ſimilitudinis, cum dicit: *Ut miſericors fieret*: ubi duo facit: quia primo ponit eam; ſecundo exponit ipſam, ibi, *In eo enim in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens eſt & eis qui tentantur, auxiliari*. Nam Chriſtus ſecundum quod mediator eſt, duplex habet officium. Unum quod præponitur toti humano generi, ſicut iudex: Ioan. V. 27. „ Poteſtatem dedit ei iudicium facere, „ quia Filius hominis eſt. " Aliud per comparationem ad Deum, apud quem pro nobis quaſi advocatus interpellat, quia aſſiſtit vultui eius pro nobis: infra IX. & I. Ioan. II. 1. „ Advocatum habemus apud „ Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum. " In iudice autem maxime deſideratur miſericordia, & præcipue a reis. In advocato deſideratur fidelitas. In Chriſto autem inſinuat Apoſtolus illa duo eſſe per paſſionem eius. Humanum enim genus in Chriſto, inquantum eſt iudex, deſiderabat miſericordiam; inquantum advocatus, fidelitatem: & iſta duo exibuit Chriſtus per paſſionem. Unde quantum ad primum dicit, quod per paſſionem aſſimilatus eſt fratribus, *ut miſericors fieret*.

Sed numquid non fuit miſericors ab æterno? (*a*) Videtur quod ſic: quia „ miſerationes eius ſuper omnia opera eius: " Pſalm. CXLIV. 9. Item ab initio habuit miſericordiam: Iob XXXI. 18. „ Ab infantia „ crevit mecum miſeratio. "

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod miſeratio dicitur quaſi miſerum cor ſuper (*b*) aliena miſeria; & hoc eſt dupliciter. Uno modo per ſolam apprehenſionem; & ſic Deus ſine paſſione noſtram miſeriam apprehendit: „ ipſe enim cognovit figmentum „ noſtrum, " ut dicitur in Pſalm. CII. 13. Alio modo per experientiam; & ſic Chriſtus potiſſime in paſſione expertus eſt miſeriam noſtram. Et ſic dicitur ut qui erat miſericors per apprehenſionem noſtræ miſeriæ, *fieret miſericors* per experientiam. Eſa. LVIII. 9. „ Clamabo, & dicam, Ecce adſum: quia miſericors ſum Domi- „ nus Deus tuus. " Et inde eſt quod miſericordiam fecit, ut patet de muliere deprehenſa in adulterio: miſericordiam docuit Lucæ VI. 36. „ Eſtote miſericordes, „ ſicut & Pater veſter miſericors eſt: " miſericordiam mandavit Matth. IX. 13. „ Diſcite quid eſt, Miſericordiam volo, „ & non ſacrificium. "

Item ipſe eſt fidelis advocatus: & ideo dicitur, *Fidelis Pontifex*: infra IX. 11. *Chriſtus aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum*. (*c*) Et requiritur quod ſit fidelis. I. Corinth. IV. 2. „ Hic iam quæritur inter diſ- „ penſatores ut fidelis quis inveniatur. " Et hoc totum, *ut repropitiaret delicto populi*, ſcilicet pro quo mortem ſuſtinere voluit. Ipſa enim paſſio allegatio eſt, & fidelium interpellatio.

Deinde cum dicit, *In eo enim in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens eſt & eis qui tentantur, auxiliari*, exponit iſtam utilitatem; & continuatur ſic, quaſi dicat: Non loquor de Chriſto inquantum Deus, ſed inquantum eſt homo; & ideo, *In eo*, ideſt in illa natura quam aſſumpſit, ut experiretur in ſe noſtram cauſam eſſe ſuam. Unde dicit, *Et tentatus*, & *paſſus eſt*: ideo *potens eſt & eis qui tentantur, auxiliari*. Vel aliter. Ideo factus eſt miſericors, & fidelis, quia in eo quod paſſus, & tentatus eſt, habet quamdam convenientiam ad hoc quod miſereatur. Et dicit, *Tentatus*, non a carne, ſed ab hoſte. Matth. IV. 1. „ Ductus eſt Ieſus in deſertum a Spiritu, „ ut tentaretur a diabolo. " In ipſo enim non fuit aliqua rebellio partis inferioris ad ſuperiorem; ſed paſſus eſt in carne pro nobis. I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt „ pro nobis, vobis relinquens exemplum, „ ut ſequamini veſtigia eius: " & IV 1. „ Chriſto ergo in carne paſſo, & vos eadem „ cogitatione armamini. "

(a) *Al. deeſt* Videtur quod ſic. (b) *Al.* aliqua. (c) *Al.* Et ad illam requiritur.

CAPITIS TERTII

LECTIO I.

UNde, fratres ſancti, vocationis cæleſtis participes, conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum; qui fidelis eſt ei qui fecit illum, ſicut & Moyſes in omni domo eius. Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus habitus eſt, quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus eſt. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus, in teſtimonium eorum quæ dicenda erant; Chriſtus vero tamquam filius in domo ſua: quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam, & gloriam ſpei uſque ad finem firmam retineamus.

SIcut ſupra dictum fuit, lex vetus ex tribus habuit auctoritatem, ſcilicet ex Angelo, ex Moyſe, & ex Aaron Pontifice. Apoſtolus autem ſupra prætulit Chriſtum auctorem novi teſtamenti Angelis, per quos lex data fuit; hic intendit ipſum præferre Moyſi, qui fuit promulgator, & quaſi legislator veteris teſtamenti: & circa hoc facit duo: primo enim præfert Chriſtum Moyſi; ſecundo concludit ex hoc, quod ſit efficaciſſime obediendum Chriſto, ibi, *Quapropter, ſicut dicit Spiritus ſanctus, hodie, ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*. Circa primum duo facit. Primo præmittit dignitatem Chriſti; ſecundo oſtendit quid ſit commune Chriſto, & Moyſi, ibi, *Amplioris enim gloriæ præ Moyſe dignus habitus eſt*. Circa primum duo facit: quia primo ponit conditionem eorum ad quos loquitur; ſecundo ponit conditionem eius de quo loquitur, ibi, *Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum*. Illos autem ad quos loquitur deſcribit tripliciter. Primo ex caritate: unde dicit, *Fratres*; quaſi diceret: Quia ex ſemine Abrahæ fratres eſtis & Chriſti, & inter vos ad invicem. Matth. XXIII. 8. „ Omnes vos fratres eſtis. " Item fratres Chriſti: ſupra II. 11. *Non confunditur eos vocare fratres*. Hanc autem fraternitatem facit caritas. Pſalm. CXXXII. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in unum. " Secundo etiam deſcribit eos ex ſanctitate, cum dicit, *Sancti*: & hoc propter ſacramentorum perceptionem, (a) qua ſanctificamur a Chriſto. I. Corinth. VI. 11. „ Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis. " Tertio deſcribit eos ex vocatione, cum dicit, *Vocationis cæleſtis participes*. Iſta autem vocatio dupliciter poteſt intelligi cæleſtis eſſe. (b) Vel ratione finis, vel ratione principii. Ratione quidem finis quia vocati ſunt non ad terrena, ſicut in veteri teſtamento, ſed vocati ſunt ad cæleſtia regna. I. Theſſal. II. 12. „ Vocavit nos ad ſuum regnum, & gloriam. " I. Petr. II. 9. „ Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum. " Ratione vero principii, quia non eſt ex meritis noſtris, nec ex humana adinventione, ſed ſola cæleſti gratia. Galat. I. 15. „ Vocavit per gratiam ſuam. " Roman. VIII. 30. „ Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit. " Eſa. XLI. 2. „ Quis ſuſcitavit ab oriente iuſtum, vocavit eum ut ſequeretur ſe? " Dicit autem, *Participes*, quia non ſolum Iudæi vocati ſunt ad gratiam fidei, & novi teſtamenti, ſed etiam Gentes. Coloſſ. I. 12. „ Dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine. " Quia ergo eſtis in caritate, & ſancti, & vocati ad cæleſtia, debetis libenter audire loqui de eo per quem iſta vobis proveniunt.

Con-

(a) *Al. omittitur* qua ſanctificamur a Chriſto. (b) *Al.* Vel quia vocati ſunt ad cæleſtia regna. I. Theſſal. II. „ Vocavit nos ad ſuum regnum, & gloriam. " Vel vocavit nos vocatione cæleſti: quia non humana adinventione, ſed cæleſti gratia. Galat. I. „ Vocavit per gratiam ſuam. " Rom. VIII. „ Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit &c. " Eſai. XLI. „ Quis ſuſcitavit ab oriente iuſtum, vocavit eum ut ſequeretur ſe? " Conſequenter deſcribit illud de quo loquitur &c.

Conſequenter deſcribit illum de quo loquitur, cum dicit: *Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum*. Infra XII. 2. *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum*. Sed quem? *Apoſtolum*, inquit, *& Pontificem confeſſionis noſtræ Ieſum*. Apoſtolus enim in ſequentibus præfert Chriſtum Moyſi, & Aaron; & ideo aſcribit ei utriuſque dignitatem: Moyſi ſcilicet, quia miſſus fuit a Deo: Pſalm. CIV. 26. „ Miſit „ Moyſem ſervum ſuum: “ Aaron vero, qui Pontifex fuit: Exod. XXVIII. 1. „ Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum „ cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael, „ ut ſacerdotio fungantur mihi. “ Chriſtus autem excellentius miſſus fuit Apoſtolus quam Moyſes: Exod. IV. 13. „ Obſecro „ Domine, mitte quem miſſurus es; “ quaſi dicat: Alium digniorem miſſurus es. Item ipſe eſt Pontifex, & Sacerdos: Pſalm. CIX. 4. „ Tu es Sacerdos in æternum ſecundum „ ordinem Melchiſedech. “ Quaſi ergo præmittit hic conditionem ſuam principalem, dicens: *Unde*, ideſt ergo, *fratres*, *conſiderate Apoſtolum*; quaſi dicat: Prætermittatis conſiderare illum Apoſtolum, ideſt miſſum Moyſen, & Pontificem Aaron, & *conſiderate Apoſtolum*, *& Pontificem confeſſionis noſtræ*, ideſt illum quem nos confitemur. Hoc eſt enim neceſſarium ad ſalutem, ut confiteamur eum: Roman. X. 10. „ Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit „ ad ſalutem. “ Vel *confeſſionis*, ideſt ſacrificii ſpiritualis. Omnis enim Sacerdos ordinatur ad ſacrificia offerenda. Duplex autem eſt ſacrificium, ſcilicet corporale, vel temporale; & ad hoc inſtitutus fuit Aaron. Aliud autem eſt ſacrificium ſpirituale, quod eſt in fidei confeſſione. Pſalm. XLIX. 23. „ Sacrificium laudis honorificabit me: “ & ad iſtud ſacrificium inſtitutus eſt Chriſtus, non ad tauros. Eſa. I. 11. „ Holocauſta arietum, „ & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum noli: “ & paulo poſt ibidem ſequitur: „ Ne offeratis ultra ſacrificium fruſtra. “

Deinde cum dicit, *Qui fidelis eſt ei qui fecit illum*, comparat Chriſtum Moyſi. De Aaron infra facit mentionem ſpecialem. Et ponit primo hic, ut dictum eſt, illud in quo conveniunt; ſecundo in quo Chriſtus ſuperat Moyſen, ibi, *Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus*. Commune Chriſto, & Moyſi eſt fidelitas ad Deum; & ideo dicit: *Qui fidelis eſt ei qui fecit illum*.

Ubi (a) ſciendum eſt, quod totum hoc quod hic dicitur de Moyſe, fundatur ſuper illud quod habetur Num. XII. 7. ubi Dominus oſtendit excellentiam Moyſi, poſtquam iurgati ſunt contra ipſum Aaron, & Maria; ubi ponuntur hæc verba, quæ Apoſtolus hic allegat: ibi enim dicitur ſic: „ At non talis ſervus meus Moyſes, qui in „ omni domo mea fideliſſimus eſt. “ ubi, ſi bene attendimus, magis commendatur Moyſes quam in aliquo loco Bibliæ. Et ideo Apoſtolus tamquam excellentiſſimum ad commendationem Moyſi hoc accipit. Hoc autem poteſt convenire & Chriſto, & Moyſi. De Moyſe enim patet ex ipſa hiſtoria allegata. De Chriſto etiam intelligitur, quia ipſe, ſecundum quod homo, *fidelis eſt ei qui fecit eum*, ſcilicet Deo Patri; (b) qui fecit eum, ſcilicet Apoſtolum, & Pontificem, non ſecundum divinam naturam, quia ſic non eſt factus, nec creatus, ſed genitus; ſed ſecundum humanam. Roman. I. 3. „ Qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem. “ Fidelis autem fuit Deo Patri, primo non attribuens ſibi quod habebat, ſed Patri: Ioan. VI. 16. „ Mea doctrina non eſt mea. “ Secundo quia gloriam eius quærebat, non ſuam. Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam meam „ non quæro: “ & VII. 18. dicitur: „ Qui quærit gloriam eius qui eum miſit, hic verax eſt, & iniuſtitia in illo „ non eſt. “ Tertio quia perfecte obedivit Patri: Philip. II. 8. „ Factus obediens „ uſque ad mortem. “ *Fidelis* ergo *eſt* Chriſtus *ei qui fecit eum*, *ſicut & Moyſes*; & hoc *in omni domo eius*: quæ domus eſt univerſitas fidelium, de qua Pſalm. XCII. 5. „ Domum tuam decet ſanctitudo, Domine. “ Vel *in omni domo eius*, ideſt in toto mundo, non tantum in Iudæa, ſicut Moyſes. Eſa. XLIX. 6. „ Dedi te in lucem Gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremum terræ. “

(a) *Al.* Sciendum eſt autem. (b) *Al.* quem ſecundum humanitatem fecit. Rom. I. „ Qui factus „ eſt ei ex ſemine David ſecundum carnem. “ Secundum enim quod Deus, non eſt factus, nec creatus, ſed genitus. Fidelis autem fuit Deo Patri, quia gloriam eius quærebat, non ſuam. Ioan. VIII. „ Ego „ gloriam meam non quæro: “ & VII. dicitur: „ Qui quærit gloriam eius qui eum miſit, hic verax eſt, „ & iniuſtitia in illo non eſt. “ Fidelis ergo eſt Chriſtus ei &c.

Deinde cum dicit, *Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus*, præfert Chriſtum Moyſi; & hoc quantum ad duo. Primo quantum ad poteſtatem; ſecundo quantum ad conditionem, ibi, *Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus*. Commendando autem Chriſtum, commedat ipſum habuiſſe honorem in omni domo, (*a*) ſicut Moyſes; ſed quod Chriſtus ipſum excellat, oſtendit. Ubi primo ponit rationem; ſecundo manifeſtat, ibi, *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo*. Ratio autem Apoſtoli eſt, quod maior gloria debetur illi qui fecit domum, quam illi qui eam inhabitat. Chriſtus autem fabricavit domum: Pſalm. lxxiii. 16. „ Tu fabricatus „ es auroram, & ſolem: “ Proverb. ix. 1. „ Sapientia ædificavit ſibi domum, “ ideſt Eccleſiam. Ipſe enim Chriſtus, per quem gratia, & veritas facta eſt, tamquam legiſlator ædificavit Eccleſiam; Moyſes autem tamquam legis pronuntiator: & ideo ſolum ut pronuntiatori debetur gloria Moyſi: unde & reſplenduit facies eius, de qua Exod. xxxiv. & II. Corinth. iii. 7. „ Ita ut non poſſent „ filii Iſrael intendere in faciem Moyſi pro„ pter gloriam vultus eius. “

Continuatur ergo ſic littera. Tu dicis, quod Chriſtus eſt fidelis ſicut Moyſes. Quare ergo dimittemus ne conſideremus? Certe quia *amplioris gloriæ dignus eſt habitus præ Moyſe, quanto ampliorem gloriam habet dominus domus, qui fabricavit illam*; quaſi dicat: Etſi Moyſes multum ſit honorabilis, tamen Chriſtus honorabilior eſt, ſicut fabricator domus, & ſicut legiſlator principalis. Iob xxxvi. 22. „ Ecce Deus excelſus in for„ titudine ſua, & nullus ei ſimilis in le„ giſlatoribus. “ Si ergo debetur gloria Moyſi, ampliori dignus eſt Chriſtus. II. Corinth. iii. 9. „ Si miniſtratio damnationis in „ gloria eſt, multo magis miniſterium iu„ ſtitiæ erit in gloria. “

Conſequenter probat minorem ſuæ rationis, cum dicit, *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo*. Minor autem eſt, quod Chriſtus fabricavit domum iſtam: & hoc probat primo, quia omnis domus indiget fabricatore; ſecundo quia iſta domus, de qua loquitur, a Chriſto fabricata eſt, ibi, *Qui autem omnia creavit, Deus eſt*. Primo ergo probat, quod iſta domus, ſicut & quælibet alia, indiget fabricatore: quia diverſa non coniunguntur niſi ab aliquo uno, ſicut patet de domo artificiali, in qua ligna, & lapides, ex quibus compoſita eſt, uniuntur ab aliquo. Aggregatio autem fidelium, quæ eſt (*b*) Eccleſia, & domus Dei, ex diverſis collecta eſt, ſcilicet Iudæis, & Gentibus, ſervis, & liberis. Et ideo Eccleſia, ſicut & omnis domus, ab aliquo uniente fabricatur. Huius rationis ponit tantum concluſionem, ſupponens veritatem præmiſſarum ex facti evidentia. I. Petr. ii. 5. „ Ipſi tamquam lapides vivi ſuperædi„ ficamini domus ſpiritualis, ſacerdotium „ ſanctum. “ Epheſ. ii. 20. „ Superædifi„ cati ſupra fundamentum Apoſtolorum, „ & Prophetarum, ipſo ſummo angulari „ lapide Chriſto Ieſu. “

Deinde cum dicit, *Qui autem creavit omnia, Deus eſt*, probat quod Chriſtus ſit iſtius domus ædificator: (*c*) ipſe enim eſt Deus, qui fecit omnia. Et ſi hoc intelligitur de toto mundo, planum eſt. Pſalm. xxxii. 9. „ Ipſe dixit, & facta ſunt; ipſe „ mandavit, & creata ſunt. “ Eſt autem (*d*) alia creatio ſpiritualis, quæ fit per ſpiritum: Pſalm. ciii. 30. „ Emitte ſpiri„ tum tuum, & creabuntur, & renova„ bis faciem terræ. “ Et hæc fit a Deo per Chriſtum. Iacob. i. 18. „ Voluntarie „ genuit nos verbo veritatis, ut ſimus ini„ tium aliquod creaturæ eius. “ Epheſ. ii. 10. „ Ipſius factura ſumus, creati in „ Chriſto Ieſu in operibus bonis. “ Deus ergo iſtam domum, ſcilicet Eccleſiam, ex nihilo, ſcilicet de ſtatu peccati, in ſtatum gratiæ creavit. Ergo Chriſtus per quem fecit omnia: ſupra i. 2. *Per quem fecit & ſæcula*: Ioan. i. 3. „ Omnia per ipſum fa„ cta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil: “ eſt excellentior (utpote quia habet poteſtatem factoris) quam Moyſes, qui ſolum fuit pronuntiator.

Deinde cum dicit, *Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus*, præfert Chriſtum Moyſi quantum ad conditionem; & circa hoc duo facit: primo enim ponit rationem ſuam; ſecundo manifeſtat eam, ibi, *Quæ domus ſumus nos*. Ratio autem ſua talis eſt. Conſtat quod amplioris gratiæ eſt dominus, & in domo propria, quam famulus, & in domo domini. Sed Moyſes eſt fidelis ſicut ſervus, & in domo domini; Chriſtus vero ſicut dominus, & in domo ſua. Ergo &c.

Circa quod ſciendum eſt, quod Apoſtolus val-

(a) *Al. deeſt* ſicut Moyſes. (b) *Al.* in Eccleſia. (c) *Al.* Deus enim qui fecit omnia &c. (d) *Al. omittitur* alia.

valde diligenter notat verba illa ſcripta de Moyſe, in quibus duo dicuntur de ipſo: vocatur enim ſervus, vocatur etiam fidelis non in domo propria, ſed in domo Dei noſtri. Et quantum ad iſta duo præfert Chriſtum Moyſi: primo enim oſtendit quid conveniat Moyſi; ſecundo quid conveniat Chriſto, ibi, *Chriſtus vero tamquam Filius*. Dicit ergo, quod *Moyſes fidelis erat tamquam ſervus*, ideſt ſicut fidelis diſpenſator. Matth. XXV. 21. „ Euge ſerve bone, & fidelis, „ quia in pauca fuiſti fidelis, ſupra multa „ te conſtituam. " Chriſtus autem quodammodo ſervus eſt, ſcilicet ſecundum carnem: Philip. II. 7. „ Formam ſervi accipiens: " ſed Moyſes fuit famulus Dei in verbis Dei proponendis filiis Iſrael. Ex quo patet quod quia erat fidelis famulus, illa quæ dicebat, ordinabantur ad alium, ſcilicet ad Chriſtum. Et hoc erat *in teſtimonium eorum quæ dicenda erant*. Ioan. V. 46. „ Si crede„ retis Moyſi, crederetis forſitan & mihi: „ de me enim ille ſcripſit. " Act. X. 43. „ Huic „ omnes Prophetæ teſtimonium perhibent. " Quia ergo erat famulus, ideo erat non in domo propria, ſed in aliena: & quia ea quæ dicebat, erant in teſtimonium eorum quæ dicenda erant de Chriſto; ideo Moyſes omniquaque minor (a) fuit Chriſto.

Deinde cum dicit, *Chriſtus vero tamquam Filius in domo ſua*, oſtendit quid conveniat Chriſto: quia ſcilicet *Chriſtus* non eſt ſicut ſervus, ſed *tamquam Filius in domo* Patris, & per conſequens *ſua*: quia heres naturalis: ſupra I. 2. *Quem conſtituit heredem univerſorum, per quem fecit & ſæcula*. Eccleſia enim eſt domus Chriſti: Proverb. XIV. 1. „ Sapiens mulier ædificat domum. " Pſalm. II. 7. „ Dominus dixit ad me: Filius meus „ es tu, ego hodie genui te. " Matth. III. 17. „ Filius meus dilectus, in quo mihi „ complacui. " Eſt ergo non ſervus, ſed Filius, & in domo ſua; ſed Moyſes eſt ſervus, & in domo aliena. Ioan. VIII. 35. „ Filius manet in æternum. "

Deinde cum dicit, *Quæ domus ſumus nos*, oſtendit (*b*) quæ ſit iſta domus. Iſta domus ſunt fideles; & ſunt domus Chriſti, quia credunt in Chriſtum: I. Timoth. III. 15. „ In domo Dei, quæ eſt Eccleſia: " & etiam quia Chriſtus habitat in ipſis. Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fi„ dem in cordibus veſtris. " Hæc ergo domus nos fideles ſumus.

Ad hoc autem quod ſimus domus Dei, (*c*) quatuor oportet, quæ requiruntur circa domum, quæ non ſunt in tabernaculo: & iſta tangit Apoſtolus. Primo quod ſpes noſtra, & fides ſit certa, & permanens; tabernaculum autem, etſi ſit firmum, tamen cito moveri poteſt; & ſignificat illos qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. (*d*) Sed illi ſunt domus qui verbum Dei retinent. Et ideo dicit, *Si retineamus fiduciam*. Dictum eſt ſupra, quod fiducia eſt ſpes cum expectatione (*e*) firma, & ſine timore. II. Corinth. III. 4. „ Fiduciam talem habemus per „ Chriſtum ad Deum. " Secundo quod ſit ordinate diſpoſita; & ideo dicit, *Spei gloriam*, ideſt ad gloriam Dei ordinatam, ita quod contemptis aliis, gloriemur in ſpe gloriæ. Hierem. IX. 24. „ In hoc glorie„ tur qui gloriatur, ſcire, & noſſe me. " Tertio quod ſit perſeverans: unde dicit, *Uſque in finem*. Matth. X. 22. „ Qui per„ ſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus „ erit. " Quarto quod ſit firma, ut ſcilicet nulla adverſitate moveatur: unde dicit, *Firmam*. Infra VI. 18. *Confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, & firmam*.

(a) *Al.* eſt. (b) *Al.* quod iſta domus ſit ſua, & quæ ſit: iſta enim domus ſunt fideles &c. (c) *Al.* quatuor requiruntur circa domum. (d) *Al. deſunt ſequentia uſque ad* Et ideo dicit. (e) *Al.* firma opinione. II. Corinth. &c.

LECTIO II.

QUapropter, ſicut dicit Spiritus ſanctus, hodie, ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, ubi tentaverunt me patres veſtri, probaverunt, & viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infenſus fui generationi huic, & dixi: Semper hi errant corde. Ipſi autem non cognoverunt vias meas, quibus iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam.

SUpra probavit Apoſtolus quod Chriſtus eſt maioris excellentiæ quam Moyſes; hic concludit quod magis eſt obediendum Chriſto: & hoc facit per auctoritatem Prophetæ David in Pſalm. xciv. ubi tria facit: quia primo proponit auctoritatem, quæ continet quamdam exhortationem; ſecundo exponit eam, ibi, *Videte, fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis*; tertio ex auctoritate, & expoſitione arguit, iv. cap. ibi, *Timeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe*. Circa primum tria facit: primo enim inſinuat auctoritatem verborum ſequentium; ſecundo ponit exhortationem, quæ eſt in auctoritate, ibi, *Hodie, ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*; tertio ponit quamdam ſimilitudinem, ibi, *Sicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto*. Auctoritas verborum eſt ex hoc quod non ſunt prolata humana adinventione, ſed a Spiritu ſancto: unde dicit: *Quapropter, ſicut dicit Spiritus ſanctus*; quaſi dicat: Chriſtus eſt amplioris gratiæ quam Moyſes. Ergo ſi audivimus Moyſen, non debemus obdurare corda noſtra ad audiendum Chriſtum. Ipſe autem verba veteris teſtamenti allegat pro novo, ne credatur quod tantum ſint referenda ad vetus teſtamentum, immo etiam ad novum, & ad aliud tempus referri debent. Et ſunt verba Spiritus ſancti, quia, ut dicitur II. Petr. 1. 21. „ non humana voluntate allata eſt aliquando prophetia; ſed „ Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines. “ Ipſe enim David dicit II. Reg. xxiii. 2. de ſeipſo: „ Spiritus „ Domini locutus eſt per me. “ In hoc ergo oſtendit auctoritatem eſſe veram, quia ſcilicet eſt a Spiritu ſancto, contra Manichæum.

Deinde cum dicit, *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*, ponit monitionem: ubi facit tria: primo enim deſcribit tempus, cum dicit, *Hodie*; ſecundo ſubdit beneficium, ibi, *Si vocem eius audieritis*; tertio ſubiungit monitionem ſuam, ibi, *Nolite obdurare corda veſtra*. Tempus eſt *hodie*, ſcilicet tempus diei. Tempus enim legis veteris dicebatur nox, quia erat tempus umbræ: infra 10. 1. *Umbram enim habens lex futurorum bonorum*. Sed tempus novi teſtamenti, quia repellit umbram noctis legis, dicitur dies. Rom. xiii. 12. (*a*) „ Nox præceſſit, dies autem appropinquavit. “ Dicitur etiam iſtud tempus dies, propter ortum ſolis iuſtitiæ. Malach. iv. 2. „ Vobis timentibus nomen „ meum orietur ſol iuſtitiæ. “ Hunc diem non ſequitur nox, ſed clarior dies, quando ſcilicet ipſum ſolem iuſtitiæ videbimus revelata facie in rota ſua, quando ipſum videbimus per eſſentiam. Et in hac die exhibetur nobis beneficium: (*b*) nam ſequitur: *Si vocem eius audieritis*: quia audimus vocem eius, quod non erat in veteri teſtamento, in quo audiebantur tantum verba Prophetarum. Supra 1. 1. *Olim Deus loquens patribus in Prophetis, noviſſime vero diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio*. Eſa. lii. 6. „ Propter hoc ſciet populus „ meus nomen meum in die illa, quia ego „ ipſe qui loquebar, ecce adſum. “ Cant. ii. 14. „ Sonet vox tua in auribus meis. “ In hoc enim exhibetur nobis beneficium tantum deſideratum. Luc. xix. 42. „ Si cognoviſſes & tu, & quidem in hac die „ tua, quæ ad pacem tibi. “ Si ergo tantum eſt beneficium, ecce monitio: *Nolite obdurare corda veſtra*. Cor durum ſonat in malum. Durum eſt quod non cedit, ſed reſiſtit impellenti, (*c*) nec recipit impreſſionem. Et ſic dicitur cor hominis durum, quan-

(a) *Al.* „ Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. “ Et in hac die &c. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* quia audimus. (c) *Al. deeſt* nec recipit impreſſionem.

quando non cedit divinæ iuſſioni, (*a*) nec de facili recipit divinas impreſſiones. Eccli. III. 27. „ Cor durum male habebit in „ noviſſimo. " Rom. II. 5. „ Secundum duritiam tuam, & cor tuum impœnitens, „ theſaurizas tibi iram in die iræ. " Hæc autem induratio ex duobus cauſatur. Ex uno quaſi negative, ſcilicet ex Deo non apponente gratiam: Rom. IX. 18. „ Cuius „ vult Deus miſeretur, & quem vult in- „ durat. " Ex alio vero poſitive; & hoc modo indurat peccator ſeipſum non obediendo Deo, & non aperiendo cor ſuum gratiæ. Zachar. VII. 12. „ Cor ſuum poſue- „ runt ut adamantem, ne audirent le- „ gem, & verba quæ miſit Dominus exer- „ cituum ſpiritu ſuo per manum Prophe- „ tarum priorum. " *Nolite ergo obdurare corda veſtra*; ideſt, nolite corda claudere Spiritui ſancto. Act. VII. 51. „ Vos ſemper „ Spiritui ſancto reſtitiſtis. "

Conſequenter ponit ſimilitudinem, cum dicit, *Sicut in exacerbatione*. (*b*) Et hæc eſt ſimilitudo ex facto præterito: nam fideles inſtruuntur de his quæ ſunt agenda in novo teſtamento ex iis quæ facta ſunt in præterito, ſecundum illud ad Rom. XV. 4. „ Quæcumque ſcripta ſunt, ad noſtram „ doctrinam ſcripta ſunt. " Facit autem duo circa hoc: quia primo proponit exemplum in generali ponendo culpam; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Ubi tentaverunt me patres veſtri*. Ut autem ſequamur expoſitionem Apoſtoli, oportet ponere in iſta littera ſenſus qui conveniunt expoſitioni. Legimus autem inter alias, duas culpas filiorum Iſrael graviſſime punitas. Una fuit inobedientiæ, quam habuerunt in facto exploratorum, de quo Num. XIII. & XIV. pro quo facto indignatus Dominus voluit totum populum delere. Unde iuravit quod nullus intraret terram promiſſionis, exceptis duobus, ſcilicet Caleph, & Ioſue. Iſtud autem vocat ſpecialiter exacerbationem, quia licet per alia peccata offendiſſent Deum, tamen per illud exacerbaverunt ipſum: quia ſicut fructus acerbus, qui opponitur maturo, non eſt aptus ad cibum; ſic tunc ira Dei fuit inflexibilis. Pſalm. LXX. 40. „ Exacerbaverunt eum in deſer- „ to, & tentaverunt eum in inaquoſo. " Baruch IV. 7. „ Exacerbaſtis eum qui fecit „ vos. " Aliud peccatum fuit peccatum tentationis. Frequenter enim tentaverunt Deum: quia quandoque pro aqua, quandoque pro carnibus, quandoque vero pro pane; ita quod decies tentaverunt ipſum. Num. XIV. 22. „ Tentaverunt me iam per „ decem vices. " Iob XIX. 3. „ En decies „ confunditis me. " Et ideo dicit: *Secundum diem tentationis*.

Poſſet autem aliquis putare quod idem eſſet peccatum exacerbatio, & tentatio; ita quod vellet Apoſtolus dicere: *Nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione*, quæ fuit in die tentationis. Sed hoc eſt contra expoſitionem Apoſtoli. (*c*) Ideo dicendum eſt ſic. *Nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione*: & iterum, *Sicut in die tentationis*, ita quod ſint duo peccata: unde Pſal. LXXVII. 41. „ Converſi ſunt, & „ tentaverunt Deum, & Sanctum Iſrael „ exacerbaverunt. "

Conſequenter proſequitur culpas in ſpeciali, cum dicit: *Ubi tentaverunt me patres veſtri*: & circa hoc duo facit: quia primo ponit peccatum tentationis; ſecundo peccatum exacerbationis, ibi, *Et dixi ſemper: Hi errant corde*. Circa primum tria facit: primo enim ponit peccatum tentationis; ſecundo oſtendit eius gravitatem, ibi, *Probaverunt*; tertio ponit pœnam, ibi, *Propter quod offenſus fui generationi huic*. (*d*) Dicit ergo, quod in eis fuit peccatum *tentationis in deſerto*, quia ibi *tentaverunt me patres veſtri*: & loquitur in perſona Domini. Ubi ſciendum eſt, quod tentare eſt experimentum ſumere de re quam quis ignorat. Unde quod quis tentat Deum, procedit ex infidelitate. Sed ſciendum eſt, quod aliquando aliquis tentat Deum, non cum intentione tentandi, & experiendi, verumtamen ſe habet ad modum tentantis. Qui enim utitur re ſua propter utilitatem, non tentat proprie; puta, ſi aliquis fugiens currat ſuper equum ſuum, etſi tentat, non tamen cum intentione tentandi: ſed quando ad nihil utile eſt quod facit, tunc tentat. Item ſi aliquis exponat ſe alicui periculo compulſus neceſſitate, ſub ſpe divini auxilii, non tentat Deum; ſi autem ſine aliqua neceſſitate, tunc tentat Deum: & ſic dicit ipſe Matth. IV. 7. „ Non tenta- „ bis Dominum Deum tuum: " quia neceſſi-

(a) *Al. deſideratur* nec de facili recipit divinas impreſſiones. (b) *Al.* Intentio autem Apoſtoli eſt ex factis priorum concludere per ſimilitudinem ſuum propoſitum: quia, ut dicitur Rom. XV. &c. (c) *Al.* Sed dicendum. (d) *Al.* Dicit ergo peccatum tentationis: quia *Secundum diem tentationis*, inquit, *in deſerto*. Tentare autem eſt experimentum ſumere de re quam quis ignorat: unde quando quis &c.

ceſſitas nulla erat quod mitteret ſe deorſum. Sic iſti tentaverunt Dominum, quia dubitaverunt de poteſtate Dei, clamantes contra Moyſen, ac ſi Deus non poſſet eis dare cibum, cum potentiam ſuam in maioribus experti fuiſſent: & ideo erat peccatum infidelitatis, quod eſt maximum.

Deinde ponitur gravitas culpæ, cum dicit: *Probaverunt, & viderunt opera mea*. Quanto enim aliquis maiora beneficia Dei recipit, (a) & maiorem certitudinem divinæ poteſtatis habet, & poſtmodum dubitat, tanto gravius peccat. Iſti vero viderunt ſigna & prodigia in terra AEgypti, apertionem maris, & alia miracula, (b) tamen non crediderunt. Unde Num. XIV. 22. „ Homines qui viderunt maieſtatem „ meam, & ſigna quæ feci in AEgypto, „ & in ſolitudine, & tentaverunt me iam „ decem vices, nec obedierunt voci meæ. “ Et ideo dixit: *Probaverunt*, ideſt experiri voluerunt, *& viderunt*, ideſt experti ſunt, *opera mea*, ideſt effectus qui non poterant eſſe, niſi virtutis infinitæ eſſet ille qui opera faciebat. Et hoc totum non uno die, ſed *quadraginta annis*, quibus ſcilicet manſerunt in deſerto: quia ſemper habuerunt manna, & columnam ignis, & nubis. Vel *probaverunt*, (c) *& viderunt me*, quia ſcilicet in nullo (d) defeci eis. Illud tamen quod dicit, *Quadraginta annis*, ſecundum intentionem Apoſtoli, refertur ad priora; ſed ſecundum intentionem Pſalmiſtæ refertur ad ſequentia; ut dicatur quod offenſus, vel infenſus eis fuit quadraginta annis. Et ſic habet littera Hieronymi.

Deinde cum dicit, *Propter quod offenſus fui generationi huic*, ponitur pœna peccati: & eſt duplex littera, ſcilicet *offenſus*, vel *proximus*, & idem eſt. *Propter quod*, ideſt propter peccatum, *fui offenſus*, ideſt indignatus, non quod ira ſit in Deo, niſi ſimilitudinarie, quia punit ſicut iratus: de qua pœna frequenter habetur (e) in Exodo, & in Libro Numerorum: ſæpe enim proſtrati ſunt. Unde I. Corinth. X. agit de pœna iſtius peccati. Vel *proximus fui*, ſcilicet puniendo ipſos. Quando enim Dominus ſubvenit bonis, & punit malos, tunc eſt prope ipſos; ſed quando diſſimulat peccata hominum propter pœnitentiam, & diſſimulat afflictionem iuſtorum, ut creſcat ipſorum meritum, tunc videtur eſſe longe. Iob XXII. 14. „ Nubes latibulum eius, nec „ noſtra conſiderat, & circa cardines cæ„ li perambulat. “ Vel *proximus*, quantum ad divinam miſericordiam: quia hoc ipſum quod punit eos temporaliter, magnum miſericordiæ ſignum eſt. (f) Auguſtinus: „ Hic ure, hic ſeca, ut in æter„ num parcas. “

Deinde cum dicit, *Et dixi, Semper hi errant corde*, ponit peccatum exacerbationis (g) in ſpeciali: & hoc patet per hoc quod infra dicitur: *Quibus iuravit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt?* Et circa hoc facit duo: primo enim ponit culpam; ſecundo ſubdit pœnam, ibi, *Quibus iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam*. Culpam autem duplicem ponit. Una eſt in obſtinatione in malo; alia eſt in receſſu a bono. Et iſtam ponit ibi, *Ipſi vero non cognoverunt vias meas*. Dicit ergo: Ego ſic *fui* eis *proximus*, ſcilicet puniendo eos, *& dixi*, ſcilicet præviſione æterna: *Hi errant corde ſemper*. Deut. XXXI. 27. „ Semper contentioſe egi„ ſtis contra Dominum. “ Hierem. XIII. 23. „ Si poteſt AEthiops mutare pellem „ ſuam, aut pardus varietates ſuas; & „ vos poteritis bene facere, cum didiceri„ tis malum. “ Sic ergo uno modo aliquis exacerbat Deum, quando obſtinate adhæret malo; alio modo, quando contemnit bonum. Unde dicit: *Ipſi vero non cognoverunt vias meas*; hoc eſt, non quantum ad ſimplicem ignorantiam, ſed ad affectatam, (h) ut ſit ſenſus. *Non cognoverunt*, ideſt cognoſcere noluerunt. Iob XXI. 14. „ Scien„ tiam viarum tuarum nolumus. “ Pſalm. XXXV. 4. „ Noluit intelligere, ut bene age„ ret. “ Vel *non cognoverunt*, ideſt non approbaverunt, ſicut dicit Apoſtolus II. Timoth. II. 19. „ Cognovit Dominus qui ſunt „ eius. “ Conſequenter oſtendit pœnam cum dicit: *Quibus iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam*: in quo verbo ponit immobilitatem in hoc quod vult iuramenta firma: quando enim Deus, vel Angelus inveniuntur iurare, ſignum eſt immobilitatis eius de quo iuravit. Pſal. CIX. 4. „ Iuravit Dominus, & non pœnitebit „ eum. “ Verumtamen aliquando non iurat niſi ſub conditione, quia ſcilicet ſi non pœni-

(a) *Al.* & maiorem certitudinem divinæ poteſtatis, tanto gravius poſtmodum peccat. (b) *Al.* & tamen non ceſſaverunt. (c) *Al.* quod *viderunt*. (d) *Al.* defecit. (e) *Editio Romana, & duæ Venetæ poſteriores:* in Exod. XXXII. „ Dimitte me, ut iraſcatur furor meus &c. “ & in Lib. Numerorum. (f) *Al. omittitur ſequens Auguſtini ſententia*. (g) *Al. deeſt* in ſpeciali. (h) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad inducem* Iob.

pœniteant, hæc mala evenient eis. Ponit etiam quod pœna iſta non eſt ad commi- nationem, ſed magis ad exterminationem, quia dicit, *In ira*. Pſal. VI. 2. „ Domine, „ ne in ira tua corripias me. " Iuravit ergo in ira: *Si introibunt in requiem meam*. Conſtructio eſt defectiva ad modum irati, qui truncat verba ſua: & accipitur ly *ſi* pro *non*; ideſt, non introibunt in requiem meam. Eſt autem triplex requies. Una eſt temporalis, de qua Luc. XII. 19. „ Habes „ multa bona repoſita in annos plurimos: „ requieſce, comede, bibe, epulare. " Secunda eſt requies conſcientiæ: Eccli. LI. 35. „ Modicum laboravi, & inveni requiem „ multam. " Tertia eſt requies gloriæ æternæ: Pſal. IV. 9. „ In pace in idipſum „ dormiam, & requieſcam. " Poteſt ergo exponi illud quod dicitur hic, de qualibet iſtarum, ut dicatur: Ipſi vero nec in requiem terræ promiſſionis, (a) nec in requiem conſcientiæ, nec in requiem fruitionis æternæ introierunt.

LECTIO III.

Videte, fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis diſcedendi a Deo vivo. Sed adhortamini voſmetipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Chriſti effecti ſumus; ſi tamen initium ſubſtantiæ eius uſque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacerbaverunt, ſed non univerſi qui profecti ſunt ab AEgypto per Moyſen. Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus autem iuravit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipſius propter incredulitatem.

Supra Apoſtolus per auctoritatem Pſalmiſtæ oſtendit quod firmiter obediendum eſt Chriſto. In auctoritate vero poſuit tria, ſcilicet monitionem, culpam, & pœnam; hic exponit iſta tria per ordinem. Primum facit hic, *Videte*; ſecundum ibi, *Quidam autem exacerbaverunt*; tertium ibi, *Quibus autem iuravit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt?* In admonitione vero ſunt duo, ſcilicet ipſa monitio, & ipſius monitionis conditio: unde iſta duo exponit. Primo primum hic; ſecundo ſecundum ibi, *Participes enim Chriſti effecti ſumus*. In prima vero admonitione ad duo hortatur, ſcilicet primo ad ſolicitam conſiderationem; ſecundo ad mutuam admonitionem, ibi, *Sed adhortamini voſmetipſos*. Dicit ergo, *Videte*. Unuſquiſque enim in ſe debet conſiderare in quo ſtatu ſit. Galat. VI. 4. „ Opus ſuum probet unuſ- „ quiſque. " Hier. II. 23. „ Vide vias tuas „ in convalle. " *Videte ergo, fratres*, quantum ad quemlibet in ſe, quia quilibet eſt pars ſocietatis, & „ unicuique mandavit „ Deus de proximo ſuo, " Eccli. XVII. 12. *Videte*, ideſt probate unus alium, *ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis diſcedendi a Deo vivo*; quaſi dicat: Multi inter vos ſunt in ſtatu perfecto, tamen propter fragilitatem, & arbitrii libertatem poſſet eſſe malum in aliquo veſtrum. Iob IV. 18. „ Ecce qui ſerviunt ei, non „ ſunt ſtabiles, & in Angelis ſuis reperit „ pravitatem: quanto magis hi qui habi- „ tant domos luteas, & terrenum habent „ fundamentum? " Ioan. VI. 71. „ Nonne „ ego duodecim vos elegi, & unus ex vo- „ bis diabolus eſt? " Non ergo aliquis ſit tantum ſolicitus de ſe, ſed etiam de quolibet ſuæ ſocietatis. Sed quid? *Ne ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis*. Ecce malum de quo loquitur Apoſtolus, ſcilicet cor incredulum, ideſt non firmum in fide, in quo conſiſtit malitia animæ: quia ſicut bonum animæ eſt in adhærendo Deo: Pſal. LXXII. 27. „ Mihi autem adhærere „ Deo bonum eſt, " quod ſcilicet eſt per fidem: ita recedere a Deo per incredulitatem, eſt malum hominis: Hier. II. 19. „ Scito, & vide, Iſrael, quia malum, & „ amarum eſt reliquiſſe te Dominum Deum „ tuum. " Et ideo dicit, *Diſcedendi*, quia per

(a) *Al. omittitur* nec in requiem conſcientiæ.

per incredulitatem recedit. *A Deo vivo.* Hier. II. 13. „Me dereliquerunt fontem „aquæ vivæ: "Dicit autem, *A Deo vivo*: quia & eſt vita in ſe, & eſt vita animæ: Ioan. IV. 4. „In ipſo vita erat: " quod ideo dicit, ut oſtendat quod per receſſum a Deo homo incurrit mortem ſpiritualem.

Sed ſi inveniatur iſtud malum in aliquo, numquid deſperandum eſt? Non, ſed magis debet exhortari, ideſt admoneri: ideo dicit: *Sed exhortamini voſmetipſos per ſingulos dies*, ideſt continue, ſcilicet diſcutiendo conſcientiam ſuam, & inducendo ad bonum, *donec hodie cognominatur*; ideſt, donec durat præſens tempus gratiæ, quod eſt totum ſicut unus dies. Ioan. IX. 4. „Me „oportet operari opera eius qui miſit me, „donec dies eſt. " Et hoc ideo *ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*. Sicut enim ſupra dictum eſt, cor obduratur per obſtinationem in malo. Sed per hoc aliquis firmiter inhæret peccato, quia fallitur. Naturale enim eſt appetitui adhærere bono; ſed recedit a bono, quia decipitur. Proverb. XIV. 22. „Errant qui operantur malum: " & ibid. XIII. 13. ſecundum aliam litteram: (*a*) „Animæ doloſæ errant in peccatis. " Sapient. v. 6. „Ergo erravimus a via veritatis. "

Conſequenter cum dicit, *Participes enim Chriſti effecti ſumus*, exponit conditionem monitionis; quaſi dicat: Iſta conditio magis eſt efficax quam illa: quia illi tantum audierunt, nos autem participes facti ſumus Chriſti. Et loquitur proprie, quia in veteri teſtamento erat tantum auditus, nec conferebatur gratia ex opere operato; ſed in novo teſtamento & eſt auditus fidei, & datur gratia ipſi operanti: unde ſumus facti participes Chriſti: Ioan. I. 16. „De „plenitudine eius accepimus omnes. "Sumus autem participes gratiæ primo per ſuſceptionem fidei: Epheſ. III. 17. „Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. " Secundo per ſacramenta fidei: Galat. III. 27. „Quicumque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. "Tertio per participationem corporis Chriſti: I. Cor. X. 16. „Panis quem frangimus, nonne „participatio corporis Domini eſt? "

Sciendum autem, quod duplex eſt participatio Chriſti. Una imperfecta, quæ eſt per fidem, & ſacramenta; alia vero perfecta, quæ eſt per præſentiam, & viſionem rei. Primam iam habemus in re, ſed ſecundam in ſpe. Tamen cum hoc ſpes habet hanc conditionem, ſcilicet ſi perſeveramus: unde dicit: *Si tamen initium ſubſtantiæ eius uſque ad finem firmum retineamus*. Quicumque enim in Chriſto baptizatur, ſuſcipit quamdam novam naturam, & formatur quodammodo Chriſtus in ipſo. Gal. IV. 19. „Filioli mei, „quos iterum parturio, donec formetur „in vobis Chriſtus. " Hoc quidem in nobis vere perficietur in patria, ſed hic tantum initium; & hoc per fidem formatam, quia informis mortua eſt: Iac. II. 26. „Fi„des ſine operibus mortua eſt. " Unde iſta non eſt nobis initium participationis Chriſti, ſed fides formata. Infra XI. *Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum*, ideſt fundamentum, & quaſi initium. Dicit ergo: *Sumus participes Chriſti*; ſi tamen tenemus uſque in finem firmum initium ſubſtantiæ eius, ſcilicet fidem formatam.

Sed contra. Videtur quod timor magis ſit initium: quia dicit Pſal. CX. „Initium „ſapientiæ timor Domini. " Reſpondeo. Dicendum eſt, quod fides formatur per caritatem; caritas autem non eſt ſine timore caſto: & ideo fides formata ſemper habet timorem iſtum ſecum annexum. Unde & fides, & timor ſunt initium.

Illud autem quod addit, dum dicitur, *Hodie ſi vocem eius audieritis*, *nolite obdurare corda veſtra*, totum expoſitum eſt.

Deinde cum dicit, *Quidam enim audientes exacerbaverunt*, exponit quod dixerat de culpa illorum; quaſi dicat: Vos eſtis effecti participes Chriſti, ſi non obduraveritis corda veſtra, ſicut iſti qui audierunt, ſed exacerbaverunt; *ſed non univerſi*, ideſt non tamen omnes: duo enim, ſcilicet Caleph, & Ioſue, permanſerunt, ut habetur Num. XIV. & alios etiam confortabant. Et per hoc datur intelligi (*b*) quod cum non tota Eccleſia cadat, ſed tantum aliqui, licet plures, quod nihilominus mali punientur, ſed non boni, ſicut in iſtis duobus. III. Reg. XIX. 18. „Reliqui mi„hi ſeptem millia virorum qui non curvaverunt genua ſua Baal. " Rom. XI. 5. „Reliquiæ ſecundum electionem Dei ſal„væ factæ ſunt. "

Deinde cum dicit, *Quibus autem offenſus eſt quadraginta annis?* exponit illud quod dixerat de pœna: & primo illud quod dixe-

(a) *In Vulgata hæc eadem habentur verba*. (b) *Al.* quod quamvis non tota Eccleſia cadat, ſed tantum aliqui, quod nihilominus mali punientur: ſicut in iſtis duobus.

xerat, *Offenſus fui*; ſecundo illud quod dixerat, *Iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam*, ibi, *Quibus autem iuravit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt*? Dicit ergo: *Quibus autem offenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt*? Ex quo patet quod iſtud quod ſupra dixit, *Quadraginta annis*, refertur ad illud, *Offenſus fui*: unde dicit, quod fuit eis offenſus per illos quadraginta annos. Unde ſciendum eſt, quod omnes qui egreſſi ſunt de AEgypto mortui ſunt in deſerto, ſicut dicitur Ioſue v. non tamen omnes proſtrati ſunt, ſed aliqui vel a Deo, ſicut quando aperta eſt terra, & deglutivit Datan, & Abiron, ſicut dicitur in Pſal. lxxvii. & de hoc habetur Num. xvi. aliqui vero proſtrati ſunt a Moyſe, ſicut patet in conflatione vituli, ſicut patet Exod. xxxii. aliqui vero ab hoſtibus, ſicut patet in pluribus locis: & iſta ſatis habentur I. Corinth. x. aliqui vero morte propria mortui ſunt. Non ergo omnes proſtrati ſunt. Unde non fuit pœna generalis; (*a*) ſed pœna generalis fuit quod nullus præter illos duos qui dicti ſunt, introivit terram promiſſionis: & de iſta terra dicit: *Quibus autem iuravit*, ideſt firmiter ſtatuit, *non introire in requiem, niſi illis qui fuerunt increduli verbis*, ſcilicet exploratorum? Unde patet quod propter incredulitatem non potuerunt intrare (*b*) in requiem ipſius; & propter hoc (*c*) dicit: *Videmus* quia experti ſunt *quod propter incredulitatem* ſuam non *potuerunt introire*. (*d*) Vel *videmus nos*, ſcilicet per pœnam illam quæ dicta eſt, *quia non potuerunt introire in requiem ipſius propter incredulitatem*.

CAPITIS QUARTI

LECTIO I.

TImeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe. Etenim & nobis nuntiatum eſt, quemadmodum & illis; ſed non profuit illis ſermo auditus, non admixtus fidei ex his quæ audierunt. Ingrediemur enim in requiem, qui credimus, quemadmodum dixit: Sicut iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic: Et requievit Deus die ſeptima ab omnibus operibus ſuis: & in iſto rurſus: Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & hi quibus prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem; iterum terminat diem quemdam, Hodie, in David dicendo poſt tantum temporis, ſicut ſupra dictum eſt, hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra. Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, numquam de alia loqueretur poſthac die.

PRæmiſit ſupra Apoſtolus auctoritatem David, & expoſuit; nunc autem arguit ex ipſa: & circa hoc facit duo: primo enim inducit ſolicitudinem introeundi; ſecundo monet quod properemus ingredi, ibi, *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem*. Circa primum duo facit: primo enim incutit ſolicitudinem timoris; ſecundo oſtendit quod de hoc debet ſolicitudo imminere, ibi, *Etenim & nobis nuntiatum eſt*. Dicit ergo: Dictum eſt, quod infenſus eſt illis qui non crediderunt, ita quod iuravit quod non introibunt in requiem eius. *Ergo & nos timeamus*, ſcilicet timore caſto, & ſolicitudinis. Prov. xxviii. 14. „ Beatus homo qui ſemper eſt pavidus. “ I. Corinth. x. 12. „ Qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat. “ Timor enim huiuſmo-

(a) *Al.* Sed pœna ſpecialis fuit. Et nullus præter illos duos qui dicti ſunt, introierunt terram promiſſionis. (b) *Al. deeſt* in requiem ipſius. (c) *Al.* dicit quod experti ſunt. (d) *Al.* Vel videmus nos, ſcilicet pœnam illam generalem quæ dicta eſt.

iuſmodi eſt utilis admonitio ad bonum, & eſt comes trium ſpiritualium virtutum, ſcilicet ſpei, fidei, & caritatis. Eccli. xxiv. 24. „ Ego mater pulchræ dilectio„ nis, & timoris, & agnitionis, & ſan„ ctæ ſpei." Sed quid timere debemus? *Ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex nobis deeſſe*. Beatitudo enim, ſive felicitas in hoc conſiſtit ut homo ingrediatur illam. Tob. xiii. 20. „ Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ „ ſeminis mei ad videndum claritatem „ Hieruſalem." Infra xii. 15. *Contemplantes ne forte quis deſit gratiæ Dei*. Quia, ut dicit Chryſoſtomus, „ maior eſt pœna da„ mnatis de hoc quod ſunt excluſi a viſio„ ne Dei, quam aliæ pœnæ quas habent." Et dicit, *Exiſtimetur*, ſcilicet divino iudicio. Matth. xxv. 41. „ Ite maledicti in i„ gnem æternum." Vel *exiſtimetur* ſecundum humanam opinionem. Epheſ. v. 5. „ Hoc ſcitote intelligentes, quod omnis „ fornicator, aut immundus, aut avarus, „ quod eſt idolorum ſervitus, non habet he„ reditatem in regno Chriſti & Dei." Timendum eſt ergo *ne aliquis ex vobis exiſtimetur deeſſe*: quia vobis facta eſt promiſſio intrandi. Eſa. xxxii. 18. „ Sedebit po„ pulus meus in pulchritudine pacis, in „ tabernaculis fiduciæ, in requie opulen„ ta." Apocal. xiv. 13. „ Amodo iam „ dicit ſpiritus, ut requieſcant a laboribus „ ſuis." Timendum eſt ergo ne propter culpam noſtram non ingrediamur, *relicta pollicitatione*, ideſt promiſſione, quam relinquimus deſerendo ſpem, fidem, & caritatem, per quam poſſumus introire: & hoc fit per peccatum mortale.

Conſequenter cum dicit, *Etenim & nobis nuntiatum eſt*, oſtendit quod nobis imminet iſta ſolicitudo; & circa hoc facit duo: primo enim proponit intentionem ſuam; ſecundo probat eam, ibi, *Ingrediemur enim in requiem*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quod nobis facta eſt iſta promiſſio; ſecundo quod iſta promiſſio non ſufficit, ibi, *Sed non profuit illis ſermo auditus*. Dicit ergo: *Etenim nobis nuntiatum*, ideſt nobis promiſſum, *eſt*. Unde ſciendum eſt, quod illa quæ in veteri teſtamento promiſſa ſunt temporaliter, intelligenda ſunt ſpiritualiter: „ omnia enim in figura „ contingebant illis:" I. Corinth. x. 11. & Rom. xv. 4. „ Quæcumque ſcripta ſunt, „ ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt."

Deinde cum dicit, *Sed non profuit illis ſermo auditus*, oſtendit quod non ſufficit promiſſio, quin nihilominus debeamus eſſe ſoliciti: unde dicit, quod ſermo auditus, & non creditus, in nullo eis profuit: „ non „ enim auditores legis iuſtificabuntur, ſed „ factores:" Rom. ii. 13. Et dicit, *Non admixtus fidei*, quia ſicut ex intellectu, & intellecto fit unum; ita ex corde credentis, & ipſa fide formata fit unum. I. Cor. vi. 17. „ Qui adhæret Deo, unus ſpiritus „ eſt." Illud autem quod dicit, *Ex his quæ audierunt*, poteſt eſſe ratio quare ſermo non eſt admixtus fidei. Hoc enim fuit ex his quæ audierunt ab exploratoribus, quibus fuerunt increduli. Vel poteſt eſſe determinatio fidei, quæ debet eſſe *ex his quæ audierunt*: „ fides enim ex auditu:" Rom. x. 17. Verba enim Dei ſic ſunt efficacia quod ſtatim audita, debent eſſe credita. Pſalm. xcii. 5. „ Teſtimonia „ tua credibilia facta ſunt nimis."

Deinde cum dicit, *Ingrediemur enim in requiem*, probat propoſitum; & circa hoc facit tria: primo enim oſtendit quod nobis eſt neceſſarium credere, ſicut & illis; ſecundo adducit duas auctoritates ad probandum intentum ſuum, ibi, *Et quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis*; tertio ex illis arguit, ibi, *Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam ... iterum terminat diem quamdam*. Dicit ergo: Nobis factus eſt ſermo, ſicut & illis, quia *ingrediemur in requiem*. Pſalm. iv. 9. „ In pace in id„ ipſum dormiam, & requieſcam." Iob xi. 19. „ Requieſces, & non erit qui te „ exterreat." Eſt autem duplex requies. Una in bonis exterioribus; & ad iſtam egreditur homo a requie mentis. Alia eſt in bonis ſpiritualibus, quæ eſt intima; & ad iſtam ingreditur. Matth. xxv. 21. „ In„ tra in gaudium domini tui." Cant. i. 3. „ Introduxit me Rex in cellaria ſua." Deinde ponit auctoritatem: *Sicut iuravi in ira mea ſi introibunt in requiem meam*: & hoc expoſitum eſt.

Deinde cum dicit, *Et quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis*, ponit duas auctoritates: unam legis, quæ habetur Gen. ii. aliam quæ frequenter poſita eſt, quæ habetur in Pſalm. xciv. Dicit ergo quantum ad primum: *Et quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis, dixit*. Hoc poteſt legi dupliciter. Uno modo quod non ſit ibi *enim*; ſed *dixit in quodam loco de die ſeptima ſic*. Et eſt planior littera, ut ſit ſenſus. Dico, quod ingrediemur in requiem quæ præfigurata eſt ab inſtitutione mundi; de qua requie præfigurata per diem ſeptimam,

mam, *dixit*, ſcilicet Spiritus ſanctus, qui loquitur in Scriptura: quia „Spiritu ſancto „ inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homi- „ nes: " II. Petr. 1. 21. *in quodam loco*, famoſo, ſcilicet Geneſ. 11. *de die ſeptima*: *Et ſic requievit Deus ab operibus ſuis*. *Operibus*, inquam, *ab inſtitutione mundi perfectis*. Vel *dixit* Spiritus ſanctus *in quodam loco de die ſeptima*; & hoc dixit poſtquam narraverat opera ſex dierum, ipſis *perfectis ab inſtitutione mundi*. Si vero ſit ibi *Dicit enim*, ſic eſt defectiva conſtructio, & eſt ſenſus. Nunciatum eſt nobis quod ingredie- mur; & hoc, *operibus ab inſtitutione mundi perfectis*. Sed quando, & quomodo nuntiatum eſt? *Quia dixit in quodam loco de die ſeptima ſic*. Dicit autem, *Operibus perfectis*, ad denotandum opera ſex dierum, quæ fuerunt perfecta. Dicit vero, *Ab inſtitutione mundi*, quia primo conſtitutus eſt mundus, & poſt ſex dies diſtincte perfectus eſt in ſingulis partibus ſuis.

De diſtinctione autem iſtorum dierum diverſimode loquuntur ſancti: aliter enim accipit Auguſtinus ab aliis ſanctis, ſicut patet I. Parte Summæ quæſt. lxxiv. art. 11. & 111. Tamen quomodocumque dicatur, manifeſtum eſt quod opera illa perfecta fuerunt. Eſt enim in ipſis duplex perfectio. Una ſecundum partes mundi, quæ ſunt cælum, & quatuor elementa: & hæc attenditur penes earum eſſentias, ſicut habetur in I. Parte Summæ quaſi ubi ſupra: & hoc fuit per opus creationis, quod fuit prima, & per opus diſtinctionis, quod fuit ſecunda, & tertia die. Et in hoc concordat Auguſtinus cum aliis. Alia perfectio eſt ſecundum ſingulas partes. Et hæc perfectio pertinet ad opus ornatus: & iſte ornatus quantum ad ſuperiora fuit quarta die; quantum ad media, ſcilicet aerem, & aquam, quinta die; quantum vero ad terram, quæ eſt infimum elementum, fuit ſexta die. Iſta vero perfectio convenit numero ſenario, qui conſurgit ex ſuis partibus aliquotis ſimul ſumptis, quæ ſunt unum, duo, & tria: quia ſexies unum, ſunt ſex, ſimiliter ter bis, & bis ter, & unum, duo, tria, ſunt ſex. Quia ergo ſenarius eſt primus numerus perfectus, quia licet ternarius conveniat aliqualiter his quæ dicta ſunt, quia ter unum tria ſunt, & unum & duo, tria ſunt; tamen bis unum non faciunt tria; ſimiliter ſemel duo, non faciunt tria, ſed tantum duo: ideo per ipſum ſenarium deſignatur perfectio rerum. Poſt perfectionem vero promittitur quies, quæ nulli datur niſi operanti. Et ſic in ſeptima die, qua mutatus eſt ſtatus mundi, ſicut in qualibet alia, erat quædam variatio: unde in ipſa incepit ſtatus propagationis, propter quod & connumeratur aliis: ideo in ſeptima mundi ætate, eſt ſtatus quieſcentium. Secundum Auguſtinum tamen iſta ſeptima dies nihil aliud eſt quam cognitio angelica relata ad quietem Dei ab operibus.

Sed contra. Si quievit die ſeptima, quis ergo fecit eam, ſi non eſt opus Dei? Præterea. Ioan. v. 17. „Pater meus uſque mo- „ do operatur, & ego operor."

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod accipitur ibi quies, non ſecundum quod opponitur labori, ſed ſecundum quod opponitur motui. Deus enim etſi producendo non moveatur, tamen quia de ipſo non loquimur niſi per ſenſibilia, in quibus non eſt operatio ſine motu, ideo omnis operatio large loquendo, dicitur motus; & ſic dicitur quieviſſe, quia ceſſavit novas ſpecies producere: quia illa quæ poſtea facta ſunt, fuerunt in illis rebus tunc productis, vel ſecundum virtutem activam, ſicut in animalibus perfectis, vel ſecundum rationes ſeminales, vel ſecundum materiam, ſicut (*a*) mineralia. Ideo tunc non fuit mortuus ſuſcitatus, ſed fuit factum corpus quod poſſet ſuſcitari. Quædam autem fuerunt tunc ſecundum ſimilitudinem, ut animæ rationales, quæ tantum fiunt a Deo. Sic ergo requievit Deus ab operibus producendis, quia omnia aliquo modo præceſſerunt, ut dictum eſt; tamen uſque modo operatur conſervando, & gubernando quæ condidit. Et ſic ſeptimam diem Deus fecit, ſicut quamlibet aliam: quia tunc fuit aliquid additum, quia tunc incepit ſtatus propagationis. Quælibet autem additio variabat ſtatum mundi, ut dictum eſt, & faciebat unum diem.

Vel ſecundum Auguſtinum, non dicit ſimpliciter, *Requievit*, ſed *requievit ab operibus ſuis*. Ab æterno enim requievit in ſeipſo, ſed tunc etiam requievit non in operibus, ſed ab operibus. Aliter enim operatur Deus, & quilibet alius artifex. Artifex enim agit propter indigentiam ſuam; ſicut domificator facit domum, ut in ipſa quieſcat, ſimiliter faber facit cultellum propter lucrum: unde deſiderium cuiuslibet artificis quietatur in o-

(*a*) *Al.* materialia.

pere ſuo. Sed non ſic eſt de Deo, quia non agit propter indigentiam ſuam, ſed propter bonitatem communicandam. Unde non quieſcit in opere, ſed ab opere producendo, & quieſcit tantum in ſua bonitate.

Conſequenter autem ponit auctoritatem David, quæ iam expoſita eſt.

Conſequenter cum dicit, *Quoniam ergo ſuper. eſt introire quoſdam in illam ... iterum terminat diem quemdam*, arguit ex præmiſſis; & circa hoc facit duo: primo enim accipit ſenſum ſecundæ auctoritatis illius, *Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*; ſecundo arguit ex primo, ibi, *Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei*. Circa primum duo facit: quia primo trahit duo a ſecunda auctoritate; ſecundo oſtendit quod hæc duo intelliguntur in ipſa, ibi, *Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, numquam de alia loqueretur poſthac die*. (*a*) Accipit ergo duo: quorum unum per ſe manifeſtum eſt, ſcilicet quod antiqui patres non introierunt: aliud eſt quod tempore David adhuc reſtabat alia quies præſtanda. Licet enim ipſis fuiſſet promiſſa requies præſtanda in terra promiſſionis, tamen per hoc quod poſt longum tempus dicit, *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*, oſtendit quod alia requies reſtat. Aliter enim non faceret mentionem de requie, dicens, *Hodie &c.* Eſt ergo quædam requies in quam nobis intrandum eſt, in quam illi non intraverunt propter incredulitatem. Et ideo, quoniam illi non intraverunt, reſtat ergo quoſdam intrare, quibus promiſſio facta eſt: quia *hi quibus prius nuntiatum eſt, non introierunt*, ideſt Iudæi, quibus promiſſio facta eſt. Reſtat ergo quoſdam intrare. Cuius ratio eſt, quia ſi Deus creavit hominem ad æternam beatitudinem, quia ad imaginem & ſimilitudinem ſuam creavit illum, ideo præparavit ei requiem. Licet ergo aliquis ex merito culpæ ſuæ excludatur, non tamen vult Deus quod illa præparatio ſit fruſtra. Et ideo ſuper eſt ut quidam intrent, ut patet de vocatis ad nuptias, Matth. XXII. 8. „ Nuptiæ „ quidem paratæ ſunt, ſed qui invitati „ fuerant, non fuerunt digni. Ite ergo „ ad exitus viarum, & quoſcumque in- „ veneritis, vocate ad nuptias. " Et ideo *terminat*, ideſt determinat nobis, *diem ſeptimam*, ideſt diem gratiæ, *dicendo in David*: *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra*: & repetit auctoritatem quæ (*b*) expoſita eſt. Sciendum eſt autem, quod Deus homini præparavit beatitudinem pro requie, nec vult iſtam præparationem eſſe fruſtra; ſed ſi unus non intrabit, alius intrabit, ſicut oſtenditur in illa parabola de nuptiis, Matth. XXII. Unde Apoc. III. 11. „ Tene quod habes, ut „ nemo accipiat coronam tuam; " quaſi dicat: Si tu non accipias, alius habebit. Iob XXXIV. 24. „ Conteret multos, & in- „ numerabiles; & ſtare faciet alios pro „ eis. "

Deinde cum dicit, *Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, numquam de alia loqueretur poſthac die*, probat quod ſuperſit alios intrare: quia *ſi Ieſus* Nave, ideſt Ioſue, filiis Iſrael finalem *requiem præſtitiſſet, numquam de alia loqueretur poſthac die*; ideſt, non immineret nobis alia requies, (*c*) nec de alia aliqua Propheta David loqueretur poſt illam diem. Unde manifeſtum eſt quod illa requies fuit ſignum requiei ſpiritualis.

LECTIO II.

Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requievit ab operibus ſuis, ſicut & a ſuis Deus. Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum. Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertigens uſque ad diviſionem animæ, ac ſpiritus, compagum quoque, ac medullarum, & diſcretor cogitationum, & intentionum cordis. Et non eſt ulla creatura inviſibilis in conſpectu eius; omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius ad quem eſt nobis ſermo.

Supra:

(a) *Edit. Romana, & duæ Venetæ poſteriores alias citata*: Accipit ergo duo quæ intelliguntur in ipſa, ibi, *Nam iuſtum eſt*, ſcilicet quod antiqui patres &c. (b) *Al.* repoſita. (c) *Al.* nec de aliquo Propheta.

SUpra Apoſtolus duas auctoritates aſſumpſit, unam de Gen. II. aliam vero de Pſalm. XCIV. & concluſit intentionem ſuam ex ſecunda auctoritate, ſcilicet Pſalmi: hic concludit idem ex prima; & circa hoc facit duo: primo enim ponit concluſionem; ſecundo ponit rationem conſequentiæ, ibi, *Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requievit ab operibus ſuis*.

Circa primum ſciendum eſt, quod Apoſtolus in ſerie omnium iſtorum verborum facit mentionem de triplici requie. Prima eſt requies Dei ab operibus ſuis; ſecunda eſt requies temporalis, quam habuerunt filii Iſrael in terra promiſſionis; tertia eſt requies æterna, quæ per iſtas duas deſignatur. Sed Apoſtolus hic, antequam faciat mentionem de requie æterna, dicit, quod poſt terrenam adhuc *relinquitur*, ideſt remanet, *ſabbatiſmus populo Dei*, (a) qui in veteri lege per ſabbatum repræſentabatur, ſcilicet requies æterna. Eſai. LVIII. 13. „ Vocaberis ſabbatum delicatum, „ & ſanctum Domini. “ Ibid. LXVI. 23. „ Erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex „ ſabbato, “ ideſt requies perpetua. Et dicit, *Sabbatiſmus*, quia ſicut in veteri lege ſabbatum repræſentabat requiem Dei ab operibus ſuis, de qua dicitur Gen. II. ita illa requies erit ſanctorum ab operibus ſuis. Apoc. XIV. 13. „ Amodo iam dicit Spiritus „ ut requieſcant a laboribus ſuis. “ Unde ſubdit: *Qui enim ingreſſus eſt requiem eius, etiam ipſe requievit ab operibus ſuis*: quia ſicut Deus ſex diebus operatus eſt, & ſeptima requievit, ita per ſex dies præſens tempus propter perfectum numerum ſignificatur. Qui ergo perfecte operatur, in ſeptima *requieſcit ab operibus ſuis, ſicut & a ſuis Deus*: non autem a quibuſcumque operibus, quia ſunt ibi quædam opera perpetua, videre ſcilicet, amare, & laudare: Apoc. IV. 8. „ Non habebant requiem, no„ cte ac die dicentia: Sanctus, ſanctus, „ ſanctus, Dominus Deus omnipotens: “ ſed ab operibus laborioſis: Eſai. XL. 31. „ Qui „ ſperant in Domino, habebunt fortitudi„ nem, aſſument pennas ut aquilæ; cur„ rent, & non laborabunt; ambulabunt, & „ non deficient. “

Deinde cum dicit, *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem*, inducit ad feſtinationem; & circa hoc facit duo: primo enim ponit monitionem; ſecundo ſubdit rationem de introitu illius requiei, ibi, *Vivus eſt enim ſermo Dei*. Item circa primum duo facit: primo enim monet ad feſtinandum; ſecundo oſtendit tardantis periculum, ibi, *Ut ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum*. Dicit ergo: Quia igitur *relinquitur ſabbatiſmus populo Dei* ... *feſtinemus ergo ingredi in illam requiem*. Et ſignanter dicit, *Ingredi*, quia non eſt in bonis exterioribus, ad quæ eſt egreſſus, ſed eſt in bonis interioribus. Exod. XV. 17. „ Introduces eos, & plan„ tabis in monte hereditatis tuæ. “ Matth. XXV. 21. „ Intra in gaudium domini tui. “ Eſt ergo multiplex ratio quare feſtinandum eſt intrare. Una eſt, quia longinqua eſt via. Prov. VII. 19. „ Abiit via longiſſima. “ Luc. XIX. 12. „ Homo quidam nobilis abiit „ in regionem longinquam. “ Dicitur autem longinqua propter diſtantiam ſtatus: quia ibidem plenitudo omnis boni, & immunitas ab omni malo; eſt etiam deſideranti perfecta viſio, & tentio: hic autem ſunt omnia contraria iſtis. Item feſtinandum eſt, quia tempus eſt valde breve: Iob XIV. 5. „ Breves dies hominis ſunt. “ Item quia iſtud tempus cum hoc quod eſt breve, & modicum, eſt etiam incertum: Eccle. IX. 12. „ Ne„ ſcit homo finem ſuum. “ Item propter urgentem vocationem: interior enim vocatio urget nos per ſtimulum caritatis. Eſa. LIX. 19. „ Cum venerit quaſi fluvius violentus, „ quem Spiritus Domini cogit. “ II. Corinth. V. 14. „ Caritas Chriſti urget nos. “ Pſal. CXVIII. 32. „ Viam mandatorum tuorum cu„ curri. “ Item propter periculum tardantis, ſicut patet de fatuis virginibus, Matth. XXV. quæ tarde venientes intrare non potuerunt. Et ideo dicit: *Ut ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum*; quaſi dicat: Antiqui non potuerunt ingredi propter incredulitatem. Unde caveamus alienæ culpæ exemplo, ne ſimus increduli, & exemplo pœnæ, ut ſcilicet non excludamur ſicut ipſi. Lucæ I. 39. „ Abiit in „ montana cum feſtinatione. “ Ad hoc enim oſtenduntur nobis præteritæ pœnæ aliorum, ut caveamus. Proverb. XXV. 19. „ Peſtilente „ flagellato, ſtultus ſapientior erit. “ Gloſſa: „ Peius eſt niſi caveatis. “

Ex hoc videtur quod ille qui non corrigitur punitione alterius, gravius punietur. Sed contra: quia iam peccatum Adæ, qui non peccavit exemplo alterius, eſſet minus grave.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ſemper iſtæ locutiones intelligendæ ſunt ceteris paribus.

(a) *Al.* qui in veteri lege ſabbatum repræſentabat, ſcilicet poſt requiem terrenam.

ribus. Contingit enim duo peccata in ſe conſiderata non eſſe unum gravius altero, tamen propter aliquam circumſtantiam advenientem, aggravatur unum, & non aliud: ſicut duo adulteria de ſe æqualia ſunt; tamen illud quod eſt ex certa malitia, gravius eſt quam illud quod eſt ex paſſione, vel infirmitate. Et ſimiliter verbum otioſum gravius eſt quando fit ex certa malitia.

Quomodo autem feſtinandum ſit, docet Apoſtolus I. Corinth. IX. 25. quia „ qui „ currit, & qui certat, ab omnibus ſe „ abſtinet. " Feſtinandum eſt ergo, deponendo impedimenta, non ſolum ut abſtineamus a peccatis, ſed etiam ut occaſiones peccatorum vitemus. Proverb. IV. 11. „ Ducam te per ſemitas æquitatis. "

Sed contra. Proverb. XIX. 2. „ Qui feſtinus eſt, pedibus offendet. " Reſpondeo. Duplex eſt feſtinantia, ſcilicet præcipitationis, & hæc eſt reprehenſibilis; alia (*a*) ſtrenuitatis, & celeritatis, & hæc eſt laudabilis: nam, ſicut dicit Philoſophus, omnes homines oportet conſiliari diu, operari autem conſiliata feſtinanter. Quando ergo feſtinantia tollit conſilium, tunc præcipitat, & eſt vitioſa, & ſecundum hanc verificatur obiectio; ſed feſtinantia quæ eſt in executione conſiliatorum, eſt virtuoſa, & laudatur, & ad hanc hortatur hic Apoſtolus.

Deinde cum dicit, *Vivus eſt enim ſermo Dei*, ponit rationem prædictæ monitionis, & præcipue quantum ad periculum. Hæc autem ratio ſumitur ex parte Chriſti. In ipſo autem eſt duplex natura: una, ſcilicet divina, ſecundum quam eſt Verbum Patris; alia eſt humana, ſecundum quam eſt Pontifex offerens ſe in cruce. Primo ergo ponit rationem ſumptam ex parte divinitatis, ſecundo rationem ſumptam ex parte humanitatis, ibi, *Habentes igitur Pontificem magnum qui penetravit cælos, Ieſum Filium Dei, teneamus confeſſionem*. De Filio autem Dei dicit tria: primo enim aſſignat eius virtutem, (*b*) quia *vivus eſt ſermo Dei*; ſecundo eius cognitionem, ibi, *Et diſcretor cogitationum, & intentionum cordis*; tertio eius auctoritatem, ibi, *Ad quem nobis ſermo*. Virtutem eius oſtendit tripliciter. Primo quantum ad naturam; ſecundo quantum ad poteſtatem, ibi, *Et efficax*; tertio quantum ad operationem, ibi, *Et penetrabilior*. Dicit ergo: *Vivus eſt ſermo Dei*. Iſta littera de ſe videtur habere difficultatem, tamen conſiderando aliam tranſlationem planior eſt: ubi enim nos habemus, *Sermo*, in Græco habetur, *Logos*, quod eſt idem quod verbum. *Unde ſermo*, ideſt *verbum*. Et ſic etiam exponit Auguſtinus illud Ioan. XII. 48. „ Sermo quem „ locutus ſum; " ideſt ego ipſe, qui ſum Verbum. Sap. XVIII. 15. „ Omnipotens ſer„ mo tuus, Domine, exiliens de cælo, a „ regalibus ſedibus venit. " Et ſimiliter hic ſermo Dei eſt vivus, ideſt Verbum Dei vivum: Verbum enim Dei ab æterno conceptum, in paterno intellectu eſt Verbum primordiale: de quo Eccli. I. 5. dicitur: „ Fons ſapientiæ Verbum Dei in excel„ ſis. " Et quia eſt primordiale, ideo ab ipſo derivantur omnia alia verba, quæ nihil aliud ſunt quam quædam conceptiones expreſſæ in mente Angeli, vel noſtra. Unde illud Verbum eſt expreſſio omnium verborum, quaſi fons quidam. Et illa quæ dicuntur de illo Verbo, quodammodo aptantur ad alia verba, ſecundum ſuum modum. De illo autem dicitur, quod eſt vivus. Dicitur autem res viva, quamdiu habet motum, & operationem ſuam. Sicut enim fons ſcaturiens dicitur vivus, ſic & Verbum illud quod habet perpetuum vigorem. Pſalm. CXVIII. 89. „ In æternum, „ Domine, Verbum tuum permanet in cæ„ lo. " Ioan. V. „ Sicut enim Pater habet „ vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio „ vitam habere in ſemetipſo. " Vel poteſt referri ad humanam naturam: eſt enim vivus, licet ab aliis reputetur mortuus: (*c*) quia cum reſurrexit, iam non moritur. Apocalip. I. 18. „ Fui mortuus, & ecce „ ſum vivens in ſæcula ſæculorum. " Similiter etiam ſermo Scripturæ eſt vivus, & indeficiens. Roman. IX. 6. „ Non autem „ quod exciderit verbum Dei. "

Conſequenter cum dicit, *Et efficax*, oſtendit eius poteſtatem. Dicitur autem Verbum *efficax* propter maximam virtutem, & infinitam vim effectivam, quam habet: per ipſum enim facta ſunt omnia, Ioan. I. & Pſal. XXXII. 6. „ Verbo Domini cæli fir„ mati ſunt. " Item eſt *efficax*, quia ex ipſo omnia verba prolata a Deo, mediante Angelo, vel homine, efficaciam habent. Eccle. VIII. 4. „ Sermo illius poteſtate ple„ nus eſt. " Eſa. LV. 11. „ Verbum quod „ egre-

(a) *Al.* tenuitatis. (b) *Al. omittuntur ſequentia textus verba*. (c) *Al. deeſt* quia cum reſurrexit, iam non moritur.

„ egredietur de ore meo , non revertetur „ ad me vacuum ; ſed faciet quodcumque „ volui , & proſperabitur in his ad quæ „ miſi illud. “

Deinde cum dicit , *Et penetrabilior omni gladio ancipiti*, oſtendit eius operationem ; & circa hoc facit duo . Primo ponit eius operationem ; ſecundo exponit , ibi , *Et pertingens uſque ad diviſionem animæ, ac ſpiritus*. Dicit ergo: *Et penetrabilior omni gladio ancipiti* . Illud proprie dicitur penetrare quod ingreditur profunda rei. Hoc autem poteſt eſſe dupliciter . Uno modo , quia operatur in intimis rei : Eſa. XXVI. 12. „ Omnia enim opera noſtra operatus es „ in nobis . “ Alio modo , quia cognoſcit intima rei: Ioan. II. 25. „ Opus ei non erat „ ut quis teſtimonium perhiberet de ho„ mine : ipſe enim ſciebat quid eſſet in „ homine . “ Eccli. XXIV. 43. „ Penetrabo „ inferiores partes terræ. “ Operatio enim Dei , & cognitio pertingit , & penetrat intima rei : unde dicit , *Omni gladio ancipiti* . Inter omnia enim gladius eſt penetrabilior propter acumen , & maxime gladius anceps, qui ſcilicet eſt acutus ex duabus eius partibus . Et ideo quia verbum Dei acutum eſt, & ad operandum, & ad cognoſcendum, ideo comparatur gladio ancipiti. Epheſ. VI. 17. „ Et gladium ſpiritus, „ quod eſt verbum Dei . “ Eſa. XXVII. I. „ In illa die viſitabit Dominus in gladio „ ſuo duro , & grandi , & forti . “ Vel dicitur anceps (*a*) quantum ad operationem , quia habet aciem ad bona promovenda , & mala deſtruenda . Apoc. I. 16. „ Ex ore ipſius procedebat gladius ex utra„ que parte acutus . “ Vel quantum ad cognitionem: & dicitur, *Omni gladio ancipiti*, ideſt omni humano intellectu ; qui dicitur anceps , quia habet viam ad utramque partem concluſionis, quouſque veniat ad finem perſcrutationis , & ibi figit acumen ſuum , ſcilicet in veritate . In ordine enim cauſarum videmus quod ſemper cauſa prior intimius operatur quam cauſa poſterior . Unde illud quod natura producit , eſt intimius quam illud quod producitur per artem. Quia ergo Deus eſt prima cauſa ſimpliciter , ideo eius operatione producitur illud quod eſt (*b*) intimius ipſi rei, ſcilicet eſſe eius.

Conſequenter cum dicit , *Et pertingens uſque ad diviſionem animæ, ac ſpiritus*, manifeſtat quod dixerat de operatione ; & circa hoc facit duo : quia primo oſtendit hoc quantum ad ſpiritualia ; ſecundo quantum ad corporalia , *Compagum quoque, & medullarum* . Secundum enim Apoſtolum , tria ſunt in homine, ſcilicet corpus, anima, & ſpiritus. I. Theſ. V. 23. „ Integer „ ſpiritus veſter , anima , & corpus ſine „ querela in adventu Domini noſtri Ieſu „ Chriſti ſervetur . “ Quid enim ſit corpus, notum eſt. Anima autem eſt quæ dat corpori vitam ; ſpiritus vero in rebus corporalibus dicitur quid ſubtile , & ideo ſignificat ſubſtantias immateriales. Eſa. XXXI. 3. „ AEgyptus, homo , & non Deus ; & „ equi eorum , caro , & non ſpiritus . “ Spiritus ergo in nobis dicitur illud per quod communicamus cum ſubſtantiis ſpiritualibus; anima vero illud per quod communicamus cum brutis. Et ſic ſpiritus eſt mens humana, ſcilicet intellectus , & voluntas.

Ex hoc autem dicunt aliqui , quod in nobis ſunt diverſæ animæ : una ſcilicet quæ perficit , & vivificat corpus , & iſta dicitur anima proprie ; (*c*) alia vero eſt ſpiritus habens intellectum quo intelligimus, & voluntatem qua volumus; & ideo iſta duo magis dicuntur ſubſtantiæ quam animæ . Hoc autem damnatum eſt in Lib. de eccleſiaſticis Dogmatibus . Et ideo dicendum eſt, quod una & eadem eſt eſſentia animæ, quæ per eſſentiam ſuam vivificat corpus, & per potentiam ſuam, quæ dicitur intellectus , eſt principium intelligendi , & per iſtam intelligit æterna : quod quomodo ſit , ſic patet . Videmus enim quod quanto forma eſt perfectior , tanto operatio eius minus ſubditur materiæ; ſicut patet quod formæ elementorum, quia ſunt imperfectiſſimæ , non extenduntur ultra materiam. Cum ergo anima inter omnes formas ſit nobiliſſima , oportet quod habeat aliquam operationem , & præcipue anima rationalis , quæ omnino excedit potentiam materiæ . Et iſtam operationem vocamus intelligere, ad quam ſequitur ſua inclinatio, ſcilicet velle.

Eſt autem triplex differentia inter operationes animæ ; ita quod anima dicatur ad quam pertinent potentiæ quibus anima operatur cum corpore ; ad ſpiritum vero illæ quibus operatur ſine corpore . Prima autem differentia inter iſtas potentias, & ope-

(a) *Al. omittitur* quantum ad operationem. (b) *Al.* intimiſſimum. (c) *Al.* Alia vero eſt ſpiritus quo intelligimus; & ideo &c.

operationes ab ipſis procedentes, eſt ipſius rationis ad ſenſualitatem, quæ eſt potentia per quam anima operatur cum corpore: quia ratio apprehendit immaterialia; ſenſualitas vero materialia, & ſenſibilia. Secunda differentia eſt partium ſenſualitatis: quia alium ſtatum, & ordinem habet ſenſualitas, ſecundum quod tendit in proprium obiectum ex natura ſua, & alium, ſecundum quod regulatur a ratione. Ipſa enim concupiſcibilis aliter conſideratur ut eſt vis quædam in ordine ad obiectum ſuum, & aliter ut participat rationem. Tertia differentia eſt partium ipſius rationis, ſecundum diverſa obiecta ipſius: quia (a) vel tendit in Deum, & hoc eſt ſupremum in ipſa; vel in effectus ſpirituales; vel in effectus temporales. Omnes autem iſtas diviſiones, & differentias operatur, & diſcernit Verbum Dei, ſcilicet quomodo ſenſualitas diſtinguatur a ratione, differentiam etiam ipſius ſenſualitatis in ſe, differentiam etiam partium rationis, & quid proveniat in anima ex conſideratione ſpiritualium, & terrenorum. Alio modo poteſt exponi ſecundum Gloſſam, dupliciter; ut per animam intelligantur peccata carnalia, quæ fiunt actu, & delectatione corporis, ut luxuria, gula, & huiuſmodi; per ſpiritum vero peccata ſpiritualia, quæ fiunt actu mentis, ut ſuperbia, inanis gloria, & huiuſmodi: vel per animam intelligantur malæ cogitationes, per ſpiritum vero bonæ. Et ſic eſt ſenſus. *Pertingens*, ideſt diſcernens, *uſque ad diviſionem animæ, & ſpiritus*, ideſt inter carnalia, & ſpiritualia peccata; vel inter bonas, & malas cogitationes. Conſequenter cum dicit, *Compagum quoque, & medullarum*, declarat illud quod dixerat de operatione Dei quantum ad temporalia. Sciendum eſt autem, quod aliquid non poteſt penetrando pertingere ad aliquid propter duo. Unum eſt propter colligationem; aliud autem eſt propter incluſionem. Neutrum iſtorum poteſt impedire Verbum Dei. In nobis quidem ſunt quædam colligationes, ſcilicet nervorum, & arteriarum. Quædam etiam ſunt valde incluſa, & occulta, ſicut medullæ, quæ in oſſibus includuntur. Omnia autem iſta divino proſpectui manifeſta ſunt, & ſubdita; & ideo nihil eſt ei difficile ad penetrandum. Vel per compages poteſt intelligi coniunctio quæ eſt inter partes animæ ad invicem, ut inter animam, & ſpiritum; quaſi dicat: Non ſolum pertingit ad cognoſcendum differentiam, & diviſionem animæ, & ſpiritus, ſed etiam ad cognoſcendum quomodo coniunguntur. Cognoſcit enim quomodo ſenſualitas regitur ratione. Medulla autem poteſt intelligi illud quod latet in ratione, & ſenſualitate. Matth. x. 28. „Timete eum qui poteſt & animam, & corpus mittere in „gehennam.“

Deinde cum dicit, *Et diſcretor cogitationum*, agit de cognitione Verbi; & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit quod omnia ſubduntur cognitioni eius; ſecundo oſtendit quomodo cognoſcit, ibi, *Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius*. Ex duobus autem contingit quod aliquid non cognoſcatur. Scilicet aut quia eſt intra aliquod occultatum, & ſic maxime ſunt occulta quæ latent in corde, quia ipſum eſt valde profundum, & inſcrutabile. Hier. xvii. 9. „Pravum eſt cor hominis, & in„ſcrutabile.“ Secundum vero ſeptuaginta Interpretes habetur ſic: „Profundum „eſt cor hominis, & inſcrutabile.“ In corde vero latent cogitationes. Iſtas autem cognoſcit Verbum Dei. Eſa. i. 16. „Aufer„te malum cogitationum veſtrarum ab „oculis meis.“ Et ideo quantum ad hoc dicit, *Diſcretor cogitationum*. Alio modo non cognoſcitur aliquid, quia eſt omnino ignotum, & inviſibile; & ſic ea quæ ſunt in voluntate, ſunt ignota. In voluntate autem eſt ipſa intentio finis, quæ de natura ſua eſt inviſibilis. Quod enim homo facit, vel cogitat, manifeſtatur per opus; ſed qua intentione hoc faciat, penitus eſt incertum. Iſta autem non ſunt occulta Deo: (b) ideo adiungit, *Et intentionum cordis*. Pſalm. vii. 11. „Scrutans corda, & re„nes,“ ideſt cogitationes, & intentiones. Sciendum eſt autem, quod illud quod dicit, Penetrans, referri poteſt ad operationem, ut dictum eſt: & ſic differunt penetrans, & diſcretor. Si autem referatur ad cogitationem, tunc quod hic dicit, *Et diſcretor cogitationum*, eſt expoſitio illius; quaſi dicat: Tu dicis, quod eſt *penetrabilior omni gladio ancipiti*. Verum eſt, quia eſt etiam *diſcretor compagum, & medullarum*, ideſt *cogitationum, & intentionum*. Compages enim dicuntur quædam colligationes; & ſic cogitatio, in qua eſt quaſi quædam colligatio terminorum, poteſt

(a) *Al.* vel intendit Deum. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* Pſal.

eſt dici compago, dum de uno tendit in aliud. Eſa. lviii. 6. „ Diſſolve colligatio- „ nes impietatis: “ item Eſd. v. 18. „ Væ „ qui trahitis iniquitates in funiculis va- „ nitatis. “ Item medulla eſt intima latens in oſſibus. Iob xxi. 24. „ Medullis oſ- „ ſa illius irrigantur. “

Deinde cum dicit, *Et non eſt ulla creatura inviſibilis in conſpectu eius*, oſtendit quod illud quod ſecundum naturam eſt inviſibile, non eſt occultum Deo. Quod enim aliquid non videatur a nobis, hoc eſt quia ſimplicius, & ſubtilius eſt oculo noſtro, ſive corporali, ſive intellectuali; ſicut ſunt ſubſtantiæ ſeparatæ, quas in vita iſta videre non poſſumus. Divino autem intellectu nihil eſt ſimplicius, vel ſubtilius. Ergo nulla creatura eſt inviſibilis in conſpectu eius. Sed numquid cognoſcit in univerſali tantum, ſicut quidam voluerunt? Non, ſed *omnia nuda, & aperta ſunt oculis eius*. Per oculum autem intelligitur vis cognitiva: intelliguntur enim ſpiritualia per ſenſibilia. Signanter autem dicit in plurali, *Oculis*, propter diverſitatem intellectorum: quia non cognoſcit unum tantum, ſed etiam multitudinem rerum. Dicit etiam, *Nuda, & aperta*: dupliciter enim cognoſcitur aliquid. Uno modo in ſuperficie, alio modo in profundo; ſicut homo nudus videtur in ſuperficie, non autem veſtitus. Sed omnia Deo manifeſta ſunt quæ videntur in ſuperficie: nihil enim eſt extra, quod impediat cognitionem Dei, ſicut veſtis impedit ne videatur homo. Et ideo dicit, *Nuda*. Iob xxvi. 6. „ Nudus „ eſt infernus coram illo. “ Dicit etiam, *Aperta*, quia nihil eſt ita occultum in re quod Dei cognitionem effugiat.

Sed contra. Habac. i. 13. „ Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & aſpicere ad iniquitatem non poteris: non ergo omnia nuda ſunt. Reſpondeo. Dicendum, quod in Deo eſt ſcientia ſimplicis intelligentiæ, & ſcientia approbationis. Primo modo cognoſcit omnia, etiam mala, & ea quæ non ſunt; ſecundo cognoſcit bona, quantum ad ea quæ ſunt.

Conſequenter oſtendit perfectionem auctoritatis ipſius, cum dicit, *Ad quem nobis ſermo*. Iſta vero auctoritas eſt auctoritas iudicandi. Act. x. 42. „ Ipſe eſt qui conſtitutus „ eſt a Deo iudex vivorum, ac mortuo- „ rum. “ Ad iſtum ergo eſt nobis ſermo, ut ſcilicet reddamus rationem de operibus noſtris. II. Corinth. v. 10. Omnes nos mani- „ feſtari oportet ante tribunal Chriſti, ut „ referat unuſquiſque propria corporis pro- „ ut geſſit, ſive bonum, ſive malum ſit. “ Et ideo quia ſic eſt potens, ſic ſciens, & ſic magnus, *feſtinemus ergo ingredi in illam requiem*. Ad iudicium enim faciendum tria requiruntur. Primo quidem poteſtas ſubditos coercendi. Eccli. vii. 6. „ Noli fieri „ iudex, niſi valeas virtute irrumpere in- „ iquitates. “ Et hæc convenit Chriſto, ſecundum illud Matth. ult. „ Data eſt mi- „ hi omnis poteſtas in cælo, & in ter- „ ra. “ Secundo requiritur rectitudinis zelus, ut ſcilicet aliquis non ex odio, vel livore, ſed ex amore iuſtitiæ, iudicium proferat. Proverb. iii. 12. „ Quem „ diligit Dominus, corripit, & quaſi pa- „ ter in filio complacet ſibi. “ Et hic amor iuſtitiæ potiſſimum eſt in Chriſto. Eſa. 11. 5. „ Et erit iuſtitia cingulum lum- „ borum eius. “ Tertio requiritur ſapientia, ſecundum quam formatur iudicium. Eccli. x. 1. „ Iudex ſapiens iudica- „ bit populum ſuum. “ Chriſtus autem eſt Dei virtus, & Dei ſapientia, I. Corinth. 1. Hæc autem iudiciaria poteſtas convenit Chriſto ſecundum quod eſt homo. Ioan. v. 27. „ Poteſtatem dedit ei iudicium „ facere, quia Filius hominis eſt: “ non quidem propter conditionem naturæ, ſecundum Auguſtinum, quia ſic omnes homines huiuſmodi poteſtatem haberent; ſed propter gratiam capitis, quam Chriſtus in humana natura accepit. Competit autem Chriſto hoc modo iudiciaria poteſtas ſecundum humanam naturam propter tria. Primo propter convenientiam, & affinitatem ipſius ad homines. Sicut enim Deus per cauſas medias, tamquam propinquiores effectibus, operatur, ita iudicat per hominem Chriſtum homines, ut ſit ſuavius iudicium. *Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris*: ut dictum eſt. Secundo quia in finali iudicio, ut Auguſtinus dicit ſuper Ioann. erit reſurrectio corporum mortuorum, quæ ſuſcitat Deus per Filium hominis, ſicut per eumdem Chriſtum ſuſcitat animas, inquantum eſt Filius Dei. Tertio quia, ut Auguſtinus dicit in Libro de Verbis Domini, rectum erat ut iudicandi viderent iudicem. Iudicandi autem ſunt boni, & mali. Reſtat ergo ut in iudicio forma hominis bonis, & malis oſtenderetur, & forma Dei ſolis bonis ſervaretur. Hæc autem poteſtas Chriſto homini competit, & propter divinam perſonam, & propter capitis dignitatem, & pro-

propter plenitudinem gratiæ habitualis; & etiam iſtam ex meritis adeptus eſt. Quod quidem congrue factum eſt, ut ſecundum Dei iuſtitiam iudex eſſet qui pro Dei iuſtitia pugnavit, (a) & vicit; & iuſtitia reos damnaret qui iniuſte iudicatus eſt: Apoc. III. 21. „ Vici, & ſedi in „ throno Patris, “ per quem intelligitur iudiciaria poteſtas. Pſal. IX. 5. „ Sedens „ ſuper thronum, qui iudicas iuſtitiam. “ Auguſtinus de Verbis Domini: „ Sediſti „ iudex qui ſtetit ſub iudice, damnabit„ que reos qui falſo reus factus eſt. “

LECTIO III.

HAbentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Ieſum Filium Dei, teneamus ſpei noſtræ confeſſionem. Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris, tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, ut miſericordiam conſequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

SUpra Apoſtolus monuit ad feſtinandum ingredi in requiem Dei, & ad hoc inducendum poſuit magnitudinem Chriſti quantum ad divinam naturam; hic oſtendit idem quantum ad humanam naturam; & circa hoc tria facit: primo enim ponit eius dignitatem; ſecundo oſtendit eius pietatem, ibi, *Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris*; tertio inducit ad habendum de eo fiduciam, ibi, *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius*. Dicit ergo: Ita dictum eſt, quod nobis eſt ſermo ad eum qui eſt vivus ſermo, verus iudex, & Pontifex. *Ergo habentes Pontificem magnum*: Pſal. CIX. 4. „ Tu es Sacerdos in æternum ſecundum „ ordinem Melchiſedech. “ Nec tantum Pontifex, ſed etiam magnus: Zachar. III. 1. „ Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sa„ cerdotem magnum, ſtantem coram Ange„ lo Domini. “ Hic autem dicitur magnus, quia non eſt Pontifex tantum bonorum temporalium, ſed & futurorum: infra IX. 11. *Chriſtus aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum*. Duo autem pertinebant ad magnum Pontificem. Unum quo ad officium, ſcilicet ſemel in anno cum ſanguine intrare in ſancta ſanctorum, ſicut habetur infra IX. & Levit. XVI. Hoc autem præcipue convenit Chriſto: ille enim intrat cum ſanguine in ſancta figuralia; ſed Chriſtus per proprium ſanguinem intravit in ſancta, ideſt ſacra cæleſtia: & ideo dicit: *Qui penetravit cælos*; (b) ideſt, propria virtute penitus intravit. Secundum eſt quod debebat eſſe ex certa tribu, ſcilicet de ſtirpe Aaron, ſicut dicitur Exod. XXIX. & Num. XVI. & XVII. Hoc autem competit Chriſto, qui eſt nobilioris originis: unde dicitur Filius Dei: Matth. III. 17. „ Hic eſt Filius „ meus dilectus: “ Pſalm. II. 7. „ Filius „ meus es tu, ego hodie genui te. “ Quia ergo habemus hunc Pontificem, *teneamus confeſſionem*; ideſt, inhæreamus corde: quia, ut dicitur Rom. X. 10. „ corde cre„ ditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio „ fit ad ſalutem. “ Hanc autem confeſſionem requirit a nobis Chriſtus Pontifex maximus. Matth. X. 32. „ Qui me confeſſus „ fuerit coram hominibus, confitebor & „ ego eum coram Patre meo. “ Sed dicit, *Spei noſtræ*; quod dupliciter poteſt intelligi. Uno modo quod confeſſio, prout hic ſumitur, ſit confeſſio fidei. Fides autem eſt principium ſpei, ſicut habetur ex Gloſſa. Matth. I. 2. „ Abraham autem genuit Iſaac; “ ideſt, fides genuit ſpem: non quidem quantum ab habitum, ſed quantum ad ordinem actus. Nullus enim poteſt ſperare, nec debet, niſi quod poteſt conſequi. Quod autem poſſimus conſequi æterna, habemus per fidem. Vel *confeſſionem ſpei*, ideſt eius de quo ſperamus, ſcilicet videre primam veritatem.

Deinde cum dicit, *Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris*, ne forte credatur quod non poſſit aliquid agere præter id quod exigit eius iuſtitia, oſtendit in ipſo etiam eſſe miſericordiam, & pietatem; & iſta reſpiciunt miſeriam; & hoc præcipue convenit Chriſto: unde dicit: *Qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris*. Sciendum eſt autem, quod ly *poſſe* aliquando importat non nudam

(a) *Remigius*: & vicit, quod iniuſte iudicatus eſt. (b) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad* Secundum.

dam potentiam , ſed promptitudinem , & aptitudinem Chriſti ad ſubveniendum : & hoc , quia ſcit per experientiam miſeriam noſtram, quam, ut Deus, ab æterno ſcivit per ſimplicem notitiam . Pſalm. CII. 13. „ Miſericors eſt Deus timentibus ſe , quoniam ipſe cognovit figmentum noſtrum. “ Unde ſubdit : *Pro ſimilitudine* , ſcilicet noſtri , *tentatum*.

Eſt autem triplex tentatio. Una quæ eſt a carne , quando ſcilicet caro concupiſcit adverſus ſpiritum, ut dicitur Galat. V. & iſta non eſt ſine peccato : quia , ut dicit Auguſtinus, nonnullum peccatum eſt, cum caro concupiſcit adverſus ſpiritum , quia hoc eſt carnem concupiſcere. Sed hoc non fuit in Chriſto; & ideo dicit, *Abſque peccato* , ideſt abſque minimo motu peccati . I. Petr. II. 22. „ Qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore eius . “ Et ideo dicitur Agnus Dei , Ioan. I. Alia eſt tentatio ab hoſte , & a mundo ; & hoc dupliciter . Vel alliciendo per proſpera , vel terrendo per adverſa . Et his duobus modis fuit tentatus Chriſtus . Fuit enim allectus proſperis. Quidquid enim pertinet ad proſperitatem huius vitæ, vel pertinet ad concupiſcentiam carnis , vel ad concupiſcentiam oculorum , vel ad ſuperbiam vitæ . De primo enim tentavit eum diabolus , quando tentavit eum de gula , quæ eſt mater luxuriæ. Matth. IV. 3. „ Si Filius Dei es , dic ut lapides iſti panes fiant . “ Item de inani gloria , cum dicit, ibid. 6. „ Mitte te deorſum. “ Item de concupiſcentia oculorum , dicens, ibid. 9. „ Hæc omnia tibi dabo , ſi cadens adoraveris me . “ Luc. IV. 13. „ Conſummata omni tentatione , diabolus receſſit ab illo uſque ad tempus . “ Item fuit tentatus per adverſa , & inſidias a phariſæis, quia volebant eum capere in ſermone , Matth. XXII. Item per contumelias : Matth. XXVII. 40. „ Vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo illud reædificas; ſalva temetipſum . “ Item per flagella , & tormenta. Excepta ergo tentatione quæ eſt cum peccato , per omnia ſimilis nobis tentatus eſt.

Dicit autem , *Secundum ſimilitudinem* , quod poteſt dupliciter exponi . Uno modo quod ly *ſecundum* denotet cauſam finalem , quaſi dicat: Ideo tentatus eſt ut daret nobis exemplum , ut ſecundum ſimilitudinem eius, tentationem ſuſtineremus , & omnia conaremur vincere. I. Petr. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro nobis , vobis relinquens exemplum , ut ſequamini veſtigia eius . “ Vel poteſt denotare conſequentiam; quaſi dicat: Ideo tentatus eſt ut per omnia tam in temporalibus , quam in omnibus aliis , niſi in ſolo peccato, ſimilis eſſet nobis . Si enim fuiſſet ſine tentationibus , non fuiſſet eas expertus ; & ſic non compateretur . Si vero habuiſſet peccatum , non potuiſſet nos iuvare , ſed magis indiguiſſet adiutorio.

Deinde cum dicit, *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius* , inducit ad habendam fiduciam de ipſo ; quaſi dicat : Ex quo ſic poteſt compati , *adeamus cum fiducia* . Eſa. XII. 2. „ Ecce Deus Salvator meus : fiducialiter agam , & non timebo . “ *Adeamus* , dico , *ad thronum* . Thronus dicitur ſedes Regis: Chriſtus autem Rex eſt. Hierem. XXIII. 5. „ Regnabit Rex , & ſapiens erit . “ Hic autem thronus duplicem habet ſtatum. Unum iuſtitiæ in futuro : Pſalm. IX. 5. „ Sediſti ſuper thronum qui iudicas iuſtitiam . “ Hoc erit in futuro: Pſal. LXXIV. 3. „ Cum accepero tempus , ego iuſtitias iudicabo. “ (a) Eſt alius thronus gratiæ, de quo hic : ideo additur *Gratiæ eius* , ſcilicet in præſenti , quando eſt tempus miſerendi . Zach. IV. 7. „ Exæquabit gratiam gratiæ. “ Per gratiam autem Chriſti liberamur ab omni miſeria , quia liberamur a peccato , quod facit miſeros populos , Proverb. XIV. Et ideo dicit: *Ut miſericordiam conſequamur* . Item per gratiam Chriſti iuvamur ad bona operanda ; & ideo dicit , *Et gratiam inveniamus* . Luc. I. 30. „ Inveniſti gratiam apud Dominum. “ Et hoc *in auxilio opportuno* , quo adiuvemur ad bene operandum : Pſalm. CXX. 2. „ Auxilium meum a Domino. “ Iſtud autem auxilium eſt per gratiam. I. Corinth. XV. „ Abundantius illis laboravi : non autem ego , ſed gratia Dei mecum. “ Hoc autem oportet eſſe congruo tempore: ideo dicit, *In auxilio opportuno*: „ omni enim negotio tempus eſt , & opportunitas: “ Eccle. VIII. 6. Hoc eſt tempus præſens , quod eſt tempus miſerendi .

(a) *Al.* Eſt alius thronus gratiæ, ſcilicet in præſenti , *intermediis omiſſis* .

CAPITIS QUINTI

LECTIO I.

OMnis namque Pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in his quæ ſunt ad Deum, ut offerat dona, & ſacrificia pro peccatis: qui condolere poſſit his qui ignorant, & errant, quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate; & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit, ut Pontifex fieret, ſed qui locutus eſt ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Qui in diebus carnis ſuæ, preces, ſupplicationeſque ad eum qui poſſit illum ſalvum facere a morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia.

SIcut a principio huius Epiſtolæ dictum fuit, intentio Apoſtoli eſt oſtendere Chriſtum excellentiorem eſſe omnibus his ex quibus lex habet auctoritatem: ſcilicet Angelis, quorum miniſterio data fuit: Galat. III. 19. „ Ordinata per Angelos in „ manu mediatoris: “ & Moyſe, qui fuit legislator: Ioan. I. 17. „ Lex per Moyſen „ data eſt: “ & ſacerdotio, & pontificatu Aaron, per quem lex adminiſtratur. (*a*) Expeditis ergo duobus primis, hic proſequitur de tertio, ſcilicet de eminentia ſacerdotii Chriſti ad ſacerdotium Aaron; & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit Chriſtum eſſe Pontificem; ſecundo oſtendit ipſum eſſe excellentiorem Pontifice veteris legis in VII. capit. ibi, *Hic enim Melchiſedech Rex Salem, Sacerdos Dei ſummi*. Item in prima parte duo facit. Primo oſtendit Chriſtum eſſe Pontificem; ſecundo præparat aures auditorum ad conſequentia, ibi, *De quo nobis grandis ſermo*. Adhuc circa primum duo facit. Primo oſtendit quæ requirantur ad Pontificem; ſecundo oſtendit illa convenire Chriſto; & ſic concludit ipſum eſſe Pontificem, ibi, *Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit ut Pontifex fieret*. Item in prima parte tria facit. Primo deſcribit pontificale officium; ſecundo oſtendit pietatem, quæ Pontifici neceſſaria eſt, ibi, *Qui condolere poſſit iis qui ignorant, & errant*; tertio oſtendit modum perveniendi ad pontificatum, ibi, *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem*. Circa officium quatuor ponit. (*b*) Primo gradus altitudinem, ibi, *Ex hominibus aſſumptus*; ſecundo pontificatus utilitatem, ibi, *Pro hominibus conſtituitur*; tertio materiam, ibi, *In his quæ ſunt ad Deum*; quarto actum, ibi, *Ut offerat dona, & ſacrificia pro peccatis*. Iſtud autem officium convenit homini, non Angelo; & ideo dicit, quod ita dictum eſt quod habemus Pontificem magnum, & talis eſt Chriſtus: *namque*, pro quia, *omnis Pontifex ex hominibus aſſumptus*, (*c*) debet etiam eſſe de numero hominum. Voluit autem Deus ut homo habeat ſimilem ſui, ad quem currat: unde & Eccleſia ordinavit, quod quando utilis invenitur aliquis de collegio, non eligatur extraneus. Oſeæ II. 15. „ Dabo eis vinitores ex eodem loco. “ Deut. XVII. 15. „ Eum conſtitues quem Do„ minus Deus tuus elegerit de numero fra„ trum tuorum. Non poteris alterius gen„ tis hominem Regem facere, qui non ſit „ frater tuus. “ Dicit autem, *Aſſumptus*, quia debet alios excellere, ſicut patet de Saule I. Reg. X. Et ideo Chriſtus Ioan. ult. interrogat Petrum, quem volebat præficere, ſi diligeret ipſum plus aliis. Finis, & utilitas eſt, quia *pro hominibus conſtituitur*, ideſt pro ipſorum utilitate. Non enim conſtituitur propter gloriam, non propter cumulandas divitias, nec propter conſanguineos ditandos. II. Corinth. IV. 5. „ Nos „ autem ſervos veſtros per Ieſum: “ & ult. 10. „ Secundum poteſtatem quam Deus de„ dit

(a) *Al.* Expeditis ergo de duobus primis. (b) *Al.* Primo cui convenit; ſecundo utilitatem, ibi &c. (c) *Al.* & ſic debet etiam eſſe.

„ dit mihi in ædificationem, & non in de-„ ſtructionem. “ Si vero aliquis quærit quod ſuum eſt, non eſt paſtor, ſed mercenarius. Materia dignitatis eſt, quia Pontifex principatur. (a) Nam ſicut principatur dux, vel rector in civitate, ita iſte Pontifex *in his quæ ad Deum*: ſupple, ordinantur. Exod. IV. 16. „ Tu eris ei in his quæ „ ad Deum pertinent. “ II. Corinth. x. 4. „ Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, „ ſed potentia Deo ad deſtructionem muni-„ tionum. “ Sicut ergo illa quæ pertinent ad Dei cultum, excedunt temporalia, ita dignitas pontificalis excedit omnes alias dignitates. Non ergo Pontifices debent ſe implicare negotiis ſæcularibus, prætermiſſis his quæ ſunt ad Deum. II. Timoth. II. 4. „ Nemo militans Deo implicat ſe negotiis „ ſæcularibus. “ Actus Pontificis eſt (b) *ut offerat dona*, ideſt voluntarie oblata, non extorta: Exod. XXV. 2. „ Ab omni homine „ qui offert ultroneus, accipietis: “ *& ſacrificia pro peccatis*, ideſt quæ ſibi offeruntur pro ſatisfactione peccatorum. Levit. IV. 26. „ Pro eo rogabit Sacerdos, & pro pecca-„ tis eius; & dimittentur ei. “ In quo deſignatur quod omne quod offertur, ſive voluntarium, & votivum, ſive pro ſatisfactione, debet offerri ſecundum diſpoſitionem prælati.

Conſequenter cum dicit, *Qui condolere poſſit iis qui ignorant, & errant*, oſtendit quid requiratur ad uſum, ſcilicet pietas; & circa hoc tria facit. Primo oſtendit quod ad uſum Pontificis requiritur miſericordia, & pietas; ſecundo oſtendit quod requiritur miſericordiæ motivum, ibi, *Quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate*; tertio oſtendit miſericordiæ ſignum, ibi, *Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis*. Dicit ergo: Dico, quod debet eſſe in his quæ ſunt ad Deum, tamen debet eſſe medius inter hominem & Deum. Deuter. v. 5. „ Ego me-„ dius, & ſequeſter fui inter Dominum „ & vos. “ Sicut ergo per devotionem orationis debet tangere Deum, tamquam unum extremum; ſic per miſericordiam, & compaſſionem debet tangere alterum extremum, ſcilicet hominem. Et ideo dicit: *Qui condolere poſſit iis qui ignorant, & errant*. II. Corinth. XI. 29. „ Quis infirmatur, & „ ego non infirmor? “ E contrario Amos VI. 6. „ Nihil patiebantur ſuper contritio-„ ne Ioſeph. “ Duplex eſt autem defectus. Quidam enim deficiunt ex ignorantia; & ideo dicit, (c) *His qui ignorant*. Eſt autem proprie ignorare, carere ſcientia eorum quæ quis debet ſcire. Quidam vero ex certa ſcientia; & quantum ad hoc dicit, *Et errant*. Motivum pietatis ponit cum dicit: *Quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate*. Illud motivum eſt infirmitas: & illi qui præſunt, aliquando infirmantur. II. Corinth. IV. 7. „ Habemus theſaurum iſtum in va-„ ſis fictilibus. “ Et ratio huius eſt, ut ex ſe aliorum infirmitatibus compatiantur: & ideo Dominus permiſit cadere Petrum. Eccli. XXXI. 18. „ Intellige quæ ſunt proximi „ tui ex te ipſo. “ Et ideo dicit: *Quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate*, ſcilicet quantum ad pœnalitates, & culpam. Pſal. VI. 3. „ Miſerere mei Deus, quoniam in-„ firmus ſum. “ Sap. IX. 5. „ Homo infir-„ mus, & exigui temporis, & minor ad „ intellectum iudicii, & legum. “ Et nota, quod dicit, *Circumdatus*. Carnales enim habent infirmitatem peccati in interioribus: ratio enim, & voluntas in ipſis ſubditæ ſunt peccato. Sancti vero habent in exterioribus: quia non ſunt ſubiecti peccato, tamen ſunt circumdati fragilitate carnis. Roman. VII. 25. „ Mente ſervio legi Dei, „ carne autem legi peccati. “ Signum autem huius eſt, quia & in veteri lege, ſicut patet Levit. IX. & XVI. & etiam modo, ſicut patet in canone Miſſæ cum dicitur, „ Nobis quoque peccatoribus, “ ſtatutum eſt quod Sacerdos offerat etiam pro ſe: quod non fieret, niſi eſſet infirmitas peccatorum, quibus eſt circumdatus, non oppreſſus. Si enim ſit in mortali peccato, non debet celebrare. Et ideo dicit: *Propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis*.

Conſequenter ponit modum perveniendi ad pontificatum, cum dicit: *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem*. Hoc eſt enim contra naturam quod aliquid perducat ſe ad ſtatum altiorem ſua natura, ſicut aer non facit ſeipſum ignem, ſed fit a ſuperiore. Unde diſciplina Dei non habet quod quiſquam ſibi ſumat honorem favore, pecunia, potentia. Amos VI. 14. „ In fortitudine „ enim noſtra aſſumpſimus nobis cornua. “ Oſeæ. VIII. 4. „ Ipſi regnaverunt, & non „ ex me. “ Sed debet vocari a Deo ſicut Aaron. Exod. XXVIII. 1. „ Applica ad te „ Aaron. “

(a) *Al.* Nam ſicut dux, vel rector in civitate, ita iſte in his quæ ad Deum, ſupple, ordinantur. (b) Al. *offerre*. (c) Al. *Eorum*.

„ Aaron. “ Et ideo Dominus confirmavit ſacerdotium eius, ſicut patet Num. XVII. per virgam quæ floruit. Tales ergo debent aſſumi qui non ſe ingerunt. Unde antiquitus ſigno viſibili oſtendebantur, ſicut patet de Beato Nicolao, & multis aliis.

Conſequenter cum dicit, *Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit, ut Pontifex fieret*, oſtendit quomodo Chriſtus ſit Pontifex; & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit quomodo dicta conveniunt Chriſto; ſecundo ex hoc concludit intentum, ibi, *Appellatus a Deo Pontifex ſecundum ordinem Melchiſedech*. Circa primum tria facit: primo enim oſtendit quod Chriſtus factus eſt Pontifex, non a ſe, ſed a Deo; ſecundo agit de ipſius officio, ibi, *Qui in diebus carnis ſuæ preces, ſupplicationesque .... offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia*; tertio de ipſius miſericordia, ibi, *Et quidem cum eſſet Filius Dei, didicit ex iis quæ paſſus eſt, obedientiam*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit quod Chriſtus non promovit ſeipſum; ſecundo oſtendit a quo ſit promotus, ibi, *Sed qui locutus eſt ad eum*. Dicit ergo: *Chriſtus non ſemetipſum clarificavit*. Circa quod ſciendum eſt, quod non dicit, Non fecit ſeipſum Pontificem; ſed dicit, *Non clarificavit ſemetipſum, ut Pontifex fieret*. Sunt enim quidam qui ſe clarificant, ut fiant, ſicut hypocritæ, qui demonſtrant in ſe aliqua, ut eligantur, vel præbendas conſequantur; nullus tamen facit ſe Pontificem. Chriſtus vero non ſolum non fecit ſe Pontificem, ſed nec ſe clarificavit, *ut Pontifex fieret*. Ioan. VIII. 50. „ Ego gloriam „ meam non quæro: “ & paulo poſt ſequitur: “ Eſt Pater meus qui glorificat me. “ Et hoc eſt verum inquantum homo, quia inquantum Deus habet eamdem gloriam cum Patre.

Deinde cum dicit, *Sed qui locutus eſt ad eum*, oſtendit a quo eſt promotus: & primo oſtendit, a quo eſt clarificatus; ſecundo quomodo eſt Pontifex deſignatus, ibi, *Et in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum*. Clarificatus autem eſt divino iudicio, quia ſcilicet Dominus locutus eſt ad ipſum in Pſalm. II. 7. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Et hoc eſt expoſitum ſupra. Item Matth. III. 17. „ Hic eſt Filius meus „ dilectus, in quo mihi complacui. “ Cum ergo oſtendit eum ab æterno genitum, oſtendit gloriam eius. Supra I. 3. *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius*. Pontificatum etiam accepit a Deo, inquantum homo, *quemadmodum in alio loco dicit*, ſcilicet in Pſalm. CIX. 4. *Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*. Utitur autem Apoſtolus auctoritate Pſalmorum, tamquam magis famoſa, & maioris auctoritatis, utpote magis frequentata. Dicit autem, *Sacerdos*, quia ſe obtulit Deo Patri. Epheſ. V. 2. „ Di„ lexit nos, & tradidit ſemetipſum pro „ nobis oblationem, & hoſtiam Deo. “ Et ne credatur tale eſſe Sacerdotium Chriſti, ſicut fuit in veteri lege, diſtinguit ipſum quantum ad duo. Primo quantum ad dignitatem, quia *in æternum*. Illud enim fuit temporale: erat enim figurale, & ideo non eſt perpetuum, ſed tranſit veniente figurato. Sed Sacerdotium Chriſti eſt æternum, quia eſt de veritate, quæ eſt æterna. Item hoſtia eius habet virtutem introducendi in vitam æternam. Item durat in æternum. Secundo quantum ad ritum: quia ibi offerebantur animalia, hic autem panis, & vinum: & ideo dicit: *Secundum ordinem Melchiſedech*. Iſtud autem infra exponetur.

Deinde cum dicit, *Qui in diebus carnis ſuæ preces, ſupplicationeſque .... offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia*, oſtendit quod illud quod pertinet ad officium pontificale, convenit Chriſto: & primo oſtendit eius conditionem; ſecundo actum eius, ibi, *Preces*; tertio efficaciam, ibi, *Cum clamore valido*. Conditio eius eſt quod fuit unus ex hominibus: quia, ut dictum eſt, Pontifex ex hominibus aſſumitur. Et ideo dicit, *Qui in diebus carnis ſuæ*. Ponitur autem hic caro pro tota natura humana, ſicut illud Ioan. I. 14. „ Verbum caro fa„ ctum eſt. “

Sed numquid modo non ſunt dies carnis eius? Et videtur quod ſic, per illud Luc. ult. 39. „ Spiritus carnem, & oſſa non „ habet, ſicut me videtis habere. “ Quare ergo magis dicitur tempus ante paſſionem, & reſurrectionem ſuam, tempus, vel dies carnis, quam nunc?

Dicendum eſt, quod caro quandoque ſumitur pro fragilitate carnis, ſicut I. Corinth. XV. 50. „ Caro, & ſanguis regnum „ Dei poſſidere non poſſunt. “ Chriſtus autem tunc habuit carnem fragilem, & corruptibilem: & ideo dicit, *In diebus carnis ſuæ*, ideſt in quibus gerebat carnem ſimilem peccatrici, non peccatricem.

Actus autem eius fuit quia obtulit preces, & ſupplicationes, hoc eſt ſpirituale ſacrificium, quod Chriſtus obtulit. Dicun-

tur

tur autem preces, ideſt petitiones. Iac. ult. 16. „ Multum enim valet deprecatio „ iuſti aſſidua. “ Supplicationes vero dicuntur quantum ad humilitatem orantis, ſicut genuflexiones. Matth. xxvi. 9. „ Procidit in faciem ſuam orans. “ Ad quem? *Ad Deum*, ſcilicet Deum Patrem, *qui ſalvum illum facere poſsit a morte*. Hoc autem poterat facere dupliciter. Uno modo, ne moreretur: unde dicitur Matth. xxvi. 39. „ Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat a me calix iſte. “ Item ut mortuum reſuſcitaret: Pſalm. xv. 10. „ Non derelinques in „ inferno animam meam. “ Item xl. 11. „ Tu autem, Domine, miſerere mei, & „ reſuſcita me. “ Ad iſtud ſacrificium ſpirituale ordinatur ſacerdotium Chriſti: unde reſpondet ei quod dictum eſt ſupra: *Ut offerat dona, & ſacrificia pro peccatis*. Pſalm. xlix. 23. „ Sacrificium laudis honorificabit me. “ Oſeæ xiv. 3. „ Reddemus vitulos labiorum noſtrum. “ Efficacia oſtenditur ex modo orandi. Duo autem ſunt neceſſaria oranti, ſcilicet fervens affectio, item dolor, & gemitus. De his duobus Pſalm. xxxvii. 10. „ Domine, ante te omne deſiderium meum, “ quantum ad primum; „ & gemitus meus „ a te non eſt abſconditus, “ quantum ad ſecundum. Chriſtus autem iſta duo habuit: ideo propter primum dicit, *Cum clamore valido*, ideſt cum intentione efficaciſſima. Luc. xxii. 43. „ Factus in agonia prolixius „ orabat: “ & xxiii. 46. „ Clamans ait: „ Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum. “ (a) Propter ſecundum dicit, *Et lacrymis*: per lacrymas enim exprimit Apoſtolus interiorem gemitum orantis. Hoc autem non legitur in Evangelio; ſed probabile eſt quod ſicut ipſe lacrymatus eſt in reſuſcitatione Lazari, ita & in paſſione ſua. Nam ipſe multa fecit quæ non ſunt ſcripta. Non tamen flevit pro ſe, ſed pro nobis, quibus paſſio ſua profuit. Sibi autem profuit, inquantum per ipſam meruit exaltari. Philip. ii. 9. „ Propter quod & Deus exaltavit illum, „ & donavit illi nomen quod eſt ſuper „ omne nomen. “ Et ideo *exauditus eſt pro ſua reverentia*, quam ſcilicet ſuper omnes habebat ad Deum. Eſa. xi. 3. „ Et replebit „ eum Spiritus timoris Domini. “

Sed contra. Videtur quod non fuit exauditus: primo pro ſe, quia non tranſivit calix ab ipſo, quod tamen petebat: item nec pro aliis, quia non fuit indultum Iudæis, quibus petebat indulgeri: Luc. xxiii. 34. „ Pater, dimitte illis: non enim ſciunt „ quid faciunt. “

Dicendum eſt, quod Chriſtus in omnibus quæ voluit fieri, fuit exauditus. Ipſe autem ſecundum appetitum ſenſualitatis, & ſecundum voluntatem, inquantum eſt quidam appetitus naturalis, refugiebat mortem: & quantum ad hoc orabat, ut oſtenderet ſe verum hominem. Sed voluntate conſequente rationem deliberatam, volebat mori: unde dicit Matth. xxvi. 39. „ Verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. “ Item nolebat quod ignoſceretur omnibus, ſed illis tantum qui crediderunt. Et multi poſtea converſi ſunt.

L E C T I O II.

Et quidem cum eſſet Filius Dei, didicit ex iis quæ paſſus eſt, obedientiam, & conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, appellatus a Deo Pontifex iuxta ordinem Melchiſedech. De quo nobis grandis ſermo, * & interpretabilis ad docendum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus, rurſum indigetis ut vos doceamini quæ ſint elementa exordii ſermonum Dei; & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ: parvulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, eorum qui ** pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus, ad diſcretionem boni ac mali.

Supra

* *Vulgata* & ininterpretabilis. ** *Al.* qui pro ipſa conſuetudine.

(a) *Editio Veneta an.* 1498. Secundum, cum dicit, *Et lacrymis*. Hoc autem non legitur de Evangelio &c. *aliis omiſſis*. *Aliæ autem editiones*: Secundo cum dicit &c.

Supra poſuit tria quæ pertinent ad Pontificem, & oſtendit duo illorum convenire Chriſto, ſcilicet officium, & modum perveniendi ad ipſum; hic proſequitur tertium, ſcilicet pietatem, & miſericordiam, quam Pontifex debet habere; & circa hoc duo facit. Primo oſtendit illud quod paſſus eſt; ſecundo quæ utilitas conſecuta eſt etiam aliis, ibi, *Et conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ*. Dicit ergo: Ita dixi, quod Pontifex debet eſſe talis quod poſſit compati. Talis autem eſt Chriſtus. Cum enim ſit Filius Dei ab æterno, & ſecundum hoc nec pati poſſet, nec compati, aſſumpſit naturam in qua poſſet pati, & ſic etiam poſſet compati. Et hoc eſt quod dicit, quia *cum eſſet Filius Dei*, ſcilicet ab æterno, *didicit obedientiam*, ex tempore.

Contra. Addiſcere eſt ignorantis; Chriſtus autem ab æterno, ut Deus, & ab inſtanti conceptionis ſuæ habuit plenitudinem ſcientiæ, inquantum homo: ergo nihil ignoravit, nec per conſequens didicit.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt ſcientia, ſcilicet ſimplicis notitiæ, & quantum ad iſtam procedit argumentum, quia ſcilicet (a) nihil ignoravit.. Eſt etiam ſcientia experientiæ, & ſecundum iſtam didicit obedientiam: unde dicit: (b) *Didicit ex iis quæ paſſus eſt*, ideſt expertus eſt. Et loquitur Apoſtolus ſic: quia qui didicit aliquid, voluntarie acceſſit ad illud ſciendum; Chriſtus autem voluntarie accepit infirmitatem noſtram: & ideo dicit, quod *didicit obedientiam*, ideſt quam grave ſit obedire: quia ipſe obedivit in graviſſimis, & difficillimis: quia uſque ad mortem crucis, Philip. II. Et hic oſtendit quam difficile ſit bonum obedientiæ. Quia qui non ſunt experti obedientiam, & non didicerunt eam in rebus difficilibus, credunt quod obedire ſit valde facile. Sed ad hoc quod ſcias quid ſit obedientia, oportet quod diſcas obedire in rebus difficilibus, & qui non didicit obediendo ſubeſſe, numquam novit bene præcipiendo præeſſe. Chriſtus ergo, licet ab æterno ſciret ſimplici notitia quid eſt obedientia, tamen *didicit* experimento *obedientiam ex iis quæ paſſus eſt*, ideſt difficilibus, ſcilicet per paſſiones, & mortem. Rom. V. 19. „ Per obedientiam unius, iuſti conſtituti „ ſunt multi. “

Deinde cum dicit. *Et conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ*, oſtendit fructum paſſionis, qui fuit duplex: unus in Chriſto, alius in membris eius. In Chriſto fructus fuit glorificatio; & ideo dicit, *Et conſummatus*: nam ab inſtanti conceptionis ſuæ fuit conſummatus perfecte quantum ad beatitudinem animæ, inquantum ferebatur in Deum; ſed tamen habuit paſſibilitatem naturæ; ſed poſt paſſionem habuit impaſſibilitatem. Et ideo quia ſecundum hoc, ex toto perfectus eſt, convenit ſibi alios perficere. Hæc eſt enim natura perfecti quod poſſit ſibi ſimile generare. Et ideo dicit, quod perfectus eſt. Quia enim per meritum obedientiæ pervenit ad iſtam conſummationem: Proverb. XXI. 28. „ Vir obediens loquitur „ victorias: “ *factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis*, non temporalis, ſed *æternæ*. Eſa. XLV. 17. „ Salvatus eſt Iſrael „ in Domino ſalute æterna. “ Et ideo dicit: *Appellatus a Deo Pontifex iuxta ordinem Melchiſedech*: & hoc eſt ſupra expoſitum.

Deinde cum dicit, *De quo nobis grandis ſermo*, præparat animos auditorum ad ſequentia, quæ dicenda ſunt de pontificatu Chriſti: & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit eorum tarditatem; ſecundo ſuam intentionem, cum dicit VI. cap. *Quapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur*. Iterum prima in duas: quia primo oſtendit tarditatem; ſecundo oſtendit ipſam eſſe culpabilem, ibi, *Etenim cum deberetis eſſe magiſtri propter tempus, rurſus indigetis ut vos doceamini*. Item circa primam partem duo facit: primo oſtendit dicendorum magnitudinem; ſecundo ipſorum tarditatem ad ea capienda, ibi, *Quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum*. Dicit ergo: Ita dixi, quod appellatus eſt Pontifex: *de quo*, ſcilicet pontificatu, *grandis nobis ſermo* eſt, quia de magnis. Proverb. VIII. 6. „ De rebus magnis „ locutura ſum. “ Item *grandis*, quia de utili, ſcilicet de ſalute animarum. I. Timoth. I. 15. „ Fidelis ſermo, & omni ac„ ceptione dignus, quia Chriſtus Ieſus ve„ nit in hunc mundum peccatores ſalvos „ facere. “ Iſte ſermo *eſt interpretabilis ad docendum*: quod poteſt dupliciter exponi. Vel quod fiat ibi vis negationis. *Interpretabilis*, ideſt non exponibilis, quia non poteſt ad perfectum exponi. Quæ enim ad Chriſtum perti-

(a) *Al.* *deeſt* nihil. (b) *Al. didicit*, ideſt expertus eſt.

pertinent nullus ſermo exprimere poteſt. Eccli. xliii. 32. „ Glorificantes Dominum „ quantumcumque potueritis, ſupervalebit „ adhuc, & admirabilis magnificentia eius. „ Benedicentes Dominum, exaltate illum „ quantum poteſtis: maior eſt enim omni „ laude. “ Alio modo affirmative. *Interpretabilis*, ideſt indigens interpretatione propter altitudinem, & magnitudinem, & profunditatem eius. Proverb. i. 6. „ Animadvertet parabolam, & interpretationem, verba ſapientum, & ænigmata eorum. “ Interpretatio enim Scripturæ numeratur inter dona Spiritus ſancti, I. Corinth. xii. Indiget etiam ut dicatur interpretatio eius propter tarditatem noſtram; & ideo ſubdit (*a*) ipſam tarditatem noſtram, cum dicit: *Quoniam imbecillis facti eſtis ad audiendum*. Illi qui ſunt debilis intellectus, non poſſunt alta intelligere, niſi eis exponantur per ſingula. Ioan. xvi. 12 „ Adhuc multa habeo vobis dicere; ſed „ non poteſtis portare modo. “ I. Corinth. iii. 1. „ Non potui vobis loqui quaſi „ ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus. “

Deinde cum dicit, *Etenim cum deberetis eſse magiſtri propter tempus, rurſus indigetis ut vos doceamini*, oſtendit iſtam tarditatem eſſe culpabilem; & circa hoc tria facit: primo enim oſtendit culpam tarditatis; ſecundo adhibet ſimilitudinem, ibi, *Et facti eſtis quibus lacte opus ſit*; tertio exponit, ibi, *Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ*. Culpa enim alicuius eſt, quando diu audivit, ſi adhuc ſit tardus; ſecus autem eſt, ſi ſit novus (*b*) auditor. Negligentia enim non eſt ſine culpa: & ideo dicit: *Cum deberetis eſſe magiſtri*, ſcilicet aliorum, *propter tempus*, quo ſcilicet audierant legem, & Prophetas: Ioan. v. 39. „ Scrutamini Scripturas, quia „ vos putatis in ipſis vitam æternam habe„ re: “ item ipſum Chriſtum: item Apoſtolos, & multos ab ipſis converſos: Ioan. xiv. 9. „ Tanto tempore vobiſcum ſum, „ & non cognoviſtis me? “ *rurſus indigetis*; quaſi dicat: Magis deberetis docere, quam doceri; (*c*) tamen indigetis *ut vos doceamini quæ ſint elementa exordii ſermonis Dei*. Elementa enim dicuntur illa quæ primo traduntur in grammatica, quando ponuntur ad litteras: iſta vero ſunt ipſæ litteræ. Exordia ergo ſermonum Dei, & prima principia, & elementa, ſunt articuli fidei, & præcepta decalogi. Qui ergo diu ſtuduiſſet in Theologia, & illa neſciret, tempus curreret contra ipſum. Ideo dicit: *Indigetis ut doceamini quæ ſint elementa exordii ſermonis Dei*, ideſt prima principia. II. Timoth. iii. 7. „ Semper diſcentes, & numquam ad ſcientiam veritatis pervenientes. “ Eſa. lxv. 20. „ Puer centum an„ norum morietur, peccator centum an„ norum maledictus erit. “

Deinde cum dicit, *Et facti eſtis quibus lacte opus ſit*, ponit ad hoc ſimilitudinem. Sciendum eſt ergo, quod doctrina ſacra eſt ſicut cibus animæ: Eccli. xv. 3. „ Cibavit „ illum pane vitæ, & intellectus: “ & xxiv. 29. „ Qui edunt me, adhuc eſurient, & „ qui bibunt me, adhuc ſitient. “ Sacra ergo doctrina eſt cibus, & potus: quia animam potat, & ſatiat. Aliæ enim ſcientiæ tantum illuminant intellectum; hæc autem illuminat (*d*): Pſalm. xviii. 9. „ Præ„ ceptum Domini lucidum, illuminans o„ culos: “ & etiam nutrit, & roborat animam. In cibo autem corporali eſt differentia. Alio enim cibo utuntur pueri, & alio perfecti: pueri enim utuntur lacte, quaſi magis tenui, & connaturali, & de facili convertibili; ſed adulti utuntur cibo ſolidiori. Sic in ſacra Scriptura illi qui de novo incipiunt, debent audire levia, quæ ſunt quaſi lac; ſed eruditi debent audire fortiora. Et ideo dicit: *Facti eſtis quibus lacte opus ſit*, ſcilicet ſicut pueri. I. Petr. ii. 2. „ Sicut modo geniti infantes rationabiles ſine dolo lac concupiſcite, ut in eo „ creſcatis in ſalutem. “ I. Corinth. iii. 2. „ Tamquam parvulis in Chriſto lac vo„ bis potum dedi, non eſcam. (*e*) Et hoc eſt quod ſequitur, *Non ſolido cibo*, ideſt alta doctrina, quæ eſt de arcanis, & ſecretis Dei, quæ confirmant, & confortant.

Deinde cum dicit, *Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ*, exponit ſimilitudinem: & primo exponit illud quod dixit de lacte; ſecundo illud quod dixit de ſolido cibo, ibi, *Perfectorum autem eſt ſolidus cibus*. Circa primum duo facit: primo enim ponit expoſitionem; ſecundo expoſitionis rationem, ibi, *Parvulus enim eſt*. Dicit ergo: Ita dico, quod indigetis lacte ſicut pueri: *omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ*; ideſt, omnis

(a) *Al.* ipſorum tarditatem, cum dicit &c. (b) *Al. deeſt* auditor. (c) *Al.* tamen indigetis doceri quæ ſunt elementa. Elementa enim &c. (d) *Al. additur* animam. (e) *Al. deſunt ſequentia uſque ad finem paragrafi.*

omnis qui indiget nutriri lacte, expers eſt, ideſt non poteſt habere partem in ſermonibus iuſtitiæ perfecte intelligendis. Matth. v. 20. „ Niſi abundaverit iuſtitia veſtra pluſ- „ quam ſcribarum, & phariſæorum, non „ intrabitis in regnum cælorum. “ Prov. xv. 5. „ In abundanti iuſtitia virtus maxi- „ ma eſt. “ Huiuſmodi autem non ſunt participes pueri. Eſa. xxviii. 9. „ Quem „ docebit ſcientiam, aut quem intelligere „ faciet auditum? Ablactatos a lacte, avul- „ ſos ab uberibus. “

Sed contra: quia Apoſtolus ſuperius multa valde difficilia tradidit eis, ſcilicet de myſterio Trinitatis, & de ſacramento Incarnationis, & multa alia ardua. Ergo vel non erant parvuli, vel talia tradenda ſunt parvulis.

Reſpondeo. Dicendum eſt, ſecundum Auguſtinum, quod non eſt intelligendum, quod in doctrina fidei alia ſunt tradenda maioribus, & perfectis, & alia imperfectis: non enim eſt inter eos iſta differentia: eadem enim utriſque ſunt tradenda. Sed parvulis proponenda ſunt, ſed non exponenda, nec pertractanda: quia intellectus eorum magis deficeret, quam elevaretur.

Lac, ſecundum Gloſſam, eſt ſicut, „ Verbum „ caro factum eſt. “ Contra. Non minoris difficultatis eſt hoc intelligere, quam quomodo „ Verbum erat apud Deum. “ Unde Auguſtinus dicit, quod iſtud invenitur in Libris Platonis, non tamen illud. Ipſe autem Auguſtinus non poterat ſuſpicari quid ſacramenti haberet, „ Verbum „ caro factum eſt. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod cognoſcere, „ Verbum caro factum eſt, “ per ſimplicem fidem, eſt ſatis facile, quia poteſt cadere in imaginationem, & aliqualiter in ſenſum; ſed „ Verbum apud Deum, “ omnino excedit omnem ſenſum, & non niſi per rationem poteſt, & cum multa, & maxima difficultate comprehendi.

Conſequenter aſſignat rationem cum dicit: *Parvulus enim eſt*, non quidem ætate, ſed ſenſu. Tripliciter autem aliquis dicitur parvulus. Eſt enim aliquis parvulus per humilitatem: Matth. xi. 25. „ Reve- „ laſti ea parvulis. “ AEtate: Galat. iv. 1. „ Quanto tempore heres parvulus eſt, „ nihil differt a ſervo. “ Senſu: I. Corinth. xiv. 20. „ Nolite pueri effici ſenſibus; ſed „ malitia parvuli eſtote, ſenſibus autem „ perfecti ſitis. “ Et iſto modo accipitur hic *parvulus*.

Deinde cum dicit, *Perfectorum autem eſt ſolidus cibus*, exponit illud quod dixerat de cibo ſolido. Hoc enim patet in corporalibus, quod quando homo pervenit ad ætatem perfectam, utitur fortiori, & nobiliori, & ſolidiori cibo. Sic ſpiritualis, quando pervenit ad perfectionem ſpiritualem, debet ei proponi doctrina ſolidior. Iſta autem perfectio duplex eſt. Una eſt perfectio ſecundum intellectum, quando aliquis habet iudicium intellectus ad recte diſcernendum, & iudicandum de his quæ ſibi proponuntur; alia eſt perfectio ſecundum affectum, quam facit caritas, quæ eſt cum aliquis totaliter Deo inhæret: unde Matth. v. 48. poſt præcepta caritatis dicitur: „ E- „ ſtote ergo perfecti, ſicut & Pater veſter „ cæleſtis perfectus eſt. “ Eſt autem perfectio caritatis, ut dicit Auguſtinus, ubi nulla eſt cupiditas. Quanto enim quis magis aſcendit in Deum, tanto plus contemnit temporalia. Pſalm. lxxii. 24. „ Quid „ enim mihi eſt in cælo, & a te quid vo- „ lui ſuper terram? Defecit caro mea, & „ cor meum: Deus cordis mei, & pars „ mea Deus in æternum. “ Hoc enim habet ſacræ Scripturę doctrina, quod in ipſa non tantum traduntur ſpeculanda, ſicut in Geometria, ſed etiam (a) approbanda per affectum. Unde Matth. v. 19. „ Qui autem fecerit, „ & docuerit, hic magnus vocabitur in „ regno cælorum. “ In aliis ergo ſcientiis ſufficit quod homo ſit perfectus ſecundum intellectum; in iſtis vero requiritur quod ſit perfectus ſecundum intellectum, & affectum. Loquenda ſunt igitur alta myſteria perfectis. I. Corinth. ii. 6. „ Sapien- „ tiam loquimur inter perfectos. “ Unuſquiſque enim ſecundum quod eſt diſpoſitus, ſic iudicat: ſicut iratus aliter iudicat durante paſſione, & aliter ipſa ceſſante; & ſimiliter incontinens aliter iudicat aliquid eſſe bonum tempore paſſionis, aliter poſt. Et ideo dicit Philoſophus, quod unuſquiſque qualis eſt, talis ſibi finis videtur. Et quia quæ in ſacra Scriptura traduntur, pertinent ad affectum, & non tantum ad intellectum; ideo oportet eſſe perfectum in utroque. Et ideo Apoſtolus volens oſtendere qui ſint perfecti quibus ſit tradendus iſte ſolidus cibus, dicit, quod ſunt illi *qui pro ſua conſuetudine habent ſenſus exercitatos*. Unde in iſta perfectione quatuor ſunt attendenda: ſcilicet ipſa perfectio in ſe in quo conſiſtat; & quantum ad hoc dicit: *Qui habent ſenſus exercitatos*. Et convenienter

(a) *Al.* apprehendenda.

ter loquitur: in hoc enim exprimit utramque perfectionem: quia, ut dicit Philoſophus, intellectus prout iudicat de appetendis, & agendis, dicitur ſenſus: quia eſt relatus ad aliquid particulare. Unde non accipitur hic ſenſus pro ſenſu exteriori. Qui ergo ſentit quæ Dei ſunt, perfectus eſt. Philip. III. 15. „ Quicumque perfecti „ ſumus, hoc ſentiamus. I. “ Corinth. II. 16. „ Nos autem ſenſum Chriſti habemus.“ Qui vero non ſentiunt niſi carnalia, Deo placere non poſſunt, ut patet Rom. VIII. Secundo attendenda eſt diſpoſitio eius in quo eſt, quia debet eſſe exercitatus. I. Timoth. IV. 7. „ Exerce teipſum ad pieta„ tem.“ Qui enim non eſt exercitatus, non poteſt habere rectum iudicium, quod ad hoc requiritur. Eccli. XXXIV. 9. „ Vir „ in multis expertus cogitabit multa.“ Item qui non eſt expertus, pauca recognoſcit. Tertio cauſa huius exercitationis eſt conſuetudo: non ſcilicet otium, ſed frequentia actus: & ideo dicit, *Pro conſuetudine*, ſcilicet recte agendi. Prov. XXII. 6. „ Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cum „ ſenuerit, non recedet ab ea.“ Si ergo vis eſſe perfectus, non des te otio, ſed aſſueſce te bonis a iuventute. Quarto finis huius exercitii, quia ſcilicet *ad diſcretionem boni, & mali*. Tunc enim perfectus eſt, quando diſcernit inter bonum & malum. Eſai. VII. 15. „ Sciat eligere bonum, & „ reprobare malum.“ Hæc autem ſunt tria, ſcilicet diſcretio inter bonum & malum, inter bonum & melius, inter malum & peius. Multa enim ſunt quæ videntur bona, & tamen ſunt mala. Prov. XIV. 12. „ Eſt via quæ videtur homini recta, „ noviſſima vero eius deducunt ad inferos.“ In his ergo requiritur rectitudo iudicii.

CAPITIS SEXTI

LECTIO I.

QUapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, * ad perfectionem feramur: non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, & iudicii æterni. Et hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus. Impoſſibile enim eſt illos qui ſemel ſunt illuminati, guſtaverunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi, & prolapſi ſunt, rurſus renovari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei, & oſtentui habentes.

SUpra Apoſtolus fecit mentionem de pontificatu Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedech, & oſtendit tarditatem eorum pro quibus ſcribebat; hic redit ad ſuum propoſitum; & circa hoc tria facit: quia primo aperit intentionem ſuam; ſecundo oſtendit eius difficultatem, ibi, *Et hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus*; tertio declarat intentionem, ibi, *Confidimus autem de vobis, dilectiſſimi, meliora, & viciniora ſaluti*. Circa primum duo facit: quia primo manifeſtat ſuum propoſitum; ſecundo exponit quod dicit, ibi, *Non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ*. Propoſitum ſuum eſt quod prætermiſſis his quæ pertinent ad inchoationem doctrinæ chriſtianæ, vult proſequi alia altiora: unde dicit: Iam dictum eſt, quod perfectis opus eſt ſolido cibo *quapropter* (a) *intermittentes ſermonem inchoationis doctrina Chriſti*, per quam Chriſtus inchoat eſſe in nobis, quod eſt per doctrinam fidei: Epheſ. III. 17. „ Habitare Chri„ ſtum per fidem in cordibus noſtris: “ *feramur ad perfectionem*, ideſt ad ea quæ ſpectant ad perfectionem doctrinæ Chriſti. I. Corinth. XIII. 11. „ Quando factus ſum vir,

* *Vulgata* ad perfectiora.
(a) Al. *intermittentes inchoationem*.

„ vir, evacuavi quæ erant parvuli. “ Hoc autem ſecundum Gloſſam ad duo referri poteſt: ſcilicet vel ad intellectum, ut ſcilicet ex quo homo provectus eſt, debeat intermittere puerilia, & vacare perfectis: I. Corinth. II. 6. „ Sapientiam loquimur „ inter perfectos: “ vel ad affectum: & eſt ſenſus, quod non ſemper eſt ſtandum in ſenſu incipientium, ſed oportet tendere ad ſtatum perfectorum. Gen. XVII. I. „ Am„ bula coram me, & eſto perfectus. “

Hic eſt duplex obiectio: & primo de hoc quod dicit, *Intermittentes inchoationem*, quia numquam debet intermitti inchoatio. Pſalm. lxxvi. II. „ Et dixi, Nunc cępi. “ Iob XXVII. 6. „ Iuſtificationem quam cœpi „ tenere, non deſeram. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod contingit dupliciter intermittere inchoationem. Vel quantum ad æſtimationem, & ſic ſemper debet homo eſſe ſicut (*a*) incipiens, & tendens ad maiora. Philip. III. 12. „ Non quod iam ceperim, aut quod iam „ perfectus ſim: ſequor autem, ſi quo mo„ do comprehendam. “ Vel quantum (*b*) ad progreſſum ad perfectionem, & ſic ſemper debet niti homo tranſire ad ſtatum perfectum. Philip. III. 13. „ Quæ retro ſunt „ obliviſcens, ad ea quæ priora ſunt, me „ extendens. “ „ In via enim Dei non pro„ gredi (*c*) ait Bernardus) eſt regre„ di. “

Alia obiectio eſt de hoc quod dicit, *Feramur ad perfectionem*. Perfectio enim conſiſtit in conſiliis. Matth. XIX. 21. „ Si vis „ perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ „ habes, & da pauperibus. “ Non omnes autem tenentur ad conſilia. Igitur.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt perfectio. Una ſcilicet exterior, quæ conſiſtit in actibus exterioribus, qui ſunt ſigna interiorum, ſicut virginitas, & voluntaria paupertas; & ad hanc non omnes tenentur. Alia eſt interior, quæ conſiſtit in dilectione Dei, & proximi. Coloſſ. III. 14. „ Caritatem habete, quod eſt vinculum „ perfectionis. “ Et ad perfectionem huiuſmodi non omnes tenentur ſed omnes tenentur ad eam tendere: quia ſi quis nollet plus diligere Deum, non faceret quod exigit caritas. Dicit autem, *Feramur*, & hoc ſecundum impulſionem a Spiritu ſancto. Rom. VIII. 14. „ Qui Spiritu aguntur, hi Filii Dei „ ſunt. “ Vel ſicut portati a Deo, qui portat infirmitatem noſtram. Eſai. XLVI. 3. „ Audite me, domus Iacob, & omne „ reſiduum domus Iſrael, qui portamini a „ meo utero. “ Vel ſicut portati ab invicem. Galat. VI. 2. „ Alter alterius one„ ra portate. “

Deinde cum dicit, *Non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ*, exponit quod dixit; & intendit oſtendere quæ ſunt illa quæ faciunt ad inchoationem doctrinæ Chriſti: & utitur ſimilitudine. Per fidem enim anima ædificatur in ſpirituali ædificio. Sicut ergo in corporali ædificio primo ponitur fundamentum, ita hic prima rudimenta doctrinæ Chriſti ſunt quaſi fundamenta.

Sed contra: quia infra XI. ponitur fides eſſe fundamentum; fides autem una eſt: Epheſ. IV. 5. „ Unus Dominus, una fides, „ unum baptiſma: “ hic autem ponit ſex fundamenta: ergo videtur quod male.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod fides fundamentum eſt virtutum. Iſta autem quæ ponit hic, ſunt fundamenta doctrinæ Chriſti.

Et dicit: *Non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ*; quaſi ita firmiter ponamus, quod non oporteat iterato ponere. Vel quia dudum poſuiſtis, & non oportet iterare. Multum autem ſignanter ordinat iſta Apoſtolus. Sicut enim in via generationis, & cuiuſcumque motus, prius eſt receſſus a termino a quo, & poſt acceſſus ad terminum ad quem; ita dicit hic: quia pœnitentia eſt receſſus a peccato, & ſic eſt quaſi quoddam fundamentum in iſta vita. Nemo enim, ſecundum Auguſtinum, ſuæ voluntatis arbiter poteſt novam vitam inchoare, niſi pœniteat eum præteritæ. Unde Dominus in principio prædicationis dicit Matth. IV. 17. „ Pœnitentiam agite. “ Et ideo dicit, *Pœnitentiæ ab operibus mortuis*. Opera enim mortua dicuntur vel quæ ſecundum ſe ſunt mortua, vel quæ ſunt mortificata. Res dicitur viva quando habet officium propriæ virtutis: a quocumque deficit, dicitur mortua. Opera enim noſtra ſunt ordinata ad beatitudinem, quæ eſt finis hominis; & ideo quando non ducunt ad beatitudinem, nec ordinari poſſunt, dicuntur mortua: & hæc ſunt opera facta in peccato mortali. Infra IX. 14. *Sanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum obtulit ſeipſum immaculatum Deo*,

(a) *Al.* incedens. (b) *Al.* deeſt ad progreſſum. (c) *Al.* omittitur ait Bernardus.

Deo, emundabit conſcientias noſtras ab operibus mortuis. Opera vero facta in caritate, per peccatum mortificantur: (*a*) unde non habent virtutem ut mereantur vitam æternam. Ezech. XVIII. 24. „ Omnes „ iuſtitiæ eius, quas fecerat, non recor„ dabuntur. " Pœnitentia vero facit quod iſta reviviſcunt: (*b*) unde tunc iterum reputantur ad vitam æternam. In acceſſu vero ad terminum primo eſt fides; & ideo dicit, *Fundamentum fidei ad Deum.* Proprium autem fidei eſt quod credat homo, & aſſentiatur non viſis a ſe, ſed teſtimonio alterius. Hoc autem teſtimonium vel eſt hominis tantum; & iſtud non facit virtutem fidei, quia homo & fallere, & falli poteſt: vel iſtud teſtimonium eſt ex iudicio divino; & iſtud veriſſimum, & firmiſſimum eſt, quia eſt ab ipſa veritate, quæ nec fallere, nec falli poteſt. Et ideo dicit, *Ad Deum*, ut ſcilicet aſſentiatur his quæ Deus dicit. Ioan. XIV. 1. „ Credi„ tis in Deum, & in me credite. " Secundo in iſto proceſſu ſunt ſacramenta fidei. Hæc autem ſunt duo ſacramenta intrantium: de his enim tantum agit hic Apoſtolus: (*c*) & iſta ſunt baptiſmus primum, per quem regeneramur, & ſecundum confirmatio, per quam confirmamur. Quantum ad primum dicit, *Baptiſmatum.*

Sed contra. Epheſ. IV. 5. „ Una fides, u„ num baptiſma. " Non ergo plura ſunt baptiſmata. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod triplex eſt baptiſmus, ſcilicet fluminis, flaminis, & ſanguinis; ſed duo ultima non habent vim niſi referantur ad primum: quia illud oportet habere in propoſito, ſi non adſit facultas in habentibus uſum liberi arbitrii. Et ideo non ſunt tria ſacramenta, ſed unum ſacramentum, per quod regeneramur ad ſalutem. Ioan. III. 5. „ Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & „ Spiritu ſancto, non poteſt introire in „ regnum Dei. " Inter iſta vero baptiſmus ſanguinis plus habet de effectu baptiſmi; ſi tamen primum fuerit in propoſito, vel contrarium non teneatur in mente; ſicut patet de innocentibus, qui non erant in oppoſita diſpoſitione. Baptiſmus enim virtutem habet ex merito paſſionis Chriſti: Rom. VI. 3. „ Quicumque baptizati ſu„ mus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius ba„ ptizati ſumus. " Sicut ergo qui baptizatur, conformatur morti Chriſti ſacramentaliter, ita martyr realiter. Et ideo iſtud baptiſma habet totum effectum baptiſmi, quantum ad hoc quod purgat omnem culpam, & pœnam peccati; non tamen imprimit caracterem aliquem. Et ideo ſi recipiens martyrium ſine baptiſmo aquæ reſurgeret, eſſet baptizandus. Pœnitentia vero non tantum habet de effectu baptiſmi, quia non tollit omnem pœnam, licet tollat culpam. Sicut (*d*) autem martyr conformat ſe morti Chriſti per exteriorem paſſionem, ita pœnitens per interiorem. Gal. V. 24. „ Qui Chriſti ſunt, car„ nem ſuam crucifixerunt cum vitiis, & „ concupiſcentiis. " Ideo poteſt eſſe tanta quod tolleret omnem culpam, & pœnam; ſicut patet in Latrone, & Magdalena. Unde pœnitentia dicitur baptiſmus, inquantum ſupplet baptiſmi vicem. Et quia non licet illud iterari, ideo inſtituta eſt pœnitentia. Iſta ergo dicuntur baptiſmata, quia habent effectum baptiſmi; (*e*) ſed eſt tantum unum baptiſma, quia non agunt niſi illud habeatur in propoſito.

Secundum ſacramentum intrantium, eſt in ipſa manuum impoſitione: (*f*) ideo dicit, *Impoſitionis quoque manuum.* Hæc autem eſt duplex. Una eſt miracula faciens, ſicut quando Chriſtus per manus impoſitionem curabat infirmos: Luc. IV. 40. „ Sin„ gulis manus imponens curabat eos: " (*g*) & hæc non eſt ſacramentalis. Alia eſt ſacramentalis, & hæc eſt duplex. Una in ſacramento ordinis: I. Tim. V. 22. „ Ma„ nus nemini cito impoſueris. " Alia eſt in ſacramento confirmationis ad renovationem: Tit. III. 5. „ Per lavacrum rege„ nerationis, & renovationis Spiritus ſan„ cti. " In confirmatione enim datur Spiritus ſanctus ad robur, (*h*) ut ſcilicet audacter homo confiteatur nomen Chriſti coram hominibus. Sicut enim in eſſe naturæ prius generatur homo, & poſtea augetur, & roboratur; ita in eſſe gratiæ.

Tertio ſequitur terminus motus, ad quem motus terminatur, & ille eſt duplex. Duo enim expectamus. Primum eſt reſurrectio corporum, & iſta eſt fidei fundamentum: quia ſine hac „ inanis eſt fides „ no-

(a) *Al.* quia non habent. (b) *Al.* quia reputantur ei &c. (c) *Al. tantum* & iſta ſunt baptiſmus primum, & ſecundum eſt confirmatio. (d) *Al.* tamen. (e) *Al.* ſed tamen ſunt unum. (f) *Al. deſunt ſequentia uſque ad* Hæc autem. (g) *Al. omittitur* & hæc non eſt ſacramentalis. (h) *Al. omittuntur ſequentia uſque ad illud* Sicut enim.

„ noſtra: " I. Corinth. xv. 14. (*a*) ideo dicit, (*b*) *Ac reſurrectionis mortuorum*. Item expectamus remunerationem, quæ fiet per iudicem: Eccle. xii. ult. „ Cuncta quæ „ fiunt, adducet Deus in iudicium: " & ideo dicit, *Iudicii æterni:* non quod illud iudicium duret per mille annos, ſicut voluit Lactantius, ſed totum erit in momento; ſed dicitur æternum, quia ſententia quæ ibi dabitur, in æternum durabit. Matth. xxv. 46. „ Ibunt hi in ſupplicium „ æternum, iuſti autem in vitam æter- „ nam. " Et ſciendum eſt, quod omnia iſta quæ dicit ſe velle hic tractare, ſunt quaſi quædam rudimenta fidei: unde prædicat ea novitiis, Act. xvii. & in multis aliis locis.

Deinde cum dicit, *Et hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus*, oſtendit difficultatem propoſiti ſui exequendi. Difficile enim eſt & in ſe, & reſpectu auditorum. Unde tria facit. Primo innuit quod in hoc potiſſime indigeat divino auxilio; ſecundo ſubdit quorumdam imbecillitatem, ibi, *Impoſſibile eſt enim illos qui ſemel ſunt illuminati..... & prolapſi ſunt, rurſus renovari ad pœnitentiam*; tertio adducit quamdam ſimilitudinem, ibi, *Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem, & germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo*. Dicit ergo: Feramur ad perfectum; *& hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus*. Minus autem dicit, & plus ſignificat. Nam non eſt tantum neceſſarium quod Dominus permittat; ſed oportet quod omnia faciat: Sapient. vii. 16. „ In manu Dei nos, & ſermones no- „ ſtri: " & ideo debet omnia ponere ſub confidentia divini auxilii. Ioan. xvi. 5. „ Sine me „ nihil poteſtis facere. " Iac. iv. 15. „ Pro „ eo ut dicatis: Si Deus voluerit, & ſi „ vixerimus, faciemus. "

Deinde cum dicit, *Impoſſibile eſt*, oſtendit imbecillitatem eorum: erant enim imbecilles ad audiendum. Sicut enim in corporalibus nullus ſtatus eſt ita periculoſus, ſicut recidivantium, ita in ſpiritualibus, qui poſt gratiam cadit in peccatum, difficilius ſurgit ad bonum. Et circa hoc facit tria. Primo proponit bona quæ perceperant; ſecundo difficultatem cauſatam in eis ex recidivo, ibi, *Et prolapſi ſunt*; tertio aſſignat rationem, ibi, *Rurſus crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei*. Bona autem quædam ſunt præſentia, quædam vero futura. Ipſi vero in præſenti habuerunt ſpiritualem regenerationem; (*c*) & quantum ad hoc dicit, *Illuminati*, ſcilicet per baptiſmum. Et congrue dicitur baptiſmus illuminatio, quia baptiſmus eſt principium regenerationis ſpiritualis, in qua intellectus illuminatur per fidem. Epheſ. v. 8. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem „ lux in Domino. " Habent etiam bonorum Dei participationem; & quantum ad hoc dicit: *Et guſtaverunt donum cæleſte*. Donum illud eſt gratia, & dicitur cæleſte, quia a cælis Deus eam dat. Pſalm. lxvii. 19. „ Dedit dona hominibus: " & Iac. 1. 17. „ Omne datum optimum, & o- „ mne donum perfectum deſurſum eſt, „ deſcendens a Patre luminum. " Eſt etiam in eis participatio divinæ bonitatis. II. Pet. 1. 4. „ Per quem (ſcilicet Chriſtum) „ maxima nobis, & pretioſa promiſſa do- „ navit. " Ideo dicit: *Participes facti Spiritus ſancti*. Omnia enim dona dantur ex amore; & ideo iſtam participationem attribuit Spiritui ſancto. Eſt autem participare, partem capere. Solus autem Chriſtus Spiritum ſanctum habuit ad plenitudinem: Ioan. iii. 34. „ Non enim ad men- „ ſuram dat Deus Spiritum. " Alii enim ſancti de eius plenitudine receperunt, & participes facti ſunt, non quidem ſubſtantiæ, ſed diſtributionum eius. Supra ii. 4. *Et variis Spiritus ſancti diſtributionibus*. I. Corinth. 12. 4. „ Diviſiones gratiarum ſunt, „ idem autem Spiritus. " Item in præſenti habuerunt doctrinæ eruditionem; & quantum ad hoc dicit: *Guſtaverunt nihilominus bonum Dei verbum*. Verbum iſtud dicitur bonum, quia eſt verbum vitæ æternæ: Ioan. vi. 69. „ Domine, ad quem „ ibimus? Verba vitæ æternæ habes. " Pſal. cxviii. 103. „ Quam dulcia faucibus „ meis eloquia tua. " Dicit autem: *Guſtaverunt*, quia non ſolum illuminat intellectum, ſed etiam reficit affectum, in quo eſt quædam ſaporatio. Pſal. xxxiii. 9. „ Gu- „ ſtate, & videte quoniam ſuavis eſt Do- „ minus. " Bona autem futura habuerunt in ſpe. Rom. viii. 24. „ Spe facti ſumus ſal- „ vi. " Et ideo dicit, *Virtuteſque ſæculi venturi*. Horum autem quædam habent non ſolum in ſpe, ſed etiam in quadam in-

(a) *Al. hæc item verba deſunt uſque ad* Item. (b) Al. *De reſurrectione*. (c) *Al.* & quantum ad hoc dicit, *Illuminati*. Epheſ. v. „ Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. " Iſta autem illuminatio fit per fidem. Act. xv. „ Fide purificans corda eorum. " Habent etiam bonorum Dei participationem &c.

inchoatione ; & illa ſunt dotes animæ , ſcilicet viſio , tentio , & fruitio ; & illa habentur in quadam inchoatione , inquantum fides, ſpes, & caritas, quæ iſtis reſpondent , habentur in præſenti . Alia autem ſunt bona quæ ſolum habentur in ſpe, ut dotes corporis, ſcilicet ſubtilitas, agilitas, impaſſibilitas, claritas.

Conſequenter cum dicit, *Et prolapſi ſunt*, oſtendit difficultatem ad reſurgendum, cauſatam ex caſu . Ubi notandum eſt , quod non dicit, Lapſi, ſimpliciter , ſed *prolapſi*, ideſt totaliter lapſi : quia ſi lapſi tantum eſſent , non ita difficile foret reſurgere . Prov. XXIV. 16. „ Septies in die cadit iu„ ſtus, & reſurgit. " Quod ſi diceret Apoſtolus : Illos qui prolapſi ſunt , impoſſibile eſt reſurgere: tunc poſſet dici, quod in hoc notat maximam difficultatem reſurgendi , ſcilicet & propter peccatum , & propter ſuperbiam , ſicut patet in dæmonibus. Sed quia dicit , illos qui ſemel prolapſi ſunt , non poſſe rurſus renovari ad pœnitentiam ; nec eſt aliquod peccatum in hoc mundo , a quo non poſſit homo pœnitere ; ideo aliter eſt intelligendum.

Unde ſciendum eſt , quod ex hoc lolo ſumpſit Novatus quidam, qui fuit presbyter Eccleſiæ Romanæ , occaſionem errandi . Voluit enim quod nullus poſt baptiſmum poſſet ad pœnitentiam reſurgere . Sed iſta poſitio falſa eſt , ſicut dicit Athanaſius in epiſtola ad Serapionem: quia ipſe Paulus recepit inceſtuoſum Corinthium, ſicut patet II. Corinth. II. & ſimiliter Gal. IV. 19. quia dicit : „ Filioli mei, quos ite„ rum parturio , donec formetur Chriſtus „ in vobis. " Eſt ergo intelligendum , ſicut dicit Auguſtinus , quod non dicit , quod impoſſibile eſt pœnitere , ſed quod impoſſibile eſt *rurſus renovari* , ideſt baptizari . Tit. III. 5. „ Per lavacrum regenerationis, „ & renovationis Spiritus Sancti . " Numquam enim poſſet homo ſic pœnitere quod poſſet iterum baptizari . Et hoc dicit Apoſtolus, quia ſecundum legem , Iudæi multoties (a) baptizabantur, ſicut patet Marc. VII. Et ideo ad iſtum errorem removendum, dicit hoc Apoſtolus.

Deinde cum dicit, *Rurſus crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei*, aſſignat rationem quare baptiſmus non iteratur , quia ſcilicet baptiſmus eſt quædam configuratio mortis Chriſti, ſicut patet Rom. VI. 3. „ Quicum„ que in Chriſto baptizati ſumus, in mor„ te ipſius baptizati ſumus. " Hæc autem non iteratur , quia „ Chriſtus reſurgens ex „ mortuis iam non moritur : " Roman. VI. 9. Qui ergo iterato baptizantur , rurſum Chriſtum crucifigunt. Vel aliter , quod denotetur repugnantia gratiæ Chriſti , ut ſcilicet velint frequenter peccare , & poſt iterum baptizari , ut ſcilicet non referatur ad iterationem baptiſmi , ſed ad lapſum eorum qui peccant : qui ſcilicet, quantum in ipſis eſt , rurſus crucifigunt Chriſtum : „ quia Chriſtus pro peccatis noſtris mor„ tuus eſt ſemel : " I. Petr. III. 18. Cum ergo peccas baptizatus, quantum in te eſt , das occaſionem ut iterum Chriſtus crucifigatur ; & ſic contumelia fit Chriſto , in cuius ſanguine te lotum maculas . Apocal. I. 5. „ Dilexit nos, & lavit nos a pecca„ tis noſtris in ſanguine ſuo. "

LECTIO II.

Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem , & germinans herbam opportunam illis a quibus colitur , accipit benedictionem a Deo ; proferens autem ſpinas, ac tribulos, reproba eſt, & maledicto proxima , cuius conſummatio in combuſtionem.

Supra oſtendit Apoſtolus difficultatem ad ſuum propoſitum exequendum , provenientem ex eorum culpa ; hic adducit ad hoc quamdam ſimilitudinem: & primo quantum ad bonam terram ; ſecundo quantum ad malam, ibi , *Proferens autem ſpinas , ac tribulos , reproba eſt*.

Sciendum eſt autem , quod ſecundum unam expoſitionem ſupra voluit Apoſtolus, illos qui ſemel baptizati ſunt , non poſſe iterum baptizari , vel renovari ad pœnitentiam . Alia autem eſt expoſitio , quæ ibi dimiſſa fuit , quod impoſſibile eſt , eos qui in hac vita ſemel illuminati ſunt, rurſum in alia vita renovari ad pœnitentiam. Eccle. IX. 10. „ Quicquid poteſt manus tua „ facere , inſtanter operare : quia nec opus, „ nec ratio, nec ſapientia , nec ſcientia eſt „ apud

(a) *Al.* baptizantur.

„ apud inferos, quo tu properas." Ioan. IX. 4. „ Venit nox, quando nemo poteſt „ operari." Rurſus ergo exponatur, ideſt poſt hanc vitam. Et huius ratio eſt. Duo enim cauſant pœnitentiam. Unum eſt quod dat efficaciam, ſcilicet meritum paſſionis Chriſti: I. Ioan. II. 2. „ Ipſe eſt pro„ pitiatio pro peccatis noſtris." Aliud autem eſt exemplum pœnitendi, quod habemus in Chriſto per conſiderationem; ſcilicet conſiderando auſteritatem, paupertatem, & tandem paſſionem. I. Pet. II. 21. „ Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis re„ linquens exemplum, ut ſequamini veſti„ gia eius." Sic ergo intelligitur quod dicit, *Rurſus crucifigentes*; ideſt, crucis Chriſti fructum percipientes; & hoc quantum ad id quod dat efficaciam pœnitentiæ: *&* *oſtentui habentes*, quantum ad exemplum pœnitendi: & ſic accipitur oſtentum in bonum.

Iſta vero ſimilitudo, quæ ponitur hic, de terra, poteſt referri vel ad id quod ſupra dictum eſt, *Feramur ad perfectionem*; & tunc erit ſenſus: Quod ſi feramur, habebimus benedictionem, ſicut terra bona: vel poteſt continuari ad dictum immediate, ſecundum expoſitionem utramque, ſive de baptiſmo, ſive de alia vita. Illa tamen de baptiſmo magis eſt litteralis; & ſic eſt ſenſus. Sicut terra culta, ſi iterato profert ſpinas, non colitur, ſed comburitur; ſic homo peccans poſt baptiſmum, ulterius non abluitur. Et tangitur circa bonam terram primo beneficium impenſum; ſecundo fructum quem profert, ibi, *Et germinans herbam*; tertio præmium, ibi, *Accipit benedictionem*. Terra iſta eſt cor humanum. Luc. VIII. 15. „ Quod autem cecidit in ter„ ram bonam, hi ſunt qui in corde bono, „ & optimo audientes verbum retinent, „ & fructum afferunt in patientia." Quod dicitur terra, quia ſicut terra indiget pluvia, ita homo indiget gratia Dei. Pſalm. lxiv. 10. „ Viſitaſti terram, & inebriaſti „ eam." Eſa. lv. 10. „ Quomodo deſcendit „ imber, & nix de cælo, & illuc ultra „ non revertitur, ſed inebriat terram, & „ infundit eam, & germinare eam facit, „ & dat ſemen ſerenti, & panem come„ denti; ſic erit verbum meum, quod e„ gredietur de ore meo: non revertetur „ ad me vacuum, ſed faciet quæcumque „ volui, & proſperabitur in his ad quæ „ miſi illud." Sed beneficium, quod percipit, (*a*) & doctrina fidei, eſt quaſi imber ſuperveniens, quam pluit in cordibus auditorum, mediantibus prædicatoribus, & doctoribus. Eſa. v. 26. „ Mandabo nubi„ bus ne pluant ſuper eam imbrem." Iob XXXVI. 27. „ Effundit imbres ad inſtar gur„ gitum, qui de nubibus fluunt, quæ præ„ texunt cuncta deſuper." Hunc imbrem bibit, quando quod audit, intelligit, & ad illud afficitur. Eſa. lv. 1. „ Omnes ſitientes „ venite ad aquas, & qui non habetis ar„ gentum, properate, emite, & comedi„ te." Iſta doctrina (*b*) eſt *ſuper ſe*, ideſt deſuper veniens; & hoc quantum ad principium huius doctrinæ: vel *ſuper ſe*: quia quædam doctrina eſt de terra, qua ſcilicet homo inhæret terrenis; alia eſt de cælis, quæ ſcilicet docet cæleſtia. Iac. III. 15. „ Non eſt iſta ſapientia de ſurſum „ deſcendens, ſed terrena, animalis, dia„ bolica:" & poſt ſequitur ibidem 17. „ Quæ autem deſurſum eſt ſapientia, pri„ mum quidem pudica eſt, deinde pacifi„ ca, modeſta, ſuadibilis, bonis conſen„ tiens, plena miſericordia, & fructibus bo„ nis, non iudicans, ſine ſimulatione." Vel *ſuper ſe*, ideſt ſuper facultatem humanæ rationis: nam aliæ ſcientiæ ſunt ſecundum humanam rationem inventæ, hæc autem divinitus inſpirata. Eccli. III. 25. „ Plurima ſuper ſenſum hominum monſtra„ ta ſunt tibi." Dicit autem non ſemper, nec raro, ſed *ſæpe*: quia, ut dicit Auguſtinus, & habetur in Gloſſa, „ ſi „ ſemper, vileſcit; ſi raro, non ſufficit, „ & negligitur." Iob XVI. 2. „ Audivi „ frequenter talia." Fructus eſt, quia generat herbam (*c*) opportunam cultoribus. Iſta ſunt bona opera, quæ facit homo per doctrinam ſuſceptam. Geneſ. I. 11. „ Germinet terra herbam virentem, & fa„ cientem ſemen." Iſta terra colitur primo a Deo: Ioan. XV. 1. „ Pater meus agri„ cola eſt." Colitur etiam a prælato: I. Corinth. III. 6. „ Ego plantavi, Apollo ri„ gavit; ſed Deus incrementum dedit." Colitur etiam ab homine ipſo. Proverb. XXIV. 27. „ Diligenter exerce agrum tuum." Eſt autem opportuna Deo ad gloriam: I. Corinth. X. 31. „ Omnia in gloriam Dei fa„ cite:" aliis ad meritum, & ad gloriam: I. Theſſal. II. 20. „ Vos enim eſtis „ gloria noſtra, & gaudium:" ipſi vero ope-

(a) *Al.* eſt doctrina fidei, quaſi imber &c. (b) *Al.* eſt deſuper veniens, quia *ſuper ſe*; & hoc quantum ad principium huius doctrinæ: quædam enim doctrina &c. (c) *Al.* optimam.

operanti ad vitam æternam: Rom. VI. 22. „ Habetis fructum veſtrum in ſanctifica„ tionem, finem vero vitam æternam. “

Deinde cum dicit, *Accipit benedictionem a Deo*, oſtendit præmium, ſcilicet benedictionem divinam. Iſta autem benedictio nihil aliud eſt quam factio bonitatis in nobis: quæ quidem in præſenti vita fit imperfecta, ſed in futuro erit perfecta. I. Pet. III. 9. „ In hoc vocati eſtis ut bene„ dictionem hereditate poſſideatis. “

Deinde cum dicit, *Proferens autem ſpinas, ac tribulos, maledicta eſt*, agit de mala terra: (*a*) ubi tria facit. Primo ſupponit beneficium, quod dictum eſt; ſecundo ponit malum fructum, dicens, *Proferens autem ſpinas, & tribulos*; tertio oſtendit pœnam, ibi, *Reproba eſt*. Fructus ergo ſunt ſpinæ, ideſt minora peccata, & tribuli, ideſt maiora, quæ pungunt conſcientiam propriam, & quandoque etiam alienam; illa ſcilicet quæ ſunt contra proximos. Gen. III. 18. „ Spinas, & tribulos germi„ nabit tibi. “ In pœna vero ponit tria ſcilicet divinam reprobationem; iudiciariam condemnationem, ibi, *Maledicto proxima*; & finalem punitionem, ibi, *Cuius conſummatio in combuſtionem*. Quantum ad primam dicit, *Reproba eſt*. Sicut enim prædeſtinatio eſt principium remunerationis, ita reprobatio ſignum eſt condemnationis. Quod ergo aliquis frequenter rigetur præceptis ſalutaribus, ſignum eſt reprobationis, ſi perſiſtat in peccatis. Hier. VI. 30. „ Argentum reprobum vocate eos, quia „ Dominus proiecit eos. “ Condemnatio eſt, quia *proxima maledicto*. Matth. XXV. 41. „ Ite maledicti in ignem æternum. “ Punitio eſt: *Cuius conſummatio in combuſtionem*. Eſa. IX. 5. „ Veſtimentum mixtum „ ſanguine erit in combuſtionem, & ci„ bus ignis. “

L E C T I O III.

Confidimus autem de vobis, dilectiſſimi, meliora, & viciniora ſaluti; tametſi ita loquimur. Non enim iniuſtus eſt Deus, ut obliviſcatur operis veſtri, & dilectionis quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis. Cupimus autem unumquemque veſtrum eamdem oſtentare ſolicitudinem ad expletionem ſpei uſque in finem; ut non ſegnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide, & patientia hereditabunt promiſſiones.

Quia Apoſtolus multa quæ dura videbantur, de ſtatu iſtorum dixerat; modo, ne ex illis deſperarent, oſtendit qua intentione hæc dixerit, ſcilicet ut ipſos a periculis retraheret: unde circa hoc duo facit: primo enim oſtendit fiduciam quam de ipſis habebat; ſecundo ſubdit rationem confidentiæ, ibi, *Non enim iniuſtus eſt Deus*. Dicit ergo: Ita dixi, quod terra *quæ profert ſpinas, & tribulos, reproba eſt*: & ne credatis quod ego tales vos reputem, *confidimus de vobis, dilectiſſimi*, & hoc propter fidem, & caritatem, *meliora, & viciniora ſaluti*. Ubi commendat ſtatum ipſorum ex duobus, ſcilicet ex eo quod iam erant: quia ex eo quod dicit *meliora*, ſupponit quod erant in bono ſtatu: & ex eo quod expectabant in futurum: unde dicit, *Viciniora ſaluti*. Rom. XIII. 11. „ Nunc autem „ propior eſt noſtra ſalus, quam cum „ credidimus. “ Quanto enim quis proficit in bonis, tanto magis appropinquat ſaluti. Sequitur: *Tametſi ita loquimur*; ideſt, quia, etſi ſic loquimur, hoc eſt ut reddamus vos cautos; & hoc procedit ex caritate. Pſal. CXL. 5. „ Corripiet me iu„ ſtus in miſericordia, & increpabit „ me. “

Deinde cum dicit, *Non eſt enim iniuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri*, oſtendit rationem confidentiæ, quæ duplex eſt: una ex bonis ipſorum præteritis, alia ex promiſſione Dei, ibi, *Abraha namque promittens Deus...... iuravit per ſemetipſum*. Quia vero Apoſtolus duo dixerat: unum ſcilicet quod de ipſis confidebat, aliud quod aſpere ipſis loquebatur: ideo duo facit: primo enim aſſignat rationem primi; ſecundo rationem ſecundi, ibi, *Cupimus autem unumquemque veſtrum eamdem oſtentare ſolicitudinem*. Ratio autem quare ipſe de his confidat, hæc eſt, quia recordatur multorum bonorum quæ ipſi fecerunt: unde dicit: *Confidimus autem de vobis, dilectiſ-*

(a) *Al.* de qua primo ſupponit.

ctiſſimi, meliora. Et quare? *Quia non eſt iniuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri.*

Contra. Ezech. xviii. 24. „Si averterit ſe iuſtus a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundum omnes abominationes quas operari ſolet impius, numquid vivet?“ & paulo poſt ibidem ſequitur: „Omnes iuſtitiæ eius non recordabuntur:“ & ibi (a) ſubditur verſ. 29. „Non eſt æqua via Domini.“

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod homo qui cadit poſt gratiam, dupliciter poteſt ſe habere. Uno modo quod in malo perſeveret, & tunc Deus omnes iuſtitias eius obliviſcitur: alio modo quod pœniteat, & tunc bonorum præcedentium recordatur, quia reputantur ſibi ad meritum: unde dicit Gloſſa, quod mortificata reviviſcunt.

Sed tunc videtur dubium: quia conſtat quod iuſtitia reſpicit meritum. Si ergo iuſtitia Domini exigit quod Deus non obliviſcatur, ſi pœniteat, ſicut dicit Gloſſa: ergo cadit ſub merito quod reſurgat a peccato, & ſic meretur gratiam: quod eſt impoſſibile.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt meritum. Unum quod innititur iuſtitiæ, & iſtud eſt meritum condigni; aliud quod ſoli miſericordiæ innititur, quod dicitur meritum congrui. Et de iſto dicit, quod iuſtum eſt, ideſt congruum, quod homo qui multa bona fecit, mereatur. Iſta enim miſericordia eſt adiuncta quodammodo iuſtitiæ, pluſquam in illo qui numquam (b) aliquid fecit. Et iſto modo non obliviſcitur Deus operis (c) noſtri, & dilectionis: ſoli enim caritati debetur vita æterna. Ioan. xiv. 23. „Si quis diligit me, ſermonem meum ſervabit.“ Quidquid enim non eſt ex caritate, non eſt meritorium. I. Corinth. xiii. 3. „Si caritatem non habeam, nihil mihi prodeſt.“ Et ideo hic non dicit tantum, *Operis veſtri*, ſed addit, *Dilectionis*: quia etiam, ſicut dicit Gregorius, „non eſt amor Dei otioſus: operatur enim magna, ſi eſt; ſi operare renuit, amor non eſt.“ I. Ioan. iii. 18. „Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere, & veritate.“ Ideo ſubdit: *Quam oſtendiſtis in nomine ipſius*. Coloſſ. iii. 17. „Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.“ Quid autem oſtenderint, & in quo, oſtendit, quia *miniſtraſtis ſanctis*, ſcilicet ſubveniendo neceſſitatibus ſanctorum. Matth. xx. 26. „Quicumque voluerit inter vos fieri maior, ſit veſter miniſter.“ Rom. xii. 13. „Neceſſitatibus ſanctorum communicantes.“ Et quia in omnibus eſt neceſſaria continuatio, ideo ſubdit, *Et miniſtratis*. Et ideo ſi peccaſtis, ex divina miſericordia adiuncta iuſtitiæ dabit veniam.

Conſequenter cum dicit, *Cupimus autem unumquemque veſtrum eamdem oſtentare ſolicitudinem*, aſſignat rationem quare ita dure locutus fuerat, ſcilicet ex deſiderio ſalutis ipſorum: unde circa hoc tria facit: quia primo oſtendit ſuum deſiderium; ſecundo ſubdit imminens periculum, ibi, *Ut non ſegnes efficiamini*; tertio declarat per exemplum, ibi, *Verum imitatores eorum qui fide, & patientia hereditabunt promiſſiones*. Dicit ergo: Diximus iſta non quaſi deſperantes de vobis, ſed magis *quia cupimus unumquemque*, ideſt de unoquoque *veſtrum*. Philip. i. 8. „Teſtis eſt mihi Deus, quomodo cupiam vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti.“ Sed quid cupimus? *Oſtendere eamdem ſolicitudinem*; ideſt, ut ſitis ſoliciti oſtendere, per exhibitionem operis, hanc ſolicitudinem ad bona, quam ſemper habuiſtis. Unde patet quod ad opera pietatis requiritur ſolicitudo: Luc. x. 41. „Martha, Martha, ſolicita es.“ Item ad propriam ſalutem: II. Timoth. ii. 15. „Solicite cura teipſum probabilem exhibere Deo.“ Et quare? *Ad expletionem ſpei*, (d) ſcilicet ut implendo quod cœpiſtis, conſequamini quod ſperatis. Roman. v. 5. „Spes non confundit.“ Et hoc totum *uſque in finem*: „qui enim perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit:“ Matth. xxiv. 13.

Deinde cum dicit, *Ut non ſegnes efficiamini*, oſtendit periculum, quod eſt pigritia. Et eſt ſegnities timor futuræ bonæ operationis, propter timorem ſcilicet, vel ne deficiat, vel ne pœniteat. Proverb. xxvi. 13. „Piger dicit: Leo eſt in via.“ Unde pigri ſemper allegant impedimenta.

Deinde cum dicit, *Verum imitatores eorum qui fide, & patientia hereditabunt promiſſiones*, ponit exemplum; quaſi dicat: Non ſitis pigri, ſed magis imitamini, accipiendo exemplum in Prophetis. Iacob. v. 10. „Accipite exemplum exitus mali, laboris, & pa-

(a) *Al.* „Quia via Domini æqua eſt.“ (b) *Al.* aliud. (c) *Al. deeſt* noſtri. (d) *Al.* ſcilicet adimplendo.

„ patientiæ: “ & ſequitur, „Prophetas.“ Et in aliis ſanctis, ſcilicet Apoſtolis. I. Corinth. IV. 16. „ Imitatores mei eſtote, ſicut „ & ego Chriſti. “ Sitis ergo *imitatores eorum qui fide*, ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, infra XI. *& patientia*, contra adverſa, *hereditabunt promiſſiones*: per fidem enim formatam, & patientiam acquiritur hereditas promiſſa. Infra XI. 33. „ Sancti per fidem vicerunt regna, operati „ ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſ- „ ſiones. “

LECTIO IV.

ABrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret, maiorem, iuravit per ſemetipſum, dicens: Niſi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem. Homines enim per maiorem ſui iurant, & omnis controverſiæ eorum finis ad confirmationem, eſt iuramentum. In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilii ſui, interpoſuit iuſiurandum; ut per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem uſque ad interiora velaminis, ubi præcurſor pro nobis introivit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech, Pontifex factus in æternum.

SUpra Apoſtolus oſtendit cauſam quare de iſtis confidebat, & hoc propter bona quæ fecerunt; hic oſtendit idem ex promiſſione facta patribus: unde circa hoc facit duo: primo enim præmittit promiſſionem; ſecundo aſſignat rationem dictorum, ibi, *Homines enim per maiorem ſui iurant*. Circa primum tria facit: primo enim oſtendit cui facta ſit promiſſio; ſecundo oſtendit promiſſionis modum eſſe convenientem, ibi, *Quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem*; tertio promiſſionis effectum, ibi, *Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem*. Promiſſio facta eſt Abrahæ: Galat. III. 16. „ Abrahæ dictæ ſunt pro- „ miſſiones, & ſemini eius. “ Et huius eſt ratio, quia per fidem inhæremus Deo, & ideo per fidem conſequimur promiſſiones. Primum enim exemplum fidei fuit in Abraham; & hoc quia primus receſſit a conſortio infidelium: Gen. XII. 1. „ Egredere „ de terra tua, & de cognatione tua, & „ de domo patris tui: “ ſecundo quia primus aliquid credidit quod erat ſupra naturam. Roman. IV. 18. „ Qui contra ſpem, „ in ſpem credidit. “ Unde Gen. XV. 16. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum „ eſt ei ad iuſtitiam. “ Primus enim accepit ſignaculum fidei, ſcilicet circumciſionem, Roman. IV. Modus promiſſionis eſt quantum ad duo. Primo quantum ad iuramentum interpoſitum; ſecundo quantum ad verba promiſſionis, ibi, *Niſi benedicens, benedicam tibi*. Dicit ergo: Deus volens oſtendere promiſſionem ſuam firmam & ſtabilem, *quia non habuit maiorem ſe per quem iuraret*: Pſalm. CXII. 4. „ Excelſus ſuper „ omnes gentes Dominus: “ *iuravit per ſemetipſum*. Gen. XXII. 16. „ Per memetipſum „ iuravi, dicit Dominus. “ In quo habes exemplum quod iuramentum de ſe non eſt illicitum: quia Scriptura nihil Deo attribuit quod de ſe ſit peccatum. Intendit enim Scriptura nos ad Deum ordinare, & ducere. Epheſ. V. 1. „ Eſtote imitatores Dei „ ſicut filii cariſſimi. “ Tamen interdicitur frequentia iuramenti: Eccli. XXIII. 9. „ Iu- „ rationi non aſſueſcat os tuum. “ Item iuramentum in vanum: Exod. XXIX. 7. „ Non „ aſſumes nomen Dei tui in vanum. “

Conſequenter cum dicit, *Niſi benedicens benedicam te*, oſtendit modum promiſſionis; quaſi dicat: Non credatur mihi, niſi benedicam tibi; ut ſit modus iurandi quaſi per execrationem. Dicit autem, *Benedicens*, quod pertinet ad bonorum collationem. „ Benedictio enim Domini divites facit, “ ſicut dicitur Proverb. X. 22. *Et multiplicans multiplicabo te*, quod etiam pertinet ad prolis numeroſitatem. Et utrumque fuit Abrahæ promiſſum, ſicut patet Gen. XIV. & XV. Ingeminat autem dicendo, *Benedicens benedicam*, ut deſignet bona temporalia, & ſpiritualia, & continuitatem benedictionis. Vel *benedicens benedicam* in multitudine prolis ſanctæ, quæ Gen. XV. 5. deſignatur per

ſtellas cæli, ubi dicitur „ Suſpice cælum, „ & numera ſtellas, ſi potes. Et dixit ei: „ Sic erit ſemen tuum. " Et *multiplicans multiplicabo* in numeroſitate prolis malæ, & perverſæ, quæ ibid. 22. deſignatur per arenam maris. Ingeminatur etiam multitudo, quod eſt propter numeroſitatem prolis bonæ, vel malæ, vel propter continuitatem multitudinis. Vel *benedicam* in bonis gratiæ, & *multiplicabo* in bonis gloriæ. Pſalm. xxx. 20. „ Quam magna multitudo „ dulcedinis tuæ, Domine! " Effectus promiſſionis fuit, quia *longanimiter ferens adeptus eſt repromiſſionem*. Longanimitas eſt, non ſolum in faciendo magnum aliquid, ſed etiam in expectando in longum. Abraham autem promiſſionem habuit, nec umquam paſſum pedis terræ poſſedit, ut dicitur Act. vii. & uſque in ſenectutem prolem non ſuſcepit, & tamen a ſpe non decidit. Iac. v. 10. „ Accipite exemplum, „ fratres mei, mali exitus, & longanimi„ tatis, & laboris, & patientiæ, Prophe„ tas qui locuti ſunt in nomine Domini. " Eſa. 51. 2. „ Attendite ab Abraham pa„ trem veſtrum, & ad Saram, quæ pepe„ rit vos. "

Deinde cum dicit, *Homines enim per maiorem ſui iurant*, ponit rationem prædictorum; & circa hoc facit tria: primo enim ponit humanam conſuetudinem; ſecundo aſſignat rationem conſuetudinis, ibi, *In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilii ſui, interpoſuit iusiurandum*; tertio ſubdit fructum promiſſionis, ibi, *Ut per duas res immobiles ... fortiſſimum ſolatium habeamus*. Conſuetudo enim humana duplex ponitur: una quantum ad id per quod iuratur; alia quantum ad effectum iuramenti, ibi, *Et omnis controverſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt iuramentum*. Illud autem per quod iuratur, eſt maius; & hoc rationabiliter. Nihil enim aliud eſt iurare niſi dubium confirmare. Sicut ergo in ſcientiis nihil confirmatur niſi per id quod eſt magis notum; ita quia nihil certius eſt apud homines quam Deus, ideo per ipſum tamquam per maius, & certius iuratur.

Sed contra. Quandoque enim iuratur per Filium, qui minor eſt, ut cum dicitur, *Per Chriſtum*. Aliquando vero per creaturam, ſicut Ioſeph iuravit, Per ſalutem Pharaonis, Gen. xlii.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt modus iurandi per Deum, uno modo per ſimplicem atteſtationem, ut cum abſolute dicitur, Per Deum ita eſt; quaſi dicat: Teſtis eſt mihi Deus quod ita eſt ſicut dico. Rom. 1. 9. „ Teſtis eſt mihi Deus, „ cui ſervio in ſpiritu meo. " Aliquando vero per execrationem, quod fit quando aliqui obligantur ad vindictam Deo, ſi non ſit ita; puta caput, (*a*) vel anima, vel aliquid huiuſmodi; ſicut iuravit Apoſtolus II. Corinth. 1. 23. „ Teſtem Deum invoco „ in animam meam; " quaſi dicat: Obligo animam meam pro teſtimonio, pro quo ipſum nomen Dei aſſumo: & iſtud eſt graviſſimum. Per creaturam autem iuratur, non inquantum eſt talis, ſed inquantum in ipſa relucet aliquod indicium divinæ poteſtatis. Quia enim omnis poteſtas a Deo eſt, Roman. xiii. inquantum aliquis exercet poteſtatem ſuper aliquam multitudinem; ſi iuratur per ipſum, iuratur per Deum, cuius poteſtas in ipſo relucet. Et ſic iuravit Ioſeph per ſalutem Pharaonis. Hoc eſt ergo quod dicit: *Homines per maiorem ſui iurant*. Sciendum eſt autem, quod a iuramento ſunt excludendi alias periuri, quia debet iuramento maxima reverentia exhiberi, & ex retroactis præſumitur quod debitam reverentiam iuramento non exhibebunt. Item ad ipſum non ſunt cogendi pueri ante annos pubertatis, quia nondum habent perfectum uſum rationis, quo ſciant iuramento debitam reverentiam exhibere. Item perſonæ magnæ dignitatis: quia iuramentum requiritur ab eis de quarum dicto, vel facto dubitatur. Derogat autem hominibus magnæ auctoritatis, ut dubitetur de veritate eorum quæ dicunt. Unde & in Decretis II. Quæſt. cap. iv. dicitur, quod Sacerdos ex levi cauſa iurare non debet. Cauſæ autem in quibus liceat iurare hæc ſunt. Pro pace firmanda, ſicut Laban iuravit Gen. xxxi. Secundo pro fama conſervanda. Tertio pro fidelitate tenenda, ſicut feudatarii iurant dominis. Quarto pro obedientia implenda, ſi præcipitur a ſuperiori aliquid honeſtum. Quinto pro ſecuritate facienda. Sexto pro veritate atteſtanda. Sic iuravit Apoſtolus Roman. 1. 9. „ Teſtis eſt mihi Deus, cui ſervio in „ ſpiritu meo (*b*). "

Deinde cum dicit, *Et omnis controverſiæ finis*,

(a) *Al. omittitur* vel anima. (b) *Ad marginem huius loci hæc notat F. Remigius Florentinus in editione Veneta iam citata*. „ Hucuſque, candide Lector, in vetuſtiſſimo codice Veneto reperi hæc ſcitu digna: in „ reſiduo vero Epiſtolæ inter eum & iam impreſſos vel minimum, vel nullum diſcrimen inveni. "

finis, *ad confirmationem*, *eſt iuramentum*, ponit effectum iuramenti, qui in hoc conſiſtit quod per iuramentum finitur omnis controverſia: ſicut enim in ſcientiis, quando reſolvitur uſque ad prima principia demonſtrabilia, quieſcitur; ita divina lege introductum eſt quod, cum pervenitur ad primam veritatem, eſt ſtatus, quod fit quando ipſa in teſtimonium invocatur. Exod. xxii. 8. „ Applicabitur ad deos, & iurabit. " Et ſic ſopitur omnis quæſtio, & controverſia.

Deinde cum dicit, *In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilii ſui*, *interpoſuit iusiurandum*, ponit rationem quare Deus voluit iurare, ſcilicet ad oſtendendam firmitatem promiſſionis ſuæ: unde dicit: *In quo*, ideſt eo ipſo Deus interpoſuit iuramentum, *volens abundantius oſtendere*: abundans enim fuit quod promiſit, ſed abundantius fuit quod iuravit: *volens*, inquam, *oſtendere heredibus pollicitationis*, ideſt rei pollicitæ. Rom. ix. 8. „ Qui filii ſunt promiſſionis, „ æſtimantur in ſemine: " *oſtendere*, inquam, *immobilitatem conſilii ſui*.

Sciendum eſt, quod in his quæ a Deo procedunt, duo ſunt conſideranda, ſcilicet ipſe proceſſus rerum, & conſilium Dei, a quo talis proceſſus cauſatur. Conſilium Dei eſt omnino immobile: Eſa. xlvi. 10. „ Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas „ mea fiet. " Sed diſpoſitio eſt bene mutabilis. Nam Dominus aliquando pronuntiat aliquid, ſecundum quod exigit ordo, & proceſſus rerum, ſicut patet Eſa. xxxviii. 1. „ Diſpone domui tuæ, quia morieris „ tu, & non vives: " habebat enim curſus infirmitatis quod ex illa moreretur. Et ſimiliter Ionæ iii. 4. „ Adhuc quadraginta dies & Ninive ſubvertetur: " quia ipſa meruerat ſubmerſionem ſui ipſius. Hierem. xviii. 7. „ Repente loquar adverſus gentem, & adverſus regnum, ut „ eradicem, & deſtruam, & diſperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a „ malo ſuo quod locutus ſum adverſus „ eam; agam & ego pœnitentiam ſuper „ malo quod cogitavi ut facerem ei. " Et tunc prophetia eſt comminationis. Quandoque vero pronuntiatur aliquid, ſecundum quod reſpicit conſilium Dei æternum; & ſuper hoc Deus numquam pœnitet, nec illud retrahit. I. Reg. xv. 29. „ Triumphator in Iſrael non parcet, & „ pœnitudine non flectetur. " Tamen ſciendum eſt, quod quandocumque Dominus promittit aliquid ſub iuramento, eſt prophetia prædeſtinationis, quæ eſt oſtenſiva divini conſilii; & iſta promiſſio penitus immutabilis eſt.

Deinde cum dicit, *Ut per duas res immobiles .... fortiſſimum ſolatium habeamus*, oſtendit fructum promiſſionis: & primo oſtendit quis ſit ille fructus; ſecundo quis conſequatur hunc fructum, ibi, *Quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam*. Fructus autem eſt ut ſpes noſtra ſit certa: unde dicit: *Ut habeamus fortiſſimum*, ideſt firmiſſimum, *ſolatium*, ſpei, *per duas res immobiles*, *quibus impoſſibile eſt mentiri*, ſcilicet per Deum qui promittit, qui non mentitur: Num. xxiii. 19. „ Non eſt Deus „ ut filius hominis, ut mentiatur: " & per iuramentum, in quo eſt maior confirmatio veritatis. Sciendum eſt autem, quod ſicut delectatio ſenſibilis eſt experientia ſenſibilis, & memoria de præterito, ita ſpes de futuro. I. Mach. ii. 61. „ Omnes qui „ ſperant in ipſo, non infirmantur. " Eſa. xl. 31. „ Qui ſperant in Domino, muta„ bunt fortitudinem, aſſument pennas ut „ aquilæ: current, & non laborabunt; „ ambulabunt, & non deficient. " *Habeamus*, inquam, nos *qui confugimus*, a malis ſcilicet mundi, & ab impugnatione hoſtis, *ad tenendam propoſitam nobis ſpem*. Pſalm. lxxxix. 1. „ Domine, refugium factus es „ nobis. " Proverb. xviii. 10. „ Turris „ fortiſſima nomen Domini. Ad ipſam cur„ rit iuſtus, & exaltabitur. "

Deinde cum dicit, *Quam ſicut anchoram habemus*, oſtendit quod fideles promiſſionem iſtam conſequantur, & utitur quadam ſimilitudine. Comparat enim ſpem ipſi anchoræ; quæ ſicut in mari navem immobilitat, ita ſpes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui eſt quaſi quoddam mare. Pſalm. ciii. 25. „ Hoc mare magnum, & „ ſpatioſum manibus. " Iſta tamen anchora debet eſſe ſecura, ut ſcilicet non deficiat: unde fit de ferro. II. Timoth. i. 12. „ Scio enim cui credidi, & certus ſum. " Item debet eſſe firma, ut ſcilicet non cito a navi removeatur: ita homo debet alligari iſti ſpei, ſicut anchora navi alligatur. Eſt autem differentia inter anchoram & ſpem: quia anchora in imo figitur, ſed ſpes in ſummo, ſcilicet in Deo. Nihil enim in præſenti vita eſt firmum ubi poſſet anima firmari, & quieſcere. Unde Gen. viii. dicitur, quod columba non invenit ubi requieſceret pes eius. Et ideo dicit, quod debet incedere *uſque ad interiora velaminis*.

Apo-

Apoſtolus enim per ſancta, quae erant in tabernaculo, intelligit ſtatum præſentem Eccleſiæ; ſed per ſancta ſanctorum, quæ per velum diſtinguebantur a ſanctis, intelligit ſtatum futuræ gloriæ. In illo ergo vult quod figatur anchora ſpei noſtræ qui eſt modo velatus ab oculis noſtris. Eſa. lxiv. 4. „ Oculus non vidit, Deus, abſque te „ quæ præparaſti expectantibus te. “ Pſal. xxx. 20. „ Quam magna multitudo dulce-„ dinis tuæ, Domine, quam abſcondiſti „ timentibus te! “ Hanc ibi fixit præcurſor noſter, qui ibi ingreſſus eſt. Unde Ioan. xiv. 2. „ Vado parare vobis locum. “ Mich. II. 13. „ Aſcendit pandens iter „ (a) ante eos. “ Et ideo dicit, quod ipſe tamquam *præcurſor pro nobis ingreſſus eſt interiora velaminis*, & ibi fixit ſpem noſtram, ſicut dicitur in collecta in vigilia, & in die aſcenſionis. Tamen quia intra velum non licebat intrare niſi ſummo Sacerdoti, Levit. xvi. ideo dicit, quod *Ieſus*, qui *pro nobis ingreſſus eſt, factus eſt Pontifex in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*. Ecce quam eleganter redit Apoſtolus ad propoſitum ſuum. Ipſe enim cœperat loqui de ſacerdotio, & tamen fuerat multum digreſſus; ſed nunc ad iſtud redit, ſicut patet.

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO I.

HIc enim Melchiſedech, Rex Salem, Sacerdos Dei ſummi; qui obviavit Abrahæ regreſſo a cæde Regum, & benedixit ei; cui & decimas omnium diviſit Abraham: primum quidem qui interpretatur Rex iuſtitiæ; deinde autem & Rex Salem, quod eſt Rex pacis: ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, aſſimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

SUpra Apoſtolus v. cap. probavit Chriſtum eſſe Sacerdotem, in vi. autem cap. interpoſuit quædam ad præparandos animos auditorum; hic redit ad propoſitum ſuum: intendit enim probare excellentiam Sacerdotii Chriſti ad Sacerdotium Leviticum; & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit excellentiam Sacerdotii Chriſti ad Sacerdotium veteris teſtamenti; ſecundo oſtendit quod fideles debent Sacerdoti Chriſto reverenter ſubdi, & hoc in medio x. cap. ibi, *Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti .... accedamus cum vero corde*. Circa primum duo facit: primo enim oſtendit prærogativam Sacerdotii Chriſti ſuper Leviticum ex parte perſonæ ipſius Sacerdotis; ſecundo ex parte miniſterii viii. cap. ibi, *Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit exiſtentiam Sacerdotii Chriſti ex promiſſione divina; ſecundo oſtendit neceſſitatem Sacerdotii eius, ibi, *Talis enim decebat ut nobis eſſet Pontifex*. Promiſſionem vero oſtendit per illud Pſalm. cix. 4. „ Iuravit „ Dominus, & non pœnitebit eum: Tu „ es Sacerdos in æternum ſecundum ordi-„ nem Melchiſedech. “ Unde tria oſtendit ad propoſitum ſuum probandum. Primo illud quod dicitur, *Secundum ordinem Melchiſedech*; ſecundo illud quod dicitur, *Iuravit*, ibi, *Et quantum eſt non ſine iureiurando ... intantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus*; tertio illud quod dicitur, *Tu es Sacerdos in æternum*, ibi, *Et alii quidem plures facti ſunt Sacerdotes*. Circa primum duo facit: quia primo oſtendit ſimilitudinem (b) Chriſti ad Melchiſedech; ſecundo ex hac ſimilitudine præfert Sacerdotium Chriſti Levitico, ibi, *Intuemini autem quantus ſit hic*. Circa primum duo facit: quia primo deſcribit conditiones Melchiſedech; ſecundo oſtendit quomodo conveniunt Chriſto, ibi, *Primum quidem*.

(a) *Al.* ad eos. (b) *Al.* *omittitur* Chriſti.

dem qui interpretatur Rex iuſtitiæ. Deſcribit autem Melchiſedech primo ex nomine, cum dicit: *Hic autem Melchiſedech*. Sic enim nominat eum Scriptura Gen. xiv. ubi habetur hiſtoria, quam Apoſtolus hic ſupponit. Et ſecundum Gloſſam, Hebræi dicunt ipſum fuiſſe Sem primogenitum Noe; & tunc quando Abraham habuit victoriam, erat annorum 390. alias 309. & occurrit Abrahæ nepoti ſuo. Secundo deſcribit eum a dignitate: erat enim Rex, & Sacerdos. Quantum ad primum dicitur, *Rex Salem*. Et ſecundum aliquos, Salem dicitur Hieruſalem. Sed contra eſt Hieronymus in quadam epiſtola: quia, ut ipſe dicit, non poterat eſſe quod ei occurreret a Hieruſalem, quod probat ex ſitu. Alii autem dicunt quod Salem dicitur ille locus de quo dicitur Ioan. iii. quod iuxta illum Ioannes baptizabat, & mœnia illius loci erant adhuc tempore Hieronymi. Quantum ad ſecundum dicit, *Sacerdos Dei ſummi*. Antiquitus enim ille qui inter filios erat antiquior, erat Sacerdos. Sed verum eſt quod tempore Abrahæ multum invaluerat cultus idolorum. Et ideo ne credant, quod eſſet Sacerdos idolorum, additur, *Dei ſummi*, ſcilicet per eſſentiam, non per participationem, vel nuncupationem. Deus enim eſt creator omnium eorum qui dicuntur dii, ſive per participationem, ſive per errorem. Pſalm. xciv. 3. „Rex magnus ſuper omnes „ deos.“ Eſai. lxi. 6. „Vos Sacerdotes Do„ mini vocabimini, miniſtri Dei noſtri, dice„ tur vobis.“ Tertio deſcribit eum ab officio, ibi, *Qui obviavit Abrahæ regreſſo a cæde Regum, & benedixit ei*. Sacerdos enim medius eſt inter Deum, & populum. Debet (*a*) ergo aliquid populo conferre, ſcilicet ſpiritualia; & aliquid ab ipſo accipere, ſcilicet temporalia. I. Corinth. ix. 11. „Si nos vobis ſpiritualia ſeminavimus, non „ magnum eſt ſi carnalia veſtra metamus.“ Primo ergo debet exhibere confortationem per bona monita: unde dicitur Gen. xiv. quod quatuor Reges vicerunt quinque Reges, & captivum duxerunt Lot nepotem Abrahæ. Iſti quatuor Reges ſunt quatuor vitia principalia, oppoſita quatuor cardinalibus virtutibus, quæ captivum detinent affectum nepotem rationis, victis quinque ſenſibus corporis. Qui enim ſuperat, & liberat affectum, debet confortari a ſacerdote. Eſai. xxi. 14. „Occurrentes ſitienti ferte „ aquam:“ & Eſai. xxxv. 3. „Confortate „ manus diſſolutas, & genua debilia robo„ rate.“ Secundo (*b*) Sacerdos debet confortare, per ſacramentorum adminiſtrationem benedicendo: unde *benedixit ei*. Pſalm. cxvii. 26. „Benediximus vobis in nomine „ Domini.“ Hoc autem fit impendendo ſacramenta, per quæ confortatur homo in gratia. Num. vi. 27. „Invocabunt nomen „ meum ſuper filios Iſrael, & ego benedi„ cam eis:“ nam Deus benedicit auctoritate, ſed Sacerdos miniſterio. *Et decimas*, ſcilicet ad ſuſtentationem, *diviſit*, ſcilicet *Abraham*; ideſt, recte diſtribuit.

Sed contra: quia, ut patet Num. xviii. ex lege eſt datio decimarum: non ergo ſunt ante legem. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod cæremonialia veteris teſtamenti ſunt quædam determinationes præceptorum iuris naturalis, & præceptorum moralium: & ideo quantum ad hoc quod habebant de iure naturali, ſervabantur ante legem, tantum pro voto obſervantium, & ſine aliquo præcepto. Quod enim aliquid offeratur Deo in recognitionem creationis, & dominii, hoc eſt naturale; ſed quod offeratur vitulus, vel hædus, hoc eſt cæremoniale. Similiter de iure naturali eſt quod miniſtri ſervientes Deo, ſuſtententur a populo: (*c*) ſicut enim patet Gen. xlvii. hoc ſervabatur etiam apud Gentiles. Unde ſacerdotes, quia paſcebantur de horreis publicis, non ſunt compulſi vendere poſſeſſiones ſuas; & ideo fuerunt ante legem (*d*) decimæ; ſed determinatio huius partis eſt per legem. Levit. xxvii. 30. „Omnes „ decimæ Domini ſunt.“ Et in huius ſignum, Iacob ante legem, in loco in quo poſtea fuit ædificatum templum, vovit ſe daturum; & hoc ſpecialiter, quia ad hoc Dei cultus proprie exhibetur, ut ſignificetur quod homo quidquid habet, a Deo accepit, & totam perfectionem ſuam ab ipſo expectat. Numerus enim denarius eſt perfectus, quia conſurgit ex partibus ſuis aliquotis: quia unum, duo, tria, quatuor faciunt decem. Uſque etiam ad ipſum aſcendit numerus, & omnes alii non ſunt niſi quædam repetitio, & additio ſuper denarium. Omnes ergo ſunt imperfecti uſque dum pervenitur ad ipſum. Et ſimiliter a Deo eſt omnis perfectio. Ut ergo ſignificaret quod a Deo eſt complementum omnis perfectionis, ideo dedit decimas.

Dein-

(a) *Al.* enim. (b) *Al. deeſt* Sacerdos debet confortare. (c) *Al.* ſicut patet Gen. xlvii. quod hoc ſervabatur &c. (d) *Al. omittitur* decimæ.

Deinde cum dicit, *Primum quidem qui interpretatur Rex iuſtitiæ*, oſtendit ſimilitudinem Chriſti, & Melchiſedech; & circa hoc facit duo: primo enim inducit ſimilitudinem quantum ad conditionem perſonæ; ſecundo quantum ad ſacerdotium, ibi, *Aſſimilatus autem Filio Dei, manet in perpetuum*. Prima in duas: quia primo ponit ſimilitudinem quantum ad ea quæ in Scriptura commemorantur; ſecundo quantum ad ea quæ in ipſa tacentur, ibi, *Sine patre, ſine matre, ſine genealogia*. In Scriptura autem duo dicuntur de ipſo. Primum quidem nomen, ſcilicet Melchiſedech, *qui interpretatur Rex iuſtitiæ*; & ſignificat Chriſtum, qui fuit Rex. Hier. XXIII. 5. „ Et „ regnabit Rex, & ſapiens erit; & faciet „ iudicium, & iuſtitiam in terra. “ Nec ſolum dicitur iuſtus, ſed etiam *Rex iuſtitiæ*: quia factus eſt nobis ſapientia, & iuſtitia, I. Corinth. I. Aliud quod dicitur de ipſo, eſt conditio: unde dicitur: *Rex Salem, quod eſt Rex pacis*. Hoc autem convenit Chriſto: „ ipſe enim eſt pax noſtra: “ Epheſ. II. 14. Pſalm. lxxi. 7. „ Orietur in „ diebus eius iuſtitia, & abundantia pa„ cis. “ Et in hoc docet Apoſtolus uti interpretatione nominum in prædicationibus. Et bene coniungit iuſtitiam, & pacem: quia nullus facit pacem qui non ſervat iuſtitiam. Eſaiæ XXXII. 17. „ Erit opus iu„ ſtitiæ pax. “ In mundo iſto gubernantur in iuſtitia, ſed in futuro in pace. Ibid. XXXII. 18. „ Sedebit populus meus in pulchritu„ dine pacis. “

Deinde cum dicit, *Sine patre, ſine matre, ſine genealogia*, ponit ſimilitudinem quantum ad ea quæ tacentur de ipſo: quia in Scriptura non fit mentio de patre, vel matre eius, nec de genealogia ipſius. Unde ex hoc aliqui antiqui aſſumpſerunt materiam erroris; ut quia ſolus Deus eſt ſine principio, & ſine fine, dicerent iſtum Melchiſedech fuiſſe Filium Dei. Iſtud autem damnatum eſt ſicut hæreticum. Unde ſciendum eſt, quod in veteri teſtamento, quandocumque fit mentio de aliqua ſolemni perſona, narrantur pater, & tempus nativitatis, & mortis, ſicut de Iſaac, & multis aliis; hic autem ſubito introducitur Melchiſedech, nulla penitus facta mentione de generatione ſua, & pertinentibus ad ipſam; & hoc utique rationabiliter. Inquantum enim dicitur, *Sine patre*, ſignificatur nativitas Chriſti de Virgine, quæ fuit ſine patre. Matth. I. 20. „ Quod enim „ in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. “ Illud autem quod eſt proprium Dei, non debet attribui creaturæ; ſolius vero Dei Patris eſt eſſe Patrem Chriſti: ergo in nativitate illius, qui ipſum præfigurabat, non debuit fieri mentio de patre carnali. Item quantum (*a*) ad generationem æternam dicit, *Sine matre*: & hoc, ne intelligas iſtam generationem eſſe materialem, ſicut mater dat materiam genito; ſed eſt ſpiritualis, ſicut ſplendor a ſole. Supra I. 3. *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius*. Item quando fit generatio a patre, & matre, non totum eſt a patre, ſed materia adminiſtratur a matre. Ad excludendum ergo imperfectionem a Chriſto, & ad deſignandum quod totum quod habet, eſt a Patre, non fit aliqua mentio de matre. Unde verſus:

„ Eſt ſine matre Deus, eſt ſine patre
„ caro. “

Pſalm. CIX. 3. „ Ex utero ante luciferum „ genui te, “ ſcilicet ego ſolus. *Sine genealogia*. (*b*) Et duplici de cauſa non ponitur genealogia eius in Scriptura. Una ad deſignandum quod generatio Chriſti eſt ineffabilis: Eſa. LIII. 8. „ Generationem eius „ quis enarrabit? “ Alia ad deſignandum, quod Chriſtus, qui introducitur ut Sacerdos, non pertinet ad genus Leviticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et hæc eſt intentio Apoſtoli: unde ſubdit: *Neque initium dierum habens, neque finem vitæ*. Hoc autem dicit, non quia Chriſtus non ſit natus in tempore, neque mortuus; ſed propter æternam eius generationem, in qua natus eſt ſine initio cuiuſcumque temporis: unde Ioan. I. I. „ In principio erat Ver„ bum; “ ideſt, tempore quocumque dato, ante erat Verbum, ut exponit Baſilius. Eſt enim ante omnes dies: quia per ipſum factus eſt mundus, cum quo inceperunt dies. Item *nec finem vitæ*: verum eſt (*c*) quantum ad divinitatem, quæ eſt æterna. Quantum etiam ad humanitatem, iam non habet finem vitæ: quia „ Chriſtus reſur„ gens ex mortuis, iam non moritur: “ Roman. VI. 9. & infr. XIII. 8. *Chriſtus Ieſus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula*.

Deinde cum dicit, *Aſſimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum*, oſtendit ſimilitudinem quantum ad ſacerdotium. Scien-

(a) *Al.* ad naturam æternam. (b) *Al.* Ex duplici ratione non ponitur &c. (c) *Al. tantum* quantum ad æternitatem.

Sciendum eſt tamen, quod ſolet dici, quod poſteriora aſſimilantur prioribus, & non e converſo. Et ideo ne credatur quod ſacerdotium Chriſti ſit poſterius ſacerdotio Melchiſedech, hoc removet Apoſtolus: quia, etſi Chriſtus, inquantum homo, natus ſit poſt eum, & ex tempore; tamen inquantum Deus, & Filius Dei, eſt ab æterno. Et ideo Melchiſedech ſecundum omnia iſta aſſimilatus eſt illi qui eſt Filius Dei; & hoc inquantum manet Sacerdos in perpetuum: quod poteſt dupliciter exponi. Uno modo, quia non fit mentio de fine ſacerdotii eius, nec de ſucceſſore ipſius. Oſeæ XII. 10. „ In manibus Prophetarum „ aſſimilatus ſum. “ Item eſt *Sacerdos in perpetuum*, quia figuratum eius, ſcilicet ſacerdotium Chriſti, in perpetuum eſt. Unde & in Scriptura pluries repetitur ritu perpetuo: Exod. XXVII. 21. „ Cultus per„ petuus erit: “ Levit. XXIV. 3. „ Cultu, „ rituque perpetuo: “ quia illud quod figurabatur per illud, perpetuum erat. Per hoc enim Apoſtolus continuat ſequentia ad præcedentia.

LECTIO II.

INtuemini autem quantus ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha. Et quidem de filiis Levi ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere a populo ſecundum legem, ideſt a fratribus ſuis; quamquam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham; & hunc qui habebat repromiſſiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus eſt, a meliore benedicitur. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem conteſtatur, quia vivit: & (ut ita dictum ſit) per Abraham & Levi, qui decimas accepit, decimatus eſt. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchiſedech.

SUpra oſtendit Apoſtolus quomodo Melchiſedech aſſimilatus eſt Filio Dei; hic oſtendit præeminentiam ſacerdotii Melchiſedech ad ſacerdotium Leviticum; & circa hoc facit duo: primo enim excitat attentionem; ſecundo oſtendit propoſitum, ibi, *Et quidem de filiis Levi ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere a populo*. Excitat autem ipſos, quia grandia, & maxima dicturus erat. Proverb. VIII. 6. „ Audite me, quia de rebus magnis locu„ tura ſum. “ Et ideo dicit: *Intuemini*, ideſt diligenter conſiderate, *quantus*, ideſt, quam magnæ dignitatis, *ſit hic, cui Abraham Patriarcha decimas ſolvit*, & hoc *de præcipuis*. Malach. I. 14. „ Maledictus do„ loſus, qui habet in grege ſuo maſculum, „ & votum faciens, immolat Domino de„ bile. “ Dicitur autem Abraham Patriarcha, ideſt princeps patrum: non quia non habuerit patrem, ſed quia ſibi facta eſt promiſſio de paternitate gentium. Gen. XVII. 4. „ Eris pater multarum gentium. “ Eccli. XLIV. 20. „ Abraham magnus pater mul„ titudinis gentium. “ Roman. IV. 17. „ Patrem multarum gentium poſui te ante „ Deum, cui credidiſti. “

Deinde cum dicit, *Et quidem de filiis Levi ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere a populo*, oſtendit præeminentiam ſacerdotii Melchiſedech ad Leviticum; & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit propoſitum; ſecundo ex hoc concludit intentum, ſcilicet quod ſacerdotium Chriſti præfertur ſacerdotio Levitico, ibi, *Si ergo conſummatio per ſacerdotium Leviticum erat.... quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere Sacerdotem?* Iterum prima in duas: quia primo oſtendit propoſitum; ſecundo removet quamdam reſponſionem, ibi, *Et (ut ita dictum ſit) per Abraham, & Levi, qui decimas accepit, decimatus eſt*. Prima iterum in duas. Primo oſtendit præeminentiam quantum ad id in quo ipſe uſus eſt ſacerdotio ſuo; ſecundo quantum ad conditionem ſacerdotii, ibi, *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt*. Ad Sacerdotem vero duo pertinent, ut dictum eſt ſupra, ſcilicet accipere, & benedicere. Duo ergo facit: quia primo oſtendit excellentiam quantum ad acceptionem decimarum; ſecundo quantum ad benedictionem, ibi, *Et hunc qui habebat repromiſſiones, benedixit*. Circa primum adhuc duo facit: quia primo oſtendit (a) quibus competit accipere decimas;

(a) Al. de quibus.

mas; ſecundo quomodo hoc excellentius faciebat Melchiſedech, ibi, *Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham*. Dicit ergo: *Et quidem accipientes ſacerdotium de filiis Levi mandatum habent decimas ſumere a populo*. In hoc oſtendit quibus competit accipere decimas, quia Sacerdotibus.

Sciendum eſt autem, quod illi de tribu Levi erant deputati divino cultui. Inter ipſos autem ſoli illi de ſtirpe Aaron erant Sacerdotes. Exod. XXVIII. 1. „ Applica „ Aaron fratrem tuum ad te cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael, ut „ ſacerdotio fungantur mihi. " Et iſti, quia per Aaron erant de tribu Levi, ſumebant decimas.

Sed contra. Ergo ſecundum hoc ſoli Sacerdotes accipiebant decimas: quod eſt contra illud Num. XVIII. 21. „ Filiis Levi „ dedi omne decimas Iſraelis. " Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Levitæ non accipiebant eas, niſi quia miniſtrabant Sacerdotibus: & ita non propter ſe, ſed propter Sacerdotes dabantur eis. Item Levitæ accipiebant decimas decimatas, ſicut Num. XVIII. & ita ſoli Sacerdotes accipiebant, & non ſolvebant.

Secundo oſtendit quo iure accipiebant, quia ex mandato legis: unde dicit: *Mandatum habent decimas ſumere*.

Contra. Si hoc eſt mandatum legis, cum ſervare mandata legis modo ſit peccatum, videtur illicitum modo dare, vel accipere decimas. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod in lege fuerunt quædam pure cæremonialia, ſicut circumciſio, immolare agnum, & huiuſmodi. Et iſta, quia erant figurativa tantum, non licet modo ſervare: erant enim figura futuri: unde qui modo ſervaret, ſignificaret Chriſtum adhuc futurum. Quædam vero erant pure moralia, & iſta modo ſervanda ſunt; & de talibus fuit datio decimarum, ſicut ſupra dictum eſt. (a) Unde decimatio & in lege data eſt, & in novo teſtamento, Matth. X. 10. „ Di- „ gnus eſt operarius cibo ſuo: " Luc. X. 7. „ Dignus eſt operarius mercede ſua. " Sed determinatio talis portionis (b) modo eſt ab Eccleſia, ſicut & in veteri teſtamento fuit ex lege. Alia vero fuerunt partim cæremonialia, & partim moralia, ſicut iudicialia; & iſta quantum ad id quod cæremonialia ſunt non licet ſervare; ſed quantum ad morale, debent; tamen non eſt neceſſe in propria forma ſervari.

Alia obiectio: quia ſi eſſet mandatum, & adhuc eſt: ergo peccat qui non accipit, & peccant ubi non accipiuntur. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliqui dicunt, quod nulli licet abrenuntiare iuri accipiendarum decimarum; ſed bene licet dimittere uſum accipiendi propter ſcandalum: & hoc exemplo Apoſtoli, qui ſumptus non accipiebat ab aliquibus. Et ſic dicunt mandatum eſſe quod iuri non renuntient. Melius tamen dici poteſt, quod non eſt intelligendum quod eis præceptum ſit ſumere; ſed pro ſe habent introductum hoc mandatum, quod accipere poſſint, & alii teneantur reddere.

Tertio oſtendit a quibus accipiebant, quia *a populo, ſcilicet a fratribus ſuis, ſecundum legem; quamquam ipſi* Levitæ *exierint de lumbis Abrahæ*. Quia enim aliquis poſſet dicere, quod ſicut Melchiſedech accepit decimas ab Abraham, ita Levitæ a filiis eius: ergo non præfertur illud ſacerdotium iſti: ideo hoc excludit, & dicit, quod ipſimet Levitæ erant de ſemine Abrahæ, & ſic erant inferiores eo (c) qui decimas ſolverat, ſcilicet Abraham.

Deinde cum dicit, *Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham*, oſtendit quomodo excellentius conveniebat Melchiſedech accipere decimas, quia nec ipſe erat de genere Abraham: unde *generatio eius non annumeratur cum eis*, ſcilicet Levitis. Item ex mandato legis licebat eis ſumere decimas; & ſic eorum ſacerdotium erat ſubiectum obſervantiis legis: ſed ille non ex mandato cuiuſcumque legis, ſed per ſe *ſumpſit decimas*: ideo ſacerdotium eius erat figura ſacerdotii Chriſti, quod non eſt ſubditum legi. Item ipſi accipiebant a populo infimo, ſcilicet a fratribus; ille autem a ſummo, ſcilicet ab Abraham.

Deinde cum dicit, *Et hunc qui habebat repromiſſiones, benedixit*, oſtendit excellentiam eius ex parte benedictionis; & eſt ſua ratio talis. Geneſ. XIV. dicitur, quod Melchiſedech benedixit Abrahæ; ſed maior eſt qui benedicit, illo cui benedicitur: ergo &c. Et ideo dicit, quod Melchiſedech ipſe benedixit Abraham, *qui habebat repromiſſiones*.

Contra. Infra XI. 39. *Non acceperunt repromiſſionem*. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non accepit Abraham repromiſſionem, ideſt rem promiſſam, quia non fuit eam conſecutus; habuit tamen ipſam in fide, & ſpe,

(a) *Al.* Tamen. (b) *Al.* deeſt modo. (c) *Al.* cui decimas ſolverunt.

& ſpe, & ad ipſum ſpecialiter facta eſt repromiſſio.

Deinde cum dicit, *Sine ulla autem contradictione, quod minus eſt, a meliore benedicitur*, ponit maiorem ſuæ rationis.

Sed hic ſunt tres obiectiones. Prima eſt de hoc (*a*) quod dicit, quod minor a maiore benedicitur. Et ex iſto loco pauperes Lugdunenſes dicunt, quod quicumque iuſtus maior eſt peccatore; & ſic iuſtus laicus non benedicitur a malo Sacerdote, ſed e converſo. Unde volunt, quod omnis iuſtus eſt Sacerdos, & nullus peccator eſt Sacerdos. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod iſte error nimis pernicioſus eſt: quia ſi bonitas miniſtri requiratur ad collationem ſacramenti, in quo eſt ipſa ſalus, ſequitur quod nullus ſit certus ſuæ ſalutis, nec ſciret ſe recte baptizatum, quia non poteſt ſcire ſi Sacerdos ſit iuſtus. Nullus etiam poterit eſſe miniſter, quia „ nemo ſcit „ utrum odio, vel amore dignus ſit: “ Eccle. IX. 1. Et ideo dicendum eſt, quod aliquis poteſt aliquid facere dupliciter: aut auctoritate propria, aut auctoritate alterius. Quando autem auctoritate propria, tunc requiritur quod ſit iuſtus. Sacerdos autem tantum eſt miniſter: unde non agit niſi in virtute Chriſti. I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet homo ut miniſtros Chri„ ſti, & diſpenſatores (*b*) myſteriorum „ Dei. “ Et ideo non nocet, ſive bonus, ſive malus fuerit: quia Chriſtus eſt qui in ipſo benedicit. Et ſic ſine ulla contradictione, qui benedicit, maior eſt.

Secunda obiectio eſt: quia cum Chriſtus ſit maior omni Sacerdote, quomodo poteſt corpus Chriſti a Sacerdote conſecrari? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Sacerdos benedicit materiam, non autem corpus Chriſti. Item non agit auctoritate propria, ſed auctoritate Chriſti, qui, inquantum Deus, maior eſt corpore ſuo.

Item tertia obiectio eſt: quia non videtur verum quod maior benedicat ſemper minorem: quia Papa conſecratur ab Epiſcopo, & Archiepiſcopus a ſuffraganeo; qui tamen ſunt minores. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod nec Epiſcopus conſecrat Papam, nec ſuffraganei Archiepiſcopum; ſed hunc hominem, ut ſit Papa, vel Archiepiſcopus. Item facit hoc ut miniſter Dei, qui maior eſt quam Papa.

Deinde cum dicit, *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt*, oſtendit præeminentiam ſacerdotii ex parte Sacerdotis, ex conditione ipſius; & facit talem rationem. Illud eſt excellentius quod non corrumpitur. Sed in ſacerdotio Levitico *homines morientes*, ideſt per mortem ſuccedentes, *accipiunt decimas*; ſed *ibi*, ideſt in ſacerdotio Melchiſedech, *conteſtatur*, Scriptura, *quia vivit*; ideſt, non facit mentionem de morte eius: non quia mortuus non ſit, ſed quia ſignificat ſacerdotium quod manet in æternum: „ Chriſtus „ enim reſurgens a mortuis, iam non moritur: “ Rom. VI. 9. & Apoc. I. 18. „ Fui „ mortuus, & ecce ſum vivus in ſæcula „ ſæculorum. “

Conſequenter cum dicit, *Et (ut ita dictum ſit) per Abraham, & Levi, qui decimas accepit, decimatus eſt*, reſpondet cuidam obiectioni. Poſſet enim dici: Verum eſt quod Melchiſedech maior eſt quam Abraham, qui ei dedit decimas; ſed Levi maior eſt quam Melchiſedech. Et ideo dicit Apoſtolus, quod hoc non valet, quia, *ut ita dictum ſit, per Abraham*, ideſt mediante Abraham, *& Levi decimatus eſt*, ab eo ſupple, *qui decimas accepit*, ideſt a Melchiſedech. Et ſic adhuc eſt ipſe maior quam Levi.

Sed contra. Si alicuius Epiſcopi pater dat decimas, non tamen propter hoc oportet quod Epiſcopus ſit minor illo qui decimas recipit. Ergo nec ſimiliter in propoſito. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non eſt ſimile: quia tota dignitas illius generis, etiam Sacerdotum, erat ex Abraham; non autem ſic eſt de Epiſcopo, quia tota dignitas eius ex Chriſto eſt, non ex patre ſuo.

Deinde cum dicit, *Adhuc enim in lumbis patris erat*, manifeſtat quod dixerat, & dicit, quod Levi *adhuc erat in lumbis patris* Abraham, quando dedit decimas Melchiſedech, qui occurrit ſibi: & ſic Abraham decimato, decimatus eſt etiam Levi.

Sed contra: quia ſic etiam erat Chriſtus in lumbis eius, ſicut & Levi. Matth. I. 1. „ Filii David, filii Abraham. “ Et ideo ſi propter hoc maior eſt Melchiſedech quam Levi, quia Levi fuit decimatus; non videtur ratio quare Chriſtus non fuerit decimatus, & ſic adhuc Melchiſedech maior Chriſto erit. Et eadem difficultas eſt de peccato originali: quia, ut dicitur Rom. V. 12. „ In quo omnes peccaverunt, “ id-

(a) *Al. deeſt* quod dicit. (b) *Al.* miniſteriorum.

eſt in Adam. Et ideo videtur quod Chriſtus, qui eodem modo fuit in ipſo ſicut nos, ipſum peccatum originale contraxerit.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod totum hoc intelligitur in his qui in Abraham, ſive in Adam fuerunt ſecundum rationem ſeminalem, & corpulentam ſubſtantiam; quo modo Chriſtus non fuit ibi, ſed tantum ſecundum corpulentam ſubſtantiam: Chriſtus enim fuit conceptus quo ad corpus de materia puriſſima, & ſanctiſſima beatæ Virginis, (a) ut habetur declaratio in III. Sententiarum, diſtinctione III.

LECTIO III.

SI ergo conſummatio per ſacerdotium Leviticum erat (populus enim ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere Sacerdotem, & non ſecundum ordinem Aaron dici? Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis tranſlatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu eſt, de qua nullus altario præſto fuit. Manifeſtum eſt enim quod ex Iuda ortus ſit Dominus noſter: in qua tribu nihil de Sacerdotibus Moyſes locutus eſt. Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exurgat alius Sacerdos, qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt, ſed ſecundum virtutem vitæ inſolubilis. Conteſtatur enim: Quoniam tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius, & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex; introductio vero melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.

SUpra probavit Apoſtolus præeminentiam ſacerdotii Melchiſedech ad Leviticum; hic ab eodem concludit excellentiam ſacerdotii Chriſti, reſpectu ſacerdotii Levitici. Sicut etiam ſupra dictum eſt a principio huius VII. cap. Apoſtolus (b) per tria probat ex auctoritate Pſalmiſtæ propoſitum ſuum, & primo per illud, *Secundum ordinem Melchiſedech*. Probavit ergo præeminentiam Melchiſedech ad Levi: & ideo ſecundum ordinem ſacerdotii Melchiſedech, probat præeminentiam Chriſti ad ſacerdotium Leviticum. Unde facit hic magnam vim de iſto verbo, *Secundum ordinem*. Et facit duas rationes: quarum una concludit quod ſacerdotium Chriſti præfertur ſacerdotio Levitico; ſecunda, quod etiam evacuat illud, & illam ponit ibi, *Et amplius adhuc manifeſtum eſt*. In prima ratione, quæ eſt conditionalis, ponit duo antecedentia, & per conſequens duo conſequentia, ibi, *Quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere Sacerdotem?* Et ratio ſua talis eſt. Si ſacerdotium Leviticum fuiſſet perfectum, per cuius miniſterium erat adminiſtratio legis, non fuiſſet neceſſarium quod ſurgeret alius Sacerdos ſecundum alium ordinem, per quem etiam alia lex miniſtraretur, ſicut per Leviticum lex vetus. Sed ſurgit alius Sacerdos ſecundum alium ordinem, ſcilicet *ſecundum ordinem Melchiſedech*. Ergo illud imperfectum erat. Sicut ergo ſurgit aliud ſacerdotium, ita neceſſe eſt ſurgere aliam legem. In iſta ratione manifeſtum eſt quod ſunt duo antecedentia: unum pertinens ad ſacerdotium, aliud ad legem. Dicit ergo quantum ad primum antecedens, quod *ſi eſſet conſummatio per ſacerdotium Leviticum*. Quantum vero ad ſecundum dicit, quod ſi per ſacerdotium lex adminiſtraretur; quod probat, *quia ſub ipſo*, ideſt per eius adminiſtrationem, *populus legem accepit*: non quod ſacerdotium præcederet legem, ſed magis e converſo. Unde iſtud ſecundum antecedens ponit ibi, cum dicit: *Sub ipſo enim populus legem accepit*. Malach. II. 7. „ Labia Sacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem de ore eius „ requirent. " Facit autem mentionem ſpecialiter de ſacerdotio, ut transferat ſe ad legem, quæ per officium ſacerdotale adminiſtrabatur: non enim, ut dicit Gloſſa, poteſt eſſe Sacerdos ſine teſtamento, & lege, & præceptis. Sacerdotium vero non conſummabat, ideſt perficiebat: tota enim per-

(a) *Al.* ut habet declarari. (b) *Al.* per tria in auctoritate Pſalmiſtæ probat propoſitum ſuum.

perfectio ſua erat per legem, quam admi. niſtrabat; ſed, ut iam dicetur, *nullum ad perfectum adduxit lex*: quia nec ad perfectionem iuſtitiæ: Matth. v. 20. „ Niſi ab. „ undaverit iuſtitia veſtra pluſquam ſcri- „ barum, & phariſæorum, non intrabitis „ in regnum cælorum: “ item non dabat conſummationem patriæ, quia non introducebat in vitam. Et in huius ſignum ipſe legislator non potuit intrare terram pro miſſionis, Deut. ult. Has autem duas perfectiones habemus per Chriſtum: Eſa. x. 22. „ Conſummatio abbreviata inundabit „ iuſtitiam. “ Rom. IX. 28. „ Verbum con- „ ſummans, & abbrevians in æquitate. “ Hæc ſunt ergo antecedentia. Conſequentia vero ponit, cum dicit: *Quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere Sacerdotem*? Et hoc quantum ad primum; quaſi dicat: Si illud fuiſſet conſummatum, & perfectum, *quid adhuc fuit neceſſarium ſurgere alium Sacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedech, & non ſecundum ordinem Aaron dici?* ideſt, non dixiſſet, *Secundum ordinem Melchiſedech*; ſed *ſecundum ordinem Aaron*: quod quia non fecit, ergo erat imperfectum. Hæc eſt tota prima ratio, per quam patet quod ſacerdotium Chriſti præfertur Levitico.

Secunda ratio probat quod etiam ipſum evacuat, quia perfectum evacuat imperfectum. I. Corinth. XIII. 10. „ Cum venerit „ quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex „ parte eſt. “ Ergo ſacerdotium Chriſti evacuat ſacerdotium Leviticum. Eſt ergo primum conſequens quod ſacerdotium Chriſti evacuat ſacerdotium Leviticum. Secundum conſequens eſt quod etiam evacuatur lex, quæ per illud adminiſtrabatur; & iſtud ponit cum dicit, quod *translato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis translatio fiat*. Erat enim lex ſub adminiſtratione ſacerdotii: ergo, mutato ſacerdotio, neceſſe eſt quod lex mutetur. Et huius ratio eſt, quia, mutato fine, neceſſe eſt quod mutentur ea quæ ſunt ad finem; ſicut qui mutat propoſitum eundi per aquam, mutat propoſitum quærendi navem. Omnis autem lex ordinatur ad converſationem humanam ſecundum aliquod regimen. Unde, ſecundum Philoſophum in Politicis, mutata converſatione, neceſſe eſt mutari legem. Sicut autem lex humana ordinatur ad regimen humanum, ita ſpiritualis, & divina ad regimen divinum. Hoc autem regimen deſignatur per ſacerdotium. Translato ergo ſacerdotio, neceſſe eſt transferri legem. Signanter autem loquitur: quia non dicit, *Sacerdote translato*: lex enim non reſpicit perſonam Sacerdotis: unde mortuo Sacerdote, non mutatur lex, niſi forte ſit illa introducta propter perſonam eius; ſed mutato ſacerdotio mutatur totus modus, & ordo regiminis. Et de iſta mutatione habetur Hierem. XXXI. 31. „ Feriam domui „ Iſrael, & domui Iuda fœdus novum, „ non ſecundum pactum quod pepigi cum „ patribus veſtris. “ Rom. VIII. 2. „ Lex „ ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberavit me „ a lege peccati, & mortis. “ Lex enim vetus dicitur lex peccati, & mortis, per occaſionem acceptam, quia ſcilicet gratiam non conferebat ex opere operato, ſicut ſacramenta novæ legis.

Sed obiicit hic Manichæus. Si lex vetus fuit data per divinam providentiam, cum illa ſit immutabilis, etiam ipſa lex eſſet immutabilis; & per conſequens non debuit mutari. Cum ergo mutata ſit, non eſt data per divinam providentiam.

Reſpondeo. Dicendum eſt, ſecundum quod dicit Auguſtinus contra Fauſtum. Sicut ſapiens diſpenſator una & eadem diſpoſitione, & providentia, ſecundum diverſitatem temporum, & perſonarum, dat alia & alia præcepta: ſicut alia hieme, alia eſtate; alia pueris, alia ſenibus; alia perfectis, alia imperfectis; & tamen eſt eadem providentia: ita, divina providentia immobili permanente, mutata eſt lex propter mutationem temporum: quia ante adventum debuerunt dari præcepta quæ figurarent venturum; ſed poſt adventum, quæ ſignificent veniſſe. Item data ſunt illis præcepta ſicut pueris; in novo vero ſicut perfectis. Unde lex dicitur prædagogus, quod eſt proprie puerorum. Unde ſi in lege dicitur aliquid quod ſonet perpetuitatem, hoc eſt ratione figurati.

Item Gloſſa dicit hic, quod iſta translatio ſacerdotii fuit figurata I. Reg. III. quando ſacerdotium fuit translatum ad Samuelem, qui non fuit de tribu Levi. Contra: quia Samuel non fuit Sacerdos; immo magis hoc fuit figuratum in translatione ſacerdotii ab Abiathar ad Sadoch, qui etiam erat Levita.

Et dicendum eſt, quod licet Samuel non eſſet Sacerdos, tamen aliquid ſacerdotale egit: quia & ſacrificium obtulit, & Reges unxit, ſcilicet Saul, & David. Et quantum ad hoc, translatum eſt ad ipſum ſacerdotium. Et ſic dicitur in Pſal. XCVIII. 6. „ Moyſes, & Aaron in ſacerdotibus „ eius,

„ eius, & Samuel inter eos qui invocant „ nomen eius.“

Item contra illud quod dicit Gloſſa, quod non erat de tribu Levitica: quia I. Paralip. VI. Helcana, qui fuit pater eius, & ipſe numeratur inter filios Levi.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Samuel quantum ad aliquid fuit de tribu Iuda, & hoc quantum ad matrem; ſed quantum ad patrem, de tribu Levi, non tamen de Aaron; ſed quantum ad locum, fuit de monte Ephraim. Licet enim undecim tribus habuerint certas provincias, non tamen tribus Levi; ſed inter ipſas accepit poſſeſſionem, & ſic habitabat in monte Ephraim.

Deinde cum dicit, *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu eſt*, manifeſtat quod dixit: & primo quod ſacerdotium ſit translatum; ſecundo hoc exponit, ibi, *Manifeſtum eſt enim quod ex Iuda ortus ſit Dominus noſter*. Dicit ergo: Dictum eſt, quod tranſlatum eſt ſacerdotium: quia ille cui dixit Propheta, *Tu es Sacerdos in æternum*, eſt de alia tribu, ſcilicet de Iuda, non de Levi, ſicut patet Matth. I *De qua tribu nullus præſto fuit altario*, ideſt altaris miniſterio, ſcilicet de Iuda.

Sed contra. Rex Ozias ingreſſus eſt templum, ut poneret incenſum: II. Paralip. XXVI. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod licite nullus preſto fuit altari, vel etiam nullus impune. Ipſe enim Ozias graviter fuit punitus, quia uſque ad mortem fuit leproſus.

Et ſi dicas contra illud quod dicitur, *Nullus*, quod Beata Virgo fuit de tribu, & ſtirpe Aaron, quia erat cognata Eliſabeth, quæ fuit de filiabus Aaron, Luc. I. reſpondeo. Dicendum eſt, quod inter ſtirpes, ſacerdotalis, & regia erant præclariores: unde & frequenter coniunctæ fuerunt per matrimonium, ſicut patet de primo ſummo Sacerdote, qui accepit uxorem filiam Aminadab ſororem Naaſſon, qui fuit dux in tribu Iuda, Exod. VI. Et etiam IV. Reg. XI. & II. Paralip. XXII. Ioiada Sacerdos duxit in uxorem Ioſabeth filiam Regis Ioram. Unde potuit eſſe quod aliqua parte Eliſabeth eſſet de tribu Iuda.

Deinde cum dicit, *Manifeſtum eſt*, exponit quod dixit, dicens, quod *manifeſtum eſt quod Dominus ortus eſt de tribu Iuda*: Matth. I. Apoc. V. 5. „ Vicit leo de tribu Iuda.“ *In qua nihil de Sacerdotibus Moyſes locutus eſt*. Lex enim mandavit, nullum aſſumi ad miniſterium tabernaculi, niſi tantum de tribu Levi: unde in tribu Iuda *nihil de Sacerdotibus locutus eſt Moyſes*.

Deinde cum dicit, *Et amplius adhuc manifeſtum eſt*, quia ſuperius poſuit unam rationem ad probandum quod ſacerdotium Chriſti præfertur Levitico, & ipſum evacuat; ideo hic ponit aliam, in qua oſtendit rationem evacuationis, & tranſmutationis illius: & utitur quadam conditionali: in qua primo ponit duo antecedentia; ſecundo duo conſequentia, ibi, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati*. Circa primum duo facit: quia primo ponit illa antecedentia; ſecundo manifeſtat quod dixit, ibi, *Conteſtatur enim: Quoniam tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*. Ratio ſua talis. Si novus Sacerdos ſurgit, hoc non erit ſecundum legem carnalis mandati, ſed ſecundum legem vitæ æternæ, & inſolubilis. Et huius ratio eſt, quia primus fuit ſecundum legem illam: oportet ergo quod novus ſit ſecundum aliam legem, ſi tamen ſurgit aliquis novus. Sed dicendum eſt, quod ſurgit alius novus. In maiori ergo ſunt duo: quorum unum pertinet ad vetus teſtamentum, ſcilicet quod eſt mandatum carnale, & hoc quia habebat quaſdam obſervantias carnales, ſicut circumciſionem, & purificationes carnales: item quia promittebat pœnas, & præmia carnalia: Eſa. I. 19. „ Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.“ Infra IX. 10. *Iuſtitiis carnis uſque ad tempus correctionis impoſitis*. Et iſtud antecedens ponit, cum dicit: *Amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exurgat alius Sacerdos*. Et patet quod pertinet ad novum teſtamentum, quod non diſpenſatur per carnalia, ſed conſiſtit in ſpiritualibus: eſt enim ſecundum ſpiritualem virtutem, per quam generatur in nobis vita perpetua: & hoc quia promittuntur in ipſo bona, & pœnæ perpetuæ. Inf. IX. 11. *Chriſtus aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum*. Matth. XXV. 46. „ Tunc ibunt hi „ in ſupplicium æternum, iuſti vero in vitam „ æternam.“ Item non conſiſtit in carnalibus obſervantiis, ſed in ſpiritualibus. Ioan. VI. 64. „ Verba quæ ego locutus ſum „ vobis, ſpiritus, & vita ſunt.“ (a) Et hoc eſt quod dicit, quod eſt *ſecundum virtutem vitæ inſolubilis*.

Conſequenter cum dicit, *Conteſtatur enim: Quo-*

(a) *Al.* tantum Et dicit.

Quoniam tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech, manifeſtat quod dixerat, & facit vim in hoc quod dicit, *In æternum*: quia ſi ſacerdotium eſt æternum, manifeſtum eſt quod dicit perpetuitatem.

Deinde cum dicit, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati*, ponit duo conſequentia: & primo de evacuatione veteris teſtamenti; ſecundo de inſtitutione novi, ibi, *Introductio vero melioris ſpei*. Primum eſt quod vetus teſtamentum fuit (a) per legem carnalis mandati, & introducitur aliud: ergo primum mutatur: & hoc eſt quod dicit, quod fit prioris mandati reprobatio.

Sed contra. Non reprobatur niſi malum. Eſa. VII. 15. „ Ut ſciat reprobare malum. “ Illud autem mandatum non eſt malum. Rom. VII. 12. „ Lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non erat malum ſecundum ſe, ſed ut inconveniens tempori. Non enim ſervanda ſunt in novo ſacerdotio quæ fuerunt in antiquo. Pſal. XXXIX. 8. „ Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti: tunc dixi: Ecce venio. “ Et ideo dicitur, quod illud reprobatur; & hoc propter infirmitatem, & inutilitatem. Illud autem dicitur infirmum quod non poteſt exequi effectum ſuum; proprius autem effectus legis, & ſacerdotii eſt iuſtificare: hoc autem lex non potuit facere. Rom. VIII. 3. „ Nam quod erat impoſſibile legi, in quo infirmabatur ſecundum carnem: Deus Filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum. “ Gal. IV. 9. „ Quomodo convertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo vultis ſervire? “ Item inutile dicitur quod non valet ad finem conſequendum. Hoc autem non poteſt lex, quia non adducebat ad beatitudinem, quæ finis eſt hominis. Sed tamen ſuo tempore fuit utilis, inquantum diſponebat ad fidem. Infra XI. 13. *Iuxta fidem omnes defuncti ſunt, non acceptis promiſſionibus*. Quare autem ſit infirmum, & inutile, oſtendit cum dicit: *Nihil enim ad perfectum*, nec ſcilicet iuſtitiæ, nec patriæ, *adduxit*. Unde erat imperfecta; ſed perfecta fuit per Chriſtum.

Conſequenter cum dicit, *Introductio vero melioris ſpei*, ponit conſequens ſecundum ex ſecundo antecedente, dicens: *Introductio vero melioris ſpei*: ſupple, fit per novum Sacerdotem: *per quam proximamus ad Deum*. Si enim novus ſurgit, eſt *ſecundum virtutem vitæ indiſſolubilis*; hoc eſt antecedens: & *introductio melioris ſpei*; & hoc eſt conſequens. I. Pet. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Ieſu. “ Item per ipſum proximamus Deo. Per peccatum enim diſiungimur ab ipſo: Eſa. LIX. 2. „ Iniquitates veſtræ diviſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius a vobis. “ Hic eſt ergo ille qui hoc removet; quod facit nos approximare Deo: hic autem eſt ille novus Sacerdos, ſcilicet Chriſtus, qui tollit peccata mundi, Ioan. I. Rom. V. 1. „ Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem acceſſum habemus in gratiam iſtam. “

LECTIO IV.

ET quantum eſt non ſine iureiurando (alii quidem ſine iureiurando Sacerdotes facti ſunt; hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum: Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum) intantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus. Et alii quidem plures facti ſunt Sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere; hic autem, eo quod maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium. Unde & ſalvare in perpetuum * poteſt, accedens per ſemetipſum ad Deum], ſemper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis eſſet Pontifex, innocens, impollutus, ſegregatus a peccatoribus, & excelſior cælis factus: qui non habet neceſſitatem quotidie (quemadmodum Sacerdotes) prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit, ſemel ſe offerendo. Lex enim conſtituit homines Sacerdotes infirmitatem habentes; ſermo autem iuriſiurandi, qui poſt legem eſt, Filium in æternum perfectum.

Supra

* *Vulgata* poteſt accedentes.
(a) *Al.* ſecuudum legem.

SUpra Apoſtolus ex una parte auctoritatis Pſalmiſtæ probavit quod ſacerdotium Chriſti præfertur Levitico, & ipſum evacuat; hic idem probat ex aliis duabus: & primo ex hoc quod dicit, *Iuravit Dominus*; ſecundo ex hoc quod dicit, *Tu es Sacerdos*, ibi, *Et alii quidem plures facti ſunt Sacerdotes*. Facit autem primo talem rationem. Illud quod inſtituitur ſine iuramento, minus validum eſt quam quod inſtituitur cum iuramento. Sacerdotium autem Chriſti inſtitutum eſt cum iuramento, ſicut patet, quia dicit, *Iuravit Dominus*: ſacerdotium vero Aaron non, ſicut patet Exod. XXVIII. 1. „ Applica ad te Aaron. “ Ergo &c. Quantum ad maiorem dicit: *Et quantum eſt*, ſupple quod *non ſine iureiurando*, *alii quidem ſine iureiurando Sacerdotes facti ſunt*; *hic autem cum iureiurando*. Omnia iſta ponuntur ad probandum quod ſacerdotium Chriſti ſit firmius: quia, ut ſupra dictum eſt, omnis promiſſio facta in veteri teſtamento per iuramentum, ſignum eſt conſilii divini immobilis: & ideo, quia ad David, & ad Abraham facta fuit iſta promiſſio de Chriſto cum iuramento, ſpecialiter dicitur Chriſtus filius ipſorum, Matth 1. Iſtud autem iuramentum deſignat æternitatem poteſtatis Chriſti. Dan. VII. 14. „ Poteſtas „ eius poteſtas æterna. “ Luc. 1. 33. „ Et „ regni eius non erit finis. “ *Intantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus*: quia ſacerdotium eſt firmius: quod patet, quia per iuramentum ordinatum eſt: ideo oportet aliquid melius, & firmius per ipſum haberi. Unde poteſt legi præcedens littera ſuſpenſive uſque huc, quod *inquantum eſt non ſine iuramento .... intantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus*.

Sciendum eſt autem, quod Sacerdos eſt medius inter Deum & populum: Deut. V. 5. „ Ego medius, & ſequeſter fui inter „ Dominum & vos. “ Et ideo quia ſequeſter eſt mediator, Sacerdos debet Deum, & populum ad concordiam reducere. Et hoc fit quaſi per pactum de bonis temporalibus, in quibus non conquieſcebat affectus niſi carnalium, ſecundum illud Pſal. lxxII. 24. „ Quid enim mihi eſt in cælo, & a te quid „ volui ſuper terram? “ & ideo oportuit ut ſuperveniret alius Sacerdos qui eſſet *ſponſor*, ideſt promiſſor, *melioris teſtamenti*, & melioris pacti, quia de bonis ſpiritualibus, & ſtabilibus: & hic *eſt Ieſus*. Hierem. XXXI. 31. „ Feriam domui Iſrael, & domui Iu„ da fœdus novum, non ſecundum pactum „ quod pepigi cum patribus eorum. “ Matth. IV. 17. „ Pœnitentiam agite, appro„ pinquabit enim regnum cælorum. “

Deinde cum dicit, *Et alii quidem plures facti ſunt Sacerdotes*, utitur alia clauſula poſita in auctoritate: *Tu es Sacerdos in æternum*: & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit quare hæc clauſula, *In æternum*, apponitur; ſecundo ex hoc oſtendit ſacerdotium Chriſti eſſe maioris efficaciæ quam ſacerdotium veteris teſtamenti, ibi, *Unde & ſalvare in perpetuum poteſt*. Oſtendit autem quod iſte ſit verus Sacerdos: quia alii prohibebantur morte permanere, quia omnes neceſſitatem habebant moriendi. Unde Aaron mortuo, ſucceſſit Eleazar, ſicut patet Num. XX. & ſic deinceps. Sicut autem videmus in naturalibus, quæ ſunt ſigna ſpiritualium, quod incorruptibilia non multiplicantur ſub eadem ſpecie, unde non eſt niſi unus ſol; ita in ſpiritualibus in veteri teſtamento, quod fuit imperfectum, multiplicati fuerunt Sacerdotes. Et hoc fuit ſignum quod illud Sacerdotium erat corruptibile: quia incorruptibilia non multiplicantur in eadem ſpecie, ut dictum eſt. Sed iſte Sacerdos, ſcilicet Chriſtus, eſt immortalis: manet enim in æternum, ſicut Verbum Patris æternum, ex cuius æternitate redundat etiam æternitas in corpus eius: quia „ Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam „ non moritur: “ Roman. VI. 9. Et idcirco *ex eo quod manet in æternum*, *habet ſacerdotium ſempiternum*. Et ideo ſolus Chriſtus eſt verus Sacerdos, alii autem miniſtri eius: I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet „ homo ut miniſtros Chriſti. “

Deinde cum dicit, *Unde & ſalvare in perpetuum poteſt*, oſtendit efficaciam eius; & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit efficaciam eius; ſecundo modum ipſius efficaciæ, ibi, *Accedens per ſemetipſum ad Deum*. Efficacia eius eſt, quia cauſa eſt ſemper potentior ſuo effectu; & ideo cauſa temporalis non poteſt producere effectum æternum. Sacerdotium vero Chriſti eſt æternum; non autem Leviticum, ut eſt probatum. Ergo Chriſtus *poteſt ſalvare in perpetuum*. Hoc autem non poſſet fieri, niſi haberet virtutem divinam. Eſai. XLV. 17. „ Salvatus eſt Iſrael in Domino ſalute æ„ terna. “ Modus autem eſt, quia *accedens per ſemetipſum ad Deum*. Et deſcribit iſtum modum a tribus, ſcilicet ab excellentia virtutis, naturæ, & pietatis. Virtutis quidem, quia *accedit per ſemetipſum*.

Sed contra. Accedens ad aliquem, diſtat ab ipſo; Chriſtus autem non diſtat a Deo. Re-

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Apoſtolus in verbis iſtis oſtendit duplicem naturam: ſcilicet humanam, ſecundum quam convenit ei accedere, quia in ipſa diſtat a Deo (non autem accedit a ſtatu culpæ ad ſtatum gratiæ; ſed per contemplationem intellectus, & affectus, & adeptionem gloriæ:) & naturam divinam, per hoc quod dicit, eum per ſemetipſum accedere ad Deum. Si enim eſſet purus homo, non poſſet per ſe accedere. Ioan. VI. 44. „Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui „miſit me, traxerit eum." Et ideo cum Apoſtolus dicit, quod per ſemetipſum accedit, oſtendit virtutem eius. Eſa. LXIII. 1. „Gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ." Ergo accedit inquantum homo, ſed per ſemetipſum inquantum Deus.

Excellentiam vero naturæ oſtendit, inquantum dicit, *Semper vivens*: aliter enim ſacerdotium eius finiretur. Apoc. I. 18. „Fui mortuus, & ecce ſum vivens in „ſæcula ſæculorum." Excellentiam pietatis oſtendit, quia dicit, *Ad interpellandum pro nobis*: quia licet ſit ita potens, ita altus, tamen cum hoc eſt pius, quia interpellat pro nobis. I. Ioan. II. 1. „Advocatum habemus apud Patrem Ieſum „Chriſtum iuſtum." Interpellat autem pro nobis, primo humanitatem ſuam, quam pro nobis aſſumpſit, repræſentando: item ſanctiſſimæ animæ ſuæ deſiderium, quod (*a*) de ſalute noſtra habuit, exprimendo, cum quo interpellat pro nobis. Alia littera habet, *Accedentes per ipſum*; & tunc deſignantur illi quos ſalvat, quia accedentes per fidem eius ad Deum. Rom. V. 1. „Iuſtificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum Ieſum Chri„ſtum, per quem acceſſum habemus per „fidem in gratiam iſtam in qua ſta„mus."

Deinde cum dicit, *Talis enim decebat ut nobis eſſet Pontifex*, oſtendit ex excellentia Chriſti excellentiam eius ſacerdotii; & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit quod ei conveniunt perfectiones conditionum quæ requirebantur ad ſacerdotium veteris legis; ſecundo oſtendit quod ſibi deſunt imperfectiones eius, ibi, *Qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes, prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi*. Ponit autem quatuor conditiones de ipſo, quæ debent eſſe in Sacerdote legali. (*b*) Primo quod ſit *ſanctus*. Lev. XXI. 6. (*c*) „Incenſum enim Domi„ni, & panes Dei ſui offerunt, & ideo „ſancti erunt." Hanc autem perfecte habuit Chriſtus. Sanctitas enim importat puritatem conſecratam Deo. Chriſtus autem a principio conceptionis ſuæ Deo conſecratus fuit. Luc. I. 35. „Quod enim „ex te naſcetur, ſanctum vocabitur." Matth. I. 20. „Quod enim in ea natum „eſt, de Spiritu ſancto eſt:" & Dan. IX. 24. „Ungetur Sanctus ſanctorum." (*d*) Secundo quod ſit *innocens*. Levit. XXII. 9. „Cuſtodiant præcepta mea, ut non ſubia„ceant peccato." Proprie autem dicitur innocentia, puritas ad proximum. Pſalm. XXIII. 4. „Innocens manibus, & mundo „corde, qui non accepit in vano animam „ſuam, nec iuravit in dolo proximo ſuo." Chriſtus autem ſumme innocens fuit, utpote qui peccatum non fecit. Pſalm. XXV. 11. „Ego in innocentia mea ingreſſus ſum." Tertio quod eſſet *impollutus*; & hoc quoad ſe. Levit. XXI. 17. „Homo de ſemine tuo, „qui habuerit maculam, non offerat pa„nes Dei ſui." De Chriſto autem dicitur in figura Exod. XII. 5. „Erit autem agnus „ſine macula." Quarto quod non commiſceretur cum coinquinatis. Levit. XXI. 15. (*e*) „Ne commiſceat ſtirpem generis „ſui vulgo gentis ſuæ." Chriſtus autem fuit perfectiſſime *a peccatoribus ſegregatus*. Pſalm. I. 1. „Beatus vir qui non abiit in „conſilio impiorum, & in via peccatorum „non ſtetit." Quod quidem verum eſt quantum ad ſimilitudinem vitæ: Sap. II. 15. „Diſſimilis eſt aliis vita illius:" non tamen quantum ad converſationem, quia „cum hominibus converſatus eſt," Ba„ruch III. 38. Et hoc propter illorum (*f*) converſionem. Matth. IX. 11. „Quare „cum peccatoribus manducat magiſter ve„ſter?" Et intantum ſegregatus eſt quod etiam *factus eſt excelſior cælis*; ideſt, ſuper omnem cæleſtem creaturam, ſublimata eſt humana natura in ipſo. Supra I. 3. *Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*. Ergo iſte eſt Sacerdos valde ſufficiens.

Conſequenter cum dicit, *Qui non habet neceſſitatem .... prius pro ſuis delictis hoſtias offerre*, removet ab eo illud quod erat imperfectionis in Sacerdote legali. Hoc autem erat quia ille indigebat ſacrificio expiationis, ut patet Lev. XVI. 11. „Immolabit vi„tu-

(a) *Al. additur* Chriſtus. (b) *Al.* Primo ſanctitas. (c) *Al.* Incenſum, & panes Dei ſui offerunt. (d) *Al.* Secundo innocentia. (e) *Al.* Non commiſcet. (d) *Al.* converſationem.

„ tulum pro ſe, & hircum pro populo. “ Ergo orabat pro ſe. Item non tantum ſemel orabat pro ſe, ſed frequenter. Et huius ratio eſt, quia *lex inſtituit homines Sacerdotes habentes infirmitatem*. Sap. IX. 5. „ Homo infirmus, & exigui temporis. “ Sed ſermo divinus, qui poſt legem eſt, interpoſito iureiurando conſtituit Filium, qui nullam de iſtis imperfectionibus habet, ſed omnino perfectum, in æternum ſcilicet Sacerdotem duraturum. Non enim obtulit pro peccatis ſuis, ſed tantum pro noſtris. Eſa. LIII. 5. „ Vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. “ Item nec frequenter pro nobis, ſed tantum *ſemel*. I. Petr. III. 18. „ Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris „ mortuus eſt. “ Unica enim eius oblatio ſufficit ad exhaurienda peccata totius generis humani.

CAPITIS OCTAVI

LECTIO I.

CApitulum autem ſuper ea quæ dicuntur. Talem habemus Pontificem qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis, ſanctorum miniſter, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo. Omnis enim Pontifex ad offerendum munera, & hoſtias conſtituitur. Unde neceſſe eſt & hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet Sacerdos, cum eſſent Sacerdotes qui offerrent ſecundum legem munera, qui exemplari, & umbræ deſerviunt cæleſtium: ſicut reſponſum eſt Moyſi, cum conſummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia facito ſecundum exemplar quod tibi oſtenſum eſt in monte.

SUpra probavit Apoſtolus excellentiam ſacerdotii Chriſti ad ſacerdotium Leviticum ex parte perſonæ; hic probat idem ex parte ipſius ſacerdotii; & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit, ſacerdotium Chriſti eſſe excellentius ſacerdotio veteris legis: & primo hoc in generali; ſecundo in ſpeciali IX. cap. ibi, *Habuit quidem & prius iuſtificationes culturæ, & ſanctum ſæculare*. Prima in duas: primo enim ponit intentum; ſecundo manifeſtat propoſitum ſuum, ibi, *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera, & hoſtias conſtituitur*. Circa primum duo facit: quia primo ponit modum tradendi; ſecundo præmittit quæ debet dicere, ibi, *Talem habemus Pontificem qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis*. Dicit ergo: *Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur*. Capitulum eſt brevis complexio continens multa: & dicitur a capite, quia ſicut in capite virtute, & quaſi ſummarie continentur omnia quæ ſunt in corpore, ſic in capitulo illa quæ dicenda ſunt. Ergo dicemus in quodam capitulo, & quaſi in quadam ſumma *ſuper ea quæ dicuntur*. Ly *ſuper* poteſt dicere appoſitum, & tunc erit ſenſus. Quæ ſummarie dicenda ſunt, ſuperapponentur præmiſſis. Vel poteſt deſignare exceſſum, & tunc eſt ſenſus. Ea quæ dicenda ſunt in ſumma, & capitulo, ſunt maiora.

Deinde cum dicit, *Talem habemus Pontificem qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis*, præmittit quæ debet dicere: & primo dignitatem huius ſacerdotii; ſecundo officium eius, ibi, *Sanctorum miniſter, & tabernaculi veri*. Dignitas eius eſt, quia *talem habemus Pontificem qui conſedit ad dexteram ſedis magnitudinis in excelſis*. Sedes eſt iudiciaria poteſtas, quæ aliquibus convenit tamquam miniſtris Dei, ſicut omnibus Regibus: quia „ adorabunt eum omnes „ Reges terræ, “ ut dicitur in Pſal. LXXI. 11. & omnibus prælatis: I. Corinth. IV. 1. „ Sic nos exiſtimet homo ut miniſtros Chriſti. “ Sedes ergo magnitudinis, eſt excellentiſſima poteſtas iudicandi. Item pars dextera eſt (a) potior in animali, & ſigni-

(a) *Al.* potentior.

gnificat bona ſpiritualia. Quia ergo Chriſtus habet iudiciariam poteſtatem, dicitur ſedere: „ Pater enim omne iudicium de„ dit Filio: “ Ioan. v. 22. Quia vero poſt Deum habet hoc excellentiſſime, ſedet *in dextera magnitudinis in excelſis*, ideſt in potioribus bonis: ſupra I. 3. *Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*. Hoc autem quod dicitur, *Conſedit*, vel *conſedet*, poteſt referri ad Chriſtum ſecundum quod eſt Deus; & ſic conſedet, quia habet eamdem auctoritatem iudicandi quam habet Pater, ſed diſtinctus eſt in perſona: & ſic ly *magnitudinis* accipitur pro perſona Patris. Vel ſecundum quod homo, & hoc magis proprie ad intentionem Apoſtoli: quia loquitur de pontificatu Chriſti, qui eſt Pontifex inquantum homo: & ſic conſedet, quia humanitas aſſumpta habet quamdam aſſociationem ad deitatem, & conſedet ad iudicandum. Pſalm. VIII. 3. „ Elevata eſt magnificentia „ tua ſuper cælos. “ Ioan. v. 27. „ Poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia „ Filius hominis eſt. “ Et ſic apparet dignitas Sacerdotis.

Conſequenter cum dicit, *Sanctorum miniſter*, oſtendit dignitatem officii eius. Dicitur autem *miniſter ſanctorum*, ideſt ſanctarum ædium, ſcilicet ſanctuariorum. Miniſtri enim antiqui accipiebant miniſterium, ut cuſtodirent ſacra, & ſervirent tabernaculo. Hoc autem excellentius habet Chriſtus, qui eſt miniſter, non quidem inquantum Deus, quia ſic eſt auctor, ſed inquantum homo. Luc. XII. 37. „ Tranſiens mi„ niſtrabit illis. “ Humanitas enim Chriſti eſt ſicut organum divinitatis. Eſt ergo miniſter ſanctorum, quia miniſtrat ſacramenta gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. Item eſt *miniſter tabernaculi veri*, quod eſt vel eius Eccleſia militans: Pſal. LXXXIII. 2. „ Quam dilecta tabernacula tua, Do„ mine virtutum! “ vel triumphans: Eſa. XXXIII. 20. „ Tabernaculum, quod nequa„ quam transferri poterit. “ Pſalm. XIV. 1. „ Domine, quis habitabit in tabernacu„ lo tuo? “ Homo autem Chriſtus miniſter eſt, quia omnia bona gloriæ per ipſum diſpenſantur. Dicit autem, *Veri*, propter duo. Primo propter differentiam ad vetus, (a) quod erat figurale iſtius: I. Corinth. X. 11. „ Omnia in figura illis contingebant: “ iſtud autem eſt veritas illius. Ergo verum, ideſt veritatem continens reſpectu figuræ. Secundo quia illud factum eſt per hominem; iſtud autem, ſcilicet vel gratiæ, vel gloriæ, eſt a ſolo Deo. Pſal. LXXXIII. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit Dominus. “ Rom. VI. 23. „ Gratia Dei, vita æterna. “ Et ideo dicit: *Quod fixit Deus, & non homo*. II. Corinth. V. 1. „ Scimus quoniam ſi ter„ reſtris domus noſtra huius habitationis „ diſſolvatur, quia ex Deo habemus do„ mum non manufactam, æternam in cæ„ lis. “

Deinde cum dicit, *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera, & hoſtias conſtituitur*, explicat in ſpeciali; & circa hoc facit tria: primo enim oſtendit Chriſtum eſſe miniſtrum aliquorum ſanctorum; ſecundo quod non veteris legis, ibi, *Si ergo eſset ſuper terram, nec eſset Sacerdos*; tertio quod aliquorum maiorum, ibi, *Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium*. Facit autem primo talem rationem. *Omnis Pontifex ad hoc conſtituitur ut offerat munera, & hoſtias*; & ſecundum hoc dicitur *miniſter ſanctorum*; Chriſtus autem eſt Pontifex, ut ſupra probatum eſt: ergo neceſſe eſt ipſum habere aliqua quæ offerat: ſupra V. 1. *Omnis Pontifex ex hominibus aſsumptus, pro hominibus conſtituitur in iis quæ ſunt ad Deum, ut offerat dona, & ſacrificia pro peccatis*. Hoſtia eſt de animalibus, munera de quocumque alio. Levit. XXI. 6. „ Incenſum, „ & panes Dei ſui offerunt. “ Quia vero neceſſe fuit Chriſtum habere quod offerret, ipſe ſeipſum obtulit. Fuit autem talis oblatio munda, quia caro eius nullam maculam peccati habuit: Exod. XII. 5. „ Erit agnus „ ſine macula, maſculus, anniculus. “ Item fuit congrua, quia congruum eſt quod homo pro homine ſatisfaciat: infr. IX. 14. *Obtulit ſemetipſum immaculatum Deo*. Item apta ad immolandum, quia caro eius mortalis erat: Rom. VIII. 3. „ Mittens Deus „ Filium ſuum in ſimilitudinem carnis pec„ cati. “ Item eſt idem ei cui offertur. Ioan. X. 30. „ Ego, & Pater unum ſumus. “ Item unit Deo illos pro quibus offertur: Ioan. XVII. 21. „ Ut omnes unum ſint, ſic„ ut tu Pater in me, & ego in te, ut & „ ipſi in nobis unum ſint. “

Deinde cum dicit, *Si ergo eſset ſuper terram, nec eſset Sacerdos*, oſtendit quod Chriſtus non eſt miniſter legalium; & circa hoc facit tria: quia primo inducit quamdam conſequentiam; ſecundo oſtendit ipſam rationem, ibi, *Cum eſsent qui offerrent ſecundum legem munera*; tertio probat eam per aucto-

(a) *Al.* & primo quia erat figurale.

auctoritatem, ibi, *Sicut reſponſum eſt Moyſi*. Conſequentia vero talis eſt. *Ergo ſi eſſet ſuper terram*, hoc eſt antecedens, *nec eſſet Sacerdos*, & hoc eſt conſequens. Unde conſequentia eſt una conditionalis. Et legitur multis modis. Primo ſic, & eſt ſecundum Gloſſam, nec ponitur hic nominativus: & ideo ſic intelligitur. *Si* enim illud quod offertur, *eſſet ſuper terram*, *nec eſſet Sacerdos*: quod dupliciter intelligitur. Uno modo ut ſit ſenſus. Si illud quod offertur, eſſet aliquod terrenum, Chriſtus non eſſet Sacerdos; quaſi dicat: Nulla neceſſitas eſſet ſacerdotii eius, quia multi eſſent qui talia offerrent.

Sed numquid caro Chriſti terrena non erat? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod materialiter eſt terrena. Iob IX. 24. „ Terra „ data eſt in manus impii. “ Sed dicitur non eſſe terrena primo ratione unionis. Ioan. III. 31. „ Qui de cælo venit, ſuper „ omnes eſt, “ ideſt Filius Dei, qui illam ſibi univit. Item ratione virtutis activæ, ſcilicet Spiritus ſancti, qui eam formavit. Item ratione fructus: quia oblatio eius non ordinatur ad conſequendum aliquid terrenum, ſed cæleſte. Ioan. VIII. 23. „ Vos de mundo hoc „ eſtis; ego non ſum de hoc mundo. “ Hæc eſt prima expoſitio, & melior. Secunda talis eſt. *Etſi*, ideſt quamvis illud quod offertur, *eſſet ſuper terram*, quia neceſſarium eſt aliquid offerri, *non eſſet Sacerdos*, ſed alius idoneus: quia nullus poſſet idoneus inveniri ad offerendum iſtud. Tres ſunt aliæ lecturæ, in quibus ſubintelligitur Offerens, & primo in generali, ut ſenſus ſit. Si eſſet aliquis Sacerdos terrenus, qui poſſet offerre pro cæleſtibus, Chriſtus non eſſet Sacerdos. Alia eſt de Chriſto ſpecialiter, ſic. Si Chriſtus eſſet Sacerdos terrenus, non competeret ei ius ſacerdotii; *cum eſſent qui ſecundum legem offerrent munera*. Aliter ſic. *Si* Chriſtus adhuc *eſſet ſuper terram*, ita ſcilicet quod nondum aſcendiſſet; *non eſſet Sacerdos*, quia non complevillet ſacerdotium ſuum. Sed ſecundum primam expoſitionem continuatur littera ſic: & probat quia multi eſſent *qui ſecundum legem offerrent talia munera*, ſcilicet illi *qui deſerviunt exemplari, & umbra cæleſtium*. Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum quantum ad duo, ſcilicet quantum ad cognitionem, & quantum ad rerum expletionem. Quantum ad cognitionem, cum dicit, *Exemplari*: quia in veteri lege, quaſi in quodam exemplari, poterat legi id ad quod noſtra cognitio debet ferri.

Sed videtur quod loquatur improprie. Exemplar enim prius eſt exemplato, quod proprie dicitur exemplum. Sed cæleſtia ſunt (a) priora, nec facta ſunt ad ſimilitudinem veteris legis, ſed magis e converſo.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod prius dicitur dupliciter. Uno modo ſimpliciter, & ſic procedit obiectio; vel quo ad nos, & ſic verum eſt quod illa non ſunt priora.

Quantum ad ſecundum dicit, *Umbra*: quia ſicut umbra repræſentat corpus, nec tamen illud attingit, ita & illa repræſentabant novum teſtamentum. Infra X. 1. *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum*.

Conſequenter probat per auctoritatem rationabilitatem conſequentiæ, cum dicit: *Sicut reſponſum eſt Moyſi*, ſcilicet a Domino, Exod. XXV. 40. *Vide*, ſcilicet diligenter conſiderando, *& facito omnia ſecundum exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte*. Quia naturaliter inferiora tendunt in ſimilitudinem ſuperiorum. Dominus enim per ſenſibilia voluit nos ad intelligibilia, & ſpiritualia manuduci. Iob XXXVIII. 33. „ Numquid „ noſti ordinem cæli, & pones rationem „ eius in terra? “

(a) Al. propria.

L E C T I O II.

NUnc autem melius ſortitus eſt miniſterium, quanto & melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. Nam ſi illud prius culpa vacaſſet, non utique ſecundi locus inquireretur. Vituperans enim eos, dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda teſtamentum novum; non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra AEgypti: quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc eſt teſtamentum quod diſponam domui Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eas.

SUpra Apoſtolus probavit Chriſtum eſſe Pontificem, & per conſequens miniſtrum ſacrorum, non tamen ſecundum veterem legem; hic oſtendit ipſum eſſe miniſtrum maiorum, & meliorum quam illa fuerint; & circa hoc facit tria: primo enim præmittit intentum; ſecundo aſſignat cauſam eius; tertio probat. Secundum ibi, *Quanto & melioris teſtamenti mediator eſt*; tertium ibi, *Nam ſi illud prius culpa vacaſſet, non utique ſecundi locus inquireretur*. Dicit ergo: Dico, quod non habet aliquid terrenum offerre; *ſed nunc*, ideſt tempore gratiæ, *ſortitus eſt*, ideſt ſorte accepit, *melius miniſterium*, ideſt dignius ſacerdotium. Dicitur ſacerdotium Chriſti, miniſterium, quia non competit, niſi inquantum homo fuit miniſter. Roman. xv. 8. „ Dico enim „ Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circum„ ciſionis propter veritatem Dei. " Dicit autem, *Sortitus eſt*, ideſt ſorte accepit, quia illud quod habetur per ſortem, expectatur a Domino. Pſalm. xxx. 16. „ In manibus „ tuis ſortes meæ. " Et ideo omnia quæ fiunt ſecundum diſtributionem divini arbitrii, dicuntur ſorte dari, & talia ſunt effectus gratiæ. Epheſ. 1. 11. „ Sorte vo„ cati ſumus, " ideſt divina electione: quia quando contingit deficere iudicium humanum, ſolent ſe homines conferre ad electionem, & diſpoſitionem divinam, mittentes ſortem, ſicut patet Act. 1. de electione Matthiæ. Unde Proverb. xvi. 33. „ Sor„ tes mittuntur in ſinum, ſed a Domino „ temperantur. " Chriſtus quidem iſtud miniſterium ſorte, ideſt diſpoſitione divina, conſecutus eſt.

Deinde cum dicit, *Quanto & melioris teſtamenti mediator eſt*, aſſignat cauſam quare miniſterium hoc maius eſt. Omnis enim Sacerdos mediator eſt. Iſte autem mediator eſt melioris fœderis, ſcilicet hominis ad Deum. Mediatoris enim eſt extrema conciliare. Iſte vero ad nos divina attulit: quia per ipſum facti ſumus divinæ conſortes naturæ, ut dicitur II. Petr. 1. Ipſe etiam noſtra offert Deo; & ideo dicit Apoſtolus I. Tim. 11. 5. „ Mediator Dei & hominum homo Chriſtus „ Ieſus. " Ibi promittebantur temporalia: Eſa. 1. 19. „ Si volueritis, & audieritis „ me, bona terræ comedetis: " hic autem cæleſtia, ſicut ſupra dictum eſt. Sic ergo iſtud melius eſt quantum ad id quod Dominus hominibus promittit. Item in illo dicuntur quædam quæ pertinent ad cultum Dei, & iſta ſunt cæremonialia; quædam vero quæ ad rectitudinem vitæ, & iſta ſunt præcepta moralia, quæ manent; alia vero non. In novo autem adduntur conſilia illis præceptis, quæ dantur perfectis, qui ſunt capaces ſpiritualium. Et ſic manent præcepta eadem, ſed promiſſa diverſa. Item ſacramenta ſunt diverſa, quia ibi erat figura tantum, hic autem figuræ veritas expreſſa. Per omnia ergo teſtamentum iſtud eſt melius.

Deinde cum dicit, *Nam ſi illud prius culpa vacaſſet, non utique ſecundi locus inquireretur*, probat quod illud teſtamentum cuius Chriſtus mediator eſt, melius eſt; & facit talem rationem. Si primum teſtamentum non habuiſſet culpam, non quæreretur aliud ad corrigendum defectum ipſius; ſed quæritur: ergo &c. Antecedens ponitur, & patet in littera.

Sed contra. Roman. vii. 7. „ Lex ergo „ peccatum eſt? Abſit. " Ergo male dicit quod non vacat a culpa. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliquid poteſt convenire legi dupliciter. Vel ſecundum ſe, & ſic erat

erat bona; vel ratione illorum quibus data eſt, & ſic dicitur habere culpam propter duo. Primo quia non dabat virtutem ad purgandum commiſſa: infra x. 4. *Impoſſibile eſt ſanguine taurorum, aut hircorum, auferri peccata*. Secundo quia non dabat gratiam (*a*) adiutricem ad vitandum peccata, ſed ad cognoſcendum tantum: & ſic erat occaſio peccati. Rom. VII. 7. „ Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, „ Non concupiſces. “ Et ſic dicitur non vacaſſe a culpa, quia homines in ipſa relinquebantur in culpa.

Sed dicit: *Non inquireretur locus*. Sicut enim corpus numquam perfecte quieſcit, ſed ſemper movetur, quouſque pertingat ad locum ſuum; ſic quamdiu habetur aliquid imperfecte, non quieſcit deſiderium, ſed ſemper tendit ultra, uſque dum veniat perfectum. Inquirebatur ergo locus iſtius ab homine qui deſiderabat, ſed magis a Deo, qui propter noſtræ ſalutis deſiderium dicitur inquirere.

Deinde cum dicit, *Vituperans enim eos, dicit*, probat veritatem conſequentis, ſcilicet quod inquiritur locus teſtamenti, & hoc per auctoritatem Hierem. XXXI. 31. *Ecce venient dies, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda teſtamentum novum*: & circa hoc facit duo: primo enim præmittit auctoritatem; ſecundo arguit ex ipſa, ibi, *Dicendo autem novum, veteravit prius*. Prima in duas: primo enim præmittit prophetiam de novi teſtamenti datione; ſecundo deſcribit ipſum, ibi, *Non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum*. Iterum prima in tres: primo enim oſtendit temporis dationis opportunitatem; ſecundo (*b*) novi teſtamenti perfectionem, ibi, *Conſummatio ... teſtamentum novum*; tertio quibus datum fuit, ibi, *Super domum Iſrael, & ſuper domum Iuda*. Dicit ergo: *Vituperans enim Dominus*, non quidem legem, ſed *eos*, qui ſcilicet erant ſub lege, *dicit*: *Ecce dies venient, & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda teſtamentum novum*. Hæc eſt auctoritas (*c*) quæ non habetur omnino ſub iſtis verbis, ſed mutantur pauca: ibi enim dicitur ſic verſ. 31., „ Ecce dies veniunt, „ dicit Dominus, & feriam domui Iſrael, „ & domui Iuda fœdus novum, non ſe„ cundum pactum quod pepigi cum patri„ bus veſtris in die qua extendi manum „ meam ut educerem eos de terra AEgy„ pti: pactum quod irritum fecerunt, (*d*) „ & ego dominatus ſum eorum. “ Sic ergo patet quod (*e*) pauca mutantur. Dicit ergo quantum ad temporis opportunitatem: *Ecce dies venient*, ideſt tempus gratiæ, quod comparatur diei, quod illuminatum eſt a ſole iuſtitiæ. Roman. XIII. 12. „ Nox „ præceſſit, dies autem appropinquavit. “ Quantum ad perfectionem novi teſtamenti dicit: *Conſummabo ... novum teſtamentum*. Et dicit, *Conſummabo*, quod ſonat ad perfectionem. Apoc. XXI. 5. „ Ecce nova facio „ omnia. “ Illud autem verbum *Conſummabo* non habetur ibi, ſed utitur eo Apoſtolus ad deſignandum perfectionem novi teſtamenti. Eſai. X. 23. „ Conſummatio„ nem, & abbreviationem faciet Dominus „ ſuper terram. “ Fuit enim novum teſtamentum perfectum quantum ad eruditionem vitæ, quæ non extenditur tantum ad generalem iuſtitiæ eruditionem, ſed ad perfectam. Matth. V. 20. „ Niſi abundaverit „ iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarum, & pha„ riſæorum, non intrabitis in regnum cæ„ lorum. “ Item in veteri teſtamento erant tantum figuralia, in novo vero veritas figurarum; & ita novum conſummat, & perficit vetus. Quantum ad tertium dicit: *Super domum Iſrael, & Iuda*.

Sed numquid datur tantum Iudæis? Non. Roman. IX. 6. „ Non omnes qui ſunt ex „ Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ: “ & ſequitur verſ. 8. „ Non qui filii carnis, hi ſunt fi„ lii Dei; ſed qui filii ſunt promiſſionis, æ„ ſtimantur in ſemine. “ Illi ergo qui ſortiti ſunt gratiam Dei, ſunt Iſrael per fidem, & Iuda per confeſſionem. Roman. X. 10. „ Corde creditur ad iuſtitiam, ore au„ tem confeſſio fit ad ſalutem. “ Dicitur autem, *Super domum Iſrael, & ſuper domum Iudam*, triplici ratione. Una, quia Chriſtus in propria perſona prædicavit Iudæis, non Gentibus. Matth. XV. 24. „ Non ſum „ miſſus niſi ad oves quæ perierunt domus „ Iſrael. “ Secunda, quia Gentiles facti ſunt participes novi teſtamenti, ſicut oleaſter inſertus in bonam olivam participat pinguedinem eius. Roman. XI. Alia, quia tempore Roboam, & Ieroboam diviſum fuit regnum Iuda a regno decem tribuum: quæ quidem remanſerunt in idolatria; ſed regnum Iuda magis adhæſit Deo, licet non ex toto. Et ideo utroſque tetigit.

Dein-

(a) *Al.* ad intereſſe. (b) *Al.* boni. (c) *Al.* quæ eſt Hierem. XXXI. & non habetur &c. (d) *Al.* tantum & ego dominus ſum. (e) *Al.* pacta.

Deinde cum dicit, *Non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum*, deſcribit novum teſtamentum: & primo per differentiam ad vetus; ſecundo per proprias conditiones, ibi, *Quia hoc eſt teſtamentum quod diſponam domui Iſrael*. Iterum prima in duas. Primo oſtendit diſtinctionem novi & veteris teſtamenti; ſecundo infirmitatem veteris, ibi, *In die in qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra AEgypti*. Poſſet enim aliquis dicere: Numquid iſtud novum eſt illi ſimile? Ideo quaſi reſpondens dicit, Non: *quia non ſecundum id quod feci cum patribus eorum*: in quo oſtendit quod non eſt ſervandum vetus cum novo. Galat. v. 1. „ State, & nolite iterum „ iugo ſervitutis contineri. " Matth. ix. 17. „ Neque mittunt vinum novum in u„ tres veteres: " & Rom. vii. 6. „ Ser„ viamus in novitate ſpiritus, & non in „ vetuſtate litteræ. " Quia ſi aliquid inveniatur in veteri, quod Gentibus indicatur ad ſervandum, referendum eſt ad intellectum ſpiritualem, ſicut dicitur Eſai. xix. 21. „ Colent eum in hoſtiis, & mu„ neribus: " quod totum eſt ſpiritualiter intelligendum.

Deinde cum dicit, *In die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra AEgypti*, oſtendit defectum veteris teſtamenti: & primo ex eius traditione; ſecundo ex eventu, ibi, *Quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo*. Vetus enim teſtamentum traditum eſt ſervis, & infirmis. Servis quidem, quia quandoque exierunt de ſervitute AEgypti; & quantum ad hoc dicit: *Ut educerem illos de terra AEgypti*. Gal. iv. 24. „ Unum quidem in ſervitutem ge„ nerans, quæ eſt Agar. " Item quia erat lex timoris ſervilis. Rom. viii. 15. „ Non „ accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in „ timore. " Auguſtinus: „ Brevis differen„ tia veteris, & novi teſtamenti, timor, „ & amor. " Item infirmis, quia per ſe non poterant ſe iuvare; & quantum ad hoc dicit: *Apprehendi manum eorum*: quod eſt infirmorum. Pſalm. lxxii. 23. „ Tenui„ ſti manum dexteram meam. " Roman. viii. 3. „ Quod impoſſibile erat legi, in „ quo infirmabatur. " Dicit autem, *Patribus eorum*, ſcilicet Abraham, Iſaac, & Iacob, cum quibus iniit fœdus ſpeciale. Pſalm. civ. 8. „ Memor fuit in ſæculum „ teſtamenti ſui: verbi quod mandavit in „ mille generationes, quod diſpoſuit ad „ Abraham; & iuramenti ſui ad Iſaac: & „ ſtatuit illud Iacob in præceptum. " Sed iſtis in exitu de AEgypto promiſit carnalia.

Deinde cum dicit, *Quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo*, oſtendit defectum veteris teſtamenti ex eventu: & primo quantum ad culpam, & ideo dicit: *Quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo*, quia ſcilicet non erat ſcriptum in cordibus ipſorum. Unde ſtatim poſt legem datam fecerunt vitulum conflatilem, Exod. xxxii. & Pſalm. cv. 19. „ Fecerunt vitulum in „ Oreb, & adoraverunt ſculptile. " Et quantum ad pœnam: ideo dicit: *Et ego neglexi eos*: illud enim aliquis dicitur negligere quod permittit perire. Et ſic neglexit eos, quia permiſit eos perire ab exterminatore, ut dicitur I. Corinth. x. & Pſalm. cxviii. 118. „ Spreviſti omnes diſcedentes a iudi„ ciis tuis. " Alia littera: *Et ego dominatus ſum eorum*; ideſt, puniendo oſtendi me eſſe Dominum ipſorum.

Deinde cum dicit, *Quia hoc eſt teſtamentum quod diſponam domui Iſrael*, deſcribit conditiones novi teſtamenti; & circa hoc facit duo. Primo ponit modum editionis eius; ſecundo effectum ipſius, ibi, *Et ero eis in Deum*. Dicit ergo: *Quia hoc eſt*, ideſt tale eſt, *teſtamentum quod diſponam domui Iſrael poſt dies illos*. Diſpoſitio importat congruitatem ordinis; & ideo dicit: *Poſt dies illos*, ideſt poſt legem datam. Debuit enim poſt legem veterem dari nova lex, ſicut primo datur pædagogus, poſtea magiſter; ut prius homo recognoſcat infirmitatem ſuam. In hoc ergo patet congruitas temporis dandi novum teſtamentum. Modus autem tradendi duplex eſt. Unus per exteriora, ſicut proponendo verba ad cognitionem alicuius: & hoc poteſt homo facere; & ſic traditum fuit vetus teſtamentum. Alio modo interius operando: & hoc proprium eſt Dei. Iob xxxii. 8. „ Inſpiratio „ Omnipotentis dat intelligentiam. " Et hoc modo datum eſt novum teſtamentum, quia conſiſtit in infuſione Spiritus ſancti, qui interius inſtruit. Non autem ſufficit tantum cognoſcere, ſed requiritur operari. Et ideo primo illuminat intellectum ad cognoſcendum: & ideo dicit: *Dabo leges meas in mentem eorum*. Et dicit in plurali propter diverſa præcepta, & conſilia. Et hoc facit Spiritus ſanctus. I. Ioan. ii. 27. „ Un„ ctio eius docet vos. " Ioan. xiv. 26. „ Ille vos docebit omnia. " Item ad bene operandum inclinat affectum: unde imprimitur cordi; & quantum ad hoc dicit: *In corde eorum ſuperſcribam eas*; ideſt, ſuper cogni-

cognitionem ſcribam caritatem. Coloſſ. III. 14. „ Super omnia autem caritatem habe- „ te, quod eſt vinculum perfectionis : “ & Roman. v. 5. „ Caritas Dei diffuſa eſt „ in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum „ qui datus eſt nobis. “ Et hæc eſt epiſtola, de qua ſubdit II. Corinth. III. 3. „ Non attramento, ſed Spiritu Dei vivi ; „ non in tabulis lapideis, ſed in tabulis „ cordis carnalibus. “

L E C T I O III.

ET ero illis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et non docebit unuſquiſque proximum ſuum, & unuſquiſque fratrem ſuum, dicens, Cognoſce Dominum : quoniam omnes ſcient me a minore uſque ad maiorem : quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur, & ſeneſcit, prope interitum eſt.

SUpra poſuit Apoſtolus conditiones novi teſtamenti ex editione ipſius; nunc ponit tres effectus ipſius. Primus eſt hominis ad Deum perfecta coniunctio; ſecundus eſt Dei perfecta cognitio, ibi, *Et non docebit unuſquiſque proximum ſuum*; tertio eſt peccatorum remiſſio, ibi, *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*.

Circa primum ſciendum eſt, quod ad hoc quod homo iungatur Deo, requiritur auxilium divinæ gratiæ: quia ad hoc non poteſt propria virtute. Hierem. XXXI. 3. „ In „ caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi „ te miſerans. “ Primo ergo tangitur illa coniunctio ex parte Dei; ſecundo ex parte hominis, ibi, *Et ipſi erunt mihi in populum*. Dicit ergo: *Ero illis in Deum*. Nomen Dei ſignificat univerſalem providentiam. Tunc ergo eſt (a) nobis in Deum quando habet curam de nobis, & corda noſtra ad ſe trahit; & hoc eſt reſpectu iuſtorum ſpecialiter. Ex hoc ergo quod *ero eis in Deum*, ſequitur ſecundum, ſcilicet quod *ipſi erunt mihi in populum*; ideſt, exhibebunt ſe mihi in populum. Sicut enim dicit Auguſtinus II. de Civitate Dei cap. 21. populus eſt cœtus multitudinis, iuris conſenſu, & utilitatis communione ſociatus. Quando ergo conſentiunt in ius divinæ legis, ut ſint ad invicem utiles, & tendant in Deum, tunc eſt populus Dei. Apoc. XXI. 3. „ Ipſi po- „ pulus eius erunt, & ipſe Deus cum eis „ erit eorum Deus. “

Deinde cum dicit, *Et non docebit unuſquiſque proximum ſuum*, ponit ſecundum effectum novi teſtamenti; & circa hoc duo facit: primo enim ponit ſignum effectus illius; ſecundo effectum ipſum, ibi, *Quia omnes ſcient me*. Signum perfectæ cognitionis eſt, quando quis non indiget doceri : quia doctrina eſt via ad acquiſitionem ſcientiæ: & ideo ceſſat doctrina, acquiſita perfecte ſcientia.

Sed numquid in novo teſtamento unus non docet alium ? Et videtur quod non per litteram iſtam. Sed contra: quia Apoſtolus vocat ſe doctorem Gentium, Tit. II. & Epheſ. IV. 11. „ Alios paſtores, & „ doctores. “ Rom. XII. 7. „ Qui do- „ cet in doctrina. “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod hoc quod dicitur hic, poteſt dupliciter intelligi. Uno modo de præſenti ſtatu, & ſic non verificatur univerſaliter de omnibus, ſed tantum de primis fundatoribus novi teſtamenti, ſcilicet Apoſtolis, qui immediate fuerunt inſtructi a Deo, quando „ aperuit illis ſenſum ut intelligerent Scri- „ pturas: “ Luc. ult. 45. Apoſtoli ergo facti ſunt perfecte cognoſcentes, & non ab aliis inſtructi, ſed ſimul a Chriſto acceperunt ſapientiam infuſam. Alio modo quod referatur ad ſtatum patriæ futurum, ad quam per novum teſtamentum introducimur, non per vetus. Et ſic univerſaliter verum eſt quod dicitur hic.

Sed contra. Homines beati ſunt æquales Angelis, non maiores; ſed, ſecundum Dionyſium, unus Angelus docet alium illuminando ipſum: ergo & homo beatus alium docebit.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod duplex eſt cognitio in beatis Angelis. Una quæ beatos facit, ſcilicet cognitio divinitatis, quæ ſola beatos facit, ſicut dicit Auguſtinus in Lib. Confeſ. „ Beatus qui te novit. “

Alia

(a) Al. nobis Deus.

Alia eſt quæ eſt omnium quæ ſunt aliud a Deo, cuiuſmodi ſunt effectus Dei; & iſta non beatificat. Quantum ergo ad primam unus non docet alium: quia unus non beatificatur mediante alio, ſed a Deo immediate. Pſalm. xxxv. 10. „ In lumine tuo „ videbimus lumen. “ Sed quantum ad aliam, quæ eſt aliquorum myſteriorum, unus docet alium: & hoc forte uſque ad finem mundi, quamdiu durat executio effectuum Dei; & ideo addit dicens, *Cognoſce Dominum*; quaſi dicat: Non accipit Dei cognitionem. Et dicit: *Proximum ſuum*, & *fratrem ſuum*: quia, etſi, ſecundum Auguſtinum, omnes homines ſint ex caritate diligendi, ſi tamen non poſſis omnibus prodeſſe, tamen illis ſpecialiter debes prodeſſe qui tibi coniunguntur, vel naturaliter, ſicut ſunt conſanguinei, quos hic vocat fratres, vel alia coniunctione, & ſic proximus eſt.

Omnes enim ſcient me a minimo uſque ad maiorem eorum. Hæc eſt cauſa quare unus non docebit alium, quia omnes noſcent Dominum. I. Ioan. III. 2. „ Videbimus eum „ ſicuti eſt. “ In hac vero viſione conſiſtit beatitudo. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita „ æterna, ut cognoſcant te ſolum verum „ Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. “ Hier. IX. 24. „ In hoc glorietur qui glo„ riatur, ſcire, & noſſe me. “ Et hanc doctrinam habent beati, non ab aliquo alio, ſed a ſolo Deo tantum. Eſa. LIV. 13. „ Ponam univerſos filios tuos doctos a Do„ mino. “ Illud autem quod dicit, *A minimo*, poteſt dupliciter intelligi. Uno modo quod dicantur maiores ſancti antiquiores; & ſic maior, & minor dicuntur ſecundum ordinem temporis. Omnes ergo cognoſcent, quia ſinguli accipient ſingulos denarios, Matth. xx. Vel hoc dicit ad oſtendendum differentiam præmiorum: quia licet omnes cognoſcant, tamen unus magis alio cognoſcet. Matth. v. 19. „ Qui „ fecerit, & docuerit, hic magnus voca„ bitur in regno cælorum. “ Præmium enim correſpondet merito; & hoc contra illos qui dicunt, pœnas, & omnia merita eſſe æqualia, & per conſequens præmia æqualia: contra quos dicitur I. Corinth. xv. 41. „ Stella differt a ſtella in claritate. “

Deinde cum dicit, *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, ponit tertium effectum, qui eſt culpæ remiſſio, quod non poterat vetus teſtamentum: infra x. 4. *Impoſſibile eſt ſanguine taurorum, & hircorum, auferri peccata*. Dicit ergo, *Propitius ero*. Differunt autem iniquitas, & peccatum: quia iniquitas opponitur iuſtitiæ, quæ quidem proprie ſemper eſt ad alium: ideo iniquitas dicitur qua quis nocet alteri. Iob xxxv. 8. „ Homini qui ſimilis tui eſt, nocebit ini„ quitas tua. “ Peccatum autem dicitur omnis defectus actionis, quia importat deordinationem; & ſic iniquitas proprie eſt in proximum, ſed peccatum eſt in ſeipſum: & hoc proprie loquendo; large tamen idem eſt iniquitas & peccatum. Et quantum ad hoc dicit: *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, ſcilicet in præſenti pœnam relaxando; *nec memorabor peccatorum eorum*, ſcilicet in futuro peccata puniendo. Ezech. XVIII. 22. „ Omnium iniquitatum eius quas „ operatus eſt, non recordabor. “ Pſalm. LXXVIII. 9. „ Propitius eſto peccatis no„ ſtris propter nomen tuum. “ Item ibid. 8. „ Ne memineris iniquitatum noſtrarum „ antiquarum. “ Rom. XI. 29. „ Sine pœ„ nitentia enim ſunt dona, & vocatio „ Dei; “ ideſt, Deus non pœnitet quod hic peccata remiſerit, quaſi iterum puniendo.

Deinde cum dicit, *Dicendo autem novum, veteravit prius*, quaſi poſita auctoritate arguit ex ipſa, & facit talem rationem. Novum non dicitur niſi in comparatione ad vetus; ſed omne quod dicitur vetus, ſignificat quaſi ſit prope ceſſationem: ergo *dicendo novum, veteravit prius*; ideſt, dedit intelligere quod prius ſit vetus. *Quod autem antiquatur, & ſeneſcit, prope interitum eſt*. Si ergo illud eſt vetus, abiiciendum eſt. Levit. XXVI. 10. „ Novis ſuper„ venientibus vetera proiicietis. “ Dicendo ergo *novum*, deſignat ceſſationem veteris. Proprie autem nihil antiquatur niſi quod ſubiacet (a) tempori; quæ autem ſubiacent tempori, ceſſant in tempore. Oportet ergo illud vetus ceſſare. Dicit autem, *Antiquatur*, propter res inanimatas; ſed *ſeneſcit* propter animatas. Sciendum tamen eſt, quod ubi habemus, *Peccatorum*, alia littera habet, *Peccati*; & tunc refertur ad peccatum originale, quod omnibus eſt commune.

(a) *Al.* temporali.

CAPITIS NONI

LECTIO I.

HAbuit quidem & prius iuſtificationes culturæ, & ſanctum ſæculare. Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur Sancta. Poſt velamentum autem, ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum; aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti, circumtectam ex omni parte auro; in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti; ſuperque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non eſt modo dicendum per ſingula.

SUpra oſtendit Apoſtolus dignitatem novi teſtamenti reſpectu veteris in generali; hic oſtendit idem in ſpeciali, deſcendendo ad ſingula quæ erant in utroque teſtamento; & circa hoc facit duo: primo enim comparat ea quæ ſunt veteris teſtamenti ad ea quæ ſunt novi, ut ſuper hoc oſtendat dignitatem novi; ſecundo manifeſtat quædam quæ ſuppoſuerat, x. cap. ibi, *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum ... numquam poteſt accedentes perfectos facere*. Circa primum tria facit: quia primo exponit illud quod fuit in veteri teſtamento; ſecundo oſtendit ſignificatum ſuum, ibi, *Hoc ſignificante Spiritu ſancto*; tertio ex his arguit ad propoſitum, ibi, *Et ideo novi teſtamenti mediator eſt*. Iterum prima in duas: primo enim deſcribit conditionem veteris teſtamenti; ſecundo proſequitur, ibi, *Tabernaculum enim factum eſt primum*.

Circa primum ſciendum eſt, quod tam vetus quam novum teſtamentum ad hoc inſtituta ſunt, ut per ipſa anima accedat ad Deum. Ad hoc autem duo ſunt neceſſaria, ſcilicet receſſus a peccato, & unio ad Deum. Primum fit per iuſtificationem, ſecundum per ſanctificationem: & in utroque teſtamento fit iuſtificatio, & ſanctificatio. Unde dicit: Sic dictum eſt, quod prius veteravit. Sed quale fuit illud vetus? Tale quod *habuit quidem & prius iuſtificationes culturæ*, ſcilicet latriæ, ſecundum Græcum. In veteri enim fuerunt quædam ablutiones, per quas mundabantur, non quidem a macula peccati, ſed a quibusdam irregularitatibus, quibus impediebantur a cultu Dei; ſicut ex tactu mortui, vel alicuius immundi, non poterant intrare tabernaculum, niſi expiati per aliquas ablutiones. Et ideo dicebantur iuſtificationes culturæ, quia ſcilicet per ea fiebat idoneus ad cultum divinum: & de hoc habetur Levit. xxII. Hieronymus: „ *Iuſtificationes*, ideſt ablutio„ nes, quibus purificatis licebat accede„ re. " Sed ſanctificatio eorum erat *ſanctum ſæculare*. Sæculum quandoque ſumitur pro quacumque duratione: Pſalm. cx. 3. „ In ſæculum ſæculi. " Quandoque ſignificat mundum iſtum. II. Tim. iv. 9. „ Demas „ me dereliquit, diligens hoc ſæculum. " Illa ergo ſanctificatio poteſt dici ſæcularis, quia temporalis erat, & non perpetua. Sed littera Græca non ſic accipit, quia dicit *ſanctum mundanum*. Unde eſt differentia inter novum teſtamentum & vetus: quia licet utrumque ſit corporale, tamen novum continet gratiam, & ſacrum eſt, in quo ſub tegumento rerum viſibilium divina virtus ſalutem (*a*) ſecurius operatur, quod non erat in veteri teſtamento, quoniam in ſe nullam continebat gratiam. Gal. iv. 9. „ Quomodo iterum convertimini ad infir„ ma, & egena elementa? "

Deinde cum dicit, *Tabernaculum enim factum eſt primum*, exponit illud quod dixit: & primo quantum ad diſpoſitionem tabernaculi; ſecundo quantum (*b*) ad miniſterium ſacerdotum, ibi, *His vero ita compoſitis*.

Circa primum, propter intellectum litteræ, ſciendum eſt, quod Dominus in deſerto

(a) *Al.* ſecretius. (b) *Al.* ad myſterium.

ſerto præcepit fieri tabernaculum, quod haberet triginta cubitos, vel paſſus, in longitudine, & decem in latitudine, ita quod oſtium erat ad orientem, ante quod dependebat velum ſuper quatuor columnas, & quoddam tentorium, in quo erat altare holocauſtorum. Sed de hoc nihil ad propoſitum, quia Apoſtolus de hoc non facit aliquam mentionem. Sed in tabernaculo verſus occidentem ſpatio decem cubitorum longitudinis, & decem latitudinis, appendebatur velum ſuper quatuor columnas, & illud dividebat partem unam decem cubitorum ab alia viginti cubitorum. Pars autem viginti cubitorum dicitur Sancta, & tabernaculum primum, ſed illa decem dicitur Sancta ſanctorum, & tabernaculum ſecundum. Iſta diſtinctio dupliciter poteſt exponi. Uno modo quia ea quæ fuerunt in veteri teſtamento, fuerunt figura novi teſtamenti. Novum etiam eſt figura cæleſtis patriæ. Sic ergo per primum tabernaculum, vetus teſtamentum, & per ſecundum, novum. Alio modo per primum tabernaculum, præſens Eccleſia, per ſecundum, cæleſtis gloria. Inquantum ergo ſignificat vetus teſtamentum, eſt figura figuræ; ſed inquantum ſignificat præſentem Eccleſiam, quæ adhuc ſignificat futuram gloriam, eſt figura veritatis quantum ad utrumque. Circa hoc ergo duo facit: quia primo deſcribit illud quod erat in primo; ſecundo illud quod erat in ſecundo, ibi, *Poſt velamentum autem, ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum*. In primo autem tria erant: ſcilicet candelabrum aureum ad meridiem, quod ita erat factum. Ex uno enim longo haſtili procedebant ſex calami, quaſi ſex brachia, ſcilicet tres a dextris, & tres a ſiniſtris: & ſic in ſumitate erant ſeptem rami, & in quolibet erat una lucerna, quæ ardebat. Item in quolibet calamo erant quatuor: ſcilicet calamus, qui erat ex tribus partibus quaſi tribus petiis, ſcilicet ſciphi, ſpherulæ, & lilia, quia ibi duæ partes iungebantur. In fine cuiuslibet partis erat quaſi quidam ſciphus, in quo duo ſciphi iunguntur in nucis modum, & duæ ſpherulæ volubiles, & duo quaſi folia lilii hinc & inde. Item in parte aquilonari erat menſa aurea in modum altaris, ſuper quam ponebantur in ſabbato duodecim panes calidi, & ſuper quemlibet thus lucidum in patena aurea. Et ſtabant illi panes, qui dicebantur propoſitionis, uſque ad diem ſabbati, ubi oportebat illos amoveri, & reponebantur alii loco illorum. Item in medio erat altare aureum ad adolendum thymiama boni odoris, & hoc ad litteram, ne domus fœteret propter multitudinem immolatitii ſanguinis. Per candelabrum autem, quod illuminat, & per menſam, deſignatur ad litteram, quod qui altari ſervit, de altari vivat. Dicit ergo: *Tabernaculum prius*, ideſt anterior pars tabernaculi, *factum eſt, in quo erant candelabra*, (a) quæ unum erant quantum ad ſubſtantiam, ſed plura quantum ad ramos; & hoc ad meridiem: *& menſa* ad aquilonem, *& propoſitio panum*, ideſt panes propoſitionis per hypallagen, ſicut Perflavit fiſtula buccas: Et iſta pars *dicitur ſancta*. De hoc habetur diffuſe Exod. XXV. XXVI. & XXVII.

Deinde cum dicit, *Poſt velamentum autem, ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum*, deſcribit ea quæ erant in ſecundo tabernaculo, ſcilicet *arcam teſtamenti*, de lignis ſethin imputribilibus, *circumtecta ex omni parte*, ideſt tam intus quam extra, *auro*. In arca autem erant tria: ſcilicet *urna aurea habens manna*, & hoc in memoriam illius beneficii eis præſtiti, Exod. XVI. *& virga Aaron, quæ* (b) *fronduerat*, Num. XVII. in memoriam ſacerdotii Aaron, ne alius extraneus præſumeret accedere; *& tabulæ teſtamenti*, Exod. XXV. in memoriam legis. Item ſuper arcam erant duo Cherubim, qui tangebant ſe duabus alis, & tangebant aliis duabus latera tabernaculi. Inter duas autem alas quibus tangebant ſe, erat tabula aurea eiuſdem longitudinis, & latitudinis, cuius & arca, ſcilicet duorum cubitorum in longitudine, cubiti & ſemis in latitudine, & erat ſupereminens, quæ dicebatur propitiatorium. Unde erat quaſi ſedes, de qua Deus exaudiret ad repropitiandum populo. Pſal. LXXIX. 3. „ Qui ſedes ſuper Cherubim, manifeſtare coram Ephraim, Beniamin, & „ Manaſſe. " Arca vero erat quaſi ſcabellum pedum. Illi duo Cherubim verſis vultibus ad ſeipſos reſpiciebant (c) in propitiatorium. Hic autem addit Apoſtolus quartum, ſcilicet *thuribulum aureum*, de quo dicunt aliqui, quod erat altare inter ſancta, ut dictum eſt. In ſancta, quod erat exterius, introibant Sacerdotes omni die, ad expletionem myſteriorum; ſed in Sancta ſanctorum Sacerdos ſummus ſemel in an-

(a) *Al.* quod unum erat. (b) *Al.* floruit. (c) *Al. deeſt* in propitiatorium.

no cum ſanguine; & tunc implebat thuribulum illud thymiamate, ita quod ex fumo aſcenderet nebula, quæ operiret Sancta ſanctorum, ne poſſet videri ab his qui extra erant. Iſta ergo ſunt illa quæ erant poſt velamentum, quod erat ſecundum, *quod dicitur Sancta ſanctorum*, pro dignitate, ſicut dicitur Virgo virginum anthonomaſice, *aureum habens thuribulum, & arcam..... in qua erat urna aurea*, ſuper quam, ſcilicet arcam, non quod haberent ſuper eam pedes, ſed alas tantum, *Cherubim gloriæ*, ideſt glorioſe facta, *obumbrantia propitiatorium*, ſcilicet alis ſuis, *de quibus non eſt modo dicendum*, ideſt proſequendum, *per ſingula*.

Sed contra: quia III. Reg. VIII. dicitur, quod in arca non eſt aliud niſi duæ tabulæ. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod verum eſt ex principali intentione, quia ad hoc fuit arca principaliter facta, ſicut patet Exod. XXV. Quid autem iſta ſignificent, ſciendum eſt, quod omnes cæremoniæ legis ordinabantur (*a*) ad unum ſecundum ſtatum illum, ad aliud vero ſecundum quod erant figurativa, prout ſcilicet repræſentabant Chriſtum. Quo ad primum, omnia inſtituta fuerunt ad repræſentandum magnificentiam Dei. Illa autem non repræſentabatur niſi in effectibus. Iſti autem effectus habent quaſi duplex ſæculum. Unum ſuperius, ſcilicet ſubſtantiarum incorporearum, & iſtud per Sancta ſanctorum. Aliud eſt iſtius mundi inferioris ſenſibilis; & iſtud repræſentatur per Sancta. In mundo autem ſuperiori ſunt tria, ſcilicet Deus, rationes rerum, & Angeli. Deus autem omnino eſt incomprehenſibilis, & ideo erat ſedes ſine ſedente, quia non poteſt comprehendi a creatura niſi ex effectibus. Illa autem ſedes erat propitiatorium, ut dictum eſt. Angeli autem ſignificantur per Cherubim, propter ſapientiam: unde & Philoſophi Angelos dicunt ſubſtantias intellectuales. Erant autem duo ad deſignandum quod non erant ibi poſiti ad colendum, quia dictum erat eis Deut. VI. 4. „ Audi Iſrael: Dominus Deus tuus „ unus eſt. " Quod reſpiciunt in propitiatorium, deſignat quod non recedunt a contemplatione Dei. Matth. XVIII. 10. „ Angeli eorum in cælis ſemper vident „ faciem Patris mei, qui in cælis eſt. " Rationes rerum ſignantur per arcam. Illa vero quæ ſunt in hoc mundo, vel pertinent ad ſapientiam, quæ per tabulas ſignificatur; vel ad potentiam, quæ per virgam; vel ad bonitatem, quæ per manna, quod erat dulce: quia quidquid eſt dulcedinis in creatura: totum eſt ex bonitate Dei. Quia vero rationes rerum, quæ ſunt intelligibiliter in Deo, ſunt ſenſibiliter in creaturis corporalibus, ideo ſicut in tabulis erat lumen intellectuale, ita in ſanctis erat lumen corporale. Ibi manna, hic panes; ibi virga, hic altare, quod pertinet ad officium Sacerdotis. Sed inquantum per iſta figurabatur Chriſtus, omnia iſta inveniuntur in ipſo. Et primo quantum ad ſancta. Ipſe enim eſt candelabrum luminis: Ioann. VIII. 12. „ Ego ſum lux „ mundi. " In iſto ſunt ſex ordines: tres a ſiniſtris, ſcilicet perfecti veteris teſtamenti; & tres a dextris, ſcilicet novi teſtamenti. Iſti deſignantur Ezech. XIV. Per Noe prælati, per Daniel contemplativi, per Iob activi. Iſti calami lumen accipiunt, & infundunt: quia, ſicut dicitur I. Petr. IV. 12. „ Unuſquiſque ſicut accepit gratiam, „ in alterutrum illam adminiſtrantes. " Sciphi ſunt propinantes potum ſapientiæ; ſpherulæ propter promptitudinem obedientiæ; lilia propter finem vitæ æternæ; ſeptem lucernæ ſunt ſeptem dona Spiritus ſancti. Item Chriſtus eſt menſa refectionis. Duodecim panes, ſunt doctrina duodecim Apoſtolorum, & ſucceſſorum ſuorum; qui ponuntur in ſabbato ſpei uſque ad ſabbatum ſpei; & ſi interim unus removetur per mortem, alter ſubſtituitur. Sed in magno ſabbato removebuntur omnes. In interiori erat propitiatorium, & Chriſtus eſt propitiatio pro peccatis noſtris, I. Ioan. II. Duo Angeli ſunt duo teſtamenta concorditer Chriſtum reſpicientia: vel omnes Angeli Chriſto ſervientes concorditer & unanimiter. Matth. IV. 11. „ Acceſſerunt Angeli, & miniſtrabant „ ei. " Daniel VII. 10. „ Millia millium „ miniſtrabant ei. " Supra I. 14. *Omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus*. Ipſi deſiderant in Chriſtum proſpicere, I. Petr. I. Item obumbrant propitiatorium; ideſt, Chriſti Eccleſiam cuſtodiunt. Vel quia ipſorum miniſterio fiebant viſiones, & apparitiones in quibus obumbratorie figurabatur Chriſtus. Arca aurata de lignis ſethin, eſt caro Chriſti pura, & pretioſiſſima, quæ & dicitur urna aurea propter ſapientiam, plena dulcedine divinitatis. Tabulæ ſunt eius

(*a*) *Al.* ad uſum.

eius ſapientia. Virga eſt ſacerdotium eius æternum. Vel virga eſt poteſtas Chriſti, manna dulcedo gratiæ, quæ datur per ſacerdotium Chriſti, vel per obedientiam mandatorum, ſicut homo obedit poteſtati. Sed quia nullus habet ſic gratiam quin peccet, excepto Chriſto, & matre eius; ideo neceſſe eſt habere propitiatorium. Sciendum eſt autem, quod Gloſſa ſuper locum iſtum, multum diffuſe iſta exponit.

LECTIO II.

HIs vero ita compoſitis, in priori quidem tabernaculo ſemper introibant Sacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes; in ſecundo autem ſemel in anno ſolus Pontifex, non ſine ſanguine, quem offerret pro ſua, & populi ignorantia: hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum. Quæ parabola eſt temporis inſtantis, iuxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſervientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & in variis baptiſmatibus, & iuſtitiis carnis uſque ad tempus correctionis impoſitis.

SUpra deſcripſit Apoſtolus ea quæ pertinent ad vetus teſtamentum quantum ad diſpoſitionem tabernaculi; hic proſequitur de officio miniſtrorum: & primo de his quæ ſpectant ad ſancta; ſecundo autem de his quæ ſpectant ad Sancta ſanctorum, ibi, *In ſecundo autem ſemel in anno ſolus Pontifex, non ſine ſanguine*.

Ad intellectum autem litteræ huius ſciendum eſt, quod, ſicut ſupra dictum eſt, in parte anteriori ipſius tabernaculi circa medium, erat altare thymiamatis, vel incenſi, quod idem eſt, & candelabrum; ex parte vero meridionali, & ex oppoſito, menſa propoſitionis. Sacerdos ergo quolibet die, mane, & veſpere, intrabat ſancta propter duo, ſcilicet ad parandum lucernas, & ad adolendum thymiama, ut lumen, & bonus odor iugiter eſſet in ſanctis. Dicit ergo: *His vero*, ſcilicet quæ pertinent ad ſpeciem tabernaculi, *ita* (a) *compoſitis*, ideſt ordinatis, *ſemper*, ideſt quotidie, mane ſcilicet, & ſero, *intrabant Sacerdotes conſummantes officia ſacrificiorum*: non quod in ſancta ſacrificarent, quia ſacrificabant ſuper altare holocauſtorum, quod erat ante fores tabernaculi ſub dio; ſed adoletionem thymiamatis, & devotionem offerentium, vocat ſacrificium.

Deinde cum dicit, *In ſecundo autem ſemel in anno ſolus Pontifex*, ponit officium miniſtrorum quantum ad Sancta ſanctorum. Circa quod ſciendum eſt, quod, ſicut dicitur Lev. XVI. ſummus Sacerdos in die expiationis (quæ fiebat decima die ſeptimi menſis, ſcilicet Septembris, qui ſeptimus eſt a Martio noſtro, qui apud Hebræos concurrit pro parte cum Aprili, in quo incipiunt anni: Exod. XII. 2. „ Menſis iſte „ principium vobis menſium, primus erit „ in menſibus anni: " ipſi enim incipiunt menſem in lunatione, quæ ſemper incipit in Martio, niſi impediat emboliſmus) offerebat pro ſe, & tota domo ſua vitulum, & hircum pro peccato populi; & iſtis immolatis, accipiebat de ſanguine ipſorum, & implebat thuribulum prunis altaris holocauſtorum, quod erat in atrio ante fores tabernaculi, & cum omnibus his intrabat in Sancta ſanctorum, & cum ſanguine expiabat tabernaculum, aſpergendo ſanguine contra velum; & poſt egrediebatur, & cum eodem ſanguine liniebat cornua altaris thymiamatis. Hoc autem ſemel in anno faciebat: unde dicit: *In ſecundo autem*, ſcilicet tabernaculo, quod dicitur Sancta ſanctorum, *ſemel in anno intrabat ſolus Pontifex*. Gloſſa dicit, quod pluries poterat ſine ſanguine, ſed non cum ſanguine niſi ſemel. De hoc autem non habetur niſi tantum quando movenda ſunt caſtra: quia tunc intrabant Aaron, & filii eius & involvebant, & diſpenſabant onera Levitarum, ſicut patet Num. IV. Semel tamen in anno intrabat ſummus Sacerdos ſolus cum ſanguine, quando offerebat *pro ſua, & populi ignorantia*, ideſt pro peccatis noſtris. Prov. XIV. 22. „ Errant qui operantur malum. " Omnis enim malus ignorat, ut habetur III. Ethicorum. De hoc habetur Levit. XVI. ubi traditur ritus iſte.

My-

(a) Al. *diſpoſitis*, ideſt ordinatis, quotidie &c.

Myſtice vero per primum tabernaculum deſignatur præſens Eccleſia, in qua fideles debent ſeipſos ſacrificare. Rom. xii. 1. „ Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem. " Pſal. l. 19. „ Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus. " Item debet ſacrificare ſua in eleemoſynis. Infra xiii. 16. *Talibus enim hoſtiis promeretur Deus*. Sed in Sancta ſanctorum, ideſt in patriam cæleſtem, intrat ſolus Pontifex, ſcilicet Chriſtus, in anima, & corpore.

Tamen ſecundum litteram intentio Apoſtoli eſt quod per ſancta intelligatur vetus lex, per Sancta ſanctorum ſtatus novi teſtamenti, & cælum, quia per novam legem intratur in cælum: & ideo ſubdit: *Hoc ſignificante Spiritu ſancto*: ubi exponit quid ſignificatur per hoc: & primo quantum ad vetus teſtamentum; ſecundo quantum ad novum, ibi, *Chriſtus aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum ..... introivit ſemel in Sancta*. Item in prima parte primum ponit officium miniſtrorum, quantum ad primum; ſecundo ſubdit poſitionis rationem, ibi, *Iuxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur*. Sciendum autem, quod in primum intrabant Sacerdotes quotidie, ſed in ſecundum, quod erat ultra velum, non niſi Pontifex ſolus ſemel in anno. Unde quantum ad miniſtros illos erant ibi duo: unum quod in primo quotidie intrabant; aliud quod ante ſecundum erat eis velum. Unde interpoſitio veli ſignificat quod cæleſtia erant eis velata. Item quod non intrabant, ſignificat quod vetus teſtamentum non eſt via intrandi cælum ante adventum Chriſti. Dicit ergo: Dico quod hoc ſic perfectum eſt, *hoc ſignificante Spiritu ſancto*. II. Pet. 1. 21. „ Non humana voluntate allata eſt aliquando prophetia; „ ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt „ ſancti Dei homines. " Et hoc eſt contra hæreticos, qui dicunt vetus teſtamentum non eſſe a Spiritu ſancto, ſed a Deo malo. Quid ſignificante? *Nondum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo*, ideſt veteri teſtamento ſignificato per primum tabernaculum, *habente ſtatum*. Durante enim veteri teſtamento, via ſanctorum, ſcilicet Chriſtus, qui dicit Ioan. xiv. „ Ego ſum via, " nondum venerat: ipſe enim eſt oſtium per quod patet introitus in Sancta ſanctorum: Ioan. x. 9. „ Ego ſum „ oſtium: " ſed non erat propalatus, quia adhuc latebat ſub figuris litteræ obumbratus: infra x. 1. „ Umbram habens lex futurorum bonorum. " *Quæ parabola eſt inſtantis*, ideſt præſentis, *temporis*: vel *inſtantis*, ideſt ducens nos ad ea quæ contingunt in præſenti tempore.

Deinde cum dicit, *Iuxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur*, ponit rationem quare durante ſtatu veteris legis non patebat introitus in Sancta ſanctorum. In illa enim Sancta nullus intrat niſi perfectus: Eſa. xxxv. 8. „ Via ſancta vocabitur: non tranſ„ ibit per eam pollutus: " & ideo ubi non erat mundatio, & perfectio, nec erat introitus in illa. Sed vetus teſtamentum non poterat perfectum facere ſervientem, quia nondum erat oblatum ſacrificium, ſatisfaciens pro peccato totius humani generis: & ideo dicit: *Iuxta quam*, ſcilicet vel parabolam, vel figuram, *offeruntur munera, & hoſtiæ*: quod refertur ad illud quod dicit, *Sacrificiorum officia conſummantes*: quia oblationes, & munera, quæ ſunt de omnibus, hoſtiæ autem, quæ tantum ſunt de animalibus, non offerebantur in Sancta ſanctorum, ſed in ſanctis, vel ad fores tabernaculi. Iſta autem non poterant mundare, quia *non poſſunt facere perfectum ſervientem*, ſervitute latriæ, quæ pertinet ad cultum divinum. Perfectum, dico, *iuxta conſcientiam*. Eſt enim duplex mundatio. Una a macula, & reatu peccati, & quantum ad conſcientiam. Hoc non poteſt lex. Infra x. 4. *Impoſſibile eſt ſanguine taurorum, & hircorum, auferri peccata*. Eſa. 1. 13. „ Ne offeratis ultra ſacrificium fruſtra. " Mich. vi. 7. „ Numquid placari poteſt Deus in „ millibus arietum, aut in millibus hircorum pinguium? " Alia mundatio erat quantum ad culturam, ut ſcilicet liceret miniſtrare in illis ſacrificiis; & ſic mundabat.

Sed numquid in veteri lege (*a*) fuerunt multi perfecti? Et videtur quod ſic: dictum eſt enim Abrahæ Gen. xvii. 1. „ Ambula coram me, & eſto perfectus. " Moyſes etiam, & multi alii, valde ſancti, & perfecti fuerunt.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod licet tunc multi perfecti, & ſancti fuerint, hoc tamen non fuit ex operibus legis: ſupra vii. 19. *Nihil ad perfectum adduxit lex*: ſed hoc fuit per fidem Chriſti: Gen. xv. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum „ eſt illi ad iuſtitiam. " Hoc ergo non erat virtute cæremoniarum, aut legalium: unde

a) *Al. apponitur* non.

unde frequenter ibi dicitur: „Orabit pro eo „ Sacerdos, & dimittetur illi: “ Levit. v. 10. & in multis aliis locis. Quod ergo mundaret, hoc erat ex fide. Sed in novo teſtamento dicitur Marc. ult. 16. „ Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus „ erit. “ Sine ſacramentis enim novæ legis non eſt ſalus: Ioan. III. 5. „ Niſi quis „ renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei. “

Sed quare non mundabant conſcientiam? Quia conſiſtebant *in cibis, & in potibus*; peccatum vero eſt in conſcientia. Illud autem quod eſt pure corporale, non mundat animam, quia non agit in animam. In ſacrificiis autem illis erant cibi, & potus, & alia quæ pertinent ad corpus; & ideo non poterant mundare conſcientiam. Dicit ergo, *In cibis, & potibus*, ideſt in diſcretione ciborum, & potuum interdictorum in veteri lege, quia abſtinere ab his non mundat conſcientiam: vel ut hoc referatur ad uſum ſacrificiorum, quia comedebantur a Sacerdotibus illa quæ offerebantur pro peccatis; & ab aliis quæ pro aliis. Iſta enim non mundabant conſcientiam. Hierem. XI. 15. „ Numquid carnes „ ſanctæ auferent a te malitias tuas? “ *Et variis baptiſmatibus*, ideſt lotionibus: quia, ſicut dicitur Marc. VII. Iudæi ſervant baptiſmata calicum, & urceorum, & a foro redeuntes non comedunt, niſi baptizentur: contra quos dicit Dominus Matth. XXIII. 25. „ Væ vobis, ſcribæ, & „ phariſæi hypocritæ, qui mundatis quod „ de foris eſt calicis, & paropſidis; intus „ autem eſtis pleni rapina, & immunditia. “ Veruntamen Apoſtolus non loquitur hic de ſuperſtitionibus phariſæorum; & ideo oportet currere ad alias lotiones præceptas in lege, ſicut eſt de aqua in qua lavabantur Sacerdotes, & de aqua purificationis in mundatione leproſi, vel polluti. Unde frequenter dicitur: Lavabant veſtimenta ſua. Et hæc dicuntur hic baptiſmata. *Et iuſtitiis carnis*. Hoc addit univerſaliter de omnibus. Vocat iſta cæremonialia iuſtitias carnis, ideſt carnales, quia pertinebant tantum ad corporalem munditiam, nec erat in eis aliqua virtus ſpiritualis. Et ne aliquis dicat: Quare ergo inſtituta ſunt, ſi non poterant perficere? quia iam videretur quod Deus ea inutiliter inſtituerit: hoc removet cum dicit: *Uſque ad tempus correctionis impoſitis*; quaſi dicat: Hoc verum eſt, quod fuiſſent inutiliter inſtituta, ſi ſemper deberent durare. Sed ſicut puero primo oportet dare pædagogum, quando autem iam pervenit ad ætatem perfectam, tunc datur ei modus ſe habendi ſecundum iudicium rectoris reipublicæ; ita in veteri lege ea quæ ſpectant ad imperfectionem, inſtituta fuerunt; ſed quando venit tempus perfectum, tunc debuerunt inſtitui illa quæ ducunt ad perfectionem. Et ideo dicit, *Uſque ad tempus correctionis*, ideſt in quo corrigerentur, non quidem ſicut mala, ſed ſicut imperfecta: „ lex enim bona eſt, “ Roman. VII. 12. Pſal. lxxxix. 10. „ Supervenit manſuetudo, „ & corripiemur. “

LECTIO III.

Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per amplius, & perfectius tabernaculum, non manufactum, ideſt non huius creationis, neque per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introivit ſemel in Sancta, æterna redemptione inventa. Si enim ſanguis hircorum, aut taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſerviendum Deo viventi?

Supra poſuit Apoſtolus ſignificationem eorum quæ pertinent ad vetus teſtamentum, & primum tabernaculum; hic ponit conditiones eorum quæ pertinent ad ſecundum tabernaculum, quod repræſentabat novum teſtamentum; & circa hoc facit duo: primo enim ponit illam ſignificationem; ſecundo probat quoddam quod ſuppoſuerat, ibi, *Si enim ſanguis hircorum, aut taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti?*

Scien-

Sciendum eſt autem, quod ſi conſiderentur ſupradicta, (a) quinque dicta ſunt de ſecundo tabernaculo; ſcilicet quis intrabat, quia ſolus Pontifex; ſecundo dignitas, & conditio loci quo intrabat, quia dicebatur Sancta ſanctorum; tertio quomodo intrabat, quia cum ſanguine; quarto quando intrabat, quia ſemel in anno; quinto quare intrabat, quia pro expiatione peccatorum. Hic autem Apoſtolus illa quinque explicat: & primo quis ſit ille qui intrat, quia Chriſtus. Pontifex enim eſt princeps Sacerdotum. Talis autem eſt Chriſtus. I. Petr. v. 4. „ Cum apparuerit Princeps paſtorum, percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam. " Supra IV. 4. *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Ieſum Filium Dei*. Sed quilibet Pontifex diſpenſator eſt alicuius teſtamenti. In quolibet autem teſtamento duo conſideranda ſunt, ſcilicet finis repromiſſus in illo teſtamento, & ea quæ traduntur in illo. Bona autem repromiſſa in veteri teſtamento erant bona temporalia. Eſa. I. 10. „ Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. " Ille ergo Pontifex erat bonorum temporalium; ſed Chriſtus eſt Pontifex bonorum cæleſtium. Matth. v. 12. „ Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. " Eſt ergo *Pontifex (b) futurorum bonorum*, quia per pontificatum eius introducimur in bona futura. Pſal. LXIV. 6. „ Replebimur in bonis domus tuæ. " Item in veteri diſpenſabantur figuralia; ſed Chriſtus diſpenſat ſpiritualia, quæ per illa figurabantur. Luc. XI. 13. „ Pater veſter de cælis dabit ſpiritum bonum petentibus ſe. " Sic ergo per bona futura poſſunt intelligi vel bona cæleſtia, & hoc reſpectu novi teſtamenti; vel bona ſpiritualia reſpectu veteris, (c) quod eorum figura erat. Iſte Pontifex non eſt negligens, ſed *aſſiſtens*. Pontifex enim mediator eſt inter Deum & populum; Chriſtus vero mediator eſt: I. Timoth. II. 5. „ Mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus: " Deuter. v. 5. „ Ego medius & ſequeſter fui inter Dominum & vos: " & ideo ipſe aſſiſtit Patri ad interpellandum pro nobis: ſupra VII. Roman. VIII. 34. „ Chriſtus Ieſus, qui etiam interpellat pro nobis. " Item aſſiſtens nobis ad auxiliandum. Pſalm. XV. 8. „ A dextris eſt mihi, ne commovear. " Act. VII. 55. „ Ecce video cælos apertos, & Ieſum ſtantem a dextris Dei. " Sic ergo patet quis intrabat.

Secundo oſtendit dignitatem interioris tabernaculi, quia dicit, (d) *Per amplius*, & conditionem, quia *& perfectius*, utpote quia eſt immobile. Eſa. XXXIII. 20. „ Oculi tui videbunt Hieruſalem civitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit. " Hoc autem eſt tabernaculum cæleſtis gloriæ. Pſal. XIV. 1. „ Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? " Dicitur autem tabernaculum, quia eſt locus peregrinorum. Non enim debetur nobis ex conditione naturæ, ſed tantum per gratiam. Eſa. XXXII. 18. „ Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta. " Eſt ergo (e) *amplius* propter multitudinem bonorum immenſam, quod deſignatur in auctoritate prædicta: „ Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. " Baruch III. 24. „ O Iſrael, quam magna eſt domus Dei! " Illud autem quod dicitur, *Per amplius*, dupliciter legitur. Uno modo quod ſit una dictio, quaſi (f) valde amplius; & ſic conſtruitur littera. *Chriſtus aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum introivit in Sancta* ſanctorum, dico quæ ſunt *tabernaculum peramplius*. Alio modo quod ly *per* ſit præpoſitio, quod magis exprimitur in Græco; & tunc conſtruitur ſic. *Chriſtus introivit in Sancta per tabernaculum amplius*, ideſt magis amplum, & perfectum. Item *perfectius*, quia ibi ceſſabit omnis imperfectio. I. Corinth. XIII. 10. „ Cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt. " Item eſt alterius conditionis: quia (g) vetus factum fuit manu hominis; hoc autem non, ſed manu Dei. Exod. XV. 17. „ Sanctuarium tuum, Domine, quod fundaverunt manus tuæ. " II. Corinth. v. 1. „ Scimus enim quia, ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo, domum non manufactam, ſed æternam in cælis. " Infra XI. 10. *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cuius artifex eſt, & conditor Deus*. Et ideo dicit: *Non manufactum, ideſt non huius creationis*: quia non eſt manufactum, ſicut vetus, nec eſt huius creationis, ideſt in bonis ſenſibilibus creatis; ſed

(a) *Al.* quæ dicta ſunt. (b) Al. *ſummorum bonorum*. (c) *Al.* reſpectu cuius figura erant. (d) *Al.* *Per amplius*, quia illud eſt perfectius. (e) Al. *peramplius*. (f) *Al.* valde peramplius. (g) *Al.* illud.

ſed eſt in bonis ſpiritualibus. Vel per tabernaculum poteſt Chriſti corpus intelligi, in quo contra diabolum pugnavit. Pſalm. XVIII. 6. „ In ſole poſuit tabernaculum „ ſuum. " Quod eſt *perampliùs*, quia „ in „ ipſo habitat omnis plenitudo divinitatis „ corporaliter: " Coloſſ. II. 9. Item *perfectius* eſt, quia „ vidimus gloriam eius, gloriam quaſi Unigeniti a Patre, plenum „ gratiæ, & veritatis: " Ioan. I. 14. Item *non manufactum*, quia non ex virili ſemine. Dan. II. 34. „ Abſciſſus eſt lapis de monte „ ſine manibus. "

Tertio oſtendit quomodo intrabat, quia non ſine ſanguine; ſed ille cum ſanguine vitulorum, & hircorum, ſicut dicitur Lev. XVI. Chriſtus vero non ſic, (*a*) ſcilicet ſanguine alieno: ideo dicit: *Neque per ſanguinem hircorum, aut vitulorum; ſed per proprium ſanguinem*: quem pro ſalute noſtra immolavit in cruce. Matth. XXVI. 28. „ Hic „ eſt ſanguis meus novi teſtamenti, qui pro „ vobis, & pro multis effundetur in re„ miſſionem peccatorum. " Dicit autem pluraliter, *Vitulorum, & hircorum*, non quod ſimul eſſent plures, ſed quia per diverſos annos pluries intrabat. Chriſtus autem ſignificatur per hircum propter ſimilitudinem carnis peccati, Roman. VIII. Item per vitulum propter fortitudinem, & quia utitur duobus teſtamentis, tamquam duobus cornibus. Habacuc III. 4. „ Cornua in „ manibus eius. "

Quarto quando intrabat, quia ſemel in anno; Chriſtus autem per totum tempus, quod eſt quaſi unus annus, *introivit ſemel in Sancta*, & ſemel etiam fudit ſanguinem ſuum. I. Petr. III. 18. „ Chriſtus ſemel pro „ peccatis noſtris mortuus eſt. " Roman. VI. 10. „ Quod enim mortuus eſt peccato, „ mortuus eſt ſemel. " Item ſemel intravit: nam ex quo intravit cæleſtia, ſemper eſt ibi: & ideo dicit, quod *intravit ſemel in Sancta*.

Quinto oſtendit quare intravit, quia ad offerendum pro populi ignorantia, non pro ſua, quia non habebat. Sanguis enim Chriſti magis quam ille valet ad hoc, quia per ipſum inventa eſt æterna redemptio; quaſi dicat: Per iſtum ſanguinem redempti ſumus, & hoc in perpetuum, quia virtus eius eſt infinita. Infra X. 14. *Una oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos*. Pſalm. CX. 9. „ Redemptionem miſit Domi„ nus populo ſuo. " Hoc autem quod dicit, *Inventa*, ad duo poteſt referri, ſcilicet & ad deſiderium Dei, quod habebat de ſalute noſtra: Iob XXXIII. 24. „ Inveni in „ quo ei propitier: " Ezech. XVIII. 32. „ Nolo mortem peccatoris: " item ad deſiderium patrum, quo deſiderabant redimi. Nullus autem invenit modum ita congruum ſicut Chriſtus; & ideo ſignanter dicit, *Inventa*.

Deinde cum dicit, *Si enim ſanguis hircorum, aut taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti?* probat unum, quod ſuppoſuit, ſcilicet iſtud ultimum, *Æterna redemptione inventa*; quaſi dicat: Ita dixi, quod per proprium ſanguinem fecit æternam redemptionem; in quo apparet eius maxima efficacia. Quod autem ita ſit, probo per locum a minori: quia ſi ſanguis brutorum animalium faciebat quod minus eſt, ſanguis Chriſti poterit facere quod maius eſt. Unde circa hoc facit duo: primo enim ponit antecedens; ſecundo conſequens, ibi, *Quanto magis ſanguis Chriſti?*

Circa primum ſciendum eſt, quod in veteri lege erat duplex mundatio. Una quæ fiebat in die expiationis, de qua habetur Levit. XVI. & de iſta iam dictum eſt: & iſta videbatur directe ordinari ad emundationem a peccato. Alia erat contra irregularitatem legis, de qua dicitur Numer. XIX. quod præcepit Dominus quod Eleazar acciperet vaccam rufam a Moyſe ſine macula, ætatis integræ, quæ non traxiſſet iugum, & eductam extra caſtra immolaret in conſpectu populi, & tingeret digitum in ſanguine eius, & aſpergeret ſepties contra tabernaculum; & quod combureret totam, ſcilicet carnem, pellem, & etiam fimum eius cum hyſſopo, ligno cedrino, & cocco bis tincto: quo facto vir mundus colligebat cineres, & in loco mundo effundebat extra caſtra: & de ipſis ponebantur in aqua, qua immundus, qui ſcilicet tetigiſſet cadaver mortui, aſpergebatur die tertio, & ſeptimo cum hyſſopo, & ita mundabatur; nec aliter poterat mundari. Iſta eſt ſententia Apoſtoli. Itaque quantum ad primum dicit: *Si enim ſanguis hircorum, aut taurorum*: quantum vero ad ſecundum dicit: *Et cinis vitulæ aſperſus ſanctificat inquinatos*, non gratiam conferendo, ſed *ad emundationem carnis*, ideſt ab irregularitate, qua carnaliter impediebantur, quaſi immundi, a cul-

(a) *Al.* ſcilicet ſanguine alieno, ſed per proprium ſanguinem, quem pro ſalute &c.

tu divino. Non tamen auferebant peccata, ſed tantum, ut dicit Auguſtinus, aliquando virtute illius aſperſionis mundabantur a lepra corporali: & ideo dicit, *Ad emundationem carnis*.

Deinde cum dicit, *Quanto magis ſanguis Chriſti .... emundabit conſcientiam noſtram?* ponit conſequens; quaſi dicat: Si ſanguis, & cinis hoc poſſunt; quid poterit ſanguis Chriſti? Certe multo plus. Et ponit Apoſtolus tria, quæ oſtendunt efficaciam ſanguinis Chriſti. Primo quis eſt ille, cuius eſt ſanguis iſte, quia ſcilicet eſt Chriſtus. Ex quo patet quod eius ſanguis mundat. Matth. I. 21. „ Ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum. “ Secundo cauſam quare Chriſtus ſanguinem ſuum fudit: quia hoc fuit Spiritus ſanctus, cuius motu, & inſtinctu, ſcilicet caritate Dei, & proximi, hoc fecit: Eſa. LIX. 19. „ Cum venerit quaſi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit. “ Spiritus autem mundat: Eſa. IV. 4. „ Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, & ſanguinem Hieruſalem laverit de medio eius, in ſpiritu iudicii, & ſpiritu ardoris. “ Et ideo dicit: *Per Spiritum ſanctum obtulit ſemetipſum*: Epheſ. V. 2. „ Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis. “ Tertio conditionem eius, quia eſt immaculatus. Exod. XII. 5. „ Erit agnus abſque macula, maſculus, anniculus. “ Eccli. XXXIV. 4. „ Ab immundo quis mundabitur? “

Sed numquid Sacerdos immundus poteſt mundare? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non, ſi ageret in propria virtute; ſed agit virtute ſanguinis Chriſti, qui eſt ſicut cauſa prima. Et ideo non egiſſet, niſi fuiſſet immaculatus.

Sciendum tamen, quod ſanguis illorum animalium mundabat tantum ab exteriori macula, ſcilicet a contactu mortui; ſed ſanguis Chriſti mundat interius conſcientiam, quod fit per fidem. Act. XV. 9. „ Fide purificans corda eorum, “ inquantum ſcilicet facit credere quod omnes qui Chriſto adhærent, per ſanguinem eius mundantur. Ergo iſte emundat conſcientiam. Item ille mundabat a tactu mortui; ſed iſte ab operibus mortuis, ſcilicet peccatis, quæ tollunt Deum ab anima, cuius vita eſt per unionem caritatis. Item ille mundabat, ut poſſent accedere ad figurale miniſterium; ſed ſanguis Chriſti ad ſpirituale obſequium Dei. Pſalm. C. 6. „ Ambulans in via immaculata, hic mihi miniſtrabat. “ Et ideo dicit, *Ad ſerviendum Deo*. Item Deus eſt vita: Ioan. XIV. 6. „ Ego ſum vita: “ & Deut. XXXII. 40. „ Vivo ego in æternum. “ Conveniens ergo eſt ut ſerviens ei ſit vivens: ideo dicit, *Viventi*. (*a*) Nam „ ſecundum rectorem, vel iudicem populi, ſic & miniſtri eius; “ ut dicitur Eccli. X. 2. Qui ergo vult Deo digne ſervire, debet eſſe vivens ſicut & ipſe. Totam iſtam figuram diligenter exponit Gloſſa, & eſt Auguſtini de Quæſtionibus (*b*) Numerorum.

LECTIO IV.

ET ideo novi teſtamenti mediator eſt, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hereditatis. Ubi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum valet, dum vivit qui teſtatus eſt. Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim omni mandato legis a Moyſe univerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit, dicens: Hic eſt ſanguis teſtamenti, quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum, & omnia vaſa miniſterii, ſanguine ſimiliter aſperſit. Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

SUpra expoſuit Apoſtolus illa quæ agebantur in veteri teſtamento, & aperuit illorum myſticam expoſitionem; hic ex his arguit ad propoſitum, ſcilicet quod novum

(a) *Al.* Et ſecundum. (b) *Al.* Numeri.

novum teſtamentum præfertur veteri, quia poteſt quod non poterat vetus; & circa hoc facit duo: primo enim proponit concluſionem intentam; ſecundo probat quoddam quod ſuppoſuerat, ibi, *Ubi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris*. Iterum prima in duas: primo enim concludit ex dictis quod Chriſtus eſt mediator; ſecundo hoc oſtendit non potuiſſe vetus teſtamentum, ibi, *Quæ erant ſub priori teſtamento*. Dicit ergo: *Et ideo*, quia ſcilicet Chriſtus intravit in Sancta æterna redemptione inventa, ideſt perducens ad æterna, quod vetus non poterat facere: unde oportet quod iſtud teſtamentum ſit aliud ab illo, ſicut novum a veteri. Hierem. XXXI. 31. „ Feriam domui Iſrael, & domui Iuda „ fœdus novum. " Apoc. XXI. 5. „ Ecce „ nova facio omnia. " *Ideo* huius *novi teſtamenti mediator eſt* Chriſtus inter Deum & hominem. I. Timoth. II. 5. „ Mediator „ Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. " In omni autem teſtamento eſt aliquid quod promittitur, & aliquid per quod teſtamentum confirmatur. In novo autem teſtamento promittuntur cæleſtia & ſpiritualia. Item iſta promiſſio per mortem Chriſti confirmata eſt. *Et ideo* Chriſtus *mediator eſt novi teſtamenti, ut repromiſſionem æternæ* beatitudinis ac *hereditatis æternæ recipiant qui vocati ſunt*. Et dicit, *Vocati*, quia hoc munus non eſt ex operibus, ſed ex vocatione Dei. Roman. VIII. 30. „ Quos au„ tem prædeſtinavit, hos & vocavit. " I. Theſſal. II. 12. „ Conteſtati ſumus ut „ ambularetis digne Deo, qui vocavit vos „ in ſuum regnum, & gloriam. " Unde dicit, *Æternæ hereditatis*, ideſt æternæ gloriæ, quæ eſt hereditas noſtra. I. Petr. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam per „ reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, „ in hereditatem incorruptibilem, & in„ contaminatam, & immarceſcibilem, con„ ſervatam in cælis. " Pſalm. CXXVI. 3. „ Ecce hereditas Domini: " item XV. 5. „ Dominus pars hereditatis meæ. " Iſtam autem hereditatem habemus per mortem Chriſti: unde dicit, *Ut morte intercedente*. I. Petr. III. 9. „ In hoc vocati eſtis, ut „ benedictionem hereditate poſſideatis. " Huius mortis effectus eſt redemptio a prævaricatione peccati. I. Petr. I. 18. „ Non „ corruptibilibus auro, & argento redem„ pti eſtis de veſtra vana converſatione, „ ſed pretioſo ſanguine agni immaculati. "

Sed numquid in veteri teſtamento poterat fieri iſta redemptio a peccatis? Et reſpondet, quod non: quia illæ prævaricationes *erant ſub priori teſtamento*; quaſi dicat: Quia virtute ſacramentorum prioris teſtamenti removeri non poterant. Roman. III. 9. „ Cauſati ſumus Iudæos, & Græ„ cos, omnes ſub peccato eſſe. "

Sed contra: quia David, & multi alii ſancti habuerunt remiſſionem peccatorum. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quantum ad iſtum effectum, qui eſt introitus cæli, non: quia per mortem Chriſti aperta eſt ianua vitæ: nullus enim ante mortem Chriſti intravit. Zach. IX. II. „ Tu vero in „ ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos „ tuos de lacu in quo non eſt aqua. " Sed quantum ad maculam ſic ipſi conſecuti ſunt; ſed non virtute ſacramentorum veteris legis, ſed in fide Chriſti. Sic ergo novum teſtamentum eſt excellentius quam vetus, quia confirmatum eſt morte Chriſti, per quam remittuntur peccata, & quia exhibet promiſſionem.

Deinde cum dicit, *Ubi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris*, probat illud quod ſuppoſuit, ſcilicet quod novum teſtamentum ſit confirmatum per mortem Chriſti: & primo probat hoc per auctoritatem legis humanæ; ſecundo per auctoritatem legis divinæ, ibi, *Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt*. Dicit ergo: Dictum eſt, quod novum teſtamentum confirmatur per mortem Chriſti intercedentem, quia *ad hoc quod teſtamentum valeat, oportet quod mors teſtatoris interveniat*. Et ideo novum teſtamentum non haberet robur, niſi interveniſſet mors Chriſti: (*a*) unde dicitur Ioan. XI. 50. „ Expe„ dit vobis ut unus moriatur homo pro „ populo. " Mors autem (*b*) teſtatoris ad duo neceſſaria eſt. Primo ut teſtamentum habeat firmitatem: quia cum ſit expreſſivum ultimæ voluntatis, poteſt ſemper mutari ante mortem: unde dicit, quod *teſtamentum confirmatum eſt in mortuis*, ideſt per mortem. Et iſto modo confirmatum eſt novum teſtamentum per mortem Chriſti. Matth. XXVI. 28. „ Hic eſt ſanguis meus „ novi teſtamenti, " ſcilicet confirmator, & dedicator. Secundo neceſſaria eſt mors teſtatoris ad hoc ut teſtamentum valeat, & habeat efficaciam: unde dicit: *Alioquin nondum valet*: quia nullus poteſt petere aliquid, nec etiam heres hereditatem, ex vi

(a) *Al.* unde ille dixit. (b) *Al.* *omittitur* teſtatoris.

vi teſtamenti, niſi poſt mortem teſtatoris. Ideo Chriſtus voluit mortem ſuam pro nobis interponere.

Deinde cum dicit, *Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt*, hoc idem probat per auctoritatem legis divinæ, ſcilicet per illud quod habetur in veteri teſtamento; & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit convenientiam inter utrumque teſtamentum; ſecundo oſtendit differentiam, ibi, *Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari; ipſa autem cæleſtia melioribus hoſtiis quam iſtis*. Circa primum duo facit: quia primo proponit; ſecundo manifeſtat, ibi, *Lecto enim omni mandato*. Dicit ergo: Ita dictum eſt, quod ad hoc quod teſtamentum valeat, neceſſe eſt quod mors teſtatoris interveniat. Nec hoc debet videri mirum: quia *nec primum* teſtamentum (*a*) *dedicatum*, ideſt confirmatum eſt, *ſine ſanguine*. Ille autem ſanguis figurabat ſanguinem Chriſti: „ omnia „ enim in figura contingebant illis: " I. Corinth. x. 11.

Deinde cum dicit, *Lecto enim omni mandato*, probat propoſitum, ſcilicet quod illud teſtamentum non eſt confirmatum ſine ſanguine: & probat hoc quantum ad tria, in quibus fuit uſus ſanguinis. Primo quantum ad legis editionem; ſecundo quantum ad tabernaculi conſecrationem, ibi, *Etiam tabernaculum, & omnia vaſa miniſterii ſanguine aſperſit*; tertio quantum ad vaſorum expiationem, ibi, *Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mundantur*.

Circa primum ſciendum eſt, quod Apoſtolus tangit hic hiſtoriam, quæ habetur Exod. xxiv. ubi dicitur, quod poſtquam Moyſes legerat coram populo mandata Domini, ipſiſque reſpondentibus (verſ. 7.) Omnia quæ locutus eſt Domi„ nus, faciemus, & erimus obedientes, " accepit Moyſes ſanguinem quem præceperat ſervare de duodecim vitulis, & aſperſit librum legis, & populum, quaſi in confirmatione teſtamenti. Et ideo dicit: *Lecto enim omni mandato*: quia neceſſarium fuit ut legeretur: illa enim lectio fuit legis promulgatio: oportebat enim legem promulgari: *accipiens ſanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit*.

Hic eſt duplex obiectio litteralis. Una, quia Exod. xxiv. nulla fit mentio de hirco, ſed de duodecim vitulis. Secunda, quia ibi etiam non fit mentio de aqua, & cocco, & hyſſopo.

Reſponſio ad iſta duo eſt duplex. Una ſcilicet, quia Apoſtolus nutritus erat in lege: unde ſciebat quod ille uſus erat in emundationibus ſecundum legem, quod aſperſio fiebat de ſanguine hircorum, & vitulorum, & aqua admixta cum hyſſopo, & lana coccinea, tamquam aſperſorio; & ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apoſtolus hoc accepit ex conſuetudine ritus legalis. Vel poteſt dici, quod iſta fuit prima conſecratio, & ideo quaſi virtute continebantur in ipſa aliæ ſanctificationes futuræ, inter quas potiſſime fuit illa quæ fiebat in die expiationis, de qua Levit. xvi. & alia de vitula rufa, Num. xix. In prima autem erat ſanguis vituli, & hirci; in ſecunda vero aqua, & lana coccinea, & hyſſopus. Quia ergo illa prima continebat iſtas duas, ideo Apoſtolus totum retulit ad iſtam.

Dicit ergo: *Accipiens ſanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit, dicens: Hic eſt ſanguis* (*b*) *teſtamenti quod mandavit ad vos Deus*, ſcilicet confirmator teſtamenti. Eccli. xxiv. 33. „ Legem mandavit nobis Moyſes in „ præceptis iuſtitiarum. " Iſte enim ſanguis fuit figura ſanguinis Chriſti, per quem novum teſtamentum confirmatum eſt: & ideo Chriſtus verbis iſtis uſus eſt Matth. xxvi. 28. „ Hic eſt ſanguis novi teſtamen„ ti, " ſcilicet confirmativus. Figurabatur autem per ſanguinem hirci, propter ſimilitudinem carnis peccati, & vituli propter fortitudinem. Miſcetur autem *cum aqua*, quia baptiſmus a ſanguine Chriſti efficaciam habet. Aſpergitur autem cum *hyſſopo*, qui mundat pectus, per quod ſignificatur fides. Act. xv. 9. „ Fide purificans „ corda eorum. " *Et lana coccinea*, quæ eſt rubei coloris, per quam ſignificatur caritas. Cant. v. 10. „ Dilectus meus candi„ dus, & rubicundus: " quia per fidem, & dilectionem paſſionis Chriſti mundatur populus. Aſpergitur & liber legis, quia paſſio Chriſti adimplevit legem. Ioan. xix. 30. „ Conſummatum eſt. " Matth. v. 17. „ Non veni ſolvere legem, ſed adimple„ re. "

Deinde cum dicit, *Etiam tabernaculum, & omnia vaſa miniſterii, ſanguine ſimiliter aſper-*

(a) *Al. tantum* confirmatum eſt. (b) Al. *novi teſtamenti*.

aſperſit, ponit conſecrationem tabernaculi, quia *tabernaculum*, *& omnia vaſa miniſterii ſimiliter aſperſit ſanguine*.

Sed contra: quia nondum factum erat tabernaculum; ſed xxv. cap. mandatur de conſecratione tabernaculi. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod licet non ſit idem ſanguis, quo aſperſus eſt populus, & tabernaculum; tamen etiam tabernaculum mundatum eſt ſanguine. Unde poteſt ſic conſtrui. Uſus eſt ſanguine, etiam quando ſanctificavit tabernaculum.

Sed contra: quia Num. VII. & Lev. VIII. dicitur, quod unxit tabernaculum oleo. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non loquitur de illa ſanctificatione qua primo conſecratum eſt tabernaculum, & vaſa eius, ſed de illa quæ fiebat in die expiationis. Vel melius dicendum eſt, quod etiam in prima uſus eſt ſanguine: quia ibi dicitur, quod unxit illud oleo, & poſtea quod aſperſit. Oleum autem non eſt aſperſivum: unde intelligitur quod primo unxit illud, & poſtea aſperſit ſanguine. Et iſta duo ſunt neceſſaria ad ſanctificationem, ſcilicet virtus ſanguinis Chriſti, & oleum miſericordiæ; quibus ſanctificatur tabernaculum, ideſt Eccleſia, & vaſa, ideſt miniſtri.

Deinde cum dicit, *Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mundantur*, exequitur de ceteris mundationibus legalibus. Erat autem duplex mundatio: una a corporali macula, ſicut (*a*) lepra; alia a ſpirituali, ſcilicet peccato: prima poterat pertinere ad res (*b*) inanimatas, ſicut patet de lepra domorum: & mundatio ab iſta immunditia fiebat cum ſanguine animalis immolati, vel aqua expiationis, quæ erat confecta cum ſanguine vitulæ rufæ. Et ideo dicit, *Pene omnia*, & non omnia ſimpliciter. Vel *pene omnia*, ita quod ly *pene*, ſit determinativum de ly *mundantur*; ideſt pene mundantur, (*c*) quia non perfecte mundabantur: hoc enim tantum fit per ſacramentum novæ legis. Vel poteſt determinare ly *omnia*: non enim omnia mundabantur ſanguine: quia, ut dicitur Num. XXXI. quicquid poteſt ignem ſuſtinere, purgatur per ignem; quæ vero non (*d*) poſſunt, purgantur aqua expiationis. Sed ad mundationem a macula peccati, neceſſaria eſt ſanguinis effuſio, quia requirebatur ad ſacrificium: & ideo dicit, quod *ſine ſanguinis effuſione non fit* peccatorum *remiſſio*: per quod figurabatur quod remiſſio peccati erat fienda per ſanguinem Chriſti. Unde in veteri lege non virtute ſacramenti, ſed virtute fidei Chriſti fiebat remiſſio peccatorum: unde frequenter ibi dicitur (Levit. V.) „ Rogabit pro eo Sacerdos, & re„ mittetur ei. “

LECTIO V.

NEceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari; ipſa autem cæleſtia melioribus hoſtiis quam iſtis. Non enim in manufacta Sancta Ieſus introivit, exemplaria verorum, ſed in ipſum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis: neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per ſingulos annos in ſanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit. Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium; ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata; ſecundo ſine peccato apparebit omnibus expectantibus ſe, in ſalutem.

SUpra oſtendit Apoſtolus, quid ſit commune novo, & veteri teſtamento, inquantum vetus, & novum conveniunt; hic oſtendit differentiam utriuſque; & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit quod in novo eſt melior mundatio; ſecundo quod perfectior, ibi, *Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum*. Iterum prima in duas: primo enim oſtendit quod quantum ad illud quod mundatur, & quantum ad id quo mundatio efficitur, ſit melior mundatio in novo; ſecundo manifeſtat quod dixit, ibi, *Non enim*

(a) *Al.* leproſi. (b) *Al.* manifeſtas. (c) *Al.* quia non perfecte mundabantur ſanguine: quia, ut dicitur Num. XXXI. &c. *intermediis omiſſis*. (d) *Al.* poterant.

enim in manufacta Sancta Ieſus introivit. Dicit ergo: *Neceſſe eſt ergo exemplaria caleſtium*: ſcilicet ipſum tabernaculum, quod, quo ad nos, eſt exemplar, licet ſimpliciter ſit exemplatum, & figura illius; & ideo minoris dignitatis, quia figuratum nobilius eſt quam figura, ſicut corpus quam umbra: *his*, ſcilicet ſacrificiis, *mundari*; *ipſa autem caleſtia*, ſcilicet novum teſtamentum, *melioribus hoſtiis quam iſtis*. Melioribus quidem, quia alia mundabantur ſanguine animalium, ſed in novo teſtamento fit mundatio ſanguine Chriſti. Semper autem meliora melioribus mundantur. (*a*) Illa autem erant figura cæleſtium. Si ergo illa mundabantur ſanguine, oportet iſta cæleſtia mundari meliori ſanguine.

Sed contra. In cælo nulla eſt immunditia. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod cæleſtia intelliguntur, ſecundum Gloſſam, ea quæ pertinent ad ſtatum præſentis Eccleſiæ, quæ dicuntur cæleſtia. Item homines fideles gerunt imaginem cæleſtium, inquantum mente converſantur in cælis. Vel aliter, & melius, quod per cæleſtia intelligatur cæleſtis patria. Et loquitur hic Apoſtolus eo modo quo in veteri teſtamento dicebatur emundari tabernaculum, non quod haberet in ſe aliquam immunditiam, ſed quia mundabantur quædam (*b*) irregularitates, quibus impediebantur accedere ad ſanctuarium. Et dicuntur mundari cæleſtia, inquantum per ſacramentum novæ legis purgantur peccata, quæ impediunt ab ingreſſu cæleſtium.

Item dicit, *Hoſtiis* in plurali. Contra: quia tantum eſt una hoſtia Chriſti: infra x. 14. *Una enim oblatione conſummavit in æternum ſanctificatos*. Reſpondeo. Licet una ſit in ſe, tamen pluribus hoſtiis veteris legis figurabatur. Ex hoc loco habetur quod hoſtiæ veteris legis erant bonæ: melius enim non dicitur, niſi reſpectu boni.

Deinde cum dicit, *Non enim in manu facta Sancta Ieſus introivit*, oſtendit quod cæleſtia mundantur melioribus hoſtiis. Pontifex enim expiabat ſanctuarium, quod erat manufactum; ſed *Chriſtus intravit non in manufacta Sancta*, quæ erant, quo ad nos, *exemplaria verorum*, *ſed in ipſum cælum*, quod non in ſe, ſed quo ad nos expiavit, ut dictum eſt; ſed non expiavit carnalibus hoſtiis, quia Chriſtus non venit ad offerendum talia. Pſalm. xxxix. 8. „Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti.“ Item l. 18. „Holocauſtis non delectaberis.“ Item ſupra vii. 14. *Manifeſtum quod de tribu Iuda ortus eſt Dominus, de qua nullus præſto fuit altario, ſed introivit ipſum cælum*. Matth. ult. 19. „Dominus quidem Ieſus aſſumptus eſt in cælum.“ Act. i. 11. „Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt a vobis in cælum, ſic veniet.“

Sed quare? *Ut appareat pro nobis vultui Dei*. Et loquitur Apoſtolus alludendo ritui veteris legis, ſecundum quem Pontifex, qui intrabat Sancta ſanctorum, ſtabat coram propitiatorio, ut oraret pro populo: ita & Chriſtus intravit in cælum ſecundum quod homo, ut aſtaret Deo pro ſalute noſtra. (*c*) Sed differenter: quia Sacerdos impediente fumo, qui aſcendebat de thuribulo, non videbat Sancta ſanctorum, nec videbat aliquem vultum; ſed Chriſtus apparet vultui Dei: non quod ſit ibi facies corporalis, nec aliqua nebula, ſed cognitio manifeſta.

Sed numquid Chriſtus exiſtens in terra, non poterat apparere vultui Dei, cum Deus omnia videat? Reſpondeo. Dicendum, quod, ſicut Auguſtinus loquens Deo dicit, „Mecum eras, & tecum non eram,“ quia ſcilicet Deus eſt in omnibus per eſſentiam, præſentiam, & potentiam; mali autem non ſunt cum Deo per gratiam: ita dicitur Chriſtus introiſſe, ut appareat vultui Dei: quia licet ſemper videret eum clara viſione, ut perfecte beatus; tamen ſtatus viatoris, inquantum huiuſmodi, non habet hoc, ſed tantum ſtatus cæleſtis. Et ideo quando aſcendit perfecte beatus, in corpore & anima intravit, *ut appareat vultui Dei*; ideſt, intravit locum ubi Deus manifeſte videtur; & hoc *pro nobis*. Ad hoc enim aſcendit ut pararet nobis viam: Ioan. xiv. 3. „Vado parare vobis locum. Iterum autem veniam, & aſſumam vos ad meipſum.“ Mich. ii. 13. „Aſcendit pandens iter ante eos.“ Corpus enim debet ſequi caput ſuum: Matth. xxiv. 28. „Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.“

Deinde cum dicit, *Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum*, oſtendit quod mundatio novi teſtamenti eſt perfectior quam veteris. Hoc autem oſtendit per duo. Primo per hoc quod illa reiterabatur quolibet anno, hæc

(a) *Al.* Illa autem erant cæleſtia, ideſt figura cæleſtium. (b) *Al.* veritates. (c) *Al.* Sed iſta differenter

hæc autem tantum ſemel. Item quantum ad effectum, quia illa non poterat auferre peccata, quod iſta poteſt. Circa hoc ergo duo facit: primo enim oſtendit primum; ſecundo ſecundum, ibi, *Umbram habens lex futurorum bonorum*. Sciendum eſt autem, quod Apoſtolus ſupra dixerat tria de Chriſto: primo ſcilicet quod eſt Pontifex; ſecundo quæ ſit dignitas loci quem intravit; (a) tertio quomodo introivit, ſcilicet cum ſanguine: iſta autem tria iam declaravit: hic declarat quando intravit, quia ſicut Pontifex legalis ſemel in anno, ita Chriſtus ſemel tantum: & hoc erat quartum. Unde circa hoc tria facit: primo enim oſtendit quid fiebat in veteri teſtamento; ſecundo quod eſſet inconveniens iſtud fieri in novo teſtamento, ibi, *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi*; tertio oſtendit quid fiat in novo teſtamento, ibi, *Nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit*. In veteri enim teſtamento Pontifex licet non intraret niſi tantum ſemel in anno, tamen quolibet anno ex præcepto legis oportebat ipſum intrare cum ſanguine alieno, ſicut dicitur Levit. xvi. Chriſtus autem *intravit non in manu facta Sancta ..... nec ut ſæpe offerat ſeipſum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per ſingulos annos cum ſanguine alieno*.

Deinde cum dicit, *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi*, probat quod eſſet inconveniens iſtud fieri in novo teſtamento, quia ſequeretur maximum inconveniens: quia cum Chriſtus intraret per proprium ſanguinem, ſequeretur quod oportuiſſet *eum frequenter pati ab origine mundi*. Non ſic autem eſt de veteri hoſtia, quia illa offerebatur pro peccatis filiorum Iſrael. Ille autem populus incepit ſpecialiter quando data fuit lex; & ideo non oportuit eam offerri ab origine mundi. Chriſtus autem ſeipſum obtulit pro peccatis totius mundi, quia ipſe propitiatio noſtra factus eſt pro peccatis noſtris, & totius mundi: I. Ioann. ii. Et ſic, ſi ſæpe offerretur, oportuiſſet ipſum naſci, & pati ab origine mundi: quod fuiſſet maximum inconveniens.

Sed contra. Apocalyp. xiii. 8. „ Agnus „ qui occiſus eſt ab origine mundi. " Reſpondeo. Verum eſt, „ Occiſus, " id eſt præfiguratus ab origine mundi occidi, ſicut in occiſione Abel.

Deinde cum dicit, *Nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit*, oſtendit quid fiat in novo; & circa hoc facit duo. Primo quare non iteratur hoſtia in novo teſtamento, dat duas cauſas; ſecundo explicat eas, ibi, *Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori ..... ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt*. Dicit ergo: *Nunc ergo Chriſtus ſemel apparuit in conſummatione ſæculorum*. I. Corinth. x. 11. „ Nos ſumus in quos „ fines ſæculorum devenerunt. " Et hoc dicit propter numerum annorum, quia iam ſunt plus quam mille anni ex quo hoc dixit. Aetates enim mundi accipiuntur ſecundum ætates hominis, quæ principaliter diſtinguuntur ſecundum ſtatum proficiendi, non ſecundum numerum annorum. Ita prima ætas fuit ante diluvium, in qua nec lex ſcripta, nec punitio, ſicut infantia. Alia a Noe uſque ad Abraham: & ſic de aliis, ita quod ultima ætas eſt ſtatus præſens, poſt quem non eſt alius ſtatus (b) ſalutis, ſicut nec poſt ſenium. Sicut autem in aliis ætatibus (c) hominis eſt numerus annorum determinatus, non autem in ſenio, quia ſenium incipit a ſexageſimo anno, & aliqui vivunt per centum & viginti annos; ita non eſt determinatum, quantum iſte ſtatus mundi debeat durare; tamen eſt conſummatio ſæculorum, quia non reſtat alius ad ſalutem. In iſto autem Chriſtus ſemel apparuit: cuius ponit duas rationes, (d) quare ſcilicet ſemel tantum offerebatur. Prima eſt, quia in veteri teſtamento non auferebantur peccata, quod fit per hoſtiam Chriſti. Alia eſt, quia Sacerdos legalis non offerebat proprium ſanguinem, ſicut Chriſtus. Unde dicit, quod *apparuit ad deſtitutionem peccati per hoſtiam*, ſcilicet ſui ipſius: & ideo illa reiteratur, non autem iſta. I. Pet. iii. 8. „ Chriſtus ſemel pro peccatis „ noſtris mortuus eſt. "

Deinde cum dicit, *Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori ....ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt*, explicat iſtas rationes: & primo ſecundam; ſecundo primam, ibi, *Umbram habens lex futurorum bonorum*. Secundam explicat per ſimilitudinem aliorum hominum: unde circa hoc facit duo. Primo oſtendit quid accidit aliis hominibus; ſecundo oſtendit quid accidit

(a) Chri-

(a) *Al.* tertio quomodo intravit: hic declarat &c. *intermediis omiſſis*. (b) *Al. omittitur* ſalutis. (c) *Al. deeſt* hominis. (d) *Al.* quia.

(*a*) Chriſto, ibi, *Sic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata*. In quolibet enim homine duo invenimus, ſcilicet neceſſitatem moriendi, item quod reſurgat, non ut emundetur, ſed ut iudicetur de factis eius. Primum tangit cum dicit: *Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori*.

Sed contra. Videtur quod hoc non ſit ſtatutum, ſed magis homo peccando hoc fecerit: quia Sapient. I. 13. dicitur, quod „ Deus mortem non fecit, nec lætatur in „ perditione vivorum: " & paulo poſt: „ Impii autem manibus, & verbis accer- „ ſierunt ſibi illam. "

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod in morte tria ſunt conſideranda: ſcilicet cauſa naturalis; & quantum ad hoc ex conditione naturæ ſtatutum eſt hominem ſemel mori, inquantum componitur ex contrariis. Secundo donum inditum; & quantum ad hoc in conditione datum eſt homini beneficium originalis iuſtitiæ, per quam anima continebat corpus, ut poſſet non mori. Tertio meritum mortis; & ſic homo peccando meruit illud beneficium amittere, & ſic mortem incurrit. Unde dicit, quod, „ impii manibus (ſcilicet pomum vetitum „ contrectando) accerſierunt mortem. " Homo ergo demerendo cauſa eſt mortis, ſed Deus ut iudex. „ Stipendia enim pec- „ cati, mors: " Rom. VI. 23.

Semel. Quod quidem verum eſt de communi conſuetudine, licet aliqui fuerint reſuſcitati, ſicut Lazarus, & filius viduæ, qui poſtea mortui ſunt. Quantum autem ad ſecundum dicit: *Poſt hoc autem iudicium*: quia poſtquam reſurgent, non iterum morientur, ſed ſtatim iudicium ſequetur: „ o- „ mnes enim manifeſtari oportet ante tri- „ bunal Chriſti, ut referat unuſquiſque „ propria corporis, prout geſſit: " ut dicitur II. Corinth. V. 10.

Deinde cum dicit, *Sic & Chriſtus ſemel oblatus eſt*, oſtendit quomodo hæc conveniunt Chriſto: & quantum ad primum dicit, quod *ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt*: & in hoc convenit cum aliis; ſed differt in duobus. Primo quia cum Chriſtus non deſcenderit ab Adam per rationem ſeminalem, ſed quantum ad corpulentam ſubſtantiam, non contraxit peccatum originale, & ideo non fuit debitor illius ſtatuti Geneſ. II. 17. „ In quacumque die co- „ mederis ex eo, morte morieris: " ſed propria voluntate mortem aſſumpſit: Ioan. X. 18. „ Nemo tollit a me animam meam; „ ſed ego pono eam a me ipſo. " Ideo dicit, quod *oblatus eſt*: Eſa. LIII. 7. „ Obla- „ tus eſt, quia ipſe voluit: " & I. Petr. III. 18. „ Chriſtus ſemel pro peccatis no- „ ſtris mortuus eſt. " Secundo differt, quia mors noſtra eſt effectus peccati: Rom. VI. 23. „ Stipendia peccati mors. " Sed mors Chriſti eſt deſtructiva peccati: ideo dicit: *Ad multorum exhaurienda peccata*, ideſt removenda. Nec dicit, Omnium, quia mors Chriſti, etſi ſit ſufficiens pro omnibus, non habet efficaciam niſi quantum ad ſalvandos: non enim omnes ſubiiciuntur ei per fidem, & bona opera. Quantum ad ſecundum dicit: *Secundo autem ſine peccato apparebit*. De ſecundo adventu dicit duo. Primo ponit differentiam eius ad primum, quia ſecundus erit ſine peccato. In primo enim etſi peccatum non habuerit, tamen venit in ſimilitudinem carnis peccati, Roman. VIII. Item in primo factus eſt hoſtia pro peccato: II. Corinth. V. 21. „ Eum qui peccatum non no- „ verat, pro nobis peccatum fecit. " In ſecundo vero iſta non erunt: ideo dicit, quod *apparebit ſine peccato*. Secundo ponit illud quod eſt proprium ſecundo adventui, quia non apparebit ut iudicetur, ſed ut iudicet, remunerans pro meritis. Unde dicit, quod *apparebit*. Et quidem licet omnibus, etiam his qui eum pupugerunt, ſecundum carnem; tamen ſecundum divinitatem ſolum electis, *expectantibus ſe*, per fidem, *in ſalutem eorum*. Eſ. XXX. 18. „ Bea- „ ti omnes qui expectant eum. " Philipp. III. 20. „ Salvatorem expectamus Domi- „ num Ieſum Chriſtum, qui reformabit „ corpus humilitatis noſtræ, configuratum „ corpori claritatis ſuæ. "

(*c*) *Al.* in Chriſto.

C A-

CAPITIS DECIMI

LECTIO I.

UMbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum, per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis, quas offerunt indeſinenter, numquam poteſt accedentes perfectos facere: alioquin ceſſaſſent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conſcientiam peccati cultores ſemel mundati; ſed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. Impoſſibile enim eſt ſanguine taurorum, & hircorum, auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hoſtiam, & oblationem noluiſti; corpus autem aptaſti mihi: * holocautomata, & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, ut faciam Deus voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hoſtias, & oblationes, & holocautomata, & pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi quæ ſecundum legem offeruntur; tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut ſequens ſtatuat. In qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Chriſti Ieſu ſemel. Et omnis quidem Sacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ non poſſunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cetero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Una enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos. Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus. Poſtquam enim dixit: Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas: & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Ubi autem horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato.

SUpra Apoſtolus conſideratis his quæ aguntur in utroque teſtamento, oſtendit præeminentiam novi teſtamenti ad vetus; hic probat unum quod ſupponit, ſcilicet quod vetus non poterat mundare peccata: & hoc eſt ultimum illorum quinque quæ præmiſerat de Chriſto: & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit defectum veteris teſtamenti circa abolitionem culpæ; ſecundo ex hoc comparat Sacerdotem novi teſtamenti ad Sacerdotem veteris teſtamenti, ibi, *Omnis quidem Sacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans*. Iterum prima in duas: primo enim proponit quod intendit; ſecundo probat per auctoritatem Scripturæ, ibi, *Ideo ingrediens mundum dicit: Hoſtiam, & oblationem noluiſti; corpus autem aptaſti mihi*. Item prima in duas: primo enim proponit intentum ſuum; ſecundo probat, ibi, *Alioquin ceſſaſſent offerri*.

Circa primum ſciendum eſt, quod Apoſtolus ex conditione, & ritu veteris legis concludit ipſum defectum. Per peccatum autem fit privatio futurorum bonorum; & ideo quaſi illud peccatum pertineat ad bona futura, ſcilicet cæleſtia, ad illa bona ſe habet lex vetus, ſicut umbra ad corpus, ſed nova lex ſicut imago. Umbra autem, & imago quantum ad hoc conveniunt quod utrumque repræſentat; ſed umbra in communi, (*a*) & quantum ad naturam ſpeciei; imago vero in particulari, & quantum ad naturam individui, & in ſpeciali. Sic etiam nova lex, quantum ad bona futura, repræſentat (*b*) expreſſius quam vetus: primo quia in verbis novi teſtamenti fit expreſſa mentio de bonis futuris, & promiſſio; non autem in veteri, ſed tantum de carnalibus: ſecundo quia virtus novi teſtamenti conſiſtit in caritate, quæ eſt plenitudo legis: & iſta caritas licet ſit imperfecta, ratione fidei cui inhæret, tamen eſt

* *Vulgata* holocautomata pro peccato.
(a) *Al. omittitur* & quantum ad naturam ſpeciei. (b) *Al. omittitur* expreſſius quam vetus.

eſt ſimilis caritati patriæ. Unde nova lex dicitur lex amoris. Et ideo dicitur imago, quia habet ſimilitudinem expreſſam bonorum futurorum. Sed lex vetus illam repræſentat per quædam carnalia, & valde a remotis; & ideo dicitur umbra: Coloſſ. II. 17. „ Quæ ſunt umbra futurorum. “ Hæc eſt ergo conditio veteris teſtamenti, quod habet *umbram futurorum, non rerum imaginem*. Ritus erat quod per ſingulos annos offerebant in feſto expiationis eaſdem hoſtias, ſcilicet ſanguinem hircorum, & taurorum, pro eodem, ſcilicet pro peccato, ſicut patet Levit. XXIII. Ex his duobus concludit intentum, ſcilicet quod *lex habens umbram futurorum bonorum, non rerum imaginem .... non poteſt facere perfectos accedentes*, ſcilicet Pontifices, *eiſdem hoſtiis quas offerunt indeſinenter*, ideſt per ſingulos annos. Supra VII. 19. *Neminem ad perfectum adduxit lex*. Sed iſta perfectio reſervatur novæ legi, quæ conſiſtit in caritate, quæ eſt vinculum perfectionis, Coloſſ. III. Ideo dicitur Matth. V. 48. „ Eſtote ergo perfecti. “

Deinde cum dicit, *Alioquin ceſsaſsent offerri*, probat ex duobus intentum: & primo ex ritu; ſecundo ex conditione oblatorum, ibi, *Impoſſibile enim eſt ſanguine taurorum, & hircorum, auferri peccata*. Ad probandum autem quod lex non mundabat perfecte, aſſumit duo. Primum eſt quod in ipſa fiebat frequens reiteratio earumdem hoſtiarum: & eſt ratio talis. Cultores ſi fuiſſent per eaſdem hoſtias ſemel mundati, quia non haberent ultra conſcientiam peccati, ceſſaſſent offerre; (a) & ſi ceſſaſſent, offerre non indigerent. Tunc autem non ceſſabant, quia, ut dictum eſt, per ſingulos annos eaſdem hoſtias offerebant. Quia ergo non ceſſabant idem ſemper offerre, ſignum eſt quod non mundabantur. Matth. IX. 12. „ Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus. “

Sed contra: quia poſſet dici, quod ratio non eſt efficax. Poſſet enim dici, quod mundabat illa oblatio a præteritis, non a futuris; & ideo quia frequenter peccabant, oportebat frequenter iterari oblationem.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod modus loquendi Apoſtoli hoc excludit: quia cum peccatum ſit quoddam ſpirituale, quod opponitur cæleſti, oportet illud per quod mundatur peccatum, eſſe ſpirituale, & cæleſte, & per conſequens habere virtutem perpetuam: unde ſupra IX. 12. loquens de virtute ſacrificii Chriſti, attribuit ei virtutem perpetuam, dicens: *Æterna redemptione inventa*. Quod autem habet virtutem perpetuam, ſufficit ad committenda, & commiſſa; & ideo non oportet ipſum amplius iterari. Unde Chriſtus una oblatione mundavit in æternum ſanctificatos, ſicut dicitur infra.

Item contra hoc quod hic dicitur, quod non iteretur: (b) quia nos quotidie offerimus. Reſpondeo. Dicendum, quod non offerimus aliam quam illam quam Chriſtus obtulit pro nobis, ſcilicet ſanguinem ſuum: unde non eſt alia oblatio, ſed eſt commemoratio illius hoſtiæ quam Chriſtus obtulit. Luc. XXII. 19. „ Hoc facite in meam „ commemorationem. “

Secundum quod præmittit, eſt, quia in veteri teſtamento fiebat commemoratio per ſingulos annos de peccatis ſuis, & populi. Ergo non erant abolita. Unde dicit, quod *in ipſis fit commemoratio peccatorum per ſingulos annos*: quod verum eſt. In generali enim fiebat mentio de peccatis, ſcilicet quod erat conſcius peccati, ſed in ſpeciali fit mentio in novo. Iac. V. 16. „ Confitemini alterutrum peccata veſtra. “

Deinde cum dicit, *Impoſſibile eſt enim ſanguine taurorum, & hircorum, auferri peccata*, probat idem ex conditione oblatorum. Solemnius enim quod erat inter ipſa, erat oblatio hircorum, & vitulorum, quæ fiebat in die expiationis. Et cum iſta eſſet quædam repræſentatio obſcura, & imperfecta cæleſtium, ſicut umbra; impoſſibile eſt ſanguine iſtorum auferri peccatum: quod verum eſt propria virtute. Sed ſi alicui dimittebantur, hoc erat virtute ſanguinis Chriſti, qui (c) illo præfigurabatur. Hierem. XI. 15. „ Numquid carnes ſanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? “ quaſi dicat, non.

Deinde cum dicit, *Ideo ingrediens mundum, dicit*, inducit auctoritatem Scripturæ, & circa hoc facit duo: primo enim ponit eam; ſecundo exponit eam, ibi, *Superius dicens*. Iſta auctoritas poteſt dividi in duas, ſecundum Gloſſam: quia primo agit de incarnatione Chriſti præfigurata in legalibus; ſecundo de paſſione Chriſti, ibi, *Tunc dixi, Ecce venio*. Tamen, ſecundum intentionem Apoſtoli, poteſt aliter dici, quod

(a) *Al.* & ſi non ceſſaſſent, offerre indigerent. (b) *Al. hic repetit* contra. (c) *Al.* in illo.

quod primo tangit illud quod pertinet ad reprobationem veteris teſtamenti; ſecundo illud quod pertinet ad acceptionem novi teſtamenti, ibi, *Tunc dixi, Ecce venio.* Iſta autem auctoritas convenit Chriſto ſecundum quod ingreditur in mundum. (*a*) Dicit ergo: Quia illa non poterant auferre peccata, *ideo* Filius Dei *ingrediens in mundum, dicit.*

Contra: quia dicitur Ioan. I. 10. „In mundo „erat.“ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod verum eſt quod erat in mundo, quaſi regens totum, inquantum dicitur eſſe in omnibus per eſſentiam, præſentiam, & potentiam; ſed eſt extra mundum, quia a mundo non comprehenditur, ſed habet bonitatem ſeparatam a toto mundo, a qua cauſatur bonitas univerſi. Sed quia propter nos factus eſt humanæ naturæ ſuppoſitum, dicitur ingredi in mundum propter eius aſſumptionem, ſicut ſupra I. 6. *Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ.*

Ingrediens ergo *in mundum dicit.* Sed quid dicit? *Hoſtiam, & oblationem noluiſti.* Ponit autem quatuor quæ erant in veteri teſtamento: quia ſacrificium aut erat de inanimatis, puta pane, vel thure; & tunc dicebatur oblatio: vel de animatis, & tunc vel ad placandum Deum, & dicitur holocauſtum, quod erat digniſſimum, quia totum comburebatur, & cedebat in honorem Dei; aut erat pro emundatione peccati, & dicitur ſacrificium pro peccato: & iſtud habebat duplicem partem, quia una pars comburebatur in altari, altera cedebat in uſum miniſtrorum: aut erat pro beneficiis Dei, & iſtud minus dignum, quia tantum tertia pars comburebatur, & dabatur miniſtris una, alia offerentibus; & iſtud dicitur ſacrificium pacificorum. Iſtis omnibus in novo teſtamento reſpondet oblatio corporis Chriſti: quia per corpus Chriſti placatus eſt Deus, ſcilicet in oblatione ipſius in cruce. Rom. v. 10. „Cum „inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo „per mortem Filii eius.“ Item per ipſum ablatum eſt peccatum. I. Petr. III. 18. „Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mor- „tuus eſt.“ Item per ipſum introducimur in bona æterna, & promeremur beneficia Dei. Dicit ergo: *Hoſtiam,* ſcilicet ſacrificium, *& oblationem noluiſti*: & interponit poſt: *Corpus autem aptaſti mihi*; ideſt, aptum feciſti immolationi: & hoc quantum ad duo. Primo quia fuit puriſſimum, ut deleret omne peccatum: Exod. XII. 5. „Erit „agnus abſque macula.“ Item quia fuit paſſibile, ut poſſet immolari: Rom. VIII. 3. „Miſit Deus Filium ſuum in ſimilitudi- „nem carnis peccati.“ Iſtud autem corpus eſt vera hoſtia, & vera oblatio. Epheſ. V. 2. „Tradidit ſemetipſum pro nobis ob- „lationem, & hoſtiam Deo, in odorem „ſuavitatis.“ *Holocautomata, & pro peccato non tibi placuerunt.* Maius eſt placere quam velle: quia illa placent quæ in ſe habent aliquid ut ea velimus; volumus autem aliquando aliqua non propter ſe, ſed propter aliud. Quia ergo holocauſta digniora erant, de quibus tamen dicit, quod non placuerunt, ergo multo minus alia.

Sed contra: quia Levit. I. dicitur, quod adolebit ea Sacerdos ſuper altare in holocauſtum, & ſuavem odorem Domino. Præterea ſi noluit ea, quare præcipit hæc ſibi offerri?

Dicendum eſt, quod hoc quod Deus dicit illa nolle, poteſt dupliciter intelligi. Uno modo quod non vult ea pro tempore iſto, in quo adveniente veritate ceſſat umbra: unde modo peccaret qui ea offerret. Alio modo quod non vult ea propter peccata offerentium. Eſai. I. 15. „Manus e- „nim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.“ Tertia reſponſio ad quam Apoſtolus tendit, eſt quia iſta numquam ſecundum ſe placuerunt Deo, nec accepta fuerunt. Sed propter duo dicuntur accepta. Primo quia erant figura Chriſti, cuius paſſio Deo accepta fuit: non enim delectabatur in occiſione animalium, ſed in fide paſſionis eius: „o- „mnia enim in figura contingebant illis:“ I. Corinth. X. 11. Secundo (*b*) ut eos ab idolatria revocaret per iſta ſacrificia: unde in prima legis datione nulla fit mentio de ſacrificiis, ſed tantum poſtquam fecerunt vitulum. Unde Hierem. VII. 22. „Non „ſum locutus cum patribus veſtris, & „non præcepi eis in die qua eduxi eos „de terra AEgypti, de verbo holocauſto- „rum, & victimarum.“

Deinde cum dicit, *Tunc dixi, Ecce venio,* proſequitur de approbatione novi teſtamenti; & ſecundum Gloſſam ſic legitur. *Tunc,* ſcilicet quando *aptaſti corpus mihi,* ſcilicet in conceptione, dixi, *Ecce venio,* ideſt venire propoſui, ſcilicet ad paſſionem. I. Ioan. V. 6. „Hic eſt qui venit per a- „quam, & ſanguinem, Ieſus Chriſtus.“ Vel melius eſt quod referatur ad adventum

(a) *Al. emittitur* Dicit. (b) *Al.* ut nos.

in mundum, ſic. *Tunc*, ſcilicet quando holocauſta non placuerunt tibi, *dixi*, *Venio*, per incarnationem: Ioan. xvi. 28. „ Exivi „ a Patre, & veni in mundum: “ & hoc ut offerram me ad paſſionem; & ideo dicit, *Ecce*.

Sed numquid iſtud ſacrificium erit acceptum? Certe ſic: quia *in capite libri ſcriptum eſt de me*. Iſte liber eſt Chriſtus ſecundum humanam naturam, in quo ſcripta ſunt omnia neceſſaria homini ad ſalutem. Eſai. viii. 1. „ Sume tibi librum „ grandem. “ „ Caput autem Chriſti eſt „ Deus: “ I. Corinth. xi. 3. *In capite* ergo *libri*, ideſt in ordinatione Dei, qui eſt caput Chriſti, qui eſt liber, *ſcriptum eſt*, quod Filius Dei incarnari deberet, & mori. Vel liber, ideſt Pſalterium, cuius primus Pſalmus eſt de Chriſto. Vel melius, liber vitæ, qui nihil aliud eſt quam notitia quam Deus habet de prædeſtinatione ſanctorum, qui ſalvantur per Chriſtum. Ergo in iſto libro ſcriptum eſt de me, quia ſancti per me prædeſtinati ſunt. Ephef. 1. 4. „ Elegit nos in ipſo ante mundi conſti- „ tutionem. “ Rom. viii. 29. „ Quos præ- „ ſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri „ imaginis Filii ſui. “ Si ergo prædeſtinatio dicitur liber, manifeſtum eſt quod Chriſtus caput eſt libri. Apocal. xxi. 27. „ Qui non ſunt ſcripti in libro vitæ a- „ gni, “ qui ſimpliciter eſt prædeſtinatus. Rom. 1. 4. „ Qui prædeſtinatus eſt Filius „ Dei in virtute. “ Ergo *in capite libri*, ideſt in me, ſecundum divinam naturam, *ſcriptum eſt de me*, ſecundum naturam humanam, *ut faciam voluntatem*, ſcilicet *tuam*; ideſt, hoc præordinatum eſt, ut per gratiam tuam faciam voluntatem tuam, offerendo meipſum ad redemptionem humani generis.

Deinde cum dicit, *Superius dicens*, exponit auctoritatem præmiſſam; & circa hoc facit duo: primo enim, aſſignando ordinem dicendorum, ponit differentiam inter novum & vetus teſtamentum; ſecundo exponit ſpecialiter quoddam ſuppoſitum in auctoritate, ibi, *In qua voluntate ſanctificati ſumus*. Dictum eſt autem, quod duo tangebantur in auctoritate allegata: unum quod pertinet ad reprobationem veteris teſtamenti; aliud autem ad approbationem novi teſtamenti. Reprobatur autem vetus teſtamentum dupliciter: tum quia Deus ſacrificia eius non vult; tum quia ſibi non placent, & ſic David Propheta *dicens ſuperius*, ideſt in principio. Et quid dicit? *Quia hoſtias, & oblationes, & holocautomata, & pro peccato noluiſti*. Eſai. 1. 11. „ Ho- „ locauſtum arietum, & adipem pinguium, „ & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & „ hircorum nolui. “ *Noluiſti*, verum eſt ſecundum ſe, *nec placita ſunt tibi quæ ſecundum legem offeruntur*; ideſt, in his non delectaris. Pſalm. l. 18. „ Holocauſtis non „ delectaberis: “ niſi quia ſunt figura, vel inquantum per ipſa retrahebantur ab idolatria. Hoc ergo primo dicens, ſubiungit: *Tunc dixi*, ſcilicet quando carnem aptaſti mihi ad paſſionem, vel quando iſta non placuerunt, *Ecce venio*, vel ad incarnationem, vel ad paſſionem. Sed ad quid? *Ut faciam voluntatem tuam*. Ioan. vi. 38. „ Deſcendi „ de cælo, ut faciam voluntatem eius qui „ miſit me. “ Ibid. iv. 34. „ Meus cibus „ eſt ut faciam voluntatem eius qui miſit „ me. “ Propheta ergo hoc dicens, *aufert primum, ut ſequens ſtatuat*: in quo oſtendit differentiam veteris & novi teſtamenti: quia loquens de veteri dicit, quod non vult, nec placent Deo, ſcilicet ſecundum ſe: ergo auferuntur: ſed quando de novo loquitur, dicit, quod vult, quia ad hoc venio ut faciam voluntatem tuam. Ergo novum ſtatuitur, ideſt firmatur, eſſe ſecundum voluntatem Dei. Levit. xxvi. 20. „ Ve- „ tera, novis ſupervenientibus, proiicie- „ tis. “

Deinde cum dicit, *In qua voluntate ſanctificati ſumus*, exponit illud quod dixerat de voluntate Dei, ad quam implendam venit Chriſtus, ſcilicet quæ ſit illa voluntas. Hæc autem eſt ſicut dicitur I. Theſſal. iv. 3. „ Hæc eſt voluntas Dei, ſan- „ ctificatio veſtra. “ Ideo dicit: *In qua voluntate ſanctificati ſumus*; & hoc *per oblationem corporis Chriſti Ieſu*, (a) ſcilicet factam. Epheſ. v. 2. „ Obtulit ſemetipſum „ oblationem, & hoſtiam Deo: “ & hoc *ſemel*: I. Petr. iii. 18. „ Chriſtus ſemel „ pro peccatis noſtris mortuus eſt. “

Deinde cum dicit, *Et omnis quidem Sacerdos praſto eſt quotidie miniſtrans*, oſtendit comparationem Sacerdotis novi, & veteris teſtamenti. Sciendum autem, quod in lege erant duo ſolemnia ſacrificia. Unum in die expiationis, quod fiebat per ſolum ſummum Pontificem, de quo multa iam dicta ſunt. Aliud erat iuge ſacrificium, in quo unus agnus offerebatur in mane, & alius in veſpere,

(a) *Al.* ſemel ſcilicet.

pere, de quo Num. xxviii. De iſto etiam intendit hic Apoſtolus, & circa hoc tria facit: primo enim ponit illud quod pertinet ad Sacerdotem veteris teſtamenti; ſecundo ponit illud quod pertinet ad Sacerdotem novi; tertio confirmat per auctoritatem. Secundum ibi, *Hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei*; tertium ibi, *Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus*. Dicit ergo: *Omnis Sacerdos praſto eſt quotidie miniſtrans*. Dicit, *Omnis*, ad differentiam ſacrificii expiationis, quod tantum per ſummum Sacerdotem fiebat; ſed in iſto *omnis Sacerdos praſto eſt tota die miniſtrans, & ſæpe offerens eaſdem hoſtias*, quia ſemper offerebat agnum; *quæ*, ſcilicet hoſtiæ feriales, *non poterant auferre peccata*, quia iterabantur. Hierem xi. 15. „Numquid carnes ſanctæ auferent „a te malitias tuas, in quibus gloriata „es?" Per iſtud iuge ſacrificium figuratur Chriſtus, & æternitas eius, qui eſt agnus immaculatus.

Deinde cum dicit, *Hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei*, oſtendit illud quod pertinet ad ſacerdotium Chriſti; & circa hoc facit duo: primo enim ponit intentum; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Una enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos*. Dicit ergo: *Hic autem*, ſcilicet Chriſtus, *offerens unam hoſtiam pro peccatis*, auferentem ſcilicet peccata. Illa vero vetus lex multas offerebat hoſtias, non expiantes peccata. *Hic ergo*, (a) ſcilicet Chriſtus, *offerens unam hoſtiam*, quia ſemel pro peccatis noſtris ſemetipſum obtulit, *ſedet in dextera Dei*, non tamquam miniſter, ſicut Sacerdos legalis, qui ſemper præſto eſt, ſed tamquam Dominus. Pſalm. cix. 1. „Dixit „Dominus Domino meo: Sede a dextris „meis." Marc. ult. 19. „Sedet a dex„tris Dei." *In dextera Dei* Patris quantum ad æqualitatem poteſtatis ſecundum divinitatem, ſed in potioribus bonis ſecundum humanitatem. Supra i. 3. *Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*. Et hoc *in ſempiternum*: non enim iterum morietur, quia „Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non „moritur:" Roman. vi. 9. Dan. vii. 14. „Poteſtas eius, poteſtas æterna."

De cetero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Iſta expectatio non innuit aliquam anxietatem in Chriſto, ſicut in hominibus „ſpes quæ differtur, af„fligit animam," ut dicitur Prov. xiii. 12. ſed deſignat voluntatem miſerendi, quam Deus habet erga nos. Eſai. xxx. 18. „Expectat Dominus ut miſereatur noſtri." Subiiciuntur ergo pedibus eius, ideſt humanitati Chriſti, aliqui volentes; & in hoc ſalus ipſorum conſiſtit, ſcilicet in faciendo voluntatem eius. Exod. x. 3. „Uſquequo „non vis mihi ſubiici?" Sed mali, nolentes ipſi ſubditi ſunt: quia, etſi voluntatem eius per ſe non implent, tamen de ipſis impletur quantum ad opus iuſtitiæ. Et ſic omnia ſunt ei ſubiecta aliquo iſtorum modorum. Pſalm. viii. 8. „Omnia „ſubieciſti ſub pedibus eius."

Deinde cum dicit, *Una enim oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos*, aſſignat rationem, ſcilicet quare ſedet tamquam Dominus, & non tamquam miniſter, ſicut Sacerdos legalis: quia ille per hoſtiam unam non auferebat peccata; & ideo oportebat plures alios offerre, & frequenter: ſupra v. 1. *Omnis enim Pontifex ad offerenda munera, & hoſtias conſtituitur*: ſed hoſtia quam Chriſtus obtulit, aufert omnia peccata: ſupra ix. 28. *Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata*. Et ideo dicit, quod *una oblatione conſummavit*, ideſt perfecit, quod fecit reconciliando, & coniungendo nos Deo tamquam principio, *ſanctificatos in ſempiternum*: quia hoſtia Chriſti, qui Deus eſt, & homo, habet virtutem æternam ſanctificandi. Infra xiii. 12. *Ieſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt*. Per Chriſtum enim perficimur, & coniungimur Deo. Roman. v. 2. „Per quem acceſſum habe„mus ad Deum."

Deinde cum dicit, *Conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus*, confirmat quod dixerat per auctoritatem, quæ ſumpta eſt ex Hier. xxxi. quæ quia ſupra viii. expoſita eſt, ad præſens intermittatur. Et tamen poteſt dividi in duas partes. Primo ponit auctoritatem; ſecundo ex ea arguit, ibi, *Ubi autem horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato*. Et facit talem rationem. In novo teſtamento remittuntur peccata per oblationem Chriſti, quia in remiſſionem peccatorum effuſus eſt ſanguis Chriſti: ergo in novo teſtamento, in quo peccata, & iniquitates remittuntur, ut dictum eſt in auctoritate, *non eſt oblatio pro peccato*: ſupple, amplius iteranda. Matth. ix. 12. „Non eſt opus valentibus medi„cus

(a) Al. ſcilicet præſens.

„ cus, ſed male habentibus. “ *Ubi ergo eſt horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato*. Fieret enim iniuria hoſtiæ Chriſti.

LECTIO II.

HAbentes itaque, fratres, fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti, quam initiavit nobis viam novam, & viventem per velamen, ideſt carnem ſuam, & Sacerdotem magnum ſuper domum Dei; accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda a conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem (fidelis enim eſt qui repromiſit) & conſideremus invicem in provocationem caritatis, & bonorum operum: non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam; ſed conſolantes, & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.

POſtquam oſtendit Apoſtolus multiplicem eminentiam ſacerdotii Chriſti reſpectu ſacerdotii legalis, hic iuxta conſuetudinem ſuam concludit, monendo quod iſti ſacerdotio fideliter inhærendum eſt. Hoc enim ſemper ſupra fecit, quod poſt commendationem ponit admonitionem: quia ad hoc ſuſceperat commendare gratiam Chriſti, ut alliciat eos ab obediendum Chriſto, & recedendum a cæremonialibus legis. Circa hoc ergo duo facit: quia primo ponit monitionem; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia*.

Sciendum eſt autem circa primum, quod duo dixerat de ſacerdotio Chriſti: ſcilicet virtutem ritus eius, quia *per proprium ſanguinem*; item dignitatem ipſius, quia *Pontifex in æternum*. Et ideo in monitione ſua reſumit iſta duo. Unde monendo quod fideliter obediendum eſt Deo Chriſto, primo ponit illa duo; ſecundo ponit ſuam monitionem, ibi, *Accedamus cum* (a) *vero corde in plenitudine fidei*. Item prima in duas: quia primo reſumit ritum ſacerdotii eius; ſecundo dignitatem, ibi, *Et Sacerdotem magnum*. Dicit ergo: *Itaque, fratres*, ſcilicet per mutuam caritatem, *habentes fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti*. Epheſ. III. 12. „ In quo habemus fiduciam, & acceſſum in confidentia per fidem eius. “ Exod. XV. 17. „ Introduces eos, & plantabis in monte hereditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo tuo. “ Pſalm. CXXI. 1. „ Lætatus ſum in his quæ dicta ſunt mihi: In domum Domini ibimus. “ Et hoc *in ſanguine Chriſti*, quia „ hic eſt ſanguis novi teſtamenti, “ Matth. XXVI. 28. ideſt novæ promiſſionis, ſcilicet cæleſtium. Sed quomodo habeamus fiduciam (b) introeundi, oſtendit, quia Chriſtus per ſuum ſanguinem *initiavit*, ideſt inchoavit, *novam viam nobis*. Mich. II. 13. „ Aſcendit pandens iter ante eos. “ Ioan. XIV. 3. „ Si abiero, & præparavero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad meipſum. “ Eſa. XXXV. 8. „ Sancta via vocabitur, & pollutus non tranſibit per illam. “ Hæc eſt ergo via eundi in cælum: & eſt *nova*, quia ante Chriſtum nullus invenit eam: quia „ nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit de cælo: “ Ioan. III. 13. Et ideo qui vult aſcendere, debet ipſi, tamquam membrum capiti ſuo, adhærere. Apocal. II. 7. „ Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei: “ & III. 12. „ Et ſcribam ſuper eum nomen novum, & nomen civitatis novæ Hieruſalem: “ quia ſcilicet de novo introducuntur. (c) *Viventem*, ideſt ſemper perſeverantem, in quo apparuit virtus deitatis, quia ſemper vivit.

Sed quæ ſit iſta via, oſtendit ſubdens: *Per velamen, ideſt carnem ſuam*. Sicut enim Sacerdos per velum intrabat in Sancta ſanctorum, ita ſi volumus intrare ſancta gloriæ, oportet intrare per carnem Chriſti, quæ fuit velamen deitatis. Eſa. XLV. 15. „ Vere tu es Deus abſconditus. “ Non enim ſufficit fides de deitate, ſi non adſit fides de incarnatione. Ioan. XIV. 1. „ Creditis in Deum, & in me credite. “ Vel *per vela-*

(a) Al. *bono*. (b) *Al.* introducendi. (c) *Al.* Semper viventem.

velamen, *ideſt* per *carnem ſuam*, datam nobis ſub velamento ſpeciei panis in ſacramento. Non enim proponitur nobis ſub ſpecie propria, propter horrorem, & propter meritum fidei.

Conſequenter commendat dignitatem Sacerdotis, cum dicit, *Et Sacerdotem magnum*, quod ſcilicet nobis initiavit viam; quaſi dicat: Habentes fiduciam intrandi per Sacerdotem, ſcilicet Ieſum. Pſalm. CIX. 4. „Tu es Sacerdos in æternum.“ Qui dicitur magnus, quia ſacerdotium eius non eſt tantum ſuper unum populum, ſicut Aaron, ſed *ſuper domum Dei*, totam ſcilicet Eccleſiam militantem, & triumphantem. I. Timoth. III. 15. „Ut ſcias quomodo „oporteat te converſari in domo Dei, quæ „eſt Eccleſia.“ Et dicit *ſuper*, quia Moyſes fuit fidelis in omni domo tamquam famulus, Num. XII. ſed Chriſtus ſuper totam domum, ſicut Filius, qui eſt Dominus omnium. Matth. ult. 18. „Data eſt mihi „omnis poteſtas in cælo, & in terra.“ De hoc etiam ſupra III.

Deinde cum dicit, *Accedamus*, ponit monitionem ſuam, (a) quod ſcilicet ex quo talis & tantus eſt, fideliter eſt ei adhærendum; quod fit tribus modis: ſcilicet per fidem, ſpem, & caritatem. I. Corinth. XIII. 13. „Nunc autem manet fides, ſpes, „caritas.“ Primo ergo monet ad ea quæ ſunt fidei; ſecundo ad ea quæ ſunt ſpei, ibi, (b) *Teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem*; tertio ad ea quæ ſunt caritatis, ibi, *Et conſideremus invicem in provocationem caritatis*. Sed quantum ad primum duo ſunt neceſſaria, ſcilicet ipſa fides, quia *ſine fide impoſſibile eſt placere Deo*, infra XI. 6. & fidei ſacramentum. Quantum ad primum dicit: *Accedamus* ad ipſum *cum vero*, non ficto, *corde*. IV. Reg. XX. & Eſa. XXXVIII. 3. „Memento quomodo ambulaverim coram „te in veritate, & in corde perfecto.“ Hoc autem fit quando opus concordat cordi. Accedamus etiam *in plenitudine fidei*: infra XI. 6. *Accedentem ad Deum oportet credere*. Nec ſufficit qualiſcumque fides, ſed requiritur fides plena; quod fit duobus modis: ſcilicet & quantum ad materiam fidei, ut credantur omnia, quæ proponuntur ad credendum; & quod ſit fides formata, quod eſt per caritatem. Rom. XIII. 10. „Plenitudo enim legis eſt „dilectio.“ Quantum ad ſacramentum fidei dicitur, *Aſperſi corda* veſtra; quod alludit ei quod dicitur Num. XIX. ubi ponitur ritus vitulæ rufæ, de cuius aqua aſpergebatur mundandus die tertio; ſed die ſeptimo alia aqua lavabatur corpus eius, & veſtimenta. Per aſperſionem aquæ vitulæ rufæ figurabatur paſſio Chriſti: quia die tertia, ſcilicet in fide Trinitatis in baptiſmo, mundamur a peccatis. Et quantum ad hoc dicit, *Aſperſi corda*, non corpora. Infra XII. 24. *Acceſſiſtis ad ſanguinis aſperſionem*. *Aſperſi* ergo *corda*, non a tactu mortui, ſicut per aquam vitulæ rufæ, ſed *a conſcientia mala*. De ablutione autem quæ fiebat ſeptima die, dicit: *Et abluti corpus aqua munda*. Non enim in baptiſmo operatur tantum virtus paſſionis, ſed etiam infunduntur in ipſo dona Spiritus ſancti. Unde in ſeptima die, ideſt in plenitudine donorum Spiritus ſancti, totus homo abluitur intus, & extra ab omni peccato, tam actuali quam originali, quod eſt quaſi corporale, quia anima ipſum contrahit per unionem ad carnem fœdam. Dicitur autem Spiritus ſanctus aqua, quia mundat. Act. XV. 9. „Fide purificans corda ipſo„rum.“ Ezech. XXXVI. 25. „Effundam „ſuper vos aquam mundam, & mundabi„mini ab omnibus inquinamentis veſtris, „& ab univerſis idolis veſtris mundabo „vos.“ Zachar. XIII. 1. „Erit fons pa„tens domui David, & habitantibus Hie„ruſalem, in ablutionem (c) peccatoris, „& menſtruatæ.“ Tit. III. 5. „Per la„vacrum regenerationis, & renovationis „Spiritus ſancti.“ Et in huius ſignum ſuper Chriſtum baptizatum deſcendit Spiritus ſanctus in corporali ſpecie.

Deinde cum dicit, *Teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem*, ponit illud quod pertinet ad ſpem; & circa hoc facit duo: primo enim hortatur ad ſpei certitudinem; ſecundo ſubdit rationem, ibi, *Fidelis enim eſt qui repromiſit*. Sciendum eſt autem, quod per fidem Chriſti datur nobis ſpes ſalutis æternæ, & introitus in cælum. I. Petr. I. 3. „Regeneravit nos in ſpem vivam.“ Unde dicit, *Teneamus*: & non dicit ſpem, ſed *ſpei noſtræ confeſſionem*: quia non ſufficit habere ſpem in corde, ſed etiam oportet confiteri ore. Rom. X. 10. „Corde creditur „ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſa„lutem.“ Item oportet confiteri eam non ſolum verbo, ſed etiam factis, contra quosdam de quibus Tit. I. 16. „Confitentur ſe „noſſe Deum, factis autem negant.“ Fit au-

(a) *Al.* ut ſcilicet. (b) Al. tantum *Teneamus ſpem*. (c) *Al.* peccatorum.

autem iſta confeſſio per opera, per quæ
tenditur ad res ſperatas. Apoc. III. 11.
„ Tene quod habes, ne alius accipiat co-
„ ronam tuam. " *Indeclinabilem*; ideſt, ut
ab iſta confeſſione non declinemus, neque
per proſpera, neque per adverſa. Pſalm.
CXXIV. 5. „ Declinantes autem in obliga-
„ tiones, adducet Dominus cum operanti-
„ bus iniquitatem. " Eſa. XXX. 21. „ Hæc
„ eſt via, ambulate in ea, & non decli-
„ netis neque ad dexteram, neque ad ſi-
„ niſtram. " Et ratio huius eſt, quia *ille
qui repromiſit eſt fidelis*; & ideo mentiri non
poteſt. Pſalm. CXLIV. 13. „ Fidelis Dominus
„ in omnibus verbis ſuis. " Deuter. XXXII.
4. „ Deus fidelis, & abſque ulla ini-
„ quitate. "

Conſequenter cum dicit, *Et conſideremus
invicem in provocationem caritatis*, ponit il-
lud quod pertinet ad caritatem, & circa
hoc facit tria: primo enim facit quod di-
ctum eſt; ſecundo removet contrarium ca-
ritati, ibi, *Non deſerentes collectionem noſtram*;
tertio aſſignat rationem ex congruitate tem-
poris, ibi, *Et tanto magis, quanto videritis
appropinquantem diem*.

Circa primum ſciendum eſt, quod licet
caritas principaliter inhæreat Deo, tamen
manifeſtatur per caritatem proximi. I.
Ioan. IV. 20. „ Qui enim non diligit fra-
„ trem ſuum, quem videt, Deum, quem
„ non videt, quomodo poteſt diligere? "
Ergo ad caritatem pertinet quod diligatur
proximus: ideo dicit: *Conſideremus invicem*,
ut ſcilicet ea quæ ſunt proximi, ſolicite
faciamus. Eccli XVII. 12. „ Et unicuique
„ mandavit Deus de proximo ſuo. " Sed
quia aliqui ea quæ ſunt proximi conſide-
rant zelo invidiæ, aliqui vero zelo odii,
contra quos dicitur Proverb. XXIV. 15. „ Ne
„ quæras impietatem in domo iuſti: " ideo
dicit, *In provocationem caritatis*; ideſt, ut
provocemus eos ad caritatem. Rom. XI. 13.
„ Quamdiu Apoſtolus Gentium ſum, mini-
„ ſterium meum honorificabo, ſi quomodo
„ ad æmulandum provocem carnem meam,
„ & ſalvos faciam aliquos ex illis. " Iſta
autem provocatio procedit ex dilectione,
quæ (*a*) extenditur ad opus exterius. I.
Ioan. III. 18. „ Non diligamus verbo, ne-
„ que lingua, ſed opere, & veritate. "
Sicut enim dicit Gregorius, „ non eſt
„ amor Dei otioſus: operatur enim magna
„ ſi eſt; ſi autem operari renuit, amor non
„ eſt. Probatio ergo dilectionis, exhibi-
„ tio eſt operis. " Ideo ſubdit, *Et bono-
rum operum*. Coloſſ. I. 10. „ In omni opere bo-
„ no fructificantes. "

Deinde removet contrarium caritati,
cum dicit: *Non deſerentes collectionem no-
ſtram*. Quia enim caritas eſt amor, pro-
prium autem amoris eſt unire, quia, ut di-
cit Dionyſius, amor eſt vis unitiva: Ioan.
XVII. 22. „ Ut ſint unum, ſicut & nos
„ unum ſumus .... & cognoſcat mundus
„ quia dilexi eos, ſicut & me dilexiſti: "
ideo recedere ab invicem, eſt directe op-
poſitum caritati; & ideo dicit: *Non deſe-
rentes collectionem noſtram*, ſcilicet Eccleſiæ:
quam aliqui deſerunt tripliciter: ſcilicet
propter perſecutiones apoſtatantes a fide;
& iſti ſignificantur per illos de quibus di-
citur Ioan. VI. 7. quod „ abierunt retro,
„ & iam cum illo non ambulabant. "
Matth. XIII. 21. „ Facta tribulatione, &
„ perſecutionibus propter verbum, conti-
„ nue ſcandalizantur. " Luc. VIII. 13.
„ Ad tempus credunt, & in tempore ten-
„ tationis recedunt. " Secundo mali præ-
lati, qui dimittunt oves in periculo.
Ioan. X. 13. „ Mercenarius fugit, quia
„ mercenarius eſt. " Aliqui vero ex ſuper-
bia: quia cum poſſent eſſe utiles ad regen-
dum, cum nota ſuperbiæ ab aliis ſe ſepa-
rant. Iudæ 19. „ Hi ſunt qui ſegre-
„ gant ſe ab aliis, animales, ſpiritum non
„ habentes, " quaſi ſub ſpecie maioris per-
fectionis. Et forte tales erant in tempore
illo: (*b*) ideo ſequitur: *Sicut conſuetudinis
eſt quibusdam*; contra quos dicitur I. Co-
rinth. XI. 16. „ Si quis videtur contentio-
„ ſus eſſe, nos talem conſuetudinem non
„ habemus, (*c*) neque Eccleſia Dei. "
Sed quid debent facere, ſubdit: *Sed conſo-
lantes*; quaſi dicat: Si videas quod ſocius
tuus male ſe habet, non deſeras eum,
ſed conſolare; non ſicut illi qui deſerunt
collectionem, de quibus dicit: *Sicut eſt con-
ſuetudinis quibuſdam* (*d*).

Conſequenter cum dicit, *Et tanto magis,
quanto videritis appropinquantem diem*, aſſi-
gnat cauſam huius. Poſſet enim aliquis di-
cere: Quare debemus nos in fide profice-
re? Quia motus naturalis quanto plus ac-
cedit ad terminum, magis intenditur:
contrarium eſt de violento. Gratia au-
tem inclinat in modum naturæ: ergo qui
ſunt in gratia quanto plus accedunt ad fi-
nem,

(a) *Al.* requiritur. (b) *Al. deſunt ſequentia uſque ad* contra quos, (c) *Al.* in Eccleſia. (d) *Al. additur*: qui, ut dictum eſt, forte erant in illis diebus.

nem, plus debent creſcere: & ideo dicit: *Non deſerentes*, ſicut quidam, *ſed conſolantes*; & hoc *tanto magis quanto videritis appropinquantem diem*, ideſt terminum. Rom. XIII. 12. „ Nox præceſſit, dies autem appropinquavit. " Proverb. IV. 18. „ Iuſtorum ſemita, (a) quaſi lux ſplendens, proficit, & creſcit uſque ad perfectum diem. "

LECTIO III.

VOluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia; terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt adverſarios. Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus, moritur: quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit: Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum quia iudicabit Dominus populum ſuum. Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis.

SUpra Apoſtolus poſita commendatione excellentiæ ſacerdotii Chriſti, & ſubiuncta admonitione, ut illius ſacerdotio adhæreant per fidem, & caritatem; hic probat monitionem ſuam per rationem: & hoc facit dupliciter. Primo terrendo; ſecundo demulcendo, ibi, *Rememoramini autem priſtinos dies*. Circa primum duo facit: quia primo terret eos ad obſervandum monitionem ſuam propter ſubtractionem remedii; ſecundo propter expectationem iudicii, ibi, *Terribilis autem quædam expectatio iudicii*. Dicit ergo: *Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia*: quod dupliciter exponitur. Uno modo, ſecundum Gloſſam, quæ videtur facere differentiam inter peccantes volentes, & voluntarie; ita quod volens peccat qui quaſi paſſione ductus conſentit in peccatum, de quo ante non cogitavit; voluntarie autem qui ex certa malitia, cuius voluntas prona eſt ad peccandum, ut ſtatim cedat: Hierem. VIII. 6. „ Omnes converſi ſunt ad curſum ſuum, quaſi equus vadens impetu ad prælium: " nec poſtea pœnitet: Proverb. II. 14. „ Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſſimis. " Ergo *voluntarie peccantibus*, ideſt in voluntate peccandi permanentibus. Et exaggerando ſubdit, *Poſt acceptam notitiam veritatis*: II. Petr. II. 21. „ Melius erat illis viam iuſtitiæ non agnoſcere, quam poſt agnitionem retrorſum converti: " *iam non relinquitur hoſtia pro peccatis*; ideſt, hoſtia quam Chriſtus obtulit pro remiſſione peccatorum, non eſt nobis utilis, quia illis dimittuntur peccata qui de ipſis pœnitent. Matth. XXVI. 28. „ Hic eſt ſanguis novi teſtamenti, qui pro multis effundetur, " ſcilicet efficaciter. Sed de malis dicitur Eſaiæ XLIX. 4. „ In vacuum laboravi, ſine cauſa, & vane fortitudinem meam conſumpſi. " Hierem. VI. 29. „ Fruſtra conflavit conflator: malitiæ eius non ſunt conſumptæ. " Sed melius poteſt dici, & ſecundum intentionem Apoſtoli, quia, ſecundum Auguſtinum, liberum arbitrium habet multiplicem ſtatum: quia (b) in ſtatu extra gratiam, antequam reparetur per gratiam, non eſt in poteſtate noſtra peccare mortaliter, vel non peccare; & hoc propter præconceptionem finis, & habitum inclinantem: quod quidem verum eſt, ſecundum magnum tempus; ſed per aliquam moram, ſi operetur ex præmeditatione, poteſt vitare hoc peccatum, vel illud. Sed poſtquam per gratiam reparatus eſt homo, omnino in poteſtate eius eſt vitare peccatum mortale, & etiam veniale in particulari, non autem omnino in univerſali; & hoc eſt propter auxilium gratiæ ſalvantis. Et ideo dicit: *Nobis peccantibus voluntarie poſt acceptam notitiam veritatis*, ideſt poſt acceptam gratiam per quam habetur notitia peccati: quia ante notitiam peccati, peccatum noſtrum a Deo nobis non imputatur: unde quaſi dicitur ipſum ignorare, quia non imputat nobis. Sed poſt *iam non eſt pro peccatis*

(a) *Al.* quaſi lux fulget, & proficit &c. (b) *Al.* in ſtatu naturæ lapſæ.

catis hoſtia : ante enim reparationem, quæ facta eſt per Chriſtum, relinquebatur hoſtia iſta, quæ expectabatur; ſed nunc iam non expectatur alia mors eius : ita nec poſt baptiſmum ſemel acceptum expectatur alius baptiſmus.

Deinde cum dicit, *Terribilis autem quadam expectatio iudicii*, deterret expectatione divini iudicii; & circa hoc duo facit : primo enim terret; ſecundo ſubdit rationem, ibi, *Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus, moritur*. Sic ergo dictum eſt, quod non relinquitur ultra hoſtia. Quid ergo? Illud quod ſupra dictum eſt IX. cap. quod poſt mortem eſt iudicium. Iob XIX. 29. „ Scitote eſſe iudicium. “ Iſtius iudicii expectatio eſt valde terribilis, tum propter conſcientiam peccatorum : Iacob. III. 2. „ In multis offendimus omnes : “ tum etiam propter imperfectionem iuſtitiarum noſtrarum : Eſa. LXIV. 6. „ Iuſtitiæ noſtræ „ quaſi pannus menſtruatæ. “ Pſal. CXVIII. 120. „ A iudiciis tuis timui. “ Habacuc III. 16. „ Audivi, & conturbatus eſt „ venter meus. “ Eſt etiam afflictiva : unde dicit, *Et ignis æmulatio*, ideſt pœna ignis, quæ infligitur ex zelo, & æmulatione divinæ iuſtitiæ. Exod. XX. 5. „ Ego „ ſum Dominus Deus tuus, fortis, zelo- „ tes. “ Zelus autem eſt amor ſponſi. Sicut ergo ſponſus non parcit ſponſæ malæ, ſic nec Deus animæ peccatrici. Proverb. VI. 34. „ Zelus, & furor viri non „ parcet in die vindictæ. “ Sequitur : *Qua conſumptura eſt adverſarios*. Pſalm. XCVI. 3. „ Ignis ante ipſum præcedet, & inflam- „ mabit in circuitu inimicos eius : “ quia ignis qui præcedet faciem iudicis, corpora viventium incinerabit, & reprobos detrudet in infernum, & corpora eorum conſumet, non totaliter conſumendo, ſed in perpetuum cruciando.

Conſequenter cum dicit, *Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus, moritur*, probat quod dixerat de terrore iudicii : & primo per locum a minori; ſecundo per auctoritatem, ibi, *Scimus autem illum qui dixit : Mihi vindictam, & ego retribuam*. Primum accipit ex lege. Tanto enim aliquis eſt reus maioris pœnæ, quanto rem magis ſacram contemnit. Cum ergo vetus teſtamentum non ſit ita ſanctum ſicut novum, & tranſgreſſor illius graviſſime puniebatur : ergo tranſgreſſor novi longe gravius debet puniri. Circa illud argumentum duo facit : primo enim ponit iſtud quod fiebat in veteri; ſecundo illud quod fiendum eſt in novo, ibi, *Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit?* Quantum ad vetus ponit culpam, & pœnam. Culpam, cum dicit : *Irritam quis faciens legem Moyſi*. Irritum dicitur quod non ſortitur debitum finem. Lex autem non ſolum vetus, ſed etiam quælibet, datur ut inducat homines ad virtutem, & faciat abſtinentes a vitiis. Et ideo qui tranſgreditur legem, & vacat vitiis, quantum eſt in ſe, legem irritam facit. Matth. XV. 6. „ Irritum feciſtis mandatum Dei „ propter traditiones veſtras. “ Gen. XVII. 14. „ Maſculus cuius præputii caro cir- „ cumciſa non fuerit, peribit de populo „ ſuo, quia pactum meum irritum fecit. “ Et pœnam oſtendit cum dicit, *Sine ulla miſeratione*. Et iſta pœna eſt valde gravis, quia infligit mortem : unde dicit, *Moritur*. Exod. XXII. 18. „ Maleficos non pa- „ tieris vivere. “ Item quia irremiſſibilis : unde dicit, *Sine ulla miſeratione*. Deuter. XIX. 12. „ Morietur, nec miſereberis „ eius. “

Sed numquid lex Dei excludit miſericordiam? Conſtat quod non Oſeæ VI. 6. „ Miſericordiam volui, & non ſacrificium. “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod differunt miſericordia, clementia, & venia. Quia miſericordia eſt quando homo ex quadam paſſione cordis, & animi movetur ad remittendum pœnam; & hoc aliquando eſt contra iuſtitiam, & iſtam prohibet. Venia autem eſt quando propter aliquam utilitatem publicam remittit aliquid de pœna debita. Clementia eſt quando non ſolum de pœna aliquid, ſed etiam de culpa remiſſius iudicat. Iſta duo non prohibentur; ſed miſericordia primo modo dicta : quia eſt contra iuſtitiam, & inducit diſſolutionem. *Moritur* ergo, & hoc *duobus*, *vel tribus teſtibus* : ſupple, convictus. Deuter. XVII. 6. „ In ore duorum, vel trium te- „ ſtium (a) ſtat omne verbum. “ Cauſa autem quare lex numerum teſtium determinat, ſecundum Auguſtinum eſt, ut per hoc deſignetur immobilitas veritatis, quæ eſt in ſancta Trinitate. Nec refert ſi nominentur duæ perſonæ, vel tres, quia ſemper in duabus intelligitur tertia, ſcilicet

(a) *Ibi* peribit qui interficietur: *ipſa autem verba habentur II. Corinth.* XIII. 1.

cet Spiritus ſanctus, qui eſt nexus amborum. Iſta ratio myſtica eſt; ſed litteralis eſt, ut quia in iudicio unus affirmat, alter negat, non plus credendum eſt uni quam alteri; multitudini autem eſt credendum. Omnis autem multitudo completur numero ternario; & ideo ſufficit quod ſint duo cum accuſante; ſed tertius (*a*) teſtis ſuperadditur ex abundanti.

Deinde cum dicit, *Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui Filium Dei conculcaverit?* ponitur id quod ſpectat ad novum teſtamentum: & primo ponit pœnam; ſecundo culpam, ibi, *Qui Filium Dei conculcaverit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit*. Quantum ad pœnam dicit: *Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia?* Quia enim in novo teſtamento per Chriſtum prædicatum eſt, ideo peccans in ipſo, gravius punitur. Matth. XI. 22. „Verumtamen dico vobis, quod Tyro, & Sidoni remiſſius erit quam vobis in die iudicii.“

Sed numquid plus punitur peccator Chriſtianus, quam infidelis? Quia ſi ſic, melius eſſet quod omnes eſſent infideles. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod aliud eſt de illis qui fidem contemnunt, quia iſti proprie ſunt contemptores; aliud de illis qui ex ignorantia fidem non annuntiatam non tenent, & talibus peccatum infidelitatis non imputatur. Sed qui fidem annuntiatam contemnit, gravius punitur, quia peccatum infidelitatis maximum eſt. Si ergo comparamus Chriſtianum & Iudæum qui non contemnit, & uterque ſit adulter; tum gravius punietur Chriſtianus quam Iudæus: quia non ſolum pro adulterio, ſed etiam quia magis ingratus eſt.

Sed numquid univerſaliter verum eſt quod ſemper idem peccatum in ſpecie, gravius punitur in maiori? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod dupliciter peccatur. Uno modo ex ſurreptione; & ſic quando aliquis dat ſe operibus divinis, ſi ex ſurreptione peccat, minus punitur. II. Paralip. XXX. 18. „Dominus bonus propitiabitur cunctis qui in toto corde requirunt Deum patrum ſuorum.“ Pſalm. XXXVI. 24. „Iuſtus, cum ceciderit, non collidetur.“ Sed ſi ex contemptu, magis peccat: quia cum ſit in ſtatu altiori, magis contemnit. Et de talibus loquitur hic, qui ſunt magis ingrati.

Quantum vero ad culpam dicit: *Qui Filium Dei conculcaverit*. Sciendum vero eſt, quod Apoſtolus gravitatem culpæ eorum qui peccant in novo teſtamento, oſtendit ex beneficiis nobis a Deo in illo collatis. Deus autem nobis dedit quidquid maximum, & pretioſum habebat, ſcilicet Filium ſuum unigenitum: II. Petr. I. 4. „Per quem maxima nobis, & pretioſa promiſſa donavit.“ Dedit etiam (*b*) Spiritum ſanctum: Ioel. II. 28. „Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.“ Roman. V. 28. „Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.“ Ingratitudo autem ſuper tantis beneficiis aggravat peccatum. Circa ingratitudinem vero ſuper datione Filii duo conſideranda ſunt, ac ponderanda: ſcilicet myſterium incarnationis, in qua datus eſt nobis, Eſai. IX. & ſacramentum paſſionis, in qua pro nobis ſe obtulit. Supra IX. 14. *Sanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo*. Et ideo quantum ad primum dicit: *Qui Filium Dei*, ſcilicet pro nobis incarnatum, *conculcaverit*, ideſt vilipenderit, ſcilicet non credendo quod fides Filii Dei ſit ſufficiens ad ſalutem, ſicut illi qui legalia ſervabant: Galat. III. 1. „Ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt.“ Item non obediendo eius mandatis, nec vivendo ſecundum doctrinam eius. I. Reg. II. 30. „Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.“ Quantum ad ſecundum dicit: *Et ſanguinem teſtamenti*, ideſt Chriſti ſanguinem confirmativum novi teſtamenti: Matth. XXVI. 28. „Hic eſt ſanguis meus novi teſtamenti: *pollutum duxerit*; ideſt, reputaverit pollutum, ut ſcilicet non poſſit mundare, ſicut pollutus in ſe non mundat. Eccli. XXXIV. 4. „Ab immundo (*c*) quis mundabitur?“ quaſi dicat, nullus, ſcilicet ſecundum quod mundatio tantum fiebat per ſanguinem animalium. Item pollutum duxit qui virtute eius in baptiſmo ablutus, peccat redeundo ad vomitum. Apocal. I. 5. „Dilexit nos, & lavit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo.“ Et ideo dicit, *In quo ſanctificatus eſt*; ideſt, per quem ſanctificatus eſt. I. Corinth. VI. 11. „Abluti eſtis, ſanctificati eſtis, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.“ Malach. I. 11. „In omni loco offertur oblatio munda nomini meo, quia magnum eſt nomen meum in Gentibus.“ Item qui pec-

Xxx 2

(a) *Al. omittitur* teſtis. (b) *Al.* de Spiritu ſancto. (c) *Al.* quid mundabitur? quaſi dicat, nihil.

peccat poſt alia ſacramenta, etiam poteſt dici ſanguinem Chriſti pollutum ducere. Item aggravatur peccatum ex contemptu Spiritus ſancti; & ideo dicit: *Et Spiritui gratiæ iniuriam fecerit*, ideſt contumeliam; quam facit qui non credit quod gratia Spiritus ſancti ſit data per Chriſtum, ut habetur Ioan XIV. 16. „ Rogabo Patrem, & „ alium Paraclitum dabit vobis," & ſufficiat ad ſalutem ſine legalibus, ut ſcilicet remiſſionem peccatorum aſcribat obſervantiis legis. Vel conculcat Chriſtum qui libere abſque timore (*a*) peccat; ſanguinem Chriſti polluit qui eo indigne communicat: Spiritui gratis dato: Epheſ. II. 5. „ Donum enim Dei eſt, & non ex operibus: " (*b*) iniuriam facit qui Chriſtum per peccatum a ſe abiicit. Sapient. I. 5. „ Corripietur „ (ideſt expelletur) a ſuperveniente iniquitate. " Epheſ. IV. 30. „ Nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei. " I. Theſſal. V. 19. „ Spiritum nolite extinguere. "

Deinde cum dicit, *Scimus enim qui dixit*: *Mihi vindictam, & ego retribuam*, probat quod dixit per auctoritates; & circa hoc facit duo: primo enim probat ponendo auctoritates; ſecundo concludit ex eis, ibi, *Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis*. Dicit ergo: *Scimus* illum *qui dixit*, Deut. XXXII. 35. ſecundum aliam litteram, *Mihi vindictam*, ſupple ſervate. Littera noſtra habet, „ Mea eſt ultio. " Et numquid reddes? Immo *& ego retribuam*.

Sed contra. Si ſoli Deo ſervatur vindicta, quare iudices vindicant? Reſpondeo. Ad hoc reſpondet Apoſtolus Roman. XIII. quod iudex eſt miniſter Dei: unde non iudicat propria auctoritate, ſed Dei.

Secunda auctoritas eſt ibidem, *Iudicabit Dominus populum ſuum*. Si ſuum, ergo multo magis inimicos. I. Petr. IV. 18. „ Si iuſtus vix (*c*) ſalvabitur, impius, & peccator ubi parebit? " Vel *populum ſuum*, ideſt qui fidem ſuam non contemnunt: quia infideles damnabuntur, & non iudicabuntur iudicio diſcuſſionis. In iudicio enim, ut dicit Gregorius, quatuor erunt ordines. Quidam qui non iudicabuntur, (*d*) ſed iudicabunt, & ſalvabuntur, ſcilicet Apoſtoli, & apoſtolici viri: quidam qui iudicabuntur, & ſalvabuntur, ut mediocriter boni: quidam qui iudicabuntur, & damnabuntur, ut mali fideles: quidam qui non iudicabuntur, & damnabuntur, ut omnes infideles.

Deinde cum dicit, *Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis*, ponit concluſionem. Ex quo enim vindicta reſervanda eſt Deo, qui iudicabit populum ſuum, *horrendum eſt incidere in manus Dei viventis*. Quanto enim iudex iuſtior, & fortior eſt, tanto magis timendum eſt. Pſalm. VII. 12. „ Deus iudex iuſtus, & fortis. " Ergo horrendum eſt incidere in manus eius. Dan. XIII. 23. „ Melius eſt mihi abſque opere incidere „ in manus veſtras quam peccare in conſpectu Domini. " Eccli. II. 22. „ Si „ pœnitentiam non egerimus, incidemus „ in manus Domini, & non in manus hominum. "

Sed contra. II. Reg. ult. David tamquam melius præelegit incidere in manus Dei. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod homo peccat offendendo hominem, & offendendo Deum. Melius autem eſt incidere in manus hominis offendendo ipſum, quam in manus Dei ipſum offendendo. Vel dicendum eſt, quod melius eſt peccantem, & contemnentem incidere in manus hominis; peccantem vero, ſed pœnitentem in manus Dei. Et ſic elegit David. Vel dicendum eſt, quod uſque ad iudicium non eſt horrendum in manus Dei incidere, qui iudicat miſericorditer, quamdiu eſt pater miſericordiarum; ſed poſt iudicium, horrendum eſt incidere in manus Dei, quando ſicut Deus ultionum iuſtitias iudicabit. Modo enim ſicut circumdatus infirmitate, quam aliquando expertus eſt, ex compaſſione miſericorditer iudicat.

(a) *Al. deeſt* peccat. (b) Al. interponitur *contumeliam*. (c) *Al.* ſalvatur. (d) *Al. tantum* ſed ſalvabuntur.

LE-

L E C T I O IV.

REmemoramini autem priſtinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum; & in altero quidem opprobriis, & tribulationibus ſpectaculum facti; in altero autem ſocii taliter converſantium effecti. Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam. Nolite itaque amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis neceſſaria eſt, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque, qui venturus eſt veniet, & non tardabit. Iuſtus autem meus ex fide vivit: quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Nos autem non ſumus ſubtractionis filii in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.

SUpra Apoſtolus monuit ad inhærendum Chriſto per fidem, ſpem, & caritatem, ad quod induxit per rationes terrentes; hic ponit rationes demulcentes: ſicut bonus medicus, poſtquam ſecuit, ponit unctiones lenientes. Inter omnia enim commendatio de bene geſtis eſt unum quod maxime provocat ad bonum inceptum continuandum. Virtus enim laudata creſcit in immenſum: (*a*) pondus & immenſum gloriæ calcar habet. Et circa hoc facit duo: primo enim commemorat eis bona quæ fecerant; ſecundo hortatur ad implendum quod reſtat, ibi, *Nolite itaque amittere confidentiam veſtram*. Circa primum facit tria: primo enim in generali commemorat tribulationes, quas pro fide paſſi ſunt; ſecundo deſcribit tribulationum modos, ibi, *Et in altero quidem opprobriis, & tribulationibus ſpectaculum facti*; tertio exponit eas in ſpeciali, ibi, *Nam & vinctis compaſſi eſtis*. Quia ergo ex bene geſtis homo (*b*) excitatur ad melius, ſicut aliquando ex malis e contrario deſperat de ſeipſo: ideo recitat bona eorum, dicens: *Rememoramini*: Hierem. II. 2. „ Recordatus ſum tui, “ ideſt bonorum quæ egiſti: *dies priſtinos*, ideſt primordia converſionis veſtræ, *in quibus illuminati* eſtis per fidem, quæ illuminat animam, & purgat. Act. XV. 9. „ Fide purificans corda eorum. “ Eſa. LX. 1. „ Surge, illuminare Hieruſalem. “ Hoc autem eſt per fidem Chriſti. Epheſ. III. 17. „ Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. “ Luc. I. 79. „ Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent. “ Primum enim lumen animæ eſt fides. *Suſtinuiſtis magnum certamen paſſionum*, ideſt magnas paſſiones contra vos certantes, vobis illatas ab his qui Chriſtum perſequebantur in vobis. Act. IX. 4. „ Saule, Saule, quid me perſequeris? “ (*c*) me, inquam, in membris meis: quia, ut dicit Auguſtinus in ſermone ſuper verbo iſto „ membris in terra poſitis, caput „ de cælo clamat. “ Sap. X. 12. „ Certamen forte dedit illi, ut vinceret. “ II. Timoth. IV. 7. „ Certavi bonum certamen. “ Sicut enim dicitur Act. VIII. facta eſt perſecutio magna in Eccleſia poſt mortem Stephani. I. Theſſal. II. 14. „ Vos enim imitatores facti eſtis Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa, quoniam eadem paſſi eſtis & vos a contribulibus veſtris, ſicut & ipſi a Iudæis. “ Si ergo a principio incepiſtis ſuſtinere, vituperabile eſſet modo deficere.

Conſequenter cum dicit, *Et in altero quidem opprobriis, & tribulationibus ſpectaculum facti*; oſtendit quæ fuerint illæ tribulationes. Dupliciter enim patitur aliquis, ſcilicet & in ſe tribulationem ſuſtinendo, & in alio alienæ tribulationi compatiendo. Utroque autem modo illi paſſi ſunt. Quantum ad primum dicit: *In altero*, ſcilicet quantum ad vos, *facti eſtis ſpectaculum opprobriis*: quod graviſſimum eſt ſapienti. Quod enim unus fatuus irridetur, non eſt grave, (*d*) etiamſi multa ei irriſio ab aliis inferatur; ſapienti vero grave eſt: ſed ſi tribuletur, & irrideatur a tribulante, hoc graviſſimum eſt. In hoc ergo oſtendit magni-

(a) *Al.* & immenſum gloria calcar habet. (b) *Al.* exercitatur. (c) *Al.* ideſt me in membris meis. (d) *Al.* etiamſi multa tribulatio inferatur.

magnitudinem afflictionis ipſorum, quia facti erant ſpectaculum, ideſt quia nullus eis compatiebatur; immo magis (a) irriſori congaudebant in afflictionibus ipſorum, ſcilicet *in opprobriis*: Pſal. lxviii. 10. „ Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt ſuper me: " *& tribulationibus*: Pſalm. xxxiii. 20. „ Multæ tribulationes iuſtorum. " I. Corinth. iv. 9. „ Spectaculum facti ſumus mundo, " ſcilicet ad irriſionem, „ & Angelis " ad congratulationem, „ & hominibus, " ſcilicet ratione utentibus, ad imitationem. Quantum ad ſecundum dicit, quod *in altero effecti ſunt ſocii taliter converſantium*, ideſt eorum qui talia patiebantur; & hoc per compaſſionem, & per ſubminiſtrationem. Rom. xii. 13. „ Neceſſitatibus ſanctorum communicantes. "

Deinde cum dicit, *Nam & vinctis compaſſi eſtis*, ponit quod dixerat: & primo quantum ad ſecundum, ſcilicet quomodo ſunt compaſſi. Inter Iudæos enim multi erant vincti, ſicut de Paulo dicitur Act. viii. quod devaſtabat Eccleſiam, tradens in cuſtodiam viros, & mulieres. Iſtis compaſſi ſunt miniſtrando neceſſaria. Matth. xxv. 36. „ In carcere eram, & veniſtis ad me. " Quantum ad primum dicit: *Et rapinam bonorum veſtrorum*, ſcilicet pro hac cauſa factam, quia ſcilicet vinctis miniſtrabant, *cum gaudio ſuſcepiſtis*. Iac. 1. 2. „ Omne gaudium exiſtimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis. " Act. v. 41. „ Ibant Apoſtoli gaudentes a conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. ".

Sed quare cum gaudio? Numquid amandæ ſunt tribulationes? (b) Certe videtur quod non: quia dicit Auguſtinus: „ Tolerari iubes eas, non amari. " Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non amantur propter ſe, ſed propter aliud; & ſic iſti amabant eas: unde ſubdit: *Cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam*, ſcilicet alias divitias, principaliores, quæ augentur ex ſubtractione iſtarum, quibus dicuntur meliores. Temporales enim vanæ ſunt, quia ſunt in his quæ ſunt infra hominem; ſpirituales autem in ipſo Deo, ſcilicet in fruitione Dei. Eſa. xxxiii. 6. „ Divitiæ ſalutis, ſapientia, & ſcientia: timor Domini ipſe eſt theſaurus eius. " Item ſunt manentes, quia iſtæ deficiunt in ſe, & auferri poſſunt, illæ vero non. Matth. vi. 19. „ Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, ubi ærugo, & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur; theſaurizate autem vobis theſauros in cælo. "

Deinde cum dicit, *Nolite itaque amittere confidentiam veſtram*, oſtendit quod eis reſtat faciendum, ſcilicet confidentiam acceptam ex bonis operibus conſervare: & circa hoc facit tria: primo enim ponit monitionem; ſecundo docet modum monitionem ſervandi, ibi, *Patientia enim vobis neceſſaria eſt*; tertio probat per auctoritatem, ibi, *Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus eſt veniet*. Dicit ergo: Ex quo tot bona in primordiis converſionis veſtræ operati eſtis, ex quibus multam confidentiam debetis habere apud Deum; *nolite itaque amittere confidentiam veſtram*, quod profecto ſequeretur, ſi a bonis deſiſteretis: *quæ magnam habet remunerationem*. Matth. v. 12. „ Gaudete in illa die, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis. " Gen. xv. 1. „ Ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis. " Modus ſervandi eſt patientia: unde dicit: *Patientia enim vobis neceſſaria eſt*. Sicut autem manſuetudo eſt moderativa iræ, ita patientia ponit modum in triſtitiis, ut ſcilicet non excedant modum rationis. Contingit autem aliquando triſtitia ex malis illatis, aliquando vero ex bonis dilatis. Proverb. xiii. 12. „ Spes quæ differtur, affligit animam. " Quantum autem ad primum (c) proprie dicitur patientia, ſed quantum ad ſecundum dicitur longanimitas: hic autem accipitur patientia pro utroque, & quantum ad ſufferentiam malorum, & quantum ad longanimitatem bonorum dilatorum. Dicit ergo, quod quantum ad utrumque patientia nobis neceſſaria eſt. Proverb. xvi. 32. „ Melior eſt patiens forti viro. " Luc. xxi. 19. „ In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. " Iac. 1. 4. „ Patientia opus perfectum habet. "

Et ad quid eſt neceſſaria? *Ut voluntatem Dei facientes reportetis promiſſionem*, (d) ideſt implentes voluntatem Dei, quæ fit per impletionem mandatorum Dei, quia mandata ſunt ſigna voluntatis Dei: unde *facientes voluntatem Dei*, ſcilicet voluntatem ſigni: ſic enim aliquando accipitur voluntas Dei in Scriptura. Pſalm. cii. 21. „ Miniſtri

(a) *Al. deeſt* irriſori. (b) *Al.* Certe non. (c) *Al. omittitur* proprie. (d) *Al.* ideſt implentes voluntatem Dei, ſcilicet voluntatem ſigni, *aliis omiſſis.*

„ ſtri eius, qui facitis voluntatem eius. “ Et ſic reportabitis promiſſionem, ideſt rem promiſſam, quæ operantibus datur. Matth. xx. 8. „ Voca operarios, & redde illis „ mercedem. “ Luc. xxi. 19. „ In patientia „ veſtra poſſidebitis animas veſtras. “ Matth. xxiv. 13. „ Qui perſeveraverit uſque „ in finem, hic ſalvus erit. “ Hier. xviii. 7. „ Repente loquar adverſus gentem, & „ adverſus regnum, ut eradicem, & deſtruam, & diſperdam illud. Si pęnitentiam egerit gens illa a malo ſuo quod „ locutus ſum adverſus eam, pęnitentiam „ agam & ego ſuper malo quod cogitavi „ ut facerem ei: & ſubito loquar de gen„ te, & de regno, ut ædificem, & plantem illud. “

Deinde cum dicit, *Adhuc autem modicum aliquantulumque, qui venturus eſt veniet*, probat quod dixit per auctoritatem; & circa hoc facit duo: primo enim ponit eam; ſecundo applicat ad propoſitum, ibi, *Nos autem non ſumus ſubtractionis filii in perditionem*. Prima in tres: primo enim proponit proximum adventum remunerationis; ſecundo oſtendit conditionem remunerationis, ibi, *Iuſtus autem meus ex fide vivit*; tertio declarat periculum, ne perdatur remuneratio, ibi, *Quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ*.

Circa primum ſciendum eſt, quod auctoritas iſta ſumpta videtur de Habac. ii. tamen principium ſumptum eſt de Aggæi ii. cap. quod ideo forte fecit, quia utrumque intellexit de eodem adventu. Habacuc enim ſic dixit verſ. 3. „ Adhuc viſus pro„ cul; “ Aggæus autem 7. „ Adhuc mo„ dicum. “ Et ideo utitur verbis unius, quaſi verbis alterius. Vel melius, quia Apoſtolus loquitur de tempore ſuo, ſcilicet poſt incarnationem, & reſurrectionem, a quo minus reſtat uſque ad iudicium, quam a tempore Prophetæ; ideo magis utitur verbo Aggæi quantum ad principium: tamen in fine auctoritates concordant. (*a*) Vel etiam poteſt dici, quod loquitur quaſi ex ſeipſo; cui non minus credendum eſt quam Prophetæ. Eſt autem duplex adventus Domini ſecundum duplex iudicium. Unus generalis, ſcilicet in fine in univerſali iudicio; alius ſpecialis in morte uniuſcuiuſque. Quantum ergo ad utrumque dicit, *Adhuc modicum*, quantum ad brevitatem temporis. Et quidem quantum ad primum, etſi multum ſit quantum ad tractum temporis, & quo ad nos, breve tamen eſt quantum ad æternitatem. Pſalm. lxxxix. 4. „ Mille anni ante oculos tuos, tamquam „ dies heſterna quæ præteriit. “ Apocal. ult. 12. „ Ecce venio cito. “ Sed quantum ad ſpecialem, qui eſt in morte, de quo Ioan. xiv. 3. „ Iterum veniam, & acci„ piam vos ad meipſum, “ non multum refert utrum ſit parum, vel multum, quia talis erit unuſquiſque in iudicio qualis exibit. Et ideo ſtudendum eſt ut in morte appareamus boni, quia ubi te invenero, ibi te iudicabo. Et ideo dicit, *Modicum, & aliquantulum*: quia tribulationes non ſunt multum magnæ duratione: quia ſi multum premunt, interimunt; ſi vero parum premunt, non cito finiuntur. II. Corinth. iv. 17. „ Id enim quod in præſenti eſt tribu„ lationis momentaneum, & leve, ſupra mo„ dum operatur in nobis æternum gloriæ pon„ dus. “ *Veniet* ergo cito, *& non tardabit*, ſive in morte, ſive in iudicio. Iacob. v. 9. „ Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. “

Qui ſunt etiam remunerandi, oſtendit cum ſubdit: *Iuſtus autem meus ex fide vivit*. Hæc eadem auctoritas habetur Rom. i. & Galat. iii. Solis autem iuſtis debetur remuneratio. Pſalm. xxxvi. 39. „ Salus au„ tem iuſtorum a Domino. “ Eſt autem duplex iuſtitia. Una quo ad humanum iudicium: Roman. x. 3. „ Ignorantes Dei „ iuſtitiam, & ſuam quærentes ſtatuere. “ Alia quo ad divinum: Luc. i. 6. „ Erant „ autem iuſti ante Deum. “ Iſtam autem iuſtitiam requirit Deus: & ideo dicit, *Iuſtus meus*, ſcilicet iuſtitia quæ ad me ordinatur; ideſt, qui eſt mihi iuſtus, & propter me. Illud autem per quod homo iuſtificatur, eſt fides. Roman. iii. 22. „ Iu„ ſtitia Dei eſt per fidem Ieſu Chriſti. “ Cuius ratio eſt, quia per hoc eſt homo iuſtus quod ordinatur in Deum; illud autem per quod primo homo ordinatur in Deum, eſt fides: & ideo dicit: *Iuſtus meus ex fide vivit*. Infra xi. 6. *Accedentem ad Deum oportet credere*. Nec ſolum per fidem iuſtitia, ſed etiam per fidem iuſtificatus vivit. Sicut enim per animam vivit corpus, ita anima per Deum. Unde ſicut per illud per quod primo unitur anima corpori, vivit corpus; ita per id per quod primo unitur Deus animæ, vivit anima. Hoc autem eſt fides, quia fides eſt principium in vita ſpirituali. Eſa. vii. 9. „ Si non credideritis, „ non permanebitis: “ ſicut domus non per-

(*a*) *Al.* Vel eſt, quia loquitur.

permanet deſtructo fundamento. Galat. II. 20. „ Quod autem nunc vivo in carne, in „ fide vivo Filii Dei. “ Fides autem ſi non eſt formata caritate, mortua eſt; & ideo non vivificat animam ſine caritate. Galat. v. 6. „ Fides quæ per caritatem operatur.“ I. Ioann. III. 14. „ Nos ſcimus quia tranſ„ lati ſumus de morte ad vitam, quoniam „ diligimus fratres. “ Vel *iuſtus meus ex fide vivit*; ideſt, apud me reputatur, & habet vitam gloriæ, ſine actuali paſſione, ſi non datur opportunitas patiendi.

Deinde cum dicit, *Quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ*, oſtendit periculum imminens non permanenti in iuſtitia fidei. Quia enim in poteſtate habentis fidem eſt ipſam perdere, vel ſervare; ideo dicit: *Si ſubtraxerit ſe*, ſcilicet a fide, & a iuſtitia, *non placebit animæ meæ*. Littera noſtra habet (Habac. II. 4.) „ Non erit recta anima „ eius. “ Et eſt idem ſenſus. Dicit Hieronymus, quod ubicumque aliter ſcriptum eſt in Hebræo quam in Septuaginta, Apoſtolus utitur, ſicut didicit a Gamaliele, ad cuius pedes didicit legem. *Non placebit* ergo *animæ meæ*, ideſt voluntati meæ. Voluntas enim Dei debet eſſe regula actionum noſtrarum. Qui ergo non concordat voluntati Dei, non eſt recta anima eius.

Deinde cum dicit, *Nos autem non ſumus ſubtractionis filii in perditionem*, adaptat ad propoſitum; quaſi dicat: Sic erit his qui ſe fidei ſubtrahunt; ſed *nos non ſumus filii ſubtractionis in perditionem*. Ille dicitur filius alicuius, quod in ipſo dominatur. Et ſic dicitur aliquis filius mortis, ſcilicet in quo dominatur illud per quod a Deo reprobatur. Canonica Iudæ 19. „ Hi ſunt qui ſe„ gregant ſemetipſos, animales, ſpiritum „ non habentes. “ *In perditionem*, ſcilicet animæ. Pſal. lxxII. 26. „ Perdidiſti omnes „ qui fornicantur abs te. “ Pſal. I. 7. „ Et „ iter impiorum peribit. “ (*a*) *Sed fidei*, ideſt renati in Chriſto per fidem, *in acquiſitionem*, ideſt in ſalutem, *animæ*. Qui enim mandata Dei cuſtodit, ſalvat animam ſuam. Matth. XIX. 17. „ Si vis ad vitam ingredi, „ ſerva mandata. “ I. Theſſal. v. 5. „ Non „ ſumus filii noctis, neque tenebrarum. “ Ergo non deficiamus a fide.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO I.

EST autem fides, ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium.

SUpra Apoſtolus multipliciter oſtendit excellentiam Chriſti, præferens ipſum Angelis, & Moyſi, & Aaron; (*b*) & monuit fideles debere coniungi ipſi Chriſto: quæ coniunctio, quia præcipue inchoative fit per fidem: Epheſ. III. 17. „ Habitare „ Chriſtum per fidem in cordibus veſtris: “ ideo Apoſtolus procedit ad commendationem fidei; & circa hoc facit tria: primo enim deſcribit fidem; ſecundo ponit exempla diverſa de ipſa, ibi, *In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes*; tertio hortatur ad ea quæ ſunt fidei XII. cap. ibi, *Ideoque nos tantam habentes impoſitam nubem teſtium .... curramus ad propoſitum nobis certamen*. Diffinitionem fidei ponit complete quidem, ſed obſcure. Unde ſciendum eſt, quod volens perfecte diffinire virtutem aliquam, oportet quod tangat materiam eius propriam circa quam eſt, & finem eius: quia habitus cognoſcitur per actum, & actus per obiectum: & ideo oportet tangere actum, & ordinem ad obiectum, & finem. Sicut volens diffinire fortitudinem, oportet tangere propriam eius materiam circa quam eſt, ſcilicet timores, & audacias; & finem, ſcilicet bonum reipublicæ; ut dicatur, quod fortitudo eſt virtus moderativa illorum propter bonum reipublicæ. Cum autem fides virtus theologica habeat idem pro obiecto, & fine, ſcilicet Deum; primo ponit ordinem, & finem; ſecundo ma-

(a) Al. *Sed filii Dei*. (b) *Al.* & monuit coniungi ipſo Chriſto.

materiam propriam, ibi, *Argumentum non apparentium*. Sciendum vero eſt, quod actus fidei eſt credere, qui eſt actus intellectus determinati ad unum ex imperio voluntatis. Unde credere eſt cum aſſenſu aliquid cogitare, ut dicit Auguſtinus in Libro de Prædeſtinatione ſanctorum. Et ideo obiectum fidei, & finis voluntatis oportet ſibi correſpondere. Veritas autem prima eſt obiectum fidei, in quo quidem conſiſtit finis voluntatis, ſcilicet beatitudo; quæ differenter eſt in via, & in patria: quia in via veritas prima non eſt habita, & per conſequens nec viſa: quia in his quæ ſunt ſupra animam, idem eſt videre, & habere, ut dicit Auguſtinus in Lib. LXXXIII. Quæſtion. ſed tantum eſt ſperata. Rom. VIII. 24. „ Quod enim non videmus, ſperamus. „ Quod enim videt quis, quid ſperat? " Ergo veritas prima non viſa, ſed ſperata, eſt finis voluntatis in via, & per conſequens obiectum fidei: quia idem eſt ſibi pro fine, & obiecto. Finis autem ultimus ſimpliciter ipſius fidei in patria, quem intendimus ex fide, eſt beatitudo, quæ in aperta viſione Dei conſiſtit: Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita æterna ut cognoſcant te „ ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum: " & XX. 29. „ Beati qui „ non viderunt, & crediderunt. " Huiuſmodi autem eſt ſpes fidelium. I. Petr. I. 3. „ Regeneravit nos in ſpem vivam. " Finis ergo fidei in via, eſt aſſecutio rei ſperatæ, ſcilicet beatitudinis æternæ: & ideo dicit, *Sperandarum rerum*.

Sed quæritur hic: Quare cum fides ſit prior quam ſpes, diffinitur per ipſam? Quia poſterius debet diffiniri per prius, & non e converſo. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ex iam dictis patet ſolutio: quia dictum eſt, quod idem eſt obiectum, & finis fidei. Cum ergo aſſecutio rei ſperatæ ſit finis eius, oportet quod etiam ſit obiectum ipſius. Dicebatur autem ſupra, quod omnis habitus debet diffiniri per ordinem actus ad obiectum. Verum autem, & bonum, etſi in ſe conſiderata convertantur quantum ad ſuppoſita, tamen inquantum differunt ratione, diverſo ordine ſe habent ad invicem: quia & verum eſt quoddam bonum, & bonum eſt quoddam verum. Et ſimiliter intellectus, & voluntas, quæ diſtinguuntur penes diſtinctionem veri & boni, habent inter ſe diverſum ordinem. Inquantum enim intellectus apprehendit veritatem, & quidquid in ipſa continetur, ſic verum eſt quoddam bonum, & ſic eſt bonum ſub vero; ſed inquantum voluntas movet, ſic verum eſt ſub bono. In ordine ergo cognoſcendi, intellectus eſt prior; ſed in ordine movendi, voluntas eſt prior. Quia ergo intellectus movetur ad actum fidei ex imperio voluntatis, ut dictum eſt, in ordine movendi voluntas eſt prior: ideo non diffinitur prius per poſterius, quia, ut dictum eſt in diffinitione fidei, oportet ponere ordinem actus ad obiectum, quod idem eſt quod finis. Finis autem, & bonum idem ſunt, ut habetur II. Phyſicorum. In ordine autem ad bonum voluntas, cuius eſt ſpes, ſicut ſubiecti, eſt prior.

Quare autem non dicit, Diligendarum, ſed *ſperandarum*? Ratio eſt, quia caritas eſt præſentium, & abſentium. Quia ergo finis non habitus, eſt obiectum fidei, ideo dicit, *Sperandarum rerum*. Nec obſtat quod res ſperanda eſt obiectum ſpei. Quia oportet quod fides ſicut ad finem ordinetur ad obiectum illarum virtutum quibus perficitur voluntas; cum fides pertineat ad intellectum, ſecundum quod imperatur a voluntate.

Sed cum fides ſit una, quia ab unitate obiecti dicitur habitus unus, quare non dicitur, Rei ſperandæ, ſed *rerum ſperandarum*? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod beatitudo, quæ in ſe eſſentialiter eſt una, quia conſiſtit in Dei viſione, quæ in ſe eſt una, eſt principium, & radix (a) ex qua multa bona derivantur, quæ ſub ipſa continentur; ſicut dotes corporis, ſocietas ſanctorum, & multa alia. Ut ergo oſtendat omnia iſta pertinere ad fidem, loquitur in plurali.

Illud autem quod dicitur, *Subſtantia*, poteſt multipliciter exponi. Uno modo cauſaliter, & tunc habet duplicem ſenſum. Unum, quod eſt ſubſtantia, ideſt faciens in nobis ſubſtare res ſperandas; quod facit duobus modis. Uno modo quaſi merendo: ex hoc enim quod captivat, & ſubmittit intellectum ſuum his quæ ſunt fidei, meretur quod aliquando perveniat ad videndum hoc quod ſperat: viſio enim eſt merces fidei. Alio modo quaſi per ſuam proprietatem præſentialiter facit quod id quod creditur futurum in re, aliquo modo iam habeatur, dummodo credat in Deum. Alio modo exponi poteſt *Subſtantia* eſſentialiter; quaſi fides ſit *ſubſtantia*, ideſt eſſen-

(a) *Al. additur* beatitudinis.

tia, *rerum ſperandarum*. Unde in Græco habetur, *Hypoſtaſis rerum ſperandarum*. Eſſentia enim beatitudinis nihil aliud eſt quam viſio Dei. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita „ æterna, ut cognoſcant te ſolum ve- „ rum Deum, & quem miſiſti Ieſum „ Chriſtum. “ Unde I. de Trin. cap. x. dicit Auguſtinus: „ Hæc contemplatio pro- „ mittitur nobis, actionum omnium fi- „ nis. “ Ipſa ergo plena viſio Dei eſt eſſentia beatitudinis. Hoc autem videmus in ſcientiis liberalibus, quod ſi quis aliquam velit addiſcere, oportet eum primo accipere principia ipſius, quæ oportet credere cum ſibi traduntur a magiſtro. Oportet enim credere eum qui diſcit, ut habetur I. Poſter. Et in illis principiis quodammodo continetur tota ſcientia, ſicut concluſiones (*a*) in præmiſſis, & effectus in cauſa. Qui ergo habet principia illius ſcientiæ, habet ſubſtantiam eius, puta Geometriæ. Et ſi Geometria eſſet eſſentia beatitudinis, qui haberent principia Geometriæ, haberent quodammodo ſubſtantiam beatitudinis. Fides autem noſtra eſt, ut credamus quod beati videbunt, & fruentur Deo. Et ideo ſi volumus ad hoc pervenire, oportet ut credamus principia iſtius cognitionis. Et hæc ſunt articuli fidei, qui continent totam ſummam huius ſcientiæ, quia beatos nos facit viſio Dei trini, & unius. Et hic eſt unus articulus: unde hoc credimus; & ideo dicit, *Subſtantia rerum ſperandarum*. I. Corinth. XIII. 12. „ Vi- „ demus nunc per ſpeculum, & in ænig- „ mate; tunc autem facie ad faciem; “ quaſi dicat: Tunc erimus beati quando videbimus facie ad faciem illud quod nunc videmus in ſpeculo, & in ænigmate. In his ergo verbis oſtenditur ordo actus fidei ad finem: quia fides (*b*) ordinatur ad res ſperandas, quaſi quoddam inchoativum, in quo totum quaſi eſſentialiter continetur, ſicut concluſiones in principiis.

Conſequenter cum dicit, *Argumentum non apparentium*, tangit actum fidei circa propriam eius materiam. Actus autem proprius fidei, etſi ſit in ordine ad voluntatem, ut dictum eſt, tamen eſt in intellectu, ſicut in ſubiecto: quia obiectum eius eſt verum, quod proprie pertinet ad intellectum. In actibus autem intellectus, differentia eſt. Quidam enim ſunt habitus intellectus, qui important omnimodam certitudinem ad completam viſionem eius quod intelligitur, ſicut patet de intellectu qui eſt habitus primorum principiorum: quia qui intelligit quod omne totum eſt maius ſua parte, videt hoc, & eſt certus. Hoc etiam facit habitus ſcientiæ, (*c*) & ſic talis habitus intellectus, & ſcientia faciunt certitudinem, & viſionem. Quædam vero alia ſunt quæ neutrum faciunt, ſcilicet dubitatio, & opinio. Fides vero tenet medium inter iſta: quia dictum eſt, quod fides facit aſſenſum in intellectu; quod poteſt eſſe dupliciter. Uno modo, quia intellectus movetur ad aſſentiendum ex evidentia obiecti, quod eſt per ſe cognoſcibile, ſicut in habitu principiorum, vel cognitum per aliud, quod eſt per ſe cognoſcibile, ſicut patet in ſcientia Aſtronomiæ. Alio modo aſſentitur alicui, non propter evidentiam obiecti, a quo non movetur ſufficienter, unde non eſt certus; ſed vel dubitat, ſcilicet quando non plus habet rationem ad unam partem quam ad aliam; vel opinatur, ſi habet quidem rationem ad unam partem, non omnino quietantem ipſum, ſed cum formidine ad oppoſitum. Fides autem neutrum horum dicit ſimpliciter: quia nec cum primis eſt ſibi evidens, nec cum duobus ultimis dubitat; ſed determinatur ad alteram partem cum quadam certitudine, & firma adhæſione per quamdam electionem voluntariam. Hanc autem electionem facit divina auctoritas, per quam electionem determinatur intellectus, ut firmiter inhæreat his quæ ſunt fidei, & eis certiſſime aſſentiatur. Et ideo credere eſt cum aſſenſu cognoſcere. Propria ergo materia habitus fidei ſunt non apparentia. Apparentia enim agnitionem habent, non autem fidem, ut dicit Gregorius. Actus autem fidei eſt certa adhæſio, quam vocat Apoſtolus argumentum, accipiens cauſam pro effectu, quia argumentum facit fidem de re dubia. Eſt enim argumentum ratio rei dubiæ faciens fidem, ut dicit Boetius. Vel ſi ſequamur (*d*) ethimologiam nominis, qua dicitur argumentum, quaſi arguens mentem; tunc accipit effectum pro cauſa, quia ex certitudine rei provenit quod mens cogatur ad aſſentiendum. Unde *argumentum* dicitur *non apparentium*, ideſt certa apprehenſio eorum quæ non videt. Quod ſi quis velit verba iſta ad debitam formam reducere, poſſet dice-

(a) *Al.* in principiis. (b) *Al.* declinatur. (c) *Al.* & ſic intellectus, & ſcientia faciunt &c. (d) *Al.* expoſitionem.

dicere quod fides eſt habitus mentis, qua inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum aſſentiri non apparentibus. Ubi enim nos *argumentum* habemus, habet alia littera *convictio*: quia per auctoritatem divinam convincitur intellectus ad aſſentiendum his quæ non videt. Patet ergo quod Apoſtolus complete diffinit fidem, licet obſcure. Per iſtam enim diffinitionem (*a*) diſtinguitur fides ab omnibus quæ pertinent ad intellectum. Per hoc enim quod dicitur *argumentum*, diſtinguitur fides ab opinione, dubitatione, & ſuſpicione: quia per iſta non habetur firma adhæſio intellectus ad aliquid. Per hoc autem quod dicitur, *Non apparentium*, diſtinguitur ab habitu principiorum, & ſcientia. Et per hoc quod dicitur, *Rerum ſperandarum*, diſtinguitur a fide communiter ſumpta, quæ non ordinatur ad beatitudinem. Nam per propriam diffinitionem (*b*) unumquodque innoteſcit, & diſtinguitur a quolibet alio, ſicut eſt hic: unde & ad iſtam omnes aliæ reducuntur.

Sed videtur quod male dicat, *Non apparentium*, quia, ut dicitur Ioan. xx. Thomas vidit, & credidit. Item credimus eſſe Deum unum, quod tamen demonſtratur a Philoſophis.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod fides dupliciter accipitur. Uno modo proprie, & ſic eſt non viſorum, & non ſcitorum, ut patet ex prædictis. (*c*) Et propterea quod non poteſt maior certitudo haberi de concluſione, quam de principio a quo elicitur, quia ſemper principia ſunt notiora concluſionibus; ideo cum principia fidei non habeant evidentiam, nec per conſequens concluſiones. Et ideo intellectus non aſſentitur concluſionibus tamquam ſcitis, nec tamquam viſis. Alio modo communiter, & ſic excludit omnem certam (*d*) cognitionem; & ſic loquitur Auguſtinus in Quæſt. Evang. quod fides eſt de quibuſdam quæ videntur. Apoſtolus autem loquitur de prima. (*e*) Et quidem de Thoma dicendum eſt, quod, ſicut dicit Gregorius, aliud vidit, aliud credidit: quia vidit humanitatem, & credidit divinitatem. Ad iſtud de demonſtratione dicendum eſt, quod nihil prohibet aliquid eſſe viſum uni quod eſt creditum alteri, ſicut patet in diverſis ſtatibus. Quod enim non eſt viſum in via, videtur in patria. Unde quod ego credo, Angelus videt. Similiter quod eſt viſum a Prophetis, ut quod Deus eſt unus, incorporeus, hoc eſt credendum ab idiotis; ſicut idiota credit eclypſim, quam aſtrologus videt: & de talibus eſt fides ſecundum quid tantum. Quædam autem ſunt quæ ſimpliciter excedunt ſtatum præſentis viæ: & de talibus eſt fides ſimpliciter.

LECTIO II.

IN hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula Verbo Dei, ut ex inviſibilibus viſibilia fierent. Fide plurimam hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo; per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe iuſtus, teſtimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Henoch translatus eſt, ne videret mortem, & non inveniebatur, quia tranſtulit illum Deus: ante translationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Fide Noe reſponſo accepto de his quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in ſalutem domus ſuæ; per quam damnavit mundum, & iuſtitiæ quæ per fidem eſt, heres eſt inſtitutus.

SUpra poſuit deſcriptionem fidei; hic oſtendit eam per exemplum, & circa hoc facit duo: primo enim in generali manifeſtat propoſitum ſuum; ſecundo in ſpeciali, ibi, *Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula Verbo Dei*. Quantum ad primum ſic continua-

(a) *Al.* diſtinguitur fides ab opinione, dubitatione &c. *intermediis omiſſis*, (b) *Al.* undecumque. (c) *Al.* Et propterea non poteſt: *infra autem* & ideo. (d) *Al.* concluſionem. (e) *Al.* Et quod dicitur de Thoma.

tinuatur. Sic ergo deſcribo, & commendo fidem; nec hoc eſt de novo: *in hac enim*, ſcilicet fide, *ſenes*, ideſt (*a*) ſancti patres, *teſtimonium conſecuti ſunt*, ideſt crediderunt, & per fidem inſtituti ſunt. Gen. xv. 6. „ Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. “ Pſal. cxv. 10. „ Credidi, propter quod locutus „ ſum. “ Inter omnes autem patres veteris teſtamenti, illi duo ſpecialiter, ſcilicet David, & Abraham, habent teſtimonium fidei.

Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula Verbo Dei. In ſpeciali declarat propoſitum per exempla antiquorum: & primo quantum ad id quod crediderunt, & docuerunt; ſecundo quantum ad id quod fecerunt, ibi, *Fide Abel plurimam hoſtiam quam Cain obtulit Deo*; tertio quantum ad id quod paſſi ſunt, ibi, *Alii autem diſtenti ſunt*. Doctrina autem in veteri teſtamento duplex fuit. Una aperte poſita; alia vero ſub velamine figurarum, & myſteriorum velata fuit. Prima de unitate Dei, & creatione mundi; ſecunda de myſterio incarnationis, & reparationis. Unde ſicut ipſi in memoriam creationis colebant ſabbata, ita nos in memoriam reſurrectionis ſervamus dominicam. Quantum ergo ad doctrinam de mundi creatione, dicit: *Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula Verbo Dei*: quod poteſt dupliciter legi. Uno modo quod *Verbo Dei* ſit ablativi caſus: & eſt ſenſus. Nos, ſicut antiqui, *fide*, ideſt per doctrinam fidei, ſcilicet veteris teſtamenti: Gen. 1. 3. „ Dixit Deus: Fiat lux; & „ facta eſt lux: “ Pſal. xxxii. 9. „ Ipſe di„ xit, & facta ſunt: “ *intelligimus ſæcula eſſe aptata*, ideſt diſpoſita, *Verbo Dei*, ideſt per imperium Dei. Hoc autem pertinet ad fidem, quod ſcilicet hoc intelligimus, quia, cum fides ſit de inviſibilibus, etiam ſæcula facta ſunt de inviſibilibus, ſcilicet de materia prima, quæ nuda, & privata omni forma, inviſibilis eſt, & omni ſpecie, & diſpoſitione carens. Ideo dicit: *Ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*. Sed hoc eſt ſatis ruditer dictum, licet ſit verum. Secundo modo, quod *Verbo* ſit dativi caſus; & tunc eſt ſenſus. *Intelligimus* per fidem, ut prius, *ſæcula eſſe aptata*, ideſt convenientia, & correſpondentia *Verbo*, *ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*.

Propter quod ſciendum eſt, quod Verbum Dei eſt ipſe conceptus Dei, quo ſeipſum, & alia intelligit. Deus autem comparatur ad creaturam, ſicut opifex ad opus ſuum. Hoc autem videmus, quod artifex, illud quod producit extra, producit in ſimilitudinem conceptus ſui: unde facit domum in materia ad ſimilitudinem domus quam in mente ſua formavit. Quod ſi domus extra conveniat domui præconceptæ, eſt opus debito modo ordinatum; ſi non, non. Quia vero tota creatura optime diſpoſita eſt, utpote producta ab artifice, in quo non poteſt cadere error, vel aliquis defectus; ideo pleniſſime ſecundum modum ſuum convenit divino conceptui. Unde Boetius de Conſolatione: „ Pulchrum „ pulcherrimus ipſe mundum mente ge„ rens, ſimilique imagine formans. “ Ideo dicit: *Intelligimus fide*, *ſæcula*, ideſt totam univerſitatem creaturæ, *aptata*, ideſt convenienter reſpondentia, *Verbo*, ideſt conceptui Dei, ſicut artificiatum arti ſuæ. Eccli. 1. 10. „ Effudit illam (ſcilicet ſapientiam „ ſuam) ſuper omnia opera ſua. “

Sequitur: *Ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*. Sed quia apud antiquos communis animi conceptus erat, quod ex nihilo nihil fit, II. Phyſ. ideo quando videbant aliquod novum opus, dicebant, quod eſſet factum ex aliquibus inviſibilibus. Unde vel ponebant quodlibet eſſe in quolibet, ſicut Empedocles, & Anaxagoras, de quo nihil ad præſens. Alii vero latitationem formarum, ſicut ipſe Anaxagoras. Alii ab ideis, ſicut Plato. Alii ab intelligentia, ſicut Avicennas. Unde ſecundum omnes iſtos, viſibilia facta ſunt ex inviſibilibus rationibus idealibus. Nos autem dicimus ſecundum modum prædictum, quod ex inviſibilibus rationibus idealibus in Verbo Dei, per quod omnia facta ſunt, res viſibiles ſunt productæ. Quæ rationes, etſi realiter idem ſunt, tamen per diverſos reſpectus connotatos reſpectu creaturæ, differunt ſecundum rationem. Unde alia ratione conditus eſt homo, & alia equus, ut dicit Auguſtinus in Lib. lxxxiii. Quæſt. Sic ergo ſæcula aptata ſunt Verbo Dei, *ut ex inviſibilibus* rationibus idealibus in verbo Dei, *viſibilia*, ideſt omnis creatura, *fierent*.

Omnia autem iſta verba expreſſe ſunt contra Manichæos. Ipſi enim dicunt, quod non eſt curandum quid homo credat, ſed tantum quid faciat. Sed Apoſtolus principium omnis operis ponit fidem: unde dicit, quod eſt *ſubſtantia*, ideſt fundamentum.

(a) *Al.* ſancti patres crediderunt, *aliis omiſſis*. (b) *Al. deeſt* realiter.

tum. Sine fide ergo fruſtra ſunt opera. Item dicunt, quod non eſt credendum, niſi unde habetur ratio: contra quod dicit, *Non apparentium*. Item damnant vetus teſtamentum, dicentes, quod a malo principio, ſcilicet a diabolo, conditum ſit: contra quod dicit, quod *in hac* fide *teſtimonium conſecuti ſunt ſenes*.

Deinde cum dicit, *Fide Abel plurimam hoſtiam obtulit quam Cain*, oſtendit quid patres antiqui fecerunt: & primo hoc oſtendit de patribus (*a*) qui fuerunt ante diluvium; ſecundo de patribus qui fuerunt ante legem, ibi, *Fide qui vocatur Abraham, obedivit*; tertio de his qui fuerunt ſub lege, ibi, *Fide Moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus*. Ante diluvium fuerunt tres ſpecialiter Deo accepti, ſcilicet Abel, Gen. IV. Henoch, Gen. V. Noe, Gen. VI. Primo ergo ponit fidem Abel; ſecundo fidem Henoch, ibi, *Fide Henoch translatus eſt*; tertio fidem Noe, ibi, *Fide Noe ..... metuens aptavit arcam*. De Abel autem oſtendit quid per fidem fecerit, & quid inde conſecutus ſit. Per fidem Abel obtulit ſacrificium. Unde, ſicut confeſſio eſt teſtimonium fidei interioris, ita ex cultu exteriori in ſacrificio commendatur fides eius. Et ex eo quod obtulit ſacrificium electum, quia de primogenitis gregis, & de adipibus eorum, oſtenditur electa fides eius. Optimum enim ſacrificium, ſignum fuit electæ fidei, & probatæ. Malach. I. 14. „ Maledictus fraudulentus, qui habet in „ grege ſuo maſculum, & votum faciens „ immolat debile Domino. " De ſacrificio autem Cain nulla fit mentio quantum ad excellentiam, ſed ſolum quod obtulit de fructibus terræ. Dicit ergo, quod *Abel fide obtulit plurimam hoſtiam*, non quantitate, ſed pretioſitate, *quam Cain*; ideſt, meliorem hoſtiam obtulit quam Cain, ſcilicet *Deo*, quia ad honorem Dei. Aliter enim non placuiſſet Deo. Gloſſa dicit, *Fide plurima*, ſed hoc non habetur in Græco, quia plurima eſt ibi accuſativi caſus: quod patet ex modo loquendi, qui eſt comparativus. Niſi dicatur, *Fide plurima*, ideſt meliore, & præſtantiore, *quam Cain*, obtuliſſe: quia, ut dictum eſt, ſacrificium exterius, ſignum fuit fidei interioris. Ex fide autem duo conſequuntur. Unum in vita, ſcilicet teſtimonium iuſtitiæ: unde dicit: *Conſecutus eſt teſtimonium eſſe iuſtus*, ſcilicet per fidem. Matth. XXIII. 35. „ A „ ſanguine Abel iuſti. " Tamen non propter hoc teſtimonium Chriſti, dicit ipſum conſecutum fuiſſe teſtimonium iuſtitiæ, quia non intendit hic introducere niſi auctoritates veteris teſtamenti; ſed propter id quod dicitur Gen. IV. 4. „ Reſpexit Do- „ minus ad Abel, & ad munera eius: " quia reſpectus Domini eſt ſpecialiter ſuper iuſtos: Pſal. XXXIII. 16. „ Oculi Domini ſu- „ per iuſtos. " Et hoc, *teſtimonium perhibente Deo muneribus eius*: quod forte fuit, quia igne cæleſti incendebantur munera. Et hoc fuit reſpectus Dei. Prius tamen reſpexit ipſum offerentem quam oblationem eius: quia ex bonitate offerentis acceptatur oblatio quæ non eſt ſacramentalis: quia ſacramentalem bonitatem non immutat malitia miniſtri; quantum autem ad offerentem, ut ſibi proſit oblatio, requiritur (*b*) bonitas in ipſo. (*c*) Aliud conſecutus eſt poſt mortem: unde dicit: *Et per illam defunctus adhuc loquitur*: quia, ut dicit Gloſſa, poſt mortem adhuc commendatur fides eius, quia datur nobis materia loquendi de ipſo, ut de fide eius, & patientia demus exempla, ad exhortandum alios ad patientiam. Sed hæc non eſt intentio Apoſtoli: quia omnia quæ accipit hic, ſumit ex Scripturis. Unde intelligitur de eo quod dicitur Gen. IV. 10. „ Vox „ ſanguinis fratris tui clamat ad me de „ terra. " Infra XII. 24. *Melius loquentem quam Abel*. Hoc enim accepit per illam, ideſt per meritum fidei, quod defunctus; ideſt ſanguis defuncti, clamet ad Deum, & loquatur Deo.

Deinde cum dicit, *Fide Henoch translatus eſt*, commendat Henoch: & primo ponit intentum ſuum; ſecundo probat, ibi, *Et non inveniebatur, quia tranſtulit eum Deus*. Non facit autem Apoſtolus mentionem de operibus eius, quia Scriptura modicum loquitur de hoc; ſed tantum oſtendit quid ei fecerit Deus, quia *fide*, ideſt per meritum fidei, *translatus*, a converſatione huius vitæ, in alia conſervatur a morte: unde dicit, *Ne videret mortem*. Gen. V. 24. „ Non apparuit, quia tulit eum Deus. " Et verum eſt quod nondum eſt mortuus; ſed tamen quandoque morietur, quia ſententia, quam Dominus primis parentibus peccantibus inflixit, „ Quocumque die co- „ mederis ex eo, morte morieris, " Gen. II.

(a) *Al. omittitur* qui fuerunt. (b) *Al. deeſt* bonitas. (c) *Al.* Aliud teſtamentum conſecutus eſt.

II. 17. in omnes qui quocumque modo naſcuntur ex Adam, permanebit, (*a*) ſicut etiam in Chriſto. Pſal. lxxxviii. 49. „ Quis „ eſt homo qui vivet, & non videbit mor„ tem? " Mors autem duorum dilata eſt, ſcilicet Henoch, & Eliæ. Et ratio eſt, quia doctrina veteris teſtamenti ordinatur ad promiſſa novi teſtamenti, in quo nobis ſpes vitæ æternæ promittitur. Matth. iv. 17. „ Pœnitentiam agite, appropinquabit „ enim regnum cælorum. " Et ideo data ſententia mortis, voluit Dominus ducere homines in ſpem vitæ: quod fecit in patribus (*b*) utriuſque ſtatus, ſcilicet naturæ, legis, & gratiæ. Unde in primo ſtatu dedit ſpem evadendi neceſſitatem mortis, & hoc in Henoch; in lege, in Elia; in tempore gratiæ, in Chriſto, per quem datur nobis effectus huius promiſſionis. Et ideo alii morientur; ſed Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur; ſed duo primi morientur per Antichriſtum. Sic ergo translatus eſt, ne videret mortem, non ſolum ut non ſentiret mortem, & hoc in illa generatione.

Deinde cum dicit, *Et non inveniebatur, quia tranſtulit eum Deus*, probat quod hoc habuit per meritum fidei: & primo probat quod translatus eſt; ſecundo quod hoc propter fidem habuit, ibi, *Ante translationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo*. Et primum probat per auctoritatem Gen. v. 24. quam ſub aliis verbis ponit: quia ibi dicitur: „ Non apparuit, quia tulit eum „ Deus: " hic autem dicit: *Et non inveniebatur, quia tranſtulit eum Deus*. Et idem eſt ſenſus. Sap. iv. 10. „ Placens Deo fa„ ctus eſt dilectus, & vivens inter pecca„ tores, translatus eſt. " Sicut enim conveniens fuit quod homo propter peccatum expelleretur de paradiſo, ita quod iuſtus introduceretur. Iſte enim per Seth ſeptimus ab Adam optimus fuit; ſic Lamech per Cain ſeptimus ab Adam peſſimus fuit, utpote qui contra naturam primus introduxit bigamiam.

Deinde cum dicit, *Ante translationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo*, probat quod propter meritum fidei fuerat translatus: quia antequam transferretur dicit de ipſo Scriptura Gen. v. 24. quod „ ambu„ lavit cum Deo; " quod eſt conſentire, & placere Deo. Propter hoc autem tulit eum Deus; ſed ſine fide impoſſibile eſt ambulare cum Deo, & Deo placere: ergo &c.

Totam iſtam rationem quantum ad præmiſſas ponit: & primo maiorem, quia *habuit teſtimonium ante translationem placuiſſe Deo*: & ideo *tranſtulit eum Deus*. Eccli. xliv. 16. „ Henoch enim placuit Deo, & transla„ tus eſt in paradiſum, ut det gentibus „ (*c*) ſapientiam. " Quod autem placuerit, oſtendit Scriptura, quæ dicit, quod „ ambulavit cum Deo. " Malach. II. 6. „ In pace, & æquitate ambulavit mecum. " Pſalm. c. 6. „ Ambulans in via immacula„ ta, hic mihi miniſtrabat. " Minorem ſubdit, dicens: *Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo*. Eccli. I. 34. „ Beneplacitum eſt „ illi fides. " Roman. III. 28. „ Arbitra„ mur iuſtificari hominem per fidem. " Probat autem minorem, cum dicit: *Accedentem ad Deum oportet credere*. Nullus enim poteſt Deo placere, niſi accedat ad ipſum. Iac. iv. 8. „ Appropinquate Deo, & ap„ propinquabit vobis. " Pſalm. xxxIII. 6. „ Accedite ad eum, & illuminamini. " Sed nullus accedit ad Deum niſi per fidem, quia fides eſt lumen intellectus. Ergo nullus poteſt Deo placere, niſi per fidem. Accedentem autem per fidem oportet credere Domino. Sicut enim videmus in quolibet motu naturali, quod oportet quod mobile ex motu duo intendat, ne motus ſit fruſtra, ſcilicet aliquem certum terminum, & certam cauſam quare moveatur; prius autem eſt terminus, quam effectus motus conſequatur: ſic etiam in motu quo aliquis accedit ad Deum, terminus motus eſt ipſe Deus: unde dicit: *Oportet credere accedentem quia eſt*: quod dicit, propter eius æternitatem. Exod. III. 14. „ Qui „ eſt, miſit me. " Secundo quod ſciat, quod Deus habeat providentiam de rebus. Aliter enim nullus iret ad ipſum, ſi non ſperaret aliquam remunerationem ab ipſo: unde dicit: *Et inquirentibus ſe remunerator ſit*. Eſa. xl. 10. „ Ecce Dominus veniet .... „ ecce merces eius cum eo. " Merces autem eſt illud quod homo quærit (*d*) ex labore. Matth. xx. 8. „ Voca operarios, „ & redde illis mercedem. " Quæ merces nihil eſt aliud quam Deus, quia nihil extra ipſum debet homo quærere. Gen. xv. I. „ Ego protector tuus ſum, & merces „ tua magna nimis. " Deus enim nihil aliud dat niſi ſeipſum. Pſalm. xv. 5. „ Do„ minus pars hereditatis meæ, & calicis „ mei. " Tren. III. 24. „ Pars mea Do„ minus, dixit anima mea. " Et ideo dicit:

(a) *Al. deeſt* ſicut. (b) *Forte* cuiuſque. (c) *Ibi* pœnitentiam. (d) *Al.* in labore.

cit : Remunerator eſt inquirentibus eum . Non aliud Pſalm. civ. 4. „ Quærite Dominum , & confirmamini : quærite faciem „ eius ſemper . “

Sed numquid duo hæc ſufficiunt ad ſalutem ? Reſpondeo . Dicendum eſt , quod poſt peccatum primi parentis, nemo potuit ſalvari a reatu culpæ originalis , niſi per fidem mediatoris; ſed iſta fides diverſificata eſt quantum ad modum credendi , ſecundum diverſitatem temporum , & ſtatuum. Nos autem quibus eſt tantum beneficium exhibitum , magis tenemur credere quam illi qui fuerunt ante adventum Chriſti . Tunc etiam aliqui magis explicite , ſicut maiores, & illi quibus facta fuit (a) aliqua revelatio ſpecialis . Illi etiam qui ſub lege , magis explicite quam ante legem : quia data fuerunt eis aliqua ſacramenta, quibus quaſi per figuram repræſentabatur Chriſtus. Sed Gentiles, qui fuerunt ſalvati, ſufficiebat eis quod crederent Deum eſſe remuneratorem; quæ remuneratio non fit niſi per Chriſtum . Unde implicite credebant in mediatorem.

Contra autem illud quod dicit , quod oportet credere quod Deus eſt , inſtatur : quia dictum eſt ſupra , quod creditum non poteſt eſſe ſcitum , nec viſum ; Deum autem eſſe , eſt demonſtratum . Reſpondeo . Dicendum eſt , quod de Deo poteſt multipliciter haberi notitia . Uno modo per Chriſtum, inquantum ſcilicet eſt Pater unigeniti, & conſubſtantialis, & alia quæ ſpecialiter Chriſtus de Deo Patre , & Filio , & Spiritu ſancto docuit quantum ad unitatem eſſentiæ, & æternitatem perſonarum : & hoc tantum eſt creditum , nec in veteri teſtamento fuit explicite creditum , niſi a maioribus tantum. Secundo modo quod ſolus Deus colendus eſt : & ſic etiam erat creditum a Iudæis . Tertio modo quod eſt unus Deus : & hoc notum eſt etiam ipſis Philoſophis, & non cadit ſub fide.

Deinde cum dicit, *Fide Noe ... metuens aptavit arcam*, oſtendit quid Noe fecit per fidem , & quid inde conſecutus eſt , ibi , *Et iuſtitiæ quæ per fidem eſt , heres eſt inſtitutus* . De ipſo autem narrat quinque quæ fecit. Primo quod dictis Dei credidit de futuro iudicio, quod tamen nondum videbatur : unde dicit : *Fide Noe , reſponſo accepto de his quæ adhuc non videbantur* : ſupple , crediderat . Secundo ex fide timuit : fides enim eſt principium timoris . Eccli. xxv. 16. „ Timor Dei initium dilectionis eius : „ fidei autem initium agglutinandum eſt „ ei , “ ſcilicet timori . Et ideo dicit , *Metuens*, ſcilicet diluvium promiſſum; quod tamen non videbatur. Ergo fides eſt de inviſibilibus. Tertio mandatum Dei implevit , faciendo arcam: unde dicit, *Aptavit arcam*; ideſt , ſecundum diſpoſitionem Dei convenientem fecit . Quarto a Deo ſalutem ſperavit : unde dicit , *In ſalutem domus ſuæ* , ideſt familiæ ſuæ , quia illi ſoli ſalvi facti ſunt. I. Petr. iii. 20. „ Pauci , ideſt octo „ animæ, ſalvæ factæ ſunt per aquam. “ Quinto ex hoc quod propter fidem prædicta fecit, *damnavit mundum*; ideſt, mundanos damnabiles oſtendit . Revelatio autem ſibi facta de fabricanda arca , reſponſum fuit deſiderio eius , *& iuſtitiæ, quæ eſt per fidem*.

Deinde cum dicit , *Et iuſtitiæ quæ per fidem eſt, heres eſt inſtitutus*, oſtendit quid per fidem conſecutus eſt. Sicut enim poſt mortem alicuius , aliquis ſuccedit in hereditatem eius; ſic etiam, quia a principio mundi non totaliter defecerat iuſtitia in mundo, quia adhuc durabat mundus, ſed in diluvio quaſi totus periit mundus ; ideo ipſe Noe quaſi heres factus eſt propter fidem ſuam . Vel iuſtitiæ , quæ habetur per fidem . Vel ſicut patres ſui iuſtificati fuerunt per fidem , ita ipſe factus heres eſt iuſtitiæ per fidem , ſcilicet imitator per fidem paternæ iuſtitiæ.

(a) *Al.* aliquando.

LECTIO III.

Fide qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem; & exiit, neſciens quo iret. Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis, tamquam in aliena, in caſulis habitando, cum Iſaac, & Iacob cohereuibus repromiſſionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem; cuius artifex, & conditor Deus. Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit eſſe eum qui repromiſerat. Propter quod & ab uno orti ſunt (& hoc emortuo) tamquam ſidera cæli in multitudinem, & ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis.

Supra poſuit Apoſtolus exemplum fidei in patribus qui fuerunt ante diluvium, qui fuerunt communiter patres tam Gentilium quam Iudæorum; hic ſpecialiter deſcendit ad patres qui fuerunt poſt diluvium, qui ſpecialiter fuerunt patres Iudæorum: & primo ponit exemplum fidei Abrahæ, qui fuit pater credentium: unde & primus accepit ſignaculum fidei ante legem: & primo oſtendit quid fecerit Abraham; ſecundo quid fecerit Iſaac; tertio quid fecerit Iacob; quarto quid fecerit Ioſeph. Secundum ibi, *Fide & de futuris benedixit Iſaac Iacob, & Eſau*; tertium ibi, *Fide Iacob moriens ſingulos filiorum Ioſeph benedixit*; quartum ibi, *Fide Ioſeph moriens, de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt*. Iterum prima in duas: primo enim ponit quid fecerit quantum ad exteriorem, & humanam cognitionem; ſecundo quid fecerit quantum ad Deum, ibi, *Fide obtulit Abraham Iſaac*. Circa primum tria facit: primo enim oſtendit quid fecerit quantum ad habitationem; ſecundo quid fecerit quantum ad generationem, ibi, *Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit*; tertio quid fecerit quantum ad ſuam converſationem, ibi, *Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus*. Item quantum ad habitationem duo oſtendit. Primo quid fecerit quantum ad primam loci mutationem; ſecundo quantum ad alterius inhabitationem, ibi, *Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis*. Ut autem oſtendat exemplum ſuum de Abraham, (a) magnæ auctoritatis eſſe, primo ponit celebritatem nominis eius, dicens: Ille *qui vocatur*, ſcilicet a Deo: Geneſ. XVII. 5. „Vocaberis Abraham.“ Item vocatur ab hominibus: Eccli. XLIV. 20. „Abraham magnus pater multitudinis gentium.“ Talis ergo a Deo vocatus, & ab hominibus prædicatus, dignus eſt exemplo. Secundo ponit exemplum eius, dicens, quia *fide obedivit*. Per fidem enim informamur ad obediendum Deo de inviſibilibus. Roman. I. 5. „Ad obediendum fidei.“ *Exire in locum quem accepturus erat in hereditatem*: de quo Gen. XII. 1. „Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monſtrabo tibi.“ Dominus autem terram illam debebat ſibi dare in hereditatem. Gen. XIII. 15. „Omnem terram quam conſpicis, tibi dabo.“

Sed numquid non ipſe cum patre ſuo Thare exierat de terra ſua? Ergo non exivit ex præcepto Domini, ſed per patrem. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod cum patre exiverat reverſurus iterum; ſed ex præcepto Domini exiverat in Meſopotamiam Syriæ, ubi mortuo patre intendebat remanere; ſed ex mandato Domini venit in terram Chanaan.

Et numquid erat hoc mirabile, ut ſic de hoc oporteret habere fidem, & credere Deo? Sic, quia *exivit neſciens quo iret*; idest, ut iret ad rem ignotam. Quod autem eſt ignotum, eſt inviſibile. Per illam obedientiam Abrahæ nobis deſignatur quod debemus ab omni affectione carnali exire, ſi volumus hereditatem noſtram habere. Pſal. XLIV. 11. „Obliviſcere populum tuum, & domum patris tui.“ Eſa. LXIV. 4. „Oculus non vidit, Deus, abſque te quæ præparaſti expectantibus te.“ Unde hereditas iſta eſt nobis ignota.

Deinde cum dicit, *Fide demoratus eſt in terra*

(a) *Al.* quod magnæ auctoritatis eſſet.

terra repromiſſionis, oſtendit quid per fidem fecerit quantum ad inhabitationem: & primo quid fecerit, oſtendit; ſecundo ſubdit cauſam quare, ibi, *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem*. Videmus enim quod aliquando aliquis exit de terra nativitatis ſuæ, & vadit alibi, (*a*) ut faciat manſionem ſuam perpetuam. Sic non fecit Abraham; ſed ſicut advena fuit in terra Chanaan, & ſicut advena mortuus eſt in ipſa: quod patet, quia non fecit ibi domum, nec firmam manſionem; ſed habitavit in caſulis, & tabernaculis, quæ ſunt habitacula mobilia: unde ſemper fit mentio de tabernaculis, quando loquitur de Abraham. Unde ex præcepto Domini habitavit ibi ut advena. Act. vii. 5. „Non „ dedit illi in ea hereditatem, nec paſſum „ pedis." Geneſ. xxi. 34. „Fuit colonus „ terræ Philiſthinorum diebus multis." Quod quidem verum eſt, quantum ad id quod Dominus ei gratis donaturus eſſet, non quantum ad id quod emit. Unde dicit, quod *fide demoratus eſt in terra repromiſſionis*: quia fuit ei frequenter promiſſa, ſicut patet Gen. xii. uſque ad xxi. cap. *Tamquam in aliena*: quod patet, quia *habitando in caſulis*, quæ dicuntur a cadendo, & in tentoriis mobilibus. Et quia animo non redeundi in patriam ſuam, etiam ſi plus vixiſſet, patet, quia *cum Iſaac, & Iacob* habitavit, non quidem ſimul, ſed ſucceſſive, qui erant filii promiſſionis, quia ipſis facta eſt promiſſio, Gen. xvii. & xxviii. Et dicit, *Coheredibus repromiſſionis*: in quo datur nobis intelligi quod in mundo iſto debemus converſari ſicut alieni, & advenæ. I. Corinth. vii. 31. „Qui utuntur hoc „ mundo, tamquam non utantur." Infra ult. 14. *Non enim habemus hic manentem civitatem, ſed futuram inquirimus*.

Deinde cum dicit, *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem*, oſtendit quare morabantur ſicut advenæ, quia ſcilicet non reputabant ſe aliquid habere ſuper terram; ſed quærebant hereditatem cæleſtem civitatem. Pſalm. cxxi. 2. „Stantes erant pe„ des noſtri in atriis tuis Hieruſalem, Hie„ ruſalem quæ ædificatur ut civitas." Eſa. xxxiii. 20. „Oculi tui videbunt Hie„ ruſalem habitationem opulentam, taber„ naculum quod nequaquam ultra transfer„ ri poterit:" non tabernaculum mobile. Et dicitur civitas primo propter civium unitatem, quæ unitas eſt per pacem. Pſalm. cxlvii. 12. „Lauda, Hieruſalem, „ Dominum, lauda Deum tuum, Sion:" & ſequitur verſ. 14. „Qui poſuit fines tuos „ pacem." Eſa. xxxii. 18. „Sedebit po„ pulus meus in pulchritudine pacis, & „ in tabernaculis fiduciæ, & in requie „ opulenta." Ioan. xvii. 22. „Ut ſint „ unum, ſicut & nos unum ſumus." Secundo eſt ordinata, quod fit maxime propter iuſtitiam, & non ad malum faciendum. Ibi autem eſt perpetua iuſtitia. Ezech. xlviii. 35. „Nomen civitatis ex „ illa die, Dominus ibidem." Tertio per ſe ſufficiens ad omnia quæ ſunt neceſſaria: (*b*) quodcumque enim neceſſarium perfectiſſime ibi erit: quia ibi eſt ſtatus bonorum omnium aggregatione perfectus. Pſalm. cxxi. 3. „Hieruſalem quæ ædificatur ut civitas, „ cuius participatio eius in idipſum." Iſta civitas habet fundamenta: in quo ſignificat eius ſtabilitatem. Eſa. xxxiii. 20. „Tabernaculum quod nequaquam ultra „ transferri poterit." Sunt autem fundamenta prima pars ædificii: unde Angeli ſunt eius civitatis fundamenta: Pſalm. lxxxvi. 2. „Fundamenta eius in montibus „ ſanctis:" homines enim aſſumentur ad ordines Angelorum. Eccleſiæ vero fundamenta ſunt Apoſtoli, Apocal. xxi. Auctor autem huius civitatis eſt ipſe Deus, non humanæ artis ſapientia. II. Corinth. v. 1. „Scimus quoniam ſi terreſtris domus no„ ſtræ huius habitationis diſſolvatur, quod „ ædificationem a Deo habemus, domum „ non manufactam, ſed æternam in cæ„ lis." Ad cuiuslibet autem civitatis ædificationem duo requiruntur. Primum eſt auctoritas Principis, qua mediante firmetur; qui dicitur conditor eius, a quo & ipſa nomen accipit, ſicut a Romulo Roma. Et ſic illius civitatis dicitur Deus conditor eius. Pſalm. xlvii. 9. „In civi„ tate Dei noſtri: Deus fundavit eam in „ æternum." Secundum eſt modus diſponendi ipſam, qui commendat ſapientiam artificis. Et ſic Deus dicitur artifex eius, quia ordinata eſt ſecundum diſpoſitionem, & ſapientiam Dei. Pſalm. xlvii. 2. „Ma„ gnus Dominus, & laudabilis nimis in ci„ vitate Dei noſtri, in monte ſancto eius." Debita enim diſpoſitio operis commendat opificem. Nuſquam autem ita relucet divina ſapientia, ſicut ibi; & ideo ibi nimis laudabilis dicitur.

Deinde cum dicit, *Fide & ipſa Sara ſterilis*

(*a*) *Al.* ubi facit. (*b*) *Al.* quod perfectiſſime ibi erit.

rilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit, oſtendit quid ibi per fidem uxor eius conſecuta eſt, & circa hoc duo facit: quia primo oſtendit quid conſecuta eſt ipſa; ſecundo quid conſecutum eſt in filiis, ibi, *Propter quod & ab uno orti ſunt* (*& hoc emortuo*) *tamquam ſidera cæli in multitudinem*. In uxore autem eius Sara duo defectus erant, propter quos omnino videbatur quaſi impoſſibile ipſam poſſe concipere: unde credere illa fuit magnæ fidei. Unum erat, quia ſterilis: Gen. XI. 30. „ Erat autem „ Sara ſterilis. “ Aliud quia iam propter defectum ætatis non erat naturaliter apta ad generationem: Gen. XVIII. 11. „ De„ ſierant Saræ fieri muliebria. “ Item ipſa dicit ibidem 12. „ Ego iam ſenui, & do„ minus meus vetulus eſt. “ Iſtos duos defectus tangit Apoſtolus. Primum, cum dicit, *Sara ſterilis*; ſecundum, cum dicit, *Et præter tempus ætatis*. Tamen his non obſtantibus, *ipſa accepit virtutem in conceptionem ſeminis*, *fide*, ſcilicet vel ſua, vel Abrahæ: quia etſi erat impoſſibile ſecundum naturam quod nonagenaria de centenario conciperet, tamen uterque credidit Deo, cui nihil eſt difficile. Unde dicit, quod *fidelem credidit eſſe eum qui repromiſerat*.

Sed contra quantum ad Abraham: & videtur quod non credidit, quia Gen. XVII. 17. dicitur quod riſit dicens in corde ſuo: „ Putas ne centenario naſcetur filius, & „ Sara nonagenaria pariet? “ Iterum quantum ad Saram Gen. XVIII. 12. dicitur, quod „ riſit occulte, dicens: Poſtquam „ ego conſenui, & dominus meus vetulus „ eſt, voluptati operam dabo? “

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quantum ad Abraham, riſus eius non fuit dubitationis, ſed admirationis: unde Rom. IV. 20. „ Non hæſitavit diffidentia, ſed „ confortatus eſt fide, dans gloriam Deo: „ pleniſſime ſciens quod quidquid promiſit „ Deus, potens eſt & facere. “ Unde nec reprehenditur riſus eius a Deo, qui corda omnium novit. Sara autem primo dubitavit in prima promiſſione, ſed quando Angelus recurrit ad potentiam Dei, cum dixit (Geneſ. XVIII. 14.) „ Numquid „ Deo quidquam eſt difficile? “ tunc credidit: & hæc fuit quaſi ſecunda promiſſio. Et ideo dicit, quod repromiſit, quia in promittendo primo, non credidit, ſed in repromittendo.

Sed ſciendum eſt, quod omnes conceptus miraculoſi qui fuerunt in veteri teſtamento, fuerunt quaſi figura illius maximi miraculi quod fuit in Chriſti incarnatione. Oportuit enim nativitatem eius ex Virgine per aliqua præfigurari, ad præparandos animos ad credendum. Non tamen potuit præfigurari ex æquo, quia neceſſario figura deficit a figurato. Et ideo Scriptura partum Virginis oſtendit per partum ſterilium, ſcilicet Saræ, Annæ, & Eliſabeth. Sed differentia eſt: quia Sara a Deo miraculoſe accepit virtutem concipiendi, ſed tamen ex humano ſemine; & ideo dicitur hic, *In conceptionem ſeminis*; beata vero Virgo, ſine ſemine. Unde in Sara virtus divina præparavit materiam ad concipiendum tantum ex ſemine; ſed in beata Virgine etiam præparavit illam puriſſimam materiam (*a*) ex ſanguine, & cum hoc fuit ibi virtus Spiritus ſancti loco ſeminis. Non enim ex virili ſemine, ſed myſtico ſpiramine factum eſt Verbum Dei caro.

Deinde cum dicit, *Propter quod & ab uno orti ſunt*, oſtendit quid conſecutum eſt in filiis ex virtute Dei, ſcilicet multiplicatio ſeminis. Ubi primo conſideranda eſt radix huius multitudinis, quæ fuit una, ſcilicet Abraham: unde dicit: *Propter quod*, ſcilicet meritum fidei, *ab uno*, ſcilicet Abraham, *orti ſunt*. Eſa. LI. 2. „ Unum vo„ cavi eum, & benedixi ei, & multipli„ cavi eum. “ Secundo conſideranda eſt conditio eius, quia iam emortuus: unde dicit, *Et hoc emortuo*: quia iam vetulus erat, ut ſupra dictum eſt.

Sed contra: quia mortua Sara multos filios genuit ex alia uxore, ſicut patet Gen. XXV. Ergo male dicit, *Emortuo*.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod vetulus bene generat ex iuvencula, non autem ex vetula. Et ſic erat in ipſo mortua virtus generandi quantum ad Saram, non tamen ad alias. Vel dicendum eſt, quod intelligitur, *Ab uno*, ſcilicet utero Saræ, iam *emortuo*. Roman. IV. 19. „ Et emor„ tuam vulvam Saræ. “ Eſa. LI. 2. „ Atten„ dite ad Abraham patrem veſtrum, & ad „ Saram quæ peperit vos. “

Tertio conſideranda eſt differentia inter illos qui ex Abraham proceſſerunt. Sicut enim non omnes, ut dicitur Roman. IX. qui ſunt ex Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ, ſic nec hi qui ſunt ex ſemine Abrahæ, omnes ſunt filii, ſed qui filii ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine. Ideo eius progenies divi-

(a) *Al. deeſt* ex ſanguine.

dividitur in duas, ſcilicet in bonos, & malos. Boni ſignificantur per ſtellas, de quibus dicit, quod orti ſunt tamquam ſidera cæli in multitudinem. Bar. III. 34. „ Stellæ dederunt lumen in cuſtodiis ſuis, „ & lætatæ ſunt. " Mali vero ſignificantur per arenam maris contiguam: quia mali Iudæi de ſemine Abrahæ conformantur gentilitati. Arena autem fluctibus maris undique concutitur, (a) ita & mali turbinibus mundi. Eſa. LVII. 20. „ Cor impii quaſi mare fervens. " Iudæi autem non omnino fuerunt arena, ſed quaſi arena, quia communicabant cum Gentibus in malis: unde poſſunt dici terminus maris. Hier. V. 22. „ Poſui arenam terminum mari. " Item arena ſterilis eſt, & infructuoſa. Ita etiam peccatores ſunt ſteriles ab omni opere boni fructus. Unde dicit, quod etiam *orti ſunt .... ſicut arena, quæ eſt ad oram maris innumerabilis*. Et eſt ſermo hyperbolicus. Vel dicitur innumerabilis, non quia non poſſit numerari, ſed quia non de facili poteſt numerari. Gen. 22. 17. „ Multiplicabo „ ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam quæ eſt in littore maris. "

LECTIO IV.

IUxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus, ſed a longe eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes quia peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hoc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Et ſi quidem ipſius meminiſſent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, idem cæleſtem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Paravit enim illis civitatem. Fide obtulit Abraham Iſaac, cum tentaretur, & unigenitum offerebat, in quo ſuſceperat repromiſſiones (ad quem dictum eſt: Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen) arbitrans quia & a mortuis ſuſcitare potens eſt Deus. Unde eum & in parabolam accepit.

SUpra commendavit Apoſtolus fidem Abrahæ quantum ad habitationem, & generationem; hic commendat ipſum quantum ad ſuam converſationem uſque ad mortem; & circa hoc facit tria: primo enim oſtendit quid per fidem fecit; ſecundo ponit unum quod pertinet ad fidem, ibi, *Qui enim hoc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere*; tertio oſtendit quid per fidem recepit, ibi, *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*. Fidem Abrahæ, & filiorum eius commendat ex perſeverantia, quia uſque ad mortem perſeveraverunt in fide. Matth. X. & XXIV. 13. „ Qui autem per- „ ſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus „ erit. " Ideo dicit: *Iuxta fidem omnes iſti defuncti ſunt*, præter Enoch. Vel *omnes iſti*, ſcilicet Abraham, Iſaac, & Iacob. Et hoc eſt melius dictum, quia iſtis ſolum facta eſt promiſſio. Item commendat eos a longa promiſſorum dilatione: unde dicit: *Non acceptis repromiſſionibus*.

Sed contra. Videtur quod receperint promiſſionem. Ezech. XXXIII. 24. „ Unus „ erat Abraham, & hereditate poſſedit „ terram. " Reſpondeo. Dicendum eſt, quod poſſedit, ideſt poſſidendi primus promiſſionem accepit, non tamen actu poſſedit, ut patet Act. VII.

Sequitur: *Sed a longe eas aſpicientes*, quod erat per fidem; quaſi dicat, Intuentes viſu fidei. Et forte de loco iſto ſumptum eſt illud reſponſorium in prima dominica adventus. „ Aſpiciens a longe, ecce video „ Dei potentiam venientem, & nebula „ totam terram tegentem. " Eſa. XXX. 27. „ Ecce nomen Domini venit de longin- „ quo. " *Et ſalutantes*, ideſt venerantes. Et loquitur, ſecundum Chryſoſtomum, ad ſimilitudinem nautarum, qui quando primo vident portum, prorumpunt in laudem, & ſalutant civitatem ad quam vadunt. Ita ſancti patres, videntes per fidem Chriſtum venturum, & gloriam quam per ipſum conſecuturi erant, ſalutabant, ideſt venerabantur ipſum. Pſal. CXVII. 26. „ Benedictus qui venit in nomine Domi- „ ni .... Deus Dominus, & illuxit no- „ bis. " Ioan. VIII. 56. „ Abraham pater „ veſter exultavit ut videret diem meum: „ vidit, & gaviſus eſt. "

Item commendat fidem ipſorum ex ſincera

(a) *Al. omittitur* ita.

cera confeſſione: quia, ut dicitur Rom. x. 10. „ corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. " Et ideo dicit: *Et confitentes quia peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram*: iſti enim tres vocaverunt ſe advenas, & peregrinos. Nam Gen. xxiii. 4. dicit Abraham: „ Advena ſum, & peregrinus apud vos. " Dicitur etiam a Domino ad Iſaac, Gen. xxvi. 2. „ Quieſce in terra quam dixero tibi, & peregrinare in ea. " Iacob etiam xlvii. 9. dicit: „ Dies peregrinationis vitæ meæ. " Dicitur autem peregrinus qui eſt in via tendendi ad alium locum. Eſa. xxiii. 7. „ Ducent eam longe pedes ſui ad peregrinandum. " Sed advena eſt ille qui habitat in terra aliena, (*a*) nec intendit ulterius ire. Iſti autem non ſolum confitebantur ſe eſſe advenas, ſed etiam peregrinos. Sic etiam ſanctus vir non facit manſionem ſuam in mundo, ſed ſemper ſatagit tendere ad cælum. Pſalm. xxxviii. 13. „ Advena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei. "

Deinde cum dicit, *Qui enim hoc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere*, oſtendit quod iſta confeſſio pertineat ad fidem. Nullus enim eſt hoſpes, & peregrinus niſi qui eſt extra patriam, & tendit ad illam. Cum ergo iſti confitentur ſe eſſe hoſpites, & peregrinos ſuper terram, ſignificant ſe tendere ad patriam ſuam, ſcilicet cæleſtem Hieruſalem. Galat. iv. 26. „ Illa quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt. " Et hoc eſt quod dicit: *Qui enim hoc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere*. Sed quia forte poſſet aliquis dicere, quod verum eſt quod ipſi erant peregrini in terra Philiſtæorum, & Chananæorum, inter quos habitabant, tamen intendebant redire in terram unde exierant; hoc removet, dicens: *Et ſi quidem ipſius*, ſcilicet patriæ ſuæ, *meminiſſent, de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi*, quia prope erant. *Nunc autem meliorem appetunt*, ideſt cæleſtem. Unde Gen. xxiv. 6. Dixit Abraham ſervo ſuo: „ Cave, ne quando filium meum reducas illuc. " Pſalm. lxxxiii. 11. „ Elegi abiectus eſſe in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. " Ibid. xxvi. 4. „ Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. " Ipſi ergo patriam iſtam inquirebant, non domum paternam unde exierunt. In quo ſignificatur quod illi qui (*b*) exierunt de vanitate ſæculi, non debent illuc redire mente. Pſalm. xliv. 11. „ Obliviſcere populum tuum, & domum patris tui. " Luc. ix. 62. „ Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. " Philip. iii. 13. „ Quæ retro ſunt obliviſcens, in anteriora me extendens. " Patet autem quod iſta eorum verbo, & facto confeſſio pertinet ad fidem, quia ipſi illud quod ſolum eis promiſſum fuerat, nec exhibitum, firmiſſime crediderunt, etiam uſque ad mortem. Unde *iuxta fidem*, ideſt iuxta ſe habentes fidem ſuam, quaſi ſociam, & inſeparabilem, *defuncti ſunt*. Apoc. ii. 10. „ Eſto fidelis uſque ad mortem. "

Deinde cum dicit, *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*, oſtendit quid ex fide ſua meruerunt accipere. Hoc autem fuit honor maximus. Reputatur autem maximus honor quando denominatur aliquis ab aliquo ſolemni officio, vel ſervitio, magni & excellentis domini, vel principis; ſicut notarius Papæ, vel cancellarius Regis. Maior autem honor eſt quando ille magnus dominus vult nominari ab his qui ſerviunt ei. Sic autem eſt de iſtis tribus, Abraham, Iſaac, & Iacob, quorum Dominus Rex magnus ſuper omnes deos, ſpecialiter vocat ſe eorum Deum: unde Exod. iii. 6. „ Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. " Unde dicit: *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*. Et huius poteſt triplex ratio aſſignari. Prima, quia Deus per fidem cognoſcitur. Iſti autem leguntur primo ſeparaſſe ſe per cultum ſpecialem ab infidelibus: unde & Abraham primus accepit ſignaculum fidei, ut fieret pater multitudinis gentium: Rom. iv. Et ideo proponuntur nobis in exemplum, ſicut illi per quos Deus primo cognitus eſt: & per eos Deus nominatus eſt, ut obiectum fidei. Et idcirco ab eis voluit nominari. Secunda, ſecundum Auguſtinum in Gloſſa, quia in iſtis latet aliquod myſterium. In iſtis enim invenimus ſimilitudinem generationis, qua Deus regeneravit filios ſpirituales. Videmus autem in ipſis quadruplicem modum generandi. Primus modus eſt liberorum per liberas, ſicut Abraham per Saram genuit Iſaac, qui genuit per Rebeccam Iacob; Iacob autem octo Patriarchas per Liam, & Rachelem. Secundus modus fuit liberorum.

(a) *Al.* licet non intendat. (b) *Al.* exeunt.

rorum per ancillas, ſicut Iacob per Balam, & Zelpham genuit Dan, & Nepthalim, Gad, & Aſer. Tertius modus fuit ſervorum per liberas; ſicut Iſaac genuit per Rebeccam Eſau, de quo dictum eſt (Gen. xxv. 23.) „ Maior ſerviet minori. " Quartus modus fuit ſervorum per ancillam, ſicut per Agar genuit Abraham Iſmael. In hoc ergo deſignatur diverſus modus quo Dominus ſpirituales filios generat: quia aliquando bonos per bonos, ſicut Timotheum per Paulum; aliquando bonos per malos, & iſta eſt generatio liberorum per ancillas; aliquando malos per bonos, ſicut Simonem magum per Philippum; & iſta eſt generatio ſervorum per liberas. Malorum autem generatio per malos, reputatur in ſemine. Unde Galat. iv. 30. „ Eiice ancillam, & „ filium eius. " Tertia ratio, & videtur magis ſecundum intentionem Apoſtoli, quia conſuetum eſt quod Rex vocatur a principali civitate, vel a patria tota, ſicut Rex Hieruſalem, Rex Romanorum, Rex Franciæ. Et ideo Deus proprie vocatur Rex, & Deus illorum qui ſpecialiter ſpectant ad civitatem illam Hieruſalem cæleſtem, cuius artifex, & conditor eſt Deus. Et quia iſti verbo, & facto oſtendebant ſe ad illam civitatem pertinere, ideo dicitur Deus illorum: unde dicit: *Paravit enim illis civitatem*, ideſt conditor civitatis illius, quam ipſe habebat propriam.

Deinde cum dicit, *Fide obtulit Abraham Iſaac*, ponit unum aliud exemplum inſigne circa fidem Abrahæ, inquantum reſpicit Deum, ſcilicet illud maximum ſacrificium eius, quando ad mandatum Domini voluit unigenitum ſuum immolare filium, Geneſ. xxii. Et de hoc oſtendit tria. Primo quid fecerit; ſecundo quod hoc ad fidem pertinet, ibi, *Et unigenitum offerebat*; tertio quid ex hoc recepit, ibi, *Unde eum & in parabolam accepit*. Dicit ergo: *Abraham cum tentaretur*, *obtulit*, ideſt offerre voluit, *fide Iſaac*, ſicut patet per totum xxii. cap. Gen.

Hic eſt duplex quæſtio. Una, quia innocentem occidere, eſt contra legem naturæ, & ita peccatum. Ergo volendo offerre, peccavit. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod ille qui ex mandato ſuperioris interficit, ſi ille licite præcipit, alius licite obedit, & poteſt licite exequi miniſterium ſuum. Deus autem habet mortis, & vitæ auctoritatem: I. Reg. ii. 6. „ Dominus „ mortificat, & vivificat. " Deus autem ſubtrahendo vitam alicui, etiam innocenti, nulli facit iniuriam. Unde & quotidie diſpoſitione divina multi nocentes, & innocentes moriuntur. Et ideo Dei mandatum licite poterat exequi.

Item quæritur de hoc quod dicit, *Cum tentaretur*. Deus enim nullum tentat, quia tentare eſt ignorantis. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod diabolus tentat, ut decipiat. I. Theſſal. iii. 5. „ Ne forte tenta- „ verit vos qui tentat. " Hoc patet in tentatione qua tentavit Chriſtum, Matth. iv. Homo vero tentat, ut cognoſcat. III. Reg. x. dicitur de Regina Saba, quod venit ad Salomonem, ut tentaret eum in ænigmatibus. Sic non tentat Deus, qui omnia novit; ſed tentat, ut homo ſibi ipſi innoteſcat quantæ fortitudinis, & fragilitatis ſit in ſe. Deut. viii. 2. „ Ut ten- „ taret te, & nota fierent quæ in ani- „ mo tuo verſabantur. " (a) II. Paralip. xxxii. 31. de Ezechia tentato, ut cognoſceretur cor eius. Item ut alii tentatum cognoſcant, qui ex hoc eis proponitur in exemplum, ſicut Abraham, & Iob. Eccli. xliv. & I. Mach. ii. 52. „ Abraham in „ tentatione inventus eſt fidelis. "

Deinde cum dicit, *Et unigenitum offerebat*, multum ſubtiliter oſtendit quod illa obedientia pertinebat ad fidem. Sicut enim ſupra dictum eſt, Abraham licet multum ſenex, credidit Deo promittenti quod in Iſaac benedicturus eſſet ei in ſemine: credebat etiam Deum poſſe mortuos ſuſcitare. Cum ergo præcipiebatur ei quod occideret, non erat ſpes ultra iam de Sara iam valde antiqua, quia Iſaac erat iam adoleſcens, poſſe habere filium. Et ideo cum crederet obediendum mandato Dei, non reſtabat niſi quod crederet reſuſcitari Iſaac, per quem debebat ei vocari ſemen. Unde dicit: *Et unigenitum*, ſcilicet Saræ, *in quo*, ſcilicet filio nato, debebat Deus pactum promiſſum complere, ſicut patet Gen. xvii. Vel *unigenitum*, ſcilicet inter liberos. Gen. xxii. 2. „ Tolle filium tuum unigenitum Iſaac. " *In quo ſuſceperat repromiſſiones* (*ad quem etiam dictum eſt*, ideſt ratione cuius: *Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemen*) *arbitrans*, ideſt firmiter credens, *quia & a mortuis potens eſt Deus eum ſuſcitare*. Hoc ergo fuit argumentum fidei maximum, quia articulus reſurrectionis eſt unus de maioribus.

Deinde cum dicit, *Unde eum & in parabolam*

(a) *Al. deſunt ſequentia ex Lib. Paralipomenon.*

Iam accepit, oſtendit quid per fidem meruit: quia cum iam non reſtaret aliud niſi immolari ipſum, vocavit eum Angelus, & arietem hærentem cornibus loco filii immolavit. Hoc autem fuit parabola, ideſt figura Chriſti futuri. Aries enim hærens cornibus inter vepres, eſt humanitas confixa cruci, quæ paſſa eſt. Iſaac, ideſt divinitas evaſit, cum (*a*) Chriſtus vere mortuus eſt, & ſepultus. Et ſic patet quod iſta figura valde (*b*) incomplete adæquat figuratum. *Accepit* ergo *eum*, ſcilicet Iſaac, *in parabolam*, ideſt figuram Chriſti crucifigendi, & immolandi.

LECTIO V.

FIde & de futuris benedixit Iſaac Iacob, & Eſau. Fide Iacob moriens, ſingulos filiorum Ioſeph benedixit, & adoravit faſtigium virgæ eius. Fide Ioſeph moriens de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt, & de oſſibus ſuis mandavit. Fide Moyſes, natus, occultatus eſt menſibus tribus a parentibus ſuis: eo quod vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt Regis edictum. Fide Moyſes grandis factus, negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem; maiores divitias æſtimans theſauro AEgyptiorum, improperium Chriſti. Aſpiciebat enim in remunerationem.

SUpra poſuit Apoſtolus exemplum de fide Abrahæ; hic ponit exemplum de fide Iſaac, Iacob, & Ioſeph: & primo de fide Iſaac. Dicit ergo, quod *Iſaac fide de futuris*, ideſt quæ ſe extendebat ad futura, *benedixit Iacob, & Eſau*. Vel *benedixit de futuris*, ideſt pro futuris; vel benedictione quæ ſe extendebat ad futura. Verba enim ſua non habebant efficaciam niſi ex virtute Dei: per quam quidem benedictionem minor prælatus fuit maiori. Quod non fuit quantum ad perſonas eorum, ſed quantum ad duos populos qui ex ipſis exierunt. Pſalm. CVII. 10. „In Idumæam extendam calceamentum meum." Fuerunt enim Idumæi qui egreſſi ſunt de Eſau, ſubiecti filiis Iſrael. In quo ſignificabatur quod minor populus, ſcilicet Gentium, per fidem debebat prævenire populum maiorem, ſcilicet Iudæorum. Matth. VIII. 11. „Multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in regno cælorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores." Iſta vero benedictio, quæ erat de fide Gentium futura, per fidem facta fuit, quia reſpicit aliquid futurum.

Deinde cum dicit, *Fide Iacob moriens ſingulos filiorum benedixit*, proſequitur de fide Iacob, & ponit illud quod ipſe fecit in benedicendo duobus filiis Ioſeph, ſicut habetur Gen. XLVIII. ubi dicitur, quod cum nuntiatum fuiſſet Ioſeph quod pater eius ægrotaret, adduxit duos filios ſuos, quibus Iacob benedixit cancellatis manibus, in hoc præferens Ephraim Manaſſe, quantum ad dignitatem, quia de Ephraim fuit dignitas regalis, ſcilicet Ieroboam. Hæc autem benedictio fuit per fidem, quia revelatum ei fuit quod ita futurum erat. Quæ quidem benedictio referebatur ad populum qui egreſſus eſt ab ipſis, non ad perſonas ipſorum. Item *per fidem adoravit faſtigium virgæ eius*. Hoc habetur Gen. XL. ubi dicitur, quod fecit Ioſeph iurare quod ſepeliret eum in ſepulcro patrum ſuorum, & poſt iuramentum, tamquam ſecurus de promiſſo, adoravit ad caput lectuli, ut dicit littera noſtra; vel *faſtigium virgæ eius*, ut dicunt Septuaginta; vel *ſuper faſtigium*, ut habetur in Græco. Et totum hoc poteſt ſtare: quia ipſe erat ſenex, & ideo portabat virgam; vel recepit ſceptrum Ioſeph donec iuraſſet, & antequam redderet ei, adoravit, non ipſam virgam, nec Ioſeph, ut quidam male putaverunt, ſed ipſum Deum, innixus ad cacumen, vel ſuper faſtigium virgæ eius. Ad quod motus fuit ex conſideratione poteſtatis Chriſti, quam poteſtas Ioſeph præfigurabat. Ipſe enim tamquam præfectus AEgypto, portabat ſceptrum in ſignum poteſtatis Chriſti. Pſalm. II. 9. „Reges eos in virga ferrea." Vel ſi adoravit faſtigium, idem eſt ſenſus, quia adoravit Chriſtum ſignificatum per virgam illam; ſicut & nos adoramus crucifixum, & crucem ratione Chriſti paſſi in ipſa. Unde proprie non adoramus crucem,

(a) *Al.* Deus. (b) *Al.* complete.

cem, ſed Chriſtum crucifixum in ipſa.

Deinde cum dicit, *Fide Ioſeph moriens, de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt*, proſequitur exemplum de fide Ioſeph: ubi ponit duo quæ habentur Gen. ult. ubi dixit fratribus ſuis 24. „ Viſitabit vos Domi„ nus, “ & mandavit oſſa ſua inde portari. Unde fides eius fuit quantum ad duo. Primo quia credidit promiſſionem factam debere impleri per reditum filiorum Iſrael in terram promiſſionis; ſecundo quia in ipſa credebat Chriſtum eſſe naſciturum, & reſurrecturum, & multos cum ipſo: unde deſiderabat habere partem in illa reſurrectione. Et hoc eſt quod dicit, quod *Ioſeph moriens fide*, ideſt per fidem, *memoratus eſt de profectione filiorum Iſrael*; & hoc quantum ad primum: *& de oſſibus ſuis mandavit*, quantum ad ſecundum.

Sed quare non fecit ſe ſtatim portari, ſicut pater ſuus? Reſpondeo. Dicendum, quod hoc non potuit, quia non habebat tunc tantam poteſtatem ſicut habebat in morte patris: & ideo tunc poterat (*a*) hoc facere, quod tamen circa mortem ſuam non potuit. Secundo quia ſciebat quod multas afflictiones debebant ſuſtinere filii Iſrael poſt mortem eius. Ut ergo haberent certam ſpem de liberatione ſua, & reditu ad terram promiſſionis, voluit ad ſolatium corpus ſuum remanere cum ipſis. Unde & Moyſes tulit illud ſecum, ſicut & quælibet tribus corpus patris ſui, ut dicit Hieronymus.

Deinde cum dicit, *Fide Moyſes, natus, occultatus eſt menſibus tribus*, proſequitur de patribus qui fuerunt ſub lege. Hoc enim tempus incepit a Moyſe: Eccli. xxiv. 33. „ Legem mandavit Moyſes in præce„ ptis iuſtitiarum: “ Ioan. 1. 33. „ Lex per „ Moyſen data eſt. “ Iſtud autem tempus diſtinguitur in tria, ſcilicet ante exitum de AEgypto, in exitu, & poſt exitum. Unde tria facit: primo enim oſtendit quid factum ſit ante exitum; ſecundo quid in exitu, ibi, *Fide reliquit AEgyptum*; tertio quid in terra promiſſionis, ibi, *Quid adhuc dicam*? Circa primum duo facit: primo enim oſtendit quid ſit factum in nativitate Moyſi; ſecundo quid ipſe fecit, ibi, *Fide Moyſes grandis factus negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis*. Ubi tangitur hiſtoria quæ ponitur Exod. 1. quod Pharao mandavit occidi maſculos, ne multiplicarentur. Secundo habetur quod parentes Moyſi videntes ipſum elegantem, abſconderunt eum menſibus tribus; quod attribuit Apoſtolus fidei ipſorum. Credebant enim aliquem naſciturum qui liberaret eos ab illa ſervitute. Unde ex elegantia pueri æſtimabant aliquam virtutem Dei eſſe in illo. Ipſi enim erant rudes, & ruſtici, ſudantes in operibus luti, & lateris. Eccli. xix. 26. „ Ex „ viſu cognoſcitur vir. “ Ex quo habetur quod licet fides ſit de inviſibilibus, tamen per aliqua ſigna viſibilia poſſumus niti ad ipſam. Marc. ult. 20. „ Sermonem confir„ mante ſequentibus ſignis. “ Quod autem ipſi hoc fecerunt ex fide, non ex affectu carnali, patet, quia *non timuerunt Regis edictum*. Unde exponebant ſe periculo perſonarum: quod non feciſſent, niſi credidiſſent aliquid magnum futurum de puero. Matth. x. 28. „ Nolite timere eos qui oc„ cidunt corpus. “

Sed contra: quia ipſi poſtea expoſuerunt ipſum: ergo non propter fidem ſervabant ipſum. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod expoſuerunt ipſum, non ad necandum, ſed ne ſurriperetur eis: unde poſuerunt eum in fiſcella, committentes eum divinæ providentiæ. Credebant enim probabiliter, quod fuiſſet interfectus, ſi fuiſſet apud eos inventus.

Deinde cum dicit, *Fide Moyſes grandis effectus negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis*, oſtendit quid ipſe Moyſes per fidem fecerit: & primo quid fecit; ſecundo oſtendit quod illud factum pertinebat ad fidem, ibi, *Aſpiciebat enim in remunerationem*. Tangit enim hiſtoriam quæ habetur Exod. 11. ubi dicitur, quod filia Pharaonis fecit ipſum a matre pueri nutriri, & quod adoptavit eum in filium. Ipſe autem *negavit ſe eſſe filium eius*, non quidem verbo, ſed facto: quia contra voluntatem Pharaonis interfecit AEgyptium, qui lædebat Hebræum. Et hoc eſt quod dicit: *Grandis effectus*, per fidem, *negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis*. Quo autem affectu hoc fecerit, oſtendit cum ſubdit: *Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem*: in quo oſtenditur mirabilis virtus eius. Duo enim ſunt quæ maxime homines appetunt, ſcilicet iucunditatem, & delectationem circa bona exteriora; & his contraria maxime fugiunt: ſcilicet dolorem, & afflictionem, quæ opponitur primo; paupertatem, & abiectionem, quæ opponitur ſecundo. Iſta autem duo elegit Moyſes:

(a) *Al. deeſt* hoc facere.

ſes : ſcilicet quia præpoſuit dolorem, & afflictionem iucunditati peccati temporalis, quæ ſcilicet ſemper eſt cum peccato: item paupertatem præpoſuit divitiis propter Chriſtum. Proverb. XVI. 19. „ Melius „ eſt humiliari cum mitibus, quam divi- „ dere ſpolia cum ſuperbis. " Pſal. lxxxiii. 11. „ Elegi abiectus eſſe in domo Dei mei, „ magis quam habitare in tabernaculis pec- „ catorum. " Quantum ergo ad primum dicit: *Magis eligens affligi cum populo Dei*, ſcilicet quem Pharao affligebat, *quam habere iucunditatem peccati temporalis*, ideſt tranſitorii: quod fuiſſet, ſi cum AEgyptiis afflixiſſet filios Iſrael. Quantum autem ad ſecundum, ſcilicet quod præelegit paupertatem, dicit: *Maiores divitias æſtimans improperium Chriſti*, ideſt pro fide Chriſti, quod ſcilicet ſuſtinuit a fratribus ſuis, ſicut dictum eſt (Exod. II. 14.) „ Numquid „ interficere tu me vis, ſicut occidiſti heri „ AEgyptium? " Quod improperium fuit figura quod Chriſtus ſuſcipere deberet improperium a Iudæis. Pſalm. lxviii. 21. „ Improperium expectavit cor meum, & „ miſeriam. " Maiores autem divitias credidit eſſe duo prædicta theſauris AEgyptiorum. Eſa. XXXIII. 6. „ Divitiæ ſalutis ſa- „ pientia, & ſcientia. "

Deinde cum dicit, *Aſpiciebat enim in remunerationem*, oſtendit quod prædicta facta Moyſi pertinebant ad fidem Chriſti. Sciendum eſt autem, quod quædam ſunt ſecundum ſe bona, & delectabilia; quædam autem ſecundum ſe triſtia, & mala. Mala autem nullus propter ſe præeligit, ſed propter finem; ſicut infirmus præeligit potionem amaram, & triſtia delectabilibus, ratione alicuius maioris boni quod per hoc poteſt conſequi. Et ſic ſancti propter ſpem finis ultimi æternæ felicitatis, præeligunt afflictiones, & paupertatem divitiis, & voluptatibus: quia per iſta impediuntur a conſecutione finis ſperati. Matth. V. 11. „ Beati eritis cum maledi- „ xerint vobis homines, & perſecuti vos „ fuerint, & dixerint omne malum ad- „ verſus vos: " & ſequitur: „ Gaudete, „ & exultate, quoniam merces veſtra co- „ pioſa eſt in cælis. " Gen. XV. 1. „ Ego „ protector tuus ſum, & merces tua ma- „ gna nimis. " Et ideo dicit, quod hoc faciebat, quia *aſpiciebat*, oculis ſcilicet fidei, *in remunerationem*, quam ſcilicet ex hoc ſperabat. Unde *fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium*, ut ſupra dictum eſt.

L E C T I O VI.

Fide reliquit AEgyptum, non veritus animoſitatem Regis: inviſibilem enim tamquam videns ſuſtinuit. Fide celebravit paſcha, & ſanguinis effuſionem; ne qui vaſtabat primitiva, tangeret eos. Fide tranſierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram: quod experti AEgyptii, devorati ſunt. Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum ſeptem. Fide Raab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Supra poſuit Apoſtolus fidem Moyſi quantum ad id quod fecit in AEgypto; hic quantum ad id quod fecit in exitu de AEgypto, & circa hoc facit tria: primo enim oſtendit quid fecerit in exitu de AEgypto; ſecundo oſtendit modum exeundi, ibi, *Fide celebravit paſcha*; tertio quid per fidem factum eſt cum populo infideli, ibi, *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis*. Dicit ergo, quod *Moyſes fide*, ideſt per fidem, *reliquit AEgyptum*. Sicut autem habetur Exod. II. primo fugit de AEgypto, interfecto AEgyptio; ſecundo autem exivit quando ſimul omnes filios Iſrael eduxit. Gloſſa autem exponit de ſecundo exitu, quia ſequitur: *Non veritus animoſitatem*, ideſt indignationem *Regis*. In primo enim exitu legitur Exod. II. eum timuiſſe: Prov. XIV. 35. „ Iracundiam Regis inutilis ſuſti- „ nebit. " In ſecundo vero non timuit: Proverb. XXVIII. 1. „ Iuſtus, quaſi leo con- „ fidens, abſque terrore erit. " Poteſt tamen referri ad primum.

Sed numquid tunc non timuit? Reſpondeo. Dicendum eſt, quod in timore duo conſideranda ſunt. Unum quod aliquando poteſt eſſe vituperabile, ſcilicet quando propter timorem facit quis aliquid non faciendum, vel dimittit faciendum: & ſic non timuit Moyſes, quia propter timorem non dimiſit iuvare fratres ſuos. Aliud eſt quod poteſt eſſe laudabile, quando ſcilicet ſal-

ſalva fide, refugit periculum propter timorem inſtantem. Matth. x. 23. „Cum „perſequentur vos in civitate iſta, fugite „in aliam.“ Si enim aliquis, ſalva honeſtate ſua, poſſet vitare periculum, & non vitaret, ſtultus eſſet, & tentaret Deum; quod eſt diabolicum: & ſic Ieſus ceſſit volentibus ipſum lapidare, nec ad ſuggeſtionem diaboli voluit ſe præcipitare. Ita & Moyſes confidens de divino auxilio, fugit propter timorem Regis ad tempus.

Et probat quod hoc fecit ex fide, quia fides eſt de inviſibilibus. Et iſte *ſuſtinuit*, ideſt expectavit, *Deum inviſibilem*, & eius adiutorium, *tamquam videns*. Pſalm. xxvi. 14. „Confortetur cor tuum, & ſuſtine „Dominum.“ Moyſes enim in utroque exitu expectabat Dei adiutorium: unde in primo dicit Exod. ii. 22. „Deus patris „mei adiutor meus:“ in ſecundo vero Exod. xiv. 14. „Vos tacebitis, & Domi„nus pugnabit pro vobis.“

Deinde cum dicit, *Fide celebravit paſcha*, oſtendit quid fecerit quantum ad modum tranſeundi: & primo ponit illud quod fuit factum ad præparationem tranſitus; ſecundo quantum ad ipſum tranſitum, ibi, *Fide tranſierunt mare rubrum*; tertio quantum ad id quod per fidem factum fuit quantum ad introitum terræ promiſſionis, ibi, *Fide muri Hierico corruerunt*. Quantum ad primum ponit hiſtoriam quæ habetur Exod. xii. ubi Dominus mandavit illis ante exitum filiorum Iſrael, ſcilicet eadem nocte, immolari agnum, & de ſanguine eius utrumque poſtem, & ſuperliminare liniri: carnes eius aſſas cum azymis, & lactucis agreſtibus comedi, cum multis aliis quæ obſervanda erant, ut ibi habet videri. Et hoc vocabatur paſcha, ſcilicet eſus agni, & effuſio ſanguinis; quæ duo concurrebant ad tranſitum illum quem facturi erant in proximo. Dicitur autem paſcha a paſchin Græce, quod Latine eſt paſſio, vel a phaſe, quod Hebraice idem eſt quod tranſitus. In hoc autem figurabatur quod Chriſtus per paſſionem tranſiret ex hoc mundo. Ioan. xiii. 1. „Ut tranſeat ex hoc mundo.“ Item quod nos per meritum mortis eius, a terrenis ad cæleſtia, ab inferno tranſimus ad cælum. Eccli. xxiv. 26. „Tranſite „ad me omnes qui concupiſcitis me.“ Quod quidem fuit per virtutem ſanguinis Chriſti: ſupra x. 19. *Habentes itaque fiduciam, fratres, in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti*. Fuit autem in illo paſchate duplex tranſitus. Unus quo tranſibat Dominus percutiens AEgyptios; alius quo populus tranſibat. Sic etiam ſanguine Chriſti, qui eſt agnus immaculatus, debent liniri poſtes fidelium, intellectus ſcilicet, & affectus. Dicit ergo: *Fide*, ideſt per fidem, *celebravit paſcha*, ideſt eſum agni, *& ſanguinis effuſionem*, ad liniendum poſtes domorum. Et quare hoc faciebat? *Ne* ſcilicet *qui vaſtabat primogenita* AEgyptiorum, *tangeret eos*. Pſalm. lxxvii. 51. „Per„cuſſit omne primogenitum in terra AEgy„pti.“

Sed quæritur quorum miniſterio hoc factum ſit, utrum ſcilicet bonorum, vel malorum angelorum: quia videtur quod per malos. Pſalm. lxxvii. 49. „Immiſiones per „angelos malos.“

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod non eſt inconveniens de quibuſcumque. Unde ſciendum eſt, quod pœnarum inflictio fit interdum per bonos Angelos. Sicut enim dicit Dionyſius iv. cap. de div. Nominibus, punire malum, non eſt malum; ſed malum facere, eſt malum. Punitio enim eſt opus iuſtitiæ, ſicut patet de Angelo qui contrivit caſtra Aſſyriorum, Eſa. xxxvii. qui creditur fuiſſe bonus Angelus. Unde talis punitio indifferenter fit per bonos, & malos; ſed differenter a bono, & a malo: quia bonus non punit, niſi exercendo iuſtitiam divinam in malos: (& (a) in Scripturis operatio tam diaboli quam boni Angeli, cuiuſmodi eſt hæc, attribuitur Deo) malus autem, etſi obſequatur divinæ iuſtitiæ, tamen non ex intentione (b) iuſtitiæ hoc agit, ſed ex perverſitate voluntatis ſuæ affligit bonos, & malos, & libentius bonos, ſi permittatur, ſicut patet de Iob. Iſte ergo Angelus, qui dixit Moyſi Exod. xii. 23. „Tranſibit Dominus percutiens „AEgyptum,“ bonus Angelus fuit, cum ipſe aliquando loquatur in perſona ſua. Bono autem Angelo aliquando ſubminiſtrat ſpiritus nequam: unde adhibitum fuit ibi miniſterium eius malæ, & perverſæ voluntatis, voluntarie operantis ad cædem. Et ideo dicit (Pſalm. lxxvii. 49.) „Iram, „& tribulationem, immiſſionem per ange„los malos.“ Non ergo tangebat eos qui erant ſanguine ſignati, malus angelus, terrore, & timore Dei, utpote non permiſſus; bonus autem inde terrebatur, admirando virtutem Dei.

(a) *Al.* & in Scriptura operatio diaboli attribuitur Deo, cuiuſmodi eſt hæc. (b) *Al. deeſt* iuſtitiæ.

Deinde cum dicit, *Fide tranſierunt mare rubrum*, oſtendit quid egit in ipſo tranſitu: & primo oſtendit hoc; ſecundo oſtendit quod illud pertinebat ad fidem, ibi, *Quod experti AEgyptii devorati ſunt*. Dicit ergo, quod *fide*, ideſt per fidem, *tranſierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram*. Duo enim ibi per fidem facta ſunt. Unum quod homo fecit, ſcilicet quod commiſerunt ſe ad tranſeundum, quod non fuit niſi per fidem. Aliud fuit ex parte Dei, ſcilicet quod aquæ fuerunt eis pro muro. (*a*) Hoc autem fuit per fidem: operatio enim miraculorum attribuitur fidei. Matth. XVII. 19. „ Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, Tranſi hinc, & tranſibit. “ Ergo hoc fide factum eſt; ideſt, hoc meruit fides. Et hoc habetur Exod. XIV. & XV. Deinde oſtendit quod hoc pertinet ad fidem, quia *AEgyptii* hoc *experti*, ideſt volentes experiri, *devorati ſunt*, quia ſcilicet non habuerunt fidem. Exod. XV. 12. (*b*) „ Extendiſti manum tuam, & devoravit eos terra. “

Deinde cum dicit, *Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum ſeptem*, agit de eo quod per fidem factum eſt in introitu terræ promiſſionis. De hoc habetur Ioſue VI. ubi dicitur, quod ad mandatum Domini, Sacerdotes ſeptem diebus cum arca teſtamenti circuierunt primam civitatem ultra Iordanem, ſcilicet Hierico, & ſeptima die ſeptimo circuitu muri eius corruerunt. Hic fuit aliquid ex parte hominis, ſcilicet quod ex mandato Domini circuierunt, credentes mandatum Domini debere impleri; aliquid autem ex parte Dei, ſcilicet quod ſic ad circuitum eorum muri corruerunt. Moraliter Hierico interpretatur luna, ſive defectus, & ſignificat mundum iſtum. Muri eius ſunt impedimenta, quibus aliquis detinetur in mundo. Per buccinas, quibus Levitæ, & Sacerdotes intonabant, vox prædicatorum ſignificatur. Per circuitum ſeptem dierum totus deſignatur decurſus præſentis temporis, qui per ſeptem dies completur. Per quæ datur intelligi quod omnia impedimenta mundi cadunt ad continuam vocem prædicationis. II. Corinth. X. 4. „ Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe adverſus ſcientiam Dei. “

Deinde cum dicit, *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis*, oſtendit quid factum ſit per fidem ab aliquo de populo infideli, ſcilicet a Raab, de qua Ioſue II. & VI. Cum enim Ioſue miſiſſet exploratores ad explorandum Hierico, ipſi evaſerunt auxilio iſtius mulieris, quæ dicitur meretrix, ideſt idolatra. Vel ad litteram meretrix erat, ad quam ingreſſi ſunt non ad peccandum, ſed ad latendum. Domus enim talium patent, maxime de nocte. Iſti (*c*) autem venerant de nocte. Domus etiam eius coniuncta erat muro. Meretrices autem abſque exceptione accipiunt indifferenter, & ideo melius poterant apud eam occultari. Iſta ergo per fidem liberata fuit: unde dicit: *Raab meretrix fide*, ideſt per fidem, *recipiens exploratores cum pace, non periit cum incredulis*, qui corporaliter perierunt: quia exploratores iuraverant ei ipſam liberare, & omnem domum patris ſui; quod & fecerunt. Quare autem magis declinaverint ad ipſam, poteſt dici, quia ut ipſa minus poſſet inculpari, indifferenter omnes recipiens. Nec erat conveniens ut ſalus ipſorum fieret alicui ſalvanti ipſos occaſio mortis. In hoc autem (*d*) quod ipſa ex receptione ipſorum liberata eſt, deſignatur quod recipientes prædicatores Evangelii liberantur a morte æterna. Matth. X. 41. „ Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet. “

LECTIO VII.

Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barach, Samſon, Iephte, David, Samuel, & Prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, * effugaverunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos.

Supra

* *Vulgata* effugerunt.

(a) *Al.* hoc etiam. (b) *Al. omittitur ſequens Exodi ſententia.* (c) *Al.* etiam. (d) *Al.* quod ex ipſa.

Supra poſuit Apoſtolus ea quæ facta ſunt a patribus per fidem ante introitum, & in ipſo introitu terræ promiſſionis; hic accedit ad narrandum exempla illorum qui fuerunt in ipſa terra promiſſionis; quæ quia multa ſunt, ideo breviter, præmiſſis nominibus patrum, ponit in generali præcipua facta ipſorum, ponens cauſam illius brevitatis. Et circa hoc facit tria. Primo ponit nomina patrum, & cauſam quare breviter vult eorum facta pertranſire; ſecundo oſtendit quid fecerunt per fidem, ibi, *Qui per fidem vicerunt regna*; tertio quid per fidem receperunt, ibi, *Adepti ſunt*. Dicit ergo: *Quid adhuc dicam*? quaſi dicat: Perveni uſque ad tempus introitus terræ promiſſionis, in quo pauca reſpectu dicendorum dicta erant. Remanent enim tot dicenda quod non poſſent explicari: *deficiet enim tempus me enarrantem*; ideſt, ſi velim enarrare, non ſufficiet mihi tempus epiſtolaris enarrationis, quæ debet eſſe ſuccincta. Unde Hieronymus ad Paulinum cap. VI. „Neque enim epiſtolaris anguſtia „longius evagari patiebatur." (a) Vel tempus intellige vitæ. Iſto modo loquitur Ioan. ult. 25. „Sunt quidem & alia mul„ta quæ fecit Ieſus; quæ ſi ſcribantur per „ſingula, nec ipſum arbitror mundum ca„pere poſſe eos qui ſcribendi ſunt, li„bros." Ubi dicit Gloſſa quod loquitur hyperbolice. Nec tamen eſt falſum, ſed eſt figurativa locutio. Pſalm. XXXIX. 6. ubi nos habemus, „Annuntiavi, & locutus ſum, „multiplicati ſunt ſuper numerum," dicit littera Hieronymi: „Si annuntia„re voluero, plura ſunt quam narrari „queant."

Sciendum tamen, quod aliqui iſtorum aliqua mala fecerunt, & aliqua bona: unde non numerantur hic niſi quantum ad bona quæ fecerunt, vel receperunt. Tamen probabile eſt quod omnes fuerint finaliter ſancti, ex quo Apoſtolus nominat eos in catalogo ſanctorum. Primo ergo ponit Gedeonem, de quo Iudic. VI. quem præmittit, & quia nihil mali fecit, & quia fecit factum multum inſigne, & forte etiam quia accepit maximum ſignum incarnationis Chriſti in vellere, & rore, de quo dicitur in Pſalm. LXXI. 6. „Deſcendet ſicut pluvia in „vellus." Secundo ponit Barach, de quo Iudic. IV. qui non fuit ita inſignis ſicut Gedeon; cui etiam illa victoria non fuit reputata, ſed magis mulieri; & ideo forte poſtponit ipſum. Tertio ponit Samſon, de quo Iudic. XIII. de quo ſpecialiter videtur quod non deberet hic numerari, quia in morte peccavit interficiendo ſe. Auguſtinus autem I. de Civit. Dei dicit, quod excuſatur, quia creditur hoc feciſſe mandato Dei; cuius ſignum eſt, quia non potuiſſet domum tantam propria virtute ſubvertere, ſed virtute Dei, quæ non adiuvat ad malum. Quarto ponit Iephte, de quo Iudic. XI. Iſtum poſtponit Samſoni, quia non fecit tot facta inſignia ſicut ille.

Dubitatur autem de Iephte, ſi immolando filiam ſuam ex voto peccaverit. Videtur quod non, quia dicitur ibi, verſ. 29. „Irruit „Spiritus Domini in Iephte:" & poſt hoc ſequitur votum ſuum, & victoria. Contra. Dicit Hieronymus, quod fuit in vovendo indiſcretus, & in reddendo impius.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod fuit ibi aliquid a Spiritu ſancto, ſcilicet motus ad vovendum in generali, quod ſcilicet immolaret quidquid occurreret ſibi immolabile; aliquid autem ex proprio ſuo ſpiritu, ſcilicet quod immolavit quod non debuit; & in hoc peccavit, ſed poſt pœnituit.

Similiter Gedeon peccavit faciendo Ephod, & tentando Deum in petitione ſigni in vellere, & poſtea pœnituit; ſicut & David, de quo ſubdit, dicens: Et *David*, & *Samuel*, de quibus ſcilicet in Libris Regum agitur, & aliis *Prophetis*, de quibus ſi vellem dicere, tempus deficiet.

Sed tunc quæſtio eſt, utrum omnes iſti qui dicti ſunt, fuerint Prophetæ. Reſpondeo. Dicendum eſt, quod Spiritus ſanctus movet mentem Prophetæ, ſicut agens principale movet inſtrumentum ſuum. Poteſt autem Spiritus ſanctus movere ad tria, ſcilicet ad cognoſcendum, ad loquendum, & ad faciendum: & ad quodlibet iſtorum dupliciter. Ad cognoſcendum ſcilicet quandoque cum intellectu eius quod videtur, ſicut fuit (b) Eſaias, & alii Prophetæ: unde dicti ſunt & videntes: I. Reg. IX. 9. „Qui hodie dicitur Propheta, olim dice„batur videns." Aliquando autem ſine cognitione eius quod videtur; ſicut patet in ſomnio Pharaonis, & in viſione Balthaſſar. Ad loquendum etiam movet dupliciter: quandoque ad ſciendum id de quo loquitur, ſicut patet de David; quandoque autem neſcit, ſicut Caiphas, & forte etiam Balaam. Similiter etiam quandoque movet ad faciendum, & ſcit quid facit, ſicut Hieremias, qui abſcondit lumbare ſuum

(a) *Al.* Vel tempus vitæ capitur hic. (b) *Al.* Iſaac.

ſuum ſubter Euphratem: Hierem. XIII. Quandoque autem neſcit, ſicut dicit Auguſtinus ſuper Ioan. de militibus, qui diviſerunt ſibi veſtimenta Chriſti, non tamen cognoſcebant myſterium ad quod illa diviſio ordinabatur. Hoc eſt ergo de ratione Prophetæ quod cognoſcat illud quod videt, vel dicit, vel facit. Quando autem non cognoſcit, non eſt vere Propheta, ſed participative tantum: & ſic dicit Ioannes Caipham prophetaſſe, quia habuit aliquid prophetiæ. Iſte autem motus Spiritus ſancti dicitur inſtinctus ſecundum Auguſtinum.

Deinde cum dicit, *Qui per fidem vicerunt regna*, oſtendit quid ſancti, de quibus locutus eſt, fecerunt: & primo oſtendit hoc in generali; ſecundo deſcendit ad quædam ſpecialia, ibi, *Obturaverunt ora leonum*. Primo autem ponit facti ipſorum meritum; ſecundo præmium, ibi, *Adepti ſunt repromiſſiones*.

Circa primum ſciendum eſt, quod inter omnes actus exteriores virtutum moralium, actus fortitudinis, & iuſtitiæ videntur eſſe præcipui, quia maxime pertinent ad bonum commune. Per fortitudinem enim reſpublica defenditur ab hoſte, per iuſtitiam vero conſervatur. Unde Apoſtolus ex utroque actu commendat ſanctos patres. Ab actu quidem fortitudinis, cum dicit, quod iſti *per fidem vicerunt regna*, ideſt Reges, vel etiam regna ipſorum, ſicut David, & Ioſue. Nihilominus tamen ſancti ſpiritualiter per fidem vicerunt regna, ſcilicet regnum diaboli, de quo Iob XLI. 25. „ Ipſe eſt rex ſuper univerſos filios ſuperbiæ. “ Item carnis: Rom. VI. 12. „ Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore. “ Item regnum mundi: Ioan. XVIII. 36. „ Regnum meum non eſt de hoc mundo. “ Iſti autem vincunt per fidem: I. Ioan. V. 4. „ Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra. “ Nullus enim poteſt præſentia contemnere, niſi propter ſpem futurorum bonorum. Per contemptum enim principaliter vincitur mundus. Et ideo quia fides oſtendit nobis inviſibilia, propter quæ contemnitur mundus, ideo vincit mundum fides noſtra. Ab actu autem iuſtitiæ commendat eos, cum dicit: *Operati ſunt iuſtitiam*. Aliquando autem iuſtitia eſt virtus generalis, quando ſcilicet obedit legi divinæ. Pſal. X. 8. „ Iuſtus Dominus, & iuſtitias dilexit: “ & II. Mach. IX. 12. „ Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo: “ I. Ioan. III. 7. „ Qui iuſtitiam facit, iuſtus eſt. “ Aliquando autem eſt virtus ſpecialis, & iſta conſiſtit in actionibus, & communicationibus humanis, quando ſcilicet reddit quis unicuique quod ſuum eſt. Utramque autem iuſtitiam habuerunt ſancti. Eſa. LIV. 17. „ Hæc eſt hereditas ſervorum Dei, & iuſtitia eorum apud me, dicit Dominus. “ Eccli. I. 33. „ Concupiſcens ſapientiam, ſerva iuſtitiam, “ ſcilicet obediendo mandatis: item ipſam exercendo in populo: Pſal. CXVIII. 121. „ Feci iudicium, & iuſtitiam (a). “

Deinde cum dicit, *Adepti ſunt*, oſtendit quid receperunt, quia *adepti ſunt repromiſſiones*. Promiſſio enim Dei efficax eſt, quia numquam deficit Deus in promiſſis. Rom. IV. 21. „ Quæcumque promiſit Deus, potens eſt & facere. Pſal. CXLIV. 13. „ Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis. “

Sed contra. Supra eodem: *Iuxta fidem defuncti ſunt, non acceptis repromiſſionibus*.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod illud quod hic dicitur, tripliciter poteſt intelligi. Uno modo quod promiſſio Dei ſit illa ſpecialis qua promittit ſanctis vitam æternam: & iſtam nullus accepit ante adventum Chriſti. Rom. XV. 8. „ Ad confirmandas promiſſiones patrum. “ Secundo pro promiſſione de terra promiſſionis habenda: & iſtam non acceperunt priores patres, ſcilicet Abraham, Iſaac, & Iacob; ſed tantum patres poſteriores, ſicut Ioſue, & alii ſancti. Tertio pro promiſſione particulari, ſcilicet eius quod unicuique promiſſum fuit, ſicut David regnum, & Ezechiæ ſanitas: & iſtas promiſſiones conſecuti ſunt.

Deinde cum dicit, *Obturaverunt ora leonum*, ponit quædam particularia beneficia aliquibus collata: & primo quæ pertinent ad remotionem mali; ſecundo illa quæ pertinent ad executionem boni, ibi, *Fortes facti ſunt in bello*. Malum autem nocivum hominis eſt duplex: unum exterius, aliud interius. Secundum ponit ibi, *Convaluerunt de infirmitate*. Exterius autem malum eſt duplex: quia aut illatum eſt a creatura irrationali, aut rationali. Secundum ponit ibi, *Effugaverunt aciem gladii*. Ab irrationali duplex, ſcilicet vel ab inanimata, vel ab animata. Nocumentum illatum ab inanimata tangit ibi, *Extinxerunt impetum ignis*. Quantum ergo ad animata dicit: *Obturaverunt ora leonum*. Loquitur autem in plurali, licet non fuerit niſi unus, ſcilicet Daniel: ſicut etiam dicitur Matth.

(a) *Al. additur* omni tempore.

ii. 20. „ Defuncti ſunt enim qui quærebant animam pueri. " Nullus autem tunc quærebat Chriſtum occidere niſi ſolus Herodes. Cuius ratio eſt, quia loquitur de omnibus ſanctis communiter, quaſi de uno collegio ſanctorum. Et quod unus facit, imputatur aliis, & etiam omnibus: quod fit per virtutem Spiritus ſancti, quæ eſt communis omnibus. Unde etiam in iſto contextu loquitur tamquam de pluribus. Poteſt etiam dici, quod hoc completum eſt in David, qui, ſicut ipſe dicit I. Reg. xvii. leonem, & urſum interfecit: & etiam Samſon, Iudic. xiv. Per leonem autem ſpiritualiter intelligitur diabolus. I. Pet. v. 8. „ Adverſarius veſter diabolus tamquam „ leo rugiens circuit, quærens quem de„ voret. " Qui ergo inſultus eius reprimit, os leonum obturat. Iob xxix. 17. „ Conterebam molas iniqui, & de denti„ bus eius auferebam prædam. " Nocumentum a re inanimata removet, cum dicit: *Extinxerunt impetum ignis*; ſicut habetur de tribus pueris in Dan. iii. Item ad preces Moyſi, & Aaron extinctus eſt ignis, qui miſſus a Domino devorabat populum murmurantem, ſicut patet Num. xvi. Ignis iſte eſt interior motus concupiſcentiæ, vel iræ. Qui ergo refrenat illum motum, extinguit impetum ignis. Pſal. lvii. 9. „ Su„ percecidit ignis, & non viderunt ſo„ lem. " Remotionem nocumenti per rationalem creaturam illati tangit, cum dicit: *Effugaverunt aciem gladii*, ideſt aciem hoſtis cum gladiis acutis. Hoc autem frequentiſſime factum fuit per ipſos; ſicut patet de Ioſue, Gedeone, & David. Per gladium autem mala ſuaſio intelligitur. Pſal. lvi. 5. „ Lingua eorum gladius acu„ tus. " Iſtos gladios fugat qui malam linguam tacere facit. Eccli. xxviii. 28. „ Se„ pi aures tuas ſpinis, & noli audire lin„ guam nequam. " Prov. xxv. 23. „ Ventus „ aquilo diſſipat pluvias, & facies triſtis „ linguam detrahentem. " Nocumentum interius eſt infirmitas, de cuius remotione dicit: *Convaluerunt de infirmitate*: ſicut ſpecialiter apparet de Ezechia IV. Reg. xx. & Eſa. xxxviii. Iſta autem infirmitas eſt peccatum. Pſal. vi. 3. „ Miſerere mei, Do„ mine, quoniam infirmus ſum. " Convaleſcit ergo qui reſurgit.

Deinde cum dicit, *Fortes facti ſunt*, ponit beneficia quantum ad aſſecutionem boni, & ponit tria. Primum pertinet ad hoc quod fortiter egerunt: unde dicit: *Fortes facti ſunt in bello*: ſicut patet de Ioſue Eccli. xlvi. 1. „ Fortis in bello Ieſus Nave, „ ſucceſſor Moyſi in Prophetis. " Sic patet etiam de multis aliis. Secundum pertinet ad effectum illius fortitudinis: unde dicit: *Caſtra verterunt exterorum*: ſicut patet de Machabæis, & de David. Pſalm. xxvi. 3. „ Si conſiſtant adverſum me caſtra, „ non timebit cor meum. " Sed tertium pertinet ad effectum fortitudinis divinæ: unde dicit: *Acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos*, ideſt per reſurrectionem. Quod aliqui male intelligentes, expoſuerunt: *Mortuos ſuos*, ideſt viros ſuos reſuſcitatos, per hoc aſſerentes, quod per mortem non ſolvitur matrimonium: (a) quod falſum eſt, etiam ſi reſurgeret; & eſt contra Apoſtolum Rom. vii. 3. „ Si dormierit „ vir eius, liberata eſt a lege viri. "

Unde ſciendum eſt, quod etiam in effectibus ſacramentorum eſt quædam differentia. Quædam enim ſacramenta imprimunt caracterem, ſicut baptiſmus, confirmatio, & ordo. Et quia caracter in anima perpetuo manet, ideo baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus, ſi reſuſcitaretur, non deberet iterari aliquod illorum ſacramentorum. Alia vero ſacramenta non imprimunt caracterem, ſicut pœnitentia, extrema unctio, & ſic de aliis: quia ſunt contra aliquid iterabile; & ideo iterari poſſunt: inter illa autem eſt matrimonium.

Et ideo non dicit viros, ſed *mortuos*: quia matres filios ſuos mortuos receperunt per reſurrectionem, quorum reſurrectio fuit quoddam præſagium futuræ reſurrectionis inchoatæ per Chriſtum. De iſtorum reſurrectione, vel magis reſuſcitatione habetur III. Reg. xvii. & IV. Reg. iv. Tamen iſti ſic reſuſcitati, ſunt iterum mortui; „ Chri„ ſtus autem reſurgens ex mortuis, iam „ non moritur: " Rom. vi. 9. Unde reſurrectio eius fuit initium futuræ reſurrectionis: I. Corinth. xv. 20. „ Chriſtus reſurrexit „ a mortuis primitiæ dormientium. " Sicut autem iſta temporalia beneficia illis data ſunt tamquam infirmis ad ſuſtentationem per meritum fidei ipſorum; ita fuerunt figura futurorum bonorum quæ nobis ex merito fidei dabuntur. Marc. ult. 17. „ Signa autem eos qui crediderint, hæc „ ſequentur. In nomine meo dæmonia eii„ cient, linguis loquentur novis, ſerpen„ tes

(a) *Al.* verum etiam ſi reſurget: quod eſt contra &c.

„ tes tollent, & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit; ſuper ægros manus imponent, & bene habebunt. “ Quæ Gregorius exponit de bonis ſpiritualibus.

LECTIO VIII.

ALii autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, ut invenirent meliorem reſurrectionem. Alii vero ludibria, & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti. Quibus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes, in montibus, & ſpeluncis, & in cavernis terræ. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non ſine nobis conſummarentur.

SUpra poſuit Apoſtolus exempla ſanctorum patrum antiquorum, qui multa & magna fecerunt propter fidem; hic ponit exempla illorum qui multa propter fidem paſſi ſunt, & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit quomodo paſſi ſunt propter fidem; ſecundo oſtendit quomodo promiſſiones eis factæ, dilatæ ſunt, & quare, ibi, *Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionem*. Circa primum duo facit: quia primo ponit mala ab aliis eis illata; ſecundo mala propria voluntate aſſumpta, ibi, *Circuierunt in melotis*. Ab aliis autem illata ſunt eis mala dupliciter: quia quædam in vita, quædam vero in morte: & iſta duo ponit ibi, *Lapidati ſunt*. In vita vero mala tripliciter illata ſunt eis: quia quædam quantum ad corporalem afflictionem, quædam quantum ad irriſionem, quædam quantum ad incluſionem. Quantum ad primum dicit: *Alii autem diſtenti ſunt*; quaſi dicat: Ita dictum eſt, quod quidam multa bona receperunt propter fidem, vel in amotione mali, vel in executione boni temporalis; in quibus (*a*) figurabatur vetus teſtamentum, quod conferebat bona temporalia. Sed alii multa propter fidem paſſi ſunt; quorum *quidam diſtenti ſunt*, in equuleis, ſicut dicitur I. Mach. II. & II. Mach. VI. de pueris ſuſpenſis (*b*) ad cervices matrum, & VII. de ſeptem fratribus. In iſtis ſanctis primo figurabatur novum teſtamentum: unde dicit: *Non ſuſcipientes redemptionem*, ideſt liberationem. Qui enim ſubiicitur pœnæ, eſt quodammodo ſervus pœnæ. Et ideo liberari a pœna dicitur redemptio. Pſal. LXXVII. 42. „ Die qua redemit eos de manu tribulantis. “

Sed quare non fuerunt liberati, oſtendit, quia hoc non fuit propter hoc quin Deus haberet providentiam de ipſis, ſed ut invenirent vitam æternam, quæ melior eſt quam liberatio in quacumque pœna præſenti, vel quæcumque reſurrectio vitæ præſentis; & ideo dicit: *Ut meliorem invenirent reſurrectionem*. Iob XIX. 25. „ In noviſſimo die de terra reſurrecturus ſum. “ Eſa. XXVI. 19. „ Vivent mortui tui, interfecti mei reſurgent. “ Vel dicit *meliorem*, quia ex hoc ipſo quod maiora pro Chriſto paſſi ſunt, maius præmium recipient. Sicut enim dicitur I. Corinth. XV. 41. „ ſtella differt a ſtella in claritate; ſic erit reſurrectio mortuorum: “ qui enim fuerunt maiores in merito, maiores erunt in præmio. Et ideo Apoſtoli præferuntur martyribus, martyres vero omnibus aliis. Maiores enim merito, maiores ſunt præmio; præcipua vero ſunt merita martyrum. Ioan. XV. 13. „ Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. “ Nec tamen quilibet martyr maior eſt quolibet confeſſore, ſed aliquis martyr poteſt eſſe maior aliquo confeſſore, & e converſo aliquis confeſſor aliquo martyre, licet non univerſaliter. Poteſt enim comparari unus alteri vel quantum ad genus operis, vel quantum ad gradus caritatis. Nullus autem actus quantum eſt de ſe, eſt ita meritorius ſicut quo quis moritur propter Chriſtum, quia dat illud quod habet carius, ſcilicet vitam propriam. Matth. V. 10. „ Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. “ Si vero conſideretur radix omnis meriti, quæ eſt caritas, I. Corinth. XIII. ſic opus procedens ex maiori caritate, eſt magis meritorium. Et ſic poteſt unus

(a) *Al.* figuratur. (b) *Ibi verſ.* 10. *Vulgata*: „ Infantibus ad ubera ſuſpenſis. “

unus ſimplex confeſſor eſſe maioris meriti apud Deum. Apoſtolus autem loquitur in genere operis, dicens: *Ut* ſcilicet *meliorem*, ideſt maiorem, & clariorem, *invenirent reſurrectionem*. Unde ly *meliorem* importat comparationem ſtatus præſentis vitæ ad futuram reſurrectionem; vel comparationem claritatis reſurrectionis unius reſurgentis ad claritatem alterius.

Deinde cum dicit, *Alii ludibria, & verbera experti*, ponit mala illis illata in vita quantum ad irriſionem factam in verbis, dicens, quod *alii experti ſunt ludibria*, ſicut patet de Samſone, Iud xvi. De Tobia, & Iob, & Eſaia. Eſa. l. 6. „ Faciem meam „ non averti ab increpantibus, & con„ ſpuentibus in me. " Hieremias etiam dicit cap. xx. 8. „ Factus eſt mihi ſermo Do„ mini in opprobrium, & deriſum. " Quantum vero ad facta dicit, quod *experti ſunt verbera*, ſicut patet de Michæa, de quo III. Reg. ult. & II. Par. xviii. dicitur quod percuſſit eum Sedecias in maxilla. In quibus omnibus præſignabantur paſſiones novi teſtamenti. I. Corinth. iv. 9. „ Spectaculum facti ſumus mundo, & An„ gelis, & hominibus. "

Deinde cum dicit, *Inſuper & vincula*, ponit mala ſanctis illata quantum ad incluſionem: unde dicit, *Inſuper & vincula*; ſicut Hieremias, de quo Hier. xx. dicitur quod poſitus fuit in nervo. Nec ſolum vincula, ſed etiam *carceres*, ſicut Hieremias, Hier. xxxvii. & xxxviii. & Michæas III. Reg. ult.

Conſequenter oſtendit mala illata quantum ad mortem, cum dicit, *Lapidati ſunt*. Quod quidem genus mortis tunc erat commune apud omnes Iudæos. Matth. xxiii. 37. „ Hieruſalem, Hieruſalem, quæ oc„ cidis Prophetas, & lapidas eos qui ad „ te miſſi ſunt. " Sic lapidatus eſt Naboth, III. Reg. xxi. & Hieremias, de quo legitur, quod Iudæi lapidaverunt eum in AEgypto lapidibus quos abſconderat ſub muro latericio domus ipſius Pharaonis. Et licet Epiphanius dicat, quod fuit tractus, tamen communiter ponitur, quod fuit lapidatus. Zacharias etiam filius Ioiadæ fuit lapidatus, ut legitur II. Par. xxiv. Secundum genus mortis inconſuetum, & crudele ponit, cum dicit, *Secti ſunt*. Hoc dicit propter Eſaiam, quem Manaſſes fecit ſecari ſerra lignea. Et loquitur pluraliter, licet non fuerit niſi unus, ſecundum conſuetudinem Scripturæ, propter cauſam ſupradictam. Tertium genus, cum dicit, *Tentati ſunt*, ut ſcilicet conſentirent. Quod dicit propter Matathiam, & filios eius, I. Mach. ii. & propter Eleazarum, II. Mach. vi. & propter hiſtoriam de ſeptem fratribus, ib. vii. cap. & tandem occiderunt eos. Thren. iv. 9. „ Melius fuit occiſis gla„ dio quam interfectis fame. " Specialiter tamen Urias fuit occiſus a David. II. Reg. xi. & Ioſias IV. Reg. xxiii.

Deinde cum dicit, *Circuierunt in melotis*, ponit mala voluntarie aſſumpta: & iſta ad tria reducuntur, ſcilicet ad exteriorem cultum, ad perſonæ ſtatum, ibi, *Egentes*, & ad habitationis locum, ibi, *In ſolitudinibus*. Quantum ad cultum dicit: *Circuierunt in melotis, & in pellibus caprinis*. Melota eſt veſtis facta de pilis camelorum, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirſutam, de qua fit veſtis, quæ dicitur melota. Pellis caprina, cum hoc quod eſt hirſuta, eſt etiam vilis. Et hæc dicuntur de Elia IV. Reg. i. quod erat vir piloſus, & zona pellicea accinctus renibus. Et de talibus veſtibus dicit Auguſtinus in Lib. de Sermone Domini, quod poteſt eſſe in tali veſte intentio mala, ſi quis utatur ad vanam gloriam; bona autem, ſi ad contemptum mundi, & macerationem carnis. Præcipue autem qui profitentur ſtatum pœnitentiæ, debent oſtendere ſigna profeſſionis; & ideo licet eis uti talibus veſtibus, non tamen ad oſtentationem: & ſic utebantur Prophetæ. Quantum autem ad ſtatum perſonæ dicit, *Egentes*, quia carebant divitiis, in quo præfigurabant ſtatum perfectionis novi teſtamenti, de quo dicitur Matth. xix. 21. „ Si „ vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia „ quæ poſſides. " Et hoc fuit ſpecialiter de Elia, quia paſtus fuit a corvis, & a muliere vidua, III. Reg. xvii. Pſal. lxxxvii. 16. „ Pauper ego ſum in laboribus. " Ibid. lxix. 6. „ Egenus, & pauper ego ſum. " Item *anguſtiati*, ſicut patet de Elia, qui fugit a facie Iezabel, III. Reg. xix. & de David qui fugit a facie Abſalom, II. Reg. xv. Item *afflicti* labore corporali, ſicut de Elia, qui dormivit laſſus ſubter unam iuniperum. Et ſubdit: *Quibus dignus non erat mundus*: ſicut dicit Dionyſius in epiſtola ad Ioannem Evangeliſtam, mali aliquando per ea quæ faciunt, oſtendunt indicia ſuæ damnationis: unde dicit, quod per hoc quod mali ſeparaverunt a ſe beatum Ioannem, oſtendebat Deus quod erant indigni ſocietate eius. Et ideo dicit Apoſtolus, quod *mundus non erat dignus eis*; quaſi dicat, quia mundani non erant digni ſocietate iuſtorum. Ioan. xv. 19. „ Ego elegi vos de

„ mun-

„ mundo , propterea odit vos mundus . “ Deinde cum dicit , *In ſolitudinibus errantes*, oſtendit hoc quantum ad locum, quia propriam manſionem non habebant , ſed errabant *in ſolitudinibus*, & *in montibus*, & *in ſpeluncis*, & *in cavernis terræ*, quæ ſunt loca apta ad contemplationem, & pœnitentiam. Dicitur autem ſpelunca, quæ fit arte; ſed caverna, quæ eſt a natura, vel ab aliquo accidente, ſicut ex corroſione aquarum . Iſta patent de David I. Reg. xxii. & xxiii. & de Elia III. Reg. xix.

Deinde cum dicit, *Et hi omnes teſtimonio fidei probati* , *non acceperunt repromiſſionem* , oſtendit quod eis dilatæ ſunt promiſſiones. Et ne putetur quod hoc fuerit propter defectum meriti, ideo ſecundo deſignat rationem illius dilationis, ibi, *Deo pro nobis melius aliquid providente*. Dicit ergo, quod *hi omnes teſtimonio fidei probati inventi ſunt*, ideſt per fidem habent teſtimonium, quod ſunt probati, ideſt approbati a Deo. II. Corinth. x. 18. „ Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat. “ Sapient. iii. 6. „ Tamquam aurum in fornace probavit eos. “ Et tamen *non acceperunt repromiſſionem*, ſcilicet gloriæ, vel promiſſam vitam uſque ad Chriſtum . Pſal. lxxxviii. 39. „ Diſtuliſti Chriſtum. “ Temporales enim acceperunt , non autem ſpirituales . Supra eodem : *Defuncti ſunt* , *non acceptis promiſſionibus*.

Deinde cum dicit , *Deo pro nobis melius aliquid providente* , oſtendit rationem dilationis , ex quo aliqui ſumpſerunt cauſam , vel occaſionem erroris , qui dicunt , quod nullus in paradiſum intrabit uſque ad ultimam conſummationem, quæ erit per finalem reſurrectionem. Sed hoc eſt contra Apoſtolum II. Corinth. v. 1. „ Scimus quod ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo , domum non manufactam , ſed æternam in cælis . “ Iſta ergo conſummatio , de qua loquitur Apoſtolus , poteſt referri ad præmium eſſentiale , ſcilicet ad beatitudinem, quæ habetur per Chriſtum . Mich. ii. 13. „ Aſcendit pandens iter ante eos: “ quam non habuerunt ſancti veteris teſtamenti . Vel poteſt referri ad ſtolam corporis, quæ non dabitur univerſaliter , uſque poſt reſurrectionem univerſalem , licet forte aliqui iam habeant ipſam ex ſpeciali privilegio. Non ergo ſine nobis conſummantur, ſed perficiuntur duplici ſtola, ut, ſicut dicit Gloſſa, in comuni gaudio omnium , maius fiat gaudium ſingulorum . Unde in hoc nobis Deus providit : & ideo dicit : *Deo pro nobis aliquid melius providente*. Pſalm. cxxxii. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in unum. “ Magis enim gaudet homo cum pluribus gaudentibus. Gloſſa : „ Si iſti tenuerunt fidem , qui tamdiu expectaverunt (*a*) , multo magis teneamus nos qui ſtatim recipimus. “ Luc. xxiii. 43. „ Hodie mecum eris in paradiſo. “

CAPITIS DUODECIMI

LECTIO I.

IDeoque & nos tantam habentes impoſitam nubem teſtium , deponentes omne pondus , & circumſtans nos peccatum , per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen , aſpicientes in auctorem fidei , & conſummatorem Ieſum , qui propoſito ſibi gaudio, ſuſtinuit crucem, confuſione contempta , atque in dextera ſedis Dei ſedet . Recogitate enim eum qui talem ſuſtinuit a peccatoribus adverſus ſemetipſum contradictionem ; ut ne fatigemini , animis veſtris deficientes . Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis , adverſus peccatum repugnantes.

SUpra Apoſtolus multipliciter commendavit fidem , per quam membra Chriſto capiti coniunguntur ; hic ponit moralem monitionem , exhortans ut fidem quam te-

(*a*) *Al. additur* Regem.

tenent corde, operibus demonſtrent: ſicut etiam monet Iacobus II. Canonicæ ſuæ. Et primo docet quomodo ſe debeant habere circa mala; ſecundo quomodo debeant ſe habere circa bona, cap. XIII. ibi, *Caritas fraternitatis maneat in vobis*. Eſt autem duplex malum, ſcilicet pœnæ, & culpæ. Primo ergo docet quomodo ſe debent habere circa mala pœnalia toleranda; ſecundo circa mala culpæ vitanda, ibi, *Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite*. Ad tolerandum autem malum pœnæ primo inducit exemplo antiquorum; ſecundo, exemplo Chriſti, ibi, *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum*; tertio auctoritate Scripturæ, ibi, *Et obliti eſtis conſolationis*. Quantum ergo ad primum dicit: *Ideo nos habentes tantam nubem teſtium* (a) *impoſitam*; quaſi dicat: Ita dictum eſt, quod ſancti teſtimonio fidei probati, non tamen habuerunt repromiſſiones, & tamen cum hoc non defecerunt in expectando. Ergo *nos, qui habemus tantam nubem teſtium impoſitam ... curramus ad propoſitum nobis certamen*. Sancti dicuntur teſtes Dei, quia verbo, & facto glorificabatur Deus per eos. Matth. v. 16. „ Sic luceat lux veſtra coram hominibus, ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum qui in cælis eſt. “ Eſa. XLIII. 10. „ Vos teſtes mei, dicit Dominus. “ Dicuntur autem ſancti, nubes, primo propter converſationis ſublimitatem: Eſa. LX. 8. „ Qui ſunt iſti qui ut nubes volant? “ Secundo propter doctrinæ fecunditatem: Iob XXVI. 8. „ Qui ligat aquas in nubibus ſuis, ut non erumpant pariter deorſum: “ item XXXVI. 27. „ Effundit imbres ad inſtar gurgitum, qui de nubibus fluunt. “ Tertio propter ſpiritualis conſolationis utilitatem: ſicut enim nubes præſtant refrigerium, ſic exempla ſanctorum: Eſai. XVIII. 4. „ Et ſicut nubes roris in die meſſis. “ Hanc ergo nubem teſtium habemus impoſitam, quia ex vita ſanctorum quodammodo inducitur nobis neceſſitas ad imitandum. Iac. v. 10. „ Exemplum accipite, fratres, exitus mali, & longanimitatis, laboris, & patientiæ, Prophetas. “ Auguſtinus: „ Sicut Spiritus ſanctus loquitur in Scriptura, ita in geſtis ſanctorum, quæ nobis ſunt forma, & præceptum vitæ. “ Hoc eſt ergo exemplum ſanctorum, quod inducit. Sed quia ad conformandum ſe ad aliquod exemplar, interdum ex impedimento ſuperveniente impeditur homo, ideo removet illud quod potiſſime poteſt impedire. Illud autem eſt pondus peccati. Tribulatio autem eſt quaſi quidam agon. I. Corinth. IX. 25. „ Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet. “ Sicut autem in curſu, & certamine oportet omnia aggravantia deponere, ita & in agone tribulationis. II. Timoth. IV. 7. „ Bonum certamen certavi, curſum conſummavi. “ Qui ergo in tribulatione vult bene ad Deum currere, oportet impedimenta deponere. Iſta impedimenta vocavit ipſe Apoſtolus *pondus*, & *circumſtans peccatum*. Per *pondus* autem poteſt intelligi peccatum perpetratum; quod dicitur pondus, quia animam deprimit ad infima, & inclinat ad aliud. Pſal. XXXVII. 5. „ Sicut onus grave, gravatæ ſunt ſuper me. “ Gregorius: „ Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox ſuo pondere ad aliud trahit. “ Per *circumſtans peccatum* poteſt intelligi occaſio peccandi: quæ quidem eſt in omni eo quod circumſtat, ſcilicet in mundo, carne, proximo, dæmone. *Deponentes ergo* (b) *omne pondus*, ideſt peccatum perpetratum, quod dicitur pondus, & *circumſtans nos peccatum*, ſcilicet occaſionem peccandi. I. Petr. II. 1. „ Deponentes omnem malitiam, & omnem dolum. “ Vel pondus poteſt intelligi tædium tribulationis: ſic enim frequenter tribulatio dicitur onus per Prophetas, ſicut onus Damaſci, ideſt tribulatio: quaſi dicat: Non ſit vobis grave pati pro Chriſto. Circumſtans peccatum dicitur tentatio nobis immiſſa ex circuitu hoſtis. I. Petr. v. 8. „ Adverſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. “ Vel per pondus affectio terrena, per circumſtans autem peccatum affectio carnalis, quæ ſcilicet cauſatur in nobis a carne circumſtante; quaſi dicat: Deponatis affectionem tam temporalium, quam carnalium, ſi vultis libere currere. Unde ſubdit monitionem, dicens: *Curramus per patientiam ad certamen nobis propoſitum*: non ſolum illatum, quod tamen ſuſtineamus patienter; ſed nos ipſi voluntarie curramus. Pſalm. CXVIII. 32. „ Viam mandatorum tuorum cucurri. “ Hoc autem certamen nobis propoſitum eſt (c) pro iuſtitia. Eccli. IV. 33. „ Uſque ad mortem certa pro iuſtitia. “

Deinde cum dicit, *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum*, ponit exemplum Chriſti, & circa hoc duo facit: primo enim oſtendit quare paſſio Chriſti habenda eſt in exemplum, & quid in ipſa con-

(a) *Al.* *interpoſitam*. (b) *Al.* omne peccatum perpetratum, *aliis omiſſis*. (c) *Al.* cum iuſtitia.

conſiderandum eſt; ſecundo oſtendit fructum iſtius conſiderationis, ibi, *Recogitate eum qui talem ſuſtinuit a peccatoribus adverſus ſemetipſum contradictionem*. Sicut enim dicitur Epheſ. II. 8. „ gratia ſalvati eſtis „ per fidem. “ Chriſtus autem eſt auctor fidei. Si ergo vis ſalvari, debes intueri exemplar illud. Unde dicit: *Aſpicientes in Ieſum*, paſſum. Hoc ſignificatum fuit per ſerpentem æneum elevatum pro ſigno, in quem aſpicientes curabantur, Num. XXI. Ioan. III. 14. „ Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet „ Filium hominis; ut omnis qui credit in „ ipſum non pereat, ſed habeat vitam æternam. “ Si ergo vis ſalvari, reſpice in faciem Chriſti tui. Ipſe enim eſt auctor fidei dupliciter. Primo eam docendo verbo. Supra I. 2. *Locutus eſt nobis in Filio*. Ioan. I. 18. „ Unigenitus, qui eſt in ſinu „ Patris, ipſe enarravit. “ Secundo eam in corde imprimendo. Philip. I. 29. „ Vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum „ ut in ipſum credatis, ſed ut etiam pro „ illo patiamini. “ Item ipſe eſt conſummatio fidei dupliciter. Uno modo ipſam miraculis confirmando. Ioan. X. 38. „ Si „ mihi non vultis credere, operibus credite. “ Item fidem præmiando. Cum enim fides ſit imperfecta cognitio, eius præmium conſiſtit in ipſius cognitionis perfectione. Ioan. XIV. 21. „ Ego diligam eum, „ & manifeſtabo ei meipſum. “ Hoc autem ſignificatum fuit Zach. IV. 9. ubi dicitur „ Manus Zorobabel fundaverunt do- „ mum iſtam, “ ſcilicet Eccleſiam, cuius fundamentum eſt fides, „ & manus eius „ perficient eam. “ (*a*) Nam manus Chriſti, qui de genere Zorobabel deſcendit, fundat Eccleſiam in fide, & fidem gloria conſummat. „ Videmus enim nunc in ſpe- „ culo, & in ænigmate; tunc autem facie „ ad faciem: “ I. Cor. XIII. 12. Auguſtinus I. de Trin. cap. X. „ Contemplatio eſt „ merces fidei; cui mercedi per fidem cor- „ da mundantur, ſicut ſcriptum eſt (Act. „ XV. 9.) Fide mundans corda eorum. “ In paſſione enim Chriſti tria conſideranda ſunt. Primo quid contempſit; ſecundo quid ſuſtinuit; tertio quid promeruit. Quantum ad primum dicit: *Qui, propoſito ſibi gaudio, ſuſtinuit crucem*. Iſtud autem gaudium fuit illud gaudium terrenum quo a turba quam paverat, quærebatur, ut facerent eum Regem; quod ipſe contempſit fugiendo in montem, Ioan. VI. Unde Eccle. II. 2. „ Riſum reputavi errorem, & gaudio dixi: „ Quid fruſtra deciperis? “ Vel *propoſito ſibi gaudio* æternæ vitæ pro præmio, *ſuſtinuit crucem*. Hoc eſt ſecundum, ſcilicet quid ſuſtinuit, quia crucem. Philipp. II. 8. „ Humiliavit ſemetipſum, factus obediens „ uſque ad mortem, mortem autem cru- „ cis. “ In quo oſtenditur & cruciatus acerbitas, quia ibi affixus fuit manibus, & pedibus; & mortis vilitas, & ignominia, quia hoc erat ignominioſum genus mortis: Sap. II. 20. „ Morte turpiſſima condemne- „ mus eum. “ Quantum autem ad tertium, ſcilicet quid promeruit, quia ſeſſionem ad dexteram Patris: unde dicit: *Atque in dextera ſedis Dei ſedet*. Exaltatio enim humanitatis Chriſti fuit præmium paſſionis eius. (*b*) Supra I. 3. *Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*.

Deinde cum dicit, *Recogitate eum*, oſtendit quis ſit fructus huius conſiderationis; & primo monet ad diligentem exempli conſiderationem; ſecundo oſtendit utilitatem, ibi, *Ut non fatigemini*; tertio ſubdit rationem, ibi, *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis*. Dicit ergo: Ita dictum eſt: *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum*: nec hoc ſolum, ſed etiam *recogitate*, ideſt iterum cogitate *eum qui talem ſuſtinuit a peccatoribus adverſum ſemetipſum contradictionem*. Prover. III. 6. „ In omnibus „ viis tuis cogita illum. “ Et huius ratio eſt, quia in quacumque tribulatione invenitur eius remedium in cruce. Ibi enim eſt obedientia ad Deum. Philip. II. 8. „ Hu- „ miliavit ſemetipſum, factus obediens. “ Item pietatis affectus ad parentes: unde ibi geſſit curam de matre ſua. Item caritas ad proximum: unde ibi pro transgreſſoribus oravit. Luc. XXIII. 34. „ Pater di- „ mitte illis, non enim ſciunt quod fa- „ ciunt. “ Epheſ. V. 2. „ Ambulate in di- „ lectione, ſicut Chriſtus dilexit nos, & „ tradidit ſemetipſum pro nobis. “ Item fuit ibi patientia in adverſis. Pſal. XXXVIII. 3. „ Obmutui, & humiliatus ſum, & ſilui „ a bonis; & dolor meus renovatus eſt. “ Eſai. LIII. 7. „ Sicut ovis ad occiſionem „ ducetur, & quaſi agnus coram tonden- „ te ſe obmuteſcet, & non aperiet os „ ſuum. “ Item in omnibus finalis perſeverantia: unde uſque ad mortem perſeveravit. Luc. XXIII. 46. „ Pater in manus „ tuas commendo ſpiritum meum. “ Unde in cruce invenitur exemplum omnis virtutis. Auguſtinus: „ Crux non ſolum „ fuit

(a) *Al.* ſcilicet manus Chriſti. (b) *Al.* Sedet autem &c.

„ fuit patibulum patientis, ſed etiam ca„ thedra docentis. “ *Recogitate* ergo *eum qui ſuſtinuit*. Sed quid cogitandum? Tria, ſcilicet genus paſſionis: unde *ſuſtinuit contradictionem*, ideſt afflictionem in verbis: unde dicebant (Matth. xxvii. 40.) „Vah „ qui deſtruis templum Dei. “ Pſal. xvii. 44. „ Eripies me de contradictionibus po„ puli. “ Rom. x. 21. „ Expandi manus „ meas ad populum non credentem, ſed „ contradicentem mihi. “ Luc. ii. 34. „ Et „ in ſignum cui contradicetur. “ Et *contradictionem talem*, ideſt tam gravem, & ignominioſam. Thren. i. 12. „ O vos o„ mnes, qui tranſitis per viam, attendite, „ & videte ſi eſt dolor ſicut dolor meus. “ Secundo a quibus paſſus eſt, quia *a peccatoribus*, pro quibus patiebatur. I. Petr. iii. 18. „ Chriſtus ſemel pro peccatis no„ ſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis. “ Tertio perſona patientis. Ante paſſionem enim ab origine mundi paſſus eſt in membris ſuis, ſed tunc in propria perſona: unde dicit, *Adverſus ſemetipſum*. Eſai. xlvi. 4. „ Ego feci, & ego feram. “ Pſal. lxviii. 5. „ Quæ non rapui, tunc exolvebam. “ I. Petr. ii. 24. „ Peccata noſtra ipſe per„ tulit in corpore ſuo ſuper lignum. “ Utilitatem oſtendit, cum dicit: *Ut non fatigemini*. Conſideratio enim paſſionis Chriſti facit nos non deficere. Gregorius: „ Si „ paſſio Chriſti ad memoriam revocatur, „ nihil adeo durum eſt quod non æquani„ miter toleretur. “ Unde non deficiatis, tamquam fatigati animo, a veritate fidei. Eſai. xl. 31. „ Current, & non laborabunt; „ ambulabunt, & non deficient. “ II. Theſſal. iii. 13. „ Nolite deficere benefa„ cientes. “ Rationem autem huius ponit dicens: *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis*; quaſi dicat: Non debetis deficere in tribulationibus veſtris pro vobis, quia nondum tantum ſuſtinuiſtis ſicut Chriſtus. Ipſe enim ſanguinem ſuum fudit pro nobis. Matth. xxvi. 28. „ Hic eſt ſanguis novi „ teſtamenti, qui pro multis effundetur. “ Vos autem rapinam bonorum veſtrorum ſuſtinuiſtis. Maius autem eſt de genere operis vitam dare quam ſubſtantiam corporalem; licet aliquando ex radice operis, ſcilicet ex caritate, poſſit eſſe minus, ſicut ſupra dictum eſt. Unde dicit: *Nondum enim reſtitiſtis*, repugnantes adverſus peccatum, *uſque ad ſanguinem*, ſcilicet fundendum pro Chriſto.

LECTIO II.

ET obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini; neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus caſtigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. In diſciplina perſeverate. Tamquam filiis, vobis offert ſe Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes; ergo adulteri, & non filii eſtis. Deinde patres quidem carnis noſtræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos: num multo magis obtemperabimus patri ſpirituum, & vivemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, ſecundum voluntatem ſuam erudiebant nos; hic autem ad id quod utile eſt in recipiendo ſanctificationem eius. Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudii, ſed mæroris; poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.

SUpra induxit Apoſtolus ad mala patienter ſuſtinenda exemplo antiquorum patrum, & Chriſti; hic monet ad idem ex auctoritate Scripturæ: unde circa hoc tria facit: primo enim ponit auctoritatem; ſecundo oſtendit ſenſum eius, ibi, *In diſciplina perſeverate*; tertio arguit ad propoſitum ex præmiſſis, ibi, *Quod ſi extra diſciplinam eſtis .... ergo adulteri, & non filii eſtis*. Ponit autem auctoritatem, quæ habetur Proverb. iii. 11. ſed ſub aliis verbis, quam littera noſtra habeat: ibi enim habemus ſic „ Diſciplinam Domini, fili mi, ne abiicias, „ nec deficias cum ab eo corriperis. Quem „ enim diligit Dominus, corripit, & qua„ ſi pater in filio complacet ſibi. “ Quia vero Apoſtolus inducit auctoritatem iſtam cauſa conſolationis, ideo utitur aliis verbis: unde dicit: *Et obliti eſtis conſolationis*; quaſi dicat: Mirum eſt, ſi obliti eſtis. Pſalm. xciii. 19. „ Secundum multitudi„ nem dolorum meorum in corde meo „ conſolationes tuæ lætificaverunt animam „ meam: “ item cxviii. 93. „ In æter-

„ num non obliviſcar iuſtificationes tuas.“ Dicit autem, *Conſolationis*, ideſt Dei conſolantis, & eſt emphatica locutio. II. Cor. 1. 3. „ Benedictus Deus, & Pater Domi„ ni noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericor„ diarum, & Deus totius conſolationis, „ qui conſolatur nos in omni tribulatione „ noſtra.“ Sequitur: *Quæ vobis*, ideſt qui Deus conſolationis, *loquitur tamquam filiis*. Ergo ſi punit, non odit; ſed eius punitio ordinatur ad bonum, quia loquitur vobis tamquam filiis. Verba autem auctoris ponit dicens: *Fili mi noli negligere diſciplinam Domini*: & ſubdit rationem ibi, *Quem enim diligit Dominus, caſtigat*. (*a*) In auctoritate vero prohibet duo: quia prohibet odium diſciplinæ, & impatientiam ad ipſam. Propter primum dicit: *Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini*; ſicut quidam qui odiunt diſciplinam, de quibus dicitur Prov. IX. 8. „ Noli arguere deriſorem, ne oderit „ te.“ Amos v. 10. „ Odio habuerunt (*b*) loquentem in porta, & corripientem „ perfecte abominati ſunt.“ Dicit ergo Apoſtolus: *Noli negligere diſciplinam Domini*; quaſi dicat: Cum Deus te flagellat cauſa diſciplinæ, *noli negligere*, ideſt negligenter habere faſtidiendo. Sap. III. 11. „ Sapien„ tiam, & diſciplinam qui abiicit, infe„ lix eſt.“ Propter ſecundum dicit: *Et ne fatigeris, dum ab eo argueris*. Quidam enim, etſi correctionem duram non odiant, tamen impatienter portant: & ideo dicit: *Neque fatigeris, dum ab eo argueris*. Tunc enim homo ſpiritualiter fatigatur quando contriſtatur intantum quod deficit. Supra eodem: *Ut non fatigemini, animis veſtris deficientes*. Eccli. VI. 26. „ Ne accidieris in vinculis „ illius.“

Deinde cum dicit, *Quem enim diligit Dominus caſtigat*, aſſignat cauſam. Sicut autem dicit Philoſophus, verbum caſtigationis communiter accipitur in pueris, & in concupiſcentia: dicimus enim caſtum cuius concupiſcentia caſtigata eſt. Similiter puer dicitur caſtigatus qui eſt bene diſciplinatus. Quod enim de ſe habet pronitatem ad malum, indiget refrenante. Talis autem eſt concupiſcentia, & puer, qui de ſe ſequuntur impetus ſuos: ideo indigent caſtigante. Ille ergo qui caſtigat, ideo hoc facit ne tendant in malum. Et quia ſenſus noſtri, & cogitatio noſtra prona ſunt ad malum, ut dicitur Gen. VI. ideo Dominus caſtigat nos, ut retrahat nos a malo. Pſal. CXVII. 18. „ Caſtigans caſtigavit me Dominus, & „ morti non tradidit me.“ Hier. XXXI. 18. „ Caſtigaſti me, & eruditus ſum qua„ ſi iuvenculus indomitus.“ In hoc autem caſtigat, quia flagellat, non quidem ad condemnationem, ſed ad ſalutem. Unde dicit, quod *flagellat omnem filium quem recipit*. Et ideo qui non flagellantur, non ſunt de numero filiorum. Pſalm. LXXII. 5. „ In labo„ re hominum non ſunt, & cum homini„ bus non flagellabuntur.“ Unde eſt ſignum quaſi æternæ reprobationis. Ezech. XVI. 42. „ Auferetur zelus meus a te.“ Nec mirum ſi flagellat omnem filium quem recipit per adoptionem: quia proprio Filio ſuo non pepercit. Luc. ult. 26. „ Oportuit Chri„ ſtum pati.“

Conſequenter cum dicit, *In diſciplina perſeverate*, oſtendit ſenſum auctoritatis prææallegatæ: & primo oſtendit ſenſum monitionis; ſecundo ſenſum rationis aſſignat, ibi, *Tamquam filiis vobis offert ſe Deus*; tertio oſtendit rationem iſtam eſſe convenientem, ibi, *Quis enim filius quem non corripit pater?* Monitio autem Apoſtoli fuerat, quod non debebant negligere diſciplinam Domini, nec etiam fatigari. Utrumque autem comprehendit in his verbis. Non negligere enim, nec etiam fatigari ſub diſciplina, non eſt aliud quam in diſciplina perſeverare. Unde Iob VI. 10. „ Hæc mihi ſit conſo„ latio, ut affligens me dolore, non par„ cat.“ Pſalm. II. 12. „ Apprehendite „ diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus.“ Quare autem non debemus negligere, dixerat: quia *quem diligit Dominus, caſtigat*: unde hic dicit: *Tamquam filiis vobis ſe offert Deus*; quaſi dicat: Ideo perſeverate, quia offert ſe tamquam filiis. Hier. III. 19. „ Patrem vocabis me, & poſt me ingredi „ non ceſſabis.“ Conſequenter oſtendit iſtam rationem eſſe convenientem, dicens: *Quis enim filius quem non corripit pater?* Ad patrem enim pertinet corrigere filium ſuum. Proverb. XIII. 24. „ Qui parcit virgæ, o„ dit filium ſuum; qui autem diligit il„ lum, inſtanter erudit.“ Eccli. XXX. 8. „ Equus indomitus evadet durus, & filius „ remiſſus evadet præceps.“ Et ideo neceſſaria eſt correctio; ſicut Paulo datus eſt ſtimulus carnis, ne per ſuperbiam corrueret, II. Corinth. XII.

Deinde cum dicit, *Quod ſi extra diſciplinam eſtis ... ergo adulteri, & non filii eſtis*, arguit ex præmiſſis: & primo deducendo ad

(a) *Al.* In auctoritate vero prohibet odium diſciplinæ &c. (b) *Ibi* corripientem in porta, & loquentem perfecte.

ad inconveniens; ſecundo ex quodam exemplo, ibi, *Deinde patres quidem carnis noſtræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos*; tertio ex utilitate conſequente, ibi, *Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudii, ſed mæroris; poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.* Circa primum facit talem rationem. Omnes ſancti, qui Deo placuerunt, per multas tribulationes tranſierunt, per quas filii Dei facti ſunt. Ergo qui in diſciplina non perſeverat, non eſt filius, ſed magis adulter, ideſt de adulterio natus. Iſtius rationis ponit tamen concluſionem, dicens: *Si eſtis extra diſciplinam, non eſtis filii, ſed adulteri: quia diſciplinæ facti ſunt participes omnes*, ſcilicet ſancti. II. Timoth. III. 12. „Omnes qui pie vivere volunt in Chriſto, perſecutionem patientur.“ Iudith VIII. 23. „Omnes qui Deo placuerunt, per multas tribulationes tranſierunt fideles.“ Nec oportet quod ſemper ſancti habeant exteriores tribulationes, cum interius affliguntur ex mala converſatione perverſorum. II. Petr. II. 8. „Habitans Lot apud eos qui de die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.“ Filius autem proprie dicitur qui eſt ex legitimo patre. Mater noſtra eſt Eccleſia, cuius ſponſus eſt ipſe Deus: Oſeæ II. 20. „Sponſabo te mihi in fide.“ Adulter autem eſt diabolus, & mundus. Qui ergo nati ſunt ex ſpiritu diaboli, vel mundi, ſunt filii adulterini. Eſa. LVII. 3. „Accedite huc (a) filii auguratricis, ſemen adulteri, & fornicariæ.“ Patet ergo quod proprie non ſunt filii niſi de legitimo patre nati.

Conſequenter cum dicit, *Deinde patres quidem carnis noſtræ, eruditores habuimus*, ponit ſecundam rationem ſumptam ex eo quod experti ſumus, ſcilicet ex correctione paterna. Quæ quidem ratio procedit ex duplici differentia, quæ eſt inter Deum patrem, & patrem carnalem. Eſt autem hæc prima differentia Dei patris ad patrem carnalem. Homo enim generat hominem quantum ad corpus, non quantum ad animam, quæ eſt per creationem, & non traducitur. II. Machab. VII. 22. „Neque enim ego ſpiritum, & animam donavi vobis.“ Unde dicit, quod *nos habuimus patres carnis noſtræ eruditores*. Eccli. VII. 25. „Filii tibi ſunt? Erudi illos.“ *Et reverebamur eos.* Exod. XX. 12. „Honora patrem tuum, & matrem tuam.“ Deus autem excellentius eſt pater noſter, ſcilicet quantum ad animam, quam immediate creat. Eccle. ult. 7. „Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.“ Item iuſtificat animam, adoptando nos in filios. Rom. VIII. 16. „Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filii Dei.“ Ideo dicit: *Num multo magis obtemperabimus patri ſpirituum*, ideſt animarum noſtrarum, quæ dicuntur ſpiritus, quia non ſunt ex materia, *& vivemus?* Finis enim obedientiæ eſt vita æterna. Ioan. VIII. 52. „Si quis ſermonem meum ſervaverit, mortem non guſtabit in æternum.“ Supra v. 9. *Factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ.* Secunda vero differentia eſt correctionis humanæ ad divinam, quæ in duobus differunt: & primo quantum ad finem, quia finis humanæ correctionis eſt aliquid tranſitorium: eſt enim ad bene converſandum in hac vita, quæ eſt paucorum dierum; ſecundo quantum ad rationem: quia homo corrigit ſecundum voluntatem, quæ falli, & errare poteſt, & tamen obedimus ei. In correctione autem divina non ſic: quia erudit nos ad aliquid utile in ſempiternum, ſcilicet ad recipiendum ſanctificationem, quæ ſcilicet eſt ipſemet Deus. Eſa. VIII. 13. „Dominum exercituum, ipſum ſanctificate. Ipſe pavor veſter, ipſe terror veſter, & erit vobis in ſanctificationem.“ Et ideo dicit: *Et illi quidem erudiebant nos in tempore paucorum dierum*; & hoc quantum ad primum: *& ſecundum voluntatem ſuam*; & hoc quantum ad ſecundum. *Hic autem ad id quod utile eſt*: Eſai. XLVIII. 17. „Ego Dominus docens te utilia.“ (b) Et hoc *in recipiendo ſanctificationem*, ideſt in ſanctificationem ab ipſo recipiendam: & ideo debemus magis recipere diſciplinam eius.

Sequitur: *Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudii, ſed mæroris; poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.* Hæc eſt tertia ratio, quæ ſumitur ex utilitate correctionis. Cum autem pœnæ ſint quædam medicinæ, idem iudicium videtur eſſe de correctione, & de medicina. Sicut autem medicina in ſumptione amara eſt quidem, & abominabilis, tamen eius finis eſt valde dulcis, & deſiderabilis; ita & diſciplina, quia gravius eſt ad ſuſtinendum, ſed adducit fructum optimum. Sciendum eſt autem quod diſciplina dicitur a diſcendo. Pueri autem qui addiſcunt, flagellis eru-

diun-

(a) *Al.* filii auguratricis, & adulteri, & fornicariæ. (b) *Al.* & hoc in ſanctificationem ab ipſo recipiendam.

diuntur. Et ideo diſciplina aliquando ſumitur pro ſcientia, ut in principio I. Poſteriorum: „ Omnis doctrina, & omnis diſciplina intellectiva ex præexiſtente fit cognitione: " quæ Græce dicitur epiſtemon. Aliquando autem ſumitur pro correctione, & Græce dicitur pedia; ſed in Latino non habet nomina ita diſtincta. Dicit ergo, quod *omnis diſciplina*, quæ ſcilicet eſt eruditio per flagella, & moleſtias, *in præſenti videtur eſſe non gaudii, ſed mæroris*: quia exterius habet triſtitiam in ſuſtinendo; ſed interius habet dulcedinem ex intentione finis. Et ideo dicit, *Videtur*, & non dicit, Eſt. II. Corinth. vi. 10. „ Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. " Ioan. xvi. 21. „ Mulier cum parit, triſtitiam habet; „ cum autem pepererit, non meminit preſſuræ propter gaudium. " II. Corinth. iv. 17. „ Id enim quod in præſenti eſt momentaneum, & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. " Et ideo dicit: *Poſtea reddit fructum*. Fructus enim importat dulcedinem: unde frui eſt delectari in fine adepto. *Pacatiſſimum*. Fructus enim habetur hic cum perturbatione exteriorum incommodorum, & tentationum interiorum; & ideo non eſt pacatiſſimus ſicut ibi: in gloria ſiquidem nihil erit interius remordens conſcientiam, nec impellens ad culpam, nec exterius contriſtans. Ibi enim, ut dicit Auguſtinus, erit quicquid voles: ergo ille fructus eſt pacatiſſimus. Pacatus quidem in tranquillitate conſcientiæ, pacatior in ſuſceptione primæ ſtolæ, ſed pacatiſſimus in ſuſceptione ſecundæ. Eſai. xxxii. 18. „ Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta. " Proverb. iii. 14. „ Primi, & puriſſimi fructus eius. " *Reddet* ergo *fructum iuſtitiæ*, ideſt quem meretur iuſtitia. „ Seminanti enim iuſtitiam merces fidelis: " Prov. xi. 18. ibidem 30. „ Fructus iuſti, lignum vitæ. " Vel *iuſtitiæ*, ideſt ad iuſtitiam apprehendendam. Oſeæ x. 12. „ Seminate vobis in veritate iuſtitiæ, & metite in ore miſericordiæ. " Pſal. cxxv. 6. „ Euntes ibant, & flebant, mittentes ſemina ſua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos. " Sed non redditur fructus niſi *exercitatis per eam*, ideſt per diſciplinam. Supra v. 14. *Perfectorum eſt cibus ſolidus, eorum qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus*.

L E C T I O III.

PRopter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite, & greſſus rectos facite pedibus veſtris; ut non claudicans quis erret, magis autem ſanetur. Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum: contemplantes, ne quis deſit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut profanus, ut Eſau, qui propter unam eſcam vendidit primitiva ſua. Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus eſt. Non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquiſiſſet eam.

SUpra monuit Apoſtolus qualiter nos debemus habere ad mala pœnalia ſuſtinenda; hic monet qualiter nos debemus habere ad mala culpæ vitanda, & circa hoc duo facit: primo enim ponit monitiones ſuas; ſecundo aſſignat rationes ipſarum, ibi, *Non enim acceſſiſtis ad tractabilem montem*. Circa primum duo facit: primo enim monet hominem peccantem; ſecundo nondum peccantem, ibi, *Pacem ſequimini*. Eſt autem duplex peccatum, ſcilicet omiſſionis, & tranſgreſſionis. Primo ergo monet ad dimittendum peccatum omiſſionis; ſecundo ad dimittendum peccatum tranſgreſſionis, ibi, *Et greſſus rectos facite pedibus veſtris*. Peccatum autem omiſſionis duplex eſt. Unum quando quis omittit bonum facere; aliud, omittendo mala, & adverſa tolerare. Quantum ad primum dicit: *Propter quod*, ſcilicet quia diſciplina affert fructum pacatiſſimum, ideo ut vos hunc fructum percipere poſſitis, *erigite manus remiſſas*. Manus enim cum ſit organum organorum, remiſſa dicitur quando vacat a bonis operibus: & ideo erigenda eſt per rectam intentionem ad operandum quæ Deo placent. Thren. iii. 41. „ Levemus corda noſtra cum manibus ad Deum. " Pſalm. cxl. 2. „ Elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. " Manus enim remiſſa inducit egeſtatem, & ſervitutem: Prov. x. 4. „ Egeſtatem operata eſt manus remiſſa, manus autem fortium divitias parat: " item xii. 24. „ Manus fortium

„ do-

„ dominabitur ; quæ autem remiſſa eſt , „ tributis ſerviet . “ In huius ſignum , quando Moyſes elevabat manus , vincebat Iſrael; quando vero remittebat, ſuperabat Amalech : Exod. XVII. Quantum ad aliud peccatum omiſſionis dicitur : *Erigite genua diſſoluta* . In genibus totum pondus corporis ſuſtentatur. Habent ergo genua diſſoluta qui non habent fortitudinem fortiter tolerandi adverſa . Hæc ergo remiſſio abiicienda eſt. Iob IV. 3. „ Manus laſſas roboraſti , & genua trementia confortaſti : „ vacillantes confirmaverunt ſermones tui.“ Eſa. XXXV. 3. „ Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate . “ Manus ergo , & genua erigite , ut nec otio torpeatis, nec debilitate hæſitetis.

Deinde cum dicit, *Et greſſus rectos facite pedibus veſtris*, improbat peccatum tranſgreſſionis . Iſtud autem peccatum eſt obliquitas quædam , & curvitas . Rectum enim dicitur cuius medium non exit ab extremis , ideſt cuius operatio non recedit ab intentione, & fine debito. Triplex autem eſt obliquitas , ſcilicet in affectu , in operatione, & in intellectu. Iſtas tres monet declinare . Ex affectione autem iniqua ſequitur obliquitas in intellectu , & depravatio in affectu: & ideo quantum ad primum, quod eſt aliorum radix , dicit: *Facite greſſus rectos pedibus veſtris*, ideſt rectas affectiones. Sicut enim pedes portant corpus, ita mentem portant affectiones . Recti ergo pedes ſunt affectiones rectæ . Ezech. I. 7. „ Pedes eorum pedes recti . “ Rectificate ergo affectiones , quibus totum corpus portatur ſpiritualiter . Eſ. XL. 3. „ Rectas facite in ſolitudine ſemitas Dei „ veſtri; “ hoc eſt, quantum in vobis eſt, date operam ad hoc . Sed proprie rectificare eſt ſolius Dei: Pſal. XVI. 5. „ Dirige „ greſſus meos in ſemitis tuis . “ Quantum ad ſecundum dicit : *Ut ne claudicans quis* quantum ad actionem exteriorem. Sicut enim tibia dicitur clauda quando non ſequitur regulam potentiæ greſſivæ ; ita operatio claudicat , quando ſive ad dexteram, ideſt in proſperis, ſive ad ſiniſtram, ideſt in adverſis, non ſequitur regulam legis divinæ. Eſai. XXX. 21. „ Hæc eſt via , „ ambulate in ea , & non declinetis neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. “ Vel claudicat qui cæremonialia obſervat cum Evangelio . Quantum ad obliquitatem intellectus dicit, *Erret.* Malam enim operationem ſequitur error intellectus . Prov. XIV. 22. „ Errant omnes qui operantur ma„ lum. “ Sap. II. 21. „ Hæc cogitaverunt , „ & erraverunt: excæcavit enim eos ma„ litia eorum. “ Qui ergo vult illas duas curvitates cavere, habeat pedes , & affectiones rectas: & ideo dicit : *Magis autem ſanetur* . Sicut enim ſanitas corporis conſiſtit in contemperatione humorum , ita ſanitas ſpiritualis in ordinatione affectuum . Hierem. XVII. 14. „ Sana me, Domine, & „ ſanabor. “

Deinde cum dicit, *Pacem ſequimini*, monet non peccantem ad vitandum peccatum, & circa hoc duo facit : primo enim præmittit quædam remedia quæ valent ad omnia peccata vitanda ; ſecundo ſpecialiter monet ad vitationem eorum, ibi , *Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat*.

Circa primum ſciendum eſt , quod actionum humanarum ſunt diverſi fines . Quædam enim ordinantur ad alium , ſicut iuſtitia, quæ ordinat hominem ad proximum; & iſtarum finis eſt pax: unde Eſa. XXXII. 17. „ Erit opus iuſtitiæ pax . “ Quædam ad ipſum operantem , ſicut ieiunare ; & iſtorum finis eſt puritas: non enim ieiunamus niſi propter munditiam, & puritatem. Quantum ergo ad primum dicit : *Pacem ſequimini*; ideſt non ſolum habete, ſed quæratis quomodo cum aliis habeatis . Rom. XII. 18. „ Si fieri poteſt , quod in vobis „ eſt , cum omnibus hominibus pacem ha„ bentes. “ Pſal. XXXIII. 15. „ Inquire pa„ cem , & perſequere eam . “ Quantum ad ſecundum dicit , *Et ſanctimoniam* . II. Corinth. VII. 1. „ Mundemus nos ab omni „ inquinamento carnis , & ſpiritus . “ Quod autem iſta remedia ſint neceſſaria , oſtendit per duo damna quæ incurrimus ſine ipſis , ſcilicet damnum gloriæ in futuro , & gratiæ in præſenti . Quantum ad primum dicit , quod *ſine pace, & ſanctimonia nemo videbit Deum*, in quo conſiſtit beatitudo. Ioan. XVII. 3. „ Hæc eſt vita æter„ na , ut cognoſcant te ſolum Deum ve„ rum . “ Quaſi dicat : Sine pace quo ad proximum , & munditia, & puritate quo ad ſeipſum , nemo poteſt eſſe beatus . Matth. V. 9. „ Beati pacifici , quoniam filii „ Dei vocabuntur . “ Solum autem filiis debetur hereditas divinæ viſionis . Item Apoc. XXI. 27. „ Non intrabit in ea aliquid „ coinquinatum . “ Pſal. XIV. 1. „ Domine, „ quis habitabit in tabernaculo tuo? .... Qui „ ingreditur ſine macula . “ Item XXIII. 3. „ Quis aſcendet in montem Domini ? „ .... Innocens manibus , & mundo cor„ de. “ Quantum ad ſecundum damnum, ſcilicet gratiæ Dei in præſenti, dicit : *Contem-*

templantes ne quis deſit gratia Dei. Gratia enim per diſcordiam, & immunditiam amittitur. I. Corinth. IV. 33. „ Non eſt Deus „ diſſenſionis, ſed pacis. “ Pſalm. lxxv. 3. „ In pace factus eſt locus eius. “ Habac. I. 3. „ Mundi ſunt oculi tui, Domine, ne „ videant malum, & reſpicere ad iniqui- „ tatem non poteris. “ Sap. I. 5. „ Spi- „ ritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum „ .... & corripietur a ſuperveniente in- „ iquitate. “ Figurative autem loquitur Apoſtolus. Gratia enim etſi non habeatur ex meritis, alioquin gratia non eſſet gratia, tamen oportet quod homo faciat quod in ſe eſt. Deus autem voluntate ſua liberaliſſima dat eam omni præparanti ſe. Apoc. III. 20. „ Ecce ſto ad oſtium, & pul- „ ſo: ſi quis aperuerit mihi, intrabo ad „ eum. “ I. Tim. II. 4. „ Qui vult omnes „ homines ſalvos fieri. “ Et ideo gratia Dei nulli deeſt, ſed omnibus, quantum in ſe eſt, ſe comunicat; ſicut nec ſol deeſt oculis cæcis. Dicit ergo: *Contemplantes ne quis deſit gratia Dei*.

Sed contra: quia ſi gratia non datur ex operibus, ſed tantum ex hoc quod aliquis non ponit obſtaculum: ergo habere gratiam dependet ex ſolo libero arbitrio, & non ex electione Dei; quod eſt error Pelagii.

Reſpondeo. Dicendum eſt, quod hoc ipſum quod aliquis non ponit obſtaculum, ex gratia procedit. Unde ſi aliquis ponat, & tamen moveatur cor eius ad removendum illud, hoc eſt ex dono gratiæ Dei vocantis per miſericordiam ſuam. Gal. I. 15. „ Cum autem placuit ei qui me ſe- „ gregavit ex utero matris meæ, & vo- „ cavit per gratiam ſuam. “ Hoc autem donum gratiæ non eſt gratum faciens. Quod ergo a quibuſdam removetur iſtud obſtaculum, hoc eſt ex miſericordia Dei; quod autem non removetur, hoc eſt ex iuſtitia eius. Non autem dicit, Ne tu deſis, ſed *ne quis deſit*, ideſt quicumque: quia quilibet debet eſſe ſolicitus de proximo. Eccli. XVII. 12. „ Unicuique mandavit de proxi- „ mo ſuo. “

Deinde cum dicit, *Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat*, ſpecialiter deſcendit ad monitionem vitationis peccatorum contrariorum unicuique prædictorum remediorum: & primo monet vitare peccata contraria paci; ſecundo contraria ſanctimoniæ, ibi, *Ne quis fornicator, aut profanus, ut Eſau*. Dicit ergo: *Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat*. Illud dicitur amarum quod non poteſt guſtari niſi cum offenſa. Converſatio ergo alicuius dicitur amara quando non poteſt eſſe ſine offenſa eorum cum quibus converſatur: contra quod dicitur de ſapientia Sap. VIII. 16. „ Non habet amaritudinem „ converſatio illius, nec tædium convictus „ eius, ſed lætitiam, & gaudium. “ Qui ergo in ſapientia ſcit converſari, non eſt amaræ converſationis; quod fit quando non habet dura verba, vel facta. Et ideo dicit: *Contemplantes ne qua radix amaritudinis*, ideſt amaritudo paulatim inchoata, & in corde radicata, *ſurſum germinans impediat*, pacem, & per conſequens gratiam, & viſionem (a) Dei. Deut. XXIX. 18. „ Ne „ ſit inter vos radix germinans fel, & „ amaritudinem. “ Oſeæ XII. 14. „ Ad „ iracundiam provocavit me Ephraim in „ amaritudinibus ſuis. “ Vel radix amaritudinis eſt mala cogitatio noxiæ delectationis, quæ ſurſum germinat quando per conſenſum ad opus venitur. *Et per illam inquinantur multi*: quia non ſolum ille in quo eſt, ſed & alii malo eius exemplo. I. Corinth. V. 6. „ Modicum fermentum to- „ tam maſſam corrumpit. “

Deinde cum dicit, *Ne quis fornicator, aut profanus, ut Eſau*, monet vitare peccata contraria ſanctimoniæ, cui ſpecialiter opponuntur peccata carnalia, ſcilicet luxuria, & gula, quæ perficiuntur in delectatione carnali, per quam mens inquinatur. Unde iſta mentem, & carnem inquinant. Et ideo ſpecialiter monet iſta vitari: & primo luxuriam, dicens: *Contemplantes*, & non ſolum quilibet in ſeipſo, ſed *ne quis fornicator*, ita quod quilibet in proximo ſuo hoc contempletur. Auguſtinus: „ Invicem veſtram pudicitiam cuſto- „ dite: “ & Epheſ. V. 3. „ Fornicatio au- „ tem, & omnis immunditia, aut avari- „ tia, nec nominetur in vobis, ſicut decet „ ſanctos. “ Tob. IV. 13. „ Attende tibi „ ab omni fornicatione. “ Secundo prohibet gulam, dicens, *Aut profanus*; & dicitur quaſi procul a fano; & tales ſunt guloſi, qui de ventre ſuo Deum faciunt. *Sicut Eſau*. Quod dixerat, oſtendit in exemplo Eſau, qui propter gulam vendidit primogenita. Sic etiam guloſus pro minima eſca vendit hereditatem æternam. Proverb. VI. 26. „ Pretium ſcorti vix eſt unius „ panis. “ Eſau autem non ſolum fuit guloſus, ſed etiam luxurioſus: quia contra voluntatem parentum duxit uxores alienigenas.

(a) *Al. omittitur* Dei.

genas. Ius autem primogeniti erat quod habebat duplicem portionem, & ante ſacerdotium Aaron, habebat honorem ſacerdotalem: unde in hoc commiſit ipſe ſimoniam. Ergo videtur quod etiam Iacob, qui illud emit, ſimiliter commiſit ſimoniam: quod falſum eſt. Iacob enim per Spiritum ſanctum intellexit illud ſibi deberi, iuxta illud Mal. 1. 2. „ Iacob dilexi, Eſau „ autem odio habui: “ & ideo non emit, ſed quod ſibi debebatur, ab iniuſto poſſeſſore redemit. Et hoc eſt quod dicit: *Qui*, ſcilicet Eſau, *propter unam eſcam vendidit primitiva ſua*, vel primogenita, ut dicitur Gen. xxv. & xxvii. Et pœnam conſecutam oſtendit, ſubdens: *Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus eſt*. Sicut enim dicitur Gen. xxvii. poſtquam Iſaac benedixerat Iacob, venit Eſau, & petiit benedictionem; quod tamen non obtinuit, licet pater feciſſet ignorans: quia in illo ſtupore quem habuit, factus in extaſi, edoctus eſt a Spiritu ſancto quod non retractaret quod fecerat: unde dicit ibid. 33. „ Benedixi ei, & erit benedi„ctus. “ Et ſic Eſau conſilio Spiritus ſancti reprobatus fuit. In quo datur intelligi quod nullus debet negligere, dum adhuc vivit, bene facere, quantumcumque ſit reprobatus in præſcientia divina: quia poſt vitam ad hereditatem Dei, etiam ſi deſideretur naturaliter, non pervenitur. Sequitur: *Non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquiſiſſet eam*. Sicut enim dicitur Gen. xxvii. 34. „ irrugiit „ clamore magno, & conſternatus ait: „ Benedic etiam & mihi, pater mi. “

Sed contra: quia dicitur Ezech. xviii. (a) „ Quacumque hora ingemuerit pecca„tor &c. “ Reſpondeo. Dicendum eſt, quod quamdiu præſens vita agitur, poteſt agi vera pœnitentia. Interdum tamen aliquis pœnitet, non propter amorem iuſtitiæ, ſed propter timorem pœnæ, vel damni temporalis. Et ſic pœnituit Eſau, non quia vendiderat primogenita, ſed quia perdiderat. Unde non dolebat de peccato venditionis, ſed de damno perditionis. Et ideo pœnitentia eius non fuit accepta, quia non erat vera. Sic (b) enim pœnitent damnati in inferno, ut dicitur Sap. v. 3. „ Pœnitentiam agentes, “ non quia peccaverunt, ſed quia excluſi ſunt. Tamen, ſecundum Gloſſam, hoc quod dicit hic, *Fornicator*, & *profanus*, aliter intelligi poteſt; ut fornicator dicatur qui cum fide carnales cæremonias obſervat, ſicut habens concubinam cum uxore propria; ſed profanus, ideſt procul a fano, ſicut penitus infidelis.

L E C T I O IV.

NOn enim acceſſiſtis ad tractabilem montem, & * acceſſibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excuſaverunt ſe, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tremebundus. Sed acceſſiſtis ad Sion, montem. & civitatem Dei viventis, Hieruſalem cæleſtem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Eccleſiam primitivorum, qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & Spiritum iuſtorum perfectorum, & teſtamenti novi mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem melius loquentem quam Abel.

SUpra poſuit Apoſtolus monitionem ad vitandum mala culpæ; hic aſſignat iſtius monitionis rationem, quam ſumit ex comparatione novi, & veteris teſtamenti; & circa hoc duo facit: primo enim ponit comparationem illam; ſecundo ex ipſa arguit, ibi, *Videte ne recuſetis loquentem*. Circa primum duo facit: quia primo proponit ea quæ pertinent ad vetus teſtamentum; ſecundo ea quæ ad novum teſtamentum, ibi, *Sed acceſſiſtis ad Sion, montem, & civitatem Dei viventis*. Circa primum ſciendum eſt, quod, ut dicit Auguſtinus, „ brevis differentia legis, & Evangelii eſt „ timor, & amor. “ Lex enim tamquam prædagogus noſter fuit in Chriſto; parvu-

* *Vulgata* accenſibilem.

(a) *Ibi verſ.* 21. „ Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis quæ operatus eſt, „ & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iuſtitiam; vita vivet, & non morietur. “

(b) *Al.* etiam.

li autem terroribus ducendi ſunt. Prov. xix. 25. „ Peſtillente flagellato, (*a*) ſtultus ſapientior erit. " Et ideo hic dicit Apoſtolus, quod in datione legis, facta ſunt quædam terribilia. Unde primo ponit illa quibus territi ſunt hi quibus lex dabatur; ſecundo agit de terrore legislatoris, ibi, *Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tremebundus*. Quantum ad primum tria ponit; ſcilicet terrorem quantum ad viſa; ſecundo quantum ad audita, ibi, *Et procellam, & tuba ſonum, & vocem verborum*; tertio quantum ad comminationes, ibi, *Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur*. Et iſta tria referuntur ad tria quæ ibi erant terribilia, ſcilicet ex parte Dei, ex parte legis datæ, & ex parte miniſtrorum legis. Quantum ad primum, ſcilicet ex parte Dei, ponit tria terribilia, ſcilicet zelum ad puniendum, ſeveritatem pœnæ, & occultationem dantis legem. Zelus deſignatur per ignem. Deut. iv. 24. „ Dominus „ Deus tuus, ignis conſumens eſt, Deus „ æmulator. " Malach. iii. 2. „ Ipſe enim „ quaſi ignis conflans. " Unde ipſe Deus frequenter vocat ſe zelotem, quia crimen ſponſæ non dimittit inultum. Exod. xx. 5. „ Ego enim ſum Dominus Deus tuus fortis, zelotes: " & xxxiv. 14. „ Dominus „ zelotes nomen eius. " Proverb. vi. 34. „ Zelus, & furor viri non parcet in die „ vindictæ. " Unde dicitur hic: *Non enim acceſſiſtis*, ſicut illi, *ad tractabilem, & acceſſibilem ignem*. Ille enim ignis, ut dicitur Exod. xix. erat corporalis; & ideo palpabilis, & ſenſibilis; & etiam in certo loco, ut ad ipſum poſſet accedi. In nova autem lege datus fuit ignis Spiritus ſancti, Act. ii. Sicut enim Iudæis quinquageſimo die ab egreſſu de AEgypto apparuit ignis æmulationis; ita diſcipulis quinquageſimo die a die reſurrectionis, ignis Spiritus ſancti, non palpabilis, ſed mente perceptibilis. Thren. i. 13. „ De excelſo miſit in oſ„ ſibus meis ignem, & erudivit me. " Iſte ignis infinitus eſt natura, & loco: „ lucem enim habitat inacceſſibilem: " I. Tim. vi. 16. & ideo non eſt acceſſibilis. Severitas pœnæ ſignificatur per turbinem, qui eſt ventus cum aqua. Iob ix. 17. „ In „ turbine conteret me. " Vel poteſt referri ad tentationes. Lex enim non refrenabat concupiſcentiam, quia non dabat gratiam adiutricem ex opere operato; ſed tantum cohibebat actum: & ideo generabat turbinem tentationum. Occultatio autem dantis legem ſignificatur per caliginem, in qua figurabatur quod ſtatus legis occultus erat, ideſt velatus. II. Corinth. iii. 15. „ Uſque in hodiernum diem, cum le„ gitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſu„ per cor eorum. " Sed in nova lege iſtud velamen ablatum eſt, in cuius ſignum in paſſione Chriſti velum templi ſciſſum eſt: quia „ nos revelata facie gloriam Domini „ ſpeculamur: " II. Corinth. iii. 18. Item caligo illa ſignificabat divinam excellentiam. Sicut enim illud quod in caligine eſt, clare videri non poteſt, (*b*) & lux excellens hebetat oculum; ita & facit ipſum caligare qui lucem habitat inacceſſibilem.

Deinde cum dicit, *Et procellam*, ponit terribilia quantum ad auditum, quæ ſumuntur ex parte legis. In lege autem tria erant valde terribilia, ſcilicet magnitudo comminationum, gravitas præceptorum, & multiplicatio ipſorum. Quantum ad primum dicit, *Et procellam*, quæ proprie eſt conturbatio maris; large autem dicitur turbatio aeris cum turbine, & pluvia: unde ſignificat auſteritatem comminationum quæ erant in veteri lege, Deut. xxix. Sonitus tubæ ſignificat gravitatem præceptorum, ad quorum adimpletionem indicebatur homini quaſi bellum contra ſeipſum. Vox verborum ſignificat multitudinem præceptorum. Verborum, inquam, Dei per ſubiectam creaturam, ſcilicet per Angelum. Gal. iii. 19. „ Ordinata per Angelos „ in manu mediatoris: " Deus enim per Angelos ibi loquebatur. Quæ omnia adeo terribilia fuerunt, quod illi *qui* vocem illam *audierunt, excuſaverunt ſe, ne eis fieret verbum*. Unde dicitur Exod. xx. 18. „ Perterriti, atque timore percuſſi fue„ runt, & ſteterunt procul, dicentes „ Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus: „ non loquatur nobis Dominus, ne mo„ riamur. " Cauſam autem huius excuſationis ſubiungit, dicens: Quia non poterant verba Dei portare: unde *non portabant*, ideſt non ſuſtinebant, *quod dicebatur*. Deut. v. 26. „ Quid eſt omnis ca„ ro, ut audiat vocem Dei viventis, qui „ de medio ignis loquitur, ſicut nos audi„ vimus, & poſſit vivere? " Tunc autem dicuntur non portari verba Dei quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectum.

Conſequenter ponit pœnæ comminationem, dicens: *Et ſi beſtia tetigerit montem, lapi-*

(a) *Al.* & ſapientior erit parvulus. (b) *Al.* ita lux excellens hebetat oculum, & facit ipſum caligare &c.

lapidabitur. Exod. xix. 12. ubi dicitur: „ Omnis qui tetigerit montem, morte „ morietur. Manus non tanget eum, ſed „ lapidibus opprimetur, aut confodietur „ iaculis. Sive iumentum fuerit, ſive ho. „ mo, non vivet. “ Apoſtolus autem ad maiorem terrorem non facit mentionem hic niſi de iumentis, quæ iubentur in lege occidi, ad oſtendendum gravitatem peccati. Tamen myſtice mons eſt altitudo myſteriorum divinorum; beſtia vero eſt homo beſtialiter vivens. Pſalm. xlviii. 13. „ Homo cum in honore eſſet, non „ intellexit, comparatus eſt iumentis in. „ ſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. “ Hæc beſtia duobus modis tangit montem. Uno modo blaſphemando. Pſalm. lxxii. 9. „ Poſuerunt in cælum os ſuum. “ Levit. xxiv. 14. „ Educ blaſphemum extra ca- „ ſtra .... & lapidet eum univerſus po- „ pulus. “ Alio modo ingerendo ſe indigne divinis. Proverb. xxv. 27. „ Qui per- „ ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur a „ gloria. “ Ex his concludit quod intendit, ſcilicet quod iſta valde terribilia erant: quia etiam nec iumentis parcebatur: unde dicit, quod ita terribile eſt quod dicebatur: in quo deſignatur differentia novi & veteris teſtamenti: quia vetus teſtamentum datum fuit in terrore, ut corda Iudæorum, quæ prona erant ad idolatriam, terrerentur; novum autem datum eſt in amore. Roman. viii. 15. „ Non accepiſtis „ ſpiritum ſervitutis iterum in timore; „ ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, „ in quo clamamus, Abba, pater. “ Unde & Chriſtus non terrores in principio prædicationis ſuæ præmiſit, ſed regnum cælorum promiſit. Matth. iii. 2. „ Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum „ cælorum. “ Prov. ult. 26. „ Lex clemen- „ tiæ in lingua eius. “

Deinde cum dicit, *Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tremebundus*, agit de timore legislatoris, ſcilicet Moyſi: „ lex enim per „ Moyſen data eſt: “ Ioan. i. 17. Si ergo ipſe Moyſes in legis datione territus fuit, ita ut diceret, ut dicit Apoſtolus hic: *Exterritus ſum*, ſcilicet interius, *& tremebundus*, exterius, qui fuit perfectiſſimus inter omnes; ſignum erat quod ipſa lex terribilis erat etiam ipſis perfectis: quia non dabat gratiam, ut dictum eſt, ſed tantum oſtendebat culpam. Unde ipſa fuit grave iugum, de quo dicit Petrus Act. xv. 10. quod „ hoc eſt iugum quod neque nos, „ neque patres noſtri portare potuimus. “ Sed lex Chriſti iugum ſuave eſt, quia „ caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris „ per Spiritum ſanctum, qui datus eſt no- „ bis: “ Rom. v. 5. Unde ſciendum eſt, quod iſta littera quam ponit hic Apoſtolus, non eſt Exod. xx. ſed forte accepit eam Apoſtolus Exod. iv. 10. ubi in viſione rubi territus fuit, & dixit: „ Non ſum eloquens „ ab heri, & nudiuſtertius. “ Ex quo dixit, vel facto ſaltem, etſi non verbo: *Exterritus ſum, & tremebundus*. Vel forte Apoſtolus utitur alia littera, quam nos non habemus. Ex quo apparet quod lex vetus fuit lex timoris.

Deinde ponit conditiones novi teſtamenti, dicens: *Sed acceſſiſtis ad Sion, montem, & civitatem Dei viventis*. Ubi oſtendit quæ nobis in ipſo proponuntur: & ſunt tria nobis promiſſa, ſcilicet ſpes futuræ gloriæ, participatio Eccleſiæ, & familiaritas Dei. Secundum oſtendit cum dicit, *Et Eccleſiam primitivorum*; tertium ibi, *Et iudicem omnium Deum*. In cæleſti autem gloria duo ſunt quæ potiſſime bonos lætificabunt, ſcilicet fruitio deitatis, & communis ſanctorum ſocietas. Nullius enim boni poſſeſſio iucunda eſt ſine ſocio, ut dicit Boetius: & Pſal. cxxxii. 1. „ Ecce quam bonum, & quam iucundum, „ habitare fratres in unum. “ Fruitio autem in duobus conſiſtit, ſcilicet in viſione intellectus, & in delectatione affectus. Ut enim dicit Auguſtinus, „ fruimur cogni- „ tis in quibus voluntas delectata conquie- „ ſcit. “ Propter viſionem enim dicit: *Acceſſiſtis ad montem Sion*. Sion enim ſignificat altitudinem divinæ contemplationis. Eſa. xxxiii. 20. „ Reſpice Sion civitatem „ ſolemnitatis noſtræ. “ Iucunditas, & delectatio affectus ſignificatur per *Hieruſalem civitatem cæleſtem Dei viventis*: ibi enim erit viſio experimentalis pacis, quia nihil erit perturbans ſive interius, ſive exterius. Unde dicitur (a) civitas, ideſt civium unitas. Pſal. cxxi. 3. „ Hieruſalem quæ ædi- „ ficatur ut civitas: “ item cxlvii. 12. „ Lauda Hieruſalem Dominum, lauda Deum „ tuum Sion: “ & ſequitur verſ. 14. „ Qui „ poſuit fines tuos pacem, & adipe fru- „ menti ſatiat te. “ Galat. iv. 26. „ Illa „ quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt. “ Unde nihil ultra erit deſiderandum. Cant. viii. 10. „ Ex quo facta ſum coram eo „ quaſi pacem reperiens. “ Complementum autem ſanctorum eſt communis ſocietas, de qua dicit: *Multorum millium Angelorum frequentiam*, ideſt aſſiduitatem, quia ſemper ibi ſunt: Matth. xviii. 10. „ Angeli eorum „ in

(a) *Al.* civitas Dei, ideſt &c.

„ in cælis ſemper vident faciem Patris mei „ qui in cælis eſt. “ Quod autem ſint multa millia, patet Dan. VII. 10. „ Millia millium miniſtrabant ei, & decies centena „ millia aſſiſtebant ei. “ Iob XXV. 3. „ Numquid eſt numerus militum eius? “ Apoc. V. 11. „ Erat numerus eorum millia millium. “ Eſai. XXII. 2. „ Urbs frequens, „ civitas exultans. “ *Et Eccleſiam primitivorum, qui conſcripti ſunt in cælis*. Hæc de participatione Eccleſiæ. Dicitur autem Eccleſia domus Dei, I. Timoth. III. Primitivi ſancti, ſunt Apoſtoli, qui primitus, & abundantius dona gratiæ perceperunt, per quos derivata ſunt in poſteros. Rom. VIII. 23. „ Non ſolum autem illa, ſed & nos ipſi „ primitias ſpiritus habentes. “ Epheſ. II. 20. „ Superædificati ſuper fundamentum „ Apoſtolorum, & Prophetarum. “ Sicut autem antiquitus apud Romanos ſenatores qui aſſumebantur ad magnas dignitates, deſcribebantur, quos primus Pompilius in tabulis aureis ſcripſit, & dicebantur patres conſcripti; ita Apoſtolus hic, ad oſtendendum dignitatem Apoſtolorum, dicit, quod *conſcripti ſunt in cælis*, cuius ſcripturæ liber eſt notitia quam Deus apud ſe habet de ſalvandis. Unde ſicut illud quod ſcribitur, non de facili a memoria labitur; ita illi qui ibi per finalem iuſtitiam ſcripti ſunt, infallibiliter ſalvabuntur. Et dicitur liber ille, liber vitæ. Luc. X. 20. „ Gaudete, & „ exultate, quia nomina veſtra ſcripta ſunt „ in cælis. “

Deinde cum dicit, *Et iudicem omnium Deum*, oſtendit quomodo conſecuti ſumus Dei familiaritatem: & primo familiaritatem Patris, quia dicit: *Acceſſiſtis ad iudicem omnium Deum*, Patrem ſcilicet, a quo eſt auctoritas iudiciaria in divinis. Quod enim Filius iudicet, habet a Patre. Gen. XVIII. 25. „ Non eſt hoc tuum, qui iudicas omnem „ terram. “ Illud autem quod dicitur Ioan. V. quod Pater omne iudicium dedit Filio, intelligitur quantum ad corporalem præſentiam: quia ſola perſona Filii apparebit in iudicio. Iſte autem acceſſus eſt per fidem, & caritatem. Roman. V. 1. „ Iuſtificati igi„ tur per fidem, pacem habeamus ad Deum „ per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, „ per quem acceſſum habemus per fidem „ in gratiam iſtam in qua ſtamus. “ Secundo familiaritatem Spiritus ſancti, cum dicit, *Et Spiritum* ſanctum *iuſtorum*. Secundum Gloſſam hic eſt triplex littera. Una eſt melior, quæ habetur in Græco: *Et Spiritum iuſtorum perfectorum*; ideſt, acceſſiſtis ad Spiritum ſanctum, qui facit perfectos in iuſtitia. Iob XXXII. 8. „ Ut video, ſpiri„ tus eſt in hominibus. “ I. Corinth. III. 16. „ Neſcitis quia templum Dei eſtis vos, „ & Spiritus Dei habitat in vobis? “ Omnis enim iuſtitia, & perfectio eſt a Spiritu ſancto. Alia littera: *Et ſpirituum iuſtorum perfectorum*: & eſt ſenſus. Acceſſiſtis ad Deum, qui quidem eſt iudex omnium; ſed eſt quaſi hereditas ſpirituum iuſtorum perfectorum. Thren. III. 24. „ Pars mea Dominus, dicit „ anima mea. “ Tertia littera eſt: *Et Spiritus iuſtorum perfectorum*; ideſt, ut habeamus ſocietatem cum ſpiritibus ſanctorum, qui ſunt iuſti, & perfecti. Sed prima melior eſt, & planior. Tertio quantum ad familiaritatem Filii dicit: *Et teſtamenti novi mediatorem Ieſum*; quaſi dicat: Acceſſiſtis ad Chriſtum, qui eſt mediator illius novi pacti, in quo nobis promittuntur ſpiritualia. Non ſic autem Moyſes. Unde ſupra IX. 15. *Ideo novi teſtamenti eſt mediator*. I. Tim. II. 5. „ Mediator Dei & hominum, homo „ Chriſtus Ieſus. “ Modus autem iſtius mediationis fuit effuſio ſanguinis Chriſti: quia, ut dictum eſt ſupra IX. 22. *ſine ſanguinis effuſione non fit* peccatorum *remiſſio*. Et ideo dicit: *Acceſſiſtis ad aſperſionem ſanguinis*. Supra X. 22. *Aſperſi corda a conſcientia mala*: item IX. 13. *Si enim ſanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti?* Et loquitur Apoſtolus ſecundum ritum veteris legis, ubi poſt dationem veteris legis, populus aſperſus eſt ſanguine, qui erat figura ſanguinis Chriſti, quo fideles mundandi erant. Sequitur: *Melius loquentem quam Abel*. Effuſio enim ſanguinis Chriſti figurata fuit in effuſione ſanguinis omnium iuſtorum, qui fuerunt ab origine mundi. Apocal. XIII. 8. „ Agnus qui occiſus eſt ab origine mundi, “ ideſt occidi præviſus. Et ideo effuſio ſanguinis Abel ſignum fuit iſtius effuſionis. Sed Chriſti ſanguis melius loquitur quam ſanguis Abel: quia iſte clamat vindictam; ſed ſanguis Chriſti ibi clamat veniam. Luc. XXIII. 34. „ Pater ignoſce eis. “ Eſa. LIII. 12. „ Pro tranſgreſſoribus oravit. “ Matth. XXVI. 28. „ Hic eſt ſanguis novi te„ ſtamenti, qui pro multis effundetur in „ remiſſionem peccatorum. “ Vel *melius loquentem*, ideſt melius loqui facientem: (*a*) quia ſanguis Abel facit nos loqui Abel eſſe hominem purum, & iuſtum; ſed ſanguis Chriſti facit nos loqui Chriſtum verum Deum iuſtificantem.

LE-

(a) *Al.* quia ſanguis iſte facit nos loqui Chriſtum verum Deum iuſtificantem, *aliis omiſſis*.

LECTIO V.

Videte ne recuſetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recuſantes eum qui ſuper terram loquebatur; multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis avertimus. Cuius vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc ſemel & ego movebo, non ſolum terram, ſed & cælum. Quod autem Adhuc ſemel dicit, declarat mobilium translationem, tamquam factorum, ut maneant ea quæ ſunt immobilia. Itaque regnum immobile ſuſcipientes habemus gratiam, per quam ſerviamus, placentes Deo, cum metu, & reverentia. Etenim Deus noſter, ignis conſumens eſt.

Supra poſuit Apoſtolus conditionem utriuſque teſtamenti; hic ex hoc arguit, & circa hoc facit duo: primo enim arguit; ſecundo inducit concluſionem principaliter intentam, ibi, *Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam*. Circa primum duo facit: primo enim præmittit intentionem ſuam; ſecundo arguit ad propoſitum, ibi, *Si enim illi non effugerunt, recuſantes eum qui ſuper terram loquebatur; multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis avertimus*. Dicit ergo: Ita dictum eſt, quod ſanguis Chriſti melius loquitur quam ſanguis Abel. *Videte* ergo *ne recuſetis*, vel condemnetis, *loquentem*; ideſt, quod loquitur implete. Duo autem nobis loquitur ſanguis Chriſti. Primo enim loquitur nobis commemorando ſuum beneficium, quo datur nobis remiſſio peccatorum. Qui ergo iterum peccat, loquentem contemnit. Item loquitur exhortans ad imitandum. I. Petr. II. 21. „Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vo„bis relinquens exemplum, ut ſequamini „veſtigia eius.“ Qui ergo non tollit crucem ſuam ad ipſum ſequendum, recuſat loquentem. Pſal. XCIV. 8. „Hodie ſi vocem „eius audieritis, nolite obdurare corda „veſtra.“ Matth. XVII. 5. „Hic eſt Filius „meus dilectus, in quo mihi bene compla„cui: ipſum audite.“

Deinde cum dicit, *Si enim illi non effugerunt ... multo magis nos*, arguit comparando locutionem veteris teſtamenti ad locutionem novi teſtamenti; & hoc quantum ad duo, ſcilicet quantum ad modum loquendi, & quantum ad efficaciam locutionis. Modus loquendi: quia ipſe loquebatur ſuper terram, hic autem eſt de cælo. Unde dicit: *Si illi*, ſcilicet antiqui patres, *recuſantes eum qui loquebatur ſuper terram*, ſcilicet Chriſtus: Eſa. LII. 6. „Ego ipſe qui „loquebar, ecce adſum,“ ſcilicet per Angelos, vel Prophetas: ſupra I. I. *Multifarie, multiſque modis olim loquens patribus in Prophetis*: vel *eum*, ideſt Angelum, per quem lex data eſt Moyſi: Galat. III. 19. „Ordi„nata per Angelos:“ ſupra II. 2. *Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus &c.* Act. VII. 38. „Hic eſt Moyſes, „qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum „Angelo, qui loquebatur ei in monte Si„nai, & cum patribus noſtris:“ *non effugerunt*, ſcilicet ultionem divinæ legis: Iob XI. 20. „Effugium peribit ab eis:“ ſupra II. 2. *Omnis prævaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem*. Sequitur concluſio per locum a minori. Si illi qui recuſaverunt loquentem de terra, non effugerunt; *multo magis nos, qui avertimus nobis loquentem de cælo*, non debemus recuſare, quia ſcilicet minus poſſemus effugere. Ille enim qui nobis loquitur in novo teſtamento, Chriſtus ſcilicet, iam eſt in cælis. Marc. ult. 19. „Dominus quidem Ie„ſus, poſtquam locutus eſt eis, aſſumptus „eſt in cælum.“ Deut. IV. 36. „De cæ„lo audire te fecit vocem ſuam, ut do„ceret te.“ Doctrina ergo veteris teſtamenti eſt doctrina Chriſti loquentis de terra, propter duo. Primo quia ibi ſub figura terrenorum traduntur cæleſtia. Item ibi promittebantur terrena, ſed doctrina novi teſtamenti eſt Chriſti loquentis de cælo: quia terrena convertimus in ſignificationem cæleſtium per intellectum myſticum. Item in ipſo promittuntur cæleſtia. Matth. V. 12. „Ecce enim merces veſtra copioſa eſt „in cælis.“ Ioan. III. 12. „Si terrena di„xi vobis, & non creditis; quomodo ſi di„xero vobis cæleſtia, credetis?“

Conſequenter comparat ad invicem utrumque teſtamentum quantum ad efficaciam locutionis: & de efficacia quidem locutionis veteris teſtamenti dicit: *Cuius vox movit terram tunc*; ideſt, fecit commotionem in terra multipliciter: quia per ſigna in AEgypto, per diviſionem maris, per motum terræ in deſerto. Pſalm. LXVII. 10. „Terra „mota eſt: etenim cæli diſtillaverunt a fa„ciei Dei Sinai, a facie Dei Iſrael.“ In quo ſignificatur quod tota illa locutio commovebat corda per terrena promiſſa.

Deinde cum dicit, *Nunc autem repromittit*, ſubiungit quantum ad efficaciam novi te-

teſtamenti : & probat eam per auctoritatem Prophetæ, & poſt exponit eam, ibi, *Quod autem dicit, Adhuc ſemel, declarat mobilium translationem*. Auctoritas illa ponitur Aggæi II. 7. non tamen ſecundum litteram noſtram : nos enim ſic habemus : „ Adhuc unum modicum eſt & ego movebo cælum, & terram, & mare, & aridam. " Apoſtolus autem accipit ſic. *Adhuc ſemel & ego movebo, non ſolum terram, ſed etiam cælum*: & eſt ſenſus idem. Et manifeſtum eſt quod iſta prolata fuerunt tempore veteris teſtamenti circa finem eius, ſcilicet poſt reditum tranſmigrationis eius, quo tempore nihil reſtabat de veteri teſtamento. Ergo manifeſtum eſt quod illud quod promittebatur, erat implendum in novo teſtamento, ſcilicet novum cælum, & nova terra. Eſa. lxv. 17. „ Ecce ego creo novos cælos, & terram novam. " Quæ quidem creatio oſtenſa eſt in ſpiritu Ioanni: Apoc. XXI. 1. „ Et vidi cælum novum, & terram novam. " In illa enim innovatione movebuntur cæli. Poteſt autem cælum dupliciter accipi. Uno modo cælum aereum, & iſtud igne ultimæ flagrationis purgabitur, ut ſupra dictum eſt cap. x. Alio modo cælum ſidereum, & iſtud non purgabitur, ſed mutabitur quantum ad novum ſtatum: quia ceſſabit a motu, & augebitur claritas partium eius: quia „ lux lunæ erit ut lux ſolis, & lux ſolis ſeptempliciter, " ut dicitur Eſa. XXX. 26. Dicit ergo: *Nunc autem*, ideſt per novum teſtamentum, *repromittit, dicens*: *Adhuc ſemel & ego non ſolum movebo terram, ſed etiam cælum*.

Conſequenter cum dicit, *Quod autem dicit, Adhuc ſemel, declarat mobilium translationem*, exponit verba prophetiæ, & facit magnam vim in hoc quod dicit, *Adhuc ſemel*. Quod enim dicit, *Adhuc*, oſtendit quod mobilia ſunt; ſed quod dicit, *Semel*, oſtendit quod a ſtatu mobilitatis, & corruptibilitatis mutanda ſunt ad ſtatum incorruptionis, & immutabilitatis. Si enim poſt motionem illam remanerent in ſtatu mutationis, non diceret, *Semel*, ſed iterum, & iterum; quod eſt contra Origenem, qui voluit quod mundus in infinitum renovabitur, ac recuperabitur. Dicit ergo: *Quod autem dicit, Adhuc ſemel, declarat translationem mobilium*, ad ſtatum ſcilicet immobilitatis. Et quaſi aliquis quæreret utrum Deus hoc poſſit facere, ſubdit, *Tamquam factorum*. Omnia enim facta, divinæ poteſtati ſubiiciuntur : unde ſicut ex nihilo fecit ea Deus, ita poteſt ea pro ſuæ voluntatis arbitrio immutare. Et hoc, *ut maneant ea quæ ſunt immobilia*; ideſt, quantum ad eſſentias ſuas principales remaneant immobilia, ſed quantum ad aliquas accidentales diſpoſitiones mutabuntur. Pſalm. CI. 28. „ Et ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: " quæ ſupra I. ſunt expoſita. Ex his patet quod iſta in veteri teſtamento, etſi movebantur, non tamen ad ſtatum incorruptionis, & immutabilitatis; ſed hoc fit tantum in novo, in ſignum quod promiſſa veteris teſtamenti erant mutabilia, non autem novi.

Deinde cum dicit, *Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam*, ponit concluſionem principaliter intentam. Poſtquam enim multipliciter commendavit gratiam, & beneficia per Chriſtum nobis collata, & conferenda, principaliter intendit nos inducere ad ſerviendum ei : & hoc concludit, quod ex quo nobis in novo teſtamento promittuntur bona immobilia, debemus Chriſto, qui repromittit, ſervire in timore, & reverentia. Et hæc eſt concluſio principalis. Unde primo reſumit beneficium exhibitum, dicens: *Itaque*, ex quo ſcilicet Deus nobis repromittit cælum, & terram, immobilia, per quæ deſignantur bona futura immobilia, & ſempiterna, *habemus*, ideſt reddimus, *gratiam*, ideſt gratiarum actionem. II. Corinth. IX. 15. „ Gratias ago Deo ſuper inenarrabili dono eius. " Et hoc *ſuſcipientes*, ideſt quia ſuſcipimus, etſi non in re, tamen in ſpe promiſſionis, *regnum immobile*. Pſalm. CXLIV. 13. „ Regnum tuum, regnum omnium ſæculorum. " Luc. I. 33 „ Regni eius non erit finis. " Vel per gratiam intelligitur donum gratiæ, quod in præſenti recipimus tamquam pignus æternæ gloriæ. Et ideo dicit : *Itaque ſuſcipientes regnum immobile*, ideſt futuræ gloriæ, quod nobis promittitur. Luc. XII. 32. „ Nolite timere puſillus grex, quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum. " Quod enim ſperamus, habemus, ſcilicet gratiam quam tamquam quoddam gloriæ inchoativum accipimus. Sicut enim natura non deficit in neceſſariis, multo minus Deus. Et ideo dat nobis ſpem illius regni, & per conſequens gratiam per quam perveniamus. Rom. V. 2. „ Acceſſum habemus per fidem in gratiam. " Pſal. LXXXIII. 12. „ Gratiam, & gloriam dabit Dominus. "

Sequitur : *Per quam ſerviamus placentes Deo cum metu, & reverentia*: ubi inducit ad obſequium, ut a nobis requiſitum. Dictat

ſtat enim ratio naturalis quod ei a quo multa beneficia recipimus, obligamur ad reverentiam, & ad honorem exhibendum. Ergo multo fortius Deo, qui nobis maxima donavit, & infinita repromiſit. Et ideo dicit, quod per iſtam gratiam, ſcilicet nobis datam, & dandam, *ſerviamus*, *Deo placentes*, *cum metu*, *& reverentia*. Non enim ſufficit tantum ſervire Deo, quod poteſt fieri per actionem exteriorem, niſi etiam placeamus ei per intentionem rectam, & per amorem. Sap. IV. 10. „ Placens Deo, factus eſt dilectus. " Pſalm. CXIV. 9. „ Placebo Domino in regione vivorum. " Maxime autem ſervitur Deo per obſequium interius, Pſalm. l. & Luc. I. 74. „ Serviamus illi in ſanctitate, & iuſtitia. " Deus autem propter creationem dicitur Dominus, propter regenerationem vero Pater. Domino autem debetur timor, ſed patri amor, & reverentia. Malach. I. 6. „ Filius honorat patrem, & ſervus dominum ſuum timebit. Si ergo pater ego ſum, ubi eſt honor meus; & ſi dominus ego ſum, ubi timor meus? " Ergo Deo ſerviendum eſt cum metu, & reverentia. Pſal. II. 11. „ Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. " Quod autem ita debeamus ſervire Deo, probat per auctoritatem ſumptam Deuter. IV. 24. *Etenim Deus noſter, ignis conſumens eſt*. Hoc autem quod Deus dicitur ignis, non dicitur hoc ſecundum Dionyſium, quod ſit aliquod corporeum, ſed quia intelligibilia deſignantur per ſenſibilia, inter quæ ignem reperimus habere maiorem nobilitatem, & maiorem claritatem: item maiorem activitatem: item maiorem altitudinem in ſitu: item eſt magis purgativus, & conſumptivus. Ideo Deus præcipue nominatur ignis, propter eius claritatem, quia lucem habitat inacceſſibilem, I. Timoth. VI. Item quia maxime activus: Eſa. XXVI. 12. „ Omnia opera noſtra operatus es in nobis. " Item altior eſt in ſitu: Pſalm. CXII. 4. „ Excelſus ſuper omnes gentes Dominus, & ſuper cælos gloria eius. " Item purgat peccata, & quaſi conſumit: unde dicit hic, quod *eſt ignis conſumens*, ſcilicet peccata. Malach. III. 2. „ Ipſe enim quaſi ignis conflans: " & ſequitur: „ Et purgabit filios Levi. " Supra I. 3. *Purgationem peccatorum faciens*. Item conſumit peccatores puniendo: ſupra X. 27. *Terribilis autem quædam expectatio, & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt adverſarios*. Et ideo quia iſta nobis promiſſa ſunt, (Eſa. X. 17. „ Erit lumen Iſrael in igne, & Sanctus eius in flamma: " Pſalm. XCVI. 3. „ Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius:) " ideo debemus ſtudere ad ſerviendum, & placendum Deo.

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO I.

CAritas fraternitatis maneat in vobis, & hoſpitalitatem nolite obliviſci: per hanc enim placuerunt quidam, Angelis hoſpitio receptis. Mementote vinctorum, tamquam ſimul vincti; & laborantium, tamquam & ipſi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. Sint mores ſine avaritia, contenti præſentibus: ipſe enim dixit: Non te deſeram, neque derelinquam: ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum converſationis, imitamini fidem. Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula.

POſtquam ſupra monuit eos Apoſtolus qualiter ſe debent habere ad perferenda mala; hic monet quomodo ſe debeant habere ad operandum bona. Unde ſecundum Gloſſam ab iſto loco incipit moralis inſtructio poſt commendationem, & exhortationem ad imitandum ipſum: & circa hoc duo facit: primo enim hortatur ipſos ad bona; ſecundo orat pro eis, ibi, *Deus autem pacis ... aptet vos in omni bono*. Circa primum tria facit: primo enim oſtendit quomodo debent bonum opera-

ri quantum ad proximos; ſecundo quantum ad ſeipſos, ibi, *Honorabile connubium*; tertio quantum ad prælatos, ibi, *Mementote præpoſitorum veſtrorum*. Dicit ergo quantum ad primum ſic. Dictum eſt, quod promiſſum eſt nobis regnum immobile, ad quod ſi volumus pervenire, neceſſe eſt nos caritatem habere. Ergo *caritas fraternitatis maneat in vobis*. I. Ioan. IV. 20. „ Qui non „ diligit fratrem ſuum, quem videt; Deum, „ quem non videt, quomodo poteſt diligere? “ Item I. Petr. II. 17. „ Omnes in„ vicem honorate, fraternitatem diligite.“ Quia vero caritas non eſt otioſa, ut dicit Gregorius, ideo hortatur ad opera caritatis: I. Ioan. III. 18. „ Non diligamus verbo, „ neque lingua, ſed opere, & veritate:“ ideo dicit, quod debemus oſtendere caritatem peregrinis per hoſpitalitatem, vinctis per compaſſionem, pauperibus per ſubventionem: & primum ponit ibi, *Et hoſpitalitatem nolite oblíviſci*; ſecundum ibi, *Mementote vinctorum*; tertium ibi, *Et laborantium*. Dicit ergo quantum ad primum: *Nolite obliviſci hoſpitalitatem*. Et dicit, *Obliviſci*, quia iſti aliquando in proſperitate ſua multum fuerant hoſpitales, ſed modo depauperati erant; & ideo non ita bene poterant; tamen animat eos ad continuandum, ſecundum poſſibilitatem ſuam. Rom. XII. 13. „ Hoſpitalitatem ſectantes. “ Et ſpecialiter facit mentionem de hoſpitalitate, quia qui peregrinos recipit, tria opera miſericordiæ ſimul implet, quia & recipit, & cibat, & potat. I. Petr. IV. 9. „ Hoſ„ pitales invicem ſine murmuratione. “ Et ſubdit rationem: *Quia per hanc multi placuerunt, Angelis hoſpitio receptis*, ſicut patet de Abraham, & Lot, Gen. XIX. Alia littera habet: *Per hanc quaſi neſcientes receperunt Angelos*: quia non credebant eos eſſe Angelos: quod verum eſt in principio: unde quod Abraham adoravit eos, putavit quod eſſent viri ſancti a Deo miſſi: & adoravit eos adoratione duliæ, quæ exhibetur ſanctis, & quaſi hominibus cibos obtulit; ſed poſtmodum intellexit eos Angelos, in quibus Deus loquebatur, & locutus eſt eis ſicut Deo, dicens. Gen. XVIII. 25. „ Non eſt hoc tuum, qui iudicas o„ mnem terram: “ & ſimiliter Lot. Quantum ad ſecundum dicit: *Mementote vinctorum*, illorum ſcilicet qui propter Deum miſſi ſunt in carcerem. Mementote viſitando, & redimendo, tamquam eſſetis ſimul corporaliter cum eis vincti. Hoc enim eſt aliud opus miſericordiæ. Matth. XXV. 36. „ In carcere eram, & veniſtis ad „ me. “ Contra quod Eſa. XIV. 17. dicitur: „ Vinctis eius non aperuit carcerem. “ Hoc ipſi aliquando fecerunt, ſicut patet ſupra X. Specialiter autem hoc pertinet ad opus miſericordiæ, alienam miſeriam ſuam reputare. Quantum ad tertium dicit, *Et laborantium*: ſive labore corporali: Pſalm. CXXVII. 2. „ Labores manuum tuarum, „ quia manducabis: “ ſive ſolicitudine ſpirituali: II. Timoth. II. 6. „ Laborantem „ agricolam oportet primum de fructibus „ percipere: “ ſive in malis ſuſtinendis: Eccle. I. 17. „ Et cognovi quod in his quo„ que eſſet labor, & afflictio ſpiritus. “ Breviter tota præſens vita labor quidam eſt. Iob V. 7. „ Homo ad laborem naſci„ tur, & avis ad volatum. “ Supple mementote, *tamquam & ipſi in corpore morantes*: per quod experti eſtis quid neceſſe ſit laborantibus. Eccli. XXXI. 18. „ Intellige „ quæ ſunt proximi tui ex teipſo. “ Matth. VII. 12. „ Omnia quæcumque vultis ut fa„ ciant vobis homines, eadem & vos faci„ te illis. “

Deinde cum dicit, *Honorabile connubium*, monet bona facere quantum ad ſeipſum, & circa hoc duo facit: primo enim ponit monitionem contra concupiſcentias carnalium delectationum; ſecundo contra cupiditatem exteriorum, ibi, *Sint mores ſine avaritia*. Primo ergo ponit monitionem, dicens: *Honorabile connubium in omnibus*.

Circa quod ſciendum eſt, quod circa venerea contingit dupliciter peccatum. Uno modo per illicitam coniunctionem ſoluti cum ſoluta, & quantum ad hoc dicit, *Honorabile connubium*: ſupple, ſit in omnibus qui continere nolunt, non coniunctio fornicatoria. Et dicitur honorabile quando fit ſecundum debitas circumſtantias matrimonii. Ex quo patet quod actus matrimonialis poteſt eſſe ſine peccato, quod eſt contra hæreticos. I. Corinth. VII. 28. „ Si nu„ pſerit virgo, non peccavit. “ Unde Dominus ad oſtendendum bonum eſſe actum matrimonii, primum ſignum fecit in nuptiis, & matrimonium nobilitavit præſentia ſua corporali, & naſci voluit de coniugata. Alio modo per violentiam thori maritalis, quando ſcilicet vir accedit ad alterius uxorem, vel mulier ad alterius virum; & quantum ad hoc dicit, *Et thorus immaculatus*. Sap. XIV. 24. „ Neque vitam, „ neque nuptias mundans iam cuſtodiunt; „ ſed alius alium per invidiam occidit, „ aut adulterans contriſtat. “ Item III. 13. „ Felix ſterilis, & incoinquinata, quæ „ neſcivit thorum in delicto: habebit fru„ ctum

„ ctum in reſpectione animarum ſanctarum. “

Subdit autem Apoſtolus rationem, dicens: *Fornicatores enim, & adulteros indicabit Deus*: in quo elidit errorem aliquorum dicentium, quod Deus peccata carnalia non punit, nec curat. Epheſ. v. 6. „ Nemo vos „ ſeducat inanibus verbis: propter hæc enim (ſcilicet propter peccata carnalia, „ quæ præmiſerat) venit ira Dei in filios „ diffidentiæ. “ Ideo dicit hic, *Fornicatores*, propter hoc quod dixit, *Honorabile connubium*; & *adulteros*, propter hoc quod dixit, *thorus immaculatus*: *Deus iudicabit*, ideſt condemnabit. Epheſ. v. 5. „ Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, „ quod eſt idolorum ſervitus, non habet „ partem in regno Dei & Chriſti. “

Deinde cum dicit, *Sint mores ſine avaritia*, prohibet cupiditatem bonorum exteriorum: circa quæ contingit peccare duobus modis: uno enim modo per tenacitatem; alio modo per cupiditatem. Liberalitas enim eſt virtus quæ ponit medium circa pecunias quantum ad dationem, & quantum ad acceptionem. Quantum ad primum, ſcilicet contra tenacitatem, dicit: *Sint mores ſine avaritia*. Avarus enim dicitur nimis tenax, quaſi avidus æris. Unde Eccli. x. 9. „ Avaro nihil eſt ſceleſtius. “ Quantum ad ſecundum dicit, *Contenti præſentibus*. Illi qui ſuper his quæ habent, volunt alia cumulare, non ſunt contenti præſentibus. I. Timoth. vi. 8. „ Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus. “ Vel quod dicitur, *Sint mores ſine avaritia*, prohibet avaritiam quantum ad cupiditatem, & tenacitatem. Cum vero dicit, *Contenti præſentibus*, excludit cauſam avaritiæ, ſcilicet ſolicitudinem. Math. vi. 31. „ Nolite ſoliciti eſſe. “ Non enim prohibetur quod homo non ſolicitetur de rebus in poſterum neceſſariis; ſed quod cura, & ſolicitudo non præoccupet mentem. Sic enim qui præoccupat futuram ſolicitudinem, ſolicitus eſt in craſtinum.

Deinde cum dicit, *Ipſe enim dixit*, ponit monitionis rationem: & eſt ratio quare non debemus ſuperflue eſſe ſoliciti, ſed tamen facere quod in nobis eſt, ſcilicet cum fiducia divini auxilii. *Ipſe enim dixit*, Ioſue I. 5. *Non te deſeram*, ſcilicet quin miniſtrem tibi neceſſaria, *neque derelinquam*, ſcilicet fame perire. Pſalm. xxxvi. 25. „ Non „ vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius „ quærens panem. “ Vel, *non derelinquam* quin liberem te a malis. Et ex hoc cauſatur fiducia in corde, *ita ut confidenter dicamus*: Eſa. xii. 2. „ Fiducialiter agam, & „ non timebo. “ Et quid dicemus? Illud Pſalm. cxvii. 6. *Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo*. *Adiutor*, inquantum a malis liberat: Pſalm. xlv. 2. „ Adiutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis: “ & ideo *non timebo quid faciat mihi homo*, ideſt adverſarius quicumque carnalis. Eſa. li. 12. „ Quis tu „ ut timeas ab homine mortali? “ Vel diabolus, qui dicitur homo ab homine victo, (a) ſicut Scipio a devicta Africa dictus eſt Africanus. Matth. xiii. 28. „ Inimicus „ homo hoc fecit. “

Deinde cum dicit, *Mementote præpoſitorum veſtrorum*, oſtendit quomodo debent bonum operari quantum ad prælatos, & circa hoc facit duo: primo enim oſtendit quomodo ſe debent habere ad mortuos, ſcilicet ut eorum ſequantur exempla; ſecundo quomodo ad viventes, ſcilicet ut eis obediant, ibi, *Obedite præpoſitis veſtris*. Quantum ad primum duo facit: primo enim oſtendit quomodo bonorum doctrinam imitentur; ſecundo quomodo malorum doctrinam devitent, ibi, *Doctrinis variis, & peregrinis nolite abduci*. Dicit ergo: *Mementote præpoſitorum veſtrorum qui vobis locuti ſunt verbum Dei*, ideſt Apoſtolorum, qui vobis prædicaverunt. Eſa. li. 2. „ Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram quæ „ peperit vos. “ Non ſolum autem prædicaverunt verbo, ſed etiam facto oſtenderunt. Marc. ult. 20. „ Sermonem confirmante ſequentibus ſignis. “ Non ſolum mementote verborum, ſed etiam intuemini exitum. I. Mach. ii. 51. „ Mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus ſuis, & accipietis gloriam „ magnam, & nomen æternum. “ Iac. v. 10. „ Exemplum accipite, fratres mei, „ mali exitus, & longanimitatis, & laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti „ ſunt in nomine Domini. “ Sed non ſolum hoc imitemini, ſcilicet exitum, ut ſcilicet pro Chriſto (b) patienter ſuſtineatis, ſed etiam converſationem: ad bonam enim mortem venitur per bonam converſationem. *Imitamini* etiam *fidem* illorum, ut ab illa non declinetis.

Sequitur: *Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula*. Secundum Gloſſam ſic introducitur littera iſta. Ipſe enim ſupra dixerat, quod ſcilicet dictum eſt Ioſue I. *Non te deſeram, neque derelinquam*. Poterant iſti dice-

(a) *Al.* Sicut Scipio Africanus. (b) *Al.* ſapienter.

dicere: Ille cui hoc dictum eſt, bene debebat confidere de Dei adiutorio; nos autem non ſic, quibus non eſt dictum. Hoc removet Apoſtolus, dicens, quod Chriſtus, qui hoc tunc dixit Ioſue, manet in æternum. Et ideo ſicut tunc potuit ipſum iuvare, ita poteſt modo auxiliari nobis: ideo dicit: *Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſecula*. Vel poteſt referri ad immediate dictum. Iam enim dixerat, quod deberent imitari Apoſtolos. Poterant dicere, quod non eſt ſimile: quia illi immediate inſtructi fuerunt a Chriſto, & ſervierunt ſibi, nos autem non ſic. Et ideo dicit Apoſtolus quod Chriſtus manet; & ideo inſtruit nos ad ſerviendum ſibi: unde dicit: *Ieſus Chriſtus heri*, ſcilicet in tempore primitivorum Apoſtolorum, *& hodie*, ſcilicet in tempore iſto, *ipſe & in ſecula*. Matth. ult. 20. „ Ecce ego vobiſcum ſum uſque ad „ conſummationem ſæculi. “ Apoc. 1. 8. „ Dicit Dominus Deus, qui erat, & qui „ eſt, & qui venturus eſt, omnipotens. “ Pſalm. CI. 28. „ Tu autem idem ipſe es, „ & anni tui non deficient. “ In hoc ergo oſtendit Apoſtolus æternitatem Chriſti.

LECTIO II.

Doctrinis variis, & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſerviunt. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, ideſt fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblviſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus.

Supra monuit Apoſtolus ad imitandum exempla, & converſationem eorum qui deceſſerunt; hic monet ad inſiſtendum doctrinæ eorum, & circa hoc duo facit: primo enim ponit monitionem ſuam; ſecundo aſſignat rationem, ibi, *Habemus altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſerviunt*. Iterum prima in duas: primo enim ponit monitionem ſuam in generali; ſecundo (*a*) explicat ipſam, ibi, *Optimum enim eſt gratia ſtabilire cor*. Dicit ergo: *Nolite abduci variis, & peregrinis doctrinis*; quaſi dicat: Ita dixi, quod debetis imitari fidem Apoſtolorum. Ergo a doctrina ipſorum per quamcumque doctrinam *nolite abduci*, ideſt removeri. Ubi ſciendum eſt, quod cum veritas conſiſtat in medio, cuius eſt unitas; ideo uni vero multa falſa opponi poſſunt, ſicut uni medio multa extrema. Doctrina ergo fidei una eſt: quia a puncto in punctum non convenit ducere niſi unam rectam lineam. Omnes autem aliæ doctrinæ multæ ſunt, quia a recto multis modis contingit deviare. Et ideo dicit, *Doctrinis variis*, ideſt diviſis. Oſeę x. 2. „ Diviſum eſt cor eorum, nunc interibunt. “ Hæ ſunt illæ doctrinæ de quibus I. Timoth. IV. 1. „ Doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium. “ Item ſunt peregrinæ, ſcilicet a fide catholica. A nobis autem tales doctrinæ non ſunt ſuſtinendæ, quia non ſumus hoſpites, & advenæ, ſed ſumus cives ſanctorum, & domeſtici Dei: Epheſ. II.

Deinde cum dicit, *Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor*, (*b*) explicat in ſpeciali quæ ſunt variæ, & peregrinæ doctrinæ. (*c*) Ubi ſciendum eſt, quod in primitiva Eccleſia fuit unus error, quod ad ſalutem neceſſaria erat obſervantia legalium, quæ præcipue conſiſtebat in quibuſdam cibis ſumendis, puta agni paſchalis, Exod. XII. & in abſtinendo a quibuſdam cibis, ſicut patet Lev. XI. & in aliis multis locis. Alius error fuit, quod paſſim licebat uti delectationibus corporalibus; & iſte fuit error Nicolaitarum. Et de utroque poſſunt hæc verba exponi; ſed magis proprie de primo. Dicit ergo: Nolite abduci a veritate fidei per varias, & peregrinas doctrinas. II. Theſſal. II. 2. „ Non cito moveamini a „ ſenſu veſtro. “ Galat. 1. 6. „ Miror „ quod ſic tam cito transferimini ab eo „ qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in „ aliud Evangelium. “ Deus enim a nobis requirit cor. Prov. XXIII. 26. „ Præbe fili „ mi cor tuum mihi: “ (*d*) & ideo *optimum eſt gratia ſtabilire cor*: nam debet eſſe firmum,

(a) *Al.* exemplificat. (b) *Al. iterum* exemplificat. (c) *Al.* Unde. (d) *Al.* & ideo debet eſſe firmum, & ſtabile.

mum, & ſtabile: contra quod dicitur in Pſalm. xxxix. 13. „ Cor meum dereliquit „ me. " Hoc autem non ſtabilitur eſcis corporalibus, ſed per gratiam iuſtificantem: Rom. iii. 24. „ Iuſtificati gratis per „ gratiam ipſius: " & per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Et ideo dicit: *Non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis*. Rom. xiv. 17. „ Non eſt regnum Dei „ eſca, & potus; ſed iuſtitia, & pax, & „ gaudium in Spiritu ſancto. " Non eſt ergo ſtabilimentum cordis in moderata, vel ſuperflua ſumptione cibi, ſed magis in gratia Dei. Pſalm. cxi. 8. „ Paratum cor „ eius ſperare in Domino, confirma„ tum eſt cor eius: non commovebitur do„ nec deſpiciat inimicos ſuos. " Spes autem eſt quaſi anchora ſtabiliens corda. Supra vi. 18. *Confugimus ad tenendam propoſitam nobis ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ tutam, & firmam*. Et dicit, quod *non profuerunt ambulantibus in eis*, ideſt ſperantibus in eis: quia illis qui eis utuntur ad neceſſitatem, proſunt ad ſalutem corporis; ſed qui totum ſtudium ponunt in eis, ambulant in ipſis, & talibus nec proficiunt ad ſalutem animæ, nec corporis. Hier. i. 15. „ Numquid carnes „ ſanctæ auferent a te malitias tuas, in „ quibus gloriata es? "

Deinde cum dicit, *Habemus altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſerviunt*, aſſignat rationem, & eſt valde ſubtilis. Sicut enim legitur Levit. xvi. decima die ſeptimi menſis, ſummus Sacerdos ſanguinem vituli, & hirci inferebat intra ſancta pro ſua ignorantia, & illorum corpora cremabantur extra caſtra. Et quia erat oblatio Sacerdotum, non comedebantur carnes eorum. Quod enim offerebant pro peccato Sacerdotum, non comedebant, ſed extra caſtra comburebant. Ex iſta ergo figura trahit Apoſtolus myſterium. Per ſanguinem enim illum figurabatur ſanguis Chriſti, ut ſupra dictum eſt cap. ix. Vitulus enim, & hircus Chriſtum figurabant: quia vitulus erat hoſtia ſacerdotalis, & hircus immolabatur pro peccato. In quo figurabatur quod Chriſtus debebat immolari pro peccato, non ſuo, ſed populi. Vitulus ergo, & hircus immolatus, eſt Chriſtus Sacerdos ſeipſum offerens pro peccatis noſtris. Sanguis ergo Chriſti illatus eſt intra ſancta, & caro cremata eſt extra caſtra. Ubi duplex eſt ſignificatum. Unum quod Chriſtus in civitate immolatus eſt linguis Iudæorum: unde & Marcus dicit ipſum hora tertia crucifixum, licet hora ſexta fuerit in cruce levatus. Aliud quod per virtutem paſſionis ſuæ Chriſtus intra cæleſtia ſancta nos introducit ad Patrem. Quod autem corpora illorum cremabantur extra caſtra, quantum ad caput noſtrum, ſignificat quod Chriſtus paſſurus erat extra portam; quantum vero ad nos, qui ſumus membra, ſignificat quod pro illis qui ſunt extra caſtra legalium, vel exteriorum ſenſuum immolatur Chriſtus. Qui enim erant in caſtris, de carnibus illis non comedebant. Hæc eſt ergo figura quam proponit Apoſtolus: cuius primo ponit ſignificatum; ſecundo ponit figuram, ibi, *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra*; tertio inducit concluſionem: *Exeamus igitur ad eum extra caſtra*. Dicit ergo: Stabiliamus corda noſtra non eſcis, ſed gratia. Aliter enim non poſſumus: quia *habemus altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſerviunt*. Iſtud altare vel eſt crux Chriſti, in qua Chriſtus pro nobis immolatus eſt; vel ipſe Chriſtus, in quo, & per quem preces noſtras offerimus: & hoc eſt altare aureum, de quo dicitur Apoc. viii. De iſto ergo altari *non habent poteſtatem edere*, ideſt fructum paſſionis Chriſti percipere, & ipſi tamquam capiti incorporari, *qui tabernaculo* legalium *deſerviunt*. Galat. v. 2. „ Si circumcidimini, Chriſtus vobis nihil „ proderit. " Vel tabernaculo corporis deſerviunt qui carnales delectationes ſequuntur. Roman. xiii. 14. „ Carnis curam „ ne feceritis in deſideriis. " Talibus enim nihil prodeſt. I. Corinth. xi. 29. „ Qui „ enim manducat, & bibit indigne, iu„ dicium ſibi manducat, & bibit. " Dicitur autem corpus tabernaculum, quia in ipſo tamquam in bello habitamus contra hoſtes, & modicum manet. II. Petr. i. 14. „ Velox eſt depoſitio tabernaculi mei. " Et ideo non eſt ei deſerviendum.

Deinde cum dicit, *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra*, proſequitur figuram ipſam: & primo figuram veteris legis; ſecundo figuram novi teſtamenti, ibi, *Propter quod & Ieſus... extra portam paſſus eſt*. Quantum ad primum dicit: *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra*: & poteſt legi iſta littera duobus modis. Uno modo ſic. *Horum animalium corpora cremantur extra caſtra*, ſcilicet vituli, & hirci,

quorum ſanguis infertur in Sancta per Pontificem, pro peccato Sacerdotum, & multitudinis. Aliter ſic, ut per illa animalia intelligatur Chriſtus, vel ſancti eius. Per omnes enim hoſtias veteris legis figurabatur Chriſtus, & per conſequens membra eius. Chriſti ergo corpus, cuius ſanguis illatus eſt in Sancta cæleſtia pro peccato totius mundi, igne paſſum in ará crucis, extra portas Hieruſalem, quaſi extra caſtra, crematum eſt. Vel etiam ſancti extra caſtra, ideſt extra communem ſocietatem hominum, igne caritatis, ieiuniis, orationibus, & aliis operibus miſericordiæ ſe cremant: quorum, ideſt pro quibus, efficaciter ſanguis Chriſti in Sancta illatus eſt. Primus ſenſus litteralis eſt.

Propter quod & Ieſus, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Adaptat figuratum, quod fuit in novo teſtamento, figuræ veteris teſtamenti, ut ſit conſonantia inter ipſa: unde dicit: *Propter quod & Ieſus ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt*. Et patet totum.

Deinde cum dicit, *Exeamus igitur ad eum*, inducit duas concluſiones. Secunda ibi, *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo*. Quantum ad primum dicit: Ita dictum eſt, quod nos habemus altare quod eſt extra caſtra. Duo ergo debemus facere, ſcilicet ad ipſum accedere, & ſuper illud ſacrificare. Modum accedendi ponit primo, dicens, quod ſicut Chriſtus paſſus eſt, & improperium paſſionis extra portam ſuſtinuit; ſic & nos *exeamus ad eum extra caſtra*, ideſt extra communem ſocietatem carnalium, vel extra obſervantiam legalium, vel extra ſenſus corporis, *portantes improperium eius*, ideſt Chriſti, ideſt ſigna paſſionis Chriſti, per quæ Chriſtus factus eſt opprobrium hominum, & abiectio plebis. Pſal. lxviii. 21. „ Improperium „ expectavit cor meum, & miſeriam. " Vel improperium portemus, ideſt renuntiemus legalibus adveniente veritate, propter quod ſumus Iudæis improperium, ideſt propter ſigna pœnitentiæ, quæ a carnalibus improperantur. Supra xi. 26. *Maiores divitias æſtimans theſauris Ægyptiorum, improperium Chriſti*. Sicut enim accuſatus eſt Chriſtus quod ſubverteret legem, ita Apoſtolo improperabatur quod prædicaret non debere ſervari legalia. Galat. v. 11. „Ego „ autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc „ prædico, quid adhuc perſecutionem pa- „ tior? " Subdit autem rationem eius, dicens: *Non enim habemus hic manentem civitatem, ſed futuram inquirimus*. Homo enim libenter manet in loco ſuo proprio. Finis enim noſter non ſunt legalia, nec temporalia; ſed finis noſter Chriſtus eſt. Rom. x.4. „ Finis noſter Chriſtus eſt, ad ſalutem „ omni credenti. " Non ergo habemus hic manentem civitatem, ſed ubi eſt Chriſtus. Ergo exeamus ad ipſum. Coloſſ. iii. 1. „ Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſur- „ ſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dex- „ tera Dei ſedens. " Eſai. xxxiii. 20. „ Reſpice Sion civitatem ſolemnitatis „ noſtræ. " Supra xi. 10. *Expectabat fundamenta habentem civitatem, cuius artifex, & conditor Deus*. Item meliorem civitatem appetunt, ideſt cæleſtem. Ad ipſam enim intendimus transferri, ſicut ad locum, & altare noſtrum. Ergo exeundum eſt ad illud.

Deinde cum dicit, *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo*, ponit ſecundam concluſionem, quod ſcilicet ſuper iſtud altare ſacrificare debemus, & qualia ſacrificia. Duplex eſt autem ſacrificium quod ſuper altare Chriſti offerre debemus, ſcilicet devotionem ad Deum, & miſerationem ad proximum. Quantum ad primum dicit, quod poſtquam non ſunt offerenda ſacrificia legalia: Pſalm. xxxix. 7. Sacrifi- „ cium, & oblationem noluiſti: " *ergo per ipſum*, ideſt per Chriſtum, *offeramus ſemper Deo hoſtiam laudis*. Pſalm. xlix. 23. „ Sa- „ crificium laudis honorificabit me. " Iſtud autem ſacrificium laudis vocat fructum labiorum, ideſt confeſſionem vocis. Melius enim laudatur Deus ore quam occiſione animalium: unde dicit: *Fructum labiorum confitentium nomini eius*: hoc eſt enim neceſſarium. Roman. x. 10. „ Corde creditur „ ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad „ ſalutem. " Oſeæ xiv. 3. „ Reddemus „ vitulos labiorum noſtrorum. " Eſa. lvii. 19. „ Creavi fructum labiorum, pacem. " Hoc autem ſacrificium debet eſſe *ſemper*, ideſt continue, ſicut in lege erat iuge ſacrificium, ſicut patet Num. xxviii. Pſalm. xxxiii. 2. „ Benedicam Dominum in omni „ tempore, ſemper laus eius in ore meo. " Aliud ſacrificium ponit cum dicit: *Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivi-ſci*; quaſi dicat: Olim opere exhibebatis opera miſericordiæ; modo autem ſaltem corde, ſi non poteſtis opere. Et ideo dicit: *Nolite oblíviſci beneficentiæ*, ideſt liberalitatis, quantum ad ea quæ datis. Largus enim beneficus dicitur. Galat. vi. 9. „ Bonum autem facientes, non deficiamus. " Eccli. xii. 6. „ Bene fac humili, & ne

„ dede-

„ dederis impio. “ *Et nolite oblivisci communionis*, quantum ad ea quæ ſervatis, ut tempore ſuo communicetis. Act. II. 44. „ Omnes qui credebant, erant pariter, & „ habebant omnia communia. “ Rom. XII. 13. „ Neceſſitatibus ſanctorum communi„ cantes. “ Vel *communionis*, ſcilicet caritatis, per quam ſunt omnia communia. Quare autem iſtud duplex beneficium offerre debeamus, oſtendit dicens: *Quia talibus hoſtiis promeretur*, paſſive, *Deus*; ideſt, poſſumus Deum mereri talibus ſacrificiis: ipſe enim eſt merces noſtra, quam iſtis operibus poſſumus acquirere. Gen. XV. 1. „ Ego protector tuus ſum, & merces tua „ magna nimis. “ Pſalm. L. 21. Tunc ac„ ceptabis ſacrificium iuſtitiæ, oblationes, „ & holocauſta. “ Eſa. XIX. 21. „ Colent „ eum in hoſtiis, & muneribus; & vota „ vovebunt Domino, & ſolvent. “

LECTIO III.

Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis: ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conſcientiam habemus, in omnibus bene volentes converſari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius reſtituar vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ovium in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, aptet vos in omni bono, ut faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum; cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut ſufferatis verbum ſolatii. Etenim perpaucis ſcripſi vobis. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo (ſi celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

Supra monuit Apoſtolus quomodo ſe debent habere ad prælatos mortuos, ut ſcilicet in fide ipſorum permaneant; hic monet eos qualiter ſe debeant habere ad viventes: & primo quomodo ad alios; ſecundo quomodo ad ſeipſum Paulum, ibi, *Orate pro nobis*. Dicit ergo: *Obedite præpoſitis veſtris*. Ubi conſiderandum eſt, quod duo debemus prælatis, ſcilicet obedientiam, ut ipſorum mandata impleamus: unde dicit, *Obedite*: I. Reg. XV. 22. „ Me„ lior eſt obedientia, quam victima: “ item reverentiam, ut eos honoremus tamquam patres, & ipſorum diſciplinam toleremus; & ideo dicit, *Subiacete eis*. I. Petr. II. 13. „ Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ. “ Rom. XIII. 2. „ Qui poteſtati reſiſtit, Dei „ ordinationi reſiſtit. “ Rationem (a) ſubiectionis ſubdit dicens: *Ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri*. Quare enim debeamus obedire, & ſubiici prælatis, hoc eſt ideo quia incumbit eis labor, & periculum imminet. Unde quantum ad laborem ſolicitudinis, qui eis incumbit de regimine ſubditorum, dicit, quod *ipſi pervigilant*, ideſt perfecte vigilant. Roman. XII. 8. „ Qui præeſt in ſo„ licitudine. “ Vigilare enim ſuper gregem commiſſum, incumbit prælatis: unde Luc. II. 8. dicitur: „ Paſtores, “ per quos deſignantur prælati, „ erant vigilantes, & „ cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem „ ſuum. “ quia dum dormiunt homines, inimicus homo ſuperſeminat zizania in medio tritici, ut dicitur Matth. XIII. Quantum autem ad periculum quod imminet, dicit: *Quaſi pro animabus veſtris reddituri rationem*. Hoc eſt enim maximum periculum, hominem de factis alterius rationem reddere, qui pro ſuis non ſufficit. III. Reg. XX. 39. „ Cuſtodi virum iſtum: qui „ ſi lapſus fuerit, erit anima tua pro ani„ ma illius. “ Reddent enim prælati in die iudicii rationem de ſibi commiſſis, quando fiet eis illa quæſtio Hier. XIII. 20. „ Ubi eſt grex qui datus eſt tibi, pe„ cus inclitum tuum? Quid dices cum vi„ ſitaverit te? Tu enim docuiſti eos adver„ ſum te (ſcilicet loquendo bona) & (fa„ ciendo mala) erudiſti in caput tuum, “ per mala tua exempla. Gregorius: „ Sci„ re debent prælati, quod tot mortibus „ digni ſunt, quot exempla perditionis ad „ ſubditos tranſmittunt. “ Proverb. VI. 1. „ Fili, ſi ſpoponderis pro amico tuo, de„ fixiſti apud extraneum manum tuam, „ il-

(a) *Al. deeſt* ſubiectionis.

„ illaqueatus es verbis oris tui, & captus
„ propriis ſermonibus . Fac ergo quod di-
„ co , fili mi, & temetipſum libera, quia
„ incidiſti in manum proximi tui. Diſcur-
„ re , feſtina , ſuſcita amicum tuum . "
Prælatus enim manu , ideſt exemplo bo-
ni operis , & ore , ideſt prædicatione ,
obligat ſe Chriſto pro ſubditis . Dicitur
autem Chriſtus extraneus , quia , ut dicit
Bernardus , „ amicus eſt in ſponſione , ſed
„ extraneus in exigenda ratione. "

Sed non videtur quod aliquis teneatur
reddere rationem niſi pro ſe tantum . II.
Corinth. v. 10. „ Omnes nos manifeſtari
„ oportet ante tribunal Chriſti , ut reci-
„ piat unuſquiſque propria corporis prout
„ geſſit. "

Reſpondeo . Dicendum eſt , quod qui-
libet principaliter reddet rationem de fa-
ctis ſuis; ſed inquantum actus ſui quodam-
modo pertinent ad alium , intantum red-
det rationem de illo. Facta autem prælati
pertinent ad ſubditos, ſecundum illud Ezech.
III. 17. „ Fili hominis, ſpeculatorem de-
„ di te domui Iſrael, & audies de ore meo
„ verbum , & annuntiabis eis ex me . "
Ubi ſequitur , quod ſi prælatus (qui no-
mine ſpeculatoris intelligitur) non annun-
tiaverit impio, ipſe quidem impius in ini-
quitate ſua morietur ; ſed ſanguis de ma-
nu ſpeculatoris requiretur . Si igitur per-
vigilant , quaſi reddituri rationem pro no-
bis , & nos debemus quod in nobis eſt ,
facere , ſcilicet obedire , & non rebella-
re : *ut ipſi cum gaudio hoc faciant , & non
gementes* ; ideſt , ſuſtineant periculum , &
laborem pro nobis cum gaudio , & non
cum gemitu : quia bonus prælatus mul-
tum gaudet quando videt ſubditos bene ope-
rantes , quia tunc labor ſuus non eſt ina-
nis . Ioan. III. 4. „ Maiorem horum non
„ habeo gratiam quam ut audiam filios
„ meos in veritate ambulare . " Phil. IV.
1. „ Itaque, fratres mei cariſſimi , & de-
„ ſideratiſſimi , gaudium meum , & coro-
„ na mea, ſic ſtate in Domino cariſſimi . "
Ipſi autem gemunt in rebellione veſtra .
Galat. IV. 19. „ Filioli mei , quos iterum
„ parturio , donec formetur Chriſtus in
„ vobis . " Hierem. IX. 1. „ Quis dabit
„ capiti meo aquam , & oculis meis fon-
„ tem lacrymarum , & plorabo die ac no-
„ cte interfectos filiæ populi mei ? " Ge-
munt etiam compatiendo , quando propter
rebellionem noſtram non conſequuntur fru-
ctum laborum ipſorum , qui eſt fructus æ-
ternæ hereditatis . Eſa. XXXIII. 7. „ Ecce
„ videntes clamabunt foris , Angeli pacis
„ amare flebunt . " Subdit autem rationem
quare debemus obedire eis, quia *hoc non ex-
pedit vobis* , quod ſcilicet ipſi gemant pro
nobis ex rebellione noſtra : Deus enim
vindicabit pro ipſis . Pſalm. CV. 16. „ Irri-
„ taverunt Moyſen in caſtris, Aaron ſan-
„ ctum Domini . Aperta eſt terra, & de-
„ glutivit Dathan , & operuit ſuper con-
„ gregationem Abiron . " Eſa. LXIII. 10.
„ Ipſi autem ad iracundiam provocaverunt
„ eum , & afflixerunt (a) Spiritum ſan-
„ ctum eius : " ſequitur : „ Et converſus
„ eſt eis in inimicum ; & ipſe debellavit
„ eos . "

Nota autem , quod dicit , *Non expedit
vobis* : non enim dicit, Non expedit illis :
gemere enim pro commiſſis ſubditorum ,
bene expedit prælatis . Sic gemebat Sa-
muel ſuper reprobatione Saulis I. Reg. XV.
& XVI.

Deinde cum dicit, *Orate pro nobis* , mo-
net Apoſtolus qualiter ſe debeant habere
ad ipſum : petit enim quod ipſi orent pro
eo . Simile habetur Rom. XV. 30. „ Obſe-
„ cro vos, fratres, per Dominum noſtrum
„ Ieſum Chriſtum & per caritatem Spiri-
„ tus ſancti , ut adiuvetis me in orationi-
„ bus veſtris : " quia , ſicut dicit Gloſſa ,
impoſſibile eſt , ideſt valde difficile , pre-
ces multorum non exaudiri . Matth. XVIII.
19. „ Si duo ex vobis conſenſerint ſuper
„ terram , de omni re quamcumque petie-
„ rint , fiet eis a Patre meo . " In hoc er-
go quod Apoſtolus , qui certus erat quod
Deo erat acceptus , petit orari pro ſe ,
percutit ſuperbiam aliquorum qui dedi-
gnantur ab aliis preces petere , ut dicit
Gloſſa . Rationem ſuæ petitionis aſſignat
dicens : *Confidimus enim , quia bonam con-
ſcientiam habemus* : quod poteſt duobus mo-
dis intelligi . Uno modo reſpectu ipſorum
quorum petit orationes : quia cum Apo-
ſtolus Iudæis non prædicaret , ſed tantum
Gentibus , non videbatur eis acceptus . Et
ideo poterant ſe excuſare , ne exaudirent
petitionem eius ; & ideo dicit , quaſi ſe
excuſando , quod ipſe non habet conſcien-
tiam quin bonum ipſorum velit : unde di-
cit : *Confidimus enim, quia habemus bonam
conſcientiam , volentes* vos etiam *bene con-
verſari in omnibus* . Per quod dat intelli-
gere quod intendit eis prodeſſe cum pot-
erit . Quia vero bonum conſcientiæ eſt a
ſolo Deo , ideo illud attribuit fiduciæ
quam gerit de ipſo . Vel poteſt referri
ad ipſum Apoſtolum : quia cum non præ-
dica-

(a) *Vulgata* ſpiritum Sancti eius.

dicaret Iudæis, non videbatur dignus quod orationes pro ipſo fierent: quia Dominus non exaudiret eos, quia hoſtis fidei ipſorum videbatur: ſicut dicitur Hierem. VII. 16. „Tu ergo noli orare pro populo „hoc, neque aſſumas pro eis laudem, & „orationem, & non obſiſtas mihi: quia „non exaudiam te." Hoc ergo removet Apoſtolus dicens: *Orate pro nobis*: quia non habemus conſcientiam alicuius peccati, nec alicuius malefacti, ſed *confidimus*, *quia bonam conſcientiam habemus*. Nec ait, Certi ſumus, quia delicta quis intelligit? Eccle. IX. 1. „Neſcit homo utrum amore, „an odio dignus ſit." I. Corinth. IV. 4. „Nihil mihi conſcius ſum, ſed in hoc non „iuſtificatus ſum." Quia ergo *bonam conſcientiam habemus, bene volentes converſari in omnibus*, ideo non repugnat mihi quin orationes veſtræ ſint utiles.

Deinde cum dicit, *Amplius autem deprecor*, aſſignat aliam rationem quare debent orare pro ipſo, quia ſcilicet hoc erit eis utile: unde dicit: *Amplius*, ideſt propter aliud, *deprecor hoc vos facere*, ſcilicet orare, *quo reſtituar vobis celerius*; quod erit ad utilitatem veſtram. Rom. I. 11. „Deſidero videre vos, ut aliquid impartiar „vobis gratiæ ſpiritualis." Apoſtolus autem, qui ſic pro omnibus factis ſuis recurrit ad orationem, inſinuat nobis quod omnes viæ eius, & facta ordinabantur ab ipſo ſecundum Dei diſpoſitionem. Iob XXXVII. 11. „Nubes ſpargunt lumen ſuum, „quæ luſtrant cuncta per circuitum, quo„cumque eas voluntas gubernantis duxe„rit." Per nubes enim prædicatores, & Apoſtoli intelliguntur. Eſa. lx. 8. „Qui „ſunt iſti, qui ut nubes volant?"

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis ... aptet vos in omni bono*, orat Apoſtolus pro ipſis: & primo orat; ſecundo aliquid ab ipſis petendo, ſe excuſat, ibi, *Rogo autem vos, fratres, ut ſufferatis verbum ſolatii*. Circa primum prius deſcribit eum quem orat, dicens, *Deus autem pacis*. Proprius enim effectus Dei eſt facere pacem: „non „enim eſt Deus diſſenſionis, ſed pacis:" I. Corinth. XIV. 33. Item II. Corinth. XIII. 11. „Pacem habete, & Deus pacis, & „dilectionis erit vobiſcum." Pax enim nihil aliud eſt niſi unitas affectuum: quos unire eſt proprium ſolius Dei, quia per caritatem, quæ a ſolo Deo eſt, uniuntur corda: Deus enim novit colligere, & unire: quia Deus eſt caritas, quæ eſt vinculum perfectionis: unde ipſe „habitare fa„cit unanimes in domo:" Pſalm. LXVII. 7. Homo inter ſe & Deum pacem fecit per myſterium Chriſti: & ideo dicit: *Qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ovium*. Quandoque autem dicitur Chriſtus ſuſcitatus per virtutem Patris: Rom. VIII. 11. „Si Spiritus eius qui ſuſcitavit Ieſum „Chriſtum a mortuis." Quandoque vero dicitur ſeipſum ſuſcitaſſe: Pſal. III. 6. „Ego „dormivi, & ſoporatus ſum, & exurrexi." Quæ tamen non ſunt contraria, quia ſurrexit virtute Dei, quæ eſt una Patris, & Filii, & Spiritus ſancti. *Eduxit* ergo *de mortuis*, ideſt de ſepulcro, quod eſt locus mortuorum. Rom. VI. 4. „Quomodo ſurrexit Chri„ſtus a mortuis per gloriam Patris, ita „& nos in novitate vitæ ambulemus." Dicitur autem Chriſtus magnus paſtor ovium, ideſt fidelium, & humilium. Ioan. X. 14. „Ego ſum paſtor bonus, & cognoſco oves „meas, & cognoſcunt me meæ:" oves enim ſunt qui Deo obediunt: ibidem 27. „Et oves meæ vocem meam audiunt." Dicit autem ipſum *Paſtorem magnum*, quia omnes alii ſunt vicarii eius: quia ipſe paſcit oves proprias, alii vero oves Chriſti. Ioan. ult. 17. „Paſce oves meas." I. Pet. V. 4. „Cum apparuerit Princeps paſtorum, „percipietis immarceſcibilem gloriæ coro„nam." Eduxit autem ipſum *in ſanguine teſtamenti æterni*, ideſt in virtute ſanguinis Chriſti, per quem confirmatur teſtamentum novum, in quo æterna promittuntur, ad differentiam veteris. Chriſtus enim ſanguinem ſuum dicit ſanguinem novi teſtamenti, Apoſtolus autem dicit æterni: & ideo in conſecratione ſanguinis, in forma ponitur utrumque. Ipſe vero Chriſtus per paſſionem ſuam meruit ſibi, & nobis gloriam reſurrectionis: ideo dicit, quod *eduxit Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum de mortuis in ſanguine teſtamenti æterni*. Philip. II. 8. „Humiliavit ſemetipſum „factus obediens uſque ad mortem." Zach. IX. 11. „Tu vero in ſanguine teſta„menti tui eduxiſti vinctos de lacu, in „quo non erat aqua."

Conſequenter ſubiungit petitionem ſuam, cum dicit: *Aptet vos in omni bono*. Voluntas enim humana cum ſit quædam inclinatio rationis, eſt principium actuum humanorum; ſicut gravitas eſt principium motus gravium deorſum: unde ſe habet ad actus rationis, ſicut inclinatio naturalis ad actus naturales. Res autem naturalis dicitur apta ad illud ad quod habet inclinationem. Sic etiam homo quando habet voluntatem benefaciendi, dicitur aptus eſſe ad illud. Deus etiam quando immittit homini

mini bonam voluntatem, aptat eum, ideſt facit ipſum aptum. Et ideo dicit: *Aptet vos in omni bono, ut faciatis eius voluntatem*; ideſt, faciat vos velle omne bonum. Proverb. II. 23. „ Deſiderium iuſtorum omne bonum. “ Hæc eſt enim voluntas Dei, ſcilicet quod Deus vult nos velle. Aliter enim non eſt bona voluntas noſtra. Voluntas autem Dei eſt bonum noſtrum. I. Theſſal. IV. 3. „ Hæc eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtra. “ Rom. XII. 2. „ Ut probetis quæ ſit voluntas Dei, bona, & beneplacens, & perfecta. “ Dupliciter autem aptatur homo ad bene faciendum. Uno modo exterius operando; & ſic unus homo aptat alium perſuadendo, vel comminando: alio modo aliquid interius exhibendo; & ſic ſolus Deus aptat voluntatem, qui ſolus ipſam poteſt immutare. Prov. XXI. 1. „ Cor Regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud. “ Unde dicitur: *Faciens in vobis*. Philipp. II. 13. „ Deus eſt qui operatur in nobis velle, & perficere. “ Quid autem faciet? *Quod placitum eſt coram ſe*; ideſt, faciet vos velle quod placet ei. Hæc autem ſunt fides, & manſuetudo, & timor Domini. Eccli. I. 34. „ Beneplacitum eſt ei fides, & manſuetudo. “ Pſalm. CXLVI. 11. „ Beneplacitum eſt Deo ſuper timentes eum. “ Hæc autem omnia habentur *per Chriſtum*: nihil enim a Patre impetratur niſi per Filium. Ioan. XVI. 23. „ Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. “ Et ideo dicit, *Per Ieſum Chriſtum*. II. Petr. I. 4. „ Per quem maxima, & pretioſa nobis promiſſa donavit. “ Rom. V. 2. „ Per quem acceſſum habemus per fidem in gratiam. “ *Cui*, ſcilicet Chriſto, *eſt gloria in ſæcula ſæculorum, amen*, ideſt gloria ſempiterna. I. Tim. I. 17. „ Regi ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo, honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. “ Hæc enim gloria ſibi debetur, inquantum eſt Deus.

Deinde cum dicit, *Rogo autem vos, fratres, ut ſufferatis verbum ſolatii*, ſubdit petitionem ſuam, in qua excuſat ſe; deinde concludit epiſtolam, ibi, *Gratia Dei cum omnibus vobis*. Circa primum tria facit: quia primo ponit excuſationem ſuam; ſecundo recommendationem nuntii per quem ſcribit; tertio ponit quaſdam ſalutationes. Dicit ergo quantum ad primum: *Rogo vos, fratres, ut ſufferatis verbum ſolatii*; ideſt, patienter portetis verba Epiſtolæ huius, in qua etſi in aliquo vos reprehendi, totum eſt ad conſolationem veſtram. Rom. XV. 4. „ Quæcumque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. “ Et quare debent patienter portare, oſtendit dicens: *Quia perpaucis*, ideſt valde paucis, *ſcripſi vobis*: quod verum eſt reſpectu myſteriorum, quæ in ipſa continentur: in iſta enim Epiſtola fere omnia myſteria veteris teſtamenti continentur. Sermones autem breves valde accepti ſunt: quia ſi ſunt boni, (a) inde avidius audiuntur; ſi vero mali, parum gravant. Eccle. V. 1. „ Pauci ſunt ſermones tui. “

Conſequenter recommendat illum per quem ſcribit, dicens: *Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum*, ſcilicet a carcere, in quo cum Apoſtolo erat; vel a me dimiſſum ad prædicandum, & ad vos miſſum. *Cognoſcite*, ideſt gratioſe recipite: tum quia, ut habetur Act. XVI. fuerat circumciſus: tum etiam quia *ſi celerius venerit, cum ipſo videbo vos*: in quo oſtendit dilectionem quam ad ipſos habebat. Hoc etiam dicit, quia etſi ad ipſos non venerit, quia Romæ paſſus eſt, tamen incertus erat utrum vel ad tempus deberet dimitti.

Conſequenter ponit ſalutationes ſuas: & primo iniungit eis ſalutationem aliorum, dicens: *Salutate omnes præpoſitos*, ideſt Apoſtolos adhuc viventes, *& omnes ſanctos*, ſcilicet alios diſcipulos. Iſtis autem non ſcribit, quia non intendebat ſcribere, niſi contra obſervantes legalia. Et ideo quia iſta Epiſtola eſt inſtructiva, non intendebat inſtruere Apoſtolos, quia erant anteceſſores ſui in fide. Secundo ſalutat eos ex parte aliorum, dicens: *Salutant vos fratres de Italia*. Scripſit enim Epiſtolam iſtam a Roma. Tertio more ſolito concludens, quaſi pro ſigillo ponit ſalutationem, dicens: *Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen*; ideſt, peccatorum remiſſio, & omnia alia Dei dona, quæ per gratiam Dei habentur, ſint firmiter cum omnibus vobis. *Amen*, confirmatio eſt omnium.

(a) *Al. deeſt* inde.

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

